

Neth
3105
15(12)

Harvard College Library

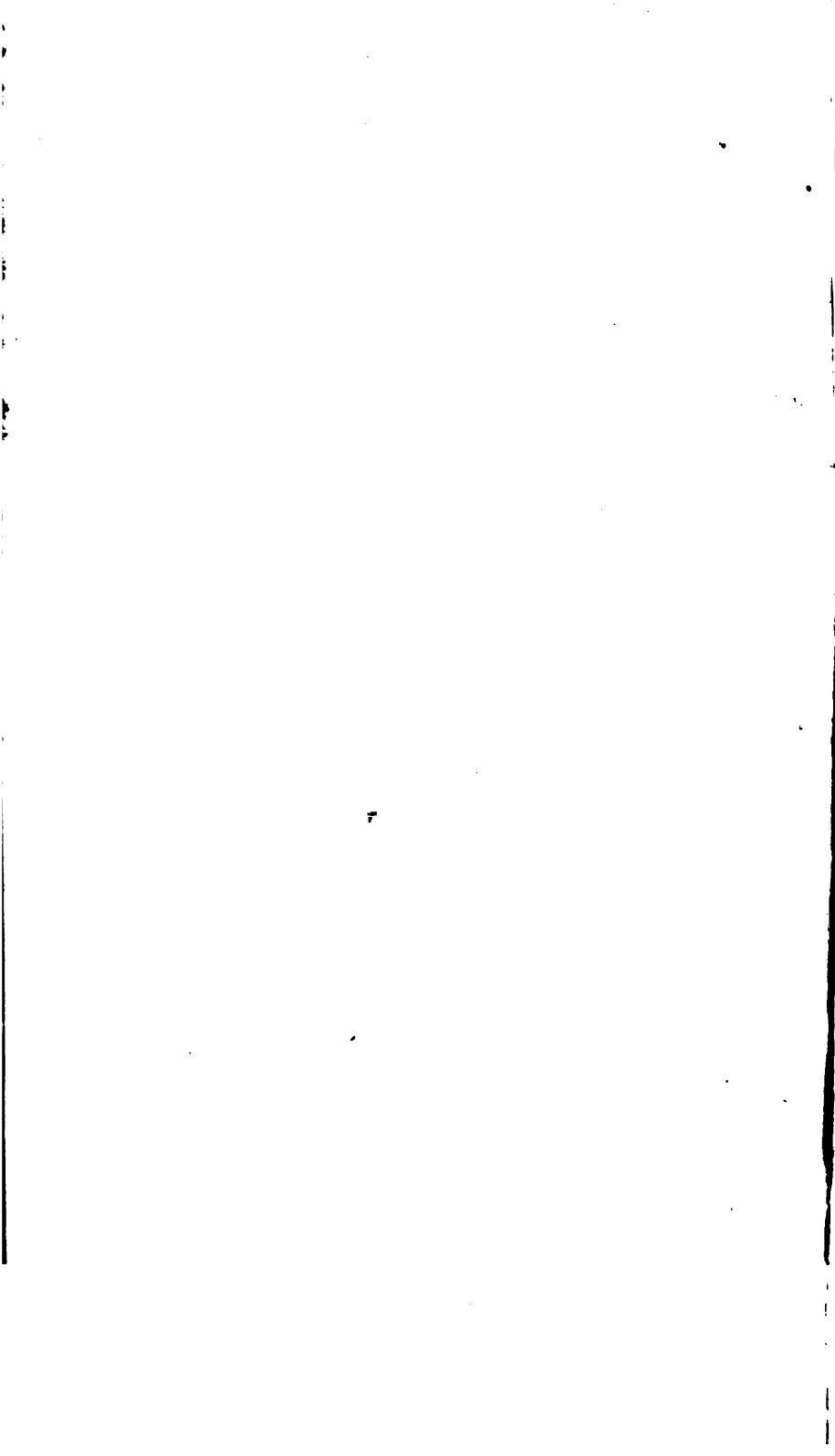
*From the Fund
Given in Honor of*

Charles B. and Lily C. Amory

147

AARDRIJKSKUNDIG
WOORDENBOEK

DER

NEDERLANDEN,

BIJENGEBRAGT

DOOR

A. J. van der Aa,

ONDER MEDEWERKING VAN EENIGE VADERLANDSCHE
GELEERDEN.

TWAALFDE DEEL.

Eerste Aflevering.

TE GORINCHEM, bij
J. NOORDUYN EN ZOON.

—
1848.

Neth 3105.15 (12)
✓

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
AUG 2 1955

*****

AARDRIJKSKUNDIG

W O O R D E N B O E K

DER

N E D E R L A N D E N .

W.

WAAG (DE OUDE-), pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Haangoort-Gansoijen-en-Doeveren*, in de heerl. *Drongelen*; palende N. aan den *Doeversche-Zeedijk*, O. aan het *Poldertje-boven-de-Oude-Waag*, Z. aan het *Oude-Maasje*, W. aan den *Buitenpolder-van-Gansoijen*.

Deze pold., welke vóór het jaar 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 46 bund. 59 v. r. 59 v. ell., en heeft drie houten duikers, als: eene aan het boveneinde wijd 0.35 ell. met eene klep; een omtrent in het midden wijd 0.56 ell., met een drijfdeurtje en klep, en een aan het benedeneinde, wijd 0.30 ell. met eene klep en schuif, en wordt op het *Oude-Maasje* van het overtollige water ontlast. De hoogte van het zomerpeil is 0.60 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 1.80 en 2 ell. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

WAAG (HET POLDERTJE-BOVEN-DE-OUDE-), pold. in het *Land van Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Drongelen-Haangoort-Gansoijen-en-Doeveren*; palende N. aan den *Doeversche-Zeedijk*, O. aan het *Rietgors* tegen de uitwatering van den *Gendersche-boezem*, Z. en W. aan het *Oude-Maasje*.

Deze pold., welke vóór het jaar 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 95 v. r. 80 v. ell., en wordt door eenen houten duiker, wijd 0.40 ell., voorzien van eene klep, op het *Oude-Maasje*, van het overtollige water ontlast. De hoogte van het zomerpeil is 0.60 ell. boven A. P. De hoogte der dijken is 1.80 à 1.90 ell. Hij wordt bestuurd door den eigenaar.

WAAL (DE), voorm. buit., thans eene boerenhofstede, in de *Over-Beetswe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. N. ten O. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Elst*, gem. en 1½ u. N. ten O. van *Benmel*, ¼ u. N. van *Angeren*, waartoe het behoort.

XII. DSSL.

Deze hofst. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 3 bund. 12 v. r. 80 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer H. LEYSEN.

WAAI (DE), kolk in het graafs. *Culenburg*, prov. *Gelderland*. Zie WAAI (DE).

WAAIJEN, geh. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie WAIJEN. (1)

WAAIJEN (DE), berg. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerabaya*.

WAAIJENBURGSCHÉ-POLDER (DE), pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Nieuw-en-St-Joosland*; palende W. en N. aan het *Arnemuidsche-gat*, O. aan den *Middelburgsche-polder*, Z. aan den *Molen-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 59 v. r. 77 v. ell.

WAAIJENSTEYN of WAIJESTEIN, voorm. ridderhofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3½ u. Z. O. van *Amersfoort*, kant. en 1½ u. W. van *Rhenen*, gem. en 5 min. W. van *Amerongen*.

Wegens deze ridderhofstad is HUBO DIEDERIK RUTSCH, in 1642, in de ridderschap van de prov. *Utrecht* beschreven geweest. Zij behoorde in het midden der vorige eeuw aan WILLEM HENDRIK VAN NASSAU, Graaf van *Rochefort*, die er, in 1785 door de Staten van de prov. *Utrecht*, mede beleend was. Thans bestaat daarvan niets meer dan eene boerenwoning, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 65 v. r. 60 v. ell., en in eigendom bezeten wordt door de Gravinne E. M. VAN BREEDE, echtgenoot van den Heer VILLIERS, woonachtig te *London*.

WAAIJESTIJN, adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie WAIJESTIJN.

WAAKENS of WAKKENS, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 3 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Kauwerd*, 20 min. Z. van *Winsum*, waartoe het behoort; met 5 h. en ruim 50 inw.

WAAKZAAMHEID (DE), verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tawaycoera-kreek*, ter linker zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgr. *Crevecoeur*, benedenwaarts aan den verl. houtgr. *Gloria*; 1000 akk. groot. Thans behoort hij aan *Indigoveld*.

WAAI, plaats, vermeld in eene giftbrief van Keizer HENDRIK IV, van het jaar 1064, waarbij aan ABELSOED, den negentienden Bisschop van *Utrecht* geschonken of weder gegeven worden, onderscheidene landgoederen, die daarin gezegd worden de kerk van *Utrecht*, door DIEDERIK, Graaf van *Holland*, en zijne zonen, onregtvaardig afgenomen te zijn. Deze plaats moet gelegen hebben boven *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, doch reeds voor lang door de wateren van den *Biesbosch* verzwolgen zijn.

Volgens sommigen zoude omtrent deze plaats het oude VADA gelegen hebben, hetwelk men bij TACITUS vermeld vindt.

WAAI (DE), in het Lat. VALIS of VAHALIS, volgens sommige schrijvers VACHALIS, in het Fransch VAHAL, riv. in *Gelderland*.

Deze riv., welke in de achtste eeuw reeds voorkomt onder den naam van WIELHEO, is eigenlijk een arm van den *Rijn*, die vroeger bij 's Gravenweerd of Schenkenschans zich daarvan afscheidde, doch sedert men, in

(1) Eveneens zoeken men de overige art. elders op WAA voorkomende, die men hier niet aantreft, op WA.

het begin der vorige eeuw, eene doorgraving heeft gemaakt bij het dorp Panmerden (zie het art. PANNEDENSCHE KANAAL), heeft die scheiding 2 uren meer benedenwaarts plaats. Van daar afzonderlijk met eene snellere vaart voortlopende stroomt DE WAAL naar Nijmegen, voorts naar Tiel en vervolgt haren loop tot bij het fort Nieuw-St. Andries; alwaar zij door middel van eenen zijdelingschen stroom het Schansgat of ook wel het Gat van St. Andries genoemd, gemeenschap heeft met de Maas; voorts schiet zij tusschen den Bommeler- en den Tieleraard heen en vereenigt zich, beneden het fort Loevestein, weder met de Maas. Deze vereenigde rivier draagt den naam van *Merwede*, onder welken naam zij langs Gorinchem en Dordrecht voortstroomt.

Het wordt door CLUVERIUS (1) botwiffeld, of de WAAL, in de vroegste tijden, wel met den Rijn vereenigd was, dan of dese riv., even als de Linge en andere kleine stroomen, te voren niet slechts eene vliet of kreek geweest zij, die de binnenlanden van het overtollige water ontlastte en zich in de Maas stortte. De rivierkundige VELSEN (2) heeft ook dit gevoelen ombedel, vooral op grond, dat de naam van den Rijn bij witsluiting aan den regter arm dier rivier verbleven is, ofschoon de WAAL eenen korteren loop naar zee had. Aangesien nu het woord *waal*, van overoude tijden, eene in- of doorbraak beteekent, en dat het nog niet ongewoon is te zeggen, dat er in den dijk of de dijken eene of meer *walen* gebroken of gevallen zijn, zoude men den naam deser rivier van eene in- of doorbraak van den Rijn kunnen afleiden. Indien echter deze doorbraak werkelijk heeft plaats gehad, moet zulks vóór het begin onzer jaartelling geschied zijn, daar de linker arm van den Rijn, reeds bij de komst der Romeinen, DE WAAL genaamd werd en CAESAR (3) en TACITUS (4) daarvan, onder den naam van VALIS en VANALIS gewagen.

De WAAL liep van de vroegste tijden af, zoo als nog, voorbij Nijmegen, Tiel en Bommel. Beneden deze laatste plaats schijnt zij echter vroeger hare rigting meer noordwaarts genomen, en achter Gorinchem, Schelluinen en Hardinxveld heen, haren loop naar de Giessen, die zij in haren stroom opving, gehad te hebben. Vervolgens wendde zij zich weder meerder zuidwaarts, stroomde benedenwaarts voorbij Sliedrecht, nam daarna wederom eene noordwestelijke rigting, en liep, Dordrecht in het zuiden latende, langs het land van Papendrecht, naar den uitloop van de Alblas, vereenigde zich met dat water, en stroomde nu westwaarts, tusschen de landen van Zwijndrecht en die van Ridderkerk, nam den Dubbel of Devel op, vereenigde zich omtrent Heinenoord met de Maas en wierp zich, haren naam verloren hebbende, met deze in zee.

Het is onzeker of de vereeniging van DE WAAL met de Maas, omtrent Rossum, van vroegere tijden is. Noch op de kaart van PEUTINGER, noch op de kaarten van PTOLEMAËUS, of die van ALVING, komt zij voor. CLUVERIUS meent, dat aldaar, in later tijd, doorsnijdingen gemaakt zijn, en wordt ook in dat gevoelen, door VELSEN (5) voorgestaan. Ook de vereeniging van Maas en WAAL bij Loevestein is van later tijd.

(1) *Over den uitloop van den Rijn*, D. I, bl. 88.

(2) *Rivierkundige Verhandeling*.

(3) *De Bello Gallico*, Lib. IV, Cap. X.

(4) *Annal.*, Lib. II, Cap. VI.

(5) *Rivierkundige Verhandeling*, bl. 111.

Er heeft met betrekking tot de **Waal** eene bijzonderheid plaats, die men zeldzaam bij andere rivieren ontmoet, dat, namelijk, een geheel tusschenvak dier rivier eenen anderen naam heeft verkregen, terwijl daarboven en beneden de naam van **Waal** is behouden. Wij bedoelen den naam van **Meuwede**, dien zij, van even boven Gorinchem af, tot de Alblas toe, voert. Hier kreeg die arm der rivier, welke westwaarts naar Heinenoord stroomde, wederom den naam van **Waal**, maar die, welke langs Krimpen, IJsselmonde, Rotterdam en Schiedam naar Vlaardingen liep (waaromtrent zij zich wederom in de *Beneden Maas* stortte en daarmede onder den algemeenen naam van **Maas**, naar zee vloede) behield den naam van **Meuwede**. Het blijkt derhalve dat de naam **Meuwede** van lateren oorsprong dan die van **Waal** is, aangezien wij de **Waal**, na eenigen tijd onder den naam van **Meuwede** gestroomd te hebben, onder haren eigen naam wedervinden.

Beneden Nijmegen, tusschen deze stad en het fort Kraijenhoff, zijn op den oever vele Romeinsche oudheden gevonden, ook is deze bij laag water nog met vele dergelijke potscherven enz. bezaaid.

A. P. — O stellende is de hoogte te Hulhuizen 10,556 ell., te Nijmegen 9,182 ell., te Ochten 6,226 ell., te Tiel 5,346 ell., te Zalt-Bommel 2,724 ell., te Woudrichem 1,562 ell. bij vloed, 1,143 ell. bij eb.

Breedte te Panneerden aan den bovenmond 405 ell.; te Hulhuizen, bij gewone waterstand 263,70 ell., bij hoog opperwater op circa 1800 ell., beneden het dorp 2535 ell.; te Nijmegen voor de Stevenspoort tot tegen de Uiterwaarden, bij 3 ell. pijl, 364 ell.; te Ochten, bij gewonen waterstand, 377 ell., bij hoog opperwater, 1480 ell.; te Tiel, even beneden de stad, bij gewonen stand, 641 ell., bij hoog opperwater, 1258 ell.; te Varik, bij gewonen waterstand, 485,60 ell., bij hoog opperwater, 845 ell.; tusschen Rossum en Heesselt, bij gewonen stand, 761 ell.; te Zalt-Bommel, tusschen de Veerdammen, 400 ell., bij hoog opperwater, 508 ell.; te Loevestein, des somers 410 ell., des winters 509 ell.

Afstand van Hulhuizen tot Nijmegen 12,599 ell.; van Nijmegen tot Ochten 20,721 ell.; van Ochten tot Tiel 9550 ell.; van Tiel tot Zalt-Bommel 18,272 ell.; van Zalt-Bommel tot Woudrichem 17,556 ell.

Diepte te Hulhuizen $\pm$ 4,275 ell.; te Nijmegen $\pm$ 5,192 te Varik $\pm$ 2,917 ell.

Stroomsnelheid te Hulhuizen $\pm$ 1,4750 te Nijmegen $\pm$ 1,0330, te Varik $\pm$ 1,0640 ell. in 1".

Geheele verval der rivier van den bovenmond tot aan Hardinxveld bij eb 10,204 ell., bij vloed 9,627 ell.

Bij Zalt-Bommel ontwaart men reeds een weinig vloed, doch gemiddeld slechts 0,05 ell. De **Waal** heeft eenen onregelmatigen afloop, doch hare helling is tusschen Ochten en Tiel minder dan elders, tusschen Tiel en Zalt-Bommel het grootste, door den toevoer van water uit de **Maas** door het Schansgat, en tusschen Zalt-Bommel en Woudrichem weder minder door den uitloop van de **Maas** bij laatstgenoemde plaats, waardoor eene mindere snelheid des strooms, door opstopping veroorzaakt wordt.

Zij heeft aanmerkelijke ondiepten tot op 2,50 ell. en vele sandplaten, waarvan de navolgenden 1000 en meer ellen lengte hebben, als die tegen over Hulhuizen, lengte 1000, breedte 180 ell.; die tegen over de Bemmelsche-waarden, lengte 2200, breedte 250 ell.; de plaat beneden Lent, lengte 1600, breedte 160 ell.; die tegen over Oosterhout, lengte 1100, breedte 170 ell.; de Loenensche-plaat, lengte 1700,

breedte 250 ell.; die tegen over Druten, lengte 1500, breedte 200 ell.; de Ophemertsche-plaat, lengte 1100, breedte 260 ell.; het Varikscheiland, lengte 1600, breedte 300 ell.; de plaat langs Heesselt, lengte 3150, breedte 380 ell.; die tegenover Opijnen, lengte 1000, breedte 150 ell.; en die tusschen Haaften en Hellouw, lengte 1220, breedte 500 ell.; terwijl aan beide oevers over hare geheele lengte meer dan 140 kribben en hoofden worden aangetroffen.

Over deze rivier zijn geene vaste overgangsmiddelen, doch verschillende soorten van veren als: te Doornenburg op Kekeendom en beneden Gent op de Ooy met schuiten, te Nijmegen eene gierbrug, te Slijk-Ewijk eene gierpont; te Dodewaard en te Ochten met schuiten; te Wamel eene gierpont; het Dreumelsche-veer op den Roodenbaan met schuiten; te Varik op Heerewaarden en te Heesselt op Rossum beiden met schuiten; te Zalt-Bommel eene gierpont; te Haaften op Gameren, te Hellouw op Nieuwaal en te Herwijnen op Zuilichem alle drie met schuiten; het Brakelsche pontveer en een schuitenveer van Loevestein naar den Noorder Waaldijk onder Vuren.

WAAL (DE), voorm. water, prov. Zeeland, ten N. en O. van Noord-Beveland. Zie FAAL.

WAAL (DE), DE WAEL, DE WAL of DE WHEL, d. op het eil. Texel, prov. Noord-Holland, arr. en 10 u. N. van Alkmaar, kant. en 5 u. N. N. O. van den Helder, gem. Texel, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van den Burg, aan den rijweg van den Burg op Oosterend.

Tot het jaar 1615 lag dit d. aan zee, doch is nu door den pold. Waal-en-Burg daarvan afgescheiden. De ligging is niet onvermakelijk. De meeste huizen, die er 28 in getal zijn, met 140 inw., hebben tuintjes, welke wel niet groot zijn, maar evenwel aan het dorp op eenigen afstand het aanzien van een bossehaadje geven. De inwoners bestaan meest van veeteelt en gedeeltelijk van den landbouw. Ten O. buiten dit dorp ligt de *Sommeltjesberg*, zie dat art.

De Herv., die hier 260 in getal zijn, behooren tot de gem. *Waal-en-Koog*. De WAAL was vroeger met *Oosterend* verenigd, en had tot eersten Predikant ABRAHAM BOITJUS, die in 1608 naar Vlieland vertrok. Gedurende de dienst van HERMAN JANS KAAEGB, daar gekomen in 1654 en overleden in 1676, werd Oosterend van de WAAL gescheiden en van eenen eigen Predikant voorzien, hetwelk plaats had in 1656. Doch in het jaar 1809, toen NICOLAAS WILLEM BOLT hier Predikant was, is *Koog* met de *Waal* provisioneel en ten deele, doch na zijn overlijden daarmede vast verenigd.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. ODULPHUS was toegewijd en ter begeving van de Graven stond, bezat destijds 6 morgen lands, en de Pastoor, die aldaar niet woonde, trok 4 ponden (4 guld.). Het is een tamelijk groot, maar oud gebouw, dat vroeger eene kapel schijnt geweest te zijn, met eenen zeer ouden stompen toren, doch zonder orgel.

De Doopsgez., van welke men er ongeveer 60 telt, behooren tot de gem. *Burg-Waal-en-Oostereind*. — De R. K., van welke men er 12 aantreft, parochiëren te *Burg*. — De dorpsschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

Er moet vroeger in dit dorp ook een Heilige Geesthuis geweest zijn.

WAAL (DE), meertje in het *Land-van-Voorne*, prov. Zuid-Holland, 5 min. N. van Rockanje, in den *Strijpe-polder*.

Naar men wil zou dit voorheen een arm van de Maas geweest zijn, die zich hier in zee ontlaste. Dit water heeft de eigenschap van alles,

betgeen men er in werpt, met eene korst van steen te omzetten, en dus door den tijd als te versteen; waarin ook sedert ruim eene en een halve eeuw eene steenachtige verhevenheid of hoogte is aangegroeid, sponsachtig, boven water vortende. Deze hoogte schijnt te bestaan uit opeengestapelde stéenen, welke eigenlijk omkorstingen (incrustiën) zijn, dat is koude lichamen, die zich om eene kern gevormd hebben. Zij zijn van drieërlei soort. De eerste schijnen te bestaan uit een dun, kalkaardig korstje, hetwelk zich om den stengel van riet of waterplanten gezet heeft; de tweede soort heeft eene meer houtachtige kern; de laatste schijnt een afgeronde steenklomp te zijn. Wanneer men deze voorwerpen afbreekt, vertoonea zich de steenachtige vormen in dunne laagjes. In zuren lost zich het kalkachtige gedeelte op en gaat over in eene geleiachtige zelfstandigheid. Men vindt in dit watertje veel rivierspons, benevens koolstofszure kalk. Deze zet zich om de spons, en vormt alzoo de versteeningen of omkorstingen. Het riet in deze WAAL is onder water met steenen begroeid en versteent allengs geheel. Wanneer men eenen stok in dit water steekt, wordt hij in korten tijd met steenachtig gruis omzet; waaruit blijkt, dat dit water een steenmakende kracht heeft, hetwelk zeer zeldzaam is en mogelijk in ons land alleen hier ter plaatse gevonden wordt.

WAAL (DE), voorn. meertje in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, gem. en W. aan *Obdam*. Het is drooggemalen, — maakt thans een gedeelte van den *Brakenpolder* uit, en beslaat daarin eene oppervlakte van 18 bund. 1 v. r. 30 v. ell.

WAAL (DE), bosch in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en 1½ u. N. O. van *Tilburg*. Dit bosch beslaat eene oppervlakte van 7 bund. 3 v. r. 90 v. ell. en wordt in eigendom bezeten door den Heer A. F. Baron van *Rijckevorszel van Kessel*, woonachtig te 's Hertogenbosch.

WAAL (DE), binnenwater, prov. *Zuid-Holland*, loopende uit de *Merwede*, door eene sluis te *Oostendam*, bezuiden den *Reijerwaard*, westwaarts langs *Hendrik-Ido-Ambacht* en *Rijsoord*, verder zuidwaarts naar *Heer-Jansdam*, alwaar het door eene sluis in de *Oude Maas* uitloopt; alzoo den zoogenaamden *Zwijndrechtsche* waard ten N. en W. begrensende.

Over dit water ligt eene houten brug te *Rijsoord* in den grooten weg van *Rotterdam* naar *Dordrecht*. Het was vroeger een gedeelte van de rivier de *Waal* welke tusschen de *Zwijndrechtsche* en den *Rijderwaard* doorstroomde en bij *Heer-Jansdam* zich met de *Maas* vereenigde en welke na dat door overstromingen de *Waal*, of zoo als deze sedert genoemd is, de *Merwede* haren loop ook noordwaarts langs *Rotterdam* genomen had, omstreeks het jaar 1330 als een tak der *Merwede*, afgedamd.

WAAL (DE), voorn. water, prov. *Zeeland*, dat in eene noordwestelijke rigting, tusschen *Serooskerke* en *Oostkapelle* ter eener en *Vrouwe-polder* ter andere zijde doorliep, en zich in de *Noordzee* ontlastte. Het is naderhand door den *Rijksdam* afgesloten en eindelijk in *Walcheren* ingedijkt, tot eene modderige kreek gedaald, waarvan thans niets meer bestaat.

WAAL (T), d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Tull-en-'t Waal*, ½ u. van *Vreeswijk*, aan de *Lek*, in eene zeer vruchtbare landouwe, vol schoone korenlanden en boomgaarden. Van den *Lekdijk* heeft men er een heerlijk uitzigt naar *Vianen* en over het

Land-van-Hagestein. Men telt er 40 h. en 330 inw., die moest in den landbouw huu bestaan vinden. Ook heeft men er eenen korentevens pelmolen.

De Herv., die er 130 in getal zijn, behooren tot de gem. 't *Waal-en-Honswijk*. De kerk, welke bier vóór de Reformatie stond, was vermoedelijk aan den H. Aartsengel MICHAEL toegewijd. De inkomsten dezer kerk bedroegen in het jaar 1586 niet meer dan 17 gulden 70 cents. Daar was in deze kerk eene vikarij, welke bij beurte vergeven werd door den Graaf van Culenborg en den Heer van Vianen. In het jaar 1635 werd zij, benevens de vikarij van Honswijk, door den Graaf van Culenborg, vergeven aan SIMON VAN BLOEMENDAAL. De tegenwoordige kerk, in 1778 gebouwd, heeft een torentje op den voorgevel, hetwelk van de gesloopte kerk is blijven staan, doch is van geen orgel voorzien.

De R. K., van welke men er 200 telt, parochiëren te *Vreeswijk* en te *Schalkwijk*.

De dorpschool wordt gemiddeld door 40 of 50 leerlingen bezocht.

Tegenover dit dorp, midden in de Lek, lag vroeger een eilandje, waarop een steenoven en eenig geboomte stond, doch dit bestaat niet meer.

De kermis valt in den 4 Julij.

WAAL ('T), wild en moerassig krenpelbosch in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., gem. en 1 u. N. O. van *Roden*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Roderwolde*, waaronder het behoort. Daarin staat meest elzen- en beukenhout.

WAAL (DE DOODE-), water in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, in de gem. *Ooy*, 20 min. N. O. van Nijmegen, tusschen den Ooysche-dijk en de Waal, die door eene kade daarvan is afgescheiden, doch waarop het door eene sluis uitwatert.

Het is onbekend of het eene oude bedding dier rivier is, dan of het door eene doorbraak ontstaan zij, doch het is eene aanmerkelijke watervlakte.

WAAL (DE GROOTE-), voorm. meertje in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie GROOTE-WAAL.

WAAL (DE KLEINE-), meer in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en even buiten de Westerpoort der stad *Hoorn*.

Dit meer is ontstaan door den watervloed van het jaar 1514 doch is voor een klein gedeelte, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 95 v. r. 59 v. ell., bedijkt. Het overige gedeelte dat nog water is en zich uitstrekt van de Kleine Waal tot de Groote Waal zal eene grootte van ongeveer 8 bund. beslaan. Men vangt daarin veel baars, snoek en paling.

WAAL (DE KLEINE), voorm. water, prov. *Zeeland*, dat uit de Schelde voortkomende in eene westelijke rigting tusschen Kolijnsplaat ter eener en beoosten Wijtvliet ter andere zijde doorlopende, zich in het *Faal* ontlastte.

WAAL (DE ZWARTE-), voorm. water, prov. *Zeeland*. Zie ZWARTE-WAAL (DE).

WAALBORG, landg. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm., kant. en 5 u. N. W. van *Assen*, gem. en 1 u. N. O. van *Roden*, 5 min. N. O. van *Roderwolde*, waartoe het behoort, 2. u. Z. W. van Groningen. Sedert het jaar 1809 behoorde dit landg. aan den Groningschen Hoogleeraar in de regten Mr. S. GRATAWA, die er den zomertijd doorbragt.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ruim 30 bund., en wordt thans in eigendom bezeten door de Heeren Mr. S. GRATAMA, President van het Provinciaal Geregts-hof van Drenthe, te Assen, en Mr. M. S. GRATAMA, lid van de Arrondissements Regtbank te Groningen.

WAALDIJK (DE LINKER-) of **ZUIDER-WAALDIJK**, dijk, prov. *Gelderland*, welke aan de Pruisische grenzen een begin neemt door Nijmegen, langs het Rijk van Nijmegen en het Land tusschen Maas en Waal, in eene meest westelijke rigting naar Dreumel loopt, waar hij zich met den Maasdijk vereenigt; van daar loopt hij vervolgens weder westwaarts, benoorden den Bommelerwaard en door Zalt-Bommel, tot hij zich bij Loevestein andermaal met den Maasdijk vereenigt.

Deze dijk brak bij den watervloed van Januarij 1820 onder *Kekerd*om, omtrent $2\frac{1}{2}$ uur boven *Nijmegen*, door, en wel juist daar ter plaatse, alwaar de waterkeering voorheen tot overlaat had gediend. Deze doorbraak scheen in den beginne op twee plaatsen te zijn voorgevallen, doch werd door verruiming spoedig tot ééne gebragt, welke de wijde had van 270 ell.

WAALDIJK (DE REGTER-) of de **NOORDERWAALDIJK**, dijk, prov. *Gelderland*, welke bij Herwen eenen aanvang neemt, van daar eerst langs het panderambt van Herwen, voorts langs de Betuwe, door Tiel en vervolgens langs den Tielerswaard tot aan Vuren loopt.

WAALENBURG, oud adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **WALENBURG**. (1)

WAAL-EN-BURG, pold. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder*, gem. *Texel*, palende N. aan *Eijerland*, N. O. aan de schorren en slikken, O. en Z. aan het oudeland van *Texel*.

Tot het bedijken van dezen pold. werd in 1436 octrooi verleend, in 1488 werd zij alzoo bedijkt, doch in 1532 overstromd zijnde, is zij in 1612 herdijkt. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 739 bund. 45 v. r. 16 v. ell. Daarin staan ongeveer 20 h. en een watermolen, aan eene voorm. kreek, welke in eene breede kolk uitloopt, die door eene sluis op de Oesterbedden uitwatert. Het polderbestuur bestaat uit zeven Leden.

WAAL-EN-HONSWIJK ('T), kerk. gem., prov. *Utrecht*, klass. en ring van *Wijk bij-Duurstede*. Deze gem. bestaat uit *Tull-en-'t-Waal* en *Honswijk*, en de huurs. *Rietveld*, die burgerlijk tot *Schalkwijk* behoort. Men heeft er ééne kerk te 't *Waal* en telt er 200 zielen, onder welke 86 Ledematen. De eerste, die in deze gem. nadat zij eerst eenige jaren door naburige Predikanten en ook door Proponenten bediend was, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **JOHANNES SCHOTENUS**, (**LEEGH-SCHUTTEL**) die in het jaar 1610 herwaarts kwam en in het jaar 1614 naar *Zegveld* vertrok.

WAAL-EN-KOOG, kerk. gem., prov. *Noord-Holland*, klass. van *Alkmaar*, ring van de *Eilanden*. Men heeft er twee kerken, ééne te *Waal* en ééne te *Koog* en telt er 260 zielen, onder welke 120 Ledematen.

De eerste, die in deze combinatie het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **Ds. FASCO POTTS**, die in het jaar 1810 herwaarts kwam en in het jaar 1814 naar *Ouddorp c. a.* vertrok.

(1) Eveneens zoeken men alle overige art. welke men elders **WAA** gespeld vindt en hier niet voorkomen op **WA**.

WAALHEM, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*.
Zie **WALEN**.

WAALRE, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en kant. *Eindhoven* (5 k. d., 24 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Gestel-en-Blaarthem*, O. aan *Aalst*, Z. aan *Valkenswaard*, W. aan den *Dommel*, die haar van *Dommelen*, *Riethoven* en *Veldhoven-en-Mereveldhoven* scheidt.

Deze gem. bevat het d. *Waalre*, met deb. *Hoogstraat* en *Bolkshuvel*, benevens de geh. *Heikant*, *Huvel*, *Hulst* en *Loon* en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1359 bund. 59 v. r. 64 v. ell., waaronder 600 bund. 44 v. r. 48 v. ell. belastbaar land, en telt 125 h., bewoond door 137 huisgez., uitmakende eene bevolking van 840 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Ook heeft men er eene fabriek van zwarte patroontaswas, eene ijzerdraadweverij, eene bierbrouwerij, een water-korenmolen, die tevens tot ranmolen dient en een water-laken-vol- en oliemolen. De grond is over het geheel wel ter behouwing geschikt, en op sommige plaatsen zeer goed, en levert op: rogge, haver, boekweit, onderscheiden keukengroenten en voederkruiden. Er zijn vele goede weiden aan den *Dommel*, en hier en daar eenige opgaande boomen en veel schaarhout en heggen.

De inw., die er op 4 na allen R. K. zijn, onder welke 630 *Communikanten*, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Eindhoven*, behoort en door eenen *Pastoor* bediend wordt.

De 4 *Herv.*, die er wonen, behooren tot de gem. van *Falkenswaard-Dommelen-Waalre-en-Aalst*. — Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 110 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem., welke vroeger tot de heerl. *Waalre-en-Valkenswaard* behoorde, maakt thans eene afzonderlijke heerl. uit, welke in eigendom bezeten wordt door den Heer J. W. C. van *Veldhoven*.

Het d. **WAALRE**, van ouds ook **WALRE**, doorgaans in den omtrek *Wolderen* genoemd, was reeds bekend in de achste eeuw en konst ook voor onder den naam van *WABELRE* of *WADERLOK* en 'op het jaar 726 onder de benaming van *WADERLO* en *WADERLOCH*; *Villa in pago Taxandria super flumine Duthmala* (een dorp in het landschap *Taxandria* aan de rivier de *Dommel*) Het ligt 1½ u. Z. Z. W. van *Eindhoven*, tusschen de *Tongelreep* en de *Dommel*, op welke laatstgenoemde de beide watermolens, de *Waalresche-molen* en de *Loonderschemolen* gebouwd zijn. Dit dorp is niet fraai; de huizen staan er ver uiteen verspreid.

Na den vrede van *Munster* hebben de R. K. van **WAALRE** geen andere plaats gehad tot de gezamenlijke oefening van den godsdienst, dan de hulpplaats van de *Achelse kluis*. *Naderhand* hebben zij, bij het dorp, eene schuurkerk gebouwd; doch in het jaar 1798 is de oude parochiekerk, ingewijd ter eere van den H. *Willibrordus*, tot het bezit en gebruik der R. K. wedergekeerd. Deze kerk is een middelmatig gebouw, zonder orgel, doch voorzien van eenen zwaren toren, welks spits in 1703 door eenen geweldigen storm omver geworpen is; thans ziet men, in plaats daarvan, eene vrij hooge en nette spits op dezen toren. De voormalige schuurkerk is thans afgebroken.

Het raadhuys is een gewoon gebouw, waaraan niets bijzonders valt op te merken.

Men heeft hier eene buitenplaats, het kasteel-van-Waalre geheeten. Zie dat woord.

De kermis valt in den eersten Zondag na den 15 Augustus.

WAALRE moest in 1843 aan den Gelderschen Overste MAARTEN VAN ROSEN, die in de Meijerij-van-'s Hertogenbosch gevallen was, met Valkenswaard eene brandschatting van 900 gulden betalen.

Den 14 April 1661 werd de Predikant van WAALRE en *Valkenswaard*, als hij de gewone huisbezoeking voor de bediening des H. Avondmaals deed, op het kerkhof te WAALRE, door eene menigte R. K. inwoners, die aldaar eene bedevaart deden, geslagen en gewond. Hij klaagde daarover den Algemeenen Staten, welke den Heer van Waalre-en-Valkenswaard aanschreven, dat hij alle bedenkelijke naastigheid aanwenden soude, om de handdadigen te doen straffen. Hij kon daartoe de sterke hand van den Landdrost der Meijerij gebruiken. De Drossaard van WAALRE gaf, eenigen tijd hier na, den Algemeenen Staten kennis; » dat hij te vergeefs alles had aangewend, om die misdadigen te ontdekken. Hij had uit krachte van hun Hoog Mogenden » welbehagen van den jare 1657 geprocedeerd, om de schade den » Predikant toegebracht, door Schepenen te doen waarden, en die » door de gemeente te laten voldoen, welke die op de boosdoeners kon » herhalen. De waardering was geschied, doch de Burgemeesters » hadden zwaarigheid gemaakt, die te betalen; waarom hij een paard » van hen had afgepand en doen verkoopen. De Burgemeesters hadden van het vonnis van waardering, zich op Schepenen van 's Hertogenbosch beroepen, waarvan zij de beschrijfbrieven bekomen hadden, » met last, om het afgepande onder borgtogt terug te geven, op » eene boete van zes gulden daags. Dit streed tegen H. H. M. M. voorsz. » plakaat. Hij verzocht derhalve, dat zij geliefden Schepenen van » 's Hertogenbosch te gelasten, zich de kennisneming dier zaak niet » aan te trekken, en dat, indien Burgemeesters van WAALRE, over » de waardering bezwaard waren, zij dit den Algemeenen Staten zouden » voordragen." Deze zonden dit aan Schepenen te 's Hertogenbosch, om daarop hun berigt over te geven, hetwelk behelsde, dat het H. H. M. M. uit de overgezondene stukken blijken zoude, wie den aanlegger van dit werk geweest was. De Drossaard had te weeg gebracht, dat de Predikant het dezen vergeven, en ook beloofd had, den Heer van WAALRE en den Drossaard te verzoeken, dat hij vrijgesproken werd. De Burgemeesters van WAALRE leiden hieruit af, dat H. H. M. M. bevelen niet werden nagekomen, om dat zij, die de euveldaad gepleegd hadden, bekend waren, en de Drossaard hen niet straffe, zoo als hij had moeten doen, in plaats van de gemeente te bezwaren. Dus waren de Burgemeesters ten onrecht overvallen, strijdig tegen het plakaat van het jaar 1657. Schepenen van 's Hertogenbosch hadden daarom de gewoonlijke beschrijfbrieven verleend, om dat, ingeval zich iemand, bij het gewijsde van nedergerigten, in buitensporigheden van plakaten, die ter hunner beslissing stonden, benadeeld vond, bij het gewone middel van beroeping moogt gebruiken. De zaak bleef hierbij; althans men vindt er niets meer van gemeld.

In het jaar 1746 heeft dit dorp buitengemeen veel door eene veepest geleden.

WAALRE (HET KASTEEL VAN-), buit. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Kempenland, prov. Noord-Brabant, Derde distr., arr., kant. en ruim 1½ u. Z. Z. W. van *Eindkoven*, gem. en 25 min. Z. ten W. van *Waalre*, aan den Dommel in een aangenaam en

beschrijft oord. Het is een groot en schoon, ouderwetsch gebouw, dat niet onaangenaam in zijne plantaadje en rondom in het water gelegen is. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 19 bund. 8 v. r. 70 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer JOHANNIS MAASAKKERS.

WAALRE-EN-VALKENSWAARD, voorm. heerl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr. en kant. *Eindhoven*; palende N. aan de gem. Gestel-en-Blaarhem, N. O. aan Aalst, O. aan den Tongelreep die haar van de gem. Heeze en Leende scheidt, Z. aan de Belgische gem. Achel, Z. W. aan de gem. Borkel-en-Schaft, W. aan den Dommel, die haar van Dommelen, Riethoven en Veldhoven-en-Mereveldhoven scheidt.

Deze heerl. bevatte vroeger de gem. Valkenswaard en Waalre en besloeg alzoo eene oppervlakte van 3514 bund. 95 v. r. 30 v. ell., waaronder 1310 bund. 68 v. r. 18 v. ell. belastbaar land. Men telt er 342 h., bewoond door 369 huizeg., uitmakende eene bevolking van 2090 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er 5 leerlooijerijen, 2 lijnziederijen, 3 bierbrouwerijen, 1 fabriek van zwarte patroontaswas, 1 ijzerdraadweverij, 2 water-olie- en 2 water-korenmolens, van welke de eene tevens tot run- en volmolen dient en 1 water-laken-vol- en oliemolen.

De R. K., die er 2030 in getal zijn, maken de par. van Valkenswaard en Waalre uit. — De Herv., van welke men er ruim 40 telt, behooren tot de gem. *Valkenswaard-Dommelen-Waalre-en-Aalst*.

Men heeft in deze voorm. heerl. 3 scholen, als: twee te Valkenswaard en ééne te Waalre, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 260 leerlingen bezocht worden.

Zekere ANSELBALDUS ZON VAN HILDEBALDUS, gaf zijne bezittingen te WAALRE (waaronder destijds Valkenswaard mede begrepen was) aan den H. WILLIBROD, den eersten Bisschop van Utrecht, die ze weder met alle zijne goederen, bij zijnen uitersten wil, naliet aan de Abdij van Echternach, welke de allodiale (eigene vrije) grondheerlijkheid, vele cijnsen en leenen aldaar heeft bezeten, tot hare vernietiging op het laatst der vorige eeuw toe, waaronder het leen van den watermolen met aanhoorende goederen, die nog in onderscheidene brieven van de veertiende eeuw genoemd worden: *Sinte Willibrorder Eigen*, en het dorp heet daarin nog WADERLE. Onverminderd de grondheerlijkheid der Abdij, werd de heerl., bestaande in het hoog, laag en middelbaar Regtsgebied, bij eenen afzonderlijken Heer bezeten, en van den Hertog van Brabant ter leen gehouden. Waarschijnlijk moet men den oorsprong daarvan hier in zoeken, dat de geestelijken, tot het uitoefenen van regtsgebied, iemand, onder den naam van Advocaat, moesten stellen. Denkelijk nu heeft de Abt van Echternach daartoe den Hertog van Brabant ten eenigen tijd verzocht en gesteld, en deze heeft weder zijne advocatie aan eenen Edelman ter leen uitgegeven; of wel de Abt heeft eenen Edelman tot Advokaat gesteld, en deze zijne advocatie aan den Hertog opgedragen, en weder ter leen ontvangen. Dit leen is bezeten geweest, bij het geslacht van ROTSelaar, uit hetwelk het, bij koop, in 1551 is overgegaan in dat van VAN DER CLUEN, dat het weder in 1772 verkocht. In het begin dezer eeuw werd deze heerl. bezeten door Vrouwe CORNELIA ARNOLDINA REPelaar; thans is zij in twee afzonderlijke heerl., *Waalre* en *Valkenswaard* gescheiden.

WAALRE-MOLEN of **WAALRESCHU-MOLEN**, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. *Z. Z. W. van Eindhoven*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. *N. O. van Riethoven*, aan den *Dommel* nabij den *water-laken-vol-* en *oliemolen* waarvan het geh. zijnen naam ontleent; met 2 h. en 20 inw.

WAALSCHÉ-WETÉRING (DE), waterloop in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. *Tull-en-'t Waal*, welke met ééne noordelijke rigting naar de *Schalkwijksche-wetering* loopt en zich daarin ontlást.

WAALSDORP, landg. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. *N. van 's Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, $1\frac{1}{2}$ u. *Z. W. van Wassenaar*.

Dit landg. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 90 bund 54 v. r. 55 v. ell., en worden in eigendom bezeten door den Heer *CAREL ENHARDT BARON VAN TUYL VAN SEROOSKERKEN*, woonachtig te 's Gravenhage.

WAALSDORP (DE VLAKTE VAN), duinvallei, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, $1\frac{1}{2}$ u. *Z. W. van Wassenaar*.

Deze duinvallei, welke eene oppervlakte beslaat van 24 bund. 82 v. r. 76 v. ell., en reeds vroeg in het najaar drassig kan zijn, is meest begroeid met gras en dient tot proefveld en voor de practische oefeningen der artillerie. Daarin wordt door de daarbij woonachtige landlieden eenig hoornvee geweid.

WAALWETÉRING (DE), waterleiding op de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie *WETÉRING* (DE).

WAALWIJK, kant., prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, palende *N. aan het kant. Heusden*, *O. aan de kant. 's Hertogenbosch* en *Bortel*, *Z. aan het kant. Tilburg*, *W. aan het kant. Oosterhout*.

Dit kant. bevat de volgende 11 gem.: *Waalwijk*, *Baardwijk*, *Besoijen*, *Capelle*, *Druunen*, *Loon-op-Zand*, *Nieuwkuiken-Onzenoord*, *Sprang*, *Vlijmen*, *Vrijhoeven-Capelle* en *Waspik*. Het beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 17,028 bund. Men telt er 3086 h., bewoond door 4281 huisgez., uitmakende eene bevolking van 22,000 inw., onder welke velen in het maken van de zoogenaamde *Langestraatsche schoenen* hun bestaan vinden; terwijl de overigen meest van den landbouw, veeteelt en melkerij leven. Ook wordt er veel hooi gewonnen, dat zeer gezocht is.

WAALWIJK, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk* (9 k. d., 4 m. k., 9 s. d.); palende *N. aan de Oude-Maas* en de gem. *Drongelen-Hagoort-Gansloijen-en-Doeveren*, *O. aan Baardwijk*, *Z. aan Loon-op-Zand*, *Z. Z. W. in eene punt of hoek aan Sprang*, *W. aan Besoijen*.

Deze gem. bevat eenen *Binnenpolder* en eenen *Buitenpolder* (zie de volgende art.), verder het vl. *Waalwijk* en eenige afgelegene huizen; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 667 bund. 26 v. r. 15 v. ell., waaronder 665 bund. 97 v. r. 16 v. ell. belastbaar land, en telt 250 h., bewoond door 550 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 3100 inw., die meest in landbouw, veeteelt, hooibouw, handel in graan en allerlei benoodigdheden, alsmede in scheepvaart hun bestaan vinden. Ook heeft men er 2 windkoren- en scorsmols, 5 bierbrouwerijen, 1 azijnmakerij, 19 leerlooierijen, 2 hoedenfabrieken, 1 waschblekerij, 1 touwslagerij en een aantal schoenmakerijen. De grond is hier zeer verschillend, in het Noorden klei

en in het Zuiden zandgrond, gemiddeld echter vruchtbaar. Men teelt er: tarwe, gerst, rogge, haver, boekweit, vlas, hennep, koolzaad, erwten, boonen, aardappelen, wortelen, knollen, beetwortelen, veel hooi enz., alles van goede hoedanigheid.

De R. K., die er 2770 in getal zijn, maken met die van *Besoijen*, *Hagoort*, *Zuidewijn-Capelle*, *Dronghelen*, en *Gansoijen*, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's Hertogenbosch, dek. van *Geertruidenberg*, behoort, en 3900 zielen, onder welke 2700 Communicanten telt, en door eenen Pastoor en twee Kapellaans bediend wordt. De R. K. van WAALWIJK en daarmee vereenigde plaatsen zijn sedert de Reformatie door éenen Pastoor, met eenen medebediene Kapellaan, bestaand tot in het jaar 1837, toen er een tweede Kapellaan is bijgevoegd. De pastorie is van het jaar 1212 aan de abdij van Tongerlo gekomen en werd sedert door geordende Priesters bediend tot in het jaar 1826, toen de bediening aan wereldlijke geestelijken overging. Die van *Besoijen* verkregen, den 13 Junij 1731, bij ooglouking of toelating der Staten van Holland, vergunning om door eenen Pastoor bestaand te worden; en de Prelaat van Tongerlo verkreeg den 19 Maart 1733, van de zelfde Staten, verlof, om er eenen Pastoor en Kapellaan, geordende Priesters of Kanunniken van zijne abdij, te plaatsen, want *Besoijen* en de andere plaatsen behoorden tot in het begin dezer eeuw tot de provincie Holland, terwijl WAALWIJK ten alle tijde onder Staats-Brabant was. Hieruit volgde, dat ieder Priester die er geplaatst werd, bij beide de Staten, zoo algemeene als die van Holland, moest geadmitteerd of toegelaten worden, zoodat er bij elke vakatuur tot verkrijging van eenen Priester meer tijd en moeite moest besteed, en veel zwaarder onkosten gedragen worden, dan in andere plaatsen.

De Herv., die men er 290 telt, onder welke ongeveer 170 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Heusden*, ring van *Grewelduin-Capelle*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest HIERONYMUS DE VRIES, die den 21 Augustus 1648, door een en twintig Predikanten, van Westmaas herwaarts beroepen werd, want de eerste Predikanten werden door de klass. van 's Hertogenbosch beroepen, thans geschiedt het beroep door den kerkeraad. Aan JACOBUS DASHVOES, hier beroepen in 1687 en † in 1752, werd in het eerstgenoemde jaar, *Hagoort* mede ter bediening gegeven, doch in 1756 werd *Hagoort* weder van WAALWIJK afgenomen en bij *Nieuwen* gevoegd.

De 2 Evangel. Luth., die er wonen, behooren tot de filiale gem. van *Heusden*. De 30 Istr., welke men er aantreft, behooren tot de bijkerk te *Besoijen*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: eene algemeene Nederlandsche school met meer dan 200 scholieren; het opvoedingsgesticht van den Heer WASSEN met 80 kost-leerlingen en even zoo vele andere en het Gesticht der zusters van liefdadigheid, opgericht in het jaar 1844, dienende tot opvoeding voor jonge Jufvrouwen, tot onderwijs voor meisjes in de taal en handwerken en tot bewaarschool. Het wordt bestaand door 14 zusters en heeft meer dan 200 leerlingen.

Deze gem. is eene heerl., welke door WENCESLAUS VAN BOHEMEN en zijne gemalin JOHANNA Hertogin van *Brabant*, in 1364, eerst verkocht is, onder voorwaarde, dat de Heer VAN BRABERODE, die er eigenaar van werd, in deze plaats, geen kasteel, hetwelk naar de gewoonte van die tijden, den

naam en het gebruik eener burg of sterkte, zou gehad hebben, zou mogen stichten. Het schijnt daaruit oorspronkelijk dat de Heeren of Vrouwen van WAALWIJK tot heden, binnen die plaats, geene heerenhuis bezeten hebben. Zij hadden, des niet te min alle heerlijke regten; uitgezonderd de Opperheerschappij, en gemeene Lands lasten. WILLEM VAN BREDERODE komt in 1387 en JAN VAN BREDERODE in 1400 als Heer van WAALWIJK voor. Daarna is deze heerlijkheid achtereeenvolgende gekomen aan de geslachten van WILLESTIJN, van der MEERWED, van DROEGELEN, van RANST, MILLING, van LEEFDARE en eindelijk in dat van LE LEO DE WILHEM, waarin het tot nu toe verbleven is, zijnde thans Ambachtsvrouwe van WAALWIJK, VROUWE PAULINA MARIA CONSTANTIA LE LEO DE WILHEM, douairière van den Heer LOUIS THEODOOR DE FORESTIER.

Het vlek WAALWIJK, in vroeger tijden WALEWYCK en WARLWYCK, ligt ruim $3\frac{1}{2}$ u. W. van 's Hertogenbosch, $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van Heusden, 3 u. N. van Tilburg, 4 u. Z. van Gorinchem, 8 u. N. O. van Breda.

Bij eenen brief van Dingsdag na St. Lucia (13 December) 1303, verleende JAN II, Hertog van Brabant, aan deze plaats gelijke vrijheid, als de steden Louven en 's Hertogenbosch hadden, en daarbij wordt de plaats reeds *stede en vrijheid* genoemd; en werden ook Schepenen aldaar bevoegd verklaard, om over misdaden regt te spreken.

In 1409 kregen de ingezetenen van WAALWIJK van WILLEM VI, Graaf van Holland, vrijheid van de Hollandsche tollén.

In 1726 werd aan WAALWIJK toegestaan de plaats te bestraten; en in 1729 werd aan dit dorp octrooi verleend tot het heffen van straat- of weggeld daarop.

Het was een der voornaamste dorpen in de Langestraat, die, door den St. Elizabeths vloed, den 19 November 1421, overstroomd en seer geteisterd zijn geworden. Het gevoelen echter, dat deze Langestraat, daar ter plaatse, meer noordelijk zoude geloopt hebben, is van allem grond ontbloeit, en schijnt op bloote gissingen te berusten. De overoude kerken van WAALWIJK en *Baardwijk* en de verdere oude gebouwen, zoo hier als te *Besoijen* gevonden wordende, bewijzen met de ligging en den aard van den grond, dat de straat nooit is verlegd geweest, en er zijn ook nimmer grondslagen van huizen gevonden, welke redelijker wijze tot die gedachten aanleiding zouden hebben kunnen geven. Thans is WAALWIJK, een aanzienlijk vlek, waarvan de huizen, ter weerszijden van eene rechte en breede keistraat, naast elkander gebouwd staan, ter lengte van $\frac{1}{2}$ u. gaans; doch doordien de huizen van *Besoijen*, westwaarts onafgescheiden en in de zelfde strekking daarop volgen, zoo doet het zich voor, als eene lengte van bijna $\frac{1}{2}$ uur gaans te hebben. Oostwaarts volgen onmiddellijk die van *Baardwijk*, doch in eene meer bogtige rigting, zoodat deze geheele behuise streek eene lengte van $\frac{1}{2}$ uur gaans heeft. — In de kom van het vlek WAALWIJK telt men 220 h. en 2900 inw. Het heeft door eene haven, welke 2600 ell. lang is, gemeenschap met het Oude-Maasje, waarover hier eene brug plagt te leggen, die echter reeds in het jaar 1473 weg was, en later door een pontveer vervangen is. Den 19 Januarij 1789 is evenwel aan de Heeren van WAALWIJK en *Gansoijen*, octrooi vergrond tot het leggen van eene brug over het Oude-Maasje, zijnde er toen oostwaarts tegenover *Gansoijen* eene houten brug gelegd, welke gemeenschap met het Land-van-Heusden heeft. Door den geheel voltooïden straatweg, tusschen 's Hertogenbosch en het Raamsdonksche

veer, en den nieuwen keiweg tusschen Tilburg en Besoijen, is hier veel doortogt en bedrijvigheid ontstaan.

Vermits WAALWIJK en Besoijen, reeds in vroegere tijden maar één kerspel hebben uitgemaakt, staat de kerk, die zij destijds met elkan- der gemeen hadden, op het westeinde dezer plaats, aan de landschei- ding tusschen die beide dorpen. Deze kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. JOHANNES den Dooper was toegewijd, en sedert het jaar 1648 in het bezit der Hervormden is, is een ruim en luchtig kruis- gebouw, prijkkende met een net en welluidend orgel, dat in het jaar 1823, ter vervanging van het oude, door de edelmoedigheid van den Heer Mr. JOHANNES PETRUS SCHOLTE en zijne echtgenooten, Vrouwe ARROLDINA MARIA FRISLINK geschonken is, en den 19 Mei van dat jaar werd ingewijd. Deze kerk is in drie verschillende tijdperken gebouwd, zoo als duidelijk te zien is aan den bouwtrant. Het schip met een deel van kruis en koor, behoort tot den Heidensche tijd; de zij- panden tot dien der middeleeuwen en de laatste uitzetting tot dien van de weder herleving der bouwkunst. Op eenen hoeksteen daarvan, ziet men de jaartallen 1549 en 1574 ingesneden. Aan de westzijde der kerk vindt men nog de grondslagen van eenen grooten toren, die aan de grenslijn van de gem. Besoijen raakte, en vermoedelijk door, of ten gevolge van den St. Elisabeths vloed gevallen of vernield is. Deze is vervangen door eenen fraaijen toren, die midden op het kruis der kerk staat, op vier pilaren rust, vrij hoog en spits is, en eenen honten omgang heeft met eene balie en boven aan eenen grooten knop of peer.

De parochiale kerk is vroeger leenroerig geweest aan den leenhove van WAALWIJK, en sedert 1648 is de Herv. gemeente, in hare Kerk- meesters, met dit leengoed verlijd geworden, telkens bij het overlij- den van den sterfman, welke gewoonlijk uit eenen der regerende Kerk- meesters der Hervormden werd aangesteld. De R. K. gemeente heeft moermalen, onder anderen in 1789 en 1818, getracht de parochiale kerk weder in bezit te krijgen; doch deze hare poging mislukte gedue- rig, en blijft de Herv. gemeente thans in het ongestoorde bezit van haar nu sedert jaren bezeten kerkgebouw.

In het midden van het vlek staat een aanzienlijk kerkgebouw, ten dienste van de R. K., dat in de jaren 1827—1829 geheel nieuw is op- getrokken. Deze kerk, aan den H. JOHANNES den Dooper toegewijd, heeft eenen sierlijken koepeltoren en prijkt inwendig met een orgel en drie altaren. Het gebouw heeft een voorplein, door een ijzeren bek afgesloten. Vroeger namen de R. K. hunne godsdienst waar in eene schuurkerk, die in het midden van het vlek stond, en thans is afgebroken.

WAALWIJK bezat eertijds een klooster van Geestelijke Maagden van de orde van den H. AUGUSTINUS, togenaamd Nazareth. Zie dat woord.

Te WAALWIJK was van ouds een Zieken-Gasthuis gesticht, hetwelk sedert lang vernietigd is. De oude kerk er van diende later tot een Raadhuis of Huis der gemeente. Het was een schoon gebouw, met eene toren en eene slaande klok, doch is door den brand in 1825 ver- nield en niet weder opgebouwd.

Er was hier vroeger een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk den 15 Januarij 1821 was opgerigt, doch dit heeft sedert eenige jaren opgehouden te bestaan. Thans echter is men weder werkzaam een ander, onder den naam het Departement *Lange- straat*, op te rigten, hetwelk den 9 November van dit jaar (1848) te Sprang zijne eerste vergadering zal houden.

Men heeft er zes groote jaarmarkten, van welke de eerste gehouden wordt den eersten Woensdag in de Vasten; de tweede den tweeden Vrijdag na Paschen; de derde den tweeden Woensdag na Pinksteren; de vierde Woensdag na *MARIA Geboorte*; de vijfde Donderdag na den eersten October en de zesde Vrijdag na 8 November. De kermis valt in den tweeden Zondag in Julij; en duurt acht dagen. Ook is er des Vrijdags eene aanzienlijke weekmarkt, waarop eene groote menigte rundvee wordt te koop gebragt, welke markt reeds sedert 1516 bestaat, want den 18 October van dat jaar, werd den Heer en ingezetenen van WAALWIJK verguud eene week- en jaarmarkt te houden. Er is mede eene korenbeurs, waarop veel verhandeld wordt.

WAALWIJK is de geboorteplaats van ALIPIUS VAN VEEN, die over het kanonieke regt geschreven heeft † in 1715.

In het jaar 1504 trok NIKOLAAS, Heer van *Putten-en-Strijen*, die de Brabanders uit Holland verdreven had, naar WAALWIJK. Vóór die plaats lag eene schans, welke door de Hollanders bezeten was geweest, maar door de Brabanders was vermeesterd. PUTTEN tastte die schans aan, nam die stormenderhand in, overweldigde WAALWIJK en stak het in brand.

Te WAALWIJK was het, dat de Remonstranten, in den jare 1619, na hunne veroordeeling op de Dordrechtsche Synode en hunne verbaning door 's Land Overheid, eene eerste schuilplaats vonden onder oogluiking van den R. K. Bisschop, en dat ook HUGO DE GROOT zijn metzelaarspak aflegde, waarmede hij uit Gorinchem gevlugt was, ten einde zijne gevangenis met eene ballingschap te verwisselen.

Den 28 Mei 1750 barste over WAALWIJK, Gansoijen, Drongelen en Eethen, een verschrikkelijk onweder van donder en bliksem los, vergezeld met geweldig zwaren hagel, die al het gewas op het veld ter nedersloeg. De glazen der huizen aan de west- en zuidzijde van WAALWIJK werden ingeslagen. Alomme werd de noodklok getrokken. Het vee liep uit de weiden, en toen het weder een uur geduurd hebbende een weinig bedaarde, vond men vele paarden in de slooten liggen.

In 1748 hield WILLEM IV, Prins van *Oranje*, aldaar eenigen tijd zijn hoofdkwartier.

In 1755 ontstond er te WAALWIJK eenen fellen brand, waardoor vele huizen werden verteerd.

Keizer NAPOLEON bezocht deze plaats in het jaar 1811 en overnachtte aldaar.

Den 25 Junij 1824 werd WAALWIJK weder door eenen zwaren brand geteisterd, waardoor 51 huizen en 4 schuren aan kolen gelegd werden. Uit eigene middelen en ondersteund door aanzienlijke inzamelingen, werd het spoedig weder hersteld en met één aantal goede en fraaije huizen bebouwd.

In den nacht tusschen 31 December 1843 en 1 Januarij 1844 brak er te dezer plaatse weder een brand uit, waardoor drie huizen zijn in de asch gelegd, en nog eens in dat zelfde jaar werden er weder vier huizen door den brand vernield, doch ook deze werden spoedig weder herbouwd.

WAALWIJK, bij verbastering *WALIK* genoemd, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en 2½ u. Z. W. van *Bindhooven*, gem. en 10 min. W. van *Riethoven*; met 14 b. en ruim 70 iaw.

WAALWIJK (BINNENPOLDER-VAN-), pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. en gem. *Waalwijk*; palende N. aan den *Buiten-polder*, O. aan den *Binnenpolder-van-Baardwijk*, Z. aan den

Meerdijk en de gem. Loon-op-Zand en Sprang, W. aan den Binnenpolder-van-Besoijen.

Deze pold., waarvan de tijd van bedijking onbekend, doch de Kapitale of Winterdijk in 1827 verhoogd en verzaard is, en waarin ook het dorp Waalwijk gelegen is, ligt binnen den ringdijk van de Langestraatsche-Binnenpolders, en is aan de zuidzijde aanmerkelijk hooger dan aan de noordzijde. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 288 bund. 35 v. r. 46 v. ell., met inbegrip van het dorp Waalwijk, wordende de lasten gedragen door de eigenaren der landen en van de gebouwde eigendommen volgens de kadastrale huurwaarde. Men telt daarin 250 huizen, waaronder 35 boerderijen, en hij wordt door drie steenen sluisjes, door den Buitenpolder-van-Waalwijk, op het Oude-Maasje, van het overtollige water ontlast; de benedenste sluis ligt nabij de haven, is wijd 1,41 ell., hoog 0,94 ell. en voorzien van twee vloed- en eene ebdeur; de middelste, achter de R. K. pastorie gelegen, is wijd 0,68 ell., hoog 0,64 ell. en voorzien van twee vloed- en eene ebdeur; de derde of bovenste, nabij de Putsteeg, is wijd 0,70 ell., hoog 1,25 ell. en voorzien van twee vloed- en een ebdeurtje. De hoogte van het zomerpeil is 0,20 ell. boven A. P. De hoogte der dijken 4,20 à 4,60 ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen President en twee Leden.

WAALWIJK (BUITEN-POLDER-VAN-), onbehuise pold. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*; kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. en gem. *Waalwijk*; palende N. aan het Oude-Maasje, O. aan den Buitenpolder van Baardwijk, Z. aan den kapitalen of winterdijk van den Binnenpolder van Waalwijk, W. aan de haven van Waalwijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 357 bund. 13 v. r. 45 v. ell. met de kaden. De lasten worden naar de kadastrale ophrengst gedragen. Hij heeft 4 steenen sluisen. De sluis aan het boveneind der haven van Waalwijk, wijd 0,60 ell. en voorzien van eene vloed- en ebdeur; eene niet overwelfde sluis op de Hooigracht, wijd 1,80, hoog 1,88 ell., voorzien van eene vloed- en ebdeur, en aan de binnenzijde van sponningen voor een regel schotbalken; de niet overwelfde Rijkssluis, dienende speciaal tot ontlasting van het water van de Baardwijksche overlaat, wanneer de kaden belooopen zijn, wijd 3,14, hoog 2,40 ell., voorzien van een paar puntdeuren en schotbalksponningen binnen en buiten de deuren, benevens eene sponning voor eene schuif aan de binnenzijde, en eene niet overwelfde sluis bij de Gansoijensche brug, wijd 1,40, hoog 1,92 ell., voorzien van eene vloeddeur en een paar sponningen voor eene schuif. Deze sluisen wateren uit op de haven van Waalwijk en verder op het Oude-Maasje, doch de sluis bij de Gansoijensche brug onmiddellijk op het Oude-Maasje.

De eerste dezer sluisen is in 1826 ter vervanging van eene aldaar bestaan hebbende houten sluis, gelegd, en grootendeels door den Binnenpolder-van-Waalwijk, voor een kleiner deel door het dorp Waalwijk, en voor het kleinste deel door den Buitenpolder bekostigd. Deze sluis dient voornamelijk voor de uitwatering van den Binnenpolder, doch ook tot inzetting van versch water voor Waalwijk en in den Buitenpolder. De niet overwelfde Rijkssluis is in 1801, van wege het Rijk, door de Administratie van den Waterstaat, gelegd, voor 5674 guld., de onderhoudskosten worden ook door 's Rijks schatkist gedragen.

In dezen polder zijn de landen aan de Zuid- of dijkzijde gelegen, doorgaans iets hooger dan die aan de noordzijde. De hoogte van het zomeerpeil 1;05 ell. boven A. P., de hoogte der dijken is 1,80 en 1,90 ell. boven. Het polderbestuur bestaat uit vijf Leden.

WAAR (HET), geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. N. W. van *Winschoten*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Zuidbroek*, gedeeltelijk gem. en 1 u. N. ten W. van *Scheemda*, ½ u. N. W. van *Nieuw-Scheemda*, waaronder dit gedeelte kerkelijk behoort, gedeeltelijk gem. en ½ u. Z. W. van *Nieuwolde*, ter plaatse, waar het Oude-diep zich met het Zijldiep vereenigt.

Men telt er 88 h. en ruim 450 inw.; als 49 h. en 420 inw. onder *Nieuw-Scheemda*, 6 h. en ruim 30 inw. onder *Nieuwolde*.

Het WAAR is een aangenaam en fraai gelegen gehucht, met eenen houtzaag-, pel- en korenmolen en eene school, welke gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht wordt. — Onder de inw. telt men vele Doopsgezinden, die hier eene fraaije, in het jaar 1839 gebouwde kerk hebben, welke tot de gem. *Noord-broek-en-Nieuw-Scheemda* behoort.

WAARD (DE), eil. in het IJ, prov. *Noord-Holland*. Zie JAN-REBELLE-EILAND.

WAARD (DE), pold. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Haarlem*, gem. *Haarlemmerliede-Noord-Schalkwijk-en-Hof-Ambacht*; palende N. aan *Bergenoort*, O. aan de *Lie*, Z. aan het *Vuilrak*, W. aan het *Noorder-Spaarne*.

Deze pold., welke waarschijnlijk in de vijftiende of zestiende eeuw bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 194 bund. 89 v. r. 10 v. ell. schotbaar land; telt 7 h., waaronder 2 boerderijen, en eene schulpkalkbranderij, en wordt door eenen watermolen, op het *Spaarne* van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester en drie Polderveesteren.

In DE WAARD wordt 's zomers veel hooi gewonnen, maar 's winters staat hij meestal, gelijk de niterwaarden der rivieren, onder water.

WAARD (DE), streek lands in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie RUIGZAND.

WAARD (DE), pold. in het balj. van de *Nieuwburchen*, prov. *Noord-Holland*. Zie WAARD-POLDER.

WAARD (DE), naam, welken men in de wandeling geeft aan den *HEER-HUGOWAARD*, prov. *Noord-Holland*. Zie *HEER-HUGOWAARD*.

WAARD (DE), streek gronds in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Leyden*, tusschen den Oude- en den Nieuwe-Rijn besloten.

Een gedeelte deser gronden is bij de uitlegging der stad *Leyden*, daarin opgenomen en behoort dus thans tot de gem. *Leyden*, het overige dat nog buiten de stad ligt tot de gem. *Leyderdorp*.

WAARD (DE), zandbank in het Noorden van de *Zuiderzee*, zijnde het zuidelijk gedeelte der droogte, welke zich van *Vlieland*, zuidwaarts uitstrekt tot voor den oostelijken wal van *Texel*, alwaar het ten W. door de *Pan*, ten Z. door de *Texelstroom* en ten O. door het Oude-Vlie bespoeld wordt.

Deze zandbank is rijk aan oesters, die hier in de maand *Maart* worden opgevischt en daarna in putten tot *September* en *October* gespeend worden.

WAARD (DE BEMUURDE), geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie BEMUURDE-WAARD (1).

(1) Eveneens soeke men de overige, met WAARD zamengestelde namen, op de woorden van onderscheiding.

WAARD (DE HEDELSCHÉ-), uiterwaard in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. en kant. 's *Hertogenbosch*, gem. *Empel-en-Heerwijk*; palende W. N. en O. aan de Maas, Z. aan den *Empelsche-dijk*.

Deze uiterwaard is aan de zijde van de Maas meestal door den hoogen oever als bekaad te beschouwen. Aan de noordzijde van de Dieze is hij, ingevolge dispositie van den Minister van den Waterstaat en de Publieke Werken, d. d. 5 Junij 1818, bekaad ter hoogte van 0,785 ell. boven het nulpeil te Crevecoeur, d. i. 4,894 ell. boven A. P.

In den zuidwesthoek van dezen waard ligt het fort *Crevecoeur*, en tegen den Maasdijk staan daarin twee huizen, waaronder eene boerderij *Treurenburg* (zie dat woord). Overigens is het best weiland, dat doorsneden wordt door den, in aanleg zijnde, grooten weg van 's Hertogenbosch naar Utrecht, die ten noordwesten van dezen waard, door het Hedelsche-pontveer over de Maas gaat.

De HEDELSCHÉ-WAARD watert uit op de Dieze, door eenen houten duiker, wijd in den dag 0,50 en hoog 0,60 ell., voorzien van eene schuif, en staat onder het bestuur van de eigenaren, zijnde de Heeren *Jonkh. van Thyé Hannes en van Merrwijk*.

WAARD (HET HUIS-TE-) of het *Huis-de-Waart*, voorn. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ½ u. O. van *Leyden*, gem. en 5 min. N. ten W. van *Leyderdorp*, op de scheiding van den Ouden en den Nieuwen Rijn, aan de oostelijke punt van de *Waard*.

Dit h., dat een adellijk leen was, is ten tijde van het beleg van *Leyden*, onder *Jan van Beijeren*, omstreeks het jaar 1420 in brand gestoken en sedert ten gronde toe gesloopt. De grond, waar het gestaan heeft, dient thans gedeeltelijk tot bouwland.

WAARD-DIJK, dijk in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. *Grijpskerk*, in eene west-noordwestelijke rigting van *Krommezijl* naar *Munnekezijl* loopende.

Achter of ten Noorden van dezen dijk liggen de *Waardster-uiterdijken* en het *Ruigezand*, zijnde sedert het laatst der voorgaande eeuw mede ingedijkt. Langs de *WAARD-DIJK* staan aanzienlijke boerderijen, behoorende aan welgestelde, daarop wonende landbouwers.

WAARDE, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goes*, gem. *Waarde-en-Valkenisse*; palende N. W. aan de heerl. *Kruiningen*, N. O. aan de *Krabbendijksche-vliet*, die haar van *Krabbendijke* scheidt, O. aan *Valkenisse*, Z. en Z. W. aan de *Honte of Wester-Schelde*.

Deze heerl. bestaat uit den *Polder-van-Waarde* en den *Westveer-polder*, benevens een gedeelte van den *Oud-Krabbendijksche-polder*; bevat het d. *Waarde* en eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 794 bund. 56 v. r. 35 v. ell., waaronder 749 bund. 49 v. r. belastbaar land; telt 95 h., bewoond door 108 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 500 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen houten korenmolen.

De inw., die er, op 2 huisgez. na, allen Herv. zijn, maken met die van *Valkenisse* en een gedeelte van *Gawege*, eene gem. uit, welke ongeveer 580 zielen, onder welke 250 Ledematen, telt, en tot de klass. van *Goes*, ring van *Kruiningen*, behoort. Reeds vroeg is hier voor de oefening van de Hervormde leer gezorgd. De eerste Leeraar, waarvan gewaagd wordt, was *Guillelmus Camerlinck*, nadat *Petrus de Mosier*,

den 2 Februarij 1583, en NICOLAAS MAAS, den 2 Mei daaraanvolgende, vruchteloos beroepen waren. CAMERLINGK kwam hier in October 1583 en stierf den 3 Julij 1589, kort na het verbranden der kerk. Hij werd in Mei 1590 opgevolgd door JOHAN DE PAINCE.

De 2 R. K. huisgezinnen, welke hier wonen, parochiëren te Goes. Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

Men weet niets zekers te zeggen omtrent de naamsoorsprong van deze heerlijkheid. Het woord *waarden* beteekent voorlanden van loopende rivieren, ook laag land, buitendijks aan het water liggende en met hout of geboomte beplant. Dit op deze heerlijkheid toegepast, zoude bewijzen, dat WAARDE, zoo al niet uit de vooeroevers der Honte geboren, dan toch eenen anderen stroom in zijne nabuurschap moet gehad hebben, welks voorgronden, bedijkt zijnde, een heerlijk goed hebben doen ontstaan. Aangezien er evenwel andere plaatsen van dien naam zijn, waarop dit niet toepasselijk is, blijft het onbeslist waaraan men de herkomst van dezen naam moet toeschrijven; misschien zoude men bij de Noormannen of Denen gelijke benamingen kunnen vinden.

Is de naamsoorsprong dezer heerl. in de oudheid bedolven; niet minder haar eerste aanvang of bestaan. Het eenige dat men weet is, dat zij tusschen de Honte en Hinkle lag, ten Z. van welken laatsten stroom zij was opgewassen en dat hier oudtijds, regt tegenover de kerk, een kasteel te vinden was, hetwelk het stamhuis der oude Edele van WAARDE geweest is. De plaats, waar het gestaan heeft, wordt nog de Kasteelberg genoemd en is als vroom bekend. Als men aldaar ploegt of spit, worden er nog steeds steenen gevonden, en men kan duidelijk bespeuren, dat het van eene gracht is omringd geweest. Aan den buitenkant van deze gracht is, in 1847, bij het graven van eenen put, ruim een paar ellen diep onder den grond, een gave oud Frankische pot gevonden, welke thans in het museum te Middelburg bewaard wordt. Daar nu geene overleveringen noch eenige aantekeningen leeren, hoe dit kasteel zijn ondergang gevonden heeft, evenmin als wie de stichter er van geweest is, gist men, of het niet dit WAARDE zou wezen, hetwelk MELIS STOKK zegt, dat Graaf WILLEM III, anders Koning WILLEM genaamd, in het jaar 1247 belegerd en ingenomen heeft. Mag men verder gissen, dan zullen de Vlaamsche oorlogen, waarvan Zuid-Beveland zoo dikwijls het tooneel was, hier den geheelen ondergang van het kasteel voltooid en niets dan de gedachtenis daarvan overgelaten hebben. Stelt men, dat het kasteel in het jaar 1247 reeds kan belegerd zijn geweest, dan moet zijne stichting en het aanwezen van het dorp veel vroeger aanvang genomen hebben.

Het is zeker, dat oudtijds deze heerl. een adellijk geslacht had, van welke het den naam ontleend of daaraan gegeven heeft. In het jaar 1251 sloot JAN VAN WAARDE, Zeeuwsch Edelman, een verdrag met den Abt en het convent van Duinen, nopens het land van WAARDE, dat hij van gemelden Prelaat ter leen hield, liggende in het land van *Schoudee*, *Heekelinge*, *Honte* en *Hinkolinge*. In de registers van Holland wordt op 1322 eene acte gevonden van JAN VAN DE WERDE, bij welke hij belooft den Graaf van Holland en Zeeland te wille te wezen voor alle zulke 24 gemeten (ruim 11 bund.) lands, als hij hera in eigendom gegeven had. HENDRIK VAN DE WERDE JANSZ. staat mede begrepen in den zoen van BORSELE, van het jaar 1358. In den

originelen beschrijfbrief der Edelen van Zuid-Beveland, van 1498, was ook BOODEWIJN VAN DE WEEERDE begrepen, die onder de leenmannen en mansmannen van Zeeland, in het jaar 1474. Hertog KAREL VAN BOURGONDIE in den oorlog moest dienen met vier vechtenden te voet, gelijk ADRIAAN VAN DER WAEERDE met éénen vechtende te voet doen moest. JOOST en BOUWENS VAN DE WAEERDE, gebroeders, leefden ten jare 1542, en bezaten in Noord-Monster, Nieuwerkerk en Baarsdorphonck 15 gemeenten 150 roeden (7 bund. 1 v. r. 69 v. ell.) tienden. MAARTEN VAN DE WEEERDE wordt vermeld in het jaar 1550 en wederom eene MAARTEN VAN DE WEEERDE, waarschijnlijk de zelfde, den 19 Maart 1595 gestorven, die de vader was van MARINUS VAN DE WEEERDE, overleden den 15 Februarij 1632 en begraven met de volgende acht kwartieren: WEEERDE, *Baersdorp, Reimerswale, Haemstede, Staple, Zaerde, Schenge en Gruiningen*, nalatende twee dochters, Jonkvrouwen MARIE en PIETERNELLA VAN DE WEEERDE, getrouwd met twee gebroeders, Heeren JACOB en PIETER CAMPE. Het zal evengenoemde MARINUS VAN DE WEEERDE geweest zijn, die, den 10 September 1628, vrijheid verzocht, om als een Zeeuwsch Edelman tweemaal ter week met een zeel winden te mogen jagen in de duinen van Schouwen. Jonker ANTHONY VAN DE WEEERDE schijnt in het jaar 1604 al overleden te zijn geweest, om dat zijne erfgenamen de redemptie verzochten van zekere tienden, welke op zijnen naam gestaan hadden, en aan de grafelijkheid vervallen waren. Verder vindt men, dat Jonker MEERTEN VAN DE WEEERDE, den 18 Februarij 1637, tot Luitenant van een compagnie voetknechten werd benoemd, maar die, of een ander van dien naam, moet in het jaar 1639 reeds overleden zijn, want den 28 October van dat zelfde jaar verzochten de voogden der weezen van MARINUS VAN DE WEEERDE, als erfgenamen van Jonkheer MEERTEN VAN DE WEEERDE, zekere partijtjes tienden te redimeren. Kindelijk vindt men bij SMALLEGANGE (1), dat de laatste mansoir van dit edel geslacht 67 jaren oud geworden en te Goes begraven is, met zijne vier kwartieren WEEERDE, *Éxaarde, Baarsdorp en Schingen*, waarschijnlijk is dit geweest ANTHONY VAN DE WEEERDE, die in het jaar 1637 onder de schutters van de handboog gevonden werd.

Over het wapen, hetwelk deze Edelen gevoerd hebben, zijn de gevoelens verschillende. SMALLEGANGE (2) wil, dat het was een schild van zilver, met het bovenste derdedeel van azuur, gelijk hij het ook in zijne wapenkaarten dus heeft afgebeeld. De edele J. VAN GRYSKERKE (3) zegt het wapen is *d'argent en chef d'azur* (van zilver met een hoofd van azuur), hetgeen overeenstemt met SMALLEGANGE, en het helmstuk *un renart naissant de guelles* (een half te voorschijn komende vos van keel) (4); terwijl het op een oud wapenbord dezer Edelen voorkomt van sabel, met twee golvende fasces, vergezeld in *pointen* van eene schuine ruit (locange), alles van zilver.

Wanneer deze heerl. van haar edel stambuis is afgescheiden, hetzlf door verbeurtverklaring, gelijk onder de grafelijke regeringen dikwijls plaats had, vooral in de Hoeksche en Kabeljaanwsche tweespalten, of wel door verkoop, komt nergens voor, maar wel, dat in het jaar 1598

(1) *Chronyk van Zeeland*, bl. 712.

(2) T. a. pl.,

(3) *Graafschap van Zeeland*, XI. Capittel.

(4) W. TE WATZ, *Hoog Adellyk en Adelyk Zeeland*, bl. 136.

MICHEL DU MOULIN daarvan handligting verzocht, met eene hoeve en land, onder deze heerschappij gelegen, mitsgaders het vierendeel van Valkenisse. Men vindt van dat zelfde geslacht, ten jare 1638, als VROUWE VAN WAARDE, HELENA DU MOULIN, en op deze volgt Jonkheer FRANÇOIS DE LA TOURE, die, in het jaar 1644, Heer van WAARDE geweest is, gelijk, in het jaar 1655, daarvan den eigendom bezat Jonkvrouw CATHERINA VAN EVERSDIJK, want zij verzocht, den 10 November van dat jaar, vrijheid tot verkoop. Zeer waarschijnlijk is van haar deze heerlijkheid overgegaan op het huis VAN DER NISSE, en de Heer GILLIS VAN DER NISSE zal de eerste van zijnen stam geweest zijn, die hier Ambachtsheer was. In het jaar 1678 komt DAVID VAN DER NISSE, Gecommitteerde Raad wegens Goes, als zoodanig voor; terwijl men in het jaar 1753 nog als eigenaar van dit heerlijk goed kende Mr. GILLIS CORNELIS VAN DER NISSE, Oud-Burgemeester en Raad der stad Goes, wiens dochter, Jonkvrouw JOHANNA VAN DER NISSE, het ten huwelijk bragt aan Mr. WILLEM NYSSSEN, Leenman van Zeeland Bewesten Schelde en Rentmeester der exploiten van Vlaanderen, uit wiens geslacht het gekomen is aan MEVROUW VAN DE SPIEGEL. Thans wordt de heerl. WAARDE in eigendom bezeten door den Heer J. J. BURGERMOUDT, woonachtig te Utrecht.

Het d. WAARDE, WAARDEN, WAERDE of WEERDE ligt $5\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Goes, 7 min. van de Honte of Wester-Schelde, waaraan het eene kade of hoofd heeft. Ook is ten Z. van het dorp een haventje, tot berging van kleine vaartuigen. Het schijnt oudtijds zich meer noordelijk dan nu uitgestrekt te hebben, wijl dat gedeelte, dat ten Noorden van de kerk ligt, het Oude dorp genoemd wordt, maar het westelijk gedeelte, tusschen de kerk en den kasteelberg, het Nieuwe dorp. Het dorp is vrij net betimmerd, wel onderhouden en behoeft, ten aanzien der gebouwen, goed geplaveide dorpastraten, heulen en andere werken, voor vele dorpen in Zuid-Beveland gcenszins te wijken. Men telt er in de kom van het dorp 67 h. en 390 inw. Er is aldaar een overzetveer op Kieldrecht en een op Welsoorde.

De eerste stichting van eene kerk te WAARDE, zoowel als aan welke beschermheilige die was toegewijd, vindt men nergens opgeteckend. Alleen weet men, dat zij vóór de Reformatie ter begeving stond van den Deken en het kapittel van Sint Salvator te Utrecht en zijn door de grafzerken de namen van eenen Pastoor bekend. Hier was ook een Provisorie, die een kerkelijk rechtsgebied, misschien van veel uitgestrektheid, oefende; dan den 29 Junij 1413 vergunde Hertog WILLEM VAN BEIJEREN aan die van Goes de geestelijke jurisdictie of provisorie van Yersecke en van DER WAERDE binnen hare stad te mogen leggen, waardoor ook dit ambacht tot het dekenschap van Zuid-Beveland geraakte, en dat weer afhankelijk, eerst van het Utrechtsche, daarna van het Middelburgsche bisdom is geworden. De Spaansche krijg, die aan dezen oord vooral gewoed heeft, zal het kerkgebouw eerst in verval hebben gebragt, daarop volgde, dat het door eenen bliksemstraal, den 10 April 1589, aangestoken, geheel afbrandden. Het werd herbouwd, doch ingekort en kleinder dan voorheen hersteld; de bestierders der kerk verzochten in het jaar 1592, aan 's Lands Staten vrijdom van den hondersten penning voor zestien gemeten (7 bund. 54 v. r. 65 v. ell.) lands en zekere tienden deze kerk toebehoorende, om haar daaruit te kunnen herstellen, en tot de godsdienstoefening geheel bekwaam te maken, welke reparatiën 1200 gulden kwamen te bedragen; het verzoek van vrijdom werd hun eerst den 7 Jultj 1594 toegestaan.

Den 18 April 1598 werd door den Heer van Kruiningen verzocht en hem toegestaan het bedijken van een klein schorreken gelegen westwaarts van zijne heerlijkheid, tegen die van WAARDE aan, mits hij eene cijns van zes of acht gulden 's jaars, welke de kerk van WAARDE daaruit pleegt te genieten, ten zijnen laste nam. De kerk, welke in eenen treffelijken stand door eigen middelen onderhouden wordt, mag in netheid en welgeschiktheid van binnen met de meeste in Zuid-Beveland om den prijs dingen; aan de zuidzijde is een kapel of uitstek, waarin de begraafplaats der Heeren en Vronwen van WAARDE gevonden wordt, en een marmeren gedenkteeken van Heer GILLIS VAN DER NISSE, welke, nevens zijnen dienaar, in het jaar 1637, te Goes in een oproer het leven verloor. Het gedenkteeken stelt voor 's mans beeldtenis, van gips vervaardigd, liggende met het hoofd op den linkerarm, op eene tombe van gemetselden steen met gips bepleisterd. Digt bij den ingang ziet men ook nog een Engelsch opschrift met gouden letters op zwart marmer, meldende de rustplaats van den twintigjarigen EDWARD MORANT Esq., bij de landing der Engelschen in Zeeland, in 1809, aldaar overleden. Zijne krijgsmakkers, die in 1814 wederom in Antwerpen lagen, hebben toen dit gedenkteeken doen plaatsen. De kerk te WAARDE heeft geen orgel, doch prijkt met eenen vrij hoogen vierkanten toren, met korte, doch scherpe spits.

Ook heeft hier vroeger eene priorij van Tempeliers, later van St. Jansheeren bestaan, waarvan men thans zelfs de plaats niet meer weet aan te wijzen; misschien kan hiervan wel de Kasteelberg gekomen zijn.

Het is ongetwijfeld, dat, sedert de Honte met de Schelde en de Noordzee gemeenschap had, alle doorbraken en overstromingen, die de naburige ambachten teisterden, ook dezen oord niet verschoond zullen hebben; dan men was niet bedacht, om door aantekeningen den nakomeling van merkwaardige gebeurtenissen te doen kennis hebben. Het eerste, dat men van overstromingen hier leest, is in 1304. Volgens SMALLEGASSE (1) zou hier, ten jare 1471, mede eene overstroming hebben plaats gehad. Dan het kan waar zijn, dat die Schrijver zich een jaar vergist, wijl OUTROF (2) op dat jaar van geen vloed gewaagt, maar wel ten jare 1470, dien hij den tweeden Allerheiligen vloed noemt, omdat die op den 1 November voorviel, daar de eerste vloed van dien naam reeds in het jaar 1170, had plaats gehad. OUTROF haalt OUDERHOVEN (3) tot bewijs aan, zoodat men zijn gevoelen liefst omhelst. Hoe hetzij, deze heerlijkheid en die van Valkenisse liepen onder, waarom het hun vergund werd vrijdom van schot voor vier jaren en nog voor andere vier jaren halve vrijdom van schot; ten einde daardoor in het herstel der dijkbreuken te gemoet te komen.

Men twijfelt niet, of de zeer bekende vlooden van 1530 en 1532, zullen ook hier den landzaat op den oever zijnes ondergangs hebben gebracht, waarvan nog eene echte getuigenis voorhanden is, zijnde een uittreksel der rekening Bewesten-Schelde in 1542, waaruit men leest, hoe door den vloed van het jaar 1530 is verloren en nimmermeer herdijkt, eene polder genaamd *Zustersant*, groot 275 gemeten (126 bund. 26 v. r. 90 v. ell.) waarvan onder Valkenisse 185½ gemet. (84 bund. 25 v. r. 58 v. ell.), en in WAARDE 86 gemeten 118 roeden (42 bund. 1 v. r. 32 v. ell.) behoorde, verder is de derde Allerheiligen vloed

(1) *Cronyk van Zeeland*, bl. 712.

(2) *Verhaal der watervlooden*, bl. 435.

(3) *Cimberische Oudheden*, bl. 97 un *Oud- en Nieuw-Dordrecht*, bl. 83.

den 1 November 1570, hier niet minder dan elders merkwaardig geweest. WAARDE brak in aan de zuidzijde door den Groenen-dijk op twee plaatsen te gelijk, waardoor deze parochie niet alleen, maar ook te gelijk *Falkenisse* overstroomde, waarvan nog twee weelen zijn overgebleven.

Wilde men der zee haar prooi ontrukken, dan moest vorstelijke hulp en magt ingeroepen worden; hetgeen te weeg bragt, dat Koning FILIPS, den 6 September 1571, octrooi verleende aan die van WAARDE en *Falkenisse met ten Westveer-polder*, om hunne ingevloede landen te *beverschen en de bedeycken by egale contributiën, onder eenen zeedyck*, welk octrooi zeer omslagtig is, als bevattende alle de voorwaarden en bepalingen, onder welke, van 's Konings wege, onderscheidene vrijdommen werden toegestaan.

Heeft deze heerlijkheid tegen een overloop van water steeds te strijden gehad, niet minder geducht zijn de grondbraken hier geweest.

Ten jare 1591 trof haar, zulk eene ramp, waarom de Ingelanden, zoo van WAARDE als *Falkenisse*, onderstand bij 's Lands Staten verzochten: en wel den honderdsten penning, die op de landen was geheven over den jare 1591, ter goedmaking der kosten tot eene inlaag noodig, daarover werd tot het jaar 1594 beraadslaagd, zonder dat men weet welk besluit daarop genomen zij.

De gedurige watersnooden, gestadige vrees van vijandelijke aanvallen, en de onverdraagzaamheid onzer kerkelijken werkten zamen, om, zoo hier, als in de naburige parochiën eene volksverhuizing, en daardoor een verval en vermindering te veroorzaken, waardoor het middel van den honderdsten penning op de huizen hier meer en meer bezwaarend werd,

Niettegenstaande zooveel kampens met verdubbelde landplagen, bleef men moed houden, om de zee voet voor voet te betwisten; de Spaansche krijg was nog niet geëindigd, of de gemeene Ingelanden van WAARDE en *Falkenisse*, verzochten van 's Lands Staten verlof tot het leggen van eene inlage ter lengte van 300 roeden (1150 ell.) en ter bevordering daarvan, kwijtschelding van de *State-penningen, besaayde gemeten en hoornbeesten over de uitgeslagen landen voor altoos, ende over de geheele watering voor eenige jaren*; op welk verzoek den 8 Junij 1646, het goeddunk van de Rekenkamer werd gevorderd.

Ten gevolge van den vrede te Munster, in het jaar 1648 gesloten, was men wel voor inval van vijanden gewaarborgd, dan de geduchtste vijand, het water, bleef gestadig hier zijne aanvallen voortzetten; tot dat twee ontzaggelijke vloedden van 26 Januarij 1682, en 8 Januarij 1683 hier eenen geheel en ondergang schenen te veroorzaken. De eerste dier watervloeden had des avonds tusschen zes en zeven ure plaats, wanneer eerst de zeedijk te VALKENISSE, en met een de binnendijk tusschen WAARDE en VALKENISSE, genaamd de *Groenedijk*, doorbrak, waardoor vele beesten in beide Ambachten, zoowel als de ingezamelde veldgewassen, verloren gingen; de opvolgende nacht en donkere maan vermeerderden de schrik en ontzetting, De zoogenaamde *Kasteelberg*, als het hoogste punt in WAARDE, was de plaats, waar menschen en vee hun behoud zochten. Weldra beraadslaagde men hoe de dijkbreuken te herstellen, en zich best mogelijk tegen nieuwe rampen te beveiligen; het besluit, zoo van Ambachtsheeren als Ingelanden, was het dorp VALKENISSE buiten te dijken. Het was zeker hard zulk eene opoffering te moeten doen, waardoor het tijdelijk bestaan van velen afgesneden werd, en zij genoodzaakt werden,

om elders te gaan zwerven en veilige woonplaats op te speuren. Reeds den 3 Maart 1682 werd eene nieuwe zeesluis aanbesteed, welke, zoowel als het stoppen der grondgaten en weder droogmaken van dit geheele ambacht, niet minder dan 2400 ponden Vlaamsch (14,400 guld.) kostte, hetwelk, hoe zwaar om te dragen, nog te overkomen ware geweest, was de zee, den 8 Januarij 1683, geen nieuwe verwoesting koinen aanbrengen; de herstelde dijk bij Klaaskensweel brak andermaal door, het was Vrijdag tusschen elf en twaalf ure des middags, wanneer het water hier instortte en nog een en een halve voet (47 duim) hooger rees, dan het jaar te voren, waardoor de huizen in het dorp veel meer dan de eerste maal beschadigd werden, eenige andere stortten in, andere stonden om te bezwijken. De kerk liep onder, tot aan den vijfden trap van den predikstoel. Dit werd den 18 Februarij van het zelfde jaar van nog hooger vloed gevolgd, zoodat het water in de kerk tot den zesden trap des predikstoels klom, en sommige huizen tot aan de daken onderliepen, in het oude dorp alle de huizen gesloopt werden; dan, hetgeen aanmerkelijk was, bij gemelde drie zoo kort op elkander gevolgde overstromingen, heeft geen eenig mensch het leven verloren, en de vlijt ter herstelling bragt te wege, dat den 24 Maart 1683, 115½ roeden (435,06 ell.) dijks werd besteed van 3 roeden (11,30 ell.) in den aanleg, 8 voeten (2,51 ell.) hoogte en zes voeten (1,88 ell.) kruin voor 1520 ponden Vlaamsch en 15 schellingen (9184 guld. 80 cents). Het herstel hoe kostbaar, is niet te vergeefs geweest, want geene doorbraken of overstromingen hadden hier meer plaats, dan een vijand houdt nimmer op hier van tijd tot tijd zijne woede te oefenen, namelijk de vallen of grondbraken. Ten jare 1730 gebeurde er een aan den Westveersche-polder, juist ter plaatse, waar deze heerl. het meest te lijden heeft door stormen uit den Zuidwesten, waarom hier al over twee eeuwen eene inlage is gelegd, die nog stand houdt. Gelijk ongeveer gebeurde den 1 December 1791, tot herstel van welke terstond maatregelen beraamd en ter hand genomen werden; daar werd op hoog bevel eene hoofdsom van 1425 ponden Vlaamsch (8530 guld.) ter interest van vier procent geligt, ter goedmaking der kosten van zink- en beslagwerk, ook tot verzwaar en verhooging der inlage noodig, om welke interest te vinden, zoowel als om de hoofdsom af te leggen, 's Lands Staten goedvonden, dat van de landen onder Krabbendijke en in den Reigensbergsche-polder, zeven jaren lang zekere gemetgelden moesten worden opgebracht, zoo als ook een jaarlijksche onderstand uit 's Lands kas, door alle welke hulpmiddelen hier, onder Gods zegen, de zee tot nu toe belet is dezen vruchtbaren grond te verslinden.

Het wapen van WAARDE bestaat in een veld van sabel met twee golvende fascen, vergezeld en *pointe* van eene schuine ruit (*losange*) alles van zilver.

WAARDE, naam, onder welke het d. VALKENSWAARD, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, wel eens voorkomt. Zie VALKENSWAARD.

WAARDE (DE POLDER VAN), pold. in het eil. *Zuid Beveland*, distr., arr. en kant. *Goes*, gem. *Waarde-en-Valkenisse*; palende N. aan den Oost-Hinkelen-polder, N. O. aan den Oud-Krabbeudijke-polder en aan Oud-Valkenisse, Z. aan de schorren tegen de Schelde, Z. W. aan den Westveer-polder en de schorren tegen de Schelde.

Deze pold., welke in het jaar 1579 herdijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 693 bund. 6 v. r. 47 v. ell., waaronder

540 bund. 62 v. r. 53 v. ell. schotbaar land; telt 93 h., waaronder 12 boerderijen, en wordt door 1 sluis, op de Wester-Schelde, van het overtollige water ontlast.

Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezwoorenen en eenen Penningmeester.

WAARDE-EN-VALKENISSE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Goes*, (5 k. d. 8 m. k. 5 s. d.); palende N.W. aan de gem. *Kruiningen*, N. aan *Krabbendijke*, O. aan *Killand-en-Maire*, Z. en Z. W. aan de *Honte of Wester-Schelde*.

Deze gem. bestaat uit de heerl.: *Waarde en Valkenisse*; beslaat volgens het kadaster met inbegrip der daartoe behoorende schorren, eene oppervlakte van 907 bund. 59 v. r. 50 v. ell., waaronder 724 bund. 10 v. r. 85 v. ell. belastbaar land, telt 107 h., bewoond door 128 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 570 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. — Men heeft in deze gem. ook eenen korenmolen.

De inw., die op 12 na alle Herv. zijn, maken de kerk. gem. van *Waarde* uit. — De 12 R. K., die er wonen, behooren tot de gem. van *Goes*. — Men heeft in deze gem. ééne school te *Waarde*.

Het wapen van de gem. **WAARDE-EN-VALKENISSE** bestaat uit dat van de beide heerlijkheden vereenigd.

WAARDEN, naar men wil eene voorm. stad in de prov. *Friesland*. Zie *EZONSTAD*.

WAARDEN (DE), naam, onder welken op oude kaarten twee eilandjes voorkomen, als gelegen in de prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Doniawarstal*, tusschen het *Zoute-meer* en het *Sneeker-meer*, doch welke thans niet meer bekend zijn.

WAARDEN (DE), of *NET GOAS*, poldertje, in het *Land-van-Altene*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Almkerk-en-Uitwijk*; palende N. aan den *Nieuwendijk*, O. en Z. aan de *Bleck*, W. aan den *Karnemelks-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7 bund. 95 v. r. 80 v. ell., en wordt door twee houten duikers, op de *Beek* van het overtollige water ontlast. De bovenste dezer duikers is wijd 0,46 ell., hoog 0,48 ell., voorzien met een vloeddeurtje en schuif, en de benedenste wijd 0,50 ell., hoog 0,45 ell., voorzien met een vloeddeurtje. Het zomerpeil is 0,15 ell. boven A. P. en de hoogte der dijken 2,00 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de beide eigenaren.

In dit poldertje is eene dwarskade gelegen, door welke het bijna in twee gelijke deelen wordt afgescheiden.

WAARDEN (DE), onbehuide pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Capelle*, heerl. *Zuidewijn-Capelle*; palende W. en N. aan het *Oude-Maasje*, O. aan den *Buiten-polder* van *Besoijen* en de eilanden onder *Drongelen*, Z. aan de *Gantel*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 84 bund. 54 v. r. 78 v. ell., met de kaden, en wordt door vier houten duikers, in de kade aan de zuidzijde van dezen polder tegen de *Gantel*, op dat water en verder op het *Oude-Maasje* van het overtollige water ontlast. Drie dezer duikers hebben de wijdte van 0,40 en één van 0,50 ell. Alle zijn zij voorzien van eene klep aan de buitenzijde. Behalve deze duikers zijn in de kaden langs het *Oude-Maasje*, aan de noordzijde des polders, nog twee houten duikers, wijd 0,55 en 0,25 ell., elk voorzien met eene klep aan de buitenzijde; — deze dienen echter alleen

tot inzetting van versch water. Het zomerpeil is 0,40 ell. boven A. P. en de hoogte der dijken 1,75 à 1,85 ell. boven A. P. Hij staat onder het polderbestuur van Zuidewijn-Capelle, bestaande uit eenen President, twee Poldermeesters en eenen Secretaris-Penningmeester.

WAARDEN (DE), streek lands in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie *Ruigkwaard* (DE).

WAARD-EN-ASSACKER-POLDER, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Abcoude-Proostdijen-Aasdom*; palende N. aan de Holendrecht, die hem van den Holendrecht-polder scheidt; N. O. aan den Broek-polder, O. aan den Overbaambrugsche-polder, Z. aan den Kleinen-Winkel-polder, Aasdomproostdije, Ruige-Willis en Waveren-Botshol, W. aan den Ouderkerkerpolder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 341 bund. 48 v. r. 23 v. ell. Hij ligt 1,78 ell. onder A. P.

WAARDEN-BENEDEN-DEN-MOFFENDIJK (DE) en DE WAARDEN-BOVEN-DEN-MOFFENDIJK, twee buitenpoldertjes, in het *Landvan-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Moffendijk* (DE WAARDEN-BENEDEN-DE-) en *Moffendijk* (DE WAARDEN-BOVEN-DEN-).

WAARDENBURG, gem. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Nederdistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen* (8 k. d., 22 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. Deil en Geldermalsen, O. aan Op-IJnen, Z. aan de Waal, W. aan Haasten.

Deze gem. bevat de heerl. Waardenburg en Neer-IJnen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1725 bund. 77 v. r. 46 v. ell., waaronder 1725 bund. 4 v. r. 46 v. ell. belastbaar land en 20½ bund. 95 v. r. 70 v. ell. uiterwaarden. Men telt er 191 h., bewoond door 198 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1080 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen windkorenmolen.

De inw., die er op 24 na, allen Herv. zijn, onder welke ruim 500 Ledematen, maken de gem. van Waardenburg-en-Neer-IJnen uit. — De R. K., van welken men er 24 telt, parochiëren te *Varik*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Waardenburg en ééne te Neer-IJnen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van keel, met drie pals van vair en het hoofd van goud.

WAARDENBURG, heerl. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Nederdistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Waardenburg*; palende N. aan de heerl. Enspik, Deil en Geldermalsen, O. aan Neer-IJnen, Z. aan de Waal, W. aan Tuil.

Deze heerl. bestaat uit den *Polder-van-Waardenburg*, benevens een gedeelte *Uiterwaarden-van-Waardenburg-en-Neer-IJnen* en bevat het d. *Waardenburg*, benevens eenige verspreid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 897 bund. 38 v. r. 20 v. ell., waaronder 896 bund. 88 v. r. 30 v. ell. belastbaar land; telt 120 h., bewoond door 130 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 660 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die er, op 15 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Waardenburg-en-Neer-IJnen*. — De R. K., van welke men er ongeveer 15 aantrest, parochiëren te *Varik*. — De dorpsschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

De heerlijkheid **WAARDENBURG**, vroeger **Hiern** genoemd, heeft later haren tegenwoordigen naam ontleend van het kasteel van dien naam; zij had altijd de zelfde bezitters als *Neer-IJnen*. **Zekere FREDEROLDUS** schonk, in het jaar 997, onder anderen den **Hof Hero** aan de kerk van Utrecht, welke plaats vermoedelijk **Hiern** geweest is. De **Graven van Gelderland** bezaten naderhand **Hiern** eigendom, en **Otto** gaf, in 1263, dat goed, benevens *Op-IJnen* en *Neer-IJnen*, aan **Heer RUDOLF COCK**, Ridder, die daar tegen aan den Graaf opdroeg het huis en de goederen van **Renoy**, en verlof ontving, om op den berg te **Hiern** een huis te timmeren, dat tegenwoordig **WAARDENBURG** genoemd is. Zijn oudste zoon, **Heer RUDOLF COCK**, Ridder, wordt verscheidene malen, van 1263 tot 1298, gemeld; onder anderen nam hij in 1287 de tienden van **Hiern** in pacht, van het kapittel van **St. Jan** te Utrecht. Volgens sommigen stierf hij kinderloos, en zijn broeder, **HENDRIK COCK**, erfde van hem. Deze werd inden slag van **Woeringen** gevangen genomen en moest, om geslaakt te worden, in 1288, voor drie mark, uit goederen te **Hiern** gelegen, zich leenman van den Graaf van **Gulick** verklaren. Hij stierf in 1313 en van hem meent men, dat de onderscheidene takken van **Cock**, als **WAARDENBURG**, **HAFTEN**, **ISENDOORN**, **HENERT**, **OPIJNEN**, **DELWIJNEN**, **NEER-IJNEN**, **BRACHEN**, **BREY** en **RENOY** enz. gesproken zijn; terwijl anderen die van bovengemelden **Heer RUDOLF** doen afstammen. **Heer GERHARD COCK**, **Heer van WAARDENBURG**, Ridder, wordt nieermalen genoemd van 1317—1336; hij stierf in 1359, doch men kan niet geen zekerheid zeggen of hij een zoon van **RUDOLF** of van **HENDRIK** was, terwijl sommigen nog een **Johan** tusschen beide plaatsen. Zijn zoon, **Heer Johan van WAARDENBURG**, is in de geschiedenis bekend; zijne dood wordt op 1360 gesteld, ten minste in 1370 werden in de kerk van **Neer-IJnen** diensten voor hem gesticht. Hij had het **Erfhofmeestersambt** van **Gelderland** van zijnen neef, **Heer JACOB van MIERLAAR**, Ridder, geërfd; zijn zoon, **Heer GERAARD**, Ridder, volgde hem op. Deze had geen zoon bij zijne vrouw **ANNA van COLENBORG**, maar alleen eene dochter, getrouwd met **Heer WILLEM van BROEKHUIZEN**, Ridder, waarom hij van **Hertog WILLEM**, in 1397, de vergunning ontving, dat na zijne dood **Johan van BROEKHUIZEN**, oudsten zoon van zijne dochter, den naam en het wapen van **WAARDENBURG** mogt aannemen en voeren. Deze vergunning is dubbel merkwaardig; doordien de **Hertog** zich aanmatigde, naam en wapens te veranderen, hetwelk alleen tot de keizerlijke voorregten schijnt behoord te hebben, en dat hij den naam en het wapen gaf van een geslacht, dat nog werkelijk in wezen was, want **Heer GERHARD** had eenen broeder, **ZWEDER** genaamd, die toen nog leefde en kinderen nagelaten heeft. Deze **Johan van BROEKHUIZEN** werd na zijns grootvaders dood, in 1410 beleend, en hij voerde altijd *parti de BROEKHUIZEN et de WAARDENBURG* (een gedeeld schild, de eene helft het wapen van **BROEKHUIZEN**, de andere van **WAARDENBURG**). Zijn zoon, **Heer GERIT van BROEKHUIZEN**, werd in 1442 verleid, diens sterfjaar is onbekend, maar zijn zoon **Johan** wordt in 1484 als **Heer van WAARDENBURG** gemeld. Deze stierf in 1470 en zijn minderjarige zoon **GERHARD** werd, onder hulderschap van zijnen stiefvader, **Heer GERHARD van VLODORP**, door den aartsbischop **MAXIMILIAAN**, in 1480 beleend, die den 14 Mei 1481 **WAARDENBURG**, wegens de twee dorpen **Hiern** en *Neerijnen* tot eene hooge heerlijkheid, met regt van galg en put, verhiel. **GERHARD** stierf kinderloos en zijne zuster **WALRAVE**, getrouwd met **OTTO van ARKEL**, **Heer van Heukelum**, erfde zijne goederen en ten haren behoefte

bevestigde *FILIPS*, Koning van *Castilië*, in 1504, de oprigting van *WAARDENBURG* tot eene hooge heerlijkheid. Haar zoon *WALRAVEN VAN ARKEL* werd in 1514 door Hertog *KARL* beleend. Hij viel naderhand in 's Hertogs ongenade, maar bij eene verzoening, den 25 Augustus 1528 gedagteekend, ontving hij wederom alle breuken, wapen en schouwing, voorts alle regten en privilegiën, uitgezonderd lijfgoed en klokkenslag, tot wederopzeggens toe te gebruiken. Dit was van korten duur, want den 21 Augustus van het volgende jaar werd hij genoodzaakt aan zijnen broeder *GERRIT VAN ARKEL* op te dragen *WAARDENBURG*; met het dagelijks gerigt, *Ammerzoden*, met hoog en laag gerigt en de tienden van *Rossem*, *Driel* en *Herwaarden*, onder voorwaarde, dat *WAARDENBURG* altijd aan den regten stam versterven zou, en niet mogt verbragt worden. Bindelijk verzoende *WALRAVEN* zich ten volle met den vergramden Hertog, en nam zelfs diens bastaard dochter *CATHARINA* ten huwelijk. Volgens de huwelijksche voorwaarden van 13 Junij 1534, kwam hij weder in het bezit der hooge heerlijkheid, en werd daarmede beleend. Maar na den dood van Hertog *KARL*, ontstond deswege verschil tusschen de stad *Bommel* en den Heer van *WAARDENBURG*; de landschap vonnisde, den 29 Junij 1538, dat in den *Tielerwaard* niet meer dan twee banken moesten zijn; dat dus de bank van *WAARDENBURG* afgeschafft zou worden, maar dat de Heer behouden zal de visscherij, de breuken en alle oude geregtigheden.

Naderhand in 1455 en 1564, deden de Heeren van *WAARDENBURG* vruchteloze pogingen, bij Keizer *KARL* en Koning *FILIPS*, om het regt van hooge heerlijkheid weder te bekomen. *KARL*, zoon van *WALRAVEN VAN ARKEL*, werd in 1557, met *WAARDENBURG* en *Neerijnen* beleend. Hij stierf in 1580 kinderloos en de heerlijkheden kwamen aan *MARIA*, dochter van zijnen oudsten broeder, *OTTO VAN ARKEL*, en na haar overlijden, in 1595, aan hare tante, zuster van *OTTO* en *KARL*, te weten aan *ELISABETH VAN ARKEL*, vrouw van *THOMAS VAN THIEVES*. Haar zoon, ook *THOMAS* genaamd, verkocht die aan *JONAN VIJER*. Sedert dien tijd zijn die goederen door koop meermalen van eigenaar veranderd, en behoorden in de laatste helft der vorige eeuw aan *Hobo Baron VAN AYLVA*, Generaal der Infanterie en Gouverneur van *Maastricht*, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven zijn, zijnde thans Heer van *WAARDENBURG* de Heer *HANS WILLEM BARON VAN AYLVA VAN PALLANDY*, woonachtig te *Neer-IJuen*.

Het dorp *WAARDENBURG*, *WAERDENBURG* of *WERDENBURG*, vroeger *Hiern* genoemd, ligt $3\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Tiel*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Geldermaisen* aan den *Waal*dijk. De huizen liggen er verspreid. De kerk is een net gebouw, met eenen toren en van een orgel voorzien.

Men heeft er nog het oude kast. *Waardenburg*, zie het volgende art., en het adell. h. *Schuilkerk*, zie dat art.

Er zijn twee jaarmarkten, de eene *Woensdag* na *Pinksteren*, de tweede den 22 *September*. De kermis valt mede in *Woensdag* na *Pinksteren*.

Bij de overstroming van *Januarij 1809* heeft dit d. veel te lijden gehad. Den 15 dier maand ontving men er berigt, dat er te *Loeneu* eene doorbraak gevallen was, welke gebeurtenis dadelijk door het luiden der klok werd bekend gemaakt en eene algemeene ontsteltenis veroorzaakte. Elk sloeg dus handen aan het werk, om zich zelven en zijn vee, in tijd van nood, te kunnen redden. Op den volgenden *Zondag* en dus een week daarna stond er nog maar een zeer lage vloed op de velden, zoo dat velen in het denkbeeld kwamen, dat hij niet hoog zoude

worden, en daarom het nemen van meerdere voorzorgen begonnen te staken. De Ambtman evenwel, door den Commissaris-Generaal van PALLANDT VAN BARLEH, van den staat der bovenrivieren verwittigd zijnde, en zich steeds ter dezer plaatse, als een geschikt middelpunt, ophoudende, liet niet na allen te waarschuwen voor het dreigend gevaar en aan te manen, geen tijd te verzuimen. Al wat voor den vloed van dienst kon zijn, werd dus in requisitie gesteld, terwijl men, den 22 Januarij, noodig oordeelde, eene menigte schuiten en booten op den dijk te werken, ten einde daarvan het vereischte gebruik te kunnen maken. Zoo toegerust wachtte elk den watervloed af, die echter nog niet voor den volgende Zaterdag, den 28, geheel yerscheen. Het water was intusschen reeds eenige dagen vroeger in den omtrek van het dorp zoo hoog, dat onderscheidene huisgezinnen, die buitenaf woonden, genoodzaakt waren reeds vroeger naar het dorp te vlugten, en deze werden voor het grootste gedeelte geplaatst in de dorpschool; doch nu begon, op den gezegden 28, het water van oogenblik tot oogenblik te wassen, hetwelk voortduurde tot dat het, in den nacht tusschen den 29 en 30 Januarij, de verschrikkelijke hoogte bereikt had van zeventien duimen boven den vloed van het jaar 1784. Velen waren nu genoodzaakt hun vee naar den dijk te brengen en zelfs naar hooger staande huizen de vlugt te nemen, gelijk ook zij, die in de school waren opgenomen, die verlaten en zich naar de kerk begeven moesten. In den volgende nacht begon het er, zoo van buiten als van binnen, nog akeliger uit te zien. In de rivier steeg het water zoo hoog, dat het aan het bovineinde van het dorp over den dijk begon te loopen, doch door de werkzaamheid van den Heemraad HENBRICUS VERBEULEN, die al het noodige had doen in gereedheid brengen, hetgeen tot eene kisting vereischt wordt, werd het gevaar afgekeerd. Aan den anderen kant steeg het vloedwater nog boven de reeds gemelde hoogte, zoo dat men den geheelen nacht bezig was, om het vee aan den dijk te brengen, met aken en booten, achter welke men het liet zwemmen. De lieden, die hunne toevlugt in de kerk genomen hadden, werden nu ook door het water overvallen; de graven vielen in, de zitplaatsen liepen over, en de doodelijk beangste menschen schreeuwden, voor de vensters klimmende, aanbiddend om hulp, en werden vervolgens door eene boot afgehaald en naar elders overgebracht. Het gezicht, dat deze plaats den volgende morgen opleverde, was akelig; aan beide zijden, zoo aan den binnen als buitenkant van den dijk, was het water verschrikkelijk hoog geklommen, terwijl de kruin van den dijk bedekt was met kermende menschen en loeiend vee. De eerste werden, op last van den Ambtman, van brood en kaas voorzien en het laatste door de eigenaars van voeder. Oortusschen hoopte men het ergste te hebben doorgestaan, doch in den avond van den 30 Januarij verkreeg het water door den geweldigen storm zulk eene verschrikkelijke kracht, dat niets daartegen bestand was. Geene booten konden nu varen, elk moest trachten zich zelve en zijn vee, zoo goed hij kon, te redden; hetwelk echter velen maar ter naauwernood gelukte, door zich niet alleen op zolders, maar ook op daken en balken te begeven. Drie en dertig huisgezinnen werden in dezen noodlottigen nacht van hunne woningen beroofd, daar deze geheel in puinhoopen veranderd werden; terwijl bovendien nog zes en vijftig andere huizen zwaar beschadigd en zes koorbergen en vier schuren omver werden geworpen; ook een en dertig stuks vee werd eene prooi der golven; gelukkig echter kwamen er geene menschen om.

De ongelukkigen, wier huizen in dezen nacht bijna geheel vernield werden, verlieten die en werden opgenomen door anderen, die het geluk hadden gehad hunne huizen te mogen behouden.

Ook bij den watervloed van Januarij 1820 leed dit dorp groote schade. Eene overstroming, welke, in minder dan twee etmalen, 4 duim hooger steeg, dan in het jaar 1809, en in zoo verre de ongelukkige verwachting nog overtrof, moest natuurlijker wijze vele hutten en woningen wegspoelen, den voorraad van voeder voor mensch en vee vernielen, en de landerijen verzanden, die in het ongunstig seizoen van 1816, en laatstelijk in 1819, door het ongedierte zoo jammerlijk hadden geleden. Deze ramp zelf werd, weinige dagen daarna, en wel door den hevigen wind in den nacht tusschen den 27 en 28, nog aanmerkelijk vergroot. Vele, zelfs zeer sterke, huizen, schuren en woningen werden grootelijks beschadigd, en andere minder sterk en stevig gebouwd, en door het water reeds hier en daar aan het wankelen gebracht, bezweken nu geheel. Ook verongelukte er veel vee, hetwelk men gemeend had te behouden.

WAARDENBURG, oud kast. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. van *Tiel*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Geldermalsen*, gem. en 10 min. O. N. O. van *Waardenburg*, tegen den *Waal*dijk, door een breed water omringd waardoor een dam ligt, die naar den dijk geleidt.

Dit slot is zeer oud en plagt van eene groote uitgestrektheid te wezen, doch het is in het jaar 1874 door *Lodewijk*, Graaf van *Nassau*, broeder van *Willelm I*, Prins van *Oranje*, verbrand; dewijl de *Vrouw*e van *Waardenburg* (een bastaard dochter van den laatsten Hertog *Karel van Gelder*) Spaansch gezind zijnde, 500 Spaansche soldaten ingenomen had. Het zal daarna weder opgebouwd zijn: want nog een groot gedeelte daarvan, waarin verscheidene vertrekken zijn, is nog heden staande gebleven; wordende bewoond, door den *Rentmeester* der heerlijkheid.

Onder de landlieden hieromstreeks, wordt dit slot dikwijls genoemd ten aanzien van den zoogenoemden *Wonderdocter Faustius*, die aldaar velerlei tooverijen zoude hebben uitgevoerd. Eindelijk zou de duivel voor zijne legerstede gekomen zijn, hem met zich hebben gesleurd en door een venster met hem zijn verdwenen. Thans beslaat het gebouw eene oppervlakte van 27 v. r., en wordt in eigendom bezeten door den *Heer Hans Willem Baron van Atlva van Pallandt*, *Heer* der heerlijkheid, woonachtig te *Neer-IJnen*.

WAARDENBURG (POLDER-VAN-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gem. *Waardenburg*; palende N. W. aan den *Polder-van-Enspik*, N. aan den *polder-van-Deil* en den *Polder-van-Geldermalsen*, O. aan den *Polder-van-Neer-IJnen*, Z. O. aan de *Uiterwaarden-van-Waardenburg-en-Op-IJnen*, Z. aan de *Waal*, W. aan den *Polder-van-Tuil*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 897 bund. 38 v. r. 20 v. ell.; telt 120 h., waaronder 20 boerderijen, en wordt door sluizen, op de *Linge*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee *Poldermeesters* en eenen *Secretaris*.

WAARDENBURG-EN-NEER-IJNEN, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Bommel*, ring van *Tuil*.

Deze gem. heeft twee kerken, als eene te *Waardenburg* en eene te *Neer-IJnen*. Men telt er 1060 zielen, onder welke ruim 350 *Ledematen*. De eerste, die in deze gem. het *leeraarambt* heeft waargenomen, is

geweest LAURENTIUS CORNELÛ, die in het jaar 1618 herwaarts kwam en in het jaar 1648 overleed.

Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de door zijne schriften bekende GERARDUS BENTHEM REDDINGIUS, die er in het jaar 1807 kwam, en in het jaar 1809 naar Assen vertrok. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsheer.

WAARDENBURG-EN-OPIJNEN (UITERWAARDEN-VAN-), uiterwaarden aan den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. *Tiel*, kant. *Geldermalsen*, gedeeltelijk gem. *Waardenburg*, gedeeltelijk gem. *Op-IJnen*; palende W. aan den *Polder-van-Waardenburg*, N. aan den *Polder-van-Waardenburg* en den *Polder-van-Neer-IJnen*, O. aan den *Polder-van-Op-IJnen*, Z. aan de *Waal*.

Deze uiterwaarden, welke in het jaar 1803 bedijkt zijn, beslaan, onder *Wardenburg-en-Neer-IJnen*, volgens het kadaster, 202 bund. 98 v. r. 70 v. ell., waaronder 202 bund. 63 v. r. schotbaar land. Men telt er één huis onder *Waardenburg*. Zij worden door ééne sluis, op de *Waal*, van het overtollige water ontlast.

WAARD-EN-GROETGRONDEN, bedijking aan den oostkant van de prov. *Noord-Holland*, in de *Zuiderzee*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, ten-deele gem. *Bursingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*, ten-deele gem. *Winkel*; palende N. W. aan den *Wieringerwaard*, N. en O. aan de *Zuiderzee*.

Deze bedijking bestaat uit gronden welke in de *Zuiderzee* tegen de *Westfriesche* en *Wieringerwaardsche* zeedijken lagen. Het plan voor deze bedijking is ontworpen door den Heer P. KOONEN te *Winkel*, die daartoe met den Heer C. J. L. PORTMAN te *Alkmaar*, van Z. M. den *Koning*, concessie heeft bekomen.

Deze bedijking is ondernomen door een zedelijk ligchaam onder den naam van *Maatschappij tot Indijking en de bebouwing der Waard- en Groetgronden van Noord-Holland*, opgericht den 30 November 1843 en bestuurd door de Heeren C. J. L. PORTMAN en H. KOONEN, alsmede door de Heeren E. F. SCHELTINGA WINTERBERG, Mr. A. J. C. MAAS GRESTERANUS VAN ZUID-SCHARWOUDE en Jhr. Mr. H. HOGUFT VAN VELSEN, geheel belangeloos en zonder eenige belooning.

De werken dezer bedijking zijn aangevangen in April 1844 en in October 1847 geheel voltooid.

De geheele bedijking beslaat, volgens het kadaster, eens oppervlakte van 1525 bund. 96 v. r. 20 v. ell., waaronder 1377 bund. 43 v. r. 70 v. ell. schotbaar land; als: de *Waard* onder *Bursingerhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*, 616 bund. 2 v. r. 60 v. ell. en de *Groet*, onder *Winkel* 761 bund. 41 v. r. 10 v. ell. De ingedijkte gronden zijn verdeeld in 67 kavels, ieder van ongeveer 20 bund. Er staan daarin 15 boerderijen en 3 arbeiderswoningen.

Daar de de ingedijkte gronden, ongeveer 6½ palm. beneden volzee en zelfs ook nog iets beneden laag water gelegen zijn, worden zij bemalen door twee buitengewoon zware wind-vijzelwatermolens, welke het water in den boezem opmalen, waaruit het zich door de groote schutsluis voor *Kolhorn* in de *Zuiderzee* ontlast. De gezamenlijke kosten dezer onderneming beloopten de somma van 1,410.000 gulden.

Het bestuur van den polder WAARD-EN-GROET bestaat uit acht Hoofd-Ingelanden, een Dijkgraaf, vijf Heemraden en eenen Secretaris.

WAARDENHOEK (DE KLEINE-), geh. in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. en 1 u. W. ten N. van *'s Hertogenbosch*, kant. en 4 u. N. W. van *Heusden*, gem. *Werkendam*.

WAARDER, gem. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden* (6 k. d., 16 m. k., 3 s. d., 2 afd.); palende N. aan de gem. *Barwoutswaarder-en-Bekenes*, O. aan de gem. *Woerden en Wulverhorst*, Z. aan *Papekop-en-Diemberbroek* en aan *Lange-en-Ruigeweide*, W. aan *Lange-en-Ruigeweide* en *Bodegraven*.

Deze gem. bestaat uit de pold. het *Oosteinde-van-Waarder*, en het *Westeinde-van-Waarder* en het *Kerverland-van-Waarder*; bevat het d. *Waarder*, en gedeelten van de b. *Nieuwerbrug* en van het geh. *Driebrugge*, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1112 bund. 22 v. r. 34 v. ell., waaronder 1111 bund. 69 v. r. 96 v. ell. belastbaar land. Men telt er 94 h., bewoond door 96 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 320 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden en ook handeldrijven in vee en in kaas.

De Herv., die er 480 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Waarder-en-Lange-en-Ruigeweide*, welke in deze burgerl. gem. eene kerk heeft. — De R. K., die men er ruim 30 telt, parochiëren te *Woerden*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne in het dorp *Waarder*, zijnde eene openbare dagschool, en ééne in het geh. *Nieuwerbrug*, zijnde eene bijzondere school der eerste klasse, behoorende tot de zoogenaamde kapel van de *Nieuwerbrug*, die gezamenlijk gemiddeld door 100 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. is eene heerl., welke in het midden der vorige eeuw in eigendom werd bezeten, door *CORNELIS ROELS*, Raad en Burgemeester van *Schoonhoven*, die haar naliet aan zijnen zoon *NICOLAAS BOUDERWIJ ROELS*, Raad in de *Vroedschap* van *Schoonhoven*. In 1791 werd zij gekocht door *C. ROELS A.Z.*, wiens weduwe haar in 1804 verkocht aan de Heeren *Mr. HUIBERT GRIFFIOER VAN WAARDER* en *EWOUT RIJKARZTS* in gemeenschap, waarna zij uit de nalatenschap van den eerstgenoemde, in het jaar 1836, is gepelegateerd aan den tegenwoordigen eigenaar den Heer *MARCUS JACOBUS VAN ERP TAALMAN KIP*, woonachtig te *Woerden*.

Het d. *WAARDER* ligt $6\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Leyden*, $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Woerden*. Men telt er in de kom van het d. 20 h. en 78 inw.

De kerk, stond vóór de Reformatie ter begeving van den *Land-Kommandeur* van *St. CATHARINA* te *Utrecht*. De koster werd destijds door de dorpingen aangesteld en trok de inkomsten van tien morgen lands. Deze kerk is een kruisgebouw, zonder orgel. De vierkante toren had eene achtkante spits, die voor $\frac{2}{3}$ het eigendom was van de gem. *WAARDER* en voor $\frac{1}{3}$ van de gem. *Lange-en-Ruigeweide*. Die toren is in vorige jaren geheel afgebroken en op de kerk een houten koepel gebouwd, waarin het uurwerk is geplaatst.

Vroeger is hier een kommandeurschap der *Ridders van Rhodus of Maltha* geweest, staande onder het land-kommandeurschap van *St. CATHARINA*, te *Utrecht*.

De openbare dagschool telt gemiddeld 40 en de bijzondere school gemiddeld 60 leerlingen.

Vroeger stond in deze gem. een heerenhuis het *Hof-te-Waarder* geheeten. Zie het volgende art.

De kermis valt in den 17 September.

Het wapen bestaat uit een veld van zilver, met drie waarden in hunne natuurlijke kleur.

WAARDER (HET HOF-TE-), voorm. buit. in het halj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 6½ u. O. van *Leyden*, kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Woerden*, gem. en 20 min. N. van *Waarder*.

Mogelijk heeft dit huis in oude tijden behoord aan de Ridders van *Maltha*, die hier een kommandeurschap gehad hebben, staande onder het land-kommandeurschap van *St. Catharina*, te *Utrecht*, waardoor het den naam van het Hof kan gekregen hebben, doch er is niets zekers van bekend.

Van dit hof is thans niets meer aanwezig, dan eene arbeiderswoning welke, benevens den grond tot het hof behoord hebbende, in eigendom bezeten wordt door de wed. van *ELTZA*, woonachtig te *Nieuwerbrug*, onder *Waarder*.

WAARDER (HET KERVERLAND-VAN-), pold. in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *KERVERLAND*.

WAARDER (HET OOSTEINDE-VAN-), pold. in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Waarder*; palende N. W. aan het *Kerverland*, N. aan *Barwoutswaarder*, O. aan *Kromwijk*, Z. O. aan *Diemerbroek* en *Papekop*, W. aan *Papekop* en *Diemerbroek* en het *Westeinde-van-Waarder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 402 bund. 30 v. r. 55 v. ell.; telt 16 h., waaronder 10 boerderijen. Het land ligt 1,69 ell. onder A. P. Het polderbestuur en de bemalingen zijn gecombineerd met *Barwoutswaarder* en *Bekenes*, *Kromwijk*, *Bulwijk* en *Kerverland*.

WAARDER (HET WESTEINDE-VAN-), pold. in het *Grootwaterschap* van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Waarder*; palende N. aan *Bekenes*, O. aan het *Kerverland* en het *Oosteinde-van-Waarder*, Z. O. aan *Ruigeweide*, W. aan *Langeweide* en den *Weipoort-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 605 bund. 79 v. r. 15 v. ell.; telt met het d. *Waarder*, 77 h., waaronder 28 boerderijen, en wordt door eene molen, op den *Rijn*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1,59 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Schout* en drie *Heemraden*, benevens eenen *Secretaris* en *Gaardermeeester*.

WAARDER-EN-LANGE-EN-RUIGEWEIDE, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. en ring van *Gouda*.

Men heeft er eene kerk te *Waarder* en telt er ruim 1100 zielen, onder welke 410 *Ledematen*. De eerste, die in deze gem. het loeraambt heeft waargenomen, is geweest *ABRAHAM JANSZ.*, die in het jaar 1600 van *Goedereede* herwaarts kwam, en in het jaar 1691 is afgezet. Het beroep geschiedt door den *kerkeraad*, onder agreatie van den *Ambachtsheer* van *Waarder*.

WAARDER-POLDER (DE), pold. in het halj. van *Broderode*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WAARD (DE)*.

WAARDERSCHE-DIJK (DE), grindweg in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, in eene zuidwestelijke rigting loopende van nabij *Woerden*, door de gem. *Waarder*, tot aan den *Langeweidsche-dijk*.

WAARDHUIZEN, beel. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Housden*, gem. *Emmikhouzen- en-Waardhuizen*; palende N. aan den *Wijde-alm*, die haar van de beel. *Almkerk* en *Uitwijk* scheidt, O. aan *Giessen*, Z. aan *Hill* en *Babyloniënbroek*, W. aan *Ganswijk*.

Deze heerl. bevat het voorm. d., thans gel., *Waardhuizen*, benevens eenige verspreid liggende h.; beslaat eene oppervlakte van ongeveer 400 bund.; telt 28 h., bewoond door 34 huisgez., uitmakende eene bevolking van 160 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 100 in getal zijn, behooren tot de gem. *Uitwijk-en-Waardhuizen*. — De Christelijk Afgescheidenen, die men er 60 aantreft, behooren tot de gem. van *Waardhuizen-Uitwijk-en-Giessensche-Eng*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Uitwijk*.

Deze heerl. werd in het midden der vorige eeuw bezeten door den Heer P. M. BELAERTS, in leven Oud-Raad der stad Dordrecht, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans Ambachtsheer van *WAARDHUIZEN*, de Heer Mr. PIETER BELAERTS, te Dordrecht.

Het geh. *WAARDHUIZEN* ligt 5 u. N. W. ten W. van 's Hertogenbosch, 3 u. N. W. van Heusden, $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van Emmikhoven, aan den Alm. Men telt er in de kom van het geh. 14 h. en 80 inw.

De kerk, welke hier reeds vóór de Reformatie gestaan had, was in het midden der vorige eeuw reeds tot op eenige muurbrokken verdwenen. In het laatst dier eeuw, werd er weder een kerkje gebouwd, waarin echter nooit dienst is gedaan of meubels gebragt zijn. In 1839 of 1840 is dit weder gesloopt. De plaats, waar het gestaan heeft, is een heuvel beplant met vruchtboomen, welke tot begraafplaats van *Uitwijk* en *Waardhuizen* dient.

De kerk der Christelijk Afgescheidenen is een klein houten gebouw, sonder toren of orgel.

WAARDHUIZEN, b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, gedeeltelijk gem. *Nieuwer-Amstel*, gedeeltelijk gem. *Ouder-Amstel*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Amstelveen, $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van Ouderkerk, ter wederzijde van den *Amstel*.

WAARDHUIZEN-UITWIJK-EN-GIESSENSCH-ENG, Christ. Afgescheiden gem., prov. *Noord-Brabant*, met eene kerk te *Waardhuizen*. Men telt er ongeveer 130 zielen onder welke ongeveer 40 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest, de Predikant van *Almkerk-en-Emmikhoven* *Gezelle Meerburg* die er ook met andere Leeraren nu en dan de dienst uitoefent.

WAARDJE (HET), pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, Zie *KLAAS-LANWEN-WAARD*.

WAARDJES, pold. in de *Longestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Capelle*, heerl. *Nederveen-Capelle*; palende N. aan het *Oude-Maasje*, O. aan het *Capelsche* veerpad, Z. aan de *Krommevaart* van *Capelle*, W. aan de te samenkomst van de gemelde vaart en het *Oude-Maasje*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 11 bund. 62 v. r. 72 v. ell. met de kaden, heeft eenen houten duiker aan het zuidoosteinde, wijd 0,25, en voorzien van eené klep, waardoor hij op de haven van *Capelle* en vervolgens op het *Oude-Maasje* van het overtollige water ontlast wordt. In de kade, welke grootendeels uit eenen hoogen oever bestaat, ligt aan de zijde van het *Oude-Maasje*, nog een houten duiker wijd 0,12 voorzien van eene klep, strekkende tot het inlaten van versch water. Het zomerpeil is 0,40 boven A. P. en de hoogte der dijken 2,00 à 2,20 boven A. P. Er staat daarin slechts een huis, zijnde het veerhuis op het *Oude-Maasje*. Hij wordt bestuurd door het polderbestuur van *Nederveen-Capelle*, bestaande uit

drie Leden, van welke een het voorzitterschap bekleedt en eenen Secretaris en Penningmeester.

WAARD-OP-DEN-DRIESCH (DE), vroegere naam van het d. VALRENSWAARD, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie VALKERSWAARD.

WAARDPOLDER (DE) of HET WAARDLAND, pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Haringscarpel*; palende N. aan de Oude en Nieuwe-Slootgaard, O. aan den Leijer-polder, Z. aan den Heer-Hugowaard, W. aan het Bleekmeer en den Speketers-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 345 bund. 21 v. r. 74 v. ell., waaronder 327 bund. 89 v. r. 43 v. ell. schotbaar land; telt 19 h., waaronder 10 boerderijen, en wordt door eenen molen, op de Raaxmaat, van het overvullige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en vier Molenmeesters, van welke laatste jaarlijks twee altreden.

WAARDSCHE-VLIET (DE), water in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie KRABENDIJSCH-VLIET.

WAARDSTERPOLDER, pold. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie RUIGEWAARD.

WAARDSTER-RIJT (NOORD-) en **WAARDSTER-RIJT (ZUID-)**, twee waters in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. *Grijskerk*.

WAARDSTER-UITERDIJKEN, landstr., prov. *Groningen*. Zie GRIJSKERKER-WAARDEN.

WAARHOEK, geh. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. N. W. van *Winschoten*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en ¼ u. Z. W. van *Nieuwolde*; met 6 h. en ruim 30 inw.

WAART (DE), pold. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*. Zie WAARD (DE).

WAATSKAMP of **WAETSKAMP**, abusivelijk ook wel eens **WAELSKAMP** gespeld, geh. in het graafs. *Horns*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermonde*, kant. en 1 u. N. O. van *Weert*, gem. en 3½ min. O. N. O. van *Nederweert*; met 25 h. en 150 inw.

WAAXENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ¼ u. Z. Z. O. van *Holwerd*, aan den rijweg van *Dockum* naar *Holwerd*, op eene fraaije terp gelegen en tot *Holwerder-zes* behoorende.

Het is het kleinste dorp van *West-Dongeradeel*, tellende slechts 11 h. en 70 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er, op 25 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Waaxens-en-Brantgum*, welke hier eene kerk heeft, die vóór de Reformatie aan den H. THOMAS was toegewijd. Het is een oud gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel.

De 20 Doopsgez., die hier wonen, worden tot de gem. *Holwerd* gerekend. — De 5 R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Dockum*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 10 leerlingen bezocht. — Voorheen stond hier de state *Sjuxma*. Zie dat woord.

Omstreeks het jaar 1254 werd BOTTE REINALDA, door JAN ALBADA op het kerkhof doodgeslagen, omdat hij den voorrang ten offer gehad had, welke ALBADA oordeelde, hem geenszins toe te komen, hetwelk eene der oorzaken geweest is, waardoor naderhand scheuringen tusschen de Schieringers en Vetkoopers ontstaan zijn.

WAAXENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 5 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1 u. N. ten O. van *Bolsward*, aan de vaart van *Tjum* naar *Bolsward*. Men telt er 10 b. en 60 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die er op 15 na allen Herv. zijn, behooren tot de genu. van *Kubaard-en-Waaxens*, welke hier eene kerk heeft, waarin vóór de Reformatie eene vikarij was. De pastorie bragt 100 goudgulden (150 guld.) op, het vikarisschap 80 goudgulden (120 guld.). De Proost van *St. Jan* te *Utrecht* genoot 8 schilden (11 guld. 20 cents). Deze kerk is een klein net gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel. Daarin wordt slechts om de vijf weken dienst gedaan.

De 15 Doopsgez., die er wonen, worden tot de gem. van *Bolsward* en *Kromwal*, onder *Britsward*, gerekend.

Men heeft in dit dorp geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Kubaard*.

WAAXENS-EN-BRANTGUM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Dockum*, ring van *Holwerd*.

Men heeft er twee kerken: ééne te *Waaxens* en ééne te *Brantgum*, en telt er 500 zielen, onder welke ruim 40 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Remco Rozlors*, die in het jaar 1619 hier in dienst was, en in het jaar 1634 overleed. Thans is de bekeude *Friesche Dichter R. R. Posthumus* hier Predikant.

WAAY of *WALJE*, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr., kant. en 1½ u. N. van *Roermonde*, gem. en 20 min. N. O. van *Neer*; met 13 b. en 80 inw.

WAAY (DE) of *DE WAAI*, kolk in het graafs. *Culenborg*, prov. *Gelderland*, gem. en 1½ u. Z. W. van *Culenborg*, tegen den *Diefdijk*.

WABERSHOVE, oude naam van het d. *Wewershoor*, in *Medembliker-kogge*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Wewershoor*.

WABRENSIS (PAGUS), Latijnsche naam van de *VOYRE-GAU*, landschap in het grooth. *Luxemburg* en de republiek *Frankrijk*. Zie *VOYRE-GAU*.

WACAO, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *West-Divisie*, Z. van den *Tafelberg*.

WACHENINGEN, oude naam van de stad *WAGENINGEN*, op de *Velluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *WAGENINGEN*.

WACHT (DE), geh. in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. Z. ten W. van *Dordrecht*, kant. en ½ u. Z. ten W. van 's *Gravendeel*, gem. 's *Gravendeel-en-Leerambacht*, aan de *Kil*; met 14 b. en 80 inw., die in de scheepvaart en den aardappelbouw hun bestaan vinden.

Dit geh. ontleent zijnen naam van een zeer schoon voorm. Lands wachthuis van de admiraliteit op de *Maas*, dat aldaar in het jaar 1669 gebouwd is; dit wachthuis, hetwelk door een paar Lands ambtenaren en sloeproeijers bewoond werd en hetgeen tevens voorzien was van eene batterij met 6 stukken, is afgebroken.

Vóór het jaar 1669 stond het wachthuis meer naar het *Strijenschesas*, waarom die plaats, ook nog de *Oude-Wacht* genaamd wordt.

WACHTDIJK (DE), dijk in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, in eene noordoostelijke rigting van de *Strijensche-dijk* naar den *Kildijk*, beoosten langs *Beversoord* en *Meeuwenoord* loopende.

WACHTER, in het Engelsch *WATCHER*, eil. in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de *Noordkust* van het eil. *Java*, resid. *Djapara*.

WACHTER (NOORD-) of **DE ZEVEN-ILANDEN**, in het Engelsch **North-Watcher**, groep kleine eilanden in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, bij de Westkust van het *Sundasche eil. Celebes*; $0^{\circ} 27' N. B.$, $137^{\circ} 29' O. L.$

WACHTER (ZUID-), in het Engelsch **South-Watcher**; klein eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, bij de Westkust van het *Sundasche eil. Celebes*; $0^{\circ} 3' N. B.$, $137^{\circ} 10' O. L.$

WACHTTUM of **WACHTUM**, buurs. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Assen*, kant. en 4 u. O. van *Hoogeveen*, adm. kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Dalen*; met 48 h. en 340 inw.

Men heeft er eene vaste bijschool, die gemiddeld door 45 leerlingen bezocht wordt.

WACOBAMA, berg in *West-Indië*, op den noordoostkant van het *Curaçaosche eil. Aruba*, niet ver van de kust, bestaande uit serpentinsteen, die in dikke schuins of overeind staande lagen opeengestapeld is.

WACOBAMA, rooi of regengeul in *West-Indië*, op den noordoostkant van het *Curaçaosche eil. Aruba*, O. van den berg van dies naam.

WAD (HET), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 7 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 4 u. O. van *Dockum*, $\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Bursum*, waartoe het behoort.

WAD (HET GRONINGER-), dat gedeelte der *Wadden*, hetwelk zich langs het vaste land uitstrekt van de Lauwerzee tot aan het *Uithuizer-wad*. Zie voorts **WADDEN (DE)**.

WAD (HET UITHUIZER-), dat gedeelte der *Wadden*, hetwelk zich uitstrekt langs het vaste land, van het *Groninger-wad* tot aan den mond der *Bems*. Zie voorts **WADDEN (DE)**.

WADAKE of volgens een oud handschrift **WAUBAHE**, landg., vermeld in eenen openen brief van het jaar 850, waarbij het, door den Edelen Heer **BALDERICH**, geschonken werd aan **LUGERINS**, den tienden Bisschop van Utrecht. Het komt daarin voor, als gelegen in het *Eiland der Batavieren*, aan den linkeroever van den *Middel-Rijn*, eene gemeene Duitse mijl beneden *Arenacum*. Men meent, dat dit landg. gelegen was ter plaatse, waar nu het d. **WADENOIJEN**, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland* ligt. Zie **WADENOIJEN**.

WADAN, d. in *West-Indië*, res. *Amboina*, op het *Ambonsche eil. Boero*, aan de Westkust.

WADAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kadoe*, reg. *Magelang*, distr. *Minorek*.

Den 20 April 1829 trachtte de vijand, den Kapitein **TEN HAVE**, die aldaar met de mobile colonne no. 2 lag, aan te lasten, waartoe eene troep van ongeveer 700, wel gekleede en geregelde, manschappen in den vroegen morgen opmarcheerde, en ten Z. van het dorp *Banjoemenang* post nam, uit welk dorp eenige schoten met een lila werden gedaan. Rechts van den Kapitein **TEN HAVE** had een peloton infanterie en de harissan van den *Tommongong MARGOEN DIEPOEN* post gevat, en na eenigen tijd gewacht te hebben naar de mobile colonne no. 4, onder bevel van den Majoor **BAUER**, die in aantogt was, rukte de Kapitein met zijne overige infanterie en de *Alfoeren* op, om den vijand in het front aan te tasten. Zich met den Luitenant **NEXS** en een gedeelte der *Alfoeren*, ongeveer 80 man sterk, wat te ver vooruit begeben hebbende, stiet de Kapitein, bij het kerkhof van *Banjoemenang*, op ruim 400, behoorlijk in bataille geschaarde, muitelingen, die de onzen tot

op 30 à 40 passen lieten naderen, en eerst toen een hevig vuur begonnen. Dit bragt den Kapitein een oogenblik in verlegenheid, daar hij niet sterk genoeg was om aan te vallen, en het terugkeeren oorzaak oordeelde; middelerwijl was het detachement kavallerie der 4e colonne, onder den Luitenant PASTORIS, tot nabij hem genaderd en daarmede en met de Alfoeren, die onverschrokken stand hadden gehouden, werd de vijand nu met zooveel hevigheid aangevallen, dat hij tot over een ravijn werd terug geworpen. Hier had hij zich evenwel in bataille geschaard, en de Majoor BAUX, die hem met zijne jagers reeds van nabij gevolgd was, had zijne maatregelen tot eenen tweeden aanval gemaakt, welken echter de vijand niet afwachte, maar sterk gesloten en in orde terug trek, door de tirailleurs en de vereenigde troepen der 2e colonne, tot achter Sambiroto vervolgd wordende. De onzen hadden bij die gelegenheid 2 dooden en 11 gekwetsten bekomen. Het verlies van den vijand moet echter nog al aanzienlijk geweest zijn.

WADDEN (DE), ondiepe watervlakte, zijnde dat godeelte afbelend voorstrand van de Noordzee, begrepen tusschen de eilanden Terschelling, Ameland, Schiermennikoog en Rottam ten N. en het vasteland der prov. Friesland en Groningen ten Z. Het bestaat over het algemeen uit ondiepe platen en vlakten, door vaarwaters en meer of min diepe kilen doorsneden. Deze watervlakte, was vroeger veel breeder dan thans, wijl de aanwassen of kwelders langs den vasten wal van tijd tot tijd ingedijkt werden en de duinen op de eilanden, meer oosten landwaarts overstuiven. Reeds toen de Romeinen zich hier te lande bevonden, was het onder den naam van *MARE VADOSUM* bekend. Gedurende den zomer wordt dese watervlakte door eene menigte platboomde vaartuigen van Hamburg, Bremen, Groningen enz. bevaren. Ook werden er vele schelpen voor de kalkbranderijen opgevischt. Sommige dier schepen leggen aan den oostkant van Ameland aan, zijnde het vaarwater, dat vroeger veel nader aan Friesland langs liep, naar dat eiland verlopen, tot onherstelbare schade voor Ameland, wegens de daardoor veroorzaakte afspoeling van eene groote uitgebreidheid beste klei- en weilanden. Ondertusschen wordt deze schade een weinig vergoed door de voordeelen die de herbergiers en wiakeliers van het dorp Nes genieten uit de vertering der hier aanleggende schepen.

Bij de voormalige gesteldheid van ons Vaderland, toen de eilanden langs de kust nog aan het vaste land verbonden waren, hadden de WADDEN zeker een geheel ander aanzien dan zij thans hebben. Wel is waar, was het ook toen eene weeke broekige en dargachtige vlakte, welke bij elken vloed door het zeewater overstromd werd; doch thans is het buitenste gedeelte daarvan immer door de zee bedolven. Toen voor vele eeuwen, — want den juistten tijd heeft nog niemand kunnen bepalen, omdat het ook niet op eens, maar allengskens, geschied is, — die ondiepe uitgestrektheid in twee deelen scheurde, waarvan het eene met het vaste land vereenigd bleef, en het andere de eilanden vormde, ontstond natuurlijk tusschen beide deelen eene ruimte of kloof. Deze laatste werd door het zeewater wederom aangevuld. Hierbij kwam de aanbiddende en onbeslemmerde werking en schuring der zee, welke nu reeds zoo vele eeuwen geduurd heeft, en die de WADDEN en gaten hier en daar deed veranden en op andere plaatsen bewoonde eilandjes wegspoelden en het vaarwater steeds dieper en zelfs voor middelmatige schepen bevaarbaar hebben gemaakt, ofschoon het echter niet zelden gebeurt, dat dese er bij storm en onweder op de menigvuldige platen en zandbanken hunnen ondergang vinden.

De banken en zandplaten, welke men in DE WADDEN vindt, dragen verschillende namen, die zeker veelal het eerst door de schippers of zeelieden zullen uitgedacht zijn, en welke benamingen sinspelen of op de geaardheid dezer zandbanken zelve of op de oene of andere gebeurtenis, daarbij of daarop voorgevallen. Zoo heeft men er de Haringplaat of het Hornsbornzand, tusschen het Uithuisterwad en Rottumeroog, de Koeplaat, de Kapersplaat, de Boschplaat, het Simonszand, Brakzand, Engelmansplaat en meer andere.

Gelijk onderscheidene mindere of meerdere hoogten, zoo bevatten DE WADDEN ook onderscheidene diepten, stroomen of zeegeten, welke juist te kennen voor de zeevarenden van het hoogste belang is. Het Sparre-gat, tusschen de Haringplaat en Rottumeroog, het Schil, de Lauwers, de zoogenaamde Eilander-Balg, het Frieschegat, de Meuker en meer andere zijn de voornaamste. Sommigen dezer zeegeten loopen noordwestwaarts, andere noordwaarts, en zijn van ongelijke diepte.

Voor iemand, die met DE WADDEN zeer goed bekend is, is het, onder zekere gunstige omstandigheden en al wadende, mogelijk, om, zich te voet van het eiland Schiermonnikoog naar het vaste land van Groningen te begeven, zoo als zulks meermalen geschied is. Om echter op dese wijze van daar naar genoemd eiland te gaan, is niet zoo gemakkelijk, dewijl het op Schiermonnikoog omtrent een uur eer hoogwater is dan bij voorbeeld te Hornhuizen, waardoor derhalve de vloed hem, die van laatstgemelde plaats derwaarts ging, helcten zoude er te komen; want men kan ligtelijk begrijpen, dat zoo wel van hier als van daar de reize bij eb of laag water zoude moeten geschieden. Naar of van het eiland Rottum zulks te doen, zoude echter niet ligt mogelijk zijn; ofschoon men het te voet ook op eenen kleinen afstand, tot aan het Sparre-gat, naderen kan. Hieruit kan men besluiten, dat de stroomen naar dit eiland of DE WADDEN zelve aldaar dieper zijn, dan de verzande Groninger- of Eilander-Balg voor Schiermonnikoog.

Tusschen beide eilanden en de kust vindt men in DE WADDEN nog vele diepten van meerdere of mindere uitgestrektheid, van welke sommigen zuid en noord, andere oost en west loopen. In dese gaten, waarvan sommigen $\frac{1}{2}$ uur lang, doch slechts van 6,25 tot 9,50 ellen breed zijn, worden de bij velen zoo geachte bot en garnalen gevangen.

WADDING (TER-), voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Leyden*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. N. O. van *Voorschoten*, nabij den straatweg tusschen dese plaatsen.

Uit oude papieren blijkt, dat vóór 1672 het HUIS-TER-WADDING behoorde tot de goederen van den huize VAN WRAVE, en dat de Stadhouder der Leenen van dat huis, namens FRANCOIS VAN HALEWIJX, Heer van *Horrnettes*, *Werve* en Domheer van Oud-Munster te Utrecht, het toen reeds als onsterfelijke leen heeft verleid.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een deftig en sierlijk gebouw, hetwelk, op het einde van de vorige eeuw, geheel uit den grond is opgehaald en onlangs aanmerkelijk verfraaid. Het wordt, met de daartoe behorende gronden, beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 55 bund. 58 v. r. 94 v. ell., in eigendom bezeten door den Heer Mr. P. G. VAN OUTHAN, Hoogheerraad van *Rijnland*, woonachtig te *Leyden*.

WADDINXVEEN, voorm. amb. in *Rijland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*; palende N. aan de gem. *Hazerswoude en Boskoop*, O. aan de *Gouwe*, die het van *Zuidwijk*, *Reeuwijk* en *Bloemendaal* scheidt, Z. aan 't *Weegje* en *Moordrecht*, W. aan *Zevenhuizen* en *Moerkapelle*.

Dit voorm. ambacht, hetwelk in het kerkelijke ééne gemeente is, bestaat in het burgerlijke uit de twee gem. *Noord-Waddinxveen-en-St.-Hubertsgeregt* en *Zuid-Waddinxveen*, en bevat het d. *Waddinxveen*, benevens de geh. *Noord-Waddinxveen*, *Noerdeindsche-weg*, *Goudkade* en *Waddinxveensche-brug*. Het beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 2241 bund. 43 v. r. 51 v. ell., waaronder 2234 bund. 1 v. r. 45 v. ell. belastbaar land; telt 270 h., bewoond door 449 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 5000 inw., die hun voornaam bestaan vinden in den landbouw en het vervaardigen van kinderwagentjes, schuppen, klompen en ander houtwerk. Ook heeft men er 14 graauwpapierfabrieken, 3 scheepstimmerwerven, 1 tras-, 1 koren- en 2 hontzaagmolens,

De Herv., die er 2100 in getal zijn, behooren tot de gem. *Waddinxveen-en-Bloemendaal*. — De Remonstranten, die men er 140 telt, maken, met die uit de gem. *Broek o. a.*, eene gem. uit, welke tot de *Derde* klass. van die gezindte behoort en 180 zielen, onder welke ongeveer 80 Ledematen, telt. In 1621 vindt men van de Remonstrantsche gemeente te *Waddinxveen* nog geen gewag gemaakt. Door de vergadering in het jaar 1624 werd echter de bediening daarvan, met die van *Gouda*, *Schoonhoven*, *Woerden*, *Moordrecht* en *Zevenhuizen*, opgedragen aan THEODORUS BOOM en REGNERUS ANDRIJS WALENBURG. In 1630 werd zij, met *Zevenhuizen* en *Moordrecht*, bediend door DIRK JANSZ. BAKS, doch in 1632 verkreeg zij eenen vasten Predikant in CHRISTOPHORUS VAN LANGERAK, die in 1658 zijne dienst grootendeels nederlegde en toen tot hulpprediker bekwam JACOBUS KUYLENAR (CULMANN). Als deze, in 1660, naar *Haarlem* beroepen en LANGERAK in dat zelfde jaar overleden was, werd SANDUK TYENAKER van *Nieuwpoort* horwaarts beroepen. Nadat PIETER LOBIÉ, die hier sedert 1788 stond, in 1821 naar *Frederikstad* vertrokken was, werd de dienst hier door de Predikanten van *Gouda* en *Zwammerdam* waargenomen, tot dat in 1826 HENDRIK NICOLAAS VAN TOUTEN beroepen werd. Toen deze echter in het volgende jaar reeds naar *Rotterdam* vertrok, werd de dienst op nieuw waargenomen door GERRAED BRANDT MAAS, toen Predikant te *Zwammerdam*, later te *Gouda*, tot dat de gem. in 1842 weder als eigen Leeraar van *Boskoop* beriep JAN HERMAN DE RIDDER, die in 1848 naar *Gouda* beroepen werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welke men er 900 telt, maken de stat. van *Waddinxveen-en-Goudkade* nit. Na de Reformatie werden de R. K. onderscheidene jaren door de Priesters van *Gouda* bediend, onder welchen voornamelijk zekere ADRIAAN BOOGAART zich zeer beijverd heeft, om zijne geloofsgenooten in alle opzigten te onderwijzen en te stichten, doch de eerste, die in deze stat. vaste Pastoor was, is geweest CORNELIS DE JAGEN, die in het jaar 1675 overleden is.

Men heeft te WADDINXVEEN ééne school, welke gemiddeld door een getal van 200 loerlingen bezocht wordt, terwijl die kinderen, welke in de nabijheid van *Gouda*, *Reeuwijk* en *Boskoop* wonen, daar onderwijs genieten.

Het d. WADDINXVEEN, meestal bekend onder den naam van *WERSVEEN*, ligt 4½ u. N. O. van *Rotterdam*, 1½ u. N. W. van *Gouda*. Het

bestaat uit eene breede straat, aan beide zijden met zindelijkke huizen bebouwd, onder welke enkele, die eenig aansien aan het dorp bijzetten. De naam van dit dorp schijnt af te stammen van de woorden *wadden*, hetwelk loose, moerassige gronden beteekent, en *veen*, zoodat *wadderveen* los, mderassig veen zou beteekenen.

De kerk, die vóór de Reformatie aan den H. Victor was toegewijd, werd door ouderdom onherstelbaar verklaard, waarom zij in het jaar 1838 voor afbraak verkocht is, terwijl men in het begin van 1837 reeds begonnen was met den aanbouw van eene nieuwe kerk, op eene andere plaats in de gemeente, nabij de Waddinxveensche brug, voor welken aanbouw eene negotiatie is gesloten en eene subsidie uit de rijks en provinciale kassen is verstrekt geworden. Dit nieuwe kerkgebouw, waarin ook het orgel uit de oude kerk overgeplaatst is, werd op den 16 December 1838 ingewijd. Het is met eenen toren voorzien en heeft uit- en inwendig een zeer goed aanzien.

De eerste kerk der Remonstranten was reeds in 1652 aanwezig. Maar zij diende slechts tot in 1662, toen de Predikant SAMUEL TIJDMAN, op vastenavond daarin voor het laatst predikte en veertien dagen vóór Pinksteren een nieuw kerkgebouw inwijdde. Dit stond in het dorp en was op zoo groote schaal aangelegd, dat het bij den bouw bleek hooger te zullen worden dan de kerk der Hervormden, waarmede, volgens de overlevering, last gegeven werd, het minder hoog op te trekken, en niet, zoo als het plan mede bragt, daarin hoog- of kerkraden te plaatsen. Het kreeg daardoor iets wanstaltigs. In het jaar 1779 werd deze kerk, op kosten van de broederschap, zood hersteld, dat zij, naar men meende, nog wel eene halve eeuw kon staan. Doch nadat zij nog in 1801 met een orgel was voorzien, werd zij reeds in 1807 zoo bouwvallig bevonden, dat aan eene commissie uit de broederschap werd opgedragen, met den kerkeraad middelen tot herstelling, buiten onmiddellijk bezwaar van de sociëit, te beraamen. Dit had echter geen gevolg en in 1814 besloot de kerkeraad, om, voor de afbraak van het nu geheel onbruikbaar geworden kerkgebouw, het aangrenzende pastoriehuis, met twee belendende kleine vervallene woningen, tot een bedehuis in te rigten. Gedurende hare slooping en de vertimmering der nieuwe vergaderplaats kwam de gemeente te samen in eene groote kamer van zeker huis, aan de Goudkade, bij de R. K. kerk, toebehoorende aan eene weduwe, lidmaat der gemeente. Op den 2 Julij 1816 werd de derde kerk ingewijd. In 1820 werd zij, uit bijdragen der gemeentelieden van eene koperen kroon en blakers voorzien. Maar zij was slecht gebouwd en te klein voor de gemeente, zoodat men reeds in 1828 besloot, middelen te zoeken, ten einde een geheel nieuw kerkgebouw te stichten. Dit gelukte en, aan de Goudkade opgericht, was de tegenwoordige vierde kerk in 1836 voltooid. Zij werd den 31 Julij ingewijd, door GERRARD BRADY MAAS, nadat veertien dagen te voren de dienaar in het vorige bedehuis besloten en dit hierop voor afbraak was verkocht. Zes jaren later werd aan de nieuwe kerk de nieuwe pastorie toegevoegd, terwijl voor beide belangrijke sommen, uit de gemeente en de geheele broederschap ingezameld, aanmerkelijke subsidiën uit de provinciale en Rijks kassen waren verstrekt, en voor de kerk eene negotiatie gesloten was, met toezegging van rentebetaling door de broederschap.

Toen de hierboven vermelde CORNELIS DE JACOB als Pastoor naar WADDINXVEEN gezonden was en zijn vader te dien einde eene kerk onder

dat dorp begon te bouwen, werd Cornelis daarop gevangen genomen en naar Leyden gevoerd, terwijl de vader, om zijnen zoon ontslagen te krijgen, 1800 gulden moest opbrengen. Nadat Cornelis weder in zijne pastorij teruggekeerd was, heeft hij eene kerk met een pastoorshuis, aan de Goudkade, onder Bloemendaal, gebouwd. Deze kerk aan den H. Victor toegewijd, is naderhand voorgroot on voorzien van een torentje. Men heeft daarin een orgel en één altaar.

De kermis valt in den tweeden Zondag in Augustus.

WADDINXVEEN (DENIEUWE-DROOGGEMAAKTE-POLDER-VAN-) of de **Bevanweesche-polder**, thans doorgaans de **Achterafsche-polder** genoemd, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Noord-Waddinxveen-en-St.-Hubertsgeregt*; palende N. aan den Oostzijdsche droogmakerij van Hazerswoude, O. aan den Voorafsche-polder, Z. aan den Zuidplas-polder, W. aan de Wildeveenen en Hoogveen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 673 bund., en wordt door vier molens, op de Gouwe, van het overvloedige water ontlast. Het land ligt 4,88 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit Schout en Heemraden.

WADDINXVEEN (NOORD-), voorm. afzond. heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Noord-Waddinxveen-en-St.-Hubertsgeregt*; palende N. aan de heerl. Hazerswoude en Boskoop, O. aan de Gouwe, waardoor het van Roijerskoop, Zuidwijk en Randenburg gescheiden wordt, Z. aan Zuid-Waddinxveen, W. aan de Wildeveenen en de heerl. Hoogveen.

Deze heerlijkheid, welke met de voorm. afzonderlijke heerlijkheid *St.-Hubertsgeregt*, thans tot eene heerlijkheid vereenigd is, bevat de afzonderlijke landstreeken *Snydelwijk*, *Peulijem* en *Groenswaard* en bestaat thans uit den *Voorafsche-polder* of *Noord-Waddinxveensche-polder*, en den *Achterafsche-polder* of *nieuwe Drooggemaakte-polder-van-Waddinxveen*, en bevat de geh. *Noord-Waddinxveen*, *Noordeindsche-weg* en *Goudkade*, benevens eenige verstrooid liggende huizen. De inw. vinden meest in de veenderij hun bestaan.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Waddinxveen-en-Bloemendaal*. — De Remonstranten, welke er wonen, behooren tot de gem. van *Waddinxveen*. — De R. K. die men er aantrest, worden tot de stat. van *Waddinxveen-en-Goudkade* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school maar de kinderen genieten onderwijs te *Waddinxveen*.

Het geh. **NOORD-WADDINXVEEN**, ligt 5 u. N. O. van Rotterdam, 1½ u. N. W. van Gouda.

De kermis valt in den eersten Zondag in Julij.

WADDINXVEEN (NOORD-), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*. Zie **VOORAFSCHE-POLDER**.

WADDINXVEEN (ZUID-), gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda* (5 k. d., 14 m. k., 3 s. d., 1e afd.); palende N. aan Noord-Waddinxveen-en-St. Hubertsgeregt, O. aan de Gouwe die haar van de gem. *Broek c. a. scheidt*, Z. O. mede aan *Broek c. a.* en *Moordrecht*, W. aan *Zevenhuizen* en aan *Moerkapelle-en-de-Wildeveenen*.

Deze gem. bestaat uit een gedeelte van den *Zuid-plas-polder*, bevat het d. *Waddinxveen* en het geh. *Waddinxveensche-brug*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1062 bund. 38 v. r.

17 v. ell., waaronder 1059 bund. 64 v. r. 91 v. ell. belastbaar land; telt 105 h. bewoond door 159 huisgez., uitmakende eene bevolking van 900 inw., die meest in de veenderijen het maken van houtwerk hun bestaan vinden. Ook heeft men er 5 graauwpapier-fabrieken, 1 houtzaag- en 1 korenmolen.

De Herv. die er 630 in getal zijn, behooren tot de gem. *Waddinxveen-en-Bloemendaal* en de Remonstranten, die er 40 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Waddinxveen*. — De R. K., van welken men er 120 telt, worden tot de stat. van *Waddinxveen-en-Goudkade* gerekend. — Men heeft in deze gem. eene school te *Waddinxveen*.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van zilver, met twee kruiswijsliggende sleutels van keel, waarover is gaande eene fasce van de zelfde kleur.

WADDINXVEEN-EN-BLOEMENDAAL, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. en ring van *Gouda*.

Men heeft er ééne kerk te *Waddinxveen* en telt er 2100 zielen, onder welke 530 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest GERARDUS JACOB DOOWZ, die in het jaar 1577 herwaarts kwam, en in het jaar 1595 overleden is.

Bij vacature maakte vroeger de kerkeraad eene nominatie van twaalf Predikanten, waaruit de mansledematen het beroep deden, onder approbatie van den Ambachtsheer van Noord-*Waddinxveen* en Zuid-*Waddinxveen* en van de Regering van *Gouda* als Ambachtsheeren van *Bloemendaal*. Thans geschiedt dit door den kerkeraad.

WADDINXVEEN-EN-GOUKADE, R. K. stat., prov. *Zuid-Holland*, dek. van *Schieland*.

Tot dese stat. behooren de R. K. van de burg. gem. Noord-*Waddinxveen-en-St.-Huberts* geregt, Zuid-*Waddinxveen*, Broek c. a., Moerkapelle en een gedeelte van *Zevenhuizen*, met de plaatsen, gelegen aan geene zijde van den zuidelijken dwarsweg van den nieuw drooggemaakten polder, doch een groot gedeelte uit de gem. Broek c. a. gaan te *Gouda* of te *Randenburg*, waar zij nader bij zijn, ter kerk.

Men heeft er ééne kerk aan de *Goukade*, en telt er ruim 1000 zielen, onder welke 555 Communikanten.

WADDINXVEEN-EN-ST.-HUBERTSGEREGT (NOORD-), gem., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda* (5 k. d., 14 m. k., 3 s. d., 1e afd.); palende N. aan de gem. *Hazerswoude* en *Boskoop*, O. aan de *Gouwe*, die haar van *Boskoop*, *Zuidwijk*, *Reeuwijk* en *Broek c. a.* scheidt, Z. aan Zuid-*Waddinxveen*, W. aan *Moerkapelle-en-de-Wildeveenen* en *Hoogeveen*.

Deze gem. bestaat uit de voorn. afzonderl. heerl. Noord-*Waddinxveen* en *St. Huberts* geregt, thans gezamenlijk ééne heerl. uitmakende, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1179 bund. 8 v. r. 54 v. ell., waaronder 1174 bund. 36 v. r. 54 v. ell. belastbaar land; telt 165 h., bewoond door 270 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1500 inw., die meest in de veenderij en het vervaardigen van houtwerk hun bestaan vinden. Ook heeft men er 9 graauwpapiermakerijen, 5 scheepstimmerwerven, 1 houtzaag-, 1 koren- en 1 tram-molen.

De Herv., die er ruim 1050 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Waddinxveen-en-Bloemendaal*. — De Remonstranten, van welke men er 100 telt, behooren tot de gem. van *Waddinxveen*. — De R. K., die men er 150 aantreft, behooren tot de stat. van *Waddinxveen-en-Goukade*.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Waddinxveen*.

Deze heerl. behoorde in het midden der vorige eeuw aan Mr. ADRIAAN REEFNAKER, Heer van *Strevelshoek*, Noord-*Waddinxveen* en Vrijheer van *St. Hubertsgeregt*. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer A. A. PIR, woonachtig te 's Gravenhage.

WADDINXVEENSCH-*BRUG*, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Rotterdam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Gouda*, gem. *Zuid-Waddinxveen*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Waddinxveen*, aan de *Gouwe*, waarover hier eene brug ligt, waarvan dit geh. zijnen naam ontleent.

WADELRE, oude naam van het d. *WAALRE* in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WAALRE*.

WADENG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en 38 palen W. van *Soerabaya*, reg. *Grissee*, 839 palen O. van *Batavia*, aan den grooten postweg. Het is een groot dorp.

WADENOIJEN, gem. in den *Tielerswaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en kant. *Tiel* (8 k. d., 23 m. k., 9 s. d.); palende N. W. en N. aan de *Linge*, O. aan de gem. *Zoelen* en *Tiel*, Z. O. aan de *Waal*, Z. aan de gem. *Op-Hemert*, Z. W. aan *Est-en-Op-IJnen*, W. aan *Geldermalsen*.

Deze gem. bevat de heerl. *Wadenoijen* en het voorm. amb. van *Drumpt*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1363 bund. 50 v. r. 67 v. ell., alles belastbaar land; telt 180 h., bewoond door 194 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1270 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 1080 in getal zijn, maken de gem. van *Drumpt* en *Wadenoijen* uit. — De 7 *Evang. Luth.*, die er wonen, behooren tot de gem. van *Tiel*. — De *R. K.*, die er 180 in getal zijn, parochiëren te *Tiel*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: eene te *Wadenoijen* en eene te *Drumpt*, welke gezamenlijk gemiddeld door 200 leerlingen bezocht worden.

WADENOIJEN, heerl. in den *Tielerswaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Wadenoijen*; palende N. aan de *Linge*, O. aan het voorm. amb. van *Drumpt*, Z. aan de heerl. *Op-Hemert*, Z. W. aan *Est*, W. aan *Geldermalsen*.

Deze heerl. bestaat uit den *Polder-van-Wadenoijen*, en bevat het d. *Wadenoijen*, benevens eemige verstrooid liggende huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 748 bund. 20 v. r. 21 v. ell., alles belastbaar land; telt 76 h., bewoond door 84 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 850 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen Herv. zijn, onder welke ongeveer 200 *Ledenmaten*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Tiel* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *WILHELMUS VAN DER WAL*, die in het jaar 1698 naar *Heikoop* vertrok. Het beroep is eene collatie van den *Ambachtsheer*.

Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door 100 leerlingen bezocht wordt.

Otto, Graaf van *Benthem*, bezat *WADENOIJEN* in 1267, en droeg het aan zijnen broeder *ROBERT* op. Heer *OTTO VAN ZOELLEN*, Ridder, schijnt Heer van *WADENOIJEN* geweest te zijn, dewijl hij in 1353 van Graaf *REINALD* voor 140 ponden (140 guld.) ontving, het gemaal over *WADENOIJEN*,

Drumpt, *Avesaat* en *Hamme*, met zijnen dwang op den molen te WADENOIJEN; hetwelk ten minste aantoon, dat de Graaf toen de *regalia* aldaar oefende. Men vindt op dien tijd, zekeren JACOB KRISJEN, broeder van WADENOIJEN, die in 1344 eene belofte aan den Domproost deed; en HERMAN VAN WADENOIJEN, Gerigtsman van Neder-Betuwe, in 1357 en 1362. In 1410 was FILIPS VAN WADENOIJEN getrouwd met ALEYD, weduwe van GIJSBERT VAN GOILBERDINGEN; ingar wij weten niet, of zij de heerlijkheid bezaten. Zeker behoorde WADENOIJEN in de eerste helft der vijftiende eeuw, aan het geslacht van LAGERACK, waarvan eene erfdochter het bragt aan haren man, GIJSBERT VAN BOCKSNEER, die als een dagelijksch Heer van WADENOIJEN, den Lingebrief van 1456 bezegelde, en omtrent 1460 op eene riddercedulle staat. Zijn zoon HUBERT verkocht die heerlijkheid aan STEEN VAN HEERT, in welk geslacht zij gebleven is tot dat eene erfdochter, MARIA VAN HEERT, met ADRIAAN DE COCK VAN DELWIJZEN trouwde. Zij stierf in 1614. HUNDE achterkleindochter trouwde in 1675 met JOHAN REINIER VAN HAEFTEN, Heer van *Op-Hemert*, en hun zoon BARTHOLT VAN HAEFTEN, erfde WADENOIJEN van zijnen oom JOHAN DE COCK VAN DELWIJZEN, die in 1724 stierf. Na den dood van JOHAN WALRAVEN VAN HAEFTEN, is deze heerl. in 1783 verkocht aan zekeren Heer VAN DOORN; vervolgens aan de familie DAINE; in 1808, aan A. W. BAPON VAN BORSSELE; in 1827, aan J. A. BRON VAN BRACKEL. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer Mr. SIMON VAN WALCHEREN, woonachtig te Amersfoort, die haar in 1845 heeft aangekocht.

Het d. WADENOIJEN of WAGENWIJEN en bij verkorting WANOI, ligt 1 u. W. van Tiel, aan den Lingedijk, zeer schilderachtig en is fraai bebouwd. Men telt er in de kom van het d. 10 h. en ongeveer 70 inw.

Reeds van ouds vindt men melding gemaakt van deze plaats, want BALDERICUS gaf in het jaar 880 in het dorp WADAKE, of volgens een oud afschrift WADANEN, eene heerlijke hoeve (*mansus domesticus*), en eene kerk, benevens eenige andere goederen in dien omtrek gelegen, aan de kerk van Utrecht; zelfs de brief is te WADANEN gedagteekend. Het schijnt ook dat het hof WATICA bij Tiel gelegen, dat CONDAD, de twee en twintigste Bisschop van Utrecht, in 1088 aan Gravin ADELHEID in *praecarium* gaf, WADENOIJEN is. De Abdtj Prum bezat aldaar eene hoeve, en de tienden behoorden aan den Domproost van Utrecht. Dit dorp of hof was een gedeelte der heerschapp van Malsen.

De kerk is een net gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel. Het ligt, even als de zeer goede pastortj, met haren ruimen tuin en boomgaard, vlak aan den Lingedijk. Hiervoer ligt een vijfver, waarschijnlijk eens door eene doorbraak ontstaan, rondom met boomen beplant.

Het schoonste sieraad van dit dorpje is het Huis-Wadenoijen. Zie het volgende art.

Den 4 October 1427 deed RUDOLF VAN DIERHOET, die destijds met ZWEDER VAN CULENBORG over den Bisschopszetel van Utrecht oneenig was, eenen aanslag op de stad Tiel, doch deze mislukkende, koelde hij zijne boosheid op de omgelegene dorpen en onder anderen ook op WADENOIJEN.

In 1675 had hier een gevecht plaats tusschen 28 Hollandsche partijgangers uit Gorinchem, die er zich in hinderlaag gelegd hadden, en 50 Franschen uit Tiel, waarbij de Markies DE CONCUSPISSE en 15 man gevangen genomen werden.

Bij den watervloed van Januarij 1809 heeft het d. WADENOIJEN veel te lijden gehad. Elf menschen vonden hier den dood in het water,

onder welke zich de schoolmeester, met zijne vrouw en drie kinderen, bevond, welke met hun huis zijn weggedreven, zonder dat er mogelijkheid was een van hen te kunnen redden. Bovendien verdrongen er twintig paarden, acht en vijftig runderen, een en tachtig schapen, vijf en twintig varkens en drie ezels; terwijl achttien woonhuizen geheel weggespoeld, zestien andere en zes bergen zwaar en nog negen en twintig minder beschadigd zijn geworden.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van keel, met eenen overcindstaanden salm van silver, vergezeld van vier herkruisde kruisjes van goud.

WADENOIJEN (HET HUIS-), adell. h. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr., kant. en 1 u. W. van *Tiel*, gem. en in het d. *Wadenoijen*.

Het is sedert eenige jaren en wel in het jaar 1809, uit den grond nieuw opgehaald en in den Italiaansche smaak gebouwd, met eene kolonade, en iswendig met de fraaiste marmereen schoorsteenmantels en andere meubelstukken voorzien. Het park voor het huis en al het overige plantsoen is door den toenmaligen besitter Jonkheer van *Bonssels*, in den Engelschen smaak, meer tot sieraad dan tot voordeel aangelegd. Bijna altijd wordt het den fatsoenlijken vreemdeling vergund, zich met het gezicht van het huis, de wandeling in de bosschen en de beschouwing der heerlijke bloemen en gewassen te verlustigen. Dit lokt dan ook vele reizigers herwaarts, die, de koude spijzen medebrengende, die in de herberg nuttigen, voor eene kleinigheid al het noodige bekomen en zich hier eenen geheelen dag vermaken kunnen. Dit adellijk huis beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 83 bund. 9 v. r. 86 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer *Mr. Simon van Walckren*, woonachtig te *Amersfoort*.

WADENOIJEN (DE POLDER-VAN-), pold. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Wadenoijen*; palende N. aan het *Groot-Westerhout* en aan de uiterwaarden tegen de *Linge*, O. aan den *Polder-van-Drumpt*, Z. aan den *Polder-van-Op-Hemert*, Z. W. aan den *Polder-van-Est*, W. aan den *Polder-van-Geldermalsen*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 742 bund. 20 v. r. 1 v. ell., waaronder 667 bund. 24 v. r. 7 v. ell. schotbaar land; telt 76 h., waaronder 19 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de rivier de *Linge*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee *Poldermeesters*.

WADENOIJEN (DE UITERWAARDEN-VAN-), uiterwaarden aan den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Tiel*, geni. *Wadenoijen* palende aan de *Linge*, O. aan de *Uiterwaarden-van-Drumpt*, Z. aan den *Lingedijk*, W. aan het *Groot-Westerhout*.

Deze uiterwaard beslaat eene oppervlakte van 56 bund. 96 v. r. 94 v. ell.

WADENSTEYN (NIEUW-), buit. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Tiel*, gem. en 10 mis. O. van *Zoelen*, tusschen den *zandweg* en de *Linge*.

Dit buit., waarvan het huis voor eenige jaren en wel in het jaar 1832 door den Heer *Cornraad Dickmeester* van *Tiel* nieuw gebouwd en tot aan zijne dood door hem bewoond is, had toen eene uitgestrektheid van 52 bund. 68 v. r., doch beslaat thans, met het daartoe behoorende bouwhuis, bosch, tuin en andere gronden, nog slechts eene oppervlakte van 14 bund. 3 v. r. 10 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer *C. A. van Everdingen*, woonachtig te *Zwolle*.

WADESTIJN of WALJESTIJN, adell. h. in den *Tielervwaard*, prov. Gelderland, *Benedendistrikt*, arr. en 6 u. W. ten Z. van *Tiel*, kant. en 2½ u. Z. W. van *Geldermalsen*, gem. en W. N. W. van *Herwijnen*.

Dit kast., hetwelk door MAARTEN VAN ROSEN gesticht is, en door hem bewoond werd, was eene ridderhofstad die in leen gehouden werd van den Hertog van Gelder ten Zutphensche leenregten, en is thans nog, een deestig' gebouw, met ruime grachten en fraaije plantaadjen omringd. Op een der hoeken is een rond torentje, en op eenen anderen het voetstuk van eenen ronden dikken toren, waaruit blijkt, dat het vooreen een zeer zwaar kasteel was. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ongeveer 70 bund.

Als oudste bezitters komen voor de Heeren van Herwijnen, wier slot het geweest is van 1542 tot 1405, als wanneer het aan de Heeren van Haeften overging. In 1650 kwam het aan Mr. AREND Baron DE BYE, wiens dochter met Mr. JACOB VAN DER STEEN trouwde waardoor het in die familie overging en tot nu toe in registreeksche linie bezeten is. Zijnde het thans nog een eigendom van den Heer Baron VAN DER STEEN VAN WADESTIJN EN OMHEREN, die het bewoont.

WADJAK, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kedria*, reg. *Ngrowo*.

WADJIER of WODJIER, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroë-groep* behoorende.

Aan de westzijde van het eiland ligt het dorp Wadjier, aan een zoutwater riviertje, en binnen 'slands zijn nog eenige andere dorpen over het eiland verspreid.

De rivier, aan welke het d. gelegen is, loopt door tot aan het ondereinde van het eiland; de beide oevers zijn laag en moerasig, en op vele plaatsen, zelfs niet verre van de monding is de diepte zeer gering, zoodat verscheiden plaatsen met laag water droog vallen. De rivier is echter ongemeen vischrijk, hetwelk in het algemeen met alle de wataren van deze eilanden het geval is. Daarentegen vindt men hier weinig of geen vee.

De bewoners van WADJIER zijn gróote liefhebbers van nagemaakte blaauwe, roode en vooral van geverwde katoenen lĳnwaden, als ook van vierkant geruit of digt in elkander gebloemde sĳten stoffen.

Zij zijn Mohammedanen, en op verre na zoo talrijk niet als de Christenen der overige eilanden, met welke zij in vrij goede verstandhouding leven. Zij doen zich ook voor als onderdanen van het Nederlandsch Gouvernement, hoewel zij over het geheel onrustiger van aard schijnen te zijn dan de Christen bevolking.

Toen de Luitenant ter zee, KOLF, dit eiland in September 1825 bezocht, bestond er sedert lang tusschen het dorp Wadjier en den Orang-toea van Fannabell, een d. op het eil. Wokan, een punt van geschil, welke aldus ontstaan was. De Orang-toea van Fannabell bezat een steenen gebouw met eenige stukjes geschut omplant, aan de noordoostzijde van het eiland Wokan. Hij was onder de vermogende inwoners te rekenen, was eigenaar van eene aanzienlijke menigte *harta* (kostbaarheden), en daar hij schrander en in den handel bedreven was; vermeerderde hij zijne bezittingen, totdat hij algemeen als eenen der rijkste inwoners bekend stond. Dit verwekte afgunst bij die van WADJIER, van welk eiland de genoemde Orang-toea voorheen een ingezeten was geweest. Door het uithuwen van eene zijner dochters ontstond er tusschen eenen inwoner van Fannabell en een van WADJIER, onder bovengemelde omstandigheden eene twist, die weldra zoo hevig was, dat de

een den anderen dreigde, hem bij eerst voorkomende gelegenheid om het leven te zullen brengen. Eenigen tijd hierna, waren de bewoners van WADJKA met eenige vaartuigen naar Wokan geweest, om aldaar eenig werk te verrigten, en den Orang-kaja behulpzaam te zijn in het herstellen van het kerkgebouw. Bij hunne terugvaart, werd de persoon, die over het gemelde huwelijk twist gekregen had, met vier anderen in eene prauw vermoord; de daders weldra gegrepen zijnde, verklaarden, dat zij tot deze misdaad omgekocht waren geworden, door die van Fannabell. Hierop begaven de Wadjirezen zich, zonder eenig verder onderzoek, naar het huis van den Orang-toea van Fannabell, op eenen tijd, dat deze zich daar niet ophield. Om weerwraak over den gepleegden moord te nemen, schoten zij eenige personen van zijne familie dood, namen de overige als slaven mede, roofden al zijne goederen, en staken het fraaije woonhuis in den brand, waarna zij met buit en bloed bedekt naar WADJKA terugkeerden.

De Orang-toea, bij zijne terugkomst alles vernield ziende, vlugtte naar Wokan, alwaar hij vriendschappelijk onthaald werd. De Orang-kaja van Wokan, zich echter niet magtig genoeg achtende om den ongelukkigen huisvader voldoening te verschaffen, en ook ongaarne met de Wadjirezen in oorlog willende komen, konde hem door geweld zijne goederen niet terug doen geven, doch bragt het door minzame bemiddeling zoo ver, dat men hem een gedeelte daarvan terugschonk.

Toen de Luitenant ter zee KOLFF aldaar kwam was het reeds vier jaren geleden, dat dit een en ander had plaats gehad en nog duurde de verbittering voort. Door zijne bemiddeling evenwel kwam men overeen dat een gedeelte van het geroofde zonde worden teruggegeven en werd eenen ingewortelden haat in vriendschap veranderd.

WADJOE, rijk in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op het midden des eilands, aan de Baai-van-Boni.

Dit rijk, in de Bonische taal WADJOK en naar de Makassaarsche uitspraak TOADJO, is gelegen benoorden de Tjinzaboni, die het van het Bonische rijk afscheidt, en strekt zich verder uit tot aan Panakeke, hetgeen als een vrij vorstendom onder WADJOK behoort. Verder noordelijk strekt het zich tot Loehoe uit; ten Westen gaat het tot aan de grenzen van Adjoe-Tamparang of Sidenring.

Het rijk WADJOK wordt bewoond door een volkstem, die door goede hoedanigheden gunstig bekend staat. De inw. bezitten zoowel eene zachte geaardheid als inschikkelijkheid en redelijkheid, leven zeer vreedzaam onder elkander, zoeken door handel en nijverheid hun bestaan en drijven eenen uitgestrekten handel met alle andere volken van Celebes en met de Chinezen. Vele versterken hunne woningen, om zich tegen de geweldenarijen der grooten in veiligheid te stellen.

In dit rijk zijn veertig, die het gezag voeren, onder welk getal soms vrouwen zijn. Deze veertig Raadslieden zijn in drie partijen verdeeld, ieder dertien leden sterk, zijnde de *Matoewi* of Koning het veertigste lid. Iedere partij kiest eenen *Patara* of Minister van Oorlog, en eenen *Pandenrang* of Minister van Politie. De negen en dertig leden kiezen, bij ontstentenis van den Koning, een ander uit hun midden in zijne plaats, zonder verplicht te zijn op eens zijner bloedverwanten hunne keus te bepalen. Een nieuw raadslid moet echter uit de naaste bloedverwanten van het ontbrekende gekozen worden. De Koning vormt met de zes Ministers eenen Raad en voert met hen, uit naam van allen, het hoogste gezag, behalve het verklaren van oorlog en het maken van vrede, wordende zulks door allen, bij

meerderheid van stemmen beallst, waarbij de Mattoewa twee stemmen aan zich kan voorbehouden.

WADOERI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Tagal*, reg. *Pamalang*.

WADON, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kediri*.

WADRADOCH, plaats, vermeld in een testament van Bisschop WILLIBRORDUS in de achtste eeuw en waarvoor het stadje *Wceert*, in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, gehouden wordt.

WADT (HET), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Burghorn*, in de sectie *de Nes*; palende N. aan den ouden dijk tegen de gem. *Zijpe*, O. aan *Barsingerhorn*, Z. en W. aan den *Polder-over-de-Gouw*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 61 bund. 8 v. r. 16 v. ell., alles schotbaar land; telt 9 h., waaronder 2 boerderijen, en wordt door twee molens van het overtollige water ontlast. Hij is een gedeelte van den pold. *Schagen*.

WADT (HET), geh. in de *Schagerkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. van *Alkmaar*, kant. en gem. *Schagen-en-Burghorn*; met 9 h. en ruim 50 inw., benevens 2 watermolens.

WADWAY, eigenlijk WADWEIDE of WATWEIDE, oudtijds WAWERT, d. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Hoorn*, gem. *Wognum-en-Wadway*, 1 u. W. ten N. van *Wognum*.

Men telt er 22 h. en 122 inw., die meest in het boter- en kaasmaken en in den landbouw hun bestaan vinden. Het ligt aangenaam aan den straatweg. Het is de pleisterplaats der landlieden, die *Hoorn* bezoeken, waardoor de herberg *de Stoomboot* aldaar druk bezocht wordt.

De Herv., die er 4 in getal zijn, behooren, gelijk van 1574—1659, tot de gem. van *Wognum-en-Wadway*. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest CORNELIS RAVESTIN, die in het jaar 1574 berwaarts kwam en in het jaar 1576 overleed. Gedurende de dienst van HENRICUS FRANCKEN, die in 1658 te *Wognum-en-Wadway* kwam en in 1662 naar *Dordrecht* vertrok, werden *Wognum* en *WADWAY* in 1659 gescheiden, zoo dat FRANCKEN te *Wognum* verbleef, terwijl WADWAY tot eersten eigen Predikant bekwaam JACOBUS LARENCE, die als Proponent in het jaar 1659 herwaarts kwam, en er in het jaar 1691 gestorven is. Na het overlijden van FLORENTIUS BAAN, Predikant te *Wognum*, hetwelk in het jaar 1766 plaats had, word ADRIAAN FRANÇOIS MATTHEUS, die sedert het jaar 1755 te *WADWAY* stond, te *Wognum* beroepen, werwaarts hij ging, wordende zijne vorige gem. hem als combinatie toegevoegd, zoo dat hij de eerste Predikant was voor de weder vereenigde gemeente, welke hij tot aan zijnen dood, in 1779, bediende, en sedert zijn die beide dorpen gecombineerd gebleven, zoo als zij het nog zijn. De kerk, welke vóór de Reformatie aan de H. MARIA MAGDALENA was toegewijd, werd destijds bij henrten, gelijk die van *Wognum*, door den Paus en den Aht van *Egmond* begeben. Dewijl het kosterschap geene vaste inkomsten had, waren de landlieden gewoon eenen Koster te huren. Het is een langwerpig vierkant gebouw, zonder orgel. De toren is vierkant, met eene zeskante spits.

De R. K., die men er 118 telt, behooren tot de stat. van *Spanbroek*.

De dorpschool, in 1818 nieuw gebouwd, wordt gemiddeld door 60—70 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den laatsten Zondag van Julij.

WADWERD, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. N. ten O. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. W. van *Usquert*, aan den rijweg en het voetpad van *Usquert* naar *Warffum*. Men telt er 60 inw., die 7 h. bewonen, waaronder twee zeer aanzienlijke boerderijen, met vruchtbare binnen-, uiterdijks- en polderlanden. De nieuwe noordoostelijke boerenbehuizinge, toebehoorende aan *STEVEN B. BROEELS BIERENA*, in 1847 gebouwd, brandde op den 10 November van dat jaar, ten gevolge van onvoorzigtigheid met het licht, bijna voltooid zijnde, met al het geogoste graan ten deele af, doch werd in het volgende jaar herbouwd; de zuidwestelijke plaats behoort aan *HARM KNOLWELT*. Beide deze boerderijen worden door genoemde personen bewoond en gebruikt.

Dit gebucht ligt op eene wierde van den zelfden naam, welken zij vermoedelijk ontving wegens hare oorspronkelijke ligging verre in het *Wad*, waarom zij met nadruk *WADWIERDE* of *WIERDE IN HET WAD* geheeten werd. Zij heeft eene aanzienlijke hoogte, is vrij uitgebreid, en ligt op ½ u. afstands van den provincialen of middendijk en op ¼ u. afstands van den Noord-polder of tegenwoordigen zeedijk; de in het jaar 1757 doorgebrokene dijk liep over de zeewierde heen.

WABL (DE), d. op het eil. *Tezel*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WAAL (DE)* (1).

WAELEM of *WALEM*, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2½ u. O. ten N. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. van *Gulpen*, gem. en 5 min. N. W. van *Schin-op-Geul*; met 52 h. en ruim 150 inw.

WAELSKAMP, naam, onder welken het geh. *WAATSKAMP* in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, wel eens abusivelijk voorkomt. Zie *WAATSKAMP*.

WAENEN (TER-), voorm. adell. h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*. Zie *TRAWAENEN*.

WAERDEN, naar men wil, eene voorm. st. in de prov. *Friesland*. Zie *ESONSTAD*.

WAERDEN, naam onder welke het d. *Waarder*, in het halj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, weleens voorkomt. Zie *WAARDER*.

WAERNEMUNDE, oude naam van het d. *WARMOND*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *WARMOND*.

WAERT (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *WAARD*.

WAESBEEK, naam, welken men wel eens verkeerdelijk geeft aan het d. *WASPIK*, in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WASPIK*.

WAESBERG, naam, onder welken het geh. *WARBERG* in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie *WARBERG*.

WAESBERGS-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie *PAS-POLDER (DE)*.

WAPTIB en *WAFWA*, twee eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de Westkust van het eil. *Wageo*.

WAGANLOSE, plaats voorkomende als gelegen in het voorm. graafs. *Hamelunde*, doch onbekend, welke thans daar mede bedoeld wordt.

WAGENBERG, d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr., kant. en 2 n. N. van *Breda*, gem. en ¼ u. N. van *Terheyden*. Men telt er in de kom van het d. 90 h. en 700 inw.

(1) Eveneens soeke men de namen elders *WAB* gespeld, welke hier niet gevonden worden, op *WA*.

en met de kerkelijk daartos behoorende geb. Schijnmaar en Zomzeel, 178 h. en ruim 1200 inw., die meest in den landbouw en turfveenderij hun bestaan vinden.

Het was voorheen eene hooge heerlijkheid, die zich tot aan Hoogezwaluwe uitstrekte, en van welke JAN III, Hertog van Brabant, op Vrijdag na MARIA Hemelvaart, 1349, het hooge en lage regt afstandte aan WILLEM VAN DOIVENVOORDE, Heer van Oosterhout, onder voorwaarden, dat indien deze geene wettige kinderen achter liet, deze heerlijkheid zoude komen aan JAN VAN POLANEN, Heer van de Leck. Nog in hetzelfde jaar vergunde Keizerin MARGARETHA aan den gezegden WILLEM VAN DOIVENVOORDE, dat, alle degenen, die te WAGENBERG woonden, tolvrij waren mogten met eigene goederen, voorbij alle hare tolleren.

Deze heerl. heeft zijnen naam gegeven aan het vermaarde geslacht van WAGENBERG, waaruit onder anderen voortgesproten is de moedige Veldheer ANSELMIUS VAN WAGENBERG, die ten tijde van MAXIMILIAAN, Aartshertog van Oostenrijk, het bewind over deze landen in handen had en Slotvoogd van Ruppelmonde was.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 900 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. en dek. van Breda behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt en eene eigen begraafplaats heeft. De kerk, aan den H. GONNARUS toegewijd, is een langwerpig vierkant gebouw, dat in 1697 gesticht en van een orgel en drie altaren voorzien is. Ook heeft zij eenen fraaijen, in het jaar 1816 gebouwd, toren.

De kermis valt in den eersten Zondag in October.

WAGENBORGEN, d. in het Klei-Oldambt, prov. Groningen, arr. en 3½ u. N. W. van Winschoten, kant. en 3 u. N. ten O. van Zuidbroek, gem. en 2 u. W. Z. W. van Termunten, aan de Stinkervaart en op de grenzen van Fivelgo. Men telt er in de kom van het d. 118 h. en 630 inw., en met het gedeelte van de buurs. de Dellen, welke kerkelijk tot dit d. behoort, 123 h. en 660 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen korenmolen.

Het kerspel is verdeeld in vijf gilden. De buurtschappen de Overtocht en de Zomerdijk behooren in het kerkelijke eigenlijk tot Heveskes; maar, wegens den verren afstand en den slechten weg, begaven zij zich voor vele jaren onder WAGENBORGEN; evenwel hebben nu de omstandigheden des tijds die wederom tot Heveskes doen brengen, omdat zij in het burgerlijke ook onder de gem. Delfzijl behooren. Zij komen nogthans te WAGENBORGEN ter kerk.

De grond in dit dorp is schraal en zandig; de kerk staat er op eenen hoogen zandigen grond, de Gast genoemd. Ten Oosten en Zuiden bestaat de bodem echter uit klei; ten Noorden uit moerig, laag, bouw- en grasland. De ondergrond levert hier ten Noorden veel kienhout op. De Dellen bestaat uit laag liggenden kleigrond.

De inw., die er, op 12 na, allen Herv. zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Winschoten, ring van Midwolde, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES JOHANNIS, die in het jaar 1896 hier stond en in 1614 opgevolgd werd door GERARDUS LOLINGIUS. Het beroep geschiedt door collatoren of stemgerechtigden zoo lang zij te WAGENBORGEN woonachtig zijn, met dien verstande echter, dat zij het regt blijven behouden, om hunne stem te verkoopen aan of te laten overteekenen op iemand uit de gemeente. Het getal collatoren of stemmen bedraagt 26; doch niemand mag meer dan ééne stem uitbrengen, al bezat hij ook het

regt van meer stemmen; evenwel mag hij ze laten overteekenen of verkoopen. De oude kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, is in 1718 vervangen door de tegenwoordige, welke in 1828 zeer verbeterd is. In het volgende jaar werd de predikantswoning hersteld, waartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken 1000 guld. verstrekt is. De kerk is een langwerpige vierkant gebouw, zonder orgel of toren, doch met een zoogenaamd klokkenhuis, dat ten O. van de kerk gebouwd is.

De enkele Evang. Luth., die er woont, wordt tot de gem. van *Winschoten* gerekend. — De Doopsgez., die er 9 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Nieuw-Scheemda-en-Noordbroek*. — De 2 R. K., die er zijn, parochiëren te *Winschoten*. — De 2 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge te *Delfsijl*.

De dorpschool wordt gemiddeld door 130 leerlingen bezocht.

Dit dorp heeft door den watervloed van 1838 zoo veel geleden, dat het de landerijen aan de stad Groningen moest afstaan.

WAGENBORGER-MAAR of **HET STINKVAANDER-MAAR**, water in het *Klei-Oldambt*, prov. *Groningen*, dat te Wagenborgen een begin neemt en in eene noordelijke rigting naar Farmsum loopt, alwaar het zich met het *Ferwerder-maar* en *Roestenbergster-maar* vereenigt, om zich voorts meer noordelijk in den *Dollart* te ontlasten.

WAGENBRUGGERDEEL of **WAGENBURG**, voorm. geestelijk distrikt of dekenschap, prov. *Friesland*, welke nog in het begin der veertiende eeuw bestond, doch thans uit het geheugen is.

Men kan uit de optelling der dorpen, bij den schrijver der *Friesche oudheden* opgegeven, enigzins nagaan, welke landstreek van ouds met dien naam is bestempeld geweest. De gemelde schrijver (1) onderscheidt haar in *Oppeer-Wagenbrug* en *Neder-Wagenbrug*, en zegt, dat het eerste een gedeelte van *Zevenvolden* uitmaakte, en zich voornamelijk over Lemsterland, Doniawarstal en het naastgelegen land uitstreekte. Hiertoe behoorden de dorpen, de Lemmer, Eesterga, Follega, Oosterzee, Sonnegal, Tjerkgaast, Nikolaasga, Legemeer, Teroele, Langweer, Bornzwaag, Joure, Hanle, Oosterhaule, Houmers, Jntryp, Uitwellingerga en Echten. *Nederwagenbrug* begreep een voornaam gedeelte van *Wymbritseradeel* of wel die grietenij zelve, wordende in dien tijd ook *Wymbrendyn* genaamd; waaruit volgens sommigen de uitheemsche schrijvers den naam van *Wagenburg* gesmeed hebben, omdat *wen* of *wein* in de *Friesche* taal eenen wagen beteekent. Veel waarschijnlijker komt het ons echter voor, dien naam af te leiden van *wagen*, golven en *breggen* of *brekken*, breken, dus *GOLFBREKKENDEEL*, eene zeer natuurlijke benaming ten aanzien van hare ligging aan de *Middelzee*.

WAGENINGEN, kant., prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*, palende N. aan het kant. *Nijkerk*, O. aan het kant. *Arnhem*, Z. aan den *Rijn*, W. aan het *Utrechtsche* kant. *Rhenen*.

Dit kant. bestaat uit de volgende 5 gem.: *Wageningen*, *Rencum*, *Doorwerth*, *Ede* en *Scherpenzeel*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 42,106 bund. 34 v. r. 13 v. ell., telt 2290 h., bewoond door 3191 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 17,800 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, terwijl eenigen zich mede sterk op den tabaksbouw toeleggen. Ook heeft men er 1 scheepstimmerwerf, 2 steen- en 2 pannenbakkerijen, 1 leerlooijerij,

(1) *Oudheden en Geschieden van Friesland*, D. II, bl. 40 en 53.

1 touwslagerij, 1 fabriek van stroop en meel uit aardappelen, welke door stoom gedreven wordt, 9 brouwerijen, 1 olie- en 6 papiermolens.

WAGENINGEN, kerk. ring, prov. *Gelderland*, klass. van *Arnhem*.

Zij bestaat uit de volgende 8 gem.: Wageningen, Benneskom, Ede, Hoewelaken, Lunteren, Otterloo, Rencumen-Heelsum en Scherpenzeel. Men heeft er 9 kerken, welke door 9 Predikanten bediend worden en telt er ongeveer 18,000 zielen, onder welke ruim 4000 Ledematen.

WAGENINGEN, gem. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, arr. *Arnhem*, kant. *Wageningen* (2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Ede, O. aan Renkum, Z. aan den Rijn en Kesteren, W. aan de Utrechtsche gem. Rhenen.

Deze gem. bevat behalve de st. Wageningen en haar grondgebied de h. Kortenburger, benevens den Beneden-polder, den Boven-polder, den Wolfswaard en den Mannenswaard. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2990 bund. 41 v. r. 66 v. ell., waaronder 2988 bund. 51 v. r. 32 v. ell. belastbare grond; telt 765 h., bewoond door 850 huisges., uitmakende eene bevolking van 4650 inw., die meest in den tabaks- en landbouw hun bestaan vinden, wordende er in de tabak aanzienlijken handel gedreven. Voorts heeft men er 1 scheepstimmerwerf, 2 steen-, 1 potten- en 2 pannenen vloerenbakkerijen, 1 Keulsch aardwerkfabriek, de eenige in ons land, 1 leerlooierij, 1 touwslagerij, 1 zoutziederij en 2 windmolens, tevens ingerigt tot het malen van run.

De Hervormden, die er ongeveer 3500 in getal zijn, onder welke ongeveer 1800 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Wageningen*, behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest G. A. VANRIJK, die in het jaar 1586 herwaarts kwam. De eerste tweede Predikant, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest WOLBRANDUS STOTERUS PLETTERSMA, die in het jaar 1617 herwaarts kwam, en in het jaar 1625 overleed. Onder de alhier gestaan hebbende Predikanten verdient melding DANIEL GRONDS, die er van 1724—1726 stond en in 1765 als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Groningen overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Lutherschen, deels Evangelische, deels Herstelde, die er ruim 40 in getal zijn, maken eene filiale gem. uit, waarin de dienst tweemaal 's jaar door den Predikant van Arnhem wordt waargenomen. In het jaar 1794 hebben de Evang. Luth. te WAGENINGEN zich tot eene gem. gevormd en den Predikant te Doesburg JONAN OTTO MELLEN, uitgenoodigd, om er tweemaal 's jaars de Sacramenten te komen bedienen, waaraan hij voor de eerste maal voldeed op den 14 September van dat jaar in de Hervormde kerk, daartoe goedgegunstig afgestaan. Thans wordt de dienst voor die gem. verrigt in de Diakonieschool der Hervormden.

De Roomsche Katholijken, van welke men er 990 telt, maken, met die uit de gem. *Ede* en *Doorwertk* eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt; ruim 1200 zielen, onder welke 920 Communikanten, telt en eene eigen begraafplaats heeft.

De Israëlieten, die er ruim 90 in getal zijn, behooren tot de ringsynagoge van *Arnhem*, welke hier eene bijkerk heeft, waarin de dienst door eenen Voorlezer verrigt wordt.

Men heeft in deze gem., behalve het Gymnasium, negen scholen, als: eene Stadsschool, eene Diakonieschool der Hervormden eene Stads Fransehe kost- en dagschool voor Jonge Jufvrouwen, eene Stad Fransehe dagschool voor Jonge Jufvrouwen, een Instituut voor Jonge Heeren en een Instituut voor Jonge Jufvrouwen, eene Bewaarschool, eene School van de Vereeniging: *Dorcus*, eene Zondagschool, onder het opzigt en de medewerking van den kerkeraad der Herv. gemeente.

De st. *Wacziingen* ligt 3 u. W. van Arnhem en oinstrecks 4 u. N. W. van Nijmegen, aan den Rijndijk nabij de grenzen der prov. Utrecht; 51' 57" 56" N. B., 23' 19" 39" O. L., en is door de uiterwaarden ten Zuiden van den Rijn gescheiden, over welke rivier hier een pontveer is op Lakemond, benevens twee voetveeren.

Deze stad is reeds in de negende eeuw onder den naam van *Wacziinga*, bekend geweest. Het was toen eene plaats, die onder het dorp Loenen behoorde, en werd door Graaf *Rurik* aan *St. Alfaricus*, den negenden Bisschop van Utrecht, geschonken. In andere oude schriften, wordt de plaats *Wacziingen* geheeten, sommigen willen, dat *Wacziingen*, reeds ten tijde van *Claudius Civilis*, eene legerplaats der Romeinen, en bij *Tacitus*, onder den naam van *Vada*, bekend geweest zoude zijn. Doch anderen zoeken dit *Vada* aan den anderen kant des Rijns, in het eiland der Batavieren, digter bij Arnhem, en ter plaatse daar nu Meinerswijk is.

Graaf *Otto II* heeft, in het jaar 1240, *Wacziingen* met muren en poorten voorzien, hetzij dat de plaats toen eerst tot eene stad verheven zij geworden, of te voren reeds stadsgeregtigheden gehad hebbe. Zeker is het, dat zij, in 1263, van dien zelfden Graaf stadsregten ontving, welke door Graaf *Rinwald I*, in 1312, bevestigd en uitgebreid zijn. Bij die bevestiging verkreeg *Wacziingen* den naam van *Godswaard-op-de-Veluwe* (*Insula Dei super Veleam*). Laatstgenoemde Graaf schonk, den 19 Augustus 1318, aan deze plaats, nevens Arnhem, het voorregt, om ongehouden te zijn tot het betalen der schatting, die alom in de steden en landen, ter aflossing der schulden door hem en zijnen zoon gemaakt, zou geboven worden. Hij deed zulks, dewijl ten tijde dat zijn zoon tegen hem opstond, bij te Arnhem krank liggende en onvermogend zijnde zich te verdedigen, den getrouwen en hem toegedamen zin der burgerij van beide steden bad leeren kennen, terwijl daarentegen vele zijner leen- en dienstmannen hem toenmaals verlaten hadden. Bij de overeenkomst van 22 Januarij 1320, beloofde de Bisschop van Utrecht aan *Wacziingen* 200 pond (200 guld.) te zullen uitbetalen, voor de schade, welke hij haar aangedaan had.

Het land rondom *Wacziingen* en de Uiterwaarden, nevens den Rijn, zijn vruchtbaar en grasrijk. De grond is op sommige plaatsen moerassig, zoo dat de grachten der stad redelijk wel van water voorzien zijn. Buiten de stad, aan de noordzijde, heeft men veel tabaksland. Beoosten de stad ligt de *Wageningsehe-berg*. De stad was vroeger eene vesting, versterkt met eenen aarden hoofdwal met zes bolwerken, zijnde de wallen en grachten nog in vervallen staat aanwezig. Zij heeft twee hoofdboorden, de eene ten O., de *Bergpoort*, en de andere ten W., de *Nendepoort* geheeten, van welke de laatste, in het jaar 1828, is afgebroken en door eene ijzeren barrière vervangen is en twee waterpoorten ten Noorden, de *Broekpoort* en de

Beuningpoort. Er zijn ook twee havens: de Buitenhaven, buiten de Neuder-barrière, waarvan de kem begint aan den Grebbendijk en uitloopt in den Rijn, en de Binnenhaven of Vaart, loopende van den Haarweg naar de gem. Veenendaal, prov. Utrecht en vervolgens naar Amersfoort.

De stad beslaat, binnen hare grachten, eene oppervlakte van 19 bund. 98 v. r. 2 v. ell. Men telt er 580 h. en ruim 2200 inw. Onder de huizen treft men verscheidene aanzienlijke aan, van welke LOUWIS ADOLF, Baron TORCK, Heer van Rosendaal en Burgemeester van WAGENINGEN, in het begin der vorige eeuw, er onder anderen vijf heeft doen bouwen; terwijl hij de stad tevens met onderscheidene steenen pompen versierd en in het algemeen aan de verfraaijing en welvaart van WAGENINGEN zoo zeer zijne zorgen gewijd heeft, dat de nagedachtenis van dien Burgervader aldaar steeds in zegening blijft.

Men heeft te WAGENINGEN de volgende markten, namelijk op de vijf Woensdagen in April of anders op de vier Woensdagen in April en den eersten Woensdag in Mei beesten- en schapenmarkt: op de vijf Woensdagen in Augustus of anders op de vier Woensdagen in die maand en op den eersten Woensdag in September schapenmarkt, op de drie laatste Woensdagen in October en de drie eerste Woensdagen in November beestenmarkt. De kermis valt in Maandag na St. JOHANNES den Dooper, zoo die dag in de eerste helft der week en Maandag daarna zoo die in de laatste helft valt.

Het aanzienlijkste gebouw der stad was vroeger het Kasteel-te-Wageningen, zie het art. WAGENINGEN (KASTEEL-TE-).

Het Stadhuis, aan de Markt, is gebouwd op de zelfde plaats, waar in vroegere eeuwen een kerkje stond, dat aan den H. NICOLAAS was toegewijd en later het Schuttershuis was. Het is een vierkant gebouw met een sierlijken opgang. Boven den ingang staat het beeld der gerechtigheid. Behalve het stadsbestuur houdt ook het kantongeregts aldaar zijne zittingen.

Het Postkantoor staat in de Kapelstraat.

De Hervormde kerk, midden in de stad, was vóór de Reformatie aan den H. JOHANNES den Dooper toegewijd. Daarin was door JAN VAN ZALLANT eene kapellanij of altijddurende vikarij gesticht ter eere van den Almogenden God, van de hoogverhevene slaagd. MARIA, en van de H. H. Maagden CATHERINA en BARBARA. In het jaar 1341 heeft de Schildknaap WIJHANT VAN ZALLANT, ter vermeerdering van de goddelijke dienst en tot onderhoud van den Regent der kerk, de inkomsten vermeerderd met zeven morgen lands. De kerkgift van WAGENINGEN behoorde, van de vroegste tijden, aan den Proost van St. Jan te Utrecht, die daarin, bij eenen brief van Graaf REINHOLD I, op den 12 Mei 1280 bevestigd werd. Deze kerk is een ruim kruisgebouw met eenen lagen vierkanten toren door eene hooge spits gedekt en van een orgel voorzien.

De Roomsche-Katholieke kerk, even buiten de stad staande en aan den H. JOHANNES den Dooper toegewijd, is een langwerpig vierkant gebouw, in het jaar 1730 gesticht, met eenen toren en van een orgel voorzien.

Vóór de Reformatie is te WAGENINGEN een klooster geweest in de Achterstraat. Ter plaatse, waar dit gestaan heeft, ziet men thans woningen.

Nog zijn er van ouds bekend en van goede inkomsten voorzien geweest de Broederschappen van het H. KRUIS, van St. NICOLAAS en van de H. H. ANNA en BARBARA.

Voorts had men er nog in latere tijden een Gasthuis en een Weeshuis in de *Ketkstraat*, doch deze zijn te niet gegaan en de gebouwen dienen thans tot de stads Hollandsche school.

Men heeft te WAGENINGEN twee schuttersgilden, waarvan het een St. Anthonis en het ander St. Jans gilde wordt genoemd; een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 15 October 1807 is opgericht, en ruim 40 Leden telt; eene Spaarbank; een Natuurkundig genootschap, met ongeveer 60 Leden; eene Liedertafel of Zangvereniging, met 24 leden; eene Leesbibliotheek voor 't algemeen; een Genootschap van Moederlijke liefdadigheid, met ruim 60 Leden; eene werkinrigting; een Liefdadig Genootschap: *Dorcas*, om in den winter armen van kleding te voorzien, met eene Brei- en Naaischool, onder het bestuur van eenige jonge Jufvrouwen.

De Latijnsche school zal nu in een Gymnasium hervormd worden, waarin onderwijs zal worden gegeven door eenen Rector en drie Dozenten. Het laat zich aanzien, dat vele jongelingen, zich hier voorbereiden zullen zoo voor de Academien, als voor de Militaire scholen.

De Stadsschool wordt bezocht door ongeveer 180 leerlingen; de Diakenisschool der Hervormden door 70 leerlingen; de Stads Fransche school voor Jonge Jufvrouwen, door 10 leerlingen; de Stads Fransche Dag- en Kostschool voor Jonge Jufvrouwen door 30 leerlingen; het Instituut voor Jonge Heeren door 35 leerlingen en het Instituut voor Jonge Jufvrouwen door 20 leerlingen; de Bewaarschool, den 1 Mei 1848 opgericht, wordt reeds door 180 kinderen bezocht, hierbij is eene Breischool met 34 leerlingen. De Brei- en Naaischool van *Dorcas* telt 22 leerlingen.

WAGENINGEN is de geboorteplaats van den Latijnsche Dichter: PAVUS AFFERDIANUS (PIETER VAN AFFERDEN) uit de laatste helft der zestiende eeuw en van den Nederduitschen Dichter WILLEM HENDRIK SELS, geb. 27 Maart 1741, † 16 December 1789.

Meermalen heeft WAGENINGEN, als zijnde een voorburg van de Veluwe en Betuwe de kanswisselingen des oorlogs ondergaan.

Na den dood van REINALD III, opende WAGENINGEN weldra de poorten voor Hertogin MECHELD (1572), en werd daardoor een voornaam brandpunt gedurende de toenmaals plaatshebbende vijandelijkheden. Zoo werd nog in het laatst van Februarij des genoemden jaars de nabij gelegen sterkte Gransfort door de Hekerens, de aan MECHELD toegenegene partij, bemagtigd en vervolgens van hier menigvuldige strooptogten in de Veluwe aangevangen. Weinige maanden later evenwel viel WAGENINGEN den BAKENORSTEN in handen, doch welhaast ontwaarden de stedelingen met ontzetting, dat diegenen, welke, om hunne verknochtheid aan Vrouw MECHELD, uitgeweken waren, het platteland onveilig maakten. Zij verkeerden deswege in bestendige vrees, tot dat bij den landvrede van 1577 bepaald werd, dat WAGENINGEN onder Vrouwe MECHELD zou terugkeeren tot op het tijdstip, dat Hertog WILLEM VAN GULIK meerderjarig zoude zijn.

In 1579 waren WAGENINGEN, *Gransfort* en *Zalt-Bommel* de eenige plaatsen, door de Hertogin bezeten, zoodat zij zich genoodzaakt zag, afstand van hare regten op de landen van Gelre en Zutphen te doen, waarna weldra ook WAGENINGEN met het overig deel van Gelre vereenigd werd.

In 1421 werd **WASSINGEN** door de Utrechtschen bij nacht overvallen, die, na met eenen muurbreker geweldig op de poort te hebben gebeukt de stad binnen drongen, Heer **HENDRIK VAN HOUWST** met honderd man gevangen namen, de plaats aan plundering prijsgaven en verbrandden, waarna zij weder huiswaarts keerden.

In 1469 werd de stad door den Hertog van Cleve bij verrassing ingenomen, doch of hij die spoedig daarna weder verlaten heeft, vindt men niet opgeteekend. De Aartsbhartog **MAXIMILIAAN**, in het jaar 1480 vernemende, dat de Hollandsche kooplieden, die den Rijn moesten opvaren, door de burgers van **WASSINGEN** dagelijks worden aangetast, zond den jongen Graaf van Cleve met **JAN VAN EGHOND** derwaarts. Deze met eene sterke magt over den Rijn getrokken zijnde, overveldigden eerst het sterke slot Ravenswaay en keerden zich, na het plunderen en verbranden van de nabij gelegen dorpen, van daar, op den 27 Mei, naar **WASSINGEN**, hetwelk zij met gestadig geweld en allerlei wapentuig aanvielen. De Gelderschen, en onder deze 200 burgers van Doesborgh aangevoerd door **HARTWIJK TE HEKER** en **SARDEN VAN DEN GROENHOUTS**, deed om den vijand te verspreiden en af te lokken, in de tweede week na Paasschen een intogt in de Helder, en plaagden aldaar de Cleefsche landzaten met rooven en blaken.

Ook trokken zij, onder het opperbevel van den Bisschop van Munster, almede uit, om **WASSINGEN** te verlossen, bij welken hoop zich al weder 200 Poorters van Doesborgh bevonden met hunne bevelhebbers **JAN GOLTSBIT** en **WILLEM MATELARK**; als ook de Busmeester dier stad, die door des vijands leger binnen **WASSINGEN** gezonden werd en daar voor van stadswege beschonken met 15 klaeskens (2½ cents). Die van Nijmegen, insgelijks op de gang zijnde werden door de Bourgondischen in het dorp Heusden onderschept en 400 hunner, onder welke ook sommige Harderwijkers, toen zij de wijk wilden nemen naar het slot van Randwijk, neder gesabeld. Nadat nu de burgers, met het volk van de bezetting te zamen spannende, twee stormen mannolijk hadden afgeweerd en een tijd lang het ontzet van den Bisschop van Munster te vergeefs met verlangen te gemoet gezien, en er bovendien in de stad gebrek begon te komen, hebben zij zich, onder beding van behoud van lijf en goed, ten laatste overgegeven, wordende de stad toen aan de Hertog van Cleve in pandschap gelaten.

In 1489 werd de stad door de Arnhemmers aan de Cleefschen ontveldigd; doch naderhand andermaal den Bourgondiërs in handen gevallen zijnde, werd zij in het laatst van 1505 of het begin van 1506 door Hertog **KAREL** op nieuw aan Gelder gehecht. De Heer van **CUIJVERS** deed hierop **FILIPS VAN BOURGONDIE**, natuurlijke zoon van **FILIPS DE GOEDE**, en naderhand Bisschop van Utrecht, den 18 Junij 1506, het beleg voor die stad slaan, doch deze zag zich, nadat hij er vier maanden voor gelagen had, uit gebrek gedwongen, den 9 October, op te breken.

De stad heeft sedert zoo wel als geheel Gelderland, voor de magt van het Huis van Oostenrijk moeten bukken. **FILIPS II** had, in het jaar 1572, nog bezetting in **WASSINGEN**; waarvan de ingezetenen aanmerkelijken overlast leden. Naderhand viel de stad, met de andere Geldersche steden, der Staatsche partij toe.

Toen de Markies **DE ROCHOUFORT**, den 13 Junij 1672, met eenige Fransche troepen, bij IJsseloord over den Rijn was getrokken, met last om zich van de Veluwe en het Sticht van Utrecht meester te maken, nam **WASSINGEN** terstond vrije hoede van hem in.

In het jaar 1707 was er te WAGENINGEN eene hevige opschudding. Men twistte er over de uitsluiting van den Prins van Oranje uit den raad van State. Op eene kwartiersvergadering hadden, nevens de stad Arnhem, die van WAGENINGEN deze uitsluiting zeer ernstig doorgedreven. Onverhoeds traden deze in het gevoelen der Ridderschap, die beweerde dat de zaak op eene landschapsvergadering moest worden afgedaan. Nogthans deden de gemeenslieden van WAGENINGEN de Afgevaardigden der stad vermanen, om te stemmen volgens hunnen last. Tot de uitsluiting van den Prins werd hierop bij de meerderheid besloten. De band van eenigheid was nu tusschen de Geldersche steden gebroken. Op eenen kwartierdag, die binnen Arnhem werd gehouden, openbaarde zich het eerst deze afkeerigheid, ter zake van het begeven van zekere ambten; waar omtrent vier van de zeven Afgevaardigden van WAGENINGEN van die van Arnhem verschilden. Een hevig gemor ontstond er onder het volk, klagende dat zij hunnen plicht overtreden hadden. De gemeenslieden werden verdacht geboden bij de Regering, dit vuur gestookt te hebben, waarom zij ondersoek deed bij de schutterij en Gilden om hen te doen afzetten. In weerwil der tegeekanting van sommigen geschiedde dit op staande voet. Onder de afgezette gemeenslieden bevond zich GODFRID VAN ISSUM, deze, tevens Hopman over eene bende vrijwilligers, bragt zijn volk op de been, ondanks het verbod der Regering. Een ander, JAN AALBERS genaamd, verzocht hulp te Arnhem en verwierf die. Aan het hoofd van eenige vrijwilligers, en met vier stukken geschut, trokken twee Burgemeesters, op besluit der Wetboorderschap, den 11 October 1707, op WAGENINGEN aan, waar de schutterij thans onder de wapenen stond. Men hield er de poorten gesloten, en deed den Arnhemmers aanzeggen, dat zij zich voor dadelijkheden hadden te wachten; welke deze betuigden niet in den zin te hebben, mits men de poorten opende, hetwelk evenwel geweigerd werd. Die van Arnhem, middelerwijl, eenen burgerschildwacht buiten de stad aangetroffen, en door deze de Regering tot een mondgesprek hebbende doen uitnoodigen, trad de voorzittende Burgemeester met drie Schepenen naar buiten. Zij waren naauwelijks bijeen, of een der Arnhemsche Burgemeesters trok den degen, en riep met luider stemme: „Deze zijn het, welke wij moeten hebben; nu zijn ze in onze magt,” en voorts hen hun zijdgeweer hebbende doen afnemen, werden zij naar WAGENINGEN terug gevoerd. De poorten waren hier nog steeds gesloten weshalve die van Arnhem daarvoor het geschut plantten, en zich door geweld eenen weg baanden. Straks voerde men de gevangene Heeren naar het stadhuis, en hield ze in gestrenghe hechtenis; tot diep in den nacht, wanneer ze naar de stadspoort gebragt, en aldaar, door twee stadsboden, uit naam der afgezette Gemeentelieden, van hunne bediening en den daarop gedane eed ontslagen zijnde, naar Arnhem gevoerd werden. Doch zij zaten hier niet lang, maar keerden welras, onder geleide, en nog als gevangenen, naar WAGENINGEN. Op verzoek der bloedverwanten en een groot getal burgers, besloten eerlang de Staten van Gelderland, dat de Wageningsche Heeren op vrije voeten gesteld en in hunne ambten zouden hersteld worden. Ook werden zij te rade, eenig krijgsvolk derwaarts te zenden, om een wakend oog te houden op de rust der stad. De Wageningsche Heeren werden hersteld in hunne waardigheden. Het gerucht wegens het naderen van krijgsvolk deed de zulken, die de hand hadden gehad in het bemagtigen van de stad, besluiten, om buitens lands te wijken. De vrijkorpsen, of vrijwilligers, die ginds en elders een schrik en teugel waren voor de regering,

werden, volgens Plakaat van 's Lands Staten, overal afgeschapt en verboden. Ook wist men te bewerken, dat de Wethouders in de steden voor hun leven werden aangesteld, en dat deze de open vallende plaatsen zouden vervullen uit een dubbeltal door de burgerij benoemd. Van hier dat de gemeente zich grootelijks bedrogen zag, ten aanzien van het deel, hetwelk zij gehoopt had te zullen hebben in het verkiezen van hare Wethouders.

Zeer bedenkelijk was de toestand van **WAGENINGEN** in November 1813. Van rondom omgeven door Fransche krijgabenden, welke zich te Arnhem, Nijmegen en in andere naburige plaatsen legerden, stond de stad iederen dag even zeer bloot voor plundering en moord, waarmede men zich allerwege door de Franschen bedreigd zag, en vooral zij, welke reeds zoo vaak haren afkeer van de vernielende dwingelandij en haar vurigst verlangen naar verlossing, op grond alom zwevende geruchten, had geopendbaard. Nog sterker scheen dit gevaar te zullen worden, toen zij, op last van den Kommandant van Arnhem, van het gewone geschut ter harer verwerping beroofd scheen te zullen worden. Gelukkig bleef echter deze last onuitgevoerd, door de vrees der soldaten en voerlieden, ter uitvoering van dit bevel afgezonden, maar deze, op de tijding van het naderen der Kozakken, in allerijl de vlugt hadden genomen. Nog doberend tusschen hoop en vrees, verneemt men eindelijk de in Holland aangewende pogingen ter bevrijding, en men besluit tot eene stellige deelneming. Reeds op den 26 November werd de oranjevlag, op last van den Maire, op den toren en verdere openbare gebouwen geplant. De afkondigingen van het algemeen bestuur in 's Gravenhage werden, onder een herhaald gelui der klokken, afgelezen, en de geheele burgerij deelde, met een blij gejuich, in deze aanvankelijke verlossing. Nog hooger rees de geestvervoering als, op den eigen avond, honderd vijftig man Russische Jagers, geheel onverwacht en stil, van den kant van Arnhem binnenrukten. Met de hartelijkste blijdschap verwelkomd, ontmoetten zij in Wageningens burgers de getrouwste vrienden, die gezamenlijk het broederlijk verbond sloten, om, het koste wat het wilde, nimmer weder de Fransche overheersching te dulden.

Het wapen van **WAGENINGEN** bestaat in een veld van keel, met een rad van zilver, met een kruis van hetzelfde metaal, op de opstaande speek. Het schild gedekt met een gouden kroon, en ter weerszijde vastgehouden door eenen leeuw van goud.

WAGENINGEN (DE BENEDEN-POLDER-VAN-), pold. in de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. en gem. *Wageningen*; palende N. aan den Grebbendijk, O. aan de kade naar den Steenoven, Z. aan den Rijn, W. aan den veerdam na Ophemden.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 80 bund. 85 v. r. 50 v. ell., waarin is gelegen de benedenste steenoven met toebehooren en wordt door eene sluis, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

WAGENINGEN (DE BOVEN-POLDER-VAN-), pold. in de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. en gem. *Wageningen*; palende N. aan den weg onder den Berg, O. aan de Renkumsche strang, Z. aan den Rijn, W. aan den Pabstendam.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 160 bund. 12 v. r. 26 v. ell., en bevat twee boerderijen en den bovensten steenoven, met toebehooren, wordt door twee sluizen, op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

WAGENINGEN (HET GRONDGEBIED-VAN-), dat gedeelte der gem. *Wageningen*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. *Wageningen*, hetwelk buiten de poorten der stad gelegen is.

Het beslaat eene oppervlakte van 2364 bund. 92 v. r. 31 v. ell.; telt 585 h. en 2360 inv.

WAGENINGEN (HET KASTEEL-VAN-), voorm. kast. aan de oostzijde binnen de stad *Wageningen*, in de *Achterstraat*.

Dit kast., hetwelk weleer met eenen bijzonderen muur en gracht omgeven was, is in het begin der vorige eeuw door *Lussert Adolf Baron Tosck*, Heer van *Rosendaal*, afgebroken; terwijl hij tevens de grachten liet dempen en op de plaats, waar het gestaan had, een aanzienlijk heerenhuis bouwen, hetwelk er nog staat.

WAGENINGEN (OUD-), naam, welken men gaf aan een kerspelerkerkje, hetwelk weleer gestaan heeft op den *Wageningsche-berg*, op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, dat in 1580 verbrand is en voor een der oudste christentempels hier te lande gehouden werd.

WAGENINGEN-EN-BENNEKOM, dijkstoel op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, waartoe behooren de landen onder *Wageningen* en *Bennekom*, eene oppervlakte beslaande van 2437 bund. 23 v. r. 35 v. ell.

Deze dijkstoel staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, twee Leden en eenen Secretaris.

WAGENINGSCHIE-BERG, zuidelijkste punt der *Veluwsche* hooge gronden, prov. *Gelderland*, waarvan de glooijing onmiddellijk buiten de stad *Wageningen* begint.

Op dezen berg wast goed koren. De plaats, waar vroeger het kerspelerkerkje *Oud-Wageningen* stond (zie hierboven), is thans met populieren omgeven. Aan de helling ligt de, in het jaar 1829, nieuw aangelegde, algemeene begraafplaats.

Van den top heeft men een zeer fraai uitzigt. Hier ziet men de *Betuwe* met hare menigte dorpjes, gehuchten en vette klaverweiden, bespoeld door *Rijn* en *Waal*; en bij helder weder de stad *Nijmegen* met zijne torens en de aan de *Waal* gelegen huizen, benevens de *Cleefsche* bergen en den *Elterberg* in het verschiep; dáár het dorp *Rencum* met zijne beken en papiermolens, zoo stil en rustig aan den voet des bergs en als door dezen beschermd, liggende; ginds weder de hooge *Tafelberg*, de torens van *Rhenen* en de bosschen van *Doorwerth*.

Op dezen berg zijn, aan de *Rencumsche* zijde, in Januarij 1841 oudheden gevonden, bestaande in eenen zoogenoemden donderbeitel, zacht van stof en grijs van kleur; eene ijzeren aks, van zeer keurige bewerking en nog voorzien van de spijkertjes, waarmede zij aan het hout was bevestigd geweest; een metalen ringetje en staafje, een dobbelsteenvormig metalen blokje. Een en ander werd op de zelfde plaats bij elkander gevonden.

Den grooten klinkerweg van *Arnhem* over *Rhenen* naar *Utrecht*, loopt over dezen berg door de stad en ter wederzijde met fraaije landgoederen, zoo als *Bel-Monte* den *Kortenburg* enz. daaraan grenzende.

WAGENINGSCHIE-VEENEN (DE), veengronden op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant., gem. en N. van *Wageningen*, eene oppervlakte beslaande van 300 bund.

WAGENINGS-HARTEN, b. op den *Velwezoo*m, prov. *Gelderland*. Zie *HATTE (WAGENINGS-)*.

WAGENOIJEN, dorp in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie *WADEROIJEN*.

WAGENWEGA, naam, onder welken de stad WAGENINGEN, op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, reeds in de negende eeuw bekend was. Zie WAGENINGEN.

WAGENPAD (HET), verloopen vaarwater in het *Texelsche-Gat*, prov. *Noord-Holland*, dat uit het Bovengat en over de Zuider-Haaks heen, in de *Breewijd* uitloopt. Het moet wegens droogte vermeden worden.

WAGEO, WAIGOR, WATGOR, WAIGERUW of WAIGOR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Papoesche-eilanden* behorende, tusschen 0° en $0^{\circ} 50'$ Z.B. en $148^{\circ} 16'$ en $149^{\circ} 4'$ O.L., door eene breede straat van Nieuw-Guinea en door de Dampierstraat van Batanta gescheiden.

Dit eil., sedert lang bij de Nederlanders bekend als onderhoorig aan Tidor, is in de tegenwoordige eeuw door de voornaamste Fransche reizigers, als FRYCINET, DUPERRY en DUMONT D'URVILLE, bezocht; waardoor, onder anderen, de juistheid is gebleken van de opnemng der Zuidkust door de Nederlanders, vóór meer dan eene eeuw. De Kabilo of Reembaai, welke het eiland in een ooster- en westerschiereiland verdeelt, is door DUPERRY op nieuw opgenomen en Chabrolsbaai genoemd. Langs de noordkust liggen ten O. de kleine haven van Boni en ten W. de Tofahak of Offaksbaai en de Piapisbaai, welke beide laatste voor zware schepen eene veilige ankerplaats aanbieden.

Van binnen is het eiland hoog en bergachtig en aan de kust met goede havens en baaijen voorzien. De hoogten zijn met bosschen bedekt; terwijl kleine beken en rivieren naar de zee afstroomen. Onder de niet hooge bergen zijn: de Djebby-Monpeine, door FENAY Hanekam genoemd, welke wel 20 mijlen in zee kan gezien worden en nog drie andere toppen van eene zonderlinge gedaante.

Niettegenstaande het eiland onder de evenachtslijn ligt, is het er niet buitengewoon heet, en zee- en landwinden, zoo wel als de vochtigheid van den grond, veroorzaken veel verkoeling. De voortbrengselen zijn: sago, kokosnoten, pisangs, suikerriet, piment, oranje-appelen, pompelmoezen, patatten, kalabassen en waarschijnlijk ook vele specerijen der Molukken. Van viervoetige dieren ziet men er het wilde zwijn; van gevogelte den paradijsvogel, den zwarten kakatoe, nog andere kakatoes, kroonduiven en wilde hoenders. Verder zijn er vele schildpadden en bijzonder groote mosselen, andere schelpdieren en visch.

De iuw., wier aantal men 100,000 berekent, zijn deels Maleijers, deels Papoes, deels Alfoeren, welke laatste, volgens FRYCINET, het gebergte bewonen; terwijl de Maleijers geregelde dorpen en steden aan de kust, en de Papoes aldaar hunne groote huizen, die op bamboespalen rusten, hebben. De geringe klasse gaat geheel naakt; de Opperhoofden en voornaamsten dragen jakken en kleederen van Chinese stof en eenen tulband. Zij hebben, als alle andere Maleijers, eene ligte kleer en dikke, zwarte, maar lange baren. Hunne wapens bestaan uit pieken met ijzeren punten, boog en pijlen. Zij worden als buitengewoon wantrouwig omtrent de Europeanen en andere Maleijers beschreven. Echter hebben zij aanhoudend verkeer met de Chinezen, die hunne voortbrengselen tegen fabriekwaren inruilen. Verscheidene Chinese kooplieden hebben zich hier nedergezet, en handelen van hier op Nieuw-Guinea. Waarschijnlijk is ook hier de regering leenroerig, terwijl verscheidene Rajahs het bestuur schijnen te deelen.

WANA of WAY-WANA, riv. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, in het *Ambonische eil. Boero*, met eene oost-noordoostelijke rigting in de *Waylla* uitloopende.

WAHALELA, riv. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche eil. Amboina*, aan de Noordkust. Zij komt met onderscheidene takken nit het gebergte en loopt, met eene noordelijke rigting, in den *Archipel-van-St.-Lazarus* nit.

WAHL, gem., deels in het balj. van *Arlon*, deels in de heerl. *Everlingen*, deels in de heerl. *Bondorf*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Redingen*; palende N. aan Heiderscheid en Neunhausen, O. aan Grosbous, Z. O. aan Bettborn, Z. aan Folscheid, W. aan Arsdorf.

Deze gem. bevat de d. *Wahl*, *Buschroth* en *Rindschleiden*; de geh. *Brattert*, *Grevels-Brasilien* of *Grevels-Brasil*, *Heispelt*, *Koenigshof* en *Kuhborn*, en de alleen staande hoeven *Redingahof* of *Weidert* en *Rengbach*. Men telt er 520 h. en 1296 inw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van *Buschroth*, *Rindschleiden* en *Wahl* uit.

Landbouw en veefokkerij zijn de beide hoofdbronnen van welvaart. De fabriekirigtingen bepalen zich tot 2 koren- en 1 oliemolen. Men oogst er jaarlijks 900—1000 zak rogge in, 900—1000 zak haver, 30—40 zak boekweit en 5000—4000 zak aardappelen. De veestapel bestaat uit 150 paarden, 510 stuks hoornvee en 120 varkens.

Het d. *Wahl* ligt $3\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Diekirch* en bijna 2 u. N. ten W. van *Redingen*. Het bevat 74 h. en ruim 590 inw., en heeft een gemeentewoud van 43 bund. 10 v. r. 60 v. ell. De dorpskerk behoort tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Oesperen*, en wordt door eenen Pastoor bediend.

WAHLHAUSEN, WALLHAUSEN of WALHAUSEN, d. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. van *Diekirch*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Clerff*, gem. en 1 u. Z. ten O. van *Hosingen*. Men telt er 25 h. en 180 inw.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kerk, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Clerff* behoort, en waartoe ook de bewoners van het geh. *Dikt* behooren. Deze par. telt 280 zielen en wordt door eenen Pastoor bediend.

WAHLWILLER, d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Maastricht*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *Gulpen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Wittem*. Men telt er 44 h., en 160 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De inw., die allen R. K. zijn, hebben hier eene kapel, aan den H. *Conibertus* toegewijd, welke tot de par. van *Mechelen* behoort, en door eenen eigen Kapellaan bediend wordt.

WAHOE, WAY-WAHOE, dat is de *JAVAANSCHERIVIER*, riv. in *Oost-Indië*, in het *Moluksche eil. Amboina*, op het oostelijk gedeelte van de kust van *Hitoe*, welke met eene zuidelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopt.

WAJAMPA (DE) of DE *MUSKIETENREK*, riv. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zij heeft haren tweeden naam bekomen van de menigvuldige muskieten, die aan hare oevers gevonden worden.

WAIGAMME, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *MISSOWAL*.

WAIGERUW, WAIGZO of WAIGZO, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *WAGEO*.

WAJARIBO, d. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Marowijne*.

Het is bewoond door Boschnegers, en heeft omtrent 60 inwoners, van wier woningen onderscheidenen op palen gebouwd zijn.

WAIJE, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*. Zie **WAAY**.

WAIJEN of **WEIJEN**, vroeger **WEIDS**, voorm. afzonderlijke heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Oud-Wulven*; palende N. en O. aan den *Waijenschedijk*, die haar van de heerl. *Bunnik-en-Vechten* scheidt, Z. aan *Oud-Wulven*, W. aan het *Overeinde-van-Jutphaas*.

Deze voorm. heerl., welke sedert het jaar 1545 reeds met *Oud-Wulven* is vereenigd geweest, bevat niets dan het geh. *Waijen*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 160 bund. 70 v. r. 80 v. ell. belastbaar land; telt 8 h. en ongeveer 40 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 20 in getal zijn, behooren tot de gem. *Houten*. — De R. K., die men er telt, parochiëren te *Houten*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Houten*.

De heerl. **WAIJEN** wordt, even als *Oud-Wulven*, thans in eigendom bezeten door den Heer P. H. **TESTAS**, woonachtig te *Oud-Wulven*.

Het geh. **WAIJEN** ligt 3 u. Z. W. van *Amersfoort*, 3½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*.

WAIJEN, voorm. adell. h., in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3½ u. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Oud-Wulven*.

Waarschijnlijk heeft het Huis te *Waijen* (zoo als het op de kaart van 1640 gespeld werd) aan de *Oudwulverbroek-wetering* gestaan, en wel aan de zuidzijde, hetwelk uit eenige gedempte grachten kenbaar is, ter plaatse waar men thans eene bouwmanawoning ziet.

WAIJENSCHEDIJK (DE) of de **WEIJENSCHEDIJK**, dijk in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, die aan de vaart van *Heemstede* een begin neemt en in eene eerst noordoostelijke en daarna zuidelijke rigting, tusschen de heerl. *Bunnik-en-Vechten* en *Oud-Wulven* doorlopende, tegen den *Utrechtschedijk* stuit.

WAIJESTEIN, voorm. ridderhofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **WAAIJENSTEIN**.

WAJOMBO, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, welke met eene oostelijke rigting in de *Coppename* uitloopt.

WAISSOLA-A, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*. Zie **WAUSOLA-A**.

WAKERDIJK (DE), dijk in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, aan de zeeveering van de *Hondsbosschen*, digt aan het strand der *Noordzee*, gelegen, en zich uitstreckende van *Petten* tot aan het *Kamperduin*.

WAKERDIJK (DE NIEUWE-), vroegere naam van den *DROOBERDIJK*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *DROOBERDIJK*.

WAKKADJA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche eil. Amboina*, kust van *Hitoe*, aan het noorderstrand.

WAKKAHOELI (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Moluksche eil. Amboino*, kust van *Hitoe*, aan de *Noordkust*, in eene noordelijke rigting, in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitlopende.

WAKKAL, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Moluksche eil. Amboina*, kust van *Hitoe*, gesp. *Oeli-Sawani*, ¼ mijl W. van *Hitoe-Lama*, aan een riffig strand, waaromtrent men vele kokosboomen

heeft. Het staat onder eenen Orangkaja. Men telde er in het begin der vorige eeuw, 304 zielen, 193 weerbare mannen en 46 dati's.

WAKKASIHOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Molukse* eil. *Amboina*, kust van *Hiloë*, in het zuidwesten van de kust, aan het strand, Z. O. van *Larike*.

Het bestond eertijds uit vier dorpen, die boven elkander stonden, doch nu is het maar één fraai dorp, dat achter een klein heuveltje ligt. Daartoe plagt het d. *Sehit*, dat wel een halve mijl van het strand lag, zooals ook het een kleine mijl van *Larike* liggende dorp *Tapi* te behooren, doch deze liggen nu samen bij die van *Wakkasihoe*, naauwelijks een kanonschot van *Larike*, onder eenen Orangkaja.

De inwoners zijn *Moren*, die ook eenen fraatjen teupel aan het strand hebben, en staan als gunstig bekend, daar zij zich zoowel voor de *Nederlanders*, als voor hunne eigen *Opperhoofden*, zeer dienstvaardig betoonen.

Zij plagten vroeger met die van *Oerien*, *Assaloeloe*, *Larike*, *Arang* en *Lilliboy*, een *Oeli* uit te maken, doch zijn vaneen gescheiden, zoodat *Wakkasihoe* met *Larike* te zamen een *coracora* alleen schepen.

Even ter zijde van het d. in zee, heeft men een hooge vierkante klip, waarop onderscheidene boomen groeijen. Zij ligt een snaphaanscheut van den tempel af.

WAKKERDIJK, dijk in *Bemland*, prov. *Utrecht*, welke in eene noordelijke rigting van het landg. *Groeneveld*, gem. *Baarne*, door de gem. *Bemnes* loopt en aan de *Huizerwoerd* eindigt.

WAKSWAYE of *Manon*, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkes*, aan de Oostkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*, nabij de *Vosmaersbaai*.

WAL (DE), ook wel *Dorfwal*, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. W. van *Assen*, adm., judic., kant. en 2 u. N. O. van *Meppel*, gem. en 5 min. ten W. van *Havelte*; met 29 h. en ruim 580 inw.

WAL (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 5 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 2½ u. N. N. W. van *Beetsterswang*.

Het is eene der buurten, waaruit het d. *Oudega* bestaat. Men telt er 17 h. en ongeveer 90 inw.

WAL (DE), geh. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 3½ u. Z. O. van *Tiel*, 1½ u. W. ten Z. van *Drunen*, gem. en 5 min. N. van *Appeltern*; met 26 h. en 140 inw.

WAL (DE), d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Waal* (DE).

WALACHRIA, Lat. naam van het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie *Walcheren*.

WALACRA, naam, onder welken het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, in het leven van den H. *Willibrordus* voorkomt. Zie *Walcheren*.

WALACREN of de *Bewalde Akkers*, oudtijds dat gedeelte van het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, hetwelk thans de watering der *Vijf-Ambachten* uitmaakt. Het behoort tot de oudste bedijkingen van *Walcheren*.

WALACRUM, naam, onder welken de *Monnik Siebert*, het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, vermeldt. Zie *Walcheren*.

WALAJA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Hoewamohel*, met eene oostelijke rigting in de *Ceramsche-zee* uitloopende.

WALAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Sorabaya*.

WALAWA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Holuksche* eil. *Ambonia*, aan de Zuidkust van het schiereil. *Hitoe*. Zij valt met eenen zuidwaartschen loop in de binnenbaai, tusschen de schiereilanden *Hitoe* en *Leytimor*.

WALAWANTOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Celebes*, op de noordelijke landtong, resid. *Menado*, aan de bogen *Katsjeli*.

WALBURGH, kast. in *Oppe Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 3 u. Z. van *Roermonde*, gem. *Oke-en-Laak*, 10 min. W. van *Laak*, waartoe het behoort.

Dit kast., wordt in eigendom bezeten en bewoond, door den Heer Baron von RIEDEL von EISENBACH, Heer van *Steenweerd*, *Oke-en-Laak*.

WALCHEREN, eil., prov. *Zeeland*, thans het westelijkste der *Zeeuwsche* eilanden. Het wordt ten Z. W. en N. W. bespoeld door de Noordzee, ten N. door de Ooster-Schelde, die het van Schouwen scheidt, ten N. O. door het Vcergat, waardoor het van Noord-Beveland en ten O. door het Sloe, waardoor het van Zuid-Beveland gescheiden wordt; terwijl de Wester-Schelde het ten Z. van Staats-Vlaanderen scheidt. Het eiland heeft eene vierhoekige gedaante, waarvan de afgekante punten naar de vier hemelstreken gekeerd zijn. Het heeft 10 uven gaans in omtrek en 20,604 bund. in oppervlakte. De lengte van het N. W. naar het Z. O. is 3 en van het N. O. naar het Z. W. 2½ u. Van het Z. af wordt de geheele west- ook de noordzijde tot een uur noordwaarts van Vere door duinen tegen de zee beveiligd; met uitzondering alleen van het zwakste westelijkste gedeelte, waar de overzware en merkwaardige *Westkappelsche*-dijk gevonden wordt. Aan de andere zijde wordt het eiland insgelijks door dijken ingesloten.

De naam van dit eiland is zeer oud. Het wordt door den Abt van Echternach, in het leven van St. WILLIBROD, WALACHA, door den Monnik SIGEBERTUS WALACHEN, door eenen naamloosen schrijver WALACHERIA en in de *Jaarboeken van Fulda* WALCHRA genoemd. Keizer Otto II schrijft, in eenen openen brief van het jaar 974, WALACHRIA, gelijk het nog hedendaags in het Latijn genoemd wordt. Den zelfden naam heeft het ook bij MELIS STOKS en bij onze oudste kronijkschrijvers. BOXTON beweert tegen DOUBA en SCHREVERUS, dat het van ouds WASDA geheeten werd, als in den giftbrief van Koning LOUWIK, in het jaar 868, aan Graaf DIDRIK; doch met weinig waarschijnlijkheid. Ondertusschen is de naamsoorsprong van dit eiland zeer onzeker. Eenige bezelen van eenen WALACH of WALACHERUS, Hertog van *Hentgouwen*, die ten tijde van JUDITH en HLOVERENUS zoude geleefd, en dit eiland bedijkt hebben. Anderen zeggen, dat het dus genaamd is naar zekeren Afgod, die aldaar werd aangebeden, want in eene oude ongedrukte kronijk leest men, volgens EYNDIUS, dat WALCHER van ouds een naam geweest zij van MERCURIUS, die van de ingezetenen geëerd werd, als de Beschermgod van de zee kust, en onder wiens bewaring de zee stranden stonden; als of hij *Walkeer* of *Wallenkeer* ware; beteekenende *wallen* in de Nederduitsche taal *oever*s. Was er van dezen naam van MERCURIUS zoo veel zekerheid als er van zijne aanbidding in dit eiland is, zoo was mogelijk de zaak gevonden; want het eerste verzekert ons MELIS STOKS. Andere naamsafleidingen gaan wij stiltwijgende voorbij. Dit is zeker, dat het reeds in den jare 856 met den naam van WALCHEREN erkend geweest, en altijd voor het voortreffelijkste der *Zeeuwsche* eilanden gehouden is.

WALCHEREN, hoeeer onmiddellijk aan zee gelegen, heeft, voor zoo vermen weet, onder de Zeeuwsche eilanden de minste veranderingen ondergaan; ook kan het niet zoo dikwijls als de overige eilanden overstroomd zijn geworden, aangezien de bodem, voor het grootste gedeelte nit oud aangeslijkt land bestaande, bij uitstak voor den grasgroei geschikt is, en de andere eilanden, daarentegen, meestal met zware klei bedekt, meer voor den akkerbouw passen.

Het is een schoon eiland, dat eene aangename verscheidenheid van gezigten aanbiedt, waartoe de fraaije buitenplaatsen, van welke wel vele gesloopt, maar toch nog onderscheidene overig zijn, niet weinig toebrengen. Aan de noordsijde bevat het veel geboomte, terwijl de overige oppervlakte voor de helft uit voortreffelijk bouwland, en voor de helft nit meest goede weiden bestaat. De vruchten zijn er sappiger, doch niet zoo smakelijk als elders, behalve moerbeziën, meloenen en vijgen. De paarden zijn er zwaar en lomp, ofschoon er veel werk van gemaakt wordt.

De grond is op WALCHEREN vet, magtig en kleiachtig. De soort van klei, waaruit hij bestaat, is echter niet zwaar en vrij gemakkelijk te bearbeiten; daar hij zich zeer goed saamverbindt en tot een vast ligchaam vormt, is die uitmuntend voor de dijken, welke enkel uit deze klei bestaan. Op eene zekere diepte gravende, wordt die klei vochtig en stinkend, en steunt eindelijk veeltijds op eene laag van die beroemde soort van zavelachtige en als met stoppels verbondene aarde, die men *dariak* noemt, en welke men eertijds tot brand en tot zoutmaking bezigde; onder deze laag ontmoet men zandgrond en water. Er zijn gedeelten van het eiland, alwaar de opperground minder vruchtbaar is; zoodanige ontmoet men in de nabijheid van Westkapelle, waar men eenen heigrond heeft, niet ongelijk aan dien van de Veluwe.

Een merkwaardig overblijfsel der aloude bewoners van dit eil. vindt men op zijne oppervlakte verspreid, in de groene heuvelen, welke men met de namen van *terpen*, *elidsbergen*, *tribunalia*, *tumulos*, bestempelt. Hun getal is menigvuldig; zij leveren, de ceetoonigheid van het vlakke land brekende, geen onvermakelijk gezigt op. Sommigen sijn dicht bij de woningen, anderen zijn in het midden der velden en eenigen zelfs niet zeer ver van de duinen. Allen verschillen sijn in grootte; eenigen sijn geheel kaal, alleen met zoden gedekt; anderen dragen niet onaardig ééne boom en enkelen zelfs een kooptje op den kruin. Waartoe deze heuvelen oorspronkelijk hebben gediend, is niet zeker te bepalen.

De wegen welke de gemeenschap met de plaatsen onderling en met Middelburg daarstellen, sijn vrij goed en hier en daar aangenaam beplant. Van de hoofdstad loopen naar Vlissingen en Vere zeer goed onderhouden straatwegen. De eerste, reeds begonnen in de zestiende eeuw en van den Abeele tot Middelburg voltooid in 1646, mag zoo door boomgewas als door levendigheid van gezigten en onophoudelijk heen en weder wandelen en rijden, onder de aangenaamste wegen geteld worden. Ook loopt een nitmuntende klinkerstraatweg naar het Sloe, die onder Nieuwland insgelijks fraai is beplant. Ook naar Domburg is, sedert de stichting van het badhuis aldaar, een klinkerweg aangelegd, die over Serooskerke en Oostkapelle loopt.

Het eiland WALCHEREN wordt van het oertollige water ontlast door drie zeesluizen, waarvan twee te Middelburg en ééne te Vere. Het opzigt over deze sluizen met hare watergangen, gelijk ook over de zeeveringen des eilands, is opgedragen aan eene contrale directie van

WALCHEREN, bestaande uit eenen President, vier Raden, eenen Griffier en Penningmeester. Met betrekking tot dit opzigt wordt het eiland verdeeld in vier wateringen, naar de vier hemelstreken genoemd. De eerste oudste en grootste dezer wateringen is die der zoogenaamde Vijf ambachten (ook wel eens de Noordwatering genoemd), aldus geheeten naar de eerste bedijkingen, welke aan de Walacren of de bewalde akkers, op welke Domburg lag, plaats hadden. Zij zijn thans bekend als: Poppekerke, Boudewijnskerke, Meliskerke, Mariakerke en Grijskerke. Voorheen droegen zij andere namen; gelijk bij voorbeeld: Melis- of Meiloskerke, waar de Abt van Middelburg de tienden bezat, dat in de dertiende eeuw ook Hugon-Boidens-Ambacht geheeten werd. De Swalinge en Pekelinge maakten het langst de scheiding tusschen deze en de oostelijke gronden. Bij Mariakerke, door den Poppendam afgedamd, verzezen daarin ten N. de honderd gemeten van Grijskerke, welke tot de Oostwatering behooren; Honddegema-Ambacht, en het deel van Serooskerke, hetwelk bij de Vijf-Ambachten gerekend wordt. Ten Zuiden werden de Worendijk en de Zoutelanden gewonnen. Hoe vroeg deze afdamming plaats had, kan men daaruit afleiden, dat men, ten jare 1251, Gapinge reeds als eene bekende heerlijkheid aantreft, dat er in het jaar 1260 van schikkingen gewaagd wordt omtrent de tienden in de Pekelinge en Poppendamme, en ook Zoutelands in die eeuw, als algemeen bekend genoemd wordt.

De Bottée vereenigde de Pekelinge met de Arne, welke door Middelburg liep, en deze stad nog in het jaar 1301 in een oost- en westoever scheidde. De gronden ten Noorden der Arne vormden de Oostwatering, welke genoemd en omschreven wordt bij Mazarin in een brief van 1325. Door dezen Arnedam, den Brig of Breedam en den Overdam werden zij geheel met de stad en de zuidergronden vereenigd en alzoo ook deze nader aan de Vijf-Ambachten verbonden. Hoe vroeg dit plaats had kan daaruit afgeleid worden, dat Brigdamme in 1214 reeds eene bekende heerlijkheid was. De Vrouwen-polder werd eerst in 1559 daaronder opgenomen. De gronden ten Zuiden der Arne werden nog door den Wijtvliet gescheiden en vormden alsoe de West- en Zuidwateringen. Zij werden door den Seisdam aan Middelburg vastgehecht, nadat Beverens-Ambacht, in den Wijtvliet opgekomen, beide gesegde deelen had vereenigd door den Sutburg of Zuidburgdijk. Dezen naam toch droeg die sterkte, mithoofde van hare ligging in betrekking tot Middelburg, en zoo komt hij ook voor in den giftbrief van Dirk VII, bij welken hij aan de abdij van Middelburg tienden gaf, aldaar en in de drie aangrenzende parochiën van Ritthem, Vlissingen en Koudekerke. In het jaar 1250 wordt bij de aanwijzing van de regten en bezittingen der abdij stellig onderscheid gemaakt tusschen het *Officium* de West-Subburg en het *Officium* de Subburg.

Op het einde van de dertiende eeuw werd de zuidelijke oever van dit eiland volkomen verbonden, daar in 1295 een nieuwe dijk van Vlissingen tot aan Dijkshoek gelegd werd. Sedert heeft men daar in 1372 nog cenige gronden bedijkt, en in 1390 den Bonendijk-polder aangewonnen. Ten Oosten van Veere heeft men sedert nog gewonnen, in 1618 het schor ten halven Crj, na de bedijking de Oranje-polder genoemd. En ten Oosten van het eiland WALCHEREN, voor den mond der Arne, het reeds in 1395 genoemde Arnemuider-zand, hetwelk men als het begin der verlanding van het Sloe kan beschouwen, en waarop sedert gedijkt zijn: in 1631, Sint Joosland; in 1644, Nieuwland; in

1661, Nieuwerkerker-polder; in 1671, Nieu- en Sint-Joosland (1) eene aanzienlijke streek nieuw aangeslijkt land, vroeger een afzonderlijk eiland vormende, dat thans door dammen en door het uitgedroogde kanaal van Walsinge met WALCHAREN een geheel uitmaakt en waardoor ARNEMUIDEN, dicht bij Middelburg gelegen, in eene landstad herschapen is geworden (zie het art. ARNEMUIDEN); have, voormalige haven wordt thans, in plaats van met schepen beveren, met wagens bereden.

Vroeger moet de zee ook hier hare woede botgevierd hebben; Oud-Arnemuiden, niet ver van het tegenwoordige hebbende gelegen, is door haar verslonden. Tegenwoordig wast er aan de oostzijde en noordoostzijde tot aan Vere overal land aan, zelfs op den noordelijken uithoek bestaat polderland; de duinen zijn daar, wel is waar, zeer sterk verminderd, doch daarvoor langs is weder eene groote sandstrook opgeworpen, het Breezand genaamd. Bij de steeds toecommende verandering kan het niet missen of de geheele rijnite, tusschen dit eiland en Noord-Beveland en Zuid-Beveland, thans reeds voor het grootste gedeelte met slijkbanken is opgevuld, van nauwe kanalen doorsneden, zal vroeg of laat geheel en al in land overgaan en zoo doende deze drie eilanden in een enkel eiland herschapen worden. Aan de westnoordkant, westkant en zuidwestkant, daarentegen, heeft het eiland altoos verliezen ondergaan, vooral door het wegspolien en overstuiven der duinen, waarmede de kust alhier voor het grootste gedeelte bezet is.

Op het eil. WALCHAREN liggen de drie steden Middelburg, Vere en Vlissingen; en de volgende 42 heerl.: Brigdamme, Buttinge, Hoogelands, Poppendamme, Grijskerke, Kerkwerf, St. Laurens, Mariekerke, Meliskerke, Sir Poppekerke, Ritthem, Welsinghe, Arnemuiden, West-Souburg, Oost-Souburg, Koudekerke, Krommenhoeke, Zoutelands, St. Janskerke, Sir Boudewijnskerke, Westkapelle-Binnen, Westkapelle-buiten, Zandijk, Kleverskerke, Lieve-Vrouwe-polder, Gapinge, Schellach, Serooskerke, Oostkapelle, Aagtekerke, Domburg-Binnen, Domburg-Buiten, Werondijke, Bonendijke, den Hayman, Nieuwerf, Biggekerke, Mortiere, Noord-Monster, Poppekensdorp, Nieuwerkerk en de heerl. het Nieuwland, vroeger een afzonderlijk eil. met St. Joosland, dat onder de heerl. 's Heerarendskerke behoorde.

Het eil. WALCHAREN bevat alzoo de stedelijke gemeenten Middelburg, Vlissingen en Vere, benevens de volgende 18 plattelandsgemeenten: Aagtekerke, Arnemuiden-Nieuwerkerke-en-Mortiere, Biggenkerke - en - Krommenhoeke, Domburg - Binnen-en-Buiten, Gapinge, Kleverskerke, Koudekerke, Melisen-Mariekerke, Nieuwland-en-St.-Joosland, Oostkapelle, Oost-en-West-Souburg, Ritthem - Nieuw-Erve-en-Welsinghe, Serooskerke - Rijnsburg - en - Hondegems-Ambacht, St. Laurens-en-Brigdamme, Vrouwe-polder-Zandijk-buiten-en-Schellach, Westkapelle-Binnen-en-Buiten en Zoutelands-St.-Janskerke-en-Boudewijnskerke.

(1) Wij hebben gemeend voor de beschrijving der wateringen, waarin WALCHAREN verdeeld is, enz. geen beter gids te kunnen volgen dan onzen geleerden medearbeider J. AB UYKHOFF DRASSLHUIS, zooals hij dit opgeeft in *De provincie Zeeland in hare aloude gesteldheid*, bl. 104-106 en 125 en 126.

Het geheele eil. bestaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 90,604 bund., waaronder 17,121 bund. belastbaar land. Men telt er 5980 h., bewoond door 8276 huizeg., uitmakende eene bevolking van 40,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Op dit eiland bestaan de volgende fabrieken en trafijken: 1 aazijnmakerij, 5 bierbrouwerijen, 6 chocoladefabrieken, 3 zoutketen, 2 zeepziedertjen, 1 leerlooierij, 1 calicotafabriek, 2 sajetspinnerijen, 2 passementfabrieken, 2 touwslagerijen, 1 linnenweverij, 1 fabriek van brandspuiten, 1 stroom-pel- en oliemolen, 6 zaag- en 6 korenmolens.

Men heeft er nog de volgende voorname buit.: Arnestein, Berkenbosch, Ter-Boede, Buitenrust, de Dolfijn, Doornlust, het Huis-ten-Duine, Duinbeek, Elzenoord, het Huis-Gapinge, Goltzstein, de Griffioen, Hazenberg, de Hoek, Ter-Hooge, Kerkwerf of St.-Jan-ten-Heere, Moesbosch, Molenbaix, Molenwijk, Munnikenhof, Noordhout, Poppenroeden-Ambacht, het Park, de Perel, Poolwijk, Popkensburg, Rijnsburg, Roos-en-Doorn, Rozenburg, Steenhove, Torenvliet, Triton, Twistvliet, Veldzicht, Vierwegen, Vijvervreugd, Vlugtenburg, Westhove, Zeeduin, Zomerlust (onder Middelburg) en Zomerlust (onder Vrouwepolder).

De Herv., die er 30,200 in getal zijn, onder welke 15,600 Ledematen, maken de volgende 24 gem. uit: Aagtekerke, Arneemuiden, Biggekerke-en-Krommenhoeke, Domburg, Gapinge, Grijskerke, Kleverskerke, Koudekerke, St.-Laurens-en-Brigdamme, Melis-en-Mariakerke, Middelburg (Hervormde gem.), Middelburg (Waalsche gem.), Nieuwland-en-St.-Joosland, Oost-en-West-Souburg, Oostkapelle, Ritthem-Nieuw-Erve-en-Welzinge, Vere, Vlissingen, Vrouwepolder, Westkapelle-binnen-en-buiten-en-Sir-Poppekerke, Zoutelande-St.-Janskerke-en-Boudewijnskerke en de Engelsche gem. te Middelburg-Vlissingen-en-Vere welke 28 kerken tellen en door 53 Predikanten bediend worden.

De Christelijke Afscheidenen, die er zijn maken de gem. van Middelburg enz. uit.

De Doopsgezinden, die men er 150 aantreft, maken de gem. van Middelburg-en-Vlissingen uit.

De Evangelisch Luthersehen, die er 860 in getal zijn, onder welke 400 Ledematen, maken de gem. van Middelburg, Vlissingen en de filiaal gem. van Vere uit.

De Roomsche Katholijken, die er 4200 in getal zijn, onder welke 2500 Communikanten, maken de stat. van Middelburg, en Vere en de par. van Vlissingen uit.

De 49 Israëlieten, die er wonen, behooren tot de ringsynagoge te Middelburg.

Omstreeks het jaar 826 werd door den Deen Hsaald, die destijds hier te lande als Hertog gebied voerde, aan zijnen broeder Hemaac eenig bestuur in het eil. Walcheren opgedragen, doch deze verzuisde de noodige zorg voor de versterking en beveiliging van het eiland te dragen. De Noormannen hiervan onderrigt, wendden de steven derwaarts, vallende in het eiland, en vervulden het alomme met roof en moord. Eggard, Graaf van Walcheren en Hemaac, sneuvelden beide, door de Deensche wapenen op den 17 Junij 858. De Deenen hielden

nich eenigen tijd op in WALCHEREN, en vorderden den landzaten eene zware schatting af. Zij werden echter door LEOPOLD FRANKSZOON, dem stamvader der Heeren VAN BOSSSELE, weldra weder van daar verdreven (1).

Twee jaren later ontving dit eiland van nieuws een onaangenaam bezoek van deze zeeschuurmers. Nu werd het ten jare 841 beheerd door HERMOLD SELVEN, doch deze in 847 omgebracht zijnde, kwamen de Deenen, gedeeltelijk aangevoerd door zijnen zoon GOSFARD, ook weldra opdagen, om zijnen dood te wreeken, bezetteden Zeeland en handhaafden zich aldaar, tot dat de gebeurtenissen in het Noorden hoop en gelegenheid gaven, om zich in het vaderlijk erfgoed te herstellen, en zij in 854 afstrokken. Vooraf evenwel, ten jare 851, deden zij nog eenen korten, maar verwoestenden strooptogt — en in 852 voeren zij nogmaals, met 252 schepen, de Schelde verder op, onder GOSFARD en SUDROK. In 859 keerden zij nog eenmaal weder en pleegden hunne gewone verwoestingen. Zwaarder leed veroorzaakte nogthans het meer toevallig, door storm veroorzaakt, bezoek van ROLLO en zijne benden, in het jaar 874, aan welke de ingezetenen met geweld de landing poogden te beletten. Zij werden geslagen en WALCHEREN, onmiddellijk na de overmeestering, zoo uitgeplunderd, dat de verwoesters zelve gebrek moesten lijden, tot dat huu uit Engeland door ABELSTAN of ALFRED eenige schepen met volk en leeftogt waren toegezonden. De overige Zeeuwen riepen de hulp in van RAUBOOF, in Friesland, en van RAGINA, in Henegouwen, doch niet alleen was deze poging, om hen van hier te verdrijven vruchteloos, maar bragt zelfs weder nieu woe over het land. *Deinde, zegt Dodo* (2), *totam terram Walgrorum devastavit, atque incendio concremavit!* (Daarna heeft hij het geheele land van Walcheren verwoest en in vlam gezet). Eindelijk vertrokken zij naar Frankrijk, en lieten een bijna ontvolkt en ten gronde toe verwoest gewest achter; hetgeen weinige jaren daarna al wederom door hen bezocht en uitgemoord werd (3). Zij hadden trouwens de Zeeuwsche stroomen te lang bezocht, om niet de geschiktheid daarvan voor hunne strooptogten te kennen. In 879 verwoestten zij van hier Terouanne en hielden winterkwartier te Gent. Toen in 880 LOEWIJK tegen hen optrok, trokken zij zich terug naar WALCHEREN, en vielen van daar uit op nieuw in Vlaanderen, soo dra de kans gunstig was. Deswege kreeg WALCHEREN dan ook geen bijzonderen Graaf meer.

In lateren tijd had dit eil. veel van de Vlamingen te lijden, die er zekers regten op hadden verkregen, welke door eenen Hollandschen Graaf niet in alle deelen erkend werden, hetgeen tot oorlogen leidde, waarbij zij in 1192 eenen inval deden, en er schijnen meester gebleven te zijn tot in 1196, toen er op dit eiland een hevig gevecht voorviel tusschen DIJK VII, Graaf van Holland en Boudewijn VIII, Graaf van Vlaanderen, waarin de Vlamingen geslagen werden, zoodat zij zich genoodzaakt zagen Zeeland te ruimen.

(1) Men vindt dezen inval der Noormannen en hunne verdrijving meer omstandig vermeld door onzen geleerden mede-arbeider J. AB. UTRECHT DRESSELEUIS, in: *Het jaar 838 of de Deenen in Zeeland*, medegedeeld in *den Zeeuwsche Volks-Almanak* voor het jaar 1838, bl. 10-32.

(2) *Hist. Nordman*, Lib. II, fol. 74.

(3) Zie J. AB. UTRECHT DRESSELEUIS, *de provincie Zeeland in hare aloude gesteldheid* enz. bl. 66.

In 1203 viel *FILIPS*, Graaf van *Namen*, die voor *Boudewijn IX* het bewind over het graafsch. *Vlaanderen* in handen had, weder in *Walcheren*, dat de *Vlamingen* echter in 1208 weder verlieten.

In het begin der dertiende eeuw was er weder een oorlog met *Vlaanderen* ontstaan en *JAN II*, Graaf *Holland* en *Zeeland*, besloot in 1205 tot eenen stooptogt in het gebied van zijnen vijand. Zijne leenmannen, voor dien togt bestemd, vereenigden zich op *Walcheren*. De *Vlamingen* verzamelde mede aanmerkelijke strijdkrachten. Jonkheer *WILLEM*, 's *Graven* zoon, nam zijnen intrek binnen *Middelburg*, riep op nieuw de *Zeeuwen* en *Hollanders* te wapen en vereenigde te *Vlissingen* eene geduchte magt. De *Vlamingen*, scheep gegaan, wendden den steven naar *Arnemuiden*, doch de wind liep hun spoedig tegen. Jonkheer *WILLEM* brak terstond op en deed zijne beuden naar *Arnemuiden* trekken, en ziende hoe zijne vijanden met den wind te kampen hadden, wilde hij van de gelegenheid gebruik maken, en den vijand met den noordewind te gemoet stevenen, maar zijne leenmannen, de koggen, die te *Arnemuiden* voorhanden waren, niet geschikt achtende, om daarmede den strijd aan te vangen, weigerden daarop aan beord te gaan en het gevolg was, dat zij in de haven aldaar werden opgesloten. Men wist nu niet werwaarts het de *Vlamingen* wouden zoudeden. *Zuid-Beveland* lag voor hen open. Men besloot dus vooreerst, dat de *Zuidbevelandsche* *Edelen*, tot beveiliging van huis en have, derwaarts zouden oversteken. De *Vlamingen* lieten hen varen, want het was niet op *Zuid-Beveland* gemunt, en Jonkheer *WILLEMS* magt werd daardoor tevens verzwakt. Zij hielden zich rustig tot den daarop volgende dag. Toen wende een gedeelte zijner vloot den steven naar *Vere*. De beveiliging van dit punt was eigenlijk opgedragen aan de ingezetenen van de *Noorderwatering* of der *Vijf-Ambachten*, op welke men niet veel vertrouwen had, en zoo als de uitkomst leerde niet sonder redenen. Daarom werd dan ook de *Maarschalk* of eerste *Bevelhebber* na den *Vorst*, met de leenmannen uit *Schouwen* en *Duiveland*, vereenigd met de *Zierikzeesche* poorters, almede derwaarts gezonden langs eene schipbrug, die in der haast met koggen over de *Arne* werd gelagen. Jonkheer *WILLEM* bleef met de *Hollanders* te *Arnemuiden*, terwijl de achterhoede *Middelburg* bezette. In het *Zeeuwsche* leger schuilde nogthans verraad. Het gevecht dat bij *Vere*, waar de *Vlamingen* landden, spoedig aan den gang was en, onder de voorzorg van den *Maarschalk*, eenen goeden uitslag beloofde, nam weldra eenen ongunstigen keer; dewijl zekere *PAULUS BLAAUWVOET* met zijnen troep naar den vijand overliep en daardoor verwarring veroorzaakte. Velen vielen er; de overigen vngtten. Een gerucht vloog hen vooruit, maar was de valsche mare, dat de *Vlamingen* geslagen waren! De daar-geblevenen wilden nu deel hebben aan den buit, en liepen daardoor onbedachtzaam den aanrukkenden overwinnaar in den mond. De nederlaag werd dientengevolge verschrikkelijk. Jonkheer *WILLEM*, nog altijd gedekt door de *Arne*, week met het overschot naar *Middelburg*, doch kon ook aldaar niet langer tegenstand bieden. Hij sloot den 6 Mei 1303 eene overeenkomst, waarbij de stad overgegeven, maar hem en zijn gevolg een veilige aftogt vergund werd.

In het jaar 1367 werd door de verbonden *Edelen* eenen aanslag op *Walcheren* ondernomen. Het beleid van dezen togt was toevertrouwd aan *JAN VAN MARNIX*, Heer van *Troulouse*, broeder des Heeren van *St. ALDEGONDE*, eenen boesemvriend van *WILLEM I*, *Prins van Oranje*. Deze had heimelijke verstandhouding met *PIETER HAAK*, gewezen

Baljuw van Middelburg, die hem gelegenheid geven zou, om bezetting te werpen, in Middelburg en Vlissingen. Ook had met TROULOUSE zamengespannen een der verhonden Edelen, VAN DEN AA genoemd, die te Antwerpen volk aannam, tot uitvoering van den aanslag, hetwelk nochtans zoo bedekt niet geschieden kon, of de Regering kreeg er do lrecht van. ORANJE zag zich toen genoodzaakt, bij afkondiging, te laten bekend maken, dat alle vreemdelingen en krijgsknechten buiten stadsdienst, op lijfstraf Antwerpen zonden hebben te ruimen. Ligt meent men zou hij, ware het hem ernst geweest, de vreemde knechten, na het sluiten der poorten, hebben kunnen betrappen en straffen. Nu dreef hij hen te gelijk ter stad uit en op de vlugt. Zij verzamelden zich dan te Dambrugge. De Landvoogdes, inidderwijl hiervan onderdriigt en beducht voor WALCHEREN, zond 200 man, onder ANTHONIUS VAN BOURGONDIE, Heer van *Waokens, Kapelle en Kallen*, tot versterking der bezetting van Zeenburg of Rammekens, doch de Slotvoogd wees deze manschap af, als hebbende van ORANJE bevel ontvangen, om, zonder zijnen uitdrukkelijken last, geen volk in te nemen. De Prins verschoonde zich zoo goed hij kon, toen hem dit ten Hove kwalijk genomen werd, en liet sedert toe, dat men 50 man van de 200 in Rammekens ontving. TROULOUSE ondertusschen ook van Dambrugge verjaagd, zakte met drie schepen, over welke HAAK het bevel had, de Schelde af tot voor Rammekens; doch het marktschip van Antwerpen, kort te voren aangekomen, had het gerucht van den aanslag binnen Vlissingen gebracht, waarom men daar op zijne hoede was en de schepen afhield, die toen schijnen voortgezeild te zijn tot voor Arnemuiden. Eenige Middelburgers, die van den aanslag wisten, bezogden hun hier mondbehoeften en verwekten eenige opschudding in de stad. JAKOB JANSZON, schoonzoon van HAAK, zou de Wethouderschap eenige onrodelijke dingen hebben afgevergd en onder anderen hebben gezegd, dat hij Burgemeesters noodzaken zou tot het overleveren van de sleutels der stad, waarna hij HAAK wilde inlaten. Doch deze bewegingen hadden geen gevolg. HAAK werd eerlang genoodzaakt den stroom wederom op te zeilen, waarmede deze aanslag te niet liep (1).

In den strijd tegen Spanje bewees het eiland WALCHEREN gewigtige diensten aan het vaderland. Vlissingen toch was de eerste stad die, uit eigen beweging, het Spaansche juk afschudde, hetwelk weldra door Vere gevolgd werd, zoodat van toen af, het geheele eiland, uitgezonderd Middelburg en Rammekens, aan de magt van Spanje onttrokken was, terwijl dit laatste ook spoedig werd ingenomen. En hoe vele uitrustingen, zoo tot afwering en verdelging van den vijand als tot bevordering van den Nederlandschen handel, gingen van daar niet uit, zoodat men met recht WALCHEREN de fundamentsteen van de Republiek der Vereenigde Nederlanden mag noemen (2).

De binnenlandsche rust liep in het jaar 1775 op het eiland WALCHEREN groot gevaar van stoornis, dewijl de boeren aldaar, ter gelegenheid eener nieuw ingevoerde belasting op de landerijen, argwaan en misnoegen hadden opgevat tegen JAN DIRGHANS, Inspecteur en Opper-Commiss van het eiland, en zijnen zoon ABRAHAM DIRGHANS, Commiss van der watering van de Vijf-Ambachten. Bij eene volkomen zuive-

(1) Men zie dit omstandiger vermeld in J. AB UTRECHT DARESBLOUIS, *Geschied- en Oudheidkundige Wandelingen door het eiland Walcheren*, bl. 119-124.

(2) Dit alles kan men bevestigd vinden in E. B. SWALUZ, *de daden der Zeeuwen, gedurende den opstand tegen Spanje*. Amsterdam, P. N. VAN KAMPER, 1846.

ring van den eerstgemelde, in de volle staatsvergadering, bleek de ongegrondheid van dat misnoegen, hetwelk echter zonder strenge maatregelen en versterking van krijgsvolk niet te dempen was, en niet volkomen een einde nam dan na den dood van JAN DISOMANS, die niet lang daarna, vermoedelijk aan de gevolgen van den schrik, door het oproer veroorzaakt, stierf.

Bij den watervloed van 1808 heeft WALCHEREN mede veel te lijden gehad. De dijk, aan de oostzijde der Arne, was doorgebroken en daardoor eene uitgestrektheid van 520 gemeten (ruim 238 bund.) langs den geheelen Oosthaven-dijk tot voor de Dam-poort van Middelburg oversteemd. Voorts waren doorgebroken het kleine Molen-poldertje bij Arnhemuiden, omtrent 2 of 3 gemeten (ruim 1 bund.) groot, en de Welsingsche-polder, groot 48 gemeten (ruim 22 bund.), zamen 671 gemeten of 335½ morgen (ruim 307 bund.). De Westkapelsche-dijk had mede veel geleden. In het zee-talud was aan de noordzijde een put geslagen, van omtrent 170 of 180 schachten gronds. De zwaarste steenen waren opwaarts geworpen; op eenige weinige plaatsen was het water over den dijk geloopt. De schade aan de dijkwerken, der Vijf A u b a c h t e n in WALCHEREN toegekomen, bedroeg in het geheel 62,660 gulden. De afnemng der duinen, door dezen storm en vloed, was, langs het noorderstrand, achter Domburg en Westhoven heen, op het minst 4 ell. en ten meeste van 8 ell. Op enkele plaatsen ging zij van 11 tot 15 ell. Langs het zuiderstrand, naar Zoutelande en verder, waren de duinen 2 tot 6, dus gemiddeld 4,50 ell. afgenomen (1).

Den 29 Julij 1809 vertoonde zich eene Engelsche vloot voor het eiland WALCHEREN, op de hoogte van Domburg. In den nacht van den 30 rigtte zich deze naar het kanaal van Vere en begon de troepen te ontschepen, tussehen het fort de Haak en Vere. Deze laatste plaats verdedigde zich gedurende twee uren, doch moest zwichten, en werd, even als Middelburg, door de Engelschen bezet, die Vlissingen bombardeerden, met dat gevolg, dat deze stad, na groote schade te hebben ondergaan, den vijand in handen viel. Doch het hoofdoogmerk, de togt op Antwerpen, ten einde de werken dier stad te slopen en de haven aldaar te dempen, mislukte door de kloekmoedigheid der Nederlanders, onder hunnen Koning LOUWIS en door gebrek aan beleid en moed van den Engelschen Veldheer van CRATHAM. De Engelschen zagen zich genoodzaakt, ten gevolge eener geweldige sterfte onder de troepen, in December het eiland weder te verlaten (2).

Moeijelijk was de toestand van het eiland WALCHEREN in November 1813. In de hoofdstad hielden de Fransche Hoofdbeamten hun verblijf, en aldaar viel dus eigenaardig eene groote gestrengheid te duchten. Naauwelijks was het berigt wegens de Hollandsche omwenteling berwaarts overgebracht, of alle gemeenschap met het zoogenoemde oproerige

(1) Zie voorts J. DE KANTER PHZ., *Natuur- en Geschiedkundige Beschrijving van den watervloed, tusschen den 14 en 15 Januarij 1808*, bl. 37-50, en S. VAN HOEK, *Natuur- en Geschiedkundige Beschrijving van den verschrikkelijken watervloed tusschen den XIVden en XVden van Louwmaand des jaars MDCCCVIII*, bl. 146-153.

(2) Men vergelijkte J. VAN DIJKHOORN, *De Landing der Engelschen in Zeeland, Vlissingen, 1809*; S. VAN HOEK, *Geschiedkundig verhaal van de landing en den inval der Engelschen in Zeeland, in 1809*, Amsterdam, 1811, en A. F. LAMBERS, *Rapport des Evénemens qui ont eu lieu avant, pendant et après le bombardement, de la Ville de Flévisingue, MDCCCX*.

Holland en alle gevreesde zamenrottingen werden verboden, de hier en daar verborgen oranjevaandels en wapenen opgehaald, alto verstandhouding met de Engelschen op doodstraffe verboden, alle openbare vermakelijkheden ontzegd, alle vergaderingen van beampten, in geval van der Britten landing, naar Vlissingen verwezen, en de nieuwspapieren met allerlei logens opgevuld, die der Franschen aanhoudende zegepraal verkondigden, gepaard met een gestreng verbod der Hollandische couranten, waaruit een beter oordeel over den staat van zaken kon worden opgemaakt. De gedwongene opbrengsten, door de inwoners van WALCHEREN, gedurende de tijd der afsluiting van dit eiland, gedaan, waren ten uiterste drukkende. Reeds den 23 November moesten 220 paarden, ter vervoering van het geschut, te Vlissingen geleverd worden. Eenige dagen later werden 500 arbeiders voor de vestingwerken in dienst gesteld, welk getal vervolgens met nog 300 vermeerderd werd. Van het laatst van December tot in Maart des volgenden jaars werden dagelijks 100 wagens, met de daarbij behoorende paarden en voerlieden, gevorderd ter vervoering van allerlei voorwerpen, zonder dat daarvoor iets werd betaald. Ter betaling der zoo evengenoemde 800 arbeiders werd wekelijks eene som 2100 franken (987 guld.) gevorderd, welke last vooreerst door 100 der gegoedste inwoners, naar evenredigheid van ieders bezittingen, gedragen moest worden. Drie kooplieden, de Heeren A. SEALT, C. ANDRIJSSSEN en G. V. MEINENS, die mede tot den opbrengst waren aangesteld, doch die reeds aanzienlijke leveringen van granen, de eerstgenoemde zelfs ter waarde van omtrent 54,000 gulden, hadden gedaan, weigerden daaraan te voldoen en lieten hunne goederen geregeldijk ten huize uithalen, waarvan zooveel als ter voldoening van het gevorderde noodig was verkocht werd. In Februarij liet de Gouverneur GILLY, die zich reeds van het begin der afsluiting van alle passen meester had gemaakt, tien der rijkste ingezetenen van Middelburg bij zich roepen en vorderde een voorschot van 400,000 franken (188,000 guld.), welke vóór het einde der volgende maand moesten zijn opgebracht. Men bracht het bij onderhandeling daartoe, dat de volle belastingen van het jaar 1814, die reeds alle aanmerkelijk verhoogd en sommige verdubbeld waren, in drie termijnen, binnen den gezegden tijd, op straf van geweldadigen dwang, zouden opgebracht worden. Daar men echter wel voorzag, dat de geëischte som niet uit de belastingen zou worden gevonden, moesten dertig der vermogendste Heeren en Vrouwen zich verbinden, om hetgene daaraan te kort zou komen uit hunne eigene kassen aan te vullen. Deze hebben ook werkelijk het te kort komende, hetwelk eene som van ruim 106,000 franken (49,820 guld.) bedroeg, in de kas moeten storten. Voorts hebben de geleverde levensmiddelen en andere noodwendigheden voor de vestingen, blijkens eene daarvan opgemaakte lijst, bedragen de som van 397,000 guld., waarvan verre het grootste gedeelte door de ingezetenen van Middelburg is opgebracht. Doch behalve dit, hetwelk werkelijk geleverd is; was er nog zoo veel van allerlei aard gevorderd, dat, bij aldien het geheel had kunnen en moeten geleverd worden, de som van alles te zamen ten minste 1,500,000 guldens zou hebben bedragen. Om echter de ingezetenen te vreden te stellen, had men bij herhaling beloofd, dat het Fransche bestuur al het geleverde zoude betalen, waartoe dan ook zogenaamde bons waren afgegeven. Het voorwendsel tot bewaring der openbare rust, en daarna tot verzekering van den vaardigen opbrengst der geëischte behoeften, gaf den maatregel tot het stellen van gijzelaars en hunne vervoering naar Vlissingen aan de hand. In dit jammerlijk

lot deelden weldra de Heeren : Oud-Burgemeester JAN SCHORER , diens broeder DAVID ISAAK SCHORER , NICOLAAS CORNELIS LAMBRECHTSZEN , J. C. DE BRUYN , M. E. C. VERSLUYS , Noord-Amerikaansch Consul , en de Bankier S. HENDRIKS ; doch gelukkig werden zij op herhaalden aandrang , weinige dagen daarna , in vrijheid gesteld . Een bevel aan alle landlieden om , op straffe van het in brand steken hunner woningen , bij de eerste aanmaning der Krijgskommandanten , al hun vee binnen de vestingen te voeren , en de oprigting eener zogenoemde mobile kolonne of gewapende bende , welke in alle plaatsen de nalatigen tot de opbrengst van het dubbel van al het gevorderde door geweld zoude dwingen , waren de maatregelen , wier willekeur bijkans geene verschooning duld , omdat de noodzakelijkheid daartoe in geenen deele bestond . De ziekte van den Keizerlijken Prokureur , DRUAULT , met de uitvoering van deze taak belast , bragt gelukkig eene vertraging en eindelijk zelfs eene geheele verhindering te weeg , welke zoo zeer strookte met des mans bekend goedwillig karakter . Van neteliger aard werd de daarmede in verband staande verordening , om de geweren der landlieden op te halen . Eene bende soldaten van 40 man begaf zich tot dit einde naar de dorpen Brigdamme en St. Laurens . Men klepte de klok om de gemcenten op te roepen , zonder te weten , dat zulks door de dorpelingen zelven vooraf reeds geschied was , met het geheime oogmerk , om geweld met geweld te keeren . Ook dit laatste geklep was , als het sein van alarm , tot de naburige dorpen Serooskerke , Gapinge , Grijskerke , Oostkapelle enz. overgeelagen en de schrikbarende geruchten , als of het dorp St. Laurens reeds in volle vlam stond , bragten weldra alles op de been . Nauwelijks verschijnt de Kommandant der bende in het laatstgenoemde dorp , of een aantal landlieden , met hooivorken , stokken en piken gewapend , komen van den kant van Serooskerke in aantogt . Men ontvouwt hun het oogmerk ; doch het antwoord : » dat men heden ge- » weren zocht en morgen welligt al het overige zoude halen , en dat » men het Fransche geweld reeds lang moede was , » kenmerkte genoegzaam den geest van wederstand . De Kommandant besluit terstond , zijne manschap op den hoop te doen vuren . Doch de Maire beproeft nog vooraf , door den nabijstaande Dorpsleeraar , het landvolk tot den aftogt te overreden ; ook dit is echter vruchteloos . Intusschen komt berigt dat eene nog veel talrijker bende gewapende landlieden , langs eenen anderen weg in aantogt is . Vrees voor insluiting dringt den Kommandant , om naar Brigdamme te wijken . Hier is alles nog stil en de ophaling van geweren gaat voort , ofschoon men zeer weinigen vindt . Thans komt de tijding , dat een derde troep van opstandelingen , niet min aanmerkelijk in getal , uit Arnhemuiden herwaarts op marsch is . Het gevaar van omsingeld te worden dringt nu nog meer . De Kommandant besluit alzoo tot den aftogt naar Middelburg , met aanzegging , dat hij den volgenden dag tot het zelfde einde terug zal keeren . Reeds is binnen de stad het gerucht algemeen , dat de mobile kolonne (want deze , dacht men , was des morgens uitgetrokken) , door de dorpelingen was op de vlugt gejaagd , en ook de laatsten hadden de terugtrekkende manschap tot voor de poort vervolgd . Nu kwam het gemeen op de been ; men aanschouwde van het bolwerk de gewapende landlieden ; men riep hun zelfs toe ; » dat zij maar over het ijs in » de stad zouden komen , » velen geven daaraan gehoor , en bevinden zich dra op het plein bij de Noordpoort , tot aan en bij de Noordbrug . Intusschen komt de Fransche nationale garde , een gedeelte uitmakende

der bezetting, terstond in de wapenen. Zij vuurt op de landlieden. Een hanner wordt aan den arm gewond, en een tweede moet dezen onberadenen togt met zijn leven boeten. Thans vlugt alles in de grootste wanorde en men bergt sich. Intusschen scholen een aantal ingezetenen aan den anderen kant der stad bij de Dampoort en de Punt, te samen, met geen minder oogmerk, zoo het schijnt, dan om zich over de vorige mislukking te wreken. Dan, aanhoudende rondwachten, de verschijning van den Gouverneur en Prefekt uit Vlissingen met een gewapend korps en een paar veldstukken, het plaatsen van dit kanon aan de genoemde Punt, het zenden van Gens d'armes naar Serooskerke, met de gestrengste bevelen en van eene andere soldatenbende, naar Brigdamme en St. Laurens, met last, om zich ten koste der beide gemeenten lustig te vergasten, en het opleggen van een vijf en twintigtal personen uit onderscheidene gemeenten en gevankelijk wegvoeren naar Vlissingen: dit alles smoorde eenen opstand, die, bij mangel van wijze rigting, veeleer dienen moest om het getal van slagtoffers nutteloos te vermeederen. De toestand der Franschen zelven was, onder dat alles, al vast meer en meer bedenkelijk geworden. Toen in het begin van December des vorigen jaars, door de aankomst van eene Engelsche vloot, de overige Zeeuwsche eilanden van de Franschen verlost waren geworden, hoopen de inwoners van WALCHEREN, niet zonder waarschijnlijkheid, dat ook hunne verlossing nabij was, doch deze hoop bleef voor eerst nog onvervuld, en daar die vloot vervolgens geene bewegingen maakte, die eene landing aanduidde, schenen de Franschen ook nu van dien kant weinig te vreezen. Men had reeds meermalen aangekondigd, dat de bondgenooten Parijs binnengerukt waren, zonder dat die blijde tjdning genoegzame zekerheid had bekomen. Doch den 6 April hoorde men het geschut van de Engelsche schepen donderen, en zag die alle met vlaggen versierd. De reden dezer vreugdebedrijven werd ook weldra kenbaar door een groot scherm van doek, op den dijk van Kamperland geplaatst, waarop men uit het tegenover gelegen Vere, met eenen verrekijker, duidelijk genoeg deze woorden kon lezen: *Les alliés sont à Paris. Les Anglais sont à Bordeaux.* (De Bondgenooten zijn te Parijs. De Engelschen zijn te Bordeaux.) Het geloof aan deze blijde mare werd den volgenden dag nog meer versterkt, toen men op de Engelsche schepen van den top van den grooten mast de witte koningsvlag zag waaijen, met de driekleurige vlag van NAPOLEON daaronder. De Franschen lieten wel niet na, in nieuwspapieren en gesprekken, eerst deze tjdning te loenstraffen en vervolgens het innemen van Parijs als eene krijgslist van den grooten NAPOLEON te doen voorkomen; doch het geloof, aan hetgeen men zoo hartelijk wenschte, kon daardoor niet aan het wankelen worden gebracht. Den 11 daaraanvolgende zag men wederom tegenover Vere, op het wrak eener afgebrande schuit, een groot zeil nitgespannen, waarop zeer duidelijk te lezen stond: *BOONAPARTE n'existe plus.* (BOONAPARTE bestaat niet meer.) Des anderen daags gaf de Gouverneur eene dagorder uit, waarin hij de soldaten tot getrouwheid vermaande, hen paasde met de zekere verwachting van nieuwe overwinningen, en hen tegen vijandelijke aanvallen gerust stelde, door de geduchte middelen van verdediging der plaats, waarin zij zich bevonden, ten slotte daarbij voegende, dat: »zoo de vijand hen eindelijk, door de meerderheid overweldigd, tot wanhoop mogt brengen, »zij hem in de golven van de Schelde zouden doen verzinken, al »moesten zij hem ook in dien afgrond volgen." Den 14 dier maand

kwam eindelijk de zekere tijding van NAPOLÉON'S afstand en van den gesloten vrede, en den 17 gaf de Gouverneur aan de ingezetenen van WALCHEREN hiervan bij openbare afkondiging kennis, waarbij hij hen echter tevens deed verstaan, dat zij intusschen onderworpen moesten blijven aan het tusschenbestuur, hetwelk Frankrijk in naam van LOUWIJK XVIII regeerde, en dat elke daad, die daartegen streed, als strafbaar zoude beschouwd worden. Hij voegde er bij, dat hij, aan den Bevelhebber der Britsche zeemagt in de wateren van de Schelde, den voorslag tot eenen wapenstilstand had gedaan, en dat, zoodra deze getroffen was, alle gemeenschap weder vrij zoude zijn als te voren. Op dien zelfden dag werd te Middelburg, onder algemeen gejuich, de witte vlag van den grooten toren uitgestoken, en weldra zag men door de geheele stad alles met Oranje vlaggen en linten versierd. De Gouverneur gaf ook ditmaal weder een bewijs, dat hij, buiten noodzaak, zijne magt niet tot kwelling der ingezetenen, zelfs niet van de zulken, die inderdaad tegen het Bestuur waren opgestaan, gebruiken wilde, daar hij ook reeds op dien dag de landlieden, die sedert negen weken te Vlissingen gevangen hadden gezeten, weder op vrije voeten stelde, en naar hunne haardsteden terug liet keeren. De aankomst van den Generaal d'ARVILLE, met bevelen tot overgave der vestingen, en ter ontruiming van het geheele eiland, maakte op den 30 April de verlossing van het Fransche juk geheel volkomen (1).

Het wapen van WALCHEREN bestaat in een schild van goud, waarop een walvisch van sabel, gestraald van keel, dobberende op eene zee, voorgesteld door zes golvende fascen, afwisselend van azuur en zilver, het schild gedekt met eene gouden kroon.

WALCHEREN, polderarrondissement, prov. *Zeeland*.

Dit arr. bevat het geheele eiland Walcheren, met Nieuw-en-St.-Joosland, en daarin de navolgende polders: den Middelburgsche-polder, den Nieuwerkerke-polder, Nieuw-St.-Joosland, den Oranje-polder, den Rapenburgsche-polder, den Suzanna-polder, den polder Walcheren, den Waizenburgsche-polder en den Wilhelmina-polder, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 20,604 bund., waaronder 17,121 bund. belastbaar land, en staat onder het bestuur van de centrale directie des eilands, mitsgaders de afzonderlijke directien der polders in Nieuw- en St. Joosland.

WALCHEREN, pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*.

Deze pold. beslaat het geheele eil. Walcheren, behalve Nieuw-en-St.-Joosland, en beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 16,915 bund. 68 v. r. 68 v. ell., waaronder 15,469 bund. 99 v. r. 61 v. ell., belastbaar land, en wordt door drie sluizen, van het overvloedige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen President, vier Raden, eenen Griffier en eenen Ontvanger.

WALCHERA, naam, onder welken het eil. WALCHEREN, prov. *Zeeland*, in de *Jaarboeken van Friesland* voorkomt. Zie WALCHEREN.

WALDA, naam, voorkomende op den blaaffert van het Stifft *Werden*, en waaronder men moent te moeten verstaan de dorpen Noordwolde en Zuidwolde in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie NOORDWOLDE en ZUIDWOLDE.

WALDBILLIG, gena., deels in de heerl. *Heringen*, deels in de heerl. *Feltz*, gooth. *Luxemburg*, kw. *Grevenmacher*, arr. *Dikirch*, kant.

(1) Vergelijk J. DE KANVER PZ., de *Franschen in Walcheren*.

Echternach; palende N. aan de gem. Befort, O. aan Berdorf en Consdorf, Z. aan Heßingen, W. aan Medernach.

Deze gem. bevat de d. Waldbillig, Christnach en Haller, benevens de geb. Freckeisen en Müllerthal, benevens de alleenstaande huizen en hoven Hallerschmelz, Harthof, Hasterhof, Noesenthal, Rodthoecht en Tiefenbach. Men telt er 230 h. en 1490 inw. Landbouw, veefokkerij en bergbouw, maken de bronnen van welvaart uit. In gewone jaren oogst men er 1466 zak tarwe, 646 zak rogge, 1258 zak masteloin, 3112 zak haver, 464 zak gerst, 290 zak boonen, 40 zak linzen, 60 zak boekweit en 12,700 zak aardappelen. De veestapel wordt berckend op 170 paarden, 440 runderen, 560 varkens en 25 geiten. Ook heeft men er 19 likenstokerijen, 1 verwerij, 1 zeemtonwerij; 1 olie- en 3 korenmolens.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken de par. van Waldbillig en Christnacht uit, en hebben hier 2 kerken en eene kapel te Haller.

Het d. WALDBILLIG ligt 5 u. N. ten W. van Grevenmacher, 2 u. Z. O. van Diekirch, 1½ u. W. Z. W. van Echternach, op eene hoogte, die de Schwartze Erenz beheerscht. Men telt er in de kom van het dorp 90 h. en ongeveer 620 inw.

De inw. maken met die van Haller en van Hallerschmelz, Harthof, Hasterhof, Rodthoecht en Tiefenbach eene par. uit, welke tot het apost., vic. van *Luxemburg*, dek. van *Echternach*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

Bij dit dorp ziet men ook eenige bouwvallen van een kasteel.

Men meent dat WALDBILLIG reeds aan de Romeinen onder den naam van *Belliacum* is bekend geweest.

WALDBILLIG (HET KASTEEL), oud kast. in heerl. *Heringen*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 3 u. N. ten W. van *Grevenmacher*, arr. en 2 u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Echternach*, te *Waldbillig*.

Het is thans slechts een bouwval, maar was eens zeer weidsch en prachtig. Het is in vorige eeuwen door de Tempeliers bewoond geweest.

WALDBREDIMUS, voorm. heerl. in het grooth. *Luxemburg*.

Zij bevatte niets dan een-deel van het d. *Waldbredimus* en was ten tijde van het Oostenrijks bestuur gebouwd 1 flor. 18 sols 9 denarijers op te brengen in elke 100 florijnen, die van het Luxemburgerland werd ingevoerd.

WALDBREDIMUS, gem., deels uit de heerl. *Waldbredimus* en *Trintingen* bestaande en deels uit gedeelten van de heerl. *Munster* en het bij. van *Remich* gevormd.

Zij paalt in het N. aan *Schutringen* en *Lenningen*, in het O. aan *Stadbredimus* en *Bous*, in het Z. aan *Doelhem* en in het W. aan *Contern* en *Sandweiler*.

Deze gem. bestaat uit de d. *Waldbredimus* en *Trintingen*, benevens de geb. *Ersingen*, *Grondelingen* en *Redt*. Men telt er 140 h. en ongeveer 840 inw., die meestal in den landbouw hun bestaan vinden. Men rekent de jaarlijksehe ophrengst der veldvruchten op 400 zak tarwe, 2000 zak rogge, 40 zak gerst, 600 zak haver en 1600 zak aardappelen. De veestapel bestaat uit 160 paarden, 250 runderen en 150 zwijnen. Men heeft er ongeveer 35 likeurstokerijen en 2 korenmolens.

De inw. die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Remich*, behoort. Deze par. heeft

eene kerk te *Walbredimus*, eene filiale kerk te *Trintingen* en eene kapel op den *St. Stevensberg*, welke door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend worden.

Het d. *WALBREDIMUS* ligt 3 u. Z. O. van *Luxemburg*, 1½ u. van *Remich*, nabij den weg van *Luxemburg*, naar *Remich*, en een vruchtbaar en boomrijk landschap. Behalve de kerk, telt men er 56 h., te zamen met ongeveer 560 inw.

WALDEREN, oude naam van het d. *WAALE*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WAALE*.

WALDERVEEN of *WOLDVEEN*, geh. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 5½ u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 3 u. N. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. ten W. van *Edo*, 1 u. N. W. van *Lunteren*, waartoe het kerkelijk behoort, in de buurs. *Nederweerd*. Men heeft er eenen windkorenmolen.

WALDHOF, of *MARSCHERWALD*, alleenst. huis in het grooth. *Luxemburg*, kw. *Grevenmacher*, arr. *Diekirch*, kant. *Grevenmacher*, gem. *Consdorf*; met 6 inw.

WALDHOF, geh. in het grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en kant. *Luxemburg*, gem. *Nieder-Anven*, bestaande uit 2 h. met 10 inw., die kerkelijk tot *Hostert* behooren.

WALDRICHEM, voorn. st., prov. *Friesland*, die door eenen water-vloed is te gronde gegaan, en waarvan nimmer eenig spoor is gevonden. Men wil dat het op eenen aanmerkelijken afstand van de tegenwoordige Friesche kust, W. van *Workum*, waar nu het water der *Zuiderzee* bruischt, zoude gelegen hebben.

WALDRICHESHEIM, oude naam van het plattelandst. *WoudeRICHEN*, in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WoudeRICHEN*.

WALE, *WAY-WALE*, riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil Boero*, aan de *Zuidkust*, die met eene zuidelijke rigting in den *Archipel van St. Lazarus* uitloopt.

WALELA (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram* aan de oostkust van *Hoewamohel*, met eene oostelijke rigting in den *Archipel van St. Lazarus* uitloopende.

WALEM of *WAALEM*, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 2½ u. O. ten N. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. W. van *Heerlen*, gem. en ½ u. Z. W. van *Klimmen*; met 7 h. en ruim 40 inw.

WALEM, geh. in het *Land van Valkenburg*, prov. *Limburg*, gem. *Schin-op-Geul*. Zie *WAALEM*.

WALENBURCH, voorn. kast. te *Utrecht*, aan de westzijde van de *Oude-Gracht*, waarvan de poortweg op het *St. Jacobsveld* uitkwam.

WALENBURG, oud adell. h. in het *Oerkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. van *Amersfoort*, kant. en 1 u. N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Over-en-Neder-Lungbroek*, ½ u. O. van *Neder-Langbroek*, waartoe het behoort.

Het was reeds van het jaar 1250 bekend en, door de *PROENSEN*, die er den naam van voerden, bewoond, tot in het jaar 1400, waarna de *Ridders van WALENBURG* het bezeten hebben, tot dat het, door *NIKOLAAS DE RIDDER*, omtrent het jaar 1577, aan een ander verkocht is. Thans wordt het in eigendom bezeten door den Heer *GISEBERT CARL CORNELIS JAN BARON VAN LYDEN VAN SANDENBURG*, woonachtig te *Utrecht*.

Het vertoont zich als een gebouw van eene zeldzame en onregelmatige godaante, bestaande uit eenen bouvalligen vierkanten steenen toren, die vrij hoog is, en aanmerkelijk uitsteekt boven het overige van

het huis, hetwelk uit verscheiden trapgevals bestaat. Het ligt in zijnen vijver, en aan den weg ziet men eenen zeer ouden ingang of steenen poort, van een buitengewoon maaksel. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 71 bund. 18 v. r. 80 v. ell.

WALENBURG, verkeerde spelling van WAAL EN BURG, een pold. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*. Zie WAAL-EN-BURG.

WALENGRACHT (DE), vaarwater in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie VRSLOOR (DE).

WALENHOEK, b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Ossenisse*.

Deze b. telt 9 h., waaronder 2 hofsteedjes, eenen korenmolen en ruim 50 inw.

WALEWIJC, oude naam van het vl. *Waalwijk*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie WAALWIJK.

WALFERDINGEN, houtvesterij in het grootb. *Luxemburg*.

Het bestaat uit de gemeente-boschen van *Nieder-Kerschen*, *Berg*, *Beringen*, *Bettingen*, *Bissen*, *Blascheid*, *Boewingen*, *Bofferdingen*, *Bruch*, *Buschdorf*, *Calmus*, *Küntzig*, *Cruchten*, *Dahlem*, *Differdingen*, *Dippach*, *Dondelingen*, *Ehner*, *Krnzen*, *Fingig*, *Fischbach*, *Garnich*, *Goevelingen*, *Goetzingen*, *Greisch*, *Hagen*, *Ober-Kerschen*, *Heffingen*, *Heisdorf*, *Helmdingen*, *Helmsingen*, *Holenfelt*, *Holtzem*, *Hunsdorf*, *Kahler*, *Kehler*, *Keirspelt*, *Koerich*, *Kopstal*, *Rollingen* (la Madelaine), *Feltz*, *Linger*, *Lintgen*, *Lorentzweiler*, *Mamer*, *Meispelt*, *Merseh*, *Meysenburg*, *Moersdorf*, *Nieder-Glabach*, *Nieder-Korn*, *Nospelt*, *Ober-Glabach*, *Olm*, *Petingen*, *Reckingen*, *Reuland*, *Rodingen*, *Rollingen*, *Roodt*, *Saeul*, *Schoenfeltz*, *Schoos*, *Schonweiler*, *Siebenborn* *Springkingen*, *Steinfort*, *Steinsel*, *Tuntingen* en *Walferdingen*.

WALFERDINGEN, in het Fransch *WALFERDANGE*, d. in de beerl. *Heisdorf*, grootb. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1 u. N. van *Luxemburg*, gem. en 20 min. Z. Z. O. van *Steinsel*, aan de *Alzette*.

Men telt er 38 h. en 200 inw. De ingezetenen maken met die van *Helmsingen* en *Bereldingen* eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *St. Michiel* te *Luxemburg* behoort, en ongeveer 820 zielen telt.

Te *WALFERDINGEN* is een paleis van den Koning Groot-Hertog, waarbij een uitgestrekt park behoort. Dat paleis bestaat uit drie uitgestrekte vleugels, die eene ruime plaats insluiten en bevat inwendig onderscheidene ruime fraaije zalen en zeer schoone stallen. Oorspronkelijk was dit gebouw ten dienste eener stoeterij opgericht. Het geraakte in 1828 voltooid en had toen, buiten de bouwstoffen van *Marienthal* aangevoerd, 114,711 gulden, 11 cents gekost, de noodige gronden daaronder begrepen. Een koninklijk besluit van 2 Junij 1826 had het getal paarden op 44 bepaald, namelijk 40 springhengsten en 4 merriën. Sedert 1830 stond dit gebouw verlaten, waarna het in 1840 tot een koninklijk verblijf is ingerigt.

Tot *WALFERDINGEN* behoort een gemeentebosch van 43 bund. 84 v. r. 2 v. ell.

WALFORT of WALFOORT, havel. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Zutphen*, kant., gem. en 5 min. W. ten Z. van *Aalten*.

WALIEN, voorm. adell. h. in de heert. *Bradevoort*, prov. *Gelderland*, arr. en $9\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Aalten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Winterswijk*, aan de *Slingerbeek*.

Dit h., hetwelk reeds in het midden der vorige eeuw zeer in verval was, is thans niet meer dan eene boerenwoning.

WALIGER, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Praeanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

WALIK, naam, welken men bij verbastering geeft aan het geh. *Waalwijk*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Waalwijk*.

WALINGSDIJK (DE), dijk in het halj. van de *Nieuwburgers*, prov. *Noord-Holland*, in eene oostelijke rigting van den ringdijk van de *Schermeer* naar den ringdijk van de *Beerster* loopende.

WALIRANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaya*. — Het is een zwavelberg, welke ruim 5000 ell. hoog is.

WALK, geh. in *Opper-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 2 u. W. N. W. van *Roermond*, gem. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Woert*.

WALKAMA (GROOT), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Rauwerd*, aan de oostzijde van *Oosterziersum*, waartoe zij behoorde. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats.

WALLENSTEIN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. N. van *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Stichts-en-Kronenburg-Loenen*.

WALLE-WATERING (DE), water in *Rijland*, prov. *Zuid-Holland*.

De greenschoiding der gem. *Soetermeer* en *Zegwaard*, wordt geheel door dit water bepaald, dat N. N. O. loopt om in de *Elleboogsewatering* zich te ontlasten. De dorpen dier gem. worden door haar gescheiden, wordende het gedeelte ten N. de *Leydsche-Walle-watering* en dat ten Z. dier plaatsen, de *Delftsche-Walle-watering* genaamd.

WALLIG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Praeanger-Regentschappen*, reg. *Sumedang*, lands. *Selagodon*.

WALLINGA, voorm. nithof van het klooster *Lidlum*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Rauwerd*, bij *Weidum*.

WALMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1 u. W. ten N. van *Sneek*, ten Z. van *Folsgara*, waartoe zij behoorde.

WALMATA, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het *Molukse* eil. *Ambona*, schiereil. *Hïtoe*, aan de *Noordkust*, niet ver van *Mamala*.

WALOE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie *TALLA* (DE).

WALOEG (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

Deze riv. ontspringt uit den berg *Pakambarang*, bij het geh. van dien zelfden naam, ruim 2600 ell. benoorden *Moya*, in het distrikt *Mandiradja*. Zij neemt eene noordelijke rigting door het distrikt *Mandiradja*, dat zij bij het d. *Soengappan* verlaat, stroomt N. O. tusschen de distrikten *Tjomal* en *Pemalang* tot aan de dorpen *Pepedan* en *Bantar-Tanojang*, en stort zich in zee bij het d. *Loening*, omtrent 25 palen ten O. van het residentiehuis. Deze rivier heeft geene armen en neemt ook geene andere stroomen in zich op.

WALRE, oude naam van het d. **WAALEN**, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **WAALEN**.

WALRICH, voorm. kloost. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. ten N. van *Over-Asselt*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans muren van eene kapel. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 9 bund. 81 v. r. 20 v. ell., worden in eigendom bezeten door den Heer A. D. W. **MUSSEN**, woonachtig te Doors, provincie Utrecht.

WALRICHSHEM, plaats vermeld in eene oude blaffert van de geederen, die het bisdom van Utrecht, in de negende eeuw en nog vroeger bezeten heeft. Deze plaats komt daarin voor als liggende aan de *Merveede*. Men meent dat daarmede het plattelandstadsje **Woubrichem**, in het *Land-van-Allen*, prov. *Noord-Brabant*, bedoeld wordt. Zie **Woubrichem**.

WALS, huurs. in het graafs. *Bergh*, heerl. *Gendingen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en $6\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $4\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Terborg*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Gendingen*.

WALSCHOT, gemeenlijk **WALSRAE** genoemd, geh. in het *Overambt-van-het-Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 9 u. O. ten Z. van 's *Hertogenbosch*, kant., distr. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Boomeer*, gem. *Beugen-en-Rijkevoort*, 25 min. Z. Z. W. van *Rijkevoort*, waartoe het behoort; met 16 h. en 80 inw.

WALSDORF, geh. in het graafs. *Vlaanden*, mejerij *Carelshausen*, grootb. *Luzemburg*, kw., arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Diekirch*, gem. *Feahren*. Het bestaat uit 8 h. en 80 inw.

WALSLAGE (TER-), h. in *Westerwolds*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 6 u. Z. ten O. van *Winschoten*, gem. en 3 u. Z. van *Vlagtwedde*, $\frac{2}{3}$ u. Z. Z. W. van *Sellingen*, waartoe het kerkelijk behoort, aan de oostzijde van de *Ruiten-Aa*, tusschen Lande ten N. en den *Doeseberg* ten Z. O. — Bij dit h. behoort veel bosch, waaronder zwaar eikenhout.

WALSOORDE, geh. en watering in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie **WELSOORDE**.

WALSTEIN, bij het kadaster **WALLSTEIN**, voorm. adell. h. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Breda*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Wernhout*, 1 u. W. van *Groot-Zundert*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene buitenplaats. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 43 bund. 70 v. r. 75 v. ell., worden in eigendom bezeten door den Heer **JAN JACOB WILLEM VAN DE WALL** cum suis, woonachtig te Breda.

WALSTORF of **WALSDORF**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3 u. O. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Bergum*, waartoe zij behoorde.

WALSUM, naam, welke men wel eens verkeerdelijk geeft aan de huurs. **WELSEN**, in *Zalland*, prov. *Ooerijssel*. Zie **WELSEN**.

WALTA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. W. ten Z. van *Rauwerd*, 8 min. Z. van *Bezum*, waartoe zij behoorde. — Deze state is in het jaar 1859 gesloopt.

WALTA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderaal*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Rauwerd*, 5 min. N. O. van *Weidum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats.

WALTA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Woneradeel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Sneek*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Bolsward*, ten O. van *Tjerkwerd*, waartoe zij behoorde.

WALTAHUIS, voorm. adell. h., prov. *Friesland*, te *Leeuwarden*, tusschen de *Weerd* en de *St.-Jakobstraat*.

Het was een groot gebouw, ter westzijde tuit het water opgetrokken, en nevens den ingang op een voorplein, met eenen toren versierd. Het heeft van 1594—1618 tot een Raadhuis gediend, en is thans het Departements-gebouw der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*.

WALTAHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*.

Dit huis werd in 1822 door den Stadhouder van *Friesland*, *JURRIAN SCHENCK VAN TAATENBURG*, ingenomen, waarna hij den Gelderschgezinden *HEERKE FREYKES* van *Marssum*, met twintig der zijnen deed doodslaan.

WALTER, in het Fr. *WATRANGE*, geh. in het balj. van *Bastemack*, meijerij van *Doncolf*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en $5\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Diekirch*, kant. en ruim $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Wiltz*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Harlingen*.

Het bestaat uit 18 h. en ongeveer 100 inw., en behoort kerkelijk tot *Tarchamps (Heispelt)*.

WALTHERSUM, oude naam van het d. *Woltersum*, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *WOLTERSUM*.

WALTINGA, vermoedelijk de voorm. naam van de state *SICKEMA*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*. Zie *SICKEMA*.

WALTONHALL, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Oppervickeri*, zijnde de westelijkste van de plantaadjen in dat distrikt; palende N. aan den Atlantische-Oceaan, O. aan *Bucklebury*, Z. en W. aan niet ontgonne bosschen; 500 akk. groot.

WALVISCH (DE), klip in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, voor den mond van de *Djapara*.

WALVISCH-EILAND (HET), eil. in *Oost-Indië*, in de *Chinesche-Zee*, aan de Noordwestkust van het eil. *Borneo*, $4^{\circ} 10'$ N. B., $106^{\circ} 27'$ O. L.

WALVISCHSTAART (DE), bank in de *Noordzee*, aan den mond van de *Westerschelde*, tusschen de *Spleet* en de *Wielingen*.

Zij heeft eene aanzienlijke lengte, doch geringe breedte; het oostelijke gedeele valt droog, doch het westelijke hondt 10 tot 50 palm. water.

WALVOORT of **WALFORT**, voorm. adell. h., thans een landg. in de heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 8 u. Z. O. van *Zutphen*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Aalten*, 15 min. W. van *Bredevoort*, waartoe het behoort.

Het beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 110 bund., en wordt in eigendom bezeten door den Heer van *PAL-LANDT*, woonachtig te *Arnhem*.

WALWILLER, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *WALWILLER*.

WAMAR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *WAMAR*.

WAMBERG, buit. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, arr., kant. en bijna 1 u. O. van 's *Hertogenbosch*, distr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Boxtel*, gem. *Berlikum-en-Middelrode*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Berlikum*, aan den klinkerweg op *Veghel*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 57 bund. 6 v. r. 71 v. ell., en behoort thans in eigendom aan den Heer *F. VAN LANSCHOT*, woonachtig te 's *Hertogenbosch*.

WAMBERGSCHÉ-BEEK (DE), beek in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, loopende in eene noordwestelijke kronkelende rigting door de gem. *Berlicoum-en-Middelrode*, beoosten den klinkerweg, welke zij bij Wamberg doorsnijdt, om zich ten W. daarvan in de *Aa* te ontlasten.

WAMEL, gem. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Druten* (7 k. d., 20 m. k., 6 s. d.); palende W. en N. aan de *Waal*, die haar van de gem. *Tel Scheidt*, O. aan de gem. *Druten*, Z. aan *Appeltern*, Z.W. aan *Dreumel*.

Deze gem. bevat de d. *Wamel* en *Leeuwen*, benevens den *Wamelsche-Uiterwaarden-polder*; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 5016 bund. 79 v. r. 90 v. ell.; telt 834 h., bewoond door 601 huisgez., uitmakende eene bevolking van 3750 iaw., die meest in de tabaksteelt en den landbouw hun bestaan vinden en veel ooft aankweeken. Ook drijven zij eenigen handel in den hier gewonnen wordende tabak.

De Herv., van welke men er 250 telt, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Leeuwen-en-Puistijk*, gedeeltelijk tot de gem. *Wamel-en-Dreumel*, welke ieder in deze burg. gem. eene kerk hebben.

De R. K., die er 5400 in getal zijn, maken de stat. van *Leeuwen* en *Wamel* uit, welke mede in deze burg. gem. elk eene kerk hebben.

De 10 lsr., die er wonen, behooren tot de *bijkerk te Tiel*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Leeuwen* en ééne te *Wamel*.

Het d. **WAMEL** ligt 6 u. W. van *Nijmegen*, 2 u. W. van *Druten*, aan de *Waal*, waarover hier met eene gierpont wordt overgezet naar den *Noorder-Waaldijk*, even boven *Tiel*. Het is een tamelijk groot en welgebouwd dorp, in welks kom men 1470 inw. telt.

De regalia van dit dorp behoorden oudtijds aan de *Hertogen van Gelder*, want in 1542 gaf *RINOLD III* het gewaal van dit kerspel in erfpacht aan *GODEVAART* en *WOLTER VAN DELFT*, met regt van dwang; daarbij bepalende, dat de breuken der overtreders door den *Ambtman* zullen *witgepeind* worden.

De Herv., die er 150 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wamel-en-Dreumel*. De kerk, welke reeds vóór de *Reformatie* hier stond, moet vroeger zeer aanzienlijk geweest zijn, doch daarvan is alleen het koor en een kruispand overgebleven. In 1828 is zij van een orgel voorzien. In dat zelfde jaar werd aan deze kerk, door *Mejufvrouw Y. BRANDTS*, mede namens hare overledene zuster *A. BRANDTS*, een zilveren schotel, voor de bediening des H. Avondmaals, ten geschenke gegeven, zijnde de vorige schotel door inbraak aan de gemeente onttolen.

De R. K., die hier 1340 in getal zijn, onder welke 920 *Communikan*ten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Druten*, behoort, en door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan* bediend wordt. De kerk, aan den H. *Victor* toegewijd, was voor eenige jaren een slecht en bouwvallig gebouw, doch later is zij door eene geheel nieuwe vervangen.

Men heeft hier vroeger twee kloosters gehad. Van het ééne, dat even bezijden den dijk binnenwaarts gelegen was, zijn nog eenige brokken muurs overgebleven. Het andere stond in het dorp, aan en op den dijk. Het werd in den *Spaanschen oorlog* omver gehaald. Een gedeelte van het muurwerk is blijven staan en tot woonhuizen verbouwd.

Onder **WAMEL** staan de huizen *Sterkenburg* en *Lakenburg*. Vroeger stond er mede het huis *Pollestein*, thans eene boerderij.

Men heeft er drie paarden en beestenmarkten; als: eene Woensdags na den derden Zondag in April, eene den tweeden Dingsdag in Augustus en eene den 13 October. Op deze markten worden behalve paarden en rundvee, ook heutwerk, lakens, linnens enz. verkocht.

WAMELDINGHE, oude naam van het d. *WAMELDINGEN*, op het eil. *Zuid-Boreland*, prov. *Zeeland*. Zie *WAMELDINGEN*.

WAMEL-EN-DREUMEL, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*, ring van *Botenburg*.

Men heeft er twee kerken, als: ééne te *Wamel* en ééne te *Dreumel* en telt er 140 zielen, onder welke 80 Ledamaten.

De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *FRANCISCUS A MERWER*, die in het jaar 1609 herwaarts kwam en in het jaar 1617 opgevolgd werd door *JACOBUS SICHARDUS*. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

WAMELSCHE-UTTERWAARDEN-POLDER, pold. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, arr. *Nijmegen*, kant. *Druisen*, gem. *Wamel*. — Het bestuur van dezen polder bestaat uit twee Leden.

WAMMA, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het *Ternataansche* eil. *Gilolo*, op de Westkust.

WAMMALA, WAY-WAMMALA, riv. in *Oost-Indië*, aan de zuidkust van het *Ambonsche* eil. *Borneo*, met eene zuidwestelijken loop in zee vallende.

WAMMER, WANAN of GUAMER, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroe-eilanden* behoorende; 5° 30' Z. Br., 15° 3' O. L. Het is door Christenen bewoond.

WAMMERT, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 5 u. Z. O. van *Leenwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Oosterlittens*, waartoe het behoort.

WAMOERKA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in *Nieuw-Guinea*, aan de Westkust. Zij is door een rif gesloten.

WAMOELB (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, aan de Oostkust van *Hoewamohel*, met eene oostelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitlopende.

WAMPACH (NIEDER), d. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 6 u. W. ten N. van *Dickirch*, kant. en 2 u. W. ten N. van *Wiltz*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Ober-Wampach*, aan de *Wiltzbach*. Men telt er 35 h. en 250 inw.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken, met die van het geh. *Schimpach*, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Nieder-Wiltz*, behoort, 290 zielen, onder welke 200 Communikanten, telt, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk is aan den H. *Andereus* toegewijd.

WAMPACH (OBER), gem., gedeeltelijk in het balj. van *Bastogne*, gedeeltelijk in de heerl. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Dickirch*, kant. *Wiltz*.

Deze gem. bestaat uit de dorpen *Ober-Wampach*, *Nieder-Wampach*, *Brachtenbach* en *Allerborn*, benevens de geh. *Derenbach*, *Baracken* auf der *Strasse*, *Brachtenbacher-muhl* en *Schimpach*, en telt ongeveer 1100 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden en 1 looijerij en 6 molens hebben, terwijl zij mede de loodmijn bewerken. Deze loodmijn, waarover de grensscheiding des groothertogdoms naar de zijde van *Belgie* loopt, is bij het tractaat van scheiding voor gemengd eigendom verklaard, ten gevolge waarvan de concessionarissen het product in beide landen zonder inkomende regten kunnen vervoeren.

Het d. OBER-WAMPACH ligt 6 u. W. ten N. van *Diekirch*, 2 u. W. N. W. van *Wiltz*.

De inw., die er 280 in getal zijn, onder welke ongeveer 200 Communikanten, maken, met die van *Allerborn* en *Baracken* auf der *Strasse* eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. *Nieder-Wiltz*, behoort, 560 zielen, onder welke 240 Communikanten, telt en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, is aan den H. *Remaelus* toegewijd.

WAMPACH (WEISS-), gem. in de heerl. *Reuland*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Clerff*; palende N. en O. aan de Pruisische prov. *Rijnland*, Z. aan *Heinerscheid*, W. aan *Nieder-Besling*.

Het bevat de dorpen *Beiler*, *Binsfeld*, *Holler* en *Weiss-Wampach*, benevens de geh. *Breidfeld*, *Leithome*, *Maulsmühlen*, *Braunshof*, *Geisknap*, *Koesfurt* en *Wemperhart*. Men telt er 1500 inw., allen R. K., die de par. van *Holler* en *Weiss-Wampach* uitmaken.

Het d. WEISS-WAMPACH ligt 6½ u. N. van *Diekirch*, 2¼ u. N. van *Hosingen*. Men heeft er eene kerk, waarvan de par. tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Clerff*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. Deze par. telt 1050 zielen, onder welke 700 Communikanten, en heeft ook twee afzonderlijke kapellen, als ééne te *Beiler* en eene te *Wilverdingen*.

WAMTINGO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*.

WANAJASSA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*, in het Zuiden dier residentie.

WANAJASSA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Krawang*, distr. *Wanajassa*, nabij den berg *Boeragan*.

Het is de hoofdplaats der residentie, in de nabijheid zijn theetuin en aan den voet van den gezegden berg.

WANAKREEK (DE), kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, die, uit het lage land in het Oosten van de kil voortkomt en in eene westelijke rigting voortloopt om zich in de *Courmotibo-kreek* te ontlasten.

WANANJAJA, oud geh. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, aan het meer *Sagara-Noeka*.

WANARADJA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Praanger-Regentschappen*, reg. *Limbangan*.

In dit distr. ligt de berg *Talaga Bodas* en aldaar zijn door de uitbarsting van den berg *Galoengoeng*, van 8—12 October 1822, 50,500 koffijboomen beschadigd.

WANDINGE, plaats in *Zuid-Holland*, vermeld op het jaar 1260, als hebbende vrouw *ALBID*, Voogdes van *FLORIS V*, Graaf van *Holland*, de tienden van deze plaats vergund en toegestaan aan de abdij van *Rijnsburg*. Zij wordt daar beschreven als hebbende gelegen tusschen *Leyden* en *Dodinsland*. Men weet echter thans niet meer aan te wijzen, welke plaats er door bedoeld wordt.

WANEBA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, aan de *Tjiliwong*.

WANGI, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en distr. *Buitenzorg*.

WANGIAHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie *WANNIAHUIZEN*.

WANGI-WANGI, straat in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tusschen de eil. Toekang-Besi en het zuidoostelijk gedeelte van het eil. Boeton; $80^{\circ} 14' 30''$ Z. B., $141^{\circ} 12' 12''$ O. L.

WANGI-WANGI, PORLOR-WANGI-WANGI, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel* tot de *Toekan-Besi-eilanden* behoorende, waarvan het het noordelijkste is.

Het heeft 1 of 2 mijlen in den omtrek, ligt op een rif beoosten de Dwaalbaai van Boeton, met zes kleine eilandjes in den omtrek.

WANGO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Buitenzorg*, aan den *Tjiloewang*.

WANGOEN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en 5 palen O. van *Buitenzorg*, 323 palen W. van *Samarang*, aan den grooten postweg.

WANGUNST, vroegere naam van het verl. LAND VAN GAGE D'AMOUR, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie GAGE D'AMOUR (LAND VAN).

WANGWELL, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Papoes-eilanden* behoorende, bij de Zuidkust van het eil. Wageo, $0^{\circ} 25'$ Z. B., $149^{\circ} 21'$ O. L.

WANI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Celebes*, op de noordelijke landtong, resid. *Menado*, aan de Bogt van *Catsjeli*.

WANICA (HET PAD-VAN-), weg in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in eene zuidelijke rigting van *Paramaribo* naar en voorbij eenige hout- en kostgronden loopende.

WANKIL, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en reg. *Passaroewang*.

WANLER, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het eil. *Workay*, een der *Aroe-eilanden*.

Dit dorp ligt op eenen uitstekenden hoek van kalkrots in zee, 9 of 10 ellen boven het water verheven. Het bevat slechts tien of twaalf huisjes, die klein en armoedig zijn. De kerk is hier insgelijks aan zee, van gemetselde klipsteen gebouwd.

Het dorp WANLER is eene onderhoorigheid van *Doerjella*, de hoofdplaats van het eiland *Wammer*, en wordt bestuurd door eenen *Orang-Toea*.

WANNA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroe-eilanden* behoorende.

WANNASSARI, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramayoe*.

WANNEPERVEEN, gem. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Vollenhove* (6 k. d., 7 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. *Giethoorn* en *Steenwijkerwold*, O. aan de *Drentsche gem. Nijveveen*, Z. O. aan het *Mepeler-diep*, die baar van *Staphorst* scheidt, Z. aan *Zwartsluis*, W. aan *Ambt-Vollenhove*.

Deze gem. bevat het d. *Wannepergeen*, benevens de buurs. *Bovenboer*, *Dinxterveen*, *Ronduite* of *Rondute*, de *Boekbos*, *Schutsloot-en-Zandbelt* en *Zomerdijk*.

In het laatst der zeventiende eeuw behoorde *Zwartsluis* mede onder *Wanneperveen*, tekenende de Schout zich: *Scholtus van Wanneperveen, Dinxterveen en de Zwartsluis*. Thans beslaat deze gem., volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4470 bund., waaronder 4431 bund. 41 v. r. 90 v. ell. belastbaar land en uitgeveende plassen; telt 358 h., bewoond door 546 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1540 inw., die in veehoudertj, een weinig landbouw en veenderij van sponturf hun bestaan vinden. Ook drijven zij eenigen handel in riet,

hooi en turf. Voorts is er een korenmolen; doch de in 1838 opgerigte calicotsweverij, die met 20 weefgetouwen werkte, is den 17 November 1848 publiek vercocht.

In het westeinde der gem. liggen ook twee uitgestrekte meren, behalve onderscheidene waterplassen van meerdere of mindere grootte, alle door vroegere verveening en de watervloeden van 1775 en 1776 ontstaan en door dien van 1825 in nitgebroidheid toegenomen.

De inw., die er op 18 na allen Herv. zijn, maken gedeeltelijk eene gem. uit en behoren gedeeltelijk tot de gem. van *Kolderveen-en-Dinxterveen*. — De 12 Doopsgez., die er zijn, behooren tot de gem. van *Giethoorn*. — De enkele R. K., die er woont, parochieert te *Steenwijkerwold*. — De 5 Isr., die men er aantreft, nemen hunne godsdienst waar in de bijkerk te *Zwartsluis*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Wanneperveen* en ééne te *Schutsloot*, welke gezamenlijk gemiddeld door 190 leerlingen bezocht worden.

Het d. *Wanneperveen* ligt 5½ u. N. van Zwolle, 2 u. O. van *Vollenhove*. Men telt er 138 h. en 660 inw.

Het is een zeer oud dorp, dat men reeds op het jaar 1285 vermeld vindt in eenen brief, waarbij *Almidis*, de huisvrouw van broeder *Beatholdus*, en hare twee zonen, *Walterus* en *Bartholomaeus*, als zo in het *Duitsche Huis* te *Utrecht* de kleeding van de *Duitsche Orde* aantrokken, en aldus opdragelingen der Orde werden, hunne goederen aan de gemelde Orde in eigendom opgedragen hebben.

Allerwaarschijnlijkst ontleent het zijnen naam van een thans verdwenen riviertje *Wennepe*, dat in 1210 reeds genoemd wordt. Zie dat woord.

Pikardt (pag. 142 en 283) meent in den naam dezer plaats het woord *Badduhenna*, *Baddureenna*, waar de *Friezen* 900 *Romeinen* dood sloegen, te vinden; het is eer bewijsbaar, dat aldaar vroeger bosschaadjan geweest zijn en dat de *Friezen* hunne vijanden daarin hebben kunnen overvallen, dan in de tegenwoordige naam van dit dorp die van het woud terug te vinden.

De oorsprong van het dorp dagteekent waarschijnlijk van den tijd der uitvinding van de verveeningen in het begin der vijftiende eeuw.

De inw. maken, met die van *Schutsloot-en-Zandbelt* en *Zomerdijk*, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Kampen*, ring van *Vollenhove*, behoort, en 1060 zielen telt, onder welke 480 *Ledenmaten*. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *Johannes Rudolphi*, die hier vroeger R. K. Priester was en in 1610 *Hervormde Predikant* werd. Hij overleed in 1614. De kerk, die hier vóór de *Reformatie* stond, was op den naam van de H. H. Apostelen *Philippus* en *Jacobus* ingewijd; het pastoorsambt werd door den *Pastoor* van *Vollenhove* vergeven. Daar was maar eene vikarij, te weten van de H. H. *Maria Magdalena* en *Antonius*, welke rijkelijke inkomsten had en bezwaard was met den last van 's *Zondags*, 's *Woensdags* en 's *Vrijdags* de H. dienst te doen. De eerste kerk en pastorie hebben gestaan in de nabijheid van *Schutsloot* en *Zandbelt*, waar de verveeningen eerst begonnen zijn. Geringe overblijfselen van grond on eenig struikgewas, in het tegenwoordige *Belterwilde*, duiden nog hare standplaatsen aan. Vervolgens is de kerk meer noordelijk, doch in het zelfde erve of land, ten N. van den *Veeneweg*, waar men thans het *Noorder- of Beulakerwilde* vindt, gebouwd geworden, terwijl de tegenwoordige kerk, of eigenlijk de helft daarvan, reeds in 1502

meer oostelijk aan den Veenweg is gesticht. Daar dome kerk, bij de toenemende bevolking, te klein was, werd zij in 1743 ter helft vergroot. Ongeveer eens eeuw later was zij in eenen bouwvalligen staat geraakt en de gemeente zelve, die meer en meer achter uitgaat, niet bij machte, dat groots gebouw te onderhouden, nog minder te herstellen, waarom dan, in het jaar 1842, het later aangebouwde deel is afgebroken en het gebouw tot zijne eerste grootte teruggebracht. Uit deze verkleining volgde, dat ook het inwendige moest veranderd worden. Door een menschlievend man, die liefst onbekend wilde blijven, is de gemeente dan ook in staat gesteld, om, met minder kosten, die verandering te bewerkstelligen, zoodat het nu een geschikt gebouw is, zonder toren of orgel, in welks nabijheid een klokkestoel is geplaatst.

De doorschool, wordt gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den 2 Mei en den 27 October.

In het begin der zestiende eeuw lag op het westeinde dezer gem. eene redoute of verschansing, om de Friezen den toegang naar Vollenhove te beletten, waarvan evenwel geen sporen meer overig zijn dan alleen eenige heizen, die aldaar nog den naam van Rondute dragen.

Ook heeft in deze gem. en wel in Dinxterveen de havesathe Zwolinger-kamp gestaan, doch die is in 1840 gesloopt. Zie dat art.

In 1672 schijnt deze gem. veel overlast van de Munstersche beuden geleden te hebben. Volgens het verhaal van een geloofwaardig oud man, had zijn grootvader, die te dien tijde geleefd had, hem in zijne jeugd meermalen verteld, dat vele inwoners toen des daags hunne huizen verlaten en zich vooral in de bosschen, die den grond van het huidige Beulakerwijdte besloegen, met hunne huisgezinnen en vee begeven hadden, waaruit zij menigen vijand, die zich langs den Giethoornsche-weg, oostelijk van gemelde Veenplas loopende, wilde begeven, met hun schietgeweer ter neder gelegd hadden. Ook vindt men nog gemeld, dat in laatstgenoemde jaar de kerkeraad dier gem., uit hoofde van de nabijheid des vijands, zich naar Vollenhove heeft begeven, om aldaar de beroeping te doen van zekeren Kandidaat Faszwaak van Amsterdam, als Predikant der vacante plaats.

Godarende den herfst van 1824 en in den winter had men hier in de omstreken eene buitengewone hoogte van binnenwater, door het bezwijken van de waterkeeringen aan de Drentsche en Staphorster zijde. Door eenen sterken noordwestenwind opgestuwd, overstroemde het den 2 Januarij 1825, door den Giethoornsche-weg, het laagste gedeelte van den Veenweg, die deze gem. in hare geheele lengte doorsnijdt, alsmede eenige huizen in het Westen of het laagst gelegene dezer gem., welke uit dien hoofde reeds toen door de bewoners voor eenigen tijd moesten ontwaand worden, terwijl de verveeners zeer vreesden, dat hante op het veld staande turfhoopen, door het water uiteen slaan en de turf wegvloojen soude. Deze vrees werd evenwel toen nog niet verwezenlijkt; dewijl de wind weder naar het Westen en Zuiden inkromp en dus het water aan de noordzijde van den Veenweg langzamerhand, tot zijner vorigen stand terug keerde. Naauwelijks echter waren de bewoners van de overstroemd geweest zijnde huizen in hunne woningen terug gekeerd, of de noodlottige dag van den 4 Februarij was daar. Omstreeks 5 ure des morgens van dien dag verlieten onderscheidene inwoners, seer verschrikt en met overhaasting, hunne logerstedene, plotseling gewekt door een paar zeer zware donderslagen, vergezeld

van eenen ijsselijken, boven alle beschrijving geweldigen wind, die in zijne grootste felheid, ten naasten bij 10 a 15 minuten duurde, de gebouwen op hunne grondvesten zoodanig deed schudden en kraken, dat vele menschen zich in den eersten schrik niets anders konden voorstellen, dan op eenmaal onder hunne woningen begraven te zullen worden. Ofschoon na voormelden tijd veel bedaard, bleef de wind evenwel nog buitengewoon hevig. De natuur had op dien oogenblik een schrikverwekkend aanzien. Duistere wolken en eene dichte sneeuwjagt, voortgezweept door eenen noordwestelijken storm, verhinderden het uitzigt tot op eenige weinige schreden. Met angst verbeide men dus de dageraad. Reeds het ergste duchtende, werd men in het Westen dezer gemeente, tusschen 10 en 11 ure des voormiddags, door den snellen aanwas des waters aan de noordzijde des Veenewegs op eene ontzettende wijze overtuigd, dat de vrees voor eene doorbraak der zeedijken maar al te gegrond geweest was. In den waan, dat althans het oostelijkste en hoogste gedeelte dezer plaats, even als in 1775 en 1776, van het zeewater bevrijd zoude blijven, trachtten de bewoners van het westelijk gedeelte hun vee te redden, door het naar die hoogere streken te geleiden. Een half uur na den middag kwamen zij daar met hun vee aan. Het water nu bestendig aanwasende, werd de verwarring en ontsteltenis algemeen, en het getal der vlugtenden uit de lagere streken, gedurig grooter; van tijd tot tijd werden ook de hoogere gedeelten der gemeente overstroomd. Den 5 Februarij, te 2 ure na middernacht, had het water zijnen hoogsten stand bereikt, toen in hare geheele uitgestrektheid, de hoogste zoo wel als de laagste gedeelten geheel overstroomd waren. In het middelste en hoogste gedeelte van Dinxterveen waren slechts twee woningen, welke ofschoon geheel van het water omringd, evenwel door de hoogte, waarop zij gebouwd waren, van binnen niet overstroomd werden. De laagste landerijen, welke in het westen liggen; stonden op dien tijd, zonder twijfel, 3.50 a 3.50 ellen onder water; daar het in de laagste huizen aldaar 2.80 ellen hoogte bereikte. Die landerijen, welke onder de hooge gerekend werden, stonden ter hoogte van 18 en 20 palmen onder water. Nadat de overstroming hare grootste hoogte had bereikt, bleef het water eenen geringen tijd op het zelfde peil staan. Omstreeks 2½ ure na middernacht van laatstgemelden dag begon het te zakken, en bleef sints dien tijd steeds zakkende. Echter duurde het tot den 22 en 23 Februarij, eer het weder tot dat punt gedaald was, waarop het voor den vloed stond. De vrees voor het verlies van menschen was grooter, dan de uitkomst bevestigde, daar de lieden in de lage veenen wonende, zich veelal in hunne schuitjes wisten te redden. Er kwam echter een huisgezin geheel bij om. Met opzigt tot de bezittingen der ingezetenen, waren de gevolgen van dezen verschrikkelijken watervloed, allernoodlottigst. Ruim 25 woningen waren weggespoeld; een zeer groot aantal werd onbewoonbaar, en bijna allen werden grootelijks beschadigd. Meer dan 25.000 guld. aan turf, was uit de schuren en van het land weggevoerd. Meer dan driehonderd stoks runderen, benevens eenige paarden enz. waren in den vloed gesnoord. Die meer of minder breede strooken lands, het overblijfsel van de eertijds verveende landerijen, *rietkraggen* genaamd, welke in den winter en het vroege voorjaar aan de arbeidende klasse bestendigen arbeid en een onbekrompen bestaan verzeckerden, en de bezitters eene goede winst opleverden, waren almede voor het grootste gedeelte door den voorbeeldeloos hoogen vloed losgerukt, heinde en verre verdreven, zijnde daardoor insgelijks

voor duizende guldens aan waarde verloren gegaan. Er verdronken 3 menschen, 10 paarden, 305 runderen en eenige schapen en varkens.

Het wapen dezer gem. bestaat uit drie brandende kaarsen, met het onderschrift: *Lux lucet in tenebris* (d. i.: Het licht schijnt in de duisternis).

WANNIAHUIZEN, of zoo men eertijds zeide WARTINGAHUIZEN en verkort WANGIAHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en $3\frac{1}{4}$ u. N. van *Heerenveen*, 1 u. N. O. van *Oldeboorn*, waartoe zij behoort.

WANOËLA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Ceram*, in het gespans. *Makkahala*.

WANOÏ, naam, welken men in de wandeling bij verkorting veelal geeft aan het d. WADENOÏZEN, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie WADENOÏZEN.

WANROY, gem. in het *Nederambt-van-het-Land-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Boxmeer* (2 k. d., 22 m. k., 3 s. d. 1 ged.); palende N. W. aan de gem. *Millen-St.-Hubert*, N. O. aan *Haps*, O. en Z. aan *Beugen-en-Rijkevoort*, Z. W. aan *Boeckel*, W. aan *Uden*.

Deze gem. bevat het d. *Wanroy* en de b. en geh. *Broekkant*, *Ham*, *Lamper* en *Zand*, benevens eenige verspreid liggende huizen; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 2707 bund., waaronder 2591 bund. 50 v. r. 89 v. ell. belastbaar land; telt 192 h., bewoond door 223 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1180 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen windkoren- en eenen paardenoliemolen, eene leerloofterij en een bierbrouwerij.

De inw., die allen R. K. zijn, maken, met die van het geh. *Hulsbeek*, burgerlijk tot *Beugen-en-Rijkevoort* behoorende, eene par. uit, die tot het apost. vic. van 's *Hertogenbosch*, dek van *Cuyk*, behoort, door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan* bediend wordt, en ruim 1230 zielen, onder welke 840 *Communikanten*. Deze par. heeft eene eigen begraafplaats.

Men heeft in deze gem. ééne school te *Wanroy*, welke gemiddeld door 80 leerlingen bezocht wordt.

Het dorp WANROY of WABROOY ligt 8 u. O. van 's *Hertogenbosch*, 2 u. W. van *Boxmeer*. Men telt er, in de kom van het d. 68 h. en 590 inw.

De kerk, aan den H. *CORNELIUS* toegewijd, was vroeger eene kapel, die in het jaar 1530 tot eene parochiekerk verheven is. Het is thans een bijna nieuw gebouw, met eenen nog nieuwen, in 1838 gebouwd, toren, en van een orgel en drie altaren voorzien.

De kermis valt in den laatsten Zondag in Augustus.

Het wapen dezer gem. bestaat uit *St. CORNELIUS*, met het onderschrift: *gemeente Wanroy*.

WANSSUM, gem. in het *Land-van-Kessel*, prov. *Limburg*, arr. *Roermonde*, kant. *Horst* (11 k. d., 11 m. k., 3 s. d.); palende N. en O. aan de *Maas*, die haar van de gem. *Bergen* scheidt, Z. aan *Meerlo*, W. aan *Venray*.

Deze gem. bevat de d. *Wanssum* en *Geysteren*, benevens eenige verstrooid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1144 bund. 69 v. r. 61 v. ell.; telt 133 h., bewoond door 149 huisgez., uitmakende eene bevolking van 770 inw., die meest in den akkerbouw en veteelt hun bestaan vinden.

De iaw., die op 7 na, allen R. K. sijn, maken de par. van Wanssum en Geysteren uit, welke in deze burgerl. gem. ieder eene kerk hebben.

De 7 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Venlo-en-Blitterswijk*. Men heeft er twee scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht worden.

Het d. WANSUM ligt 8 u. N. van Roermond, 2 u. N. ten O. van Horst, $\frac{1}{2}$ u. van de Maas, waarover hier een veer is op Woll. Men telt er 480 inw.

De inw., onder welke 520 Communicanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Venray*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. MICHAEL toegewijd, is een oud gebouw, met eenen koepeltoren en 3 altaren, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Zondag na St. MICHAEL.

Het wapen dezer gem. bestaat uit het beeld van St. MICHAEL.

WANSWERD, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. W. van *Holwerd*. Men telt er in de kom van het d. 59 h. en 125 inw. en, met de daartos behoorende geh. *Ter-Gracht* en *Wirdsterterp*, alsmede de noordzijde van het d. *Birdaard*, 59 h. en 580 iaw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 450 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wanswerd-en-Jeslum*. — De Christ. Afsch., die men er 80 aantreft, worden tot de klass. van *Leeuwarden* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht.

Vroeger stond hier de state *Goslinga* en de *Doniastate* bij de *Doniaterp*, tusschen *Wansum* en *Birdaard*.

WANSWERD-EN-JESLUM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Dockum*, met 2 kerken, eene te *Wanswerd* en eene te *Jeslum* en 550 zielen, onder welke ruim 60 Ledematen.

De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Bernardus Aconius*, naar zijne geboorteplaats, *Akkrum*, aldus genoemd. Wegens zijne Hervormde gevoelens genoodzaakt te vlugten, ging hij naar *Oost-Friesland*, waar hij, in 1569, Predikant werd te *Jarsum*. In 1579 keerde hij herwaarts terug, en heeft hier eenige jaren de dienst als Hervormd Predikant waargenomen, doch schijnt naar *Jarsum* weder gekeerd te zijn, althans zijne vrouw overleed daar den 22 December 1593.

WANSWERDER-MADDEN (DE), streek laag land, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, ten Z. van het d. *Wanswerd*, tusschen de *Marrumer-vaart* en de *Ee*, en eene oppervlakte beslaande van 10 bund.

WANSWERDER-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, hetwelk van het *Wanswerdermeer* afkomt en met eene zuidelijke rigting naar *Ter-Gracht* loopt, en zich daar in de *Dockumer trekvaart* ontlast.

WANSWERDER-MEER (HET), of het *Wielder-meer*, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, 10 min. Z. W. van *Wanswerd*, dat ten N. met de *Marrumer-vaart* en ten Z. door de *Wanswerdervaart*, met de *Ee* in verbinding stond. Thans is het drooggemalen en maakt alzoo eenen polder uit, welke eene oppervlakte beslaat van 58 bund.

WANTROUW, fort in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Ambonsche* eil. *Manspa*, aan het zuidwester strand. Het was in het jaar 1653 door den Majoor *Vranckow* opgeworpen.

WANVILIE, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Kisser*, een der *Zuid-ooster-eilanden-van Banda*. Het is de woonplaats van den Radja, ook houdt er een zending verblijf. De meeste bewoners zijn Christenen.

De kerk werd, in Julij 1833, met 54 woningen of bergplaatmen, door eenen zwaren brand in de asch gelegd, waardoor veel rijst, djagong, kleederen enz. verloren gingen; de Radja en velen met hem werden daarbij van al hunne bezittingen beroofd. De school en het zendingshuis bleven behouden.

In den aanvang van 1834 begon men de nieuwe kerk te bouwen, waartoe men fraai hout van *Amboina* had ontvangen; dit gebouw munt uit door groote netheid.

WAOME (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Leytimor*, met eene noordelijke rigting in de *Baai-van-Amboina* uitlopende.

WAORI (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Moluksche* eil. *Amboina*, schiereil. *Leytimor*, met eene oostelijke rigting in de *Archipel-van-St. Lazarus* uitlopende.

WAPEN-VAN-HOORN (HET), eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaesche Archipel*, aan den oostelijken ingang van *Straat Sunda*.

WAPEN-VAN-PURMELLENDÉ (HET), door de inlanders *KARANG DJALAN* genaamd, droogte in *Oost-Indië*, in de zee van Java, op de Reede van *Batavia*.

Er is op de oostkant van deze droogte op ruim 4 ell. diepte een baken geplaatst, in de nabijheid is eene droogte van 1 ell.

WAPENVELDE of **WAPENVELD**, tot in het jaar 1843 nog eene buurs., thans een d. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 10 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. van *Elburg*, gem. en 1 u. N. N. O. van *Heerde*, nabij den grindweg tusschen *Apeldoorn* en *Hattem*, waarmede het door eenen dergelijken weg gemeenschap heeft.

Men telt er 132 h. en ruim 760 inw., die meest in den landbouw en handel in hout, spek en vleesch hun bestaan vinden, terwijl er in het jaar 1838, door den *Hoer LUBBERTUS VAN GERREVIK*, eene groote machinale papierfabriek is aangelegd, waar 30 à 40 arbeiders werken.

Tot nog voor weinige jaren behoorden de Herv. ingezetenen dezer buurs., wier getal omstreeks 700 zielen, onder welke 120 Ledematen, bedraagt, tot de Herv. gem. van *Heerde*. Toen echter in het jaar 1841, ter oorzaak van het bouwen van een nieuw heiligdom ter laatstgenoemde plaats, het schoolgebouw aldaar de gemeente niet konde bevatten, besloten Heeren Kerkvoogden en Notabelen, in overleg met den kerkeraad, de school te **WAPENVELDE** voor de inwoners van die buurs. tot godsdienstig gebruik te bestemmen. Hierna deed zich het verlangen meer gevoelen, om eene eigene kerk en leeraar te hebben; terwijl zij den Heer *NICOLAAS THEODORUS VAN MEURS*, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van Zuid-Holland, te *Heerde* woonachtig, uitmoedigden, voor eenigen tijd, de predikdienst in hun midden geregeld waar te nemen. Men opende diensvolgens eene vrijwillige inschrijving, die eene som van 2000 guld. opbragt. Nadat zij nu de toezegging eener vrijwillige gift van 3000 guld. van wege de kerk van *Heerde* ontvangen hadden, wendden zij zich tot Z. M. den Koning, op wiens gunstig besluit de gemeente van **WAPENVELDE** na de voltooiing

van kerk en pastortj een eigen Leernar konde te gemoet zien. Bij het vernemen, dat deze standplaats steeds eene koninklijke collatie sijn zoude, gaf de gemeente aan Z. M. haar verlangen te kennen, dat de Kandidaat van MEURS, die tot hier toe de dienst zoo volijverig had waargenomen, moogt worden benoemd. Deze werd dan ook eerst als Hulp-prediker van den lande bezoldigd en aangesteld, later tot Herder en Leeraar van WAPSEVELDE benoemd. De kerk, een half achthoekig gebouw, hetwelk voor de pastorij is gebouwd, met eenen kleinen toren, werd, den 7 Mei 1843, ingewijd door den Predikant van Heerde, ALBERTUS VAN MARLE en dien zelfden dag werd de Kandidaat van MEURS tot eersten Predikant in deze gemeente beroepen, zoo als hij er ook nog staat. Twee jaren later is de kerk met een klein orgel versierd, hetwelk uit vrijwillige bijdragen van eenige wainige ingezetenen is daargesteld.

De Christ. Afgescheidenen, die er ruim 60 in getal sijn, behooren tot de gem. van Heerde. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den derden Woensdag in Augustus.

WAPSE, buurs. in *Dieverderdingspil*, prov. Drenthe, arr. en 6 u. Z. W. van Assen, adm. en judic. kant. en 4½ u. N. O. van Meppel, gem. en 1 u. W. van Diever; met 35 h. en 250 inw.

Men heeft hier eene winter-bijtschool, die gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

WAPSERVEEN of WAPSERVEEN, van ouds WASSEVEEN en bij verkorting WAPSEEN, d. in *Dieverderdingspil*, prov. Drenthe, arr. en 6½ u. Z. W. van Assen, adm. en judic. kant. en 3 u. N. van Meppel, gem. en 1 u. N. van Havelte.

Dit dorp is zeer oud en wordt reeds vermeld in eenen brief van het jaar 1285, waarbij ALDIS, de huisvrouw van broeder BARTHOLOEUS en hare twee zonen WALTERUS en BARTHOLOEUS, als zij, in het Duitse Huis te Utrecht, de kleeding van de Duitse orde aantrokken, en aldus opdragelingen der orde werden, hunne goederen aan de gemelde orde in eigendom geschonken hebben. Het was reeds in 1461 eene op zich zelf staande plaats, die echter later onder Havelte wegdbragt. Men telt er in het d. zelfs 89 h. en 550 inw., en, met het kerkelijk daartoe behoorende geb. Horrelveen 94 h. en ongeveer 560 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De inw., die op zeer weinigen na, allen Herv. zijn, onder welke 250 ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van Meppel behoort.

De eerste, die in deze gemeente het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest ABEL FRANKENA, die in het jaar 1601 hier in dienst was en dat jaar of het volgende reeds is vertrokken. Het beroep geschiedt door de hoofden der huisgezinnen.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, is in het jaar 1803 vervangen door eene geheel nieuwe, welke uit de liefdegaven van eenige godsdienstvrienden, zoo hier als elders, is opgetimmerd. Het is een langwerpig vierkant gebouw zonder toren of orgel, maar hebbende in de nabijheid een klokhuis.

De dorpschool wordt gemiddeld door 80 leerlingen bezocht.

WAPSERVEENDER-AA (DE), riv. in *Dieverderdingspil*, prov. Drenthe. Zie AA (STREKWIJKER-)

WAR of WEA, b., prov. Vriesland, kw. Westergoo, arr. en 4. u. W. van Leeuwarden, kant. en 1½ u. O. ten N. van Harlingen, gem. en 20 min. N. W. van Franeker; met 3 h. en 50 inw.

WARAJIBO, negerdorp in *Nederlandsch Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Marowijne*.

WARAMAI.A, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambona*. Zie **WARHOELA**.

WARANDE (DE), voormalig domein van de Heeren van **BREDA**, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Breda*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Terheyden*, aan de *Mark*.

WARANDE (HET FORT), fort in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **GROOTE-SCHANS**.

WARANDE (DE KLEINE-), voorm. huis van de Heeren van **BREDA**, in het bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **ANELNBERG**.

WARANDE (DE NIEUWE) en **DE OUDE-WARANDE**, twee bos-schaadjen in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **NIEUWE-WARANDE (DE)** en **OUDE-WARANDE (DE)**.

WARAN-ELA of **WARAN-ILA** (d. i. **GROOT-BANDA**), *naam*, welke de *Bandanezen* geven aan het *Ambonsche eil. Ceram* in *Oost-Indië*. Zie **CERAM**.

WARANTE, oud d. in *Oost-Indië*; op het *Sundasche eil. Madura*, kon. *Madura*, afd. *Sampang*, aan de *Zuidkust* van het eiland.

WARANTE (HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-voor-Madura*, aan de *Zuidkust* van het *Sundasche eil. Madura*.

WARAPPA-KREEK, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, uit de *Matspica-kreek* voortkomende en met eene noordelijke rigting in den *Atlantische-Oceaan* uitloopende.

WARAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, lands. *Lampong*, aan den oever der *Toelang-Bawang*.

WARAWAW, berg in *West-Indië*, op het *Curaçaosche eil. Aruba*, bijna in het midden van het eiland. — De grond van dezen berg is geheel uit syeniet te zamen gesteld.

WARBERG, ook wel eens verkeerdelyk als **WARBERG** voorkomende, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr. en 6 u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Oudenbosch*, gem. *Roosendaal-en-Nispen*, 1 u. Z. W. van *Roosendaal*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Wouw*, waartoe het kerkelyk behoort.

Dit geh. bestaat thans uit twee boerderijten, bewoond door 14 inw. Er ligt hier eene brug van dien naam over de *Hainksche-beek*.

WARDA (BAAI-VAN-), baai in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, in de *Bogt-voor-Kea*, aan de *Zuidoostkust* van het eil. *Gilolo*.

WARDENBURGSGROEP, groep eil. in *Australië*, in de *Indische-zeer*, Z. van *Nieuw-Guinea*, bij de *Kwaalberggebogt*, tot de *Papoes-eilanden* behoorende. — Het voornaamste is *Wessels-eiland*; de overige zijn slechts klein.

WARDEB, gem. in den *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende* (7 k. d., 18 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de *Wijssent*, die haar van de gem. *Etersheim-en-Zuid-Schardam* scheidt, O. aan de *Zuiderzee*, Z. aan de gem. *Edam*, Z. W. aan de *Ije*, die haar van de gem. *Middelie-en-Arwijk* scheidt, W. weder aan de *Wijssent*, waardoor zij van de gem. *Oosthuizen-en-Hobrede* gescheiden wordt.

Deze gem. bestaat uit het d. *Warder*, benevens eenige verspreid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 905 bund. 23 v. r. 48 v. ell., waaronder 899 bund. 51 v. ell. belastbaar land; telt 69 h., bewoond door 75 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 300 inw. In de voorgaande eeuw behoorden hier

vale zeelieden te huis; doch gedurende den oorlog tusschen Engeland en Frankrijk heeft men zich alleen bij het boerenbedrijf en het kaas maken bepaald.

De inw., die allen Herv. stijn, onder welke ruim 160 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Edam* behoort. De eerste, die in deze gem., in vereeniging met *Middelie*, *Kwadijk* en *Hobrede*, het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *Petrus Frawert*, die in het jaar 1575 herwaarts kwam en reeds in October 1575 overleed. In 1595 werden *Middelie*, *Kwadijk* en *Hobrede* van *Warder* afgescheiden en Oosthuizen bij dit laatste dorp gevoegd, en deze combinatie had tot eersten Predikant *Ewoud Willem*, die er in 1594 kwam en in 1616 overleed. Nadat *Marcus Boornave*, die er sedert 1620 stond, in 1625 naar *Medemblik* was vertrokken, bekwam *Warder* alleen eenen Predikant in *Petrus Lucas Huens*, die er in 1626 beroepen werd en in 1633 naar Hem vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van de Regering van *Edam*, welk regt echter, als onbewijsbaar, niet volkomen door de gemeente wordt erkend.

Men heeft er eene school, welke gemiddeld door 40 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke aan de stad *Edam* toebehoort.

Het d. *WARDER* of *WAARDEN*, oudtijds *WUARD*, ligt 2 u. Z. van *Hoorn*, 1 u. N. van *Edam*. Het is in de lengte gebouwd, van den zeedijk af, tot dicht aan de gem. *Oosthuizen-en-Hobrede*, met eene streek van 2200 ell., doch overal niet dicht betimmerd. Men telt er 65 h. en ruim 310 inw.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, werd destijds door de *Graven* begeven, doch het bevestigen stond aan den *Aartsdiaken* der *Utrechtsche domkerk*. In het jaar 1574 had men eene pastorij met 10 of 12 deimten (6 à 7 bund.) lands en zij kon, met lasten en al, jaarlijks opbrengen 40 *Rijnsche goldens* (86 guld.). Het kosterschap, dat mede door de *Graven* begeven werd, bezat 7 of 8 deimten (4 à 4½ bund.) land. Die kerk, welke kruiswijze gebouwd was, en een zeskant doorlichtig torentje op het midden had, is in 1847 afgebroken en vervangen door eene nieuwe, zijnde een langwerpig vierkant gebouw, dat in het jaar 1848 voltooid is en eenen houten toren heeft, doch van geen orgel voorzien is.

De kermis valt in veertien dagen voor *Pinksteren*.

Bij den *watervloed* van *November 1778* is de *Zeevangsseedijk* dicht bij dit dorp doorgebroken, waardoor in de huizen, die op de lage gedeelten staan, als ook in die, welke onder den dijk liggen, de vloeren diep onder water stonden, en de bewoners, met hun ves, de vlugt moesten nemen naar hooger gelegene plaatsen.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van *sinopel*, met eene koe van keel.

WARDER, naam, onder welchen het d. *Warder* en het halj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie *WAARDEN*.

WARENDORPER-SCHANS (DE) of de *BOISERBEEK-SCHANS*, voorn. schans in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, ½ u. Z. O. van *Haaksbergen*, aan de *Beek*.

Deze schans zon tijdens de *Spaansche oorlog*, ter gelegenheid van de inneming van *Groenlo*, door *Prins Frederik Hendrik*, door de *Spaansche partij* opgeworpen zijn, ten einde de demonstratiën van genoemden *Prins* tegen *Oldenzaal* te weren. Zij moet nog al van belang zijn

geweest, want in hare nabijheid en verder af loopen landwerken, loopgraven enz.; anderen bewezen ook, dat zij eerst opgeworpen is in den Munsterschen oorlog.

WAREFUM, naam, onder welken het d. *Warffum* in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, in eene bul van Paus Pius V voorkomt. Zie *Wassvee*.

WARENVELT, voorn. buit., vermeld op het jaar 1188, als gelegen onder *Enschede*, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*.

WARF. (HET OUDE), voorn. buit. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. on 40 min. Z. W. van *Winschoten*, in het geh. *Bevenburen*.

Van dit buit., waartoe uitgestrekte landerijen en veenen en een groote steenbakkerij behoorden, zijn de gebouwen gesloopt. De landerijen en veenen zijn thans in verschillende handen en op een gedeelte daarvan is weder een buitenverblijf gesticht, hetwelk den naam *Oest-waaz* behouden heeft.

WARFFUM, gem. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam* (1 k. d., 6 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de Noordzee, O. aan de Haringplaat, het Uithuizer-wad en de gem. *Usquert*, Z. aan *Bedum*, W. aan *Basse* en het daar achter liggende wad.

Deze gem. bevat de d. *Warffum* en de *Brede*, de geh. *Dijkstreek*, *Ooster-Valge* en *Wester-Valge*, het klooster *Warffum*, het *Waffumer-Uiterdijk*, de *Warffumer-polder* en *kwelder*, benevens het eil. *Rottumeroog*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2415 bund. 7 v. r. 26 v. ell.; telt 580 h., bewoond door 300 huizes., uitmakende eene bevolking van 1940 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De grond is er over het algemeen vruchtbaar, heezer verschillend. De toelgrond zavelachtig; ook vindt men er klei-, sand- en oergrond, en daaronder witte klei, doch op vele plaatsen ontmoet men in den grond, ter diepte van 1 tot 1½ ell., dierre.

De inw., die er, voor het grootste deel allen Herv. zijn, onder welke 200 Ledematen, maken de gem. van *Warffum* en de *Brede* uit. — De weinige Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. *Hunsingeweer*. — De 17 R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Uithuizer-zon*. — De Afgeschiedenen, die men er heeft, maken eene gem. uit. — De 14 lar., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge te *Wissum*.

Men heeft in deze gem. 2 scholen, welke gezamenlijk gemiddeld door 220 leerlingen bezocht worden.

Het d. *Wassvee*, op overoude kaarten *Wassveestuar*, in eene bul van Paus Pius V *Wassvee* genoemd, en in oude stukken voorkomende als *Wassvee*, *Wassvee*, *Wassvee*, *Wassvee*, vermoedelijk zooveel als *Wassvee*, ten erf dat op eene wierde ligt, of van *veef* en *hoem*, een huis op een werf. Het schijnt, dat deze plaats, reeds ten tijde, toen *Lambertus* hier het geleef kwam prediken, alzo in 785 of volgens anderen in 809, bestaan heeft. Het ligt 4½ W. N. W. van *Appingedam*, 1½ u. N. ten W. van *Onderdendam*, op eene wierde van 14 bunders uitgestrektheid, hoog 6.10 ell. boven het nulpil van de eeksthuizen te *Groningen*.

Het is een groot en zeer welvarend dorp, omgeven door vele bij uitstek fraaie boerenplaatsen. Men telt er in de kom van het dorp 200 h. en 1800 inw. en met de daartoe behoorende geh. de *Dijkstreek*, *Ooster-Valge*, *Wester-Valge*, het *Hondenest* en het *Mispel-nest*, 345 h. en 1830 inw. Er loopen van daar een trekdiep en grindweg naar *Groningen*. Aan den Burgemeester van *WARFFUM* is opgedragen

de strandvondertj in zijne gemeente, behoudens de bijzondere bepalingen, thans voor Rottumeroog bestaande.

De inwoners, die verreweg voor het meesendceel Herv. sijn, onder welke 190 Ledematen . maken eene gem. uit, welke tot de klasse van *Middelstum*, ring van *Uithuizer-Weeden*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *WIBRANDUS GZONEN*, die hier, zoo als men meent, eerst R. K. Pastoor was en in 1598 tot de Hervormden overging. Hij overleed hier den 5 Februarij 1612, volgens zijn nog aanwenig grafscrift. Destijds was *de Breede* met *WARFFUM* vereenigd, doch dit werd, na zijn afsterven, in 1615, er van afgescheiden. In het jaar 1667, toen *MARCUS BESCH* hier stond, werd *JONAHAS SIBELIUS* (om welke redenen weet men niet) hier als tweede Predikant beroepen, doch, nadat deze in het volgende jaar overleden was, is de vacature niet vervuld, en dus de gem. sedert weder door éenen Leeraar bediend. Onder de Predikanten, die hier gestaan hebben, verdienen melding *MARTINUS UBBENIUS* van 1638—1646, en *ADELPHUS SIBELIUS* van 1646—1655, die in 1644 medeuitgevers sijn geweest van *FRANCISCI GONARI Opera*.

Het patroonaatrekt staat hier, behalve ééne stem, welke van de 56 aan den bezitter van Breedenburg behoort, bij de Heeren van de Ommelanden. De kerk, welke aanzienlijke goederen bezit, is in oorsprong een zeer oud, doch fraai gebouw, dat men met regt onder de schoonste dorpskerken van de provincie Groningen rangschikt; hij staat ongeveer 8 ell. boven A. P.. In de muren vindt men nog veel duifsteen. Het prachtige koor schijnt later aangehangt te sijn. In het jaar 1812 werd dit tempelgebouw door een schoen orgel epgeluisterd. Voor den rijkigen naalddoren, nu geheel in de beste orde gebracht, leest men op eene zerk het volgende:

• ANNO 1658 DEN 15 JUNIJ IS DE ERSTE STEEN DREER TOREN GELECHT DOOR
• JONKHEER FRISO SICKINGER; ALS M. UBBENIUS PASTOOR, H. O. BELI,
• A. PETERS EN T. LUBBERTIE KERKVOEGDEN WARREN."

De vorige toren stond geheel afzonderlijk in de nabijheid van de kerk. Behalve eene zerk van zeer hoogen ouderdom, waarop een opschrift staat, van hetwelk men den zin niet weet te ontcijferen, doch die verloren ging, vond men vroeger op het koor, doch, nadat dit met marmer bevoerd werd, nu bij den ingang daarvan, ook nog den lijksteen van den eersten Hervormden Predikant, met een wapen op het midden der zerk, tot opschrift hebbende:

No. Dom. 1612. Tertio die Februarij Obijt in Dno
Dns Wibrandus Georgij verbi dei Minister in Warfum
et Primus in Reformatione diuini cultus.

(d. i. In het jaar onzes Heeren 1612 den derden Februarij ontsiep in den Heere de Heer *WIBRANDUS GZONEN*, Bedienaar des Goddelijken woords te *WARFFUM* en eerste Hervormde Leeraar).

Ofschoon de ongemeen hooge en ruime pastortj thans geheel naar den hedendaagschen smaak is bijgebouwd, droeg zij echter vroeger, zoo buiten- als binnenwerks, teekenen van hoogen ouderdom. Men vindt reeds eene lijst der toerbeurten tot het bekleeden voor een jaar van het Registerambt in den Registoel van *WARFFUM*, van 1500. In 1418 maakte men in het pastorbuis te *WARFFUM*, toen overal in deze provincie de *worm* of *weme* genoemd, eene verdedeling tusschen de landeigenaren opzigtelijk de beurten van het Overregt. In deze pastortj bewaart men stukken van vroegere eeuwen, zoo als men schaars in ons geheele Rijk zal aantreffen, bijv., een schild van eenen ovalen (eliptischen) vorm, waaruit

een nagehootet hertschoofd met originele horens van buitengewone grootte te voorschijn komt. Ter weersijden van het gemelde hoofd vindt men, ofschoon beschadigd, eenen woudgod; overigens is het genoemde schild rijkelijk met gebeitelde krulletjes en figuren bezet. De tweede bijzonderheid, welke daar bewaard wordt, is het gewaad van den laatsten Priester te WARFFUM, WIRRANDUS GEORGH, bestaande in de fraai bewerkte casuifel of het gekleurde kleed met singel en manipel. Bij dit misgewaad rust ook nog het *antependium* enz. of het voorkleedsel tot het voormalig altaar gebezigd, waarop men leest: TE INVOCANUS, TE ABORANUS, TE LAUDANUS, Ô BEATA TRINITAS (d. i. wij roepen U aan, wij aanbidden U, wij loven U, o heilige Drieëenheid); voorts eene zoogenaamde roodgekleurde *stola*; wijders een paar lange kleederen, die waarschijnlijk op de Communiebank hebben gediend. Bovendien is er ook nog het koperen voestuk, zoo als men meent, van een *ostensorium*; alsmede een houten kistje, de overeenkomst hebbende met de doodkist van een kind. Hetgeen er nog aan te zien is, draagt alle blijken, dat het voormaals kostelijk gemonteerd is geweest. Alleen van onderen in den bodem vindt men eene kleine opening. Zoo als men gist, heeft het ter bewaring eener reliquie gediend. Men leest daarop met zuivere Romeinsche letters nog de namen van Engelen en Apotelen. Terwijl hier verder nog bewaard wordt eene groote en zware offerkist, waarvoor een drietal sloten gehangen hebben. Tevens is het opmerkelijk, dat te dezer plaatse nog bestaat, en telkens bij de Avondmaalsbediening, onder ander silverwerk van lateren tijd, gebruikt wordt een met fraai graveerwerk versierde beker, waarop; van onderen te lezen staat: PRIMO TEMPORE ECCLESIA REFORMATA EST IN WARFFUMA WIRRANDO GEORGH ANNO 1596. (d. i. In den eersten tijd is de kerk van WARFFUM hervormd door WIRRANDUS GEORGH, in het jaar 1596).

De gemeente der Afgescheidenen bouwde hier aan en ten O. van de Hoofdstraat, ten Z. O. van de kerk der Herv. gemeente, eene kerk zonder toren of orgel, doch een net gebouw, met blaauwe huispannen gedekt, hebbende boven de deur dit opschrift: » ANNO 1839 DOOR MILDE GIFTEN VAN ANTYE TONNIS IS DIT HUIS DES HEEREN GEBOUWD EN HET BARE TWEE ZUSTERS DEN EERSTEN STEEN GELEGD.

WANNEER MEN IN GODS NAAM VERGAART,
 ZOO ALS ONS JESUS ZELFS VERKLAART,
 WIL HIJ IN 'T HIDDEN WEELEN.
 EN WORD MEN DOOR GODS GEEST GELEID,
 DAN WORD ZIJN RIJK HIER UITGEREIKD,
 GODS NAAM VAN ONS GEPREKEN."

De dorpschool te WARFFUM wordt gemiddeld door 200 leerlingen bezocht.

Vroeger stonden in de nabijheid van dit dorp het Klooster-Warffum en de burg Warffumborg. Zie de beide volgende art.

In de nabijheid van den toren der kerk vond men, volgens eene sage, oudtijds ook eene vermaarde springbron, die thans evenwel niet meer bestaat.

Men heeft hier eene jaarmarkt den eersten Woensdag na 18 Junij en twee veemarkten de eene op den laatsten Donderdag in April, en de andere op den tweeden Woensdag in November.

Het wapen dezer gem. bestaat uit drie gekaakte haringen.

WARFFUM (HET KLOOSTER-), voorm. Johanniterklooster in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, 10 min. Z. van Warffum, O. van den rijweg.

Het was in het laatst der twaalfde of het begin der dertiende eeuw tot eene kommandeurie van St. Jan gesticht, en werd door ongehuwden van beide kunden, doch van aanzienlijke familiën, bewoond. In een charter van 1338 komt een Commandeur van dit aanzienlijk klooster onder de dedigalieden voor, en zelfs in eene uitspraak van 1319 wordt deze Commanderij onder de *Commandatores et Conventus Domorum Frisie, Secti Johannis Hospitalis Iherosolymitani* vermeld. De in dat charter vermelde commanderijen schijnen gestaan te hebben onder het bestuur van den Commandeur van *Steinfurt* (1). Het klooster besat vele goederen en stond bij het volk in groot aanzien, was zeer uitgestrekt, langwerpig vierkant van aanleg, oost- en westwaarts zich uitstrekkende, en min of meer 7 bund. oppervlakte beslaande. De binnengracht, ofschoon thans vol welig riet begroeid, is nog van aanzienlijke diepte. Men verzekert zelfs, dat er op de meeste plaatsen onder het water nog wel 3 à 4 ell. zachte modder in gevonden wordt. De uiterste hoeken van het vierkant schijnen zich oorspronkelijk niet in den haak te hebben aangesloten; maar aan elkander met eenen scherpen boog, zekerlijk om naar de buitensijde meer tegenstand te kunnen bieden, te zijn verbonden geweest.

Dit klooster had niet, zoo als vele andere in de provincie Groningen, binnen zijnen aanleg bakker, slager, molenaar enz. wonen, maar het gesticht bestond genoegzaam op zich zelf en was ruim van hoven, tuinen, bleekerijen en vijvers voorzien, terwijl de kloosterlingen hunne andere noodwendigheden zekerlijk uit de buurt, Worpembuurt (zoo vindt men het d. zelfs nog op eenige overoude kaarten) bekwaamen. Het tegenwoordige Warffum zal dus de Worpembuurt, en het klooster *WARFFUM* geweest zijn.

Het schijnt, dat klooster en kerk of onder één dak zijn geweest, of een geheel hebben uitgemaakt, en wel zoodanig, dat de kerk het westelijke en het klooster het oostelijke gedeelte zal geweest zijn, hetgeen op te maken valt uit de begraafplaatsen.

Het kerkhof lag onmiddellijk ten westen aan het kerkgebouw zelf. Bij het afnemen en slechten van den grond, hetwelk voor weinige jaren werd uitgevoerd, vond men op genoemde plaats zulk eene menigte doodkisten enz., dat men daarmede een klein gedeelte van de binnengracht heeft kunnen dempen. Bij die gelegenheid zijn er onderscheidene Groninger muntstukjes gevonden, welke thans berustende zijn op de Archivenkamer te Groningen.

In de maand Mei van het jaar 1533 zochten de Herdoopers zoo veel mogelijk zich te vereenigen, om eenen aanslag op *WARFFUM* te ondernemen. Nauwelijks was zulks in Groningen bekend geworden, of de Regering zond dadelijk eenig krijgsvolk, onder aanvoering van *KARL VAN GELDER*, naar het klooster, en daarvan besit te nemen, en het te helpen verdedigen. Wel vertrouwende op de sterkte van dit gebouw, deed de bezetting eenen uitval op de belegeraars, met dat gevolg, dat dezen verslagen werden, en dat er omstreeks 30 oproerlingen, waaronder het hoofd, *JACOB KNEUEN*, zich mede bevond, krijsgevangen werden gemaakt. Men voerde hen naar Groningen, om daar te worden te regt gesteld, doch *JACOB KNEUEN* werd van Groningen, waar intuschen het vonnis des doods over hem uitgesproken was, weder naar het klooster *WARFFUM* overgebracht, en, tot een voorbeeld voor anderen, in diens nabijheid gerigt. Met het toenemend verval van

(1) *DARSSON, Mon. Groningana*, bl. 618.

de kloosters, in het laatst der zestiende eeuw, ging ook dit gesticht ten gronde en de vaste goederen van de kommanderij **WAARUM** werden, volgens art. 6 van het traktaat van Reductie van 1894, aan de prov. Groningen getrokken. Het nu verlaten en op zich zelf staande klooster werd eindelijk, door eene overeenkomst met Heeren Kerkvoogden en Gedeputeerden aan het Warffummer Hervormd kerkgenootschap afgestaan, onder eene jaarlijks te betalen som van vijftig gulden. Ter plaatse, waar het klooster gestaan heeft, ziet men thans eene schoone boerderij, welke nog den naam van **WARFFUMER-KLOOSTER** draagt, en ofschoon aan de westzijde de heoge, breede singels en de diepe grachten, welke dubbel, om den kloostergroend waren aangelegd, geheel zijn geslecht en gedempt en tot vlak weidaland toebereid, zoo kan men nogthans, aan den noordoost- en zuidkant, de sporen der dubbele singels en breede grachten en hinnen voerstaanden vorm nog eenigermate zien. Deze boerderij, welke met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte bestaat van 74 buad. 85 v. r. 70 v. ell., wordt in beklemming besloten door den aldaar wonenden landbouwer **HARR WILLEM WILLEMS**, een man van liefhebberij voor de oudheden, die, in 1838, ongeveer 2,50 ell. diep, den ouden grond van de binnengracht des kloosters — welke gracht oudtijds 25 ell. breed was geweest maar geheel was digt gegroeid — ter breedte van ongeveer 8 ell. weder heeft opgegraven, en toen een vroemd instrument van pijpenlei vond, loopende als eene slang in drie kringen rond, hol als een pijp, met de staart over de kringen heen, hebbende iets van eenen walddhoorn en loopende eenigermate breed uit. Dit instrument berust thans op de Archiefkamer te Groningen. Aan de goedwilligheid van dien man is de spunkkas te Groningen ook eenige oude Groninger munten verschuldigd.

WARFFUMBORG of **WARFFUMBURG**, oudtijds **WARFFUMBURG**, later, nadat het aan de familie **SICKINGS** was overgegaan, **SICKINGSBURG** genoemd, voorn. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. van *Warffum*, aan de oostzijde van den rijweg.

Het was in der tijd een van de schoonste landelijke borgen der provincie Groningen. Het Ridderslot zelf was in het water opgetrokken en bezat, buiten de lange brug, welke over de gracht was gelegd, eenen afgesloten inrid, welke aan den zuidkant van het slot zich aansloot, waarvan de voorpoort ter wederzijden met eenen steenen toren pronkte; komende de zuidwestelijke laan aan de zogenaamde *Biouwketal* uit (1). Bij het verval van het Warffummerklooster, 6 min. noordelijker gelegen, gingen een menigte landerijen, privilegiën en regten St. Jansgoederen gesaamd, aan deze heerlijkheid over. In het begin der 17de eeuw woonde zekere **ADRIAAN THIE**, Heer van *Warffumburg* op dit slot, reide om handelzaken naar Amsterdam en Zweden en lag, terug gekoerd in de nabijheid van de Wildervank de naar hem genoemde veenkolonie *Trips-Compagnie* aan.

Nog heden noemt men den ingang van de oude voorpoort *Pijpdam*. Buiten het slot ziet men aan den Zuidooster hoek, op of buiten den breeden singel, nog de duidelijkste sporen van de voormalige manege of rjsschool. Ofschoon de latere bezitter eene groote heaveelheid van het zachte zand tot andere einden heeft weggevoerd, is er nochtans van

(1) Eene afbeelding van dit slot, overgenomen van de kaart van **COBDEERS**, wordt gevonden in den Almanak van het Departement *Leens der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*, Jaargang 1836.

de aansienlijke massa, waarmede de rijkshoof was opgevuld, nog veel overgebleven.

Ter plaatse waar het slot gestaan heeft ziet men thans eene groote boerderij, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 81 bund. 59 v. r. 20 v. ell. beslaat.

Het westelijk gedeelte van de tegenwoordige schans is nog een overblijffel van het oude schathuis, hetwelk zich, zoowel door hantengeveen sware gebinden, als groote goelen bijzonder onderscheidt en waaraan dese beestenbehuizinge in de wandeling het Schathuis genaamd wordt. Zij staat op een ruim vierkant plein tusschen breede grachten en singels en wordt thans bewoond en bezeten door de erven van den landbouwer Schanzanus.

WARFFUMER-KWELDER, eenig aanwas in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Warffum*; palende N. aan de Wadden, O. aan den Usquorder-kwelder, Z. aan het Warffumer-uiterdijk, W. aan den Andelder-kwelder.

In vorige eeuwen, misschien nog in de eerste helft der laatst voorgaande eeuw, strekte zich de Kwassa of de Gromm aanwas veel verder ten noorden in het wad uit, doch werd allengs door het water weggespoeld en afgeslagen, tot dat men in 1812 de Noord-polder, zijnde het zuidelijke gedeelte van den Kwassa, welke zich uitstrekte langs en ten noorden van de gemeenten *Usquert*, *Warffum* en *Bufla*, binddijhte. Deze grootere kwelder heeft Dr. B. *Wassenaar* op het oog, wanneer hij schrijft: » de plaats, alwaar vroeger de Graaf van *CLAN-SCARR*, gewonen Kamerheer van Englands ongelukkigen Koning » *Jacques II*, en getrouw aanhanger van dien Vorst, toen hij in » de eerste helft der vorige eeuw (1707) het eiland *Rotsum* bezet en » bewoonde, des zomers op den *Wassenaar-kwassa* zijne tent oploog » en woende, ten einde meer genot van het gezellig verkeer te kunnen hebben, is dan ook reeds lang in wad veranderd. Kort na » het midden des vorige eeuw, moeten een paar palen in het wad, » waaraan zijne tent bevestigd werd, de plaats nog aangewezen hebben, » alwaar dit grandijh zomerverblijf ploegde te staan."

Op dezen kwelder zijn gevonden twee monstreuze scharen, den vorm hebbende van schapenscharen, waarvan de eene op *Oldosp*, de andere te *Warffum* in de bovenste aardlaag der wiecde werd opgedolven. Deze is op de *Archivenkamer* overgebracht. Zij was lang in haar geheel 1 el 14 duim, het oog of de vuer was breed 20½ duim. buiten- en 10 duim. binnenwerks en hoog, van de beenen, 16 duim. buiten- en 14 duim. binnenwerks, de beenen waren lang 1 el min 1½ duim., de blinden lang 58 duim. en breed van boven 11 duim. en van onderen 14 duim.

WARFFUMER-MAAR (HET), of het *WARFFUMER-BUO*, vaarwater in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, dat, te *Warffum* een begin nemende, in eene zuidelijke steekking voortloopt en, na zich te *Warffum* met het Noordpolderkanaal, en aan de *Haantil* met het *Bafoörmaar*, en bij *Menkeweer* met de *Delte* vereenigd te hebben, te *Onderdendam* in het *Zijldiep* uitloopt.

WARFFUMER-UITERDIJK, veorm. pold. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Warffum*, palende N. aan den Noordpolder, O. aan *Usquorder-uiterdijk*, Z. aan den *Ouden-zeedijk*, W. aan het *Andelster-uiterdijk*. — Deze pold. welke in het jaar 1718 bedijkt was, is thans binnenland.

WARFFUMERZIJL, veorm. sluis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, 10 min. N. van *Warffum*.

Toen Keizer MAXIMILIAAN, in het jaar 1500, binnen Augsburg eenen rijksdag hield, verscheen ook bij die gelegenheid Hertog ALBRACHT VAN SAKSEN; klagede, dat Friesland, waaronder hij niet alleen de Ommelanden wilde opgenomen hebben, maar zelfs de, buiten Friesland gelegene, stad Groningen zich weerspanning toonde, zoo wel tegen hem, als tegen zijnen zoon HENDRIK, die in het tegenwoordige Friesland in het nauw sat. Zijn beklag werd gehoord. Hij kreeg bevel, om de weerspanningen tot gehoorzaamheid te brengen, en toog al aanstonds met een leger derwaarts, den weg door Oost-Friesland nemende, en zich vervolgens in of bij Appingedam nederslaande. De aankomst dier woests benden verwekte hier algemeenen schrik. Desniettenstaande spande men overal, vooral in Groningen, alle mogelijke krachten in, om dit leger het hoofd te kunnen bieden. De Ommelanders, inzonderheid die van de Marne, vattaden post bij de WARFFHUIZEN, alwaar zij de Westerkauwersche Friesen opwachtten, welke aldaar met 1000 man zouden aankomen. Hertog ALBRACHT, hiervan kendschap bekomen hebbende, rukte met zijne troepen derwaarts op. Men werd er al aanstonds slaags, met dat gevolg, dat de Ommelanders de nederlaag leden. Het gevecht was bloedig, en dezertijds had men het verlies van vele dappere strijders te betreuren, alsmede 150 krijgsgevangenen. Na het eindigen van den slag trekken de troepen van Hertog ALBRACHT VAN SAKSEN verder op naar Winsum, sloegen zich daar vooreerst neder, en rigten groote verwoestingen in deze streken aan. Zij hebben toen (1500) ook Groningen, maar vruchteloos, belegerd, zoodat die stad steeds van de Sakische heerschappij is bevrijd gebleven.

WARFBUZEN of WARFVUZEN, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en ruim 6 u. W. van *Appingedam*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en 1 u. O. Z. O. van *Leens*, aan het trekdiep en op $\frac{1}{4}$ u. afstands van het Reitdiop, op eene wierde.

In de kronijk der Wieromer Abten viudt men het reeds op het jaar 1280 vermeld; want daar wordt BERELTO VAN WARFVUZEN genoemd onder de Edellieden, die over het Burgemeesterschap twistten en oorlog voerden. Het dorp WARFVUZEN komt ook voor in den sijnvesterbief van het Schouwersijnvest van den 19 Junij 1571, alsmede in eenen brief van 1581, waarin onder de geestlijken bovenaan staat de *Curatus Ecclesie in Warfhusen*. Volgens den lateren sijnbief, van 1458 of 1468, was destijds het Werffhuuster-Hamrik groot 950 jukken land. Na de Reductie deser provincie vindt men JOHANNES CLANT VAN WARFBUZEN, van 1601 tot 1605, op de lijst der Gedeputeerde Staten, en, van 1607 tot 1610, op de lijst der Raden van Staten bij USBO EMMIUS. Men telt er in de kom van het d. 75 h. en 440 inw., en met de daaronder behoorende buurs. Schouwen, de Roodchaan, Barnegat en gedeelten van de geb. Schouwersijl en de Hoorn, 166 h. en ruim 1000 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 550 in getal zijn, onder welke 80 ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klasse van *Middelstuk*, ring van *Leens*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HERMANUS à BESTEN, die er in 1597 stond en in 1611 opgevolgd werd door BARTOLOMEUS BILLERBEK. Het beroep was vroeger eene collatie van het adellijk geslacht von IHN und KNIPHAUSEN, te Ulrum, doch is later aangekocht door H. ELLERS, wiens erven die thans bezitten. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. LUDGENUS was toegewijd, staat op eene wierde en is een tamelijk groot gebouw,

met eenen kleinen spitsen toren, doch zonder orgel. Men treft daarin de wapenschilden der familie van Assuck aan.

De Afgescheidenen, die er 60 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Leens*.

De Doopgez., welke er 17 in getal zijn, hadden hier vroeger eene vermaning, doch behooren thans tot de gem. van *Mensingeweer*.

De R. K., van welke men er ongeveer 400 aantreft, parochiëren op *den Hoorn*.

De dorpschool wordt gemiddeld door 70 leerlingen bezocht.

Vroeger stonden hier twee burgen als Lulema en Terborg. Zie die woorden.

Sommigen geven deze plaats verkeerdelyk op als de geboorteplaats van den beroemden BALTHAZAR BEEKER, wiens vader hier Predikant is geweest. Hij was, zoo als wij dit op dat art. vermeld hebben, te Metslawier, in de provincie Friesland, geboren; doch, op tienjarigen leeftijd alhier gekomen, heeft hij er grootendeels zijne opvoeding genoten.

Dit dorp werd den 26 Maart 1564 door de Friezen aan kolen gelegd, uit weerwraak, omdat de Spaansche Stadhouder over Stad en Lande, FRANCISCO DE VERBUCC, eenen strooptogt in Friesland gedaan had.

WARFSTER-MOLEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6½ u. O. ten N. van *Leeswarden*, kant. en 4 u. O. Z. O. van *Doekum*, ½ u. N. ten O. van *Burum*, waartoe het behoort. — Men heeft er eenen korenmolen, op den Oude-zeedijk, langs welke de rijweg loopt en de huizen eene dubbele rij gebouwd zijn.

WARFUMERBUREN, oude naam van het d. WARFUM, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie WARFUM.

WARFUMERDIEP, water in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie WARFUMER-ZIJL.

WARFUMER-KLOOSTER, voorm. kommandertij in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie WARFUM (Het Klooster-).

WARGA, WARREGA of WARRAGA, oudtijds RAWISA geheeten, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. O. van *Leeswarden*, kant. en 2 u. N. O. van *Rauwerd*. Men telt er in de kom van het d. 182 h. en 670 inw., en met de buurtjes Naarderburgen en Domwier, 202 h. en ongeveer 1000 inw., die in de koemelkertij en handel in boter en kaas, en granen hun bestaan vinden. Ook heeft men er 1 olie- en 1 roggemolen. Men heeft hier eenige kleine binnen schepen en over het doorlopende water drie zware bruggen.

Volgens sommigen zou dit dorp van het volgende voorval zijnen naam ontleend hebben. Nadat WILLEM IV, Graaf van *Holland*, in het jaar 1345, met al zijne Heeren en Ridders nabij Stavoren verslagen was en vele vlugtende Hollanders gekomen waren in Oostergoo, achter Wirdum, zouden de Friezen, die in het riet verborgen lagen, zulks ontdekkende, hen onvoorzien overvallen en op de vlugt geslagen hebben, en hiervan zou het dorp zijnen ouden naam RAWISA verloren en dien van WARREGA, zoo veel als een dorp van *verweeringe* of *van oorlog* te kennen gevende, ontvangen hebben; doch deze naamsafleiding komt ons zeer bedenkelijk voor, want, behalve dat het twijfelachtig is of de verslagen Hollanders, al vlugtende, zoo ver landwaarts in gekomen zijn, kan WARREGA wel zoo veel als

Werreys genoemd zijn, en dan zal het bogin des weerds ons aanleiding geven, om aan een weer of wier te denken, hoedanige men er in Friesland vele aantreft, en hieromtrent, wegens de laagte der landen, inzonderheid noodig had, te meer daar er zoo vele andere dorpsnamen zijn, die van weer of wier afstammen, terwijl de laatste lettergreep, *ga* of *gae*, de betekenis van buurt heeft, zoo als uit vele andere benamingen blijkt.

De Herv., die er 560 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Warga-Warstiens-en-Wartena*, welke hier eene nette kerk heeft, met eenen stempen toren en van een orgel voorzien, dat in het jaar 1787 door den Orgelmaker A. van Gausen vervaardigd is.

De Doopsgez., die er 156 in getal zijn, maken, met die uit de dorpen *Wartena*, *Aegum*, *Wirdum*, *Goutum* enz., eene gem. uit, welke ongeveer 430 zielen telt, en onder deze 190 Ledematen. De eerste goordende Leeraar, die in deze gem. de dienst heeft waargenomen, is geweest G. E. FRANKEN, die in het jaar 1804 herwaarts kwam, en in het jaar 1826 overleden is. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk, die ten O. van het dorp in eene zijbuurt staat, is een oud eenaansienlijk gebouw zonder toren, doch van een orgel voorzien.

De R. K., van welke men er ongeveer 220 telt, maken met die van *Wartena* eene stat. uit, welke door eenen Pastoor bediend wordt en 540 zielen, en onder deze 220 Communikanten, telt. De kerk, die in het drooggemaakte *Jornakuster-meer* staat, heeft toren noch orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door 140 leerlingen bezocht.

Men had hier vroeger de staten Groot- en Klein-Roerde, Groot- en Klein-Palma. Zie PALMA (GROOT-) en PALMA (KLEIN-) en ROUNA.

De kermis valt in op Pinkster Maandag.

Bij den watervloed van Februarij 1825 waren de landen onder dit dorp bijna geheel door het boezemwater overstroomd.

WARGAASTER-MEER (HET GROOTE-) of HET GROOTE-WARREBAAS-TER-MEER, voorn. meer, prov. Friesland, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Rauwerd*, Z. W. van *Warga*.

Dit meer, waarin vroeger veel visch werd gevangen, is ongeveer in het jaar 1640 drooggemaakt en maakt thans eenen pold. uit, die, volgens het kadaster, eene oppervlakte bestaat van 188 band. 18 v. r. 47 v. ell.

WARGAASTER-MEER (HET KLEINE-), voorn. meer, prov. Friesland, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Zie *JORNKUSTER-MEER*.

WARGAASTER-VAART (DE), vaart, prov. Friesland, kw. *Westergoo*, welke in eene zuidelijke sigting van het *Woudmanadieep*, griet. *Leeuwarderadeel*, langs het drooggemaakte *Hempenser-meer*, en het d. *Warga*, in *Idaarderadeel*, naar het *Aegumer-diep* loopt.

WARGA-WARSTIENS-EN-WARTENA, kerk. gem., prov. Friesland, klass. van *Leeuwarden*, ring van *Wirdum*, met drie kerken, eene te *Warga*, eene te *Warstiens* en eene te *Wartena*, en 910 zielen, onder welke 560 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen is geweest PRAUS ANNIJUS, die in het jaar 1587 hier was, en in het jaar 1591 reeds door Aegnes HILLIENS was opgevolgd.

Onder de hier gestaan hebbende Leeraaren verdienen melding: de Opvoedkundige JOHANNES HASSIGER NIJWOLD, van 1770—1812, en de Nederduitsehe Taalkundige ISAÏC VAN HARENWIJK, van 1815—1817.

WARGEJ of **WARGAY**, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkes*, aan de Oostkust van het eil. *Celebes*. Het is hoog, met veel bosch en op een koraalrif gegrond.

WARGEJ-WAWONI, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkes*. Zie **WAWONI**.

WARING, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djojokarta*.

In de nabijheid van dit dorp viel den 17 Junij 1829 een gevecht voor tusschen den Kolonel **CLEVERUS**, aan het hoofd van de 6e en 7e mobile colonnes, en nagenoeg 1200 man muitelingen. De vijand, die in verscheidene rigtingen met vrij veel stoutmoedigheid was komen oprukken, werd daarbij op alle punten verslagen en verstrooid, zoodat, ook als een gevolg van dit belangrijk gevecht, **DJURE NISANO** zich verplicht zag die streken te verlaten en langs **Wa-War** en **Kadilango** naar den linkerover van de **Bogowonto** terug te trekken.

WARINGEN (**KOTTA**), d. in *Oost-Indië* op het *Sundasche* eil. *Borneo*, aan de Zuidkust, resid. *Banjermasing*. — Sedert 25 Augustus 1846 is aldaar een Posthouder geplaatst.

WARIO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*.

Het is eene kleine plaats met eene Christenbevolking van ongeveer 140 zielen, die negentien daties of huisgezinnen uitmaken. Er is een bidhuis of school en kerk van *gabba-gabba*, en een schoolmeester die 36 leerlingen heeft. Dit dorp wordt door eenen **Patti** bestuurd.

WARK (**DE**), groote beek in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspringt op de hooge vlakte tusschen de *Sure* en de *Atttert* vloeit langs de d. *Ober-Mertzig*, *Nieder-Mertzig*, *Ober-Feulen* en *Nieder-Feulen* en valt te *Ettelbrück* in de *Alzette*.

WARKA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het *Amboinsche* eil. *Ceram*, aan de *Roewis*.

WARKA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, ads. resid. *Krawang*.

WARKEMAHEERD, voorm. adell. h. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 9 u. *W. van Appingedam*, kant. en 5 u. *W. ten N. van Onderdendam*, gem. en 1 u. *W. van Ulrum*, onder het d. *Vierhuizen*.

WARKEN, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. *O. van Zutphen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. *O. van Warnsveld*; met 44 h. en 320 inw.

WARKEN (**NIEDER-**) of **WARKEN**, geh. in de bechl. *Bourscheid*, groothert. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. *Z. Z. W. van Diekirch*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. *O. van Ettelbruck*. — Het bestaat uit 27 h. met ruim 200 inw.

WARKUM, oude naam van het stadje **Woukum**, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie **Woukum**.

WARLAU, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, in den *Molukse* *Archipel*, *O. van Ceram-Laut*.

WARLESLE, naam, onder welken het d. **Wanss**, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, in de aldis eenw voorkomt. Zie **Wanss**.

WARM, volgens sommigen, een voorm. water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, waarvan het d. *Warmond* zijnen naam ontleent; men vindt echter geen bewijs, dat dit water immer bestaan heeft.

WARM, buurs. in het graaf. *Zutphen*, prov. *Gelderkand*, arr. c^{iv} 8½ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en ½ u. Z. van *Terborgh*, gem. en 1½ u. N. W. van *Gendringen*, nabij *Elten*, waartoe zij behoort.

WARMELO, haves., prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. ten Z. van *Enschede*, gem. en 5 min. Z. van *Diepenheim*.

Deze haves. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer F. W. Baron Sloff.

WARMENHUIZEN, gem. in *Geestmer-ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen* (2 k. d., 12 m. k., 5 s. d.); palende N. W. voor een klein gedeelte aan de gem. *Zijpe*, N. aan *St. Maarten-Renigenburg-en-Valkoog* en aan *Haringcarspel*, O. en Z. aan *Oudcarspel*, W. aan *Bergen en Schoorl*.

Deze gem. bevat het d. *Warmenhuizen*, de b. *Krabben-dam* en het grootste gedeelte van het geh. *Schoorldam*; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1513 bund. 54 v. r. 46 v. ell., waaronder 1502 bund. 73 v. r. 84 v. ell. belastbaar land; telt 176 h., bewoond door 210 huisgez., uitmakende eene bevolking van 900 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er ééne schuitenmakertij en eenen korenmolen. Vroeger waren er nog 1 zaagmolen, 1 bierbrouwerij en 1 linnenweverij.

De Herv., die er 480 in getal zijn, onder welke 200 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. van *Alkmaar*, ring van *Scharwoude*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *HIERONYMUS* . . . . ., die in het jaar 1578 herwaarts kwam en in het jaar 1580 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den *Ambachtsbeer*.

De R. K., die er 450 in getal zijn, onder welke 560 *Communi-kanten*, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Noord-Holland*, behoort, en door eenen *Pastoor* bediend wordt. De *Pastoor*, die het leeraarambt alhier waarnam toen de reformatie zich tot deze streken uitstreckte, was *PETRUS VAN BOEKHOEST*, een vermaard *Godgeleerde* en *Kanunnik* van het kapittel van *Haarlem*; hij werd in de nabijheid van *Brielle* om zijne standvastigheid in het geloof zijner voorvaderen met den strop om het leven gebragt, in het jaar 1574. — Van dien tijd af waren de *Katholijken* te *WARMENHUIZEN* en oml. streken zonder *Pastoor*, tot dat in het jaar 1622 *JACOBS VAN ROOSEDAAL* de pastorele bediening aanvaardde, die in 1666 wederom werd opgevolgd door *HENRICUS HULSHORST*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Warmenhuizen* en ééne te *Schoorldam*, welke gezamenlijk gemiddeld door 150 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. is eene heerl., welke vroeger behoord heeft tot de nalatenschap van den beroemden *LAMORAAAL*, Graaf van *Egmond*, waaruit zij in het jaar 1605 door de schuldeischers van zijnen zoon, mede *LAMORAAAL* geheeten, verkocht is; doch door de *Staten* weder genaast zijnde, werd gezegde *LAMORAAAL VAN EGMOND* daarmede verleid. Toen deze echter deze heerl. later weder verkocht, schijnt zij gekomen te zijn aan *Mr. WILLEM BARDEWIJUS*, zoon van den *Amsterdamschen Burgemeester Mr. WILLEM BARDEWIJUS*; althans deze komt in 1612 als Heer daarvan voor. In het midden der vorige eeuw werd zij in eigendom bezeten door *HENDRIK VAN HOORB*, wegens *Zeeland Afgevaardigde* ter *Algemeene Staten*, uit kracht van zijn huwelijk met *Vrouw ANTONIA DE LA PORTE*. Later behoorde zij aan *Jonkheer JACOB ADRIAAN BARON DU TOUR*. Thans is Heer van *WARMENHUIZEN*

de Heer **BOZARD HOSSE** Baron **RINGERS** van **WARRENHUIZEN**, woonachtig te 's Gravenhage.

Het d. **WARRENHUIZEN** ligt 2 u. N. van Alkmaar, 2 u. Z. Z. W. van Schagen. Men telt er in de kom van het d. 127 h. en 600 inw. In de Herv. kerk, welke vóór de Reformatie aan de H. **URSULA** was toegewijd, was destijds aan het altaar, hetwelk aan de zuidzijde stond, eene vikarij gesticht. Deze kerk is een oud, ruim gebouw, met eenen lagen toren, waarvan het onderste gedeelte vierkant is, doch daar boven loopt hij spits toe. Op het midden van het dak was vroeger nog een klein torentje met een bengeltje en eenen doorluchtigen appel. Men heeft in de kerk geen orgel.

De R. K. kerk, aan de H. **URSULA** toegewijd, is een nieuw, in het jaar 1837 gesticht, gebouw, met eene kapel, eenen toren en een fraai orgel. Men heeft daarin een altaar. In het jaar 1847 is naast de kerk eene bijzondere begraafplaats voor de R. K. aangelegd.

De dorpschool wordt gemiddeld door 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den tweeden Zondag in Augustus; vroeger had zij in de week na Pinksteren plaats.

WARRENHUIZEN is de geboorteplaats van **JOHANNES SASKERIDES**, die in het midden der zestiende eeuw Hoogleeraar der godgeleerdheid te **Koppenhagen** was, en van **NICOLAAS SCHELTJUS**, R. K. Priester van St. **Maarten**, een geleerd man, die het Pausdom verliet en in 1566 naar **Amsterdam** beroepen werd, vanwaar hij, in 1567, om de vervolging, naar **Emden** week. Men houdt **WARRENHUIZEN** mede voor de geboorteplaats van **CORNELIS KOOLTUIN**, R. K. Priester van **Haringcarpel**, die de leer der Hervorming voorstond, zich in het jaar 1659 openlijk daarvoor verklaarde, ten gevolge daarvan het land ontweek naar **Engeland** en daarna naar **Koppenhagen**, waar hij Hoogleeraar in de **Hebreeuwsche taal** werd.

In de jaren 1612 was hier vrij wat oneenigheid tusschen de Remonstranten en Contra-Remonstranten. In het laatstgemelde jaar was **PETRUS EMILIUS**, die Remonstrantgezind was, aldaar, naar de kerkenordering des jaars 1591, tot Predikant beroepen; doch het gemeen, van buiten opgemaakt, hield hem uit de kerk. Men sloot de kerkdeur met nieuwe sloten en sloeg er palen voor, zoo dat **WILLEM BARDUS**, Heer van **WARRENHUIZEN**, geweld moest gebruiken, om de kerk open te krijgen. Doch het beroep op **EMILIUS** bleef steken, en het had naderhand nog veel moeite in, om eenen Predikant te krijgen, tot redelijk genoeg van den Heer en van de gemeente. In het jaar 1618 moeten hier al weder oneenigheden ten dien opzichte ontstaan zijn; althans op den 16 November van dat jaar, werd bij 's Lands Staten verstaan, dat de beide gezindheden, beurtelings, in de kerk te **WARRENHUIZEN** zouden prediken.

Na de landing der Engelschen en Russen in Noord-Holland, in het jaar 1799, had de Generaal **АВЕРКОВИЧ**, den 14 September, het dorp **WARRENHUIZEN** door een talrijk detachement doen bezetten. In den volgende nacht deed de Generaal **DUMONCEAU** dien post aanvallen door eenige Jagers van het vierde bataillon en de Grenadiers der zesde halve brigade, aangevoerd door den Kapitein **GOUDOEVER**, met dat gevolg, dat zij met zeer veel onversaagdheid zich meester maakten van het dorp, en de vijand genoodzaakt werd zijne gekwetsten en bagaadje achter te laten.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van keel, met 3 chevrons van silver.

WARMERDAM (DE), weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **WARMONDERDAM**.

WARMERDAMSCHÉ-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **WARMONDERDAMSCHÉ-POLDER**.

WARMOELA of **WARANALA**, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Amboneche* eil. *Ceram*, aan de *Zuidkust*, deel *Selan*, onder den Koning van *Soeelan* staande.

WARMOESSCHANS (DE), voorm. schans in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, buiten de *Rijnsburgerpoort* der stad *Leyden*, aan het einde van den toenmaligen straatweg.

Deze schans was in den nacht tusschen 17 en 18 Julij 1574 tijdens het beleg der stad *Leyden*, door de *Spanjaarden* opgeworpen en had den gezegden naam bekomen, omdat de burgers, daardoor verhinderd werden in hunne kool- en warmoestuinen te gaan, om er de vruchten uit te halen.

WARMOND, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk* (2 k. d., 21 m. k., 2 s. d., 2 afd.); palende N. W. aan de gem. *Sassenheym*, N. aan *Lisse-* en het *Kagermeer*, O. aan *Alkemade*, Z. O. en Z. aan *Leyderdorp*, Z. W. en W. aan *Oegstgeest-an-Poelgeest*.

Deze gemeente bestaat uit de navolgende polders: den *Zwanburger-polder*, den *Klaas-Hennepoel-polder*, den *Veer-polder*, den *Hoogeweidsche- of Doodjes-polder*, den *Hof-polder*, den *Werf- of Simons-polder*, den *Groot-Henmeer-polder*, den *Klein-Henmeer-polder*, den *Laker-polder*, den *Kogjes- of Tuinder-polder*, en den *Kooi-polder*; alsmede uit gedeelten van den *Boterhuis-polder*, van den *Zweilander-polder*, van den *Klein-Henmeer-polder*, van den *Klinkenbergische-polder*, van den *Warmonderdamsche- en Alkemader-polder*, van den *Broek- en Simontjes-polder*, van den *Hellegats- of Jan-Korsen-polder*, van den *Floris-Schouten-Vrouwe-polder*, van den *Waterloos-polder* en van den *Voorhofsche-polder*. Eindelijk heeft men in deze gem. nog vele aanzienlijke meren en andere wateren, als: het *Norremeer*, het *Zweiland*, de *Dieperpoel*, de *Bymerspoel*, de *Spriet*, de *Laeck*, de *Warmonder-Lee*, de *Zijp*, de *Zijl* en een gedeelte van het *Vennemeer*. Zij bevat het d. *Warmond*, en eenige verspreid staande woningen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1447 bund. 12 v. r. 65 v. ell., waarender 1184 bund. 80 v. r. 8 v. ell. belastbaar land. Men telt er ruim 150 h., bewoond door 220 huizeg., uitmakende eene bevolking van ruim 1230 iaw., die meest in den landbouw, de veeteelt en boomkwekerij hun bestaan vinden. Ook heeft men er 2 scheepstimmerwerven en 1 korenmolen.

De Herv., die er ruim 430 in getal zijn, onder welke 260 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring van *Noordwijk*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **PISTER VAN OY**, die er in het jaar 1586 stond, en in het jaar 1597 of 1598 eenen opvolger kreeg.

Toen de Remonstrantsche Predikanten in het jaar 1631, door de sorgeloosheid hunner bewakers, uit hunne gevangenis op het slot *Loevestein* ontkomen waren, en hun het prediken alomt bij oogluiking werd toegelaten, uitgenomen in de stad *Leyden*, gingen de Remonstranten dezer stad naar **WARMOND**, om aldaar hunne Godsdienstoefening

te houden. Zij hadden er toenmaals zelfs twee Predikanten, welk getal vervolgens tot één verminderd is, waarna eindelijk de Godsdienstoefening hier gesindte daar ter plaatse geheel in onbruik geraakt en naar Leyden verlegd is, waar die gemeente in het jaar 1676 eene kerk gebouwd heeft.

De Evang. Luth., die men er 5 aantreft en de 5 Doopsgez., die er wonen, behooren tot huane respectieve gem. te Leyden.

Men telt er 790 R. K., van welke 500 Communikanten eene stat. uitmaken, die tot het aartspr. van *Holland-en-Zeebnd*, dek. van *Rijnland*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt; terwijl de overige tot de statien van *Sassenheym* en *Oud-Aa* gerekend worden.

De 6 Isr., die men er aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Leyden* gerekend.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 100 leerlingen bezocht wordt. Met deze school is vereenigd eene Fransche kostschool voor jonge Heeren, welke 10 leerlingen telt.

Deze gem. is eene heert., welke meer dan 400 jaren door het geslacht van *WARBOND* en van *WOEDE* bezeten is, tot dat *JACOBA VAN WOEDE*, weduwe van *GISSBERT VAN RAAPHORST*, haar in 1804 naliet aan *JOHAN VAN WASSENAER VAN DEUVERVOORDE*, door wiens afstammelingen zij tot op onzen tijd bezeten is. Thans is *VROUW VAN WARBOND*, Jonkvrouw *ADOLPHINE WILHELMINE ANNE VAN DEN WYCK*, echtgenoot van den Heer *LEOPOLD, GRAAF VAN LINBURG STYRUM*, woonachtig te *WARBOND*.

Het d. *WARBOND*, van ouds *WARRENHEDA*, ligt 1 u. N. van *Leyden*, ½ u. Z. O. van *Noordwijk-Binnen*, aan de *Lee*.

Dit dorp behoorde mede onder de kerkelijke goederen, die *WILLEM VAN GELDER*, de een en voertigste Bisschop van *Utrecht*, in het jaar 1065, aan den *Abt van Echternach* afstond, en wordt in den brief van afstand *WARHEDA* genoemd. Indien de naam zijnen oorsprong heeft van den Franschen Koning *FARABOND*, waarvan de verandering in *WARBOND* en vervolgens in *WARBOND*, niet ongemakkelijk valt, dan zou men kunnen rekenen, dat dit dorp reeds in wezen was, of zijne beginsel zou gehad hebben in de vijfde eeuw; doch dit is even onzeker als hetgeen anderen voorgewen dat hier een vlietje zou geloopen hebben, hetwelk de *Warm* heette; waarmede dan het dorp, als aan den mond van den *Warm* liggende, zijnen naam zou gekregen hebben. Het is ondertusschen jammer, dat geene schrijvers van zulk een vlietje gewagen; ten zij men stellen wilde, dat de *Mare*, die hier niet verre van daan loopt, de *Warm*, of *Warme* geweest zij, doch die verandering, waaraan men de overeenkomst of gelijkheid der oude letters *M* en *W*, tot eenen grondslag zou geven, gaat zoo gemakkelijk niet ten aanzien der uitspraak, kunnende een misslag in het lezen van eenen letter geen benaming zoo gemeen maken, dat ze bij de landstaten, die toen voor het meeste gedeelte lezen noch schrijven konden, uit dien hoofde in gebruik raakte. Nog eene andere naamrede van *WARBOND* vinden wij aangeteekend, waarbij een riviertje de *War* heeten, omtrent dit dorp ondersteld wordt, dat zijnen naam zou gekregen hebben van de *Warners* of *Varners*, een volk uit de *Saksen*, dat zich, aan de noordzijde van den *Rijn*, ter plaatse daar die rivier naar het *Huis-te-Britten* liep, zou ter neder gezet hebben, en zich honderd zes en dertig jaren gehandhaafd. Wij verkiezen liever hierover geen oordeel te vellen en laten aan de beschijing onzer lezers over, zelf eene keuze te doen.

Het dorp *WARBOND* ligt zeer gemakkelijk. Ten O. loopt het water de *Lee*, gedeeltelijk het uitwateringskanaal voor het onder *WARBOND*

gestichte stoomgemaal de Leeghwater, dat met verscheidene naast elkander gelegen woningen, hoven en boomgaarden bezoomd is, die de oostzijde van de dorpsstraat vormen, terwijl menigvuldige uitgangen en laantjes aan de westzijde op den rijweg van Leyden naar Sassenheym uitkomen. Deze rijweg, die in 1845 bestraat is, begint bij het Warmonder-hek, aan de Poel of Leydsche-vaart, en loopt over den Warmonder-dam tot aan den Groot- of Heerenweg. Men telt in het eigenlijke dorp 105 h. en 880 inw.

Aangezien WARMOND reeds vroeg bekend en bij gevalg ook bewoond is geweest, zal het zeer waarschijnlijk niet lang zijn verstoken gebleven van een waardig gebouw, ter oefening van de godsdienst. Dat dit gebouw echter in den beginne zeer klein van omtrek moet geweest zijn, kan men daaruit besluiten, doordien het in het jaar 1063 slechts eene kapel genoemd werd. Met dezen naam komt het voor in een aangehaalden verdragbrief tusschen WILLEM, den een en twintigsten Bisschop van Utrecht en REGINBERTUS, Abt van Echternach, aan welchen laatste, door den eerstgemelde, de helft van eenige kerken en kapellen in Holland, in gemeenschap met den eersten waren overgegeven; doch doordien zulks tegen den zin der Graven van Holland geschied was, heeft GERARDUS, Abt van Echternach, tot beslissing van dezen twist, gelijk men zulks in een nader verdrag leest, in 1165, alles weder moeten terug geven. In welchen tijd deze kapel eigenlijk gesticht is, daarvan vindt men geene blijken; maar wel, dat zij aan den Apostel MATTHIAS was toegewijd. Het is echter ontwijfelbaar, dat de tegenwoordige kerk, die geheel van het dorp verwijderd staat, de kerk of kapel van het Nonnenklooster is geweest. Zij zal tot parochiekerk verheven zijn, toen het dorp grooter en de inwoners talrijker werden. Dat zij van den aanvang niet zoo groot is aangelegd, als zij in vervolg van tijd is geworden, blijkt onder anderen daaruit, dat het koor der kerk eerst in het jaar 1525 aangelegd, en in het jaar 1527 volbouwd is, ten ware, dat men wilde beweren, dat er reeds lang voor dien tijd een koor aan de kerk geweest was, hetwelk op den zoe even genoemden tijd vertimmerd en vergroot is. Uit zekeren ouden brief van het slot of huis te WARMOND is gebleken, dat de erfgenamen van MEVROUWE JACOMA VAN WOUDE, weduwe van Heer GIJSBERT VAN RAAPHORST; de eene helft van de onkosten tot den opbouw gedragen hebben, hetwelk den Heer JOHAN VAN DUIVENVOORDS, erfgenaam van voornoemde weduwe en Heer van WARMOND, gekost heeft 759 ponden 17 schellingen, van 40 grooten het pond (789 guld. 83 cents), terwijl de gemeene bureu van dit dorp, de andere helft daartoe betaald hebben. De bejegving der pastorij deser kerk stond aan den Heer van WARMOND. De dienst was echter door den tijd zoodanig vermeerderd, dat daartoe een Pastoor, een Onderpastoor en onderscheidene Priesters gebruikt werden.

De meeste Heeren van WARMOND begiftigden de kerk van tijd tot tijd met verschillende goederen en inkomsten. Voornamelijk heeft Heer JACOB, zoon van den voorgemelden Heer GIJSBERT, veel goeds aan de kerk bewezen, gelijk zulks in een geschreven kerkboek staat aange-teekend. Om deze reden was het ook, dat men alle Donderdagen en Vrijdagen na St. Pancras en op de zelfde dagen na St. Lambertsdag, verscheidene diepensten voor hem, voor zijne verdere nakomelingen en voor zijne voorzaten moest verrigten; en voor welke aan de geestelijkheid, die deze diensten waarnamen, en ten minsten vijf in getal waren; zeker jaargeld was toegelegd. Deze kerk was met onderscheidene altaren en vikarijen voorzien. Behalve het hoofdaltaar zijn de

volgende ons nog bekend: het altaar van het *H. Kruis*; dat van de *Magd MARIA*; en dat van *St. CATHARINA*. Men wil ook dat in die kerk een altaar van het *H. Sacrament* zou gestaan hebben, en men vindt aangeteekend, dat er wekelijks, op zekere dagen, missen moesten gelosen worden ter eere van het *H. Sacrament*, en van *St. JOSEPH*, *St. ANNA*, *St. URSULA* en anderen. Volgens zekeren brief van het jaar 1521 was aan het altaar van *St. CATHARINA* een vikarij gesticht. Ook vond men in deze parochiekerk nog eene vikarij, Heer Volperts Vikarijst geneemd, welke ter begeving stond van den Abt van Egmond en in den jare 1574 van daar in het oude Mannenhuis te Montfoort werd overgebracht. Vóór de Reformatie was in deze kerk eene vermaarde broederschap gesticht, gelijk men zeide, ter eere Gods, van de *Woeidermaagd MARIA*, en van *St. MATTHIAS*, den patroon der kerk. De leden waren aan eenige wetten verbonden, en te samen gesteld uit broeders en zusters, welke niet alleen te *WARNOB*, maar ook aan de Kaag, woonden. Onder deze leden bevonden zich vele personen van adel en groot aanzien, en hunne namen stonden in eene broederschaepsboek aangeteekend. In een dood- of jaargetijdeboek van het Cisterciënserklooster te *WARNOB*, werd mede van eene broederschap gewag gemaakt, doch het is twijfelachtig, of die in de parochiekerk of in de kerk van het klooster Mariënhave was opgericht. Nadat deze kerk, in luister zoo hoog geklommen, benevens het aangebouwde koor, eene lange reeks van jaren voortdurend gebloeid had, is die in het eerste beleg der stad Leyden, op den 14 Augustus 1575, door de Spanjaarden in den brand gestoken, gelijk eene oude kronijk zulks aanteekeut. De kerk stortte in hare puin ueder, maar de toren, welks spits alleen tot op het vierkant metselwerk toe verbrande, bleef verder staan. Toen in het jaar 1601 het koor weder uit zijne asche verrees, werd de grafstede der Heeren van *WARNOB* geplaatst, waar weleer het hoofdaltaar gestaan had, en het overig gedeelte daarvan door *JAN VAN DEIVENVOORDE*, zoon van Heer *JACOB*, en *Vrouw HENRICA VAN EGMOND*, tot de godsdienstoefening weder bekwaam gemaakt. Het ander gedeelte der kerk is tot heden toe in puin blijven liggen. Deze kerk is thans een met gebouw, hetwelk in het jaar 1825, door de bijdragen van de inwoners der plaats, met een eenvoudig, doch zeer welluidend orgel versierd is, terwijl er door de wellillendheid van de toenmalige *Ambachtsvrouw*, *Mevrouw VAN LEYDEN VAN WARNOB*, en van den Heer *ADOLF WOLTERS* een fonds is te samen gebracht, waaruit een gedeelte der kosten van het bespelen en onderhouden van dit orgel kan bestreden worden. Aan dit fonds is in 1858 door den Heer *JACOBUS MARINUS HARRISMAN*, Oud-Vice-Admiraal der Koninklijke Marine, die des zomers alhier zijn verblijf had, eene som van vijf honderd gulden 2½ percent werkelijke schuld vermaakt, terwijl *Mevrouw ANNA JOHANNA VAN GHEEN*, wed. *ADOLF WOLTERS*, in 1859, aan de kerk eene som van 6000 guld., ter vervaardiging van een nieuw orgel, benevens de opbrengst van een huis en tuin, tot onderhoud daarvan, vermaakte, waarbij de Heer *DANKER ARIJS HARRISMAN*, Oud-Vice-Admiraal, in het jaar 1840, bij uitersten wil een certificaat van 2½ per eent werkelijke schuld, groot 1000 guld., voegde. In 1842 werd het oude orgel dan ook door een ander vervangen, hetwelk den 5 Mei van dat jaar ingewijd en vervaardigd is door de Heeren gebroeders *H. B.* en *G. W. LORHAN*, firma *N. A. LORHAN en Zonen*, orgelmakers te Groningen en te Gouda. Het heeft 2 klavieren en een aanhangend pedaal. Nog is aan deze kerk door gezegde wed. vermaakt 1500 guld. tot aankoop van zilver bij het Avondmaal, en 4000 guld. zonder

bepaalde bestemming. De dikke vierkanten toren, die van boven met eenen achtkantigen spits gedekt is, staat op eenigen afstand van de kerk, doordien het schip in pain ligt.

De R. K. kerk, aan den H. MATTHIAS toegewijd, is vroeger de kerk der Remonstranten geweest, van welke zij in het jaar 1796 is aangekocht. Het is een klein, net gebouw, waarop in 1846 een houten toren, met luidklok, geplaatst is; ook is zij van een orgel, dat in 1858 vernieuwd is, voorzien en prijkt met twee ongeveer 2 ell. hooge beelden, van de H. MARIA en MATTHIAS, en eenen eikenhouten predikstoel, vervaardigd door den Utrechtschen beeldhouwer E. F. GROSSES. Vooral is bezienwaardig de marmeren communiebank, wier wedergade in Nederland niet wordt gevonden.

Vóór de Reformatie, stonden hier twee kloosters, een voor mans, Marienhaven genoemd, en een voor vrouwen, het Elfduizend Maagdenklooster geheten. Zie die woorden.

In het jaar 1799 is hier het R. K. Seminarie voor het aartspr. van *Holland-en-Zeeland* opgericht. Trotsch en statig verrijst dit gebouw met zijnen klokketoren, uit het midden van zijne tuinen. Het is in het jaar 1831 geheel nieuw gebouwd, in 1843—1844 aammerkelijk vergroot (zoodat het nu meer dan de dubbele ruimte bevat, dan die het in 1831 had) en tot een der twee seminariën van de Hollandische sending ingerigt. Het bevat van binnen de noodige cot- en andere zalen, collegiekamer enz. Iedere Seminarist heeft zijne eigene kamer. De kapel is thans een groot, zeer fraai in gothischen stijl opgetrokken kruisgebouw. Zij staat achter het gebouw, met haar hoofdkruis in de rigting van den toren van het seminarie. Men bevaart daarin een gedeelte der heetbare kerksteden tot de kapel van Koning LOUWIS behorende en door Koning WILLEM I aan dit gesticht geschonken; terwijl de overige in de St. Jacobskerk te 's Gravenhage en te Vaassen gevonden worden. Ook is er eene algemeene boekertij.

Voorteen bestond hier ook eene kamer van Raderijkers, die de *Rode Maagdenbloemen* ten wapen voerde en ten spreuk had: *In Liefde verward*.

Voorts hebben in deze gem. onderscheidene riddersmatige hofsteden bestaan, waarvan nu nog alleen het Muis-te-Warmond, overig is, doch men treft er nog eenige kleine buitenplaatsen aan.

De kermis valt in den eersten Zondag in October.

Het wapen van deze gem. bestaat in een schild van anuur, met een kruis van silver.

WARMOND (HET HUIS-TE-), voorm. riddersmatige hofst. in *Rijnsland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Leyden*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Noordwijk*, gem. en 10 min. N. O. van *Warmond*.

Dit huis is het eigenlijke stambuis van de Heeren van WARMOND en van een oud oorsprong, dat men te vergeefs het tijdstip van de eerste stichting zoekt. Men weet echter stellig, dat het gedurende meer dan vier achtereenvolgende eeuwen de zetel is geweest van het oude geslacht van VAN WOUDE, waarvan de eerste, die het in bezit kreeg JACOB VAN WOUDE was, de elfde van dien naam, die, in 1280, eene erfdochter van WARMOND ten huwelijk nam. Zijn soen, JACOB VAN WOUDE XII, Ridder, volgde hem op; hij was genoodzaakt het land te verlaten, wegens de samenswering tegen Graaf FLORIS V, in 1296. Na eenige jaren als balling te hebben geleefd, verleende hij belangrijke hulp aan de Hollanders in den oorlog, welke in 1508 tuschen

ben onder aanvoering van **HENRIJ VAN VIJSEN**, **HERDIJK Burggraaf VAN LEYDEN**, **FLORENTIJS DEUYENVOORDE** en andere Edelen, tegen **GUINDO VAN AVENNES**, den twee en veertigsten Bisschop van Utrecht werd gevoerd, met dat gevolg, dat laatstgenoemde werd geslagen, en, na aanzienlijke verliezen te hebben geleden, moest terugtrekken. Dit was oorzak dat **JACOB VAN WEUDS** door tusschenkomst van bovengenoemde edelen, weder in het bezit zijner goederen en burgrechten hersteld werd. Hij stierf echter in den loop van het zelfde jaar. In 1396 werd zekere **JAN VAN WEUDS** Ridder geslagen, wegens zijnen betoenden moed in den oorlog tegen de Friezen. Hij verkreeg in 1402, dat **WARHOND** tot eene vrije heerlijkheid en erfelijk leengoed verheven werd en stichtte twee kloosters in de nabijheid van het dorp, het eerste in 1410 voor adellijke dames zonder vermogen, van de orde van de H. **URSULA** der 11000 maagden; het tweede in 1413, voor Monniken van de order der Cisterciënsers en begiftigde die met ruime inkomsten en bezittingen.

Bij gebreke van mannelijke afstammelingen ging de heer. **WARHOND**, in 1523, door huwelijk over in de familie van **WASSENHAR DEUYENVOORDE**.

Volgens oude kronijken werd het **HUIS-TE-WARHOND**, even als de kerk (behalve de klokkenstoren), den 18 Augustus 1573, gedurende het eerste beleg van Leyden, door de Spanjaarden geheel verbrand en de kloosters verwoest.

Bij resolutie van de Staten van Holland, van 3 Mei 1577, werd aan **JOHAN VAN DEUYENVOORDE**, Heer tot *Warmond*, vergund, omme te mogen afbreken ende te demolieren tot synen koste ende profyte het Convent der Bernadyten tot **WARHOND**, mitgaders van 1600 maagden aldaar tot opbouwinge van synre Huisinge aldaar afgebroken, in respect ende spoempense van de groete ende irreparable schade ende verlies by hem geleden, ende ten einde het land ofte de plaatse daar deselve conventen op gestaan hebben, by hem suppliant gehuurt, te wooten, van de Bernadyten 's jaars voor twintig ponden, ende de andere vyf ponden voor drie jaren." Dien ten gevolge deed de Admiraal van **DEUYENVOORDE** het kasteel en het koor van de kerk in 1590 herbouwen. Sedert dien tijd bleef de heerlijkheid **WARHOND** standvastig in het geslacht van **WASSENHAR** tot in 1774, als wanaer zij verkocht werd aan den Baron **PETER CORNELIS VAN LEYDEN**, echtgenoot van **HENRIËTTE JACQUELINE GRAVINNE DE TROUS**, kleindochter van den grooten **BORNAAVE**. Zij deden het kasteel in 1780 bijna geheel vernieuwen zoo als men het heden ziet. Na hunnen dood werd in het jaar 1814, hun eenigen zoon, de laatste van dat geslacht er bezitter van. Na diens overlijden in 1821 kwam het aan zijne weduwe, geboren **beronnesse VAN PALLANDT**, die in 1844 gestorven is en het bij testament aan den tegenwoordigen eigenares vermaakt heeft, zijnde Jonkvrouw **ABOLVINE WILHELMINE ANNE VAN DER WIJCK**, echtgenoot van den Heer **LEOPOLD**, Graaf van **LIMBURG STRAUX**, die het bewoont.

Het gebouw staat rondom in aangename beplantingen, sierlijke wandelwegen, vruchtbare boomgaarden, vischrijke vijvers, met een vermakelijk uitzigt op Leyden en het Kaager-meer. Het is een der voortreffelijkste gebouwen van dien aard hier omstrecks, heeft twee vierkante torens, waarvan een, met slagklok en uurwijzer, en een met zonnwijzer. Het plagt nog eenen zwaren vierkanten toren te hebben doch deze is, in het laatst der vorige eeuw, ten deele afgebroken. Van binnen is dit slet versierd met schoone salen en vertrekken, overeenkomstig met den luister zijner bezitters. Het beslaat, met de

daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 22 bund. 78 v. r. 18 v. ell.

WARMONDERDAM of **WARBERDAM**, weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Warmond*, van den Warmonder-Heerenweg naar den straatweg van 's Gravenhage naar Haarlem, nabij het huis Ter-Wege, loopende.

WARMONDERDAMSCH-EN-ALKEMADER-POLDER, pold. in *Rijnland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gedeeltelijk gem. *Sassenheym*, gedeeltelijk gem. *Warmond*; N. aan Floris-Schouten-Vrouwe-polder, O. aan den Groot-Henmeer-polder en den Simons-polder, Z. aan den Klinkenbergesche-polder, W. aan den Roodemolen-polder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 96 bund. 10 v. r. 30 v. ell.; als: onder *Sassenheym*, 61 bund. 91 v. r. 1 v. ell., onder *Warmond*, 34 bund. 19 v. r. 29 v. ell. Hij wordt van het overtollige water ontlaat door drie watermolens, waarvan twee op de Dingsdagsche-watering en een op de Ringsloot-van-den-Groot-Henmeer-polder uitmaken. Het polderbestuur bestaat beurtelings uit den Burgemeester van Warmond en dien van Sassenheym en twee Poldermeesters.

WARMONDERDAMSCH-POLDER of **WARBERDAMSCH-POLDER**, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gedeeltelijk gem. *Sassenheim*, gedeeltelijk gem. *Warmond*; palende N. aan den Floris-Schouten-Vrouwe-polder, O. aan den Alkemader-polder en den Simons-polder, Z. aan den Klinkenbergesche-polder, W. aan den Roodemolen-polder.

Deze pold. maakt het westelijk gedeelte van den *Warmonderdamsche-en-Alkemader-polder* uit, en wordt door twee watermolens, op de Dingsdagsche-watering, van het overtollige water ontlaat. Het land ligt 1,37 ell. onder A. P.

WARMONDER-HEERENWEG, weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, loopende van het Warmonder-hek noordoostwaarts langs Warmond naar den Warmonder-dam.

Deze weg is in 1843 met klinkers bestraat, waarvan de eerste den 20 Maart van dat jaar gelegd is.

WARMONDERHEK (HET), tolhek in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Leyden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Noordwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Warmond*, aan de trekvaart van Leyden naar Haarlem, over welke hier eene brug ligt.

Vroeger was hier eene schouw of overvaart over den Pool, zoo als dit water vóór het graven van de gezegde vaart genoemd werd. Deze overvaart, welke, in het begin der dertiende eeuw, aan de Abdis van Leeuwenhorst behoorde, en door Jacob Heer van Woude in erfpacht was overgenomen, was in 1486 een eigendom van het Cisterciënserklooster te Warmond. In het jaar 1639 verkreeg Jacob van Wassenaar, als Heer van *Warmond*, van de Heeren Staten van Holland en West-Friesland octrooi, om eene brug over het Warmonderveer te leggen. Naauwelijks was echter de trekweg en vaart van Leyden op Haarlem in het jaar 1657 voltooid, of men bevond dat deze brug niet hoog genoeg was, om de trekschuiten onverhinderd door te laten, waarom de steden Haarlem en Leyden genoodzaakt waren, door hunne gemagtigden, een verdrag met den Heer van Warmond aan te gaan, om de brug te mogen verhoogden op der steden kosten, en ook voor altijd behoort te onderhouden, blijvende evenwel de eigendom der brug en het onderhoud van het tolhek geheel en al aan den Heer van Warmond.

Bij dit tolhek en brug staat eene herberg, welke den fatsoenlijken burgerstand uit Leyden tot uitspanningsoord verstrekt. In de nabijheid is een halt van den Hollandsche-spoorweg.

WARMO-SJORO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Rembang*.

WARMTINK, buiteng. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. Z. van *Almelo*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Delden*, gem. *Ambt-Delden*, aan de *Twikkelsche-vaart*.

Van dit buiteng. is het heerenhuis afgebroken. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaan eene oppervlakte van 67 bund. 22 v. r. 10 v. ell., en worden in eigendom bezeten door de Erven van den Heer *Essart ten Cate*, woonachtig te *Almelo*.

WARMUNDE, oude naam van het d. *WARMOND*, in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WARMOND*.

WARNAGAN, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en reg. *Rembang*, aan de *Noordkust*.

WARNA-RADJA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*; resid. *Praanger-Regentschappen*, reg. *Liembangan*.

WARNASARTA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Praanger-Regentschappen*, reg. *Liembangan*.

WARNERS (DE), in het Lat. *WARNI*, oude volkstam, die, volgens *Tacitus*, onspronkelijk aan de Oostzee, volgens *Plinius*, aan de Elbe of *Weixel* te huis behoorde, doch ook naar ons vaderland is afgezakt, en aan den *Rijn* moet gewoond hebben, terwijl, volgens sommigen, het dorp *Warmond*, van dezen volkstam zijnen naam zoude ontleend hebben. In of omtrent het jaar 505 tegen de *Franken* opgestaan zijnde, werden zij door *Charlmeus II*, koning van *Oost-Frankrijk*, zoo onzacht op het lijf gevalken, dat de geheele volkstam, die nocht groot van getal of magt schijnt geweest te zijn, op weinig na, verdelgd werd.

Het elendig overschot der *Warners* moet sedert onder de *Friezen* versmelten zijn. Immers vindt men, na dezen tijd, nergens, onzes wetens, van hen eenig gewag gemaakt.

WARNIAHUIZEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie *WARNIAHUIZEN*.

WARNS, in de eldse eeuw reeds onder den naam *WARLESLE* voorkomende, in het oud *Friesch* *WARNSSE*, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, arr. en 6 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Hindeloopen*.

Het is een groot dorp, zeer verspreid op eene heuvelreeks gebouwd, en verdeeld in drie buurten: *Noerderburen*, *Kerkeburen* en het *Zuid*. Men telde er voorheen wel 300 h. Thans zijn er slechts 100 h. en 550 iow., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Vroeger woonden hier vele vermogende schippers en zoodlieden. Het moet, volgens sommigen, zijnen naam ontleend hebben van *Marnsius*, welke bij de oude *Friezen* onder den naam van *WARNS* zoudt vereerd zijn.

De *Herv.*, die er 520 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Warnsen-Scharl*, die ook hier eene kerk heeft, welke vóór de *Reformatie* aan den *H. Johannes den Dooper* was toegewijd en destijds 100 goudguld. (150 guld.) opbragt. Er was ook eene vikarij van 75 goudguld. (112 guld. 50 cents). Deze kerk is een oud gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel.

De *Doopsgez.*, van welke men er ruim 180 telt, maken, met die van omliggende plaatsen, eene gem. uit, die 300 zielen, onder welke

ongeveer 150 Ledematen, telt. De eerste, die in dese gem. het leeraar-ambt voor bezoldiging heeft waargenomen, is geweest **AVEN WYRRE**, die in het jaar 1750 zijn ambt aanvaardde en het, in het jaar 1808, met den dood nederlagde. Het beroep geschiedt door de gemeesde. De kerk, die, in het jaar 1664, in plaats van de oude en vervalzene, gesticht is, is een ruim gebouw, zonder toren of orgel.

De 50 R. K., die er wonen, parochieën te **Balkhuizen**. — De dorp-school wordt gemiddeld door een getal van 100 leerlingen bezocht.

Welter had noch hier de stads Sytasma. Zie dat woord.

Men heeft hier eene jaarmarkt, welke den 24 Junij, dat is op den dag van **St. Jozanus den Dooper** gehouden wordt. De kermis valt in den 24 Junij.

In de nabijheid van dit dorp werd in 1546 de moorddadige slag geleverd die Friesland van de Hollandsche overkiersching bevrijdde en waarin Graaf **WILHEM IV** sneuvelde (1).

WARNSBORN, landg. op den *Vetlouwenzoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. hant., gem. en 50 ind. N. W. van *Arnhem*, nabij den Amsterdamsche straatweg.

Dit landg. bestaat uit een veer weinige jaren bijna geheel nieuw gebouwd heerenhuis, vier daartoe behoorende bouwmanswoningen, van welke twee onlange aangebouwd, en de beide anderen de **Blaasbalg** en het **Hooge-Erf** genaamd sijn, vier daghuurdorwoningen, voorts tainen en boontgaarden, heuw- en weilanden, welig groeiende boomten, houtgewas en schaapheut, alles voorzien van looppand water en door eenen deelsmatigen aanleg, vele aangeantre wandelingen opleverende. Het beslaat eene oppervlakte van ruim 600 bund., en wordt in eigenden beseten door den **Heer M. de Bours**, woonachtig te Amsterdam.

WARNS-EN-SGHARL, kerk. gem., prov. *Friesland*, klan. van *Sneek*, ring van *Workum*.

Dese gem. heeft slechts eene kerk te **Warns**, en telt 300 stelen, onder welke 120 Ledematen. De eerste, die in dese gem. het leeraar-ambt heeft waargenomen, is geweest **HANSZUS BUNNEN VAN BUNNEN**, die in het jaar 1808 herwaarts kwam en in het jaar 1809 van zijne dienst werd ontzet.

WARNSER-NOORDRIBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Olderphaert-en-Noordwolda*, arr. en 6 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Hindeloopen*, het noordelijke gedeelte van het d. **Warns** uitmakende; met 80 h. en 400 low.

WARNSER-VAART (DF), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Olderphaert-en-Noordwolda*, in eene westelijke strekking, van de Geetw naar **Staveren** loopende.

WARNSER-WAD (HET), moertje, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Olderphaert-en-Noordwolda*, ten W. van en nabij **Warns**, door het **Pelfriet**, dat er doorloopt ten N. met de **Warnservaart**, en ten Z. met de **Siedersee** in verbinding staande.

WARNSVELD, gem. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr. arr. en kant. *Zutphen* (3 k. d., 6 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de **Berhel**, die haar van de gem. **Corusel** scheidt, O. aan **Laren**, Z. aan **Vorden**, W. aan **Zutphen**.

Deze gem. bevat het d. **Warnsveld**, benevens de buurts.: **Leesten**, **Vieracker**, **Warken** en **Wichmond**, alsmede de landhuizen **Snideras**, **Baak**, 't **Blek**, **Boggelaar**, **Velde** en

(1) Men zie dit omstandiger vermeld op ons art. **STAVOREN**. D. IX, bl. 684.

Vierakker. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3725 bund. 75 v. r. 12 v. ell., waaronder 3724 bund. 8 v. r. 69 v. ell. belastbaar land; telt 251 h., bewoond door 361 huisges., uitmakende eene bevolking van 2140 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 1700 in getal zijn, onder welke 700 Ledematen, maken, met ongeveer 500 uit de burg. gem. Gorsael, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van Zutphen behoort, 2200 zielen en onder deze 850 Ledematen telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest **JOHANNES TANNONIS**, die in het jaar 1602 herwaarts kwam en in het jaar 1604 opgevolgd werd door **GALLIUS DE BOUMA**.

De 3 Evangel. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van Zutphen gerekend.

De R. K., van welke er 380 zijn, parochiëren te Zutphen, *Baak* en *Vorden*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Warnsveld en ééne te Vierakker, welke gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht worden.

Het d. **WARNSVELD** of **WARNSVELD**, ligt $\frac{1}{2}$ n. O. van Zutphen, aan de Berkel. Men telt er, in de kom van het d., 46 h. en ongeveer 300 inw. Ken fraaije rijweg leidt van Zutphen naar dit dorp.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. **MARTINUS** was toegewijd, werd, in het jaar 1121, door **GERBALSUS**, den vierentwintigsten Bisschop van Utrecht, aan St. Pieterskapittel te Utrecht geschenken. In deze kerk waren eenige kerkdiensten ingesteld: als oerstedelijk de kerkdienst van de H. Maagd **MARIA**, daar de last aangehecht was van eene Zaterdagse misse en die door de **KERMIS**s begeven werd. Die van de vier Maarschalken, die ter begeving van de **BARMS** stond, en waarvan de bedienaar alle Dinsdagen en Donderdagen de goddelijke dienst lezen moest. Die van de H. **CATHARINA**, wiens bedienaar gehouden was 's Woensdags en 's Vrijdags de onbloedige offerhande op te dragen. Deze kerkdienst werd in het jaar 1571 vergeven door **GERARD VAN DEN KAPELLE** in den Dom. Deze kerk, welke onderscheidene sporen van oudheid vertoont, is van een goed orgel voorzien en in het jaar 1827 van binnen zeer zindelijk ingerigt, en op eene allezins vernuftige wijze door den Zutphenschen Bouwmeester **LISSEN**, ten gerieve van de toehoorders, verbeterd. Men vindt daarin het graf van den Heer van **KRESEL**, Graaf van *Albomarle*. Ook heeft zij eenen ouden toren.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Woensdag in September.

Dit d. heeft groote schade geleden, door zeven groote doorbraken in den dijk in Maart 1784.

In de nabijheid van dit d. viel in September 1586 tusschen de Spanjaarden en Engelschen een scherp gevecht voor, waarin van wederzijden, eenige manschap sneuvelde; onder anderen, werd **FILIPUS SIMON** hier gewond in de dijen, waaraan hij, na eenige weken lijdens, stierf.

WARNSVELDSCHER-BEEK (DE), beek in het graafs. Zutphen, prov. Gelderland, gem. *Steenderen*.

WARNSVELDSCHER-DIJK (DE), dijk in het graafs. Zutphen, prov. Gelderland, zich in eene oostelijke rigting, uitstrekende van Zutphen naar Warnsveld.

In dezen dijk viel in Januarij 1799 eene doorbraak, waardoor veel land werd onder water gezet.

WARNTILLE (DE), brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Idaarderadeel*, 3 min. W. van *Edens*, over de trekvaart van *Bolsward* op *Leeuwarden*.

WARODOJONG, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundaesche eil. Java*, ads. res. *Buitenzorg*, distr. en land *Tjibaroesa*.

WAROE, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*, Z. van *Java*, door eene geul van het eil. *Kembangan* gescheiden.

WAROE, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundaesche eil. Java*, resid. *Rembang*.

WAROE, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundaesche eil. Java*, resid. *Rembang*, distr. *Waroe*.

WAROE, TANDJONG-WAROE, kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de oostkust van het *Ambonsche eil. Ceram*.

WAROE (BOGT-VAN-), golf in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, aan de Oostkust van het *Ambonsche eil. Ceram*.

Deze bogt is drie of vier mijlen wijd en wel twee mijlen diep, doch wegens de riffen, die er zich hier en daar verspreiden, ongemakkelijk om er aan wal te komen. In deze bogt lag weleer het d. *Oud-Waroe*.

WAROE (NIEUW-), d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Oostkust aan de *Anjer-Masin*. — Men heeft er eene goede haven.

WAROE (OUD-), voorn. d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Oostkust, in den binnensten hoek der *Bogt-van-Waroe*, aan eene groote rivier, een weinig zuidoostelijker dan *Nieuw-Waroe*. Er was aldaar groote sagohandel.

WAROEDJAJENG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundaesche eil. Java*, resid. *Kedirie*, reg. *Berbek*.

WAROEHEBAN, WAY-WAROEHEBAN, riv. in *Oost-Indië*, eil. *Ambon*, aan de Zuidkust van het schiereil. *Hiloe*, met eenen zuidelijken loop in zee vallende.

WAROE-WESSIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundaesche eil. Celebes*, govern. *Menado*, distr. *Tonsea*, tuschen *Menado* en *Kema*.

WARRAGA of **WARRAET**, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Zie **WARGA**.

WARRAPA-KREEK, kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in eene noordelijke rigting van *Groot-Matappica* naar de *Atlantische-zee* loopende, met eertijds bloeiende koffij- en katoenplantaadjen.

WARRATTA, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Serra*, een der *Tenimber-eilanden*, op den west-noordwesthoek van het eiland.

WARRIA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroë-eilanden* behoorende.

WARSAW, rijk in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, aan de *Goudkust*, Z. van *Ahanta*, N. van *Dinkera*.

WARSTIENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. ca 1½ u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. O. van *Rauwerd*, aan het *Langdeel* en digt bij het drooggemaakte *Heimpeuser-meer*.

Het is het kleinste d. van *Idaarderadeel*. Men telt er 7 h. en ongeveer 30 inw., die in de boerderij hun bestaan vinden.

Sommigen meenen, dat deze naam oorspronkelijk afkomstig is van *wier* of *war*, dat zoo veel zegt als eene hoogte of vlieberg, zoo dat **WARSTIENS** zoude beteekenen eene *stins* of *slot* op eene *hoogte*.

De inw., die er allen Herv.-zija, behooren tot de gem. *Warga-Warstiens-en-Wartena*, welke hier eene kerk heeft, waarvan de Pastoor, vóór de Reformatie, voor de instelling of bevestiging drie gonggulden (4 guld. 80 cents) moest geven. Deze kerk is een in 1844 vernieuwd gebouwd, met eenen stompen toren, doch zonder orgel.

Men heeft in dit dorp geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Warga*.

WARTENA, ook wel WARTNA gespeld, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 2 u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 3 u. N. O. ten O. van *Rauwerd*.

Volgens bericht van oude schrijvers zou dit dorp vóór het jaar 1200 een niet onaanzienlijk stadje geweest zijn, liggende aan eenen zijtak der Middellzee. Het was door koophandel en schepsvaart, zoo men zegt, zeer welvarend geworden, doch een geweldige storm en de daarop volgende herhaalde hooge vloedden verwoestten en spoelden het geheel weg. Met zekerheid kan men het jaar dezer verwoesting niet bepalen; doch waarschijnlijk is zij voorgevallen tusschen 1220 en 1240. Men beweert, dat hier onder het slijk versonkene geplaveide straten soude gevonden worden, die van de oude gelegenheid getuigenis zoude kunnen geven, ofschoon de tegenwoordige dorpbewoners, die sporen nimmer hebben waargenomen. Weleer voer men van dit stedake tusschen toen ter tijd vrij hooge landen door, langs eene vaart, welke tusschen Wirdum en Goutum doorloopende, zich bij Barrabuis in de Middellzee ontlaste; kunnende men nog heden, nadat dit watertje is afgedamd, de oude gelegenheid op de kaart nasporen. Men wil dat de stad echter een weinig westelijker lag, daar, waar thans het zoogenoemde Wartenasterwijd is, alwaar men nog overblijfsels van muren en bevoerde straten meent te kunnen ontdekken. Ook zegt men, dat van dezen storm het spreekwoord: *it is ien waar az te Warten* (het is een weder als te Wartena) nog is overgebleven.

Thans telt men er in de kom van het dorp 64 h. en 460 inw. en met het daartoe behorende buurtje de *Mishuren*, 93 h. en ruim 510 inw., die meest in boerderij, visscherij, veenderij en scheepmakerij hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene kleine eichoreifabriek.

De Herv., die er ongeveer 330 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Warga-Warstiens-en-Wartena*, welke hier eene kerk heeft, die in het jaar 1780 is gesticht. Het is een net gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel.

De Doopsgez., die er ongeveer 30 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Warga*. — De 150 R. K., die er wonen, parochiëren te *Warga*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 60 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den laatsten Maandag in Augustus.

WARTENASTERWIJD, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, W. van *Wartena*.

Dit water staat W. met de *Meisloot* en met het *Langdeel* en O. door de *Rogslot* met de *Gruft* in verbinding.

WARTNA, naam, onder welken het d. WARTENA, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, wel eens voorkomt. Zie WARTENA.

WARTUM, voorn. burg. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 3½ u. N. van *Wisselhoten*, kant. en 4 u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en 10 min. N. W. van *Termunten*.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij die, met de daartoe behorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 37 bund. 53 v. r. 40 v. ell., bezeten en bewoond wordt door den Heer J. R. van WARTUM.

WARVELDER-SCHANS, voorm. schans in *Twentse*, prov. *Overijssel*, gem. en Z. O. ten O. van *Haaksbergen*, aan de *Schipbeek*.

WARVEN (DE), geh. in *Fisielgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 n. O. van *Appingedam*, gem. en 1½ u. Z. O. van *Delfsijl*, nabij *Oterdum*; waartoe het behoort.

WARVEN (DE), kleine hoogte in *Fisielgo*, prov. *Groningen*, gem. en 20 min. Z. van *Appingedam*, niet ver van *Opwierda*.

WASAFELDE, d. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, hetwelk in het jaar 828 door zchoren *Genowaldus* aan *St. Basilius*, den achtsten Bisschop van *Utrecht*, is geschenken. Men giet dat dit d. het tegenwoordige *Varssveld* geweest zij. Zie dat woord.

WASAGY, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukko-Archipel*, tot de *Papoeche-otlanden* behoorende, aan de Westkust van het eiland *Wageo*.

WASAHAL of **WASSAHAL**, geh. in *Oost-Indië*, op het *Sandische* eil. *Noesa Kembongan*, aan de Noordkust, vlak voor dit geh. niet men een onbewoond eilandje, dat rondom door klippen omgeven is.

WASBEK of **WASBEK**, door sommigen verkeerdelyk als den eigenlijken naam van het d. **WASBEK**, in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, opgegeven. Zie **WASBEK**.

WASBERG of **WASSBERG**, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenboech*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van *Binkhoeven*, kant. en 1½ u. O. van *Asten*, gem. *Deurne-en-Licant*, ½ u. N. O. van *Deurne*, waartoe het behoort; aan de *Bakelste-Aa*, waarop hier een watermolen staat; met 51 h. en ongeveer 140 inw.

WASCHHUIS, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1½ u. N. W. van *Groningen*, kant. en 1 u. O. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. W. van *Hoogkerk*, aan het *Aduarderdiep*; met 2 h. en 10 inw.

Het ontleent zijnen naam van een waschhuis, bezeten door de abdijs van *Aduard*.

WASCHKOLK (DE), klein meer op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. en 4 u. N. O. van *Ermelo*, ½ u. van *Nunspeet*, aan den voet der *Woldbergen*.

Behalve dat de schapen in de hei weidende, derwaarts gedreven worden, om daar hunnen dorst te lessen, wordt dit meertje voornamelijk gebruikt, om jaarlijks in de maand *Junij*, omtrent 14 dagen vóór dat de schaapstheringen plaats hebben, daarin de schapen te waschen. Jong en oud alles komt dan derwaarts; — zoo jongeling als maagd wil dan gaarne met het schaaap te water. De maagden dragen het schaaap aan; — de jongelingen dieper staande, wasschen het. Is het wasschen afgeloopen, dan verkleedt men zich, in het mede gebragte kleed, onder den *Huifwagen*, gaat vervolgens naar huis, en na de komst wordt elk met eenen godden manteldij uit rjstenbrij bestaande, voor zijne moede schadeloos gesteld.

WASCHTER-MOLEN, b. prov. *Friesland*, kw. *Oostergoe*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*. Zie **WASCHTER-MOLLEN**.

WASDA, een foreest of woud, hetwelk, volgens sommigen, in het jaar 868 door *Lodewijk*, den jongsten zoon van Keizer *Lodewijk den Vrome* aan *Dirk I*, Graaf van *Holland*, geschenken werd, « om het « geheelyk en erfelyk te bezitten », hoewel anderen die gift tot het jaar 968 brengen, als wanneer zij door *Lodewijk II* aan *Dirk II*, Graaf van *Holland*, zoude gedaan zijn.

De gelegenheid van **WASSA** is geheel onbekend, sommigen maken er **WALCAREN** van. Doeh dit is, te voren reeds, bij den naam van **WALCAREN**, nergens bij dien van **WASSA** bekend geweest. Anderen zijn er die **WASSA** bij Dordrecht plaatsen, alwaar door oude schrijvers een holt of bosch, *Mere wede* genoemd, hetwelk zoo veel zou zijn als *Meeron-Wassa*, gesteld wordt. Sommigen denken aan het **LAND-VAN-WAAS**, alwaar **Dink II** Graaf was, en in welk graafschap hij thans een boschachtige landstreek, van den zelfden naam, in eigendom kreeg. Het schijnt uit de vroegste Vlaamsche kronijken zeker genoeg te blijken, dat **Dink** aan **Wicman**, *Berggraaf van Gent*, zijnen schoonvader, overleden ten jare 967, in dit burgrwaafschap was opgevolgd, en dat daarna ook het **LAND-VAN-WAAS** en de *Pier-Ambachten* ondergeschikt waren. In dit geval zou dus **WASSA** niet tot het Koninkrijk der Nederlanden behooren. Welligt om verschillende redenen door **HALMA** (1) bijgebracht en anderen, te veel om hier op te geven, bestaat er groote waarschijnlijkheid, dat het foreaat **WASSA** in de *Langestraat* en het *Land van Heusden* moet geplaatst worden. De naam **Waspyck** (*Waspik*) geeft grond voor dit vermoeden, zoo wel als de menigvuldige veemen die alom in dezen omtrek plegen te bestaan of nog gevonden worden en waarin overal menigte van boomstammen worden aangetroffen. — Vele zwarigheden, tegen elders opgegeven plaatsing van dit bosch, worden, door dit gevoelen aan te nemen, opgeruimd.

WASE, voorn. b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leenwarderudeel*. Zie **WASSE**.

WASKEMEER (HET GROOT-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, nabij de grenzen van de griet. *Stellingwerf-Oostinde*, ruim $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Duurswolde*, $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Donkerbroek*, in de hooge veemen. — Het beslaat eene oppervlakte van 10 bund.

WASKEMEER (HET KLEIN-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, nabij de grenzen van de griet. *Stellingwerf-Oostinde*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Duurswolde*, $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Donkerbroek*, in de hooge veemen.

Het is alleen door den rijweg van het *Groot-Waskemeer* gescheiden, en beslaat eene oppervlakte van 5 bund. 50 v. r.

WASOA, d. in *Oost-Indië*, in den *Molukische-Archipel*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op de Zuidkust van *Groot-Ceram*, aan de *Bogt-van-Haja*.

WASPIK, gem. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk* (9 k. d., 4 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de gem. *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, O. aan *Capelle*, Z. aan *Dongen*, Z. W. aan 's *Gravenmoer*, W. aan *Raamsdenk*.

Deze gem. bestaat uit de voorn. heerl. *Groot-Waspik* en *Klein-Waspik*; bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2001 bund., waaronder 1948 bund. 91 v. r. 50 v. ell. belastbaar land; en telt 372 h., bewoond door 490 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2550 inw., die meest in den hooibouw de vee- en paardentocht hun bestaan vinden, terwijl de scheepvaart veel vertier geeft. Ook zijn er 3 scheepstimmerwerven, 3 touwalagerijen, 4 leerlooferijen, 2 bierbrouwerijen, 1 ros-olie- en 1 wind-koren-molen.

De Herv., die er 590 in getal zijn, onder welke 170 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Heusden*, ring van

(1) *Tooneel der Vereenigde Nederlanden*. D. II, bl. 295.

's *Grevelduin-Capelle*, behoort. De eerste, die, nadat dese gemeente van 's *Grevelduin-Capelle* gescheiden was, het leeraarsambt alhier heeft waargenomen, is geweest *CASPARUS NUSIUS*, die in het jaar 1618 herwaarts kwam, en in het jaar 1623 overleed. Op de Synode van Zuid-Holland in 1699 werd de beroeping door den Ambachtsheer gedaan, vernietigd en bepaald dat de Ambachtsheer 1100 gulden zou terugtellen, tot voordeel der armen, bij hem ontvangen, wegens de beroeping, en eene obligatie, groot 900 gulden, zou verscheurd worden. Het beroep geschiedt onder agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., die men er 2020 telt, maken met die uit de burgerlijke gemeente 's *Grevelduin-Capelle*, en 's *Gravenmoer*, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Geerttruidenberg*, behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt en ruim 2500 zielen telt, onder welke 1850 Communikanten.

De 3 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Oisterwijk*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 60 leerlingen bezocht wordt.

Thans maakt deze gem. slechts ééne heerl. uit, welke is eigendom bezeten wordt door den Heer *COUSEBANT D'ALKENADS*, woonachtig te Amsterdam.

Het d. *WASPIC*, oudtijds *WASSPIJCK*, ook wel verkeerdelijk *WASSER* geheeten, ligt $4\frac{1}{2}$ u. W. van 's *Hertogenbosch*, $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Waalwijk*, op $51^{\circ} 41' 14''$ N. B. en $22^{\circ} 36' 56''$ O. L. Er bestaat eenige waarschijnlijkheid, dat de naam *WASPIC* een overblijfsel van het forest *Wasda* is. Het is een groot d., met vele aanzienlijke huizen, staande ter wederzijden van de zoogenaamde *Langestraat*, welke met keijzen belegd is; de westelijke huizen, welke eene onafgrobokene reeks vormen met de oostelijke huizen van *Raamsdonk*, zijn even als die van laatstgenoemd dorp, hoekswijze aan dien straatweg gebouwd. Men heeft twee havens, die beide in het *Oude-Maasje* uitloopen, de eene genaamd de *Kerkvaart* en de andere de *Vrouwkensvaart*. Men telt in de kom van het d. 253 h. en ongeveer 1700 inw. Het d. wordt in twee b. onderscheiden, als: *Bovenkerk*, ten O. en *Benedenkerk*, ten W. van de kerk.

De Herv. kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. was toegewijd, is een tamelijk groot, oud gebouw, met een orgel en een apits torentje op het midden, dat van klok en uurwijzer voorzien is.

De R. K. kerk, aan den H. *BARTHOLOMÆUS* toegewijd, is een in 1840 nieuw gesticht, fraai langwerpig vierkant gebouw, met eenen sierlijken nevel en eenen kleinen vierkanten kloktoren, met uurwerk op het voorfront en van een orgel en drie altaren voorzien.

Men heeft er ook een *Distributiekantoor* van de brievenposterij.

De kermis valt in den eersten Zondag na *St. BARTHOLOMÆUS*. Ook had men er vroeger twee markten, de eene op *Woensdag* voor den laatsten *Donderdag* in *Maart* en de andere den tweeden *Woensdag* in *November*. Thans bestaan die markten evenwel slechts in naam, want men kan op die dagen ter naauwernood zien, dat het markt is.

Tien min. Z. van het dorp en op den rijweg naar 's *Gravenmoer*, lag vroeger eene kanonbatterij met linie voor infanterie, welke in het jaar 1794 door de Franschen, onder den Generaal *OSSEN*, op het ijs vechtende, werd ingenomen en na 1850 weder hersteld is. Later is zij echter geslecht en de aarde op het kerkhof der R. K. gebracht.

Bij den watervloed van Januarij 1809 liep bij dit dorp de dijk zoodanig over, dat twee buizen gevaar liepen weg te spoelen. De overloop

had plaats van het eene huis tot 's Grevelduin-Capelle toe, waardoor negen doorspoelingen werden veroorzaakt, zoodat het dorp in groot gevaar was, als zijnde het water nooit zoo hoog geweest.

In den avond van 20 December 1855 ontstond er brand in eene schuur van de gem., welke zoo spoedig toenam, dat binnen weinige oogenblikken, behalve de schuur, ook het daaraan verbonden woonhuis in volle vlam stond en deze, benevens 10 stuks vee, den wintervoorraad en inboedel, een prooi der vlammen werden.

Het wapen van deze gem. bestaat in een schild van azuur, met drie kaauwen van goud, geplaatst twee en één.

WASPIK (BINNENPOLDER-VAN-GROOT-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WASPIKSCHER-BINNENPOLDER*.

WASPIK (BUITENDELLEN-VAN-GROOT-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *BUITENDELLEN-VAN-WASPIK-OOST-EN-WEST-VROUWKENSVAART*.

WASPIK (GROOT-), voorm. afzonderlijke heerl. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*; palende N. aan Dussen-Munsterkerk, O. aan Klein-Waspik, waar langs het zuidwaarts henen liep, met eenen hoek oostwaarts sprong en er weder ten N. van afgescheiden werd tot aan Capelle, waaraan deze heerl. mede ten O. paalde, Z. aan 's Gravenmoer, W. aan Raamsdonk.

Deze heerl. bestond uit den Groot-Waspiksche-Binnenpolder, de Blysters, de Binnen-Blysters, de Buitendellen en de Buitendellen-van-Waspik-ten-Oosten-van-Vrouwkensvaart en gedeelten van den Buitendijksche-Hooipolder, van den Overdiepsche-Hooipolder en van den Oostpolder, alsmede een klein gedeelte van den Polder-van-'s Grevelduin-Capelle; bevatte het d. Waspik en de geh. de Ruycht en Scharlo, en besloeg eene oppervlakte van ongeveer 1520 bund.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Waspik*. — De R. K., welke men er aantreft, parochiëren te *Waspik*. — Men heeft in deze heerl. ééne school te *Waspik*.

Deze heerl. behoorde in het midden der vorige eeuw aan *François Bernard Cousensant*, als in huwelijk hebbende Vrouwe *Maria Catharina Eronds*, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, wordende zij tegenwoordig, vereenigd met *Klein-Waspik*, als ééne heerl., zoo als wij op het art. *Waspik* reeds gezien hebben, bezeten door den Heer *Cousensant d'Alkenade*, woonachtig te Amsterdam.

WASPIK (KLEIN-), voorm. afzonderlijke heerl. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*; palende N. aan Dussen-Munsterkerk, O. aan Nederveen-Capelle, Z. en W. aan Groot-Waspik.

Deze heerl. bestond uit de pold.: *Boven-de-Kerk*, *Boven-de-Kerk-over-de-Vrouwkensvaart*, den *Polder-over-de-Gantel* en *Klein-Waspik-over-'tdiep*; bevatte het geh. *Boven* en *Vrouwkensvaart*, benevens eenige verstrooid liggende huizen, en besloeg eene oppervlakte van 682 bund. 27 v. r. 57 v. ell.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Waspik*. — De R. K., welke er zijn, parochiëren te *Waspik*. — In deze heerl. is geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Waspik*.

Deze heerl. behoorde in het midden der vorige eeuw aan den Koning van Pruisen, uit de erfgoederen der Prinsen van Oranje. Thans maakt zij een gedeelte uit van de heerl. *Waspik*.

WASPIK-BOVEN-DE-KREEK (POLDER-VAN-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *BOVEN-DE-KREEK*.

WASPIK-OVER-'T DIEP (KLEIN-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*.

Het is dat gedeelte van den *Overdispeche-Hooi-polder*, hetwelk tot de voorn. heerl. *Klein-Waspik* behoorde, beslaande eene oppervlakte van 237 bund. 76 v. r. 53 v. ell.

WASPIKSCH-EN-BINNENPOLDER (DE), of de *Binnenpolder van Groen Waspijk*, p. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, Tweede dist., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*; palende N. aan den *Kapitalen of Hoogendijk*, genaamd de *Buitendijk*, die hem van den *Gecombineerden Buitendijksche-Hooi-polder* scheidt, O. aan den *Kapitalen of Hoogendijk*, de *Waspiksche- of Kerkvaart* en het d. *Waspik*, Z. aan de *Bijsters*, W. aan den *Binnenpolder van Raamsdonk*.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van den *Gecombineerde-Groot-Waspiksche-en-Raamsdonksche-Binnenpolder*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 153 bund. 24 v. r. 99 v. ell.; telt 56 h., waaronder 17 boerderijen en wordt door eene sluis in de haven van *Waspik* en vervolgens op het *Oude-Maasje* van het overtollige water ontlest. Het zomerpeil is 0,10 ell. onder A. P., het maalpeil 0,80 boven A. P. en de hoogte der dijken 3,70 à 3,80 ell. boven A. P. Hij staat onder het bestuur van den *Gecombineerde-Groot-Waspiksche-en-Raamsdonksche-Binnenpolder*.

WASPIKSCH-EN-RAAMSDONKSCH-EN-BINNENPOLDER (DE GECOMBINEERDE-GROOT), anders genoemd de *Dijkpolder van Bloem*, pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, gedeeltelijk *Tweede* distr. arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*, gedeeltelijk *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; palende N. aan den *Kapitalen of Hoogendijk*, genaamd de *Buitendijk*, die hem van den *Gecombineerde-Buitendijksche-Hooi-polder* scheidt, O. aan den *Kapitalen of Hoogendijk*, de *Waspiksche of Kerkvaart* en het dorp *Waspik*, Z. aan de *Bijsters* en den *Oostpolder*, W. aan den *Oude-Kuren-polder*.

Deze pold., waarvan de tijd van bedijking onbekend is, was, volgens de kaart van J. *Barthelemy*, in 1658, nog slechts met eene zomerkede omringt. Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 283 bund. 67 v. r. 46 v. ell., waaronder 280 bund. 4 v. r. 17 v. ell. schotbaar land; als onder *Waspik*, volgens het kadaster, 153 bund. 24 v. r. 99 v. ell. en daaronder 149 bund. 26 v. r. 84 v. ell. schotbaar land, onder *Raamsdonk*, volgens het kadaster, 102 bund. 42 v. r. 47 v. ell. en daarender 100 bund. 77 v. r. 87 v. ell. schotbaar land. Men telt er 62 h., waaronder 34 boerderijen; als 56 h. en 17 boerderijen onder *Waspik*, 26 h. en 17 boerderijen onder *Raamsdonk*. Hij heeft twee sluisen, als: eene nabij het boveinde van de haven van *Waspik*, genaamd de *Borstlappesluis*, wijd 1,07 en hoog 1,11, voorzien van eene vloeddeur en aan de binnenzijde gemetselde openingen voor eene schuif, en eene steenen sluis aan het *Hermeijlsche veer*, tegen het oude *Maasje*, wijd 1,95, hoog 1,78, voorzien van een paar puntdeuren. Door de eerstgenoemde sluis ontlest hij het overtollige water in de haven van *Waspik* en vervolgens op het oude *Maasje*, door de tweede sluis onmiddellijk op het *Oude Maasje*.

In dezen polder is mede een houten watermolen, hebbende 22,80 ell. vlugt, en een scheprad van 4,90 ell. in de middellijn, met schoepen ter breedte van 0,40; deze behoeft alleen bij hoogten stand van het

oude Maasje, of bij langdurige sterke regens; in werking gebracht, te worden, daar bij gewone omstandigheden, het overtollige water nog gedeeltelijk afloopt door de eerste der beide genoemde sluisen op de haven van WASPIK, en door den wachter bij den molen, wijd 1,60 voorts door de sluis in den Zee- of Buitendijk, wijd 2,10, beide voorzien van eene drijfdeur en vervolgens door de laatste der beide hier-voor genoemde sluisen in het Oude Maasje. Hoeseer het water naar laatstgemelde sluis wordt geleid door eenen watergang genaamd het Zijl, strekkende door den Gecombineerde-Buitendijksche-Hooi-polder, zoo heeft het nogthans geen gemeenschap met het water van dien polder; echter bestaan er in den weg, aan de oostzijde van het Zijl, twee beulen daikers, als een nabij den buitendijk en de andere bij het Hermetijlsche veer, strekkende om de lage gedeelten van den Buitendijksche-Hooi-polder, in geval van lagen stand van het Zijl, daarop te doen uitwateren, en om, bij droog weder, water in te laten.

Omtrent den tijd waarop de watermolen van dezen polder, de eenigste, die in de Langstraatsche polders bestaat, gesticht is, schijnt niets bekend te wezen, alleen is uit eene polderrekening van het jaar 1878 gebleken, dat toen aan den watermolenaar, voor maalloon, betaald is geworden zestig gulden, en vervolgens alle jaren, doch van vroeger tijd is geene melding gevonden, ook geene rekeningen van den polder. Het zomerpeil van dezen polder is 0,10 beneden A. P., het maalpeil is 0,80 boven A. P. en de hoogte der dijken 3,70 à 3,80 ell. boven A. P. Het polder bestuur bestaat uit eenen President, vier Poldermeesters en eenen Secretaris-Penningmeester. De Burgemeester van WASPIK is President, van de Poldermeesters moeten er twee uit Raamsdonk en één uit WASPIK gekozen worden.

Bij den stormvloed van het jaar 1775, viel er in den dijk nabij de Oude-Straat eene doorbraak, waaryan de kolk of wiel binnendijks nog aanwezig is.

WASPIKSCHÉ-POLDER (DE KLEINE-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*; palende O. aan Dussen, O. aan Capelle, Z. aan den Buitendelen-polder, W. aan den gecombineerden Groot-Waspiksche- en Raamsdonksehe-Binnen-polder, aan den Buitendijksche-Hooi-polder en aan den Overdiepsche-Hooi-polder.

Deze pold. bestaat uit vier deelen, die ieder als eene afzonderlijke polder voorkomen, als: Boven-de-kerk, Boven-de-kerk-Overvrouwken-svaart, Klein-Waspik-over-'t-diep en Klein-Waspik-tusschen-Maas-en-Gantel. Hij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 682 bund. 27 v. r. 37 v. ell., waaronder 653 bund. 8 v. r. 26 v. ell. schotbaar land; en wordt door verschillende sluisen op de Kerkvaart, Vroukensvaart, het Oude-Maasje, de Gantel, de Scheislout enz., van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit 1 President, 4 Poldermeesters en 1 Secretaris-Penningmeester.

WASPIK-TUSSCHEN-MAAS-EN-GANTEL (KLEIN-), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie GANTEL (POLDER-OVER-DE-).

WASSAHAL, geb. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Noesa-Kembangan*. Zie WASSAHAL.

WASSAWANG, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Praesanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Djanpang-Wetan*, nabij de Sandali.

WASSEMEER (HET HILVERSUMSCHE-), meer in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Hilversum*.

WASSEMEER (HET LAARDER-), meer in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en 20 min. O. van *Hilversum*.

WASSENAAR, voorm. afzonderl. heerl. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. 's *Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*; palende N. W. aan de Noordzee, N. O. aan Katwijk en Valkenburg, Z. O. aan Voorschoten, Z. W. aan de gem. 's *Gravenhage* en de heerl. *Zuidwijk*, welke laatste in de heerl. *WASSENAAR* schiet en daarmede zoo zeer verknocht is, dat het d. *Wassenaar* in *Zuidwijk* is gelegen en het *Huis-te-Zuidwijk*, wederom in de heerl. *WASSENAAR*.

De heerl. *WASSENAAR* bestaat uit den *Veenzijsche-polder*, den *Oost-dopper-en-Huis-ter-Weere-polder*, en den *Raaphorster-polder*, benevens gedeelten van den *Ruygelaansche-en-Zonneveldsche-polder*, van den *Stevenshofjes-polder*, van den *Papewegsche-polder* en van den *Ommedijksche-polder*. De inw. vinden meest in den landbouw hun bestaan.

De Herv., die er zijn, maken, met die uit de heerl. *Zuidwijk*, eene gem. uit, welke tot de klass. van 's *Gravenhage*, ring van *Voorburg*, behoort, en 500 zielen, onder welke 270 Ledematen telt. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *GRABRANDUS JONANNES SCHAGEN*, die er in 1580 beroepen werd en in 1582 naar Naarden vertrok. Het beroep geschiedt onder agreatie van den *Ambachtsheer van WASSENAAR*.

De *Evang. Luth.*, die men er aantreft, worden tot de gem. van 's *Gravenhage* gerekend.

De *R. K.*, die er wonen, maken eene statie uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Deijland*, behoort, door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan* bediend wordt, en eene eigen begraafplaats heeft.

Men heeft in deze heerl. twee scholen, beide te *WASSENAAR*, als: ééne *dorp-school* met gemiddeld 200 leerlingen, en eene *costschool* voor jonge heeren, met een gemiddeld getal van 20 leerlingen.

Het dorp *WASSENAAR* ligt omtrent 10 min van den groote straatweg van 's *Gravenhage* naar *Haarlem*, 2 u. N. N. O. van 's *Gravenhage*, en een groot $\frac{1}{4}$ u. van de Noordzee, waarvan het door de duinen gescheiden is, het dorp bestaat uit eene lange en vier dwarsstraten, de lange straat ter wederzijden geregeld met huizen en plat gesnoide lindenboomen bezet, de dwarsstraten mede met huizen en even als de lange straat behoorlijk met straatkeijven en klinkersteen bestraat, langs laatstgenoemde straat komt men op een ruim met huizen, linden en kastanje boomen bezet plein, aan welks einde de kerk en het kerkhof, omgeven met eene muur en hoog opgaande linden- en eikenboomen. In het jaar 1830 is een gedeelte van het kerkhof met opgaande ijpenboomen beplant, en een gedeelte door rasterwerk afgescheiden en ingerigt tot *Hervormde begraafplaats*. Behalve vele gemetselde en met zerken gedekte grafkelders, waaronder van aanzienlijke familiën, vindt men er ook eenen van de familie van *WASSENAAR*, waarin het lijk rust van *Vrouw Sophia Wilhelmina Douairière Gravin van WASSENAAR*, geb. *Baronesse van Heeckeren van Kell*, overleden te 's *Gravenhage* den 13 Januarij 1148, in leven *Grootmeesteresse* van het Hof van *H. M. de Koningin*. Boven dezen grafkelder is geplaatst een uitmuntend monument of graftombe

van wit marmer en blaauwe hardsteen, op de zerk staat het volgende uitgehouwen :

HIER RUST IN 'T EIL VERELIJF DER BOEDEN,
 EEN VROUW DIE RIJK AAN CHRISTENDEUGD,
 DER ARMEN TOEVLUGT WAS IN BOEDEN
 DER WERUWEN TROOST DER WEEZEN VREUGD.
 VRAAGD GIJ DIE DIT GESCHRIFT ZULT LEZEN,
 OP DEZEN ZERKSTEEN, WANDELAAR,
 WIE HAG DIE EDELE VROUW TOCH WEEZEN?
 ZIJ WAS GRAVIN VAN WASSENAAR.

Geb. 19 Sept 1772, overleden 15 Januarij 1847.

De naam van dit dorp wordt op onderscheidene wijzen afgeleid, en van sommigen gevonden in het woord van *Wasserheeren*, dat, volgens eene oude uitspraak der taal, Waterheeren zou beteekenen, gelijk het ook zeker is, dat de Heeren van WASSENAAR een tol bezeten hebben, die uit hun regt over de wateren zou gesproken zijn. Het woord *was-ner*, *wasde* of *wasna*, dat in de oude taal zoo veel zeggen wil als bosschaadje, geeft aan anderen aanleiding om te denken, dat men den oorsprong des naams hierin moet zoeken. Doch het is beide zeer duister, en onzes oordeels, heeft het nog minder grond, dat men Keizer CALIGULA hier in het spel brengt, aan wien de bewoners dezer landstreek den spotnaam van *Wassernar* of *Waternar* zouden gegeven hebben, om zijnen gewaanden triomf over de zee behaald, toen hij, omtrent deze landstreek, door zijne krijgsknechten, boren en schelpen van het strand zou hebben doen oprapen.

In de kerk, welke bij hare stichting op naam van den H. WILLIEMSDIJK was ingewijd, waren destijds de volgende vikarijten: de vikarij of kapellanij van St. Jakobsaltaar; de vikarij of kapellanij aan het altaar van de H. *Drievaldigheid*; de vikarij van den H. PETERUS, die wekelijks met twee missen belast was; de vikarij van den H. LAURENTIUS, met eene misse ter week belast; de vikarij van het H. *Kruis*, met den last van twee wekelijksche missen; de vikarij van de Heeren van KRALINGEN, door de wandeling de Kralings-vikarij genaamd, welke gesticht was, door GILLES VAN KRALINGEN, en wekelijks belast met twee missen. Dan moest er nog wekelijks een derde mis gelezen worden, welke GILLES VAN KRALINGEN, om dat hij een doodslag begaan had, ten zijnen laste heeft genomen. Nog was er eene vikarij op het huis Zuidwijk of Zuik, onder WASSENAAR gelegen, met den last van eene wekelijksche misse. Voorts zijn er nog van tijd tot tijd onderscheidene missen gesticht en inkomsten ten dienste van de bedienaren en ook van de armen aan de kerk gegeven. Ook waren er in deze kerk twee broederschappen opgericht, te weten: de broederschap van de *Heiligste Maagd* en St. ANNAAS broederschap. De inkomsten van deze kerk hebben in het jaar 1520 bedragen 400 Hollandsche ponden en 4 schilden, de lasten daarvan afgetrokken. De kerk is van hoogen ouderdom; de tijd van hare bouwing of stichting kan niet opgegeven worden. De kerk is reeds voor den Spaanschen oorlog en waarschijnlijk ten tijde van de Hoeksche en Kabeljaauwsche beroerten afgebrand geweest. Het koor alleen is toen blijven staan met eenen kleinen toren, in welken, in 1426, eene klok gehangen heeft, die naar de H. Maagd MARIA was genaamd en waarop te lezen stond: *Bid voor ons*. Later is echter deze kerk weder hersteld geworden, zoo als blijkt uit een vonnis, in het jaar 1515, door Heer GERDIT VAN RAAPHORST gewezen, waarbij zekere VROUW SCHAAK onder anderen wordt veroordeeld

tot het geven van een glas aan de kerk van WASSENAAR. Later en wel waarschijnlijk den 26 Julij 1572, toen de Spaansche soldaten in dit dorp gebrand en verwoest hebben, werd dit gebouw weder geheel in de asch gelegd, doch is door de Hervormde ingezetenen van WASSENAAR weder opgebouwd en hersteld, met uitzondering van het koor, hetwelk thans nog eene bouwval is. In het jaar 1594 werd een geheel nieuw kap en dak op de kerk gelegd; in het jaar 1595 werd zij van glazen voorzien en in 1640 aan de oostzijde een nieuwe steenen gevel daaraan gemaakt. Het is een ruim en luchtig gebouw, bestaande uit twee nevens elkander aangebouwde daken, van binnen op eene rij pilaren rustende en van boven met wit geverfd houtwerk beschoten. Voor de rij pilaren is een ruim vak, de lengte der kerk beslaande. Het doophek en de predikstoel, vroeger gestaan hebbende over de middeldeur der kerk, zijn in 1855 bij het opkorten der kerk, vernieuwen van alle de banken en zitplaatsen, verplaatst tegen den oostgevel, regt over het orgel, hetwelk rust op vier fraai gemarmerde houten pilaren, boven op prijkende met een uurwerk en ter zijde een fraai, op doek geschilderd, transparant gordijn. Dit orgel is allereerst in 1769 gemaakt door den orgelmaker A. A. HUNZ, en den 12 November van het zelfde jaar ingewijd. In het jaar 1792 is uit de milde gifte van den Heer DANIEL POMPEJUS DE TOUR, eigenaar van de buitenslands Wildlust, ten bewijze (van zijne bijzondere genegenheid voor deze gemeente nog een uurwerk aan dit orgel gemaakt door den beroemden orgelmaker LEBLANC VAN DAN. Bij deze laatste gelegenheid werd mede het orgel ten koste van dezen laatstgemelden Heer ongemeen versierd, blijkende zulks uit de volgende opschriften, met vergulde letters door den aldaar wonende kundigen Schilder JOMAS MATTHEUS SCHWETSER daaronder geplaatst, en waardoor de gedachtenis van dien edelmoedigen man, als het ware schijnt vereeuwigd te zijn:

IMMORTALES IN LAUDIBUS ET GLORIAM DIVINAM PER OPTIMAS MAXIMAE MAJESTATIS, ORGANUM HOCCE ANNO 1769 PRIVATIS HUIUS TEMPI SENTICUS EXSTRUCTUM, ANNO 1792 GENEROSISSIMA AC LOCOPLEYISSIMA CURA PROPRIISQUE HUMERIBUS VIRI NOBILISSIMI ET ILLUSTRISSIMI DANIELIS POMPEJII LIBERII BARONIS DE TOUR INSIGNITUM ADCTUM, MAXIME HELLIOBATUM, PULCHERE ORNATUM SOLEMNITER GLORIAE ET LAUDIBUS EXCELSISSIMI NUMINIS DE NOVO SACRATUM EST. IN GRATISSIMI ANIMI FIDUS, JUSTAEQUE MUNIFICENTIAE GENEROSI DONATORUM LAUDIBUS, HOC MONUMENTUM POSTERITATI DICAVIT CAROLUS GEORGIUS, COMES WASSENAAR, TOPARONA IN WASSENAAR.

(d.i. Tot onsterfelijke eer en roem der grootste en allerbeste Majesteit Gods, is dit orgel, in het jaar 1769, op bijzondere kosten van deze kerk gesticht; in het jaar 1792 door de zoo edelmoedige als milde bezorging, en tevens door de bijzondere giften van den zeer edelen en aanzienlijken Heer DANIEL POMPEJUS, vrije Baron de TOUR uitstekend vermeerderd, zeer verbeterd, fraai versierd en plegtig, tot roem en eer van het hoogste Wezen, op nieuw ingewijd. Tot een onderpand van een alderdankbaarst hart en tot billijke lofvermelding der weldadigheid van den edelmoedigen begiftiger, is dit gedonkstuk aan de nakomelingschap toegewijd, door CAREL GEORGE VAN WASSENAAR, Vrijheer in Wassenaar.) Tusschen de Latijnsche letteren is het wapen van WASSENAAR kunstig uitgebouwen, met verguld lofwerk en aan beide zijden met vergulde kwasten afhangende.

De grond der kerk, die zeer goed bevloerd is, heeft onderscheidene aansienlijke graven en grafkelders, wordende er tot heden nog aanwezig gevonden eene doodkist, geheel van steen uitgebouwen, zijnde nog

volkomen gaaf en zonder eenige gebreken, zoo als men er mede nog onderscheidene andere steenen deksels van doodkisten vindt, onder welke men er een aantreft; waarop het volgende opschrift staat nitgehouwen: **Bibt voer Claes Jansz., Baellie en Schout van Wassen** naer, hier begraven anno **Dm. MCCCCXXV** andree, onder welke letteren het wapen van **WASSENAER**, met een riem en gesp, hangende aan een dorre tak is geplaatst. Nog vindt men onder deze steenen deksels een, met het volgende opschrift.

Bibt voer Jontvrou Dirck van der Does, hier begraave anno **Dm. MCCCCXXV** Johis, en daaronder, op de zelve wijze als boven gemeld is, de wapens van **WASSENAER** en van **VAN DER DOES**. Op het in puin liggende koor, komt men uit de kerk door een binnendeur; in den omtrek, aan de oosten zuidzijde, vindt men onderscheidene vertrekken, als de secretarie, de consistorie en de voormalige verhoorkamer, benevens eene bewaarplaats voor gevangenen. Nevens het koor staat eene kapel, welke nog ten huidigen dage bekend is onder den naam van de **Kapel der Raaphorsten**, waarin de **RAAPHORSTEN**, die een ridderlijk stamhuis onder **WASSENAER** hadden staan, plagten begraven te worden. De toren heeft een fraaije met loijen gedekte spits, en is van eene goede klok en uurwerk voorzien. Aan de buitenzijde zag men vroeger, behalve de uurwijzers, nog boven de middeldeur een zonnwijzer, boven welke men las: *Deo menschen dagen zijn als een afgaande schaduwse*, beneden deze woorden: *Præteritum Tempus nunquam revertitur* (d. i. de voorledene tijd keert nimmer weder).

De **M. K.** schijnen al vroeg na de Reformatie hier eene eigen kerk gehad te hebben, alzoo men aangeleekend vindt, dat reeds met het begin der zeventiende eeuw aldaar als Pastoor gestaan heeft **JOHANNUS RINNO**; evenwel is zij nu en dan wel eens geheel zonder Pastoor geweest. Het tegenwoordige kerkgebouw, aan den **H. WILLIBRODUS** toegewijd, staat even buiten en aan de westzijde des dorps; men gaat derwaarts door eene breede laan, ter wederzijden met hoog opgaande booraen gepland, langs welke men een hard geschulpt voetpad heeft. In het jaar **1724** werd dese kerk gesticht, en op den **11 Junij** van dat zelve jaar, werd daaraan de eerste steen gelegd. In het jaar **1730** werd zij versierd met een marmer altaar, dat op vier bijzonder schoone kolommen rust, die mede uit marmer gehouwen zijn. Het midden van dit altaar bevat een uitmuntend schilderstuk, verbeeldende de *instelling des Avondmaals*, door **Jesus** met zijne *Apostelen*; daar boven ziet men het **Lam** liggende op het boek met zeven sloten, en daar achter de heerlijkheid des **Lams**, door vergulden stralen, op welke zwevende engeltjes zijn afgebeeld. Ter zijden boven de kapiteelen van ieder der voorste kolommen, ligt een der oudvaders, in Biscoppelijk gewaad ter neder geknield. Voorts is in deze kerk eene communiebank, van welke de pilasters en paneelen van zuiver marmerhout zijn gemaakt, en verder, in het jaar **1776**, ter wederzijden zeer kunstig door den beroemden Beeldhouwer **BERGMAN**, met lofen andere werken uitgesneden. Het orgel is mede een schoon stuk, gemaakt door den bekwamen Orgelmaker **P. ASSENDREY**, te **Leyden**.

Er is hier een distributiekantoor van de brievenpostertij.

Aan de zuidzijde van het d. siet men eenen groenen heuvel, de **Burgt** genaamd, waarop men wil, dat het slot der aloude Heeren **VAN WASSENAER** zou gestaan hebben.

De kermis valt in den eersten Zaterdag in October; de paardenmarkt welke den 30 Mei inviel, wordt sedert 1797 niet meer gehouden.

Deze heerl., welks vroegere bezitters den grafelijken titel voerden, terwijl hun geslacht een aanzienlijk getal beroemde mannen heeft opgeleverd, wordt thans gezamenlijk met Zuidwijk in eigendom bezeten door VROUWE MARIA CORNELIA, Gravin van WASSENAER, echtgenoot van den Heer JACOB DIRK CAROL BARGO van HECKEREN van WASSENAER, woonachtig op den huize Twickel, onder Ambt-Delden.

Het wapen van WASSENAER bestaat uit een veld van azuur met drie liggende halve manen van zilver.

WASSENAAR (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 9 n. N. van 's *Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*.

Van dit h., het voormalige stambuis der Heeren van WASSENAER, is thans niets meer te vinden, zoodat men zelfs de plaats waar het bestaan heeft slechts bij gissing weet aan te wijzen.

WASSENAAR (HET HUIS-VAN-), voorm. adell. h. te 's *Gravenhage*, in den hoek van den Kneuterdijk en het Lange-Voorhout.

Dit gebouw was gesticht, omtrent het einde van de veertiende of in het begin der vijftiende eeuw door HENDRIK van WASSENAER, ondsten zoon van Heer PHILIPS van WASSENAER, Burggraaf van Leyden, Opper-Bevelhebber over de Noordhollanders en Waterlanders in den oorlog dien Hertog ALBRECHT van BRUNEN in 1402 voerde tegen den Heer van ANKEL. In later tijd vindt men aangeteekend, dat ANDRIES, bastaard van WASSENAER, dit huis in 1558 bewoond heeft. Deze Keizer KARL V in den oorlog van Cleve volgende, werd door hem Ridder geslagen. Hij was Baljuw van WASSENAAR en stierf in het jaar 1597, oud zijnde 80 jaren.

Daarna onthield zich veeltijds in deze huizinge VROUWE MARIA van MELUIN, echtgenoot van LANORAAL, Graaf van LIGHE EN FRANKENBERGE, Baanderheer van *Wassenaar*, Ambachtsheer van *Falkenburg*, *Katwijk*, *Oegstgeest*, *Voorschoten* enz., Ridder van het Gulden Vlies, terwijl haar man zich aan de Spaansche zijde had begeven en zich altijd in Spanje onthield, waarom zijne goederen in Holland bij de Staten werden aangeslagen, en dit huis bij resolutie van den 18 Maart 1584 aan den Baljuw van WASSENAAR in bewaring gegeven; » wordende hem wegens de Staten gelast het zelve huis waar te nemen, binnen den tijd van eens maand of zes weken na de insinuatie ten langsten, en voorts den zelfden Baljuw » mede geïnstituert, dat bij hem niet vorder, maar » alleen als concherge op den zelve huize zal mogen houden, alsoe » de Staten van mening waren het zelve huis van wegen het gemeene » Land te doen gebruiken." Daarom werd den 12 September des zelfden jaars » geordonneert, dat uit den HUIZ VAN WASSENAAR binnen den » Hage, gedistincieert tot logys van zijne Genade den Graaf van HONNLO, » met 'er daet zal vertrekken BOVENKERKE, zonder dat ook iemand » anders aldaar zal logeren zonder consent van zijne Genade, dan al » leenlijk de Baljuw van WASSENAAR, als concherge, met zijne menage." Na het overlijden van den gemelden Graaf gunden de Staten van Holland de inwoning van dat huis aan zijne weduwe, bij resolutie van den 17 Februarij 1606, inhoudende: » dat de Staten op de advertentie van » het afsterven van den Heer PHILIPS Graaf van HONNLO enz. Luitenant » Generaal, en het verzoek van wege de doorluchtige Vrouw, Vrouwe » MARIA, geboren Princesse van ORANJE enz., weduwe van welgemelde » Heer Graaf, verstaan hebben, dat hare Excellentie zal hebben de » habitatie van den HUIZ VAN WASSENAAR enz."

Het twaalfjarig bestand, tusschen den Koning van Spanje en de Staten der Vereenigde Nederlanden in den jare 1609 getroffen zijnde, gaf den Graaf van LIAKE gelegenheid om weder in dezen lande te noogen komen. Hij ontdeed zich in dien tusschentijd van alle zijne goederen in Holland gelegen, en verkocht vervolgens, in het jaar 1617, dit voorschreven huis aan den Heer CORNELIS VAN DER MIJLE, Ridder, Heer van *der Mijle, Sint Antonius-polder* enz., voor de somme van 24,000 guld. die het liet herstellen en verbeteren. Het droevig lot, 's Lands Advokaat JONAN VAN OLDENHARNEVELD, in de jaren 1618 en 1619 te beurt gevallen, trof niet weinig den Heer VAN DER MIJLE, alleen, omdat hij aan den ongelukkigen staatsdienaar, wiens dochter hij getrouwd had, al te na vermaagschapt was, zoodat hij niet lang genot van dezen zijnen nieuwen eigendom konde hebben. Want om de hevigheid van de gemoederen, tegen zijnen schoonvader en diens familie zeer ontsteken, te ontgaan, week hij in het jaar 1619 het land uit. Gedurende zijne afwezigheid kwam de Paltzgraaf FREDERIK V, die zich met slecht gevolg tot Koning van Bohemen had opgeworpen, na dat hij uit dat Rijk was verjaagd en tevens van zijn keurvorstendom beroofd, met de Koningin, zijne gemalinne, te 's Gravenhage, en werd, op bevel van de Heeren Staten van Holland, in het gezegde huis gelogeerd, en aldaar op kosten van de Staten drie dagen zeer heerlijk onthaald, ingevolge de resolutie bij de Staten, in April 1621, dienaangaande genomen. Sedert heeft de Koning van Bohemen; gedurende zijn verblijf alhier, en ook nog na zijnen dood de Koningin weduwe eenen geruimen tijd hun hof daarin gehouden. Het huis door oudordomr bouwvallig geworden zijnde, werd in het laatst der zeventiende eeuw ten gronde toe afgebroken en daarop van nieuws een ander aanzienlijk huis gesteld, hetgeen sedert weder in twee huizen is verdeeld geworden, zijnde het een eettelijke jaren bewoond geweest bij wijlen den Heer Mr. JACOB HOR, Thesaurier-Generaal der Vereenigde Nederlanden, die ook daar op den 17 October 1725 is overleden. In het jaar 1816 is dit huis het eigendom van den Prins van Oranje, onzen tegenwoordigen Koning, geworden, wiew het thans tot Paleis dient.

WASSENAAR (OUD-), landg. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1½ u. N. N. O. van 's Gravenhage, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, ½ u. Z. Z. W. van Wassenaar, aan den Schouwweg.

Dit landg. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 96 bund. 55 v. r. 80 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. GIJLLAUME GROEN VAN PRINSTEREE, woonachtig te 's Gravenhage.

WASSENAAR-EN-ZUIDWIJK, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. 's Gravenhage (1 k. d., 27 m. k., 2 s. d., 2 afd); palende N. W. aan de Noordzee, N. O. aan de gem. de Beide-Katwijken-en-'t Zand, Z. O. aan Voorschoten, Z. W. aan 's Gravenhage.

Deze gem. hestaat uit de beide voorm. afzonderlijke heerl. *Wassenaar* en *Zuidwijk*, beslaat, volgens het kadaster, eene uitgestrektheid van 6024 bund. 78 v. ell., waaronder 5991 bund. 68 v. r. 11 v. ell. belastbaar laud; telt 354 h., bewoond door 531 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2860 inw., die meest in landbouw en handel in schulpen hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen korenmolen.

In deze gem. liggen ook het Paleis in het Bosch, bij 's Gravenhage en het buitenverblijf van Z. K. H. Prins FREDERIK DER NEDERLANDEN, het Huis de Pauw genaamd, en bovendien 25 buitenplaatsen en 58 boerderijen.

De Herv., die er 620 in getal zijn, maken de gem. van Wassenaar uit. — De R. K., van welke men er ruim 2200 telt, maken de par. van Wassenaar uit. — De 11 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van 's Gravenhage. — Men heeft in deze gem. twee scholen, beide te Wassenaar.

Deze gem. is eene heerl., welke in eigendom bezeten wordt door Vrouwe MARIA CORNELIA, Gravinne van WASSENAR, echtgenoot van den Heer JACOB DIRK CARL, Baron van HECKEREN van TWICKEL, woonachtig op den huize Twickel, onder Ambt-Delden.

Het wapen dezer gem. bestaat in een gevierendeeld schild, het eerste en vierde van azuur, met drie liggende halve manen van silver; het tweede en derde van keel, met eene fasce van goud.

WASSENAARSCHE-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge* en daarin gedeeltelijk gem. *Ter-Aar*, gedeeltelijk gem. *Rijnsaterwoude*; palende N. aan de grenzen van Noord-Holland, O. aan den Noordeindsche-polder, Z. aan de Leydsche-vaart, W. aan den Rijnsaterwonder-polder en den Heilige-Geest-polder.

Deze pold. beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van ruim 1000 bund. Het land ligt 5,58 ell. onder A. P. Hij wordt door twee watermolens, op de Leydsche-vaart van het overtollige water ontlast.

WASSERBACH, alleentst. h. in de heerl. *Clairfontaine*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 5 u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Oesperen*, gem. *Beckerich*.

WASSERBILLIG, d. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 7 u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Groenmacher*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Mertert*, $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Trier*, op de grenzen van Pruisen en aan de vereeniging van de Sure met de Moezel. Men telt er in de kom van het d. 69 h. en ongeveer 490 inw.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken, met die van den daaronder behoorende molen *Wolfsmühl* of *Fogelsmühle*, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Groenmacher*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk is men in 1792 begonnen op kosten van den Maximinschen Abt *Willibrord WITTMANN* te bouwen. Doch bij het binnenrukken der Franschen in Augustus 1794 stonden nog alleen de muren, zoodat het dak en de inwendige betimmering eerst veel later gereed kwamen.

Het d. is met den Pruisischen oever door eene fraaije steenen brug verbonden, die op 5 togen rust, maar wel wat smal, is voor een' zoo druk bezochten weg.

WASSERBILLES, is allerwaarschijnlijkst het *Bilacus* van de kaart van *PEUTINGER*.

In eene oorkonde van Keizer Otto III, van het jaar 1000 werd dit d. *BILLICHE* genaamd. In een document van het jaar 1047-luidt het: *ILLA SCILICET DE VILLA, QUAE BILACUS DICITUR.* (d. i. zij, namelijk de stad, welke *Bilacus* genoemd wordt.) Waarschijnlijk ontleende de plaats dien naam welke in het Latijn zooveel als aan twee wateren gelegen beteekent, van de zamenstrooming der beide genoemde vloedden. De abdij St. Maximin had hier en in den omtrek sedert de zevende eeuw vele grondeigendommen en menigerlei regten, meereendeels geschenken van Koning *PEPIJN*.

In de lente van 1725 werd *Wasserbillig* door eene brand vreeselijk verwoest; maar deze gebeurtenis was nothans zoo schrikkelijk niet als

van den 11 Julij 1842, toen, omstreeks het middaguur, bij de heerschende ongemeene droogte, het vuur uitbarstte, en zoo ontzettend om zich woedde, dat des avonds nog alleen de kerk, het schoolhuis en vier of vijf huizen, die eenigzins afgezonderd stonden, gespaard bleven. De omstandigheden der meeste ingezetenen was allerbeklagenswaardigst: zonder dak, zonder voedsel en zonder kleeding zwierven zij troosteloos rond. Z. M. de Koning der Nederlanden kwam, in gezelschap van Prins ALEXANDER, op hunne reis van Luxemburg deze plaats vol jammers voorbij, en schonken de ongelukkigen geld en troost. Ook brave landgenooten en edele Trienenaars hebben die armen hulpe geboden.

WASSERBILLIG, voorm. kast. in het grooth. *Luxemburg*, arr. en 7 u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Grevenmacher*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Merttert*, te *Wasserbillig*.

Het werd in vorige eeuwen bezeten door de Heeren VAN GYMICH, die het aanmerkelijk hadden doen versterken en daarmede, naar het toenmalige gebruik, de Trierenaars, geweldig kwelden. Daarom werd het slot in 1424 door den Trierschen Aartsbisschop OTTO VAN ZIEGENHAYE belegerd, veroverd en ten gronde geslecht.

WASSERGEEST, hofstede in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Leyden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Noordwijk*, gem. eq. $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Lisse*, aan den straatweg van *Haarlem* naar 's *Gravenhage*.

Deze hofstede bestaat eene oppervlakte van 180 bund., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door Jonkheer DANIEL POMPES JOHANNES VAN DER STAAL VAN PERSBAL.

WASSEWIJK, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet *Opsterland*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. O. ten N. van *Beetsterswaag*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Sygerswolds*, waartoe het behoort, aan de wijk of turfvaart van dien naam.

WASSI of DE HERR-EILANDJES, drie eilandjes in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, in de *Zee-van-Celebes*, aan de Noordoostkust van het eil. *Celebes*, tot de *Bangka-eilanden* behoorende, N. O. van *Talisse*.

WASSIA, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*, op *Groot-Ceram*, onder den Radja van Schomijt staande.

WASSIELT, plaats in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, in het noordoostelijke gedeelte, aan de Bani-van-Sjau.

WASSIER of WASSIN, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroe-eilanden* behoorende, waarvan het het noordwestelijkste is.

Het is geheel met kreupelhout bewassen en aan de zuidzijde onbewoond. Rondom het eiland steken koraalriffen in zee af, zoo dat men den wal niet te na moet aanloopen.

WASSINKBRINK, geh. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Doetinchem*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Zolhem*. — Het maakt een gedeelte van de huurs. *Veenink-en-Wassinkbrink* uit.

WASSINK-EN-VEENINKBRINK, huurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *VEENIK-EN-WASSINKBRINK*.

WASSOE, d. in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, op het eil. *Boewang-Besi*, een der *Uliassers*, in het Zuidelijke gedeelte van dat eil. of *Boewang-Besi*, 1 mijl O. van *Oma*, aan *Zee*. Het staat onder eene Patih.

WASTEN, batterij in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Banda-Neira*, op den Noordwesthoek van dat eiland.

WASTEN (HOEK-), kaap in *Oost-Indië*, in de zee van *Banda*, de Noordwesthoek van het eil. *Banda-Neira* vormende.

WASTERVELDE, plaats, vermeld in het jaar 828, als waarvan de goederen door zekeren GERWARD DE HOOGH, aan de St. Maartenskerk te Utrecht geschonken werden. Men houdt daarvoor het d. **VARSSEVELD**, in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie **VARSSEVELD**.

WATA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. Z: *W. van Holwerd*, ½ u. N. *W. van Hallum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, heeslaande eene oppervlakte van 83 v. r. 40 v. ell., worden in eigendom bezeten door Vrouwe J. H. R. van BOLLERS, echtgenoot van den Heer Ja. F. J. J. van EYSSINGA, woonachtig te *Leeuwarden*.

WATAS of **WATTAS**, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kruwang*, Z. van den berg *Sirmei*.

Het bestaat meest uit zwaar gebergte, in welks midden het d. *Derma*, bij de oorsprong van de *Lassari* ligt.

WATASKALI TOEHOE, naam, welken de Javanen geven aan het noordelijke zeestrand van het *Sundasche* eil. *Java*, van *Cherijon* af tot *Samarang* toe.

WATCHER, Engelsche naam van het eil. *WACHTER*, in *Oost-Indië*, in de zee van *Java*. Zie *WACHTER*.

WATER (HET), naam van den voornaamsten arm der riv. *den Amstel*, binnen de stad *Amsterdam*, prov. *Noord-Holland*, van de *Beurs* af tot aan hare uitwatering in het IJ.

WATER (HET GROOTE), een schilderachtig gevormde groote plas op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. en 1 u. N. O. van *Ermeelo*, in het *Leuvenommerbosch*, werwaarts vele vreemdelingen en inwoners van *Harderwijk* zich des zomers begeven, om het natuurschoon te bewonderen en vervolgens den dag in de nabij gelegen herberg de *Zwarte Boer*, te *Leuvenom* door te brengen.

WATER (HET KOUDE-), kleine riv., prov. *Overijssel*. Zie **AA** of **AM**.

WATER (OVER-HET-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **OVER-HET-WATER**.

WATERBERG (DE), landg. op den *Veluwenzoom*; prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en ½ u. N. van *Arnhem*.

Dit landg. werd vóór weinige jaren door den toenmaligen eigenaar, den Heer **ARNOLD ANTHONIS GAYMANS**, tot eene fraaije buitenplaats aangelegd, die zich daarin op eene aangename wijze vond aangemoeidigd door waterwellingen, welke er ontdekt werden, en eenen bevalligen aanleg, door beekjes en kleine vijvers doorsneden, hebben doen ontstaan, waardoor toen meer dan 100 morgen (90 bund.) heidegrond in bouwland, bosch en wandeldreven zijn herschapen. De meer dan 150 morgen (135 bund.) groote heide, welke nog tot dit landgoed behoort, scheen, in vervolg van tijd, op de uitbreiding van dezen aanleg gegronde hoop te geven, eenen aanleg, die, in treffende vergzigten, de meesten van dezen omtrek zoude kunnen overtreffen. Later evenwel ging dit landgoed over in handen van den Heer Baron van **HUCKEREN VAN ENGENUIZEN**, die het bij zijn landgoed *Sonsbeek* aantrok, het schoone heerenhuis deed sloopen, en al de daaromliggende heide tot bosschen aanleggen.

WATERDAAL, landg. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr., knot., gem. en 10 min. Z. van *Amersfoort*, aan den *Arnhemsestraatweg*.

Dit landgoed bestaat, behalve de heerenhuizing, in boerenwoning, schuren en verdere getimmerden; zeer grooten, wel aangelegden tuin, aanzienlijke kwekerijen van eiken- en beukenheesters, uitgestrekte sparren en zware eikenbosschen, waarin wandelpaden, grachten, lanen en bouwlanden, beslaat eene oppervlakte van 27 bund. 92 v. r. 74 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer *Mr. SIMON VAN WALCHRAAN*, woonachtig te *Amersfoort*.

WATERDEL, duinvallei in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. 's *Gravenhage*, O. van *Scheveningen*, nabij den *Scheveningsche-weg*.

Deze vallei is voor een klein gedeelte bebouwd, en ligt vrij hoog, doch heeft niet te min van het water nog al overlast, er bestaat geen rijslag, zoodat alle uitvoer van producten en alle toevoer van mest door menschen handen geschiedt.

WATERDIJK, voorn. heerl. en gem., gedeeltelijk in *Staats-Vlaanderen*, in *Bouchaunter-Ambacht*, prov. *Zeeland*, distr. *Hulst*, gem. *Philippine*, gedeeltelijk in *België*; palende N. en N. O. aan den *Braakman*, O. aan *Philippine* en *Bouchaute*, Z. aan *Bouchaute* en *Rassevelde*, W. aan *Waternliet*. Zij bevatte in *Zeeland* den *Philippine-polder* en den *Isabelle-polder*, alsmede dat deel van den *Clara-polder*, dat thans tot het distr. *Hulst* behoort; in *België* een groot deel van den *Lauwereine-polder*, van den *St. Joris-polder* en van den *Hellepolder*.

De inw., die allen R. K. zijn, parochiëren te *Philippine*. — Men heeft er geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Philippine*.

In oude tijden was de uitgestrektheid grooter; maar reeds in 1377 vloeide een groot gedeelte en in de vijftiende en zestiende eeuw is nog veel door den *Braakman* verzwolgen.

In de heerlijkheid heeft ook een dorp bestaan, dat in de eerste doorbraak door de zee verzwolgen werd. Het moet gelegen hebben, waar zeer onlangs de *Angeline-polder* bedijkt is. Het had misschien als kerk en parochie eenen anderen naam, waaruit te verklaren zoude zijn, dat *Waxadux* niet onder de opgave van verdronken plaatsen of op oude kaarten voorkomt.

Na de vernietiging der heerlijke regten, bij den aanval der *Fransen* in 1794, bleef de heerl. als gem. bestaan, en is eerst vernietigd bij de organisatie van het koninkrijk der *Nederlanden* in 1815, toen het *Zeeuwsch* gedeelte aan *Philippine* en het *Vlaamsch* gedeelte aan *Bouchaute* is gekomen. De papieren rakende de heerl. en gem. zijn toen naar de provinciale griffie te *Gent* overgebracht.

Er bestaat nog een geh., dat dien naam voert aan de oostzijde van den *Lauwereine-polder*, in *België*, nabij de grenzen; de daar zijnde herberg, thans genaamd de *Maegdenberg*, pleeg voor wethuis of gemeentehuis te dienen.

De laatste *Leenheer* der heerl. is geweest de Graaf *DELLAPAILLE*, te *Gent*.

WATER-EILAND (HET), kl. eil. in *Oost-Indië*, tot den *Sunda-sche-Archipel* behoorende. Zie *HOORN*.

WATEREN, geh. in *Dieverdingspöl*, arr. en 4½ u. Z. W. van *Assen*, kant. en 5 u. N. ten O. van *Heppel*, gem. en 1½ u. N. ten W. van *Dieveren*; met 6 h. en 130 inw., die kerkelijk tot *Vledder*

behooren. — Men verdeelt dit gehucht in twee buurtjes, Groot-Wateren en Klein-Wateren genoemd.

Er is eene landbouwkundige school der Maatschappij van Weldadigheid gevestigd, welke ruim 70 leerlingen telt, die niet alleen het uitmuntendst theoretisch onderwijs ontvangen, maar die ook dadelijk praktijk bij theorie leeren voegen, daar ieder kweekeling een stuk heidegrond van 5 of 6 Nederlandsche roeden bekomt, hetwelk hij in zijne uren van uitspanning naar zijnen eigen zin ontginnen, bemesten, bebouwen en bezaaïjen kan. De daarop geteelde vruchten komen te zijnen voordeele, doch hij moet zelf voor de noodige meststoffen zorgen.

WATEREN (GROOT-), buurtje in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Assen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Meppel*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Dieveren*, het oostelijk gedeelte van het geh. *Wateren* uitmakende, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van Klein-Wateren; met 4 h. en ongeveer 40 inw.

WATEREN (KLEIN-), buurtje in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Assen*, kant. en 5 u. N. ten O. van *Meppel*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Dieveren*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van Groot-Wateren, op de uiterste grenzen tegen de prov. *Friesland*; met 2 h. en ruim 90 inw. — In dit buurtje is de hierboven, op het art. **WATEREN**, vermelde school gevestigd.

WATERFORT (HET), fort in *Oost-Indië*, op het *Bandasche* eil. *Banda-Neira*. Zie *NASSAU*.

WATERGANG, d. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Purmerende*, gem. *Landsmeer-en-Watergang*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Landsmeer*, op 5 min. afstands paralel van het Groot-Noordhollandsche kanaal.

Men telt er 50 h. en 280 inw., die meest hun bestaan vinden in de boerderij en het verkoopen van melk te Amsterdam.

De Herv., die er 250 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Edam*, ring van *Purmerende*, behoort. De eerste, die in deze gem., nadat het kerkelijk van *Landsmeer* werd gescheiden, waarbij het in 1627 gevoegd was, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Simon 't Ruisen*, die in het jaar 1656 herwaarts kwam en in het jaar 1691 vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De kerk, welke omtrent het jaar 1627 gebouwd is, is een vrij net gebouw, met eenen spitsen toren, welke in 1852 geheel vernieuwd is, doch zonder orgel.

De 40 R. K. parochieren te; *Nonnickendam*. — De dorpschool wordt gesmiddeeld door een getal van 55 leerlingen bezocht.

WATERGAT (HET) of DE **BREESAPER-BEEK**, duinsloot in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Velsen*, welke de *Breesaap* (zie dat woord) geheel omringt, het water uit de omliggende duingronden ontvangt, in eene noordwestelijke rigting in de Noordzee uitloost en door sommigen gehouden wordt voor eene oude uitloozing van den *Bijl*.

WATERGOOR, hofstede op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en $9\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Arnhem*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Nijkerk*, aan de *Vaart*.

Deze hofstede, bestaande uit heerenhuis en verdere getimmeren, tuinen, lanen, grachten, houtwal, bosch- en uitmuntende hooi- en weilanden, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 15 bund. 85 v. r. 70 v. ell., doch wordt thans in perceelen bij onderscheidenen bezaten.

WATERGRAAFSMEER (HET) of **DIEMERMEER**, gem. in *Amsteland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Amsterdam* (10 k. d., 3 m. k., 11 s. d.); palende N. aan de gem. *Nieuwer-Amstel* en voor een klein gedeelte aan *Diemen-en-Diemerdam*, O. en Z. O. aan *Diemen-en-Diernerdam*, Z. en Z. W. aan *Ouder-Amstel*, W. aan den *Amstel*, N. W. aan *Nieuwer-Amstel*.

Het was vroeger een meer, dat den naam van **DIEMERMEER** ontleende van het nabij gelegen d. *Diemen*; doch de oorsprong van de benaming van **WATERGRAAFSMEER** of **WATERGRAFTS-MEER** is onseker, tenzij men bewijzen kon, dat het water van dit meer eerst bestaan heeft in eene watergracht, die door de overstromingen tot een geheel meer is aangegroeid. Zeker is het, dat het uitgestrektheid en diepte genoeg gehad heeft, om met oorlogsfregatten te kunnen bevaren worden. Omtrent het jaar 1508, in den Gelderschen oorlog, die Hertog **KARL** tegen de Hollanders voerde, na den dood van **FILIPS VAN OOSTENRIJK**, verweerden zich die van *Amsterdam* uit eene schans bij *IJpesloot*. Deze schans werd gedekt door onderscheidene schepen op het **IJ** en op het **DIEMER-MEER**, waardoor de Gelderschen genoodsaakt werden af te wijken. Een dergelijk middel van galeijen op het meer, met onderstand van schepen op het **IJ**, verdreef ook, in 1572, het volk van **SONOY**, hetwelk den *Diemerdijk* bemagtigd had, om *Haarlem* te verligten, en *Amsterdam*, hetwelk toen de Spaansche zijde hield, te benaauwen; doch deze benden werden zelve benaauwd, en een wakere tegenstand kon haar niet bevrijden van den hongersnood, door het missen van allen toevoer, waarom zij de opgeworpene schans bij *IJpesloot* moesten verlaten.

Oudtijds voor de bedijking, behoorde de eigendom van het **DIEMERMEER** aan *Burgemeesteren van Amsterdam*, die in het jaar 1624, met kennis en goedvinden van den Raad der stad, besloten dit meer te bedijken, en tot laud te maken, waartoe zij in den zelfden jare octrooi van de *Staten van Holland en West-Friesland* verkregen, met vele vrijdommen, die gemeenlijk bij dergelijke ondernemingen werden vergund. Dit octrooi werd, in het jaar 1626, uitgebreid, door de vergunning, om de landen, kaden, wegen, als anderszins, hetwelk tot de bedijking noodig was; van de eigenaars te mogen overnemen. Volgens deze octrooijen werd het werk der bedijking en droogmaking tot stand gebracht en het meer was droog in het jaar 1629, wanneer de eerste *Regenten* tot het bestuur van het heemregt en de polderzaken, werden aangesteld. *Burgemeesteren van Amsterdam* verkochten ook te dier tijd de landen in het meer, die naderhand, op den 31 Julij des jaars 1631, gekaveld werden en bij kavelingen van 10 morgen (8 hund. 50 v. r.) aan de koopers toebedeeld en ten opzichte van die landen, welke langs den ringdijk liggen, met een toegift van omtrent een morgen (85 v. r.) voor het oude land aan den vorigen zoom van het meer.

Na de eerste droogmaking, brak deze bedijking, in den voernacht tuschen den 5 en 6 Maart 1651 door. Het water liep, omtrent den molen aan het *Nieuwe-Diep*, over den ringdijk van het meer, en veroorzaakte aldus eene doorbraak, met een gat, ter lengte van omtrent 25 roeden (ruim 94 ell.) en eene diepte van 27 tot 30 voeten (8 tot 9 ell.), beneden het gemeene winterwater. Het water stond 16 voeten (5 ell.) hoog in het meer, en meest alles word door de overstroming vernield. Den ingelanden ontzoon echter den meed niet om de schade van den dijk te herstellen, het meer weder uit te maalen, kunne

gebouwen en beplantingen weder op te rigten en in stand te brengen; nadat het octrooi van hunne vrijdommen voor tien jaren verlengd was. Het veroveren van Naarden door de Franschen, in het jaar 1672, bragt het meer weder in ongelegenheid, dewijl de veiligheid der stad, Amsterdam vorderde den dijk door te steken; maar zoo ras de vijand was afgetrokken, werd alles weder in zijnen vorigen luister gebragt. In het jaar 1702 veroorzaakte eene nieuwe doorbraak aan den Diemer- of Muiderzeedijk weder bekommring voor eene overstroming; maar de ringdijk van het meer werd met groote moeite behouden.

De ringdijk van het DIEMERZEE heeft een omtrek van 2500 roeden (8500 ell.) en is rondom, behalve aan den Amstel en het Nieuwe-Diep, omvangen van eene bekwame ringsloot, die van den spoorweg bij den omval tot de Hardveldscher-brug de groote vaart over Weesp, en tevens de trekvaart naar 't Gooi en de stille Vecht uitmaakt, waarvan de vischerij behoort aan de stad Amsterdam; doch Burgemeesteren zijn gewoon dit regt aan Dijkgraaf en Heemraden, ten behoeve van het meer, in pacht te laten, die dit vischwater in onderscheidene perceelen wederom verhuren. Bij het kavelen der landen in het meer werden 750 morgen (609 bund. 64 v. r. 50 ell.) lands uitgegeven, waarvan echter maar 662 morgen 301½ roeden (538 bund. 30 v. r. 44 v. ell.) in de omalagen en gemeene lasten golden. Burgemeesteren behielden alleen 30 morgen (24 bund. 31 v. r. 50 v. ell.) ten behoeve van de stad Amsterdam, en uit dien hoofde het regt om als Hoofd-Ingelanden zitting te hebben, tot het hooren van de jaarlijksche rekeningen en te helpen beraadslagen en besluiten over zaken, die het heuraadschap betreffen.

De landen van het meer liggen ter diepte van 14 voeten (3,77 ell.) beneden het buitenwater, zoo dat het overtollige polderwater ter hoogte van 15 voeten (4,24 ell.) moet worden opgemaal. Hiertoe waren, tot in het jaar 1745, vier watermolens in gebruik, die elkander het water toemaalden. Te dier tijd gaf ANTONIS DE JONGE, Koopman te Amsterdam, aan Dijkgraaf en Heemraden van het DIEMERZEE aan de hand, om dit opmalen te doen met twee molens, mits de schepredren daarmed te ligten en, in de plaats daarvan, zijne nieuw uitgevondene en geotrooijeerde waterschijven daarin te plaatsen; waarvan hij aanbod, ten zijnen koste, eene proef te nemen. Dit werd toegestaan en nadat men, den geheelen winter door, deze proef had in het werk gesteld en wel bevonden, besloten Dijkgraaf en Heemraden, een beding met gemelden uitvinder en zijnen medestander HUBERT KETELAAR te maken, om het meer met twee schijfsmolens te bemalen en droog te houden, waartoe hij, in September 1744, moest gereed zijn. Dit heeft sedert boven verwachting voldaan, zoo als blijkt uit twee getuig-schriften, van den 13 Mei 1745 en van den 25 Mei 1747. Beide deze molens, op eenen behoorlijken afstand staande, doen niet alleen het werk van de vorige vier molens, waarvan er twee sedert zijn weggeruimd, maar geraken met den minsten wind aan den gang en slaan het water, met veel gemak, uit in den gemeenen boezem van Amstelland. Zij blijven zelfs in den strengsten vorst doornuilen, en zijn in staat, om vroegtijdig het meer van het overtollige water te ontlasten.

De grond van het WATERGRAAFZEE bestaat in schoone weilanden en in het westelijkste gedeelte uit warmoesland, zeer geschikt tot het aankweeken van uitruimende groenten, die dagelijks in overvloed te Amsterdam verkocht wordt, waartoe aan de groenluiden van het

DIEREN-NEER, gezamenlijk met die van het Blijmermeer, eene bijzondere markt op de Prinsengracht verleend is, behalve dat zij hun regt behouden hebben, om tweemaal in de week op het plein van de Oude kerk, en eens op de Joden groenmarkt, te mogen markten.

De aanleg dezer bedijking is zeer regelmatig, met twee breede gemeene wegen, die het meer in vier deelen doorsnijden. De voornaamste is de Middelweg, langs welken aan het begin onderscheidene lantarens tot gerief der ingezetenen en reizigers geplaatst zijn. Deze weg loopt van de Outwalerbrug naar de Hardveldsche-brug, is met keijzen bestraat en maakt een gedeelte uit van den grooten weg der eerste klasse. Op de Outwaler-brug staat een tolhek, aan hetwelk de gabelen voor rijtuigen en beesten gevorderd worden, die in der tijd door de Staten van Holland en Westfriesland aan die van het **DIEREN- of WATERGRAAFS-NEER** zijn verleend. Hij is zeer levendig door den doortogt van rijtuigen van en naar Weesp, Muiden, Naarden, Abcoude en het Sticht van Utrecht. Het Zandpad van den Amstel tot de Hardveldsche-brug is met klinkeers bestraat. De Kruisweg, die den Middelweg omtrent het midden doorsnijdt, begint aan het zandpad, over den Grooten-Duivendrechtsche-polder en eindigt aan het Nieuwe-Diep. Beide deze wegen zijn, ten grooten deele, met opgaande ijpen en popalieren beplant, die een deftig sieraad geven door de netheid, waarmede zij worden onderhouden.

Behalve deze weg had men er vroeger nog onderscheidene lanen: De Schagerlaan is een der aanzienlijkste geweest. Zij strekte voor eene aangename wandeling onder het lommer der net geschooren ijpenboomen, ter wederzijde van den weg, tot verlustiging der wandelaren. De andere der voornaamste lanen, die er gevonden werden, waren: de Pauwenlaan, de Groene- of Burghorstlaan en de Klooster- of Schulplaan, die geen doortogt hadden, doch deze zijn gesloopt of vervallen; terwijl een door den spoorweg van Amsterdam op Utrecht is ingenomen, die even ten N. O. van de Schulpbrug in het Watergraafmeer komt en dit in eene zuidelijke rigting doorsnijdt, en onder welken aan den noordwestelijken ringdijk een tunnel is. De Schagerlaan had ook gemeenschap met eene Maliebaan, die naar den Middelweg liep, terwijl de Schagerlaan op den Kruisweg uitliep. Het overschot der Maliebaan is nu voor het publiek gesloten; terwijl het Maliehuis, dat aan zijn zuidelijk einde stond, reeds vóór jaren is gesloopt. Alle deze lanen en wegen pronkten met aangename tuinen en deftige luthoven, waarvan vele der landhuizen malkander in pracht trotsoerden. Van allen zijn, behalve drie kleine plaatsjes en eenige weinige on-aanzienlijke tuinen, alleen nog over: Rozenburg, eene bloeiende herberg; Frankendaal, eene herberg, zijnde het westelijk deel der plaats, die vroeger ruim 5 minuten breed was, gesloopt; Zomerlust, aan den Kruisweg; Voorland, in de laatste jaren gesloopt; is hier en daar nog te herkennen, zijnde het huis in eene boerderij veranderd; zoo mede de beide stukken van Eindmeer, waarvan echter ook reeds het huis en de zoogenaamde turksche tent, op de overplaats, zijn gevallen.

Tot grooter gemak van den toegang naar het **DIEREN-NEER**, besloten Burgemeesters van Amsterdam, in het jaar 1631, langs de oostzijde van den Amstel eene wandelweg aan te leggen, van de stadwallen af tot aan het meer toe. Deze werd, benevens den Ringdijk ten Zuiden van het meer, in het jaar 1637 bestemd tot een gedeelte van het trek- en voetpad naar Weesp, en in het jaar 1640 zijn deze paden verbreed tot een

gedeelte van den rijweg naar de steden Muiden en Naarden, altes octrooi van de Staten van Holland en West-Friesland aan de stad Amsterdam in de gemelde jaren verleend. Voor weinige jaren is deze weg mede bestraat geworden.

In het octrooi door de Staten van Holland en West-Friesland, in het jaar 1624 verleend, tot bedijking van dit meer, werd, ten aanzien van het heemregt, vergund, dat de landen in het meer zouden geregeerd worden door de Hoofd-Ingelanden en eenen Dijkgraaf, op hunne voordragt te kiezen door de Staten of de Rekenkamer der Graaflijkheids domeinen, mitsgaders door Heemraden, Penningmeester en andere bedienden, die door Hoofd-Ingelanden zouden verkoren worden.

Naderhand verkregen Hoofd-Ingelanden, in den jare 1629, dat alle overdragen en geregtelijke verbindtenissen van vaste goederen in het DIENSTMAAS zouden geschieden voor Dijkgraaf en Heemraden. Middelerwijl bleef de hooge en civile jurisdictie, aan de geregten van Nieuwer-Amstel, Diemen en Onder-Amstel, onder welke de landen van het meer, van ouds, gelegen waren; doch waarvan de groodscheidingen bezwaarlijk konden worden bepaald en waarover derhalve somtijds geschil viel, hetwelk groote ongelegenheden veroorzaakte. Hierom werd bij die van de rekeningen der Graaflijkheid van Holland, in het jaar 1640, goedgevonden, aan Heemraden te vergunnen de criminale en civile jurisdictiën te oefenen met den Baljuw van Amstelland; en dat de Dijkgraaf, na het overlijden van den gemelden Baljuw, toen in leven, te gelyk zoude zijn Baljuw van het DIENSTMAAS, hetwelk Burgemeesteren van Amsterdam, als Ambachtsheeren van Nieuwer-Amstel inegelykz toestonden, ten aanzien van de civile en dagelyksche jurisdictie, voor zoo ver aanging de gronden onder hun regtsgebied van Nieuwer-Amstel en het moer gelegen. Van dien tijd af zijn de Heemraden ook Schepenen geweest. Na het overlijden van den Baljuw van Amstelland, PIETRA BOUWERWIJZ., in den jare 1651, werd de Dijkgraaf, JAKOB JAKONSS. ROCK, als eerste Baljuw van het DIENSTMAAS erkend en in de maand Augustus in zijne bediening gesteld. Volgens deze vergunningen bestond derhalve de regering in twee Hoofd-Ingelanden, verbeeldende Burgemeesteren der stad Amsterdam, den Dijkgraaf, vijf Schepenen of Heemraden, benevens eenen Secretaris en eenen Penningmeester.

De gem. WATERGRAAFSMAAS bevat geen dorp, maar alleen eene buurt, over het regthuis, en eenige verspreid staande huizen, buitensplanten en boerderijen, waaronder twee nieuwe; bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 587 bund. 14 v. r. 50 v. ell., waaronder 578 bund. 56 v. r. 67 v. ell. belastbaar land; telt 114 h., bewoond door 141 huisgez., uitmakende eene bevolking van 650 iuw., van welke de meeste hun bestaan vinden in landbouw, terwijl ook velen zich toeleggen op het aankweeken van groenten, die zij te Amsterdam ter markt brengen.

De Herv., die er 470 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Diemen-en-Watergraafsmeer*. — De Evang. Luth., van welke er woenen, behooren tot de gem. van *Amsterdam*. — De R. K., die men er 180 aantreft, parochiëren te *Diemerbrug*.

In deze gem. staan geene andere openbare gebouwen dan alleen het Gemeentehuis, aan den hoek van den Ringdijk, bij het Tolhuis en den Middenweg. Het is een altesins aanzienlijk gebouw, in het jaar 1777 geheel nieuw en vierkant van gebakken stenen opgehaald; rondom heeft het schuiframen en van voren een bordes op kolommen rustende; het prijkt ook met een torentje, voorzien van eene

slaande klok; in de kap van het gebouw is een uurwerk, met eene wijzerplaat in het frontespies geplaatst. Voor het gebouw staan twee fraaije lantaarnen, op steenen pilaren; het is tevens eene herberg.

Onder de wereldlijke gebouwen kan ook betrokken worden het Tolhek, op de Ontewaler-brug geplaatst. Het staat tusschen twee fraaije hardsteenen pilaren; boven aan, aan de voor- en achterzijde, zijn daarin geplaatst marmeren steenen, waarop het wapen van Holland, dat van Amsterdam, dat van WATERGRAAFS-MEER, en op het vierde leest men: Anno 1793, in welk jaar dit tolhek aldus fraai vernieuwd is.

Men heeft in deze gemeente ééne school, aan den Noordwestelijken ringdijk.

De beroemde Wiskundige en zoetvloeiende Nederlandsche Dichter PIETRA NIEUWLAND werd in deze gem. den 5 November 1764 geboren. Hij overleed als Hoogleraar in de Wiskunde te Leyden, den 24 Julij 1794.

Het wapen van WATERGRAAFSMEER is een zwaan in waterriet; op het lijf der zwaan is een gewoon wapenschild, waarin de letters W. G. M. (Watergraafsmeer).

WATERHOEK, oostelijk gedeelte van den pold. *Beweste-Eede-Bewoorden*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *Heille*; palende N. aan de stad Sluis, O. aan de Aardenburgsche-vaart, Z. aan St. Pietersdijk, W. aan den Lapschuursche-Gat-polder, heeft ruim 200 bund. schotbaar land; telt 7 h., waaronder 5 hofsteden, wegens het opalikken van de Oostsluis is in 1848 een duiker onder de Aardenburgsche-vaart gelegd, die het water van het overig gedeelte van Bewester-Eede bewoorden in dit gedeelte voert, terwijl de uitloozing geschiedt door het Lapschuursche-gat en de polders der gemeenten St. Anna, naar de sluis van het Hazegras (België) in het Zwin.

WATERHOEK, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 6½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 2 u. N. van *Goor*, gem. en ½ u. N. O. van *Rijssen*; men 74 h. en ongeveer 40 inw.

WATERHUIZEN (DE), geb. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en ¼ u. O. Z. O. van *Groningen*, kant., gem. en ½ u. W. N. W. van *Hoogezand*, 10 min. Z. W. van *Westerbroek*, waartoe het behoort, aan den linkerover van het Winschoterdiep.

Dit geh. bestaat uit drie huizen en twee scheepstimmerwerven. De *Waterhuizen* dragen hunnen naam, omdat zij aan het Diep staan en in den herfst en wintertijd zoodanig van het water omgeven zijn, dat derwaarts geen toegang mogelijk is, dan door middel van een schuitje, waarmede de bewoners worden over het Diep gebracht, als wanneer zij zich op het trekpad tusschen Groningen en Winschoten bevinden. De huizen staan daarom op een vrij hoog erf, dat, in den gemelden tijd, een volkomen eiland uitmaakt.

WATERING (DE) of DE WATERINGSCHE-VAART, vaart in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, welke aan de Lange-watering, te Kwintshent, een begin nemende, in eene noordoostelijke rigting, door het d. Wateringen vloeit en in de *Korte-watering* uitloopt.

WATERING (DE), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat tusschen West-Knollendam en Wormerveer uit de *Achter-Zaan* voortkomt, zuidwaarts naar de Swetsloot loopt en vervolgens den naam van *Middelwatering* aanneemt.

WATERING (DE), gegraven vaart onder de *Veenhop*, prov. *Noord-Holland*. Zie *BEETSKOOPWATERING*.

WATERING (DE GROOTE-), boek op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **WATERING (DE GROOTE-)** (1).

WATERING (DE HOLLE-), vaart in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, welke een begin neemt aan de *Lange-wetering*, te *Kwintshcul*, en, met eene west-noordwestelijke rigting, omtrent ter halver lengte in de *Gantel* en aan *Haasheul* in de *Wennekensloot* uitloopt.

WATERING (DE KORTE-), vaart in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Wateringen*.

Zij neemt een begin uit de *Zwet* en loopt met eene west-noordwestelijke rigting, tusschen den *Hoek-polder* en den *Nieuw-Wateringveldsche-polder* en *Wippolder* door, tot in de *Strijpe-watering*.

WATERING (DE LANGE-), vaart in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Wateringen*, welke een begin neemt uit de *Zwet* en, in eene west-noordwestelijke rigting, tusschen den *Oud-Wateringveldsche-polder* en den *Oude-Broek-polder* door, naar *Kwintshcul*, in de *Wateringsche-vaart* en *Holle-watering* uitloopt.

WATERING (DE MIDDEL-), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat uit de *Watering* voortkomt en met eene zuidelijke rigting door de gem. *Wormerveer* en *Zaandijk-en-Ootsaan* doorloopt en onder *Koog-aan-de-Zaan*, in de *Waulsloot* valt.

WATERING (DE NIEUWE-), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, dat onder *Koog-aan-de-Zaan* zijnen oorsprong neemt en in eene zuidelijke rigting door die gem. en *Zaandam* loopt.

WATERING (DE ZUIDER-), water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, in de gem. *Zaandam*, dat met eene zuidoostelijke rigting tegen den *Hoogendijk* te niet loopt.

WATERINGEN, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk* (5 k. d., 25 m. k., 9 s. d.); palende N. O. aan de gem. *Rijswijk*, Z. O. aan *Hof-van-Delft* en *Groeneveld*, Z. W. aan *Naaldwijk*, N. W. aan *Monster* en *Loosduinen*.

Dese gem. bestaat uit den *Oud-Wateringveldsche-polder*, den *Nieuw-Wateringveldsche-polder*, den *Wip-polder* en een gedeelte van den *Oude-Broek-polder*; bevat het d. *Wateringen* en de zuidzijde van het geh. *Kwintshcul*, en bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1036 bund. 69 v. r. 4 v. ell., waaronder 1026 bund. 37 v. r. belastbaar land. Men telt er 179 h., bewoond door 387 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1600 inw., welke hun bestaan vinden in de veenderij, tuinderij, landbouw en veeveelt. Voorts heeft men in dese gem. vele tuinen en hoven, die eene menigte van kenrig ooft en smakelijke vroege aardappelen en groenten uitleveren. Vooreen geneerden vele opgezetenen zich met het houden van bijen. De mee, welke hier werd gebrouwen, was reeds van ouds vermaard, en en had daarvan, vóór het meer en meer toegenomen gebruik van wijn, een aanmerkelijk vertier. Reeds sedert het midden der vorige eeuw is echter deze tak van bestaan geheel vervallen. Ook heeft men er 1 scheepstimmerwerf, 1 koren- en 1 houtzaagmolen.

De Herv., die er ruim 310 in getal zijn, maken, met die van het noordelijke gedeelte van *Kwintshcul*, dat burgerlijk tot *Monster* behoort, eene gem. uit, welke tot de klass. van 's *Gravenhage*, ring van *Voorburg*, behoort, en 380 zielen, onder welke ruim 170 Ledematen, telt. De eerste, die in dese gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is

(1) Evoneens zoekt men de overige met **WATERING** semengestelde art. welke hier niet gevonden worden op **WATERING** of op de woorden van onderscheiding.

gewoest **ALBERTUS** VAN **SCHOONHOVEN**, die in het jaar 1576 herwaarts kwam en in het jaar 1599 opgevolgd werd door **SAMUEL VAN DEN BERG**. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De R. K., die men er ongeveer 1300 telt, maken, met die uit het gedeelte van Kwintshenul, dat burgerlijk tot *Monster* behoort en met die van een gedeelte der burgerlijke gem. *Loosduinen* eene stat. nit., welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *Delfland*, behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt; 1650 zielen en onder deze ongeveer 1240 Communicanten telt en eene eigene begraafplaats heeft.

De 11 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Naaldwijk*.

Men heeft in deze gem. éne school, welke gemiddeld door een getal van 160 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., waarnaar vroeger een adellijk geslacht zich van **WATERINGEN** noemde, van welke **GERARD VAN WATERINGEN**, in het jaar 1166, reeds voorkomt als getuige bij een privilegie der stad *Leyden*; doch dit geslacht is, in het jaar 1387, met Heer **ALBRECHT VAN WATERINGEN** uitgestorven. Met diens dood schijnt **WATERINGEN** in het huis van **EGMOND** gekomen te zijn; want **GERRIT VAN EGMOND**, zoon van Heer **JOHAN**, die in 1369 overleed, trouwde met **WILHELMINA**, **VROUWE VAN WATERINGEN**, dochter van Heer **ALBRECHT** bovengemeld; deze gewan twee kinderen, namelijk **GERARD** en **JAN VAN EGMOND**, die beiden Heer van **WATERINGEN** genoemd worden, zijnde zij de eerste Heeren van *Egmond*, welke dien titel gedragen hebben.

JAN VAN EGMOND, Heer van **WATERINGEN**, verwekte twee kinderen, eenen zoon **JAN**, en eene dochter **WILHELMINA**, die getrouwd is geweest met **WILLEM VAN NAALDWIJK**; deze dochter, die in den jare 1482 te *Antwerpen* overleden is, zal denkelijk **WATERINGEN** van haren vader tot een bruidschat medegekegen hebben; want na dit huwelijk vinden wij geen van **EGMOND** meer met den titel van Heer van **WATERINGEN** benoemd; wel vinden wij, ter staving van ons vermoeden, wegens den bruidschat aan **VROUWE WILHELMINA**, in de stamlijst van van **NAALDWIJK**, dat **HENDRIK VAN NAALDWIJK**, zoon van gezegden Heer **WILLEM**, en **VROUWE WILHELMINA**, den titel voerde van Heer van **WATERINGEN**, *Capelle-op-den-IJssel*, Ridder en Erfmaarschalk van *Holland*, en tevens dat hij het *Slot-te-Watering* in een Monnikenklooster deed veranderen, hij was in den jare 1486 in oorlog tegen de *Luikenaars*, en stierf in 1496. Uit het huis van **NAALDWIJK** schijnt deze heerl. gekomen te zijn in het huis van **ORANJE-NASSAU**, waaraan het gebleven is tot op den dood van **WILLEM III**, Koning van Engeland; na het overlijden van dezen (19 Maart 1702) maakte de Koning van Pruisen aanspraak op een gedeelte van zijne nalatenschap, welke aanspraak hij tot zoo verre wist door te dringen, dat hij, onder meer andere goederen uit gezegde nalatenschap, ook **WATERINGEN** tot zijn aandeel bekwam; het is tot in den jare 1764 een eigendom van Pruisen gebleven; doch toen, onder meer andere heerlijke goederen, van die kroon gekocht, door den Prins van **ORANJE-NASSAU**, Erfstadhouder enz. van de Republiek, voor eene somme van 600,000 gulden. Aan dat huis is het vervolgens gebleven tot op de omwenteling van het jaar 1795. Thans behoort die heerl. aan het domein.

Het d. **WATERINGEN** ligt 1½ u. Z. O. van 's Gravenhage, 1 u. N. O. van *Naaldwijk*, 1½ u. W. ten N. van *Delft*, aan de *Watering*; waarvan het zijnen naam schijnt ontleend te hebben.

Het is een fraai en welbebouwd dorp; dat door eene vaart doorsneden wordt en in welks kom men 110 h. en ruim 1260 inw. telt.

Het d. is meerendeels bestraat. Vóór de kerk is een groot, ruim plein, even als een marktveld met boomen beplant, en waarop het dorps-huis benevens meer andere gebouwen gevonden worden. Het in 1828 nieuw gestichte dorps- of raadhuis, is een fraai, doelmatig ingerigt gebouw.

De Herv. kerk, die vóór de Reformatie aan den H. JOHANNES *den Dooper* was toegewijd, was destijds eene vikarij of eeuwigdurende kapellanij gesticht, ter eere van de *Allerheiligste Maagd* en van *MARIA Magdalena*; nog was er eene vikarij aan het altaar van den H. Bisschop HUBERTUS. De kerk is een ruim en luchtig gebouw, waaraan eenige teekenen van oudheid gevonden worden. Het is met twee kruispanden uitgebouwd; het dak rust op twee rijen pilaren. Van binnen is de kerk fraai; de predikstoel, die er thans in is, heeft in vorige jaren gediend in de vervallen kapel te Hondsholredijk; hij is zoo groot en zwaar als er ergens een gevonden wordt, zijnde zeer fraai naar de oude wijze bewerkt, en is even als het prachtige gebemelte daarboven der bezigtiging overwaardig: even als het doophak. In het ruime koor dat in 1819 is weggebroken, hongen vroeger eenige adellijke en andere familiewapenborden, van welken de meesten verscheidene eeuwen heugden. In de jaren 1790 en 1791 is de geheele kerk, opgehoogd, en is er een nieuwen vloer in gelegd van blaauwe tegels. Men vindt er onderscheidene serken met namen en wapens der eigenaars. De toren is van een tamelijke hoogte, gaande van ouden af, vierkant op, tot boven het gebouw, in zoo verre dat de vier uurwijzers rondom zichtbaar zijn: op dit vierkant staat een ijzeren balie, eveneens als aan de bruggen in de steden gevonden wordt, alwaar een omloop is: vandaar rijst weder een achtkant spits tot eene goede hoogte op, en daar boven is de windhaan: in den toren is een uurwerk en heldere klokken. De begraafplaats aan de noordzijde van de kerk, alleen voor Protestanten, ligt hoog en is ten deele door gebouwen omgeven.

De R. K. kerk, aan den H. JOHANNES *den Dooper* toegewijd, is in 1806 en 1807 nieuw gebouwd en staat aan het noordoinde van het dorp. Het gebouw, dat geen toren heeft, is te klein voor de gemeente en vereischt noodzakelijk vergrooing of vernieuwing. Daarin is een orgel en 2 altaren.

Vóór de Reformatie heeft hier een monnikenklooster van de Cisterciënserorde gestaan, zie BETLEHEM (MARIA-KONVENT-IN-). De voormalige buitplaats het Hof-te-Wateringen is thans eene boerderij. Zie hieronder.

Thans heeft men er een in 1841 gesticht blok van 16 woningen voor de behoeftige huisgezinnen, en een R. K. Armhuis, waarin 20 behoeftigen zijn opgenomen.

De kermis valt in op Zondag na het feest van de H. Drievuldigheid.

Het wapen is een veld van sabel, met eene ster met acht punten van zilver.

WATERINGEN, in het Fr. *WATRANGE*, geb. in het balj. van *Bostonach*, meijerij van *Dencols*, grooth. *Luxemburg*. Zie *WALTER*.

WATERINGEN (HET-HOF-TE-), voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. Z. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant. en 1 u. N. O. van *Naaldwijk*, gem. *Wateringen*, aan de westzijde van het dorp.

Wie dit adell. h. gesticht heeft, wordt nergens aangeteekend gevonden; in het jaar 1799 behoorde het aan *GERIT VAN WATERINGEN*, wiens zoon, mede *GERIT VAN WATERINGEN* genaamd, aldaar door *Nerlog WILLEM VAN BRISSEN*, vermoord werd. In den oorlog, ontrent

het jaar 1282, of wat later, welke voor de Vlamingers zoo noodig was, werden de zonen van MARGARETHA, Gravin van *Floanderen*, met name GISO en JOHANNES, met eenige andere Vlamingen, aldaar geborgen, waardoor het slot alstoen reeds eenen grooten naam bekam. Het werd in het jaar 1486 door HENDRIK VAN NAARDWIJK in een monnikenklooster van den Cisterciënserorde veranderd, dat Maria-konvent-in-Bethlehem genoemd werd en in het jaar 1575 geheel is afgebrand. Later is dit hof of klooster vervangen door een alleraardigste en welbeplante buitenplaats, mede het Hof-te-Wateringen geheeten die in 1807 is gesloopt, en aangelegd tot bouwmanwoning, welke in eigendom bezeten wordt door JAN WARESDORP, woonachtig te Wateringen.

WATERINGSCHESLUIS, voorm. sluis in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, onder de zoogenoemde *Wip*, te *Maassluis*, zijnde eene der uitwateringsluizen van *Delfland*, waarvan het onderhoud is ten laaste der ambachten van Wateringen, Zegbroek en 's Gravenhage.

WATERINGSCHESVAART (DE), vaart in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*.

WATERINGSKANT (DE), geh. in de *Niederperkegge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. Z. O. van *Shagen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Nieuwe-Niedorp*.

WATERING-VELDSCHES-POLDER (DE NIEUW-) of **NIEUW-WATERINGEN-VELD-POLDER**, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's Gravenhage, kant. *Naaldwijk*, gem. *Wateringen*; palende N. W. aan den *Wip-polder*, N. O. aan den *Hoek-polder*, Z. O. aan den *Harmasch-polder* en den *Woudsche-polder*, Z. W. aan den *Oud-Watering-Veldsche-polder*.

Deze pold., beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 259 bund. 67 v. r. 28 v. ell., is in 1747 ter verveening ingestoken, sedert voor het meerendeel uitgeveend en voor dat meerendeel in 1848 weder droog en bebouwbaar gemaakt; wordende droog gehouden door vier boven elkander staande molens, die op den boezem van *Delfland* uitmalen. Het onuitgeveende land ligt 1,95 ell. onder A. P. Het bestuur over dezen en den onmiddellijk volgende polder zal eerst worden aangesteld, nadat mede eerst zal zijn tot stand gebracht de voorgenomen droogmaking van het meerendeel van het uitgeveende gedeelte des laatsten polders.

WATERINGVELDSCHES-POLDER (DE OUD-) of **DE OUD-WATERINGEN-VELD-POLDER**, pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's Gravenhage, kant. *Naaldwijk*, gem. *Wateringen*; palende N. W. aan den *Wip-polder* en *Kwintshul*, N. O. aan den *Nieuw-Watering-Veldsche-polder*, Z. O. aan den *Woudsche-polder*, Z. W. aan den *Oude-Broek-polder*.

Deze pold. beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 384 bund. 16 v. r. 95 v. ell., is mede in 1747 ter verveening ingestoken en sedert voor het meerendeel verveend. Dat meerendeel waarvan de omdijking gereed is, zal vermoedelijk in 1849 worden drooggemaakt en drooggehouden door middel van het zelfde gemaal als de laatst voorgaande polder, die met dezen polder voortaan te zamen een bestuur zal hebben. Het onuitgeveende land ligt 1,82 ell. onder A. P.

WATERKAMP, gedeelte, van de zoogenaamde *Geëmeenelanden*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Heemskerk*, eene oppervlakte beslaande van 8 bund. 77 v. r. 50 v. ell. Zie voorts **GRONDREKINGEN**.

WATERKANT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Haarland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *'s Hertogenbosch*, gem. en een gedeelte van het d. *Vught* uitmakende, gedeeltelijk aan den straatweg; met 72 h. en ruim 370 inv.

WATERKANT, geh. in de *Vier-Noorderkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. Z. O. van *Hoorn*, kant. en 5 u. N. O. van *Medemblik*, gem. en 10 min. O. van *Spanbroek*, aan de *Wijzend*, waardoor het van *Opmeer* is afgescheiden, zoodat men het meestal voor een gedeelte van *Opmeer* aanziet. Het is het levendigste gedeelte van de gem. *Spanbroek*.

WATERLAND, een der drie groote afdeelingen, waarin vroeger het *Noorderkwartier*, prov. *Noord-Holland*, verdeeld werd; palende N. aan *West-Friesland*, O. aan de *Zuiderzee*, Z. aan het *IJ*, W. aan *Kennemerland*.

WATERLAND ontleent zijnen naam van zijne ligging, midden in het water van verscheidene meren, boezems, stroompjes en andere waterlozingen, hoewel de voornaamste meren, reeds voor lang, droog en tot schoon weiland gemaakt zijn. De voornaamste, die er nog over zijn, zijn het *Monnicke-meer* en het *Noord-meer*, welke men nu te zamen wenscht in te dijken.

Oudtijds was **WATERLAND** eene heerlijkheid, afgezonderd van *Holland* en den huize van *Persijn* toebehoorende, van welk geslacht onze kronijken, reeds in de elfde eeuw gewag maken. Men wil dat de *Persijns* **WATERLAND** van den *Utrechtschen Bisschop* ter leen hielden. Zeker is het ten minste, dat de *Utrechtsche kerk* voorgaf, regt te hebben, zoo wel op **WATERLAND** als *West-Friesland*, en *Jan van Persijn*, Heer van **WATERLAND**, erkent in eenen brief van den jare 1282, dat hij eenig goed in *Amstelland* van den *Bisschop van Utrecht* ter leen hield. Misschien werd *Amstelland* toen zoo ruim genomen, dat er een gedeelte van **WATERLAND** onder begrepen was. Doch wat hier van zij, de *Waterlanders*, met de *Westfriezen* en *Kennemers* zamenspannende, stelden zich, gedurende de minderjarigheid van *Floris V*, tegen 's lands *Edelen* en bijzonderlijk tegen hunnen Heer *Jan van Persijn*. Zijn slot *Zwanenburg* werd omver gehaald, en hij werd genoodzaakt, bij eenen brief van het jaar 1273, te beloven, dat slot nooit van steen weder te zullen doen herbouwen. *Jan van Persijn* verkocht zijne heerlijkheid **WATERLAND**, in het jaar 1282, aan *Graaf Floris V*, mits zijn zoon *Nicolaas* de helft der inkomsten als een erfleen van de graaflijkheid zou blijven bezitten. Ook bleef hij er sedert den titel van voeren. Zijn zoon *Jan* wordt in sommige oude brieven, van *Velsen* bijgenaamd. Ook noemt zich diens dochter, in een handvest van het jaar 1358, door haar als *Vrouw van WATERLAND* gegeven, *Catharina van Velsen*. De geheele heerlijkheid verviel aan de graaflijkheid in het jaar 1409, na het afsterven van *Nicolaas van Persijn*, zonder kinderen na te laten. Na dien tijd hebben de *Graven* eenen *Baljuw* over **WATERLAND** aangesteld; gelijk 's lands *Staten* ook later deden. Doch de heerlijkheid van **WATERLAND** was oudtijds uitgestrekter dan later.

WATERLAND kan in vier deelen verdeeld worden, te weten: in eigenlijk *Waterland*, vervattende de zes *Waterlandsche* hoofddorpen, met hunne onderhoorige mindere dorpen; *Zeevang* met den *Zuidpolder* en *Katwoude*, bevattende eenige regtsbannen tusschen *Monnickendam* en *Beets*; *Purmerland* en *Ipendam*, weleer van **WATERLAND** afgescheiden, en met de heerlijkheid van *Purmerende* vereenigd en de *Waterlandsche* meren, waarvan de voornaamste zijn de

Beemster, de Purmer en de Wormer. De 3 andere zijn het Buiksloter-meer, het Broeker-meer en het Bellemer-meer.

WATERLAND bevat de steden: Edam, Monnickendam en Purmerende, en de volgende 23 d.: Ransdorp, Durgerdam, Holysloot, Schellingwoude, Buikslot, Zunderdorp, Nieuwendam, Landsmeer, Watergang, Broek, Zuiderwoude, Uitdam, Purmerland, Ilpendam, Middellie, Axwijk, Warder, Kwadijk, Vellendam, Oosthuizen, Hobrede, Etersheim en Middellie-Beemster; thans uitmakende de gem.: Beemster, Broek-in-Waterland-Zuiderwoude-en-Uitdam, Buikslot, Edam, Ilpendam-Purmerland-en-den-Ilp, Kwadijk, Landsmeer-en-Watergang, Middellie-en-Axwijk, Monnickendam, Nieuwendam-en-Zunderdorp, Purmerende, Ransdorp-Holysloot-en-Durgerdam, Schellingwoude, Warder en Wijde-Wormer en een gedeelte van de gem. Oosthuizen-en-Hobrede-Etersheim-en-Zuid-Schardam, gezamenlijk beslaande eene oppervlakte, volgens het kadaster van 27,754 bund. 41 v. r. 61 v. ell., waaronder 27,377 bund. 62 v. r. belastbaar land.

Men telt er 5792 h., bewoond door 4652 huisgez., uitmakende eene bevolking van 22,000 inw., die meest in de voeteelt en het boter en kaas maken hun bestaan vinden.

De Herv., die er 14,800 in getal zijn, onder welke 7000 Ledematen, maken de 18 volgende gem. uit, de Beemster, Broek-in-Waterland, Buikslot, Edam, Ilpendam, Kwadijk, Landsmeer, Middellie-en-Axwijk, Monnickendam, Oosthuizen-en-Hobrede, Purmerende, Purmerland-en-den-Ilp, Ransdorp-en-Schellingwoude, Nieuwendam, Warder, Watergang, Zunderdorp, Zuiderwoude-en-Uitdam, en behooren gedeeltelijk tot de gem. Etersheim-en-Schardam. Zij hebben er 22 kerken, welke door 21 Predikanten bediend worden.

De Doopsgez., die er 900 in getal zijn, onder welke 450 Ledematen, maken de volgende 6 gem. uit: Beemster-en-Oosthuizen, Edam, den Ilp, Middellie, Monnickendam en Purmerende, welke zes kerken hebben, en door even zoo vele Predikanten bediend worden.

De Evangel., Luth., welke men er 1200 aantreft, onder welke 700 Ledematen, maken de gem. van Edam, Monnickendam en Purmerende uit.

De R. K., van welke men er 4700 telt, onder welke 3550 Communikanten, maken de stat. van de Beemster, Edam, Ilpendam, Monnickendam, Nieuwendam en Purmerende uit, welke 6 kerken hebben en door even zoo vele Pastoors en eenen Kapellaan bediend worden.

De Isr., die men er 400 heeft, behooren tot de bijkkerken te Edam en te Monnickendam. — Men heeft in WATERLAND 33 scholen.

WATERLAND, voorm. balj., prov. Noord-Holland; palende N. aan den Zeevang, O. aan de Zuiderzee, Z. aan het IJ, W. aan Kennemerland en de heerl. Purmerende.

Dit balj. bevatte, behalve de stad Monnickendam, zes rechtsbannen of hoofdorpen, als: Ransdorp, Zuiderwoude, Landsmeer, Zunderdorp, Broek en Schellingwoude; thans uitmakende de

gem. Broek-in-Waterland-Zuiderweede-en-Uitdam, Buiksloot, Landsmeer-en-Watergang, Monnickendam, Ransdorp - Holysloot-en-Durgerdam, Nieuwendam-en-Zuiderdorp en Schellingwoude, welke, volgens het kadaster, gezamenlijk eene oppervlakte beslaan van 7830 bund. 63 v. r. 82 v. ell., waaronder 7741 bund. 60 v. r. 43 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1143 h., bewoond door 1420 huisgez., uitmakende eene bevolking van 7800 inw.

De landerijen in WATERLAND bestaan genoegzaam allen in lege weilanden, op welke vele melkboesten geweid worden, waarvan de melk voor een zeer groot gedeelte te Amsterdam verkocht wordt. Zij werkt met eene menigte van schuitjes overgevoerd. Men gaat meestal van elk dorp in een of meer schuiten gecombineerd, hetwelk des morgens, bij hunne aankomst, en des avonds, bij hun vertrek, een aangenaam gezicht van kleine zeilen op het IJ geeft, tenzij zij door windstilte moeten geroeid worden. Hierin zijn de Waterlanders gewoon eene orde waar te nemen, dat alle de mans en vrouwen, bij beurten in het gaan of komen, al het werk van het roeijen moeten doen. De communicatie der binnendorpen is meestal langs onrijbare gouwen, waarin vele bruggetjes.

De Herv., die er 5800 zijn, onder welke ruim 2500 Ledematen, maken de volgende 9 gem. uit: Broek-in-Waterland, Buiksloot, Durgerdam, Landsmeer, Monnickendam, Nieuwendam, Ransdorp-en-Schellingwoude, Watergang en Zuiderweede-en-Uitdam. Men heeft er 11 kerken, waarin de dienst gedaan wordt door 10 Predikanten.

De Doopsgez., die er 60 in getal zijn, onder welke 30 Ledematen, maken eene gem., zijnde die van Monnickendam uit.

De Evangel. Luth., die men er 230 telt, onder welke 140 Ledematen, maken mede de gem. van Monnickendam uit.

De R. K., van welke men er 1340 aantreft, onder welke 940 Communikanten, maken de stat. van Monnickendam en Nieuwendam uit, welke twee kerken hebben en door twee Pastoors bediend worden.

De 70 Istr., die er wonen, behooren tot de kerk te Monnickendam. — Men heeft in dit voorn. halj. 11 scholen.

In het jaar 1447, onder de regering van FILIPS I, Hertog van Bourgondië, Graaf van Holland, werd hem eene bede van het gemeenebest van Holland toegestaan, en daartoe eenige voorname mannen afgezonden, om die penningen in te zamelen, en de landen naar hunne grootte en gelegenheid te schatten, zoo als geschiedde over het gebroed land, bijgevolg ook over WATERLAND. Maar de Waterlanders klaagden daarin te hoog, en hooger dan te voren geschat te zijn; en kwamen diensvolgens daartegen op, zeggende groote schade door inbreuk van dijken enz. geleden te hebben, doch het mocht niet helpen. Zij bleven echter bij hun stuk, en wilden niet meer geven dan zij te voren gedaan hadden. Heer JAN VAN LANOY, Stadhouder van Holland, en die van den Staat stelden derhalve eene beirvaart door geheel Holland aan, om de Waterlanders dorwtijze te straffen, dat er anderen zich van spiegelen zouden. Hij kwam met de zijnen geweldadig op WATERLAND aan, nam eenigen der rijkste ingezetenen mede en voerden hen als gijzelaars naar 's Gravenhage. Om deze te lossen, boden die van WATERLAND toen aan, het geëischte op te zullen brengen, maar dit werd geweigerd, ten zij zij bovendien nog eene groote somme gelds opbragten, tot het bouwen van een zeer schoon vertrek aan de Raadkamer te 's Gravenhage: ook moesten

de gelykzame, vertoonende geheel WATERLAND, in linnen klederen, ter algemeene processie voor het kruis gaan, welke plegtigheid te dien tijde te 's Gravenhage geschiedde.

WATERLAND heeft meermalen door watervloeden geleden, zoo vielen er bij dien van 14 en 15 November 1775 te Buiksloot vier gaten in den dijk, welke echter door het laten zinken van schuiten, zoo goed men kon, gestopt werden; voorts was de geheele Waterlandsche dijk zeer beschadigd, en de halve dijk ter lengte van ongeveer 80 ell. aan den binnenkant gezakt.

Maar vooral verschrikkelijk was de ramp, welke WATERLAND trof door het overstromen van den oostelijken vleugel van den steenenbeer, even buiten het oosteinde van Durgerdam, en het vervolgens instorten van dien beer. Deze doorbraak van den Waterlandsche-zeedijk, ter lengte van 125 en ter diepte van 30 ell. in het midden, opende aan de onstuimige zee eenen ruimen toegang, over een uitgestrektheid van 1000 morgen (ruim 800 bund.) grond. De dorpen Durgerdam, Ransdorp, Holijslot, Nieuwendam, Sebellingwoude, Broek, Ilpendam, Landsmeer enz., werden door deze ramp tot op eene aanmerkelijke diepte overstroomd. Het Oostaanderveld, een gedeelte van Wormerveer, Zaandam, de Westzaander-polder, Westaan, Krommevrie en aangrenzende dorpen tot voor Uitgeest toe, dedden alle, de meeste grootelijks, in de jammerlijke gevolgen van die overstroming. Bijzonder hadden daarbij, de nabij de doorbraak gelegene dorpen Ransdorp en Holijslot den geweldigsten aandrang van het water te verduren; daar de met geweld instroomende zee hare eerste rigting naar die dorpen nam. Aangezien het water tot eene verhevene hoogte opliep waren de verwachtingen, welke men ten aanzien van het lot der bewoners met grond kon koesteren, zeer noodlottig, en stelde men zich als zeker voor, dat zoo niet vele menschen, ten minste al het vee, in gemelde dorpen zoude omgekomen zijn. Gelukkig evenwel verloren bij deze ramp slechts vier menschen het leven, doch er kwamen daarbij 28 paarden, 1036 stuks hoornvee, 2316 schapen en 37 varkens om.

Het wapen van dit balj. is een schild van keel, met eene swaan van silver, met zes pijltjes van goud in den regter poot.

WATERLAND, dijkgraaf- en hoogheemraads., prov. Noord-Holland.

Dit hoogheemr. bevat, behalve het voorm. baljuwchap van dien naam, ook nog de gem. Purmerende en Ilpendam-Purmerland-e n -den -Ilp, beslaat alzoo eene oppervlakte van 12,102 bund. 34 v. r. 50 v. ell., waaronder 11,960 bund. 28 v. r. 83 v. ell. schotbaar land. In dit hoogheemr. zijn 8 watermolens aan de Poel, 2 aan de Rijk, 3 nabij Ilpendam, 2 spekmolens bij Monnickendam, 2 uitwateringsluizen de Poel sluis en de Rijkers sluis en 2 schutsluizen, eene te Nieuwendam en eene te Ilpendam. Het collegie van het dijkgraaf- en hoogheemraadschap heeft het opperbewind en bestuur over den Hoogen Zeedijk in den Waterlandsche zeedijk en bestaat uit eenen Dijkgraaf en negen Hoogheemraden; als één uit de stad Monnickendam, één uit de stad Purmerende, één wegens Purmerland en zes uit de bijzondere Waterlandsche hoofddorpen, die ieder eenen Heemraad magtigen. Het Collegie wordt bediend door eenen Secretaris, die altijd Secretaris van de stad Monnickendam is, en, even als de Dijkgraaf, zijn ambt voor zijn geheele leven bedient. De Heemraden worden voor den tijd van drie jaren gekozen en aangesteld, ten zij zij, helgeen solden gebeurt, in dit ambt worden aangehouden. Uit de gemelde negen Heemraden worden jaarlijks vier der leden gemagtigd, waarvan twee genoemd worden

Spaadstekenvoogden en de twee andere Gecommitteerde Heemraden van WATERLAND. De Spaadstekenvoogden hebben het dagelijksch bewind over de dijkdaasje en moeten de ontvangst en uitgave van alle de penningen, die ten behoeve der dijkdaasje zijn beraamd, verantwoorden. De Gecommitteerde Heemraden hebben het dagelijks bestier over de watermolens, sluizen en den Langendijk met de Achterdigting. Zij worden door het gezamenlijk collegie aangesteld.

WATERLAND, voorm. heerl., d. en par., gedeeltelijk in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Stuis*, ambacht van *IJsendijke*, prov. *Zeeland*, distr. *Stuis*, gem. *IJsendijke* en *Waterlandkerkje*, gedeeltelijk in *België*, prov. *Oost-Vlaanderen*, grensende, vóór de Spaansche onlusten, N. aan den zuidelijken dijk der IJwewatering en Oostburgerambacht, nu de Statendijk genoemd, van welke het echter door een vaarwater, in hetwelk de Brugsche-vaart uitkwam, gescheiden was (naderhand paalde zij N. aan de, sedert gegraven, Linie in de Passegeule), N. O en O. aan Watervliet, Z. aan de par. van St. Jan-in-Eremo, W. aan de zelfde parochie en aan St. Margariete, vóór de Spaansche onlusten ook aan St. Catelijne, zoo dat zij toen strekte tot daar, waar thans Klein-Braband ligt.

Zij bevatte den Jeronimus-polder, den Oudemans-polder, den Passegeule-polder en den Vrije-polder, waarbij oudtijds nog kwam, de Oostman- (Osemans- of Noormans-polder), welks plaats in den tegenwoordigen Maurits-polder, tusschen Turkije, den Gouden-polder en den Statendijk zoude moeten gezocht worden.

De heerl. was ontstaan uit landen die, in 1263, door JAN VAN NAKEN bedijkt, maar bij den geduchten watervloed van 1377 gevloeid waren, en tot welker herdijking, door Graaf FILIPS VAN OOSTERRIJK, aan de Wed. en erven van Mr. PAUL en GUI DE BARSSE, op den 30 September 1494, octrooi verleend was. Daar dit octrooi kort daarna overgegaan was op HIERONIMUS LOUWERIJN, Heer van *Watervliet*, zijnde een der erven bovengenoemd, zoo heeft hij in 1504 van gemelden Graaf FILIPS verkregen het voorregt, om den pas door hem bedijkten Hieronimus- of Jeronimus-polder, zijnde bijna 950 bund. groot (thans in drie deelen gesplitst) te mogen geven aan zijne dochter BARBARA (BARBARA) tot huwelijksgift en dien te verheffen tot eene heerlijkheid, onder den naam van WATERLAND, met regt om daarin eene kerk te bouwen en een kerspel te stichten, als ook, om bij die heerlijkheid te mogen voegen eenige polders ten Westen (van Watervliet) die hij voornemens was te bedijken. Het bedijken deser laatstgenoemde polders kreeg eerst na zijnen dood zijn beslag, en geschiedde door MARTIJS LOUWERIJN en Comp., tusschen de jaren 1523 en 1530, namelijk van den Oudemans-polder — zoo genoemd naar den overleden ouden Heer — den Passegeule-polder, onder welken naam reeds voor den vloed van 1377 daar ter plaatse een polder bestond, den Vrije-polder en den Osemans-polder. Laatstgenoemde bestaat niet meer; hij was de zuidelijkste en droeg zijn naam naar het verdronken dorp Osemanskerk. De grootte deser gezamenlijke polders was ruim 1800 bunders. Het bouwen der kerk in den Jeronimus-polder had tegenstand ontmoet van den Abt van St. Pieter te Gent en geschiedde nu in den Oudemans-polder, van daar kreeg de kerk met het kerspel en het dorpje, dat er gebouwd werd, den naam van de Oudemans, hetgeen echter nooit het geval is geweest met de heerlijkheid;

De watervloeden van het laatst der zestiende eeuw en het opzetteljk doorsteken der dijken in de Spaansche onlusten deden weder alles onderloopen. De kerk schijnt echter door eenen trachel, die nog te zien is, beschermd te zijn geweest. Op de kaart van PAUW is die trachel in het zuidelijk deel van den Oudemans-polder aangeduid, alwaar een driehoekje gezien wordt, dat ook de plaats, waar het oude dorp stond, kan aanduiden.

In het begin van het twaalfjarig bestand was er groot geschil tusschen het Vrije-van-Brugge en het Vrije-van-Sluis (zie VRIJZE-VAN-SLUIJS) over het gebied dezer verschillende collegiën. Die van Sluis moesten echter hunne aanspraken op de dorpen St. Jan, St. MARGARIET en eenige andere opgeven. Het is dus niet vreemd, dat het daaraan grenzend WATERLAND, ofschoon tot het Oostvrije behoorende, aan het Vrije-van-Brugge verbonden bleef; daar het als heerlijkheid slechts in sommige opzichten aan het Vrije onderworpen was en de Heer van Watervliet en WATERLAND tot de Spaansche partij behoorde. Dit belette echter niet, dat gedurende het bestand, op octrooi der Algemeene Staten, de Passegeule-polder en de Vrije-polder door JACOB CATS en zijnen broeder herdijkt werden. Deze polders lagen meer onder de bescherming der bezette sterkten van den Staat; ook werden, bij het uitgaan van het bestand, alle de goederen der onderdanen van den Koning van Spanje verbeurd verklaard, hetgeen echter naderhand ten gunste van sommigen, onder welke de opvolgers der LOUWZAKS begrepen waren, werd ingetrokken.

De maatregelen tot bescherming van het land maakten, bij het hervatten van den oorlog, groote verandering in den bodem dezer heerlijkheid. In het Noorden werd de Linie gevormd; meer zuidelijk op de Brandkreek gegraven; door beide kon het zee-water van de Schelde naar het Zwin vloeijen. Door het eerste werden de Passegeule-polder en de Vrije-polder, en door het laatste de Jeronimus-polder en de Oudemans-polder verbrokkeld en ontstond het eiland, dat het dorpje en gedeelten van genoemde polders bevatte. De heerlijkheid werd alzoo in drie deelen gesplitst: ten Zuiden lag op den Spaanschen bodem een deel; in het midden lag het Eiland en ten Noorden in het gebied der Staten lag het overige; dat echter tot na den Munsterschen vrede onbedijkt bleef. Bij genoemden vrede viel het dorp met de kerk binnen de grenzen der Vereenigde Nederlanden, maar het was tegen aan de scheiding gelegen, terwijl nageveeg de helft der heerlijkheid in het bezit van Spanje bleef.

Tot hiertoe was in de parochie van den Oudemans (heerl. WATERLAND) de R. K. godsdienst in stand gebleven, en zulks bleef voortduren tot het jaar 1657, toen de Hervormde eredienst ook daar ingevoerd werd, omdat het gedeelte der heerlijkheid benoorden de Linie, in het jaar 1650, in de bedijking van *Prins-Willems-polder* was begrepen geworden, en zich daar uitsluitend Hervormden hadden gevestigd, die geen kerkgebouw hadden en dus hunne regten op de kerk der heerl. WATERLAND lieten gelden. Welke opschudding dit veroorzaakte blijkt uit hetgeen bladz. 261 van het 2e D. der Jaarboeken van het *Brugsche Vrije* gevonden wordt. Na aangevoerd te hebben, dat WATERLAND eene hooge heerlijkheid was, waar ook gedurende het bestand de R. K. religie was gehandhaafd, volgt: » Zoo dat het eene groote » stoutigheyd was van die van den Vrije van Sluis, dat zij huu » ben gaen vervoorderen ten jaere 1657, met sterker hand en menigte » van het volk uit IJsendijcke, in te nemen en te bezitten de

- » voorsz. kerk, en aldaer intvoeren de pretense Gereformeerde religie: sedert wanneer aldaer alle Zondagen heeft kunnen prediken eenen
- » Minister van Ysendycke, medebrengende van aldaer ettelijke personen, om te woen zijne aanhoorders, want op het WATZELAND woende
- » ten dien tijde maar eenen van de Gereformeerde.
- » Het selve geweld is ook alsoo geschied, mistegemende den
- » Heere en Weth van deselve plaetse daertegen zoo moedelingen
- » als schriftelijk, hebben geprotesteerd. Niettemin de inwoonders van
- » deselve plaetse, zijnde al Catholijk, zijn gebleven in de bezittinge
- » der oefeninge van de Catholijke religie aldaer, en oversulks hebben
- » zij van den eersten, dat den Predikant van Ysendijcke hunne kerke
- » heeft ingewonen, de oefeninge van hunne religie gedaen in eenre
- » schuere (1) met een torenken en klokken daerboven."

Dat het bovengestelde onjuist is, blijkt uit het reeds gemelde. De gemeente kwam niet van Ysendijcke; maar van het gedeelte der heerl., dat over de Linie lag en volgens de toen heerschende beginsels regeert op de kerk had. Het kan ook overdreven zijn, dat er maar één Gereformeerde op het eiland woende; evenwel schijnt het getal Hervormden, dat in het eiland met der woon gevestigd was, zich altoos slechts tot enkele personen bepaald te hebben. Overigens was de gemeente zoo tarrijk, dat volgens *MUNNUS* in 1639 daarbij tot Leeuward aangeseld werd *JONASUS STRASBOOT* (2). Deze was alsoo de eerste vaste Predikant in de heerl. WATZELAND; maar ook de laatste, die in de ende kerk van het kerspel *Oudemans* predikte; want op den 25 November 1668; kwamen acht gewapende personen vermoord in de kerk, mishandelden en kwetsten zoo veel zij konden de ter godsdienstoefening vergaderden, eenigen zelfs met govaarlijke wonden, vooral den Predikant, dien zij eerst verscheidene uren in het hoofd toebrogen; terwijl zij hem van den predikstoel rukten, voorts tot op het hennid uitkleedden, waarvan zij ook den slip afschoorden. Daarna gingen zij voort, met hem te slaan en doerlijk te verwonden, en eindigden met hem een oor af te snijden, terwijl zij hem in zijn bloed voor doed lieten liggen (3); waarna zij de bijbels verschoorden, het kerkgebouw plunderden en de kerkgangers van al, wat voor hen waarde had, beroofden. De daders zijn nooit ontdekt geworden, ofschoon daarvoor eenre groote premie was uitgelooft. Het onderzoek naar dit feit moet zeer belemmerd geworden zijn, omdat *WAZZELAND* eenre heerlijkheid zijnde, het collegie van den Vrije slechts ter tweeder instantie als Regter kende worden beschouwd: hiereen weigerde de Kommandant van Ysendijcke subdichien, eenige op presumpcie gevatte personen aan dat collegie uit te leveren. Hetgeen hierover bij het collegie van den Vrije te *Sinis* verhandeld is, kan men vinden in de *Notulen* berustende op de griffie dier stad (4).

Dat de algemeene Staten, ten gevolge van dit verval, den Heer al zijn rechtsgebied op Staten boden zonden ontsomen hebben, zoo als in de *Tegenwoordige staat van alle volken* gezegd wordt, is niet juist; misschien is het meer beperkt geworden, maar van zijne regten op de gedeelten van den *Passegentepolder* en den *Vrije-polder*,

(1) Misschien buiten de grenzen der Staten gelegen.

(2) In de lijst achter het werkje van *MUNNUS*, *Zeeuwsche Buike*, vindt men Augustus 1639

(3) Uit alles schijnt te blijken, dat de Predikant ter plaetse dood is gebleven, en naa laterlijk vermoord werd. Zie ook *Zeeuwsche Almanak* 1846, bladz. 40.

(4) Zie onder anderen ook *HOUTWIC* *Zeeuwsche Buike*, bladz. 307 enz.

benoorden het water de Linie, is door hem bij verdrag met het Collegie van den Vrije, het zij teen, het zij te voren, afstand gedaan: zoodat zij niet meer gerekend werden, tot de heerlijkheid te behooren.

De Hervormde gemeente bleef echter bestaan en in het genot van de tienden en der gewone kerkelijke schattingen, die in het Eiland van al de inwoners, even als in andere deelen van Staats-Vlaanderen gegeven werden. Zelfs nog, ofschoon dat gedeelte aan IJzendijkje burgerlijk gebragt is, worden de Hervormden aldaar, als er zich soms ambtenaren van die godsdienst bevinden, gerekend kerkelijk tot *Waterlandkerkje* te behooren. Het geplunderde kerkgebouw en het kerkhof bleven ook een eigendom dier gemeente; het laatstgenoemde is, bij de vereeniging met Frankrijk, na 1794, aan het domein van dat land geraakt en alzo in 1814 aan dat der Nederlanden gekomen, voorts onstreeks 1818 met eenige andere domeingoeederen verkocht. De gemeente van Waterlandkerkje schijnt verzuimd te hebben, dit goed bij het Nederlandsche bestuur terug te eischen.

Het kerkgebouw, waarvan in het laatste der vorige eeuw nog een stuk meer gezien werd, was door den tijd vervallen en verdwenen. het werd zelfs gedeeltelijk, toen men het niet meer gebruiken kon, met opzet gesloopt. De predikstoel, aan welke het bloed des Predikants van het geboorde getuigde, en waaraan men dat zorgvuldig jaren lang bewaarde, werd met de banken en eenige steenen overgebragt naar het nieuwe kerkgebouw, dat kort daarop gesticht werd in het gedeelte van den *Passageule-polder*, benoorden de Linie gelegen, dat in den *Prins-Willoms-polder* bedijkt was. Hierbij vormde zich een dorp onder den naam van het *Kerkje*, dat sinds 1796 (1) als gemeente den naam van *Waterlandkerkje* (zie dat art.) heeft aangenomen.

Van het jaar 1657 tot 1672 hebben de R. K. te *St. Margriet* de godsdienst geoeffend, zijnde de schuur, waarvan hierboven melding gemaakt wordt, denkelijk op den duur daartoe niet genoegzaam geschikt geweest. Toen werd, een groot kwartier uur van het oude dorp, in den *Jerominus-polder*, bezuiden de *Brandkreek*, op gebied van den Koning van Spanje, eens kerk gebouwd, die even als de parochie den naam van *Ondeman* bleef dragen, ofschoon nu niet meer in eenen polder van dien naam staande; bij deze kerk vormde zich een dorp van dien naam, dat in 1796 den naam van *Waterland-Ondeman* verkregen heeft; de R. K. inwoners van de oostelijke helft van het eiland en van *Staten-Ondeman* bleven zich steeds parochianen van den *Ondeman* achten, en zijn eerst bij een *Pauselijke bulle* van 9 Maart 1841, goedgekeurd bij besluit van Z. M. den Koning der Nederlanden van 19 April daaraanvolgende, tot de par. van *IJzendijkje* gebragt, welke verandering echter tot nog toe haar volles beslag niet heeft bekomen.

Bij den inval der Franschen werden de heerlijke regten vermiedigd; maar de burgerlijke gemeente van *Waterland-Ondeman* kwam in de plaats en had de zelfde grenzen, als de heerlijkheid, sinds den afstand der gronden benoorden de Linie; zij bleef alzoo tot 1814, toen Staats-Vlaanderen weder met Nederland vereenigd en aan de provincie *Zeeland* toegevoegd werd. Toen is het oostelijk gedeelte van het Eiland

(1) De bemagtiging door de Franschen geschiedde wel in 1794, maar de burgerlijke gemeenten, in het platte land van het Vrije, vormden zich eerst na den afstand deser landen aan Frankrijk, bij den vrede van *Campo-Formio*.

met Staten-Oudeman, voorheen heerlijkheid WATERLAND, niet aan *Waterlandkerkje*, maar aan *IJzendijke* toegevoegd.

De heerlijkheid WATERLAND is alzoo thans verdeeld in drie stukken: 1°. al wat daarvan in België ligt, uitmakende de gemeente Waterland-Oudeman, die als niet tot Nederland behoorende — hier niet breeder zal behandeld worden; 2°. al wat van de heerlijkheid tusschen de grenzen en het water de Linie ligt, zoowel in het Eiland, — waar het dorp lag — als het zoogenaamde Staten-Oudeman (1) (Zie die art.) thans gemeente *IJzendijke*, en 3°. al wat daarvan benoorden het water de Linie ligt, — uitmakende, met eenige bijgevoegde gronden, de tegenwoordige gemeente *Waterlandkerkje*. Zie dat art.

WATERLAND was appendent van het Vrije, als moetende de keuren daarvan volgen; maar oefende zelf hoog, middelbaar en lager regtsgebied, met appel in het civile naar het Vrije van Brugge of van Sluis, naarmate de daarbij betrokken inwoners op een der verschillende terri-toiren woonachtig waren.

Bij de vernietiging der heerlijkheid was zij in het bezit van den Heer JEAN CHARLES VERANNEAN, uit een aanzienlijk Vlaamsch geslacht, ook in ons Vaderland, tijdens zijne vereeniging met België, bekend, en van hetwelk een Lid, in 1830, Burgemeester van Brugge was.

Het wapen was een schild van zilver met eene fasce, waarboven drie sleutels alles van sabel.

WATERLAND, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Haarlem*; kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en 5 min. Z. van *Velsen*, gelegen aan den straatweg.

Het is groot 21 bund. 85 v. r. 26 v. r., en behoort thans in eigendom aan Vrouwe MARGARETHA JOHANNA MÜNTER, douanière van Mr. JACOB BOREEL VAN HOOGELANDEN, te 's Gravenhage.

WATERLAND, voorm. sterkte in *Oost-Indië*, op het *Moluksche eil. Makjan*.

Zij werd in de eerste helft der zeventiende eeuw door den Landvoogd OTTENS gebouwd, doch is thans vervallen.

WATERLAND, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Adrichem, waarmede zij thans vereenigd is, benedenwaarts aan de suikerplant. la Rencontre; 2360 akk. groot; met 112 slaven. Zij werkt met eenen watermolen.

WATERLAND-EN-ADRICHEM, suiker- en koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Accaribo, benedenwaarts aan de suikerplant. la Rencontre; 4300 akk. groot; met 176 slaven.

WATERLANDKERKJE, in het gewone leven HET KERKJE genoemd, op vele kaarten en in sommige boeken ook HET KLEIN-KERKJE geheeten, dat echter nooit gehoord wordt, gem. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis* (4 k. d., 10 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. *Oostburg*, *Schoondijke* en *IJzendijke*, O. aan *IJzendijke*, Z. aan *IJzendijke* en aan *St. Kruis*, W. aan *Oostburg*.

(1) Alzoo wordt genoemd een klein tot Nederland behoorend deel van den polder *Oudeman* beoosten de *Brandkreek*, omdat dit deel in het twaalfjarig bestand reeds Staatsch was, daar het in de rayon van het fort *Turkije* lag.

Deze gem., welke, behalve het d. Waterlandkerkje, ook het geh. Klein-Brabant en de helft van het geh. Turkije bevat, bestaat uit ver het grootste gedeelte van het Eerste deel van Prins-Willems-polder, dat echter weder uit oude polders bestaat, die nog als onderdeelen voorkomen (zie art. Prins-Willems-polder) en die ook hieronder in de geschiedenis der gem. moeten vermeld worden; voorts nit het Van der Bekes-poldertje en een gedeelte van den Nieuwe-Passegeule-polder. De gem. heeft volgens de kadastrale leggers, 1085 bund. 72 v. r. 20 v. ell. Zij telt 104 h., bewoond door 127 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 630 zielen, die meest hun bestaan vinden in den landbouw. De grond is over het algemeen minder zwaar dan in de meer noordelijk liggende streken van het district; naar den eisch behandeld wordende, levert zij toch goed koolzaad, goede gerst, tarwe en paardeboonen. Behalve 1 wind-korenmolen en 1 steenbakkerij, die meest tot eigen gebruik is, zijn er in de gemeente geen fabrieken.

Het getal Herv. bedraagt 350, dat der R. K. 280 en er is 1 Luth.

De Herv. gem., welke tot de klass. en ring van *IJzendijke* behoort, kan echter daarnaar niet berekend worden; want daaraf gaan 100 zielen, die tot de Herv. gem. van *Oostburg* behooren, wonende in de oude polders *Catelina* en *Dierkensteen* (thans onderdeelen van *Prins-Willems-polder*) en daarbij komen die van den *Gonden-polder*, burgerlijk tot *IJzendijke* behoorende, bedragende ruim 100 zielen. Tot de gem. behooren ook de Herv., die op het gedeelte van de oude heerl. *Waterland* (zie dat art.), bezuiden het water de *Linie*, wonen, hetgeen in 1814 burgerlijk aan *IJzendijke* is toegevoegd. Het is echter slechts nu en dan het geval, dat sich daar een ambtenaar van deze gezindte met zijne familie bevindt, zoo dat de gem. beloopt ongeveer 370 zielen, met 190 Ledematen.

De gemeente is haar ontstaan verschuldigd aan Hervormden, die zich in de *Passegeule* en *Vrije polders* hadden nedergezet, welke polders in 1660 gedeeltelijk in de bedijking van het eerste deel van *Prins-Willems-polder* waren begrepen. Deze gedeelten van gemelde polders behoorden eertijds tot de heerl. *WATERLAND*, doch hadden sinds het eindigen van het twaalfjarig bestand onbedijkt gelegen, en waren zelfs door het sedert dien tijd ontstane water de *Linie* van het overige gedeelte der heerlijkheid afgescheiden. De kerk der heerlijkheid, die omtrent 1530 na het bedijken van den *Oudemans-polder* gebouwd was; lag aan de overzijde nog ruim $\frac{1}{2}$ n. zuidelijker, tegen een ander smal water, de *Brandkreek*, dat de grensscheiding tusschen de *Spaansche* en de *Vereenigde Nederlanden* uitmaakte. In deze was, tegen de toen heerschende beginselen, de R. K. eeredienst in stand gebleven; — de Heer, die op *Spaansch* grondgebied woonde, en de *Wet der plaats*, waren tegen verandering gestermd. In 1657 werd zij echter op hooger last voor de *Hervormde eeredienst* ingenomen, en in Augustus 1659, werd tot *Leeraar* aangesteld, *JOHANNES STUINSBOUW*. Deze bleef in bediening tot het droevige voorval van 25 November 1668, dat zijn leven kostte en dat ook het verval van dat kerkgebouw ten gevolge had. Zie het art. *WATERLAND*.

Men stichtte dus, in 1669 in dat gedeelte der heerl., waarvan de Heer van *Waterland* afstand gedaan had, eene kerk, in het midden der *Hervormde bevolking*, bijna $\frac{1}{2}$ n. aan deze zijde van het water de *Linie*, bij eene redout, die gestaan moet hebben, waar thans het schoolgebouw is; daarbij was ook reeds eene buurt met eene *berberg*,

bekend onder den naam van **WATERLAND** (1), hetgeen niet te verwonderen is, daar vóór de onlusten met Spanje de heerlijkheid zich tot hier-toe uitstrekte.

De gem. en het dorp, dat rond de kerk ontstond was echter, zoo als nog, meest bekend onder den naam van het **KNAKZ.**

De voorzanger der gemeente, waaraan toen ter tijd tevens het ambt van schoolmeester noodzakelijk verbonden was, was tot nu toe, wel aan de overzijde der Linie, echter veiligheidshalve, bij het veer, tegenover het fort **Turkije** (dus in **Staten-Oudeman**) gevestigd geweest (2), de Predikant woonde te **IJzendijke**. Beide vestigden zich nu ook in het nieuw gestichte dorp, zijnde in 1669, in plaats van den vermoorden Predikant **STRAIBOUR**, beroepen en bevestigd **JACOBUS SCHAFFELAAR**.

De nieuwe kerk atond echter geen halve eeuw, want bij den inval der Franschen, in 1708, werd zij door hen, met de pastorie en verscheidene hofsteden, in den omtrek, in brand gestoken. Van de kerk bleef alleen het achterste gedeelte, met de consistoriekamer, gespaard. Ook schijnt de predikstoel, die tegen den achtermuur staat, ongeschonden gebleven te zijn; men houdt, hem ten minste voor den zelfden, die in 1669 uit het oude kerkgebouw herwaarts is overgebracht, en onde lieden verzekeren, dat daaraan, vóór dat hij voor ongeveer 20 jaren overgeschilderd werd, noch de bloedvlekken van den ongelukkigen Predikant **STRANBOUR** te zien waren.

De kerk werd uit liefdegiften, denkelyk ter zelfde grootta, als de vorige herbouwd. De namen en wapens der voornaamste gevers waren op de glazen der kerk te zien. Ook was er een raam, waarop het geheele bedrijf van turf delven, trappen, steken en droogen werd afgebeeld, tot gedachtenis aan de **Friesche turfshippers**, die toen nog door de Linie tot tegen dit dorp konden varen, en die eene aanzienlijke gift tot den herbouw gegeven hadden. Dit raam was; toen zij voor eestelyke jaren met andere verwisseld werden, nog nagenoeg ongeschonden. In dese herbouwde kerk werd, den 25 December 1715, het eerst gepredikt door **Dr. ARBIS HATTINGA** van Sluis, die te dien einde had gegeven 150 guld. tot opbouw der kerk en 60 guld. tot opbouw der pastorie. In de laatste helft der vorige eeuw, werd het arbestuur dezer gemeente begiftigd, met eene som van 25,910 guld. uit de nalatenschap van **JACOB CLAAYS**, die hier als wees was opgevoed, en daarna als Kapitein in dienst der Oost-Indische Compagnie bemiddeld was geworden. Hiervan is echter de helft verloren gegaan door de stukken, meestal uit effecten bestaande, en onder het beheer van het collegie van den **Vrije**, als **Opperarmmeesters**, zijnde, bij het bombardement der stad Sluis, zijn verbrand of te zoek geraakt.

Toen, in 1797, onder het fransch Bestuur de Predikant **JONANES DE LEPELAAR**, naar elders beroepen werd, bleef de gem. herderloos. Zij werd, bij de organisatie door **NAPOLEON**, in 1804, met die van **IJzendijke** vereenigd, doch, door de gezamenlijke Predikanten van dat consistorie, steeds als gemeente beschouwd en als vacature bediend, totdat dit land in 1814 aan onzen Staat terug kwam en men in 1815 weder verlof kreeg, eenen eigenen Predikant te beroepen.

(1) Zie *Zeeuwsche Almanak* 1846, bladz. 59.

(2) Dat een schoolmeester van **IJzendijke**, bij den herbouw, een nieuwe schaalje (bord om de catechismus-affcheeling en psalm aan te duiden) ten geschenke gaf om voor den predikstoel te plaatsen, is geen bewijs daartegen.

De R. K., voor zoo ver zij ten Westen van den Molenweg wonen, behooren tot de par. van *Oostburg*, ten bedrage van omtrent 230 zielen; de overigen, beoosten dien weg, bedragende nagenoeg 50 zielen, behooren tot de par. van *IJzendijke*. — De Evang. Luth. behoort tot de gem. van *Groede*. — Men heeft in deze gem. eene school, die gemiddeld 70 leerlingen telt.

Het d. ligt $4\frac{1}{2}$ u. Z. van Middelburg, $2\frac{1}{2}$ u. O. van Sluis, ruim 1 u. O. ten Z. van Oostburg. Het is zij ontstaan verschuldigd aan het bouwen der kerk in 1669, zoo als bovengemeld is, en was eerst bekend onder den naam van *sur Kraaks*, zoo als het nog in de wandeling genoemd wordt. Het bestaat uit 51 h., met 150 inw. De voornaamste huizen staan afzonderlijk gebouwd.

Het d. ligt zeer aangenaam en is gebouwd op de scheiding van den *Vrije-polder* en den *Passegeule-polder*, aan den Molenweg, ook tegen en onder aan den dijk, langs den Gouden-polder; het is onbestraat, doch door den zandigen bodem niet morsig, en heeft behalve de kerk en school geene openbare gebouwen. Onder aan gemelden dijk staan, naar den kant van IJzendijke, nog vele huizen, die tot het dorp schijnen te behooren, doch, als in den Goudenpolder staande, deel maken van de gemeente IJzendijke.

De kerk is klein, maar juist op het midden staat een torentje, dat in Mei 1847 van een uurwerk is voorzien geworden, doch zij heeft geen orgel.

Eerst in 1796, nadat, hij den vrede van Campo Formio, Staats-Vlaanderen aan Frankrijk was afgestaan en het Vrije van Sluis vernietigd werd, is de burgerlijke gemeente ontstaan, en heeft zij den naam van *Waterlandkraaks* wettig verkregen. Het platte land van het Vrije werd toen overal in gemeenten verdeeld; maar het was niet mogelijk overal de kerspelen tot grondslag te nemen.

Waterland-Oudeman behield het grondgebied, dat tot hertoe de heerl. *Waterland* gehad had, tot tegen de Linie, alhoewel het kerkelijk gebied der Hervormden zich daar tot de oude grenzen uitstreckte. Er was geene reden dit te betwisten, vooral omdat alles nu onder een bestuur behooren zou, en tot het zelfde departement (der Schelde) gebracht werd; — IJzendijke deed aanspraken op den Gouden-polder gelden.

Daar nu de van het kerspel overblijvende *Vrije-polder*, *Passegeule-polder* en *Van-der-Bekes-polder* te klein waren, om een burgerlijke gemeente te vormen, voegde men van het kerspel Oostburg daarbij den *Cateltijne-polder* en den *Dierkenstein-polder*.

De stad Oostburg kreeg van het Vrije reeds een aanmerkelijk toevoegsel van grondgebied, en verlangde misschien — even als Aardenburg en Sluis — geen te groote uitbreiding, om den invloed, die dan de buitenlieden verkregen: — men berekende niet den invloed, die zulks zoude krijgen op het trouwen, begraven en armwezen, dat toen alles nog kerkelijk was; om niet van vele andere botsingen van allerlei aard, te gewagen, die uit het verschil van kerkelijk en burgerlijk grondgebied tegenwoordig voortvloeijen.

In 1830 en vervolgens hebben de inwoners veel gehechtheid aan het vaderland bewezen en de Belgische vlag is niet op den toren geweest, ofschoon de bende van *Gansorax* er doortrok en hij gelastte die op te steken.

De kermis wordt gehouden den zesden Zaterdag na Pinksteren.

Het wapen, dat de gemeente in 1819 verkregen heeft, is niet dat der oude heerl. *Waterland*, maar bestaat uit een schild, dwars door

midden gedeeld, waarvan het eerste van zilver, met de letter W van azuur; het tweede van azuur, met eene sirène, zweemende op eene van groen en zilver gegolfde zee.

WATERLANDSCHE-ZEEDIJK (DE HOOGHE-), ook wel enkel de **WATERLANDSCHE-DIJK** geheeten, dijk in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*.

Deze dijk begint van de Damsluis in de stad Monnickendam en loopt aan de Zuiderzee langs de Ban-van-Zuiderwoude en aan het IJ, door of langs de dorpen Uitdam, Durgerdam, Schellingwoude, Nieuwendam en Buiksloot tot aan de banpaal bij den Oostzaner-overtoom. Hij heeft eene lengte van omtrent 5900 roeden (ruim 20,000 ell.) Het is de voormuur van Hollands noordelijk gedeelte.

In het jaar 1572, toen Noord-Holland en West-Friesland het Spaansche juk had afgeworpen, werden, tot tegenweer van den vijand en om Amsterdam, hetwelk nog de zijde der Spanjaarden hield, te be-naanwen, op last van den Overste Sonoy, eenige schansen aan den **WATERLANDSCHE-DIJK** aangelegd, als bij Landsmeer, Schellingwoude, op het IJ-oord en elders. Dit werk echter, zoowel als het bezetten van den **WATERLANDSCHE-DIJK**, had den gewenschten uitslag niet. Dewijl de vijanden, onder den Overste ANTHONIUS VAN TAMBERGEN, de Staat-sche benden deden wijken en den dijk meester werden; zoo dat de dorpen voor het stroopen en plunderen bloot lagen, waarvan Zunderdorp, Zuiderwoude en Broek den meesten overlast leden. Later schijnt deze dijk weder door Sonoy te zijn bemaagtigd, althans wij lezen, dat deze hem in 1575 doorstak en de Noordhollandsche geleijeu, door dit gat, in het IJ bragt.

Aan het oostelijke eind had men, tijdens Koning LOBSEWIJK, eenen steenen beer op dezen dijk geplaatst; deze werd, bij den watervloed van 3 Februarij 1825, door het woedend water ondermijnd, en stortte met een vreeselijk geweld neder (1).

WATERLANDSCHE-DIJK (DE LAGE-), dijk in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*.

Deze dijk begint aan den Oostzaner-overtoom van de Achterdigting (2) af, en loopt achter Landsmeer om tot aan de Varige straat en achter de Purmer. De **LAGEDIJK** gaat ook van de paal bij Nek en van daar door de stad Purmerende, door Ipendam, en tot aan Monnickendam toe. De lengte van den **LAGEDIJK** wordt op 6845 roeden (25,247 ell.) gerekend.

WATERLANDSCHE-DORPEN (DE), naam, welken men geeft aan de zes hoofddorpen van *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, namelijk: Ransdorp, Zuiderwoude, Landsmeer, Zunderdorp, Broek en Schellingwoude.

WATERLOO, b. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van-Sluis*, prov. *Zeeland*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Middelburg*, kant. en 2 u. N. van *Oostburg*, distr. en 2½ u. N. O. van *Sluis*, gem. en ½ u. W. van *Breskens*.

Deze buurt is niet bepaald onderscheiden van de buurt **HET NIEUWVEN**, zoodat het juiste getal huizen en inwoners niet kan worden opgegeven. Zie **NIEUW-SLUS (DE)**.

(1) Zie daaromtrent meer breedvoerig hier voor bladz. 151.

(2) De Achterdigting is eene waterkering voor het binnenwater en voor de uitwering van de bedijkte Waterlandsche meren. Deze Achterdigting heeft eene lengte van 1800 roeden (ruim 6000 ell.) en behoort onder de meting der lengte van den **LAGEDIJK**.

WATERLOO, suikerplant, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Nickeri*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. Nursery, benedenwaarts aan de koffijplant. Margaritenburg; 1000 akk. groot. Zij wordt met stoom bewerkt, en er wordt mede koffij aangekweekt.

WATERLOO, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tupaijari-kreek*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan bosch en zwampen, benedenwaarts aan den houtgr. Welgevonden; 1500 akk. groot.

WATERLOO, katoenplant, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Warappakreek*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de katoenplant. Alsimo, benedenwaarts aan de katoenplant. Abigaëlstog; 280 akk. groot; met 6 slaven. Deze plant. is in 1813 nieuw aangelegd. Vroeger heette zij **LAND-VAN-LODEWIJKSBURG**. De Negers noemen haar, naar den bezitter, **CAMERON**.

WATERLOOS-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, grootendeels kant. *Woubrugge*, gem. *Alkemade*, en voor een klein gedeelte kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*; palende N. aan het Spijkerboor, de Oude-Kooi en den Baurter-polder, O. aan de Koppoel, Z. aan den Akkersloot-Hertogs-en-Blijver-polder, W. aan de Lage-Boekhorst en het Zweiland.

Deze pold., welke onverveend en door eene kade omdijkt is, beelaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 145 bund. 9 v. r. 30 v. ell., waaronder 141 bund. 83 v. r. 10 v. ell. schotbaar land; waarvan onder *Alkemade*, volgens het kadaster, 130 bund. 87 v. r. 9 v. ell., en onder *Warmond*, volgens het kadaster, 14 bund. 22 v. r. 28 v. ell.; telt 2 h., zijnde boerderijen, beide onder *Alkemade*, en wordt door eenen schepradmolen van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van Alkemade en vier Poldermeesters.

WATERLOOZEWERVE of **WATERLOOSWERVE**, voorm. kloost. in *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en 2 u. N. W. ten W. van *Middelburg*, gem. en 20 min. Z. O. van *Aagtekerke*.

Dit kloost., hetwelk vroeger onder den naam van **HET KLOOSTER VAN NOORDBIJK**, te Emelisse in Noord-Beveland, door *Florens V*, Graaf van *Holland*, gesticht was, werd, wegens de gestadige overstromingen van dat eiland, in 1290, in *Walcheren* overgebracht. Later was het eene lustplaats en thans eene boerenhofstede, welke, met de daartoe beoorende gronden, eene oppervlakte van 42 bund. beslaat, en in eigendom bezeten wordt door den Heer **ABRAHAM GILLIS PEPER**, woonachtig te *Aagtekerke*.

WATERLOZING (DE), naam, onder welken het **LUSTIGE-NAAR**, in *Fiselgo*, prov. *Groningen*, tegenover Oosterdijkshorn, in het *Damsterdiep* valt. Zie **LUSTIGE-NAAR**.

WATER-MEERWIJK, buit. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie **MEERWIJK (WATER-)**.

WATER-MOLENBEEK, watertje, dat bij het geh. *Swartenheuvel*, gem. *Calmpthout*, in de *Belgische* prov. *Antwerpen*, ontspringt, $\frac{1}{2}$ u. Z.O. van *Nispen*, in de prov. *Noord-Brabant* valt, en altijd zijnen noordelijken loop tot het vl. *Roosendaal* voortzet, alwaar het den naam van **ROOSENDAALSCHE-VLIET** bekomt.

WATERMOLEN-IN-DEN-RUIGENHIL, gedeelte lands in de heerl. *Willemstad*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Willemstad*, in den pold. *den Ruijenhil*.

Dit land, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 49 bund. 98 v. r. 7 v. ell., heeft men, uithoofde van zijne lage ligging mogen omkaden en het mag zijn water in den pold. den *Ruigenhil* overmalen, waartoe dan ook, in het jaar 1820, een steenen watermoleutje is gebouwd, hebbende 14.43 ell. vlugt. De vorige houten molen, tot welks bouw- of oprigting geen vergunning kon worden verkregen, moet, bij verrassing, in eenen nacht gebouwd zijn. Er staat op dit land een huis, zijnde eene boerderij, waarom het meer bekend is onder den naam van de *BOUWHORVE-VAN-ADRIAAN-VAN-DEN-HIL*. Het zoniërpeil is 1,32 ell. beneden A. P. en het maalpeil van bovengenoemde molen 0,42 ell. boven A. P. Het wordt bestuurd door *JACOBUS VAN DEN HILL*, als eigenaar.

WATERMOLEN-KREEK (DE), kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, welke, met eene noordoostelijke rigting, in de *Saramacca*, uitloopt.

WATER-POLDER (DE), voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*; palende N. en W. aan de Noordzee, O. aan de *Watering-van-Broskens*, Z. aan de *Watering-van-Groede*.

In de zestiende eeuw was hij onder dien naam bekend. De plaats, waar hij lag, heeft naderhand een deel gemaakt van den *WOLFEN-POLDER*. Zie dat artikel.

WATER-RIJK, voorm. buit. in de heerl. *Egmond*, prov. *Noord-Holland*, arr. kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Alkmaar*, gem. *Egmond-Binnen-en-op-den-Hoef-en-Rinnegom*, 10 min. N. van *Egmond-Binnen*. Thans is het eene boerenhofstede.

WATERSCHANS (DE), fort in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, behoorende tot de vesting *Bergen-op-Zoom*, en liggende ruim 900 passen ten W. van die vesting, op het uiterste van eene smalle landtong, aan de *Ooster-Schelde*.

Het fort heeft zes kleine bastions, en is alleen aan de noordzijde, langs welke de haven loopt, van bekleedingsmuren voorzien; terwijl de overige zijden door eene breede gracht zijn omgeven, die door eene sluis in gemeenschap is gesteld met de hoofdgracht der vesting; ook zijn deze zijden gedekt door eenen bedekten weg met glacis, welke zich oostwaarts met die der vesting vereenigt. In het fort staat een groot steenen gebouw, tot woning voor den Opzigtcr gebezigd, doch tot verschillend gebruik bestemd; een kruidmagazijntje en een steenen gebouw tot bergplaats van materialen enz.; terwijl onder den hoofdwal twee kleine kruidkelders zijn.

Dit fort is alsoo ten N., W. en Z. aan het geweld der golven blootgesteld, terwijl de oostzijde aan het vaste land gehecht is door genoemde landtong, welke het Stads-poldertje genoemd wordt. De gemeenschap tusschen de vesting en het fort geschiedt onder langs of boven over den noordelijken dijk, welke ook naar het havenhoofd leidt, waarop eene kustlantaarn staat en waar de aanlegplaats der stoombooten is.

Vroeger werd deze ingang der haven beschermd door twee schansen, ten Noorden en Zuiden, en daarom de *Noordschans* en de *Zuidschans* genoemd, waarvan de eerste verdwenen en de laatste thans dit fort is.

WATERSCHE-MEER, ook wel *GORREN-MEER* genoemd, meer op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Barneveld*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Gardenen*.

Het is slechts van geringen omvang, doch zeer diep, zoo dat de landlieden verzekeren, dat er geen grond in te vinden is.

WATERSCHE-POEL, waterplas in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, tegen de grenzen der prov. *Friesland*, gem. en 2 u. N. ten W. van *Dieveren*, 10 min. N. van *Klein-Wateren*, hebbende geringe oppervlakte, vooral in droogen tijd.

WATERSCHE STOEVE, stuifzand in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, niet ver van de grenzen der prov. *Friesland*, gem. en 1½ u. N. van *Dieveren*, ½ u. O. van *Groot-Wateren*.

WATERSTEIN of **WATERSTEEN**, bours. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. N. W. van *Zwolle*, kant. en 2½ u. N. O. van *Kampet*, gem. en 1 u. Z. van *Genemuiden*; met 6 h. en ruim 40 inw.

WATERSTRAAT (DE), geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr. en 2 u. W. van *Breda*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Oudenbosch*, gem. *Rucphen-Vorensende-Sprundel-en-Zegge*, ½ u. O. van *Rucphen*; met 10 h. en ruim 60 inw.

WATERSTRAAT (DE), b. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*.

Deze b., gelegen in den *Maria-polder*, telt 27 h., bewoond door 140 zielen. — De nieuwe straatweg van *Hulst* naar *Welsoorde* loopt langs de zuidzijde van deze buurt.

WATERVAL, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. N. O. van *Maastricht*, kant. en ½ u. N. ten O. van *Meerssen*, gem. en ½ u. W. van *Ulestraeten*; met 25 h. en 110 inw.

WATERVLAK, duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, grootendeels gem. en 20 min. W. van *Castricum* en voor een klein gedeelte onder de gem. *Heemskerk*.

Deze duinvallei beslaat eene oppervlakte van ongeveer 20 bund. De *Hoepbeek* (zie dat woord) ontspringt hier even beoosten of neemt daar zijnen aanvang. Vroeger geheel woest en moerassig, zijn de gronden sedert gerogeld droog, door de kanalisatie van de *Castricummer-dam* of *Konings-dam* (zie dat woord), en bestaan tegenwoordig nit hooge weiden voor paarden, schapen en jong vee.

WATERVLIET, voorm. heerl., gedeeltelijk in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gedeeltelijk in *België*; palende N. aan de stad en par. van *IJzendijke*, O. aan *Biervliet* en aan de heerl. *Waterdijk*, in *Bouchauter-Ambacht*, Z. aan die heerl. en dat ambacht, W. aan de heerl. *Waterland*.

Het bevatte in *Zeeland*: het gedeelte van den *Clara-polder*, dat nu gem. *IJzendijke* is, den *Groote-Jonkvrouw-polder*-bezuiden (den *Staten-Oudemans* daaronder niet begrepen), den *Thibaut-polder*, het grootste deel van den *Zuiddiep-polder* en ook van den *Nieuwe-Passegeule-polder*, te voren tot den *Jonkvrouw-polder* behoord hebbende; in *België*: den *Kleine-Jonkvrouw-polder*-bezuiden, den *Barbara-polder*, den *Sint-Christoffel-polder*, den *Sint-Anna-polder*, een groot deel van den *Lauwereins-polder*, een deel van *Sint-Joris-polder* en nog een paar kleine polders. Door het vloeijen van den *Jonkvrouw-polder*, het herdijken daarvan, het andermaal vloeijen en weder bedijken, is echter de zuidelijke en oostelijke grens dezer heerlijkheid misschien eenigzins anders geweest, ook rezen daaromtrent van tijd tot tijd verschillen, die door verdragen geeindigd zijn.

WATERVLIET behoorde wel tot het *Land van den Vrije*, maar slechts als *Contribuant*, dat is: het had zijne eigene keuren, en behoefde die

niet van het Collegie van den Vrtje te bekomen of daaraan gehoorzaam te zijn, ook ging men van de geslagen vonnissen niet in hooger beroep naar dat Collegie, maar naar den Raad van Vlaanderen; het droeg echter zijn aandeel in de omslagen.

Het is zeer oud en schijnt tot de Zonneleenen (*Foeda Solaria*) behoord te hebben. Het ging over van het geslacht DE BARNST, dat voor een tak van BORSSELE gehouden wordt, in dat van LAUWEREIN; van dezen in dat van LE BOEUF, voorts aan MASSIET en eindelijk aan de familie VERANNEAN, die daarvan bezitter was, toen, bij den inval der Franschen in 1794, de heerlijke regten vernietigd werden. De laatste Leenbeer was de zelfde als die van de heerl. WATERLAND, namelijk JEAN CHARLES VERANNEAN, meest, met toevoeging der geslachtsnaamen zijner echtgenooten, bekend onder den naam van VERANNEAN DEL PARDO.

WATERVLIET leed veel door waterfloeden. Het werd overstroomd den 22 November 1577; ook den 1 November 1570, doch werd telkens geheel of gedeeltelijk herdijkt.

Na de vernietiging der heerlijke regten, bleef het als gemeente bestaan; maar toen in 1814 Staats-Vlaanderen met Nederland heroenigd werd, is al wat op Nederlandschen bodem ligt, daarvan afgescheiden en aan *IJslandijke* gekomen.

Het overgeblevene van de gemeente, met het dorp en het zoogenoemd kasteeltje, in België gelegen zijnde, zal hier niet verder beschreven worden: alleen merken wij aan, dat WATERVLIET oudtijds onder de onbeslotene steden van Vlaanderen behoorde en daarom soms onder den naam van stad voorkomt; dat in de kerk een zeer beroemd orgel is, hetgeen geacht wordt onder de beste in die streken te mogen geteld worden.

Het wapen der heerl. bestond uit een schild van keel, met drie getande fasces van zilver, verzeld van boven ter regter zijde van eene zespuntige ster, ter linkerzijde van eene liggende halve maan en van onder van eene lalie, alles van goud. Het is thans het wapen der gemeente van dien naam.

WATERVLIET, buit. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. van *Haarlem*, kant. en 1/2 u. Z. van *Beverwijk*, gem. en 1/2 u. N. van *Velsen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 10 bund. 73 v. r. 93 v. el., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer JAN JACOB VAN VOONST, woonachtig te Amsterdam. Vroeger behoorde hiertoe ook eene uitgestrektheid van nog ruim 60 bund. wel aangelegde boschgronden, met overschoone wandeldreven, tuinsieraden en aanleg van kunst, waaronder een berg van tamelijke hoogte, van waar men een overschoon gezigt heeft over de omstreken — doch dit Overbosch van Watervliet is, bij den verkoop in 1843, van de voorplaats afgescheiden geraakt en behoort thans in eigendom aan JONKvrouw M. L. ELIAS, te Amsterdam.

WATERVLIET, buit. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 6 u. Z. O. van *Zierikzee*, kant., gem. en 1/2 u. N. van *Tholen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 77 bund. 3 v. r. 20 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door Mevrouw de wed. van den Heer FRANÇOIS EMBAINS geb. PASPOORT, wonende te Middelburg.

WATERVLIET, voorm. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; palende

bovenwaarts aan de suikerplant. Nabamoe, benedenwaarts aan den houtgrond Overbrug.

WATERVLIET, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-Divisie*, N. W. van den Middenseinpoet.

WATERVLIET (HET HUIS-TE-) of **HOP-TE-WATERVLIET**, voorn. adell. h., op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Goes*, kant., gem. en in het midden van het dorp *Heinkenszand*.

Dit adell. h. is, nadat het door gedurige verbouwingen de oorspronkelijke gedaante geheel verloren had, in het laatst der vorige eeuw geheel verdwenen. Ter plaats, waar het gestaan heeft, ziet men thans boerenwoningen. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van ruim 30 bund. worden thans in eigendom bezeten door en maken deel uit, van de boerenhofstede met heerenhuizinge toebehoorende aan den Heer C. VAN CITTERS en van de hofstede van den Heer H. G. DE PERFORCHEN, beide in of aan genoemd dorp gelegen.

WATERWIJK, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Periakreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land-van-Ouvergenoegd, benedenwaarts aan de suikerpl. *Rustenburg*; 1225 akk. groot; met 107 slaven. De Negers noemen haar *Kau-eroko* of *Verna*.

WATES, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Kudoe*, ads. res. *Magelang*.

WATIBREN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*; resid. *Rembang*, reg. *Blora*.

WATICA, voorn. hof, vermeld als gelegen bij *Tiel*, prov. *Gelderland*, welke *Conrad*, de twee en twintigste Bisschop van *Utrecht*, in het jaar 1088 aan *Gravin Aluid* in precarium gaf, en waarschijnlijk gelegen heeft, waar men thans het dorp *Wadersloijen* aantreft. Zie dat woord.

WATIDAL, d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Larrat*, een der *Zuidooster-eilanden-van-Banda*, op de Westkust aan den ingang van de *Timor-Lautstraat*, en waar deze het naauwst is. De landbouw der bewoners dient hoofdzakelijk tot eigene behoefte, doch de visscherij van tripang, schildpadden en karet voorziet in den handel met de vaartuigen welke van *Banda* komen.

De Engelschen hadden gedurende hun kortstondig tusschenbestuur in de *Molukko's*, aan de bevolking van *Watibal*, eene Engelsche vlag toegezonden. De inwoners hadden die zeer goed bewaard, zonder ooit daarvan gebruik te maken. Toen men hiervan de reden vroeg, kreeg men ten antwoord, dat zij wel gezien hadden, dat dit geene vlag van de compagnie was, en dat zij geene andere natie dan de *Nederlandsche* voor huane bondgenooten wilden erkennen. Hunne denkbeelden nopens onderscheidene Europeesche natiën zijn vrij zonderling. Zij houden alleen de *Orang-Compania* voor ware blanken, en dragen van andere Europeanen geene kennis. Zij meenen dat de Engelschen binnenlandsche bergbewoners of *Orang-goengong* zijn, gelijk bij hen de inwoners van *Timor-Laut*, en andere min beschaafde volkeren. Zij noemen zich zelve *Anak-Compania* (kinderen der Compagnie).

Men vindt bij hen geen afgodsbeelden. Bij het doen van gebeden, wenden zij zich hemelwaarts; zij erkennen of gelooven aan een Opperwezen. Hunne godsdienstbegrippen gaan, zoo als doorgaans bij deze onbeschaafde volkeren, veelal met het ruwste bijgeloof gepaard. Zij zijn echter niet geheel afkeerig van de Christelijke godsdienst, integendeel betuigen zij,

dat zij gaarne daartoe zouden willen bekeerd worden. Een andere lofwaardige trek van deze bevolking is de standvastige tegenstand, dien zij aan de pogingen van vele Mohammedaansche priesters hebben geboden, welke hen tot het Islamismus wilden overhalen, doch daarin, ondanks alle redeneringen, nimmer hebben kunnen slagen.

WATIDAL (STRAAT-VAN-), zeeëngte in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie TIMOR-LAUT-STRAAT.

WATING, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*. Zie voorts op KAWORAN.

WATINGA, ook WATTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. N. W. van *Bolsward*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Piingjum*, waartoe zij behoorde.

WATOE (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerabaya*, met eene noordelijke rigting in de *Golf-van-Madara* uitloopende.

WATOE (HOEK-VAN-) of OEDJONG-WATOR, kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Java*, aan de Noordkust van het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerabaya*, afd. *Grissee*.

WATOEHI, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, onder den Radja van *Sohomo-it* staande.

WATOEWI, d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram*. Zie WATTOEWI.

WATOS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Djoekarta*.

WATSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Sneek*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Bolsward*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Kinsward*, waartoe zij behoorde.

WATTAS, lands. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie WATAS.

WATTAS, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Djoekarta*.

WATTA-SOELO, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de Noordkust.

WATTELE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroe-eilanden* behorende.

WATTELEE, eil. in *Oost-Indië*, tot de *Zuidooster-eilanden-van-Banda* behorende. Zie KEV-WATALA.

WATTEMA, voorm. adell. h. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. W. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. N. van *Grootegast*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Lutkegast*.

Het is thans eene hoerderij, die, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 59 bund. 52 v. r. 80 v. ell., en thans in eigendom bezeten wordt door den Heer Evert Jans WATTEMA, woonachtig te *Lutkegast*.

WATTOE-MATTA, eil. in *Oost-Indië*, lands. *Ambon*, in den *Moluksche-Archipel*, O. van *Ceram-Laut*.

WATTINGA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*. Zie WATINGA.

WATTOELONING, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, op *Groot-Ceram*, lands. *Goemelang*, in een weest, bergachtig en zeer weinig bewoond oord.

WATTOELONING (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Ambonsche eil. Ceram*, in *Groot-Ceram*, met eene zuidelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopende.

WATTOEWI, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, op *Groot-Ceram*, onder den Radja van *Sohomi-it* staande.

WATUM (BOGT-VAN-), inham van de mond der *Eems*, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*.

WATUM (HOOG-), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. N. O. van *Appingedam*, prov. *Groningen*, gem. en ¼ u. N. O. van *Bierum*; met 2 h. en 24 inw., die kerkelyk gedeeltelyk tot *Bierum*, gedeeltelyk tot *Holwierda* behooren.

De hooge boomen, welke hier op den ouden dijk nabij den *Eemsdijk* staan, verstrekken aan de schippers op de *Eems* tot een bakem. In oorlogstijden wordt het diepe vaarwater, hetwelk hier langs den voet des dijks loopt, door eene batterij en wacht gedeekt. Dit punt is van veel belang.

WATWEIDE, d. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie **WADWAY**.

WATWERD, geh. in *Hunzingo*, prov. *Groningen*. Zie **WADWERD**.

WATZE-MEER (HET) of **WASEMEER**, nicer, gedeeltelyk prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, 1 u. O. ten N. van *Singerwolde*; gedeeltelyk in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, en daarin ten deele gem. en 1 u. Z. W. van *Marum*, ten deele gem. de *Leek*, 40 min. W. van *Zevenhuizen*.

Het beslaat eene oppervlakte van ongeveer 6 bund., waarvan ongeveer 4 bund. in *Opsterland*, 1 bund. gem. *Marum* en 1 bund. gem. *Leek*. Daarin liggen onderscheidene eilandjes, maar thans groeit het meer en meer dicht.

WAUBACH, d. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, arr., distr. en 4 u. O. ten N. van *Maastricht*, kant. en 1 u. O. N. O. van *Heerlen*, gem. *Ubach-over-Worms*. Men telt er 108 h. en 540 inw., die meest in den landbouw, de veeteelt en den handel hun bestaan vinden.

De inw., die er allen R. K. zyn, behooren tot de par. van *Ubach-over-Worms*, welke hier eene kerk heeft, aan den H. *Josaph* toegewijd.

De dorpschool wordt gemiddeld door 60 leerlingen bezocht.

WAULER, d. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, op het eil. *Wammer*, eén der *Aroe-eilanden*, aan de Noordwestkust.

WAUMATTA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*. Zie **AUMATTA**.

WAUSELAA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Amboina*. Zie **AUSELA-A**.

WAUW-EILANDJES, eilandengroep in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Thenimber-eilanden* behoorende.

Zij bestaan veelal uit koraalklippen, en zyn meest door klippen en rissen omgeven of onderling verbonden.

WAYER (DE), riv. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, die in de gem. *Abcoude-Proostdij-en-Aasdom* ontstaat, met eene westelyke rigting voortloopende, zich bij de *Stokkelaarsbrug* in twee armen splitst, van welken de regter noordwaarts loopende, de grensscheiding tusschen de provinciën *Utrecht* en *Noord-Holland* vormt, en zich aan den *Voetangel* met den *Holendrecht* vereenigt, om de *Bullewijk* te vormen; terwijl de linkerarm den naam van *Oude-Wayer* aanneemt. Zie het volgende art.

WAYER (OUDE-), water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, hetwelk, op de grenzen der prov. *Utrecht*, uit de *Wayer* een begin neemt, met eene zuidwestelyke rigting, door de gem. *Ouderkerk*, vervolgens, met eene westelyke strekking, tusschen die gem. en de gem. *Vinkerveen-en-Waverveen* doorloopende, zich aan de *Nes* in den *Amstel* ontlast.

WAVER (RIJKE-), geh. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *RIJKE-WAVEN*.

WAVEREN, heerl. in *Amstelland*, voorheen tot *Holland* behoord hebbende, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Vinkeveen-en-Waverveen*; palende N. aan de *Waver*, die haar van *Aasdom* scheidt, O. aan *Aasdom-Proostdij*, Z. aan *Ruige-Wilnis* en *Botshol*, W. aan de *Oude-Waver*, die haar van den *Hoep-polder* scheidt.

Deze heerl. heeft zeker zijnen naam van het water de *Waver*, dat er langs loopt, en is meest uitgeveend. Zij bevat noch d., noch geh., en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 354 bund. 62 v. r. 7 v. ell., waaronder 261 bund. 3 v. r. 2 v. ell. belastbaar land; telt 21 h., bewoond door 31 huisgez., nitmakende eene bevolking van ongeveer 140 inw., die meest hun bestaan vinden in de veenderij.

De Herv., die er ongeveer 50 in getal zijn, behooren tot de gem. *Waverveen*. — De R. K., van welke men er ruim 60 telt, worden tot de stat. van *Ouderkerk* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Waverveen*.

WAVAREN schijnt sedert onhengelijke tijden met *Botshol* en *Ruige-Wilnis* vereenigd te zijn geweest, zoo als het ook thans nog, even als die beide heerl., aan den zelfden Ambachtsheer, zijnde de Heer *THEOPHILUS HENRICUS ARELS*, op den huize *Bolestein*, te *Maarsse*, toebehoort; zoodat wij omtrent de verdere bijzonderheden hier voorts naar die beide art. verwijzen.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van goud, met twee fasces van keel, beladen met vijf schuine ruiten (*lossuges*) van zilver, geplaatst drie en twee.

WAVERSHOVE, oude naam van het d. *Waveraschoor*, in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Waveraschoor*.

WAVERVEEN, heerl. in *Amstelland*, voorheen tot de prov. *Holland* behoord hebbende, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Vinkeveen-en-Waverveen*; palende N. aan de *Oude-Waver*, die haar van *Onder-Amstel* scheidt, O. aan de heerl. *Botshol* en *Vinkeveen*, Z. W. aan de gem. *Mijdrecht*, W. aan den *Amstel*, die haar van de *Noordhollandsche* gem. *Uithoorn* scheidt.

Deze heerl. bestaat uit den *Zuider-polder* en den *Noorder-polder*; bevat het d. *Waverveen* en eenige verspreid staande huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1427 bund. 16 v. r. 47 v. ell., waaronder 501 bund. 60 v. r. 55 v. ell. belastbaar land; telt 55 h., bewoond door 114 huisgez., nitmakende eene bevolking van ruim 330 inw., die hoofdzakelijk hun bestaan vinden in de veenderij; echter wordt de vischerij in de uitgeveende plassen er ook niet weinig ter hand genomen, waaruit derhalve de besigheid van het bereiden van allerlei vischwant enz. voortvloeit. De turf, welke alhier en in den omtrek gebaggerd wordt, wordt meest te *Amsterdam* geslepen en ook des winters over het ijs met sleden derwaarts gebragt.

De Herv., die er 160 in getal zijn, maken, met die van *Waveren*, *Botshol* en *Ruige-Wilnis*, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Utrecht*, ring van *Mijdrecht*, behoort, en ruim 150 zielen, onder welke ruim 60 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *CORNELIUS PALCABUS*, die in het jaar 1592 herwaarts kwam en in het jaar 1602 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer.

De R. K., van welke men er ruim 200 telt, worden tot de stat. van *Vinkveeen* gerekend, behalve die van de *Nes* en een gedeelte van *Waveren*, welke *aan de Nes*, onder *Ouder-Amstel*, parochiëren.

Men heeft in deze heerl. ééne school, welke gemiddeld door 40 leerlingen bezocht wordt

In het jaar 1751 werd de waardigheid van Ambachtsheer bekleed door den Heer **WILHELMUS HOGERWAARD**, Heer van *Falkenstein*, die het Ambacht toen uit de grafelijkheidsdomeinen, voor eene som van 6800 guld. kocht. In 1766 kwam zij aan den Heer Mr. **PAULUS ABRAHAM GILLES**, ten dien tijde Secretaris van den Raad van Staten der Vereenigde Nederlanden, welke in het jaar 1792 overleed. Later is de heerlijkheid op Vrouwe **BRIGITTA SUSANNA JACOBA LUPS**, geboren van *DAN*, gekomen. Thans wordt zij in eigendom bezeten door den Heer **THEODORUS HENDRICUS ABELS**, woonachtig te Amsterdam.

De tegenwoordige Herv. kerk is de derde, die *Waverveen* gehad heeft. De eerste na de Reformatie stond op die zelfde plaats, en werd in het jaar 1692 ingewijd. Zij werd tot in 1697 tot de openbare godsdienst gebruikt, doch als zij toen door verzakking reeds bouwvallig was geworden, dacht men gelegenheid te vinden, om met minder kosten, dan door de oude kerk te herstellen, eene bekware kerk te bekomen, door een groot gebouw, hetwelk er schuin tegen over stond, en tot een aanzienlijk woonhuis was aangelegd, aan te koopen en tot eene kerk in te rigten; dit geschiedde met zooveel spoed dat er den 5 Maart 1697 de eerste godsdienstoefening in werd verrigt, en de kerk door **ABRAHAM OOSTERLANDT**, destijds Predikant aldaar, werd ingewijd. De fundamenten van dit gebouw waren cochter niet wel gelegd of verzorgd, zoodat het verzakte en scheurde, in zoo verre, dat er geene mogelijkheid was, om het eenigzins te herstellen, terwijl het met instorting dreigde, waarom dan de Predikant en gemeente het, in 1755, verlieten, en hunnen toevlugt tot het schoolhuis namen, alwaar zij op zeer moeilijke en bekrompene wijze, twee jaren lang, de openbare godsdienstoefening verrigten, tot dat de derde of tegenwoordige kerk in het jaar 1755 volbouwd was en den 3den Augustus door den Predikant **JAN VAN STAVEREN** werd ingewijd. Deze kerk is in allen deele een net en kunstig gebouw, zijde van buiten eene kruiskerk, en vanbinnen, met witte muren, koepelvormig opgemetseld. Zij is wel niet groot, maar voldoende voor de gemeente, die er vergadert; zij draagt een vierkant torentje, met een uur en slagwerk, dat met een achtkant rond gedekt en ook van een achtkant spits voorzien is. Rondom de kerk ligt een algemeen kerkhof met een gezand pad omgeven, en aan den buitenkant met eene lipen haag voorzien. De toegang tot het kerkhof is met een net hek van de kerklaan afgesloten. Boven den ingang leest men in eenen steen uitgehouwen :

REGIA XXVI, VR. 8.

DE EERSTE STEEN IS GELEGD DOOR
JAN DAVID BROUWER, VAN STAVEREN
OP DEN 18 JULIJ CLDCCCLIV,

AANGELEGD EN VOLBOUWD, ONDER HET BELEID VAN
GOENRAAD HOENEKER, MR. METSELAAR TE AMSTERDAM.
VAN STAVEREN'S LEERAARZOOH, LAG MIJ DEN EERSTEN STEEN,
O GOD! VERGROOT DEN GLANS, DIE MIJ REEDS MILD BESCHEEK;
VERSCHEIJ ZOO HEERLIJK, EN WIL MIER IN VREDE GEEVEN,
DAT VERLEN JEGGAAR DOOR UW WOORD EN GHEST TEN LEVEN,
HENDRIK LUSSING MATTHIJSZ.

ECCL. IV, VERS 17.

In het jaar 1824 is de kerk, even als de Predikantswoning, die reeds lang in vervallen staat waren, aanmerkelijk hersteld en vernieuwd, waartoe de Ambachtsheer eene bijdrage heeft gedaan van 600 gulden, welk goed voorbeeld vele leden der gem. en andere godsdienstvrienden heeft opgewekt, om eenige giften tot dat einde af te zonderen. Tot in of omtrent het jaar 1780 was het ruim der kerk alleen door eene groote midden-, en ter wederzijden daarvan twee kleine deuren in den muur van den buitenweg afgesloten, doch te diertijde is die ingang door een vrij ruim portaal, met twee groote deuren van de genoemde buitendeuren afgescheiden. Van binnen is het kerkje zeer net ingerigt; tegenover den ingang is eene vergaderkamer voor diegenen, welken met de zaken der kerk belast zijn; daarboven is eene kleine gaanderij; een dergelijke heeft men, om het regelmatigte in de bouwde te bevorderen, ook boven het bovengemelde nieuwe portaal gemaakt. De zoldering van het ruim is geheel en zeer net gestukadoord; in het midden daarvan is eene ronde opening, waarin de stang van eene kaarskroon, door welke, onder de avondgodsdienst de kerk verlicht wordt, is vastgemaakt; aan de eene en andere zijde van gezegde opening leest men, op het stukadoorsel, met fraaije groote gouden letters:

DE GOD DES HEMELS.

De kermis valt in den laatsten Zondag in Augustus.

Toen de Franschen in het jaar 1672 zich meester hadden gemaakt van Utrecht, verzekerden zij zich van de huizen te Loenen en Loenersloot, en konden derhalve met weinig moeite langs de Geuzesloot en Demmerik, de Zuwe op, te Waverveen komen, vermits dit dorp niet onder het Sticht, maar in Amstelland gelegen, zich van geen Fransche sauvagarde kon bedienen. Men maakte wel is waar, een schans aan den Uithoorn, en aan de Nes werd een uitlegger geplaatst, maar dit alles kon aan Waverveen, te verre buiten de voorgedachten posten gelegen, tot geen volkomene bescherming verstrekken. De ingezetenen van deze plaats, in twee kompagnien bestaande, kregen verlof op 'sLands kosten tot hun eigen bescherming en veiligheid te waken, en door nauwe wachtbouding den vijand te beletten verder door in de provincie Holland te dringen; dan daar deze huislieden onervaren waren in den oorlog, en te zwak om den vijand tegenstand te kunnen bieden, werd noodig geacht, dat zij door zekeren uitlegger, de *Amsteldamsche galei* genaamd, met 27 man bemand en van onderscheidene stukken voorzien, onder het bevel van Kapitein SPILT, versterkt werden, nemende deze uitlegger, om tegenweer te kunnen bieden, zijne ligplaats in het Bijleveld, bij de Bijleveldsche brug, onder Waverveen. De Fransche Kommandant, de Markies DE GENLIS, op het huis te Nieuwrode zijnde, zond een en ander maal brandbrieven naar Waverveen, en wel den laatsten den 5 September 1672, met bevel van tien schepen met hooi, ieder 20 voeren groot, binnen vier dagen te Utrecht te leveren, onder bedreiging, dat de Schout gevangen en de plaats plat gebrand zou worden. Maar dewijl deze plaats een veendorp en met geen of weinig weilanden voorzien was, was het niet mogelijk aan dezen eisch te voldoen, daarom trokken de Franschen, op den 5 November, met 400 man uit Utrecht, door Breukelen en Ter-Aa, kwamen te Demmerik, waar zij zich verdeelden, begevende een gedeelte zich naar Vinkeveen en de anderen zich naar Mijdrecht, om dus Waverveen van de oost- en westzijde aan te tasten. Toen de tijd tot het volvoeren van hun oogmerk begon te naderen, stelden die van Vinkeveen

zich omtrent Ruige-Wilnis in orde, en badden voorposten aan het einde van dat dorp geplaatst, welke beladden dat men te Waverveen geen kondschap konde bekomen. Zoo haast die van Mijdrecht naar het westeinde van Waverveen afzakten en die te Vinkeveen het sein hoorden, kwam men het oosteinde overvallen; de wipbrug te Botshol was opgehaald, doch eenige Franschen, door het water zwemmende, lieten die neder, en renden ijlings, des nachts ten 3 ure, naar de Bijleveldsche-brug. Alles geraakte weldra in alarm, de posten en wachten der huislieden werden, nadat twee van hen waren doodgeschoten, verdreven, en geen onderstand van het Staten-volk, dat aan den Uithoorn lag, bekomende, moest men vlugten en alles verlaten. Het voornaamste oogmerk der Franschen was den voorgenelden uitlegger te vermeesteren, die daar ook gelegd was, op dat er geen turf uit de veenen naar den vijand te Utrecht, gevoerd zoude worden, met belofte van wegen de Staten, dat zij de ingezetenen voor den overlast der vijanden zonde bevoiligen. Men viel met woede op den uitlegger aan, dié door de Bijleveldsche brug afgezakt, zich meer dan een uur lang verdedigde; doch eindelijk vastraakte, door den vijand omringd en genomen werd. De Kapitein SPILT en zijn Luitenant, met twee of drie anderen, werden gevangen, en vijftien doodgeschoten of doodelijk gekwetst, de overige raakten met zwammen weg; aan de zijde der Franschen waren 10 à 12 gesneuveld, en onder dezen een Kapitein, daarna ontstond op verscheidene plaatsen brand, waardoor 59 huizen in de asch gelegd, en het voornaamste gedeelte van Waverveen, aan de Bijleveldsche brug gelegen, door de vlammen verteerd werd. De uitlegger werd vervolgens naar de Heul gebracht, dan te groot zijnde om door de Nieuwersluis naar Utrecht gevoerd te kunnen worden, werd hij, nadat het geschat, de voorraad en wat men er meer op vond, afgenomen was, verbrand. Na, jegens de ingezetenen veel gewelds gepleegd te hebben, trokken de Franschen af.

Tijdens den inval van de Pruisen in Holland, hebben deze zich te Waverveen niet zoo slecht, als wel op andere plaatsen, gedragen; trouwens, zij zijn er ook slechts doorgetrokken en naar den Uithoorn, alwaar te dier tijd de Majoor van het Pruisische Kurassier-Regiment, van KRAHN, het bevel had. Deze vond wel goed zeker papier te zenden, dat door den Secretaris van Waverveen, op den 28 September 1787, gepubliceerd werd; dus luidende: » Uit last en bevel des » Heeren Commandierenden Generaals, Graaf von KALCKREUT, zullen de » ingezetenen der respectieve dorpen van Waveren, Waverveen enz. » binnen den tijd van driemaal 24 uren hunnen voorraad van haver, » bier en genever doen brengen aan den Uithoorn, aan het quartier » van den Heer Major von KRAHN, alsmede ook alle de geweeren en » wapenen tot de exercitie gediend hebbende, en zoo wanneer hier niet » aan gehoorzaamd werd, zal alle hetzelfde door een commando worden afgehaald, en bovendien met plunderen en straffen worden gecorrigeerd."

Uithoorn, 28 September 1787.

(Geteekend) van KRAHN.

Dan doordien, bij het wijken der troepen uit Utrecht, hier een gedeelte ingekwartierd was geweest, was de voorraad op, en daar Amsterdam gesloten was, kon men geen andere bekomen; waarom eene deputatie naar voornoemden Majoor von KRAHN werd afgezonden, om uitsstel van executie, het gene door hem op twee dagen langer werd bepaald, terwijl hij te gelijk een pas gaf, om het door hem geëischte van Utrecht te halen, zoo als dan ook geschiedde, wordende aan hem

112 kannen brandewijn en jenever, 12 vaten bier en eenige mudden haver geleverd, terwijl tevens 175 geweren met hunne bajonetten en een vaatje vuursteen, aan eenen kwartiermeester van dat regiment afgeleverd werden. Deze geweren waren die, welke uit 's Lands magazijn te Naarden, in 1785, ten gebruike van de onvermogene weerbare manschappen waren geleverd.

Den 2 Julij 1839 werd de Predikantswoning aldaar door brand ver-teerd, tot welks herbouw uit het fonds voor noodlijdende kerken eene som van 1700 guld. is gegeven. Ook droeg de Ambachtsheer daartoe 300 guld. bij, gelijk ook andere godsdienstvrienden bij die gelegenheid hunne liefdadigheid hebben getoond.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van keel, met eene faese van sabel, beladen met twee kruisen van zilver.

WAVERVEEN (DE NOORDER-POLDER-VAN-), pold. in *Amsteland*, voorheen tot *Holland* behoord hebbende, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Vinkeveen-en-Waverveen*; palende N. aan Nieuwer-Amstel, O. aan Ouder-Amstel, Z. aan den Heerenweg of dorp Waverveen, W. aan de Droogmakerij of Polder-benoorden-de-Zuwe.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1001 bund. 44 v. r. 13 v. ell., waaronder 264 bund. 90 v. r. 18 v. ell. schotbaar land; en wordt door watermolens, op den Amstel, van het overtollige water ontlast. Aan de Nes in den Noorder-polder is eene sluis om met vaartuigen in den Amstel te komen door middel van schutting, want het Amstelwater is ten alle tijden hooger dan het polderwater en kan alsoo geen ontlasting maar wel inwatering geven. Het polderbestuur bestaat uit Polderschout, Secretaris en twee Poldermeesters.

WAVERVEEN (DE POLDER-BENOORDEN-DE-ZUWE-EN-HOLLAND-VAN-), pold. in *Amsteland*, voorheen tot *Holland* behoord hebbende, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Vinkeveen-en-Waverveen*; palende N. aan Nieuwer-Amstel, O. aan den Noorder-polder-van-Waverveen en den Zuider-polder-van-Waverveen, Z. en W. aan Mijdrecht.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 225 bund. 6 v. r. 43 v. ell., waaronder 196 bund. 73 v. r. 52 v. ell. schotbaar land en wordt door molens op den Amstel van het overtollige water ontlast. Van bovengemelde oppervlakte is onder de benaming van Mijdrechtsche-droogmakerij Hollandsland ingedijkt eene oppervlakte van 216 bund. 73 v. r. 22 v. ell., de bedding mede gerekend.

WAVERVEEN (DE ZUIDER-POLDER-VAN-), pold. in *Amsteland*, voorheen tot *Holland* behoord hebbende, thans prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Vinkeveen-en-Waverveen*; palende N. aan den Heerenweg of het dorp Waverveen, O. aan Abcoude-Proesdij en Vinkeveen, Z. aan Wilnis, W. aan den polder Hoffland.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 200 bund. 65 v. r. 92 v. ell., waaronder 39 bund. 96 v. r. 88 v. ell. schotbaar land, en wordt door eenen watermolen, op den Amstel, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit Polderschout, Secretaris en twee Poldermeesters.

WAWANI, berg in *Oost-Indië*, op het *Molukse* eil. *Ambon*, kust van *Hitoë*, zuidwaarts van *Hila*.

Deze berg is zeer steil en de top wordt voor ontoegankelijk gehouden. Het was op dezen berg, dat de Hitoëzen zich tegen ons in den oorlog

met **KAKALI** versterkten, die zich aldaar van 1638 tot 1645 ophield. Naar dit gebergte loopt slechts een weg, die zeer smal en gemakkelijk te verdedigen is. In 1674 is deze berg zwaar gescheurd, bij welke gelegenheid onderaardsche zwavelkolken uitgebarsten en naar zee geloopten zijn, waardoor groote stukken lands verzonken.

WAWANI, d. in *Oost-Indië*, land van *Ambon*, op het *Moluksche eil. Amboina*, kust van *Hiloe*, gespans. *Oeli-Hatoenoekar*.

Dit d. lag eertijds bewesten *Kayetto*, doch hooger op eenen zeer steilen berg, zijnde een gedeelte van den berg *Wawani*. In het begin der vorige eeuw was het slechts een gering dorp, dat met *Bessen* slechts 100 zielen, en onder deze 28 weerbare mannen en 19 dati's telde.

WAWAR, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Baglen*.

WAWAR (RAWA-VAN-), moeras in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Baglen*.

In 1847 zijn er door den Gouverneur-Generaal *Rocmussen* voorloopige maatregelen genomen ter bespoediging van de droogmaking van dit meer, waardoor eene uitgestrektheid van 8000 bund. land voor den landbouw zal kunnen worden aangewonnen.

WAWAR (TELAGA-), meer in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Baglen*, tusschen het *Djingsche* gebergte ingesloten.

Dit meer is niet groot, en brengt tot dus ver weinig of geen voordeel aan. Het wordt aldus genaamd, omdat het water eene groote verscheidenheid van kleuren vertoont.

WAWAY, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkes*, aan de kust van het *Sundasche eil. Celebes*; 4° 8' Z. B., 141° 6' O. L.

WAWIT, oude naam van het d. *WADWAY*, in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WADWAY*.

WAWONI of **WARGJ-WAWONI**, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkes*, aan de Oostkust van het *Sundasche eil. Celebes*.

Het heeft 4 of 5 mijlen in omvang, is hoog, met veel bosch bezet en op een koraalrif gegrond.

WAXENS, twee d., prov. *Friesland*, het eene kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, het andere kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*. Zie **WAXERS**.

WAXWAY, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkes*, aan de Oostkust van het *Sundasche eil. Celebes*; 3° 54' Z. B., 140° 40' O. L.

WAY, eil. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche eil. Ambon*, op de *Pas-van-Baguela*, ten N. van *Baguela*, aan eene baai, op eenen witten zandoever.

Er groeijen in den omtrek weinig nagel-, doch veel sago- en harsbeemen, van welke laatsten fakkels gemaakt worden. In de nabijheid zijn hooge, ontoegankelijke bergen, die schier altijd met wolken bezet zijn.

WAY, POZLOU-WAY, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, N. van het *Sundasche eil. Sumatra*, dwars voor de *Baai-van-Atjeh*; 50° 53' N. B., 115° 19' O. L.

Voorheen was er een vuurspuwende berg, waarvan de kegel dient, om het eiland te onderkennen. Thans heeft men er nog veel zwavel.

WAY, POZLOU-WAY, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Banda-eilanden* behoorende. Zie **AY**.

WAYA, d. in *Oost-Indië*, op de Oostkust van het *Sundasche eil. Celebes*, aan de *Baai-van-Tolo*.

WAY-ABBO (DE), riv. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*. Zie *Abbo* (1).

WAYAMBO, naam, welken de *Negers* geven aan de suikerplant.

WAYAMPISO, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *WAYAMPISO*.

WAYAMOE, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Wayamoe-kreek*, ter regtersijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Klein-Jalouzie, benedenwaarts aan de *Perica*; 1146 akk. groot; met 136 slaven. De *Negers* noemen haar *Beeloo*.

WAYAMOE (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Perica-kreek*, ter regtersijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der *Wayamoe-kreek*, benedenwaarts aan de verl. plant. *Amsterdam*.

WAYAMOE-KREEK (DE), kreek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, die, met eene westelijke strekking, in de *Perika-kreek* uitloopt.

WAYAMPISO, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boen-Commewijne*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. suikerplant. *Nimmerdoor*, benedenwaarts aan de verl. suikerplant. *Appecappe*; 2000 akk. groot; met 130 slaven. Zij wordt bewerkt met eenen beestenmolen. De *Negers* noemen haar *WAYAMBO*.

WAYANG (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Praanger-Regentschappen*, tusschen het *Bandongsche* lands. *Tjipendjoe* en het *Tjanjorsche* lands. *Kandang-Wessir*, 18 palen Z. van de hoofd-kampong *Tjiparay*. — Het is een der hoogste toppen van het westelijke *Kendang-gebergte*.

WAYCORIBO, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Casinivica-kreek*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgrond *Mapabo*, benedenwaarts aan het *Land-van-Quapibo*; 4000 akk. groot; met een niet groot aantal slaven.

WAYCORIBO (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Casinivica-kreek*, ter regtersijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtgrond *Vier-Azen*, benedenwaarts aan den houtgrond *Quapibo*.

WAYER, batterij in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Banda*.

WAYGAMME, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *Missoval*.

WAYGEEUW, WAYGOR, WAYGO of WAYGIE, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *WAGO*.

WAYHOEKI, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Moluksche* eil. *Amboina*, op de kust van *Leytimor*.

WAY-KOKA (DE), riv. in *Oost-Indië*, in het *Ambonsche* eil. *Boewang-Besi*, met eene oostelijke rigting in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitlopende.

WAY-KOKA (HOEK-VAN-), kaap in *Oost-Indië*, in den *Archipel-van-St.-Lazarus*, aan de Oostkust van het *Ambonsche* eil. *Boewang-Besi*.

WAYMALOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Pangesant*, in het binnenland.

WAYMATTA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche* eil. *Ceram*. Zie *AUNATTA*.

(1) Eveneens zoeken men de overige met *WAY* zamengestelde namen, die hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

WAY-OEME (DE), riv. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Molukse eil. Ambon*, kust van *Hitoe*, welke, met eene noordwestelijke rigting, in den *Archipel-van-St.-Lazarus* uitloopt.

WAYPALITI, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Molukse eil. Amboina*, schiereil. *Hitoe*, gesp. *Oeli-Holawan*.

WAY-POETEH, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, op *Hoewamohel*, aan de Oostkust.

WAY-SAMMA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Molukse eil. Boero*, aan de Noordwestkust.

WAYSAMOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Molukse eil. Ceram*, op de Oostkust van *Hoewamohel*.

WAYTE, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de Westkust van het *Sundasche eil. Celebes*; 0° 40' Z. B., 137° 4' O. L. Het is rotsachtig.

WAYTI, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Zuidoostkust van het eil. *Timor*, een der *Kleine-Sunda-eilanden*; 8° 59' Z. B., 144° 54' O. L.

WAYTIMA, voorm. d. in *Oost-Indië*, op het eil. *Xoela-Mangoli*, een der *Xoela-eilanden*, dat door den oorlog ontvolkt en eindelijk geheel verlaten is.

WEAZE (DE) of DE **WAZZ**, gracht, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, welke bij de uitlegging van omstreeks het jaar 1480 aan de stad *Leeuwarden* getrokken is, en thans het zuidoostelijk gedeelte dier stad uitmaakt.

De benaming schijnt afkomstig te zijn van het woord *weaze* of *wazze*, dat in het *Friesch*, en ook in het *Gotbisch*, slijk, modder, dras en moeras beteekent, gelijk *waezig*, beslijkt, modderig. Vandaar, dat de Hoogleeraar **WASSERBAACH** (1) meende, dat dit oord vroeger de modderen vuilnishoek der stad was, dewijl deze stoffen van daar door de Waterpoort gemakkelijk konden vervoerd worden. Het is wel niet onwaarschijnlijk, dat er, voor dat het aschland buiten de stad aangelegd werd, hier eene bergplaats van haardasch en straatvuil was. Liever denken wij evenwel, dat de lagere, aan de helling van den ouden zeedijk sterk afdragende en daardoor slijkerige grond, vóór dat deze bewald en bestraat werd, aanleiding tot dezen naam heeft gegeven (2).

WEBOSCH (DE) of DE **WAZZOSCH**, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, arr., kant. en 4½ u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Bergeyk*, in den uithoek de *Webosch-en-de-Hilroyt*; met 63 h. en 250 inw.

Eertijds stond hier eene kapel ten gebruike van de R. K. van dit en andere afgelegene gehuchten.

WEBOSCH-EN-DE-WILREYT (DE), nithoek van de gem. *Bergeyk*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en kant. *Eindhoven*, gem. *Bergeyk*.

Deze uithoek bestaat uit de geb.: de *Webosch*, *Spauryt*, de *Wilreyt* en *Groot-Wilreyt*. Men telt er 90 h. en 350 inw., en heeft er eene school, die gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt.

WEHEL, **WESSEL** of **WEEZEL**, buurs. in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. N. O. van *Deventer*, gem. en 1 u. Z. O. van *Diepenveen*, met 8 h. en 90 inw.

(1) *Taalk. Bijdragen*. D. I, bl. 3.

(2) Zie **EKKHOF**, *Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden*, D. I, bl. 305.

Reeds in eenen brief van het jaar 1401 wordt het Hof te **WECHEL** gemeld, als onder de Bisschoppelijke tafelhoederen, en in zeker vertoog door de Regering van Deventer, in het jaar 1578, nopens de stadsvoorregten aan den Hertog van **PARRA** overgegeven, staat gewaagd van den pandbrief van 10 Februarij 1541, waarbij dit goed aan de stad in pandschap is gegeven.

WECHTERHOLTE, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **WECHTERHOLT**.

WECKDAM, buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **WEGDAM**.

WECKER, geh. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en 1 u. W. N. W. van *Grevenmacher*, gem. *Biser*.

WECKHORST, voorm. erve in *Twente*, prov. *Overijssel*, arr. $3\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Almelo*, kant. en gem. *Dellen*. — Dit erve vindt men reeds in 1188 vermeld.

WEDA, voorm. d., prov. *Zuid-Holland*. Zie **WEDDE**.

WEDA, kust in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, in het oostelijk gedeelte van dat eiland. — Zij staat onder den Sultan van *Tidore*.

WEDAART of **WEDERT**, oude naam van het d. **VALKENSWAARD**, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VALKENSWAARD**.

WEDDE, gem. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten* (2 k. d., 14 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. *Winschoten* en *Bellingewolde*, O. aan *Bellingewolde*, Z. aan de gem. *Vlagtwedde* en *Onstwedde*, W. aan de *Nieuwe-Pekela* en de *Oude-Pekela*.

Deze gem. bevat de d. *Wedde* en *Blijham*, en de daartoe behoorende geh. *Hoorn*, *Lutjeloo*, de *Morige*, de *Smookerij*, *Wedderbergen*, *Wedderheide*, *Wedderhölte*, *Wedderveer* en *Hongerige Wolf*, benevens gedeelten van de geh. de *Draahterij*, *Winschoter-Hoogbrug*, *Winschoter-zijl* en *Wessinghuizen*. Zij beslaat eene oppervlakte van 4105 bund. 7 v. r. 66 v. ell., waaronder 4081 bund. 82 v. r. 4 v. ell. belastbaar land; telt 289 h., bewoond door 289 huizeg., uitmakende eene bevolking van 1650 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De grond is er als in de provincie *Drenthe*. Men heeft er zandgrond, derrie, veengrond en gemengden grond en bovendien in *Blyham* veel en daaronder zware klei, *Wessinghuizen* en *Wedderhölte* zijn meer boschrijk. In het jaar 1840, zijn de markgronden alhier verdeeld en dit heeft belangrijke resultaten opgeleverd.

De *Herv.*, die er ruim 1600 in getal zijn, maken de gem. beide *Blijham* en *Wedde* uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben. — De *Evang. Luth.*, die er 8 in getal zijn, worden tot de gem. van *Oude-Pekela* gerekend. — De *R. K.*, van welken men er ongeveer 50 telt, parochiëren te *Oude-Pekela*. — De enkele *Isr.*, die er woont, behoort tot de ringsynagoge te *Winschoten*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te *Wedde* en ééne te *Blijham*, welke gezamenlijk gemiddeld door ongeveer 180 leerlingen bezocht worden.

Het d. **WEDDE** of **WEDDA** ligt 2 u. Z. Z. O. van *Winschoten*, 1 u. N. N. W. van *Vlagtwedde*, 1 u. N. N. O. van *Onstwedde*, $2\frac{1}{2}$ u. W. van de *Hannoversche* grenzen aan de oostzijde van de *Westerwoldsche-Aa*. Men telt er in de kom van het d. 45 h. en 250 inw., en met

de kerkelijk daartoe behoorende geb. de Wedder-Bergen, Hoorn, Lutjeloo, de Morige, de Smookerij, Wedderheide, Wedderhōfte, Wedderveer en Hongerige-Wolf, benevens een gedeelte van het geb. Wessinghuizen, 140 h. en ongeveer 800 inw.

De Aa neemt haren loop langs het dorp, waar ter plaatse, eene lange brug over de rivier ligt, welke ten koste der stad Groningen onderhouden wordt, maar die daarvan ook de tol trekt. Er zijn twee bouw-essen, die 3 ell. hooger liggen, dan andere landen, vooral naar den kant van de Wedderbergen.

Het hol gebouwde dorp, bij regenachtig weder, met morsige, niet geplaveide zandwegen, is door dijken van 1 tot 2 ell. omgeven. Men heeft hier den Westerdijk, strekkende zich uit van Wedde voorbij de geb. Hoorn en Morige tot Lutjeloo, en vervolgens tot aan den Staartjedijk bij Blijham, om dit d. voor de overstromingen der Aa te beveiligen; den Karelsdijk, gaande van de Wedder-es tot de Wessinghuizer-es (zijnde slechts eene schutting, om het water binnen de Aa te beperken, ten einde daardoor den schielijken afloop te verhinderen); den Ossedijk, zich van de Wedder-es tot Vriescheloo uitstreckende; den Landdijk, welke bij het geh. de Morige begint en naar Blijham loopt. In 1850 heeft men ook nog eenen dijk gelegd, van het geb. de Bergen af tot aan den dijk van Vriescheloo of den zoogenaamden Zovendijk, om de geheele Wedder gemeente-weide voor het Aa-water te beveiligen, en de ontginning, die meer en meer toeneemt, daardoor te bevorderen. Deze dijken zijn 1 tot 2 ell. hoog.

De Herv., die er 680 in getal zijn, onder welke ruim 130 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Bellingwolde*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Petrus Schepelivius*, die er in 1597 stond en in 1621 opgevolgd werd door *Matthias Konnius*. Het beroep geschiedt door stemgerechtigde ingezetenen en den kerkeraad. Burgemeester en Raad van Groningen hebben in 1757 zekere beroeping te *Wedde*, zonder voorafgaande afkondiging in de kerk, door eenige collatoren of stemgerechtigden geschied, afgekeurd en hnnne vroegere gegeven approbatie, op ontvangene klagen van onderscheidene niet opgeroepene stemgerechtigden en na onderzoek der zake, weder ingetrokken, als zijnde daarbij door rene onware voordragt om den tuin geleid, en nu bij onderzoek bevonden, dat al de vereischten van eene wettige beroeping bij de stadsordonnantien vastgesteld en van oudsher in dat landschap onveranderlijk nagekomen, voorbedachtelijk waren achtergelaten. De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, werd in het jaar 1663 door de Munstersche krijgshenden tot magazijn, ammunitie-, wachthuis en hospitaal gebruikt, doch zij staken haar, bij hunnen altogt, in 1666, in brand, waardoor zij geheel verwoest werd Naderhand is zij, hersteld zijnde, in 1688, door een zwaar onweder zeer beschadigd geworden. Nadat zij in 1841 weder herstellingen ondergaan heeft, is het een net vierkant gebouw, dat geheel op zich zelf ten N. van de kom des dorps staat, en geen orgel heeft. Op het koor ligt eene merkwaardige zerk van de familie *Abdingha*; daar rondom staat:

In 't jar uns Heren MCCC un XC und IJdes Fridages na Marien verkundiginghe starf Hane Abdinghes, hooftink van Westerwolde, des sine siele mote rusten in den vrede. Amen.

Op een der koorglazen, die voorheen zeer fraai moeten beschilderd geweest zijn, las men gebrekkig: *Osebrand Johan Rengers, Heer tot XII. Dec.*

Slogteren, Freilenborg, Colham, Duirwalde, Westerdeel, Jonker en Hookeek tot Farmsum, Vierburen, Praesident en Erf-Dijkgrave van de Drie Delfzijlen; WILLEHMA ANNA LEWA, dochter tot Asinga, Ewouwe en Vrouw tot Slogteren: enz. . . . huisvrouw. Deze koorglazen zijn in 1841 door nieuwe vervangen. Op de eene zijde van den predikstoel staat uitgehouwen: 1675. *FREDERICK ALLERTS, KRISTIANNA TE LEM.*

Het heuten klokkhuis staat een weinig van de kerk verwijderd.

De dorpsschool wordt gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht.

Vroeger stond hier, Z. O. van het dorp, het Huis-te-Wedde. Zie het volgende art.

Boven de deur van het huis van den kastelein JAN ELSES HAZELHOFF leest men op eene sirk de woorden: *RERUM ANNO 1690.* Men vermoedt, dat de toenmalige Drost, die het Huis-te-Wedde bewoonde, zich, toen die burg versterkt werd, in het huis, waarin die steen gevonden wordt, zal hebben terug getrokken.

Men heeft hier twee jaarlijksche paarden- en beestenmarkten, als: de ééne den tweeden Woensdag na Pinksteren, de andere den laatsten Woensdag in Augustus.

WEDDE (HET HUIS-TE-) of *ABDISA-BURG*, voorn. burg te *Wedde* in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, art. en 2 u. Z. ten W. van *Winschoten*.

Dit oude slot is in het jaar 1478, door de Groningers, ter gelegenheid van de verregaande verschillen der Heeren *Ego* en *HAYO ABDISA* tegen de Regenten van gemelde stad, die tot een openbaren oorlog waren overgegaan, tot den grond toe verwoest; doch niet lang daarna werd er door de stad, ten deele van de afbraak, aan de *Pekel-Aa*, en wel waarschijnlijk tussehen het tegenwoordige dorp *Pekela* en de *Winschoter-brug*, een nieuw slet gesticht, met eene gracht en sterk holwerk, hetgeen naar gemeld riviertje *PEKELAAE* werd genoemd. De stad stelde er ook eenen Kastelein op, die over geheel *Westerwolde* en een gedeelte van het *Oldambt*, namelijk *Bellingewolde* en *Blijham*, het bestuur had (1).

Het *Huis-te-Wedde* is echter in het jaar 1486 door *HAYO ABDISA*, bij *Wedde*, weder herbouwd. Dit huis was, tijdens den tachtigjarigen oorlog, naar de oude vestinghouwkunde, met dikke muren en uit springende torens versterkt, en overigens door twee grachten, eenen wal en eenen bedekten weg beschermd; is gedurende dien oorlog, zeer beroemd geworden, en menigmaal, soowel door de *Spannischen* als door de *Staatschen*, gewonnen en hervonnen, zoo werd het in Mei 1568 door Graaf *LEOEWIK VAN NASSAU*, met slechts 80 man, overrompeld. Het was hem zeer gelegen, wjl het hem den weg in de provincie *Groningen* opende, en den toevoer uit *Duitschland* gemakkelijk maakte. Hij hield daarom aldaar zijne loopplaats en wel met zulk een gevolg, dat hij binnen drie dagen reeds 600 à 700 man bij zich kreeg. Later weder in handen der *Spanjaarden* gevallen, werd het *Huis-te-Wedde*, den 16 en 17 Augustus 1595, door Graaf *WILLEM VAN NASSAU* ingenomen. Dit deed de *Spanjaarden* in *Winschoten* opbreken naar *Slochteren*, hoewel zij dat ook op de achtervolging der *Staatschen* verlieten. Graaf *WILLEM*, thans de handen ruim hebbende, begon terstond den *Bour-tanger pas* te versterken; als bestaande het voorname oogmerk van zijnen togt, om *Groningen* den toevoer uit *Westphalen* te benemen. Hiermede bezig zijnde, vernam hij, dat *Vasoco* versterking had

(1) Zie de werken van *Pro exc. jure patrio*, Di. IV, St. III, bl. 236, en DLVI, bl. 751.

ontvangen, en dat Graaf **FREDERIK VAN DEN BERG**, met eene aanzienlijke magt in aantogt, reeds Ootmarsum ingenomen had. Daarop liet hij zes vaandels in de begonnen sterkte, en trok over het klooster Ter-Apel naar Koevorden, om den vijand, ware het mogelijk, voor den pas te Schooneboek te strijten. Maar dit gelukte niet, omdat de moerassen overal zoo droog waren, dat men die zonder hinder doortrekken kon. Hij legerde zich dierhalve te Meppel, om van daar ook wakend oog te houden op **VAN DEN BERG**. Dan deze, eerst met **VANDUSO** vereenigd willende zijn, trok langs den kortsten weg over Schooneboek naar Groningen, waarna zij gezamenlijk sterk waren 8000 man te voet en 1400 te paard. Hun eerste werk was de Aduarderszijl aan te tasten, welke zij stormenderhand moesten winnen, ofschoon de bezetting slechts uit 50 man bestond; daarna Slochteren, dat zich, gelijk ook Wimschoten, bij verdrag overgaf, maar **WESSE** werd met storm bemagtigd. **VANDUSO** vertoefde aldaar eenige dagen en verzamde, om terstond op te trekken naar de Bourtangor of Bellingewolder-schaus, want beide die plaatsen hadden nog vrij wat gebreken aan hare omwallingen. Dezen misslag namen de bezettingen te baat, en bragten het ijverig werkende zoo ver, dat, toen **VANDUSO** voor de Bourtange kwam, zij wederstand konden bieden. Deze bevreesd, dat de regen eerlang het opbreken moeilijk mocht maken, voor al indien Graaf **WILLEM**, inmiddels te Tolbert, in Vredewold, aangekomen, den Hertog over Slochteren afzond, brak zijn voorgenomen beleg op; zeer tegen het genoegen der Groningers, wie hij op hunne klagten daarover bits toevoegde: „mij een sedel van onzen Heere God, dat het droog weder zal blijven.” Terug gekomen, zocht hij Graaf **WILLEM** te Tolbert op, om dien tot een gevecht uit te lokken; maar te vergeefs. Doen met voordeel aan te tasten, werd hem door diens wijslijk genomene maatregelen bolet. Hij beproefde toen Koevorden door uithongering te dwingen, zijnde daarop zoo gezet, dat hij, den winter door, zijn volk in hot veld liet. Maar die plaats was bevorens door Graaf **WILLEM** **LODEWIK** voorzien, die ook nog, vóór het uiteinde van dezen veldtogt, het geluk had **WESSE** en Wimschoten weder te bemagtigen.

Ook de troepen van den Bisschop van Münster hadden, in 1672, zich van dit slot meester gemaakt, dat hun in den weg lag op hunnen togt naar Groningen, welke stad zij gingen belegeren, doch weder, na het opbreken van dit beleg, moesten verlaten. Later werd het, gelijk vroeger meermalen, steeds bewoond door den Drost van Wedde en Westerveldingerland en bekwam, om die reden, den naam van **DROSTSSONS**. Zie voorts dat woord.

WEDDEHORN, ook **WESSEMOR** of **WIENE**, buurs. in *Twentshe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2½ u. Z. van *Almelo*, kant. en 1½ u. W. Z. W. van *Delden*, gem. *Ambt-Delden*; met 70 h. en 480 inw.

WEDDERBERGEN, ook wel enkel **DE BRONS**, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. Z. van *Winschoten*, gem. en ½ u. N. van *Wedde*; met 2 h. en 14 inw.

WEDDERHEIDE, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. van *Winschoten*, gem. *Wedde*.

WEDDERHÖFTB, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. van *Winschoten*, gem. en 10 min. O. van *Wedde*. Er staat aldaar thans slechts één huis.

WEDDERVBER, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. van *Winschoten*, gem. en ½ u. N. van *Wedde*; met 9 h. en ruim 40 inw.

WEDE, voorm. d. in den *Zuid-Hollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie WEDE.

WEDERHOOP (NIEUW-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond der *Casiwinica-kreek*, benedenwaarts aan de suikerplant. de *Dageraad*; benedenwaarts aan de *Commewijne*.

WEDERHOOP (LAND-VAN-NIEUW-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Casiwinica-kreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verlaten land van den *Dageraad*. benedenwaarts aan de *Commewijne*.

WEDERZIJDHET-ZWARTE-GAT (DE POLDER-), voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*; palende N. aan den aanwas van *Wulpen* en den *Cleefschen polder*, O. aan de watering van *Breskens*, Z. aan de watering van *Groede*, W. aan het *Coppenlye-Schorre* en de *Noordzee*. Het was even als de polders ten noorden slechts een onderdeel van den *Wulpen-polder* (zie dat art.) Het oostelijk gedeelte was in de zestiende eeuw de *Water-polder*.

WEDERZORG, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. *Vriendschaps-beleid-en-Ouderzorg*, benedenwaarts aan de koffijplant. *Katwijk*; 752½ akk. groot; met 918 slaven. De *Negers* noemen haar *KOEREBKAN* of *KULKAN*.

WEDI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Djoc-jocarta*.

WEDIE-ALOE, riv. in *Oost-Indië*, in het *Sundasche eil. Balië-Kambang*; met de vogelnestklip *Sie jantjie*.

WEDOONG, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Samarang*, reg. *Demak*.

WEDUM, oude naam van het d. *WEDUM*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie *WEDUM*.

WEB, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *WEBE*.

WEEBOSCH, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WEEBOSCH*.

WEECHELE, volgens sommigen de oude naam van de buurs. *WEE-erle* in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *WEEERLE*.

WEECKE (DE), voorm. d. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zee-land*, hetwelk men vermeld vindt in de *chronyk van Ruyterszaken*, als zijnde, in het jaar 1524, buiten gedijkt.

WEDA-EILANDJES of *ROSELIJN-EILANDJES*, groep eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, aan de *Zuidoostkust* van het eil. *Gilolo*, in de *Bogt-van-Kea*. — Zij liggen allen op een rif.

WEDE, WEDA of *WEDERBROECK*, d. in den *Groot-Zuid-Hollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, N. van *Wieldrecht*.

Het was een der 72 dorpen, die bij den watervloed van 18 November 1421 verdrongen zijn en een der 54, die sedert niet weder te voorschijn zijn gekomen. Sommigen willen, dat het soude gelegen hebben ter plaatse, waar nu *Gillaartshoek* ligt, doch op onde kaarten van den *Zuidhollandsche-waard* komen beide plaatsen voor. Ook moet het digter bij *Wieldrecht* gelegen hebben, althans onder *Wieldrecht* liggen, bij de *Dordsche-kil*, nog de *Gronden* van den *Broek*. Op de *Dordsche kaart* tref men mede eene kapel aan *Brouck* geheeten.

Het moet eene heerl. geweest zijn, waarvan het geslacht *VAN WEDE* zijnen naam ontleende, dat hier een adell. h. bezat, het *Huis-te-Weede* geheeten. Zie hieronder.

Het wapen dezer heerl. bestond uit een veld van zilver, met zes leliën van keel, staande drie, twee en een.

WEDE (GROOT-), voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Zwolle*, gem. *Zwollerkerkspol*.

WEDE (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in den *Groote-Zuid-hollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, in de heerl. en nabij het d. *Weede*, waarmede het, in den watervloed van 18 November 1421, bedolven is.

Het was het stamhuis van het adell. geslacht van **WEDE**, waarvan, ten tijde van de overstrooming van 1421, leefde **HENDRIK VAN WEDE**, Knaap, wiens dochter **CATHARINA VAN WEDE** gehuwd was aan **WILLEM DE KEVERE DANIELSSON**. Ten tijde van Keizer **KARL V** leefde mede van dit geslacht nog **ELIAS** en **JOHAN VAN WEDE**, Knapen; terwijl het tegenwoordige geslacht van **WEDE** van **DIJKVELT** of vermoedelijk van afstamt.

WEEG, b. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Veghel*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Uden*, een goedgeleete uitmakende van het geh. *Weeg-Kooldert-Kattenhol*. Men telt er 16 h. en ongeveer 90 inw.

WEEGGELO, b. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **WEEGLO**.

WEEGJE (HET), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gonda*, gem. *Broek c. a*; palende N. W. aan den Zuid polder, N. O. aan den pold. *Groote-Esse*, Z. O. aan *Broek*, Z. W. en W. aan de *Slinger*, die het van den Zuidplas-polder scheidt. Deze pold. heeft noch molens noch sluizen.

WEEG-KOOLDERT-KATTENHOL, geh. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Veghel*, gem. en ¼ u. Z. O. van *Uden*; met 32 h. en ruim 170 inw.

Dit geh. bestaat uit de buurtjes *Kattenhol*, *Kooldert* en *Weeg*.

WEEGREIS (DE), riv. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*.

Zie **AA**.

WEEHORST, boerenplaats in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. en 4½ u. N. W. van *Assen*, gem. en ½ u. O. van *Roden*, aan het *Peizerdiep*, hetwelk hier bevaarbaar wordt.

WEEKROM, huurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **WEEKROM**.

WEEL (DE), d. op het eil. *Tesell*, prov. *Noord-Holland*. Zie **WALL (DE)**.

WEEL (DE), geh. in de *Niederperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3½ u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2½ u. Z. O. van *Schagen*, gem. *Oude-Niedorp en-Zijdewind*, ½ u. W. van *Oude-Niedorp*, ½ u. Z. van *Zijdewind*; met 9 h. en ongeveer 40 inw.

WEELDE (DE), voorm. hav., in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. N. O. van *Deventer*, kant., gem. en ¼ u. Z. W. van *Baalte*.

WEELDEN, een der vier schorren of goraen, waaruit het eil. *Philipsland*, prov. *Zeeland*, vóór het jaar 1487 bestond, en hetwelk bij de bedijking van dat jaar daarin begrepen is.

WEELDERIGENBERG of **WELIGENBERG**, huisje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en N. van *Hillegom*, dat, naar men wil, vroeger eene soort van jagthuis zoude geweest zijn.

In deze streek moet in vroegere tijden een vermaarde heuvel of hoogte geweest zijn. **HADRIANUS JUNIUS** (1) verhaalt, dat de heuvel te zijnen

(1) *Batavia*, p. 49.

tijde nog vermaard was door eene gewoonte, welke toen reeds sedert onbegrijpelijk tijden bestond. Hij verhaalt, namelijk, hoe de nieuw getrouwde vrouwen, daags na haren trouwdag, op wagens darwaarts reden, met hare vriendinnen en speelgeuoottjes, om haar aldaar, voor gehouden e kennis en gemensamen omgang te bedanken, als rooetende zij sich voortaan opzettelijk tot de huissorgen bepalen.

WEELE, plaats, vermeld door *Rmaasasas* (1) als gelegen aan de noordzijde van *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*.

WEEL-EN-BRAKEN, pold. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Medemblik*, gem. *Obdam*.

WEELEVELD of WELVELD, oudtijds WELLEVELDT of WELVELDER, voorn. havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. Z. O. van *Almelo*, kant. en 1½ u. N. O. van *Delden*, gem. en ½ u. N. O. van *Borne*. Deze havez. is voorheen door de Edelen van WELFFELDEN, soo als zij sich oudtijds schreven, gebouwd en bezeten geweest. Zoo vindt men eenen *Jas van WELFFELDEN* onder de *Overijsselsche Edelen* genoemd, die den 21 Janij 1797 op het slot te *Vollenhove* verschenen, op de eerste verklaring van *FREDERIK van BADEN*, den zes en vijftigsten *Bischof van Utrecht*, met de *Ridderschap en Afgesondenen der steden Deventer, Kampen en Zwolle* gehouden, en in 1460 eenen *GERRIT van WELLEVELDEN*, op den landsdag te *Deventer*.

De *Geleerde RADBOD HERMAN SOEBLE*, in wiens geslacht het door *vermaagschapping* gekomen was, werd aldaar in 1622 geboren. Hij overleed den 16 Julij 1662, na zijn vaderland belangrijke diensten te hebben bewezen.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans bouw- en weiland. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 124 bund. 43 v. r. 90 v. ell., worden thans in eigendom bezeten door den Heer *Mr. GERHARD JOHAN OTTO DORSE DAKERS*, woonachtig te *Borne*.

WEELEZIGT, buitenpl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en ½ u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Brommersloven*, gem. en 20 min. Z. O. van *Noordgouwe*.

Zij bestaat uit hoerenhuis, met wandelingen, tuinen en boerenwoning, zaai- en weilanden, bosschen, dijken en gorzen, met eigen jagt en visscherij, te zamen groot 112 bund. 39 v. r. 60 v. ell. Het wordt in eigendom bezeten door den Heer *JACOB MOOLMEERS*.

WEEME, geb. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 5 u. O. van *Zwolle*, gem. en 5 min. Z. van *Avereest*; met 4 h. en ruim 30 inw. Tot dit geb. behoort mede de *Vicarie*, met 7 h. en 40 inw., zoo dat het in het geheel 11 h. en 70 inw. bevat.

WEEMSELBEEK (DE), riviertje in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, onder de gem. *Denekamp*, dat in *Klein- of Luttak-Agelo* ontlast.

WEEMSELE of WEEMSEL, voorn. havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4½ u. O. ten Z. van *Almelo*, kant. en 2½ u. Z. van *Ootmarsum*, gem. en 1 u. Z. van *Tubbergen*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een der bouw- huizen, prijkkende met het wapen van de *Beynvoorts*. De daartoe behoord hebbende gronden, zijn thans het eigendom van de landlieden te *Tubbergen*.

WEENA of WENA, voorn. adell. slot en stamhuis in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, 5 min. N. van *Rotterdam*, buiten de *Delfsche*

(1) *Chronijk van Zeeland*, bl. 38.

peert, ter plaatse, waar nu de zoogenaamde Raampoort gevonden wordt.

Het was gebouwd door Heer CHRISTIAAN VAN WASSEBAER, aan den loop der Rotte. Als jongere zoon van den Burggraaf van Leyden, kreeg hij deze landerijen van zijnen vader ten huwelijk, en dit slot in zijne nieuwe heerlijkheid stichtende, noemde hij het *Her-Weena*. Zijne nazaten, die zich naar dit slot Heeren VAN WEENA noemden, zijn reeds lang uitgestorven. Wanneer zij aldaar hof hielden voerden zij de hooge gerechtigheden over dit en de nabijgelegene landen, ja zelfs over Rotterdam, nog nadat het reeds eene stad geworden was, met 's Graven toestemming, de regering en den Hoofd-Officier aanstellende. Het was ook eukel met den naam van *Her Hof* bekend, waarvan de Hofdijk en het Hofpoortje te Rotterdam hunnen naam ontleend hebben. Toen de Spanjaarden Rotterdam, in het jaar 1572, bedriegelijk overrompeld hadden, vloden de burgers op de bijna weerlooze kasteelen WEENA en BELENARMS, op welke zeer vele sneuvelden. De sloten eindelijk overgegeven zijnde, werd er een afgrijselijk bloedbad aangerigt en de kasteelen werden gesloocht. Ter plaatse, waar WEENA gestaan heeft, ziet men thans tuinen en droogscheerderijen. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door de stad Rotterdam en anderen.

Het wapen der Heeren VAN WEENA was een veld van goud met eene fasce van znuur.

WEENDE, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. van *Wasschoten*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Flagtwedde*, 1 u. W. van *Bourtange*, ten W. van en aan de *Ruiten-Aa*; met 12 h. en ongeveer 70 iaw. Men heeft er veel eikenhout. Dit uitgebroiden en beschrijke gehucht is het fraaiste dat de provincie Groningen oplevert, terwijl de hoogten en laagten, de afwisseling van hoog en laag geboomte, van bouw- en weideland, van boerenerven en tuinen, door al hetwelk de rijweg en verschillende voetpaden en hier en daar het riviertje de *Aa* zoo natuurlijk en ongezocht heen kronkeelen, het tot een verrukkelijk oord maken.

WEENHOUT, of ook wel enkel WEEN, naam, welken de landlieden bij verbastering geven aan het geh. *Waanmoer* in de bay. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie WEENHOEST.

WEENUM, huurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie WEENUM.

WEER (DE), geh. in *Fisielgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. van *Appingedam*, gem. en 20 min. N. van *Stedum*; met 12 h. en 50 iaw.

Men heeft er eens druk bezochte herberg, ten Z. aan den *Delleweg*. — Ook stond hier vroeger een burg van den zelfden naam. Zie het volgende art.

WEER (DE), voorm. burg in *Fisielgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 3 u. W. van *Appingedam*, gem. en 20 min. N. van *Stedum*, in het geh. de *Weer*.

Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden worden thans in eigendom bezeten door J. J. *Grassveld*, woonachtig te *Stedum*.

WEER (DE), kanaal in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, dat bij de kerk der *Dooptegeminden* op den *Horn* ontstaat, tussehen *Hooge en Leege-Meeden* doorloopt en zich in de *Zuidwending* ontlast.

WEER (DE), water in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, dat uit de *Beemster-ringsloot* voorkomt, in eene oostelijke rigting door het

noordelijke gedeelte der stad *Purmerende* gaat en in de *Purmeringsloot* uitloopt, zoodat de haringbuizen en andere kleinere schepen uit het Noordhollandsche-kanaal, langs dit water, door de sluis te Edam, in de Zuiderzee komen.

WEER (DE OUDE-), waterlozing of togt in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, tusschen den Andel en de Breede, scheidende de gem. *Baſto van Warffum*.

WEER (OVER-DE-), gewone benaming van dat gedeelte van de stad *Purmerende* in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, dat ten N. van de Weer ligt en bij de vergrooting in 1574 aan die stad is getrokken.

WEER (TER), voorm. burg in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. N. W. van *Appingedam*, kant. en 1 u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en 20 min. O. Z. O. van *Baſto*, ten N. van *Tinallinge* en slechts door den weg daarvan gescheiden.

In het begin der zeventiende eeuw woonde daarop, volgens oude verzegelde brieven, Jonkheer ALBERT TJARDA VAN STARKENBORGH. Ook het kerkelijk doopprotocol bevat kinderen van hem, die aldaar zijn gedoopt in 1622, 1627, 1631, terwijl hij, in eenen verzegelden brief bij het kerkvoogdijbestuur, voorkomt onder anderen als Hoofmeester van het Winsumer- en Schaphalsterzjtvest.

Ter plaatse, waar de burg gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats, met grachten en singels omgeven, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte bestaat van 22 bund. 9 v. r. 40 v. ell., en in eigendom bezeten en bewoond wordt door den Landbouwer JAN ROELFS TER WEER.

WEER (HET HUIS-TER-), voorm. adell. h. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. 's *Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, 20 min. ten O. van *Wassenaar*.

Dit voorm. adell. h. werd in 1680 bezeten door de wed. van den Kolonel ZANDELANDT, en vóór haar door Jonker HENDRIK VAN DE WERVE, die het zijne twee dochters uit WILLEHINA VAN BROECKHORST naliet. Den 7 September 1625 is aldaar overleden ROEBOUT HOEKREETS, gewezen Pensionaris der stad Leyden, die in 1618 werd gevangen genomen, en veroordeeld tot eene eeuwigdurende gevangenis, den 5 Junij 1619 uit 's Gravenhage naar het slot Loevestein werd gevoerd en van daar, in het jaar van zijn overlijden 1625, naar dit HUIS-TER-WEER is overgebracht. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 32 bund. 36 v. r., worden in eigendom bezeten door de Vrouwe MARIA CORNELIA, Gravinne van WASSENAER, echtgenoot van den Heer JACOB DIRK CAROL BARON VAN HEECKENREES VAN WASSENAER, woonachtig te Delden, op den huize Twickel.

WEERBORG, voorm. eenvoudig landelijk heerenhuis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 3 u. W. N. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Loens*, 10 min. N. W. van *Weke*, waartoe het behoorde.

Het lag ten N. aan den hoofdweg en was in het jaar 1832 door Jonkheer Mr. EDZARD TJARDA VAN STARKENBORGH STACHOEWER TOT WEER nieuw gebouwd, 5 min. zuidwaarts van de plaats, waar tot dien tijd toe de burg Burgweer gestaan had, doch, in het voorjaar van 1840 voor afbraak verkocht zijnde, is het in dien zomer geheel gesloopt. De ondergronden, landerijen, tuinen, hoven en singels, welke eene oppervlakte besloegen van 37 bund. 47 v. r. 70 v. ell., zijn, bij publieke verkoop, stukswijze onder partikulieren gekouwen, een

gedeelte daarvan, groot 16 bund. 5t v. r., is echter nog in het bezit van den gezegden Heer van STARKENBORGH STACHOEWER TOT WERE gebleven. Op de grondslagen van den gesloopten WEERDONS staat thans een net huis, met ruimen tuin, welke tot eene boomkwekerij bestemd was, doch door het overlijden van den eigenaar K. C. STUIVENA, in November 1847, is te niet gegaan.

WEERBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantwadeel*, arr. en 1 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. W. van *Dockum*, 10 min. N. W. van *Roodkerk*, waartoe zij behoort.

Vroeger stond hier de stat. *Siekema*. Zie dat woord.

WEERD; st. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*. Zie **WEERT**.

WEERD, geh. in het graafs. *Horn*, prov. *Limburg*, distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Roermond*, kant. en 4 u. O. ten Z. van *Weert*, gem. en 20 min. O. van *Horn*, nabij de *Maas*; met 11 h. en 60 inw.

WEERD, naam, welken men gemeenlijk bij verkorting geeft aan het d. **VALKENSWAARD**, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **VALKENSWAARD**.

WEERD, oude naam van het d. **WAARDE**, op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie **WAARDE**.

WEERD of **WEERDT**, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, $\frac{1}{4}$ u. O. van *Metslawier*, 1 u. Z. ten O. van *Morra*, waartoe het behoorde, aan de *Morstervvaart*.

Het werd bewoond door Nonnen van de Premonstratenserorde, die vrijheid van accijns genoten voor één aan Spaansche, twee aan Rijnsche wijn en drie tonnen Hamburger bier, zooals in het jaar 1644 door eene hofsententie werd bevestigd; doch bij gelegenheid der kort bierna doordringende Hervorming, onderging ook dit klooster het lot der overige, en werd in het jaar 1580 geheel vernietigd. Ter plaatse, waar het bestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats.

WEERD (DE), straat in de st. *Leeuwarden*, prov. *Friesland*.

Het is dat gedeelte der stad, hetwelk oudtijds aan de *Middelzee* lag en tot zeevering diende.

WEERD (BEMUURDE-), geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **BEMUURDE-WAARD**.

WEERDE, oude naam van het d. **VALKENSWAARD** in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*. Zie **VALKENSWAARD**.

WEERDEBUREN, voorm. konvent in *Oostergoo*, prov. *Friesland*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{4}$ u. N. O. van *Dockum*, $1\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Kollum*, $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *West-geest*, waaronder het kerkelijk behoort, op den regter oever en 5 min. Z. van het *Dockumer-diep*.

Thans is het een geh. van drie boerdertjen, te samen eene oppervlakte beslaande van 111 bund. 60 v. r. De kleilanden op den regter oever van het *Dockumer-diep*, hiertoe gedeeltelijk behorende, zijn ongemeen vruchtbaar.

WEERDENBRAS, voorm. sterkte in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, gem. en ruim 1 u. Z. Z. O. van *Haren*, niet ver van de *Punt*, bij de grensscheiding van *Groningen* en *Drenthe*. Zij werd in het jaar 1505 door *ESBARD*, Graaf van *Oost-Friesland*, aangelegd, ten einde *Groningen* van de landzijde te bedwingen.

Het in dezen omtrek wonende landvolk werd met geweld gedwongen om daar aan te werken, en de steen werd van de naaste huizen gehaald. In 1506 bekwaam de schans eene Saksische bezetting. In 1514 beproefden de Saksers, die toen in het sterke *Weerdenbras* gelegerd

waren, of zij Groningen van haren beschermheer, Graaf Kozard, konden loemaken, maar dit gelukte geenzins, zoodat de Hertog Guone de zaak moest opgeven en de Groningers er zich in het jaar 1516 bij verdrag meester van maakten, die haar toen geheel hebben geslecht.

WEERDENBRAS, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van Hantumhuizen.

WEERDENBURG, oude naam van het d. **WAARDENBURG**, in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **WAARDENBURG**.

WEERDER, naam, onder welken het d. **WAARDER**, in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, wel eens voorkomt. Zie **WAARDER**.

WEERDER-MEER, voorn. meer, thans een polder, in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. kant. en gem. *Alkmaar*.

WEERDESTEIN, ridderhofstad in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. van *Amersfoort*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Langbroek*, 20 min. W. van *Neder-Langbroek*.

Deze ridderhofstad is slechts een vierkanten toren, met eene gracht omringd. Zij heeft, naar men meent, in vorige tijden toebehoord aan de *Procurators*, waarvan die van **WEERDESTEIN** zouden zijn afgedaald. Zij bezaten dit adellijk goed tot dat **WILLEM VAN BOECKBOUT** het, omtrent het jaar 1450, door koop verkreeg. Zijne dochter bragt het, door haar huwelijk, aan eenen der Heeren van het geslacht der **Zwales**, uit welk huis wederom eene dochter trouwde met **AREST VAN IJSELSTEIN**, wiens zoon **CORNELIS VAN IJSELSTEIN** het huis verkocht aan **ROELOF GRAUWERT**. Diens zoon, van den zelfden naam, was er bezitter van, toen de Staten der prov. *Utrecht* het, in den jare 1538 voor riddermatig erkenden. Het heeft later ook aan de **VAN WISKEN** en **WITTEN VAN WEERDESTEIN**, en nog omtrent het jaar 1640 aan de **GRAFWERYS** behoord. Mogelijk is het het selfde, dat door **HEDA** (1) **WEERDESTEIN** wordt genoemd, en waar **JAN VAN ANKEL**, de seven en veertigste *Bisschop* van *Utrecht*, in het jaar 1551, zijnen zetel vestigde. Het was leenroerig aan de provincie *Utrecht*, en werd, in het jaar 1767, op **EDUARD PETRUS RAN VAN SCHALKWIJK** verleid, in wiens geslacht het nog is, wordende dit goed, hetwelk eene oppervlakte beslaat van 90 bund. 49 v. r. 15 v. ell., tegenwoordig in eigendom bezeten door de *Erfgenamen van Vrouwe Baronnesse van WISCKERSLOOT* van **WEERDESTEIN**, geb. **RAN VAN SCHALKWIJK**, woonachtig te *Haarlem*.

WEERDINGE of **WEERDISCHEN**, geh. in het dingspil van *Zuidenveld*, arr. en judic. kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Assen*, adm. kant. en 3 u. N. O. van *Dalen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Emmen*; met 26 h. en 193 inw.

Men heeft er eene winterbisschool, die gemiddeld door een getal van 50 leerlingen bezocht wordt; ook is er eene steenbakkerij.

Uit de nabij gelegen moerassen ontspringt het *Valtherdiep*.

WEERDINGER-BOSCH of **WEERDINGERROELT**, bosch in het dingspil van *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, gem. en 1 u. N. N. O. van *Emmen*, 5 min. N. van het geh. *Weerdinge*.

Het bestaat nagenoeg geheel uit eiken, was oudtijds zeer uitgestrekt en behoorde tot de gewijde plaatsen, waar onze *Heidensche voorouders* hunne afgoden vereerden. Thans zijn daarvan nog slechts weinig overblijfsels voorhanden.

WEERDINGER-VEEN (**HET**), moeras in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, gem. en 1 u. N. N. O. van *Emmen*, 10 min. N. O.

(1) *Historia Episcoporum Ultrajectensium*, p. 244.

van het geh. *Waeddingen*, eene oppervlakte beslaande van verscheidene honderd bund.

WEERDT, st. in het graafsch. *Hoerne*, prov. *Limburg*. Zie *WEERT*.

WEERDT, voorn. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*. Zie *WEED*.

WEERDT, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Roermond*, gem. *Linne*.

WEERE (DE), vaart in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, welke een begin neemt W. van het d. de *Vuursche*, aan den heek bij de *Drie-Steenen*. Zij maakt in haren westelijken loop de grensscheiding tusschen de gem. *Oud-en-Nieuw-Loosdrecht* en *Breukelen-St.-Pieters* uit, en strekt zich tot in de *Vecht*, in welke zij door de *Weeresluis* bij *Weerstein*, hare wateren ontlast. Zij ontvangt de wateren van vele slooten, waarvan de voornaamste zijn de *Tol-Achtersloot*, de *Westbroeksche-vaart*, de *Zuiler-vaart*, de *Maarskensche-vaart*, de *Neerbeeksche-vaart*, de *Tienhovensche-vaart* en de *Soch-wetering*, hetgeen hare wateren aanmerkelijk vermeerdert.

WEERE (DE) of *WEEREN*, geh. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Hoorn*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Medemblik* en daarin ten deele gem. *Abbekerk-en-Lambertschagen*, en 20 min. W. van *Abbekerk*, ten deele gem. *Hoogwoud-en-Aartswood*, 40 min. O. van *Hoogwoud*; met 21 h. en 130 inw. onder *Abbekerk-en-Lambertschagen*. Wordende de beide deelen veelal in de *Abbekerker-Weere* en de *Hoogwouder-weere* onderscheiden.

In dit zeer aangenaam, landelijk en uitgebreid geh., dat ons aan *Gelderland* doet denken, staat de R. K. kerk van *Lambertschaag-de-Weere-en-Sijbecarspel*. Deze kerk; aan den H. *Lambertus* toegewijd is een steenen gebouw, met eenen houten toren en van een orgel voorzien.

Ook heeft men er eene *bijschool*.

WEERE (DE *ABBEKERKER*.), b. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Hoorn*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Medemblik*, gem. *Abbekerk-en-Lambertschagen*, 20 min. W. van *Abbekerk*; met 21 h. en 130 inw.

Het is het fraaiste gedeelte van het geh. de *Weeren*, waar de R. K. kerk van *Lambertschagen-de-Weere-en-Sijbecarspel* staat.

WEERE (DE *HOOGWOUDER*.), b. in de *Vier-Noorder-koggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Hoorn*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Medemblik*, gem. *Hoogwoud-en-Aartswood*, 40 min. O. van *Hoogwoud*.

WEEREHUIS of *WEERHUIS*, hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Heerenveen*, $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Akkrum*, waartoe zij behoort, aan den straatweg.

WEERELAAN, weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *WEERLAAN*.

WEERELD (DE *OUDE*.), voorn. plaats op het voorn. eil. *Goedereede*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *OUDE-WEERELD*.

WEEREN (DE), geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. O. van *Groningen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. ten N. van het *Hoogezand*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Slochteren*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Siddeburen*, met 50 h. en 140 inw.

WEEREN (DE) of *WEERELDERWEEREN*, geh. in de *Niederperhogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. van *Alkmaar*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Schagen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Winkel*; met 19 h. en 110 inw.

Men wil, dat de WINKELGRAVEREN het WINKELMADE is, waar Graaf Aarnoud sneuvelde.

WEEREN (DE), naam welke men geeft aan eene streek lands ten Z. van het dorpje *Wons*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonsradeel*.

WEEREN (DE), naam, welken men wel eens verkeerdelijk geeft aan het geb. DE WIEREN, in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, Zie DE WIEREN.

WEEREN-POLDER, pold. in de *Niederperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Winkel*; palende N. aan Scheringkaag, O. aan den Braak-polder, Z. O. aan den Winkelaar-polder en den Ooster-polder, Z.W. aan den Moerbeeker-polder, en den Slinkvonder-polder, W. aan den Leeker-polder.

Deze pold. is niet bedijkt maar omkaad, beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 312 bund. 68 v. r. 1 v. ell., en wordt door eenen watermolen, op de ringsloot van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit Dijkgraaf en Molenmeester.

WEERENSTEIN, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie PAK-POLDER (DE).

WEERENSTEIN, buit. in de heerl. *Mijnden*, prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. N. N. O. van *Utrecht*, kant. en ½ u. Z. van *Loenen*, gem. *Loosdrecht*, aan de oostzijde van de *Vecht*.

Dit buit. beslaat, eene oppervlakte van 39 bund. 58 v. r. 20 v. ell. en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer LEONARD VAN LENNEP.

WEERENSTEIN, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. N. N. O. van *Leyden*, kant. en 2½ u. N. O. van *Noordwijk*, gem. en 20 min. N. N. O. van *Hillegom*, nabij den grooten weg van *Haarlem* naar 's *Gravenhage*.

WEERENSTEIN (AFSNIJDING-VAN-), onbehuide pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie JOACHIMHEVELD.

WEERENSTEINSCHE-WEG (DE), weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie WEERSLAAN.

WEERESLUIS (DE), sluis in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. *Breukelen-St.-Pieters*, ½ u. Z. van *Nieuwersluis* en dienende om het water van de *Weere* in de *Vecht* te ontlasten.

WEERGEVONDEN (NIEUW-), kweekgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad-van-Wanica*, ter rechterzijde komende van *Poelepantjes-brug*; palende N. aan den houtgr. *Ephraïmszegen*, Z. aan den verl. houtgr. *Nieuwzorg*; 500 akk. groot. De *Negers* noemen haar *LESNAARBOITE*.

WEERGEVONDEN (LAND-VAN-), verl. kostgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. *St. Eustatius*, benedenwaarts aan de suikerpl. *St. Barbara*.

WEERGEVONDEN (NIEUW-), koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Surinauskreek*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Augustsburg*, benedenwaarts aan het verl. *Land-van-St.-Barbara*; 1000 akk. groot, met 65 slaven. De *Negers* noemen haar *MAPAISL*.

WEERGORS, voorn. pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gedeeltelijk gem. *Hellevoetsluis*, gedeeltelijk gem. *Oude-en-Nieuwe-Steuyten*, ten Oosten en Westen van de vesting *Hellevoetsluis*.

Het was vroeger eene gors toebehoorende aan GIJSBERT VAN NIJENRODE, als kerkelijke voogd van Jufvrouw ELEONORA VAN BORSSELE, zijne huisvrouw, aan wien zij in 1476 door KAREL den Stouten, Hertog van Bourgondië, werd verkocht en tot bedijking uitgegeven.

De pold. besloeg eene oppervlakte van 239 gemeten 284 roeden (110 bund. 16 v. r. 42 v. ell.) en werd onderscheiden in het Grooteweergors en het Kleineweergors. Zie de beide volgende art.

WEERGORS (HET GROOTE-), voorm. pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. en W. van *Hellevoetsluis*, tegen den zeedijk van den Nieuw-Hellevoetsche-polder.

Deze pold. is sedert langen tijd, doorgebroken en nu verdrongen land, waarvan de verpondingen, volgens Resolutie van de Staten van Holland van den 2 Augustus des jaar 1729, in de kohieren zijn afgeschreven.

WEERGORS (HET KLEINE-), onbehuide pold. in het *Land-van-Voorne*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Oude-en-Nieuwe-Streyten*; palende N. aan de Oude-Streyten en de Nieuwe-Streyten, O. aan den Nieuwenhoornsche-polder, Z. en W. aan de gorzen tegen het Haringvliet.

Deze pold. werd vroeger in het veldboek begroot op 14 gem. 180 roed. (6 bund. 38 v. r. 78 v. ell.), doch beslaat tegenwoordig slechts 3 bund. 78 v. r. 54 v. ell., zijnde het overige in de vestingwerken van Hellevoetsluis getrokken. Hij staat onder het plaatselijk- en polderbestuur van de gem. *Oude-en-Nieuwe-Streyten*.

WEERGRACHT (DE), watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *RETT (DE)*.

WEER-GRONINGEN, voorm. schans in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie *ADUARDERLIJL*.

WEERKAMPEN-VAN-LOOSDRECHT (DE), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gem. *Loosdrecht*; palende N. aan Loosdrecht, O. aan Hilversum, Z. aan Tienhovenswestbroek, W. aan den pold. Breukelerveen.

Hij wordt, gecombineerd met *Breukelerveen* en *Tienhoven*, door sluizen drooggehouden.

WEERKLANK (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, arr., kant., gem. en 3 min. O. van *Leeuwarden*.

WEERLAAN of **WEERELAAN**, ook de **WEERENSTEINSCHE**-weg geheeten, weg in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Hillegom*, loopende van den straatweg tusschen Haarlem en 's Gravenhage, bij het huis Weerenstein, in eene oostzuidoostelijke rigting naar de ringvaart van het Haarlemmermeer.

WEERLAANDER-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Hillegom*; palende N. aan den Oosteinder-polder, O. aan de ringvaart van het Haarlemmermeer, Z. aan den Vosse-polder, W. aan den straatweg van *Leyden* naar *Haarlem*.

Deze pold., welke het noordelijke gedeelte van de *Vosse-en-Weerlaander-polder* uitmaakt, wordt door sluizen, op de ringvaart, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1.19 ell. onder A. P.

WEERLANDSDIJK (DE), oude dijk op de zuidelijke grens van het westelijke deel van *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie *GRAAF-JANSDIJK*.

WEERNHOUT, geb. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WERNHOUT*.

WEERSEIS, riv. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*.
Zie AA (Ds).

WEERSELO, gem. in *Twenthe*, prov. *Oeverijssel*, arr. *Almelo*, kant. *Oldenzaal* (1 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende N. aan *Tubbergen*, O. aan *Denekamp* en *Lossen*, Z. aan *Lonneker*, W. aan *Hengelo* en *Borne*.

Deze gem. bestaat uit tien buurs., als: *Weerselo*, *Dulder*, *Volthe*, *Rossum*, *Lemselo*, *Nijstad*, *Gammelke*, *Deurninge*, *Hasselo* en *Klein-Drijne*. Ook ligt in deze gem. de zoogenaamde *Hunnenburgh*, volgens *Picaart* eenmaal de verblijfplaats der *Frankische vorsten*. (Zie dat woord.) Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10,855 bund. 3 v. r., waaronder 10,628 bund. 53 v. r. 49 v. ell. belastbaar land. Men telt er 942 h., bewoond door 948 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 5200 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er twee *calicootsfabrieken*.

De *Herv.*, die er 170 in getal zijn, onder welke ruim 80 *Ledenaten*, maken eene gem. pit, welke tot de klass. van *Deventer*, ring van *Almelo*, behoort. De eerste, die in deze gem. het *leeraarsambt* heeft waargenomen, is geweest *Adam Luzzner*, die in het jaar 1628 herwaarts kwam, en in het jaar 1650 naar de *Ommerschans* vertrok. Het beroep is eene *koninklijke collatie*.

De R. K., van welke men er ruim 5000 telt, onder welke ruim 3000 *Communikanten*, maken de stat. van *Deurninge*, *Rossum*, *Weerselo* en *Saasveld* uit, welke ieder in deze burg. gem. eene kerk hebben.

Men heeft in deze gem. zes scholen, als: die van *Weerselo* en *Nijstad*, *Deurninge-en-Gammelke*, *Dulder*, *Hasselo-en-Klein-Drijne*, *Lemselo*, *Rossum* en *Volthe*, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 800 *leerlingen* bezocht worden.

Het d. WEERSELO, oudtijds WEERSELOR of WEERLOR, ligt 3 u. O. van *Almelo*, 2 u. N. W. van *Oldenzaal*. Men telt er, in de kom van het d., 103 h. en 580 inw.

De kerk, welke hier vóór de *Reformatie* stond, was aan den *H. Remigius*, *Bisschop* van *Reims*, toegewijd en zeer vermaard. Deze kerk, welke na de *Reformatie* aan de *Herv.* was overgegaan en nog in hun bezit is, is een ond gebouw, met een klein torentje en een orgel. Zij staat op het thans zoogenaamde *Stift Weerselo*, zijnde de plaats, waar vroeger het hierna te melden *kleoster* gestaan heeft.

De R. K., maken, met die uit de buurs. *Klein-Drijne*, *Gammelke*, *Lemselo*, *Nijstad* en *Volthe*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Twenthe* behoort, door eenen *Pastoor* en eenen *Kapellaan* bediend wordt, en 680 *Communikanten* telt. De kerk, aan den *H. Remigius* toegewijd, is in het laatst der vorige eeuw gesticht. Dit, voor eenige jaren geheel vernieuwd gebouw, is, omdat het klein, zwak en laag van verdieping was, in het jaar 1847, weder bijna geheel vernieuwd en vergroot, zijnde alzoo thans een goed gebouw, met eenen *teron*, en van een *altaar* voorzien. Aan deze kerk werd in het jaar 1837, door den landman *Jan Kuiper* en zijne vrouw, een orgel geschonken, dat den 23 April 1837 ingewijd is. De R. K. hebben daarbij eene eigene *begraafplaats*.

Vroeger stond hier, nabij de kerk, een *klooster*, gesticht door zekeren *Hugo*, een vroom ridder, geboren te *Buren*, hetwelk, volgens

zijne eerste stichting, door Benedictijner-Monniken bewoond werd, die uit de St. Paulus-abdij te Utrecht derwaarts waren gekomen, wordende de eerste Abt aldaar op het feest van de kruisheffing in 1182 ingewijd. Dit klooster nam in den beginne zoo in personen, als goederen, zeer toe, maar toen er, na verloop van vele jaren, door de oorlogen der aanzienlijkste landzaten en door hunne rooverijen en gruwelijke verwoestingen, groot gebrek en armoede in die gewesten ontstaan was, hebben de Benedictijner-Monniken het klooster verlaten, en zijn naar de abdij van St. Paulus teruggekeerd. De aanzienlijkste landzaten hebben toen, opdat het klooster niet ledig zoude staan, van den Abt en het konvent van St. Paulusabdij verlof verzocht, om er hunne dochters of nichten in te plaatsen, die daar dan openbaar kloostergeloften, naar den regel van den H. BENEDICTUS, zouden doen. Dit werd hun ingewilligd, en zoo is er een nonnenklooster gebleven. Als nu de zelfde Maagden den Heere daar eenen geruimen tijd naar de zuiverheid des kloosterlijken regels gediend hadden, zijn zij eveneens gevaaren als de voornoemde Monniken. Zij leden ook groote schade; zoo dat zij hun onderhoud niet behoorlijk konden krijgen. Doch GODEFRIDUS VAN BRÈSSE, de acht en twintigste Bisschop van Utrecht dit vernomen hebbende, heeft aan deze geestelijke zusters de kerk van Ootmarsum geschonken, waarna de Nonnen haren Biechtvader tot Pastoor van die kerk aanstelden, terwijl zij op de vier groote hoogtijden zich, bij wijze van processie, naar die kerk begaven, daar in een afgezonderd koor zaten, en de lofsangen des Heeren, die tot de dienst der mis behoorden, zongen. Wanneer de dienst geëindigd was namen zij de offerpenningen der geloovigen, en keerden weder in vrede naar haar klooster. Op deze wijze hebben ze langen tijd uit de inkomsten deser kerk goed en rijkelijk onderhoud genoten. Doch reeds eenige jaren vóór de Reformatie, zijn de kloostergeloften afgeraakt, en werd het klooster bewoond door adellijke Jonkvrouwen, welke mogten uitgaan, en zelfs, zich in het huwelijk begeven, mits, in zoodanig geval, hare prebende verliezende. Nog tot in het begin dezer eeuw, werden, uit de goederen van dit klooster, aan adellijke Jonkvrouwen van de Hervormde godsdienst, zoo lang zij den ongehuwden staat omhelsden, jaarlijks eenige prebenden uitgereikt. De plaats, waar het klooster gestaan heeft, is bekend onder den naam van het Stift Weerselo.

De kermis te WEERSELO valt in den 21 September.

WEERSPOLDER (TER), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Huis- van- Weerspolder*.

WEERT, kant., prov. *Limburg*, arr. *Roermond*; palende W. en N. aan het Noordbrabandsche kant. Asten, N. aan het kant. Venlo en Horst, O. aan het kant. Roermonde, Z. aan de Belgische prov. *Limburg*.

Dit kant. bevat de volgende 12 gem.: Weert, Baexem, Grathem, Heythuyzen, Hunsel, Ittervoort, Meijel, Nederweert, Neer-Itter, Roggel, Stamproy en Thorn. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 35,469 bund. 46 v. r. 47 v. ell. Men telt er 3723 h., bewoond door 4078 huizes., uitmakende eene bevolking van 22,000 inw., die door den landbouw, veenderij en veeveelt hun bestaan vinden.

WEERT, dek., apost. vic. van *Limburg*, bestaande uit de volgende dertien parochiën: Baexem, Ell, Heythuyzen, Hunsel, Ittervoort, Leveroy, Meijel, Nederweert, Neeritter, Roggel, Stamproy, Thorn en Weert.

Men heeft er 13 kerken en 3 bijkerken, zijnde de kerk der Minderbroeders te Weert, eene te Swartbroek en eene te Tungalroy, welke gezamenlijk bediend worden door dertien Pastoors, twee Vicarissen Desservanten en vijftien Kapellanen. Men telt er ongeveer 20,000 zielen, onder welke 15,000 Communikanten.

WEERT, gem. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. *Roermond*, kant. *Weert* (15 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Nederweert*, O. aan *Baexem* en *Hunsel*, Z. aan de *Belgische gem. Hamont* en *Bocholt*, W. aan de *Noordbrabandsche gem. Budel* en *Maarheze*.

Deze gem. bevat de st. *Weert*, benevens de geh. *Leuken*, *Swartbroek*, *Tungalroy*, *Moesel-Keent*, *Alt-Weert*, *Boshoven*, *Hushoven* en *Laar*, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 9908 bund. 45 v. r. 15 v. ell., waaronder 9882 bund. 98 v. r. 10 v. ell. belastbaar land; telt 1092 h., bewoond door 1256 huisgez., uitmakende eene bevolking van 6090 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt, en wel voornamelijk leggen de buitenlieden zich toe op het mesten van kalveren, die wekelijks per as of schip naar *Maastricht*, *Aken* en *Luik* vervoerd worden. Ook drijft men er veel handel in jonge paarden, alsmede in hout. De haver is er van eene goede hoedanigheid en wordt alom gezocht. Men heeft er zes bierbrouwerijën, eene seepziederij, twee zoutkeeten, eene branderij, vier leerlooijerijën, drie blaauwverwerijën, drie tabaks-, een snuif- en cigaren-, twee konssen- en drie hoedenfabrieken, vier koren-, eene run- en drie oliemolens.

De stoffelijke belangen dezer gemeente hebben, door de sedert meer dan dertig jaren plaats gehad hebbende en onophoudend voortgezette ontginningen van heidegronden, welke voornamelijk tot dennenbosschen worden gebragt, eene ten algemeenen nutte strekkende bevordering ondergaan; terwijl thans, zoo voor rekening van de stad als van bijzondere personen, door het aanleggen van wateringsbeemden in het gemis van genoegzaam voeder voor het, tot bemesting noodige, vee, zal worden voorzien, en ten gevolge daarvan de landbouw, de voorname bron van welvaart aldaar, in een meer gunstigen toestand zal worden gebragt.

Bijna op ieder geh. vindt men eene schans, omtrent het midden der zeventiende eeuw aangelegd, met wallen en grachten omringd, om het vee en de goederen tegen roovers te beveiligen.

De inw., die er op 6 na, allen R. K. zijn, onder welke men ruim 4900 Communikanten telt, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Weert*, behoort. Zij heeft eene kerk, zijnde de parochiekerk te *Weert*, drie bijkerken, als: de kerk der *Paters Minderbroeders* te *Weert*, eene te *Swartbroek* en eene te *Tungalroy*, en zeven kapellen: als eene kapel van het *Missiekruis*, eene kapel bij de *Zusters Birgittinessen*, beide te *Weert*, eene te *Boshoven*, eene te *Hushoven*, eene op *Laar*, eene te *Alt-Weert* en eene te *Leuken*. De par. wordt bediend door eenen *Pastoor*, vier *Kapellanen* en twee *Vicarissen-Desservanten*, van welke een te *Swartbroek* en een te *Tungalroy* de dienst waarneemt. In het jaar 1550 kwam als *Pastoor* te *Weert* *Leonardus van Osters*, die tot de nieuwe leer overhellende en de mis verachtende, in de predikatiën, welke hij tot twee en drie uren lang rekte, velen tot zijn gevoelen overhaalde. De *Bisschop* van *Luik* verwijderde hem van daar en deed hem door een R. K. *Pastoor* vervangen. Door de hemoeffingen van de *Hervormingsgezinden* werd echter een *Pastoor* uit *Thorn*,

THOMAS genaamd, in bediening gesteld, die, hoewel hij de Katholijken bestuurde, daarna, toen, in 1566, de Hervormden de overhand hadden, hun Predikant bleef. De Hervormden hadden destijds te WEERT zoo zeer de overhand genomen, dat er weinige R. K. waren overgebleven, zelfs was de Pastoor, PÉTRUS MOSANUS, de nieuwe leer toegedaan en waren eenige Priesters, op zijn voorbeeld, er mede toe overgegaan. Dit ging de Bisschop van Roermond, LINDANUS, in het jaar 1570, te keer, door hen, die de vergaderingen der nieuwgesinden bezochten, in den ban te doen en, in Februarij des volgenden jaars, hunne boeken op de markt openlijk te verbranden. In 1583 kwam hij nogmaals te WEERT en gebood, dat eenigen, die vroeger in den ban waren gedaan en te WEERT gebleven waren, indien zij niet tot het R. K. geloof terug keerden, zouden gebannen worden. De Weertenaars deden daarover beklag bij den Graaf van MEURS, die destijds, in naam zijner echtgenoot, over WEERT gebied voerde, en zich de zaak der inwoners aantrok, doch door den ijver van den Pastoor waren er, in 1584, 4160 die het Paaschfeest vierden, terwijl er in het vorige jaar slechts 1800 geweest waren. In 1597 deed de Bisschop van Roermond er nog eenigen, die de nieuwe leer waren toegedaan, het land ruimen. Aangezien de Pastoor van WEERT, in 1787, het plakkaat van Keizer JOZEF I, over de echtscheiding niet wilde aflexen, werd hij voor het hof van Roermond gebracht en den 29 Januarij in zijne bediening geschorst, doch, op een verzoekschrift ten zijnen behoeve ingediend en hetwelk door bijna alle Weertenaars onderteekend was, kwam de hofbode den 26 Mei de tijding brengen, dat hij weder was aangesteld, waarop hij op Pinksterdag plegtig werd ingehaald.

De 6 Protestanten, die men er aantreft, behooren tot de gem. van Roermond.

Men heeft in deze gem. een Collegie van middelbaar onderwijs, eene Kostschool voor Jonge jufvrouwen en zeven lagere scholen, als: eene Stadsschool, eene Armenschool voor meisjes bij de Zusters Birgittinessen te Weert, ééne school te Hushoven, ééne te Leuken, eene te Moesel-Keent, eene te Swartbroek en ééne te Tungalroy. Deze scholen worden gezamenlijk gemiddeld door een getal van 780 leerlingen bezocht.

De stad WEERT, WERT of WERT, ligt 9 u. N. van Maastricht, 4 u. W. ten N. van Roermond, aan de Zuid-Willemsvaart en wel van dat gedeelte dat tot het *Canal du Nord* behoorde, hetwelk de Schelde, de Maas en den Rijn zou vereenigen.

Het moet eene zeer oude plaats zijn, want men zegt dat zij reeds in het jaar 693 door de geloofspredikers WILLIBROD en SWITBERTUS tot het Christelijke geloof is bekeerd geworden, en dat de H. ODA er in het jaar 712 eenigen tijd verblijf gehouden heeft.

Bij de blijde inkomst van JACOB I Graaf van HORNE, van 23 Februarij 1482, werden den inwoners van WEERT en *Nederweert* onderscheidene regten en vrijheden beloofd, gegeven of gewaarborgd.

WEERT, met *Nederweert*, *Wessem* en *Leyveroy* en andere daarvan afhankelijkke plaatsen, had eertijds de Graven van HORNE tot hunne Heeren en toen deze waren uitgestorven, ging het wel tot andere erfgenamen over, maar bleef als heerlijkheid tot *Oppergelder* behooren. De Prinsen van CHINAY hebben het geërfd van KARST DOMINGOS, Prins van CHINAY, die in het jaar 1686, als Onderkoning van Navarre, te Pampelune overleed; het graafschap Horne, waarvan de Graven hunnen naam ontleenden, ging echter tot het bisdom

van Luik over. Bij den vrede van Munster, in 1648, kwam Wazar, even als geheel Opper-Gelder, aan Spanje, en bij den Utrechtschen vrede, in 1713, aan Oostenrijk. De eerste plakaten van de Staten van Brabant kwamen aldaar den 26 December 1789, en werden met uitbundige vreugde ontvangen. In het laatst van 1791 kwam het weder onder Oostenrijk en den 8 December 1792 namen de Franschen het in bezit en plantten er den 10 dier maand den vrijheidsboom. Bij de omwenteling van 1814 kwam het eindelijk aan het Koninkrijk der Nederlanden, waarbij het, ten gevolge van het eindtraktaat van 1839, gebleven is.

De stad was vroeger eene vesting, met vijf poorten, als: de Hoogpoort en de Beek-poort ten N., de Maas-poort ten O., de Lang-poort ten Z. en de Molen-poort ten W., van welke nog alleen de benamingen bestaan.

In 1816 werden de oude reeds in bouwval liggende vestingwerken geslecht en de plaats, waar zij gestaan hadden, tot wandelingen aangelegd. De grachten zijn echter gedeeltelijk nog aanwezig, doch voor twee derde gedeelten met puin aangevuld.

Door de stad loopt de Bochaltherheek, welke in her jaar 1806 zeer kunstig is aangelegd, om de stad van water te voorzien.

Men zegt dat Wazar in vroegere tijden 22,000 inw. telde, thans zijn er binnen de grachten 340 h. en 2469 inw. Men heeft er dertien straten, van welke de voornaamste zijn: de Hoogstraat, de Maasstraat, de Beekstraat en de Langstraat. Er zijn drie marktplaatsen: de Markt, de Korenmarkt en de Oelemarkt, die echter onbeduidend zijn.

De jaarmarkten zijn: de Vastenavond-Maandagmarkt, waarop handel gedreven wordt in vlas enz.; de paardenmarkt, die den 13 Maart invalt en nog al druk bezocht wordt, en de Varkenmarkt in December. De wekelijkche groenmarkt wordt des Zaturdags gehouden. Vroeger was er ook op de Woensdagen groente- en graanmarkt. De kermis valt in den eersten Zondag na Pinksteren.

Het voormalige Stadhuis, aan de Markt, bouwvallig verklaard zijnde, werd in 1826 afgebroken en ter zelfder plaats in 1838 een ander gesticht, dat een ruim en welingerigt gebouw is, met een klein torentje.

Vroeger heeft ook hier eene Munt bestaan, in de *Holenstraat*, waar de Graven van HORNE geld deden slaan. Men vindt nog onderscheidene kopere en zilveren geldstukken, welke onder FERDINAND VAN MONTMORENCY geslagen zijn. De zilveren daalders hebben de grootte van een vijf frankstuk, van den epen kant ziet men de wapenen van MONTMORENCY en van HORNE, met het opschrift: FERD. VAN D. MONTM. C. AS HORNE D. D. WIERT, en van den anderen kant den H. MARTINUS de patroon der par. te paard, met het omschrift, SANCtus MARTINUS PATRONUS WIERTEN. De halve daalders zijn in alles, behalve in grootte, aan de heele gelijk. Ook vindt men nog zoogenaamde Weerter springers, op welke alleen het wapen van MONTMORENCY, met het opschrift aan de eene zijde als boven, doch aan den anderen kant leest men: HERET. NOVA ARGEN. WIERT.

De Groote of Hoofdkerk, aan den H. MARTINUS toegewijd, aan de Markt, is een uitmuntend schoon en groot gebouw, in eenzijdig Gothischen stijl, met eenen fraaijen, doch niet zeer heugen toren en van een zeer goed orgel en negen altaren voorzien, onder welke dat van de H. *Drievaldigheid* een meesterstuk is. Het schilderstuk in het altaar van *Onze Lieve Vrouw*, voorstellende de *Geboorte des Heilands*,

door JAN VAN ARDE, in 1761 vervaardigd, verdient opmerking. De kerk werd gebouwd in het jaar 1500, zoo als blijkt uit het volgende opschrift, dat men in zeer oude letters aan de regterzijde der kerk, naar den buitenkant, op eenen steen leest:

In 't gulde jaer van vijftichhondert
is gebroek by als kerck v uben wad'.
ende op abent magdaleen
is gelacht by gerste steen.

In 1790 werd het koor der kerk, door twee Italianen, MOARTE en SPIRITI genaamd, met de uiterste volmaaktheid in Grieksch en stijl gebragt. Onlangs is deze kerk nog versierd geworden met de Apostelbeelden, kunstig bewerkt door den Heer DE CUYPER van Antwerpen. Boven den ingang staat het beeld van den H. MARTINUS te paard. Vóór de Franse omwenteling, in het laatst der vorige eeuw, stond deze kerk onder het patronaat van het kapittel van St. Servaas te Maastricht, welk kapittel, tegen het inkomen van eenige tienden te WERT, een gedeelte van het gebouw moest onderhouden. In deze kerk ligt voor het groot altaar begraven FILIPS VAN MONTMORENCY, Graaf van Horna, Heer van Wiert, in de geschiedenis meest bekend onder den naam van den Graaf van HOORNE, die met LANGRAAL, Graaf van RENOUD, den 5 Junij 1668, op last van den Hertog van ALBA, te Brussel werd onthoofd. Het ligchaam werd, den volgenden dag, met het hoofd, in een looden kist gelegd en naar WERT vervoerd. Aangezien men, door het verdwijnen van den grafzerk, de juiste plaats, waar dat edele slagtoffer der dwingelandij begraven was, niet meer wist aan te wijzen, hebben, op verzoek en aandrang der Commissarissen, die destijds het bestuur over Limburg hadden, nasporingen naar dit graf plaats gehad, en het werd in 1859 geopend. De kist, van planken vervaardigd, was door oudheid vergaan; het gesaamde bleef ongeschonden; de schedel was op de berst geplaatst. Ter linkerzijde van het gesaamde en naast de kist was een hermetisch gesloten urn geplaatst, op welke deksel men las: HERR EN GRAVE VAN HOORNE, . . . 26 JULIJ 1668 (1). Het deksel der urne werd in tegenwoordigheid van eenige aanzienlijken uit de stad WERT doorgesaagd, ten einde den inhoud te zien. Men vond daarin aromatiek zand, dat een sterke reuk van zich verspreidde. Na de eerste lagen daarvan te hebben weggenomen, ontdekte men het hart van den Graaf nog ongeschonden in zijns oorspronkelijke gedaante en kleur, maar bij aanraking in stof vervalende. Z. M. WILLEM I had plan, om een gedenkteken voor den medgezel van den Zwijger te doen oprigten. Alles is intusschen in den vorigen staat hersteld, de urne gesoldeerd en drievoudig verzegeld, terwijl van dit alles drie processen-verbaal zijn opgemaakt: één voor het archief der kerk, één voor dat der gemeente en één voor den Bisschop. Den 9 Julij 1841 werd op een plegtstatige wijze op dit graf een lijksteen geplaatst, welke tot herinnering moet dienen van zene der merkwaaardigste gebeurtenissen uit den vrijheidskamp tegen Spanje. Dit meesterstuk van kunst en smaak, hetwelk men aan de milddadigheid van den Koning en de volijverige zorg van het Stedelijke Bestuur en der Kerkmeesters te danken heeft, is vervaardigd door den bekwaamen beeldhouwer ADOLPH BALAT van Namen, en bestaat uit zwart marmer, waarin de wapens van den Graaf van Horne, benevens andere

(1) Het overige van het opschrift was niet te ontcijferen.

sieraden, met de meeste juistheid, in wit marmer, zijn ingelegd (1).
In het midden leest men met koperen letters:

HIC JACET
PHILIPPUS DE MONTMORENCY
CELEBRARIUS COMES DE HORNE
DOMINUS WERTHE. ALTENE. NEVELM.
CORTESSEM. BOCHOLT ET BREUGEL. PRAEFECTUS
HEREDITARIUS THORENSIS. EQVES AUREI VELLERIS
ARCHITALASSUS ETC. ETC.
CAPITE PLEXUS BRUXELLIS NONIS JUNII
MDLXVIII
DUCIS ALBAE SALVO ARBITRIO.
HUC DELATUS ET SEPULTUS IX KAL. JULII
EJUSDEM ANSI.

(d. i. Hier ligt FILIPS VAN MONTMORENCY, beroemde Graaf van *Horne*, *Weert*, *Altena*, *Nyvel*, *Cortessem*, *Bockholt* en *Breugel*, Erfvoogd van het Land van *Thorn*, Ridder van het Gulde Vlies, Zeevoogd enz. enz., den 5 Junij 1568 te Brussel, op bevel van den Hertog van *Alba*, onthoofd, herwaarts overgebracht en begraven den 23 Junij van het zelfde jaar.)

Boven het doopvont die men verschuldigd is aan de milddadigheid van den beroemden JAN VAN WERT, leest men:

ILLIUS DÑS JOHES LIBER BARO DE CORONA, DÑS IN SAHORZA ET TASHOF.
SSMI SEPULCHRI SALVATORIS NOSTRI EQVES, SACRAE CAESARIAE MÆTIS CÆLIARI,
BELLIC. GRÆALIS VIGILIARUM-PRAEFECTUS, REGIMINIS PEDITUM TRIBUN. CÆNDANS
TRIUM URBIBUS PRAGENSIBUS, ET VICE-CÆNDANS MILITAR IN REGNO BOHEMIAE.
EJUS CONJUX DÑA MARGARETA LIBERA BARONISSA DE CORONA ETC. NATA EX
FAMILIA BIRNBRACHENSI.

1662.

(d. i.: De zeer beroemde Heer JOHAN Vrijbaron VAN CROON, Heer van *Sahorzae* en *Tashof*, ridder van het Allerheiligste graf onzes Zaligmakers, Raad van zijne Majesteit den Roomschen Keizer, krijgshaftig veldheer, overste der lijfwacht, Opperbevelhebber van het voetvolk, Kommandant der drie Praagsche steden en Onderkommandant van het leger in Bohemen. Zijne echtgenoot MARGREET, Vrijbaronesse van CROON enz., uit het geslacht der BIRNBRACHSEN 1662.)

Boven dit opschrift ziet men het wapen van JAN VAN WERT. In den nacht van 28 Augustus 1566 had deze kerk veel te lijden van de beeldstormers. Zij verbrijzelden de stoelen, banken, lessenaars, ornamenten, altaren, beelden en vooral de kruisbeelden; zij spaarden niets dan den predikstoel en de klokken, welke vervolgens in die kerk bij de oefening van de Hervormde godsdienst diende. Den 28 September 1797 werd door de Franschen de openbare godsdienst in deze kerk verboden, doch den 15 Augustus 1802 hield dit verbod op.

Vóór de Fransche omwenteling, op het laatst der vorige eeuw, had men te WERT de vier volgende kloosters: het Klooster der Kunnikessen van de orde des H. AUGUSTINUS; het Klooster der Minderbroeders, het Klooster der Regulieren Kunniken en het Klooster der Penitenten.

(1) De hertsvanger (*couteau de chasse*) van FILIPS VAN MONTMORENCY, Graaf van *Horne*, is in het bezit van den Heer LOUIS BLOEMARTS, Burgemeester van WERT, aan wiens grootvader het, door de Prinses van Chimay, toen zij aldaar in 1792 den storm der omwenteling ontweek, werd ten geschenke gegeven.

Het Klooster der Kanunnikessen van de orde des H. Augustinus, in de *Maasstraat*, heeft zijn ontstaan te danken aan drie met gelijken ijver bezielde maagden, die verkozen Gode in kuischheid te dienen, waar bij zich onderscheidene andere meisjes voegden; zij hielden toen haar verblijf, waar later het waschhuis gestaan heeft; de bidplaats of kapel, in welke zij God dienden, werd op magtiging van den Luikschen Bisschop, door den Heer Dionysius, Gode toegeheiligd. Zij namen echter, met toestemming van Lodewijk van Bourbon, die omstreeks het jaar 1456 de kerk van Luik bestierde, het kleed der orde van den H. Augustinus aan. Toen men, na eenigen tijd, de kerk begon te bouwen, werd, in het jaar 1525, op het feest van den H. Jozef, daaraan de eerste steen gelegd door Jacob, Graaf van Horne, daarin bijgestaan door Petrus van Brussel, den Biechtvader en Maria van Blise, de Priorin van het klooster; den 20 April 1539 werd zij door Gibson, den Suffragaan van het bisdom Luik, in het bijzijn van dien Graaf, ingewijd. Arnilia, eene zuster van dien Graaf, nam, in het jaar 1507, in dit klooster het geestelijk kleed aan, overleed aldaar den 1 October 1562 en werd er in het koor voor het hoofdaltaar begraven. De Bisschop van Luik voorzag dit klooster met het regt van opsluiting, met vrijheid om zich eenen Proost uit de orde der Augustijnen te kiezen, wordende Paulus van Someren, een Prior van Eindhoven, tot dit ambt aangewezen, waarna zij, tot in 1797, den regel van den H. Augustinus opgevolgd hebben. Toen, in 1566, daags na het feest van den H. Augustinus, de beeldstormers in eene kroeg aan het slempampen waren, wisten eenige burgers hen te bewegen, dat zij hier niet in den nacht tot het beelden breken zouden overgaan, waarop eenigen uit de kroeg afgezonden, hier en daar in hare kerk een beeld afwierpen, terwijl het volk, dat naar roof hunkerde, veel getier maakte; maar, tot elks verwondering, werden de verschrikte Nonnen door de beeldstormers zelve tegen het woedende volk beschermd. Den 10 Februarij 1797 werden de geestelijke Zusters, ten gevolge van de Fransche omwenteling, het klooster uitgejaagd; het klooster werd verkocht en tot partikuliere huizen ingerigt, en eerst in 1836 werd de kerk afgebroken. Doch in het jaar 1843 werd door de Zusters Birgittinessen, uit het klooster van Uden, de helft van het voormalige klooster aangekocht, en den 4 December van dat zelfde jaar kwam de Moeder Bernardina Randaxe, vergezeld van drie Zusters, daarvan bezit nemen. Thans beloopt het getal dier Zusters zeventien. Bij het bespiegelende leven, leggen zij zich nog voornamelijk toe op het onderwijs en de opvoeding der jeugd van het vrouwelijke geslacht. Men vindt in haar gesticht eene kostschool, eene armenschool voor meisjes en eene bewaarschool voor de gegoede klasse. De kapel van deze inrigting is een vertrek des gebouws, met een altaar voorzien.

Het Klooster der Muiderbroeders is even buiten de stad, op de plaats vroeger genaamd *den Aldenborck*, omgeven met eene gracht, werwaarts eene fraaije wandeling geleidt, langs welke, op last van de Prinses van Chimay, eene sloot gegraven werd, om het klooster van versch water te voorzien. Het werd in het jaar 1461 door Jacob I, Graaf van Horne, op verzoek zijner vrouw Johanna, Gravin van Meurs, gesticht, met toestemming van Paus Pius II en Lodewijk van Bourbon, Bisschop van Luik. De kerk, in 1462 voltooid, werd door Jodocus, Suffragaan van David van Bourgoondië, den vijf en vijftigsten Bisschop van Utrecht, met goedkeuring van den Luikschen Bisschop, den 30 Mei, met het kerkhof, ter eere van den H. Hieronymus

gewijd. Toen **Johann van Meurs**, huisvrouw van voornoemden **Jacob van Honne**, den 2 April 1461 overleden was, trok **Jacob**, weinigen tijd er na, het kleed der Minderbroeders te Hulst aan en stierf, den 2 Mei 1468, in dit klooster te Wezat, alwaar hij in de door hem gestichte kerk voor het hooge altaar begraven is. Men ziet in dit klooster nog zijne cel, vroeger met stroo bedekt, even als het nog met bloed bevleete koord met knoopen, waarmede hij zijne lendenen pleeg te omgorden en het kasuifel, waarmede hij bekleed was, als hij de mis deed. Vervolgens werd dit klooster door de **Graven van Honne**, den 30 Mei 1468 met benea twin, en den 9 Maart 1489 met een gedeelte gronde tot vergrooting van het kerkhof beschonken. In 1534 zijn acht **Paters en Fraters**, die de pestbesmetten bodiend hadden, overleden. In 1558 bezweken er drie aan de zelfde ziekte. **Jacob II**, Graaf van **Honne**, de zoon van den stichter, die den 8 December 1600 overleed, is hij zijnen vader, in het kleed der orde, begraven, zooals hij op zijn streefbed veracht had. Zijn zoon, **Jacob III**, Graaf van **Honne**, die in 1641 stierf, is, even als zijne huisvrouw, die, den 17 Februarij 1614, het tijdelijke met het eeuwige verwisselde, op het koor begraven. De Minderbroeders van **Wezat** hebben, den 28 Augustus 1666, veel door de beeldstormers geleden, doch ter oorzaak van de komst van den **Herzog van Alba**; in 1667, hersteld, werden zij door de **Geuzen**, in 1672, wederom verjaagd en geplunderd, die bovendien alle de meubelen der kerk vernielden en verspreiden. Nadat, in 1675, alles hersteld was, werden de altaren door den **Bisschop Lumbanus** weder ingewijd, die tevens bepaalde, dat het feest der kerkwijding den dorden Zondag van **Julij** zou gevierd worden. Maar in 1678 werden zij voor de derde maal en op de wreedste wijze door de **Geuzen** mishandeld en wel zoodanig, dat het klooster, geheel afgebrand zijnde, niet voor het jaar 1686 is kunnen hersteld worden. In het jaar 1633 begonnen de Minderbroeders de soldaten van het **Weertsche** leger te bedienen, in 1637 waren zij gehoodzaakt naar de stad **Wezat** te vlugten, tot in 1639 toen zij den 1 Januarij, in het klooster terugkeerden. — Ten gevolge van de plakkaten door de **Staten der Vereenigde Nederlanden** uitgevaardigd, tegen de **R. K. Geestelijken**, en allen, die hun huisvesting verleenden, hebben de Minderbroeders van **Wezat**, op **Pinksterdag** van het jaar 1649, de **R. K. van de Meijerij van 's Hertogenbosch** op den **Bolderdijk** bijeen-geroepen, waat diensvolgens de inwoners van **Someren**, **Asten**, **Lierop**, **Mierlo**, **Hees**, **Leende**, **Maarheze** en anders, alle **Zon- en feestdagen** de godsdienst kwamen bijwonen. Doch in 1654 hebben die van **Heeze**, **Leende**, **Geldrop** enz. te **Heugten**, op het **Weertsche** grondgebied, een kerkhuis beginnen te timmeren, en in het zelfde jaar volbouwd, ten einde aldaar ter kerk te gaan, terwijl de **Paters** er de dienst verrigten. Van deze kerk ziet men thans nog de fundamenten. Daar dit klooster, hetwelk zoo dikwijls hersteld was, dreigde in te storten, bewoog zulks, in 1710, den **Gardiaan Bonaventura Verwas** het bijna geheel te vernieuwen. Den 9 Februarij 1797 werden de Minderbroeders door de **Fransche revolutionairen** er uitgejaagd, hunne kerk werd eene **bijkerk** der parochie verklaard en het klooster werd aangekocht door eenige particulieren, met voornemen, het naderhand weder aan de **Paters** terug te geven, die dan ook, den 16 April 1836, op nieuw daarin hunnen intrek namen. Op dien dag namen de oude **Kloosterlingen**, ten getale van drie, namelijk één **Pater** en twee **Fraters**, er weder het kleed aan, terwijl er twee nieuwe **Fraters** werden aangenomen. De plegtigheid werd geleid door **Pater Koster**, **Overste** van het klooster

sedert den 6 April, op welken dag Pater van OUSTAL er overleden was. Thans wordt het klooster der Minderbroeders door 35 Paters, Fraters en andere Lekenbroeders bewoond. Hunne kerk, aan den H. HINOSIUS toegewijd, is een ruim doch onregelmatig gebouw, bij hetwelk een zijpand is gebouwd, waarvan eerst in het jaar 1647 wordt melding gemaakt. Zij heeft eenen kleinen toren, 4 altaren en een orgel, met eene kleine kapel, achter het groot altaar, gesticht den 15 Julij 1582, welke, bouwvallig geworden zijnde, in het jaar 1848 geheel hersteld is.

Het klooster der Reguliere Kanunniken, stond in de *Molenstraat*. In het jaar 1654, hebben de Regulieren van de orde des H. AUCUSTIUS van Kindhoven zich te WZERT gevestigd. Nadat het klooster te Eindhoven, in 1581, vernield, en door de vlammen was verwoest geworden, hadden de bannelingen te 's Hertogenbosch eene schuilplaats gezocht, doch toen 's Hertogenbosch, in 1629, door de Bondgenooten veroverd was, hebben de Regulieren zich naar WZERT, waar zij, met vergunning van MAGDALENA VAN ROMON, in 1654, een klooster ter eere van de Ontvangenis der Moeder Gods, benevens eene kleine bidplaats, die door den Bisschop CRESEN in het zelfde jaar gewijd is, en later eene kerk, gebouwd hebben. Den 13 April 1764, onder den Prier MICHAEL VAN ASTEN, werd dit klooster, even als andere Reguliere kloosters, afgeschaft, doch, op verzoek van de burgerij van WZERT en het gunstig advies van den Heer JOSEPH BERNARD STUMES, Fiskaal en Raad te Roermond, den 22 Julij van het zelfde jaar, in vorigen staat hersteld. Onder den zelfden Prier werden de Kanunniken onder het Fransche Bestuur, den 20 Maart 1797, uit het klooster verdreven en het gebouw en de goederen verkocht. De kerk en een gedeelte van het klooster werden afgebroken, en in de overige gebouwen is thans een bloeiend collegie voor middelbaar onderwijs met eene kostschool gevestigd. Reeds van den 17 Augustus 1648, dus al eenige jaren vóór dat zij zich voor goed te WZERT vestigden, hadden de Regulieren het onderwijs aan de Latijnsche scholen aldaar, met inbegrip van de Rhetorica, op zich genomen.

Het klooster der Penitenten stond *aan de Beekpoort*. In de maand October 1663, kwamen eenige Nonnen uit het klooster te Dommelen, in de Meijerij van 's Hertogenbosch, onder het geleide van JOHANNA BROWERS, in de stad WZERT. Zij kochten omtrent de Beekpoort een wel gelegen erf, waar zij, den 1 April 1664, een klooster begonnen te bouwen met eene bidplaats, in het zelfde jaar door den Bisschop ingewijd. In 1692 namen zij den regel der Penitenten, onder het bestuur der Minderbroeders aan, zijnde toen Mater MARIA ANNA VAN ROSENANF, bijgenaamd VAN ST. JOSEPH. Den 20 Maart 1797 werden zij door de Franschen uit het klooster verdreven, en gingen gezamenlijk te Oirschot wonen. Kerk en klooster werden verkocht en afgebroken, en op de plaats, waar het klooster gestaan heeft, ziet men thans een partikulier huis.

De kapel van het Missiekruis, aan de *Molenpoort*, aan den H. RUDOLPH toegewijd, is een nieuw gebouw, met eenen kleinen toren, en van een altaar voorzien.

Het Collegie voor middelbaar onderwijs heeft zes Professoren, onder welke vier R. K. Priesters, en eenen Studiemeester, en telt ongeveer 90 studenten. De Kostschool voor Jongevrouwen telt ruim 30 leerlingen; de Stadsschool heeft 320 leerlingen; de Aruenschool voor meisjes, bij de zusters Birgittinessen, ruim

100 leerlingen, en de Bewaarschool voor de gegoeede klasse aldaar ongeveer 60 leerlingen.

Er bestaat te WERT ook een sedert 1842 opgericht Muzijkgezelschap, onder den naam van *de Harmonie*, welke ruim 20 leden telt en in de stadschool eene Muzijkschool houdt, alwaar aan ongeveer 100 leerlingen kosteloos onderwijs wordt gegeven. Deze Muzijkschool staat onder het beheer der administratie van genoemd Muzijkgezelschap.

Men had vroeger te WERT mede drie schutterijen, de Jonge of St. Catharinaschutten, de Bussenschutten en de Oudeschutten.

WERT is de geboorteplaats van de Minderbroeders HIERONYMUS en ANTONIUS, beide den 9 Julij 1572 door LUNBY, in het St. Elizabethsklooster buiten Brielle, wreedaardig om het leven gebragt, en alzoo onder de Martelaars van Gorinchem geteld wordende;

Van JAN VAN HORNE, den drie en tachtigste Prins Bisschop van Luik, geboren in 1458, † te Maastricht den 13 Januarij 1505, na de kerk van Luik drie en twintig jaren bestuurd te hebben.

Van den Godgeleerde SERVATIUS NERANDUS (SERVAAS VAN DER NEER), geb. in het midden der zestiende eeuw, † 24 December 1608, na eene overzetting van het *Nieuwe Testament* te hebben geleverd;

Van de Letterkundigen: JOHANNES SERVILIUS (JAN KRAAP), die in 1545 een *Latijnsch, Grieksch en Vlaamsch Woordenboek* in het licht zond, en JACOBUS MARIJN, † vermoedelijk in 1550, als Kantunik en Rector in de Grieksche taal, te 's Hertogenbosch, en

Van den Krijgsmann JAN VAN WERT, geb. in 1594, † 6 September 1652, die, als schoenmakersjongen door zijnen meester geslagen zijnde, in dienst trad en door zijne dapperheid Onderkoning van Bohemen werd.

In vroegere tijden hebben de inwoners van WERT in gedurige onmin geleefd met die van Budel, zoodat het dikwijls tot dadelijkheden oversloeg, waarbij die van Budel eens eenen boren, en die van WERT daarentegen een vaandel hebben veroverd.

In het jaar 1485 had er te Leende eene ongelukkige ontmoeting plaats tusschen eene bende ruiters, welke het land kwamen verwoesten, en het landvolk uit eenige dorpen der Meijerij van 's Hertogenbosch, hij hetwelk zich ook de inwoners van WERT gevoegd hadden, waarin meer dan 250 man van het landvolk sneuvelden.

In 1549 ontving deze stad een bezoek van FILIPS, den zoon van KAREL V, later onder den naam van FILIPS II, Koning van Spanje, die er door FILIPS VAN MONTMORENCY, Graaf van Horne, hoffelijk werd ingehaald.

In 1567 was het zulk een duren tijd, dat men brood bakte van haver, garst, boonen, erwten, spurrie en boekweit. Uit de slechte spijsen en het daarbij heerschende gebrek aan voedsel volgden velerhande ziekten, onder anderen de buikloop; zoodat er te WERT 400 à 500 te gelijk onder de H. olie lagen en er binnen het jaar meer dan 1000 stierven.

Aan de pest, die omtrent halfvasten van het volgende jaar in alle straten te WERT en op alle gehuchten in den omtrek begon te woeden, stierven dagelijks 10 tot 20 en naderhand 40 tot 50 menschen, zoodat het kerkhof te klein werd en de lijken, met en zonder doodkisten, in eene groote kuil werden nedergelaten. Deze pest hield zes volle maanden aan, eer men eenige beterschap bespeurde. Het getal der daaraan overledenen is niet bekend.

JAN RESSER, een Kapitein der Staatschen, bragt den 21 en 22 April 1668 te Weert eenig krijgsvolk bijeen, ten einde de Prins van ORANJE behulpzaam te zijn in de belegering van Roermond, doch door de Spanjaarden aangevallen, moest hij de wijk nemen en vlugtte naar Daelhem, waar hij door de Spanjaarden achterhaald en bijna al zijne manschap gedood werd; ook JAN RESSER werd met drie lanssteken afgemaakt.

Toen de Prins van ORANJE, den 14 Augustus 1672, Roermond stormenderhand had ingenomen, maakte hij zich ook onder anderen, zoo men wil, meester van WEERT.

Nadat GILLIS VAN BARLATHORT, Heer van *Hierges*, in 1578 Roermond, dat door HONHELO belegerd werd, ontzet had, zond hij onverwijd eenig volk over de Maas, hetwelk met weinig moeite WEERT van voorraad en alle nooddrift voorzag.

Het schijnt dat het later weder in handen der Staatschen moet gevallen zijn, althans wij vinden, dat de Hertog van PARMA, toen hij, in het begin van 1579, om zich eenen weg naar Maastricht te banen en zich tevens dien uit Aken, Keulen en Cleefslaud te openen, bij Bezel over de Maas trok, onder anderen ook WEERT indam.

In het laatst van 1593 hebben de ingezetenen van WEERT zich met geweld van hunne Spaansche bezetting ontslagen.

De binnen Nijmegen liggende Staatsche troepen vernomen hebbende, dat HENDRIK, Graaf van DAN BRON, van Brussel naar WEERT vertrokken was, met geld om de soldaten te betalen, hebben, den 25 November 1595, in den nacht de poort met list en geweld open gekregen en zijn alsoo, na een lang gevecht, binnen gerukt en, de stad geplunderd hebbende, voerden zij Graaf HENDRIK, dien zij gevangen hadden genomen, naar Nijmegen.

Toen het Spaansche krijgsvolk, in 1601, hunne achterstallige soldij niet konde bekomen en onderscheidene vendels en garnizoenen tot opstand kwamen, zoodat de krijgstugt bijna geheel verdwenen was, en zij het er op toelagden, om de landlieden te berooven en de steden te plunderen, deden de officieren, het zij uit godsdienstijver, of om zich den naam van oproerlingen van den hals te werpen, onderscheidene giften om de godsvereering op te luisteren; zoo stichtte het zich aldus noemende *verbond van krijgslieden te Weert*, in de hoofdkerk aldaar, twee beneficiën ter eere van de *Heilige maagd*, met bijvoeging van eenen zilveren kelk, en eenige andere versierselen ten gebruike van den Priester aan het altaar, welke kelk nog in de kerk gebruikt wordt. Men leest daarop: *Opera et impensis unionis militiae Werthensis anno 1601* (d. i. door de zorg en op kosten van het verbond der krijgslieden te Weert in het jaar 1601). Uit de stichtingsbrieven blijkt, dat daaraan Italianen, Spanjaarden, Franschen, Nederlanders en anderen hebben deel genomen.

In October 1601 maakte eene niet geringe bende Spanjaarden zich door oproer meester van de stad Weert; ging door het geheele land van Luik op buit uit, en perstte het schatting af. Prins MAURITS zocht het door belofte en geld tot zijne zijde over te halen. Toen dit niet gelukte sloeg hij zijn leger, den 1 November, bij 's Hertogenbosch neder, sloot die stad in, en tastte haar met zooveel geweld aan, dat zij den 17 December schier tot het niterste gebracht was. Toen de Aarts-hertog ALBERTUS dit vernam, zond hij FERDINAND Graaf van WALDENBERG, uit het leger van Ostende, met eene aanzienlijke magt derwaarts, en riep de oproerige krijgsknechten, die te Weert lagen, op, om zich bij hen te voegen, deze keerden in dit haghelijke oogenblik echter tot de gehoorzaamheid terug. Intusschen viel de vorst zoo streng in,

dat onderscheidene schildwachten op hunnen post van koude omkwallen, zoodat MAURITS, te gelijk door den vijand en de koude aangetaat, zich gedroegen zag af te trekken.

In Augustus 1703, deed JOHN CRUONK, Graaf van MARLBOROUGH, de stad en het kasteel WZZAT, door den Generaal SCHULTZ bemagtigen.

In het midden van Augustus 1779 begon de Roode loop te WZZAT en in eenige naburige dorpen te woeden, welke binnen korten tijd zoodanig toenam, dat, wegens de menigte zieken en stervenden, de Pastoor der stad en zijne Kapellanen niet allen de sacramenten konden toedienen, waarom de Pastoor de medehulp der Paters Minderbroeders moest invoeren, welke dezelve met veel ijver verlosden. De ziekte duurde tot in het midden van November en daaraan overleden 836 personen.

Reeds in het allereerste begin der Brabandsche omwenteling heeft het land van WZZAT in algemeene vergadering het manifest van het Nederlandsche volk aanvaard, goedgekeurd, geregistreerd en aan het volk doen afkondigen, daarbij gebiedende, op boete van eenen ducaten (2 guld. 97 oents) dat men de nationale cocarde moest dragen. Dit manifest werd den 27 December 1789, met groote vreugdebetuiging, afgelezen, onder het geroep van: *Vivat de patriotten, vivat de Staten van Brabant, vivat van den Noor*; daarna trokken de schutterijen, die op de markt vergaderd waren, naar den Postmeester waar zij den Oostenrijkschen adelaar van boven de deur afrukten, en 's avonds werd de stad geillumineerd. De Generaal van den MAASCH, Commandant der Belgische troepen, gaf den 14 December bevel aan de Heeren Baron de HERNA, van welke een ten dienste der patriotsche troepen stond, om den Kanselier G. J. LUYTGENS, den Raad en Mombour JOSEPH BERNARD STREAS en den Griffier van den REBUS, op te ligten en in verzekerde bewaring te brengen, als zijnde deze personen gevaarlijk voor de rust en voor het welzijn des vaderlands. Daar nu het manifest van HERNAIK van den Noor den 27 was afgekondigd en aangeplakt, moonden de Weertnaren aan de bevelen van den Baron de HERNA te moeten gehoorzamen: den 28, 's avonds ten 8 ure, vergaderden zij op de markt ieder gewapend met een geweer en drie kogels: al wie verkoos kon medegaan, hun getal beliep 650, onder welke de oudste zoon van den Scholtis der stad WZZAT, de toen regerende Burgemeester, drie Oud-Burgemeesters, een Buiten-Burgemeester en vele voorname ingezetenen, zoo van de stad als van de voorpoorten en gehuchten. Zij kwamen ten 8 ure 's morgens omtrent de stad Roermond, en ten 11 ure kwam de Baron de HERNA hun aankondigen dat de Staten van Gelderland, benevens de Regering en 10 man vergaderd waren, om te beraadslagen of aan de bevelen van den Generaal van den MAASCH voldaan zou worden. Hij bevalte de Weertnaren intusschen naar Maasniel af te trekken, waar zij verbleven tot 3 ure in den namiddag, wanneer hun gezegd werd, dat aan die bevelen voldaan zou worden. Daar werden zij toen door den SCHOLTIS van Roermond en 10 man afgehaald, om in de stad ingekwartierd te worden. Den volgende dag, omtrent 10 ure, werden de drie genoemde Heeren door de Weertnaren, onder geleide van den HERNA, naar WZZAT gebracht: onderwege kwamen vele uit de voorpoorten en gehuchten van WZZAT hen versterken, en 's avonds ten 8 ure kwamen men eindelijk aldaar aan: de klokken werden geluid, de huizen geillumineerd en eene menigte meisjes met flambouwen, vergezeld van musijkanten werden geplaatst vóór de herberg, waar men de gevangenen deed afstappen. Den volgende dag 's morgens

ontving de Regering van WAZAR van alles verslag, de bevelen dienaangaande van den Heer van den MASCH werden geregistreerd, en een geleide of escorte bevelen van 75 man, zoo te voet als te paard om die Heeren naar Brussel te geleiden, waar zij den 3 Januarij aankwamen en in het klooster der ongeschoeide Carmelieten door eene sterke wacht bewaakt werden, tot dat men hen den 31 Januarij uit hunne gevangenis ontsloeg. De heer STRUAS keerde onmiddellijk terug, en vorderde van de ingezetenen van WAZAR, tot *honorabele en profitabele amende*, behalve kosten, schade en interessen, geleden of nog te lijden, de somme van 3000 Louis d'ors (33,382 guld. 13 cents.) de heer LUTRENS kwam, uit hoofde van zijnen siekelijken toestand, eerst den 21 Januarij 1791 te Roermond terug, en vroeg van de Weertenaars 200 Louis d'ors (2,225 guld. 47½ cents) en eene geldboete door het Hof te bepalen, ten voordeele van het hospitaal-generaal der armen te Roermond, en de kosten der procedure. De heer van den RINNE schijnt ochter niets gevorderd te hebben. — In Januarij 1792 kwam van Roermond de Momboir STRUAS, met eene partij Jagers, om diegenen, welke aan den optogt naar Roermond hadden deel genomen, op te ligten, doch eenigen hunner namen de vlugt naar Maarheeze. Van het herstel van oer, amende enz. welke de Momboir gevraagd had, is niets gekomen, wijl de Keizer alles vergaf, wat gedurende den patriotschen tijd was voorgevallen.

Den 10 Januarij 1790 kwamen de Brabandsche patriotten te WAZAR ten getallen van 200 dragonders en 200 voetgangers: onder het luiden der klokken, en het geroep van: *Vivat de patriotten* werden zij door Regering en schutterij ingehaald en de vlag werd op den toren geplaatst.

In September 1790, deden de Weertenaars aan de Staten van Brabant vele geschenken, ook schonken de Jonge of Catharina schutten hun het grootste gedeelte van hun zilverwerk.

Het wapen van WAZAR bestaat uit een veld van zilver met eenen keper van azuur.

WEERT (KASTEEL-VAN-), voorm. kast. in het graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermond*, kant., gem. en ten N. nabij *Weert*, certijds het verlijf van de Graven van *HOENE*.

Dit kast. werd in 1488 door de Graven van *HOENE* gebouwd. De Hertog van *PARRA* nam het in 1579 in. Toen de Graaf van *MARLENOUVE* het, in Augustus 1702, door den Generaal *SCHULTZ* deed bemagtigen, werd het bijna geheel vernield. Thans ontwaart men nog iets van de bouwvallen, namelijk de oude poort, en twee gedeelten van terens.

Tot in het jaar 1841 behoorde het nog aan de erfgenamen van den Hertog *DE CARAMAN*, voormalig Ambassadeur van Frankrijk bij het hof van Oostenrijk, van welke het toen werd aangekocht door den Heer *LOUIS BAZANNOUX*, die op een der oude terens een heerenhuis heeft doen bouwen, hetwelk met de daartoe behoorende gronden eene oppervlakte beslaat van 8 bund. 88 v. s. 80 v. ell.

WEERT, WAZAR of WENZ, geh. in het *Land-van-Fulkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 1 u. N. O. van *Maastricht*, kant., gem. en ½ u. N. W. van *Meeressen*; aan de Geul, waarover hier eene brug ligt, die veel gebruikt wordt door hen die van *Maastricht* naar het land van *Gulik* willen; tot wier gemak hier eene voornaame pleisterplaats is. Men telt in dit geh. 16 h. en 90 inw. Vroeger had men hier eenen volmolen, die door de lakenfabrieken van *Maastricht* veel gebruikt werd.

WEERT (DE), een der zoogenaamde buitenkwartieren van het dorp **STAPHORST**, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $3\frac{1}{2}$ u. N. O. van **Zwolle**, gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. van **Staphorst**.

Het bestond vroeger uit een run- en pelmolen en leerlooijerij over de **Reest**, en roerende aan het Drentsche stadje **Meppel** gelegen, doch door den aanbouw van woningen aan den zoom der **Reest**, telt men er thans ruim 50 inw.

WEERT (ALT-), geh. in *Opper-Gelder*, in het graafs. **Horne**, prov. *Limburg*, distr., arr. en 4 u. W. N. W. van **Roermond**, kant., gem. en 15 min. Z. W. van **Weert**; met 89 h. en ruim 520 inw.

WEERT (NEDER-), d. in het graafs. **Horne**, prov. *Limburg*. Zie **NEDER-WEERT**.

WEERTER-BOSCH, bosch in het graafs. **Horne**, prov. *Limburg*, gem. en 45 min. N. W. van **Weert**.

Het meeste bestaat uit bakhout, waarin men ook fraaije eikenboomen heeft en beslaat eene oppervlakte van 155 bund. 72 v. r. 90 v. ell.

WEERTERBROEK, moeras in het graafs. **Horne**, prov. *Limburg*, gem. en 1 u. Z. W. van **Weert**. — Dit moeras beslaat eene oppervlakte van 250 bund.

WEERWILLE, geh. in de heerl. **Ruinen**, prov. *Drenthe*, arr. en 8 u. Z. Z. W. van **Assen**, judic. en adm. kant. **Meppel**; gem. en 1 u. N. O. van **Ruinerwold**; met 20 h. en 180 inw. — Er is hier eene kerk der Christelijke Afgescheidenen.

WEESEPE, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **Weszor**.

WEESEPE (HEERDER-), buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HEERDER-Weszor**.

WEEESP, het 6de kant. van het arr. **Amsterdam**, prov. *Noord-Holland*; palende N. aan de **Zuiderzee**, O. aan het kant. **Naarden**, Z. aan het **Utrechtsche** kant. **Loenen**, W. aan de kant. **Nieuwer-Amstel** en **Amsterdam** no. 1.

Dit kant. bestaat, nadat **Bijlmermeer**, ten gevolge van Z. M. besluit van 20 December 1846, no. 24, als polder bij *Weespercarspel* is gevoegd geworden, en derhalve als gemeente heeft opgehouden te bestaan, uit de navolgende 6 gem.: **Weesp**, **Weespercarspel**, **Muiden-en-Muidenberg**, **Nederhorst-den-Berg**, **Ankeveen** en **Diemen-en-Diemerdam**. Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 9922 bund. 60 v. r. 24 v. ell., waaronder 9586 bund. 35 v. r. 98 v. ell. belastbaar land; telt 1382 h., bewoond door 1723 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 7940 inw., die meest in den landbouw en veeteelt, ook in de veenderij en visscherij hun bestaan vinden; terwijl men er ook de volgende fabrieken en trafijken heeft: 5 branderijen, 1 mouterij, 1 leerlooijerij, 7 scheepstimmerwerven, 1 zoutkeet, 1 katoendrukkerij tevens stoffenverwerij, 1 verwerij, 1 smeersmelterij, 1 buskruidfabriek, 1 chocolaad- en blaauwselfabriek, 3 tabaksfabrieken, 2 houtzaag-, 1 mout- en 5 korenmolens, 2 stoomwasscherijen en bleekerijen, 1 kalkbrandery, 1 scheepsbesluitfabriek en 1 haringrookerij.

WEEESP, kerk. ring, prov. *Noord-Holland*, klass. van **Amsterdam**.

Deze ring bestaat uit de volgende 9 gem.: **Aalsmeer**, **Amstelveen**, **Diemen-en-Watergraafsmeer**, **Ouderkerk-aan-den-Amstel**, **Sloten**, **Sloterdijk**, **Thamen-aan-den-Amstel**, **Uithoorn-en-Kudelstaart** en **Weesp**. Er zijn 9 kerken, waarin de dienst gedaan wordt door 10 Predikanten, en men telt er 7100 zielen, onder welke 3709 Ledematen.

WEESP, gem., meestal, hoewel ten onregte, tot *Goosland* gerekend, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp* (5 m. k., 10 s. d.); palende N. aan de gem. *Muiden-en-Muiderberg* en voorts door de gem. *Weespercarspel* omgeven.

Deze gem. bevat de st. *Weesp*, benevens gedeelten van den *Ge-meenschaps-polder* den *Bloemendaalsche-polder*, den *Keverdijksche-polder*, den *Binnen-Aatsveldsche* en den *Over-Aatsveldschen-polder*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 502 bund. 19 v. r. 10 v. ell., waaronder 258 bund. 20 v. r. 72 v. ell. belastbaar land. Men telt er, behalven 105 pakhuizen, werk- en bergplaatsen, 632 genummerde h., bewoond door 664 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2800 inw.

Oudtijds was *Weesp* zeer vermaard door hare bierbrouwerijen, wier aantal zeer aanzienlijk moet geweest zijn. Het bier werd buiten en binnen 's Lands verzonden, en was door het geheele land beroemd, en bekend onder den naam van *Vlaamschen Doctpr*. Zeker oude schrijver zegt: *de inwoners van Weesp zijn rijk en hebben nu die neeringh van 't beste bier dat over Hollandt gedroncken wort*. Alreeds overlang is dezen tak van nijverheid geheel te niet gegaan; later heeft *Weesp* ook vermaardheid verkregen door hare vele geneverstokertjen. *LUDOLF SMIDS* schreef ten jare 1711 in zijne *Schatkamer*: »Heden heeft ze (*Weesp*) een naam niet alleenlijk van een *Weesper biertje*, maar ook wegens »hare koornbranderijen en het mesten van varkens." In een werk in het jaar 1750 bij *J. TUNION* uitgegeven lezen wij: »De branderijen van »moutwijn en genever zijn de grootste tak van bestaan dezer plaats. »Men heeft er dertig branderijen met vijf en vijftig ruige ketels (*ruw- »ketels*) waartoe tien molens in gang zijn," en volgens *BACHMEK* (1), die in 1772 en volgende jaren schreef, bestonden omstreeks dien tijd, deze dertig branderijen nog, die echter eenige jaren daarna tot op de helft verminderd waren en nu tot een vijftal versmolten zijn, waarvan voor het tegenwoordige nog drie stilstaan.

Dat in vroeger tijd ook alhier lakenweverijen bestaan hebben, die goeden opgang maakten, blijkt onder anderen uit de handvest van *Keizer KARL V*, van 2 Sept. 1552, waarin gezegd wordt dat alstoen in de stad bestonden omtrent 200 goede huizen »die hen meest gheoorden »met Landt-neringe en ook met draperie van *Grueene Lakonen*, die dese »naeste jaren zeer verbeterd is." In 1750 werd de lakenweverij aldaar nog uitgeoefend. In het jaar 1757 werd te *Weesp* eene porseleinfabriek opgericht door den Graaf van *GRONSVELD* *DIERENBOEK*, destijds *Drossaard van Muiden*, *Baljuw van Naarden* en *Goosland* en *Hoofd-Officier van Weesp*. Het porselein uit deze fabriek was zeer fraai en werd alom geroemd. *LE FRANÇOIS VAN BERKNEY*, zegt er van: »Ik heb uit »deze konstige fabriek, *Porceleinen* gezien die in witheid, doorschijnend- »heid en schilderwerk, voor geen *Saxisch porcelein* behoeft te zwichten, »en wat mogelijk de vooringenomenheid voor het *nitheemsche* er op moge »te vitten hebben, ik durf wel zeggen dat deze konst, in die fabriek »zoo volmaakt geoefend wordt, als men ooit van de *Saxische* verwach- »ten kan (2)". Niettegenstaande deze lofspraak is echter de fabriek, door de zware onkosten, gebrek aan aanmoediging en aan de benoedigde fondsen, als anderszins zeer ongelukkig geweest en bestond ten jare

(1) *Vaderl. Geographie*, 1e deel, 2e stuk, blad. 229.

(2) *Nat. Hist. v. Holland*, 2. deel, 2. stuk, blad. 802.

1771 reeds niet meer, zoo als blijkt uit eene acte ten overstaan van den Makelaar JON. LAFRESS, den 26 Julij 1771 te Amsterdam opgemaakt, waarbij door gemelden Graaf VAN GROSSVELDT aan de firma PETER COUDREAC EN ZOON, » alle de gebouwen, lootsen en pakhuisen, staande » tot WESSEP, in de Cromme Elleboogsteeg, voorheen gebruikt tot de » porcelein fabricceq, voor den tijd van twintig achtereenvolgende jaren » werden verhuurd." Twee katoendrukkerijen die met hare droogertjen mede vooral des zomers vele inwoners een ruim bestaan bezorgden, zijn mede niet meer aanwezig, even zeer is mede eenige jaren geleden, te niet gegaan, de alhier bestaan hebbende Maatschappij van Nijverheid ter nitroefening van de zeepziederij, olieslagerij, koren- en moutmalerij door stoomkracht, alsmede de tapijtfabriek. De inwoners vinden thans hun bestaan in den doorvoer, zijnde de vaart op Amsterdam of zeer levendig; alsmede in de veehouderij; ook heeft men er nog, behalve de vroeger gemelden brandertjen, 1 loerlooijerij, 1 schoepstimmerwerf, 1 katoendrukkerij tevens stoffenverwerij, 1 verwerij, 1 smeersmelterij, 3 tabaksfabrieken, 1 chocolade- en blauwveelfabriek, 1 kalkbrandertij, 2 stoomwasscherijten en bleekertjen, 1 kalkbrandertij, 2 houtsaag- en 2 koornmolens.

De Vechtstroom, waaraan WESSEP is gebouwd, voorziet de hoofdstad van drinkwater, hetwelk met opzettelijk daartoe ingerigte waterschepen, van Amsterdam komende, wordt afgehaald, en naarmate van de zuiverheid of brakheid van het water, soms voor de stad WESSEP, soms eerst op geruimen afstand van daar, mag worden ingeladen, om welke reden dan ook door de Regering der stad Amsterdam, steeds te WESSEP een Inspecteur is geplaatst, die aldaar woont en gehouden is, na nauwkeurig onderzoek, de plaats aan te wijzen, waar het water mag worden ingenomen.

De Hervormden, die er, volgens de telling in het jaar 1848, ongeveer 1600 in getal zijn, maken, met die van de burg. gem. Weespercarspel, eene gem. uit, welke tot de klass. van Amsterdam, ring van WESSEP, behoort, ongeveer 2280 zielen en onder deze 1000 Ledematen telt. Zij wordt door twee Predikanten bediend. De eerste, die in dese gem. het leeraaramt heeft waargenomen, is geweest CORNELIS JANSZ, die, in het jaar 1832, van Naarden, waar hij R. K. Pastoor was geweest, herwaarts kwam, en, in het jaar 1886, door HERMANNUS NICOLAI werd opgevolgd. De eerste tweede Predikant, die hier gestaan heeft, is geweest HERMANNUS JOANNIS, die in het jaar 1624 van Loenen beroepen werd en in het jaar 1626 overleed.

De Evangelisch-Lutherschen, die er ruim 220 in getal zijn, onder welke 120 Ledematen, maken, met die van onderscheidene omliggende plaatsen, eene gem. uit, welke tot den ring van Utrecht behoort. De oorsprong dezer gem. wordt, volgens de waarschijnlijkste berichten, gesteld op den 28 September 1642. De eerste, die hier het leeraaramt heeft waargenomen, is geweest THOMAS BAUSVENBACH, die er tevens de stichter van was en ook waarschijnlijk alhier is overleden. In de kerkeraadsboeken van 1667 vindt men nog aantekeningen van hem, en, naar alle waarschijnlijkheid, zijn die van 1668 mede nog van hem, doch deze zijn niet ondertekend. In dit of het volgende jaar moet Ds. BAUSVENBACH overleden zijn, daar hij in 1670 is opgevolgd door JOHANNES PLOY. De grenzen van het kerkelijk gebied dezer gem. zijn: ten N. Muiden en Muiderberg, ten O. Naarden (als filiaal), Huizen, Laren, Hilversum en 's Graveland, ten Z. Nederhorst-den-Berg, Ankeveen en Nichtevecht en ten

W. Ouderkerk, Diemerbrug en Abeoude. Het beroep gebiedt door den kerkeraad.

De Roomsche-Katholijken, van welke men er ongeveer 750 telt, maken, met een gedeelte van die uit de burg. gem. Weesperoarspel, ten bedrage van ongeveer 300, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, 1050 zielen en onder dezen 750 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De 105 Isr., die men er aantreft, maken met die uit de naburige burg. gem. eene ringsynagoge uit, waarin de dienst door eenen Voorlezer gedaan wordt.

Bij de gem. telling in 1848 zijn nog bevonden 7 Doepsgezinden, 1 Hernhutter en 2 Christelijk Afgescheidenen.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: eene Kostschool voor jonge Heeren, eene Kostschool voor jonge Jufvrouwen, eene Stads Burgerschool en eene Stads Armenschool, alsmede eene Herhaling school en eene bijzondere school voor Israëlieten, welke scholen gezamenlijk gemiddeld door 350 leerlingen bezocht worden.

De st. *WESP*, ook *WESPE*, *WASSER* en *WAZOR* of *WAZOR* gespeld, ligt $\frac{2}{3}$ u. Z. O. van Amsterdam, $\frac{1}{3}$ u. Z. W. ten Z. van Muiden, aan de Vecht, die sedert den aanleg van het oostelijke gedeelte der stad er doorvloeit. Het genoemde oostelijk gedeelte bestaat uit twee groote velden, vroeger tot Ossenmarkt gediend hebbende en waarvan dit gedeelte der stad, nog den naam behouden heeft. Thans worden zij gebruikt tot algemeene goederen bleek, voorts vindt men nog aan dit gedeelte de schespstammerwerf, benevens eenige woonhuizen, gebouwen en tuinen. Aan de westzijde der Vecht heeft men eene fraaie kade, met eene dubbele rij-booge boomen beplant, waaraan eenige zeer welgebouwde huizen staan; deze kade, welke zich van het zaidelijke einde der stad tot aan de schutsluis in de Heerengracht uitstrekt en derhalve bijna geheel de lengte der stad beslaat, is, om hare hooge ligging, de Hoogstraat geheeten.

Over de Vecht ligt eene dubbele valbrug, zijnde eene tolbrug, waarbij een net gebouwd brughuisje met 2 dorische kolommen versierd. De genoemde schutsluis, waarbij eene bevallige sluiswachterswoning is gesteld, ligt aan het oostende der Heerengracht, en dient om het Vechtwater te keeren.

Reeds bij handvest van Keizer KARL V, den 2 September 1553 verleend, is aan die van *WESP* toegestaan, om, in plaats van den duiker of zijk aan de midzijde van de stad, eene sluis te leggen ter wijde van 8 voeten (2,50 ell.), waartoe zij reeds verlof verkregen hadden van Hertog JAN VAN BELJEREN, bij zijnen brief van 18 November 1499; maar mogelijk hadden zij toen geen regt om den tol op deze sluis te verderen, dien Keizer KARL bepaalde op eenen halven stuiver Brabands voor iedere doervarende schuit, doch deze sluis bestaat sedert omheugelijke jaren niet meer.

Omtrent welken tijd voor het eerst verlof tot het leggen van eene sluis aan de Noordzijde der stad is gegeven, blijkt uit geene der handschriften; alleen is uit een privilegie van HENDRIK ACKERMAN, die in 1512 (1) Baljuw van *Muiden*, *WESP*, *Naarden* en *Gooiland* was, en waarbij vergund wordt, » om watermolens bij de *Noorder Sluys* te moogen zetten», af te leiden dat deze sluis al vroeger dan

(1) KONING, Geschiedenis van het slot van Muiden. blz. 115.

de eerstgemelde bestaan heeft, wordende bij dit zelfde privilegie gezegd: „Ende oock mede soo die voorschreven stede sluyze leggende • bij de Noorderpoorte (de Muiderpoort), seer langhe jaren gheleghen • heeft (1),” waaruit blijkt, dat, bij het verleenen van dit privilegie, deze sluis reeds oud was. — In het jaar 1564, is in de plaats daarvan eene nieuwe schutsluis gebouwd, lang 83 voeten, breed 15 voeten, diep 11 voeten en 7 duimen; de kolk lang 140 voeten, breed 93 voeten, alles Amsterdamsche maat, welke sluis, na eene dienst van 252 jaren, in 1816 door eene geheel nieuwe is vervangen; deze nieuwe sluis had eene lengte van 140 voeten, eene hoogte van 14½ voeten; en eene breedte van 20 voeten; de kolk was lang 175 voeten en breed 80 voeten, alles Rhijlandische maat. Deze was voor eene som van 42,000 gulden in het openbaar aanbesteed, en den 6 Dec. 1816 is daaraan de eerste steen gelegd door den toenmalige President Burgemeester, den Heer BARENT PEELER.

Op eene vódragt van den Heer Gouverneur van Noord-Holland, houdende: 1°. Om de vaart van de rivier de Lek af, tot aan de stad WZESP met de daarin liggende Vreeswijksche en andere sluizen en bruggen, zoodanig te verbreden en te verdiepen, dat zij voor schepen van 7,85 ell. à 8,16 ell. en diep gaande 1,88 ell. bevaarbaar zij. 2°. Om de trekvaart van WZESP tot Amsterdam, voor schepen van de tweede grootte en met beweegbare masten voorzien geschikt te maken, voor de afmetingen der thans in gebruik zijnde grootste soort van *Rhijn-* of zoogenaamde *Keulsche* schepen, die op Amsterdam varen, zijnde eene breedte van 6,12 ell., en diep gaande 1,88 ell., is bij koninklijk besluit van 16 April 1821 no. 62, het ingediende ontwerp goedgekeurd, onder anderen met deze wijzigingen, dat tevens zoude worden overgegaan tot de verbreding der Weesperschutsluis en de verwijding van de twee bruggen te WZESP; dien ten gevolge is op den 20 Mei 1822 de herbouw der schutsluis met de binnen de stad liggende Zwanebrug en Lange-brug, aanbesteed voor eene somme van 44,000 gulden; in 1825 is deze vernieuwde sluis voltooid (2).

De Heerengracht, eigenlijk eenen tak van de Vecht, scheidt de stad wederom in twee deelen, die door twee dubbele valbruggen, (de eene over de sluis liggende, de andere de Zwanebrug geheeten), onderling gemeenschap hebben. Deze gracht loopt van het Oosten naar het Westen, alwaar het water bij het einde der stad de naam van Smal-Weesp aanneemt en verder naar het Gein vloeit. Het zuid-deel der stad is nog van twee grachten voorzien, als de Oude-gracht, vroeger de stads singel of buitengracht, en de later in 1612 gegraven Achter-gracht, welke grachten beiden in de Heerengracht hunne inwatering hebben.

De stad is wijders ruim en luchtig gebouwd en heeft onderscheidene straten die zeer wel betimmerd zijn.

Wanneer of omtrent welken tijd de stad gebouwd werd, is onbekend, hoewel SIMON VAN LEZOWAN (3) zegt, dat het door de Burggraven van Leyden geschied is, waarvan hij nogthans geen ander bewijs bijbrengt

(1) Handvesten v. WZESP, bladz. 20.

(2) *Gedenkschriften van de Nieuwe sluis en ter Reconstructie der Schutsluis*, waarvan de Originelen, fraal op perkament beschreven, in eén looden koker zijn gelegd en den 12 Junij 1823 geplaatst in het metselwerk aan de zuidzijde der sluis.

(3) *Batavia Illustrata*, bl. 1295.

van dat **WESP** in haar wapen voert « eene paal van gelijke Couleuren » als hare **Fondateurs** hare **Heeren** hebben gedaan." Eertijds zou **WESP** volgens **ALZING** een kasteel geweest zijn, dat aan een geslacht van dien zelfden naam behoorde, van welk geslacht, zegt hij, gewag wordt gemaakt in zekeren brief van **ANDREAS VAN CUYK**, den vijf en twintigsten Bisschop van Utrecht, welke brief in het jaar 1131 gegeven werd (1) en het is eene waarheid, dat de brief van **ANDREAS** mede onderteekend is door **BRAD VAN WESOPA**. Het zou ook den naam van **WISPE** gevoerd hebben, hetwelk blijkt uit eenen anderen brief van **GODEFRIDUS VAN RHEKEN**, den acht en twintigsten Bisschop, die echter geen gewag maakt van het geslacht van **WESOPA**, en waarbij alleenlijk vermeld wordt dat **EGBERTUS VAN AMSTELLE**, afstand heeft gedaan van de helft der tienden in **WISPE**, die hij zich ten onregte had aangematigd, en die voor altijd heeft overgegeven aan de kerk te Utrecht. **GRIJSBANCET VAN AMSTEL** magtigde in 1335 den Heer **MENSO VAN WESPE**, om van zijnentwege afstand te doen van zekere goederen in **Bukiscope** (Boskoop) aan de **Abdis van Rijnsburg**. Hieruit zoude mede niet zonder grond kunnen worden afgeleid, dat **WESP** eertijds onder bijzondere Heeren heeft gestaan. Het wordt betwijfeld of **WESP** reeds eene stad geweest zij, toen het door de **Kenemers**, in den twist met den **Graaf van LOON**, in 1204, tot asche verbrand werd, naardien **WILHELMUS PROCURATOR VAN EGMOND** het Latijnsche woord *villa* gebruikt, waardoor hij elders plaatsen beteekent, die nimmer steden geworden zijn. Hertog **WILLEM VAN BRUJEREN** spreekt in de eerste handvest van **WESP**, gegeven den 20 Mei 1355, als van een beveste stad en bepaalt hare vrijheid tot den uitersten kant van hare grachten. Volgens een handvest van **ALBRECHT VAN BRUJEREN**, Graaf van **Holland**, van het jaar 1401, werd het regtsgebied van **WESP** uitgebreid, ten einde de stad te kunnen uitleggen, en Keizer **KAREL V** heeft hier ointrent een breeder voorregt gegeven, bij handvest van den 2 September 1352, vergunnende aan die van **WESP** twee nieuwe straten te maken, de eene strakkende, naar luid der handvest, van de **Slijkstraat** af tot aan de noordszijde van het kerkhof en de andere van de zuidzijde van het zelfde kerkhof tot aan het zuidende van de stad, en dit alles ter wijtde van 22 of 25 voeten (6,90 of 7,21 ell.) lijnregt uitgaande. Aangesien men om dit ten uitvoer te brengen in geschil geraakte met een van de **Nonnen-kloosters** der stad, genaamd het **Jongekonvent**, alzoo, volgens deze handvest, de nieuwe straat aan de zuidzijde van het kerkhof zou hebben moeten getrokken worden door het klooster heen; zoo is bij sententie van den **Secreten Raede** tot **Brussel**, van 26 Februarij 1555 bevalen, dat de gemelde straat niet lijnregt maar voor een gedeelte oostwaarts op om de dormpter (slaapkamer), het spinhuis, weeshuis en scheerhuis van het konvent, te weten tusschen het brouwhuis en den dormpter voorschreven, voorts door den boomgaard van **THOMAS BOSERA** en het hoenderhuis van het gezegde konvent zal worden getrokken, om vervolgens weder lijnregt voort te gaan (2).

Bij octrooi van de **Ridderschap Edelen** en steden van **Holland** en **West-Friesland** van 12 Maart 1615 is de onteigening van eenige gronden toegestaan buiten de westzijde der stad. Uit dit octrooi blijkt, dat toen reeds, aan de oversijde der **Oudegracht**, eenige erven waren betimmerd, en anderen betimmerd werden, en dat achter deze getimmerden een burgwal was gegraven 30 voeten (9,41 ell.) wijd (zijnde

(1) *Not. Gem. Inf.*, P. II, pag. 204.

(2) Handvesten van **WESP**, bl. 17.

de tegenwoordige *Achtergracht*), waarachter men naar luid van het octrooi wilde maken » eene goeden vasten walte in plaats van de oude, » en daarvoor eenen gracht van 't zestich ofte 't seventich voeten wijd."

Eindelijk is, bij octrooi van gemelde Ridderſchap Edelen en steden van Holland en West-Friesland van den 5 November 1647, geamplieerd bij octrooi van de Staten van Holland en West-Friesland van den 17 September 1663, toegestaan, om die landen en erven gelegen aan de Oost- en Noordszijde der stad, en tot vergrooting van haar benoeijgd te mogen ontseigenen, en daarvoor eenen vasten wal te leggen; en dit is de laatste vergrooting geweest.

Graaf ALBRECHT VAN BEIJEREN vergunde, in het jaar 1386, aan WZSS eene vrije jaarmarkt, gedurende vier dagen vóór en na St. Victorsdag, den 18 October. Thans begint de jaarmarkt steeds op den eersten Maandag der gemelde maand. Zonder bepaalde weekmarkten worden er dagelijksch markten gehouden van groenten, visch, bloemen enz. Voorts houdt men er jaarlijks twee paardenmarkten; de eerste den derden Woensdag in de maand Mei; de tweede op den Woensdag in de eerste volle week der maand October. Nog bestaan er jaarlijks vier beestenmarkten; als in het voorjaar, de eerste, den derden Dingsdag in de maand April, de tweede veertien dagen daarna, en in het najaar, de eerste den derden Dingsdag in de maand October en de laatste veertien dagen daarna.

Volgens de gedachten van POSTANUS (1), zou de stad WZSS haren naam gekregen hebben van de Usipeten of Usipiërs; hetwelk geen groote waarschijnlijkheid heeft, om dat men oer mag stellen, dat deze volkeren een hoek van Cleefland en Munsterland bewoond hebben. Volgens anderen zouden zij nevens de *Bructeren* in Overijssel genoemd hebben. Dat WZSS aan zekeren BRUC DE WESOP, die aldaar een kasteel van dien naam zou gesticht hebben, hare benaming verschuldigd is, is even onzeker, en dat zij, om haren gedurigen kloekmoedigen tegenstand door hare vijanden, loespreukig WZSS of WZSS zou genoemd zijn, hiervoer is geen den minsten grond te vinden.

In vroegere eeuwen had de stad WZSS even als de meeste steden in ons vaderland, eene bemuring met torens, welke zij als eenige versterking behield, toen door hare uitbreiding en vergrooing, ten gevolge der reeds gemelde octrooijen van 1613 en 1647, die verdedigingsinrigtingen grootendeels vervielen en nutteloos werden.

Volgens de oudste bekende grondteekening van de stad van het jaar 1551 ter secretaris aanwezig, had zij ten vier poorten of uitgangen, als: aan het noordelijk einde der *Hoogstraat* de Muiderpoort, aan het zuidereinde van gezegde *Hoogstraat*, de Langebrugs-poort, waarvoor de brug van dien naam lag, die over de Vocht was geslagen; ter zijde van evengoemde poort, en naar het Zuiden gekoerd, de Klinket-poort, naar den Klompweg voerende, en de Gein-poort of Amsterdamsche-poort aan den noordwestelijken hoek der stad, vóór de *Slijkstraat*. — Van geen deser poorten is thans iets meer aanwezig. Volgens de gemelde grondteekening waren alle deze poorten ter wederzijden met ronden versterkt, met uitzondering van de Langebrug-poort, welke slechts eene opening in den stadsmuur schijnt geweest te zijn en daarom zeer zelden als poort vermeld is. Bij de bouw der nieuwe schutluis in 1816, werd aan het zuidereinde der Hoogstraat eene doorgraving gemaakt, ten dienste der scheepvaart, zoo lang

(1) *Tooneel van Gelder*, bl. 17.

de nieuw te bouwen sluis afgedamd soude zijn; bij die deeggraving zijn de grondlagen der oude Klinkel-poort ontdekt en weggeruimd geworden (1). De Muider-poort, die het langst in wezen is gebleven, is echter mede ten jare 1839 gesloopt. In den voorgevel zag men het keizerlijke wapen uitgehouwen en daaronder het jaartal 1552, zoo dat het schijnt dat zij na het maken der voormelde grondteekening, is vernieuwd geworden.

Volgens een naauwkeurig kaartje, bij Boxmeer voorkomende (2), bestonden in 1652 alle de genoemde poorten nog, met uitzondering van de Langebrug-poort, in plaats waarvan slechts een open doorgang gezien wordt, behalve de Gein-poort ziet men, op dit kaartje, aan de westzijde in de stadsmuur nog drie uitgangen aangewezen, waarvoor bruggen over de oude gracht gelegen zijn, met welke men in de nieuwe stad ging. De bemuring der stad aan de Hoogstraat was toen reeds grootendeels weggenomen en door andere gebouwen vervangen, en een der rondeelen aldaar tot stadhuis ingerigt; ook is op dit kaartje de vergrooting aan de westzijde geteekend met de Achtergacht, doch van den Vasten wal, in het ootrooi van 1615 vermeld, en de daar vóór te maken gracht is daarop nog geen spoor aanwezig.

Dat de 3 hoofdpoorten nog in 1665 bestonden, blijkt uit het ootrooi van 1647, geamplieerd bij dat van 1665. In het eerstgemelde wordt aan de Regering toegestaan, om, daar al reeds aan de oostzijde van de Vecht eenige huizen waren getimmerd en anderen getimmerd zouden worden, aan die zijde, »van de Muider-poort af, tot aan of over »de Klinkkette-poort toe, achter de betimmerde of nog te betim- »meren erven, te maken eene goede vaste walke met eene bermte, »breed omtrend de honderd voeten, ende daarvoren eene gracht, van »ook omtrend de honderd voeten wijd, ende alsoe hare stad aan de oost- »zijde over de riviere van de Vecht uyt te leggen, als mede aan de »noordszijde, van de Muider-poort tot aan de Gein-poort, ofte »tot Smal Weesp toe, ende voorscheven walke aan de oostzijde ook te »maken met twee punten, dienende zoo tot versterking van de voorsch. »stad als met een oock ten dienste van Onsen Lande, behoudelijk noch- »thans dat de wallen en de vestingen van de voorsch. vergrooting, met »den aankleve van dien, zullen worden geleyt ende gemaakt met advys »ende ordre van een goed en ervaren Ingenieur, bij Onze Gecommit- »teerde Raden te nomineren." — Hier uit blijkt, dat men toen reeds ook van wege de lands regering er op uit was, om de stad in bateren staat van tegenweer te brengen; eerst in het jaar 1675 echter, ten gevolge van den inval der Franschen in Nederland, die in het vorig jaar tot Naarden waren doorgedrongen, is de stad Wasp bestemd geweest, om geheel nieuw versterkt te worden en eene der vaste punten uit te maken van de oude Hollandsche waterlinie, waarbij de toen ter tijd reeds bestaande uitbouwingen ten Oosten, Noorden en Westen dier plaats in de omwalling begrepen werden. Omstreeks dien tijd werd de Langebrug, aan het einde der Hoogstraat, weggebroken en meer in het midden over de rivier gelegd, en de tegenwoordige Naarder- of Gravelandsehe-poort, te gelijk met de Utrechtsche- of Klomppoort, in 1676 gebouwd. Amsterdam droeg eene belangrijke som (80,000 guld.) bij, tot oprigting deser vestingwerken en van dien tijd af, tot aan het jaar 1700, bleef de stad Wasp steeds

(1) *Gedenkschrift der Nieuwestats.*

(2) *Tuoncel van Hollandt*, bl. 336.

behooren onder de vestingen van de zogenaamde kleine of Hollandische fortificatiën, ofschoon dan ook de geheele voltooiing der toenmalige werken, na den vrede van 1678, niet alleen achterwege bleef, maar ook later een gedeelte van het daargestelde, weder geslocht is geworden. Wassr werd toen omringd van eene hechte aarden omwalling met natte grachten, in verband met de Vechtrivier, bestaande uit 8 fronten of 8 bolwerken door courtinen verbonden. Eene dier fronten lag op den regter-, de overige op den linkeroever dier rivier, waarbij de plaats vier groote en drie kleine toegangen behield, terwijl twee gemetselde beeren (ten deele nog aanwezig) voor de beide bolwerken van het westelijk front bij het Smal Weesp, de hoogere Vechtstanden in de grachten van het lagere Amstelland gescheiden hielden. — De Amsterdamsche of Geinpoort en de Klianketpoort werden toen, als nutteloos afgebroken, de Muiderpoort bleef als gevangenhuis echter nog bestaan.

Voor het tegenwoordige is de stad weder bepaald als vesting van het Rijk verklaard, zoowel bestemd, om eene der toegangen te dekken op de nieuwe Hollandsche of Utrechtsen waterlinie, als tot verdediging der hoofdstad. De vestingwerken, welke thans daar bestaan en onderhouden worden, zijn die op den regter oever of het 's Gravelandsche front, bestaande uit de bolwerken Bakkerschans en Achtkant, door eene courtine verbonden, in wier midden een groot ruim poortgebouw (de 's Gravelandsche poort aan de buiten zijde prijkkende met het in steen gehouwen wapen der stad, waaronder het Jaartal MDCLXXVI.); voorts, breede natte grachten in gemeenschap met de Vecht, en den toegang tot den weg naar *Uitermeer*, en 's *Graveland*, verzekerd door eenen houten, op 10 jukken rustende, brug. Op den linker oever bleef het zogenaamde Utrechtsche front aanwezig, aan de zuidwestzijde der stad, in verband met dat op den regter oever, bestaande mede uit twee bolwerken *Rooseboom* en *Draaijerschans*, door eene courtine verbonden, waarin de *Utrechtsche* of *Klompvoert* stond, in 1844 afgebroken en door eene bekalingting vervangen. De gemeenschap wordt hier mede door eene houten brug, op 10 jukken, onderhouden met den *Klompweg* en dien naar *Hinderdam*. De overige gedeelten der omwalling onvoltooid gebleven, of van lieverlede geslocht, werden later grootendeels tot tuinen, aan- of bijbouwingen, bij den toenmaligen bloei der stad, ingenomen of uitgegeven, en daarna, onder zekere voorwaarden en eene geringe recognitie, aan de regering en inwoners, ten gebruikte afgestaan, kunnende men oevenwel aan de rigting der tot wandeldreven herschepen singels en de daaraan palende scheislotten, den vroegeren aanleg dier wallen volledig nagaan en terugvinden.

Toen, in het jaar 1799, de bestaande werken van Wassr weder tot verdediging dier plaats werden ingerigt en hersteld, ward buiten de mede reeds weggebroken Geinpoort, op den regteroever van het Smal-Weesp, of de vaart naar de hoofdstad, in de nabijheid van de herberg de *Roskam*, eene batterij opgeworpen, welk werk, thans nog aanwezig, onder de in onderhoud zijnde versterkingen dier vesting behoort. Bij den inval der Pruisen in 1787 was hier reeds, doch meer voorwaarts gelegen, een soortgelijk werk aangelegd geweest.

De stad Wassr beslaat, binnen hare wallen en singels, eene oppervlakte van 21 bund. 1 v. r. 25 v. ell., waaronder 19 bund. 92 v. r. 10 v. ell. belastbare grond. Zij telt 614 h., bewoond door 645 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 2680 inw.

Het eerste Stadhuis, voorheen een rondeel of toren in de bezetting der stad, stond op de *Hoogstraat*, aan de *Vecht*, doch was reeds in 1407 tot stadhuis geschikt; in 1634 echter was dit gebouw tot Waag bestemd, waartoe het vele jaren heeft gediend, alsmede tot vergaderplaats van sommige gilden; het is in 1827 gesloopt geworden. In het zoo even-gemelde jaar 1634 is de Schutters-hof of St. Jorisdoelen (staande destijds op eene gracht, *de Grobbe* genaamd, welke in het jaar 1827 gedempt en in eene straat, *de Nieuwstraat* geheeten, is herschapen) tot stadhuis ingerigt en in 1660 vergroot. Dit stadhuis was een voor zijnen tijd vrij deftig gebouw, hebbende boven in den gevel het beeld der gerechtigheid bijna levensgroot; een weinig lager het wapen van Holland en boven den ingang het wapen der stad. Het gebouw ingaande had men ten einde van een ruim voorportaal de vierschaar, in welke, boven de zitplaats van Schepenen, *het oordeel van Salomo* in schildertij was afgebeeld, door GISSBERT JANSZ. SIBILLE. Dezen kunstbeoefenaar wiens naam bij IMBRAZEL onder de schilders genoemd wordt (1) schijnt echter weinig bekend te zijn, en het is niet bekend of buiten WUZZ stukken van hem gevonden worden. Ondertusschen zijn zijne werken niet onverdienstelijk, en de opmerking van kenners wel waardig. Het evengemelde schilderstuk is, met onderscheidene anderen uit dit gebouw, thans nog in het tegenwoordig stadhuis aanwezig. Ter zijde van de vierschaar met eenige trappen naar boven, was de Schepens-kamer, terwijl in dat stadhuis ook nog een Raadkamer, Burgemeesters-kamer en andere vertrekken, gevonden werden.

Het tegenwoordig Stadhuis is in 1772, nadat het vorige geslocht was op de zelfde plaats, geheel nieuw uit den grond opgetrokken. Het heeft een ruim plein voor zich, en is een der fraaiste in Nederland. Benigermate in den smaak van het tegenwoordig Paleis te Amsterdam voltrokken, prijkt het met eenen arduin- en hardsteen voorgevel, naar de Dorische en Ionische orden. Eene breede stoep met eenige trappen opgaande, komt men door drie poorten of ingangen in het gebouw. Boven den middelsten ingang is een deftig balkon, vanwaar de voorlezing geschiedt der stukken die aan de gemeente behooren te worden afgekondigd. In het frontespies prijkt het wapenschild der stad, door twee leeuwen gehouden, terwijl een smaakvol doorluechtig torentje, waarvan de spits in eenen bondelblij eindigd, het dak versiert. Zoo schoon dit gebouw zich uitwendig voordeet, zoo fraai is het ook inwendig. Bij het ingaan valt terstond de prachtige vierschaar, aan het einde van een ruim voorportaal, in het oog. Bij het inkomen heeft men ter rechterzijde het kantoor van den stedelijken Ontvanger, en links een vertrek waar de Commissiën voor militie, schutterij enz. vergaderen, ook wordt in dit vertrek de spaarbank gehouden; daar naast vindt men de gijzelskamer, en achter de vierschaar de woning van den Concierge, waaronder een tweetal gemetselde en van ijzeren deuren voorziena gevangenkelders zijn. De trap opgaande, komt men in de voormalige Burgerzaal, rondom met pilasters in den Corintischen stijl, festoenen en andere sieraden rijk versierd, terwijl de mozaïken marmeren vloer en het sierlijk plafond het oog des beschouwers boeljen. De Burgemeesterskamer, is een bij uitstek net en rijk vertrek, behangsel en schilderwerk is wit met goud. Het middenvak tusschen de twee deuren, bestaat uit een groot fraai schilderstuk van den verdienstelijken Louis Moarrz, in 1821 geschilderd, en voorstellende de destijds.

(1) IMBRAZEL, *Levens en werken der Holl. Kunstschidders enz.*, D. III, bladz. 98.

levende Heeren Burgemeesteren, den Heer Secretaris en de twee Bodem, in levensgrootte afbeelding, daartegen over is de prachtige marmeren schoorsteen, prijkkende met het oude en nieuwe wapen der stad; boven den schoorsteen ziet men een fraai schilderstuk van den voormaligen reeds genoemden Weesper-Burgemeester GUISBERT JANSZ. SIBILLE, verbeeldende, *de dochter van HERODIAS met het hoofd van JOHANNUS den Dooper*. Aan dezen kunstliefebber, worden ook de schilderstukken boven de deuren in dit vertrek toegeschreven. De groote zaal; vroeger de schepensbank van WEESS, is een zeer fraai en rijk versierd vertrek, met pilasters van Ionische bouworde versierd; het dient thans voor de vergaderingen van den stedelijken Raad. Boven het tweetal dubbele deuren zijn fraai geschilderde allegoriën, betrekkelijk de Mozaische en Romeinsche wetgevingen. Tusschen de gemelde deuren ziet men, in het midden der zaal, nog eene enkele deur, waarboven sinnebeelden van straf en dood zijn geplaatst, deze deur verbergt eenen geheimen trap, die naar de onderaardsche gevangenkelders loopt. Achter een der andere deuren is mede eenen verborgen trap, die naar een bovenvertrek (vroeger de pijnkamer) voert. De groote marmeren, op kolommen rustende, schoorsteen is uitmuntend van bewerking; daar boven prijkt het borstbeeld van Koning WILLEM I. Op deze verdieping is mede de doelmatig ingerigte secretarie der stad, benevens een fraai vertrek, tot vergadering van commissiën enz. bestemd. Alle deze vertrekken zijn met smaak gemeubeld. Naar de tweede verdieping voert eene fraaije, met marmeren plinten versierde, trap, waarboven eenen prachtige koepel, in den Corinthischen stijl, rijk gestukadoord; een fraai monument van gekleurd en wit marmer daarin geplaatst, doet aan den beschouwer ontwaren, dat op den 19 Februarij 1772, de eerste steen aan dit sierlijk gebouw is gelegd door Mr. ABRAHAM D'ARREST, zoon van den destijds regerende Burgemeester ABRAHAM D'ARREST, en dat de eerste vroedschapsvergadering daarin is gehouden den 11 Februarij 1776. Op de tweede verdieping vindt men 1° de audientie-kamer van het kantongeregte, vroeger de schepensbank van Weespercarspel, een ruim vertrek met fraaije marmeren schoorsteenmantel; in dit vertrek is geplaatst de schildertj van den reeds genoemden Burgemeester SIBILLE, voorstellende *het Oordeel van SALOMO*, in 1655 geschilderd, en, zoo als vroeger gemeld is, gediend hebbende om de viersohaar van het vroegere stadhuis te versieren. 2°. De vergaderkamer van het bestuur van Weespercarspel, en 3°. de voormalige vroedschapskamer, een fraai en ruim vertrek met veel snijwerk versierd en eene prachtige schoorsteen, gesteund door twee zwart marmeren kolommen met wit marmeren basementen en kapitelen. Dit vertrek is thans ongebruikt, doch bevat enige wel bezienwaardige schilderstukken, als: eene voorstelling van *den Zaligmaker, als Hij zegt: Geef den Keiser wat des Keizers is* enz., en *het wapen der stad* beiden door GUISBERT SIBILLE voornoemd geschilderd, en twee groote goed geschilderde stukken, voorstellende het eerste, *eene vergadering van Wethouderen*, zonder naam van den schilder, en waaronder alleen staat M. C. V. MAASEN *reparavit 1705*, en het tweede, *eene vergadering van Schout, Burgemeester en Schepenen van het jaar 1652*, waarop mede geen naam van den schilder te vinden is. Beide deze laatstgemelde stukken zijn meermalen voor schildertjen van de dikwijls genoemden SIBILLE opgegeven, hetgeen echter met grond betwijfeld mag worden, daar de manier en behandeling des penseels geheel verschilt

van die der reeds opgenoemde stukken. Behalve de reeds omschrevene vertrekken, zijn er nog drie anderen op deze tweede verdieping, waarvan er twee dienen tot bewaring van archieven en andere aan de stad behoorende zaken, terwijl het derde tot politiegevangenis verstrekt.

De Hervormde kerk, aan de oostzijde van de *Nieuwstraat*, vroeger de *Grobbe*, volgens *JACOBUS DE LA TORRE*, in het jaar 1462 gesticht of ten minste volbouwd, werd, den 2 Augustus van genoemd jaar, volgens het Roomsche kerkgebruik, aan den martelaar *LAURENTIUS* toegewijd, wiens afbeelding nog ten huidigen dage, als windvaan op de achterspits van het koor te zien is. De pastorie werd certijds vergeven door den Proost van Oud-Munster, maar sedert de tijden van *FILIPS VAN BOURGONDIË*, heeft de gemelde Proost over deze vergeving doorgaans verschil gehad met de Graven van Holland. Volgens van *RIJN* (1) droeg Meester *JOHANNES DE MEER* (waarschijnlijk van der *MEER*) zich zelve voor als Pastoor in het jaar 1514, als zijnde tot Persona aangesteld door den Proost van Oudmunster, en Meester *GIJSBERTUS BRANT*, Kanonnik te Utrecht, was in het jaar 1449 Pastoor van *Wessp*. Er was te *Wessp* behalve de Persona of den eersten Pastoor nog een Vikaris of Onderpastoor. De Persona, die er niet woonde, plagt van zijn ambt 40 gulden te trekken. Tot dat ambt of personaatschap hebben, behalve de pastorie, nog 20 morgen (ruim 16 bund.) lands behoord. In de kerk van *Wessp* was reeds vóór het jaar 1429 een altaar met eene kapellanij gesticht en begiftigd ter eere van den *Almogenden God* en de *II. Maagd MARIA*. Hier uit blijkt, dat de kerk reeds eenige jaren vóór de wijding, daar *DE LA TORRE* van gewaagd, moet gestaan hebben. Het regt om iemand tot deze kapellanij te benoemen hadden de Graven van Holland. Toen deze kapellanij open stond door den vrijwilligen afstand van Heer *TIJDERMAN*, Pricster, is ze in het jaar 1429, Dingsdags na den *Zondag Cantate*, door *JAN VAN BEIJEREN* vergeven aan Heer *NICOLAAS GIJSBRECHTZOON*, een kerkelijk persoon van het Stift. In de zelfde kerk was nog een ander altaar waaraan eene vikarij verbonden was. Zekere Priester *JAN JANSZ*, daartoe door anderen geholpen, stichtte deze vikarij ter eere van de *Zeven Ween* of *Droefheden der Allerheiligste Maagd*. Toen hij den 27 Januarij 1519 aan de Wet-houders der stad *Wessp* de toestemming tot het stichten van het altaar en de vikarij verzocht, werd hij door deze, met dit verzoek, verwezen naar *FILIPS VAN BOURGONDIË*, den zeven en vijftigsten Bisschop van Utrecht, daar zij vermeenden dat het verleenen van deze toestemming zonder hoogere autorisatie hunne bevoegdheid te buiten ging. Nadat echter de Bisschop verlof tot het stichten en oprigten van een altaar had verleend, hebben Burgemeesteren der steede van *Wessp* bij brief van den 2 Mei 1520, aan den adressant te kennen gegeven, » dat die » gheheele Sceepenen van der steede voirs, met die Lantsceepene ende » mit die Sceepene van die *Bijndelmeer*, die behoiren tot onser *Prochys* en *Kercke*, eendachtelick ende samentlick geconsenteert ende » toeghelaten hebben, » om het gemelde altaar in de kerk te stichten. Uit dezen brief is af te leiden dat niet alleen *Weespercarpsel* maar ook de *Bijlmermeer* van oudsher kerkelijk onder *Wessp* heeft behoort. De gemelde *JAN JANSZ*, die de eerste Vicaris aan het gemelde altaar is geweest, verwierf den 19 December 1524 van de Regering van *Wessp*, zoo voor zich zelve als voor zijne nazaten, verlof om met de andere Priesters te verschijnen op de jaargetijden der overledenen, en aldaar

(1) *Hist. van het Utrechtsche Bisdom*, D. II, bladz. 796.

benevens hen de gewone uitdeelingen in de parochiekerk te genieten, zoo wel deze brief als de vroeger aangehaalde zijn in hun geheel door H. VAN RIJN (1) medegeedeeld. Wat de kerk betreft, deze is een schoon, lang en luchtig gebouw, prijkkende met eenen vrij deftigen toren, die tot aan het dak der kerk vierkant is opgebouwd, de kap is voor een gedeelte doorluchtig, in welk gedeelte een seer welluidend klokkenspel hangt, in 1672 door den vermaarden P^{etrus} H^{ispanus} vervaardigd, en hetwélk nog wekelijks des Dingsdags en bij feestelijke gelegenheden door den stadsklokkenis bespeeld wordt, boven dit klokkenspel eindigt de voormelde toren in eenen doorluchtigen appel. Op het koor is nog een doorluchtig torentje, waarin de boomklok hangt. Het kerkgebouw rust inwendig op 18 pilaren van gehouwen steen; om de meeste van welke de predikstoel, de gestoelten der regering en anderen zijn geplaatst. Het orgel, dat in het jaar 1592 vervaardigd was, is in het jaar 1825 door een kostbaar nieuw vervangen, waartoe het kerkbestuur was in staat gesteld door de gemeente en vele godsdienstvrienden, zoo in de stad als onder de aanzienlijken, die toen nog in de nabijheid der stad hun zomerverblijf hadden. Dit orgel is vervaardigd door de orgelbouwers gebroeders B^{atz} van Utrecht, het is een zestien voetswerk en heeft twee manualen en een aangehangen pedaal, de manualen zijn groot 4½ octaaf beginnende met groot C. Het pedaal bevat ruim twee octaaf van groot C tot een gestreept D. Door vier blaasbalgen wordt de wind in dit orgel aangevoerd. Het zoude veel winnen, indien men mogt besluiten daaraan een vrij pedaal toe te voegen, waarvoor nog genoegzame ruimte in de kas aanwezig is. Het koor is door een fraai koperen hek van de kerk afgescheiden, in genield koor hadden voorheen de promotiën der Latijnsche school plaats. In 1855 werd aan deze kerk, door eene godsdienstige weduwe een fraai zilveren doopbekken vereerd. De koperen kaarsenkroonen zijn eenige jaren geleden door engelsche lampen verwisseld. Tijdens het verblijf van Ds. F^{redrik Hendrik} G^{ijssertus} van I^{erson}, die, in 1857, als Predikant bij de Herv. gem. te W^{esp} was beroepen, is door dezen in het kerkmeesterkantoor van gemelde kerk eens hoogst belangrijke vondst van oude boeken en handschriften gedaan, die nog van vóór den tijd der Kerkhervorming dagteekenen en grootendeels herkomstig zijn uit het Oude Convent der Zusteren in S. *Johansklooster* te W^{esp} van welk klooster hierna zal gesproken worden. Deze boeken- en handschriftenschat, bij niemand bekend, stond in eene open kast, vrij bestoven en als geabandonneerd, en er werd door niemand eenige waarde aan gehecht. De Heer van I^{erson} heeft, met onberekenbaar veel moeite en inspanning, deze geheele verzameling, bestaande uit 57 *incunabelen* of allereerste drukken en 51 handschriften, onderzocht en doorlezen niet alleen, maar daarvan gemaakt twee *catalogi* of liever beredeneerde verslagen, waarin met veel zorg al het belangrijke en wetenswaardige in ieder stuk vervat is opgeteekend. » Wat de handschriften aangaat » schrijft van I^{erson} zelf (2), » meen ik te mogen zeggen, dat ik daarin niets, » van 't geen er in voorkomt, en schuilt, en dikwijls wegekruipt, heb » voorbijgezien en onvermeld gelaten. » Onder de *incunabelen* zijn er van hoog typographisch belang; daaronder wordt onder no. 45 van den eenen catalogus vermeld een werk van P^{etrus} H^{ispanus}, *Textus Summularum*, den 26 Mei 1474 te Aalst gedrukt, door JON. DE

(1) *Hist. van het Utrechtsche Bisdom*, D. II, bladz. 379-381

(2) *Kist en Rolvaard's Archief voor Kerk. Gesch.*, D. XI.

WESTFALIA. Om welk boek te zien de Baron de S. GENOIS, Hoogleraar en Bibliothecaris te Gent, den Heer VAN IYERSON, die inmiddels naar Arnhem beroepen was, aldaar kwam bezoeken, vragende of het waarheid was, dat hij dat boek had gevonden? — Het is een alleraardigste druk, die aan allen bibliographen onbekend schijnt te zijn geweest, met uitzondering van twee mannen LAMBINEY en MAITTAIRE, welke laatste het in zijne *Ann. typogr.*, onder den titel van: » *Liber predicabilium* » aanhaalt, hetgeen door DE LA SERNA (die door zijne voorjogenomenheid met THEODORUS MEERTENS, welke bij de Belgen algemeen als eerste drukker bekend staat, zich te verre laat vervoeren) euvcl wordt opgenomen, daar hij op eene vinnige wijze beweert, dat dit boek nimmer bestaan heeft. Nadat deze verzameling van boeken en handschriften, door den Heer VAN IYERSON onderzocht en daardoor het belangrijke daarvan was aan het licht gekomen, hebben heeren Kerkmeesteren gaarne er voor willen zorgen, dat deze letterkundige schat van nu aan der wetenschap tot belangrijk nut en voordeel zal kunnen verstrekken. Bij besluit van gemelde Heeren is, in 1846, deze geheele verzameling aan de koninklijke bibliotheek ten geschenke gegeven, onder bijvoeging van de twee *catalogi*, door den Heer VAN IYERSON vervaardigd.

Ook heeft ter dezer stede eene Waalsche Hervormde gemeente bestaan, waarvan niet blijkt dat zij een afzonderlijk kerkgebouw heeft bezeten. Uit een oud rekeningenboek blijkt, dat het traktement voor den Franschen Predikant door de Vroedschappen bepaald was op twee honderd gulden 's jaars, in te gaan primo Augustus 1689. De eerste Predikant bij deze gemeente was PIERRE PELET, wiens naam in 1692 nog in voormeld Rekeningenboek voorkomt. In 1695 echter wordt gemeld dat het traktement betaald is aan JONAN DE LA BRUYN, Predikant van de Waalsche gemeente binnen deze stad, en verder worden in vermeld boek geene meerdere aantekeningen gevonden; echter heeft deze gemeente langer bestaan, hetgeen uit de kerkeraadboeken der Ned. Herv. gemeente is te bewijzen, immers blijkt daaruit, dat de Waalsche gemeente de helft van de inkomsten harer Diaconie pleeg af te staan aan de Diaconie der Ned. Herv. gemeente, en zulks op bevel van Burgemeesteren, maar dat in 1697 die van de Waalsche gemeente aan den kerkeraad der Ned. Herv. gemeente verzochten, die inkomsten geheel voor zich te mogen behouden, ten einde die ten meeste nutte hunner eigene gemeente te kunnen aanwenden; wellicht dat deze gem. hare godsdienstoefeningen heeft gehouden in het koor der Herv. kerk. Wanneer zij is opgeheven is onbekend.

De Evangelisch-Luthersche gemeente te WESP, die, van hare stichting af tot in het jaar 1647, hare godsdienstige bijeenkomsten in een klein huisje op de *Achtergracht* had gehouden, werd in het gemelde jaar in staat gesteld tot den aankoop van een huis en erve, in de *Gorterstraat*, hetwelk, in 1654, met een daarnaast gelegen huis en erve, vergroot werd, en welke huizen alstoen tot eene kerk zijn verbouwd, die tot in het jaar 1820 door de gemeente als zoodanig is gebruikt geworden. De vervallen staat van dit gebouw had inmiddels de behoefte aan een beter doen gevoelen, waarom het tegenwoordig kerkgebouw geheel nieuw van den grond af werd opgebouwd en in 1820 voltooid, in welk jaar de eerste godsdienstoefening daarin werd gehouden. Het staat aan de westzijde van de gracht, genaamd *de Nieuwstad*, bij de *Kromelleboog-steeg*, een weinig inwaarts, hebbende daardoor een plein voor zich; het gebouw staat geheel vrij;

het erf, dat het onringd en met boomen beplant is, wordt van voren, ter wederzijde van de kerk, door een ijzeren hek van de straat gescheiden. Het is een klein, doch zeer net gebouw, welks voorgevel eenen fraaijen ingang en een vierkant doordruchtig torentje, met spitsen kap heeft. Van binnen is dit gebouw mede zeer net en doelmatig ingerigt, prijkkende, boven den predikstoel, met eenen gedenksteen wegens de oprigting en zijnde van een fraai orgel voorzien. Dit orgel versierde reeds het vroegere kerkgebouw en is in het jaar 1769 vervaardigd door JOHANNES STRUWFLER, Meester Orgelmaker te Amsterdam; het werd op Zondag namiddag den 27 Augustus van gemeld jaar ingewijd. De kerk wordt bij de avondgodsdienst door Engelsche lampen verlicht. Tot het jaar 1783 was deze gemeente in zoodanige omstandigheden geplaatst, dat somtijds het naburig Amsterdam tot het onderhoud van haren Leeraar moest medewerken, doch in het evengenoemde jaar werd zij door een aanzienlijk legaat, groot 25,000 guld., haar bij uiterste wille besproken door wijle Vrouwe Voser, wonende te Muiderberg, in staat gesteld zich zelve te kunnen onderhouden. Den 1 October 1794 werd deze gemeente mede begiftigd door Mejuffrouw CATHERINA MARGARETHA HEBBER te WESP, die haar de tegenwoordige pastorij, met een huis daarnaast, ten geschenke gaf, welke beide percelen zij voor 4100 guld. had aangekocht.

Voormaals hadden de Doopgezinden mede eene vergaderplaats en eenen eigen Leeraar binnen deze stad, doch door het uitsterven van het grootste getal der Ledematen, is er bij het openvallen der plaats geen ander Leeraar verkozen; daarna kwamen nog wel de Leeraars dier gezindte van Amsterdam des zomers te WESP prediken, voornamelijk ten gevalle van die Doopgezinden, welke in den omtrek van WESP hunne buitenplaatsen hadden, doch dit heeft reeds vóór zeer vele jaren geen plaats meer gehad, en waar de vergaderingen gehouden werden is niet bekend.

De Roomsche-Katholieke kerk, welker gemeente den H. LAURENTIUS tot haren Patroon heeft gekozen, is in het jaar 1794 als behuis ingezegend. Zij staat aan de noordzijde van de *Heerengracht*, is eest vrij ruim gebouw, dat uitwendig niets bijzonders en een zeer eenvoudig aanzien heeft, maar inwendig zeer net en wel bezienwaardig is. Zij is van twee gaanderijen voorzien; prijkt met een net bewerkte altaar, zijnde eene tombe in eene nis, waarop een fraai tabernakel, en waarachter eene vrij goed geschilderde *kruisiging* op doek. Het fraaije stukadoorwerk van het plafond verdient alleszins opmerking; in het midden is een Aenziend oog met Cherubijnen omringd, en aan de zijden, in medaillons, de beeldtenissen in bas relief van eenige oudvaders. De kerk wordt bij de avondgodsdienst door sierlijke gaslampen verlicht. Het zeer welluidend en ter ondersteuning van het kerkgezang geschikte orgel is geplaatst op de tweede gaanderij. Het is bij de bouwing dezer kerk in 1794 uit het voormalige Roomsche-Katholieke kerkgebouw, op de *Achtergracht* staande (thans de Societeitszaal), herwaarts overgebracht en door den vervaardiger JOHANNES STRUWFLER, hiervoren reeds genoemd, hersteld.

Vóór de Reformatie bestonden er te WESP twee nonnenkloosters; te weten: het Oude Convent en het Jonge Convent, welke beiden, volgens JONAN LINDBORN (1) onder het Utrechtsche kapittel behoorden. In het eerste, zoo als DE LA TORRE vermeldt, en door oude brieven en stakken ook bevestigd wordt, woonden eenige Nonnen, welke

(1) LINDBORN, *Hist. Daventr.*, p. 58.

den derden regel van St. FRANCISCUS naleefden, en het was aan de bescherming van St. JAN den *Evangelist* opgedragen. Van de stichting van dit klooster is geen bescheid op te sporen. Dit is echter stellig, dat het in de helft der vijftiende eeuw reeds een aanzienlijk gesticht moet geweest zijn, hetgeen blijkt uit eenen bezegelden brief van ANDREAS JANZ. Priester, en ABELGONDS CLAESDOCHTIN, Pater en Mater van het oude Convent, van den jare 1458, waarbij het klooster de verplichting heeft aangenomen » die muuren met de booghen ende ronddeelen tusschen BAR- » reer TONS en REIJER HERMANZ huis en erve" (zijnde de stadsmuur aan de oude gracht, waar het klooster stond) » te maecten ende te houden in » goede Raecke ende Regiment, nae uytwysinghe des brieffs die wij van » die stede voors. daaraf hebben, sonder eeniche arch of list hierinne te » trekken, sonder die steede eenighe Costof te schaede daer af te hebben." Volgens VAN RIJN (1) zoude het te denken zijn dat een gering getal maagden, die weinig vermogen bezaten, omtrent het midden der vijftiende eeuw eene gemeenschap aangegaan hebben, hetgeen hij daaruit afscheidt, dat hem uit een renteboek van dit klooster is gebleken, dat deze Nonnen in den beginne voor het grootste gedeelte de kost gewonnen hebben met weven. Naderhand heeft het klooster, in het aannemen van Nonnen, zekere penningen beginnen te bedingen, welk misbruik, hoewel strijdig tegen de kerkelijke wetten, schier in alle kloosters was ingeslopen. Hierdoor nu, zoo wel als door andere giften, zijn de inkomsten van dit klooster aanmerkelijk vermeerderd. Aldus is HENDRIKJN, dochter van HENDRIK LANBAECHTENS, in het gemelde konvent voor Non aangenomen in het jaar 1499, nadat er alvorens tusschen hare voogden en het konvent besproken was, dat zij vier morgen lands ten behoeve van het klooster zou inbrengen. In het jaar 1552 maakte zij, bij uitersten wil, aan het klooster nog 40 gulden, waarover als getuigen stonden, de Heer JONAN DINESS, Onder-Pastoor van de kerk te WESP, en de Heer ARNT JANSZ, Priester in de zelve kerk, daar het van ouds gebruikelijk was de testamenten en legaten, in het bijwezen van de Pastoors en Priesters, als openbare personen, op te maken. Dit klooster is zeer groot geweest; volgens de oude grondteekening van WESP van het jaar 1551, besloeg het het geheele blok huizen van het Grootte tot het Kleine Plein, en besloten tusschen de Oude gracht en de westzijde van de Grobbe. Bij de stad WESP berust nog een op perkament zeer fraai in kwarto geschreven boek, ten opschrift hebbende: *Dat Boec van de verlichte Mannen van Cisterciën en anderen*, bevattende in drie distinctiën of afdeelingen, 95 oude geestelijke legenden, mirakelen, enz. Uit het onderschrift blijkt, dat het werd geschreyen door PIETRA ZWANNEZ, Priester, in den jare 1468. » Tot Gods lof ende der susteren salichheit in het Oude Convent;» en dat het is bekostigd en wel betaald tot eene eeuwige gedachtenis door ANANT HOZ en NISSE zijn wijf, die beiden in 1467 zijn overleden. Een gedeelte van dit klooster is later tot een Burgerweeshuis ingerigt, een ander gedeelte tot een Armenweeshuis, over welke huizen hierna zal worden behandeld.

Van het andere klooster, het Jonge Convent genaamd, waarvan hier voren bij het maken der twee middelstraten reeds is gesproken, vindt men bij geen schrijver eenig bescheid. Het stond achter het eerstgenoemde, doch was, volgens de grondteekening der stad, veel kleiner. Een gedeelte daarvan, in de *Middelstraat* staande, op den hoek van de

(1) *Hist. van het Utrechtsche Bisdom*, D. II, bladz. 382.

Schoolsteeg, was in de vorige eeuw tot Stadsschool ingerigt. Het is in 1826 weggebroken, en in het jaar daaraanvolgende vervangen door een nieuw gemetseld Wachthuis voor de Schutterij, waar achter, in de *Schoolsteeg*, twee Brandspuithuizen, en daarnaast de tegenwoordige Waag zijn gebouwd.

De Synagoge der Israëlieten, in den jare 1840 gesticht en in dat jaar den 50 October plegtig ingewijd, is een vrij goed en net gebouw, staande aan de oostzijde van de *Nieuwstraat*, bij de *Slijkstraat*. Inwendig is in het midden een vierkant verheven voorlezersgestoelte of tabernakel, en in het Oosten eene nette kast of Arke des Verbonds, ter berging van de Heilige rollen, boven de ingang is eene van tralie-werk voorziene gaanderij voor de vrouwen.

Onder de gestichten van liefdadigheid dezer stad, bekleedt het St. Bartholomeus Gasthuis, waarvan de hoofdingang of poort in de *Middelstraat* is, eene eerste plaats. De tijd van de stichting is onzeker; dat het echter van geen jongen tijd is, blijkt nit den naam van hem aan wien het is toegewijd, en wiens beeldtenis of naam boven alle de buiten ingangen van dit gesticht is uitgehouwen. Het is een groot en geen onaanzienlijk gebouw. Uit drie vleugels of te samen vereenigde gebouwen bestaande, die vijf de noorder, ooster en zuider vleugel zullen noemen; aan de westzijde is dit gebouw begrensd door het stadhuis, en bij de bouwing daarvan, in het jaar 1772, is van de noorder vleugel van het gasthuis een gedeelte weggebroken en door het stadhuis ingenomen, waarvoor de stad nog altijd aan het gasthuis eene jaarlijksehe schadeloosstelling betaalt. In het midden van het gebouw is eene ruime open plaats. De noorder en ooster vleugels voeren het jaargetal 1623 en de zuider vleugel dat van 1650, doch het is duidelijk dat beide deze jaartallen slaan op verbouwingen. Ofschoon voor zoo verre men kan nagaan, alleen geschikt voor een gasthuis of berging voor vreemdelingen, worden thans mede daarin verpleegd de weezen, vroeger in het Armenweeshuis opgenomen, zoo mede de weezen, die in het Burgerweeshuis behooren, welke laatste daarin worden besteed en onder afzonderlijke Regenten staan; terwijl voorts ook gebrekkigen of behoeftigen, hetzij voor rekening van Diaconen of particulieren daarin worden opgenomen. De noorder vleugel bevat behalve de kamer van Regentessen en de woning voor den vader en moeder van 't gesticht eene ruime zaal, dienende tot dagelijks verblif en eetzaal der oude lieden en weeskinderen; de bovenverdieping is ingerigt tot afzonderlijke slaapvertrekken voor mannen en weeskinderen. De ooster vleugel, waar boven geene verdieping is, bevat de slaapkamer der oude vrouwen. — In de zuider vleugel is de eigen bakkerij van het gesticht, benevens de Regentenkamer, een ruim vertrek, waarin onder eenige andere schilderijen ook nog een groot schilderstuk gevonden wordt van den dikwijls genoemden *Gussart Jansz. Sibille*, in 1647 geschilderd en voorstellende een *gebouw van barmhartigheid*, voor hetwelk eene menigte van behoeftigen gekleed en verkwikt worden. Het oostelijk gedeelte van dezen vleugel, is thans tot de steds Armen-school ingerigt, waarboven een lokaal gevonden wordt, dat eenige jaren tot Stadsteekenschool heeft gediend. In het gasthuis worden thans verpleegd 5 mannen en 12 vrouwen en er bevinden zich thans 16 weeskinderen, onder welke 7 jongens en 9 meisjes.

Het voorm. Burgerweeshuis, aan de *Oude-Gracht*, in vroeger eeuwen een gedeelte van het klooster voor de zusteren van *Sr. Jan de Evangelist*, genaamd het Oude Convent, is, bij fundatiebrief van

de Ridderſchap, Edelen en Steden van Holland en West-Friesland van 26 November 1611 opgerigt. Bij die fundatiebrief of ordonnantie is geordineerd en geſtatueerd: » dat de Regenten niemand boven de ne- » gen jaren oud zijnde ofte in Onecht verwekt en van Onechte oude- » ren, of geen twaalf jaren in deze Stede of Carspel gewoond, en hunne » poorterschap gekocht en betaald hebbende, zullen mogen innemen, » maar alleen de echte en eerlijke poortenaren verſtorven kinderen." Dit gebouw is in den jare 1812 verhuurd aan de Diaconie der Herv. gemeente die daarin eene spinnerij van garen en katoenen heeft opge- rigt. In het jaar 1819 is het in het openbaar verkocht geworden aan de Heeren PAFEGAAJ ED VAN ACSTER, die daarin eene spinnerij, wol- kammerij en tapijtfabriek hebben opgerigt, welke fabriek een aantal jaren zeer heeft gebloeid; in de laatste jaren echter is zij trapsgewijze verminderd en heeft eindelijk opgehouden te bestaan. Thans wordt in dit gebouw eene Stoom-waſch- en bleekerij uitgeoefend.

Het voorn. Armenweeshuis, mede aan de *Oude-Gracht* ſtaande en vroeger evenzeer een gedeelte uitgemaakt hebbende van het St. Jans klooster, is thans gedeeltelijk ingerigt tot eene Stads burgerſchool en gedeeltelijk tot Stads werkplaats. In 1662 is, door Regenten van het St. Bartholomeus gaſthuis, tot de oprigting van een armenweeshuis beſloten, de armenweezenen werden echter tot 1667 in het gaſthuis gehuisvest en zijn in dat jaar naar het Armenweeshuis overgebracht, alwaar zij zijn verbleven tot 1790, als wanneer zij, op het beſluit van Burgmeesteren en Vroedschappen, wederom naar het gaſthuis zijn ver- voerd en sedert dien tijd aldaar zijn opgevoed.

In den jare 1839 is door de R. K. gemeente aangekocht een huis en pakhuis aan de noordzijde van de *Heereſgracht*, welke percelen tot een doelmatig en wel ingerigt gebouw zijn vertimmerd, thans be- kend onder den naam van *Gesticht-van-Liefdadigheid*. Het ſtrekt ter verpleging van oude mannen en vrouwen, alsmede tot op- voeding van weezenen tot die gemeente behoorende, daarin worden thans verpleegd 6 mannen 6 vrouwen en 3 weezenen.

Nog dient te worden melding gemaakt van hetgeen door den Heer CON- NELLIS VAN DROSTHAGEN, in leven Notaris en Procureur te WEEſP, bij beſlo- ten uiterſten wil, in 1714, is gemaakt en in 1718 door zijn dood beves- tigd, volgens welke hij zijne nalatenschap, beſtaande in huizen en lande- rijen — thans in inſchrijvingen op het grootboek der Nationale ſchuld en landerijen — onder het beheer van drie executeuren heeft geſteld, » welke » executeurs," naar luid van het testament, » altoos in cas van afster- » ven van een van hun drieën verplicht zullen zijn een ander bekwaam » en eerlijk perſoon (zullende meeten zijn twee van hun drieën van » de R. K. religie) in des eerſtoverledenen plaats te eligeren ende ad- » sumeren, die gelijke magt zal hebben." De zuivere inkomſten dier nalatenschap, moeten in drieën verdeeld worden, als aan zijne behoef- tige vrienden van moeders zijde, aan de Armen der R. K. gemeente en aan het Armenweeshuis. Ter gedachtenis van dezen Heer is in een gevel van een der gebouwen, tot deze nalatenschap behoord heb- bende, ſtaande in de *Middelſtraat* nabij de *Slijkſtraat*, een ſteen ge- plaatſt, waarop men het volgende verſeje leest:

DE VOORZORG VAN DROSTHAGEN
VOOR ARMEN, WEEZ' EN MAGEN,
ZIJ STEEDS BIJ 'T NAGESLACHT
MET DANKBAARHEID HERDACHT.
MDCCLXXVIII.

Enige minuten buiten de stad, aan den Korte Muiderweg, ligt de fraaije Stedelijke Begraafplaats, in het jaar 1829 daargesteld, waarvan een gedeelte voor de R. K. is afgescheiden. Zij vormt een groot vierkant en is door een hek, met sinnabeelden des doods, afgesloten. Men vindt op deze begraafplaats ook eenige gemetselde kelders, versierd met gehouwen gedenkstenen. Zij is geheel omplant met populierboomen, en wijders omgeven door een alleraangenaamste openbare wandeling. Schaduwtijke lanen, donkere prieëlen, statig geboomte, fraaije uitzigten en de nabijheid van den Akker Gods nopen evenseer tot stille overpeinzing, als tot herdenking aan het verledene. Op den zelfden plek toch stond eenmaal het buitenverblijf Landskroon, het Valkenhof van den dichtertlijken Drossaard Hoerr. Bij den ingang tot deze wandeling, in welker midden de begraafplaats als verscholen ligt, staat eens nette doodgraverswoning, waarbij eene behoortlijke lijkenkamer. Den 6 Januarij 1830 is daarop voor het eerst begraven.

Dehalve de reedsgenoemde 2 Brandspuihuizen, in de *Schoolsteeg*, is nog eenige jaren geleden aan de Noordzijde der Harvermeê kerk een net gebouw gemetseld, geschikt tot berging van drie brandspuiten met toebehooren.

Den 9 November 1791 is te Wxss een Letterkundig genootschap onder de sinspreuk: *Voor het Menschdom* opgericht, hetwelk gedurende eenige jaren zeer gelooïd heeft en vele Geleerden onder zijne Leden telde. Drie deelen met verhandelingen en letterkundige stakken, zijn door dit genootschap in de jaren 1793, 1794 en 1798 in het licht gegeven. In het begin der tegenwoordige eeuw is dit genootschap echter reeds onthouden geworden. Het lokaal, waar het zijne bijeenkomsten hield, vroeger de oude R. K. kerk, staande aan de *Achtergracht*, behoort thans aan de stad en is verhuurd aan de Societeit *Vriendschap en Benvragt*. De ruime en schoone zaal, die wel bezienwaardig is, wordt door gemelde societeit ook aan onderscheidene inrigtingen, binnen de stad bestaande, ook wel aan particulieren tot het geven van partijen, afgestaan. In gemeld lokaal vergadert het Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 15 September 1799 is opgericht en ongeveer 40 Leden telt. Dit Departement heeft drie zeer nuttige instellingen, als: 1° de Spaarbank, 2° de Commissie tot uitdeeling van warme en voedzame spijsen aan behoeftigen gedurende den winter en 3° de Herhaling-school, in 1847 opgericht, en waaraan gedurende het eerste jaar, bij afwisseling een getal van ongeveer 190 leerlingen heeft deel genomen.

Nog bestaan alhier een Muzijkgezelschap: *Filomele* genaamd, hetwelk ruim 20 medewerkende personen telt en den 19 Februarij 1841 is opgericht, en eene Zangvereeniging, met name *Euphonia*, in 1847 opgericht, welke thans 20 zangers en zangeressen telt.

Vroeger had men te Wxss eene zeer bloeiende Latijnsche school. Wanneer zij gesticht en wie de eerste Rector daaraan geweest is, ligt in het duistere, zooveel is echter zeker dat, van de jaren 1591—1599, sekeren Meester GERRIT Rector aan deze school geweest is, doch onbekend is het van waar hij kwam, en of hij hier overleden dan wel naar elders vertrokken is. De laatste Rector van deze school is geweest FRANCISCUS ADRIANUS VAN ACYER, geboren te Gent, den 12 Junij 1721, en overleden te Wxss den 31 Maart 1789. De gemelde school is, in 1790, in eene Fransche kostschool voor jonge Heeren herschapen, die thans gemiddeld een getal van 40 leerlingen telt. Het lokaal, aan

de stad behoorende, staat aan het einde der *Nieuwstad* en is, ten vorigen jare (1848), aan de achterzijde zeer vergroot en verfraaid geworden. De kostschool voor jonge Jufvrouwen, die gemiddeld 50 leerlingen telt, is een particulier eigendom van de tegenwoordige onderwijzeresse en een der fraaiste woonhuizen der stad, staande aan de Noordzijde van de *Heesengraacht*. In het jaar 1845 is daar naast een afzonderlijk en sierlijk schoollocaal gebouwd. De Stads Burgerschool telt gemiddeld 180 en de Stads Armyschool 100 leerlingen.

WESP is de geboorteplaats van de Godgeleerden: **ARNOLDUS LOUWY** of **LOUWIUS** S. S. Theol. Lic., geb. 17 September 1897, † 19 Juni 1686, nadat hij vier en dertig jaar Pastoor in zijne geboorteplaats was geweest, en **SALOMON VAN TIL**, geb. 26 December 1643, † 31 October 1715, als Hoogleraar in de Godgeleerdheid te Leyden.

Van den Geneeskundige **JOANNA HOUTMAN**, geb. 15 Maart 1754, † 24 April 1825, die mede niet onverdienstelijk de Nederlandsche lier hanteerde.

Van den Schilder **GIJSBERT JANSZ. SIBILLE**, die in de eerste helft der zeventiende eeuw leefde en Burgemeester in zijne geboortestad was.

Van den Kunstplaatser **JOACHIM JAN OORTMAN**, geb. 23 Mei 1777, † te Parijs, den 9 Januarij 1818.

WESP was oudtijds leenroerig aan het bisdom van Utrecht en heeft als zoodanig langen tijd onder het bestuur der Heeren van AMSTEL gestaan. Bisschop OTTO II begiftigde, in 1225, **GIJSBRECHT VAN AMSTEL**, den eersten van dien naam, met het hooge gerecht van Muiden, Wesp en Diemen. **GIJSBRECHT VAN AMSTEL**, de derde van dien naam, is mede bezitter van WESP geweest. Ofschoon **GODELIJDE**, Abdisse van Elten, bij haren afstand van Goiland (Nardinelandt) aan Graaf **FLORES V**, in 1280, deze stad mede onder hare eigendommen telde, is het echter zeer waarschijnlijk, dat hij, na zijne verzoening met den Graaf, in het bezit daarvan verbleven is, tot dat hij, als medepligtig aan den moord des Graafs, het land moest ruimen en zijne goederen voor den Graaf verbeurd verklaard werden. Graaf **JAN II** begiftigde daarmede zijnen broeder **GUSO VAN HENEGOUWEN**, na wiens overlijden het weder aan **WILLEM-III** verviel, en sedert dien tijd is WESP onder het grafelijk bestuur gebleven.

De lotgevallen der stad zijn, zoo verre men heeft kunnen nasporen, de navolgende:

In 1204, omdat **GIJSBRECHT III**, Heer van *Amstel*, hulp verleend had aan de weduwe van **DIRK VII**, Graaf van *Holland*, Vrouwe **ALKEID**, die de grafelijke regering op hare dochter **ADA**, gehuwd met **LODEWIK**, Grave van **LOON**, wilde doen overgaan, werd WESP door de Kennemers, die de zijde van **WILLEM I**, den broeder van den overledenen Graaf, hielden, onder aanvoering van **WOUTER VAN KENORD** en **ALBRECHT BANJAARD VAN BREDROED**, in de asch gelegd.

In 1586 werd de stad WESP, thans onder het bestuur van **WILLEM V**, Graaf van *Holland*, staande, door **JAN VAN ARKES**, den zeven en veertigsten Bisschop van Utrecht, met geworven krijgsvolk belegd en zoo hevig bestormd, dat hij daarvan binnen vier dagen meester werd, waarna hij de stad verbrandde, die inmiddels door de inwoners verlaten was.

In 1734 werd de stad bemagtigd door **ARNOLD VAN HEEBE**, den negen en veertigsten Bisschop, en zulks ten gevolge van den twist, waarin de Utrechtschen met Hertog **ALBRECHT VAN BEIJEREN** geraakt

waren over de betaling eener somma van 5700 ponden, wáatvoor ten jare 1556 het slot te Vreeland, in deze zoen tusschen Hertog WILLEM en Bisschop JAN VAN ARKEL, wederom aan den Bisschop was afgestaan, doch welke somme echter nimmer was voldaan geworden. Wel hadden de Stichtschē in gemeld jaar 1575 eenige gemagtigden naar 's Gravenhage gezonden, om niet den Hertog af te rekenen, doch deze keerden onverrichter zake terug, alsoo zij de volle som niet bragten, en beklaagden zich bij hunne terugkomst over de van den Hertog gelede ne hoon. Hierop werden door Bisschop ARNOLD eenige benden op de been gebragt, die daarmede eenige Hollandsche plaatsen, en daaronder WZESP innam, na vooraf het huis Kroonenburg omvergeworpen en daardoor den schrik rondom zich te hebben verspreid. De stad werd toen door hem onder zware brandschatting gesteld, ter voldoening waarvan eenige inwoners als gijzelaars werden medegenomen.

Het schijnt dat men in of omtrent het jaar 1455 in Holland wederom voor eenen aanval der Utrechtschen is bevreesd geweest, immers bij handvest van Hertog FILIPS VAN BOURGONDIE, den 27 December van dat jaar verleend, worden die van WZESP en *Wespercarspel* gelast » dat zij de stad, poorten en vesten in aller manieren zouden sterken, » bewaaken en bewaren, alsoo die van Utrecht, » gelijk hij sich uitdrukt, » eenige van de steden hun naast gelegen zouden tragten in te » neemen." (1). Men vindt nergens aangeteekend dat de stad, omtrent dezen tijd, eenige vijandelijkheden te verduren heeft gehad.

Na het eindigen van het getroffen bestand in 1506, ontbrandden de ontstane oneenigheden met Gelderland, als met vernieuwde woede. De Gelderschen, door hunnen stoutmondigen Hertog KARL VAN EGENESD aangevoerd, deden een inval in Holland, en vermeersterden in Mei van het jaar 1508 de stad WZESP. Om haar des te spoediger in zijn geweld te kunnen krijgen, liet hij aan den eenen kant brand stichten, en, terwijl de burgers met blusschen bezig waren, de stad aan de andere zijde door zijne krijgsbenden overrompelen. Zeer veel had WZESP daarbij te lijden, en dit ongeval kwam haar voornamelijk over, omdat zij geweigerd had bezetting in te nemen. De meeste schrijvers verschillen in de opgave van het jaar, waarin deze gebeurtenis heeft plaats gehad. PONTANUS, door latere schrijvers nagevolgd, stelt haar, in zijne *Beschrijving van Amsterdam*, op het jaar 1507; doch in zijne *Geldersche Historie* plaatst hij die op het jaar 1508; anderen weder vermelden het jaar 1505 of 1506; doch in eene akte der stad Amsterdam van den jare 1512, wordt duidelijk het overvallen van WZESP in het jaar 1508 gesteld. Dat die stad in Mei ingenomen werd, wordt uitdrukkelijk gezegd in de registers der stad Amsterdam van het jaar 1514, waar men leest: » dat CLAES HEYN, » Burgemeester der stede, zes ponden grooten vlaams (56 guld.) » beloofd werden, voor zijn timmerhuis op *de Lastaasje*, welk » afgebrand werd, toen de Gelderschen, in *May*, WZESP ingenomen hadden."

De Hertog van Gelder, die in persoon binnen de stad WZESP gekomen was, met oogmerk, om zijne veroveringen voort te zetten en ook Amsterdam te bemagtigen, zond eenen Priester naar laatstgemelde plaats, om haar, in zijnen naam, op te eischen en de regering van Amsterdam te dwingen, hem voor Heer te erkennen; de Priester moest echter onverrichter zake naar WZESP terugkeeren, het mondeling antwoord

(1) *Groot-Memoriaal*, no. 1, fol. 270.

der regering van Amsterdam overbrengende: „Dat zij Koning **FILIPS** „trouw gezworen had, die zij, zijne kinderen, houden wilde, en dat „zij nog niet in de noodzakelijkheid gebragt was, om van Heer te „moeten veranderen.” **KARL VAN ECOMONS**, hierdoor nog meer verbitterd, trok, aan het hoofd van een deel zijner benden, over het Papenveld naar het gebucht IJpesloot, waar de Amsterdammers in der haast eene schans hadden opgeworpen, die door een gewapend schip, in de Diemermeer en door eenige andere gewapende vaartuigen, in het IJ liggende, ondersteund werd. **KARL** wilde eerst het schip in de Diemermeer veroveren, en de Gelderschen riepen reeds het scheepsvoik toe: „Waterhonden u zal het gelden,” waarop de Hollanders echter antwoordden: „Eerst hebben en dan hangen,” tevens de Gelderschen zoo geweldig beschietende, dat zij weldra, met verlies van eenige manschappen, naar **WZESP** moesten terugtrekken. De Hertog liep daarbij groot gevaar het leven te verliezen, zijnde de hut, waarin hij zich bevond, geheel doorschoten. In den nacht van den 24 Junij deszelfden jaars, toen het zeer donker was, trachtten de Gelderschen andermaal de voornoemde schans en het schip in de Diemermeer te bemagtigen, doch deze onderneming liep wederom ten hunnen nadeele uit en daarbij werden, door de Amsterdammers, vele krijgsgevangenen gemaakt. Na het mislukken dezer laatste onderneming bield Hertog **KARL** zich nog eenigen tijd te **WZESP** op, en keerde toen, de stad goed bezet latende, naar Gelderland terug. Keizer **MAXIMILIAAN VAN OOSTERRIJK**, die als voogd over zijnen minderjarigen kleinzoon **KARL II**, Graaf van *Holland* (naderhand Keizer **KARL V**), de Nederlanden beheerde, had inmiddels een leger bijeengetrokken te Naarden en sloeg daarmede het beleg voor **WZESP**. Tegen den winter werd deze stad van drie kanten naauw ingesloten, onder anderen door eene schans, die de Amsterdammers op den dijk, tegenover het Papenveld, hadden opgeworpen. Ook kwam er toen groot gebrek aan levensmiddelen in **WZESP**, zoodat sommigen in vijf dagen geen brood proefden en somtijds geen anderen drank dan water wisten te bekomen. Tijdens dit beleg liet Keizer **MAXIMILIAAN** zich in persoon te Amsterdam, als voogd van zijnen kleinzoon, huldigen en bevestigde, bij den eed, als zoodanig den 20 Augustus 1568 afgelegd, niet alleen de handvesten, ook van **WZESP**, door wijlen zijnen zoon **FILIPS** gegeven, maar tevens alle die, welken door de Graven en Gravinne van Holland verleend waren.

Een hevige storm had, op den 15 October daaraanvolgende, onder anderen den zeedijk tusschen Amsterdam en Muiden doen bezwijken, zoodat ook de landen om **WZESP** geheel onder water waren gezet. De Waterlanders meenden, dat men ter dezer gelegenheid **WZESP** met schepen zoude kunnen heroveren en boden zich daartoe aan. Van hun ontwerp werd echter geen gebruik gemaakt, vermoedelijk om dat de vredehandeling, die voor eenigen tijd te Kamerrijk aangevangen was, thans op eenen goeden voet stond. Intusschen had een Hoofdman van de Geldersche bezetting te **WZESP** aan die van Amsterdam geschreven, dat hij hun op eene heimelijke wijze de stad wilde overleveren. Daarop zonden zij twee Monniken uit het Minderbroedersklooster naar hem af, om nader met hem te onderhandelen. De gezegde Hoofdman middelerwijl ziek geworden zijnde, bevond zich te bed, toen de Monniken voor de stad kwamen; men vroeg hun, wat zij begeerden, en toen zij daarop den naam van den Hoofdman genoemd hadden, voor wien zij zeiden, met brieven belast te zijn, kreeg men eenig

kwad vermoeden en bragt een ander Hoofdman tot hen, die veinade de persoon te zijn, naar wien zij gevraagd hadden; alzoo de Monniken geen van beiden in persoon kenden, lieten zij zich misleiden en gaven hem de brieven over; zoodra waren echter deze niet gelezen, of de Monniken werden vastgehouden en, tot tweemaal toe, in een schuitje gezet, om in de Vecht verdrongen te worden. Dit gevaar ontkwamen zij evenwel nog gelukkig, ofschoon zij nog langen tijd gevangen gehouden werden. De kranke Hoofdman echter, die kort daarna overleed, werd onder de galg begraven. Eenigen tijd daarna kwam HERMAN ERKELENS, die over de bezetting van WESSEP het bevel voerde, onder vrijgeleide te Amsterdam, waar hij zich, door een geschenk van zijden stoffen, liet bewegen, om te beloven, dat hij de kerksieraden van WESSEP ongeschonden zoude laten, waarna hij naar de besloten stad terugkeerde. Den 10 December werd de vrede te Kamerrijk met de Gelderschen gesloten en daarbij, onder anderen, bepaald: » dat KAREL VAN GELDER WESSEP en het slot te Muiden binnen veertien dagen ruimen zoude." Hij deed dit echter niet dan met weersin en op het sterk aanhouden des Konings van Frankrijk eerst in het begin des jaars 1509 (1).

In de Nederlandsche beroerten hield de stad WESSEP de zijde des Konings van Spanje tot in het jaar 1577, toen op den 16 Januarij, » door Schout, Burgheemeesteren ende ghemene Rade ende Vroedschap » tot WESSEP, van wegens WESSEP en *Weseperskarspel* ghecommitteert wierden, die eersame JAN GERBIZT CUYP ende HILLEBRANT GOVERTS » om met den Prince van Oranje, als Stadhouder over Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt een verding aan te gaan" hetwelk ook op den 29 dier zelfde maand wederzijds gesloten werd. Onder de artikelen van dit verdrag zijn de voornaamste, » de vrijheid der Relegie, en » de stad en 't Carspel met gheenen soldaten te bezwaaren, ten waare » door hoochnodigsten noodt, daer het welvaren der lande, alsulcks » ware vereischende, ende dan 't zelve geschiede tot gemeyne costen » der Landen van Hollandt ende Zeelandt." Niettegenstaande het even-gemelde verdrag ontstonden er in 1579 reeds eenige verschillen tusschen de Roomschen en Onroomschen, alzoo de eerstgenoemden met medeweten en op aandrijven van eenigen uit de Regering, ondernamen de Hervormde godsdienst te storen, hetwelk ten gevolge had, dat de Staten van Holland den Amsterdamschen Burgemeester, WILLEM BARDES, derwaarts zonden, die zeven personen uit de Vroedschap, en drie daarvan benevens den Secretaris en ouden Pastoor, behoudens goed en eer, ter stad uitzette. Het straffen der oproerigen liet hij aan den Schout en de Wethouderen over. Doch na het herstellen van de rust in de stad kregen de ballingen verlof, om terug te mogen keeren. Na dit voorval schijnt aldaar de godsdienstvrijheid en verdraagzaamheid in hooge mate geheerscht te hebben, hetgeen bij de Hervormden in andere steden zeer in het oog viel, en waarover de berichte-Leydsche Hoogleeraar SABAVIA in 1587 zich voor Gemagtigden der Staten in vrij bitse bewoordingen uitliet.

Voor zoo verre ons bekend is heeft deze stad in de Godsdienstige geschillen der zeventiende eeuw geen deel gehad.

In 1629, toen Graaf HENDRIK VAN DEN BERGH, Veldmaarschalk van het Spaansche leger, in Julij des selfden jaars eenen inval in de Veluwe had gedaan, werden onderscheidene steden en daaronder ook WESSEP

(1) WAGENAAR, *Beschrijving van Amsterdam*, St. I, blad. 210 en 211.

met krijgsvolk bezet. De Drossaard PIERRE CORNELISZ HOOFT, kwam in November van dat jaar te WZSS om de bezetting te monstereu; evenwel bleef de stad toen van vijandelijk bezoek versochoond.

De communicatie tusschen Amsterdam en WZSS was voormaals onseker en moeijelijk, te water kon men niet anders dan met zeilschnitten over het IJ en de Zuiderzee en voorts door de Vecht, die bij Muïden in de Zuiderzee valt, naar WZSS varen; te land moest men langs den zeedijk en door de Diemerban reizen. Met droogmaken van de Diemermeer, omtrent het jaar 1630, en het aanleggen van eenen wandelweg langs de oostzijde des Amstels, tot aan de Diemermeer-brug, gaf de eerste aanleiding om op het maken van eenen wagenweg en trekpad op WZSS bedacht te zijn, waartoe de beiden steden, op den 15 October 1637 het benooidigde octrooi verwierven. In het volgende jaar trof men twee overeenkomsten, eene met de geërfdén aan de oostzijde van den Amstel, tusschen de stad Amsterdam en de Diemermeer-brug, die aannamen, de bruggen, in dien weg gelegen, te onderhouden, mits de twee steden de buitenvleugels dier bruggen, de schooijing langs den Amstel, en 12 voeten (3,76 ell.) wegs daarnevens, tot een trekpad onderhielden. Het overige gedeelte van den weg, die in het geheel 50 voeten (15,69 ell.) breed moest zijn, zon ten laste van de ingelanden blijven. De andere overeenkomst werd gemaakt met die van de Bijlmermeer, welke toestonden, dat de twee steden hunne nieuwe vaart en weg, beginnende van omtrent de Diemermeer-brug af, mogten gebruiken, mits beide de vaart en weg, den laatsten die veertig voeten (12,55 ell.) in het geheel breed moest zijn, ter breedte van acht en twintig voeten (8,78 ell.) naar behooren onderhoudende. Voorts moesten de steden het trekpad doen leggen boven op den Ringdijk van de Bijlmermeer. Vervolgens viel men aan het leggen van het trekpad, hetwelk langs het water de Gaasp tot aan WZSS voortliep, en waar naderhand een wagenweg, van Diemerbrug af, werd bijgevoegd, om welken te onderhouden den twee steden, in het jaar 1655, vergund werd eenen tol te heffen.

Nog zijn de steden Amsterdam en WZSS, in het jaar 1650, overeengekomen, niet alleen om den Vechtdijk tusschen WZSS en den Hinderdam te herstellen en te onderhouden, maar ook om dien, nevens den Broedijk, bij de Uitermeersche sluis, te maken tot een sandpad van WZSS naar 's Graveland, en verwierven in 1675 octrooi tot het heffen eener gabelle van alle personen, met jaagschuiten varende van WZSS naar Uitermeer, en van daar, of naar den Hinderdam, of door de vaart langs den Broedijk naar 's Graveland; ook van de rijtuigen, paarden en ander vee, die dezan weg langs kwamen (1).

Was men in 1629 beducht geweest voor eenen vijandelijken aanval, dat gevaar verduubelde en klom ten hoogsten top, bij den inval der Franschen, onder LOUWIS XIV, in het jaar 1672, tot in het hart van Holland. Toen de Franschen, op den 27 Junij, bezit van Naarden hadden genomen, waren de steden Muïden en WZSS van alle verdedigingsmiddelen ontbloot en zonder bezetting. Reeds hadden vijf Dragonders van het garnizoen te Naarden zich verstout binuen Muïden te komen, en aldaar den Burgemeester ALBERT ANIS STOECK, bij hun vertrek, de gouden knoopen uit zijnen halsdoek te ontnemen. Kort daarna echter bezette Prins JOHAR MAURITS VAN NASSAU, met eene

(1) WAGENAAR, Amsterdam, St. III, bladz. 118 en 114.

genoegzame magt Muiden. Vijf kompagnieën stadssoldaten werden van Amsterdam naar Wessp ter bezetting gezonden, terwijl nog bovendien uit ieder der zestig kompagnieën Amsterdamsche Schutterij, vijf en twintig mannen, geloot of bij vrijwillig aanbod genomen, onder de Kapiteins JACOB VAN DER WAAIJEN en NICOLAAS VAN LOOS, in WESSP gelegd werden; de versterking van welke stad bovendien door die van Amsterdam werd op zich genomen. Deze maatregelen waren dan ook niet nutteloos, want de Franschen gaven hunne veroveringsplannen nog niet op, maar nestelden zich te Muiderberg, van voornemen om Muiden, Wessp en eindelijk Amsterdam te bemagtigen. De vijand werd echter weldra, zoo door het grof geschut uit Muiden, als door het hevig vuur van gewapende uitleggers in de Zuiderzee en van drijvende batterijen op het Naardernmeer, genoodzaakt Muiderberg te verlaten, en daarna ook Naarden, hetwelk door den Graaf VAN WALDEK met grof geschut hevig beschoten werd, te ontruinen.

Het overgaan van Naarden had voor het vaderland in het algemeen en voor de steden Muiden, Wessp en Amsterdam in het bijzonder de gelukkigste gevolgen: want de Franschen verlieten terstond al hunne posten langs de Vecht en namen de wijk naar Utrecht (1).

De algemeene actiewoede, in het beruchte jaar 1720, verlokte ook de stad Wessp, om aan dezen verderfelijken handel deel te nemen; aldaar werd in September van gemeld jaar, door Burgemeester en Regeerders der stad, op verzoek van eenige kooplieden, „geconsenteert, een Compagnie van Commerce, Navigatie, Trafique, Assurantie, Bodemarke enz. in hare stad opterechten,” waarvan het kapitaal zoude bestaan in vijftien millioen guldens, verdeeld in 7500 actiën, ieder van 2000 gulden. Het schijnt echter, dat deze Compagnie op ver na niet volteekend is geworden en, even als zoo vele anderen, kort na hare geboorte is te niet gegaan (2).

In 1748 werd het huis van den pachter HOSKVEN, door eenige onverlaten, meestal vreemdelingen, geplunderd en afgebroken.

Toen in de laatste helft der vorige eeuw de zucht tot wapenoefening door geheel Nederland veld won, was deze stad ook daarin niet achterlijk. Een genootschap van wapenhandel door eenige bijzondere personen reeds in November 1785 opgericht, doch nimmer door de Wethouderschap gewettigd, was van korten duur, vermits Heeren Burgemeesteren zulks om bijzondere redenen afkeurden. De schutterij, waarvan te bewijzen is, dat zij reeds in 1410 bestond, werd in betere orde gebracht, en steeg langzamerhand tot dien luister, waardoor zij in 1786 en 1787 de bewondering der kenners wegdroeg.

Bij het formeren van het cordon van de Maas tot aan de Zuiderzee, kwam alhier, op den 20 October 1786, in garnizoen het tweede bataillon van ONDERWATER, sterk 350 man, hetwelk ter versterking van de forten Uitermeer en Hinderdam, bij beurtverwisseling, detachementen afzond; welk garnizoen, op den 16 September 1787, bij gelegenheid van het verlaten der stad Utrecht, versterkt werd met een bataillon van het regiment *Amsterdam* (waardgelders). Een detachement Pruisische Kavallerie, hetwelk zich den volgenden dag voor de poort vertoonde, vlugtte echter weldra, toen de alarmtrom binnen de stad geroerd werd. Het garnizoen werd de daarop volgende dagen wederom zeer versterkt door het binnenrukken van onderscheidene

(1) KONING, *Geschiedenis van het slot te Muiden*, bladz. 39-41.

(2) *Groot Tijdschrift der dwaasheid*. Conditiën, bladz. 12. Vier brieven, bladz. 10.

bataillons Infanterie, benevens een groot deel Kavallerie. Alles werd ter verdediging van de stad in orde gebragt. Een gewapend kofschip, op de Veebt liggende, deed, den 23 September, des morgens ten half vijf ure, eenige seinschoten; dadelijk vloog het geheele garnizoen in de wapenen, en welhaast vielen de Pruisische troepen de stad aan de oost-, zuid- en westzijde gelijktijdig aan, doch werden door den dapperen tegenwoer voldra genoodzaakt met verlies te wijken. Drie dagen daarna echter ontving de bezetting op hooger orde bevel, om de stad aan de Pruisische troepen in te ruimen, en daarop sloot de brave en achtingwaardige Kolonel VAN DE POLL, als Kommandant der bezetting, met den Generaal-Majoor von KALKREUTH, eene kapitulatie, waarbij onder anderen de uittocht van het regiment Dragoniers van BYLAND, het bataillon van BYLAND Infanterie, het bataillon van het regiment Walons van VAN DE POLL, en het detachement Artilleristen, met alle krijgseer toegestaan, en aan de stad WESP, aan hare burgerij en aan ieder hoofd voor hoofd in het bijzonder de onbepaaldste bescherming beloofd werd. Dit verdrag werd door genoemden Pruisische Veldoverste getrouw nagekomen, hetgeen hem toen de regtmattige hoogachting der Weesperen heeft doen verwerven. Ten gevolge der geslotene kapitulatie kwam des avonds van den zelden dag een detachement Pruisen in de stad post vatten, terwijl het Hollandsche garnizoen den volgenden morgen met slaande trom en vliegende vandel uittrok. Sedert dien tijd tot den 8 October is deze stad met een talrijk garnizoen bezwaard geweest, dat somwijlen wel uit 1500 à 1400 man bestond. De overgave echter van Muiden en Diemerbrug bragt welhaast hierin aanmerkelijke verligting te weeg. Sedert is WESP tot in het begin dezer eeuw voortdurend met krijgsvolk bezet gebleven.

Den 29 November 1813, omstreeks twee ure na den middag, ontving de stad WESP een zeer onverwacht en onvriendelijk bezoek van ruim 600 man Fransche troepen, van onderscheidene wapenen, behoorende tot het garnizoen der toen nog door de Franschen bezette vesting Naarden, welke troepen, onder bevel van den Kolonel von PFADENHAUEN, met stillen trom van de zijde van Muiden binnen de stad rukten, met zich voerende 2 houwitsers en 8 ledige boerenwagens, elk met twee paarden bespannen. De onverwachte komst dezer krijgslieden vervulde de stad met angst en schrik; nauwelijks binnengerukt, werden door hen alle de bruggen, die naar buiten voerden, opgehaald en bij elk daarvan eene wacht geplaatst, om het uit- en ingaan te beletten, waardoor alle gemeenschap met de buitenwonenden werd belet. Na zich aldus van alles verzekerd te hebben, begaf de Kolonel zich naar het stadhuis, voor hetwelk de twee houwitsers werden geplaatst. Aldaar rigtte hij het woord aan den Adjunct-Maire JACOBUS BRANKAMP, die, bij ongesteldheid van den Maire, het bestuur in handen had. Hij vroeg op hoogen toon » of er ook oranje in deze stad werd of was » gedragen, en of het Bestuur ook eenige verandering had ondergaan." Hooger bet een en ander geschied was, werd hem echter op deze vragen een ontkennend antwoord gegeven, waarop hij hernam: » Gelukkig, ik had anders in last alle de schuldigen naar Naarden te » vervoeren, en als dit niet goedschiks konde geschieden, de stad aan » mijne manschappen ter plundering over te geven." Intusschen vertoonde hij daarna eene order, om alhier eene zware oepsching te doen, bestaande in 1060 lakens, even zoo vele dekens, 900 hemden, 1400 pond windsels, 600 servetten voor pluksel, 120 koperen ketels; voorts stukken linnen, mutsen, kousen, schoenen, allerlei

soort van gereedschappen, ijzerwerk en medicijnen, alles om de vesting Naarden te approvianderen. Hoeseor voor dit alles betaling eenen beloofd, had echter het bijeenbrengen der gevorderde artikelen eenen tragen gang, naardien de winkeliers huiverig waren goederen te leveren, en die zoo veel mogelijk verborgen, voor eene huiszoeking bevreesd. Daar echter de Kolonel bij zijne vordering, onder bedreiging, bleef volharden, zagen de leden der Regering zich in de onaangename verplichting gebragt, om onder geleide van Fransche soldaten, die zich niet ontzagen hen smadelijk te bejegenen, zich aan alle de huizen der ingezetenen te begeven, en van hen, zoo het heette, de *vrijwillige afgifte* der verlangde goederen te vragen, onder bedreiging echter, dat, indien er geen genoegzamen voorraad werd gegeven, men het ontbrekende met geweld zoude vorderen. Dezen onaangename toestand duurde tot des nachts ruim elf ure voort; de vrees, die elk beving, had echter dit gelukkig gevolg, dat het gevraagde bijeen werd gebragt, zonder eenig geweld te moeten gebruiken. Bijna niemand had zich onttrokken; niet alleen de acht medegebragte wagens werden vol geladen, maar nog zes anderen uit de gemeente gerequireerd, om het overige te vervoeren. Eindelijk werd de stad, even na middernacht, op een valsche gerucht, dat er Kozakken in aantogt waren, van dit onaangename bezoek bevrijd. Den volgenden dag, 50 November, werd de stad werkelijk, door een aantal Kozakken en Baskiers, tegen nieuwe aanvallen van dien aard beveiligd; terwijl kort daarna ook een korps Amsterdamsehe Schutterij alhier in bezetting kwam.

In het jaar 1825 heeft de stad Wzssr het hare mede toegebragt, om de slooping van het Muider-slot, dit eerwaardig gedenkstuk der oudheid, waaraan zich zoo vele geschiedkundige herinneringen paren, te verhouden. Naauwelijks was het voornemen van het Bestuur der Domeinen, om namelijk het Slot-van-Muiden voor *afbraak* te verkoopen, bekend geworden, of een aantal der aanzienlijkste ingezetenen van Wzssr wendde zich met een gepast verzoekschrift tot den Koning, ter instandhouding van dit overond gedenkstuk van voorvaderlijken roem en grootheid; ook van andere plaatsen werden dergelijke verzoekschriften den Vorst aangeboden, en het aloude gedenkstuk bleef gespaard.

Op Woensdag den 10 April 1844 werd de avondgodsdienst bij de Israëlieten te Wzssr, door eenen troep jongens, baldadig met woest getier gestoord. Eene zamenscholing van volk had daarop plaats, waarvan een gedeelte de stad doortrok, en bij vele Israëlieten, alsmede in de synagoge, de glazen insloeg, vóór dat de politie zulks konde beletten. Nadat den Officier van Justitie te dezzer zake de voorloopige instructie had gerequireerd, begaf zich den Regter-Commissaris, van den Officier en den Griffier vergezeld, op den 15 dier maand naar Wzssr, om eene geregteijke instructie te openen, die op de volgende dagen door den Kantouregter is voortgeset geworden, en waaruit bleek, dat de aanleiding tot deze ongeregeldheden alleen te vinden was in de nitstrooisels van eene enkele vrouw, die het onschuldig spel van een paar Israëlieten met eenige Jodenkinderen, op de openbare straat, voor eene bespotting van de Christelijke godsdienst had aangezien en niet nagelaten zulks, met allerlei bijvoegsolen en gevolgtrekkingen, vooral onder de geringe klasse, te verbreiden. Nadat de zaak voor de Reglbank te Amsterdam gediend had, zijn eenigen der schuldigen correctioneel gestraft geworden.

WESP heeft twee wapens, te weten het oude en het nieuwe. Het oude wapen verbeeldde eene kerk, met eenen grooten toren aan den voorgevel en eenen kleinen op het midden; de figuur heeft veel overeenkomst met het tegenwoordige Hervormde kerkgebouw; dit wapen is echter reeds sedert jaren in onbruik geweest. Het nieuwe is een veld van azuur, met eenen paal van silver. Het schild wordt door twee leeuwen gehouden.

WESP, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *Wesor*.

WESP (HEERDER-), buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *HEERDEN-WESOR*.

WESP (SMAL-), water in *Weespercarspel*, prov. *Noord-Holland*, zijnde een gedeelte der trekvaart van Weesp op Amsterdam.

Het is eenen tak van de *Vecht*, die te Weesp aan de schutsluis instroomt en van daar westwaarts naar de Geinbrug vloeit, alwaar het water zich met het *Gein* en de *Gaasp* vereenigt.

Dit water is, ten gevolge van het koninklijk besluit van 16 April 1821, no. 69, op onderscheidene plaatsen verbreed en over het geheel, ten dienste der rijnvaart, verdiept, waardoor als nu alle Rijnschepen doorevaren, ten einde van en naar Amsterdam te komen.

WESPERCARSPER, gem., meermalen, ofschoon verkeerdelijk, onder *Goolland* gerekend, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. *Weesp* (9 k. d., 3 my. k., 10 s. d.); palende N. aan de gem. *Muiden-en-Muiderberg* en aan *Diemen-en-Diemerdam*, O. aan *Naarded en Hilversum*, Z. aan 's *Graveland*, *Ankeveen*, *Nederhorst-den-Berg-Overmeer-en-Hinderdam* en de *Utrechtsche gem. Nichtevecht en Abcoude-Froosdij-en-Aasdom*; W. aan *Onder-Amstel*, terwijl zij van drie zijden de gem. *Weesp* omvat.

Deze gem. bestaat uit de navolgende polders of gedeelten daarvan, als: den *Gemeenschaps-polder*, den *Honswijker-polder*, den *Keverdijksche-polder*, den *Spijkenesser-polder*, het *Naardermeer*, den *Broeker-polder*, den *Hollandsch-Ankeveense-polder*, den *Hollandsche-polder*, den *Heintjes-Raks-polder*, den *Binnen-Aatsveldsche-polder*, den *Over-Aatsveldsche-polder*, den *Romolen-polder*, den *Gein-en-Gaasper-polder*, den *Oost-Bijlmer-polder*, den *Holendreehter-polder*, den *West-Bijlmer-polder*, den *Vensinger-polder* en de *Bijlmermeer*. Zij bevat de geh. *Hoeg-Bijlmer*, *Geinbrug*, *Uitermeer*, waarbij het fort van dien naam in de *Vecht* is gelegen, alsmede een groot gedeelte van *Ankeveen*, benevens eenige verstrooid liggende huizen en buitenplaatsen. De gemeente, de *Bijlmermeer* daaronder gerekend, welke, ten gevolge van Z. M. besluit van 20 December 1846, no. 24, als polder daarbij is gevoegd geworden, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4685 bund. 81 v. r. 9 $\frac{1}{2}$ ell., waaronder 4545 bund. 91 v. r. 14 v. ell. belastbaar land. Men telt er 204 h., bewoond door 238 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1320 inw., die meest in de veehouderij, ook in de veenderij hun bestaan vinden. Bovendien heeft men in deze gem. eene scheepsbesluitfabriek, eenen korenmolen en eene scheepstimmerwerf.

De *Herv.*, die er nagenoeg 700 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Weesp*. — De 19 *Evang. Luth.*, die er wonen, worden mede tot de gem. van *Weesp* gerekend.

De R. K., van welke men er bijna 610 telt, behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Weesp* en gedeeltelijk tot de stat. van *Ankeveen*,

alwaar ook een R. K. kerkgebouw staat, op het grondgebied van **WEESPERSCAPPEL**, zijnde een net gebouw, voorzien van eenen kleinen toren, waarin een klok en uurwerk. Deze kerk is aan den H. **MARTINUS** toegewijd, heeft een net altaar en is van een goed orgel voorzien; daar voor ligt het kerkhof. Deze stat., waartoe ook de R. K. uit de burg. gem. **Ankeveen** en 's **Graveland** behooren, telt ruim 860 **Communisikanten**.

De **gemeenteschool** wordt gemiddeld door 60 leerlingen bezocht; uit hoofde echter van de groote uitgestrektheid der gem. kunnen niet alle kinderen daaraan deel nemen.

De **kermis** te **Weesp** strekt ook als zoodanig voor de ingezetenen van **WEESPERSCAPPEL**.

Onder deze gem. ligt het fort **Uitermeer**. Zie dat woord.

Bij de **zamenkomst** van het **Gein** en de **Gaasp**, achter en tegen den **Stammerdijk**, aan de overzijde en gerigt op de **Geinbrug**, ligt mede in deze gem. een batterij met omliggende gracht, vermoedelijk aldaar opgeworpen in het jaar 1787, en toen, zoo wel als nu, bestemd den toegang van de zijde van **Abcoude** of die langs de beide oevers van het **Gein** te beletten, en alzoo mede te werken tot de verdediging der hoofdstad.

In de nabijheid van de **Uitermeersche-schans** stond weleer een oude **ridderhofstede**, genaamd het **Huis-ten-Bosch**. Deze werd, in den strijd tusschen **Hertog Philips van Bourbonnë** en den **Bischoep van Utrecht**, door het krijgsvolk van den **Hertog** verwoest, die **Heer Huzent van IJzelsras** gevangen namen. Men schijnt het daarna weder te hebben opgebouwd, alzoo er gemeld wordt, dat de **Fransen** dit huis, in den oorlog van de jaren 1672 en 1673, geheel en al hebben vernield.

De gem. **WEESPERSCAPPEL** bezit geen eigen **raadhuys**; de **sittingen** van het bestuur worden in een der vertrekken van het **stadhuys** te **Weesp** gehouden, waar ook de **huwelijk**en worden voltrokken.

Het **wapen** bestaat, even als dat van **Weesp**, uit een veld van **azuur**, met eenen **paal** van **silver**.

WEESPER-TOLHEK (HET), tolhek in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Diemen-en-Diemerdam*, 10 min. Z. O. van **Diemerbrug**. Er ligt aldaar een brug over de **ringeloot** van het **Bijlmermeer**.

Bij den inval der **Pruissen** in ons vaderland, in 1787, hadden de **Patriotten** deze brug afgebrand en aldaar een batterij opgeworpen. De **Pruisische troepen**, bestemd tot het aantasten van dezen post, waren den 2 October, des morgens ten vijf ure, ter bepaalder plaatse, voorzien van **balken** en **planken**, en de **timmerlieden** volgden hen, om de gebroken brug te herstellen en den **aanvallers** den weg te banen tot het **vijandelijk retranchement**. In den nacht was een **timmerman** met een ander afgezonden, om zich bij de gebroken brug te laten zakken, en de **hengte** te meten, die zij gehad had. Deze twee lieden bragten eenige minuten voor vijf ure tijding, dat zij bij die brug een **redout** van twee stukken gevonden hadden, waarvan het **geheele garnizoen**, van onttrent 80 man, sloop. Zij boden aan, om, zoo men hen alleen 20 man wilde mede geven, die **onbedachte vijanden** te verrassen en aldus alles, wat het maken van die brug hinderen kon, uit den weg te ruimen. De **Luitenant-Kolonel HILKA**, aan wien dit bericht van te veel aangelegenheid scheen, om het te verwaarloosen, gaf er den **Graaf Kalkreuth** kennis van, en verzocht hem verlof, om

de redout te nemen, voor dat het generale signaal de Patriotten deed ontwaken. De Graaf, toen bezig, om zijne batterijen op te werpen, besloot terstond den aangewezen post aan te grijpen door achttien pelotons. Wel verre echter van de Patriotten slapende te vinden en te verrassen, bleek het de Pruisen, dat de bezettingen dier batterij, in stilte den aanval op hunne verschansing hadden afgewacht. Het eerste schot, hetgeen zij van de batterij op den vijand, die hen wilde overrompelen, deden, velde den Luitenant Ruzovsk en kwatste den Kapitein Kuska doodelijk; een tweede schot velde drie trekpaarden. Aan dit voorspel eens moedigen wederstands beantwoordde de tegenweer, hier geboden, wanneer na het signaalschot de aanval met nadruk werd voortgezet en de verdediging met voorbeeldlozen moed en verbasende juistheid geschiedde, hetwelk ten gevolge had, dat het den Pruisen hier zeer bang viel en zij herhaalde keeren terug geslagen werden. In de verdediging van dezen post lag de nog jonge Majoor Ruzak, onder het regiment van Szusacz behoorende, groote eer in, welke hem ook gegeven werd door den vijand, die zich eindelijk genceedsaakt zag buiten het bereik van het geschut dezer heftig en herhaald aangevallen, doch moedig verdedigde, batterij, te wijken. Het overschot dezer batterij wordt nog door de Genie gesurveilleerd.

WESPERS-VAART (DE), water in *Amstelland*, dat uit de *Ringsloot van het Bijlmermeer* voortkomt en in eene westelijke rigting naar het d. *Diamerbrug* loopt, waar het den naam van *Rixtasloot* aanneemt.

WESPERS-ZIJDE (AAN-DE-), b. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, gedeeltelijk kant., gem. en 5 min. ten Z. buiten de *Wesperpoort* der stad *Amsterdam*, gedeeltelijk kant. en gem. *Nieuw-Amstel*, 2½ u. N. O. van *Amstelveen*.

WRESTRUM, naam, waaronder de voorm. hoeve *Westransen*, prov. *Utrecht*, in het jaar 1592, vermeld wordt. Zie *Westransen*.

WREZENHOEST, voorm. adell. h. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*. Zie *Wrezensoes*.

WREZEN-POLDER (DE), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en gem. *Albmeer*; palende N. aan de *Langesloot*, die hem van den *Sluispolder* en den *Koedijkherban* scheidt, O. aan den *Rickerdijk*, Z. aan het *Noordhollandsche kanaal* en aan de *Kijfpolder*, W. aan de *Bergermeer*.

WEGBUURTE, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*. Zie *Wegbuurte*.

WEGDAM of **WEGDAM**, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. Z. van *Almelo*, kant. en 2 u. Z. W. van *Delden*, gem. *Ambt-Delden*, in de huurs. *Hengevalde*, aan den weg van *Goor* naar *Haaksbergen*.

Men telt in dit geh. 11 h. en ruim 40 inw., ook staat er de R. K. kerk van de stat. *Hengevalde*. Zie dat woord.

WEGDAM, havens. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 u. O. van *Deventer*, kant. en ¼ u. Z. O. van *Goor*, gem. en 1½ u. O. van *Markelo*, in de buurschap *Kerspel-Goor*.

Deze havens. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eens oppervlakte van 81 bund. 81 v. r. 90 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond, door Jonkheer A. D. van *Carstensen*.

WEGEN (HET HUIS-TER-) of het *Huis-ten-Wezen*, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Leyden*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Noordwijk*, gem. en 20 min. Z. W. van *Saassenheym*, aan den straatweg tusschen *Haarlem* en *Leyden*.

Dit buit. bestaat, met de daartoe behoorende drie boerenwoningen en vordera gronden, eene oppervlakte van 95 bund. 60 v. r. 6 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer J. C. Ruyt Lassus, woonachtig te Amsterdam.

WEGELO, buurs. in *Zelland*, prov. *Oovertijssel*. Zie *Wauwau*.

WEG-EM-LANDSLOT, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. kant. en 40 min. Z. van *Haarlem*, gem. en 20 min. ten N. van *Heemstede*.

Dit buit. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 v. r. 60 v. ell., en wordt in eigendom bezeten, door den Heer G. J. Dix, woonachtig te Amsterdam.

WEGER, verheerde spelling van het geh. *Wauwa*, in de heetl. *Fischbach*, grooth. *Luxemburg*. Zie *Wauwa*.

WEGGELB, b. in de amtmannij *Colmshate*, prov. *Oovertijssel*. Zie *Wauwa*.

WEGGESTAPELB, voorn. kant. in *Zelland*, prov. *Oovertijssel*, arr., kant. en 3 u. O. ten N. van *Deventer*, gem. en 1 u. W. van *Holtzen*.

Dit kant. betwek reeds in 1610 bekend was, is gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans een boerenorf. De daartoe behoorende gronden, beslunde eene oppervlakte van 15 bund. 74 v. r. 80 v. ell., worden in eigendom bezeten, door den Heer H. Schouvan, woonachtig te *Deventer*.

WEGREIZE (DE), riv. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *ka.*

WEGTERHOLT of *Wauwauwe*, buurs. in *Zelland*, prov. *Oovertijssel*, kant. en 2 u. W. van *Raalte*, gem. en 30 min. N. O. van *Wijke*; met 51 h. en 350 inw. — In deze buurs. ligt de havenzathe het *Nijehuis*. — Een gedeelte der buurs. *Wauwauwe* behoort kerkelijk onder *Heino*.

WEHE, *Wax* of *ex Wax*, d. in *Houwingo*, prov. *Groningen*, arr. en 6½ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 2½ u. W. N. W. van *Onderdendam*, gem. en ¼ u. O. van *Loens*, op eene kleine wierde, waarvan het midden ongeveer 2 ell. boven het maniveld uitsteekt.

Het is een regelmatig dorp, met twee elkander kruisende straten waarvan die van het Oosten naar het Westen loopende de fraaiste huizen bevat, ten N. van het dorp vindt men de vaart of het maar; ten O. van het dorp en ten N. den rijweg het fraaite hof Voorburg; toebehoorende en bewoond wordende door Mejufvrouw ELLIENA LAMBERTA WIENSON; een weinig meer oostwaarts vindt men, ten N. van den weg, eenen pelen ten Z. eenen staanden roggemelen; ten N. W. stond vroeger *Bergweer* (zie dat woord); op het zuidoinde van het dorp staan kerk en toren tusschen de pastortj. en de kostertj. Vroeger was *Wax* met *Zuurdijk* in het burgerlijke ééne staande jurisdictie en in het kerkelijke ééne staande collatie. Men telt er 89 h. en ruim 450 inw., die meest in landbouw en veehoed hun bestaan vinden. De grond is er aan den zuidkant zavelachtig, maar ten noorden lager, kleiachtiger en gemengd met roeddoorn.

De Herv., die er ruim 540 in getal zijn, behooren tot de combinatie van *Wex* en *Zuurdijk*. Vroeger was *Kloosterburen* met *Wax* vereenigd en deze combinatie had tot eersten Predikant *Abelmaes van Buren*, die er in het jaar 1605 stond; gedurende zijne dienst in 1623 werd evenwel deze combinatie gescheiden. Tijdens de dienst van *Husaco* *Wauwauwe*, die in 1661 te *Wax* gekomen was, werd *Zuurdijk*, in 1695, daarmede gecombineerd, zooals het dit nog is. De kerk, in 1833 gebouwd, is een regelmatig, langwerpig vierkant, zeer vervallen

gebouw, met eenen even bouwvalligen toren, welke eene korte achzijdige kap heeft. Ook is er in de kerk een grafkelder, waarin dertien kisten, behoorende aan het adellijke geslacht der STARKENBORCH, in welke de lijken jaren lang ongeschonden blijven. Al spoedig na het voltrekken van het kerkgebouw, werd er mede een orgel voor vervaardigd, dat naar het gebouw geëvenredigd was en waarvan zelfs nu nog eenige overblijfselen voorhanden zijn. Ook had men destijds hier eenen afzonderlijken organist, die, behalve een inkomen van drie honderd gulden, eene eigen woning had, welke nog bestaat. Omstreeks het jaar 1679 werd echter de post van organist met dien van schoolonderwijzer vereenigd. Bij den aanvang van de vereeniging deser posten was het orgel aanmerkelijk in verval en niettegenstaande er door de gemeente aanzienlijke giften tot herstelling werden aangeboden en opgebracht, bleef de herstelling achter en verdween het orgel, zoodat men er, in 1745, geen meer kende. Om echter in dit gebrek, zoo goed mogelijk, te voorzien, schonken Jonkheer EZZARD TJARDA VAN STARKENBORCH STACKHOEVEN, Mevrouw BELLENA LANBERTA WIESEMA, De THEODORUS FREDRIK UIJKENS en de onderwijzer JAN GERRITS RIJKENS, in het jaar 1839, een klein maar zeer fraai orgel aan de kerk, dat den 12 Mei plechtig werd ingewijd. Vroeger prijkte er in de kerk een kostbaar gesnoede, aan het geslacht der STARKENBORCH behoorende, terwijl er nog drie wapenborden van het zelfde geslacht in de kerk aanwezig zijn. De kerk is, wegens haren vervallen toestand, sedert 21 Februarij 1848, buiten dienst gesteld en het orgel, uit vrees voor instorten, er uitgenomen, wordende thans de godsdienstoefening in het schoolgebouw gehouden.

De R. K., die men er ongeveer 60 telt, parochiëren op den *Hoorn* en te *Kloosterburen*. — De Doopsgez., die er 20 in getal zijn, behooren tot de gem. *Mensingeweer*. — De enkele Evang. Luth., die er woont, behoort tot de gemeente van *Groningen*.

De dorpschool wordt gemiddeld door 110 leerlingen bezocht.

De adellijke familie van TJARDA VAN STARKENBORCH bezat hier sinds lang den burg *Borgweer*, welke soeter in 1852 is afgestaan en door een eenvoudig landelijk huizen, onder den naam van *Weerborg*, nader bij het dorp, werd vervangen, dat echter in het jaar 1840 ook weder gesloopt is.

Men heeft er eene jaarmarkt den eersten Woensdag, Donderdag en Vrijdag in Julij. Den eersten dag, Woensdag is het paardenmarkt, Donderdag is voor de jeugd en Vrijdag voor de gebuwden.

WEHE-EN-ZUURDIJK, kerk, gem., prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*, ring van *Leens*, met twee kerken, als: eene te *Wehe* en eene te *Zuurdijk*. Men telt er 620 zielen, onder welke 120 Ledematen. De eerste, die in deze combinatie, welke sedert 1685 bestaat, het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest, zoo als wij hier boven gezien hebben, HENNETS WARENBOR, die in 1723 overleed. Het beroep is eene collatie van het geslacht van STARKENBORCH.

WEHL, gem. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. *Zutphen*, kant. *Doetinchem* (5 k. d., 15 nr. k., 8 s. d.); palende N. aan *Hummelo-en-Keppel*, O. aan de gez. *Ambt-Doetinchem*, Z. aan *Bergh* en *Didam*, W. aan *Didam*.

Deze gem. behoorde vroeger aan Pruisen, doch is, in 1816, volgens traktaat, aan het koninkrijk der Nederlanden afgestaan. Zij bevat het d. *Wehl*, benevens de buurs. *Broek*, *Heidekant*, *Meerensbroek* en *Achter-Wehl*; beslaat, volgens het kadaster, eene

oppervlakte van 2545 bund. 23 v. r. 17 v. ell.; telt 287 h., bewoond door 339 huishges., uitmakende eene bevolking van 2020 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook drijft men er handdel in spek en hammen, die hier worden opgekocht en naar elders verzonden.

De R. K., die er ruim 1900 in getal zijn, onder welke ongeveer 1430 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Herv., van welke men er ongeveer 120 telt, onder welke ruim 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Zutphen*, ring van *Doesburg*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest CHRISTIANUS HAVENBERG, die in het jaar 1722 herwaarts kwam, en in het jaar 1729 afstand deed en werd opgevolgd door den Predikant JONAS JACOB SCHREIB. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De 2 Iar., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Doetinchem*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, beide in het dorp, als eene gemeenteschool, met gemiddeld 190 leerlingen, en eene school van de R. K. gemeente met 230 leerlingen.

Het d. *Wahl* ligt 6 u. Z. van *Zutphen*, 1 u. W. ten Z. van *Doetinchem*. Men telt er in de korn van het d. 69 h. en 420 inw.

De R. K. kerk, aan den H. *MARTINUS* toegewijd, is een groot gebouw, met eenen grooten toren en van een orgel en drie altaren voorzien.

De R. K. en de Herv. gem. hebben te samen ééne begraafplaats. De Herv. staat van haar deel de helft af aan de R. K., die daarvoor jaarlijks eene kleine som uitkeert.

De kermiss valt in den eersten Zondag in September, als wanneer er door de Roomsche-Katholijken openbaar processie gehouden wordt.

De Herv. kerk is een klein gebouw, met een torentje, doch zonder orgel.

In deze gem. is in den morgen van den 11 September 1838 brand ontstaan, die zoo snel toenam, dat in den tijd van één uur zeven huizen en eens schuur in de asch gelegd zijn, waardoor de bewoners van al hunne huisraad, ingezamelde veldvruchten en wintervoorraad voor het vee beroofd werden, terwijl daarbij nog eenig vee is omgekomen. Eene even hevigen brand heeft er den 22 April 1842 plaats gehad, waardoor weder zeven huizen en de school der R. K. zijn aan kolen gelegd; de school is ook door de R. K. weder herhouwd.

Deze gem. heeft geen wapen. Het zegel der gem. is eenvoudig een stempel waarop staat Plaatselijk bestuur van *Wehl*.

WEHL (ACHTER-), buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en 6 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Doetinchem*, gem. en 20 min. W. van *Wehl*; met 48 h. en ongeveer 330 inw.

WEIBOSCH, *WYBOSCH* of *WYBOSCH*, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 2½ u. O. N. O. van *Boxtel*, gem. en 25 min. O. Z. O. van *Schijndel*; met 129 h. en 990 inw., aan den rijweg van 's *Hertogenbosch* op *Veghel*.

Er staat hier eene kapel, aan den H. *ANTONIUS* toegewijd, doch thans buiten gebruik en bouwvallig, zijnde het torentje door den storm van 29 November 1836 ter neder gestort.

Men vindt er in den grond boomen, struiken en wortels, waaruit blijkt dat aldaar een bosch gestaan heeft.

WEICHERDINGEN, in het Fr. *WICHERDANGES* en op sommige kaarten *WICKERDANGE* gespeld, d., deels in de heerl. *Clerff*, deels in het balj. van *Bastenach (Bastogne)*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. N. W. van *Diekirch*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Clerff*; met 43 h. en 270 inw.

De inw. die allen R. K. zijn, maken eens parochie uit, die tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Clerff*, behoort en door eenen Pastoor bediend wordt.

WEIDE, geh. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*. Zie **WUIDO**.

WEIDE (DE), hoeve, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 5 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. ten N. van *Dockum*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Oostrum*, waartoe zij behoort.

WEIDE (DE ANDELSCHE-EN-DR-GIESSENSCH-), pold. in het oude *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweeds* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gedeeltelijk gem. *Andel*, gedeeltelijk gem. *Giessen*; palende N. aan den Rietdijk tegen St. Romboutspolder, O. aan de Neer-Andelsche-steeg, Z. aan den Achterdijk langs den Alm en het Ecneveld, W. aan gemeld Eneveld en de Giessensche stoeg tegen St. Romboutspolder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 219 bund. 10 v. r. 64 v. ell., als: onder *Andel* 133 bund. 84 v. r. 40 v. ell., en onder *Giessen* 86 bund. 57 v. r. 25 v. ell. Hij watert door de zoogenaamde Weimolen op den Alm uit. Het zomerpeil is van de Andelsche weide 0,2 ell. en van de Giessensche weide 0,50 ell. onder A. P. Hij staat met de overige pold. onder *Andel* en *Giessen* onder het bestuur van eenen Polderschout en Secretaris, eenen President, vier Heemraden, eenen Waardsman en eenen Hooge Waardsman.

WEIDE (HET HOF-TER-), landhoeve in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. Z. van *Maarsse*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Vleuten*, aan de *Vleutensche*-vaart.

Deze landhoeve, welke vroeger een jachthuis der Bisschoppen van *Utrecht* is geweest, draagt in hare sonderlinge bouworde nog de sporen van ouderdom en voormalige uitgestrektheid. Waarschijnlijk ontleent zij haren naam van de stadsweide, waarin zij vóór 1464 gelegen was.

WEIDE (DE HOOGE-), pold. en geregt in de vrijheid der stad *Utrecht*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en gem. *Utrecht*; palende N. aan de Lage-Weide, O. aan St. Catharine, Z. aan de Oude-Rijn, W. aan *Vleuten*.

WEIDE (DE LAGE-), pold. in de vrijheid der stad *Utrecht*, prov. *Utrecht*. Zie **LAGE-WEIDE**. (1)

WEIDE-POLDER (DE), pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **GISSENSCH-WEIDE**.

WEIDEMUHL, alleenstaande molen in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regts. van *Remich*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 3 u. Z. ten W. van *Grevenmacher*, arr. en $\frac{3}{4}$ Z. O. van *Luxemburg*, kant. en $\frac{1}{2}$ Z. W. van *Remich*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Burmeringen*, bij *Elvingen*, waartoe hij kerkelijk behoort.

(1) Eveneens zoeken men alle met **WEIDE** samengestelde art., welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

WEIDIG of **WIDOU**, geh. in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. N. O. van *Luxemburg*, kw., kant. en 1½ u. W. ten N. van *Grovenmacker*, gem. en ½ u. N. W. van *Bier*, kerkelijk tot *Beidweiler* behoorende; met 8 h. en ongeveer 60 inw.

WEIDIGERHOFF, hofstede in het balj. van *Diekirch*, grooth. *Luxemburg*, arr., kw., kant. en ½ u. N. van *Diekirch*, gem. en ½ u. W. van *Bastendorf*.

WEIDINGEN, geh. in het graafs. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Diekirch*, kant. en gem. *Wiltz*; met 43 h. en ruim 210 inw.

WEIDUM of **WIDUM**, in het oud *Friesch Widum*, d. prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Rauwerd*, aan den Slagtedijk en niet ver van de Sneekertrekvaart naar *Leeuwarden*, op eene hoogte, fraai tusschen boomte gelegen. Het is de hoofdplaats van de grietenij, en men telt er 68 h. en 480 inw., die meest in den landbouwen en vooral de veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 440 in getal zijn, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Wirdum*, behoort. De eerste, die, zoover bekend is, in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen en wiens naam bekend is, is geweest *Johannes Frowck*, die in het jaar 1601 overleden of vertrokken is. De kerk was vóór de Reformatie gehouden aan den Probst van de St. Janskerk te *Utrecht* 16 schilden (28 guld. 40 cents) te betalen. Deze kerk is in 1199 gebouwd door den edelen *Vigelius Hania*, met behulp van den Abt van *Ludingakerk* en andere vermogende lieden. Het is een vrij aanzienlijk gebouw, met eene spitsen toren en van een orgel en fraaije gestoelten voorzien. Ten N. W. van de kerk is eene partikuliere begraafplaats van het aanzienlijk geslacht *Buma*, dat hier in den omtrek vele bezittingen heeft.

De 8 R. K., welke er wonen, parochieren te *Oosterwierum*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 100 leerlingen, ook in de nabijheid bezocht.

Weleer vond men hier vele adell. staten als: *Hania*, *Dekama*, *Walta*, *Papinga*, *Wobbema* enz., waarvan thans nog alleen *Dekama-state*, door den Grietman bewoond, in wezen is, dat, even als de nieuw opgebouwde *Bornia-state*, het d. tot sieraad verstrakt. Ook staat hier het grietenijhuis van *Baarderadeel*.

In 1857 is er een weg van dit dorp, over het *Nieuwland*, naar den grooten weg tusschen *Leeuwarden* en *Sneek* aangelegd, die later is bestraat.

De kermis valt in het midden van *Augustus*.

WIDUM is de geboorteplaats van *Karel Widum*, dertienden Abt van *Lidlum*, † in 1536.

WEIDUMER-HOOIWEG (DE), weg, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, in eene oostelijke strekking van den Slagtedijk bezuiden het d. **WIDUM** tot nabij de *Sneekervaart* loopende.

WEIDUMER-HOUT (HET), herberg, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, ½ u. O. van **WIDUM**, dus genoemd naar eene vroegere gangbrug over de *Sneekervaart*, in 1837 in eene rijbrug veranderd.

WEIDUMER-VAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, in eene westelijke rigting van de *Sneekervaart* loopende tot aan en voorbij het d. **WIDUM**.

WEIHOEKEN (DE POORTVLIETSCHEN), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie *POORTVLIETSCHEN-WEIHOEKEN*.

WEIJER of **WEIER**, d. in de heerl. *Fischbach*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 3 u. N. N. W. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Mersch*, ½ u. Z. van *Fischbach*; met 4 h. en 38 inw.

Er is hier eeneijkerk die tot de parochie van *Fischbach* behoort, en enkele malen 's jaars door de geestelijken van die par. bediend wordt.

WEIJER, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4 u. O. ten N. van *Eindhoven*, kant. en 1½ u. N. ten W. van *Asten*, gem. en 1 u. W. N. W. van *Vlieden*.

WEIJER (DE KLEINE), ven in de heide, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Zer-Gehuchten*, ongeveer 6 min. Z. W. van het geh. *Gepoehuis*. Uit dese ven neemt de Beekloop zijnen voornamen oorsprong.

WEIJEREIND, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* dist., arr. en 5½ u. Z. W. van *Eindhoven*, kant. en 5 u. Z. Z. W. van *Oirschot*, gem. en 10 min. Z. O. van *Reussel*; met 10 h. en ruim 60 inw.

WEIJERS-HOFSTEDEN, landg. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, dist., arr. en 6 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. W. van *Zevenaar*, gem. en in de kom van het d. *Westervoort*. — Dit landg. bestaat uit een heerenhuis en twee afzonderlijke woningen.

WEIJERSWOLD, geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en 9 u. Z. Z. O. van *Assen*, judic. kant. en 4 u. Z. O. van *Hoogeveen*, adm. kant. en 1 u. O. van *Dalen*, gem. en ½ u. Z. O. van *Koevorden*; met 6 h. en 40 inw.

Nabij dit geh. heeft vroeger eene abdij gestaan, welke in de oude oorkonden bekend staat onder den naam van 't *Convent der Heilige Maria ten Kampen bij Koevorden*. Zie *MARIA'S-KAMP*.

WEILANDS-POLDER (DE) of de *WEYLAND-POLSEN*, pold. in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Bodegraven*; palende N. aan den *Mije-polder*, O. aan den *Bree-polder*, Z. aan den *Rijn*, W. aan den *Noordrijder-polder*.

Dese pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 427 bund. 36 v. ell., waaronder 419 bund. 80 v. r. 36 v. ell. schotbaar land; telt 39 h., waaronder 20 boerderijen, en wordt door eenen molen, op den *Rijn*, van het overtollige water ontlaat. Het land ligt 1,74 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, twee *Krooschcemraden* en eenen *Penningmoester*.

WEILENSEIND (HET) of *WILLENSINDE*, bij het kadaster *WELLESENDE*, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 3 u. O. Z. O. van *Breda*, kant. en 2½ u. O. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Gilze-en-Rijen*, 10 min. Z. O. van *Gilze*; met 10 h. en 60 inw.

WEILER, d. in de heerl. *Brandenburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2½ u. N. van *Diekirch*, kant. en 3 u. Z. O. van *Clerff*, gem. en ½ u. N. W. van *Putscheid*; met 16 h. en 150 inw.

Er is hier, te *Weiler*, eene kapel, die tot de par. van *Merscheid*, dek. van *Vlianden*, behoort, en door eenen eigen *Kapellaan* bediend wordt.

WEILER of *WEYLEN*, geh. in de heerl. *Alsingen*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 7 u. N. W. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. W. van *Clerff*, gem. en 20 min. Z. W. van *Alsingen*; met 5 h. en 60 inw. Ook is hier eeneijkerk.

WEILER-ZUM-THURM, gem. in het halj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en kant. *Luxemburg*; palende N. W. aan de gem. *Hesperingen*, N. aan *Contern*, O. aan *Walbredinus* en *Dalheim*, Z. aan *Dalheim* en *Ersingen*, W. aan *Roeser*.

Deze gem. bevat de d. *Weiler-zum-Thurm*, *Syren* en *Hassel*, benevens den *Trudelmühle*, en telt 150 h. met 960 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 2 graanmolens.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. *Weiler-zum-Thurm* en *Syren* uit.

Het d. **WEILER-ZUM-THURM**, in het Fransch **WEILER-LA-TOUR**, waarschijnlijk het **TURRIS-VILLARIS** van de kaart van *PRUYSSEN*, ligt 2 u. Z. O. van *Luxemburg*, 1½ u. O. N. O. van *Betteburg*. Men telt er 60 h. en 410 inw., die eene par. nitmaken, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Betteburg*, behoort, 650 zielen telt en 'te *Weiler* eene kerk en te *Hassel* eene kapel heeft, en door eenen *Pastoor* bediend wordt. Nevens de kerk zijn het kasteel (zie het volgende art.) en de school de voornaamste gebouwen. Er is een gemeentebosch, groot 12 bund. 50 v. r. 50 v. ell. — In het jaar 1792 deden de *Franschen* eenen aanval op dit derp.

WEILER-ZUM-THURM, in het Fr. **WEILER-LA-TOUR**, kast. in het halj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 2 u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Betteburg*, gem. *Weiler-zum-Thurm*.

Dit kast., dat zeer oud is, had nog in het laatst der vorige eeuw eenen toren, welke naar het algemeen gevoelen, ten tijde der *Romeinen* zoude gebouwd zijn.

WEILUST of **WVLUUST**, hofstede in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en ¼ u. O. van *Breda*, gem. *Ginneken-en-Bosel*, ¼ u. N. O. van *Ginneken*, in het geh. *Heusdenhout*.

WEIMEREN-EN-HILLEN, pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HILLEN** (DE).

WEINSTEIN, voorm. ridderhofst., thans eene buitenpl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **WUNSTEIN**.

WEI-POLDER (DE), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*; kant. *Sommelsdijk*, gem. *Ooltgensplaat*; palende N. W. aan den *Oudlandsche-polder*, N. aan den *Schrap-polder* en de haven van *Ooltgensplaat*, O. aan de gorzen tegen het *Krammer*, Z. aan den *Maria-polder* en den pold. *Alteklein*, W. aan den pold. *Galathé*.

Deze pold., die in het jaar 1594 of 1596 bedijkt is, wordt door eenen molen op de haven van het overtollige water ontlast.

WEI-POLDER (DE), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. en gem. *Sommelsdijk*; palende N. en O. aan den *Westplaat-polder*, Z. aan den *Oudlandsche-polder*, waarvan hij door de haven gescheiden is, W. aan den *Everdina-polder*.

Deze pold., welke in het jaar 1808 bedijkt is, maakt, met de *Westplaat*, eene gemeene dijkandje uit.

WEI-POLDERTJE (HET), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **SCHARENZEN-POLDER** (DE).

WEIPOORT, geh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. O. van *Leyden*, gem. en 20 min. Z. O. van *Soesterwoude*; met 34 huizen, langs de *Weipoortsvliet* verspreid liggende en bewoond door 300 inw.

WEIPOORTS-POLDER (DE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, gem. *Bodegraven*; palende N. aan den Rijn, O. aan de dubbele Wierick, die haar van den Westeinder-polder scheidt, Z. aan Lange-Weide, W. aan de Zuidzijde-van-Bodegraven.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 243 bund. 81 v. r. 6 v. ell., waaronder 237 bund. 37 v. r. 6 v. ell. schotbaar land; telt 21 h., waaronder 9 boerderijen, en wordt door eenen molen op den Rijn, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1.53 onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Kroos-Hesruden. Daarin liggen gedeelten van het geh. Nieuwerbrug en van de Wierickerschans, beidep aan de Rijnzijde.

WEIPOORTSVLIET (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, dat uit de *Noord-Aa*, onder de gem. *Soetermeer*, voortkomende en noordwaarts langs de Weipoort en den Barre-polder voortloopende, bij het voormalige huis te Zwielen, onder de gem. *Soeterwoude*, in den Rijn valt.

WEIS (ALT-), geh. in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*. Zie *ALRWIS*.

WEISBACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt in het woud het *Kreitzbusch*, vliet in eene zuidoostelijke strekking en valt te Wormeldingen in de *Moemel*.

WEISTRA, state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*. Zie *HEWEX*.

WEISWAMPACH, gem. in de heerl. *Reuland*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*, kant. *Clerff*; palende N. en O. aan de Pruisische prov. *Rijnland*, Z. aan de gem. *Heinerscheid*, W. aan *Nieder-Besling*.

Deze gem. bevat de d. *Weis-Wampach*, *Holler*, *Binsfeld* en *Beiler*; benevens de geh. *Leythumb*, *Breitfeld*, *Maulfsmuhl*, *Braunshot*, *Geisknap*, *Koestart* en *Wemperhart*; zij telt ongeveer 200 h. en 1580 inw., die vele weiden en bosschen, vee- en bijenteelt hebben. Ook heeft men er 1 houtzaag-, 1 olie- en 4 graanmolens.

De inw., die er allen R. K. zijn, maken de par. van *Weis-Wampach* en *Holler* uit.

Het d. *Weis-Wampach* ligt 6 u. N. van *Diekirch*, 1½ u. N. O. van *Clerff*. Men telt er 80 h. en 570 inw.

De inw. maken, met die van eenige andere plaatsen uit de gem. *Weiswampach* en eenige van *Nieder-Besling*, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Clerff*, behoort. Zij heeft eene kerk te *Weis-Wampach*, eene te *Wilwerdingen* en eene kapel te *Beiler* heeft, die door eenen Pastoor en twee Kapellanen bediend worden.

WEISWAMPACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt in de omstreken van het d. *Weiswampach*, vloeit naar het Zuiden, bekomt eene lengte van 1½ uren en valt, beneden *Sassel*, in de *Wolts*.

WEIS-WAMPACH (HET BOSCH-VAN-), bosch in de heerl. *Reuland*, grooth. *Luxemburg*, gem. *Weis-Wampach*.

Dit bosch beslaat eene oppervlakte van 43 bund. 33 v. r. 90 v. ell.

WEIWBERT, **WEIWEAD** of **WEIWERE**, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Appingedam*, gem. en ½ u. Z. ten O. van *Delfzijl*. Men telt er 61 h. en 350 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De grond bestaat ten N. en W. uit zavelgrond, ter diepte van 3 à 4 palm, waarna men op leem komt; ten Z. vindt men eerst

zwarte klei, nog zuidelijker toelooft (oer) en daaronder kalk of klink-
klei, en nog verder de zelfde gronden en lager dertijf.

Ten N. wordt dit dorp begrensd door den Bemsdijk, die hier
6.80 ell. hoog is. Achter dezen dijk plagt eertijds veel buitenland
of kwelder te zijn.

Tusschen dit dorp en Heveskes ligt, van den Bemsdijk af, naar
Heveskes en zoo verder naar den zómérdijk, tót op 1 u. afstands van
Weisvert, een oude dijk van 8 tot 10 palm: hoogte, waaraan tel-
kens, op eene tusschenwijde van onttrent 7 minuten, zich vijf diepe
kolken opdoen, strekkende tot bewijs van fellé doorbraken.

De Herv., die er 280 in getal zijn, behoorden vroeger tot de gem.
van Heveskes-en-Weisvert (zie dat woord). Toen WAALKE WAALKENS,
Predikant van Heveskes-en-Weisvert in Juli 1844 emeritus was ge-
worden, werd bij koninklijk besluit van den 23 Jan. 1845, no 80,
bepaald, dat de combinatie tusschen Heveskes en Weisvert zal geacht
worden te zijn opgeheven, wanneer de vakature te Heveskes zal zijn
vervuld; dit geschiedt zijnde door de beroeping van Tazobokus Fuz-
bricus STORVINGA te Heveskes is te Weisvert beroepen ULRIK JAN HONDA,
in 1847, die er nog in dienst is. De kerk, welke in het jaar 1807
vernieuwd en verfraaid is, is een ruim gebouw, met eenen steenen
toren, doch zonder orgel.

De Afgescheidenen, welke men er 80 telt; staken sedert 1844 eene
gemeente uit, welke in een huis vergadert.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 70 leerlingen
bezocht.

WEIWISCHE (DE), boerdorpf, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet.
Leeuwarderadeel, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van Leeuwarden; $\frac{1}{2}$ u. Z. W.
van Weerlum, waartoe zij behoort, op het *Wierdumer-Nieuwland*.

WEIZICHT; buit. op het *Biland van Dordrecht*; prov. Zuid-Hol-
land, arr., kant. en even ten Z. Dordrecht; gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van
Dubbeldam, aan den Spuiweg.

WEKERUM, Wekerum of Wekerum; bants. op de *Neder-Veluwe*,
prov. Gelderland, distr. Veluwe, arr. en 4 u. W. N. W. van Arn-
hem, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van Wageningen, gem. en 1 u. N. van Ede;
met 50 h. en 292 inw.

WEKERUMSCHE-BOSSCHEN (DE); eigenlijk het Rookkast-bosch
genoemd, bosschen op de *Neder-Veluwe*; prov. Gelderland, distr.
Veluwe, gem. en 1 u. N. van Ede, in de boors. Wekerum.

Deze bosschen bestaan eene oppervlakte van 101 bund. en daarin
groeijen meest opgaande boomen en akkermaalsbont.

WEKERUMSCHE-ZAND (HET), sandige grond op de *Neder-Ve-
luwe*, prov. Gelderland; gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van Ede, grenzende
aan en behoorende tot voormelde boors. Wekerum.

Het is een van de woeste zanden der Veluwe en niet te betengelen,
bedreigende het omgelegen bouwland door de gedurige verstuifingen
en reeds 343 bund. 40 v. t. groot.

WEL, twee d., een in de *Binnelustwaard*, prov. Gelderland, en
een in *Upper-Gelder*, prov. Limburg. Zie WIL.

WELANG, eil. in *Oost-Indië*; in den *Molukke-Archipel*. Zie
WELANG.

WELBEDACHT, verl. suikerplant. in *Nederlands-Guziana*, kol. Su-
riname, aan de *Commatewanekreek*, ter linkerzijde in het afvaren;
palende bovenwaarts aan het verl. Land van Nieuwzorg, benteuwaarts
aan de suikerpl. Nieuwzorg.

WELBEDACHT, voorn. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Parakreek*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de voorn. houtgr. Onverdacht, waarmede hij thans vereenigd is, benedenwaarts aan den mond van den *Pararackreek*; 790 akk. groot.

WELBEDACHT, voorn. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. suikerpl. *Bonvista*, waarmede zij later vereenigd is, benedenwaarts aan de verl. plant. *Bonaventura*. Zij behoort thans, even als *Bonvista*, aan den tegenoverliggende kweekgrond *La Simpliciteit*.

WELBEDACHT, voorn. suikerplant. in *Nederlands-Guiana*; kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. de *Nieuwe-Hoop*, benedenwaarts aan de suikerplant. *Nieuwe-Star*; 508 akk. groot. Zij is thans getrokken aan de tegenoverliggende plant. *Toledo*.

WELBEDACHT, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan het *Pad van Wanica*, ter regterszijde als men komt van *Poelo-Pantjesbrug*; palende N. aan den kostgr. *Vredentrust*, E. aan den houtgr. *Nieuwe-Grond-Leyster*; 500 akk. groot; met 12 slaven.

WELBEDACHT (LAND-VAN-), verl. kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Pararackreek*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verl. Land van *Mocha*, benedenwaarts aan den mond der *Parakreek*.

WELBEDACHT-EN-ONVERDACHT, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. *Onoribo*, benedenwaarts aan den mond der *Pararackreek*; 1744 akk. groot; met 12 slaven.

WELBERG, ook *Wuzons* gespeld, geh. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 7 u. O. van *Breda*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*, 30 min. Z. O. van *Steenbergen*, aan den *Welbergsche-dijk*, met 45 h. en 240 inw.

WELBERGSCHÉ-POLDER (DE), pold. in de heerl. *Steenbergen*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*, gem. *Steenbergen-en-Kruisland*; palende N. aan den *Oost-Graaf-Hendriks-polder*, O. aan het *Kruingors* en de *Doonhil*, Z. aan de *Drenkhooz* en *Oud-Cromwiel*, W. aan *Oud-Cromwiel* en de plattelandsche stad *Steenbergen*.

Het is het noordoostelijke gedeelte van den *Kruislandsche-polder* en wordt verdeeld in *Oost-Welberg* en *West-Welberg*.

Hij telt 50 h., en wordt op de stadgrachten van *Steenbergen* van het overto lige water ontlast.

WELBRON (DE), pold. in het graafsch. *Culenburg*, prov. *Gelderland*, in het *Nederdijck*, arr. *Tiel*, kant. en gem. *Culenburg*.

WELDAM, heerl. en haves. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 6 $\frac{1}{2}$ u. O. van *Duinkerke*; kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Goor*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Markelo*, in de houts. *Kerspel* *Goor*.

Deze heerlijkheid bestaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 785 bund. 15 v. r. 31 v. ell., waaronder 182 bund. 55 v. r. 55 v. ell. onverdeelde gronden.

Daaraan waren vroeger meerdere heerlijke regten verbonden, waarvan nog bestaan: 1°. het borgmanschap van het *Goor*, waardoor onder anderen de eigenaar stem heeft in de beroeping van den *Pre-dikaat*, in de aanstelling van kerkelijke bedienden en het lidmanschap

van kerkmeesteren of kerkvoogden. 2°. het borgmanschap van Diepenheim. 3°. het erfmarkenregterschap van de vereenigde marken Stokkum en Herike.

Vroeger behoorde deze heerl. aan het adellijk geslacht van RIFFERDA, doch is in het begin der achttiende eeuw bij uiterste wilsbeschikking van den Heer Baron UNICO VAN RIFFERDA, overgegaan aan het geslacht der Graven van WASSENAER, heeren van *Obdam, Twickel, Lage*, enz., de laatste van welke Graaf JACOB UNICO WILHELM dit goed heeft nagelaten aan zijne eenige dochter en laatste afstammeling, die het thans nog in eigendom bezit en gehuwd is met den Heer Baron van HECKREHE VAN WASSENAER, wonende op den huize Twickel, gemeente Ambt-Delden.

WELDAM of WELDAMME, voorm. heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, in het Z. van dat eiland, welke vroeger tot het *Quaal- of Poort-ambacht* behoorde en door de zee verzwolgen is.

Van deze heerl., welke in Hoog-Weldam en Laag-Weldam, onderscheiden werd had een oud adell. geslacht zijnen naam ontvangen, waarvan zich de eene tak in Holland, de andere in Zeeland had uitgebreid. Op het jaar 1386 staat zekere WILLENAAR VAN WELDAM als Houtvester van Holland vermeld. Omtrent dien zelfden tijd leefde in Zeeland WILLEM VAN WELDAM, van wien verhaald wordt, dat hij in de St. Lievenskerk te Zierikzee eene kapel deed bouwen. De laatste erfdochter van dit geslacht trad in den echt met iemand uit het geslacht van CATS; van hetwelk een tak de naam CATS VAN WELDAMME aannam.

Het wapen dezor heerl. bestond uit een schild van sabel, met twee golvende fasces van zilver.

WELDELZEE, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, dat nu geheel door het water verzwolgen is.

Toen voorheen geheel Vlaanderen geschat was, moesten de vier Ambachten, met de steden Hulst en Axel in elke duizend ponden Vlaams (6000 guld.) 18 ponden (108 guld.) dragen. In die 18 ponden stond Hulster-ambacht (een van de vier) op 6 ponden 7 schellingen 8 grooten (38 guld. 30 cents) geschat; daarin droeg WELDELZEE 6 schellingen 10 grooten (2 guld. 10 cents.)

WELDSEN (GROOT-) en KLEIN-WELDSEN, twee geb. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie WELSDEN.

WELERIE, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Pekalongan*.

Dit bosch, waardoor de postweg naar Samarang loopt, strekt tot schuilplaats aan den koningstijger en den geknipten zwarten slingeraap. Beide diersoorten zijn in dit en de naburige bosschen veelvuldig; ook vindt men er in menigte de kalong of groote vledermuis.

WELEVELD, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. Z. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. O. ten Z. van *Woltersum*, waartoe hij behoorde.

Ter plaatse, waar de borg gestaan heeft, ziet men thans land. De daartoe behoord hebbende gronden, worden thans in eigendom bezeten door onderscheidene laudlieden, woonachtig te Woltersom.

WELEVELD, voorm. hav. in *Twenthe*, prov. *Ocrijssel*. Zie WEELEVELD.

WELFRINGEN of WILFRINGEN, in het Fr. *WILFRANCE*, d. in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*, kw. en 5 u. Z. W. van *Groenmacher*, arr. en 3½ u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. W. van *Remich*, gem. en 20 min. Z. O. van *Dalheim*; met 57 h. en 220 inw.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke hier eene kerk heeft, die tot het dek. van *Remich* behoort.

WELFRINGEN (HET BOSCH VAN), bosch in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*, gem. *Dalheim*. Dit bosch beslaat eene oppervlakte van 76 bund. 82 v. r. 60 v. ell.

WELGELEGEN, voorm. buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. O. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1½ u. W. N. W. van *Weesp*, gem. *Dismen-en-Diemerdam*, aan het westeinde van *Diemerbrug*. — Sedert het jaar 1786 is op dit buit. eene R. K. kerk gesticht.

WELGELEGEN, landhoeve in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5½ u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en ½ u. N. W. van *Purmerend*, gem. *Beemster*, aan de zuidzijde van den *Volgerweg*.

Deze landhoeve beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 50 bund. 2 v. r. 16 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer *PITRE KOOI*.

WELGELEGEN, buit. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 1½ u. N. N. O. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Elst*, gem. en ½ u. W. N. W. van *Bemmel*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 53 v. r. 30 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer van *DEB MONDE*, woonachtig te *Bemmel*.

WELGELEGEN, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. ten Z. O. van 's *Gravenhage*, kant. en ½ u. N. W. van *Voorburg*, aan den straatweg, genaamd de *Laan van Nieuw-Oosteinde*, tusschen *Voorburg* en 's *Gravenhage*.

Deze buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 25 v. r. 57 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door de Heeren *JOHANNES PETRUS KOKS* te 's *Gravenhage* en *FREDERIK VAN DER SCHILDER* te *Amsterdam*.

WELGELEGEN, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant. en ½ u. Z. W. van *Voorburg*, gem. en 5 min. W. van *Rijswijk*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 15 v. r. 13 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer *FREDERIK CASPER ZECHER*, woonachtig te *Voorburg*.

WELGELEGEN, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. N. W. van *Rotterdam*, kant. en ½ u. N. van *Schiedam*, gem. *Overschie-en-Hoogeban*.

WELGELEGEN, buit. in *Bemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. N. W. van *Amersfoort*, gem. en in het d. *Baarn*.

Deze buit., bestaande uit heerenhuis en verdere getimmerden, mitsgaders een in den Engelschen smaak aangelegden en uitgebreiden tuin, beplant met opgaand hout en divers fijn plantsoen; beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 29 v. r. 19 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door *Mevrouw de weduwe A. W. LAAR*.

WELGELEGEN, huis, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, arr., kant., gem. en 10 min. O. van *Leeuwarden*, in de voorst. *het Vliet*.

WELGELEGEN, buit., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Meensdumadeel*, arr. en 1 u. W. van *Loeuarden*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Berlikum*, onder *Deinum*, aan de *Harlingervaart*.

Dit buit. in eigendom bezeten door den Heer *HARMANUS JONGENS ADAMA*, woonschtig te *Leeuwarden*.

WELGELEGEN, ook wel het *PAULJOEN* genoemd, vroeger meer algemeen onder den naam van het *Huis van Hoer* bekend, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant., gem. en 10 min. *Z. van Haarlem*.

Dit h., hetwelk, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte beslaat van 2 bund. 8 v. r. 26 v. ell., is door den Amsterdamschen bankier Hoer, in 1790 of 1791, in eenen fraajen Italiaanschen stijl gebouwd, en werd door *LOUWIS NAPOLEON*, toenmalig Koning van Holland, gekocht, die er gedurende eenigen tijd zijn verblijf gehouden, en van daar dit land heeft verlaten. Naderhand toen Koning *WILLEM I.*, op den troon zat, heeft *LOUWIS* zijne aanspraak op dit Pauljoen doen gelden, hetwelk tot een regtageding aanleiding gaf, doch dat ten zijne nadeele werd uitgewezen. Thans behoort het onzen Koning en is tot eene kunstgallerij van levende meesters ingerigt. De ingang is aan de zuidzijde. Op het voorplein ziet men een looden namsaksel der beroemde groep van *LAOON*. Ter wederzijden geleidt een trap naar de zaal, in welke 250 schilderijen van een aantal nog levende Nederlandsche meesters ten toon gesteld zijn.

WELGELEGEN, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. *Z. van Haarlem*, gem. en 20 min. ten *N. van Heemstede*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 10 v. r. 30 v. ell., en woedt thans in eigendom bezeten door den Heer *G. J. DIX*, woonachtig te Amsterdam.

WELGELEGEN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. *Z. van Amersfoort*, kant. en 3 q. *Z. van Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Zeyst*. — Dit buit. wordt in eigendom bezeten door den Heer *J. W. van Loos*.

WELGELEGEN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1 u. *Z. W. van Utrechts*, kant. en 1 u. *N. van IJsselstein*, gem. en 10 min. ten *O. van Ouden-Rijn*.

Dit buit. bestaat, met het daartoe behoorende boschland, meesen tuipgronden, vischvijvers, lanen en wandelingspa., eene oppervlakte van 2 bund. 50 v. r., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer van *ZELLE VAN DEN HAN*, als in huwelijk hebbende *Vrouw Jacoba Maria LEBREL*, woonachtig te Ouden-Rijn.

WELGELEGEN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. *N. ten W. van Utrechts*, kant. en ½ u. *N. van Loenen*, gem. en 10 min. *N. van Vreeland*.

Dit buit. wordt in eigendom bezeten door den Heer *Mr. Augustus Antonius BAAAL*, als in huwelijk gehad hebbende wijle *Vrouw Theodora Christina Bevy*, eerder weduwe van den Heer *Jan Baptist van Casars*, woonachtig te Amsterdam.

WELGELEGEN, buit., prov. *Noord-Holland*, arr. *Amsterdam*, kant. en 10 min. *W. van Weesp*, gelegen aan den *Stroomdijk*, gem. *Weespercarpel*.

Deze buit., bestaande uit heerenhuis en verdere gelinimerten, mitgaders tuin, uitgebreide moestuin en broeijerij, groote vruchtbare boomgaard, door een vijver omgeven; uitgestrekt bosch met hakhout en vijvers, kleine vruchtboomgaard met goudrijnschenkom, en vier boerderijen, beslaat, met de daartoe behoorende gronden en landerijen, eene oppervlakte van 146 bund., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer *Hendrik Willem Gustaaf Bittersmaassen*, Burgemeester der gemeente *Weespercarpel* en *Honghecurand* van den *Zeeburg* en *Diemerdijk*.

WELGELEGEN, buit. in het *Ooerkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 2½ u. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Subalkwijk*.

WELGELEGEN, buit. in het *Ooerkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Werkhoven*, aan den zandweg van *Utrecht* naar *Wijk-bij-Duurstede*.

Dit buit. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 94 v. r., 56 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer J. DIJKHUIS, Jazr.

WELGELEGEN, huizenpl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en ½ u. N. van *Zierikzee*, kant. en 1 u. ten O. van *Bruynshaven*, gem. *Noordgenove*.

Dans huizenpl. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 5 bund. 46 v. r. 81 v. ell., en is tegenwoordig het eigendom van Jonkheer *WILLEM DIJKSTRA DE JONGE*, woonachtig te *Zierikzee*.

WELGELEGEN, buit. in *Zalland*, prov. *Ovarijschel*, arr. en 9½ u. N. O. van *Deventer*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Ommen*, gem. *Ambt-Hardenbergh*, in de kom van het d. *Heemse*.

Dit buit. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 13 v. r. 40 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer *Jonkheer J. van FORSTEN VAN HEMST*, woonachtig te *Haemse*.

WELGELEGEN, buit. op de *Middel-Feluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Feluwe*, arr. en 5½ u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 5 min. O. van *Speldoorn*.

Dit buit. is vermaard, doordien het eenmaal de woonstede was van den Admiraal *JAN HEMST VAN KINSBURGH*, die er zijnen paderdoms deure weldadigheid en gunmoedigheid der wetenschapten heeft gekennet en er door allen geëerd in 1810 overleed.

Het bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ruim 18 bund. en waardt thans in eigendom bezeten door dominiere *SCHRIJVERBEEK VAN DER OIJZ*, woonachtig te *Hoewelaken*.

WELGELEGEN, buit. op de *Neder-Feluwe*, prov. *Gelderland*, arr. en 3 u. W. van *Arnhem*, kant., gem. en even buiten de *Nederbarrens*, aan de stadgraaf van *Wegeningen*, aan den grooten weg van *Utrecht* op *Arnhem*.

Dit buit. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 90 v. r. 96 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door *MARION DE WEDUWE M. E. A. VAN DENEN*, geb. *Meess Pous*.

WELGELEGEN, vroeger eenigen tijd *Samarana*, buit. op den *Vellouwenboom*, prov. *Gelderland*, distr. *Feluwe*, arr. en 4½ u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 4 u. Z. O. van *Speldoorn*, gem. en in de kom van het d. *Bruwman*.

Dit buit. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 27 v. r. 10 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer *P. H. NARUTS*, emeritus Predikant van *Haarlem*.

WELGELEGEN, buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en ½ u. Z. van *Middelburg*, kant. en ½ u. N. van *Vlissingen*, gem. *Oost-en-West-Souburg*, ten Z. van *Oost-Souburg* en tegen dit d. aanspalende, aan den straatweg van *Vlissingen* naar *Middelburg*.

Dit buit. is aangelegd door den Schout-bij-Nacht *Gisbert VZANDEEN* van *Asperen*, en werd toen *Doornussert* genoemd. Toen het echter

later door een ander werd aangekocht, heeft het zijnen tegenwoordigen naam verkregen.

WELGELEGEN, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Katwijk, benedenwaarts aan de koffijplant. Mon-Tresor; 850 akk. groot; met 154 slaven. De Negers noemen haar *SAILLÉ* of *SALLIÉ*.

WELGELEGEN, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Cottica*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Loisenburg, benedenwaarts aan de verl. plant. Langmoedigheid; 725 akk. groot; met 121 slaven. De Negers noemen haar *GRAN-SORDIS* of *SORDIA*.

WELGELEGEN, katoenplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, in *Opper-Nickeri*; palende O. aan de katoenplant. Hamilton, W. aan de katoenplant. Moy; 1000 akk. groot.

WELGELEGEN, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. grond de *Vrede*, benedenwaarts aan den kostgr. *Beaulieu*; 2500 akk. groot.

WELGELEGEN of *HABAAT*, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Midden-Divisie*, W. van het *Schottegat*, aan den voet van den *Groenenberg*.

WELGELEGEN, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *Oost-Divisie*, O. van en nabij het *Schottegat*.

WELGEMOED, voorm. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleans-kreek*, ter rechter zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de voorm. koffijplant. Toevlugt, waarmede zij nu vereenigd is, benedenwaarts aan de koffijplant. *Vrouwenvlijt*.

WELGEMOED-EN-TOEVLUGT, koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Orleans-kreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. Heesveld, benedenwaarts aan de koffijplant. *Vrouwenvlijt*; 206½ akk. groot; met 84 slaven. De Negers noemen haar *MOXI*.

WELGETROFFEN (*NIKUW*-), kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Surinams-kreek*, ter rechter zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan *Biribierie-land*, benedenwaarts aan den verl. kostgr. de *Benzaamheid*.

WELGEVALLEN, verl. koffijplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter rechter zijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. *Picardie*; benedenwaarts aan de koffijplant. *Purmerend*; 980 akk. groot.

WELGEVONDEN, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Tawajari-kreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. *Waterloo*, benedenwaarts aan den houtgr. *Rest-en-Rust*; 500 akk. groot.

WELGEVONDEN, vroegere naam van het verl. *Land-van-Reynsberg*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *REYNBERG (LAND-VAN)*.

WELHERI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*; resid. *Samarang*, aan de westelijke grens der residentie.

WELHOEK-EN-HET-AMBACHT, pold. in het *Land-van-Patten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Ridderkerk*, gem. *Poortugaal-en-Albrandswaard*; palende N. aan den *Polder-Deyfiet* en het *Ambacht van Pernis*, O. aan de *Huyters-en-Zwaardijk*, Z. aan het *Grijp-land*, W. aan het *Ambacht-van-Hoogvliet*.

Deze pold., welke in het jaar 1320 bedijkt is, beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 535 bund. 96 v. r. alles schotbaar land; telt 56 h., waaronder 10 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de Maas van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit vijf Leden.

WELHOEKSCHE-DIJK (DE); -dijk in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Poortugaal-en-Albrandswaard*.

Deze dijk loopt in eene noordelijke rigting tusschen den pold. Welhoek en den Grijplandsche-polder door.

WELIE, buurs. op de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie **WELIS**.

WELIGENBERG, huisje in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **WELDENBERG**.

WELIRANG, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **ANDJONO**.

WELIS (DE), bergketen in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kedirie*.

Deze bergketen rijst ten W. van de hoofdplaats *Kedirie* op, en strakt zich tot in de resid. *Madion* uit.

WELIS (DE), berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Madion*, nagenoeg in het midden der residentie.

WELKOMST-BAAI, baai in *Oost-Indië*, in de *Straat-Sunda*, aan de Westkust van het *Sundasche eil. Java*, resid. *Bontam*.

Deze baai bevat onderscheidene eilanden en riffen, en heeft eene diepte van 20 vademmen. De omtrek is niet bevolkt.

WELL, d. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benodendistrikt*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Zalt-Bommel*, gem. en 25 min. W. Z. W. van *Ammerzoden*, aan den Maasdijk. Het is een klein, doch bevallig dorp, in welks kom men 55 h. en ruim 170 inw. telt, en met de daartoe behoorende b. Heustsche straat, Slijk-Well en Wellseind met de Lenshoek, 150 h. en ruim 800 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er een schuitenvoer over de Maas op de Geldersche waarden.

De Herv., die er 850 in getal zijn, behooren tot de gem. *Wall-Ammerzoden-en-Wordragen*, welke hier eene kerk heeft, die vóór de Reformatie tot een Monnikenklooster moet behoord hebben. Het is een klein vierkant en net gebouw, met eenen lagen vierkanten toren, gedekt door eene korte spits. Deze kerk, die geen orgel heeft, staat op een laag ommuurd kerkhof.

De R. K., van welke men er 250 telt, parochiëren te *Ammerzoden*. — De dorpschool wordt des zomers gemiddeld door 50 à 40, des winters echter door ruim 100 leerlingen bezocht. — Nabij dit dorp ligt het *Stee-van-Well* of *Huis-van-Malsen*.

WELL, d. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 8 u. N. van *Roermonds*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Horst*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Borgen*, aan den grindweg tusschen *Nijmegen* en *Maastriicht* en nabij de *Maas*, waarever hier een voer is op *Wassum*. Men telt er 235 h. en ruim 1310 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die alle R. K. zijn, onder welke 850 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*, dek. van *Horst*, behoort en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. *Virus* toegewijd, is den 14 Junij 1844 ingewijd. Het is een nieuw gebouw, met eenen stompen toren en van een orgel en drie altaren voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht.

Nabij dit d. ligt een kasteel het *Kasteel van Wuz* genoemd. Zie het volgende art.

Er is eens zeer aanzienlijke weeskmarkt des Maandags, waarop veel in groen wordt gehandeld. — De karnis valt in den 24 Augustus.

Den 10 Januarij 1845 ontstond er in dit dorp brand, waardoor vier huizen in de asch zijn gelegd.

WELL (HET KASTEEL-TE-), kast. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, diets., arr. en 8 u. N. van *Roermond*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Horst*, gem. en 1 u. Z. ten O. van *Bergen*, $\frac{1}{2}$ u. N. van het d. *Well*.

Het beslaat, met de onderhoorigheden, eens oppervlakte van 300 bund. 45 v. r. 3 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer *Petra Willem Baron de Liedt de Wuz*.

Toen de Hertog van *Barne*, in 1586, Venlo ging belegeren, zond hij den Graaf van *Mansfeld*, om dit slot en de nabij gelegen schans te overmeesteren, opdat zij de vaart langs de Maas niet zouden kunnen hinderen. Hij kreeg de schans, na het doen van 80 schoten; doch het slot slechts opgeëischt en van Hoopman *Schuren van Hagen*, die het bewaarde, een weigerend antwoord bekomen hebbende, zakte hij voor Venlo.

WELL (SLIJK-), b. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en $\frac{5}{2}$ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Zelt-Bommel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Ammerzoden*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Kell*, waartoe zij behoort; met ruim 20 h., waaronder smalle boerdertjen, langs den Maasdijk gelegen, en ruim 110 inw.

WELL (HET SLOT-TE-) of *Huis van Malsen*, adell. h. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en $\frac{5}{2}$ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Zelt-Bommel*, gem. en $\frac{5}{2}$ min. W. Z. W. van *Ammerzoden*, ten N. O. vlak aan het dorp *Well*.

Dit adell. h. is een klein vierkant gebouw met twee hangtorentjes aan de oostzijde en met een plat lathen dak door eens balustrade omringd. Het gebouw is door grachten omgeven, met eens houten brug voor den ingang, voors welke brug eens soort van *vroeburg* is, dienende tot boordertij, welke insgelijks door grachten omringd is. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eens oppervlakte van 2 bund. 25 v. r. 20 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *L. A. A. Baron de Weymese*, woonachtig te *Opleeuw*, in de Belgische prov. *Limburg*.

De grachten van dit slotje hebben door de *Meensloot* gemeenschap met die van het kasteel te *Ammerzoden*.

WELL-AMMERZODEN-EN-WORDBRAGEN, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. en ring van *Zelt-Bommel*.

Men heeft er twee kerken, als: één te *Ammerzoden* en één te *Well*, en telt er ongeveer 600 zielen, onder welke 200 *Leden*-maten. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *Gerardus Adriaans Dornsteyan*, die in het jaar 1611 hier reeds in dienst was en in het jaar 1626 overleed. Het beroep geschiedt door den *Ambachtsheer*.

WELLAND, heerl. op het eil. *Schoonen*, prov. *Zeeeland*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*; palende N. W. aan de heerl. *Benesse*, N. aan het *Brouwershavenschegat*, O. aan de heerl. *Ellenest*, E. O.

aan Baroestärke, Z. aan Koudekerke, Z. W. aan Haamstede, W. aan den Oostersche-ban van de duinen onder Renesse.

Deze heerl. bevat de gem. Noordwelle, vroeger verdeeld in Noordwelle en Zuidwelle. Zij beslaat alzoo de zelfde oppervlakte, en bevat het zelfde getal huizen, huisgezinnen en inwoners, waarom wij, ten dien opzichte, naar dat art. verwijzen.

De heerl. WELLAND is zeer lang een eigendom geweest van het geslacht TUTAL VAN SERROSKARKE, waarom men vroeger de daaraan behorende heerl. SERROSKARKE, welke door de zelfde Heeren bezeten werd, ook wel eens opgegeven vindt, als deel makende van de heerl. WELLAND. Deze laatste werd echter later bezeten door JAN AREND GOBART, Baron DE VOS VAN SKEERWIJK, na wiens overlijden, den 16 Januarij 1780, het gekomen is aan zijnen zoon JAN AREND DE VOS VAN SKEERWIJK. In 1816 werden door koop daarvan eigenaar BARTEL MOONBOON en BARTEL LOONIS. De helft van eerstgenoemde is in 1824 bij erfenis overgegaan aan J. MOONBOON, die den 15 Julij 1830 de helft van BARTEL LOONIS mede aankocht en na wiens overlijden, in 1858, de heerlijkheid in zijn geheel bij aanbesteding is overgegaan aan den Heer MAURITS MOONBOON, woonachtig te Renesse, die haar thans nog bezit.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een doorsneden (*coupé*) veld van keel en sabel, met een fasce van silver over het midden, vergezeld van drie schuine reiten (*lamings*) van silver in het borstvoel en van eene ronde gep van goud in het onderdeel.

WELLE, voorn. heerl. op het eil. Noord-Beveland, prov. Zeeland, ten N. van Kostgans.

Er schijnt ook een dorp en kerk aldaar bestaan te hebben, althans in een handschrift der Vinschtsche kerk vindt men opgeteekend, dat in de parochiekerk aldaar eens kapel is geweest, gewijd aan de H. Maagd Maria, ook moet aldaar eertijds een oud kasteel bestaan hebben.

De dijken dezer heerl. bezwaken den 25 November 1594, doch zijn later weder hersteld, hoewel de naam thans niet meer bestaat en de gronden dezer heerl. vermoedelijk moeten gezocht worden in den Fredericuspolder en den pold. Nieuw Noord-Beveland. Zoodat zij thans gedeeltelijk tot de gem. Kertgens, gedeeltelijk tot die van Celjinsplaat zullen behoreu.

WELLE, eil. in den IJssel, prov. Overijssel, arr. Zwolle, kant. Kampen, gem. Willem. — Dit eil., uit hoelaand bestaande, is 52 bund. groot.

WELLE (DE), kanaal, prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. Doniaarstal, dat uit het Koevedermeer voertkomt en in eene westelijke rigting naar de Noorder-Be loopt, waarmede dit kanaal zich ten N. O. van en nabij Woudsend vereenigt. In 1846, is over dit breede water eene brug gelegd, in den straatweg van Sneek naar de Lemmer.

WELLE (DE), water, prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. Heerkerland, dat uit de Meersloot voertkomt, eerst in eene westelijke, doch later in eene noordwestelijke en eindelijk in eene noordelijke rigting naar het Groot-Hornstermeer loopt.

WELLE (NOORD-), d. op het eil. Schipmon, prov. Zeeland. Zie Noordwelle.

WELLENSKIND, geh. in de bar. van Broek, prov. Noord-Brabant. Zie WELLENSKIND.

WELLENSKIND of WELSKIUS, in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Oisterwijk, prov. Noord-Brabant, Berds distr., arr. en 5 u. W.

van *Bindhoven*, kant. en 4 u. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Hoogen-Lage-Mierde-en-Hulsel*, $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Hooge-Mierde*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Lage-Mierde*, waartoe het kerkelijk behoort; met 13 b. en 90 inw.

WELLENSTEIN, gem. in het balj. van *Remich-en-Groenmacher*, rechtsgeb. van *Remich*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. *Remich*; palende N. aan de gem. Bous en Remich, O. aan de Moezel, die haar van de Pruisische prov. Rijnsland scheidt, Z. aan de gem. Remerschen en Burmeringen, W. aan Mondorf en Dalheim.

Deze gem. bevat de d. Wellenstein, Beech, Schwebsingen en Klein-Macher, en telt ruim 1860 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden. De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van *Wellenstein* en *Schwebsingen* uit.

Het d. WELLENSTEIN ligt $4\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van Luxemburg, 1 u. Z. Z. W. van Remich en is eene zeer bekoorlijke plaats. De inw., 720 in getal, maken eene par. uit, welke tot het apoot. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Remich*, behoort en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

WELLEPOELTJE (HET), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, W. van het Koeverdermoer, dat W. ten N. met de *Welle* in verbinding staat.

WELLEPOORT, uithoek van den pold. het *Westeinde-van-Achterbroek*, in den *Crimperwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Berkenwoude-en-Achterbroek*; palende N. O. aan Achterbroek, Z. O. en Z. W. aan den Berkenwoudschepolder, W. aan den Nesse-polder, den Polder-Tienviertel en den Polder-Kattendijksblok. — Daarin staan 2 boerderijen.

WELLESTRIJPE, heerl. in het *Land-van-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gedeeltelijk gem. *Melissant-Noorderschorren-en-Wellestrije*, gedeeltelijk gem. *Nieuwe-Tongeen-Klinkerland*; palende N. aan de heerl. Sommeldijk, O. aan Grijsvoort, Z. aan Herkingen, W. aan Melissant.

Men heeft in deze heerl. noch d. noch geh. Zij beslaat, volgens het kadaaster, eene oppervlakte van 163 bund.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Nieuwe-Tonge*. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. *Middelharnissen-Sommelsdijk* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Nieuwe-Tonge*.

Deze heerl. wordt thans, even als *Melissant*, waarmede zij sedert vele jaren vereenigd is, in eigendom bezeten door den Heer JOHANNES WILHELMUS PETRUS DIRKZ VAN MELISSANT, woonachtig te 's Gravenhage.

WELLESTRIJPE, pold. in het *Land-van-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gedeeltelijk gem. *Melissant-Noorderschorre-en-Wellestrije*, gedeeltelijk gem. *Nieuwe-Tongeen-Klinkerland*; palende N. aan den pold. Oudeplaat, O. aan Duivonwaard, Z. aan den Pieterspolder, Z. W. aan Klinkerland, W. aan den pold. Dirksland.

Deze pold., welke in het jaar 1480 bedijkt is, maakt eene gemeene dijkkaadje uit met den pold. *Oude-plaat*, beslaat, volgens het kadaaster, eene oppervlakte van 163 bund., als: onder *Melissant-Noorderschorre-en-Wellestrije*, volgens het kadaaster, ruim 182 bund., onder *Nieuwe-Tongeen-Klinkerland*, volgens het kadaaster, 13 bund. 11 v. r. 30 v. ell. Men telt er 7 h., alle boerderijen; als: onder

Melissant-Noorderschorre-en-Wellestrijpe, 4 boerderijen, onder *Niruwe-Tonge-en-Klinkerland* 3 boerderijen. Hij wordt door eene sluis, op de haven van Dirksland, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en vijf Gezworenen.

WELLEVELDT, voorm. slot of adell. h. in *Twenthe*, prov. *Overijsel*. Zie WEELEVELD.

WELLSCHER-WETERING, water in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, dat in de gem. *Ammerzode*, onder *Wordragen*, ontspringt, met eene westelijke rigting daar doorloopt; onder *Delwijnen* in de gem. *Kerkwijk* komt, die zij noordwestelijk doorloopt en van daar de *Drielsche-wetering* volgt, waarmede zij zich nabij Aalst vereenigt.

WELSEIND, b. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Zalt-Bommel*, gem. en 1 u. W. Z. W. van *Ammerzoden*, 35 min. N. W. van *Well*, waartoe zij behoort; met 30 h. en 170 inw.

Tot deze b. behoort de zoogenoemde *Lenshoek*, soms ook *Jenshoek* gespeld, onder welke naam deze b. ook op sommige kaarten voorkomt. De *Lenshoek* is echter een uithoek of achterbuurt van 10 h., meest boerderijen, met ruim 60 inw.

WELNA, voorm. buit. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Amsterdam*, kant. en gem. *Nieuwer-Amstel*, $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Amstelveen*.

Dit buit. is in de geschiedenis vermaard, om den mislukten aanslag op *Amsterdam*, in den jare 1650, door *Prins Willem II*, wiens krijgsvolk de stad reeds was genaderd tot aan deze plaats, welke destijds reeds *WELNA* werd genoemd.

Dit buit. was tot voor weinige jaren eene herberg voor den fatsoenlijken stand, maar is een paar jaren geleden gesloopt. Een gedeelte vormt thans eene boerderij, terwijl het overige weiland is.

WELPENHORST, landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. Z. van *Apeldoorn*, gem. *Voorst*.

WELPLAAT, eil. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Spijkenisse-en-Brabant*; palende W. en N. aan de *Nieuwe Maas*, O. aan de *Oude-Maas*, Z. aan het *Hartelschegat*, dat het van het overige gedeelte der gem. scheidt.

Dit eil. bestaat uit 12 pold. en eenige binnengedijkte buitengroden, behalve nog een aanmerkelijk buitengors aan de westzijde, het *Botlek* genaamd. De namen der polders zijn: de *Oude-polder*, bestaande uit twee polders, welke in het begin der vorige eeuw zijn ingedijkt; de *Nieuwe-polder*, bestaande uit drie polders, in 1840 ingedijkt; de *Jagersplaat*, bestaande uit vier polders, welke in 1806 zijn ingedijkt; de *Groote-Veertigmorgen*, zijnde één polder, in 1829 ingedijkt, en de *Kleine-Veertigmorgen*, twee polders, die in 1826 zijn ingedijkt.

Het eiland beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 515 bund. 30 v. r. 1 v. ell. schotbaar land; telt 14 h., waaronder 5 boerderijen, en wordt door 6 sluizen, op de *Oude-Maas*, de *Nieuwe-Maas* en het *Hartelschegat*, van het overtollige water ontlast.

WELSCHAP, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Eindhoven*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Strijp*; met 3 h. en 30 inw.

WELSCHEID, d. in de heerl. *Boarscheid*, grooth: *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 1½ u. W. ten N. van *Dickirch*, gem. en ½ u. Z. van *Boarscheid*, aan den Wreck; met 46 h. en 240 inw.

De inw., die er allen R. K. sijn; maken met die van *Burden*, *Windhof* en *Drauthot* eene par. uit, die tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Dickirch* behoort, 560 zielen telt, te *Wildscheid* eene kerk en te *Burden* eene kapel heeft en door eenen *Pastoor* bediend wordt.

WELSDEN (GROOFE), ook wel verkeerdelijk *Groot-Weldden* of *Groot-Welzen* genoemd, geh. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. O. van *Maastrecht*; kant. en 1 u. W. van *Gulpen*, gem. en 17 min. N. van *Margraten*; met 57 h. en ruim 200 inw.

WELSDEN (KLEINE), ook wel verkeerdelijk *Klein-Weldden* of *Klein-Welzen* gespeld, geh. in het *Land van 's Hertogenrade*, prov. *Limburg*, arr. en 2 u. O. van *Maastrecht*; kant. en 1 u. W. van *Gulpen*, gem. en 2 u. N. van *Margraten*; met 14 h. en ruim 90 inw.

WELSDORF; geh. in de heerl. *Esch*; grooth: *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. N. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. N. van *Mersch*, gem. en 5 min. N. ten O. van *Berg*. Het bestaat uit 7 h. met 49 inw.

WELSEIND, geh. in de *Metjerij van 's Hertogenbosch*; kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WELLENIND*.

WELSEM, naam, onder welken de huus. *WISUM*, in *Zaaland*, prov. *Oovertijdel*, in eenen brief van het jaar 1518 voorkomt. Zie *WISUM*.

WELSINGHE, oude naam van de heerl. *WILZINGE*, op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*. Zie *WILZINGE*.

WELSOORDE; *Welsoord* of *Walsoord*, watering in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gelegen onder de gem. *Hontenisse* en *Ossenisse*.

Deze watering bestaat uit de navolgende polders, te weten: den *Molen-polder*, den *Kivits-polder*, den *Pèrk-polder*, den *Noorddijk-polder*, den *Wilhelmus-polder*, den *Zande-polder*, den *Maria-polder*, den *Noordhof-polder* en het *Grooten Klein-Lammersveld*. Zij beslaat eene kadastrale oppervlakte van 1202 bund. 17 v. r. 15 v. ell., waarvan 56 bund. 17 v. r. 15 v. ell. onder *Ossenisse* en het overige onder *Hontenisse*, en is schotbaar groot 1071 bund. 5 v. r. 17 v. ell.

De watering van *Welsoord*; welke bij Kon. besluit van 26 Sept. 1844, no. 83, calamiteus is verklaard; wordt begrensd ten N. en O. door de *Honte*, ten Z. door den *Kruis-polder* en den *Schapers-polder* en ten W. door den *Polder van Hengstdijk*, den *Barg-polder* en den *Nijs-polder*.

Daarin liggen de dorpen *Kloostersande* en den *Gravenendijk*, benevens de geh. *Noordstraat* en *Welsorde* en de buurt *Kre-verbil*, alsmede 21 hofsteden, 2 bij den grond zeilende houten korenwindmolens, 2 meestoven, 1 zoutkeet en 1 brouwerij; voorts het *Huis-Zande* en de plaats *Hoek-en-Bosch*. De watering wordt bestuurd door eenen *Dijkgraaf*, twee *Gezworenen* en eenen *Ontvanger-Griffier*. Zij watert grootendeels uit door eene kapitale zeeluis en deels door eene steenen heul op de *Westerschelde*.

WELSOORDE, *Welsoord* of *Walsoord*, geh. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Hontenisse*.

Dit geh. bevat 22 h., met 110 inw. en is gelegen in den Noord-
dyk-polder; door gedurigen aanbouw van huizen, breidt het zich
van jaer tot jaer uit. Er staat hier ook eene meesstof.

Te **Walskooke** is een havenje, uitlopende in de *Westerschelde*.
Van daar varen drie beurt- of marktchippers op Rotterdam en vice
versa, terwijl 8, zoo groote als kleine, vaartuigen in dit havenje te
hais behooren. Men heeft hier ook een door het publiek gezag erkend
en door het domein verpacht overzetveer op Hanswerd, in Zuid-Beveland,
hetwelk als het punt van communicatie kan worden beschouwd, tusschen
het Vijfde en het Derde district der prov. Zeeland, ten welken einde een
klinkerweg wordt gelegd van Hulst naar dit gehucht, waarvan thans (1849)
reeds een groot gedeelte bestraat is.

Walskooke is overigens eene aanlegplaats voor de stoomboot, varende
tusschen Vlissingen en Antwerpen.

WELSOORDE (PLAAT-VAN-), sandplaat in de *Honte of Westerschelde*,
prov. Zeeland, N. van het geh. Welseorde.

WELSRYP of **WALSRYP**, in het oud Friesch **WELSRIPA**, d., prov.
Friesland, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 3 $\frac{1}{2}$ u. N.
ten W. van *Sneek*, kant. en 5 u. N. N. O. van *Bolsward*, niet ver
van de trekvaart van Sneek op Franeker. Men telt er in de kom van
het d. 30 h. en ruim 170 inw., en met de kerkelijk daartoe behoorende
buurtjes: *Westerend*, *Tjeppebuur*, *Oosterend* enz., 87 h.
en ongeveer 410 inw.; die meest in de boerderij en het bouwen van
granen hun bestaan vinden;

De inw., die er, op 4 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem.
van *Wesryp-en-Bajum*, welke hier eene kerk heeft, die vóór de
Reformatie aan de H. *Ursula* was toegewijd. Het is een tamelijk
sterk, ofschoon klein en onaanzienlijk gebouw, met eenen spitsen toren,
doch zonder orgel.

De enkelt *Doopsgez.*, die er woont, behoort tot de gem. van *Baard*.
Ook treft men er 4 *Afgescheidenen* aan. — De dorpschool werdt gemid-
deld door ongeveer 60 leerlingen bezocht. — Voórhoeven stond hier de
state *Rumeda*:

De rijweg van dit dorp vereenigt zich met dien naar *Wiusum*, ter-
wijl de opvaart mitkomt in de vaart van Franeker op Sneek.

WELSRYP-EN-BAJUM, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van
Harlengen, ring van *Franeker*, met twee kerken, als één te *Wes-
ryp* en één te *Bajum*. Men telt er 480 zielen, onder welke 80
Leedmaten. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waar-
genomen, is geweest *Wiszus Drats*, die in het jaar 1583 hier reeds in
dienst was en in het jaar 1606 is overleden.

WELSRYP-ER-TILLE (DE), hring, prov. *Friesland*, kw. *Wester-
goo*, griet. *Hennaarderadeel*; ten Z. van *Wesryp*, over de vaart van
Franeker naar Sneek.

WELSUM, een der vier b. van het voorn. schoutambt *Olst*, thans
een d. in *Zalland*, prov. *Overtitel*, arr., kant. en 2 u. N. ten W.
van *Doxentet*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Olst*, waarvan het door den *IJssel*
gescheiden is en daardoor afzonderlijk, door de prov. *Gelderland* omgeven,
ligt. Het heeft echter door een pontveer gemeenschap met het oostelijke
gedeelte der gem. Men telt er 104 h. en 690 inw., die meest in den
landbouw hun bestaan vinden en eene steenbakkerij hebben.

De marke **WELSUM** strekt zich ter lengte van $1\frac{1}{2}$ uur gaans langs den
IJssel uit, en wordt aan de landszijde door de *Veluwe*, en wel door het
kerspel van *Terwolde*, het rigterambt van het *Nieuwe-Broek* en het

kerspel van Oene ingesloten. De breedte is gering, bedragende doorgaans niet boven $\frac{1}{2}$ uur, afgerekend van den IJsseldijk, tusschen welken en de rivier echter ook nog aanmerkelijke landertjen liggen. De binnendijsche grond is mede voortreffelijk, bestaande meest uit kleilanden, en dezen zijn, voor het grootste gedeelte althans, door nijverheid tot die waarde gebragt; hebbende men de klei, die oorspronkelijk onder eene laag zand lag, bovengedolven, een arbeid, die ook door overvloedige voortbrengselen wordt beloond. Deze bestaan voornamelijk in tarwe, gerst, haver, rogge en boonen; want boekweit wordt hier slechts in eene kleine hoeveelheid verbouwd. Ook vallen hier vele boomvruchten, noten, peren en inzonderheid appelen, allen best in soort, zoodat zij tot hooger prijs verkocht worden, dan die aan de overzijde der rivier groeijen. Tot houtgewas wordt de grond te kostbaar geacht, zoo dat men er bijna niets van dien aard ontmoet, dan geknotte wilgen, welken de landman tot zijn jaarlijks gebruik noodig heeft.

Een gedeelte van WELSUM, en wel het zuidelijke, wordt Grapend aal geheeten, en behoort in het kerkelijke onder het Velwische dorp Terwolde, zoodat de ingezetenen hier hunne kinderen laten doopen, bij het beroepen van eenen Predikant mede stem hebben, en dikwerf in den kerkenraad zitting krijgen. De armen van Grapend aal worden evenwel slechts voor de helft uit den armenstaat van Terwolde, en voor de wederhelft uit dien van Olst onderhouden. Dit steunt op eene oude overeenkomst, waarvan nu geen schrift, zoo het ooit bestaan hebbe, meer voorhanden is, en welke, zoo het schijnt, alleen door de wederzijdsche kerkenraden is aangegaan, zonder dat de Staten van den eenen of den anderen kant, daar in zijn gekend: waaruit dan ook zal voortgevloeid zijn, dat men de huwelijksinzegening buiten het verdrag gelaten heeft en derhalve die plegtigheid voor de Grapendalers nog te Olst woght verrigt. Den tijd, waarin deze overeenkomst getroffen is, zal men met veel waarschijnlijkheid kunnen opmaken, zoo dra men weet, dat tusschen Olst en WELSUM voormaals eene combinatie plaats had, welke den kerkdienaar verplichtte op elke plaats des Zondags eens te prediken, en dat dit met het vertrek van den Predikant JAKOB TICHLEN, die in het jaar 1634 van hier verplaatst werd, heeft opgehouden. De oude Welsumer kapel zal ten dien tijde geheel onbruikbaar geworden zijn: want ettelijke jaren te voren was zij reeds in verval, en de Overkerkmeesteren van Olst hebben toen vergeefs bij de Staten aangehouden, om de opkomsten der vikarij van WELSUM tot herstel van hunne kerk en van deze kapel te mogen genieten. Op het laatst der vorige eeuw was daarvan niets overig, behalven de toren, voorzien met eene klok, welke diende om de overleden Welsumers tot de graven te roepen, welken in den grond, voormaals door dat gebouw beslagen, en in dien van het kerkhof op hen wachten.

In het eigenlijk gezegde WELSUM, als van Grapend aal onderscheiden, lag vroeger eene havezathe, Hoogenhof genaamd. In het laatst der vorige eeuw zag men hier ook nog een gedeelte van een oud aanzienlijk huis, thans Stoltenberg geheeten.

De inw., die er op 10 na allen Herv. zijn, onder welke 360 Ledematen, maken, sedert het jaar 1830, eene gem. nit. die tot de klass. en ring van *Deventer* behoort. De eerste, die in deze gem. den leeraarambt heeft waargenomen, is geweest LOUIS VROON, die in het jaar 1831 herwaarts kwam, en in het jaar 1834 naar Wolvcsa vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. De, kerk welke in

het jaar 1830 gesticht is, is; even als de predikantswoning, bekostigd door de milde bijdragen der gemeenteleden. Door een hunner is het stuk lands gegeven voor het huis en den tuin van den Predikant. — De kerk is een vierkant gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel. In het jaar 1851 hebben twee leden dezer gemeente ALZAR BARRASOOR en zijne huisvrouw, aan deze kerk vereerd twee net bewerkte silveren bekers, ten gebruike bij de bediening van het Avondmaal des Heeren.

De 10 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Overwatering*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Zondag in Augustus.

WELTEN, d. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 n. O. van *Maastricht*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Heerlen*, met 72 h. en 350 inw., die meest in den landbouw hua bestaan vinden.

De inw., die, allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Heerlen*, welke hier eene kapel heeft, aan den H. ANTONIUS toegewijd, en waarin de dienst gedaan wordt door de Kapellaans van *Heerlen*. — Er is hier geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Heerlen*.

WELTERHOVEN, oude naam van het d. WESTERHOVEN, in de *Meijerij van Noord-Brabant*, kw. *Kennemerland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie WESTERHOVEN.

WELTEVREDEN, hofstede in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{3}{4}$ u. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 2 u. N. W. van *Purmerende*, gem. de *Beemster*, aan den Volgerweg.

Deze hofst. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 16 bund. 65 v. r. 50 v. ell. en wordt in eigendom bezeten door den Heer HENDRIK KOUJN, woonachtig in de *Beemster*.

WELTEVREDEN, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. O. van 's *Gravenhage*, kant. en gem. *Voorburg*.

WELTEVREDEN, thans ROZASNOV, buit. op het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant., gem. en even buiten de stad *Dordrecht*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund., en wordt in eigendom bezeten door Jonkheer JANTZON VAN ERFFENTEN VAN CAPELLE, Burgemeester van *Dordrecht*.

WELTEVREDEN, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Zeyst*.

WELTEVREDEN, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Leyden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Noordwijk-Binnen*, gem. *Warmond*.

WELTEVREDEN, kampement in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Batavia*. Het is een der vier en twintig wijken van de stad *Batavia*, doch ligt $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van de oude stad.

Dit kampement, mag op zich zelf eene kleine stad genoemd worden. Hier zoude, volgens het plan van den Maarschalk DARENBEL, een nieuw *Batavia* gesticht worden, en in dat geval zouden de fraatje woningen, welke nu in de omstreken verstrooid en zonder eenig onderling verband geboawd zijn en nog dagelijks op grooten afstand van elkander opgetrokken worden, in sierlijke regelmaat eene fraatje stad gevormd hebben, hetgeen tevens zeer voordeelig voor den gezelligen omgang der Europeanen met elkander zou geweest zijn. Thans bevat het kampement WELTEVREDEN voor het grootste deel de militairen kazernen en de woningen der officieren, welke alle van gepleisterd steen, ruim en zindelijk

gebouwd zijn. De aanneming van zoo vele officieren geeft aan dit kampement een veel vrolijker voorkomen dan aan Batavia.

Het Plein van WELTVERBAND, is, even als de huizen, welke later door den Maarschalk DAMMERS voltooid, vergroot of vernieuwd zijn, aan den Gouverneur Generaal van OVERZAAFTEN, die hier een groot kampement begon aan te leggen, zijnen eersten oorsprong en oudem naam verschuldigd. Het was reeds in 1800 met woningen, zoo voor den bevelvoerende Generaal als voor de Hoofd- en mindere officieren, omringd. Ten gevolge van eene publikatie der Regering verkreeg het in 1829 de benaming van Plein van Waterloo, terwijl de herinnering aan den veldtocht, waaraan het zijnen naam ontleent, door een in het midden der ruimte opgericht gedenkteeken, wordt levendig gehouden. Verschillende op of omtrent het plein nieuw opgerigte of geheel veranderde gebouwen hebben aan dit gedeelte van Batavia sedert een geheel nieuw en verbeterd aanzien gegeven.

Op dit plein hebben de militaire exercitiën en evolutiën en samwtjelen, bij feestelijke gelegenheden, zoo als op 's Konings verjaardag en dergelijke, spiegelgevochten plaats. Ook is het Plein van Waterloo etken Woensdag het algemeene rendez-vous der Bataviasche bewoners, welke aldaar bijeenkomt, om een uitmuntend concert bij te wonen, hetwelk door de militaire muzikanten wordt uitgevoerd.

Op het Plein van Waterloo staat de nieuwe R. K. kerk, ten tijde van den Commissaris Generaal DUBUS DE GUISSENIË gesticht en den 6 November 1829 ingewijd. Zij is aan de H. *Maagd* MARIA toegewijd, ongeveer 58 ellen lang en 16 ellen breed.

Onder de gebouwen op WELTVERBAND verdient vooral genoemd te worden het Paleis, welks opbouw door den Maarschalk DAMMERS, die er het plan van ontworpen heeft, in 1809 begonnen, doch eerst in 1827, onder den Commissaris-Generaal DUBUS DE GUISSENIË, voltooid werd. Dit zeer ruim en hecht gebouwde Paleis heeft aan iedere zijde een groot vierkant vleugelgebouw en doet zich even prachtig als smaakvol voor. Het heeft zes à zeven tonnen gouds gekost, en was vroeger tot een verblijf voor den Gouverneur-Generaal bestemd. In 1827 werd het echter ingerigt, om er nagenoeg alle de verschillende bureaux van algemeen bestuur in op te nemen, zoo dat thans het hoofdgebouw, dat drie verdiepingen hoog is, waarin men tevens de vergaderzaal der Regering, de audientiezaal, benevens een kabinet voor den Gouverneur-Generaal vindt, aan de Generale Directie van Financiën en aan het Hooge Gerechtshof plaats verleent. In den Noordervleugel zijn 's Lands kas, de Algemeene Rekenkamer, het Marine-departement en de Boekhouding. In den Zuidervleugel vindt men het Militair departement, het bureau van den Hoofd-Ingénieur van den Waterstaat en 's Lands gebouwen, het postkantoor en de Lands drukkerij, op welke de Javasche Courant, de Staatsbladen, de Indijsche Almanak, de Verhandelingen van het Bataviasche Genootschap, enz., gedrukt worden. Op deze drukkerij heeft men ook Maleische en Javaansche letters, welke laatste onder het toezigt van den Hoogleraar F. ROONDA, ter lettergietorij van de Heeren J. ESSONDE en ZONN te Haarlem, vervaardigd zijn. De wanden van de vergaderzaal der Hooge Regering pryken met het afbeeldsel van koning WILLIAM I en met die van den Gouverneur-Generaal van Nederlands Indië, welke elkander van PIETRA BORN af, tot den laatste toe, zijn opgevolgd, en leveren zoo eene even fraaije, als door de herinneringen, welke dese galerij als van zelve doet oprijzen, treffende en indrukwekkende vertooning

op. In de benedenverdiepingen van dit statige gebouw zijn de noodige ruimten voor de hoofd-waacht en de militaire provost afgezonderd.

Verdere meldenswaardige gebouwen op *WELTEVRLEDEN* zijn: de Vrijmetselaarsloge, vroeger la *Virtuaque*, doch sedert het fecet van St. JAN in het jaar 1838 de Ster in het Oosten geheeten, en eerst voor weinige jaren uit den grond opgehouwd; de Militaire kantine, in het jaar 1833 opgericht, benevens het Laboratorium en het Kruidmagasijn; terwijl verder in verschillende rigtingen daaromtrent verspreid liggen de heuten en steenen Kazernea, het Arsenaal en Laboratorium voor de Artillerie.

De Hollandsche Schouwburg, een langwerpig vierkant gebouw, aan den weg van *WELTEVRLEDEN*, is in 1818 door liefhebbers gesticht en van de afbraak van het Spinhuis gebouwd. In den voorgevel staat: *Ut desint vires tamen est laudanda voluntas* (d. i.: Of-schoon de krachten ontbreken is evenwel de wil te prijzen). Van binnen omgeeft eene galerij een ovaal met zitplaatsen, alleen voor de vrouwen bestemd; de langwerpige binnenruimte wordt door de Heeren bezet, die alzoo door aenen kring van vrouwen omgeven wordt. Er bestaat geen vast tooneelgezelschap en de stukken worden er door tooneelbeminnaars, meestal uit ambtenaren en officieren bestaande, uitgevoerd, en de vrouwenrollen veelal door Heeren vervuld. De kleeding der tooneelisten is rijk en prachtig en de decoratiën zijn zeer fraai. Van tijd tot tijd hebben op *WELTEVRLEDEN* Hoogduitche en Fransche tooneelgezelschappen voorstellingen gegeven, die veel bijval vonden; echter konden zij, bij sterfte van eenige hooft-leden, moeijelijk andere vinden, om zich staande te houden.

Naast den schouwburg staat het groots Poststation, met stallen voor de aldaar steeds aanwezige paarden.

Aan de zuidzijde van *WELTEVRLEDEN* is, onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal van den Boven, een Militair Hospitaal geheel nieuw gebouwd, in hetwelk echter ook Ambtenaren en andere burgerlijke personen werden opgenomen. Het voormalige Hospitaal, dat digter bij Noordwijk stond, is destijds voor den bouw van de citadel Prins Frederik ontruimd. Zie *FAMOUX (PAUS)*.

WELTEVRLEDEN, koffijplant, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffijplant. Akkerboom, benedenwaarts aan de verl. plant. Beekenhors, 500 akk. groot; met 89 slaven. — De Negers noemen haar *Famoux* of *Fanzant*.

WELTEVRLEDEN, kostgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Saramacca*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de koffij- en kacooplant. Herstelling, benedenwaarts aan den kostgr. de Goede Onderneming; 500 akk. groot.

WELTEVRLEDEN, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerszijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den mond van de Klipkreek, benedenwaarts aan den verl. grond *Reynersberg*; 7000 akk. groot; met 73 slaven. De Negers noemen haar *Hass-caon*.

WELTEVRLEDEN, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in de *West-Divisie*, Z. van den Tafelberg St. Hieronimo.

WELTHERDING, erva in *Zalland*, prov. *Overijssel*, onder *Enschede*, reeds vermeld in 1188.

WELVAART, rooi of regengeal in *West-Indië*, op het eil. *Aruba*, een der *Kleine-Antillen*, op de noordoostzijde, ten N. van den Arieok, waar in 1824 eenig goud gevonden is.

WELY, ook wel verkeerdelijk **WELIX** gespeld, buurs. op de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, *Beneden-distrikt*, arr., kant. en $\frac{3}{4}$ u. O. van *Tiel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Dodewaard*; met 46 h. en ruim 270 inw.

WELZEM, h. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **WILSUM**.

WEIZEN (GROOTE en KLEINE-), twee geh. in het *Land-van's-Hertogenrade*, prov. *Limburg*. Zie **WELSVEN** (GROOTE-) en **WELSVEN** (KLEINE-).

WELZERENBURG, oude plaats, waar de H. **WILLIBROED**, in eigen persoon, omtrent het begin van de achtste eeuw, eene kerk zou hebben ingewijd en waar men het tegenwoordige **VELSVEN** voor houdt.

WELZINGE of **WELZINGEN**, oudtijds **WELS-INGE**, heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Ritthem-Nieuw-Erve-en-Welzinge*; palende N. W. aan *Koudekerke*, N. aan *Middelburg* en *Mortiers*, O. aan het *Oude Kanaal-van-Welzinge*, Z. aan de heerl. *Ritthem* en *Nieuw-Erve*, Z. W. aan *Oost-Souburg*.

Deze heerl. had voorheen een dorp, doch daarvan is geen overblijfsel meer te vinden; thans heeft men er slechts 14 verstrooid staande h., bewoond door 15 huisgez., uitmakende eene bevolking van 98 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De heerl. **WELZINGEN**, oorspronkelijk een opwas; door de Ingestroom in de oudere *Goorvliet* veroorzaakt, beslaat thans, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 421 bund. 15 v. r. 68 v. ell., waaronder 403 bund. 59 v. r. 83 v. ell. belastbaar land.

De inw. behooren kerkelijk onder *Ritthem*, alwaar ook de kinderen ter school gaan.

Wanneer deze heerl. ontstaan zij, is alleen in zoo verre te bepalen, dat zij reeds in 1247 eene kerk bezat, welke aan de H. **MARIA** was toegewijd, en dat reeds in de veertiende eeuw een adellijk geslacht van **WELZINGEN** bekend was, hetwelk naar het wapen te oordeelen, uit bastaardij van de *Graven van Holland* nit het huis van **HENBOOWEN** was ontstaan. Tronwens, eerste op- en volgende afdwassen kunnen veel vroeger, als schorren onder dien naam van **WELZINGEN** bestaan hebben. **WOLFERT VAN WELZINGE JANSZ.** dan dese heerl. als *Zeeuwsch leen* bezeten hebbende en gestorven zijnde, kwam zij aan **Graaf WILLEM III**, die haar aan zijne dochter **MARGARITHA** gaf, na wier overlijden zij weder aan den *Grafelijken opvolger* kwam. **WILLEM IV**, *Graaf van Beijeren*, verkocht haar met een derde van *Ritthem*, den 8 Aug. 1411 aan **FLORIS VAN DEN ABBELE**. In het jaar 1506 werd de heerl. **WELZINGE** door de *Heeren van Middelburg*, uit den desolaten boedel van **MAXIMILIAAN VAN BOURGONDIE**, *Markgraaf van Vere*, aangekocht. Naderhand is zij, in het jaar 1686, bij koop gekomen aan **ADRIAAN VELTERS**, en na hem op zijne vier zonen **ROSIER**, **JOHAN**, **ABRAHAM** en **MARCELLIS VELTERS**. In het midden der veertiende eeuw werd zij in eigendom bezeten door **Mr. MARTINUS JAN VERE**, *Heer van Westkapelle* en *Burgemeester van Middelburg*, en in het laatst dier eeuw door **Mr. JOHAN ADRIAAN VAN DE PERRE**, representerende den *Prins Erfstadhouder*, als eerste *Edele van Zeeland*. Thans is *Heer van WELZINGE* de *Heer Mr. HERDERIK JACOB BARON VAN DOORN*, *Heer van Westkapelle*, *Opper-Hofmaarschalk*, woonachtig te 's *Gravenhage*.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een schild van azuur, uit welks onderkant zilveren vlammen opstijgen met een gevierendeeld vrij kwartier

van goud in den linker bovenhoek, in ieder deel eenen leeuw, twee van sabel en twee van koel, overhoeks geplaatst; zijde de wapens van Henegouwen en Holland.

WELZINGE (KANAAL-VAN-), vaart in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, die vroeger liep van uit het *Vlakke* of de *Reede-van-Rammekens*, noordwaarts en vervolgens noordwestwaarts tot aan Middelburg, langs den loop van de tegenwoordige *Welzingsche-watergang*, en alzoo de gronden van de *Zuidwatering* doorsneed. Het later nog overgebleven gedeelte van dit kanaal, begrepen tusschen het d. *Nieuwland* en het fort *Rammekens*, is grootendeels verzand en in bouw- en weiland herschapen. In 1818 is bij genoemd dorp door dit kanaal een dam gelegd, waarover de straatweg naar Middelburg loopt, en in 1846 is meer zuidwaarts een tweede dam daargesteld en daardoor een gedeelte van dit kanaal ingedijkt.

Dit kanaal scheide dus voorheen, met het *Arnemuidensche-gat* (dat daarvan een verlenging uitmaakte), het voorm. eiland *Nieuw-en-St.-Joosland* van het eiland *Walcheren*.

WELZINGER-POLDER, pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. en distr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Ritthem-Nieuw-Erve-en-Welzinge*; palende N. aan de heerl. *Mortiers*, O. aan het *Kanaal-van-Welzinge*, Z. en W. aan *Welzinge*, waartoe zij mede behoort.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, een oppervlakte van 14 bund. 46 v. r. 80 v. ell., alles schotbaar land; hij is, in zijn geheel een gedeelte eener aangelegene boerderij, en wordt door een sluisje, op den *Welzingschen watergang*, van het overtollige water ontlast. Het is een particulier eigendom van den heer *JAN TAK JANSZ.*, te *Middelburg*.

WELZINGER-SLUIS, voorm. sluis in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Ritthem-Nieuw-Erve-en-Welzinge*, vroeger gediend behende tot ontlasting van water voor het zuidelijk gedeelte van *Walcheren*, doch door verlenging van het *Welzingsche-kanaal*, sinds jaren in onbruik, en thans reeds geheel uitgebroken en vernietigd.

WELZINGSCHE-WATERING (DE), water in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, beginnende ter plaatse waar de voormalige *Welzingsche sluis* aan het oude *Kanaal van Welzinge* lag, vanwaar deze *watergang*, gelijk vervolgens in zijnen kronkelenden noordwestelijken loop, al het overtollige water van dit gedeelte des eilands afsjift, tot dat zij, ten Zuiden van *Middelburg*, bij de *Vlissingche-poort*, met de stadsgracht vereenigd, het water door de *Nieuwe sluis*, in de tegenwoordige *Middelburgsche haven* loost.

Deze *watergang* was vroeger eene voorname vaart, uitmakende een gedeelte van voornoemd kanaal, doch is nu verland.

WELZORDE, geh. en watering in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie *WILSONDS*.

WEMA (NOSSA-), eil. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*. Zie *MUSIKEN-EILAND*.

WEMELDINGE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, dist., arr. en kant. *Goes*, (3 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de *Ooster-Schelde*, O. aan de gem. *Yerseke*, Z. aan *Kappelle-Bielsingen-en-Eversdijk* en *Kattendijke-en-Oost-Beveland*, W. aan *Kattendijke-en-Oost-Beveland*.

Deze gem. bevat het d. *WEMELDINGE* en het geh. *Zwaak* of *Zwake*, benevens den *Stormzand-polder*, den *Snoodijk-polder*, den

Koude-polder en een gedeelte van den Kaars-polder, bestaat, volgens het kadaster, een oppervlakte van 881 bund. 90 v. r. 69 v. ell., waaronder 866 bund. belastbaar land; telt 165 h., bewoond door 177 huizen, uitmakende een bevolking van ongeveer 790 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en in het aankweeken van kersen, welke door geheel Zeeland verzonden werden. Ook heeft men er een bierbrouwerij en eenen houten windkorenmolen.

De law., die er, op een na, allen Herv. zijn, onder welke 400 Ledematen, maken een gen. uit, die tot de klans van Goes, ring van Kruisingen, behoort. De eerste, die in deze gen. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest GILLES AMBASSA, die in het jaar 1878 herwaarts kwam, en den 12 Maart 1880 aldaar overleed. Het be-roep geschiedt door den kerkeraad, met medestemming van den An-bachtsheer.

De enkele R. K., die er woont, parochieert te Goes. — Men heeft in deze gen. 66ne school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

Men treft in deze gen. drie vliedbergen aan; waarvan een gedeeltekijk geslacht is.

WENELINGE was oorspronkelijk een afzonderlijk eilandje, grootendeels aan de goddelijkheid gewijd; zelfs op het einde der zestiende eeuw werd het als nog min of meer op zich zelf staande beschouwd, weshalve ook de Dijkgraven den naam hadden van *Dijkgraaf van de Breede toelering bevesten Yersels en van WENELINGE*. Door het afschaffen van de Wich of Wijtvlot door de Heeren van Kars, waardoor Kattenpötte ontstond; werd het met Dijkwel vereenigd. Dit had reeds plaats op het einde der dertiende eeuw. Thans is het een heetl.; welke in het midden der vorige eeuw grootendeels in eigendom werd bezeten door Dr. PIETRA COOMANS, Oud-Burgemeester van Goes; Thans is hij eigenaars dezer heetl. de Heer LEONARDUS LANKEBOST, te Goes, de erven ABRAHAM MARTINUS LANKEBOST, te Goes en Middeldburg en Mevrouw van IJSELSTEIN, geb. LANKEBOST, te Middeldburg.

Het d. WENELINGE ook WENELINGE en bij de landlieden meestal WENEL en van ouds WANELINGE genoemd, ligt 2 n. O. van Goes, 2 u. N. N. W. van Kruisingen, 1 u. van de Ooster-Schelde, waaraan het ten N. een havenje heeft. Het is een groote en fraaie plaats, bestaande grootendeels uit een regte en breede, met boomen beplante en dicht bebouwde, straat, welke in hare kom 96 h. en 490 inw. telt. Het heeft een beentoor op Bergen-op-Zoom.

Van de kerk stonden van ouds twee gedeelten ter vergeving aan den Deken met het kapittel van St. Salvator te Utrecht. De Bisschop van Utrecht plagt er ook twee gedeelten van te trekken. Tot het andere gedeelte van gemelde kerk, open gevallen door de dood van Heer ADRIAAN BAVOUR, is de Heer ADRIAAN VAN WINSBEEK op den 21 Mei 1571 benoemd en aldaar ook in het bezit gesteld. In de zelfde kerk waren onderscheidene vikarissen: namelijk de vikarj van de H. Maagd MARIA. De vikarj aan het altaar van St. WILHELMUS. De vikarj van St. NICOLAAS en de vikarj van St. JACOB, de *bedelkapelting* genoemd. Deze kerk is ten fraai en tamelijk ruïn gebouw, zonder orgel, doch met eenen vierkantigen toren, met hooge spits en uwerwerk. Zij staat, met de pastorf, ten W. buiten het dorp, tussehen twee vliedbergen en in hoog gebooude verscholen.

Op het gemeentehuis is een uur- en slagwerk, welks klok in een spits boven het dak hängt; terwijl twee wijserborden, een boven

en buiten en een beneden en binnen de raadkamer den tijd aanwijzen.

In het oostambacht stond weleer, oven bezuiden het dorp, een klooster voor edele jonkvrouwen; gelijk er insgelijks eene priorij der Tempelieren werd aangetroffen, die later aan de St. Jansheeren overging, aan het baljuwschap van St. Catharina te Utrecht onderworpen was en haren naam heeft gelaten aan het St. Janshuis, en de St. Janshoeken.

WENZLINGE is de geboorteplaats van den Begregeleerde JEMAN GOORVAAS, † 12 October 1828 als Hoogleraar in de rechten en bewaarder der voorrigten van de Hoogeschool te Leuven.

Het wapen dezer gam. is een schild van keel, met een zwevend St. Andries kruis van goud.

WENHELE, naam, welke de landlieden meestal gaven aan het d. WENDELSEN, op het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland. Zie WENZLINGEN. WEMMENHOVE, geh. in Dieverdingsspil, prov. Drenth, arr. en 7½ u. Z. ten W. van Assen, judic. en adm. kant. en 1½ u. Z. W. van Hoogeveen, gam. Zuidwolds, ½ u. van Kerkenbosch, het hoofdpunt der gemeente; met 8 h. en 60 inw.

WEMPERHART, geh. in de heerl. Reuwend, grooth. Luxemburg, arr. en 6 u. N. van Diekirch, kant. en 2 u. N. van Clerff, gedeeltelijk gam. en 1 u. O. van Nieder-Besting, gedeeltelijk gam. en 1 u. W. van Weiswampack, doch kenkelijk geheel tot Weiswampack behoorende.

WENA, voorn. sterk slot in Schiedland, prov. Zuid-Holland. Zie WAZEN.

WENA (NORSA), naam, welken de inlanders gaven aan het Miskilen-eiland, in Oost-Indië, reënl. Ambo. Zie MANUS-ELANG.

WENDEDIJK (DE ZEID), dijk in Vollenhove, prov. Overijssel, welke van het dorp Oldemarkt, naar Ossendijl en van daar tot aan de Iendendijk bij het klooster loopt.

WENDEL, huize in Vollenhove, prov. Overijssel, arr. en 6½ u. N. W. van Zwolle, kant. en ½ u. Z. O. van Vollenhove, gam. Sticht-Vollenhove.

WENDEL (DE NIEUWENDIJK-ACHTER-), dijk in Vollenhove, prov. Overijssel.

Het is dat gedeelte van den dijk, welke langs de Zuiderzee van Vollenhove naar Zwartsluis loopt, hetwelk van ½ u. ten O. van de Voorst tot aan het Huis de Krieger loopt.

WENDELDIJK (DE OUDE), dijk, welken men in de dertiende eeuw vermeld vindt, bij gelegenheid dat er geschil was ontstaan over het liggen van zeven sluiszen in dezen dijk. Naar alle waarschijnlijkheid is dit de dijk geweest, die in de prov. Noord-Holland van Velsen, langs het IJ tot dicht aan Muiden loopt, in welke reeds van oude sluiszen gelegd zijn, onder anderen, om het Rijnwater, dat sedert het verstoppen van den uitloop bij Katwijk dikwijls over zijne oevers liep, geseild te lozen. In de veertiende eeuw kwam men overten, dat het Sticht twee sluiszen bekostigen zou.

WENERANGE, Fr. naam van het d. WENZEN, in de heerl. Clerff, grooth. Luxemburg. Zie WENZEN.

WENDELSNESS, volgens sommigen een voorn. d. in den Grootte-Zuid-Hollandische Waard, dat bij den watervloed van 18 November 1431, verdronken en nooit weder boven gekomen is.

WENGELO of WENZAN, huize in Zalland, prov. Overijssel, arr. en ½ u. N. van Deventer, kant. en 2 u. W. van Raalte, gam. en 10 min. Z. van Wijhe; met 56 h. en 240 inw.

Men kan elders (1) betoogd zien, dat de *VILLA WAGANLOSS* in pago *Hamalando*, in oude stukken voorkomende, niet het zelfde met *WENGELO* is, en dat dit reeds in het jaar 1040 dien naam heeft gedragen. In een stuk van het midden der zeventiende eeuw (2) leest men, ter plaatse, waar van deze marke gehandeld wordt, *WENGELE* alias *WENGELO*; te regt of bij verminning durven wij niet bepalen.

WENGELO (GROOT), buit. in *Zolland*, prov. *Oeverijssel*, arr. en 3 u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. W. van *Roette*, gem. en 10 min. Z. van *Wijhe*, thans afgebroken.

Deze plaats besloeg, met de daartoe behoorende gronden, eens oppervlakte van 17 bund. 20 v. r. 28 v. ell., en werd in eigendom bezeten door den Heer *GILLES SCHOOREN*, Burgemeester van *Wijhe*.

WENNEPE (DE), voorn. riviertje in *Vollenhove*, prov. *Oeverijssel*, gem. *Wanneperveen*, welks bedding in de hooilanden in het Z. dier gemeente, aan eens laagte of genl, die in het Belterwilde uitloopt, nog gedeeltelijk kan gekend en nagespeurd worden, en welke laagte nog steeds den naam van de *WENNEPE* draagt.

Bij den watervloed van 1825 is deze bedding op een zeker punt in een der gemeente landen opengesprongen, waar men toen meer dan 6,25 diepte aantrof.

WENNESTRAAT of **WINDESTRAAT**, geh. in het voorn. graafs. *Horne*, prov. *Limburg*, dist., arr. en 4 u. W. ten N. van *Roermond*, kant. en 1½ u. N. O. van *Weert*, gem. en 20 min. N. O. van *Nederweert*, aan de overzijde van het kanaal; met 29 h. en ruim 160 inw.

WENNETJES-SLOOT, vaart in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Monster*, welke bij Haasjeshenl uit de *Holle Wetering* voortkomt en in eens noordelijke strekking naar de *Leugenbrug* loopt, waar zij zich in de *Nieuwenwaart* ontlast.

WENNI, naam, welken de *Negers* geven aan de verl. plant. *Tosvloot* in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *Tosvloot*.

WENNI (GRAN), naam, welken de *Negers* geven aan de koffijplant. *DE GOEDE VERWACHTING* in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *GOEDE-VERWACHTING (DE)*.

WENTELREE, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WENTELRE*.

WENUM, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en ½ u. N. van *Apeldoorn*; met 48 h. en ruim 270 inw.

WEPEKEN, b., prov. *Friesland*, kw. *Zeeuwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, arr. en 6 u. O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Oldeberkoop*, ½ u. N. N. O. van *Oosterwolde*, waartoe zij behoort.

WER, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie *WAR*.

WERAYAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundaasche* eil. *Java*, resid. *Tagal*.

WERAPAKREEK (DE), kroek in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *WARAPPAREEK*.

WERCKE (DE), voorn. riv. in *Zuid-Holland* en voorn. d. in den *Groote-Zuidhollandsche-waard*. Zie *WERRE (DE)* en *WERREN (DE) (3)*.

(1) *RACER Ged.*, VII, bl. 157.

(2) *Rapport der Extraord. Gedeput. van Ooverijssel*, 18 April 1680.

(3) Eveneens zoeken men alle de woorden, welke elders *WERCK* gespeld worden op *WERK*.

WERCONDEN en **WERCUDEN**, oude namen van de gem. *Werkhoven*, in het *Oeverkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **WERKHOFEN**.

WERD, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie **WERD**.

WERDUPA, elders ook *Mizasura* geschreven, plaats, voorkomende als gelegen in de gouw *Velua* en welke in het jaar 838 door gift van Graaf *Rossanus* of *Rovean* is gekomen aan de kerk van *Utrecht*. Men weet tegenwoordig zelfs niet te gissen, welke plaats daarmede bedoeld wordt.

WERE (HET HUIS-TEN-), voorm. adell. h. in de stad *Utrecht*, aan de *Ganzenmarkt*, uitkomende met eenen poortweg bij de *Vuilstee*.

WEREHUIZEN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*. Zie **WERHUIS**.

WERELD (DE ANDERE), buurs. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Onderdendam*, gem. *Middelstum*.

WERELD (DE OUDE-), voorm. plaats in het *Land-van-Goedereede*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **OUDE-WERELD**.

WERELDSLICHT (HET), voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Appelsche*, waaronder het behoort.

Dit kloost. werd eerst bewoond door Monniken van de orde van *Premonstreit*, die reeds lang voor de *Reformatie* naar de kleilanden of zooals anderen willen naar *Scharmer* in *Groningerland* verplaatst zijn, terwijl het klooster aan de *Kruisbroeders* werd ingeruimd, die er tijdens de *Hervorming* uitgedreven werden. De plaats, waar het kloostergebouw gestaan heeft, is een rond plein, bewassen met gras en heide, beslaande eene oppervlakte van honderd passen in deursnede.

WEREMEER, oude naam van het d. de *Wommen* in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **WOMMEN**.

WERENDIJKKE, heerl. op het eil. *Waleheren*, prov. *Zeeland*, dist. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Zoutlands-St.-Janskerken-Boudewijnkerke*; palende N. W. aan de heerl. *St. Janskerke*, N. O. aan *Meliskerke*, O. en Z. aan *Biggenkerke*, W. aan *Zoutlands*.

Deze heerl. bevat niets dan het geh. *Werendijkke*.

De inw., die er allen *Herv.* zijn, behooren tot de gem. van *Zoutlands*. — Men heeft in deze heerl. geen school maar de kinderen genieten onderwijs te *Zoutlands*. — Deze heerl. behoort in eigendom aan de stad *Vlissingen*.

Het geh. **WERENDIJKKE** ligt 2 u. W. van *Middelburg*, $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Vlissingen*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Zoutlands*.

WERENFRIEDSHOEVE, oude naam van het d. **WERVENHOOF** in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **WERVENHOOF**.

WEREPOLDER, pold. onder de *Niederperkogge*, prov. *Noord-Holland*. Zie **WEREPOLDER**.

WERF (GROOTE), b. op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Edam*, gem. *Marken*, 8 min. Z. van *Mennickenwerf*; met 7 h. en ruim 60 inw.

WERF (HET HUIS-TE-), of het *SLOT-TE-WERF*, naam, welken men veelal geeft aan het voorm. kasteel *HEER-HENDRIKSBURG*, in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie *HEER-HENDRIKSBURG*.

WERF (HET OUDE), voorm. buit. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie **WARF (HET OUDE-)**.

WERFALA, naam, welken de Negers geven aan de koffijplantaadje *Halle-in-Saxen*, in *Nedertandock-Guanna*, kol. *Surinam*. Zie *HALLA-IN-SAXEN*.

WERFBLOK, hoek of blok in het *Land van Voorns-en-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Zuidland-en-Velgerdijk*.

WERFBEM, oude naam van het d. *Waarven*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *WAARVEN*.

WERFHORST, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 11 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. Z. ten W. van *Elburg*, gem. *Doornspijk*; met ruim 240 inw.

WERFHUIZEN, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *WARRHUIZEN*.

WERFKAMPEN (DE), pold. in de *Langevaart*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdank*.

Het is eigenlijk het westelijke gedeelte van den *Gecoombineerde-Buitendijksche-Hoopolder*, bewesten de kil-uitwatering en zou bij overlevering den naam van *WARRKAMPEN* ontleenen van de kampen, welke hier, bij de belegering van *Geertruidenberg*, in 1593, door *Prins Maurits* waren opgeslagen.

WERFPOLDER (DE) of de *Suzeropolosa*, pold. in *Rijnsland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leiden*, kant. *Noordwijk*, gem. *Warmond*; palende N. aan den *Alkemade-polder*, O. aan den *Groot-Heinmeerpolder*, Z. en W. aan de hooge landen van *Warmond*.

In deze pold. staat ééne boordorff; en hij wordt door eenen molen, op de ringsloot van den *Groot-Heinmeerpolder*, van het overtollige water ontlast.

WEDINAMA, oud d. in *Oost-Indië*, resid. *Ambon*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, op *Groot-Ceram*, aan de zuidoostkust, op den oostelijken hoek van de *Golf-van-Hays*, ½ u. van het strand op eenen heuvel, die vrij hoog is.

WERINEN, oude bewoners dezer landen, waarschijnlijk de zelfde als de *WARRAS*. Zie dat woord.

WERKE (DE), eudtijds de *WARRKE*, voorn. riv. in *Zuid-Holland*, waarten de overblijfselen te vinden zijn in den tegenwoordig tot de prov. *Noord-Brabant* behoorende *Verveorne-polder*, onder de heerl. *de Werven*.

Deze riv., van welke, in eene keiserlijke bulle van *HENDRIK IV*, in 1064 gegeven, wordt melding gemaakt, schijnt uit het *Land-van-Attena* gekomen, en zich even benoorden *Werkonemunde* in de *Merwede* ontlast te hebben. Naderhand is deze uitloop toegedamd, en het dorp *Werkendam* aan den mond der *Werke* gebouwd.

WERKEN, b. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., kant. en 2 u. O. van *Zutphen*, gem. en 1½ u. O. van *Warrweld*.

WERKEN (DE), heerl. in het *Land-van-Attena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kw. *Houssen*, gem. de *Verden-en-Sleuwijk*; palende W. aan de heerl. *Werkendam*, N. en N. O. aan *Sleuwijk*, O. en Z. aan *Almkerk*.

Deze heerl. bevat het voorn. d. thans het geh. de *Werken*, het geh. de *Schans* en enige verstrooid liggende boerenwoningen; bestaat eene oppervlakte van 1421 haud. 38 v. r. 27 v. ell., waar- onder 1324 haud. 47 v. r. 96 v. ell. belastbaar land; telt 146 h., bewoond door 182 huizen., uitmakende eene bevolking van ruim 1000 inw., die meest in den landbouw en de veteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 700 in getal zijn, behooren kerkelijk tot de gem. van *Werkendam*, burgerlijk is het met *Steenwijk* vereenigd. De Christelijke Afgescheidenen, van welke men er ruim 300 telt, maken met die van *Steenwijk* eene gem. uit, die in het jaar 1840 erkend is en tot eersten Leeraar gebad heeft P. F. GABRIEL MESSASUAE, die in het jaar 1840 herwaarts kwam, en in het jaar 1842 naar Almkerk-en-Emmikhoven beroepen en in dienst gesteld werd. Later heeft een gedeelte, ten getale van 228, zich, de facto, afgescheiden en vereenigd met de erkende gezindte van Almkerk-en-Emmikhoven, en een ander gedeelte, ten getale van 77, heeft zich op gelijke wijze verbonden met de Christelijke Afgescheidenen van *Werkendam*, en een vasten Leeraar gekozen in den persoon van SUSTAS LOU, die, in November 1847 in dienst gesteld, in een afzonderlijk kerkgebouw aldaar predikt; terwijl die van *Steenwijk*, te zamen 111, zonder vasten leeraar, in een nieuw gesticht kerkgebouw, aldaar hunne godsdienst oefenen.

De R. K., die er 11 in getal zijn, parochiëren te *Woudrichem*. — Er zijn 5 Nederduitsche Isr., behoorende tot de bijkerk te *Werkendam*. Deze Isr. hebben met die van *Werkendam* eene bijzondere begraafplaats op de zoogenaamde hofstede in den *Verveorne-polder*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Werkendam*.

Dese heerl. werd in het midden der vorige eeuw bezeten door JACOB BARON VAN RYT, Vrijheer van *Wijngaarden en Ruigbroek*, Heer van *Werkendam* enz. Later behoorde zij aan VROUWE CAROLINA FRANCESCA HANNAETTA, Gravin van BENVENUE STAMWART, douanière van wijlen den Graaf van GROSSHELD DIERENBROEK, van wie zij in het jaar 1788 gekocht is doot den Heer JAN THROODER DE BOMT VAN ALKENADE, die haar bij zijn overlijden, voor eenige jaren, heeft nagelaten aan zijn eenig kind, VROUWE MARIA ELIZABETH HENRIETTE WILHELMINA, Baronesse DE ROEST VAN ALKENADE, echtgenoots van den Heer JEAN DE TERVEY DE GRAMMEL, woonachtig te 's Gravenhage, die haar nog bezit.

Het vestin. d. DE WERKEN, oudtijds DE WERCKE, is bij den water-vloed van 18 November 1491 ondorgeloeid, doch, sedert voor het meerendeel weder bovengekomen, is het thans weder in het geh. de *Werken* aanwezig. Dit geh. ligt verspreid langs den *Werkensche dijk*, 8 u. W. N. W. van 's Hertogenbosch, 8 u. W. N. W. van Heusden, 2 u. Z. Z. W. van *Steenwijk*. Men telt er 50 h. en 180 inw.

Voorheen stond hier ook eene kerk, welke vóór de Reformatie van den H. MARTINUS was toegewijd, en door den Heer des lauds van *Altena* begaven werd. De Pastoor had ongeveer de helft der tienden deser plaats; de gem. telde evenwel niet meer dan 100 Communikanten. Deze kerk bestaat sinds eenige jaren niet meer; hoewel er nog eenige muurbrokken met het kerkhof over zijn. Hier begraven de ingezetenen hunne dooden.

De kerk der Christelijke Afgescheidenen is een eenvoudig, langwerpig, vierkant gebouw, zonder toren noch orgel.

De kermis valt in, met die van *Werkendam*, den 22 Julij.

Het wapen van DE WERKEN bestaat in een schild van sinopel (groen), met een koper vertgeneld van drie latwe schoven, alles van goud.

WERKEN (DE BINNEN-BANNE-VAN-DE), pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WERKENSCHER-VOLDE* (DE).

WERKEN (GEWEZEN-BOEZEM VAN-DEN-BINNEN-BAN-VAN-DE), streek lands in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* district, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gemeente de

Werken-Sleeuwijk, thans behoorende tot den *Werkesche-polder*, en hebbende van ouds gediend tot boezem van dien polder, dat is tot tijdelijke bergplaats van het uitgemaaten overtollige water. Zij paalt N. aan den *Sleeuwijksche-polder*, O. aan *Jannisseland*, Z. aan den *Oud-Altenasche ouden zeedijk*, W. aan den *Werkesche-polder*.

Deze gewezen boezem bestaat eene oppervlakte van 20 bund. 87 v. r. 99 v. ell.; wordt met den *Werkesche-polder* door den zelfden watermolen van het overtollige water ontlast, en door het bestuur van dien polder tevens beheerd.

WERKEN (HET FORT-DE-), voorn. fort in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *SCHAAS (DE)*.

WERKEN-EN-SLEEUWIJK (DE), gem. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden* (10 k. d., 11 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de *Merwede*, O. aan de gem. *Woudrichem-en-Oudendijk*, Z. O. aan *Almkerk-en-Uitwijk*, Z. en Z. W. aan *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, W. aan *Werkendam*.

Deze gem. bestaat uit de heerl. de *Werken en Sleeuwijk*, benevens een gedeelte van de voorn. heerl. *Honswijk*; bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2283 bund. 97 v. r. 48 v. ell., waaronder 1941 bund. 49 v. r. 16 v. ell. belastbaar land; telt 277 h., bewoond door 342 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1700 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 1250 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Sleeuwijk* uit en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Werkendam*, te weten: die van het geh. de *Werken* tot *Werkendam* en die van het d. *Sleeuwijk* tot *Sleeuwijk*, alwaar eene afzonderlijke kerk is.

De *Christelijke Afgescheidenen*, die men er 420 telt, maken de beide gem. van *Sleeuwijk* en de *Werken* uit, welke hier ieder eene kerk hebben.

De R. K., van welke men er 27 telt, parochiëren te *Woudrichem*. — De 8 lsr., die er wonen, behooren tot de bijkerk te *Werkendam*.

Men heeft in deze gem. eene school, te *Sleeuwijk*, welke gemiddeld door 80 leerlingen bezocht wordt.

WERKENDAM, gem. op de grenzen van het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden* (10 k. d., 11 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de *Zuidhollandsehe gem. Hardinxveld*, waarvan zij door de *Merwede* gescheiden is, O. aan *Sleeuwijk-en-de-Werken*, Z. aan *Dussen-Munster-en-Muilkerk*, Z. W. aan *Made-en-Drimmelen*, W. aan de *Zuidhollandsehe gem. Dubbeldam*, waarvan zij door het *Gat-van-Kielen* gescheiden is.

Deze gem. bestaat bijna geheel uit eilanden en platen, in den *Biesbosch* gelegen, en slechts uit een klein gedeelte vastland, zijnde de westelijkste uitloop van het *Land-van-Altena*, en bevattende het dorp *Werkendam*, met het buurtje *Zevenhuizen*, benevens eenige verstrooid liggende huizen. Zij bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3336 bund., waaronder 2922 bund. 71 v. r. 13 v. ell. belastbaar land; telt 254 h., bewoond door 290 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1630 inw., die meest hun bestaan vinden in: hakkerij van griedden, leverantie van rijs, aanneming van publieke werken, scheepvaart, inzonderheid op de provincie *Zeeland*, en prikvisserij. De handel in rijs is hier zoo aanzienlijk dat daartoe, behalve de kleinere vaartuigen, steeds dertig

te WARENDAM te huis behorende zware schepen gebouwd worden. Er bestaan aldaar twee scheepstimmerwerven en eenen windkorenmolen. De gem. bevat onderscheidens goede havens en voorheen vond men er ook een voornaam middel van bestaan in de visscherij van steur, zalm en elst, zoodat tot de uitoefening daarvan, in het begin der zeventiende eeuw, ruim honderd vaartuigen werden gebouwd, terwijl destijds 120 personen van daar ter groenlandsche en haringvisscherij voeren.

De inw., die er op 16 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Werkendam-en-de-Werken*, welke in de burg. gem. WARENDAM eene kerk heeft. — De eenige R. K., die er woont, parochieert te *Woudrichem*. — De Isr., die er 15 in getal zijn, hebben in deze gem. eene bijkerk, waarin de dienst gedaan wordt door eenen Voorlezer.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 225 leerlingen bezocht wordt en eene kostschool voor jongejuvrouwen met ongeveer 50 kostleeringen.

De gem. is eene ambachtsheerlijkheid, welke weleer den titel van burgraafschap voerde en in 1492 bezeten werd door CORNELIS VAN DER DUYN. In de eerste helft der zestiende eeuw toen zij in het bezit was van ADAM VAN DER DUYN, werd deze door Raden en Meesters van de Rekenkamer van de domeinen, en den Procureur-Generaal gedagvaard, om aan te toonen wat recht hij had, op de destijds ook door hem bezeten wordende *Visscherijen, Vogelerijen en Aanwas der landen onder de gemekte Jurisdictie gelegen*, en aangesien de gemelde Raden en Meesters van Rekeningen beweerden, dat de gezegde Ambachtsheer van WARENDAM geen genoegsame *Tytel hadde tot de voorsz. Visscherijen, Vogelerijen en Aanwas der Landen, die hy als Ambachtsheer was possiderende*, zoo werd hem gelast: *van de gemelte Visscherijen, Vogelerijen en Aanwas der Landen, sich te onthouden en zijne handen daar van af te trecken*. Doch alsoo de gemelde Ambachtsheer beweerde daarop recht te hebben en sich beriep op zijn goed bezit enz., zoo is tot afdoening van dit geschil tusschen hem en de gezegde Raden en Meesters van Rekening den 6 September 1533 een accoord getroffen, waarbij werd vastgesteld, *dat de voorsz. Raden en Meesters van de Rekeninge der Domeynen, ofte wel zijn Keyserlyke Majesteyt als Graven van Hollandt, voor hem en de syne Erven, ten Bewygen dage soude hebben ende behouden de geregte helfte van alle de Visscherijen en Vogelerijen, onder den voorsz. Ambagte van WARENDAM gelegen; ende dat den voorsz. Ambagts-Heer, ADAM VAN DER DUYN, ende syne Erven insgelyckx soude hebben de geregte wederhelft van dien*, doch betreffende het geschil ropens den aanwas der landen onder gezegde heerlijkheid is toen overeen gekomen: *dat den Ambagts-Heer voornomt ofte syne Erven, soude werden gehandelt, gelyk als by Sententie, of ooversenkomst over de Proccesse van den aenpalende, of naestgelegene Jurisdictiën soude worden verstaen of geconvenieert*. Aangesien nu die van de gravelijksheidsdomeinen met den Ambachtsheer van Houweninge nopens den aanwas der landen, onder die heerlijkheid gelegen, den 20 Mei 1539, zijn overeengekomen, dat die heer voor hem en zijne erven soude behoude alle de aengewassen Landen, *Mits jaerlyckx aen de Graeffelykheyts Domeynen, betaelende, een Erffpagt van drie grooten van idere Mergen en alsoo ter leen te verheffen* zoo is dit selfde accoord op de aanwassen van WARENDAM toegepast. In het jaar 1634 werd de heerlijkheid WARENDAM in leen opgedragen aan JOHAN ORR VAN WIJNGAARDEN. Na diens overlijden, in het jaar 1685 werd zijn zoon DANIEL VAN WIJNGAARDEN, Ambachtsheer van deze heerlijkheid, wiens weduwe CATHARINA VAN ZUIDLAND, VROUW

van *Moermont* enz., haar naliet aan haren zoon *WILLEM VAN WIJNSGAARDEN*, Heer van *Honthuiszen* enz., na wiens overlijden daarmede in het jaar 1702 beleend werd zijne zuster *JONKVROUW JACOBA VAN WIJNSGAARDEN*, Vrouwe van *Moermont*, na wier afsterven de heerlijkheid gekomen is aan hare zuster *JOHANNA MARIA VAN WIJNSGAARDEN*, gehuwd met *JACOB VAN DER RYT*, Heer van *Woestwezel*, die daarmede verlijd werd den 19 Januarij 1723, doch de heerlijkheid ten zelfde dage afstond aan hare dochter *CATHARINA JACOBA VAN DER RYT*, huisvrouw van *ARENT JACOB VAN LYBEN*, Heer van *Oisterwijk*, welke na het overlijden van haren man daarmede anderswerf den 25 Mei 1726 beleend werd. In het midden der vorige eeuw werd zij bezeten door *JACOB BARON VAN RYT*, Heer van *Woestwezel* en de *Werken*, Vrijheer van *Wijngaarden* en *Ruisbroek* enz. Later behoorde zij aan *VROUWE CAROLINA FREDERICA HENRIETTA* geboren Gravin van *BENTHEM STEINFURT*, dochter van wijlen den Graaf van *GROENFELD DIEPENBROEK*, van wie zij, in het jaar 1788 is gekocht door *JAN THEODOOR BARON DE ROEST VAN ALKENADE*, door wiens overlijden zij vóór eenige jaren is gekomen aan zijn eenig kind, *VROUWE MARIA ELIZABETH HENRIETTE WILHELMINA BARONESSE DE ROEST VAN ALKENADE*, echtgenoot van den Heer *JEAN DE TRÉVET DE CHARNAIL*, woonachtig te 's Gravenhage, die thans nog Ambachtsvrouw van *WERKEN* is.

Het d. *WERKEN* ligt 8 u. W. N. W. van 's Hertogenboech, 6 u. W. N. W. van Heusden. Dit d. bestaat grootendeels uit eene dubbelde rij aanteen gebouwde huizen, waaronder vele fraaite woningen zijn, van welke eenige aan den rivierdijk van den *Vorvoorne-polder* staan. Men telt het onder de twee en zeventig dorpen, welke, bij het onderloopen van den *Groote-Zuid-Hollandsche-waard*; in den waterloed van 18 November 1481, zijn onder gevloeid. Later is het echter weder droog geworden, zoodat het thans een aanzienlijk d. is.

Het dorp heeft eene haven met sas (zie het art. *SAS-VAN-WERKEN*), welke zich uitstrekt naar de *Merwede*, zeer gemakkelijk voor de binnenslandsche vaartaigen, welke hier gedurig af- en aanvaren, en een voetveer op *Hardinxveld*.

De naam ontleent het vermoedelijk van eenen dam, welke hier vroeger in de *Werke* gelegd is.

De kerk, die reeds in het jaar 1492 bestond, was vóór de Reformatie aan den *H. MARTINUS* toegewijd. Zij had behalve het hooge altaar, nog vier andere altaren, welke ter eere van den *H. PETRUS*, de *H. ANNA*, de *H. CATHARINA* en het *Heilige Kruis* gesticht waren. De twee laatsten stonden in een afzonderlijk kapelletje of koor. Dit kapelletje, met het altaar van het *H. Kruis*, was den 18 November 1682 door *NICOLAAS VAN DER STAEL* en zijne huisvrouw *MECHTILDIS VAN HORVEL* tot stand gebracht en werd zeer bezocht. Het daarin opgerigte beneficie werd door iemand uit de bloedverwanten der stichters begeben. Gezegde echtelingen hadden mede, op het zelfde tijdstip, een armenhuis voor drie ongeschuwde personen, met eene dienstmaagd, opgerigt en begiftigd. De pastorie stond destijds ter begeving van den *Ambachtsheer*. De kerk is in 1785 vergroot en vernieuwd. Zij heeft eenen vierkanten dikken toren, met eene lage tinnen spits gedekt, doch is van geen orgel voorzien. In 1826 is door eenen mildadigen godsdienstvriend, die zijn naam niet wilde vermeld hebben, de *Avondmaalsdich* dezer gemeente met keurig gewerkte zitplaatsen voorzien, een kostbaar kleed daarvoor, benevens een fraai stel zilverwerk, voor de geheele bediening der *H. plegtigheid* geschikt, ten geschenke begeben, en voor de bediening des *H. Doops*, een prachtig gewerkt zilveren doopbekken met dekfel.

In het begin der zeventiende eeuw bestond alhier een Oude-mannen-huis, doch dit is, bij gelegenheid van eenen grooten brand, in den jare 1611, vernield.

Het Raadhuis is een fraai nieuw gebouw, met een torentje. — Vroeger bestond hier ook een kasteel of burg. Zie het volgende artikel.

Oudtijds lag hier eene redoute door palissaden versterkt, gebouwd op de plaats genaamd Zeven huizen, over de haven. Het overblijfsel bestaat nog heden, zijnde een huis van buitengemeenen bouwtrant, de ronduit geheeten, en thans dienende tot particuliere woning.

De kermis valt in den 22 Julij.

WERKERDAM is de geboorteplaats van den Luitenant-Generaal ABRIAAN VAN HELDEN, geb. 24 April 1746, † te 's Gravenhage, 14 Februarij 1822, en op het fort Loovestein begraven, en, naar sommigen meenen, van ELAAS VAN HOUWARIKENS, de door haar burgertrouw in de Vaderlandsche geschiedenis bekende dienstmaagd van HUSE DE GROOT.

In de eerste helft der zeventiende eeuw zijn in deze plaats hevige verwoestingen door het vuur aangerigt. De eerste groote brand had plaats in het jaar 1611, de tweede in 1619, de derde op 20 Julij 1641, bij gelegenheid van dien laatsten brand werden 82 huizen met bijna even zoveel achterhuizen en schuren eene prooi der vlammen. Bij die gelegenheid verbrandden in WERKERDAM 64 huizen en de overige in de Werken.

In het jaar 1662—1663 woedde de pest alhier, welke vele huizen besmet en een groot aantal menschen weggenomen heeft.

Ook deze gemeente heeft rijklijk geleden, in de rampen, welke, tijdens den vrijheidsoorlog tegen Spanje gevoerd, het Vaderland gereisterd hebben. In het tijdvak tussehen 1634 en 1659 tijdens de des genoemde retorsie, was de gemeente veretoken van het gebruik van het kerkgebouw, en werden de godsdiens-oefeningen gehouden op Zeevliessen, bij de redoute tussehen de palissaden, zijnde deze plaats, over de haven gelegen, buiten contributie, het volk zittende ten deele in het land ten deele in schuiten. Aldaar werd ook kerkvergadering, deels in de open lucht deels in de hutten, welke aldaar door den Kapitein T. van Nis waren opgeslagen, gehouden. Op 6 Janj 1638 werd het Avondmaal gevierd in het achterste deel van de redoute, zijnde toemaals ledig. Enkele malen werd gedurende dit tijdvak godsdiens-oefening in de kerk, onder bedekking van een convooi soldaten van den Kapitein T. van Nis. Aanleiding tot die retorsie gaf, dat de Staten in verzeekerde bewaring hadden doen nemen de vier Hoofdschouten van de Meijerij van 's Hertogenbosch en den Pastoor van Oss, emdat deze, verachtende de bevelen der Staten, de sloten en grendelen van de kerk te Oss (waarin op bevel van de Staten de oefening van de Hervormde godsdiens-oefening was aangevangen), hadden afgebroken. Die van de andere zijde hadden, den 20 April 1634, in bechtens genomen den Schout van Wierden en vele andere Officieren uit de contributie-landen, alsmede onderscheidene Predikanten van Oisterwijk, Tilburg, Cuyk, Andel en uit Maas-Waal. Daar de Heeren Staten hier tegen bij retorsie wederom deden vaogen vele Pastoors en Monniken, veroorzaakte sulks, dat niet alleen de Pastoors en Monniken van Brabant en Vlaanderen zijn gevlugt, maar ook vele Predikanten in het Land van Heusden, Altena, den Bornseleerwaard, Maas en Waal eenen tijd lang sich hebben onthouden in de naastgelegene vaste steden, soodat de meeste gemeenten destijds zonder bediening waren. Waarom dan ook Ds. SCHEFFERS, Predikant te

WERKENDAM, zich eenige weken des nachts onthouden heeft over de rivier, doende evenwel altijd dienst aldaar, of in de kerk of bij de redoute, tot gerief zoo van zijne gemeente als van de andere naast gelegene dorpen, welke aldaar onder het gehoor kwamen en hunne kinderen ten doop bragten.

In deze gem. heeft de stormvloed van 24 Februarij 1837 onberekenbare schade veroorzaakt, zoo aan de kade en beplantingen der buitenvolders, als aan den grooten voorraad rijfs en andere voorwerpen; terwijl door het overloopen der kapitale dijken van den vasten wal vele dijken beschadigd werden, eenige instortten en daarbij onderscheidene menschen het leven verloren.

Ook bij den ijsgang van Januarij 1849 heeft deze gemeenten veel schade geleden, daar eerst de Vervoorne- en vervolgens ook andere polders onderliepen acht huizen instortten en ruim twintig onbewoonbaar zijn geworden. Gelukkig zijn daarbij echter noch menschen, noch vee omgekomen.

WERKENDAM (SAS VAN), sluis in het *Land van Altens*, prov. Noord-Brabant. Zie SAS VAN WERKENDAM.

WERKENDAM (HET SLOT-TE-), voorm. slot in het *Land van Altens*, prov. Noord-Brabant, Tweede distr., arr. en 7½ n. W. N. W. van 's Hertogenbosch, kant. en 4½ n. W. N. W. van Heusden, gem. en aan de kom van *Werkendam*.

Het was een deftig slot, hetwelk, in het jaar 1401 door den Heer JAN VAN ANKEL, die tegen Hertog ALBRECHT VAN BELGIËN, of liever tegen zijnen zoon WILLEM Graaf van Oostervant oorloogde, werd afgebrand. Wij hebben niet kunnen ontdekken of het, sedert dien tijd tot in 1628, weder hersteld is, doch omtrent dat jaar werd het door Jonkheer HENDRIK VAN ECK, aan wien het door huwelijk met eene dochter uit den huize van BANGORAST gekomen was, weder opgebouwd, met eenen hoogen trappevel en dikken toren, boven met borstweringen en kanteelen voorzien. Het is in 1841, bij gelegenheid van den buitengewoon hoogen watervloed, door het water gedeeltelijk gesloopt en het laatste overblijfsel, zijnde de oude Burgpoort, te dier zelfde tijde door den sellen aandrang van het water ondermijnd zijnde en op het punt van in te storten, in hetzelfde jaar afgebroken.

De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 5 v. r. 27 v. ell., worden in eigendom bezeten, door den Heer JONAN GREVE, woonachtig te Werkendam.

WERKENDAM-EN-DE-WERKEN, kerk. gem., prov. Noord-Brabant, klass. van Heusden, ring van *Woudrichem*.

Men heeft er eene kerk te Werkendam, en telt er 2150 zielen, onder welke 510 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest GILLES COUWERENS, die er in 1590 kwam, en in 1594 van zijne dienst werd ontszet. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van den Ambachtsheer. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten, waren de door zijne schriften bekende JOHANNES GROUWERGEN van 1759—1764 en JOHANNES JACOBUS LE SAGE TEN BROEK A. L. M. et Phil. Doct., die in het jaar 1769 als Hoogloeraar in de Wijsbegeerte naar Groningen vertrok.

WERKENDAMSCHE-KILLEN (DE), killen in den *Biesbosch*, prov. Noord-Brabant, en Zuid-Holland, welke uit de Merwede zuidwestwaarts vloeiende zich in den *Amer* ontlasten. Men begrijpt daaronder gewoonlijk het Steurgat, de Bakkerskil, de Bruienkil en de Westkil.

WERKENBUNDE of **WERKENBUNDE**, voorn. d. in *Zuid-Holland*, hetwelk voorkomt in eenen giftbrief van Keizer Hendrik IV, als gelegen oostwaarts van Dordrecht op den linker oever der Merwede, doch hetwelk vermoedelijk de zelfde plaats zal geweest zijn die later **WERKENDAM** is geheeten.

WERK-EN-RUST, landg. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 2 u. O. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *het Hoogesand*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Slochteren*, aan den rijweg te *Scharmer*, waartoe het behoort.

Dit landg. beslaat eene oppervlakte van 1 bund. 51 v. r., en is in 1828 aangekocht door de Hervormde gemeente van Harkstede en Scharmer tot eene pastorie; terwijl de daartoe behoorende gronden, 17 bund. 4 v. r. 20 v. ell., door den Predikant Th. A. Romijn zijn aangekocht.

WERKENSCHÉ-DIJK (DE), dijk in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Het is dat gedeelte van den *Oud-Altenasche-binnen-Zeedijk*, dat zich van **WERKENDAM**, in eene oost-zuidoostelijke rigting, tot aan den Noord-Schenkeldijk van Nieuw-Altena nitstrekt.

WERKENSCHÉ-POLDER (DE) of de **BINNENBANNE-VAN-DE-WERKEN**, pold. in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. de *Werken-en-Sleewijk*; palende N. W. aan den *Sleewijksche-dijk*, N. O. aan de *Vysie*, palende tegen den *Sleewijksche-polder*, O. aan de *Vijzie* en *Jannisseland* of het *Landeke*, Z. aan den *Werkensche* of *ouden Zeedijk* van *Oud-Altena*, W. aan den *Werkensche-dijk* en het dorp *Werkendam*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 262 bund. 70 v. r. 42 v. ell., en heeft eene steenen sluis in den *ouden Zeedijk*, aan den *zuidoosthoek* van dezen polder wijd 1,85 ell., voorzien van eene drijfdeur, en wordt, gemeen met het water van den *Vervoornepolder* en den *Uppelsche-polder*, door de zoogenaamde *Werkensche-sluis*, aan den *Nieuwendijk*, op de *Bleekkil*, van het overtollige water ontlast. Het zomerpeil is 0,88 ell. beneden A. P. en de hoogte der dijken 4,80 tot 5,50 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door eenen *Waardsman* en vier *Heemraden*. Dit bestuur voert alleen de directie op het inwendige van den polder, terwijl de waterkeerende dijk onder het bestuur van *Dijkgraaf* en *Hoogheemraden* van het *Oude land van Altena* behoort. De *watermolen* van dezen polder heeft 25,20 oll. vliegt, het *waterrad* groot 6,15 ell. middellijn, zijnde de schoepen 0,59 breed.

In dezen pold. vindt men aan de oostzijde een streek gronds groot 20 bund. 87 v. r. 99 v. ell., op welke het *servituut rust*, dat zij eerst dan van overtollig water door den molen ontlast mag worden, wanneer het overige van den polder tot op zomerpeil is uitgemalen. Deze *gehoudenheid* is veroorzaakt, doordien deze landen weleer tot *boezem* van de in vroeger tijd in dezen polder bestaan hebbende *benedenmolen* verstreken; doch daar deze *beneden-watermolen*, op de kaart van N. CROCQVUS, van het jaar 1729, aangeduid, kort daarna weggenomen is, hebben die landen sedert opgehouden het opgemalen water te borgen, terwijl het water door den tegenwoordigen molen, onmiddellijk uit den polder in de algemeene vliet van dezen en de *Almkerksche- en Vervoorne polders* wordt opgemalen. Deze polder pleeg dus in het jaar 1729 door twee hoog opmalingen van het water te moeten ontlast worden, terwijl zulks thans door éenen molen geschiedt.

Aan de binnenzijde van den Oud-Altensche Zeedijk, nabij het dorp Werkendam, vindt men in dezen polder eene kolk, genaamd Karclawiel, men wil dat dese alzoo zoude genoemd zijn naar KARL V.

Even boven gemeld dorp heeft men den zoogenaamden Sasdijk, gaande uit den rivierdijk van Oud-Altens westwaarts op tot aan de Bakkerskil; dese dijk in 1758, te gelijk met de toen daarin gebouwde schutsluis, zoo tot beschutting van het dorp Werkendam, als tot conservatie van de vaart op de Merwede gelegd, heeft aan den rivierdijk de hoogte van 4.75 ell. boven A. P. en bij de schutsluis 4.50 ell. boven A. P., genaamd het Sas.

WERKENSCHESLUIJS (DE), steenen sluis in het *Land van Altens*, prov. *Noord-Brabant*, in den Nieuwendijk onder Almkerk.

Dese sluis, wijd 3.86 hoog 2.57 ell., is voorzien van twee paar puntdeuren en eene schuif in de buitenste puntdeuren. Zij dient om het Nieuwland van Altens van het overtollige water te ontlaten.

WERKEREN of **WACKERAN**, voorn. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Zwolle*, gem. *Zwollorterspel*, $\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Hastenbroek*, waartoe het kerkelijk behoorde, aan de Zwolsche-vaart, nabij den Polder van *Hastenbroek*.

Het was eertijds een schoon gebouw, omstreeks 1450 door *Joan van Irtzen* gesticht. In 1521 werd het door de Gelderschen zeer gehavend; in later tijd is het geheel vervallen en eindelijk gesloopt. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenplaats.

WERKHORST (DE), een der zoogenaamde buitenkwartieren van het d. *Staphorst*, prov. *Overijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Hasselt*, gem. *Staphorst*. Het was te voren een boerenhof, hetwelk, vóór eenige jaren, in percelen is verkocht, zoo dat er thans niets meer van overig is, dan een huisje, aan den straatweg gelegen.

WERKHORST (DE), landhoeve in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Zwolle*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Staphorst*.

Dese landhoeve wordt reeds in eene oude oorkonde van de dertiende eeuw genoemd. Men heeft er eene fabriek van zwart beenbranding, zaagmolen en gebouwen daartoe behoorende, zoo mede eene afzonderlijke begraafplaats, den Heer Oud-Burgemeester *Kunz* naar te *Meppel* toebehoorende. Alles ligt op de boorden van de Reest, onder den rook van *Meppel*, en is eene uitspanningsplaats voor wandelaars van die stad. Zij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 40 bund., en wordt in eigendom bezeten door onderscheidene personen.

WERKHOVEN, gem. in het *Oerkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Daerstede* (1 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende N. W. aan de gem. *Odijk*, N. O. en O. aan *Driebergen* en aan den *Krommen-Rijn*, die haar gedeeltelijk van *Odijk* scheidt, Z. O. aan *Cothen*, Z. W. aan *Schalkwijk*, W. aan *Houten*.

Dese gem. bevat het d. *Werkhoven*, de *Beverweerdschepolder* en eenige verstrooid liggende h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1662 bund. 31 v. r. 69 v. ell., waaronder 1660 bund. 99 v. r. 94 v. ell. belastbaar land; telt 94 h., bewoond door 145 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 800 iuw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook wordt er eenige handel in hout, koren en boomvruchten gedreven.

In dese gem. liggen drie bruggen over den *Kromme-Rijn*, eene ten Oosten, de andere ten Noordwesten en de derde ten Noorden van het dorp.

Met is eens zeer vette en korenrijke landstreek, voorzien met vele bouwvelden, hoeven en bossteden, gelijk ook vele kersenboomgaarden, die hier zeer vruchtbaar zijn. Daar is niet aan te twijfelen of het is deze streek, welke onder den naam van *Warcunde* voorkomt in den brief van *Goekbala*, den vier en twintigsten Bisschop van Utrecht, van het jaar 1126, waarbij hij het kerkelijk rechtsgebied van deze plaats en van Zeyst, als hem toebehoorende en aan het broekland van Amerongen palende, te gelijk met de zelfde roegsoefeningen over het broek- en bergland van Amerongen, voor altijd aan den Domproost afstaat. Die brief is, onder anderen, onderteeekend door eenen *Warcunboldus de Wercunde*. Zelfs wordt nog de parochiekerk van *Warcunde* genoemd in eenen brief van het jaar 1436, van *Anna van Bossu*, vrouw van *Beverwerde en Udijk*, waarbij zij, volgens haar regt als Voogdesse van Jonkvrouw *Johanna van Beverwerde*, eenen Kapellaan voor de parochiekerk van *Wercunde* aan den Proost en Aarts-Diaken der kerk van St. Salvador te Utrecht ter bevestiging voorstelt.

De Herv., die er ongeveer 220 in getal zijn, onder welke 100 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Wijk-bij-Duurstede* behoort. De eerste, die alhier het leeraangambt heeft waargenomen, is geweest *Gillis Petraszon*, die in het jaar 1593, van Heumen, in de Betuwe, berwaarta kwam, waar hij 20 jaren als Pastoor gediend had; doch nog weinig Hervormdgezind zijnde, is hem later het prediken verboden.

De R. K., die men er ruim 590 telt, maken, met die uit de gem. *Odijk*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van Utrecht behoort; 900 zielen, onder welke 450 Communikanten, telt, door eenen Pastoor bediend wordt en eens eigene begraafplaats heeft.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 70 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke in het midden der vorige eeuw bezeten werd door *Karel Baltazar Sluyter*. Thans is zij het eigendom van de Ridderschap van Utrecht.

Het dorp *Werkhoven*, van ouds *Wercunde* of *Wercunde*, ligt 3½ u. W. Z. W. van Amersfoort, 2 u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, aan de *Werkhovensche-Wetering* en den *Kromme-Rijn*. Het is eene aanzienlijke en uitgestrekte plaats, een der oudste dorpen in de provincie Utrecht; daar langs stroomde de Oude-Rijn van *Wijk-bij-Duurstede* naar Utrecht. De grond aldaar schijnt door de Romeinen te zijn bewoond geweest, want men heeft er in 1844 een Romeinsch graf opgedolven, waarvan de overblijfselen in het museum te Leyden geplaatst zijn.

Men telt er in de kom van het d. 56 h. en 400 inw. In het jaar 1554 verkroeg men hier het schepensregt voor buurregt.

Behalve de parochiekerk heeft hier, volgens het rekenboek van *Floris van Weer*, ook eene kapel gestaan. Van de goederen der pastorie heeft de Pastoor, in het jaar 1586, niet meer getrokken dan 21 gulden, wanneer de goederen der kapel ook niet meer ophragten dan 5 gulden en 50 cents. Volgens eene andere ongedrukte lijst heeft de pastorijs van *Werkhoven* aan goederen en inkomsten bezeten 56 gulden 50 cent. De kapellanijs bragt jaarlijks eene som van 12 guld. 58 cents op. De koster had sobere inkomsten en men weet niet, dat hij meer getrokken heeft dan 5 guld. In 1593 was het inkomen van de fabriek der kerk te *Werkhoven* omtrent 50 gulden jaarlijks. De H. Geestmeester aldaar toen ter tijde verklaarde zijne ontvangst jaarlijks te bedragen 28 gulden 14½ st. Aan den dwarsdijk te *Werkhoven*

stond, in 1593, een *vervalten capelleken*. Tot de fabriek van deze kapel was eertijds 1 of 1½ morgen (80 of 120 v. r.) lands, hetwelk in 1593 gezegd werd meest gegeven te zijn in de *dryckaetsje*. Daarbij behoorde ook eene vikarij, doende in corpore (gelijk bij den Bouck van Floris van Wess bevonden werd) 88 gulden jaarlijks. Deze vikarij was toen in handen van Coudersoot, Canonnik van St. Petrus » onder een gepraetendeerde collatie, die mijn Vrouwe van St. Servaes » zoude toecomen. De tegenwoordige kerk is een fraai gebouw, dat met eenen ouden spitsen toren prijkt, doch geen orgel heeft. In het jaar 1831 is zij vernieuwd, waartoe de gemeente eene som van 800 guld. heeft bijgedragen.

De R. K. kerk, aan de H. MARIA toegewijd en in 1810 vernieuwd, is een goed ingerigt gebouw, met eenen spitsen toren en van een orgel voorzien. — Onder dit d. ligt de riddersmatige hofst. Beverweerd. Zie dat woord.

De kermis valt in den derden Dingsdag na Pinksteren en den derden Dingsdag in October.

WERKHOFEN is de geboorteplaats van den zeeheld WILLEM VAN BEEAN, geb. 10 November 1732, die wegens zijne betoonde dapperheid in den slag bij Doggersbank tot Schout-bij-Nacht bevorderd werd.

In het jaar 1481 moest WERKHOFEN aan de stad Utrecht brand-schatting betalen.

Het wapen van de gem. WERKHOFEN is een paard, omgeven door twee kransen.

WERKHOFENSCHER-RIJN (DE), watertje in het Overkwartier der prov. Utrecht. Zie RIJN (WERKHOFENSCHER-).

WERMELO, havez. in *Twenthe*, prov. Oosrijssel. Zie WAHRELO.

WERNERHOFSTEDEN, volgens sommigen eene voorm. landhoeve in Gooiland, prov. Noord-Holland. Zie voorts daaromtrent nader op het art. NAARDEN, D. VIII, bl. 13.

WERNHOUT of WERNHOOT, bij de landlieden gewoonlijk WERNHOOT, ook wel enkel WESS geheeten, geb. in de bar. van Breda, prov. Noord-Brabant, Vierde distr., arr. en 4 u. Z. Z. W. van Breda, kant. en 5½ u. Z. W. van Ginneken, gom. Zundert-en-Wernhout, ½ u. Z. Z. W. van Groot-Zundert, ½ u. van de Belgische grenzen, aan den straatweg van Breda op Antwerpen.

Het was voorheen eene op zich zelve staande hooge heerlijkheid, die in 1433 door den Graaf van Oostervant bezeten werd en in 1487 aan den Heer van Culemborg kwam. In latere tijden is het vele jaren in het bezit geweest bij het geslacht van Aerssens, van hetwelk WILLEM III, Koning van Groot-Brittanje, het op het einde der zestiende eeuw gekocht heeft, en nit diens nalatenschap kwam het weder aan JOAN WILLEM FRISO. Het was een opper- of hoofdleen van het leenhof van Brabant, waarvan vele leenen en zelfs eenige achterleenen afhankelijk waren en waar ook van ouds, niet ver van de Mark, een adellijk huis moet bestaan hebben. Men telt er in de kom van het geh. 80 h. en 100 inw., en niet de daartoe behoorende omliggende h. 460 inw. Ook is hier eene bierbrouwerij. Het bestuur van Zundert heeft aldaar ook nog het vrije gebruik van eene kamer en kelder, tot het houden van vergaderingen enz., en wel in de huizinge thans toebehoorende aan F. Broens, welks huis vroeger voor een gedeelte tot Raadhuis is gebezigd.

Na het herstel der gemeenschap met België, in 1830, is te WERNHOUT, door het Rijk, een fraai en doelmatig gebouw gesticht, bestemd

tot woning van den Ontvanger en het kantoor der in- en uitgaande regten, alwaar de aangifte geschieden moet van alle langs den gemelden straatweg uit België ingevoerde en derwaarts uitgevoerde waren en koopmanschappen.

De kermis te **WERNHOOT** valt in den eersten Zondag na St. Michiel.

WERNINCK of **WERNIJK**, voorn. h. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 4 u. O. van *Almelo*, kant. en 1½ u. N. O. van *Oldenzaal*, gem. en 2 u. O. van *Weerselo*, in de marke *Volthe*.

Dit h., hetwelk men reeds in 1188 vermeld vindt, is gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 58 bund. 18 v. r., worden thans in eigendom bezeten door den bouwman **J. WERNINK**, woonachtig te *Volthe*, gemeente *Weerselo*.

WERNSE, oud Friese naam van het d. **WARNS**, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolve*. Zie **WARNS**.

WERPHERN, **WERPHEREN** en **WERPHERENS**, oude namen van het kloost. **WARFFUM**, in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie **WARFFUM** (MET KLOOSTER).

WERPHENBUURT, oude naam van het d. **WARFFUM**, in het *Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie **WARFFUM**.

WERPLAND of **ZAND**, voorn. schor, in *Staats-Flaanderen*, prov. *Zeeland*, tusschen *Hontenisse*, en *Ossenisse*, welke, ten jare 1184, door **BILVE**, Graaf van *Flaanderen*, aan de kerk der *H. Maagd te Coesvoorden* geschonken werd, benevens de aanwassen, welke aan dit schol zonden komen. Misschien ligt de tegenwoordigen *Zandepolder* wel ter plaatse waar dit schor vroeger bestaan heeft.

WERPSTERDIJK (DE), dijk, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leenwarderadeel*, zich in eene oostelijke rigting van den straatweg naar het d. *Wirdum* uitstrekkende.

WERPSTERDIJK (DE VAART LANGS DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leenwarderadeel*, welke aan den straatweg een begin neemt en in eene oostelijke rigting tot in het d. *Wirdum* loept.

WERSELOE en **WERSLOE**, oude namen van het d. **WEERSELO**, in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie **WEERSELO**.

WERSINGHUIZEN, geh. in *Westerwolve*, prov. *Groningen*. Zie **WESINGHUIZEN**.

WERSTIENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Zie **WARSTIENS**.

WERUM, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **WIERUM**.

WERVARA, naam, welke de Negers geven aan de koffijplant. **HALLU-IN-SAXEN**, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie **HALLU-IN-SAXEN**.

WERVE, voorn. slot of kasteeltje op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, dist., arr. en 1 u. N. ten W. van *Zierikzee*, kant. en 1 u. Z. van *Brouwershaven*, gem. *Kerkwerve-Nieuwerkerke-Rengerskerke-en-Zuidland*, ½ u. O. ten N. van *Kerkwerve*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, was later eene boerenwoning, doch die is thans mede afgebroken. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 40 bund, worden thans in eigen dom bezeten door onderscheidene personen.

WERVE (HET HUIS-TE-), oud adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **MATERES** (KLEIN).

WERVE (HET HUIS-TE-), voorn. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant., en 1 u. Z. W. van *Voerburg*, gem. en 1 u. Z. W. van *Rijswijk*.

Het was het stambuis der oude Heeren VAN DE WERVE, die door mannelijke linie huns afkomst trekken van die van WENA, gesproten uit eenen tweeden zoon der burggraven van Leyden. Heer FLORIS VAN DE WERVE staat reeds bekend in het jaar 1262. In het jaar 1448 is dit huis door koop aan JAN ROICROK VAN DE WERVE gekomen. Hij was Ridder en Raad van hertog FRIETS VAN BOURBONDE, Graaf van *Holland*, zoon van WILLEM DE BOISSER VAN DE WERVE, en neef van MATTHIJS DE BOISSER, Heer van *Rijderswaardt*, uit recht oir en bloed der oude Heeren van VAN DE WERVE en WENA. Het wapen van dit stambuis was van zilver met een fasce van keel. Bovendien vele andere privilegïën had het een recht van vrij geleide en van zwaerndrift en bezat een leenregister van onderscheidene vasallen en achterkeenen Heer JAN ROICROK liet het gedachte Huis-te-WERVE, dat door ouderdom sedert vele jaren vervallen, en zoo goed als vergaan was, terwijl de steenen ook tot een ander gebouw gebruikt waren, weder op nieuw uit de grachten met eenen zwaren toren, daar een gevangenis in was, sierlijk opbaten, bragt het, met 160 morgen lands (ruim 136 haud.) daarbij behoorende, in leen, nevens nog eene konijnwarande, te zamen met 10 ponden hollandsch (7 guld. 30 cents) te verheergewaden. Het was toen een fraai gebouw, staande rondom in eenen vijver, en met eenen vierkanten toren versierd, waarop eenen rechtanten glazen koepel stond.

Na den dood van JAN ROICROK VAN DE WERVE, is dit huis, met de goederen verleid op CLAAS, vijfden vierde zoon. Daarna is het, na het overlijden van JAN en LOEWIJK VAN DE WERVE, CLAAS' zonen, die, in het jaar 1515, zonder kinderen sterven, gekomen van ANNEA ROICROK VAN DE WERVE, hunne zuster, die gehuwd was met JACOB VAN DOMBORG, Ridder, en het bij haar overlijden nuffet aan hare dochter MARIA VAN DOMBORG. Deze werd daarmede verleid in 1517 en bragt het door haar huwelijk met JACOB VAN BVL, Ridder, in diens geslacht, waaruit het bij erfenis gekomen is aan WILLEM ROICROK VAN DE WERVE, die het, bij gift tusschen levenden, gaf aan JACOB VAN DER WIELE JANSE; na wiens overlijden daarmede in 1643 verlijd is zijn zoon WILLEM VAN DER WIELE VAN DE WERVE, Hoogheemraad van *Delfland*, wiens dochter MARIA, het, door haar huwelijk met GOVERT WUTTIENS, in diens geslacht bragt. Den 3 Julij 1848 is het in openbare veiling gekocht door Vrouw MARTHA MARIA AUGER, echtgenoot van Jonkheer Mr. FREDRIK LOEWIJK HENBERT JAN BOSCH VAN DRAAERSTEIN, woonachtig te Amsterdam, die het thans nog bezit.

Op dit huis werd, den 7 Maart 1489, tusschen de Haagsehe Gevolmagtigden en de Hoeksche Oversten een verdrag gesloten om 's *Gravenhage* en Haag-Ambacht voor 200 Rijnsche guldens (280 guld.) van de Hoeksche brandschattingen vrij te koopen.

Thans is het eene heerenhuizing, met daarbij staanden kleinen toren met slaande klok, tuinhuis- of arbeiderswoning, steenen koepel, stal voor paarden en koetshuis, buitenplaats met hakhout en opgaande boomen, te zamen eene oppervlakte beslaande van 9 bund. 56 v. r. 16 v. eff.

WERVEN, huurs. op de *Over-Vetwee*, prov. *Gelderland*, arr. en 10 u. N. van *Arnhem*, kant. en 4 u. O. ten Z. van *Elburg*, gem. en 1 u. O. N. O. van *Heerde*, 1 u. N. van *Forgten*; met 29 h. en 190 inw.

WERVERSHOOF, gem. in *Drechterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Enkhuizen*, (3 k. d., 18 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Zwaag-Hoog-en-Laag-Zwaagdijk* en de *Zuiderzee*, O. aan de gem. *Andijk*, Z. aan *Hoogearspel*, W. aan *Zwaag-Hoog-en-Laag-Zwaagdijk*.

Deze gem. bevat het d. *Wervershoof*, het geh. *Driehuizen*, benevens den pold. *Wervershoof*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 408 bund. 81 v. r. 49 v. ell., waaronder 400 bund. 61 v. r. 10 v. ell. belastbaar land; telt 120 k., bewoond door 122 huigcs., uitmakende eene bevolking van 650 iaw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veeteelt. Behalve allerlei granen wordt hier zeer veel mostaardzaad geteeld. Men heeft er ook eenen korenmolen.

De Herv., die er 130 in getal zijn, maken met die van *Hoog-en-Laag-Zwaagdijk* eene gem. uit, welke tot de klass. van *Hoorn*, ring van *Medemblik*, behoort, en telt 280 zielen, onder welke 120 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *FANNAK YSSAENS*, die in het jaar 1575 van *Noord-en-Zuid-Soharwoude* herwaarts kwam, en in het jaar 1580 vertrokken is. Met beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., van welken men er 500 aantroft, maken, (met die van *Andijk* en *Zwaag-Hoog-en-Laag-Zwaagdijk*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *West-Friesland* behoort, en 1740 zielen, onder welken 880 Communikanten telt.

Men heeft in deze gem. eene nieuwe en zeer doelmatige school, welke gemiddeld door 120 leerlingen bezocht wordt.

Het d. *WERVERSHOOF*, *WERVERSBOOF* of *WERVERSNOOF*, ook *WAERFARTSBOOF* gespeld, vroeger *WAERFARTSBOEF* genoemd; eigenlijk *WERFVATDES-HOOF*, ligt 3 u. N. O. van *Hoorn*, 3 u. N. W. van *Enkhuizen*, 1 u. Z. O. van *Medemblik*, aan den zeedijk en postweg tusschen deze laatste stad en *Hoorn*. Men telt er in de korn van het d. 110 h. en 600 iaw. Door dit d. loopt een straatweg tot aan het naburige *Andijk*, waardoor de sinderlijkheid niet weinig bevordert wordt. Ook zijn hier niet alleen de huizen en boomstammen, maar zelfs de paden en wegen beschilderd.

De naam van dit d. is ontleend van eene hoeve, welke *WAERFARTSES*, die, op last van den Aartsbisschop *WILLIAMS*, in 690, te *Medemblik* het Evangelie kwam prediken, tot een priesterhuis ierigtte ten einde het den nieuw bekeerden Friesen, die al spoedig een groot getal uitmaakten, aan geene leidlieden in hunne godsdienst zou ontbreken.

De kerk, 166r de Reformatie aan den H. *WAERFRANSUS* toegewijd, stond destijds ter begering van de *Graven van Holland*, doch de bevestiging geschiedde door den Proost van *West-Friesland*. De Pastoor trek bij afwezigheid 5 ponden vl. (18 guld.) en de landvruchten bragten jaarlijks 5 ponden (50 guld.) op. Daar was, zoo lang als menschen hougen konden, geen koster geweest. De kerk, die in het begin dezer eeuw zeer vervallen was, is, even als de pastortj, in het jaar 1806, door de gemeente, ondersteund door de milde giften van edele godsdienstvrienden, inzonderheid te *Amsterdam*, weder hersteld en vernieuwd en, bij die gelegenheid, tevens bijna de helft verkleind. In het jaar 1845 is zij weder geheel hersteld en daarbij eene nieuwe pastortj gebouwd, zijnde de kerk thans een zeer goed onderhouden vierkant gebouw, met eenen nieuwen toren, doch zonder orgel. Bij deze kerk is eene nieuwe aangelegde begraafplaats.

De R. K. kerk, aan den H. *Wassenaar* toegewijd, is een ruim en fraai gebouw, dat in 1838 en 1839 veel verbeterd is, met eenen geheel nieuwen toren en van een orgel voorzien. Zij maakt met de nette pastorie een zoo fraai geheel uit, als men misschien nergens elders in Noord-Holland aantreft — Dit d. heeft met *Andijk* een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat in het jaar 1835 opgericht is, en ongeveer 20 Leden telt.

De kermis valt in den derden Zondag in Augustus.

In het jaar 1460 maakte dat dorp, met Enkhuizen en Grootebroek, verdrag wegens eene uitwatering aldaar. In 1636 werd de eerste korenmolen alhier gebouwd. Ingevolgs werd de sluis in den Leegedijk gemaakt, met het windsch, dat men met de handen wind, over de waterschutting, om alzoo bij het dorp langs te kunnen varen, doch dit bestaat thans niet meer.

Dit dorp heeft meer dan eens gevaar geleopen van door het zee water verslonden te worden; zoo braken in den herfst van 1508, op St. Gallendag, aldaar drie groote gaten in den dijk, en weder was men den 22 Januarij 1610 in grooten angst, zijnde de dijk bijna doorgespoeld, die echter nog met groote moeite gehouden werd.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van silver, met drie roode beetwortelen op een terras, in natuurlijke kleur.

WERVERSHOOF (POLDER-VAN-), pold. in *Drechterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Enkhuizen*, gem. *Wervershoof*; palende W. en N. aan Hoog-en-Laag-Zwaagdijk, O. aan de ban van *Andijk*, Z. aan de ban van Hoogcarspel.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 405 bund. 81 v. r. 49 v. ell., waaronder 400 bund. 61 v. r. 10 v. ell. schotbaar land; telt 120 h., waaronder 24 boerderijen, en wordt door de sluisen van het Grootslag, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit het gemeentebestuur van *Wervershoof*.

WERWILWOLZ, d. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*. Zie *WERWILWOLZ*.

WERWOLDE, kast. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Golderland*. Zie *WERWOLDE* (HET SLER).

WERZINGHUIZEN, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie *WERZINGHUIZEN*.

WESA, WAY WESA, riv. in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Ambonia*, aan de zuidkust van het schiereil. *Hito*. Zij valt met eenen zuidwaartschen loop in de binnenbaai tusschen de schiereil. *Hito* en *Leytimor*.

WESERLINC, erve, vermeld in 1188 als gelegen onder *Delden*, in *Twente*, prov. *Overijssel*.

WESCH, geh. in de heerl. *Dalem*, prov. *Limburg*, arr., en 2½ u. Z. O. van *Haarstricht*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Gulpen*, gem. *Noorbeek*; met 9 h. en 40 inw.

WESDERRWALDA, plaats, vermeld in 1065, als gelegen in het graafs. *Hamelande*. *Raca* houdt het voor de marke *WESTERWOLDE* in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Zwollerkerespel*, doch *BOONAN*, voor de havez. *WESTAVERA*, mede in *Zalland*, prov. *Overijssel*.

WESL-BAAI, baai in *Ost-Indië*, in de *Indische-Zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche* eil. *Java*.

WESENBERG, voorm. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. W. van *Raalte*, gem. en 1 u. Z. O. van *Wijhe*.

In het jaar 1573, des Zaturdags na St. Lanhertusdag, trok een gedeelte der burgerij van Deventer naar dit h., nam het in en vernielde het in don tijd van vier dagen geheel en al.

Deze havez. is thans afgebroken. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 54 bund. 42 v. r. 30 v. ell., en worden in eigendom bezeten door den Heer Mr. PIETER BECKEN CAARTEN, woonachtig te Zwolle.

WESKHOORST, voorn. adell. b. in het graafs. Zutphen, prov. Gelderland. Zie WASKHOORST.

WESEP of WESOP, stad, ten N. van Gooiland, prov. Noord-Holland. Zie WESOP.

WESEPE, d. in Zalland, prov. Overijssel. Zie WESPE.

WESOP, geh. in het dingspil Zuidenveld, prov. Drenthe. Zie WESOP.

WESOP of WESPE, buurs. op de Over-Valuwe, prov. Gelderland. Zie WESOP (HATTENA-).

WESSEL of WISSEL, buurs. op de Neder-Valuwe, prov. Gelderland, arr. en 6 u. N. W. van Arnhem, kant. en 2½ u. Z. ten O. van Nykerk; gem. en ½ u. O. van Barneveld.

WESSELS-EILAND, eil. in Australië, in de Indische-Zee, Z. van Nieuw-Guinea, tot de Wardenburgsgroep behoorende, waarvan het het voornaamste is.

WESSEM, gem. in Opper-Gelder, prov. Limburg, arr. en kant. Roermond (8 k. d., 9 m. k., 4. s. d.); palende N. aan Heel-en-Panheel, O. aan de Maas, die haar van Maasbracht scheidt, Z. aan de Belgische gem. Kessenich, W. aan Thorn.

Deze gem. bevat het vl. Wesseem en het geh. Pol; beslaat, volgens het kadaaster, eene oppervlakte van 578 bund. 66 v. r. 70 v. ell., waaronder 521 bund. 56 v. r. 55 v. ell. schotbaar land; telt 169 h., bewoond door 179 huizeg., uitmakende eene bevolking van 910 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen R. K. zijn, maken gedeeltelijk de par. van Wesseem uit en behooren gedeeltelijk tot de par. van Heel.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 80 leerlingen bezocht wordt.

Het vl. Wesseem ligt 2 u. Z. ten W. van Roermond, aan de samen-vloeiing van de Itteren en de Maas, over welke laatste riv. hier een pontveer is op Panheel. Men telt er in de kom der plaats 152 h. en ruim 820 inw.

De par. van Wesseem behoort tot het apost. vic. van Limburg, dek. van Roermond, wordt door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend telt 730 zielen, onder welke 870-Communikanten. De kerk, aan den H. MEDARDUS toegewijd, is een oud gebouw, met eenen nieuwen toren en van een orgel voorzien.

De kermis valt in den eersten Zondag na den 15 Augustus.

Het wapen van Wesseem bestaat uit drie jagthorens.

WESSINGEN, naam, welken men in de wandeling geeft aan de buurs. WEST-EAEN, op de Over-Valuwe, prov. Gelderland. Zie WEST-EAEN.

WESSINGHUIZEN, WESSENGHUIZEN, WESSINGHUIZEN of WERZINGHUIZEN, geh. in Westerwolde, prov. Groningen, arr. kant. en 5 u. Z. van Winschoten, gedeeltelijk gem. en ¼ u. N. O. van Onstwedde, gedeeltelijk gem. en 35 min. N. van Vlagtwedde; met 12 h. en 60 inw. — In de nabijheid van dit geh. treft men bosschen aan.

WEST (HET), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 5 u. N. N. O. van *Hoerveen*, kant. en 2½ u. N. N. W. van *Beeksterswaag*. Het is een der buurten, waaruit het d. *Oudoga* bestaat.

WEST-ABTS-POLDER, pold. in *Deifland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie ABTS-POLDER (WEST-) (1).

WEST-BEEMSTER, een der vijf deelen waarin de bedijking de *Beemster*, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, verdeeld is.

Men verstaat daaronder het punt, waar de *Jisperweg* en de *Ho-brederweg* elkander snijden, en waar eene bijchool gevonden wordt. Deze school en de nabijgelegene boovenwoningen dragen den naam van *West-Beemster*.

WEST-BIERUM, voormalig d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie WESTER-BIERUM.

WESTBROEK, gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarsse* (8 k. d., 5 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Hilversum*, O. aan *Achtienhoven*, Z. aan *Zuilen*, W. aan *Maarsseveen* en *Tienhoven*.

Deze gem. bestaat uit den *Gröote-polder*, den pold. het *Huis-Ter-Hart* en den *Buitenwegsehe-polder*; bevat het dorp *Westbroek*, benevens eenige verspreid staande huizen; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1536 bund. 69 v. r. 54 v. ell., waarvan ongeveer ¼ gedeelte is uitgeveend. Zij telt 92 h., bewoond door 141 huizes., uitmakende eene bevolking van 700 inw., die in koehoederij en voenderij aan bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 520 in getal zijn, behooren tot de gem. *Westbroek-en-Achtienhoven*. — De 8 Evangel. Luth., die er wonen, worden tot de gem. van *Utrechts* gerekend. — De R. K., van welke men er 170 telt, parochiëren te *Utrecht* en te *Maarsse*.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gesmiddeeld door ongeveer 100 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., die vroeger door het geslacht van *REVENSONS* beseten werd, doch naderhand is gekomen aan dat van *REZDE* tot *NEDERHORST*, waaruit zij door het huwelijk van *ANNA ELIZABETH VAN REZDE* tot *NEDERHORST*, Vrouw van *Zuilen*, *Westbroek*, *Zwaser-Eng* enz. met *HENDRIK JACOB VAN TUTTAL VAN SREOOSKERK*, in diens geslacht is overgegaan, waarin zij tot nu toe verbleven is; zijnde thans *Ambachtsvrouw* van *WESTBROEK* *Vrouwe ELIZABETH HENRIETTE KESLIN BARONNESE COLLET D'ESCURY*, douairière van *CAROL ERNEST BRON VAN TUTTAL VAN SREOOSKERK*, woonachtig te 's *Gravenhage*.

Het d. *WESTBROEK*, dus genoemd met betrekking tot de gewonen abdij van *Oostbroek*, welke weder buiten de *Willevrouwpoort* der stad *Utrecht* stond, ligt 1½ u. N. W. van *Utrecht*, 1½ u. N. O. van *Maarsse*. Het is een tamelijk groot dorp, in welks kom men 70 h. en 480 inw. telt. Vóór het jaar 1467 was er slechts eene kapel, welke onder de kerspelkerk van *St. Jacob* te *Utrecht* behoorde. De later aldaar gestichtte parochiekerk behoorde vóór de *Reformatie* onder het *artsdiakenchap* van de domkerk. In dese kerk was eene vikarij aan het groote outaar. Ook was er een vikarij aan het outaar van de *H. Maagd MARIA*. Volgens het rekenboek van *FLOAN VAN WEST* heeft

(1) Eveneens zoeke men alle de met *WEST* zamengestelde namen, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderscheiding.

het vergeven van de pastorij en van de Pastoorsinkomsten gestaan aan de Heeren van Zuilen, die ook Heeren van Westbroek waren. Deze kerk is een vrij groot en zwaar gebouw, waaraan men hier en daar nog eenigen duifsteen vindt. Aan den achtergevel binnea het koor is eene hardstenen tombe, ter oore van **BALDINGUS VAN HOLLAND**, den negen en twintigsten Bisschop van Utrecht, waarop hij in Bisschoppelijk plegtgewaad ligt uitgehouwen. Ook is aldaar in eenen steen, welke in den muur is ingemetseld, de gedachtenis bewaard, dat aldaar zijn begraven de ingewanden van den, ten jare 1445 overleden, Heer **WILLEM**, Graaf van **RANNEBURG**, toen Heer van **Zuylen en Westbroek**, welks hart in de abdij van Oostbroek en verdere lichaamsdeelen te Zuilen zijn ter aarde besteld. De toren is dik en zwaar, en was vroeger van eene spits voorzien, die er in 1725 is afgenomen. De kerk bezit geen orgel. In 1848 zijn kerk en pastorij veel verbeterd en verfraaid.

De kermis valt in Dingsdag na 25 Augustus.

Bij dit d. zou in 1487 tuschen de Hollanders en Utrechtschen, een bloedig gevecht zijn voorgevallen, waarin de eerstgemelden de overwinning behaalden en vele Leden der regering van de stad Utrecht sneevden.

Het wapen der gem. is gevierendeld; het eerste en vierde van keel, met drie zuilen van silver; het tweede en derde van azel, met een fasce van silver.

WESTBROEK, d. in het *Goevergt*, prov. *Groningen*. Zie **WESTBROEK**.

WESTBROEK (DE GROOTE-POLDER-VAN-), pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Maarsse*, gem. *Westbroek*; palende N. aan de gem. *Hilversum*, O. aan *Achttienhoven*, Z. aan den *Buitenwegsche-polder*, W. aan *Maarsseveen* en *Tienhoven*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 878 bund., waaronder 511 bund. 10 v. r. 76 v. ell. sobothaar land; telt 80 h., waaronder 58 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de rivier de *Vocht*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 0.74 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit een Poldersehout en vijf Poldermeesters.

WESTBROEK-EN-ACHTTIENHOVEN, kerk.gem. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, klass. van *Amersfoort*, ring van *Tienhoven*.

Men heeft er ééne kerk te *Westbroek* en telt er 840 zielen, onder welke 240 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest **HENRICUS VAN HAABSTRECHT**, die in het jaar 1377 hier stond. Het beroep geschiedt door den Ambachtsheer van *Westbroek*.

Aan deze gem. zijn in 1845 twee zilveren schalen, ten gebruikte bij het H. Avondmaal, ten geschenke gegeven.

WESTBROEK-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant *Leyden*, gem. *Soeterwoude*; palende N. aan den *Groote-polder-van-Soeterwoude*, O. aan de *Weipoortsche-vliet*, die hem van den *Oostbroek-polder* scheidt, Z. aan de *Noord-Aa*, die hem van den *Oude-Gelderwoudsche-polder* scheidt, W. aan den *Zwet-polder*.

Deze pold., welke een gedeelte uitmaakt van den *Gecombineerde-Oost- en West-Broekpolder*, wordt door eenen watermolen van het overtollige water ontlast. Daarin liggen het geh. *Weipoort* en de oostelijke huizen der *Zuidbuurt van Soeterwoude*.

WESTBROEKSCHE-VAART, vaart in het *Nederkwartier*, prov. *Utrecht*, die, aan de *Klop*, boven *Zuilen*, uit de *Vocht* voortkomt,

in eene noordelijke rigting, tusschen de gem. *Zuilen* en *Westbroek* ter eener zijde en *Achtienhoven* ter andere zijde door, naar *Westbroek* loopt; in eene westelijke rigting door het dorp naar de grenzen der gem. *Maarsseveen* vloeit, en vervolgens tusschen die gem. en *Westbroek* en *Zuilen* door, weder in den Rijn uitloopt.

WESTDIJK, geh. op het eil. *Goedereede*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. Z. van *Brielle*, kant. en 3 u. W. ten N. van *Sommelsdijk*, gem. *Ouddorp*.

WESTDORP, geh. in het balj. van *Kensumerland*, prov. *Noord-Holland*, kant. en 1 u. N. W. van *Alkmaar*, gem. en W. van *Bergen*.

WESTDORP of *WASTRUP*, geh. in *Oostermoerder-dingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en judic. kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Assen*, adm. kant. en 6 u. N. ten O. van *Dalen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Borger*, aan den weg, die naar het *Ellertsveld* loopt; met 11 h. en ongeveer 160 inw.

Er heeft weloeer een adellijk huis gestaan, dat tot de achttien havezaten behoorde, die, in 1698, als riddermatig werden erkend. Als stichter dezer havezate wordt genoemd zeker Heer van *Laaxhus*, aan wien ondertijds, met nog drie anderen, *Ruscus*, *Lavaans* en *Boirne*, volgens de overlevering, de geheele gemeente *Borger* in eigendom toebehoorde. Toen dit viertal later tot eene verdeling had besloten, zou *Wastrop* aan *Ruscus* zijn toegewezen. De havezate zelve is daarna weder in koop aan anderen overgegaan, terwijl, in 1789, de laatste daarbij behorende landerijen, benevens eene meijersplaats, door J. E. W. *Ruscus*, Heer van *Schuilenburg*, te *Veldhuizen*, zijn verkocht geworden aan *Aalsert Barriag*, te *Gees*. Genoemde *Ruscus* bezat in de kerk te *Borger* een grafkelder, die ook in dezen koop was begrepen, onder beding echter, dat de daarin staande kisten niet mochten weggenomen of verplaatst worden; hield de koper zich niet aan deze voorwaarden, dan verhoorde hij den kelder weder aan den verkooper.

Rep. der laatste eigenaars van dit goed was Mr. *Barvus Horstede*, Oud-Gouverneur van *Drenthe*. Thans, nadat het huis reeds lang geleden is afgebroken en er niets meer zichtbaar is dan overblijfsels van grachten; wordt het erve en de landerijen in eigendom beseten en bewoond door de weduwe van den landbouwer W. *Bewling*.

WESTDORP, voorm. d. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, Z. W. van *Tholen* in het oude land van *Schakerloo*; waarvan *Shaleganc* nog eenige overblijfsels zag, doch thans niets meer van te vinden is.

WESTDORPE, gem. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*; palende N. aan de gem. *Neuzen* en *Axel*, O. aan *Axel* en *Zuiddorpe*, Z. aan *Sas-van-Gent*, en W. aan *Sas-van-Gent* en *Neuzen*.

Deze gem. bestaat uit het dorp *Westdorpe*, benevens den *Austricen-polder*, den pold. *Oud-Papeschorre*, den pold. *Nieuw-Papeschorre* en den *Westdorpe-polder*; voorts uit een gedeelte van den *Polder-van-Canisvliet* en van den nieuw bedijkten *Pauline-polder*. Zij is, volgens het kadaster, groot 2312 bund. 7 v. r. 69 v. ell., waarender 2511 bund. 85 v. r. 29 v. ell. belastbaar land; telt 272 h., bewoond door 277 huizez., uitmakende eene bevolking van 1400 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Men heeft er 1 windkorenmolen, 1 cichortfabriek en 2 leerlooijerijen.

De ingezetenen, die, op 70 na, allen R. K. zijn, maken de par. van *Westdorpe* uit, welke tot het vic. gen. van *Breda*, dek. van *Hulst*, behoort en door eenen Pastoor wordt bediend.

De 76 Herv. maken deel uit van de gem. *Sas-van-Gent*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke des zomers gemiddeld door 40, des winters door 120 leerlingen bezocht wordt.

Het d. *Westroare* ligt 5 u. Z. van Goes, 1½ u. Z. W. van Axel, en 3½ u. Z. W. van Hulst. Het is een knap lang dorp, welks huizen deels op deels beneden den Graaf-Jaasdijk gebouwd zijn. Het kanaal van Neuzen loopt van het Z. naar het N. door deze gem. en scheidt haar in twee ongelijke deelen. Er staan in het dorp 72 h., bewoond door 74 huisgezinnen en 420 zielen.

De kerk, aan de H. *Maagd* toegewijd, is een net gebouw, met eenen koepeltoren en van een orgel voorzien. In 1841 is die kerk grootendeels vernieuwd. — De dorpschool is in 1827 nieuw gesticht. De kermis valt in op den eersten Zondag in de maand Julij. Gedurende de Belgische onlusten is deze gem. door troepen bezet geweest, om de toegangen naar het naburig België te bewaken, welke zelf eenigermate waren versterkt.

Het wapen van *Westroare* is van asuur, met het gedeelte van een dorp, beschenen door de ondergaande zon, alles van goud.

WESTDORPE (DE POLDER VAN-) of *Nizow-Voelschoore*, pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeuws-Vlaanderen*, arr. *Goes*, kant. *Axel*, distr. *Hulst*, gem. *Westdorpe*; palende N. en W. aan de gem. Neuzen, O. aan den Stroedorpe-polder, Z. aan het Sassche-gat en de gem. *Sas-van-Gent*.

Dese pold. is, bij vergunning van het toenmalig Fransch gouvernement, in dato 29 Thermidor jaar XII, door eene vereeniging van eigenaren, bekend onder den naam van de *Compagnie Blemout*, ingedijkt, met eenige aldaar gelegene gronden en schorren. Hij is schotbaar groot 141 bund. 70 v. r. 8 v. ell.; heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 222 bund. 96 v. r. 06 v. ell. en bevat slechts 2 hofsteden.

Dese pold. watert uit op het westelijke uitwateringskanaal van België naar Neuzen en het behoer berust bij eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger Griffier.

WESTDORPERDIEP, water in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*, dat, nabij *Westdorp*, ontspringt en, noordwaarts aanlopende, vervolgens, onder den naam van het *Drauwendiepe*, een weinig ten Z. van het dorp *Gasselter-Nijeveen*, de *Hunse* of *Oostermoerschevaart* vormt.

WESTDUINEN, duinstroek op het eil. *Goedereds-en-Overflakke*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en ½ u. W. van *Ouddorp*, uitmakende een afzonderlijk gedeelte duinen, door polderland omringd, als: Z. door de *Preekhil*, Z. W. en W. den *West-Nieuwlandsche-polder* en N. den *Nieuwenoord- en Oud-Nieuwlandsche-polder*; terwijl zij ten O. tegen het *Oudeland- van-Diepenhorst* grenzen en daardoor dit voorm. eiland vroeger tegen de zee beschermden.

WEST-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat Sunda*; 12° 4' N. B., 158° 58' O. L.

WESTEIND, b. in *Rijmland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Leyden*, gem. en ½ u. Z. W. van *Soeterwoude*; met 13 h. en 90 inw.

WESTEINDE, het westelijk gedeelte van het d. *Dwingeloo*, in *Die-verderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 5 u. Z. Z. W. van *Assen*, adm. kant. en 4 u. N. N. O. van *Meppel*, judic. kant. en 3 u. N. W. van *Hoogeveen*.

WESTEINDE, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Amsterdam*, kant. *Nieuwer-Amstel*, $\frac{2}{3}$ u. Z. W. van *Amstelveen*, gem. *Aalsmeer-en-Kuddelestaart*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Aalsmeer*.

WESTEINDE, b. in de *Niederperkogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{3}{4}$ u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en $\frac{3}{4}$ u. Z. O. van *Schaagen*, gem. *Oude-Niedorp-en-Zijdevind*, zijnde het westeinde van het d. *Oude-Niedorp*.

WESTEINDE, buurs. in de *Ouer-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en $9\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Arnhem*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Harderwijk*, gem. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Brumelo*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Nunspeet*, waartoe zij kerkelijk behoort; met 64 h. en 410 inw.

WESTEINDE-VAN-ACHTERBROEK (HET), pold. in den *Crimpenrewaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Schoonhoven*, gem. *Berkenwoude-en-Achterbroek*.

WESTEINDERLANDEN, streek lands in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Wognum-en-Wadway*; palende N. aan de bannen van *Sijbeearpel* en *Beningbroek* O. aan de *Oesteinder-landen*, Z. aan de *Buitendijksche landen*, W. aan de *Bannen van Wadway* en *Spanbroek*.

WESTEINDER-POLDER (DE), pold. in het halj. van *Woorden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **WAARDER** (HET **WESTEINDE-VAN**).

WESTEINDE-VAN-LIMMEN (HET), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **LIMMEN** (HET **WESTEINDE-VAN**).

WESTEINDSCHE-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk arr. en kant. *Leyden*, gem. *Soesterwoude*, gedeeltelijk arr. 's *Graavenhage*, kant. *Voorburg*, gem. *Stompwijk-Wilsven-Leydschedam-Zuidzijde-en-Tedingenbroek*; palende N. W. aan den *Spek-polder* en den *Hof-polder* N. aan den *Vliet-polder*. O. aan den *Grooten-polder* en den *Zwet-polder*, Z. aan den *Groote-Blankaart*, Z. W. aan den *Huissitten-polder*, W. aan den *Riet-polder*.

Deze pold., bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 374 bund. waaronder 355 bund. schotbaar land; als onder *Soesterwoude*, volgens het kadaster, 304 bund. 98 v. r. 00 v. ell., waaronder 290 bund. schotbaar land, onder *Stompwijk-Wilsven-Leydschedam-Zuidzijde-en-Tedingenbroek*, volgens het kadaster ongeveer 270 bund., en daaronder 265 bund. schotbaar land. Het land ligt 1.47 ell. onder A. P. Daarin ligt de b. *Westeinde*. Men telt er onder *Soesterwoude*, 16 h. en 12 boerderijen. Hij wordt door eenen molen op den *Rijja*, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit *Burgemeester* en vier *Poldermeester*.

WESTELAAR, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **LAAR** (WEST-).

WESTEL-BEERS, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **BEERS** (WESTEL).

WESTEN (DE), of **WESTEREND**, geh. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1 u. N. van *Alkmaar*, kant. en 3 u. N. van den *Helder*, gem. *Texel*, $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van den *Burgt*, $\frac{1}{2}$ u. N. van den *Hoorn*, waartoe het kerkelijk behoort.

Vroeger was dit een bloeiend dorp, welks kerk, naar men wil, de moederkerk van het geheele eiland zoude geweest zijn en het regt van begravenis, van te trouwen en te doopen heeft gehad. De begering van de pastorijs plaegt ook den Graaf van *Holland*, de instelling van den *Pastoor den Aartdiaken* van *Utrecht* toe te komen. In het jaar 1514 had de pastorijs in eigendom 18 morgen (ruim 14 bund.), een pastoorshuis

en 22 perceelen lands, Loepel geersten genaamd. In het selfde jaar was Pastoor van *Wessum*, *Wille van Alemaer*, die, hoewel niet onder zijne pastorijs wonende, jaarlijks nog 60 rijnsche guldens (84 guld.) trek. De koster werd ook door de *Graven* aangesteld, en werd dat ambt in het zelfde jaar bekleed door *Lorenz Gerards*, die bij afwezenheid genoot 4 rijnsche guldens (5 guld. 60 cents). Van deze kerk is thans geen spoor meer overig, doch de toren is nog steeds in wezen en bekend onder den naam van *Westertoren*; hoewel er de apits, omtrent het jaar 1710, is afgewaaid. De toren heeft nog tot aan den omloop zijne volle hoogte, en dient thans tot een baken in zee, wordende dan ook, ofschoon het een eigendom der gem. is, door het Departement van *Marine* onderhouden. Nabij dien toren staan thans nog 9 boerenwoningen, bewoond door ruim 80 zielen.

Wanneer of waardeur dit dorp, dat vermoedelijk eens vrij aanzienlijk moet geweest zijn, in verval geraakt en allengs verdwenen is, vindt men nergens opgeteekend; de overlevering wil, dat het door de *Spanjaarden* verbrand zoude zijn, waarvoor geen andere waarschijnlijkheid bestaat, dan dat er voorheen omtrent den tegenwoordige *Hors* een inham bestond, het *Spanjaardegat* genoemd, welke het meer gemakkelijker maakte om dit dorp van den zee kant te naderen.

WESTEN (HET), d. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WESTERLAND*.

WESTENBURG, buit in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van 's *Gravenhage*, kant. en gem. *Voorburg*.

WESTENDE, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WESTENDE*.

WESTENDE, voorm. plaats of d. in *Oostburger-ambacht*, in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, op het verdronken eil. *Wulpen*, de naam ootloenende van de ligging op dat eiland. Het verdween reeds vroeger dan het eiland zelf. Zie het art. *WULPEN*.

WESTENDORP, huurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en $8\frac{1}{2}$ u. N. van *Arnhem*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Apeldoorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Epe*; met ruim 150 inw.

WESTENDORP, huurs. in het graafsch. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 6 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Ter-Berg*, gem. *Wisch*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Vorsseveld*, waartoe het kerkelijk behoort; met 184 h. en 1050 inw.

WESTENENK, huurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *ENK (WESTER-)*.

WESTENESCH, geh. in het dingspil *Zuidenseld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. kant. en $6\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Ause*, adm. kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Dalen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Emmen*; met 27 h. en 210 inw.

WEST-ENGEN, in de wandeling genaamd *Wessingen*, *Wissingen* of *Wissingen*, huurs. op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 10 u. N. ten W. *Arnhem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Elburg*, gem. en 10 min. O. van *Doornspijk*; met 46 h. en 280 inw.

In deze huurs. stond in het jaar 803 de eerste *Christenkerk*, op den thans nog bekende *Kerkenhull*; waarvan de sege in omloop is, dat de duivel die in eene nacht verplaatste naar *Doornspijk*, aan het tegenwoordige *Zuiderzeestrand*. Ook bestaat hier de *Hof-van-Wessingen*, waar de tinsen der geestelijke goederen van *Epe* nog jaarlijks werden afgedragen, onder de benaming van het *Papenzaad*.

WESTENHOLTE, buurs. en markte in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 1 n. N. W. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerospöl*, 1½ u. Z. van *Mastenbroek*, waartoe het kerkelijk behoort; met 180 inw.

Deze oude buurs. in vroegere eeuwen ook, volgens *Racca*; *Waddenzwalda* geheeten, bevat de plaats, waar eertijds de beruchte burg of stins *Voorst* of *Voörst* heeft gestaan, en de *Konijnenbelten*, welke heuvels niet onwaarschijnlijk door de *Zuiderzoc*, vóór het bestaan van *Mastenbroek* en zelfs van *Kampen* of de *Delta* van den *IJssel*, opgeworpen zijn.

Men heeft er het kast. *Werkeren* en eene school.

Dit geh. is, in den watervloed van Februarij 1825 grootendeels ondergelopen, hebbende het water aldaar op enkele plaatsen 1,70 ell. gestaan, in de school 1,80.

WEST-EN-KIL-POLDER-VAN-DE-BEEMSTER (DE), thans beter bekend onder den naam van den *Middelpolder*, een der drie pold. waaruit de *Beemster* bestaat, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gem. *Beemster*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3800 bund. 65 v. r. 49 v. ell., en wordt door zes en twintig molens, op de ringsloot, van het overtollige water ontlast.

WEST-EN-OOST-POLDER (DE), onbehuide pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Vlaardingen*, gedeeltelijk gem. *Vlaardingen*, gedeeltelijk gem. *Vlaardinger-Ambacht-en-Babberspolder*; palende N. aan *Groot-Vettenoord*, N. O. aan de haven van *Vlaardingen*, Z. O. en Z. aan het *Buitenland* en de *Buitengorzen* en W. aan den *Zevenmans-polder*.

Deze pold. wordt door eene sluis, op de *Maas*, van het overtollige water ontlast.

WESTENRIJK (NIEUW-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Azel*, distr. *Hulst*, gem. *Hoek*; palende N. aan *Oud-Westenrijk*, O. aan den *Kleine-Zevenaarpolder*, Z. aan het voormalig *Axelsche-gat*, W. aan den *Kouden-polder* en het geh. *Mauritsfort*.

Deze, in 1665 ingedijkt, polder heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 135 bund. 65 v. r. 14 v. ell., en is schotbaar groot 129 bund. 22 v. r. 40 v. ell. Daarin staan slechts 2 boerenhoeven en eene arbeiderswoning, en hij watert door eenen steenen duiker op den gemelden kleinen *Zevenaarpolder* uit. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Beheerder* en eenen *Onderbeheerder*.

WESTENRIJK (NOORD-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *ZEVENNAAR (KLEIN-)*.

WESTENRIJK (OUD), pold. in *Staats-Vlaanderen* in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Azel*, distr. *Hulst*, gem. *Hoek*, palende N. aan den *Loven-polder* en den *Goosen-polder*, O. aan den *Goosen-polder*, Z. aan *Nieuw-Westenrijk*, W. aan den *Kouden-polder* en het dorp *Hoek*.

Deze pold., in 1638 ingedijkt, heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 236 bund. 66 v. r. en 8 v. ell. en is schotbaar groot 222 bund. 80 v. r. Daarin staan, behalve eene meestof, nog 4 hofsteden en eene bijzondere woning. Hij watert uit door eenen steenen duiker in den *Lovenpolder*. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, bijgestaan door eenen *Ontvanger-Griffier*.

WESTENRIJK (ZUID-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *VOGELSCHORRE (OUD-)*.

WESTENSCHOUWEN, heerl. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zee-land*, arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*, gem. *Burgh-en-Westenschouwen*; palende N. O. en O. aan de heerl. *Burgh*, Z. aan de *Ooster-Schelde*, W. en N. W. aan den *Westerenban-van-de-duinen-van-Schouwen*.

Deze heerl., waarin voorheen het vlek *Westenschouwen* lag, bevat thans slechts eenige verspreid liggende huizen en hofsteden. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 80 bund. 94 v. r. Men telt er 15 h., bewoond door 15 huisgez., uitmakende eene bevolking van 90 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Burgh*. — Men heeft in deze gem. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Burgh*.

WESTENSCHOUWEN is van ouds met *Haamstede* bij de zelfde Heeren bezeten geweest, en van daar zijn meest de zelfde privilegiën, keuren en voorbieden, aan beide deze heerlijkheden gemeen. Rechter vergaen zij zich, die hierom meenen, dat **WESTENSCHOUWEN** aan het regtgebied van *Haamstede* onderworpen zou zijn geweest of een gedeelte daarvan zou hebben nitgemaakt, naardien het altijd eene heerlijkheid op zich zelve was en nog is. Haar regtgebied strekte zich uit over het geheele *Westland* en den polder genaamd de *Meipacht*, en voornaams ook over het *Oude-Nieuwland*, dat nu door de zee verzwolgen is.

In het jaar 1677 is de heerlijkheid **WESTENSCHOUWEN**, met de *Zuid-duinen*, bij koop gekomen aan den Heer **PIETRA DE HUYBAERT**, Heer van *Burgh*, Raadpensionaris van *Zeeland*; doch in het jaar 1678 genaast door den Heer **JACOB DE WITTE**, Heer van *Haamstede*, Rentmeester-Generaal van *Zeeland Beoosten-Schelde*. Zijne dochter, *Vrouw GECILIA DE WITTE*, bragt haar ten huwelijk aan den Heer **JAN DE HUYBERT**, wiens zoon, de Heer **Mr. ADRIAAN DE HUYBERT**, oud Burgemeester der stad *Zierikzee* en Opperdijkgraaf van den lande van *Schouwen*, in het midden der vorige eeuw, bezitter deser heerlijkheid was. Thans wordt zij in eigendom bezeten door *Mevrouw GERTRUUDA DE WIT*, douairière van Jonkheer **JAN FRANÇOIS VAN VRIJBERGHE**, woonachtig te *Zierikzee*.

Het voormalige vlek **WESTENSCHOUWEN** lag 3 u. W. van *Zierikzee*, 3½ u. Z. W. van *Brouwershaven*.

Het werd dus genoemd, omdat het in het uiterste westeinde van *Schouwen* gelegen was. In eenen brief, door **JOHAN**, Hertog van *Lotharingen*, in het jaar 1296, op *Woensdag vóór Allerheiligen*, gegeven, ter bede van Heer **JAN VAN RENESSE**, kreeg het den naam van *TALBOTSTYNDÉ*: hetgeen, volgens sommigen, zoo veel beteekent als eiland van of aan de *Schelde*, die bij *Prolomus* den naam van *Tabuda* draagt.

Dit acht men dan ook te zijn, het *Palevoetsheinde*, bij **MELIS STOKK**, onder **JAN VAN AVENES**, gemeld, welke naam echter, onzes achtens, door **ALKENADE** beter wordt toegepast op het *Palinksdeel*, zijnde een moerassige streek in de duinen van *Schouwen*, die nog het *Palinksgat* genoemd wordt. Wat er van deze naamtoespeling ook moge zijn, het is ongetwijfeld een zeer oud, en al vroeg het vermaardste en bloeiendste vlek van *Schouwen* geweest, welks bekwame haven het niet alleen goede gelegenheid voor een groote binnenvaart, maar zelfs ook van een aanmerkelijke zeevaart verschafte, zoodat vele koopvaardij-schepen naar *Oost* en *West*, en voornamelijk vele *haringhuizen*, van

daar afvoeren, terwijl het reeds omtrent het jaar 1458 zijne vaart tot in Spanje en Portugal uitbreidde, hetgeen toen nog iets ongemeens was; gelijk dan ook de schepen, te Zierikzee te huis behoorende, na het vergaan van Oud-Druisbor, daar zij vroeger plagten uit te loopen, nog lang alhier gehavend hebben. Getuigen van zijnen koophandel zijn de hier voor gemelden brief van Johan, Hertog van Lotharingen en Limburg, waarbij hij die van Wassenaer vergunt, door alle zijne landen tolvrij te varen en hunnen koophandel te drijven; benevens zeker octrooi of privilegio van Hertog Karel van Bourbonnè, als Graaf van Zeeland, aan die van Haamstede en Wassenaer, gegeven te Mechelen, op den laatste Junij des jaars 1475, niet alleen tot vermoedering van hare weekmarkten, maar ook van allen koophandel daar gedreven wordende. Tot dit einde werd hun toegelaten, een zegel te doen maken, om daarmede te zegelen en bevestigen al hetgene ter sake van voorschreven handel vereischt kon worden. Een ander stijk van den koophandel van Wassenaer vindt men in eenen brief van Euseb IV, Koning van Engeland, van het zelfde jaar, in welken die van Haamstede en Wassenaer vergund werd: »dat zij in alle gewesten en havenen van zijn koninkrijk, met lianve schepen en koopmanschap vrijelijk, vrederijk en rusteljk keeren en wederkeeren mochten;» en laatstelijk de brief van tolvrijheid, door MAXIMILIAAN VAN CAUBINGEN, Heer van Haamstede-en-Westenschouwen, den 21 Februarij 1603, van de Heeren van de rekening van Holland, voor beide deze heerlijkheden verkregen. Indien het waar is, zoo als gezegd wordt, dat te Wassenaer, toen het in zijnen bloei was, acht en twintig rijnsche-wijkerbergen te gelijk geweest zijn, zoo is het ligt te begrijpen, dat het eenen grooten toevloed van handelaren moet gehad hebben. Omtrent het jaar 1495 begon men er, allereerst in Zeeland, tot de vischvangst, hoekers of vischbooten te bouwen, waartoe te voren slechts kleine pincken en slabberscheepjes gebruikt werden, wanneer de visch, die zij aanbragten of versch verkocht of gedroogd werd, daar men dien toen, in tonnen gezooten, begon te vervocren. Het verhaal, dat RUYSSCHOUWEN van Wassenaer geeft, doet genoeg zien, dat het eene treffelijke plaats moet geweest zijn. Hij zegt, dat er nog in zijnen tijd eene zoo schoone en fraaije kerk stond, als men op weinig dorpen in Zeeland vindt; dat het certlids een dreef van boomen, aan beide zijden van de kerk, met vele schoone huizen en kelders heeft gehad, niet anders, dan of het eene stad geweest ware. Maar nadat, op het einde van de vijftiende en in het begin van de zestiende eeuw, de haven van Wassenaer verloop en verzaad was, is deze plaats met den tijd van inwoners ontbloot, waardoor de huizen en kerk tot eenen puinheop geworden en eindelijk geheel afgebroken zijn; zoo dat van dien ouden luister in onze dagen niets dan een stuk van eenen toren, dat mede nog tot een bakken verstrekte, was overgebleven, benevens eenige weinige boerwoningen. Doch ook deze fraaije bouwval, het laatste overblijfsel van die eenmaal zoo welvarende plaats, is in 1848, tot bedweten van alle liefhebbers der oudheden, afgebroken. Het is opmerkelijk, dat een stuk van dezen toren, door den bliksem afgerukt, in den buitenmuur, een weinig lager, zoodanig ingedrukt was, als of het met den muur tot een gegoten was, waarvan het bijgeloof weleer beagchelijke vertellingen deed.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van sabel, met eene fasce van goud.

WESTERWOUd, geh. in *Vollenhooen*, prov. *Overijssel*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Zwolle*, kant. en 2 u. N. W. van *Steenwijk*, gem. en 1 u. W. van *Steenwijkerwold*.

WESTERAAN, oud adell. goed in de *Ooer-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Nijmegen*, kant. en gem. *Elat*.

Dit goed, bestaande in heerenhuis en verdere getimmerden, benevens boomgaard, bouw- en weiland, beslaat eene oppervlakte van 32 bund. 10 v. r. 40 v. ell.

WESTERAMBT, een der drie deelen of ambten van *Fioelgo*, prov. *Groningen*.

WESTERBARRA, oude naam van het voorn. d. *WESTERMERUM*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*. Zie *WESTERMERUM*.

WESTERBEEK, voorn. buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeiland*, arr. en 1 u. Z. W. van *Middelburg*, kant. en 10 min. N. N. W. van *Flissingen*, gem. en 5 min. Z. van *Koudekerke*.

WESTERBEEK (DE), beek in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, welke met twee takken in de nitgestrekte *Noord- en Zuid-Barger-veenen*, in het Z. O. van de prov. *Drenthe*, ontspringt, in een zuidelijke rigting door het d. *Schoonebeek* vloeit en zich in het *Schoonebeekerdiep* ontlast.

WESTERBEEK (DE), beek in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie *MEER (HET)*.

WESTERBEEK (HET HUIS-TER-), voorn. adell. h., thans een buit., in het *Westland van Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. W. van 's *Gravenhage*, kant. en 2 u. N. ten O. van *Naaldwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Loosduinen*, aan den weg naar 's *Gravenhage*.

Dit buit. ontleent zijnen naam van eene beek, aan welke het gebouw is, dus geheeten in tegenoverstelling van eene andere Oosterbeek genaamd. Reeds in het jaar 1430, was *WILLEM*, bastaard van den Graaf van *Holland*, Heer van *Schagen*, stichter van dit slot. Het werd gebouwd, om te dienen tot eene plaats van versterking. Van hier de diepe grachten, van welke het omringd werd, en de vier torens met schietgaten, die op de hoeken van het gebouw stonden. Thans ziet men slechts eenige lage zeskante torentjes, rondom een vierkant, nevens een uitstek hetwelk ten dake nitrijst. Ook had het zijn opperen-nederhof, boomgaarden en eigen warande, met menigte konijnen, in diervoege dat zij somtijds tot overlast van de bureu verstrekten, waarom het Hof in den jare 1453 aan zekeren *JACOB WERNBRECHTSZ* vrijheid gaf, om de konijnen, op zijn land komende, te mogen vangen en dood slaan, uitwijzens de volgende acte.

• Op ten *XVIIen* dach *Octobri A^o. LIII.* soo was bij den Hove
 • geconsenteert als dat *JACOB WERNBRECHTSZ*oon alle de quenyne die
 • hy uter heerlycheyt van *WESTERBEEK* commende op syn lant en in
 • syn pachtgoede sal mogen vangen, slaen ende synen wille daer
 • mede te doen, wair hy op syn voersz. land bevingen en gecrygen
 • sal mogen sonder misdoen, overmits dat die selve him dagelick
 • groote schade doen, ende der meerder sekerheit of yemant dairom
 • *JACOB* voersz. overlast doen woude. 't Hof neemt den selven *JACOB*
 • *WERNBRECHTSZ.* in myn gen. Heeren protexie en bescherminnisse aen
 • lyve en aen goede. Aldus gedaen in den Hage, actum ut supra et
 • presentibus *DOMPROEY*, *UTERHOVE* en *POTTER.*”

Bij deze acte valt op te merken, dat het Huis *WESTERBEEK* aldaar betiteld werd met den naam van heerlijkheid, zoo als het ook in andere onde brieven genoemd werd *het slot en kasteel WESTERBEEK*, welke bevoordingen te kennen geven de aanzienlijkheid en sterkte van dit huis

in dien tijd. Ook werd er gemeenlijk bijgevoegd *Vittellervoorde*; dus vindt men dit woord al in den eersten opdragtbrief van den 1 Januarij 1450, waarbij zekere **DIJK JANSZON** aan den voornoemden Heer **WILLEM** den Bastaard, Heer van *Schagen*, opdragt eene woning met vier mergen lands, luttel min of meer, gelegen op *Vittellervoorde*, strekkende van den broeden weg tot **JAN BAUSUS** woning toe. Zoo ook in eenen kustingbrief van het jaar 1668, waarbij Heer **NICOLAAS** van **WESTERBEEK** verbindt, ten behoeve van den H. Geest armen in 's Gravenhage, zijn huizinge of kasteel, genaamd **WESTERBEEK** en *Vittellervoorde*, mitten warande, boomgaerden, groot omtrent negen margen; en in eenen anderen van den jare 1669 zijn huis gezegd *Vittellervoorde*. Bij het testament door **NICOLAAS** van **WESTERBEEK** en **MARGARETA** van **ROON**, echtelieden, verleden en gepasseerd, den 27 Maart des jaar 1721, werd het meergemelde huis genaamd **HET HUIS** te **WESTERBEEK**, die hofstede van *Vittellervoorde* annex den anderen. Of nu deze benaming behoort aan het huis, hetgeen vóór de stichting van het huis te **WESTERBEEK** door den meergemelden **WILLEM** den Bastaard, daar heeft gestaan, en er als nog gevonden wordt, doch in een boerenhuis veranderd, en nu wel 170 voeten (ruim 55 ell.) lang is, dan aan den grond of landstroek, waarop dit land gelegen is, mag men zeggen duister te zijn. Want het te willen brengen tot de tijden van den Keizer **ELIUS VITELLIVS**, en te zeggen, dat dese Vorst, wanneer hij als Overste Bevelhebber der Romeinsche benden hier te lande gebod, dit huis tot zijn jagthuis zoude hebben gebruikt, en dat het uit dien hoofde den naam van **VITELLIVFORT** of **VITELLIVVOORT** zoude bekomen hebben, is buiten allen grond van waarheid en een verdichtsel van lieden, die uit den klank des woords hunne tijdgenooten en nakomelingen zalke fabelen voor echte bewijzen op de mouw gespeld hebben. Derhalve is het, onzes bedunkens, waarschijnlijk, dat **VITELLIVVOORT** niet is de naam van de hofstede, maar van de landstreek, waarin dit huis staat, en derhalven zoo veel gezegd als **WESTERBEEK** en of op *Vittellervoorde*, zoo als ook de oudste brief medebrengt. De voornoemde Heer **WILLEM** deze hofstede eenigen tijd bezeten hebbende, verkocht die met opperhof en nederhof, boomgaerden, boomen, warande, landen en anders, alles met zijn toebehooren aan **JONAN** van **LANSY**, Heer van *Ruys* en van *Bassut*, Stedehouder Generaal van **Holland**, **Zee-land** en **Eriesland**, en droeg hem dit geheel en al op, bij brief van den 23 Maart 1437. Hoe en wanneer dit huis van den voorschreven Heer **LANSY** in andere handen gekomen is, blijkt niet, maar in eenen lateren brief vindt men vermeld, dat in het jaar 1490 van dit huis bezitter was Heer **WILLEM** **RUTCHROK**, Ridder, en dat hij van Stadhouder en Raden van **Holland** had verworven mandement op den eersten exploitateur, » om overal bij openbare edictie te publiceren, » dat niemand hem zoude vorderen te breken de wallen van de warande » van den voorschreven zijnen huize van **Westerboek**, om een overgang of pad daar door te maken of konijnen te vangen. »

Op wat wijze het meergemelde huis van dien Heer **WILLEM** **RUTCHROK** geraakt is in het geslacht, hetgeen zich **WESTERBEEK** heeft laten noemen, daarvan is mede geen klaar bescheid voorhanden. Dit is zeker, dat het in de volgende eeuw bij koop gekomen is aan **ADAM** **ZEGWAART**, Leenman van **Holland**, die uit hoofde van zijne grootmoeder in het geslachtsregister van de Heeren van **DER BURGH** gevonden en aldaar gezegd werd, dat hij gekocht had de heerlijkheid van **WESTERBEEK**. Deze is ook, voor zoo veel men kan nagaan, de eerste geweest, die zijnen naam van **ZEGWAART** in die van **WESTERBEEK** heeft veranderd.

Hij ging, den 29 September 1843, met de Regering van 's Gravenhage een verdrag aan voor hem, zijne erven en nakomelingen, wezende bezitters van het gezegde huis, dat zij ten eeuwigen dage gemieten zoude exemptiën van exijze, subventiën, impositiën en lasten, in allen schijn als een vrijgeboortig Edelman, vrij Suppoost van den Hove van Holland, binnen 's Gravenhage en Haag-ambacht genie-tende is." Na het overlijden van den genoemden ADAM VAN WESTERBEEK, op het einde des jaars 1867, kwam deze plaats aan zijnen zoon NICOLAAS VAN WESTERBEEK, Heer van *Katendrecht*, volgens den opdracht-brief voor Schout, Burgemeesteren en Schepenen van 's Gravenhage, gepasseerd den 9 Februarij 1868. In dit geslacht is het Huis van WESTERBEEK gebleven tot den jare 1688, als wanneer het, na overlijden van Vrouw MARGARETA, weduwe van den Heer Kapitein CARPENTIER, uit baren boedel gekocht en opgedragen is aan wijlen den Heer en Mr. WISBOLT SLICHTER, Ontvanger Generaal van de Admiraliteit te Amsterdam, uit wiens nalatenschap deze hofstede aanbedeeld is geworden, aan eenen van zijne zonen, Mr. ANTONIS SLICHTER, Raad-Ordinaris in den Hove van Holland, Zeeland en West-Friesland. Tegenwoordig wordt het in eigendom bezeten door den Heer S. J. VAN DRUEN, woonachtig te 's Gravenhage. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 8 bund. 33 v. r. 54 v. ell.

WESTERBEEK-SLOOT, voorm. landg. in *Diaverdingspils*, prov. Drenthe, arr. en G u. Z. W. van Assen, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. N. van Mespel, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Vledder*.

Op dit landg. is in het jaar 1818 de eerste grondslag van de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid gelegd. In den zomer van het genoemde jaar begon men de gronden te ontginnen, en in November en December werden de eerste huishoudingen, ten getale van 58, er in opgenomen. De edele van den Bosch belastte zich met het oprigt over deze nieuwe schepping, en behartigde zijne vrijwillige verplichting met eenen ijver, die weldra zeer belangrijke gevolgen had.

WESTERBEEKS, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*. Zie BEEKS (WESTEL).

WESTERBIERUM of WESTERBIUM, in het oud Friesch WESTERBARA, voorm. d., prov. Friesland, kw. *Westergoo*, griet. *Barradeel*, dat door eenen watervloed is te gronde gegaan en waarvan thans geen spoor meer gevonden wordt.

WESTERBOOMS-GAT (HET), voorm. vaarwater ten N. van de *Zuidzee*, tusschen Vlieland en Terschelling, beoosten de Sleek en naast aan Ter-Schelling.

Het werd niet gebruikt dan door smakken en dergelijke vaartuigen, doch is thans geheel verzand en onbruikbaar.

WESTENBOEG, voorm. landg. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Brummen*, $\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Hall*, waartoe het behoort.

Van dit landgoed, voormaals een eigendom van de familie Sloot, werd voor ruim eene eeuw het kasteel tot den grond toe afgebroken. Ter plaatse, waar dit gebouw heeft gestaan, ziet men thans een boerenërf en de landerijen worden door verschillende personen bezeten.

WESTERBORK, gem. in *Beilerdingspils*, prov. Drenthe, arr. Assen, judic. en adm. kant. *Hoogeveen*, (1 k. d., 3 u. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Rolde, O. aan Borger en Zweelo, Z. aan Zweelo en Hoogeveen, W. aan Beilen.

Deze gem. is zeer oud en heette in 1206 Burch, bevat het d. Westerbork, benevens de geb. Kuringe, Elp, Orvelte, Garminge, Belinge, Mantinge, Brantinge en Zwiggelte; beslaat, volgens het kadaaster, eene oppervlakte van 13,682 bund. 23 v. r. 76 v. ell., waaronder 13,637 bund. 33 v. r. 43 v. ell. belastbaar land; telt 190 h., bewoond door 210 huisgez.; uitmakende eene bevolking van 1400 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er vele veenen en heidevelden. Zie het volgende artikel. Er is mede een windhoren-, pel- en volmolen.

De Herv., die er 1276 in getal zijn, onder welke 420 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Koerorden* behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest GUAARDUS GUAZER, die er in 1600 in dienst was, doch eerst in 1602 voor vast aangenomen werd. Daar hij, wegens financiële omstandigheden, de gemeente niet meer met stichting konde bedienen, verzocht en verkreeg hij van de klassis in 1603 zijn ontslag, ten einde naar eene andere plaats om te zien, hij woedt hier evenwel nog later aangetroffen. Het beroep is eene koninklijke collatie.

De Christelijke Afgescheidenen, die men er 150 aantreft, onder welke 70 Ledematen, maken eene gem. uit. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest B. ANSINC, die in het jaar 1841 herwaarts kwam en, na zijn vertrek naar Onstwedde, vervangen is door K. KUIPERS.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als ééne hoofdschool te Westerbork en drie winterbijscholen te Elp, te Mantinge en te Zwiggelte, welke gezamenlijk door een getal van 220 leerlingen bezocht worden.

Het d. *Westerbork* of *Westerborck*, door de landlieden meestal enkel *Bork* geheten, ligt 3 u. Z. ten O. van Assen, 3 u. N. O. van Hogenveen. Het is het verhevenste punt in Drenthe, liggende 14½ ell. boven het waterpas der Zuiderzee. Men telt er in de kom van het d. 65 h. en 380 inw.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. STEPHANUS was toegewijd, is een oud gebouw, dat in 1778 herbouwd werd, zonder orgel, doch met eenen spitsen toren, waarin drie klokken hangen, op twee van welke men leest:

Drie toren de gemeente tijeentkomen 1727.

In 1206 bestond er eene kapel, welke met de kerk te Beilen in ruiling tegen die van Steenwijk, door DIJK VAN DER AARE, den twee en dertigsten Bisschop van Utrecht, aan het Benedictijner klooster te Ruinen werd afgestaan. De kerk van Westerbork was eene dochter van die van Beilen en uit dien hoofde moest zij ook een derde betalen van het zoogenaamde valkengeld, door de kerk van Beilen aan die van Steenwijk verschuldigd. Dit was eene zekere pacht, welke de Bisschop van Utrecht jaarlijks van de kerspelen Anlo, Vries en Beilen genoot, maar door hem aan de kerk van Steenwijk was afgestaan. Oorspronkelijk bestond deze belasting in valken zelve en bepaaldelijk in witte; later liet de kerkvoogd het zich liever in klinkende munt betalen. De zoo aanstonds vermelde ruiling van 1206 bragt van zelve mede, dat de Abten van Ruinen ook collatoren waren van de kerk te Westerbork. Dikwijls evenwel werd hun dit regt betwist; doch er zijn akten aanwezig van de jaren 1569, 1570 en 1574, waaruit blijkt, dat zij nader in hun collatieregts zijn bevestigd geworden. Vandaar dan ook hunne toestemming tot de onderlinge overeenkomst tusschen den Priester van

WESTERBOEK en een conventueel, die in 1495 plaats had. Vandaar ook de oestamming, die er van huanen kant gevorderd werd, toen in 1870 zekere broeder LUDOLPHUS COCK tot Vicaris der kerk te WESTERBOEK benoemd werd. Het is op dien grond, dat nog ten huidigen dage de benoeming van eenen Predikant door den Koning moet geschieden. De kerk is overigens nog uit een ander oogpunt merkwaardig. Zij was voorheen niet zelden de vergaderplaats van den Drost en vier en twintig Eten van Drenthe, om recht te spraken tusschen gesohil voerende partijen. Deze zittingen, *littingen* genoemd, moesten geregeld driemaal 's jaars gehouden worden en daartoe komen als plaats van bijeenkomst voor: Ballo bij Rolde, Rolde en Aulo. Iatuschen stuk men wel eens af van deze bepaling, en van 1421 is nog een stuk voorhanden, waaruit blijkt, dat deze terechtzittingen ook ten minste eens in de kerk te WESTERBOEK hebben plaats gehad. Voorts schijnen ook de Staten van het landschap hier hunne bijeenkomsten wel eens te hebben gehouden. Een brief uit WESTERBOEK, gedagteekend den 7 April 1685, strekt daarvan ten bewijze.

De kerk der Christelijke Afgescheidenen, in het jaar 1845 gesticht, is een steenen gebouw, met pannen gedekt en van binnen voorzien van een houten gewelf, zonder toren of orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door 140 leerlingen bezocht.

In Julij 1848 zijn aldaar door twee boorenknechten, op den kant van eens uitgegraven sloot in een stuk groenland onderscheidene Spaansche gouden en zilveren munten met het jaartal 1672 gevonden; de gouden hebben de grootte van eenen rijkdaalder, daalder, gulden, dertienhalf en vijftienvierstuk, alle goed geconservéerd.

WESTERBORK-EN-BROEKVEEN, heideveld in *Beilerdardingspil*, prov. *Drenthe*, arr. *Aasen*, kant. *Haageveen*, gem. *Westerbeek*.

Dit heideveld, groot ruim 1400 bund., is in Maart van dit jaar (1849) ter verveening en ontginning aangekocht door een Hollandsche maatschappij, aan wier hoofd staan de Heeren J. C. BASSER, te Amsterdam, en A. de WILDE, op den huize Pijnenburg, te Soestdijk, zullande er alhoewel waarschijnlijk nog dit jaar, belangrijke ontginningen plaats hebben.

WESTERBOSCH (HET), bosch in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Baanbosch*.

WESTERBOUWING, landg. op den *Veluwensoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 1 u. W. van *Arnhem*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Wageningen*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Renssum*, 6 min. W. van *Oosterbeek*.

Dit landg. beslaat eene oppervlakte van 12 bund. 68 r. r. 37 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. J. J. C. GAYMAN, woonachtig te Oosterbeek.

WESTERBRAAK, meertje in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, gem. en 6 min. N. van *Hensbroek*.

WESTERBRICA, streek lands, vermeld in eenen giftbrief van Dijk V, Graaf van *Holland*, van het jaar 1685, waarin eens bijzondere plaats, genaamd *Vronenschale*; digter aan de Maas dan aan *Scipteda*, gelegen was. Het is waarschijnlijk, dat door deze streek lands de Broekpolder, tusschen Vlaardingén en Schipluiden, verstaan wordt.

WESTERBROEK of WESTBOEK, oudtijds alleen *Breek* of *Bruks*, d. in het *Googt*, prov. *Groningen*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. W. ten N. van *Het-Hoogezand*, een weinig ten N. van het *Schuiten-* of *Winschoter-diep*, maar verspreid. Men telt er 90 h. en 460 inw., die meest hun bestaan vinden in de

baggelerlijen, waardoor er groote waterplassen meest naar de zijde van het trekpad zijn ontstaan en hoe langer hoe meer geboren worden, hetgeen een treurig voorkomen aan die streek geeft, en onze nazaat van allen vasten grond en van diens vruchten zal berooven, want hozeer de bodem wel laag ligt en moerassig is, zoo hebben toch enkele andere grondbezitters, die door dezen verachtelijken gouddorst niet gedreven werden, getoond hoe vatbaar dezen bodem door verhooging, bemesting en eene goede landhuishoudkundige behandeling is, om goede weilanden te worden en zelfs zekere houtsoorten met voordeel daarop te planten. Op de hoogte van het dorp leven ook sommigen van den landbouw. Sommige huizen staan aan den puinweg naar Winschoten, andere aan den Borgweg en andere wederom aan den ooden weg. Het Schuitediep loopt gedeeltelijk over den grond van dit dorp. Langs den stads puinweg vertoonen zich eenige aangename buitenplaatsen; doch vele anderen, die van weinig beteekenis waren, zijn gesloopt.

De Herv., die er nagenoeg 450 in getal zijn, onder welke 90 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van *het Hoogezand*, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt beeft waargenomen, is geweest *MARTINUS MEUKA*, die in 1614 hier stond en in 1626 opgevolgd werd door *ALBERTUS FROUS*. Het beroep geschiedt door de Eigengeeërden. De kerk, is een klein langwerpig gebouw, met eenen vierkanten toren met pannen gedekt, doch zonder orgel.

De 6 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van *Groningen*. — De doopsgez., van welke men er 13 telt, behooren tot de gem. van *Sappemeer-en-Hoogezand*. — De R. K., van welke er 27 zijn, parochiëren te *Kleine-meer*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 70 leerlingen bezocht.

WATERBAARDE maakte den 8 Mei 1624 eene willekeur, tot het leggen en onderhouden van eenen dijk, strekkende van den boek van den Engelberderdijk, zuidwaarts aan tot op Ransingeland en voorts oostwaarts tot op Borgen of de scheiding tusschen het Gooregt en Fivelgo.

WESTERBROEK, voorm. buit. in het balj. van *Brederoode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en 1 u. Z. van *Beverwijk*, gem. en ½ u. N. van *Velsen*, aan den straatweg van *Haarlem* naar *Alkmaar*.

Het huis is reeds in de vorige eeuw gesloopt, op den grond is thans een boschje, groot 1 bund. 6 v. r. 40 v. ell., hetwelk in eigendom behoort aan den Heer *ARCHIBALD JAN VAN DER POL*, te *Amsterdam*.

WESTERBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspen*, arr. en 5½ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Borgum*, ½ u. Z. W. van *Twezel*.

WESTERBUREN, geb., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kolthamerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 5½ u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Dockum*, ½ u. N. N. O. van *Westergeest*; waartoe zij behoort.

WESTERBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbriseradeel*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Sneek*, ½ u. N. O. van *Abbeqa*.

WESTERBURE-VENNEN, streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Zeeuwouden*, griet. *Opsterland*, arr. *Leeuwarden*, kant. *Beetsterwaag*, Z. O. van het d. *Beets*, waar onder zij behoort, tusschen dit d. en het *Koningudiep*. — Deze streek lands bestaat uit hooi- en weilanden.

WESTERBUURT, b., in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. O. N. O. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. W. van *Enkhuizen*,

gew. *Venhuisen-en-Ilem*, een gedeelte van het d. *Venhuisen* uitmakende.

WESTERBUURT, geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en $8\frac{1}{2}$ u. N. van *Zwolle*, kant. en 2 u. O. van *Vollenhove*, gem. *Waneperveen*.

WESTERDEEL-LANGEWOLD, landstreek in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie *LANGEWOLD* (*WESTERDEEL*).

WESTERDIEP, water in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, in eene noordelijke rigting loopende langs *Wilderwank*, en daarna noordwaarts langs *Veendam*, nagenoeg evenwijdig met het *Oosterdiep*.

WESTERDIJK (DE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Zuidhorn*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *de Leek*, 20 min. N. W. van *Oostwold*, waartoe het kerkelijk behoort; met 7 h. en 40 inw. Dit geh. bestaat uit eene streek kleigrond.

WESTERDIJK (DE), dijk in *Wersterwolda*, prov. *Groningen*, gem. *Wedde*.

WESTERDIJKSHORN, voorn. d., thans eene b. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. van *Appingedam*, kant. en 1 u. Z. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten N. W. van *Bedum*, ten W. van de trekvaart in eenen hoek des dijks. Men telt er 20 h. en 80 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt.

De Herv., die er 74 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Bedum-en-Westerdijkshorn* (zie dat woord). *WESTERDIJKSHORN* had in 1599 reeds een eigen Predikant in *MACARIUS LUNSEMAN*, die in 1620 overleed. Tot verbetering van zijn sober traktement werd in 1604 *Onderwierum* hierbij gevoegd; in 1618 werd *LUNSEMAN*, wegens zwakheid, met overleg van de klassis, van de dienst te *Onderwierum* ontslagen, doch na zijn overlijden zijn de beide gem. vereenigd bediend tot aan 1650, wanneer *WESTERDIJKSHORN* weder eenen eigen Predikant bekwaam in *JOHANNES SCHMALTZUS*, die in 1652 naar *Tinallinge* vertrok. Na het vertrek van *GERHARDUS HINSING* in 1686 naar *Westerwijwert* is het weder met *Onderwierum* vereenigd, hetwelk stand heeft gehouden tot aan 1829, wanneer het bij *Bedum* is gevoegd. De kerk is voor weinige jaren, en wel in het jaar 1802, afgebroken. De korte stompe toren met oude klok, het kerkhof, de pastortj en eene welgestelde diakonie zijn er nog aanwezig. In 1829 is door den toenmaligen Burgemeester van *Onstwedde* een goed kerkpad van hier naar *Bedum* aangelegd.

De R. K., die er 6 in getal zijn, parochiëren te *Bedum*. — Men heeft er geen school; de kinderen genieten te *Bedum* onderwijs.

WESTERDIJKSHORN maakte vroeger op zich zelf eenen staanden regtstoel uit, wiens bezitter ook hier de primaire collatie had. In het zijlwezen behoort het voor het grootste gedeelte onder de schepperij van *Iunerdijk*.

WESTERDUIN, voorn. buit in het halj. van *Broderode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. ten Z. van *Velsen*, aan den *Achterweg*.

Het is reeds in de vorige eeuw gesloopt. De grond wordt thans in eigendom bezeten door den Heer *Jacob 't Horn*, woonachtig te *Amsterdam*.

WESTER-DWARSWEG (DE), weg in *de Wormer*, prov. *Noord-Holland*, loopende in het westelijke gedeelte dezer bedijking van den *Zuider-ringdijk*, in eene noordelijke rigting, naar den *Noorder-ringdijk*.

WESTER-ERMS (DEPARTEMENT-VAN-DE-), voorn. depart. van het *Franche Keizerrijk*. Zie *ERMS (DEPARTEMENT-VAN-DE-WESTER-)*.

WESTER-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Zuidkust van het *Sundische eil. Sumbawa*, 8° 49' Z. B.

WESTER-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundaasche-Archipel*, bij het inkomen der *Straat-Sunda*, 8° 47' Z. B., 13° 6' 48" O. L.

WESTER-EMDEN, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. W. N. W. van *Appingedam*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Stedum*, in eene heerlijke landstroek, op eene schoone wierde, waarvan het top-punt 5,25 of 5,50 ell. boven het maalpeil uitkomt. Men telt er, in de kom van het d., 35 h. en ongeveer 240 inw., en met de daartoe behoorende verspreid liggende woningen 75 h. en ruim 450 inw., die meest in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

Deze plaats, hoewel thans van weinig aanzien, was voorheen des te meer vermaard, vooral als men haar houdt voor het oude *Amisia*, eene haven- en marktplaats bij *Proloxarus* bekend, en van waar *Vitus*, de twee Romeinsche keurbenden naar de Hunse, opgeleid heeft. Buiten kijf is het eolter eene zeer oude plaats; Eno en *Muro* gewaagen er van als van eene zeehaven en beroemde marktplaats en zelfs meer onder den naam van *forum* (markt), dan onder haren oorspronkelijken naam van *Emrus*, en *Wester-Emrus* breidde zich meer en meer in magt en aanzien uit. Volgens *Emrus* was dit eertijds de plaats alwaar de *Kandergaldens* geslagen werden, meer waarschijnlijk is het gevoelen van anderen, die *Emden* in *Oost-Friesland* als de muntplaats beschouwen. *Wester-Emrus* had echter, naar sommiger meening, een stapelregt, munt, gilden, een hooge- en lage school en vele oude regten. Om de aanzienlijkheid der plaats kwamen aldaar jaarlijks, op zekeren Zondag, die men *Steinomandag* noemde, de *Rigteren* van *Fivalgo* te zamen, en plegtig in den eed genomen te worden. Ook zochten die van *Fivalgo* van haar eene stad te maken, die het regt des stapels, der munt, van eene school en gilden hebben zou; doch waartegen *Groningen* en *Hansinge* zich in 1252 verzetteden, hoewel met ongelukkigen uitslag. Dan hetgeen destijds het krijgsgeweld niet kon tagangaan, volvoerde kort daarna het noodlot, doordien een zware vloed de haven dezer plaats, tot aan de *Emas* toe, met eijk vervulde en onbruikbaar maakte; terwijl de wateren van dien tak der *Fival*, welke hier uitliep, onvolgende waren om haar weder te openen en schoon te houden. Hierbij kwam een zware brand, die zelfs de kerk geheel verteerde, waardoor het oude *Emrus* zijn varig aanzien ten eenemaal verloor; en bij het opkomen van *Emden*, aan de overzijde van de *Emas*, ter onderscheiding den bijnaam van *Wester-Emden* heeft moeten aannemen.

De inw., die er op 12 in allen *Herv.* zijn, onder welke ongeveer 80 *Ledsmaten*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring van *Loppersum*, behoort. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen is geweest *Johannes Schroder*, die in April 1606 herwaarts kwam, en in 1611 of het begin van 1612 naar *Hoogkerk* en *Leegkerk* vertrok. Het collatieregts behoorde wel te voren aan den Heer van *Stedum*, in soever die Heer vier stemmen had. Deze stemmen zijn in 1818 gekocht door *Jan Weurms Borstma*, landbouwer te *Wester-Emden*. En in 1836 door hem verkocht aan de gemeente. De gelden daartoe zijn door de leden der gemeente vrijwillig gegeven. Het regt van collatie wordt uitgeoefend door kerkenraadsleden, kerkvoogden en *Notabelen*. Buiten deze stemmen is nog ééne stem levendig. De andere stemmen zijn niet in het leven te roepen. De kerk was vóór de *Reformatie* aan den *H. Andreas* toegewijd, wiens beeldtenis men er voor eenige jaren nog in een der glazen zag,

dat in 1842, toen er groote reparatiën aan de kerk geschiedt zijn, gebroken is. Zij stond onder de Abten van Wittewierum. Het was vroeger eene kruiskerk, doch is nu een net, langwerpig gebouw, en heeft eene lengte van ongeveer 23 Ned. ell. en eene breedte van ongeveer 8 Ned. ell., voor eene helft met twee steenen gewulven, doch heeft geen orgel. In 1846 ontving deze kerk een zilveren bord, ten gebuike bij de bediening van het H. Avondmaal, ten geschenke van den Landbouwer **WILLEM TUNNIS LARD**, oud 82 en Meisjvrouw **GAJERUS PIETRA SIERENHUIS**, oud 86 jaren, en in 1847 een gelijk zilveren bord van den Landbouwer **JAN WOUTERS BOTTERA**. Aan den in 1808 afgebroken toren, welke door eene kleine spits op de kerk vervangen is, werd nog veel duifsteen gevonden.

De Doopgez., van welke men er 12 aantreft, behooren tot de gem. *Huizinge*. — De dorpschool wordt gemiddeld door ruim 70 leerlingen bepocht.

In den omtrek van dit d. heeft men in den grond walvischbeenderen gevonden.

In het jaar 1232, in den oorlog tusschen de Hunsingoërs en Fivelingoërs, werd **WESTER-ENDEZ**, toen reeds eene rijke en vermaarde plaats, met eenen aanval van eerstgenoemden bedreigd, die er tegen den avond aankwamen. Hier overviel hen een schielijk opkomende dikke mist, waardoor zij het spoor bijster werden; daarbij verschrikte hen het geklep der omliggende kerkstukken, in welke verwarring zij wijd en zijd, zonder iemand gezien te hebben, de vlugt namen. In dezen weerloozen toestand vielen zij de Fivelingoërs in handen, die eene groote slagting onder hen aanrigte.

WESTEREN-BAN-VAN-DE-DUINEN-VAN-SCHOUWEN, gedeelte van den pold. van *Schouwen*, prov. *Zeeland*, dist. en arr. *Zierikzee*, kant. *Brouwershaven*; gem. *Haamstede*; palende N. van de Oosterebenen-van-de-duinen-van-Schouwen, O. aan de heerl. *Haamstede*, Z. W. aan de duinen tegen de Noordzee.

Het bestaat meest in duinen en onvruchtbare gronden, benevens een weinig schaarhout, en staat onder het bestuur van eenen Dijkgraaf, twee Gewoornen en eenen Panningmeester.

WESTEREND, Doopgez. kerk. gem. op het eil. *Terachelling*, prov. *Noord-Holland*. — Men telt er 250 zielen. De kerk heeft toren noch orgel.

WESTEREND, geb., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achterspelen*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Bergum*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Drogeham*.

WESTEREND, geb., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Meerwouder-Olderphaert-en-Noordwolda*; arr. en 5 u. Z. W. van *Sneek*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Hindeloopen*, onder *Kolderwolda*.

WESTEREND, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hannaarderadeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Sneek*, kant. en $5\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Bolsward*, 10 min. Z. W. van *Weleryp*, waartoe zij behoort; met 7 h. en 40 inw.

WESTEREND, voorm. b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, nabij *Workum*, later aan de stad getrokken.

WESTEREND, buurs., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Sneek*, 10 min. Z. van *Gaastmeer*, waartoe het behoort aan de Flicussen.

Onder de inw. sijn vele visschers; terwijl hier de aken liggen, met welke de opgekochte meervissh naar Holland en elders verzonden wordt.

WESTEREND, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenvrouden*, griet. *Oosterland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 1 u. Z. W. van *Beesterzwaag*, $\frac{3}{4}$ min. Z. W. van *Terwispeel*, waartoe zij behoort.

WESTEREND, geb. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Schagen*, gem. *St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *St. Maarten*, 20 min. Z. O. van *Valkoog*; met 4 h en 24 inw.

WESTEREND, voorn. d. op het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*. Zie **WESTEN** (DE).

WESTERENDE, geb. in *Fioelga*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Stedum*, N. van den *Delleweg*, tusschen *Huizinge* en de *Zeerijp*.

WESTERENDS-POLDER, pold. in *Geestmer-Ambacht*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *St. Maarten-Eenigenburg-en-Valkoog*; polende N. aan den *Schagerwaard*, O. aan den *Voor-polder*, Z. aan den *Trentel*, W. aan *Groeneveld*.

De polder bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 15 bund., waaronder 9 bund. 57 v. r. 90 v. ell. schotbaar land; telt 1 h., zijnde eene boerderij, en wordt door eenen molen, op de *Ring-sloot*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur behoort onder *Valkoog*.

WESTER-EN-ILPENDAMMERWEG (DE), weg in de *Parmer*, prov. *Noord-Holland*, in eene zuid-zuidwestelijke rigting van *Axwijk* naar *Ipendam* loopende.

WESTERFLE, plaats, voorkomende in eenen giftbrief van Keizer *Hendrik III*, van het jaar 1046, als niet verre van den register oever van den *IJssel*, beneden *Weggestapele*, gelegen. Men meent, dat daaronder het tegenwoordige huis *WESTERVLIA*, onder *Diepenheim*, volgens anderen het d. *WEEPE*, in *Zalland*, prov. *Overijsel*, verstaan wordt. Zie *WESTERVLIA* en *WEEPE*.

WESTERFOERT, **WESTERFOORT** en **WESTERFUERT**, oude namen van het d. *WESTERVOORT*, op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*. Zie *WESTERVOORT*.

WESTERGAAST, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenvrouden*, griet. *Schoterland*, arr., kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Heerenveen*.

Deze b. bestaat uit de westelijke huizen van het d. *Gaast*, en telt 2 h. en 10 inw.

WESTERGAST, zandheuvel in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, 10 min. N. W. van *Zuidhorn*, tusschen dit d. en *Noordhorn*, ten W. van den straatweg, $\frac{3}{4}$ min. N. van *Hankemaburg*.

Op dezen heuvel werden, in het jaar 1734, op last van de *HERSCHE* van *Faan*, een aantal personen verbrand. Zie de art. *BISMA* en *FAAN*.

WESTERGAST (LUTJE-), hoogte in *Westvoldingerland*, prov. *Groningen*, gem. en 1 u. Z. O. van *Wedde*, 1 u. N. van *Blijham*.

WESTER-GAT (HET NIEUWE-), een der zeegaten ten N. W. van den *Holder*. Zie *WESTGAT*.

WESTERGAUWE, oude naam van het kw. *WESTERGOO*, prov. *Friesland*. Zie *WESTERGOO*.

WESTERGEEST, ook **WESTERGAAST** gespeld, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en $\frac{3}{4}$ u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Dockum*, 1 u. W. N. W. van *Kollum*.

Men telt er, met de kerkelijk daartoe behorende b. *Westerburen*, *Weerdeburen*, de *Wirden*, *Beintemahuis* en de

Triemen, 650 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt hun bestaan vinden.

Bij het d. heeft men hooge bouwlanden, doch het overige is meest laag land, uitgezonderd de uitmuntende noordwaarts gelegene kleilanden langs het Dockumerdiep.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Oudwoude-en-Westergeest*, die hier ook eene kerk heeft, welke vóór de Reformatie aan den H. MARTINUS was toegewijd, en door eenen Pastoor en Vicarius bediend werd. Men had er ook een St. Anna-altaar en eene zoogenaamde ijzeren koe. Het is een somber gebouw, met eenen vierkantigen stomp toren, doch zonder orgel.

De R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Dockum*.

WESTERGOO, een der drie kwartieren, waarin de prov. *Friesland* verdeeld is; palende W. en N. aan de Zuiderzee, O. aan Oostergoo, Z. aan Zevenwouden.

Oudtijds had *Westergoo* de tweede en *Oostergoo* de derde plaats onder de zeven zeelanden van *Friesland*, en nog in het jaar 1327 strekte zich deze landstreek van Stavoren af tot aan Leeuwarden uit, en Doniawarstal met zijn toebehooren werd mede onder dit goo gerekeud, hetwelk in het Latijn *WESTRACHIA* en *WESTRINGIA*, en in het Duitsch *WESTRINGELAND* plagt genoemd te worden.

Westergoo is bijna geheel omgeven door eenen dijk, welke een begin neemt aan zee, tusschen Oosterbierum en Sexbierum en vervolgens, boven Franeker naar Achlum loopende, van daar achter Tjum, Cubaard, Wommels, Hydaard, Oosterend, Lutkewierum, Bozum en Oosterwierum, tot aan den dijk van de Borne, namelijk aan de nieuwe landen voor Mantgum, Weidum, Jellum, Boxum, Marsum, Beetgum, Berlikum, Wier, Minnertsga en Dijkshorne. Deze Borden dijk had in vroeger tijd veel van de zee te lijden, vooral omstreeks het jaar 1200. De Slachtedijk is eerst aangelegd toen men begon te bemerken, dat de zee tusschen Vlieland en Terschelling eene meerdere ruimte innam.

Dit kw. bevat acht steden: Bolsward, Franeker, Harlingen, Hindeloopen, Sneek, Stavoren, Workum, en Ylst, en negen griet.: Baarderadeel, Barradeel, het Bildt, Franekeradeel, Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde, Hennaarderadeel, Menaldumadeel, Wonseradeel, en Wymbritseradeel.

De aard der landerijen is in *Westergoo* niet zoo verscheiden als in *Oostergoo*, naardier men in geheel *Westergoo* geene heivelden en weinige veenen vindt, ja zelfs geene zandgronden op de oppervlakte des aardrijks, alleen uitgezonderd den heuvel, het Rode Klif. Over het algemeen bestaat *Westergoo* uit vruchtbaar kleiland, hetwelk zelfs in de laagste oorden, door inpoldering, tot voordelig weiland kan worden gemaakt. Ondertusschen zijn het Bildt en de hooge deelen van Barradeel en Menaldumadeel wel de vruchtbaarste streken van dat kwartier, ja mogelijk van de geheele provincie *Friesland*. Hier aan volgen in deugd de bouwakkers van Wonseradeel en Franekeradeel, welke beide grietenijen, gelijk ook de vorige, insgelijks veel goed bouwland bezitten. Baarderadeel, Hennaarderadeel, een gedeelte van Wonseradeel en Hemelumer-Oldephaert, gelijk ook het beste gedeelte van Wymbritseradeel, zijn meerendeels niet geschikt tot den graanbouw, maar zoo veel te dienstiger tot weilanden, die eenen grooten schat van zwaar vee, boter en kaas geven. Alomme vindt men echter in de beste grietenijen lage landen, die

van weinig dienst zijn, zoo zij niet in polders worden gebragt; doch door dit heilzaam middel, hetwelk meer en meer wordt aangewend, kunnen zij alle zeer nuttig gemaakt worden. Ondertusschen zijn er ook grietenijen, die voor een groot gedeelte alleen uit lage landen, poelen en meren bestaan, hetwelk vooral in Wonseradeel, Wymbritseradeel en Hemelum-Oldephaert plaats heeft.

Wassraoo maakt thans nagenoeg het arr. Sneek uit, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 80,506 bund. 67 v. r. 92 v. ell. en daaronder 82,724 bund. 37 v. r. 47 v. ell. belastbaar land; telt 15,150 h., bewoond door 16,819 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 79,000 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er de volgende fabrieken: 18 kalkbranderijen, 62 steen-, pannen- en pottenbakkertjen, 3 platseelbakkerijen, 1 suikerpottenbakkerij, 3 geelgieterijen, 2 ankersmedertjen, 34 scheepstimmerwerken, 14 lijnbanen, 4 zeilmakerijen, 2 zeilvaardertjen, 1 traankokerij, 1 lijnziedertij, 5 seepsiedertjen, 11 rootkotten, 17 loofertjen, 1 zeemfabriek, 2 leem- en zeezoutouwertjen, 3 vellenblootertjen, 1 hatwevertij, 5 wolkamerijen, 3 sajjetfabrieken, 1 calicotwevertij, 1 deken-volmolen, 1 wolspinnertij, 1 papierfabriek, 5 boekdrukkerijen, 1 steendrukkerij, 11 chicoreifabrieken, 4 bierbrouwerijen, 1 mouterij, 1 branderij, 1 likeurstokerij, 2 vrieschgroenfabrieken, 6 wagenmakerijen, 44 houtzaag-, 9 olie-, 5 cement- & tras- en looderts-, 1 leer-, 5 eek-, run- of schors-, 1 specerij-, 1 kalender-, 9 pel-, 1 rijstpel-, 3 pel- en koren- en 15 korenmolens.

De voornaamste vaarten in dit kw. zijn: de Trekvaart van Leeuwarden over Franeker naar Harlingen, de Trekvaart van Leeuwarden over Bolsward naar Workum ende Sneekertrekvaart, welke laatste, over het grootste gedeelte van haren loop, de grenscheiding tusschen *Oostergoo* en *Wassraoo* uitmaakt.

Men heeft er ook eenige aanzienlijke meren, als: het Makkumermeer, of het Koudmeer, het Parreguastermeer, het Workumermeer, de Fliuussen, het Heegermeer, de Oorden, het Haanmeer, de Morrha, het Flait, de Vlakke Brekken, het Gaastmeer en op de grenzen het Sneekermeer en het Slootermeer; benevens eene ontelbare menigte kleine meertjes, vooral in Wonseradeel, Wymbritseradeel en Hemelum-Oldephaert-en-Noordwolde.

Nergens worden in *Friesland* meer zeeluisen gevonden dan in *Wassraoo*, zijnde daar, van Roptaxijl tot Stavoren, acht in het geheel. Ondertusschen heeft men hier nog dikwijls grooten overlast van het binnenwater, het geen uit verscheiden oorzaken ontstaat. De meeste dier sluizen liggen aan plaatsen, alwaar het verschil der hooge en lage getijden zeer klein is, gelijk vooral te Workum, Hindeloopen en Stavoren plaats heeft, en dus kunnen die sluiszen weinig uitlozing geven, dan alleen met Noordelijke en Oostelijke winden die, vooral in natte jaargetijden, zeldzaam waajen, in vergelijking van de zuidelijke en westelijke winden, die voor de uitstrooming zeer ongunstig zijn. Met zulke regenachtige en ongunstige winden wordt het water uit de lage kwartieren naar de hooge gedreven, en dus naar de scheiding tusschen het Bildt, Menaldumadeel, Baarderadeel en Oostergoo; doch hier wordt het water gekeerd door het Leeuwarder-verlaat, en vindt nauwelijks eenen aanmerkenswaardigen doortogt dan door de Leije naar de Dokkumer-Be; terwijl daarentegen die van Oostergoo, met oostelijke winden, hun

verlaat openzettende, *Westraco* nog daarenboven met hen overtollig water bezwaren; doch dewijl Oostergoo thans, na het slatten der Dokkumer-See, zijn water gemakkelijker kan lozen, is dit laatste na deel thans minder groot dan wel voor desen; doch het eerste blijft nog steeds aanhouden, en is inzonderheid nadoelig voor het Bildt en Menaldumadeel, dewijl de anderszins hooge bouwakkers daardoor dikwijls in den wintertijd diep onder water staan.

De voornaamste wegen in het kwartier zijn: De klinkerweg van Leeuwarden over Sneek naar de Lemmer en de grindweg van Leeuwarden over Franeker naar Harlingen.

Het wapen van *Westraco* was oudtijds zeer verschillende van het tegenwoordige, hebbende het toen bestaan uit drie vrouwen, welker middelste eene Sants of Heilige was, die twee kleindere als twee kinderen ter wederzijden had. Thans bestaat het wapen uit een veld van asuur met eene bande van zilver.

WESTERGORS (HET), voorn. gors aan het eil. *Wolphaaredijk*, prov. *Zeeoland*, later bedijkt als *Westerlandsche* en *Westerkerke-polder*. Zie die art.

WESTERGUITE, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeoland*. Zie *GUYTE-POLDER (WESTRA-)*

WESTERHEIKANT, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WESTERKANT*.

WESTERHEM, voorn. hoeve of boerenwoning in de par. van *Haltma* of *Houten*, prov. *Utrecht*.

De Graaf van *Goije* heeft zijn regt op de tienden dier hoeve, in het jaar 1226, gestaan aan de St. Mariakerk te Utrecht. In het jaar 1302 vindt men haar vermeld onder den naam van *Westrava*. De naam is geheel verloren en men weet niet meer de juiste plaats aan te wijzen, waar zij gestaan heeft.

WESTERHESE, plaats, waarvan de goederen in de negende eeuw door *Rogarius* aan de kerk van Utrecht geschonken werden, zonder dat men weet, waar zij gelegen was.

WESTERHESSELEN, naam, onder welken het geb. *Hesselt*, in *Dicwerdingspolder*, prov. *Dronthe*, in eene bulle van Paus *Pius IV* voorkomt. Zie *HESSELT*.

WESTERHITSUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Franekeradeel*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. W. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Harlingen*; $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Franeker*; 10 min. W. van *Hitsum*, waartoe het behoort; met 4 h. en 30 inw.

WESTERHOEVEN, geb., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en 4 u. Z. O. van *Meereveen*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Oldeberkoop*; $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Finkeps*; met 3 h. en ruim 20 inw.

WESTERHOF, voorn. landg. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, op betw. in 1398, het klooster *Agnesberg* gesticht is. Zie dat woord.

WESTERHOLT, havel. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en $8\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant., en gem. *Vollenhoop*.

WESTERHORN, buurs. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Zuidhorn*, gedeeltelijk gem. en onmiddellijk ten Z. W. van *Grijpskerk*, gedeeltelijk gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Grootegast*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Lutkegast*, waartoe dit gedeelte kerkelijk behoort.

Deze buurs. bestaat uit 19 boerderijen en 15 h., met ongeveer 260 inw. De bodem bestaat er uit klei, en de lagere zuidelijke landen, langs het Hoendiep, worden door watermolens drooggehouden.

Vroeger bestond hier een burg; van welken alle overblijfselen verdwenen zijn.

WESTERHOUT, buit. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. van *Haarlem*, kant. en 5 min. W. van *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 47 bund. 25 v. r. 30 v. ell., en wordt in eigendom bezeten, door den Heer *Lucas Borraz*.

WESTERHOUT, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Haarlem*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Heemstede*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 2 bund. 4 v. r. 20 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer *Gaariz Vissza*, woonachtig te *Amsterdam*.

WESTERHOUT, voorn. buit. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Hoorn*, gem. *Ooster-en-Wester-Blokker*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Wester-Blokker*, waartoe zij behoorde. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij.

WESTERHOVEN, gem. in de *Heijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en kant. *Kindhoven* (5 k. d., 30 m. k., 5 s. d.); palende N. W. aan de gem. *Riethoven*, O. aan de *Keerschop*, die haar van *Dommelen* scheidt, Z. aan *Borkel-en-Schaft*, W. aan *Bergeyk*.

Deze gem. bevat het d. *Westerhoven*, benevens de b. *Erpenstraat*, *Loveren* en *Heijerstraat* en het geb. *Braambosch*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1081 bund., waaronder 1047 bund. 48 v. r. 75 v. ell. belastbaar land; telt 114 h., bewoond door 116 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 700 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen water-korenmolen op de *Keerschop*. De grond is er zeer schraal en sandig. De granen, die er gebouwd worden, bestaan in rogge, boekweit en haver.

De inw., die op 10 na allen R. K. sijn, onder welke 430 *Communikanen*, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *'s Hertogenbosch*, dek. van *Kindhoven*, behoort, en door eenen *Pastoor* bediend wordt. — De 10 *Herv.*, die er wonen, behooren tot de gem. *Bergeyk-en-Riethoven*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door een getal van 70 leerlingen bezocht wordt.

Het dorp *Westerhoven*, van ouds *WELTERHOVEN* genaamd, ligt 3 u. Z. Z. W. van *Kindhoven*, in buurten verspreid. Men telt er in de kom van het dorp 11 h. en 70 inw.

De oude, geheel vervallen, parochiekerk is in het jaar 1820 afgebroken en, in het volgende jaar, eene nieuw kerk met eenen lagen toren in de plaats gebouwd. Deze kerk, die van een orgel voorzien is, is even als de vorige ingewijd onder de bescherming van *St. Servatius*, *Bischoep* van *Tongeren*, en omgeven door een ommuurd kerkhof.

Er bestond vroeger in de nabijheid van het dorp een zoogenaamd *Valentijns putje*, bij hetwelk de R. K., tot genezing der koorts gingen bidden. Het was eene levendige wel of bron op eene hoogte naast de *Keerschop* gelegen. Thans is dit putje door de *Keerschop* ingezwolven.

In 1688 leidden de *Franschen* de pastorie van dit dorpje aan kolen en in 1747 eischten zij er brandschatting.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van azuur, met het beeld van *St. Servaas* van goud.

WESTERHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Holwerd*, 90 min. W. van *Marrum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene arbeiderswoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 1 bund. 72 v. r. 80 v. ell., worden in eigendom bezeten door *SYRK GERITA VAN DER LEEST*, woonachtig te *Hallum*.

WESTERHUIS, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 1½ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Rauwerd*, ¼ u. N. van *Jorwerd*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizinge. De daartoe behoord hebbende gronden beslaan eene oppervlakte van 33 bund. 80 v. r. 41 v. ell., en worden in eigendom bezeten door den landbouwer *FABIAN PAVENS KROPHANS*, woonachtig te *Jorwerd*.

WESTERHUIS, hofst. in de *Marne*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. van *Onderdendam*, gem. en ½ u. Z. van *Ulrum*, ¼ u. Z. ten O. van *Niekerk*, waartoe zij kerkelijk behoort.

Deze hofst. beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 39 bund. 4 v. r. 50 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door de erven van den landbouwer *LAURENT JANS DE BOER*.

WESTERHUIZEN, geh. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 9 n. N. ten O. van *Doenter*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Ommen*, gem. en ¼ u. N. van *Avereest*; met 4 h. en ruim 50 inw.

WESTERKAAG (DE), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. en gem. *Schagen*; palende O. aan de *Ooster-koog*, Z. en W. aan den *Zijdewind-dijk*.

Deze pold. behoort tot de sectie *de Kaag*, en staat onder het polderbestuur van *Schagen*.

WESTERKERK, b. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ n. O. N. O. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Enkhuizen*, gem. *Venhuizen-en-Hem*, een gedeelte van het d. *Venhuizen* uitmakende; met 10 h. en 60 inw.

WESTERKLOOSTER, geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. ten N. van *Onderdondem*, gem. en ¼ u. W. van *Kloosterburen*, 10 min O. van *Hornhuizen*, waartoe het kerkelijk behoort, bestaande uit eene boerenhofstede en twee dagloonerswoningen, met 15 inw.

WESTERKOGGE (DE) of **HOERKERKOGGE**, eene der vier koggen, waarin vroeger *Dreyterland*, prov. *Noord-Holland*, verdeeld was; palende W. en N. aan de vier *Noorderkoggen*, O. aan de *Middelkogge*, Z. aan de *Beetkoog*.

Het is een afzonderlijke polder, staande onder het bestuur van *Geocommitteerden* uit de gemeenten *Beets*, *Oudendijk* en *Schardam*, en liggende tusschen de twee groote uitwateringen van de *Beemster* en van *Kennemerland* en *West-Friesland*. Deze polder bevat de st. *Hoorn*, benevens de dorpen *Avenhorn*, *Berkhout*, *Grosthuisen*, *Scharwoude* en *Oudendijk*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4314 bund. 39 v. r. 65 v. ell., waaronder 2288 bund. schotbaar land, als, volgens het kadaster: onder *Hoorn* 593 bund. 42 v. r. 49 v. ell.; onder *Avenhorn* 167 bund. 92 v. r. 40 v. ell.; onder *Berkhout* 2353 bund. 53 v. r. 73 v. ell., onder *Griethuisen* 364 bund.

40 v. r. 1 v. ell.; onder *Scharwoude* 221 bund. 28 v. r. 90 v. ell., en onder *Oudendijk* 413 bund. 84 v. r. 65 v. ell.; telt 2183 h., bewoond door 2280 huisgez., uitmakende some bevolking van 11,500 inw., die, met uitzondering van de ingezetenen der stad Hoorn, meest in de melkery en het kaasmaken hun bestaan vinden.

WESTERKWARDIER (HET), een der drie kwartieren, waarin de *Groninger-Ommelanden*, tijdens het bestaan der Republiek, verdeeld waren; palende N. aan de Hunse of het Reidiep, O. aan de Hunse en het Ooster-stads-harnik, Z. aan het Drentsche dingspil Noordveld, Z. W. aan de Friesche grietenij Opsterland, W. aan de griet. Smaltingerland, Achtkarspelen en Kollumerland-en-Nieuw-Krusland.

Dit gedeelte der *Ommelanden* heeft den naam van zijne ligging, ten Westen van de twee andere deelen en van de stad Groningen. Deze benaming is niet zeer oud, en eerst in zwang gekomen, nadat de vershillende landschappjes van dit kwartier zich vereenigd hadden, om in Groningen de Westerwarf of de rigterlijke bijeenkomst, te houden; gelijk die van Hunsinge en Fivelge, aldaar de Oosterwarf hadden.

In 1659 verdeelde men dit kwartier, even als de andere twee, in drie onderdeelen: Langewold, Vredewold en Middagt. De twee eerste hadden hunnen naam ontvangen van de wouden of bosschen, met welke dese landstreek schier overal vervuld geweest is: en het laatste, van zijne ligging naar den middag, dat is, het Zuiden ten opzichte van de Hunse. Het is des te noodzakelijker, de namen en gelegenheid deser landen wel te kennen, dewijl ook de inwoners van dit geheele kwartier door bijzondere namen, elk van zijn eigen smaldeel ontleend, van elkander plagten onderscheiden te worden: namelijk, de Langewoldsters, Vredewoldsters en Middagtsters, waarvan de eerste, de noordwestersche, de tweede de zuidwestersche en de derde de oostelijke landstreek besloegen. Eertijds telde men, behalve deze drie, een vierde onderkwartier, hetwelk *Humsterland* of *Humsterland* genoemd werd, en zijne inwoners *Humsterlanders* en *Humsterseers*.

De redgeregten van Aduard, Hoogkerk, Leegkerk, Dorkwerd en Platvoetshuis (behoorende tot Middagt), stonden echter, ook nog tot aan 1749, onder de Oosterwarf en niet onder de Westerwarf, gelijk de kerspels der andere landschappen, dewijl Middagt een gedeelte van Hunsinge uitmaakte. In dit gedeelte, den middag (het Zuiden), waren dan ook geene buurregters, gelijk in het overige gedeelte van het WESTERKWARDIER.

Het WESTERKWARDIER bevat de dorpen: Marum, Noordwijk, Nuis, Niebert, Tolbert, de Leek, Midwolde, Lettelbert, Oostwolde, Faan, Niekerk, Oldekark, Sebaldsburen, Grootegast, Doesum, Opende, Lutkegast, Visvliet, Grijskerk, Niesijl, Niebove, Oldehove, Saaksum, Ezinge, Feerwerd, Garnwerd, Oostum, Fransum, den Ham, Noordhorn, Zuidhorn, Aduard, Wierum, Dorkwerd, Hoogkerk, Leegkerk en Leeg-Modden, thans uitmakende de volgende 10 gem.: Marum, de Leek, Oldekark, Grootegast, Grijskerk, Oldehove, Ezinge, Zuidhorn, Aduard, en Hoogkerk.

Het telt 5764 h., bewoond door 4361 huisgez., uitmakende eene bevolking van 22,000 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De geaardheid van den grond in dit kwartier is, aan deze en gene oorden, van elkander aanmerkelijk vershillende: want het noordelijk gedeelte bestaat uit zeer vruchtbare klei, waarop bouw- en weilanden:

doch naar het Zuiden viadt men sandgronden, die met bosschaadjen bezet zijn, en, in de nabuurschap van Groningen, niet men niet dan lage weilanden, die, gedurende den winter, meestentijds onder water staan.

De Herv., die er ruim 21,000 in getal zijn, onder welke 2500 Ledematen, maken de volgende 26 gem. uit: Aduard, Ezinge, Feerwerd, Garnwerd-en-Oostum, Grijskerk, Grootegast-en-Doezum, den Ham-en-Fransum, Leeg-en-Hoogkerk, Lettelbert, Lutkegast, Marum-en-Noordwijk, Midwolde-en-de-Leek, Niehove, Niekerk-Oldekerk-en-Faan, Niezyl, Noordhorn, Nuis-en-Niebert, Oldehove, Oostwolde, Hooge-en-Lage-Meeden, Openda, Saaksum, Sebaldeburen, Tolbert, Visvliet-en-Pieterzyl, Wierum-en-Dorkwerd en Zuidhorn.

De Christelijke Afscheidenen, die er wonen, maken de gem. van *Homsterland* onder *Oldehove* en omstreken uit.

De Doopsgez., van welke men er 190 telt, onder welke 80 Ledematen, behooren tot de gem. van *Pieterzyl*, *Noordhorn* en *den Horn*. — De Evang. Luth., welke men er aantreft, behooren tot de gem. van *Groningen*. — De R. K., die er 220 zijn, onder welke 150 Communikanten, maken de stat. van *Zuidhorn* uit. — De 120 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van *Groningen*. — Men heeft in het **WESTERKWARDIER** 56 scholen.

In 1522 vielen de Bourgondiërs in het **WESTERKWARDIER**, en brandden daar, tot Faan toe, bijna alles af. Schielijk keerden zij echter terug, toen men uit Groningen, gesterkt door ettelijke Geldersche soldaten, op haar los ging. Maar nu begon de Geldersman even slecht huis te houden, als weinig bevorens de Bourgondiër. Op eenen dreigenden toon vroeg hij van Hunsingo en Fivelgo, eene brandschatting; en trok van Kusemer en Visvliet, tot verwakking van meerder vrees, dieper landwaarts in naar Aduard, Zuidhorn en Noordhorn; terwijl eene andere aangekomene bende ruiters eerst te Essen, en daarna in Selwert even eens handelde, als het ander volk in het **WESTERKWARDIER**. Bij desen ongelukkigen toestand kwamen nog de zware bedreigingen der keizerlijke Bevelhebbers, indien men langer nitstelde den Keizer hulde te doen. Zij legerden zich zelfs, om er klein aan te geven, bij Gerkesklooster; maar werden van de Gelderschen ras terug gedreven: hoewel tot luttel troost voor de ingezetenen, wyl eene nieuwe versterking van volk, door Gelder herwaarts gezonden en in Aduard gelegd, mede, even als hare voorgangers, in het rooven en plunderen des landmans, betaling zocht van hare achterstallige soldij; ja, zelfs de koenheid had over de Ommelanden eene schatting uit te schrijven. Door welken overlast de Ommelanders getergd, te Groningen bij een kwamen, en aldaar eenparig besloten dat volk gewapenderhand te verdriven, welk manmoedig besluit die roovers bevreesd maakte en hunne terugkomst verhaastte.

Kort nadat Jonker Jasper van Marik in 1525 door Karel Hertog *van Gelder*, tot Stadhouder over Groningen was aangesteld, beschreef hij, tot stuiting van de keizerlijke troepen, die sich reeds in de nabuurschap der Lauwers onthielden, den derden man uit de Ommelanden en het Old-ambt. De verzamelplaatsen zonden zijn Nuis en Marum, in het **WESTERKWARDIER**. Derwaarts zond hij de Geldersche bendes, de Groninger Schutten en een vaandel burgers; maar die deswege voor het eerst soldij vroegen en ook ontvingen. Onderrigt, dat

de keizerlijke bevelhebber, JOHAN VAN WASSENAER, door Sigerswolde, in Vredewold wilde breken, vroeg hij van de stad eenig geslacht, om de doortogten te bezetten. Maar WASSENAER, dat voorneemen, om den moerassigen grond aldaar, varen latende, trok langs Bakkeveen naar Roden en Roderwolde. Maarw brak nu nede op, ten einde niet afgesneden te worden; dan tusschen Midwolde en Lettelbert gekomen, vernam hij, dat de Keizerlijken, reeds doorgedrongen, de Leek zochten te bemagtigen. Hij zond toen de ruitery derwaarts, om WASSENAER op te houden, en trok in allerijl met het andere volk, te Aduard een buitenpost latende, naar Groningen, alwaar hij ook zonder letsel aankwam. WASSENAER legerde zich daarop in Noordhorn, en beschreef aldaar de Ommelanders, om aan den Keizer den eed van getrouwheid af te leggen en 52,000 goudgulden (48,000 guld.) op te brengen. Die eed werd door sommigen ook werkelijk gedaan. De Geldersche soldaten, in Aduard achtergelaten, bleven daar niet, maar begaven zich eerst naar Selwert en vervolgens naar Eßen, waarbij de huisman, als naar gewoonte last leed.

Door den watervloed en de stormwinden van 12 en 13 November 1668 heeft dit kwartier groote schade geleden; terwijl daarbij 20 menschen omgekomen, 8 huizen geheel en 5 gedeeltelijk vernield, 5 paarden en 81 koeijen verdrinken zijn.

WESTERLAND, bij verkorting het Westen en in een handschrift der Utrechtsche kerk WYSTERLAND, d. op het eil. *Wieringen*, prov. Noord-Holland, arr. en 10 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *den Helder*, gom. *Wieringen*, $\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Hypolitushoef*. Men telt er 50 h. en 230 inw., die meest hun bestaan vinden in de veeteelt (vooral schapenteelt), den landbouw en het vischen van zeewier.

De inw., die er op 4 na allen Herv. zijn; behooren tot de gem. van *Hypolitushoef-en-Westerland*, welke hier een kerkje heeft, dat vóór de Reformatie aan den H. NICOLAAS was toegewijd, en ter begeving van de Graven stond, de bevestiging werd ook door den Aartsdiaken der Utrechtsche domkerk gegeven. De pastory had een huis, en trok uit de landerijen een rente van een pond, konnende jaarlijks ontrent in alles opbrengen 50 Rijsche guldens (70 guld.). Dit kerkje is den seer oud gebouw, zonder orgel. Er is veel dnifsteen aan, en het heeft zoogenoemde gegoten muren, dat is, twee muren, welker tusschenruimte met cement en koisteeuen is volgeworkt; het koor is afzonderlijk gebouwd en niet met de kerk verbonden en het bovenste gedeelte van den toren is waarschijnlijk omgewaaid of verbrand. In dit kerkje zijn oude zerken, die op steenen doodkisten gesloten hebben, welke steen van dien aard is, dat hij, alhier gebragt moet zijn ten tijde, toen de Noormannen hier meester waven, hetwelk in de negende eeuw plaats had, toen zij hier alles te vuur en te zwaard verwoest hebben. Niemand weet, zelfs bij gissing, iets te maken van de figuren, die op deze zerken zijn uitgehouwen.

De 2 Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Hypolitushoef-en-'t Stroe*. — De 2 R. K., die men er aantroft, werden tot de stat. van *Wieringen* gerekend. — De dorpschool wordt gemiddeld door 40 leerlingen bezocht.

WESTERLAND, oude naam van de heerl. WESTERSCHOUWEN, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie WESTERSCHOUWEN.

WESTERLANDSCHE-POLDER, pold. in het eil. *Wolphaartsdijk*, prov. *Zeeland*, arr. en kant. *Goet*, gom. *Wolphaartsdijk*; palende

N. aan de Zuidvliet, O. aan Oud-Sabbinge en den Zuiderlandschepolder, Z. O. aan Nieuw-Sabbinge, Z. aan de Schenge, W. aan den Westkerkepolder.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 220 bund. 77 v. r. 56 v. ell., waaronder 2 bund. 8 v. r. 41 v. ell. vrij of vroomland; telt 4 h., waaronder 3 hoerderijen, en wordt, door eene sluis, op de Schenge, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworens en eenen Penningmoester.

WESTERLAUWERS, naam, welken sommige schrijvers geven aan de prov. FRIESLAND, omdat de Lauwers die prov. van de prov. Groningen afscheidt. Zie FRIESLAND.

WESTERLEE, d. in het *Wold-Oldambt*, prov. Groningen, arr. en 1 u. W. van *Winschoten*, kant. en 2 u. Z. O. van *Zuidbroek*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Scheemda*, $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van het *Winschoterdiep*.

Deze plaats schijnt dus genaamd te zijn in onderscheiding van het klooster *Oosterlee* of *Austerloo*, hetwelk waarschijnlijk wordt bedoeld, als in het vervolg van de *Wurmerkronijk* wordt gezegd, dat er in de Woldstreek van Fivelgo of van het Oldambt een klooster Asterloo heeft gestaan, wiens overste van groot gezag was bij de Fivelingers. Men telt er 51 h. en 260 inw., en met de geb. Heiligerlee, Napels en Kloosterholt 202 h. en 1220 inw., die moest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er mede 2 steenen pannenbakkerijen. De grond is hier eenigzins hoog en zandachtig, doch men vindt er ook klei- en veengrond en heideveld. Van den hooggen zandbevel Oostergaste, heeft men een schoon uitzigt naar Scheemda Zuidbroek en omliggende plaatsen.

De inw., die er, op 9 na, allen Herv. zijn, maken de gem. van *Westerlee-en-Heiligerlee* uit. — De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Geronius was toegewijd, is in 1776 door eene andere vervangen, zijnde een net en klein langwerpig gebouw, met eeven niet hoogen spitsen toren, hebbende uurwerk en de Hollandsche maagd tot windwijzer op de spits. In 1817 werd er een nieuw orgel in de kerk geplaatst, waarvan de kosten door de ingezetenen door vrijwillige bijdragen bestreden zijn. Volgens overlevering moet er te Heiligerlee, op de zoogenaamde Oostergaste, eene kapel gestaan hebben, welke naderhand son gediend hebben tot bouwing der vorige kerk te WESTERLEE.

De Doopsgez., die er 2 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Noordbroek-en-Nieuw-Scheemda*.

De R. K., van welke men er 7 telt, parochiëren te *Oude-Pekel-A.* — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht.

Het wapen van WESTERLEE bestaat in een veld van zilver, met St. Joris te paard, in natuurlijke kleur.

WESTERLEE-EN-HEILIGERLEE, kerk. gem., prov. Groningen, klass. en ring van *Winschoten*. Men heeft er ééne kerk te Westerlee en telt er 1200 zielen, onder welke 120 Ledematen. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest HARMANUS CHRISTOPHORI, die er in 1598 kwam, doch ook hier weder van zijne dienst ontszet werd, vóór Julij 1611, want toen was GERONUS CLANGIUS hem reeds opgevolgd. Het beroep geschiedt door collatoren, stemgerechtigden en kerkeraad.

WESTERLEESCHE-VEENEN, veengronden in het *Wold-Oldambt*, prov. Groningen, gem. de *Scheemda*, 10 min. Z. van *Westerlee*, waar de Renscl zijnen oorsprong nam.

WESTERLITTENS, geh. prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemnaarderadeel*, arr. en 2 n. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. O. van *Bolsward*, 10 min. W. van *Wommels*, waartoe het behoort; met 7 h. en ruim 80 inw.

WESTERLOO (NIEUW-), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*; kant. *Sommelsdijk*, gem. *Goedereede*; palende N. aan de haven van *Goedereede* en aan den *Groote-Zuider-polder*, O. aan den *Groote-Zuider-polder*, Z. aan den *Kleine-Zuider-polder* en W. aan *Oud-Westerloo*.

Deze pold. is in het jaar 1611 bedijkt en in 1808 weder onderge-
loopen, doch daarna weder gedigt.

WESTERLOO (OUD-), pold. op het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Goedereede*, palende N. aan de haven van *Goedereede*, O. aan *Nieuw-Westerloo*, W. aan den *Groote-Plas-polder*. — Deze pold. is in het jaar 1691 bedijkt.

WESTERMEER, voorn. d., thens een geh., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. en 1½ u. W. ten N. van *Heerenveen*.

Voorheen was dit dorp niet onaanzienlijk en belangrijker dan de *Joure*, dat er vroeger slechts eene uitbuurt van uitmaakte. Nu staan er slechts 15 h., met 90 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw. De toenemende bloei van de *Joure* heeft waarschijnlijk veel tot het verval van dit dorp toegebracht.

Het ligt met zijne beste landten benevens die van de *Joure* en *Haskerhorn*, die allen naar het Noorden zeer laag zijn, in eenen grooten polder, in het jaar 1716, door de Heeren *Vrasin* begonaen. Deze landten heeten, wat *Wurzakken* aangaat, de *Westermeerder-Uitgangen*, Noordwaarts de *Westermeerder Nijekamp*. Door den polder loopt, met twee bogtigs takken, het waterijs de *Dolte*.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Joure-Westermeer-en-Sniezwaag*, welke hier vroeger mede eene kerk had, doch welke afgebroken is, en waarvan het oude kerkhof en de toren nog bestaat. Ook ligt er nog een oud vervallen kerkhof op eenigen afstand N. van het dorp.

De Doopsgen., die men er heeft, behooren tot de gem. *Joure*. — De R. K., welke men er aantraft, parochiëren te *Joure*.

Men heeft er geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Joure*.

Welsor stond onder dit dorp de state *Lyklama*. Zie dat woord. In vroegere tijden zou hier gewoond hebben *Dobo van Hascha*, een heilige kluisenaar, die, onder andere wonderen, eens eenen man, die verstandeloos en geheel verlamd was, door een *Mariabeeld* zor genezen hebben.

WESTERMEER, voorn. buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en ½ u. Z. van *Haarlem*, gem. en 5 min. Z. van *Heemstede*, waarvan het huis in 1829 gekoopt en de grond met de hofsteden *Bosbeek* en *Groenendaal* vereenigd is.

WESTERMEER (DE), pold. in de vrije heerl. *Schagen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Schagen-en-Barghorn*; palende N. aan den pold. *Achter-de-Loet*, O. aan den pold. het *Groote Wat*, Z. aan de *Oosterkrag*, W. aan het poldertje de *Driesprong*.

Deze pold. behoort tot de sectie *Schagen-zuidzijde*, en staat onder het polderbestuur van *Schagen*.

WESTERMEER (HET) of het **WASTMAN**, meertje in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, omtrent $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Delft*, gem. en W. van *Berkel*.

et heeft omtrent $\frac{1}{2}$ u. gaans in omtrek en staat door de Oude Zee in verbinding met het Oostermeer.

WESTERMEERBEEK, landg. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr., kant. en 1 u. Z. W. van *Nijmegen*, gem. en 1 u. N. O. van *Groesbeek*.

Van dit landgoed, bestaande in optrek, twee boerenwoningen, bouwlanden, weidegrond en boomgaarden, mitsgaders opgaande en akkermaatschappijen, waar tusschen vele lanen en wandelpaden, is het huis in het jaar 1836 afgebrand.

WESTERMEERDER-NIJEMADEN (DE) of de **WASTMANNEN-NIJEMADEN**, weilanden, prov. *Friesland*, kw. *Zeeuwouden*, griet. *Haskerland*, N. van *Westermeer*.

WESTERMEERDER-UITGANGEN (DE), streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Zeeuwouden*, griet. *Haskerland*, N. van *Westermeer*.

WESTERMEERWIJK, buit. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie **MAARWIJK (WESTEN)**.

WESTERMEI, hofst. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Boslo*, 10 min. W. van *Rasquert*, waartoe zij behoort. Deze hofst. wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Landbouwer **JACOB SYBAANS BAWMS**.

WESTERMELAND, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie **NIEZAND (WASTEN)**.

WESTEROLDEN, streek lands, prov. *Gelderland*, arr., kant. en gem. *Tiel*, onder *Zandwijk*, eens oppervlakte bestaande van 2 band. 38 v. r. 90 v. ell.

Deze streek heeft waarschijnlijk deren naam verkregen van *West*, als liggende aan de westzijde der stad, en van *ooye*, *ooy* of *ode*, welke naam vele plaatsen dragen, beteekenende in de Duitsehe Saksische taal *onbebouwd*, *weest*, doch het verdient thans dezen naam niet meer, als zijnde zeer vruchtbaar land.

Hier stond weleer een klooster van de orde der Predikhoeren of Dominikanen, uit welke orde, den 6 November 1399, eenige broeders te **WESTEROLDEN** kwamen, op verzoek van Hertog **WILLEM VAN GELDER**, met toestemming van **FREDRIK VAN ZANCK**, den achten veertigsten Bisschop van *Utrecht*; zij bouwden er een zekere, aldaar reeds staande, kapel van de *Heilige MARIA*, die de voorzaten van gemelden Gelderschen Hertogs certijds gesticht en begiftigd hadden, en waarover deze het regt van voorstellingen hield, een klooster met een kerkhof, huizingen, standplaats, afgeslotene woonsteden, tuinen en verdere noodzakelijke werkplaatsen tot een verblijf van een Prior en 30 Monniken, hetwelk den 15 April 1400 door **PAUL BONIFACIUS IX**; bij eenen openen brief bevestigd werd. Na den dood van den gezegden Hertog, die, twee jaren na deze stichting, sonder kinderen na te laten, overleed, verminderde dit klooster zeer: zoodat het eindelijk, in het jaar 1436, op gezag van **PAUL ROBERTUS IV**, in een nonnenklooster van de Dominikaner orde veranderd is geworden. Tot de verandering van dit konvent in een vrouwenklooster, bragt de laatste Prior, **JOHAN VAN GULCAN** het meeste toe, die ook sedert de eerste Biechtvader dezer Nonnen werd, alsmede de provinciaal van dit landschap, **MR. ROBERTUS**, die zelfs de Nonnen te *Wijk* opgezocht, en in dit klooster opgesloten heeft: zijnde het sterven dar

voornaamste en meeste Monniken alhier eene der voornaamsteorzaken van dese verandering geweest.

De vijf eerste Nonnen, benevens eene beproeving, kwamen op den feestdag van St. CALIXTUS in het gemelde jaar, hier nit het klooster van Wijk aan, nevens welke nog negen wereldlijke doochters zich alhier hebben laten opsluiten, die te voren al aangenomen waren, zoo dat er in het geheel vijftien opgesloten zijn geworden, welk getal naderhand aanmerkelijk aangegroeid is, waardoor de kapel te klein begon te worden. Dit deed JONAN NIK, Vikaris van dit klooster, en medehelper van bovengemelden Biechtvader, JONAN VAN GANZEN, besluiten, om het klooster uit zijne tijdelijke middelen te hulp te komen, zoodat hij een groot huis, dat hij zelf bewoonde, niet alleen gebouwd, maar ook de kerk in de lengte vergroot heeft; waarna dese, in het jaar 1480, ter eere van de *Maagd MARIA*, als patroonesse van dit klooster, plegtig door GERLACUS, Bisschop van Hieropolis, en Wijbischop van Utrecht ingewijd werd. JONAN NIK schonk mede aan het klooster fraaie boeken, kerksieraden en aanzienlijke inkomsten; wordende van hem gezegd: *als de groote Heeren en Mevrouwen hem groote vereeringen gaven, hij ook groote vereeringen aan het klooster gaf.* Toen, in het jaar 1464, de Generaal der Dominikanen MARTIALIS AURINELLI, des Zaturdags voor St. Odulphusdag, dit klooster kwam bezigtigen, verloende hij de Nonnen vele gunsten en geestelijke voordeelen, als daar zijn kwijtschelding en ontbinding van alle hare zonden, terwijl hij haren Biechtvader magt gaf dit alle jaren te doen. Aangesien de kloostertucht alhier zeer naauwkeurig onderhouden werd, koos VISCERTIUS BARNHANS, Generaal van de zelve orde, in het jaar 1502, toen hij de levenswijze in het Dominikaner Nonnenklooster te Mets wilde verpeteren, vijf Nonnen uit dit konvent, die, den 17 Maart van dat jaar, te Mets aankwamen, en aan de verwachting, die men van haar opgevat had, volkomen voldaan hebben. Sedert is een groot gedeelte van dit klooster, in 1512, afgebrand. Ten tijde van de Nederlandsche beroerten leed het het eerst van allen aanstoot en werd, in het jaar 1572, ten eenemaal verwoest, terwijl de Nonnen naar Tiel vlugten, daar zij in het klooster van St. Cecilia werden opgenomen, met welk klooster het in 1578 door FREDERICK SCHREK VAN TOUTENBURG, eersten Aartsbisschop van Utrecht, met toestemming van den Hertog van PARMA en van den Oversten der Augustiner Monniken werd vereenigd. Van het Westeroijensche klooster zijn de papieren, kerksieraden, goederen en huisraad, door JOHANNUS VAN DAIK, in 1613, tijdens het bestand, aan de Paters van de provincie Vlaanderen ter hand gesteld, terwijl de koorboeken, alle fraai op Fransch geschreven, volgens het schrijven van Pater GUILBERTUS DE LA HAÏSE, in het klooster te Douai bewaard werden.

De plaats, alwaar het gestaan heeft, is eene weide geworden, welke om hare hoogte de Hooge Weide genaamd wordt, en thans tot bouwland dient. Er zijn geene toekenen van een klooster overgebleven, behalve dat er eenige verwulfselen van kelders onder het gras schuilen, die men met het minste ompsitten der aarde ontdekt. De gelegenheid der plaats was zeer vermakelijk en met heldere waters omringd, dat tot groot gerief en gemak van het klooster, langs de muren heenstroomde, waarvan het puin door die van Tiel geëigend en weggevoerd is. Van dit klooster ontleent het geb. WESTER-OEV, gen. *Echteld*, zijnen naam. Zie Oor (WESTER-).

WESTERPOEL (DE), meertje in het balj. van de *Nieuwburgers*, prov. Noord-Holland, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Ursem*.

WESTER-POLDER-OP-HET-RHEDERLAAG (DE), onbehuise pold. op den *Veluwensoom*, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Arnhem*, gem. *Rheden*; palende N. en O. aan den *Zuiderwaard*, Z. aan den *IJssel*, W. aan de *Laak*.

Deze pold., welke in het jaar 1818 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 160 bund. binnendijks, en wordt door eene sluis, op den *IJssel*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden.

WESTERREIDE, voorm. d. in *Reiderland*, prov. *Groningen*, N. O. van *Terminaten*.

Dit d., waar in 1855 nog een *Vrouwenklooster* en in 1575 nog een klooster bestond, is door den *Dollart* verzwolgen, waarschijnlijk is er het geh. en de uitstekende hoek *Reide* nog een overblijfsel van. Zie dat woord.

WESTERSAND, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie **WESTERSAND**.

WESTERSCHE-AANWASSEN (DE) of DE **AANWASSEN-TER-WESTEN-VAN-HET-CAPELSCH-ACHTERSTE-VEERPAD**, onbehuise pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Waulwijk*, gem. *Capelle*, onder *Nederveen-Capelle*; palende N. aan de *Scheisloot*, O. aan het *Capelsche-Achterste-Veerpad*, Z. aan het *Oude-Maasje*, W. aan den *Polder-over-de-Gantel*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 106 bund. 88 v. r. 16 v. ell. met de kaden, en wordt gecombineerd met den *Polder-over-de-Gantel*, door de op dat art. vermelde sluisen en duiker, op het *Oude-Maasje*, van het overtollige water ontlast. De buitenranden van dezen polder zijn zoo hoog gelegen, dat zij de kade vervangen.

WESTERSCHE BUITENDELLEN (DE), pold. in de *Lungestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **BUITENDELLEN (DE WESTERSCHE)**.

WESTERSCHE-ZOMER-POLDER (DE HOOGE) en DE **NIEUW-WESTERSCHE-ZOMER-POLDER**, twee pold. in den *Hoekschenwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **NUMANSDORP (DE HOOG-WESTERSCHE-POLDER-VAN-)** en **NUMANSDORP (DE NIEUW-WESTERSCHE-ZOMER-POLDER-VAN-)**.

WESTERSLOOT (DE), water in de *Beemster*, in den *Kitpolder*, prov. *Noord-Holland*, loopende van den *Zuider-ringdijk*, in eene noordelijke rigting, naar de *Oosthuizer-sloot*.

WESTERSLUIS (DE), in de wandeling **HET WORNERSLUISE** geheeten, schutsluis in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, in den *Kanaaldijk*, nabij den *Noordhoek* van het *Wornerveld*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Spijkerboor*.

WESTERSTEIN, voorm. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **WESTERSTEIN**.

WESTERTOOTSLOOT, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **BUITERSLOOT**.

WESTERVAART (DE), vaart in den *Wieringerwaard*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Wieringerwaard*, in eene noordelijke rigting, loopende van *Barsingervad* naar de *Sluisvaart*.

WESTERVELD, voorm. bosf. in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Haarlem*, kant. en 1 u. Z. van *Beverwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Velsen*, bij het geh. *Driehuis*.

Ter plaatse, waar vroeger deze hofstede gestaan heeft, ziet men nog een rond torentje, het *Blaauw-Torentje* genoemd, op de hoogte van een der duinen, welke aan den bouwer vele duizenden gekost heeft. De toenmalige bezitter van *WESTERVELD* had namelijk

dezen toren op die hoogte laten plaatsen, alleen met oogmerk, om van daar een fraai uitzigt op zijn buiten te hebben, en misschien, om tevens tot eene kleine bergplaats voor tuin- en jagtgereedschappen te dienen; maar hij toeval was dit torentje, op eene dunn gebouwde, van waar men in de Noordzee zien kon, en het was ook uit de Noordzee zichtbaar. Daar het nu niet op de gewone zee kaarten gevonden werd ontstond hier uit de mogelijkheid, dat de schippers, op de Noordzee varende, daardoor misleid en derwaarts hun koers rigtende, zich niet alleen deerlijk bedrogen konden vinden, maar zelfs met hante schepen en ladingen zouden kunnen verzeilen, en, schipbreuk lijdende, goederen en leven verliezen. Wat er nu hebbe plaats gehad omtrent het betalen van zekere boete, waarin de toenmalige bezitter beslagen zou geworden zijn, vinden wij niet geboekt, maar wel dat hij genoodzaakt geweest is, om ten zijnen koste in alle zee kaarten de noodige verandering te laten maken, ter voorkoming van alle die mogelijke ongelukken, waarvan hij, ofschoon onschuldig, anders de oorzaak zou hebben kunnen zijn.

De daartoe behoord hebbende gronden zijn thans meerendeels bijeengetrokken onder de buitenplaats *Middeloo*, en worden in eigendom bezeten door den Heer A. J. 'r HORN, woonachtig te Amsterdam.

WESTERVELD, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*, arr. en 7 u. Z. W. van *Assen*, jud. en adm. kant. en 1 u. Z. W. van *Hoogeteen*, gem. en 8 min. W. van *Zuidwolde*; met 28 h. en 130 inw.

WESTERVELD, voorn. havez. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkarspel*, onder *Hastenbroek*, aan het Zwartewater.

WESTERVELDE, geh. in het dingspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm. kant. en $2\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Assen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Norg*; met 30 h. en 170 inw.

Dit geh. heeft eene school gezamenlijk met *Zuidvelde*, welke gemiddeld door een getal van 40 leerlingen bezocht wordt.

Misschien is dit geh. wel de zelfde plaats, waarvan de goederen in 838, door sekeren *Garward de Hazze*, aan de kerk van Utrecht geschonken werden.

WESTERVELDSCHÈ-AA (DE), naam, welken men wel eens geeft aan de riv. de *Aa* in *Zalland*, prov. *Overijssel*, ter plaatse waar zij zich in het *Zwartewater* ontleastte. Zie *Aa*.

WESTER-VERLAAT (HET), verlaat in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, tot uitwatering dienende van den pold. *Bijzen*, in de *Ursumer-trekvaart*.

WESTERVLIER, op sommige kaarten verkeerdelijk **WESTERVLIER** gespeld, huurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en $4\frac{1}{4}$ u. O. van *Deventer*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Goor*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Diepenheim*; met 8 h. en 70 inw.

WESTERVLIER, eigenlijk **WESTERVLIEA** en ook **WESTERVLIA** gespeld, havez. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en $4\frac{1}{4}$ u. O. van *Deventer*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Goor*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. van *Diepenheim*, in de huurs. *Westerulier*, aan de *Schipbeek*.

Deze havezathe was reeds in 1046 bekend, als gelegen in *Isloa*, graafs. *Hamelande*, en werd door Keizer *Hendrik* aan *Braxulbus*, den twintigten Bisschop van Utrecht, geschonken.

WESTERVOORT, gem. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, distr. *Doetsborgh-en-Zevenaar*, arr. *Arnhem*, kant. *Zevenaar* (5 k. d., 1 m. k.,

10 s. d.), palende N. aan de gem. Iathum en Angerlo, O. en Z. aan Duiven, W. aan de gem. Arnhem, aan den grootenweg op Duitschland.

Deze gem. bevat het d. Westervoort, benevens de buurs. IJsseloord. Zij beslaat, volgens het kadaster, eens oppervlakte van 764 bund. 49 v. r. 30 v. ell., waaronder 731 bund 3 v. r. 22 v. ell. belastbaar land; telt 131 h., bewoond door 162 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1000 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw en een weinig handel in vee. Ook is er eene steenbakkerij en eenen windkorenmolen.

De Herv., die er ruim 290 in getal zijn, onder welke 110 Ledenmaten, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Zutphen, ring van Doesborgh, behoort. De eerste, die hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest CONRADUS SAGELIUS, die in het jaar 1609 herwaarts kwam, en in het jaar 1620 naar Doorn vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De 3 Evang. Luth., die er wonen, behooren tot de gem. van Arnhem.

De R. K., van welke men er 740 telt, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van Gelderland behoort, en door eenen Pastoor van het Loo bediend wordt.

Men heeft in deze gem. ééne school te Westervoort, welke gemiddeld door ongeveer 90 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke, van het huis BRUER afkomstig, in het midden der vorige eeuw bezeten werd door de stad Arnhem. Thans is Heer van WESTERVOORT, de Heer Mr. J. J. A. A. BARON VAN PALLANDT, woonachtig te Arnhem.

Het d. WESTERVOORT, oudtijds WESTERVENAR, WESTERFORHT of WESTERVOORT, ligt 1 n. O. ten Z. van Arnhem, in eene zeer vruchtbare streek, ter weerszijden van den grindweg tusschen Arnhem en Zevenaar, waaraan een dertigtal huizen verspreid liggen, zijnde de overige huizen, waaronder vele fraaije boerderijen en buitenverblijven, landwaarts in gelegen. Ten Westen en nabij dit d. loopt de IJssel, waarover, in genoemden weg, in 1844 eene schipburg gelegd is, bestaande uit 14 vaartuigen. Vóór dien tijd lag hier eene pont, welke eene vroegere brug vervangen heeft, die in de krijgsoperatiën, in November 1813, was verdwenen. Het dorp, hetwelk men het eerst vermeld vindt op het jaar 1340, ofschoon reeds op het jaar 1310 zekere JOHANNES DE WESTERVOORT voorkomt, bevat 122 h. en 920 inw.

De Herv. kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. WERNERD was toegewijd, is een zeer oud gebouw, waaraan nog veel duifsteen gevonden wordt, met eenen lagen vierkanten toren met hooge spits, doch zonder orgel. Men wil, dat het eene der eerste kerken is, welke in die streken gebouwd zijn. Zelfs zoude de H. WERNERD, een medgezel van den H. WILLIBROD, omtrent het jaar 736, reeds in deze kerk het Christelijke geloof verkondigd hebben, en aldaar in dat jaar overleden zijn. De legende verhaalt tevens, dat, zijn ligchaam eene uitermate liefelijke reuk uitwasemde, waardoor het geheele Eiland der Batavieren met de aangrenzende plaatsen uitgelokt werd, om den heiligen man eerbied te komen bewijzen. Doch op den zelfden tijd is er onder zijne onderhoo- rige geloovigen over zijn begraafplaats krakeel ontstaan, want die van WESTERVOORT poogden het ligchaam van den heiligen man te behou- den: doch die van Elst wilden het naar zijne woonplaats vervoeren, waar de Man Gods eene begraafplaats voor zich zelve bereid had. De zaak werd aan de Godsbestiering gelaten, en is door een bijzonder mira- kel naar de begeerte der ingezetenen van Elst uitgevallen. Want zijn

• ligchaam werd in een vaarttuig gezet, dat zonder stuurman naar de
 • overzijde van den vloed gedreven is. Daar werd het op een wagen ge-
 • legd, en van twee koeijen, die aan geen juk gewend waren, zonder
 • voerman en langs den regten weg, naar het dorp Elst gevoerd, waar-
 • over onder de geloovigen groote vreugde bedreven werd. Als het daar
 • in de Collegiale kerk, die naderhand op zijnen naam ingewijd is, be-
 • graven was, is het door menigvuldige mirakelen vermaard geworden.
 • Zijn gebeente, dat door BALDWINUS, den vijftienden Bisschop van
 • Utrecht, plegtig ontgraven is, plagt aldaar van de geloovigen tot een
 • hulpmiddel tegen de jigt bezocht te worden. Sedert de Reformatie,
 • werd echter zijn gebeente te Eumerik in het konvent der Jesuiten,
 • als in een heiliger plaats bewaard." In 1826 is deze kerk vernieuwd,
 • hij welke gelegenheid door den Heer GIJSBERTUS VAN ZADENHOFF, toen Heer
 • VAN WESTERVOORT, eene fraaije kerkkroon is ten geschenke gegeven.

De R. K. kerk, aan den H. WERNFRIED toegewijd, is in het jaar
 1841 gebouwd en den 25 Augustus van dat jaar ingewijd. Het is een
 net, langwerpig gebouw, met een klein vierkant kloktorentje en uur-
 werk, doch zonder orgel.

Men wil dat het slot A s c i b u r g i u m eertijds niet ver van hier zoude
 gestaan hebben. Ook ligt in deze gem. het vervallen fort Gelder-
 soord (zie dat woord). Vroeger had men er ook het adell. h. Ha-
 merden; thans eene boerderij.

De kernis valt in Zondag vóór St. Victor of 10 October.

Den 4 September 1799 maakten ruim 200 ongewapende uitgewekenen
 die zich, sedert eenigen tijd, in de destijds Pruisische stad Zevenaar
 hadden opgehouden, onder aanvoering van den gewezen Overste SPREGLER,
 zich, zonder eenigen tegenstand te ontmoeten, spoedig meester van het
 dorp WESTERVOORT. Aldra woei de vergrootende mare van dezen in-
 val, en de daarbij plaats hebbende omstandigheden, naar Arnhem over
 welke stad destijds, geheel ontbloot van garnizoen, slechts omtrent 100
 gewapende burgers tot hare verdediging had, vermits het grootste ge-
 deelte naar Haarlem was uitgetrokken. De tijding van den inval veroor-
 zaakte aldaar geene geringe bekommring, ook vreesde men weldra een
 soortgelijk bezoek te zullen bekomen, en dat de uitgewekenen hunnen
 marsch zonder verwijl vervolgen zouden. Dan, daar zij zulks niet deden,
 maar zich in het overheerde dorp bleven ophouden, met het omverwerpen
 van den vrijheidsboom; het doen afkondigen eener proclamatie van de
 beide Prinsen van Oranje; het uitvaardigen van bevelen, tot het dra-
 gen van oranje, en het uitsteken der vlag van den kerktoeren, zoo gaf
 dit aan de Geconstitueerde Magten binnen Arnhem genoegzamen tijd en
 gelegenheid, om zich zoo veel mogelijk in staat van verdediging te
 stellen, indien de uitgewekenen zich voor de stad mochten vertoonen.
 Spoedig vergaderden de Leden van het departementaal bestuur van den
 Rijn en deed dadelijk de alarmtrom roeren, ten einde alle weerbare
 manschappen, die vóór 1787 en na 1795 de wapenen hadden gedragen,
 op te roepen, om niet alleen het dreigende gevaar van de stad te kee-
 ren, maar zelfs eene poging te ondernemen, om de uitgewekenen tot
 den terugtogt, uit de door hen bezette plaatsen, te noodzaken. Naau-
 welijks liet zich de trom hooren, of men zag van alle kanten een
 aantal burgers naar de bestemde loopplaatsen snellen, die, van be-
 hoorlijke wapenen voorzien wordende, zich bereidwillig toonden, voor
 de rust der stad zorg te willen dragen, waardoor de Kolonel der ge-
 wapende burgermagt SCHOONMAN zich in staat oordeelde, om met een
 detachement van 50 man, voorzien van een stukje geschut, en eenige

artilleristen, naar de boorden van den IJssel te begeven, met oogmerk, om zijne magt dien stroom te doen overtrekken en de uitgewekenen uit hunne pas bezette stelling te verdrijven. Gezegde kolonel te 11 uren 's voormiddags aldaar aangekomen zijnde, en inmiddels de veren te Lathum, Bahr, Rozendaal en te Rheden, door eenige burgers hebbende doen bezetten, vond zich in het ten uitvoer brengen van zijn oogmerk niet weinig belemmerd, daar niet alleen de aken en ponten aan de veren van de gezegde dorpen, maar ook de schipbrug aan het Westervoortsche veer, door de uitgewekenen aan de overzijde der rivier gehaald waren, waardoor de gemeenschap met het in rep en roer gestelde district ten eenen male gestremd was, en hij zich verplicht zag, om met zijn volk, in het gezigt van de uitgewekenen, aan deze zijde der rivier te blijven liggen. Dan nauwelijks hadden de bevelhebbers der gewapende burgers hunne voorposten uitgezet, en het aangevoerde stuk kanon aan den oever geplaatst of een aantal uitgewekenen plaatsten zich op de overgehaalde schipbrug, en begonnen van daar, uit klein geweer, op het detachement te vuren, hetwelk, weldra op gelijke wijze door de burgers beantwoord wordende, een schutgevaarte te weeg bracht, dat meer angst en bekommring, dan wezenlijk onheil veroorzaakte, zoo lang er aan de zijde der burgers geen gebruik van het aangevoerde stuk geschut gemaakt werd. Dan dit laatste bleef niet lang achter, want de Kommandant van het uitgetogen detachement, ziende op welk eene wijze zijne voorposten van de overzijde werden aangevallen, deed zijne geheele magt voorwaarts rukken, en beantwoordde het schieten der uitgewekenen uit het aangevoerde stuk kanon zoo nadrukkelijk, dat dezen genoodzaakt werden, de schipbrug te ruimen, en zich in de naastbij gelegene huizen en achter het hooge rijsgewas, dat aan den dijk stond, in veiligheid te stellen; van waar zij echter bij aanhoudendheid bleven vuren, en eene houding aannamen, als of zij zich tot het uiterste wilden verdedigen, terwijl zij zulk een geweldig vuur, uit hunne jagersbussen maakten, dat de Kommandant van het detachement begon te voorzien, dat hij, bij mangel van genoegzame magt, zijne genomene stelling zou moeten verlaten. Om dit echter voor te komen, zond hij in aller ij eenen courier naar Arnhem, met dringend verzoek, hem ten spoedigste nog eenige manschappen, voorzien van een tweede stuk geschut, toe te zenden. Hieraan werd weldra voldaan, en toen de beide stukken tegen over het veer geplaatst waren, veranderde de zaak derwijze van gedaante, dat de uitgewekenen, na verlies van eenige dooden en gekwetsten, zich niet slechts genoodzaakt vonden uit de huizen, en van achter het rijsgewas terug te trekken, maar tevens besloten, om het geheele dorp, in de grootste overhaasting, te ontruimen, en naar het Pruissisch grondgebied terug te trekken; waardoor het schieten opviel, en dit zoo veel geruchts gemaakt hebbende gevecht ten einde liep.

De gem. Westervoort was een van die streken, welke, bij den watervloed van Januarij 1809, het eerste overstromd en laat weder van water zijn bevrijd geworden, hetwelk ten gevolge had, dat de voorraad van aardappelen genoegzaam geheel bedorven werd en de veldvruchten aanmerkelijk leden. Door den storm van 30 Januarij werd aan een twintigtal daghuurderswoningen, waarvan er sommigen geheel zijn ingestort, eene aanmerkelijke schade toegebracht; doch, hoe zeer men in deze gem., uithoofde van den langdurigen vloed, zeer veel geleden heeft, was men echter in andere opzichten gelukkiger, dan wel in andere streken, vermits noch menschen, noch vee het leven verloren.

WESTERVOORTSCHE-DIJK (DE), dijk op de *Lymers*, prov. *Gelderland*, welke zich van *Geldersoord* tot *Angerlo* uitstrekt.

Bij den watervloed van Januarij 1820 had men alle redenen, om voor het behoud van dezen dijk te duchten, daar de voerdam van het dorp bijna geheel was weggespoeld. De opkistingen beletteden, zoo al niet geheel, dan ten minste voor een groot gedeelte, de onmiddellijke uitbarsting van het gevaar, waardoor er gelegenheid was, om voor de berging en het behoud van menschen en vee te zorgen.

WESTERWAARD (DE) of **ST BALSZAND**, droogte in de *Zuiderzee*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, gedeeltelijk kant. *den Helder*, en daarin gedeeltelijk gem. *den Helder-en-Huisduinen*, gedeeltelijk gem. *Wieringerwaard*, gedeeltelijk kant. *Schagen*, en daarna ten deele gem. *Calandsog*, ten deele gem. *Zijpe-en-Haazepolder*.

Een groot gedeelte daarvan is sedert 1846 ingedijkt, onder den naam van de *Auna-Paulowna-polder*, met eene oppervlakte van 5000 bund. van den meest vruchtbaren grond. Ingesloten W. door het Noord-Hollandsche kanaal en den *Koegrasdijk*, Z. en Z. O. door de *Zijpe* en de *Wieringerwaard*, is deze polder aan de andere zijde door eenen dijk van ongeveer 12,000 ellen of ruim 2 uur gaans van de *Zuiderzee* afgesloten; midden door den polder blijft het *Oude-Vaergat*, als binnenhoesem, stroomen, en verdeelt daardoor den polder in twee afzonderlijke deelen elk door eenen watarmolen op dien boezem ontlastende. Deze polder is provisioneel geheel onder de gem. *Zijpe-en-Haazepolder* gebracht.

WESTERWAARD, buurs. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. N. W. van *Zuidhorn*, gem. en 10 min. N. N. W. van *Grijpskerk*; met 15 h. en ongeveer 190 inw.

WESTERWAL, bank in de *Noordzee*, voor en tusschen de eilanden *Vlieland* en *Torsebelling* aan de westpunt van het laatstgenoemde eiland, Z. van den *Noordvaarder*.

WESTERWALDA, oude naam van *Wassawolde*, prov. *Groningen*. Zie *Wassawolde*.

WESTERWEG (DE), weg in *Oost-Indië*, op het eil. *Java*, in eene noordelijke rigting van *Buitenzorg* naar *Batavia* loopende, over de landen *Gedong-Badak*, *Tjilibeet*, *Bodjong-Gedeh*, *Depok* en *Tjineri*.

Deze weg kan, in het drooge jaargetijde, niet alleen voor rijtuigen, maar ook voor troepen en geschut dienen; maar is, niet begrind zijnde, gedurende den westmonssoon minder bruikbaar.

WESTERWIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. en 6 u. W. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 5 u. W. van *Oirschot*, gem. en 2 u. N. N. W. van *Hilvarenbeek*; met 58 h. en 250 inw.

Dit geh. wordt onderscheiden in twee buurten *Groot-Westerwijk* en *Klein-Westerwijk*. Ondtjids was hier eene kapel aan den H. *Lambertus* toegewijd, welken *Geloofsprediker* men wil dat dit bedehuis zelf noude gesticht hebben. Zij was omtrent 12 Ned. ell. lang en 8 ell. breed, en voorzien van een torentje, waarin eene klok hing. De *Kapellanen* van *Hilvarenbeek* en *Goirle* verrigten er bij beurten de diensten. In het laatste der voorgaande eeuw werd deze kapel afgebroken en doot eene kleinere vervangen, welke omtrent op de plaats van het oude koor gebouwd is.

Onder de oudheden van *Wassawijk* behoort nog een houten kruis, dat er reeds in 1590 geplaatst is. Zie daaromtrent het art. *Doorkruis*.

WESTERWIJK, voorm. buit. in het balj. van *Brederode*, prov. Noord-Holland, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Haarlem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, onder *Wijk-aan-Duin*.

Ter plaatse, waar dit buit. gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 11 bund. 48 v. r. 80 v. ell., worden in eigendom bezeten en bewoond door de Wed. A. DEKKER.

WESTERWIJK (GROOT-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. en 6 u. W. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. W. van *Oirschot*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Hilvarenbeek*. — Deze b. is het westelijke gedeelte van het geh. *Westerwijk*.

WESTERWIJK (KLEIN-), b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, *Derde* distr., arr. en 6 u. W. N. W. van *Eindhoven*, kant. en 3 u. W. van *Oirschot*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Hilvarenbeek*. — Deze b. is het oostelijke gedeelte van het geh. *Westerwijk*.

WESTERWIJTWERD, d. in *Hunsingo*, prov. Groningen, arr. en 5 u. W. ten N. van *Appingedam*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Middelstum*.

Het is een gering dorp, hoofdzakelijk uit verspreide boerderijen bestaande. Men telt er 37 h. en 210 inw. en met de daartoe behorende geh. de Breeken, Engeweer en Op de Palen 46 h. en 350 jaw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

Behalve de wierden, waarop de Breeken en Engeweer liggen, zijn er nog drie anderen, waarvan de eene $9\frac{1}{2}$ bund. beslaat. De grond is gemengde klei; doch ten Z. van de Palen, oostwaarts, is het land laag; men heeft er 2 of $2\frac{1}{2}$ palm. bouwgrond, daarna knik of knipklei en rooddoorn tot twee palmen en dan weder klei. Langzaam loopt echter het land van die zijde op, en hier treft men keurige en vruchtbare landerijen. Tusschen Engeweer en de Roode School is nog een oud bed zichtbaar, hetwelk in den Romeinsche tijd tot eenen weg van gemeenschap soude hebben gediend. Voorbij dit dorp loopt het zeer belangrijke *Westerwijtwerder*-maar (zie het volgende art.).

De Herr., die er 200 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Middelstum* behoort. Spoedig na de reductie der prov. Groningen is deze gem. met die van *Zuidwold* door éénen Predikant bediend geworden, zijnde de eerste, die in deze combinatie het leeraaramt heeft waargenomen, geweest *RECHENUS ADOLPHI ENNEBUS*, gedurende wiens bediening, in het jaar 1603, deze beide gemeenten gesecheiden werden, zoodat hij *WESTERWIJTWERD* alleen bleef bedienen, waar hij in 1615 overleed. In het jaar 1692, gedurende de bediening van *TISONIUS ANTONIDES*, die hier in 1689 gekomen was, werd *Menkeweer* met deze gem. vereenigd, doch in 1828 werd deze combinatie weder ontbonden en *Menkeweer* met *Onderdendam* en *Onderwierum* vereenigd, blijvende toen *IZAACK BOSCH KRISSE*, die er in dat jaar beroepen was, alleen de dienst te *WESTERWIJTWERD* waarnemen. Het beroep is eene collatie van het adellijk geslacht van *Luws*, te *Middelstum*. De kerk is een langwerpig gebouw, zonder toren of orgel. Men ziet daaraan echter nog het muurwerk van eenen voormaligen naaldtoren, die in het jaar 1854, wegens bouwvalligheid, afgebroken is.

De Christelijke Afgescheidenen, die men er 100 telt, behooren tot de gem. *Bedum-en-Middelstum*. — De 8 Doopsgez., welke er wonen, worden tot de gem. van *Huizinge-en-Wester-Beemden* gerekend. — De

10 R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Bedum*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 50 leerlingen bezocht.

Voorheen was *WESTERWIJTWERD* met *Huisinge* een staande heerl., later met *Middelstum*, en het behoorde onder de scheppertij van het huis *Bwsum*.

Ten Noordoosten van dit dorp ziet men eenen ronden heuvel, op eene groote terp, welke met gracht en wal is omgeven geweest. Ook zijn er in de zoogenoemde *Zevengrassen* lijkbussen gevonden, waarvan in 1828 nog eene urne werd bewaard.

WESTERWIJTWERD is de geboorteplaats van den Genees- en Wiskundige *Johannes Bonaeus*, geb. in 1618, † in 1696, als Hoogleeraar in de Wiskunde te Groningen.

WESTERWIJTWERDER MAAR (HET), water in *Hwningo*, prov. *Groningen*, dat, met eene schutsluis, uit het *Damsterdiep* voortkomende, met eene westelijke strekking in het *Stedamer-maar* uitloopt, alsoo eene gemeenschap daartelt tusschen het *Damsterdiep* en het *Boterdiep* te *Onderdendam*. Dit maar wordt voor de scheepvaart en het welzijn der provincie *Groningen* van ongemeen veel belang geacht. Het ware zelfs te wenschen, dat het ruimer en dieper werd gegraven, even als andere hoofdkanalen.

WESTERWIRT, voorm. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie *Westward*.

WESTERWOLDE, lands., prov. *Groningen*; palende N. W. en N. aan het *Oldambt*, waar de *Pekel-Aa* en achter het *Bulster-verlaat* de *Westerwoldsche-Aa* de scheiding is, O. aan de kon. *Hannover* en *Pruissen*, Z. en Z. W. aan de prov. *Drenthe*.

In vroegere tijden was *WESTERWOLDE* het zuidelijkste of bovenste gedeelte van *Reiderland*. *Bellingewolde* en *Blijham* wilden (zoo als ook nog *heden*) niet onder *WESTERWOLDE* gerekend worden en hadden eenen eigen regtstoel. *WESTERWOLDE* was, even als alle andere gedeelten der oude *Friesche Zeelanden*, vrij en op zich zelven, daar het geen eigenlijken *Landsheer* kende. Het was echter daarin onderscheiden van het *Oldambt* en de *Ommelanden*, dat het, in de bediening van het regt, zulke hoofdingen niet had, welke daartoe wegens het bezit van sekere uitstreckende hoerden lands, bevoegd waren; maar dat die telkens, bij vrije keus der dorpelingen gekozen werden. Deze *Rijters*, twaalf in getal, en genomen uit de vijf hoofddorpen *Sellingen*, *Onstwedde*, *Vlagtwedde*, *Wedde* en *Vriescheloo*, oordeelden te zamen en maakte dus uit eene *Westerwoldsche warf*.

In het jaar 1316 ging *WESTERWOLDE*, waarschijnlijk door overmagt gedrongen, met den *Bisschop van Munster* enen zoen aan, inhoudende, dat ieder huisgezin, waarin eene voorhaard was, jaarlijks te *Ondehaven* een hoen moest komen aanbieden, ten teeken van schatting en hulde, waarvoor die kerkvoogd aannam het landschap te beschermen en te bewaren bij zijne oude regten en gewoonten. Houwel dit nu, in den smaak dier tijden, een sterk blijk van onderboerigheid was, verloren echter de landsvrijheden en gewoonten daar weinig bij; maar hetgeen toen nog stand hield, veranderde na verloop van jaren. Immers in enen brief van 1400 lezen wij, dat *Ecco Aoding* niet alleen *Hoofding* was over geheel *WESTERWOLDE*, maar dat gerigt reeds erfelijk in zijn geslacht had weten te brengen. Want *HALE* en *ROLE*, zijne twee zonen, ontvangen in dien brief, van *Bisschop OTTO* en het kapittel te *Munster*, erfelijk ter leen het gerigt van *WESTERWOLDE*, met alle die oude regten, welke hunne ouders en zij tot

nog toe rustig en vreedzaam hadden bezeten, mits dat zij het Munstersche stift getrouw bleven en, des aangemaand, dat te voet en te paard verdedigden. Bij die handeling is geen zweem van toestemming der ingezetenen, waaruit men afnemen kan hoezeer hunne staatkundige vrijheid gedaald was. Uithoofde nu van deze leenroerigheid, wordt Hajo te Westrawolde (want dus schreef dit geslacht zich gewoonlijk met weglating van de geslachtsnaam Addinc) in een verdrag van 1427 geteld onder de dienaren en gehulde knechten van het Munstersche stift. Men moet echter uit dit erfelijk hoofdlingschap der Addinc's niet besluiten, dat der ingezetenen regten geheel verdwenen waren en hunne vorige Landsrighteren niet meer bestonden. Uit latere stukken blijkt, dat die twaalf, sedert Gezworenen genoemd, in stand zijn gebleven, maar dat zij tot een Opperhoofd en Voorzitter ontvangen hadden eenen Righter, inzonderheid aldus betiteld. In het eerst namen de Addinc's deze waardigheid in persoon waar, maar naderhand lieten zij die van hunnentwege bekleeden. De heerschezucht der Addincs ging eindelijk zoo ver, dat de ingezetenen van Westrawolde, in het jaar 1447, daartegen een verbond sloten met de stad Groningen, waarin onder anderen vastgesteld werd: dat van de vonnissen der Meente (d. i. gezamenlijke Landrighteren) binnen tien dagen beroep kon ingesteld worden op den Raad in Groningen. Hoewel nu dit verdrag was aangegaan, met voorbehoud van de oude geregtigheden van Eeco Addinga, was het niettemin tegen hem gerigt, en dat beroep ingevoerd, wyl de inwoners beducht waren, dat Addinga, meester van het slot te Wedde, daarbij een Leenman van Munster, tot nadeel der algemeene vrijheid, te veel invloed kon hebben op hunne Landgezworenen, lieden uit den boerenstand en ligtelijk bevreesd te maken. Zij wilden zelfs wijders, dat niet Addinga, maar zij den Righter of Voorzitter der twaalf Gezworenen zouden aanstellen; doch toen Eege zich hier tegen kantte, werd dat verschil onderworpen aan scheidsmannen, en toen dezen het onderling niet eens konden worden, namen zij tot Overlieden de Burge-meesteren en Raad te Groningen, door welke op den zelfden dag, waarop het vorige verbond geteekend is, eene uitspraak gedaan werd van den volgende inhoud: „dat Eege wel den Regter in Westrawolde zoude zetten, maar dat die wonen moest in Onstwedde of in Vlagtwedde, dat die een redelijk man ware, in den lande geboren en, een eigen geërfd en van goeden geruchte; zullende zijne bediening voortduren, zoo lang hij de gemeente beviel, maar op haar verklaard ongenoegen door eenen anderen vervangen worden.” De steun, die de Landrighteren van het Groninger verbond ontleenden, werd het volgende jaar zichtbaar, bij gelegenheid, dat zij eenen Reiderlander gelijk gaven tegen iemand, welke door Eege voorgestaan werd. Daar hij nu zulks aan de Righteren, om Groningenshalve, niet durfde wreken, deed hij het, naar zijnen heftigen aard, den vreemden pleiter bezuren, met dien op te vangen en eenen tijd lang op het slot te Wedde opgesloten te houden. Wanneer daarop de Regering van Groningen en de Hamburger's, destijds meester van Emden, zich de zaak, op klagte van de Reiderlanders, ernstig begonnen aan te trekken, kwam de Bisschop van Munster tusschen beiden en men kwam in onderhandeling. Maar dit geval leerde aan Addinga, van hoe veel belang hem de vriendschap van de naburige vermogende Heeren was, te meer daar hij het Groninger verbond in zijne heerlijkheid gaarne vernietigd zag. Hij stond daarom, ten jare 1453, aan Ulrich van Greetzyl, een magtig Heer in Oost-Friesland, alle die regten af, welke hij, wegens zijne

grootmoeder (Fokke Kewesma, een broeders dochter van Oeko), op Aurich en Broekmerland kon geacht worden te hebben; en weinige jaren daarna, te weten in het jaar 1459, droeg hij zich in eene volstreckte leenroerigheid op aan den Bisschop van Munster. Hierin is niets verwonderlijks, maar wel, dat hij daartoe mede bewogen had de gemeente van Westwolda, of, gelijk er in den brief staat, *de gemeene Raadsmannen, onderzaten en inwoners van het gansehe land Westwolve*, welke, even als in de bescheiden van 1316, gezegd worden te wonen in de vijf kerspelen Sellington, Onstwedde, Vlagtwedde, Wedde en Loc. Waarschijnlijk verviel na het Groninger verbond, maar Ecce slaagde echter niet in de voorgenomene onderwerping der ingezetenen, want die vernieuwden, ten jare 1470, op eigen gezag, en zonder voorkennis van hem, hun landregt (1), waarin zij zich toekenden de keuze des Regters. Of hij nu, daarover te onvrede, bij den Munsterschen kerkvoogd geen troost gevonden, en daarom zich tot anderen gewend hebbe, vindt men niet geboekt, maar het is zeker, dat hij in 1474 van de Abdij Corvey ter leen nam het land van Westwolda. Hoe nu dit stift de grondheer van Westwolda geworden zij, en diensvolgens gerechtigd was het ter leen uit te geven, vindt men niet opgeteekend, maar in eenen anderen brief van dat zelfde jaar, lezen wij, dat die beleening van des Abts zijde voorbedongen werd, niet te mogen strekken tot nadeel der regten, welke de Bisschop van Munster op Westwolda had, naar inhoud der voorheen gemaakte verdragen. Dan Adriaen was op die nieuwe verbindtenis zoo stout, dat hij den landman in niets meer ontzag. Hieruit ontstond een ophoop van het volk, waarin hij dood geslagen werd. Zijn zoon en opvolger Hajo verbond zich toen nader met den Bisschop van Munster, wien hij zijn slot te Wedde in eigendom overdroeg, doch dat weder van hem ter leen ontving; waarna hij eene bittere wraak op de inwoners, als moordenaren zijns vaders, nam. Nog wreeder dan deze, spiegelde hij zich niet aan diens ongeval, maar spaarde zelfs de geestelijkheid niet, zoodat hij twee Priesters op eene allerwreeddaardigste wijze, en wel den eenen met eigenhand, om het leven bragt. Kort daarna in onmin geraakt met de Groningers over Blijham en Bellingwolde, die hij tot het Westwoldsche trok, terwijl de Raad van Groningen, als bezitter van het Oldambt, die aan dat laatstgenoemde landschap onderhoorig bielde, moest hij voor de overmagt bukkende, zijn slot te Wedde overgeven, hetwelk terstond, tot vreugde des landmans, ten gronde toe geslecht werd. In plaats nu dat de Munstersche kerkvoogd zich zijnen leenman had aangetrokken, verliet hij dien; en stond, daar hij naar de tijden zich schikte, voor 2500 Rijsche guldens (3800 guld.), aan den Raad van Groningen af al dat regt, hetgeen Hajo en diens voorouders over Westwolda gehad hadden, onder voorwaarde van, met het weder opbrengen dier som, ook het leen zelf weder in te lossen. De regering van Groningen bouwde daarop aan den oever der Pekel-A een slot, en gaf dat den naam van Pekelborg. Zij stelde daarin wijders eenen kastelein, wien zij het gezag gaf over Westwolda en het Oldambt aan gene zijde des Dollards; dat is, over Blijham en Bellingwolde, die, ofschoon aan de overzijde van den suider inham des Dollards, door de Groningers getrokken werden tot het Oldambt. Over dit slot vatte de Bisschop wel eenige argwaan op, maar die werd

(1) Dit landregt, met dat, hetwelk in 1566 herzien en vermeerderd is, is gedrukt in het 4e deel der werken van *Pro excolendo jure Patrie*.

gesteld door eene verzegelde belofte, van buiten zijne toestemming geene andere sterkten te zullen bouwen.

ADDINGA, aldus door zijnen Leenheer ontzet, nocht eerst hulp bij de abdij van Corvey, waaraan hij zich in 1482 tot Leensman opdroeg; en daarna in 1486 bij den Bisschop van Munster, doch deze stond hem alleen toe het verwoeste slot op te timmeren, mits het niet sterker te maken, dan hem aangewezen zou worden. In dien toestand bleven de zaken, tot in het jaar 1498, wanneer CORBRAD, Bisschop van Munster, het Westerwoldsche niet alleen terug vroeg van den Raad van Groningen, maar die ook drong om af te zien van de dorpen Blijham en Bellingewolde. De insage in het rechtswezen werd toen niet eens den Heer ADDINGA terug gegeven; daar het uit eenen brief van 1504 zeker blijkt, dat zulks alleen geschiedde op naam van den Prelaat. Of hij naderhand ten vollen hersteld zij, is onzeker, men heeft wel eenen brief van 1526, waarbij de abdij van Corvey aan HAJO ADDINGA, een zoon van GEORG, en kleinzoon van HAJO, de heerlijkheid WESTERWOLDE beleend werd, maar, bij mangel van andere bescheiden, kan men niets stelligs daarvan zeggen.

Doch hoe dit ook zij HAJO's gezag duurde ten minste kort, omdat de Hertog van Gelder, nadat hij het Westerwoldsche met zijne krijgshenden bezet had, zich daarvan ook als Heer gedroeg. Immers gaf hij aan BERNH VAN HACKFOOT ter leen het huis te Wedde en het Oldambt en in 1556 was GEORG VAN MUYSEN des Hertogs Slotvoogd in Wedde. Hier van daan waarschijnlijk dat Keizer KARL V, nadat zijn Stedehouder GEORG SORNEK VAN TAOTREURE in het opgemelde jaar het geluk had gehad den Gelderschen uit Stad en Lande, Drenthe, en WESTERWOLDE te verdrifven, dit landschap beschouwd heeft, als eene aanwinst door het regt des oorlogs verkregen. Althans hij beleende, zonder acht te slaan op de ADDINGA's, den gemelden SCHENK met deze heerlijkheid en wel ten Overijsselschen leen.

Deze ontzetting viel het Munstersche stift en de ADDINGA's smartelijk, en zij bragten daartegen wel hunne klagten in bij het Rijkskamergerigt te Spiers, maar die bleven, gelijk wel te vermoeden viel, aldaar aan den spijker hangen. Naderhand zocht de weduwe van ADDINGA, heel bij het Gouvernement te Brussel, doch te vergeefs, waarna zij, als de zwakkere, zich heeft moeten onderwerpen. Na den dood van SCHENK in 1540 volgde hem zijn zoon, mede GEORG geheeten, op. Van dezen SCHENK melden eenige aantekeningen, dat hij een doorbrenger zoude geweest zijn, en ALYNE schrijft hem een onnoozel verstand toe, zeggende: »SCHENK liet een zoon na, die zijnen vader van geeste geenzins gelijk was; deze droeg de heerlijkheid over aan die van ARMBURG voor of op zeer slegte conditiën." Volgens geschrevene aantekeningen zoude de Stadhouder ARMBURG een onedelmoedig gebruik van de opgemelde geestgesteldheid gemaakt hebben, met SCHENK dit leen af te troonen, onder belofte van hem gedurende zijn leven duizend gulden jaarlijks te betalen, doch die hij geen enkele maal zou hebben ontvangen, alzoó hij in het eerste jaar was komen te sterven. Doch dit daargelaten, de overdracht is zeker en de handeling voltrokken in het begin van 1562; daar die Heer in zijnen reversaalbrief aan WESTERWOLDE, van den 13 Mei van dat jaar zegt, dat hem gisteren door die van WESTERWOLDINGELAND was hulde gedaan en trouw gezworen.

Op ARMBURG, geneueveld in den slag bij Heiligerlee, ten jare 1568, volgde zijn zoon KARL, wiens weduwe, in de stukken betiteld als

Hertoginne van Aarschot, Prinsesse Gravinne van Aremborg, uit naam en van wege haren zoon **FILIPS**, de heerlijkheid **WESTERWOLDE**, in 1617, aan den Amsterdamschen koopman **WILLEM VAN DEN HOVE** opdroeg. Deze koper ondervond echter, hier komende, dat het gemakkelijker geweest was de heerlijkheid te koop, dan in het gerust bezit daarvan te geraken, daar hem seer vele hinderpalen in den weg gelegd werden door Stad en Lande, door de erfgenamen van **JOOST LEWE** en door de **Westerwolders** zelven. Hij hoopte die echter, met vertrouwen, ook om zijne nauwe vriendschap met den Heer **VAN OLDENBARNEVELD**, te zullen te boven komen, tot dat hem de gevangenzetting en daarna de teregtstelling van gemelden Heer allen moed benuw; waarop hij aisch genegen toonde de heerlijkheid weder te verkoopen. Van deze gelegenheid maakte de stad Groningen gebruik, als voor welke het verkrijgen van **WESTERWOLDE** zeer begeerlijk moest zijn, eendeels, om te beter hare oogmerken op de aanzienlijke aanslijkingen van land tusschen het Oldambt en de Westerwoldsche dorpen **Blijham** en **Bellingewolde**, te volvoeren; anderdeels om het klooster **Ter-Apel**, wereldlijk verklaard, met alle de landertjen, bosschen en veenen in beslag te nemen. Door middel van den Stads-Secretaris **WINSHEMIUS** en den Hoogleeraar **HUMISA** werd, in 1619, de koop gesloten met **VAN DEN HOVE**, voor 140,000 gulden en eene vereering van 1500 gulden aan den Hoogleeraar **PIJNACKER** en diens schoonzoon **MOORS**, waarvan de beleenbrieven in de stadsarchieven zijn berustende. Van dien tijd af is Groningen in het ongestoord bezit van deze heerl. gebleven, ofschoon niet zij, maar iemand, gewoonlijk een uit hare regering, daartoe benoemd, bij de vier Leenheeren (te weten: den Raad van Brabant, de staten van Holland, Friesland en Overijssel) er mede beleend werd, na wiens dood telkens een ander moest voorgesteld en aangenomen worden; doch deze bekende Leenman oefende geen gezag in de heerlijkheid, daar de Raad van Groningen het hoofdbestuur aan sich gehouden had en het overige, met het regtswezen, namens de stad, liet waarnemen door eenen Drossaard en twee Righeren. Eigenlijk moeten onder **WESTERWOLDE** alleen gerangschikt worden de kerspelen **Onstwedde**, **Vlagtwedde**, **Wedde**, **Sellinge**, **Vriescheloo**, het Klooster **ter Apel** en de **Bourtange**. Oorspronkelijk toch behooren **Bellingewolde** en **Blijham** daartoe niet. De ingezetenen dezer twee dorpen willen ook onder de **Woldingen** niet gerekend worden: zij verschillen mede van hen in kleeding en levenswijze. Ook moet men vooral onder het oog houden, dat het zoogenaamde **WESTERWOLDE**, dat voormaals niet tot de provincie Groningen, maar tot de Generaliteitslanden en dus ook eigenlijk buiten het Oldambt behoorde, eertijds in 2 regtstoelen, in dien van **Westerwolde** en **Bellingewolde** namelijk, verdeeld was. Tot den eersten regtstoel hebben de eerst genoemde dorpen behoord, de tweede bevatte **Bellingewolde**, en **Blijham**, **Oude-Pekela** cum annexis, ende **Oude- en Nieuwe-Schansen**.

Onder **Bellingewolde** zijn in oude stukken begrepen **Bellingewolde**, **Blijham** en **Uitham**, doch het laatste gehucht beteekent niet veel.

In de noordoostelijke smalle streek van **WESTERWOLDE**, in den algemeen zinn, liggen: de **Nieuwe-Schans** of **Lange-Akkerschans**, de **Oude-Schans** of **Bellingewolderschans**, **Bellingewolde**, **Blijham**, **Oude-Pekela**, **Wedde**, **Vriescheloo**, **Onstwedde**, **Vlagtwedd**, de **Bourtange**, **Sellinge** en **Ter Apel**, thans de 6 volgende gem. uitmakende: **Bellingewolde**,

Nieuweschans, Onstwedde, Oude-Pekela, Vlagtwedde, en Wedde. Men telt er 2140 h., bewoond door 2750 huizes., uitmakende eene bevolking van 15,800 inw., die meest hun bestaan vinden in landbouw, handel en fabriekwezen.

De grond is noordwaarts van Blijham tot door de Langakkerschans een goede klei, geheel aangeslijkt uit den Dollart; ten Oosten, Zuiden en Westen wordt het van Hannover, Drenthe en het Oldambt gescheiden door uitgestrekte veenen; de middellengte, van het klooster ter Apel af tot Wedde toe, is een hooge zandige grond, en wel geschikt tot houtgewas. Van hier dat het den naam heeft van *Worps*, en wel van *WESTERWOLDE*; als zijnde het westersche woud ten opzichte van Munsterland.

Dit landschap wordt in de lengte doorsneden door onderscheidene kleine beken alle den naam van *Aa* hebbende, hoewel ter onderscheiding de Ruiten-Aa, de Mussel-Aa, de Onstwedder-Aa, de Pekel-Aa en de Rekker-Aa geheeten. De meeste dezer riviertjes vereenigen zich te Wedde, alwaar zij een voor tamelijke schopen bevaarbaar water vormen, dat bij het Bulster-Verlaat nog vermoorderd wordt met de Pekel-A. Alsdan is het de algemeene Westerswoldsche-Aa, welke bij de Statenzijl in den Dollard valt, en langs welke de Pekelderschepen de turf naar Holland en de Oostzee overbrengen.

De Herv., die er 12,800 in getal zijn, onder welke 2500 Ledematen, maken de volgende 12 gem. uit: Ter-Apel, Bellingwolde, Blijham, Bourtange, Nieuweschans, Onstwedde, Oude-schans, Oude-Pekela, Sellinge, Vlagtwedde, Vriescheloo en Wedde, welke even zooveel kerken hebben en door even zoo vele Predikanten bediend werden.

De Evang. Luth., die er 200 in getal zijn, behooren tot de gem. *Pekela*. — De R. K., van welke men er 800 aantreft, passeeren in de *Pekela*.

Men heeft er 14 scholen, als: ééne te Ter-Apel; twee te Bellingwolde, ééne te Blijham, ééne te Bourtange, ééne te Nieuweschans, ééne te Onstwedde, ééne te Oude-schans; twee te Oude-Pekela, ééne te Sellinge, ééne te Vlagtwedde, ééne te Vriescheloo en ééne te Wedde, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van ruim 1800 leerlingen bezocht worden.

Toen de Stadhouders van Groningen *JURIAAN SCHENCK VAN TASTHEDERE*; in het jaar 1536, de Gelderschen binnen Appingedam belegerd hebbende, vernam dat 2000 Denen op marsch waren, om de belegerden te ontzetten, gebood hij die van Friesland en van de Ommelanden, de legerplaats gewapenderhand te komen bezetten; terwijl hij zelfs met het geoefend krijgsvolk den vijand te gemoet toog. In het *Westerwoldsche* had bij het geluk hem, daar niet op verdacht, ten strijde te noodzaken; met dat gelukkig gevolg, dat de Denen geheel geslagen werden, en hunne bevelhebbers, de Ridder van *RANTHOU* en *GEORGE VAN MUNSTER*, Slotvoogd van Wedde, gevangen gemaakt.

In het jaar 1579 werd *WESTERWOLDE*, door sekeren Overste van *STRANDBACH*, deerlijk geplagd en gebrandschat.

Het wapen van *WESTERWOLDE* bestaat uit eenen knielenden Bisschop, met aan de eene zijde een bisschopsstaf en aan de andere zijde een tak.

WESTERWOLDSCH-AA (DE), riv. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie *AA (WESTERWOLDSCH)*.

WESTERZAND (HET), naam, welken men wel eens geeft aan het d. *OLDBEEK* in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*. Zie *OLDBEEK*.

WESTERZAND (HET), ook enkel met **ZAND** genoemd, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. N. O. van *Grootegast*, ½ u. N. van *Sebaldeburen*, waartoe het gedeeltelijk behoort, ½ u. O. van *Lutjegast*, waartoe het overige gedeelte behoort; met 14 h. en ruim 80 inw. — Men vindt er nog de burgstede van den gesloopten burg *Buikstede* of *Boekstede*.

WESTER-ZANDING, meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*. Zie **SANDING** (**WESTER-**).

WESTERZIJEVAART (DE), vaart in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, welke aan den zanddijk onder *Beckum* een begin neemt en in eene zuidwestelijke rigting naar de *Limmervaartbrug* onder *Limmen* loopt, waar zij zich in de *Schulpvaart* ontlast.

WESTEGAMP, voorm. buit., in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **WESTKAMP**.

WESTFLINGIA of **WESTFLINGA**, voorm. graafs. vermeld in eenen giftbrief van *Koiser*, *Harald IV*, van 1 Mei 1064, als gelegen aan den *Rijn*. Men vermoedt dat er dat gedeelte van de prov. *Zuid-Holland* toebehoord heeft, waar nu *Leyden* ligt.

WESTFORT (HET), voorm. fort in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zee-land*, gem. *Biervlies*, in den westelijken hoek van den kleinen *Zuid-dorp-polder*. Het was eene kleine vereschansing, aangelegd bij het graven der *Linie* in 1736, tot hare dekking, doch reeds in de laatste helft dier eeuw weder verlaten en thans geheel verdwenen en geslecht.

WEST-FRANKENLAND (HET NIEUWE-), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **NIEUW-WEST-FRANKENLAND**.

WEST-FRANKENLAND (HET OUDE-), pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. en gem. *Schiedam*; palende N. en O. aan de stad *Schiedam*; Z. aan het *Nieuw-West-Frankenland*, W. aan den *Kortlandsche-polder*.

Deze pold., welke vermoedelijk in de sestiende eeuw bedijkt is, bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 63 bund. 41 v. r. 61 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene sluis, zijnde de zelfde als waardoor de pold. *Nieuw-West-Frankenland* ontlast wordt, op de *Buitenhaven* van *Schiedam*, van het overtollige water ontlast.

Bij den watervloed van *November 1775*, werd deze polder even als *Oost-Frankenland* overstromd, zoodat het water tot aan de stad vloeide, en de tuinen, gelijk ook de plantaadje, derwijze onderliepen, dat men er met schuiten kon doorvaren. De oudste lieden konden zich niet herinneren zulk eene overstroming beleefd te hebben, dewijl het water te dezer tijde acht duim. hooger was dan in het jaar 1682, en twee duim. hooger dan in het jaar 1717.

WESTFRIESCHE-ZREDIJK (DE), dijk, prov. *Noord-Holland*.

Deze dijk moet reeds gelegd zijn vóór het jaar 1268, want in handvesten van *Frens V*, *Graaf van Holland*, in dat jaar, aan die van *Medemblik* in het bijzonder en aan die van *Droegterland* in het algemeen, verleend, wordt deze dijk reeds genoemd, doch zonder bepaling van uitgestrektheid. *Graaf Jan I*, zijn zoon, spreekt in een handvest, in het jaar 1299, aan die van *Enkhuizen* gegeven, van het schouwen op den dijk, door *Heemraden* met den *Regter*. Wij vinden dezen ouden *Westfriesche-Zredijk* bepaald gegaan te hebben, gelijk hij nog genoegzaam in de zelfde streek loopt, van de *Friesche poort* der stad *Alkmaar* af, noordwaarts op, langs de vaart van *Koedijk*, met den *Reekerdijk* tot *Krabbendam* toe; van daar voorts met

den dijk, genaamd den Friesche-dijk, voorbij St. Maarten, Burghorn en de Keins tot Kolhorn; van Kolhorn, langs de Zuiderzee, voorbij Winkel, Eerawoude, Lambertschagen en Alnerdorp tot Medemblik; van daar insgelijks langs deze zee voorbij Wervershoofd en Heer-Huigenkogge, tot in en door de stad Enkhuizen, en zoo verder langs de zee voorbij Broekerhaven, Oosterleek, Wijdenes en Schellinkhout, in en door de stad Hoorn, van waar hij westwaarts op voortgaat, met den Oudendijk naar Avenhorn en voorts met den Walingsdijk voorbij Ursem tot Rustenburg en langs de Sobermeer met den Huigendijk voorbij Oterleek tot aan den Geestmer-Ambachts-dijk en, met dezen en zijnen omloop, achter Oudorp om, langs het Zeglis en de Stadsgrachten van Alkmaar, tot weder aan de Friesche-poort dier stad. De omtrek van dezen dijk wordt op eene lengte van meer dan 51,500 reeden Dregterlandsche-maat (124,000 ell.) begroot, daaronder echter is niet begrepen de Huigendijk, die bij de bedijking van den Schermeer in onderhoud aan de dijken is overgaan en thans een gedeelte van den ringdijk van die bepodering uitmaakt, heeser toeh tot den binneringdijk van Westvliet behoorende.

Tot in het midden der zeventiende eeuw was het onderhoud van den Westfriesche-zeedijk niet gebragt tot gemeenschappelijken last van alle ingelanden, maar het aandeel in den dijk van ieder dorp voor elk bijzonder gebleven. Hiernit rezen somwijlen vele klagten en twisten tusschen de wederszijdsche ambachten, wegens ieders aandeel tot herstel en onderhoud van den gemeenen omringdijk, achtende sommigen zich daarbij benadeeld en hoven hun vermogen bezwaard. Bij het hof was reeds in 1641 eene uitspraak gedaan over die geschillen, en eene algemeene verstoeling bevolen, maar dit was van geen vrucht. Naderhand werd deze zaak voor den Hoogen Raad gebragt en het verliep tot den 4 Julij van dat jaar, wanneer, bij voorraad, een verdrag gemaakt werd, tusschen Burgemeesteren en Regeerders der steden Hoorn, Enkhuizen en Medemblik en de platteland-steden en dorpen van Dregterland, requiranten, mitagaders Dijkgraaf en Gecommitteerden van de Vier-Noorderkoggen, met hen, gevoegd ter eener, op en tegen den Dijkgraaf van Geestmer-Ambacht en de Schager-kogge, Waartgiesen en Ursem, mitagaders Gedeputeerden van de Nedorper-kogge, gerequireerden ter andere zijde, waarbij het Hof ordonneert: » dat, tot meerder verzekering van het gemeene Land van Westfriesland tegen inbreuk of inundatie, bij » provisie en in maniere van gemeene dijkagie, tot alles, zoo gewoon » als noodwendig buitengewoon onderhoud, reparatie en werken, die » aan den geheelen Westfriesche-omringdijk of eenig gedeelte van dien, » in eenige van de Ambachten zonden worden besteed, gemaakt en » omgeslagen, na den 5 Julij dezes jaars 1650, bij ieder van de twistende partijen zouden worden gecontribueerd in sulker voegen, dat » zou worden opgebragt en gedragen, in elke 100 gulden: bij Dregterland 35 guld., bij de Vier-Noorder-koggen 28 guld., bij Geestmer-Ambacht 20 guld., bij de Schager- en Nedorper-koggen 17 guld., blijvende ieder van de verschillende » partijen vrij, ingevalle eenige van hen bij deze voorloopige dispositie » mochten meenen bezwaard te zijn, hunne declaratiën deswege in te » brengen." Daarna is door den Hoogen Raad, in het jaar 1657, in de bovengemelde quote, bij wijze van accoord, of bij nader provisionele sententie, de volgende veranderingen gemaakt, dat de quota van Dregterland zoude zijn 33½, van de Vier-Noorderkoggen 50½,

van Geestmer-Ambacht, met Valkoog, Oterleek, Waargiesen en Ursem 21, Schager- en Nidorper-kogge met Burghorn 18 ten hondert. Dus werd het onderhoud van den Westfrieschen zeedijk, sedert dezen tijd, gebracht tot eenen gemeenen last van alle ingelanden. Bij sententie van den Hoogen Raad van 12 October 1698, is deze quote nogmaals gewijzigd en wel in dier voege, dat sedert dien tijd wordt gedragen in elke 100 guld.:

door Dregterland	f 57½.
door de Vier-Noorderkoggen.	53½.
door Geestmer-Ambacht.	18.
door Schager en Nidorperkoggen.	14.

f 100.

terwijl het ambacht hetwelk meer dan zijne quote uitgeeft van dit meerdere een vijfde deel voor zijne rekening moet houden. — Welk vijfde alsoo niet onder de omslag over de andere ambachten begrepen wordt.

Aan dezen dijk heeft men in de laatste jaren, op eene groote schaal, zoo door verhooging der dijkskruinen als verzwaring der steengloedijngen, de meest doelmatige versterking gegeven, waartoe de middelen, die ter beschikking van de daarbij betrokken dijksbesturen stonden, de gunstige gelegenheid aanbood.

WEST-FRIESLAND, landstreek, prov. Noord-Holland.

Men verstaat daardoor in het bijzonder dat gedeelte van het Noorderkwartier, hetwelk, in het algemeen genomen, ten Westen paalt aan Kennemerland; waarvan het door den Schoorlache zeedijk gescheiden was, en zich ten Oosten uitstrekt tot aan de Zuiderzee; zoo als het tusschen een ander gedeelte van Kennemerland, benevens den Zeevank en Waterland ten Zuiden gelegen is; hebbende door eene uitsprong van het Westen naar het Oosten, ook de Zuiderzee, gedeeltelijk ten Zuiden en ten Noorden; zijnde de Zijpe de Wieringerwaard, de Waard-en-Grootgronden, de Anna-Paulowna-polder en het Koegras, de buitendijksche gronden van WESTFRIESLAND. Het is duister, wat men bij de schrijvers, en inzonderheid in handvesten, plakkaaten en andere openbare schriften door WESTFRIESLAND verstaan moet, en de steden Hoorn, Enkhuizen en Medemblik hebben zich alleen als Staten van WESTFRIESLAND gedragen, doch men drukt zich wel zoo naauwkeurig uit, wanneer men, door WESTFRIESLAND de landstreek verstaat, waarvan wij de gelegenheid hier boven beschreven hebben. Deze belendingen schijnen ook haren oorsprong te hebben van den ouden Westfrieschen-zeedijk. In desen zin en met betrekking tot dezen zeedijk is het de waarheid, als de schrijvers te kennen geven, dat WESTFRIESLAND, waarvan de landscheiding aan de zijde van Kennemerland en Waterland minder kenbaar is dan aan den seekant, echter verder kan bepaald worden, indien men een regte lijn trekt, van daar af, waar na de sluis te Schardam ligt, tot Alkmaar en van Alkmaar tot Petten. Die twee liniën, zegt men, zullen zeer nabij den omtrek van het oude WESTFRIESLAND, aan de zijde van Waterland en Kennemerland nauwlijzen. Langs of liever niet ver van deze veronderstelde liniën heeft de oude Westfriesche-dijk, zoo wel als aan den seekant geloopt, derhalve kan men deze strekking of gelegenheid van WESTFRIESLAND niet anders begrijpen, dan met opzigt tot dezen dijk, of zijn dijkgraafschap; zonder dat het eenige zekerheid heeft dat alle de landen binnen dezen omring, in de alleroudste tijden, eigenlijk WESTFRIESLAND geweest zijn, of een gemeen landregt gehad hebben.

WESTFRIESLAND, aldus in den omring van gemelden zeedijk aangemerkt, beslaat in zijne middelbreedte ruim twee en een half en in zijne lengte van Krabbendam tot aan het Oosteinde van Enkhuizen, omtrent acht uren gaans. Van ouds was deze landstreek, vooral naar het Westen, doorbroken van vele groote en kleine meren, die, sedert omtrent twee eeuwen grootendeels bedijkt en drooggemaakt zijnde, in schoon wei-, bouw- en boschland veranderd zijn, zooals de Schermeer, de Heer-Hugowaard, de Wogmeer, de Schagerwaard, de Waard, de Berkmeer, de Dieps-en-Moorsmeer, de Woudmeer, de Baarsdorpermeer, de Daalmeer, de Benuemeer, de Vroondermeer enz., te zamen ongeveer 11,000 bund. schotbaar land beslaande. In het Oosten, tusschen Medemblik en Enkhuizen, zijn echter nog onderscheidene braken, vlieten en walen te vinden. Het hoogste land heeft men tusschen Medemblik en Schagen. De meeste landen in WESTFRIESLAND worden gesegt 1,25 of 1,85 ell. beneden het peil van eenen gemeenen vloed te leggen. Deze landstreek is van zeer vroege tijden af met eenen ringdijk als een gemeen ligchaam besloten geweest. Zie het vorige artikel.

Deze landstreek bevat de steden: Enkhuizen, Hoorn en Medemblik, en de volgende plattelands-gemeenten: Abbekerk-en-Lambertschagen, Andijk, Avenhorn-en-Oostmijzen, Barsingerhorn-Haringhuizen-en-Kolhorn, Berkhout-en-Baarsdorp, Ooster-en-Wester-Blokker, Bovenarspel, Broek-op-Langendijk, Grootebroek-en-Lutjebroek, Grosthuizen, Haringcarspel, Hensbroek, Hoogcarspel, Hoogwoude-en-Aartswoude, Koedijk-en-Huiswaard, St. Maarten-Benigenburg-en-Valkoog, Midwoud-en-Oostwoud, Nibbixwoude-en-Hauwert, Nieuwe-Niedorp, Onde-Niedorp-en-Zijdewind, Obdam, Opmeer, Opperdoes, Ondcarspel, Oudendijk, Oudorp-en-Oterleek, St. Pancras, Schagen-en-Burghorn, Scharwoude, Noord-en-Zuid-Scharwoude, Schellinkhout, Spanbroek, Twisk, Veenhuizen, Venhuizen-en-Hem, Wervershoof, Westwoud-en-Binnenwijzend, Wijdenes-en-Oosterleek, Winkel, Wognum-en-Wadway, Zijbecarspel-en-Benningbroek, Zwaag-Hoog-en-Laag-Zwaagdijk, te zamen eene oppervlakte beslaande, volgens het kadaster, van 52,518 bund. 25 v. r. 55 v. ell., waaronder 81,838 bund. 14 v. r. 17 v. ell. belastbaar land. Men telt er 19,860 h., bewoond wordende door 20,946 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 55,000 inw., die zich meest op het boter- en kaasmaken toelagen en de volgende fabrieken en trafijken hebben: 5 haringrederfjen; 12 scheepstimmerwerven, 2 schuitenmakerfjen, 5 touwslagerfjen, 5 zeilmakerfjen, 1 garensninnertj, 1 linnen- en everdoekweverij, 5 weverijen, 1 wolspinnerij, 1 wolkammerij en twijnderij, 1 leerlooierij, 4 zoutkeeten, 1 zeevriederij, 5 smcersmelterfjen, 1 loodwitmakerij, 1 cementfabriek, 2 kalkovens, 2 chicoreifabrieken, 1 chicoreieest, 1 chocoladefabriek, 3 boekdrukkerijen, 5 kaaskopdraaijerijen, 8 houtzaag-, 1 snuif-, 1 hennep-, 2 mostaard-, 1 schulp-, 2 tras- en biksteen-, 2 pel- en 21 korenmolens.

De Herv., die er 52,060 in getal zijn, onder welke 14,000 Ledematen, maken de volgende 47 gem. nit: Aartswoude, Abbekerk-en-Lambertschagen, Andijk, Barsingerhorn-en-Haringhuizen, Benningbroek-en-Nibbixwoude, Berkhout,

Ooster-en-Wester-Blokker, Bovencarspel, Enkhuizen. Grootebroek, Grosthuisen-en-Avenhorn, Harencarspel-en-Dirkshorn, Hauwert, Hem, Hensbroek, Heogcarspel, Hoogwoude, Hoorn, Koedijk, Kolhorn, Lutjebroek, St. Maarten-en-Valkeog, Medemblik, Midwoude, Nieuwe-Niedorp, Oude-Niedorp-en-Zijdewind, Obdam, Oostwoude, Opperdoes, Oudcarspel, Oudendijk, Oudorp-en-Oterleek, St. Pancras, Schagen, Scharwoude, Noord-Scharwoude, Zuid-Scharwoude-en-Broek-op-Langendijk, Schellinkhout, Spanbroek-en-Opmeer, Twisk, Veenhuizen, Venhuizen, Wervershoof, Westwoud-en-Binnenwijzend, Winkel, Wijdenes-en-Oosterleek, Wognum-en-Wadway, Zijbecarspel en Zwaag en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Zuidzijpe-en-Eenigenburg*. Men heeft er 58 kerken, bediend werdende door 53 Predikanten.

De Christelijk Afgescheidenen, die er 760 in getal zijn, maken de gem. van Andijk, Broek-op-Langendijk, Enkhuizen en Medemblik uit, die vier kerken hebben, welke door vier Predikanten bediend worden. Voor eenigen tijd bestond er ook een te Hoorn, doch deze is te niet gegaan, zijnde de kerk, de banken enz. verkocht.

De Remonstranten, van welke men er 150 telt, onder welke 80 Ledematen, maken de gem. van Hoorn uit, waar zij eene kerk hebben, welke door eenen Predikant bediend wordt.

De Doopsgezinden, van welke er 1200 wonen, onder welke 500 Ledematen, maken de gem. Enkhuizen, Hoorn, Medemblik, Oude-en-Nieuwe-Niedorp en Twisk-en-Abbekerk uit, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Barringerhorn-Kolkhorn-en-Wieringerwaard*. Zij hebben er 6 kerken, welke door even zoovele Predikanten bediend worden.

De Hersteld-Evangelisch-Lutherschen, zijn er 700 in getal, onder welke 520 Ledematen, hebben er drie gemeenten, te Enkhuizen, te Medemblik en te Hoorn.

De Roomsch-Katholijken, die men er ruim 18,000 telt, onder welke 15,000 Communikanten, maken de volgende 25 stat. uit: Ooster-Blokker, Wester-Blokker, Bovencarspel, Enkhuizen, Goorn-en-Grosthuisen, Grootebroek, Hem-en-Venhuizen, Hoogwoud, Hoorn (Achterstraat), Hoorn (Achterom), Lambertschagen-de-Weere-en-Zijbecarspel, Langendijk, Lutjebroek, Medemblik, Nibbixwoude-Hauwert-en-Benningbroek, Obdam, Oudorp, Schagen, Spanbroek, Spierdijk-en-Zuidermeer, 't Velt, Wervershoof, Westwoud, Wognum en Zwaag. Zij hebben er 25 kerken, welke door 25 Pastoors en 12 Kapellaans bediend worden. Ook hebben zij er 10 eigen begraafplaatsen.

De R. K. van de Oude Clazerij, welke er 90 in getal zijn, onder welke 70 Communikanten, maken de gem. van Enkhuizen uit.

De Israëlieten, die er 600 in getal zijn, hebben eene rijsynagoge te Hoorn en eene bijkerk te Medemblik.

Het oprigt over de dijksregering van *West-Friesland* stond in aloude tijden geheel aan den Baljuw of Kastelein van Medemblik, tot dat zij in vier deelen onderscheiden werd, die in den volgenden rang genoemd worden: Dregterland, de Vier-Noorderkoggen,

Geestmer-Ambacht en de Schager- en Nedorper koggen. Wanneer deze verdeeling werd ingevoerd, is ons nergens gebleken; doch men vindt ze reeds bij elkander gemeld in eenen brief van het jaar 1299. Het blijkt ook uit andere stukken, dat er een onderscheid of verdeeling van dijkgraafschappen in WESTFRISLAND gewoest is. Hertog ALBRECHT van Beijeren stelt, bij een handvest van 14 Februarij 1400, naar loop van den Hove eenige order op het verkiezen van Heemraden uit Hoogwouder-ambacht, nu de Vier-Noorder-koggen, en deed ook het zelfde ten aanzien van Dregterland, bij handvest van 13 Februarij 1401. Het ambt van Dijkgraaf schijnt echter alleen aan den Baljnw van Medemblik gebleven te zijn, en geduurd te hebben tot het jaar 1503, wanneer aan Dregterland eenen bijzonderen Dijkgraaf vergund is. Deze verdeelingen worden gemeenlijk koggen of ambachten geheeten. In deze vier ambachten zijn drie onderscheidene dijkgraaf- en heemraad-schappen: het dijkgraafschap van Dregterland, het dijkgraafschap der Vier-Noorder-koggen, van ouds de Hoogwouder-kogge, en het dijkgraafschap van Geestmer-Ambacht met Schager- en Nedorper-kogge. Zie die woorden.

WESTFRISLAND was van ouds de verblijfplaats van een zeer krijgsbaftig volk, hetwelk langen tijd met wanhopenden moed de Graven van Holland weerstond; twee van hen, ARNOUD (in 993) en WILLEM II, Roomsche-Koning (in 1254) deed sneuvelen, en eindelijk eerst door den zoon van laatstgemelden, FLOVIS V, volkomen bedwongen werd. De Westfriezen waren hier de eerste, die in 1579 het Spaansche juk afschuddeden, waarna zij in 1588, toen men, na het vertrek van LAMORZA, de republiek wilde vestigen, een eigen souverain gewest begeerden uit te maken, hetwelk hun nochtans mislukte; doch de Staten der provincie droegen altijd den naam van States van *Holland en West-Friesland*.

Veel gevaar en onheilen heeft deze landstreek van aloude en in latere tijden doorgestaan en geleden door de zware stormen en hooge watervloeden, die vele doorbraken en overstromingen der landen veroorzaakt hebben. In het jaar 1575, op St. Marcellusdag of op den 30 October, brak de dijk in WESTFRISLAND op verscheidene plaatsen door, en men had, in het jaar 1464, wederom een doorbraak bij Wijdenes.

Sedert het jaar 1670 had men hier onderscheidene waterfloeden en menigvuldige doorbraken, die groote schade aan de dijken en ingezetenen toegebracht hebben. De Allerheiligenvloed van het jaar 1570 was een der zwaarste, die, gelijk zij aan geheel Holland en andere provinciën vele rampen deed gevoelen, ook op vele plaatsen zeer schadelijk was voor de ingezetenen van WESTFRISLAND. In het jaar 1610 werd het gevaar en de uiterste nood aan den Westfriesche-dijk gekeerd door de uitvinding, om scheepszeilen, met zwaarte van ankers en steenen, voor den dijk te laten zinken en de weggescheurde gaten van achteren met stroo en andere stoffen te vullen. In de vorige eeuw, voornamelijk in de jaren 1702, 1717, 1735, 1775 en 1776, alsmede nu laatstelijk in 1825 is de Westfriesche-dijk mede wel in groot gevaar geweest en zeer beschadigd, maar echter gelukkig voor doorbraken en het land voor overstromingen behoed.

Een nieuw gevaar onderging WESTFRISLAND sedert het jaar 1731, door het schadelijk zeegewormte, dat het paalwerk voor de dijken doorknagde en aanleiding gaf, om de dijkadje op eenen anderen voet aan te leggen, door middel van zwaren steen aan de dijken te brengen.

Dit middel is van zeer goede uitwerking bevonden, en men rekent hierdoor de dijken en het land allezins beveiligd, zoo dat het nut de ongemeene kosten van dat werk kan opwegen.

Het wapen van WESTFRIESLAND bestaat in een veld van keel, met twee luipaarden (*lions léopardés*).

WEST-FRIESLAND, een der acht dekenaten of landdekenschappen waarin het aartspr. *Holland-en-Zeeland* verdeeld is.

Dit dek. bevat de 25 volgende statien: de Beemster, Ooster-Blokker, Wester-Blokker, Bovencarspel, Edau, Enkhuizen, Goorn-en-Grosthuisen, Grootenbroek, Hem-en-Venhuizen, Hoogwoud, Hoorn (in de *Achterstraat*), Hoorn (in het *Achterom*), Ilpendam, Lambertshagon-de-Weere-en-Zijbecarspel, Lutjebroek, Medemblik, Monnickendam, Nibbizwoude-Hauwerd-en-Bennebroek, Purmerende, Spanbroek, Spierdijk-en-Zuidermeer, Wervershoof, Westwoude, Wognum en Zwaag. Men telt er 25 kerken, bediend wordende door 25 Pastoors en 4 Kapellanen, en heeft er 10 eigen begraafplaatsen. Het bevat 18,000 zielen, onder welke 14,000 Communikanten.

WESTGAT (HET), vaarwater ten N. van de *Zuiderzee*, in het *Texelsche zeegat*, tusschen den Middellrug en den Wittetonsrug.

Dit gat is in Julij 1854, door den tonnelegger der zeegaten van Texel, JACOB GULTJES, voor het eerst betond geworden en daarvan wordt thans nog al gebruik gemaakt. Het heeft op den smallen rug of drempel, tusschen de uitertonnen slechts 45 tot 52 palm. diepte en veelal moeilijk water. — De kanten zijn steil en de diepte is 80 tot 205 palmen.

WESTGAT (HET), vaarwater, prov. *Zeeland*, waardoor de *Ooster-Schelde* zich midden tusschen de droogten van den *Banjaard* in zee stort. — Het is een breed en goed water, met 85 tot 260 palm. diepte.

WESTGAT (HET), een der vaarwaters van het *Goereesche-zeegat*. Het loopt tusschen den wal van Goedereede aan de eene zijde en de Hompels, de Bol en het Tonnenplaatje aan de andere zijde. Het verandert veel en heeft 39 tot 94 palm. diepte.

WESTGEERE-VEENDERIJ-POLDER, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Alphen*, gem. *Naserswoude*.

WESTHEM, in het oud-Friesch *Woscaum*, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1½ u. W. ten Z. van *Sneek*, tegen den Hemdijk. Men telt er, met de b. *Blaauwhuis* en de *Graauwe kat*, 150 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Wolsum-en-Westhem*. De kerk bragt vóór de Reformatie 100 goudg. (150 guld.) op; er was eene vikarij, waarvan de inkomsten 70 goudguld. (105 guld.) beliepen.

De Doopsgez., die er wonen, worden tot de gem. van *Ylst* gerekend. — De R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Sneek*. — Men ziet hier twee wieren, overblijfsels van oude staten.

WESTHOEK, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. 't *Bildt*, arr. en 4 u. N. W. van *Loenwarden*, kant. en 2 u. N. N. W. van *Berlikum*, ¼ u. N. W. van *St. Jacobi-parochie*, waartoe zij behoort.

Men heeft hier eene school, welke gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht wordt.

WESTHOF, voorm buit. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z.W. van *Goes*, kant. en 1 u. N.O. van *Heinkenszand*, gem. 's *Heer-Abtkerke-Sinoutskerke-en-Baarsdorp*, $\frac{1}{2}$ u. N.W. van 's *Heer-Abtkerke*, in het geb. *Baarsdorp*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhofstede.

WESTHOF, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van 's *Gravenhage*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Voorburg*, gem. *Rijswijk*.

WESTHOVEN of WESTHOUVEN, oud kast. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en 2 u. N.W. van *Middelburg*, gem. en 5 min. W. ten N. van *Oostkapelle*, aan den weg tusschen *Oostkapelle* en *Domburg*.

Dit kast. is van eenen onbekenden ouderdom. Het is niet onwaarschijnlijk, dat het eene grensvesting tegen de invallen der Noormannen is geweest, of wel door die barbaren zelven gesticht, om hunne veroveringen in dit gewest te verzekeren, en zich altoos eenen veiligen aftogt te verzekeren. Men wil, dat dit kasteel den Tempeliers tot eene woonplaats heeft verstrekt, en indien deze er de stichters van zijn geweest, dan moet het tusschen de jaren 1118 en 1314 gebouwd zijn, dewijl gemelde tijdstippen, de opkomst en ondergang dier orde aanduiden.

De naamsoorsprong van WESTHOVEN af te leiden, omdat het in het westelijkste gedeelte van *Walcheren* gelegen is, en waarschijnlijk ten westen van het huis of heerlijkheid van hem, die het gebouwd heeft, is niet onaanneemlijk.

Volgens het getuigenis van *JACOB VAN GRIJPSKERKE*, Heer van *Grijpskerke*, is het een eigendom geweest van het geslacht der Heeren van *BORSSELE VAN BRIGDANNE*, en zou, bij eenen zoen over eenen doodslag aan eenen Abt van *Middelburg* begaan, gekomen zijn aan de Abten, die opvolgers in dien zetel waren, en welke doodslag gepleegd was door *Boudevijn van BORSSELE VAN BRIGDANNE*, vóór of omtrent 1338. Zeker is het, dat *WILLEM VAN DER DORS*, die in 1398 die waardigheid bekwam, en in het voorjaar van 1405 schijnt overleden te zijn, eigenaar van dit kasteel is geweest. De gezegde Abt zelve, heeft den 7 April 1401, dat huys te WESTHOVEN met alle zijn toebehooren opgedragen aan *WILLEM VAN BEIJEREN*, van *Henegouwen* ende van *Hollandt*, Grave van *Oostervant*; die gem. Abt daar weder mede heeft verleyt te houden van hem ende van zijne nacomelingen, hem en de andere Abten die naer den zelve comen ende wesen zouden Abten van *Middelburgh*, tot eenen onversterfelijken Erfleen, te verheergewaden alsoe dicke als 't versterft met eenen rooden *Hauck* of viere pond *hollands*.

Op den zelfden 7 April 1401 verklaarde Hertog *WILLEM VAN BEIJEREN* enz. dat alzoo den Abt van *Middelburgh*, Heer *WILLEM VAN DER DORS*, hem beloofd heeft dat huys te WESTHOVEN te houden voor 's *Graaven* open huys, tot allen tijden als dat noodig wesen mogt, en den Grave zig daar mede zoude mogen behelpen tegen alle die hem hinderen of krenken wilde in zijne Heerlijkheid. Hij den Abt voorsz. en zijne nakomelingen, voor hem en zijne nakomelingen, beloofd heeft, dat huys niet onbruikbaar te maken, nog te destrueeren, nog doen in geene manieren, maar dat zij dat vrielyk zouden bezitten, als zij 't van hem en zijne nacomelingen te Leen ontvangen hebben: ook dat hy beloofd heeft voor hem en zijne nacomelingen,

den Abt die doen was en namaals komen zouden, waer 't zaken dat eenig Heer, steden of anders wie sy waeren, dit voors. huys ten onbruik maakte, of destruceerde, dat soude hy an haer lyf en goet verbaelen, en soude die wimmer meer wonen in syne vriendschap, nog sich niet hun laten seenen, voor die tyd, dat zy den Abt en syn Godshuys dit voors. huys alsoo goet weder opgemaekt en gelevert hadden, als het was eer zy eenige schade daer aan gedaen hadden, ende zij hem en den Abt voors. gebetert souden hebben, sulcke breucken ende misdaet als zij daer aan gebreuekt en misdaen mochten hebben." Welke brieven gegeven zijn te Zierikzee en te vinden in een register van tienden, ambachten en andere goederen der abdij te Middelberg, ter Rekenkamer van Zeeland in het seerret comptoir, Loq. 116 en 117. Uit welke de oorsprong der leenroerigheid van dit huis klaar te ontdekken is, en te gelijk dat dit in vroegere tijden een vrij riddermatig goed was, wiaas bezitter deswege geen hulde aan wie het ook zij, deed of bewees.

Na gesegde Abt WILLEM VAN DEN DONS, is het door alle zijne opvolgers als een leen bezeten, gelijk daarvan een verleibrief, door Graaf WILLEM VAN BRISSECKE aan den Abt WIGBERT GRABENSTOON, den 5 Jultj 1408 gegeven, nog voorhanden is, wordende voorts van eenen diergelijken leenbrief gewaagd, welke Keizer KARL den V, op 12 Mei 1520 verleende aan zijnen neef MAXIMILIAAN VAN BOURGONDIE (vijf en twintigsten Abt van Middelberg, zoon van BOUWELIJN, Bastaard van Hertog FILIPS), om het te bezitten als den vorigen Abt PIETER VAN DE KAPPELS en diens voorzaten het bezeten hadden: te weten met de jaarlijksche belasting van een rooden valk en vijf Hollandsche ponden.

Terwijl zoo vele Abten als te Middelberg elksander opvolgden, den eigendom van WESTHOVEN bezaten, verstrekte het voor oene lustplaats, waar die rijke Prelaten een aanmerkelijk deel van den zomer doorbragten, terwijl zij er niet zelden Vorsten en andere personaadjen, die Walcheren bezochten, vergast hebben, zooals men in 1500 van Hertog FILIPS VAN OOSTERRIJK, Prinsesse Vrouwe JOHANNA en in 1515 van haren zoon Hertog KARL VAN OOSTERRIJK, duidelijk aangetoekend vindt. Welke laatste vorst, later toen hij Keizer was, in 1540 dit kasteel nog eenmaal met zijn hoog bezoek vereerde, terwijl de Abt van dien tijd, Heer FLORIS VAN SCHOONHOVEN, het zeer heeft verbeterd, zoo als ook zijn opvolger MATTHIAS VAN HERSWIJK het niet minder, door aanbouwing, versierde en vergrootte, gelijk mede deed Heer NICOLAAS DE CASTRO, die sedert 1562 de waardigheid van Bisschop bekleedde.

Bij de omwenteling in kerk- en staatsbestuur, welke, in 1572, op het eiland Walcheren plaats had, werd WESTHOVEN, door den behendigen woesten ijveraar voor 's Prinzen zaak, BARTHOLOMAYUS VAN MENTHOE, ingenomen en in brand gestoken. Waarschijnlijk hadden de Spaanjaarden, ten believe van den Bisschop, er bezetting in gelegd, waarvan de verdediging den toorn van gemelden Bevelhebber te feller zal ontstoken hebben. Dit slot zal toen in zijne muren, zonder veel binnenhuizing, hebben blijven staan; men twijfelt althans niet of het heeft sedert veel van zijn luister en grootheid verloren, als men zich voorstelt, dat, hoe aanzienlijk zelfs in onze dagen, nogtans niet meer dan het achterste gedeelte daarvan overig is.

Zoodra was Walcheren niet van de Spaansche heerschappij ontheven, of straks werden de goederen der verbannen en gevlugte Geestelijken, waar die gevonden werden, ten behoeve der gemeene zaak, door 's Lands Staten aangeslagen, en op hun bevel van tijd tot tijd

verkocht, zoo als ook, in 1879, met dit kasteel geschiedde, hetwelk met zijne vervalle huysinge, grachten, boomgarden e bosschen daer aen volgen groot volgende den onerlooper lxxij m. xliij 8" verkocht werd aan Jonkheer HEINRICH BALFOUR, Kolonel, voor 1669: 7 s. vls. (10018 guld. 18 cents). Deze is evenwel niet lang bezitter van Westroven geweest, dewijl, den 10 Mei 1881, voor Keurschepenen der Lands Vierschaar te Veere, compareerde Jonkvrouw CHRISTIANA KANT, weduwe wijlen Jonkheer HEINRICH BALFOUR, geadsisteerd met Mr. JORIS HACHET, Conservateur der Schotsche Natie, haren gecooen Voogt, cedeerende en transporteerende voor haar zelve, en vervangende GUILLE BALFOUR haaren zoon, in regt en vrijen eigendom, tot behouf van Sr. WOUTER KANT, haaren broeder, *de huysinge, hofstede, boomgaard en . . . . . van WESTROVEN mitsgaders diverse partijen Lands in den block daer WESTROVEN inne staet.*" Of echter deze overdragt geen gevolg heeft gehad en daartegen geen verzet is gedaan, blijkt wel niet, evenwel schijnt er iets diergelijks te hebben plaats gehad, alsoo op den 13 Junij 1882 voorgemelde vrouw weduwe en DUNCAN BALFOUR, als voogd over GUILLELMOUS BALFOUR, nagelaten zoon van den Kolonel, binnen Edemburg in Schotland, procuratie passeerden op WOUTER KANT, broeder van ongemelde vrouw weduwe en BARTOLOMEUS BALFOUR, medebroeder van den Kolonel, om WESTROVEN te verkoopen en te transporteren. Wat hiervan het geval geweest zij, is tot hiertoe niet gebleken, maar wel, dat PIETER DE LOYSELEUR, Ridder, Heer van *Villiers*, meest vermaard als schrijver der verantwoordig van WILLEM I, *Prins van Oranje*, tegen den ban van Koning FILIP, reeds in 1587 Heer van WESTROVEN is geweest; in welk jaar hij, den haat der Leycestersche regering op zich geladen hebbende, op bevel van den Engelsche Gouverneur RUSSEL, op den weg werd opgeligt, terwijl hij van WESTROVEN naar Middelburg ging, doch door zijne kloekmoedigheid weder ontkwam en op dit kasteel overleden is, hetgeen reeds in 1591 schijnt te hebben plaats gehad, dewijl in de rekeningen van WALRAVEN VAN DEN BRAANSLOOT, Ontvanger-Generaal van het Extraordinair in Walcheren, over gemeld jaar, in een post van uitgaaf gezegd wordt. dat den Heer van VILLIERS in zijn leven, de pachters van het Cappellaens thiendeken streckende *binnen den beslyt van WESTROVEN*, belet hadde, die niet geheel te mogen rouen." Aan wien dit leen na het overlijden van den Heer van VILLIERS vervallen, of door wien het verkocht is, kan men niet zeker bepalen, maar wel, dat van 1596 tot 1607 als eigenaar vermeld wordt Mr. PIETER VAN DEN BAERDE, ongetwijfeld de zelfde, die van 1573 tot 1598 in de Regeringslijsten van Middelburg als Secretaris staat vermeld. Sedert weet men alleen van dit kasteel te melden, dat de aanzienlijke geslachten der BORKELS en REYERSBERGEN, na, den anderen daarvan de bezitting hebben gehad; dat in 1611 het bij eenigen werd voorgeslagen om *de welgelegenheid en sostigheit van de plaets* het tot een Illustreschool bekwaam te maken, doch dat deze voorslag niet konde ten uitvoer gebragt worden. Bij het overlijden van den Heer M. JACOB VAN REYERSBERGEN, Heer van *Kouwerve en Krabbendijke*, Gecommitteerde Raad, en Raad ter Admiraliteit in Zeeland wegens Middelburg, is het overgegaan aan Vrouwe JACOBA VAN DEN BAERDE, in huwelijk met den Heer Mr. JOHAN ADRIAAN VAN DE PEREE, Heer van *Nieuwerse, Welzinge en Everswaard*, voormaals representerende zijne Hoogheid als eerste Edele van Zeeland, later Extraordinair Gedeputeerde wegens Zeeland in Haar Hooch Mogenden.

Tijdens de Heer VAN DER PERRÉ er bezitter van was, hield de Hoog-leraar van DER PALM ook op WESTHOVEN zijn verblijf, als zijnde destijds Huisprediker van gezegden Heer, terwijl hij er ook eenige zijner werken schreef en van anderen de bouwstoffen aldaar verzamelde. Dit kasteel, is zoo door den gezegde Heer VAN DER PERRÉ als de latere bezitters in den besten stand gehouden, zoodat het nog met zijne oude torens, grachten en bruggen een oud en eerwaardig aanzien heeft.

WESTKAMP, vroeger WESTESCAMP, buit., prov. Zuid-Holland, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van 's Gravenhage, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van Naaldwijk, gem. en 20 min. N. O. van Loosduinen, aan den Houtweg.

Dit huis heeft zijnen naam naar de landstreek, waarin het gelegen is, wordende de grond daar om heen in oude brieven genoemd *Westcamp*, *Haetscamp*, *Eetscamp*, *Aetscamp* en *Escamp*. Dus komt het voor in eenen brief van het jaar 1422: » een woning mitter husinge, » gelegen in 't Westambacht in den ban van Zegbrouck etc., nog een » morgen lands gelegen in Eetscamp, gehieten Heymanscamp, gelegen » tusschen Loosduner-Laan en den nuwen Sloot en nog twee morgen » in Eetscamp, geheten den Smalencamp. Alsmede in eenen brief van » den 8 Mey 1423, een stuk lands gelegen in Haetscamp, aan die » oostzijde van den Leywech by der heule, geheten den Smalencamp." En in eenen anderen brief van het jaar 1450 » een woning, genaamd » *Hediscamp*." Nog in eenen brief van 1472 » een woning omtrent » 54 morgen, in het Westambacht van Haetscamp, gemeen veur en » gemeender aerde enz., alsmede nog een stuk lands, gelegen in 't West- » ambacht van den Hage, in Haetscamp by den Moerwege, geheten » Aelmaerscamp enz. gez. des Vrydags na Sinte Pontiaensdag in 't jaer » ons Heeren M.CCC. agt en tnegentich." En eindelijk in eenen late- » ren brief van 1623 » een stuk land in Oestcamp, in Haagambacht;" en in een octrooi bij de Staten van Holland aan de Confrerie van Sint Joris in 's Gravenhage, verleend den 12 April 1600, tot het verkoopen van 4 morgen lands » tot reparatie van haren doelhuize, leggende on- » der Haagambacht in Westcamp" enz.

Het was weleer de lustplaats van 's Lands Advocaat JONAN VAN OLDENARNEVELD en uit de goederen van zijnen zoon REINIER Heer van Groeneveld, aan diens weduwe ANNA WITSEN, Vrouw van Brandwijk en Gijbeland verbleven, die het met haren tweeden man, den beroemden Dichter JACOB WESTERBAEN bewoond heeft, tot aan haren dood, in 1648. Na het overlijden zijner echtgenoot schijnt WESTERBAEN nog wel eenige tijd op WESTKAMP gewoond te hebben, tof hij tusschen de jaren 1649 en 1650 zijn *Oekendburg* (zie dat woord) had aangelegd en derwaarts verhuisd was. Toen schijnt het aan iemand van de familie VAN DER MIJLE te zijn overgegaan en vervolgens het eigendom van den Heer GERARD DE RAED, gehuwd met MARIA VAN DER DORS, een kleindochter van den beroemden JANUS DOUSA, te zijn geworden. Later is het door koop gekomen aan den Heer Mr. JONAN VAN SCHUILENBURG, Raad en Griffier der Domeinen van WILLEM III, Koning van Groot-Brittanje, doch eindelijk is het in 1760 gesloopt.

WESTKAPELLE, heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. Zeeland, distr. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Westkapelle-Binnen-en-Buiten-en-Sir-Poppekerke*; palende Z. W., W. en N. W. aan de Noordzee, N. aan een gedeelte van de heerl. Poppekerke, N. aan de heerl. Domburg-Buiten, W. aan Domburg-Buiten, het andere gedeelte van Sir Poppekerke en aan Boudewijnskerke en St. Janskerke, Z. aan Zoutelande.

Deze heerl., vroeger onderscheiden in Westkapelle-Binnen en Westkapelle-Buiten, bevat de voorm. stad, thans d., Westkapelle met haar grondgebied en de voorm. afzonderlijke heerl. Westkapelle-Buiten. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 401 bund. 86 v. r. 60 v. ell., waaronder 400 bund. 75 v. r. 99 v. ell. belastbaar land; telt 248 b., bewoond door 342 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1850 inw., welke meest in den landbouw en het onderhoud der zeeweringen hun bestaan vinden, ook is er 1 calicotsfabriek en 1 korenmolen.

De inw., die er op 2 na allen Herv. zijn, maken met die van de heerl. Sir-Poppokerke eene gem. uit, welke tot de klass. van *Middelburg*, ring van *Vlissingen*, behoort, en ongeveer 1900 zielen, onder welke 780 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest HERMAN STRAEN, die in het jaar 1583 herwaarts kwam, en in het jaar 1586 overleed of vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van den Anbachtsheer. — De 2 R. K. parochiëren te *Middelburg*.

Men heeft in deze heerl. ééne school, welke gemiddeld door een getal van 140 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl., welke voorheen den Graven van Zeeland toebehoorde, werd op den 25 Maart 1452 door Hertog FILIPS VAN BOURGONDIE, nevens Vlissingen en Domburg, met al hun toebehooren, regten, baten, voordeelen, tollén en renten, aan HENRIK VAN BORSSELE, Heer van *Vere*, verkocht. Later toebehoord hebbende aan het huis van ORANJE, is zij, in de maand Februarij 1648, gekocht door de stad Middelburg, welke in het bezit daarvan is gebleven gedurende den tijd van 50 jaren. De stedelijke geldmiddelen niet voorwaarts gaande, werd, den 16 April 1678 besloten twee heerlijkheden te verkoopen, en daartoe, op den 11 Junij daaraanvolgende, Domburg en WESTKAPELLE bepaald. WESTKAPELLE werd gekocht door den Heer MARTINUS VETÉ, voor 80,000 guld., te betalen in obligatiën ten laste van de Bank van Leening. En is deze heerl. voortdurend in zijne familie gebleven, tot op het overlijden, in 1747, van den Heer Mr. MARTINUS JOHAN VETÉ, Heer van *Nieuwland*, Bergemeester der stad Middelburg, wanneer zij in het bezit kwam van den jongen Heer MARTINUS JOHAN VETÉ VAN DE PERRE, die later Pensionaris van Vlissingen was. Deze, den 24 Julij 1802, kinderloos overleden zijnde, is WESTKAPELLE thans de eigendom der kleindochter van zijne overledene zuster, Vrouwe ADRIANA WILHELMINA MAGDALENA SCHORER, gehuwd met den Heer Mr. HENRIK JACOB, Baron VAN DOORN VAN WESTKAPELLE, Opper-Hofmaarschalk, woonachtig te 's Gravenhage.

De voorm. smalstad, thans d., WESTKAPELLE, in de wandeling meestal WESTKAPPEL genoemd, ligt 2½ u. W. N. W. van Middelburg, 5 u. N. W. van Vlissingen; 51° 32' 50" N. B., 20° 8' 15" O. L., onmiddellijk tegen den Westkapelsche-dijk, op den uitersten westhoek van het eiland, waarvan het ook zijnen naam ontleent, die zeker reeds zeer oud is, dewijl de Abt THEOPRIED, die in het begin der twaalfde eeuw leefde, en door MELIS STOKS hierin gevolgd werd, verhaalt, dat de H. WILLEMRODUS aldaar in 694 het beeld van MZACOMUS verbrak. Doch wanneer WESTKAPELLE tot eene stad verheven zij, vindt men niet opgeteekend; maar wel, dat het reeds in 1225 eene stad was, aan welke Graaf FLORIS V onderscheidene keuren en vrijheden, ter bevordering van hare scheepvaart, verleende, ja dat het al vroeg eene voorname stad geweest zij, blijkt, om dat zij in het jaar 1377 bij zekerén brief van Hertog ALBRECHT VAN BEIJEREN, geteld wordt

onder de voornaamste steden van Zeeland, en zelfs vóór Vlissingen en Reimerswaal, ten einde de huwelijksche voorwaarden van zijne dochter *CATHARINA*, met *EDUARD, Hertog van Gela*, te bevestigen. Zelfs zegt *REYERSMANN*, dat zij de *principaalste ondate oostad van Zeeland* geweest is (1). Hare schoepvaart, door hare goede gelegenheid, zeer toemermende, heeft haar soereyten doen maken, die, om hare billijkheid, in de andere Zeeuwsche steden en elders mede aangenomen werden, en van welke nog een gedeelte tot in het jaar 1795 in wezen gebleven is. Ook bragt niet weinig, tot vermeerdering en aanwas van hare ingezetenen bij, de oude keure, dat alle, die zich onder het poorterregt van *WESTKAPELLE* begaven, moesten zweeren, dat zij de poortertij ten minsten drie jaren zouden houden. Ook moegt niemand daar poortelijke nering doen en vuur of kaarslicht branden, die geen poorter was, ten zij met verlof van Schepenen. Voegt hiervbij de vroedzaamheid van hare regering, waardoor de vreeddelingen, zoo wel als de poorters, er volkomen veilig waren, want iemand slechts voor heer of dief te schelden was verboden, op boets van 40 ponden (50 guld. 20 cents) tegen den Heer en 5 ponden (5 guld. 75 cents) tegen de stad, en op den ban, een half jaar op zijne vuist (eene oude straf); en bovendien zijne partij om vergiffenis te moeten smoocken. Eene vrouw, die eene andere vrouw of mansperwoon scheldt of met woorden beledigde, verbeurde zeker stuk gelds, of moest den steen dragen, of eene houten huik rondom *WESTKAPELLE*, door alle de straten. De keuren en voorboden van *WESTKAPELLE* plagten jaartijks, op St. Catharinadag, openbaar afgekondigd te worden. Uit zeker verdrag, tusschen *ANNA VAN BOSSALLE, Vrouwe van Vere en Westkapelle*, en *ABRAHAM VAN BOSSALDE, Heer van Beveren en Vlissingen*, den 12 Junij 1507 gemaakt, blijkt dat *WESTKAPELLE* eenen belangrijken handel op Vlissingen dreef. Deze plaats had eene aanzienlijke wasg of balans, vele spreedvelden voor de nettelbereiders, benevens taanhuizen en Hjabinnen. Er voeren vele schepen tot den vischvangst af, en wel 36 haringbuisen. Maar wegens de opkomende inlandsche oorlogen begaven zich velen der gegoedste ingezetenen naar elders, aangesien zij zich in zoo kommerlijke tijden in eene onbewalde en niet versterkte plaats niet vertrouwden, en daar Vlissingen en Middelburg in koophandel en oeveraart te nemen. De grootste rijkdom van *WESTKAPELLE* was echter, en is nog beden ten dage, de zee, die hare duinen en dijken van tijd tot tijd zoo afgenompen en verwoest heeft, dat de inwoners meermaalen voor haar achter uit hebben moeten wijken. Het dorp staat daarom nu niet op zijne vorige en oude plaats, want in het jaar 1470 werd de kerk reeds landwaarts ingezet en alzoo 3500 roeden (13,160 ell) meer binnenwaarts gebouwd.

WESTKAPELLE is nog wel redelijk groot in haren omtrek, doch door het verval van hare schoepvaart en nering slecht bebouwd, tellende men er tegenwoordig in de kom van het d. 130 h. en ruim 1700 inw.

Er heeft hier vermoedelijk reeds vroeg eene kerk gestaan, want vóór de Reformatie was de kerk te *WESTKAPELLE* eene *moederkerk*, dat deze echter zoo als sommigen opgaven door *WILLEMSOND*, den eersten verhandiger van het christelijk geloof in deze gewesten, soude gebouwd

(1) VAN ASCH VAN NYCK, en AB UTRICHT DRESSELHUIS gaad nog verder terug en houden *WESTKAPELLE* voor een gedeelte van *Civitas Iterarida*, die door *JULIAAN* hersteld werd in de derde eeuw. Zie des eersten *handelsboek der Stad Utrecht*, bijl. I. en des laatsten *Goudstentleer der aloude Zeelanders*, bladz. 132 enz.

zijn, is van allen grond ontbloot; even heuselechtig is het dat zijn gebeente aldaar zoude bewaard zijn, daar hij toeh, volgens het algemeene gevoelen, te Koberwach begraven is. Zeker is het echter dat die oude kerk reeds voor lang, met de daarom staande huizen, door de zee weggespoeld, en de kerk, welke hier nog voor eenige jaren stond, eerst in het jaar 1470 gesticht was. Bij het leven van den kroonlijkschrijver Raresanus lag die terug gezette kerk meer dan eene mijl ver in zee, met nog veel land, hetwelk bewesten de kerk had gelegen. De later gestichte kerk stond ten O., geheel buiten de plaats. Zij was in de laatste tijden nog vrij ruim, doch voormaals veel grooter; het koor of de achterkerk was reeds lang geheel gesloopt. In eene pilaar der zuidelijke rij, naast bij den predikstoel, was de, thans in het kabinet van het Zeeuwsch Genootschap bewaarde, oude steen gemetseld, met het opschrift: HANZELI MANSUANI enz., welke in 1614 te WESTKAPELLE op het strand is gevonden en op last van FURRE VAN BOURGONDIE in de kerk geplaatst; maar zoo hoog, dat men, hetgeen er op staat, kwalijk kon lezen, waardoor meerdere varianten zijn ontstaan. Deze kerk, in 1831 afgebrand zijnde, is in 1834 vervangen door een geheel nieuw, langwerpig vierkant gebouw, dat midden in het dorp staat en in het jaar 1843 van een orgel voorzien is, hetwelk uit eene aanzienlijke bijdrage van den Heer HENRIK JACOB BARON VAN DOENS VAN WESTKAPELLE en diens echtgenoot, de edelmoedige giften van verschillende godsdienstvrienden uit Middelburg en van elders, alsmede van een groot aantal uit deze gemeente, bekostigd is. De hooge, zware, stevige toren der vorige kerk, die nu geheel op zich zelve staat, heeft thans geen spits, maar daarop is in het jaar 1817 geplaatst en in 1818 ontstoken een uitnemend vast kunstlicht, ten dienste der scheepvaart, tot welks behoorlijke bediening het binnenste van den toren geheel is ingerigt. De lantaarn bestaat uit eenen zestienzijdigen koepel, van 36 palmen middellijns, en welks gerasente uit metaal vervaardigd en geheel met schroeven is in een geset. Aan de landzijde is de koepel gesloten, doch aan de zeezijde heeft hij groote en zeer dikke glazen. Van boven is de koepel mede gesloten, doch er zijn luchtgaten, soodanig ingerigt, dat wel de lucht van onderen opwaarts naar buiten kan worden uitgedreven, doch weinig of geen togt van boven in den koepel vallen kan. Binnen in den koepel zijn aan eenen stavigen en frani gearbeiteten toestel, vijftien uitmuntend vervaardigde koperen argandsehe lampen aangebragt, verdeeld in twee rijen, en geplaatst in ruim een halven cirkel. De onderste rij heeft acht en de bovenste zeven lampen; dese zeven hangen boven de tusschenbeidingen der acht ondersten. Iedere vlam schijnt in het brandpunt van eenen koperen parabolisch bolronden spiegel, van binnen uit zeer zuiver gepolijst pleet bestaande, waardoor het heldere licht der vlam in evenwijdige stralen naar buiten wordt gekaast, en dus mijlen ver gezien kan worden. Deze spiegels of reverberes zijn, voor een kundig oog, de grootste kunststukken van den geheelen toestel. Om gedurig de noodige versche lucht tot onderhoud der lampvlammen en ter uitdrijving van de bedorvene lucht en walm, in te laten, heeft het steen voetstuk onderscheidene luchtgaten, die, gemeenschap hebbende met de buitenlucht, binnen in den koepel kunnen geopend of gesloten worden; nog grootere zijn in den grond des koepels tot het zelfde oogmerk. Daar het tot het wel branden der lampen hoogst noodig is, dat de dierlijke olie (zoogenaamde *sperma ceti* of walschot) vloeibaar blijve en niet stolle, dient daartoe de volgende inrigting: In de

onderste of Officierskamer is eene ijzeren kagehel, waarvan eene horizontale buis den rook in den schoorsteen voert. Boven uit de kagehel gaat eene buis opwaarts tot voortleiding der verhitte lucht, eerst door het oliemagazijn, waar de olievaten staan, zijnde onmiddellijk boven de Officierskamer, voorts door de waorderskamer, welke onmiddellijk onder den koepel of lantaarn is, waar deze warmtebuis even boven den grond eindigt in eenen grooten koperen ronden bol, uit welken drie koperen buizen voortkomen, uitlopende in eene andere koperen buis, welke een weinig onder de oliehouders der benedenste rij lampen henen gaat, juist onder elke lamp zijn in deze buis kleine openingen, waar door de verhitte lucht, tegen de oliehouders uitstroomende, de olie vloeibaar houdt. De warmte door de onderste lampen aangevoerd, is voldoende om het zelfde nitwarsel bij de bovenste te weeg te brengen. Boven op den koepel is een windwijzer in de gedaante van een pijl, en boven op de spil een massief glazen afgestompte kegel; waarvan de bedoeling is, het inslaan van den bliksem af te weren.

Het Raadhuis, staande omtrent in het midden van de grootste straat, heeft een ardnisteeuen frontespice op pilaren rustende, en daarin een uurwerk.

WESTKAPELLE is de geboorteplaats van den Godgeleerde MATTHEUS GALERUS, geb. omstreeks 1528 † 15 September 1575, na tevens de welsprekendheid en de Latijnsche dichtkunst te hebben beoefend.

Den 4 Julij 1255 landde het leger der Vlaamsche Gravin MARGARETVA onder aanvoering van haren zoon GUY VAN DANPBARS te Westkapelle, geen vijand duchtende, doch nauwelijks was de vijand geland of Fobnis de Voogd, broeder van Koning WILLEM, die met eene krijgsmagt van Hollanders en Zeeuwen achter de duinen gelegerd was, groep hen aan. De Vlamingen verrast en verlegen, werden ten eenemale gestagen. De slagting was vreeselijk. Die niet door het zwaard omkwamen, poogden vruchteloos hunne schepen te bereiken, en vonden den dood in de zee, of zij vielen den overwinnaars in handen, en worden nitgeschied en krijgsgewangen. De beide zonen van MARGARETVA werden, als getuigen der behaalde zege, in krijgsgewangenschap, weggevoerd. Het getal der gewangenen was zoo groot, dat zij, bij geheele hoopen, oft scapen waren, zeggen de tijdgenooten, werden weggevoerd.

Den 24 Julij 1491 werd de stad door die van Sluis in Vlaanderen geheel uitgeplanderd en verbrand.

In het jaar 1773 heeft hier een heilloos oproer gewoed. Aanleiding daartoe had gegeven, een nieuw ingevoerde belasting op de landerijen, welke vele landzaten in het barnas joeg, en 's Lands Staten-noodzaakte tot het afkondigen eener waarschuwing, die, onder andere, te WESTKAPELLE door eenige wargeesten werd afgeschreeud; welke vervolgens, naast de overblijfsels van het bevelschrift, een naamloos geschrift plakten, opgevuld met allerlei hatelijke en oproerige uitdrukkingen, tot verachting der plakuten. Dit gepaard bij de onrust der gemoederen, welke bij die van WESTKAPELLE werd bespeurd, bevoog de Staten van Zeeland nit de besettingen van Vlissingen en Vere, 150 man derwaarts te zenden. De Generaal Majoor Baron van DOTTI voerde het bevel over het krijgsvolk, zoo hier als in het geheele eiland. De sebrük voor de gewapende magt herstellde de rust, zoo niet in de gemoederen, immers in de openbare samenleving. Van het dreigend oproer, ter gelegenheid van den voorgenenen opbouw eener nieuwe R. K. kerk, te Vlissingen, in 1778, door een groot gedeelte van het

eil. Walcheren ontstaan, en waaraan ook die van **WESTKAPELLE** rijkelijk deel namen, hebben wij op het art. **VLISSINGEN** uitvoerig verslag gedaan.

Nadat in het jaar 1775 eene verbeterde Psalmberijming bij de Nederduitsche Hervormde kerk was ingevoerd, begonnen op sommige plaatsen de boeren zich over het derven der bij hen hooggeschatte Psalmberijming van **DATHEUS** te beklagen, en het weder invoeren daarvan te begeeren. Dan, allerbaldadigst woedde de geest van oproer in 1779 te **WESTKAPELLE**. De smitsucht, door dwespertj aangevuurd, en onder schijn van omroeg te willen wreken bekleed, bestond den timmerman **IJSBRAND LEINSE** **BURGORAAD**, die in het voorgaande jaar voor altoos uit de stede **WESTKAPELLE** en haar grondgebied, gebannen was, weder in te halen, de regoerders dwingende, om niet alleen het vonnis over dien banneling geslagen in te trekken, maar op nieuw bij openbare afkondiging, te verklaren, dat hij vrijheid had als burger daar te wonen, zijn beroep te hanteren, keet en schadeloos gehouden, en in zijn eer hersteld te worden. Op deze afgeperste verklaring volgde eene statelijke inhaling van den herstelden banneling, die te paard gezeten, omstuwd door eene groote menigte te voet en te paard en onder een luidruchtig geschreeuw, werd ingehaald. De Staten van Zeeland van dezen opstand kennis gekregen hebbende, verwijlden niet bij zijne Hoogheid hulp ter betooming van de hollende menigte te verzoeken. Weldra verscheen er krijgsvolk uit Bergen op Zoom in Walcheren, genoegzaam om met de bezettingen van Vlissingen en Veede muiter te beteugelen. Eenige belhamels werden er te Middelburg, te Vlissingen, te Vers en te **WESTKAPELLE** gavat. De Staten van Zeeland gayen, bij eene openbare afkondiging, reden van het intrekken des krijgsvolks en vernietigden op de zelfde wijze, het gedaan te **WESTKAPELLE**, den banneling op nieuw aan zijne ballingschap onderwerpende, doch na de omwenteling van 1787 kwam deze oproermaker, die zich niet ver van daar onthouden had, weder te **WESTKAPELLE** terug. Zijne aanhangers herhaalden in Junij van dat jaar, de rol in het jaar 1778 met hem gespeeld. Even alstoen noodzaakten zij de regering, om hem in zijne eere te herstellen. Hij werd daarop, als oud martelaar der goede zaak, met luidruchtige staatsie, het dorp ingevoerd. De schadevergoeding, welke hij vorderde, was niet minder dan 15,000 gulden. Een eisch, hem toegestaan, en van welken 9000 gulden door of van wege den Heer van **WESTKAPELLE** en 6000 door de twee Burgemeesteren, uit hunne eigen beurs, moesten betaald worden.

Het wapen van **WESTKAPELLE** is een veld van azuur, met drie naast elkander staande burgten van zilver, met oppertransen van goud.

WESTKAPELLE (HET SLOT-TE), voorm. kast. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 2½ u. W. N. W. van *Middelburg*, 3 u. N. W. van *Vlissingen*, gem. *Westkappelle-Binnen-en-Buiten-en-Sir-Poppekerke*, onmiddellijk ten Z. van *Westkappelle*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans bouwland. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van ongeveer 15 buud., worden in eigendom bezeten door onderscheidene ingezetenen van Westkappelle.

WESTKAPELLE-BINNEN, voorm. afzonderlijke heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, dist. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Westkappelle-Binnen-en-Buiten-en-Sir-Poppekerke*, en thans een gedeelte van de heerl. *Westkappelle* uitmakende; palende N. aan *Westkappelle-Buiten*, O. aan *Sir Poppekerke*, Z. aan *Westkappelle-Buiten*, W. aan *Boudewijnskerke* en *Westkappelle-Buiten*.

Deze heerl. bevatte niets dan de smalst. Westkapelle en eenig onliggend land; telt thans 242 h., bewoond door 336 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1780 inw., die meest in het dijkwerken hun bestaan vinden.

De inw., die er bijna allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Westkapelle*. — In deze heerl. is eene school te *Westkapelle*.

WESTKAPELLE-BINNEN-EN-BUITEN-EN-SIR-POPPEKERKE, gem. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen* (1 k. d., 1 m. k., 1 s. d.); palende Z. W., W. en N. W. aan de Noordzee, N. O. aan de gem. *Domburg-Binnen-en-Buiten*, en *Zoutelande-St.-Janskerke-en-Boudewijnskerke*.

Deze gem. bestaat uit de heerl. *Westkapelle* en *Sir-Poppekerke*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 886 bund. 48 v. r. 81 v. ell., waaronder 885 bund. 40 v. r. 11 v. ell. belastbaar land, telt 296 h., bewoond door 382 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1900 inw., die in den landbouw en het dijkwerk hun bestaan vinden. In deze gem. heeft men eene soort van heidegrond, welke minder vruchtbaar is dan elders.

De inw., die er op 2 na allen Herv. zijn, maken de gem. van *Westkapelle* uit. — Men heeft in deze gem. eene school te *Westkapelle*.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat van de heerl. *Westkapelle*.

WESTKAPELLE-BUITEN, voorm. afzonderlijke heerl. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Middelburg*, kant. *Vlissingen*, gem. *Westkapelle-Binnen-en-Buiten-en-Sir-Poppekerke*, en thans een gedeelte van de heerl. *Westkapelle* uitmakende.

Deze voorm. heerl. bestond uit twee gedeelten, van welke het eene ten N., het andere ten Z. van *Westkapelle-Binnen* gelegen was. Het eerste paalde alzoo W. en N. W. aan de Noordzee, N. aan de heerl. *Poppekerke*, O. aan *Domburg-Buiten*, Z. aan *Sir-Poppekerke* en *Westkapelle-Binnen*. Het andere N. aan *Westkapelle-Binnen*, O. aan *Boudewijnskerke* en *St. Janskerke*, Z. aan *Zoutelande*, Z. W. en W. aan de Noordzee.

Deze voorm. heerl. bevat noch d. noch geb., maar alleen 6 verstrooid liggende h., bewoond door 6 huisgez., uitmakende een bevolking van ongeveer 50 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Westkapelle*. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de leerlingen genieten onderwijs te *Westkapelle*.

WESTKAPELSCHÉ-DIJK (DE), zeedijk op het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*.

Deze dijk eene der beroemdste reeweringen in hare soort, welke men niet slechts in de Nederlanden, maar ook elders aantreft, is men, in het jaar 1540, met vergunning en in het bijwesen van Keizer KARL V, begonnen aan te leggen. Van dien eersten aanleg wordt de gedachtenis bewaard, in een oud handschrift nog heden te vinden, op het stadhuis van *Westkapelle*, waarin men deze woorden leest: "Op ten veerthienden daech van Julijns, in 't Jaer ons Heeren duisent vijf hondert veertig, was hier tot Westcapel, den boogen, edelste, mogenste, victorieuste en welgebooren Heere, ons genadigste Prince, en 'magtigste Keizer van Noome, Konink van Spangien, CAROLUS, omme alle de nieuwe dijcken te visiteeren, so hier voor Westcapelle, als ook omtrent te Gasthuise, en als doen wierden hier eerst die stukketen gesteld en gemaekt; en schenck die wercktyden die daar stonden en heyden, drie dobbele ducaten, en van hier trok hij voorts na

> Westhove bij de Prelaet, genaemt Heer Floris, Abt van onzer Lieve Vrouwen Klooster, binnē Middelburg.

Hij ontleent zijnen naam van zijne ligging in de nabijheid van het Zeemische dorp WESTRAPELLE, van waar hij, langs den westkant van het eil., Walcharen zich uitstrekt tusschen de duinen, welke van dezen westelijken hoek af, noordoostwaarts en zuidoostwaarts langs de kust loopen; zoodat hij, door onmiddellijken aanval, het geweld der golven van de Noordzee moest afkeeren. Bij den eersten aanleg had deze dijk eene geheelē andere gedaante, als zijnde steil met eene menigte paalhoofden voorzien, en met staketten of korte palen over en over bezet, wel tien rijen boven elkander. Ondanks deze sterkte bleef de dijk aan het gevaar van herhaalde doorbraken, en het eiland aan gedurige overstromingen, zoo niet aan een geheelē ondergang, blootgesteld. Ter verhoeding van den gedreigden ramp, werd men dan te rade, de belangrijke borstwering in eene andere gedaante aan te leggen, waarvan het ontwerp, naar men zegt, door eenen gemeenen dijkwerker zoude beaand zijn. Men besloot, namelijk dezen dijk, bij stukken van 100 roeden (377,68 ell.) tevens, te maken tot 19 roeden (59,16 ell.) volle zate, 18 voeten (5,65 ell.) hoog, de kruin van 1½ roede (5,66 ell.), wel bezet met sterke zeewerken van de teen tot aan de kruin, met vier rijen staken an vele hoofden. Maar dit ook door stormen en den zwaren slag van water gedurig gebraken wordende, heeft men den dijk eindelijk aangelegd, zooals men hem thans ziet. Zijn grondsteun is het overgebleven zand der verdwenene duinen; overdekt met een laag van klei, ter dikte eener el, op welke alle de overige verdedigingsmiddelen van palen, hoofden, staketsels, rijs- en matwerken zijn aangelegd. Zijn profiel is doorgaans de hoogte zestien malen in de grondlijn, waardoor hij aan de zeezijde eene zoo flauwe helling heeft, dat men er op gaat als op eenen vlakken grond, en een vreemdeling niet gelooven kan op dien beroemden dijk te zijn. Door deze flauwe helling worden dan, op de uitnemendste wijze, twee oogmarken bereikt; het verminderen van den aanslag der golven, en het bevorderen der regelmatigē drukking van het water op de helling, waardoor de dijk te vaster op zijn grondvlak wordt gepast. Hij is 3352 ell. lang en wordt van boven van de kruin tot beneden aan het water met stroomatten bezet, waartoe men jaarlijks wel twee honderd duizend bossen stroo, ieder bos negen palmen dik, noodig heeft, en zulks nog wanneer er geene zware of langdurige stormen voortvallen. Deze matting, waartoe het eiland het stroo levart, wordt jaarlijks besteed bij 10 roeden (37,86 ell.) lengte, ter breedte van den dijk. Behalve dit matwerk is er nog eene groote menigte van klein paalwerk tusschen ondercheidene hoofden, daar de grond der Noordzee opdringt en slaat: en boven dit alles staan ca. aan dezen dijk nog 22 meest alle zeer zware paalhoofden, die, vóór dat men het zeegevaar ontdekte, zeer ver in zee gestaan hebben, maar nu door de afkussing daarvan zeer zijn ingekort, waarom men genoodzaakt is geweest sommigen van die hoofden op nieuw eenige roeden in zee te werken, en de palen dezē hoofden zoo dicht te bespijkeren met spijkers, ten deze einde in het Land van Luik gemaakt, dat tot elken paal benodigd zijn meer dan 100 ponden spijkers, tegen 11 gulden de 100 ponden. Wanneer men deze paalhoofden maakt, moet men eerst eenen beru van rijs leggen, ten minste van 9 ell. breed en van 9 tot 12 duimen hoog, daar men dan de palen 2,50 of 3 ell. diep in leit. Men maakt deze hoofden met binnenwerken van 2,50 ell. in het vierkant, die met rijs en zware steenen opgevuld worden,

moetende deze om de drie of vier jaren weder worden aangevuld. De slag van het water is hier bij stormend weder zoo geweldig, dat de zware Noordsche steenen van 500 tot 4000 ponden, die men sedert het jaar 1735 op strand voor de staketten heeft gelegd, alle jaren wel over 8 of 10 reeken van het staketwerk, tot wel 45 of 60 cil. op den dijk geworpen worden.

De gemiddelde kosten van jaarlijks onderhoud kunnen op 75,000 guld. worden gerekend, zoodat de dijk in dit opzigt, sedert zijnen aanleg, thans omtrent een en twintig millioen kan hebben gekost, waarvoor men naar sommiger berekening, eenen geheel koperen dijk had kunnen aanleggen. Aan het zuidende van den dijk heeft men weder duinen tot op een klein uur van Vlissingen, doch deze zijn van Westkapelle tot aan Zoutelande, sedert 140 of 150 jaren, door stormen en waterfloeden zeer afgenomen, zoodat men daar, sedert het jaar 1708, verscheidene zware hoofden, en onder deze wel seven paalhoofden heeft gemaakt, van 50 tot 70 roeden lang, waarvan eenige wel 50,000 gulden gekost hebben; anderen echter minder; weshalve er, volgens een kaart daarvan in den jare 1738 gemaakt, in deze watering alleen 39 hoofden gevonden worden. Daar zijn jaren geweest, in welke deze watering twee tonnen goeds van onderhoud gekost heeft.

Op den 26 Januarij 1684 brak deze dijk aan de zuidzijde van Westkapelle door, aan het einde, waar een laagte in het duin was, en maakte een gat van omtrent 20 roeden breed; doch het was voor den vlieden vloed reeds toegedamd.

Het Oostindische schip *Reigersbroek*, op den 28 Junij 1738, door een schielijken storm ten lager wal op dezen dijk geworpen, werd binnen weinig tijds tot ontelbare kleine stukken vermorseld, waarna het onderschip in het strand welde en eene groote schade aan den dijk veroorzaakte.

Bij den storm en watervloed van 14 en 15 November 1778 heeft deze dijk belangrijke schade ondergaan. Tusschen de 400 en 500 lasten blaauwe Doorniksehe en Noordsche steenen, zijn er over staketten, kisten en rijsbermen, tot op den maldijk opgeworpen; ja zelfs zijn er steenen van tusschen de 5000 en 4000 ponden boven op den kruin des dijks gesmeten geworden en hier door is de dijk, en vooral de paalhoofden aanmerkelijk beschadigd. Hier kwam bij, dat, na den storm en toen de wind reeds zeer bedaard was, het water nogtans op de laagste ebbe nog ongemeen hoog bleef staan, waardoor de schade van getijde tot getijde vermeerderde, omdat men de bekomene rampen en breuken, niet spoedig genoeg kon herstellen.

Bij den watervloed van Januarij 1868, leed deze dijk mede zeer veel. Aan het noordelijke einde sloeg de verbolgene zee, in zijn zeetalud, een gat of put, van niet minder dan 170 of 180 schaften of omtrent 26,000 taarlingsehe voeten (ruim 860 kub. cil.) gronds. Op sommige plaatsen vloede het water er over heen, en de zwaarste steenen, waarvan eenigen op 3 en 4000 pond zwaarte berekend worden, werden door den slag van het water en de kracht der golven naar boven geworpen.

WESTKERK, voorn. d. in *West-Borssele*, op het voorn. cil. *Borssele*, thans aan het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, ingedijkt, waarvan thans niets meer bestaat.

WESTKERKE, voorn. d. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, in het thans verdrongen *Zuidland*.

Het wapen dezer heerl. bestond in vijf in elkander getande geeren, rechts van goud, links van sabel.

WESTKERKE, heerl. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeehnd*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Scherpenisse-en-Westkerke*; palende W. en N. aan de *Pluinpot*, O. aan de heerl. *Scherpenisse*, Z. aan de *Ooster-Schelde*.

Deze heerl. bestaat uit den polder *Westkerke* en den *Geertruida-polder*; bevat het voorm. d., thans geh., *Westkerke*, het geh. *Gorishoek*, benevens eenige verspreid staande huizen, beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 600 bund. 91 v. r. 7 v. ell., waaronder 457 bund. 28 v. r. 94 v. ell. belastbaar land; en telt 37 h., bewoond door 39 huisgez., uitmakende eene bevolking van 240 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er op 2 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Scherpenisse-en-Westkerke*. — De 2 R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Tholen*. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Scherpenisse*.

Deze heerl. heeft vroeger aan het geslacht van de *Werve* toebehoord, zijnde *Dijk van de Werve* in het jaar 1617 daarmede verkeven. In het midden der vorige eeuw was zij in bezit van *Johan Pieter Gubbens*. Thans is Heer van *Westkerke* de *Baron Hendrik Mello Mollerus*, te *Elburg*.

Het geh. **WESTKERKE**, ligt 4 u. Z. O. van *Zierikzee*, 2 u. W. van *Tholen*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Scherpenisse*. Men telt er 12 h. en 70 inw. Van deze h. staan er 9 aan de dorpatraat, aan wier noordeinde vroeger de kerk stond, waarvan niets meer te bespeuren is, dan de ongelijke met gras begroeide grond.

De kerk schijnt reeds in het midden der vorige eeuw in bouwval te hebben gelegen, doch toen stond er nog eene hooge, vierkante, doch zeer vervallen toren, waarvan tegenwoordig ook niets meer aanwezig is.

Ten zuiden van het gehucht ziet men nog een afgegraven heuveltje, waarop eenige boomen staan, waarschijnlijk het overblijfsel van eenen vliedberg.

Het wapen deser heerl. bestaat uit drie in elkander getande geeren, rechts van sabel en links van goud.

WESTKERKE, voorm. d. op het eil. *Wolphaertsdijk*, prov. *Zeeland*.

Dit dorp werd met zijn ambacht in 1577 zoodanig bedolven dat er schaarsch 500 gemeten van overbleven. Benige hooge gronden, van welke men, met toestemming der Heeren, darink voor de selnering of zoutaiederingen haalde, de bouwvallen der kerk, en inzonderheid die van het slot *Muiden*, welks toren zich nog 156 jaren staande hield, daar hij eerst in 1812 instortte, leverde trenrige gedenktuonen van hetgeen er eenmaal gevonden werd. In 1809 en 1812 besweek het overige van het dorp, dat sinds niet weder boven gekomen is, zijnde van het ambacht later weder eenige gronden ingedijkt welke thans de *Westkerke-polder* uitmaken. Zie dat woord.

WESTKERKE (HET HUIS-TE), voorm. kast. op het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en 4 u. Z. O. van *Zierikzee*, kant. en 2 u. W. van *Tholen*, gem. *Scherpenisse-en-Westkerke*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Scherpenisse*, in het voorm. d. *Westkerke*, op een heuveltje.

Dit kast., hetwelk aan het geslacht van de *Werve* toebehoorde, was reeds in het midden der vorige eeuw niet meer aanwezig. Ter plaatse waar het gestaan heeft, ziet men thans nog eenen heuvel. De daartoe behoord hebbende gronden worden in eigendom bezeten, door den Heer *Johannes Graaio*, woonachtig te *Scherpenisse*.

WESTKERKE (POLDER-VAN-), pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Zierikzee*, kant. *Tholen*, gem. *Scherpenisse-en-Westkerke*; palende N. aan de *Pluimpot*, O. aan den *Polder-van-Scherpenisse*, Z. aan de *Ooster-Schelde*, W. aan den *Geertruida-polder*.

Deze pold. belaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 536 bund. 98 v. r. 92 v. ell., waaronder 411 bund. 29 v. r. 54 v. ell. schotbaar land; telt 25 h., waaronder 15 boerderijen, en wordt door eene sluis, op de *Pluimpot*, welke in het jaar 1843 geheel nieuw gelegd is, van het overtollige water ontlaat. Hij staat onder het bestuur der watering van *Scherpenisse*, bestaande uit eenen *Dijkgraaf*, twee *Gezworenen* en eenen *Penningmeester-Griffier*.

In den eedijk van dezen polder bestaat eene aanmerkelijke val, zoodat men in het jaar 1825 te raden is geworden, om geene pogingen tot herstel van den eenden eedijk aan te wenden, maar de inlaag, waarin noch hofstede noch bouwland lagen, der zee prijs te geven.

WESTKERKE-POLDER, pold. in het voorn. eil. *Wolphaertsdijk*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Goes*, gem. *Wolphaertsdijk*; palende N. W. en N. aan de schorren tegen de *Zuidvliet*, O. aan den *Westerlandsche-polder*, Z. aan de schorren tegen de *Schengen*, W. aan de schorren tegen de *Piet*.

Deze pold., welke in het jaar 1698 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 218 bund. 71 v. r. 11 v. ell., waaronder 216 bund. 52 v. r. 41 v. ell. schotbaar land; telt 7 h., waaronder 4 boerderijen, en wordt door de sluis, in den *Westerlandschen-polder*, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, twee *Gezworenen* en een *Penningmeester*.

WESTKLAF, geh. op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Klief (Wester)*.

WESTLAAR, geh. in de bar. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Laar (Wester)*.

WESTLAND (HET), het westelijk gedeelte van *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk arr. 's *Gravenhage*, en voor een klein gedeelte arr. *Rotterdam*; palende N. W. aan de *Noordzee*, N. O. aan *Rijnland*, O. aan het overig gedeelte van *Delfland*, Z. O. aan *Schie-land* en Z. W. aan de *Maas*.

Het bevat de stad *Maassluis* en de dorpen: het *Woud*, *Wateringen*, 's *Gravesande*, *Bijswijk*, *Loosduinen*, *Monster*, *Ter-Heyde*, *Poeldijk*, *Naaldwijk*, de *Lier*, *Maasland* en *Schipluiden*, thans uitmakende de gem. 's *Gravesande-en-Zand-Ambacht*, *Hof-van-Delft*, de *Lier*, *Loosduinen*, *Maasland*, *Maassluis*, *Monster*, *Naaldwijk*, *Bijswijk*, *Schipluiden* en *Wateringen*; eene oppervlakte bestaande, volgens het kadaster, van 22,142 bund. 19 v. r. 51 v. ell., waaronder 21,591 bund. 33 v. r. 88 v. ell. belastbaar land, tellende 5162 h., bewoond door 4525 huizeg., uitmakende eene bevolking van 22,000 inw., die meest in landbouw en oestteek hun bestaan vinden. Gemeenlijk houdt men het *WESTLAND* voor het vruchtbaarste gedeelte van *Delfland*, als bestaande het uit vruchtbare koornakkers, rijke weilanden en boomgaarden, die allerlei soort van aard- en boomgewassen, in menigte, voortbrengen. Eene groote hoeveelheid druiven wordt hier gekweekt, welke bovendien de buitenlandsche worden geëcht, en per stoomboot van *Rotterdam* naar *Londen* worden gezonden. Ook houdt men deze streck, uit hoofde der hooge en grazige landerijen voor het oerd, alwaar de geurigste holer valt, welke

door hare zorgvaldige bewerking zeer duurzaam en in het huishoudelijk gebruik meest voordelig is. De landlieden alhier dragen zoowel voor hun land, als voor hun vee eene ongemeene zorg.

De Herv., die er ongeveer 13,200 in getal zijn, onder welke 5500 Ledematen, maken de volgende 12 gem. uit, 's Gravezande, de Lier, Loosduinen, Maasland, Maassluis, Monster, Naaldwijk, Rijswijk, Schipluiden, Ter-Heyde, Wateringen en 't Woud, welke 15 kerken hebben, waarin de dienst door 14 Predikanten verrigt wordt.

De weinig Evangelisch-Lutherschen, Remonstranten, en Doopsgezinden, die er wonen, behooren kerkelijk onder 's Gravezande.

De R. K., die men er 8200 aantreft, onder welke 6107 Communikanten, maken de volgende 9 stat. uit: Loosduinen, Maasland, Maassluis, Monster, Naaldwijk, Poeldijk, Rijswijk, Schipluiden en Wateringen, welke even zoo vele kerken hebben, waarin de dienst door 9 Pastoors en 3 Kapellanen verrigt wordt, terwijl de R. K. er 8 eigen begraafplaatsen hebben.

De 200 Israëlieten, die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van Naaldwijk.

Men heeft er 17 scholen, als: ééne te Deligauw, ééne te 's Gravezande, ééne in de Lier, ééne te Loosduinen, ééne te Maasland, drie te Maassluis, ééne te Monster, ééne te Naaldwijk, ééne te Honsholredijk, ééne te Poeldijk, ééne te Rijswijk, ééne te Schipluiden, ééne te Ter-Heyde, ééne te Wateringen en ééne in 't Woud.

WESTLAND (HET) en HET VERDRONKEN-WESTLAND, twee pold. in de heerl. STRENGEREN, prov. Noord-Brabant. Zie STRENGEREN (HET VERDRONKEN-WESTLAND-VAN-) en STRENGEREN (HET WESTLAND-VAN-).

WESTLANDEKE (HET) of DE WEST-POLDKE, pold. in de heerl. Nierwaard, prov. Noord-Brabant, Vierde diatr., arr. Breda, kant. Zevenbergen, gem. de Klundert; palende N. aan de plattelandst. de Klundert, O. aan den zoogenaamden Veerweg en den Lokkers-polder, Z. aan Bloemendaal en den Mancia-Winter-polder, W. aan de Keensche gorzen.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 55 bund. 79 v. r. 78 v. ell., waaronder 52 bund. 80 v. r. schotbaar land. Daarin staat één huis, zijnde eene boerderij. Hij heeft gezamenlijk met het westelijk gedeelte van Bloemendaal en den Mancia-Winter-polder, eene steenen sluis, genaamd de Wachter van het Westland, gelegen aan de westzijde van den Veerweg bij de Klundert, voorzien van eene schuif en wijd 1,65 en loost uit, met het water van de gezegde polders, door eene coupure, in den dijk van de Keensche gorzen, aan den westkant van den Westbeer, in de gracht der buitenwerken van de Klundert, en vervolgens, door eene heul in den weg bij het zoogenaamde Veerhuisje, met het water van de polders Lokkers-polder-de-Ketel-en-de-Platen- en den Kleine-Noord-van-Slik-polder, op de Botten- en Aalskreek, en verder, met of zonder behulp van den nieuwen molen, op het Hollands-diep. Het zomerpeil is 0,92 beneden A. P. en het maalpeil 0,05 beneden A. P. Hij heeft voor de gecombineerde uitwatering eenen Dijkgraaf, vijf Gezworenen en eenen Penningmeester.

Volgens de kaart van den Landmeter F. SMITS, van het jaar 1688, heeft er op den 26 Januarij 1682, in het benedeneinde des dijks van

dezen polder, aan de zijde van de rivier de Keen, (welke toen nog geheel open en bevaarbaar was) een doorbraak plaats gehad.

WESTLEDE, voorn. waterleiding onder *Tiel*, prov. *Gelderland*, die van het Westen komende, zich te *Tiel* door eene sluis, welke thans niet meer bestaat, in de *Waal* ontlasste.

WESTLOO, landg. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Feluwe*, kw., arr. en 10 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Elburg*, gem. en 10 min. ten O. van *Doornspijk*, in de buurs. *West-Eugen* of *Wessingen*.

Dit landg., hetwelk eertijds tot de buurs. *de Haers* behoorde, beslaat eene oppervlakte van 74 bund. 20 v. r. 80 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer HEINRICH GOTTFRIED HAASLOOP WISNER, woonachtig te *Elburg*.

WESTLOON of BESTLOON, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Berste* distr., arr. en 4 u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Waalwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Loon-op-Zand*.

Men vindt hier de schraalste gronden van de gem. en *Best-Loon*, de eigenlijke naam moet wellicht in de beteekenis van *Oud-Loon* worden verklaard of opgenomen.

WESTLUIDEN, streek lands onder *Tiel*, prov. *Gelderland*, gem. *Tiel*, van welke de poort dier stad, buiten welke zij ligt, haren naam ontleent, en welks oppervlakte niet wel op te geven is, daar het moeilijk te bepalen valt, hoe ver die benaming zich uitstrekte. Misschien is deze naam eene verbastering van *Westlede*. Zie dat woord.

WESTMAAS, heerl. in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. 's *Gravendeel*, gem. *Westmaas-en-Group*; palende N. aan de heerl. *Mijns-Heerenland-van-Moerkerke*, waarvan het voor een groot gedeelte door de binnengedijkte *Maas* is afgescheiden, O. aan *St. Antonie-polder*, Z. aan *Strijen* en *Klaaswaal*, W. aan *Group* en *Oud-Beijerland*.

Deze heerl. bestaat uit den pold. het *Munnikenland-van-Westmaas*, benevens gedeelten van den *Westmaas-Nieuwlandsche-polder* en den *Oud-Beijerlandsche-polder*; bevat het d. *Westmaas* en eenige verspreid liggende huizen; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 364 bund. 76 v. r. 49 v. ell.; telt 92 h., bewoond door 128 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 700 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw; de vlasbouw is er de voornaamste bezigheid; de koornlanden liggen er zeer gelukkig en leveren des zomers ook een verrukkelijk gezicht op. Voorts levert deze heerl. alles op, wat in den kleigrond kan geteeld worden. Alle deze producten worden van daar gemakkelijk vervoerd, om ze naar de naastbij gelegene steden en plaatsen, voornamelijk te *Dordrecht* en *Rotterdam*, ter markt te brengen.

De inw., die er, op 2 na, allen Herv. zijn, maken, met die van de heerl. *Group*, eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Oud-Beijerland*, behoort, en 880 zielen, onder welke 300 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Jan Simons*, die in 1575 herwaarts kwam, en in het zelfde jaar van zijne dienst werd ontzet. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De 2 R. K., die er wonen, parochiëren te *Oud-Beijerland*. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke door 100 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. werd in het midden der vorige eeuw bezeten door Mr. JOHAN DE ROO, Secretaris der Weeskamer te Dordrecht, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans in het bezit van de erven van wijlen VROUWE J. A. VAN DER KAA, wed. van FRANÇOIS DE ROO VAN WESTMAAS.

Het d. WESTMAAS ligt $3\frac{1}{2}$ n. W. ten Z. van Dordrecht, 2 u. W. van 's Gravendoel. De reeds bovengemelde binnengedijkte Maas wordt hier in haren loop gestuit door eenen dijk, welke digt met huizen bezet is en een groot gedeelte van het dorp uitmaakt, dat in zijne kom 40 h. en 520 inw. telt, en zijnen naam waarschijnlijk van zijne ligging ten W. van die Maas ontleent.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, is in het jaar 1630 vervangen door de tegenwoordige, welke vrij fraai is en geschilderde glazen heeft, waarop de wapens van hen, die kort na het midden der vorige eeuw er Ambachtsheer, Schout, Schepenen, Predikant, Ouderlingen en Diakenen waren. Deze kerk heeft geen orgel, maar pronkt met eenen vierkanten toren, met hooge spits. De pastorie is een aanzienlijk gebouw, met eenen fraajen tuin. Zij heeft eene zeer vermakelijke ligging aan de Maas, waarover zij het uitzigt heeft. — Het schoolhuis, staande bij de kerk, is een tamelijk goed gebouw, waarvan voor eenige jaren de regtkamer gescheiden is. — Het arnhuis is in goeden staat en voorzien van onderscheidene woningen, ten gebruike van behoeftigen.

WESTMAAS wordt door sommigen geteld onder de 72 dorpen, welke bij den verschrikkelijken watervloed van 18 November 1421 zijn overstromd geworden.

Den 2 Mei 1636 werd het geteisterd door eenen fellen brand, waarbij 36 huizen in de asch werden gelegd, en de overlevering wilde toen, dat het, 77 jaren vroeger, nog eens door het vuur vernield was.

In den nacht tusschen 29 en 30 Maart 1792 onderging het nog maals een dergelijk deerlijk lot. 's Nachts omtrent 12 ure brak de vlam eerst nit, tegen door de kerk, en ging door den sterken wind, met zoo veel hevigheid voort, dat in minder dan drie uren dit, voorheen door den koorn- en vlashandel zoo welvarend, dorp, in de asch gelegd, en in eenen puinhoop veranderd is, zijnde er 33 huizen door de vlammen vernield en met de kerk, pastorie, het school- en arnhuis, slechts 23 staan gebleven. Hoe de brand aangekomen is, kan met geene zekerheid bepaald worden, maar wel dat de jaumer en ellende, aldaar niet te beschrijven was. Verscheidene inwoners waren, om hunne kinderen aan de woede der vlammen te ontrukken, genoegzaam naakt uit hunne woningen gevlugt. Eenige beesten waren mede verbrand, doch menschen waren er gelukkig niet bij ongekomen. Geheel de voorraad van zaad, tarw, het kostelijke vlas, de haver, garst en wat de landman in zijne schuren had, was vernield.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van goud, met drie St. Andriëskruisen van keel.

WESTMAAS-EN-GROUP, gem. in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. 's *Gravendoel* (13 k. d., 3 m. k., 3 s. d.); palende N. aan *Mijns-Heerenland-van-Moerkerke*; O. aan de gem. *Maasdam*, Z. aan *Strijen* en *Klaaswaal*, W. aan *Oud-Beijerland*.

Deze gem. bestaat uit de heerl. *Westmaas* en *Group*; beslaat, volgens het kadaster, 743 hond 73 v. r. 88 v. ell., waaronder 686 bund. 28 v. r. 21 v. ell. belastbaar land; tellende 119 h., bewoond door

162 huizingen., uitmakende eene bevolking van 740 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er op 4 na allen Herv. stn., maken de gem. van *Westmaas* uit. — De 4 R. K., die er wonen, parochiëren te *Oud-Beijerland*. — Men heeft in deze gem. eene school in het d. *Westmaas*.

Het wapen dezer gem., is hetzelfde als dat van *Westmaas*.

WESTMAAS-NIEUWLANDSCHE-POLDER, pold. in den *Hoeksche-ward*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gedeeltelijk gem. *Westmaas*, gedeeltelijk gem. *Mijnhoerenland-van-Moerkerke*, gedeeltelijk gem. *Strijzen*, gedeeltelijk gem. *Heinenoord*, gedeeltelijk gem. *Goidschalksoord*, gedeeltelijk gem. *Klaarwaal*; palende N. aan den *Bossepolder*, N. O. aan den *Oud-Heinenoordsche-polder*; O. aan den *Oudlandsche-polder van Moerkerke* en het *Munnikeland van Westmaas*, Z. O. aan den *Oudlandsche-polder van Strijzen*, Z. aan den *Nieuw-Cromstrijensche-polder*; Z. W. aan den *Oud-Cromstrijensche-polder*, W. aan den *Oudbeijerlandsche-polder*.

Deze polder bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1391 bund. van welke 77 bund. 41 v. r. 88 v. ell. oudt *Goidschalksoord*. Men telt er, onder *Goidschalksoord*, 2 beerdertjen.

WESTMADE-POLDER, onbehuide pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s-Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Monster*; palende N. aan den *Oostmade-polder*, O. aan den *Dijkpolder*, Z. aan den *Grootegeest* en den *Kerktiert*, W. aan de *Westdijnen*.

Deze polder bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 49 bund. 72 v. r. 31 v. ell., waaronder 48 bund. schotbaar land, en wordt door eenen molen, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Molemeester*, welke bij afwijding uit de *Ingelanden* wordt gekozen.

WESTMBER (HET), meerije in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *WESTMAAS (HET)*.

WESTMERVELD of *GRUONERVELD*, nitgestrokte streck lage landen, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, onder *Birdaard*, van waar zij zich ten O. tot aan *Rinsumageest* en ten Z. tot aan de *Merk* uitstrekt.

Het *Westmerveld* heeft op zich zelf eenen goeden vruchtbaren grond, doch het ligt zoo laag, dat het doorgaans, vooral bij natte zomers, voor een gedeelte dras is; bij droege zomers evenwel kan men doorgaans over dit veld naar *Rinsumageest* rijden, voornamelijk eedert men, even ten N. van *Oudhark*, eene brug over de *Merk* heeft gelegd: zijnde deze weg korter, dan die door de *Vlieterpen* over de *Klaarkampar-brug* loopt.

WESTMUNSTER (PAROCHIE-VAN-), oude benaming van het gedeelte des eilands *Walcheren*, dat later bekend was onder den naam van *Westmoring*. Zie de art. *WALCHEREN* en *WESTWATERING*.

De *Arne* liep door *Middelburg* en scheidde die stad in een *Oost-oever* en *West-oever*. Op beide verrezen al spoedig *monasteriën*, aan welke de zorg voor de godsdienstige opleiding der opgezeten werd aanbevolen. Zij werden onderscheiden als *Oost-* (ook *Noord-Munster* of *S. Pieter* geheeten) en *West-Munster* of *S. Maarten*. Wanneer de *West-Munsterkerk*, bij of te *Middelburg*, gesticht werd, is onzeker. Dit alleen weten wij, dat zij er in 1188 reeds was, door drie *Priesters*, behalve den hoofdpersoon, werd bediend, en *Coukerke*, *Cortkeem*, *Biggekerke*, *Hoogeland*, *Armenuden* en *Mariakerke*

in *Walsingen* als appendantiën bezat. Zij beheerde voor de eene heft aan de abdij van St. Paulus te Utrecht, voor de andere aan de abdij of het *Marinklooster* te Middelburg, stond op de tegenwoordige Grootte markt en kroeg later het stadhuis naast zich.

WESTOVER (HET FORT) of eigenlijk het *Fort-de-Nieuwstelsel-ten-Oever-van-het-Kanaal*, fort in de heerl. *Huisduinen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*.

Het is het westelijke gedeelte van het *Kanaalfort* of zoogenaamde *Nieuwewerk*, behoorende tot de stelling van den Helder, $\frac{1}{2}$ u. gaans Z. O. van den Helder en zuidwaarts van Willemsoord. In 1826 is het ontworpen en maakt met het fort *Oostzever* een door het Noord-hollandsche kanaal en den grooten weg van den Helder naar Alkmaar afgescheiden geheel uit. Het heeft een reduit in den vorm van een *pen coupé*, omgeven door den hoofdwal van den zelfden vorm, alles geheel door natte grachten ooringd. Het geheel is nog versterkt door eene hoofdgroacht met bedekten weg, glacis coupé en voergracht.

In 1828 tot 1830 is in het reduit een groot bomvrij gebouw gezet, hebbende schietgaten en drie binnensplanten; en ingerigt tot kruidmagazijn voor 18,000 pond, logement voor Officieren, eender-officieren en 260 manschappen, en heeft een gemetselden regenbak. In het werk zijn nog drie depot-buskruidmagazijntjes en een wachthuis.

Dit fort is door eene bedekte gemeenschapslinie met het fort *Dirkss Admiral* verbonden.

WEST-ORISANT, voorn. pold. in het eid. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeoland*. Zie *Ouwmax*.

WESTPHALEN, naam, welken de Negers geven aan de koffijplant. *HALLE-EN-SAXEN* in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *HALLE-EN-SAXEN*.

WESTPHALENSHOOP (KLEIN-), verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Metappira-breek*, ter linker zijde in het afvaren, palende bossonwaarts aan de verl. plant. *Duringen*, benedenwaarts aan de verl. plant. *Johanneszoom*; 596 akk. groot. De Negers noemen haar *SREUNANT*.

WESTPLAAT (DE), droogte in het *Goeneesche-gat*, W. van het *Land-van-Voerne*, prov. *Zuid-Holland*, door het Quaksdiep van de zandplaat *Hinder* gescheiden.

WESTPLAAT (DE), droogte in den mond der *Maas*, tusschen de Vlake en de Spleat, waarop ten minsten 16 palen water staat.

WESTPLAAT-POLDER (DE), pold. in het eil. *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gedeeltelijk gem. *Sommelsdijk*, gedeeltelijk gem. *Middelbarnis*; palende N. aan de *Bekade gorzen*, Z. O. aan de haven van *Middelbarnis*, die hem van den Oostplaat-polder scheidt, Z. aan de haven van *Sommelsdijk*, Z. W. aan den *Everdina-polder* en den pold. *Kraatjestein*, W. aan de haven van *Dirksland*.

Deze pold., welke in het jaar 1808 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 224 bund.; als: onder *Sommelsdijk*, ruim 101 bund., en onder *Middelbarnis*, 52 bund. 13 v. r. 90 v. ell. Er staat daarin één huis, zijde eene boerderij, onder *Sommelsdijk*. Hij wordt door éne sluis, op de haven van *Sommelsdijk*, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit eenen *Dijkgraaf*, drie *Gesworenen* en eenen *Secretaris-Penningmeester*.

WESTPLAAT-POLDER (DE BEKADE GORZEN VAN DEN), onbehuise pold. in het eil. van *Goedereede-en-Overflakkee*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. *Sommelsdijk*, gem. *Sommelsdijk*; palende

N. O. aan het Haringvliet, Z. O. aan de haven van Middelharnis, Z. W. aan den Westplaat-polder, W. aan den volgenden polder.

Deze pold., die in het jaar 1825 bekaad is, wordt door eene sluis, op het Haringvliet, van het overtollige water ontlast.

WESTPLAAT-POLDER (BEZOMERKADE-GORZEN-VAN-DEN-), onbehuide pold. in het eil. *Goedereede-en-Oeverflakke*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Brielle*, kant. en gem. *Sommelsdijk*; palende N. aan het Haringvliet, O. aan de Bekade-gorzen-van-den-Westplaat-polder, Z. aan den Westplaat-polder, W. aan de haven van Dirksland.

Deze pold., welke in het jaar 1828 bedijkt is, wordt door eene sluis, op het Haringvliet, van het overtollige water ontlast.

WEST-POLDER (DE), onbehuide pold. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *ERRA (WEST-POLDER-VAN-)* (1).

WEST-POLDER (DE), pold. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Oosterhout*, gem. *Raamsdonk*; palende N. aan den *Veerweg* op *Geertruidenberg*, O. aan den *Groote weg* der 1e klasse no. 3, Z. aan het zoogenaamde *veer*, W. aan de haven van *Raamsdonk* en de huizen genaamd het *Fort*.

Deze pold. is door den grooten weg der eerste klasse no. 3, van *Gorinchem* naar *Breda*, in twee deelen gescheiden, ten gevolge waarvan de eigenaren van het gedeelte hoosten dien weg, zich sedert eenigen tijd niet meer onderworpen achtten aan het bestuur van den *West-polder*. Het westelijk gedeelte is, in het jaar 1827, aan de zijde van de *Donge* vergroot, en daarbij tevens de oude kade, ingevolge dispositie van *Zijne Excellentie* den *Minister van Binnenlandsche Zaken*, van den 8 Mei 1827, no. 74, gebracht op de hoogte van 2,50 ell. boven A. P. De geheele polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 14 bund. 45 v. r. 2 v. ell., met de kaden en de huizen, genaamd het *Fort*. Het gedeelte bewesten den grooten weg no. 3, watert nit op de haven van *Raamsdonk*, door een steenen sluisje, wijd 0 70 ell., hoog 0 71 ell., voorzien van eene vloeddeur en schuif. Het oostelijke gedeelte, heeft gemeen met den *Noord- of Nieuwe-Buitendijksche-Hoospolder* eene sluis, in den grooten weg, boven den *veerdam* van *Geertruidenberg*, in 1817 door de administratie van den *waterstaat* gebouwd, wijd 1 74 hoog 1 85, voorzien met eene vloeddeur aan de buiten- en met eene schuif aan de binnenzijde, en watert uit door de sloot langs den *veerdam* van *Geertruidenberg* op de rivier de *Donge*; doch dit deel kan ook door den *Noord- of Nieuwe-Buitendijksche-Hoos-polder* ontlasten. Het zomerpeil is 0 28 ell. boven A. P. en de hoogte der dijken 2 10 à 2 20 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door eenen *poldermeester*, die tevens *Penningmeester* is.

De *voorgonden* behooren aan den polder. De kaden en sluis aan de haven worden onderhouden door den polder, en de sluis aan den *meergenoemden veerweg* door de administratie van den *waterstaat*.

In 1794 is de rivier de *Donge*, nabij het benedeneinde van dezen polder boven het *veer* van *Geertruidenberg*, ten behoeve van de *Militaire Inundatie*, gedigt geweest.

In 1832 is, ten zelfden einde, een dam in de rivier gelegd, even beneden dezen polder, nagenoeg in de strekking van of een weinig beneden gemeld *veer*, en later zijn aldaar *penanten* in de rivier gebouwd

(1) Evenneens zoeken men de overige *WEST-POLDERS*, die hier niet gevonden worden op de namen van de dorpen of gemeenten, waartoe zij behooren.

ten einde de noodige inundatie in geval van oorlog naar goedvinden te kunnen stellen. Over deze penalen is in 1845 eene brug gelegd, vervangende het vroeger bestaan hebbend pontveer.

WESTPOLDER (DE), onbehuide pold in de *Tiengemeten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. *Oud-Beijerland*, gem. *Zuid-Beijerland*; palende N. aan het Vuilegat, O. aan den Beneden-polder, Z. en W. aan het Haringvliet.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8 bund. 86 v. r. 80 v. ell., en wordt door een sluisje, op het Haringvliet, van het overtollige water ontlast.

WESTPOLDER-VAN-BERKEL (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gem. *Berkel-en-Rodondijs*; palende N. aan den Voorafsche-polder, O. aan den Zuid-polder, Z. en W. aan den Berkelsche-polder.

Deze pold. telt 2 h., zijnde boerderijen, en watert uit door eenen boezem met drie watermolens op de veenplassen van den Berkelsche-polder.

WESTPUNT, plant. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, in *West-Indië*, aan de westelijke punt van het eil., waarvan zij haren naam ontleent.

WESTPUNTBAAL, baai in *West-Indië*, in den *Atlantischen Oosaan*, aan de westkust van het eil. *Curaçao*.

WESTRACHIA, Latijnsche naam van het kw. *Westergoo*, prov. *Friesland*. Zie *WESTERGEO*.

WESTREHESIS, naam, onder welken het voorn. adell. h. *Hess*, in het graafs. *Bergk*, prov. *Gelderland*, reeds in het jaar 1338 voorkomt. Zie *Hess*.

WESTRIE, voorn. kloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie *WESTERWAD*.

WESTRIJK (NIEUW-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *WESTERRIJK (NIEUW-)*.

WESTRIJK (NOORD-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *ZEVENBAAR (KLEIN-)*.

WESTRIJK (OUD-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *WESTERRIJK (OUD-)*.

WESTRIJK (ZUID-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Neuzen-Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *VOELSCHONNE (OUD-)*.

WESTRIK, geb. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr., kant. en 1 u. W. ten N. van *Breda*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van 's *Prinzenhage*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *de Beek*, waartoe het kerkelijk behoort; met 8 h., waaronder eene hoeve van den zelden naam, en 70 inw.

WESTRIK, een der zeven eilandjes, waaruit het d. *Molkwerum*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldesphaert-en-Noordwolde*, bestaat.

WESTINGERLAND, oude naam van het kw. *Westergoo*, prov. *Friesland*. Zie *WESTERGEO*.

WESTRINGIA, Lat. naam van het kw. *Westergoo*, prov. *Friesland*. Zie *WESTERGEO*.

WESTROIJEN, streek lands, prov. *Gelderland*. Zie *WESTERROIJEN*.

WESTRUP, geh. in *Oostermoerderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie *WESTDORP*.

WESTRUST, buit. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Utrecht*, kant. en 2 u. N. W. van *Loenen*, gem. *Abeoude-Proosdij-en-Aasdom*.

WEST-TER-HOFSTEDDE (DE POLDER-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*. Zie **POLDER-WEST-TER-HOFSTEDDE**.

WESTVEEN, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*; kant. *Loenen*, gem. *Wilnis*; palende N. aan Noorden, O. aan de pold. *Béosten-Heinoomsvaart* en *Bewesten-Heinoomsvaart*, Z. en W. aan *Achttienhoven*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 182 bund. 44 v. r. 40 v. ell.; telt 31 h. Het land ligt 0,76 ell. beneden A. P.

WESTVEEN, geh. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 4½ u. W. ten N. van *Utrecht*, kant. en 3 u. Z. W. van *Loenen*, gem. 1 u. Z. W. van *Wilnis*; met 51 h. en ongeveer 180 inw., die kerkelijk tot *Noorden* behooren.

WESTVOORNE, voorm. eil. in *Zuid-Holland*. Zie **Gezandness**.

WESTWAL (DE), droogte in de *Zuiderzee*; tusschen *Wieringen* en het *Koegras*, zijnde de oosterlijke kant van het *Wester- of Balgzand*, zich uitstrekkende van den *Balg* langs de westzijde van het *Amstoldiep*, tot aan het voergat van de *Oude-sluis*.

WESTWATERING (DE), een der kwartieren van het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie **BASTOS-WATERING (DE)**.

WESTWATERING (DE), een der vier deelen waarin het eil. *Walcheren*, prov. *Zeeland*, ten opzichte van den waterstaat vroeger verdeeld werd, palende N. aan de *Vijf Ambachten* en de *Oostwatering*, Z. W. aan de *Noordzee*.

In dit gedeelte liggen: de stad *Vlissingen*; benevens de heerl. *Biggenkerke*, *Bonendijke*, *Hoogelände*, *Krommenhoek*, *Koudekerke*, *Poppendamme* en *Oud-Vlissingen*, thans uitmakende de gem. *Biggenkerke-en-Krommenhoek*, *Koudekerke* en *Vlissingen*, benevens een gedeelte van de gem. *Grijpskerke - Poppendamme - Buitinge - Zandvoort-en-Hoogelände*; beslaande eene oppervlakte van 4000 bund. Men telt er 1566 h., bewoond door 2111 huisgen., uitmakende eene bevolking van 11,000 inw.

WESTWERD, *Westward* of *Westward*, voorm. nonnenkloost., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baardetabel*; volgens *Wissatus*, gelegen tusschen de dorpen *Jorwerd* en *Beers*.

In December 1267 leed dit klooster groote schade, veroorzaakt door eenen bijna nooit gehoorden hevigen storm, die omstreeks middernacht opstak, en wanedoor bijna alle de *Frische zeedijken* doorbraaken, en het *zeewater* tot eene zoo vervaarlijke hoogte opkwam en aanperste, dat de sterkste gebouwen daartegen niet bestand waren, zoodat in dezen onstrek véte menschen en beesten omkwamen en geheele dorpen, kerken, tórens en huizen wegspoelden. Volgens eene aantekening van *Abbas Corneliszoon* was de schade hierdoor ontstaan voor dit klooster, door verlies van gebouwen en bewoners, zeer groot. Hij schrijft: » Daar verdronken in een bagijne kloosterke thoe *Westard* (*Westward*) » in het Noordoost van *Thaetwerd* (*Jorwerd*), over de 50 personen, » 't water steeg zo hoog dat het in heur *Dormpter* (*dormitorium* of » *slaapvertrek*) quam." Op eene oude kaart, op last der *Staten van Friesland*, in 1622, bij *Jan Lamik*, te *Franker* uitgegeven, vindt men dit gesticht in het midden tusschen de dorpen *Boxum*, *Hylaerd*, *Jelhum* en *Beers*, en dus verahillend met *Wissatus*; ook is men het niet overal eens in de vermelding van den datum, want hier die doorbraak plaats had, hetzij den 14 of den 17 December des genoemden jaars.

WESTWIJK (DE), geh. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. en 1 u. W. van *Steenwijk*, gem. *Steenwijkerwold*. — Dit geh. wordt reeds in het midden der twaalfde eeuw als eene bewoonde plaats vermeld.

WESTWOLDINGER-AA (DE), riv., prov. *Groningen*. Zie AA (*Westwoldinger*).

WEST-WORKUM, voorm. st., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, W. van het tegenwoordige *Workum*, welke in de vijftiende eeuw in de *Zaandervee* schijnt verzolgen te zijn.

WESTWOLDINGERLAND, lands., prov. *Groningen*. Zie *Westwold*.

WESTWOOD, ook wel *Westwoos* gespeld, d. in *Drechterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Hoorn*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. van *Enkhuizen*, in de zogenaamde *Streek*. Men telt er 65 h. en ongeveer 250 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden.

Het werd met *Ooster-Blokker* en *Wester-Blokker* tot eene stede verhuven; onder den naam van de stede *Westwood*, bij eene handvest van Hertog *Willelm van Breijnen*, van den 2 Februarij 1415, naar den loop van den Hove, dat is, volgens de tegenwoordige gemeene tijdrekening, in het jaar 1414. *Binnenwijzend* werd hier; volgens een handschrift van *Maximiliaan en Filips*, gedagteekend 4 Maart 1492, mede naar den loop van den Hove, dat is in het jaar 1493, bijgevoegd. Onderscheidene handvesten zijn er, van tijd tot tijd, aan deze stede verleend. De ambachtsheerlijkheid daarvan is, in het jaar 1741, aan de regering der plaats verkocht.

De Herv., die er 170 in getal zijn, behooren tot de gem. *Westwoud-en-Binnenwijzend*.

Velen meenen, dat de kerk van *Westwood* er reeds bestaan heeft ten tijde van het Heidendom; en steunen op het cijfergetal 333, dat op de kerk te lezen staat; doch anderen houden staande, dat ze door den H. *Bonifatius*, Apostel van *Friesland*, in het jaar 733 gebouwd en ingewijd is. Vermoedelijk echter is het duizendtal; naar de gewoonte der vorige eeuwen, terzwegen en zal de kerk in het jaar 1333 gesticht zijn. Ook vindt men in het koor der kerk, tegen den zolder, met bijna onleesbaar schrift:

in 't jaer ons Heeren MCCC en LIII wert dit
Choor bijgeleit.

Zij was, volgens het verhaal van *Jacón de la Torre*, aan *St. Maarten*, Bisschop van *Tours*, toegewijd. De Pastoor werd door de *Graven* aange-steld, en moest door den *Proost* van *West-Friesland* bevestigd worden. Hij had 5 ponden (3 guld. 65 cents) aan zekere inkomsten, die uit de landvruchten kwamen. Daar was geen pastorij, maar alleen 6 morgenlands. Het geheele inkomen, lasten en alles mede gerekend, beliep jaarlijks 50 *Rijnsche* guldens (70 guld.). De koster had een gering inkomen, bestaande slechts in de opbrengst van drie morgen land van luttel waarde. De kerk staat op eene hoogte en is geheel van tufsteen gebouwd. Zij heeft een vierkant houten torentje met een achtkant spitsje gedekt. De inwoners noemen deze kerk nog het Heidensche kerkje, men meende zelfs weleer, ter gelegenheid der komst van eene bende landloopers, die men Heidens noemt, aan deze het regt te moeten vergunnen, om in dit kerkje te mogen huisvesten.

De R. K., die er 250 in getal zijn, maken, met de overige uit de gem. *Westwoud-en-Binnenwijzend*, benevens die uit de gem. *Hoogearspel* en *Zwaag-en-Hoog-en-Luag-Zwaagdijk*, een

stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, deh. van *West-Friesland*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt, en ruim 1700 zielen, onder welke 570 Communikanten, telt. De kerk is aan den H. *Martius* toegewijd.

De dorp-school wordt gemiddeld door 75 leerlingen bezocht. — De kermis valt in in de laatste week van Augustus.

Dit dorp is vermoedelijk de geboorteplaats van den Watergeus Jan of *JONAS SIMONSZ.*

WESTWOUD, pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Westwoud*; palende N. W. aan de pold. *Nibbixwoude* en *Hauwaert*, N. O. aan *Hoogcarspel*, Z. O. aan den pold. *Binnenwijzend*, Z. aan den pold. *Ooster-Blokker*, Z. W. aan *Hoog-en-Laag-Zwaagdijk*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 408 bund. 20 v. r. 16 v. ell., waaronder 328 bund. 40 v. r. 20 v. ell. schotbaar land; telt 52 h., waaronder 19 boerderijen, en wordt door 3 sluisen, op de *Zuiderzee*, van het overtollige water ontlaat. Het polderbestuur bestaat uit het gemeentebestuur van *Westwoud-en-Binnenwijzend*.

WESTWOUDE, b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 5 u. Z. ten O. van *Alkmaar*, gem. en 1 u. Z. O. van *Akersloot*, in den *Westwonder-polder*; met 18 h. en 120 inw.

WESTWOUD-EN-BINNEWIJZEND, gem. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn* (5 k. d., 15 n. k., 5 s. d.); palende N. W. aan de gem. *Nibbixwoude-en-Hauwert*, N. O. aan *Hoogcarspel*, Z. O. aan *Venhuizen-en-Hem*, Z. aan *Wijdenes-en-Oterloek*, Z. W. aan *Ooster-en-Wester-Blokker*, W. aan *Zwaag-en-Hoog-en-Laag-Zwaagdijk*.

Deze gem. bestaat uit de pold. *Westwoud*, *Binnenwijzend* en *Oudijk*; bevat de d. *Westwoud* en *Binnenwijzend*, benevens het geh. *Ondijk*; bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1354 bund. 86 v. r. 38 v. ell., waaronder 1516 bund. 15 v. r. 41 v. ell., belastbaar land; telt 109 h., bewoond door 184 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 700 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 270 in getal zijn, onder welke 140 Ledematen, maken eene gem. uit, die in deze burgerlijke gem. twee kerken heeft, als ééne te *Westwoud* en ééne te *Binnenwijzend*. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *JANNA . . . . .*, die omtrent het jaar 1874 herwaarts kwam, en in het jaar 1879 opgevolgd werd door *SIBRANDUS LAURENTE*, Schoolmeester te *Enkhuizen*. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De R. K., die er 450 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Westwoud*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te *Westwoud* en ééne te *Binnenwijzend*, welke gezamenlijk gemiddeld door 110 leerlingen bezocht worden.

Het wapen dezer gem. bestaat uit eenen dorren boom, met drie velen in de takken.

WESTWOUDER-POLDER (DE), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Akersloot*; palende N. aan het water de *Dielings*, O. aan de *Starnmeervaart*, die hen van de *Starnmeer* scheidt, Z. aan de gem. *Uitgeest*, waarvan hij door de *Stierop* gescheiden wordt, en W. aan het *Alkmaardermeer*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 254 bund. 33 v. r. 41 v. ell., waaronder 208 bund. 24 v. r. 66 v. ell.

schootbaar land; telt 18 h., waaronder 11 boerderijen. en wordt door 1 molen op den Schermerboezem van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en twee Poldermeesters.

WESTZAAN, gem. in het balj. van Blois, prov. Noord-Holland, arr. Haarlem, kant. Zaandam, (7 k. d. 8 m. k. 7 s. d.); palende N. aan de gem. Wormerveer, O. aan Wormerveer, Zaandijk. Koog aan de Zaan en Zaandam, Z. aan het IJ, W. aan de Nauërnaschevaart, waardoor zij van de gem. Assendelft gescheiden wordt.

Deze gem. bevat het d. Westzaan, de b. Westzamer-Overtoom en een gedeelte van het geb. Nauërna, benevens eenige verspreid liggende huizen; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 915 bund. 12 v. r. 65 v. ell., waaronder 909 bund. 52 v. r. 29 v. ell. belastbaar land; telt 500 h., bewoond door 471 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2500 inw., die meest, in handel en landbouw hun bestaan vinden, zijnde er zelfs nog enkele groot- en zeehandelaars woonachtig. Voorts heeft men er de volgende fabrieken: 1 lakmoes-, 1 asphalt-, 1 chocolade-, 1 vermicelli-, macaronie-, langrie- en griesmeel-, 1 cusbear-, 1 potasch-, 1 patentolie- en 2 blaauwselfabrieken. 2 schuitenmakerijen, 1 zeilmakerij, 1 koren-, 2 schulpzand-, 2 mostaard-, 4 olie-, 3 pel-, 3 papier- en 15 houtzaagmolens.

De bannen van WESTZAMER (1) en *Krommenie* behoorden van ouds onder een Schoutsambacht, en maakten met elkander weleer, genoegzaam een ligchaam nit; gebruikende op gelijken voet de zelfde handvesten en regten; staande ook in schildtalen te zamen verpond, en in de kosten van den Hondhofsche en duinen van Petten, alsmede in het kohier van verponding des jaars 1584, gelijkelijk met den anderen aangeslagen; dragende, nog daarenhoven, met elkander de lasten van den Hoogendijk en Lagedijk gemeen, roodat Krommenie en Krommeniedijk daarin bekostigden het vijfde vierendeel, of ook anders mads mad gelijk te rekenen; hebbende deswege hare drie Schepenen, met de zeven Schepenen van WESTZAMER ook keur en schouw op gemelde dijken. Dan deze nauwe gemeenschap is allengskens verminderd. In het kohier van 1632 werd iedere banne op zich zelve gesteld, staande de eene onder Monnickendam, en de andere onder Purmereude. Weinig tijds daarna, te weten in het jaar 1633 en 1634, werden deze twee bannen, door het graven van de Nauërnaschevaart (dat op kosten van de bedijkers der Schermeer geschiedde), ten grooten deele van elkanderen gescheiden. In het jaar 1718 na eene zware doorbraak in den Assendelverdijk, waardoor de ingezetenen van Krommenie ook zeer veel leden, werd de Krommeniebanne, in het dragen van dijkslasten ter ondersteuning van het magtelooze Assendelft, voor het meerendeel veranderd; zoo dat ze, in de kosten van den Westzamer zeedijk en den Lagedijk alleen een veertiende deel draagt: dat nagenoeg overeenkomt met haar aandeel van morgentalen. die zij, ten oosten van de Nauërnaschevaart, onder schuil van den Westzamer zeedijk, heeft gehouden. Voor het overige blijft er nog een blijk der oude gemeenschap over in het jaarlijks schonwen van de dijken dier vaart, beide aan de oost- en westzijde, door Dijkgraven en Heemraden van *Westzamer-en-Krommenie*, welke dijken de Heemraden van de Schermerer, ten bannen kosten, moeten maken en onderhouden, zoo ver als het gebied van de banne van *Westzamer-en-Krommenie* ter wederzijden zich uitstrekt; terwijl gemelde Heeren deze

(1) De benaming WESTZAAN wordt gebruikt voor de burgerlijke gemeente, die van WESTZAMER is echter steeds bij het bans- en polderbestuur in gebruik gebleven.

belasting, onder het gebied van Assendelft, met eene zekere som hebben afgekocht, waardoor het onderhouden van den dijk, langs het gebied van Assendelft, voor rekening van dat dorp blijft.

De Herv., die er ongeveer 1840 in getal zijn, onder welke 620 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Haarlem*, ring van *Zaandam*, behoort. Deze gem. werd in het jaar 1581 bevestigd door den Predikant van Assendelft, *Klaas ABRAHAMZ. OOSTERHOORN*, doch in het jaar 1886 bekwam zij tot eigen Predikant *Johannes ABRILUS*, die in het jaar 1889 naar Heusden vertrok. Het heroep geschiedt door de tien regerende Leden van den kerkeraad, met de vijf, die laatst afgegaan zijn, onder het opzigt van een naburig Predikant als Raadsman.

De Doopsgez., die er 370 in getal zijn, maken er twee gem. uit, zijnde die van Westsaan-op-'t-Noord en Westsaan-op-'t-Zuid. — De Evangel. Luth., van welke men er enkelen telt, worden tot de gemeente van *Zaandam* gerekend. — De R. K., die men er 240 aantreft, parochieren te *Zaandam*, *Wormerveer* en *Assendelft*.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als ééne te Westsaan-op-'t-Noord, ééne te Westsaan-op-'t-Zuid, welke gezamenlijk gemiddeld door 400 leerlingen bezocht worden.

WESTZAAN, maakte oudtijds met Krommenie en Krommeniedijk de heerl. van *Zanen* of *Zaanden* uit, die in het jaar 1296, uit hoopde van den moord van Graaf *Floris V*, waar aan ook Heer *Willek van Zaanden* de hand had, ten behoeve van de Graaflijkheid, werd verbaurd verklaard. Doch *Willek de Goede*, Graaf van *Henegouwen en Holland*, schonk ze, omtrent 1306, aan zijnen broeder, Heer *Jan van Blauwport*, aan wien hij ook, omstreeks dien zelfden tijd, de heerl. van *Goyda* en *Schoonhoven* in *Holland*, nevens *Tholen* in *Zeeland* geboeken heeft. Deze stierf in 1366, oud 74 jaren, nalatende alleen eene dochter, *Johanna* genaamd, welke, in den jare 1359, getrouwd was met *Lodewijk van Castillos*, Graaf van *Blois*, die bij haar drie zonen had, welke allen na den anderen de heerlijkheden van *Blois* en van *Zaanden* beheerscht hebben. De eerste was *Lodewijk*, die ze van het jaar 1366 tot 1372 (waarin hij ongehuwd stierf), bezeten heeft. De tweede was *Jan van Castillon*, die in het jaar 1381, zonder wettige kinderen, overleed. De derde was *Guy*, Graaf van *Blois*, die, in het jaar 1397, zonder kinderen na te laten, gestorven is. Met de dood van laatstgemelde kwamen zijne heerlijkheden in *Henegouwen* en *Holland*, en dus ook de ambachten van *Westzaan* en *Krommenie* in handen van Hertog *Alberty*, te dien tijde Graaf van *Henegouwen, Holland, Zeeland en Friesland*.

Van den eene en den andere dezer opgemaelde Heeren hebben de ingezetenen in deze twee bannen onderscheidene handvesten en regten ontvangen, omdat die, welke zij vroeger bezaten, met het woeden tegen den Heer *Willek van Zaanden*, en al wat het zijne was, verbrand en buiten gebruik geraakt waren. Van dien tijd af bleven deze twee bannen, als eigen onder de graaflijke goederen, tot op *Filips II*, Koning van *Spanje*, den een en dertigsten Graaf van *Holland*, en stonden als landen van *Blois*, onder den baljuw van *Beverwijk*.

In 1729, werden beide deze bannen, als ambachtsheerlijkheden, door hare bijzondere Regenten, afzonderlijk ingekocht; die van *Westzaan* voor 300,000 gulden, en die van *Krommenie* voor 25,000 gulden.

Het d. *WESTZAAN*, vroeger *WESTZANEN* en *WESTZAANDEN* gespeld, ligt 3 u. N. O. van *Haarlem*, 1 u. N. W. van *Zaandam* en $\frac{1}{2}$ u. W. van

de Zaan, waarvan het buiten twijfel den naam, als eigen aan die gelegenheid, verkregen heeft. Het strekt, in de lengte, bijna zuid- en noordwaarts, en is van den dijk aan het IJ af tot aan het noordeinde van den Middell (het noordelijk gedeelte van het dorp), een groot uur gaans lang. Door het aanleggen van eenen rijweg van Zaandam op Haarlem, met eenen zijtak door het geheele dorp is WESTZAAN zeer verfraaid en ten gevolge der geregelde correspondentie in belangrijkheden toeegenomen.

Men wil dat dit dorp reeds in de negende eeuw, onder den naam van WESTZAN, bekend geweest is. Omtrent het midden van de veertiende eeuw werd het door JAN VAN HANNOUYWE, Heer van Beuumont, die (gelijk boven gemeld is), door griffie van zijnen broeder, Graaf WILLEM de Goede, onder meer andere, ook Heer van WESTZAN en Krommenie geworpen was; als ook op het einde van die eeuw, door zijne dochters zoon, GUY VAN CASTILLOE, Graaf van Blais; en door Hertog ALBERT, Graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland, met nieuwe handvesten en privilegien beschenken, naardemaal de oude verbrant waren. Onder de bijzondere voorragten hun, te dien tijde verleend, en door den eene en den andere bevestigd, was ook de vrijheid van tollén, door alle hunne landen, in Holland en Zeeland, niet alleen voor de inboorlingen, maar ook voor allen, die daar van buiten met er woon kwamen, gedurende den tijd van hun verblijf. Ook kochten ze bij den laatste de kooratiedien voor de geheele hant af, mits betalende daarvoor, alle jaren 10 ponden (7 guld. 50 cents), aan het gasthuis te Amsterdam. Deze en meer andere vrijheden, lokten vervolgens onderscheidene inwoners van andere plaatsen derwaarts, en eenlang, werd er aanmerkelijken koophandel op verschillende wijze, gedreven. Dus was er, reeds voor de Spaansche onlusten, een sterke handel in uit- en inlandsche granen; zoodat in het jaar 1557, of daar omtrent, een honnar schippers, JAN Yr genaamd, met zijn schip, groot omtrent 150 lasten van Dantsig komende, zijne granen aan de ingezetenen verkocht; en aan den Hooge- of Zeedijk te WESTZAAN, en wel aan den Overtoom, ontsaade, tegen 12½ en 13 goudgulden (18 guld. 75 cents en 19 guld 50 cents) het last. Ook was er om dien tijd, nevens meer andere handelaars, een lakenkooper, die gedurende eene reeks van jaren, met onderscheidene zijden- en fluweelenstoffen, cammelotten en lakens van Antwerpen komende, die te WESTZAAN en in de omgelegene dorpen weder verkocht.

Het Raadhuis van WESTZAAN, dat men in 1781 is begonnen te bouwen ter vervanging van een, dat in 1641 gesticht, en nu te bouwvallig en bekrompen geworden was, overtreft vele stadhuisen in uiterlijke pracht en inwendige sieraden. Het is vierkant, ruim 12,50 ell. lang en even zoo breed, twee verdiepingen hoog, aan de hoeken, tot meer sieraad, rond gewerkt van gebakken steen, de plinten echter van Soisyschen en het middenfront van Bremer steen. Het bestaat uit vier kolommen, twee aan twee gekoppeld, naar de deftige en sierlijke Ionische orde, en is versierd met eene frontespice, waarin het bantsche ambachtsheerlijkheidswapen pronkt, rustende op twee bundelbijlen. Naar de tekening en ordonnantie van den vindingrijken CREUTZ, worden, door gepaste en schoon uitgewerkte zinnebeelden, die door den kunstenaar ANTONIE ZIEBENS, zijn vervaardigd, en de bezigheden vertoonden, waartoe dit gebouw is ingerigt. Uit het dak rijst eene fraaije acht-kante koepeltoren, versierd met vergulde festonnen van laurierbladen; op een ijzeren speer praalt een zon en twee kruiswijze over elkander

staande brondelblijen, alles van verguld koper. Twee opschriften heeft dat raadhuis, het eene is geplaatst boven de antieke deur, door welke men tusschen de kolommen ten raadhuse intreedt:

SVV^R CVIQ^VR DARE NIG OP^VS ATQ^V VE LABON.

Hetgeen te verstaan geeft, dat alle verrigtingen en bezigheden in dit gebouw niets anders ten doel hebben, dan om aan een ieder het zijne te geven; terwijl de tallitters het jaar 1789 aanduiden, in hetwelk dit gesticht, ofschoon niet ten vollen afgemaakt, zou hebben kunnen betrokken worden. Het andere opschrift is gesteld in eene nis aan den westgevel, op een gedenksteen van wit marmer, behelzende den naam des eersten grondsteenleggers en den tijd dier verrigting. Van binnen komt men, uit het fraaije voorhuis der benedenste verdieping, in de weeskamer. Hier is ook de Waag, tevens geschikt tot het houden van den tijk. Een kunstige en gemakkelijke trap gaat naar de bovenste verdieping: waarop eene kamer, om, staande de vergaderingen, de noodige afzonderlijke andere handelingen te houden; doch vooral is de groote zaal, bestemd tot eene raadkamer en vergaderplaats der Leden van de regering van WESTZAAN, in alle opzichten fraai bewerkt, van alle gerieflijkheden voorzien en versierd met menigvuldige toepasselijke zinnebeelden door den zelfden vindingrijken Heer uitgedacht en door de zelfde kunstrijke hand vervaardigd als de zinnebeelden aan den voorgevel. De ruime zolder is geschikt ter bewaarplaats van oude papieren en stukken. Dit huis voor rekening van het bestuur der banne van *Westzanen-en-Krommenie*, gebouwd zijnde, werd bij de nadere vestiging dier dorpen en het onder een bestuur brengen van de West en Oostzijde van Zaandam (door Navelson vereenigd en tot stad verbeven) der gemeente WESTZAAN te koop aangeboden, waarvan het gevolg was, dat zij er in 1820 eigenares van werd.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, was van eene groote uitgestrektheid. Sommigen meenen, dat zij in den tijd van GAARIT VAN VELSSEN en WILLEM VAN ZAANDEN, en dus voor den jare 1300, zou gebouwd, of ten minste de fundamenten daarvan gelegd en de toekening daarvan outworpen zijn. De pastorie werd destijds door de Graven bezeten, de hevestiging moest bij den Aartsdiaken der Utrechtsche kerk gehaald worden. De inkomsten beliepen bij afwezenheid 12 ponden (72 guld.). In de Spaansche onlusten werd die kerk door de Spanjaarden geheel verwoest, uitgezonderd de toren, welken zij te vast en sterk van metselwerk vonden, en waar omtrent zij zich vergenoegden, met de zolderingen, en een gedeelte der trappen weg te breken, om dus het uitzigt van daar te beletten, als zijnde deze 191 treden hoog en veelmalen gebruikt om de Spanjaarden, in hunne optogten van Amsterdam naar Haarlem te bespieden en afbreuk toe te brengen. Doch, na het eindigen van den oorlog in Holland werd de toren wederom hersteld en eene kerk daarbij gebouwd, maar veel kleiner dan de voorgaande. Deze nieuw gebouwde kerk stond tot in het jaar 1740 wanneer zij, wegens bouwvalligheid, afgebroken, en eene nieuwe en sierlijke kruiskerk in hare plaats gebouwd werd, die nog bestaat, maar geen orgel heeft. De toren bleef, zoo als die te voren was, aan het einde van de kerk, vierkant en plat van boven. Uit dit plat rees een staak met den windwijzer; doch deze in den jare 1761 door den bliksem getroffen en gedeeltelijk verbrand zijnde, heeft men in het volgende jaar met eene leijen spits, dit oude gevaarte versierd. Deze toren had eenen omvang van ruim 11 ell., het metselwerk was van onderen 2.80 ell. van boven 2.20 ell. dik, de hoogte van het geheele gebouw

was ongeveer 63 ell. Nadat men reeds vroeger aan de fundamenten des torens eenige uitwijking bespeurd had en tegen den voortgang daarvan maatregelen had aangewend, was het op 1 Januarij 1843, 's morgens ten half zes ure, dat dit gevaarte met een donderend geraas neder stortte en het ter zijde staande huis vermorselde, dat geheel in den wecken moerassigen grond geperst werd, zoodat er niet het minste spoor van overbleef. Een gezin bestaande uit vader, moeder, vijf kinderen en eenen knecht, verloor door deze ramp het leven. Door den ontzettenden schok werd van het nabij gelagene weeshuis een muur in tweeën gescheurd, terwijl een andere muur in gruis nederstortte. Eene vaart, ongeveer 4 ell. breed, welke langs het verpletterde huis liep, was plotseling gedempt, en eene schuit die daar in lag over een bek henen op het land geslingerd. Fraaije, later uitgegevene afbeeldingen, brengen de gebeurtenis van dezen toren tot de nakomelingschap over.

De kerk der Doopsgezinden op 't Noord, welke vroeger tot de Waterlandsche Doopsgezinden behoorde, werd in 1695 gebouwd, op de zelfde plaats, en in stede, van eene andere door ouderdom ten gebuike buiten staat geraakt. Het is een langwerpig gebouw, waarin de predikstoel aan het W. geplaatst is, en met bekwame zitplaatsen en rene kleine galerij voorzien. Deze kerk heeft noch toren noch orgel.

De kerk der Doopsgezinden op 't Zuid behoorde vroeger aan de Friesche Doopsgezinden, die in het jaar 1664 een nieuw predikhuis bouwden, waarin KLAAS DIRKSE van Wormerveer de eerste leerrede deed. Dan vermits dit gebouw, door verloop van tijd, zeer bouwvallig werd, zoo hebben de Doopsgezinden van die gemeente, in 1751, op de zelfde plaats een nieuw en veel sierlijker predikhuis gebouwd, hetwelk evenwel noch toren noch orgel heeft.

Het tegenwoordige Algemeene-Dorps-Wees- en Armenhuis, staat bij en ten Westen van de kerk der Hervormden en is een steenen gebouw van twee verdiepingen hoog. Het werd in 1717 gebouwd. Hierin worden opgenomen de ouderlooze weesen, die behoefstig zijn, en wier ouders tot geen gemeente behooren; alsmede zoodanige armen, die buiten de gemeenten zijn, en niet wel anders geholpen kunnen worden. Voor het overige wordt hier 's wekelijks ook brood en andere benodigdheden, aan de behoeftigen, die tot geen gem. behooren en buiten dit huis wonen uitgedeeld. Men telt thans in het huis ongeveer 50 verpleegden.

Het Wees- en Armenhuis der Friesche Doopsgezinden staat kort bij hunne vergaderplaats, en heeft, volgens octrooi, de zelfde voorregten als het dorps Wees- en Armenhuis, doch wordt alleen gebruikt ten dienste van ouderlooze kinderen, en wier ouders tot deze gemeente behoorden, en magtelooze armen, die broeder of zuster in deze gemeente zijn. Er zijn thans twee mannen, drie vrouwen en negen kinderen in opgenomen.

Het Wees- en Armenhuis der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinden, dat eertijds tusschen de twee vergaderplaatsen der Doopsgezinden instond, had volgens octrooi, de zelfde voorregten als het voorgaande, doch bestaat niet meer en is sedert lang gesloopt.

Er is te WESTZAAK een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 2 Augustus 1828 is opgericht, en ruim 60 leden telt en een weduwe- en wezenfonds.

Het schijnt wel dat dit dorp ook deel gehad heeft in het zoogenaamd Kaas- en Broodspel van het jaar 1491, dewijl het deswege, nevens andere, ook zijn aandeel in eene zware geldboete heeft moeten betalen.

In de jaren 1573 en 1574 werd WESTZAAN door de Spaanschen genooptzaam plat gebrand, en grootendeels van zijne inwoners verlaten. Dan, na het eindigen van den oorlog in Holland is het spoedig wederom herbouwd, en door den koophandel bloeiende geworden. Bij welke gelegenheid de Westzamer Landgraaf MELISSA een merkwaardig blijk van moederliefde gaf (1).

Reeds vóór het jaar 1607 gebruikten de ingezetenen van WESTZAAN en Krommenie, die, zoo als wij boven gezien hebben, van ouds met elkanderen een gemeene banne uitmaakten, tot hun wapen vier leeuwen, tegen elkanderen oprijzende, waarvan er twee stonden in een rood veld en twee in een wit veld, zonder dat zij eigenlijk konden zeggen, door welken Vorst hun dat wapen gegeven was; ofschoon zij van ouders tot ouders verstaan hadden, dat het aan hunne voorzaten gegeven zou zijn, van wege zekere goede diensten den Prins bewezen, gelijk dit alles blijkt uit het request, hetgeen zij in het jaar 1607 aan de Algemeene Staten van Holland en West-Friesland hebben overgeleverd, verzoekende daarbij ook een zegel van den zelfden aard, ter grootte van een oord van een Rijksdaalder, te mogen gebruiken, hetgeen hun, den 14 December des selfden jaars, werd toegestaan, met bijvoeging van dit omschrift in den rand: *'t Zegel van Westzaanden en Krommenie*. Sommigen meenen, dat Heer JAN VAN HENSCOUWER, die de heerlijkheid van WESTZAAN en Krommenie, in het jaar 1553, vrijheid verleend heeft, om door alle zijne landen en steden te varen, zonder eenigen tol te betalen, hun ook daarbeyond voorzien heeft van zijn wapen en dit slechts een weinig heeft veranderd, zijnde dus twee roode leeuwen, gekarteeld met twee witte op een rood en de roode op een wit veld, tegens elkanderen oprijzende. Dan het schijnt eenigermate vreemd, dat er in de giftbrieven, die van hem voorhanden zijn, geen gewag van deze gifte gemaakt wordt. Misschien staat hier mede in verband de Westzamerbanding en de Krommenieër-banding, die op twee verschillende dagen, nog heden ten dage in den gewonen *Enkhuizer Almanak* en wel in Januarij (in dit jaar 1849) de Westzamerbanding den 16 en de Krommenieër-banding den 19 Januarij staan aangeleekend, en welke voor regtdagen gehouden werden, waarop alle regtzaken op eens moesten afgedaan zijn.

WESTZAAN-OP-T NOORD, Doopsgez. kerk. gem., prov. Noord-Holland.

Deze gem., welke vroeger tot de Waterlandsche Doopsgezinden behoord heeft, telt 170 zielen, onder welke 80 Ledematen. De eerste, die voor zoo ver bekend is, in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest JAN CORNELISZ. BAAS, die in het jaar 1754 herwaarts kwam, en in het jaar 1784 zijn vijftigjarige dienst mogt vieren. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

WESTZAAN-OP-TZUID, Doopsgez. kerk. gem., prov. Noord-Holland.

Deze gem., welke vroeger tot de Friesche Doopsgezinden behoorde, telt 190 zielen, onder welke 103 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest GERRIT JACOBSZ. KOUVA, die in het jaar 1600 herwaarts kwam, en in het jaar 1608 is overleden. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

WESTZAANDAM, voorm. d. in de heerl. Blois, prov. Noord-Holland, arr. en 4 u. N. O. van Haarlem, kant. en gem. Zaandam,

(1) Zie daaromtrant omstandiger het art. HOORN, D. V., bl. 804, en onze *Nieuwe Herinneringen uit het gebied der Geschiedenis*, bl. 37.

thans het westelijke gedeelte der stad *Zaandam* uitmakende. — De inv. vinden meest hun bestaan in houthandel en scheepsbouw.

De *Hory.*, die er 3300 in getal zijn, onder welke 1240 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klasse van *Haarlem*, ring van *Zaandam*, behoort, en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die hier, na de scheiding van *Oostzaandam* (zie dat art.) het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest GODEFRIDUS LAMOTIUS, die in 1641 herwaarts kwam, en in 1646 naar Edam vertrok. De eerste tweede Predikant was GERARDUS VAN AALST, die in 1718 herwaarts kwam, en in 1756 emeritus werd. Onder de hier gesaam hebende Predikanten verdienen melding, de door hunne schriften vermaarden: SIMON SWANINGS, van 1651—1652, en JOHANNES MARTINUS KUIJERS, van 1789—1802.

De Doopsgez., vroeger in twee gemeenten gescheiden, van *Westzaandam-Nieuwe-Huis* en *Westzaandam-Oude-Huis*, sijn, sinds 21 Februarij 1841, in eene gemeente en een kerkgebouw vereenigd. Deze gem. telt thans 500 Ledematen, en wordt door twee Leeraren bediend. De eerste, die in deze vereenigde gem. het leeraarsambt hebben waargenomen, zijn geweest C. LEENDERSZ en B. VAN GRENS, die er thans nog staan.

De Evangel. Luth., die men er aantreft, worden tot de gem. van *Zaandam* gerekend. — De R. K., die er wonen, parochiëren gedeeltelijk aan het *Kalf*, gedeeltelijk te *Zaandam*.

WESTZAANDAM-HET-NIEUWE-HUIS, voorn. Doopsgez. gem., prov. *Noord-Holland*.

Deze gem., welke vroeger die der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinden werd genoemd, telde 250 Ledematen; werd vroeger door Vermaners, later door twee geordende Leeraars en eindelijk slechts door eenen Leeraar bediend, tot dat zij, in het jaar 1841, met die van het *Oude-Huis* vereenigd werd.

WESTZAANDAM-HET-OUDE-HUIS, Doopsgez. gem., prov. *Noord-Holland*.

Deze gem., welke vroeger die der Friesche Doopsgezinden werd genoemd, telt ruim 150 Ledematen. Zij werd te voren door zogenoemde ongestudeerde Leeraren of vermaners bediend, welke als zoodanig nu eens uit de Broederschap gekozen werden, dan weder zich zelve daartoe vrijwillig aangaven. In latere tijden werd de gemeente door twee geoevende Predikanten bediend; een der eerste was TADEUS JAKKES DE HOOR, die in 1858 in vijf en tachtigjarigen ouderdom en na eene zestigjarige dienst in deze gem., ontsliep. Sedert werd zij door zijnen ambtgenoot B. VAN GRENS alleen bediend, tot dat zij in het jaar 1841 met die van het *Nieuwe-Huis* vereenigd werd.

WESTZAANDEN, d. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zie WESTZAAN.

WESTZANEN-EN-KROMMENIE, pold. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Zaandam*, gedeeltelijk gem. *Zaandam*, gedeeltelijk gem. *Westzaan*, gedeeltelijk gem. *Koog-aan-de-Zaan*, gedeeltelijk gem. *Zaandijk*, en gedeeltelijk gem. *Wormerveer*; palende N. aan de *Togtsloot*, O. aan de *Zaan*, Z. aan het *IJ*, W. aan de *Nauërnasche-vaart*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2379 bund. 70 v. r. 84 v. ell., waaronder 1532 bund. 50 v. r. 26 v. ell. schotbaar land. Hij wordt door 11 sluizen en 3 molens, op de *Zaan*, het *IJ* en de *Nauërnasche-vaart*, van het overtollige water ontlast;

Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, acht Heemraden en eenen Secretaris.

Deze pold. was vroeger zoogenaamd, oude land, daar het als het ware eene streek nitmaakte met al het land tusschen de Wijker-meer en de Zaan. Door de graving van de Nauërnasche vaart werd het daarvan afgescheiden en een polder op zich zelf.

WESTZANEN, d. in het halj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zie **WESTZAAN**.

WESTZANER-OVERTOOM of **WESTZAANDER-OVERTOOM**, b. in het halj. van *Blois*, arr. en ruim 3 u. N. O. van *Haarlem*, kant. en 1 u. N. W. van *Zaandam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Westzaan*, aan het IJ.

Dit geh. ontleent zijnen naam van eenen overhaal of overtoom, die hier te voren was, doch later door eene sluis vervangen is.

WESTZANER-ZERDIJK, dijk in het halj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, loopende ten N. van het IJ, in eene westelijke rigting van *Zaandam* naar den St. Aagtedijk, te *Assendelft*.

WESTZEGNEM, naam, onder welke men wil, dat het dorp **WESTZAAN**, in het halj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, reeds in de negende eeuw voorkomt. Zie **WESTZAAN**.

WESTZIJDE-VAN-AARLANDERVEEN (DE DROOGGEMAAKTE), pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **DROOGGEMAAKTE-WESTZIJDE**.

WESUP, **WUZUP** of **WUZEPH**, geh. in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Assen*, judic. kant. en $5\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Hoogerveen*, adm. kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Dalen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Zweello*, ten Z. van het *Ellertsveld*; met 22 h. en 170 inw.

Ten N. W. en in de nabijheid van dit geh. ontspringt een tak van het *Drostendiep*.

WETANG, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molaksche-Archipel*, tot de *Zuidooster oeilanden-van-Banda* behoorende; $1^{\circ} 25' Z. B.$; $143^{\circ} 17' O. L.$

Het is zeer vruchtbaar en vischrijk, en dient den bewoners van het nabij gelegen eil. *Babber*, die hier ook hunne woningen hebben, tot aanplanting van de onontbeerlijkste artikelen van leeftogt. Zie voorts **BABBER**.

WETANG (KARANG), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **KARANG-WETANG**.

WETERANGE, eil., vermeld in eenen brief van Keizer *Otto III*, als gelegen in de *Schelde*, tegen over *Bergen-op-Zoom*, van welk eil. thans niets meer bekend is.

WETERING (DE), waterleiding in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*.

Zij heeft haren oorsprong te *Doornenburg*, gem. *Bemmel*, doorloopt de gemeenten *Bemmel*, *Elst*, *Valburg* en *Hemmen* in eene westelijke rigting, meestal verdeeld in twee takken, waarvan de rechter tak de *Rijnwetering* en de linkerzijde de *Waalwetering* wordt genoemd, welke slechts door eenen wal, die tot weg verstrekt, gescheiden zijn, doch zich te *Elst* en te *Hemmen*, een eind wegs vereenigen, en welke afwisselende scheiding en vereeniging ook nog in de *Neder-Betuwe* plaats vindt, waarna zij, eerst bij het dorp *Echteld*, den naam van *Linca* aanneemt.

WETERING (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, dat uit het *Sneeker-meer* voorkomt en met eene noordoostelijke strekking langs de grenzen der griet. *Rauwerderhem* en *Utingerdeel* naar de *Oude-Schouw* loopt, waar het zich met de *Boorn* en de *Grouw* vereenigt.

Van dit breed en diep vaarwater wordt de noordwestelijke tak de *Oude-Wetering* en de zuidoostelijke de *Nieuwe-Wetering* genoemd.

WETERING (DE), scheepvaart in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie *KALENBURGER GRACHT (DE)*.

WETERING (DE), waterloop in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *den Ham*, die in het *Hammerstier* ontstaat en bij Noordmeer, in de *Hammerbeek* valt.

WETERING (DE), buurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 5 u. O. N. O. van *Deventer*, kant. en 1½ u. N. W. van *Raalte*, gem. *Heino*.

WETERING (ACHTER-), geb. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *ACHTER-WETERING (1)*.

WETERING (DE GROOTE-), water in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Herpen*, in eene westelijke rigting van het *Hamelpoel* naar de zoogenaamde *Magensche sluis* vlietende, alwaar het zijn water in de *Oude-Maas* ontlast.

WETERING (DE GROOTE-), uitwatering op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *OUDE-WETERING*.

WETERING (DE KLEINE-), beek op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, welke bij de gem. *Speldoorn* ontspringt, in eene noordelijke strekking door de gem. *Epe* en *Heerde* loopt, en in de *Groote-wetering* valt.

WETERING (DE NIEUWE-), ook wel DE *WETERING-BIJ-DE-DRIE-BAARSJES* genoemd, water in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *KOSTVERLOREN-VAART*.

WETERING (DE OUDE-), meestal enkel DE *WETERING* genoemd, water in *Amstelland*, welke aan de *Weterings-barrière* der stad *Amsterdam* een begin neemt, in eene zuidelijke rigting door den *Buitenveldersche-polder* en den *Amstelveensche-polder* heenloopt, tegen het *Groote-Loopveld* stuit en door het *Kleine-Loopveld*, dat tusschen de twee genoemde polders loopt, afgebroken wordt.

WETERINGEN, streek lands in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. O. van *Deventer*, gem. en 1½ Z. O. van *Diepenveen*; met 66 h. en 460 inw.

Deze streek wordt gezegd zijne benaming van de waterachtigheid der landen ontleend te hebben; doch deze hoedanigheid is daarop thans niet meer zoo bij uitstek toepasselijk, ofschoon zij het te voren, eer er genoegzame bedijkingen en afleidingen van het water gemaakt waren, wel zal geweest zijn. Men onderscheidt deze streek nog in twee deelen, namelijk *Hooge-Weteringen* en *Lage-Weteringen*. Zie de art. *WETERINGEN (HOOG-)* en *WETERINGEN (LAGE-)*.

WETERINGEN, buurs. in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en 6½ u. N. van *Zwolle*, omtrent 2 u. W. ten Z. van *Steenwijk*, onder *Steenwijkerwold*. — Deze gem. heeft met *Muggebeet* eene school.

WETERINGEN (HOOG-), buurs. in de ambtmannij *Colmschate*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en ½ u. O. van *Deventer*, gem. en 1½ Z. O. van *Diepenveen*; met 35 h. en 230 inw.

In deze buurs. heeft men de *Holle* eene katerstede, waar vroeger viermaal in het jaar, door den *Predikant* van *Diepenveen*, het II. *Avondmaal* bediend werd, terwijl de eigenaar van dit plaatsje daar tevens als voorzanger diende, doch dit bestaat thans niet meer; zijde in plaats daarvan, in de buurs. *Lage-Weteringen*, digt bij de school, eene *Hervormde kerk* en *pastorij* gebouwd, en is de kerkelijke gemeente aldaar,

(1) Evencens soeke men alle de met *WETERING* zamengestelde woorden, welke hier niet gevonden worden, op de woorden van onderschuldijng of op *Wetering*.

Colonschate genaamd, burgerlijk onder de gemeente Diepenveen behoorende.

WETERINGEN (LAGE-), buurs. in de stadtmanij *Colonschate*, prov. *Oterijssel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Deventer*, gem. en $\frac{2}{3}$ u. Z. O. van *Diepenveen*; met 31 h. en 230 inw. Ook heeft men er éénne school, welke gemiddeld doot een getal van 100 leerlingen bezocht wordt.

Over de grenzen dezer buurs., tegen het graafs. Zutphen aanschië-tende, is in de eerste helft der vorige eeuw, tusschen de Staten van Gelderland en die van Overijssel een langdurig geschil geweest; doch hoe het ten einde gebragt is, hebben wij niet kunnen ontdekken, ofschoon alle onzekerheid daaromtrent reeds lang geheel verdwenen is.

WETERINGS-WAL (DE), kade in het *Land van Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Herpen*, zich ter lengte van 3500 ellen ten Zuiden van den polder 's Lands van Ravestein uitstreckende en dienende, om dien polder tegen de overstroming van de Grootte wetering, waar langs deze kade loopt, te beveiligen, naar voornuttelijk om tegen het water, hetwelk uit den Beerschen overlaat voortkomt, te vrijwaren.

WETI, riv. in *Oost-Indië*, op het *Molukse* eil. *Ambon*, aan de Zuidkust van het schiereil. *Hiloe*.

Zij valt met eenen zuidwaartschen loop in de binnenbaai tusschen de schiereil. *Hiloe* en *Leytimor*.

WETSENS of WERTENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leenswarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Dockum*.

Het dorp ligt niet hoog, doch de kerk is op eene hoogte gebouwd. Men telt er met het daartoe behoorende geh. de Weyde ruim 100 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv. behooren tot de gem. van *Abitum-en-Wetsens*, welke hier ook eene kerk heeft. — De R. K., die men er aantreft, worden tot de stat. van *Dockum* gerekend.

Hier lagen welter de twee oude en in de geschiedschissen bekende staten *Jaarla*, onderscheidshalve *Groot-Jaarla* en *Klein-Jaarla* geheten. Zie de art. *JAAKLA (Groot-)* en *JAAKLA (Klein-)*.

WETSENER-MEEN, voorn. meet, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Wetsens*. Thans is het geheel droog.

WETSENER-TILLE (DE), brug, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, over de *Wetsenservaart*; in den rijweg van *Dockum* naar *Metslawier*.

WETSENER-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*; voortkomende uit de *Paesens* en in eene zuid-oostelijke strekking, langs *Wetsens*, in de *Zuidet-Ee* uitlopende.

WETSINGHE, ook wel *Wartsen* gespeld, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Adorp*, 10 min. N. van *Sauwert* op een wierde, en waar naast eene andere noordwaarts, die nog grooter is. Men telt er 35 h. en 180 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De bodem is ten Z., W. en N. meestal klei en zavelgrond, en ten Oosten oer of roodoorn, doch dieper heeft men weder de vruchtbare woelarde.

De Herv., die er 150 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wetsinghe-en-Sauwert*. Vroeger maakte *Wartsens* eene afzonderlijke gem.

uit, welke tot eersten Predikant had **Bernardus Daniels**, die er in 1600, kwam en in 1602 naar Appingedam vertrok. Na het overlijden van **Johannes Basom**, in 1635, werd **Wetsinghe** met **Sauwert** vereenigd. De kerk, die vóór de Reformatie hier stond, is in 1840 op afbraak verkocht; zij moet reer oud geweest zijn, want men vond er nog veel dinsten aan. Op het kerkhof, ter plaatse, waar vóór het afbreken der kerk het koor was, ligt een bijzonder groote grafzerk, waarop **Aerke Onsta** en zijne vrouw levensgroot zijn nitgebeeld. Het omschrift van dit gedenkteeken luidde als volgt:

* A^o Dni 1861 de 28 April starf de edel ercndfeste und erbaro **Aerke Onsta** **THE SAUWERT WETSINGHA** UND **VERMILDERSUM**, Juncker Hoëveftlich in de Ubbeghat aetatis suae 4" . . . . . A^o Dni 15 . . . . . de . . . . . starf de edelle erchtricke un veel doogebante **GEL VAN EWESTEN** dochter **THE NIKSOENT THE SAUWERT WETSINGHA** OR **VERMILDERSUM** Frouwe aetatis suae . . . . . 41. — **Doven staat:**

- * *Spes mea; carne nova postrema luce resurgam,*
- * *Ista rediviscit; mortificata tamen;*
- * *Quid vivisse juvat cruces aut tolerasse labores;*
- * *Si non surgendi spes manet ultra mihi.*

(d. i.: *Mijne hoop is dat ik ten jongste dage met een nieuw ligchaam zal opstaan, dit, hoezeer ook door den dood ontbonden, wordt weder levend; wat baat het geleefd, onheil en moeite verduurd te hebben, zoo mij geenerlei hoop op herleving overblijft? —*

Beneden:

- * *Libertatis ego patriae protector amator;*
- * *Non patiens nisi publici jura soli;*
- * *Utilis ut facies vigeat, studeo politiae.*
- * *Propria praeterea commenda plebis amans.*
- * *Si quis inops operam, pro vitibus, optet hospitam.*
- * *Quem juvit mea non officiosa manus.*

(d. i.: *Ik ben een voorstander en beminnaar van de vrijheid des vaderlands, niet duldende dat de burgerlijke regten van mijnen geboorte grond verkocht werden. Ik leg mij toe op de nuttige staatkunde, opdat zijne (des vaderlands) gedaante bloeije. Uit liefde voor het volk veracht ik eigene voordeelen. Zoo iemand arm zijnde, eerlijk werk begeert naar zijne krachten, wien hielp dan mijne dienstvaardige hand niet?)*

De dorpsschool, waar ook die van **Sauwert** onderwijs genoten, wordt gemiddeld door 90 leerlingen bezocht.

De schepperijen van **Selwert**, **Sauwert** en **Wetsinghe**, waaronder behalve die dorpen ook nog **Westerdijkshorn** en **Noordwolde** voor een gedeelte behooren, hebben alhier de uitwatering in het **Reidiep** door middel van de **Wetsinghetijk**. Zie dat art.

Dit dorp prijkte tot in 1891 met den berg **Onsta**, die echter toen gesloopt is. Zie dat woord.

WETSINGHE-EN-SAUWERT, kerk: gem.; prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*; ting van *Wiesum*. Hier waren vroeger twee kerken als ééne te **Sauwert** en ééne te **Wetsinghe**, welke beide in 1840 op afbraak werden verkocht. In dit zelfde jaar werd voor deze kerkelijke gemeente eene nieuwe kerk gebouwd, met een spits torentje op het oosteinde, doch zonder orgel; midden tusschen de dorpen **Sauwert** en **Wetsinghe**, 5 min. van ieder dezer dorpen gelegen. Men telt hier thans 490 zielen, onder welke 70 Ledematen. De eerste, die na de

vereeniging van Sauwert met Wetsinghe, hier het leeraarsamt heeft waargenomen, is geweest ALEXANDER SLOITMAN, die in 1759 van Oudezijl herwaarts kwam, en in 1744 naar Wildervank vertrok.

WETSINGERMEDEN, geb. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en 1 u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. N. W. van *Adorp*, 5 min. N. van *Wetsinghe*, waartoe het behoort.

WETSINGER-ZIJL (DE), sluis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, *Adorp*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Wetsinghe*.

Door deze sluis watert het *Wetsingerzylvest* uit. Zie het volgende art.

WETSINGER-ZIJLVEST, zylvestenij in *Hunsingo*, prov. *Groningen*.

Tot dit zylvest behooren de schepperij van *Wetsinghe-en-Sauwert* en de schepperij van *Selwert*; onder de eerste behooren *Wetsinghe*, *Sauwert*, *Thijum*, *Valkum*, *Westerdijkshorn* en *Hekkom*, en onder de laatste *Adorp*, *Harsens*, *Zandvoort*, *Selwert-en-Borgham*, en gedeeltelijk *Noordwolde*. Het staat onder het bestuur van twee Schoppers, twaalf *Zylvesters* en eenen Secretaris, met eeneu *Bode*.

WETTAN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Kados*, ads. res. *Magelang*.

Den 10 Januarij 1847 zijn in dit d. door eeneu hevigen noordwesten wind eenige woningen omver gerukt.

WETTEN, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *NEDERWETTEN*.

WETTEN (OP-), geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*. Zie *OP-WETTEN*.

WETTENS-EIND, b. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, *Derde distr.*, arr. en 1 u. O. N. O. van *Einshoven*, kant. en 2 u. W. Z. W. van *Helmond*, gem. *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Nunen*. — Het is het oost-zuidoostelijke gedeelte van het d. *Op-Wetten*.

WETTER, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*. Zie *ETTER*.

WETTERSTEIN, ook wel *WESTERSTEN* gespeld, voorin. burg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Delfzijl*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Uitwierde*. — Ter plaatse, waar hij gestaan heeft, is niets meer dan de burggrecht aanwezig.

WETTON, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Soerakarta*.

WETZINGE, d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *WETSINGER*.

WEURT of *WERTEN*, ook wel *VEURT*, d. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Wijchen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Beuningen*, tegen den *Waal*dijk. Dit d. komt reeds als *WERTEN* voor, in eenen brief van het jaar 1196. Misschien is het ook wel de villa *Vurdi*, waarvan men op het jaar 814 of 815 melding vindt gemaakt. Men telt er 63 h. en ongeveer 500 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er, op 40 na, allen R. K. zijn, maken eene stat. uit, welke tot het apost. vic. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Nijmegen*, behoort, en door eeneu Pastoor bediend wordt. De kerk aan den *H. Andreas* toegewijd, na de Reformatie aan de Herv. overgegaan zijnde, is in het jaar 1795 aan de R. K. terug gegeven. Zij heeft eeneu toren, en is van een orgel en een altaar voorzien.

De Herv., die er 40 in getal zijn, behooren tot de gem. *Beuningen-en-Weurt*. — De in 1825 nieuw gebouwde dorpschool wordt gemiddeld door 40 leerlingen bezocht. — Nabij dit d. treft men een landhuis of kasteel aan, het Huis-te-Weurt genoemd. Zie het volgende art.

Den 3 Februarij 1799 viel hier eene doorbraak in den Waaldijk, doordien er tusschen Slijk-Bwijk en een half uur beneden Nijmegen eene ijverstopping zat. Door deze doorbraak werden vele huizen vernield, terwijl daar bij veel vee, doch gelukkig geene menschen zijn omgekomen.

In 1805 viel hier weder eene inbraak in den dijk, welke groote schade aanrigtte. In Maart van dat jaar, eenige weken na de gemelde doorbraak, ontdekte men in dit dorp, onder het ingelooopen zand, het gebeente en den kop van een zeer groot dier, hetwelk door sommigen voor eene oeros gehouden werd, maar meer dan waarschijnlijk tot het geslacht der mammoths, of van eenige andere reusachtige diersoort uit de voorwereld te brengen is.

WEURT (HET HUIS-TE-), landh. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. N. N. O. van *Wychen*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. O. van *Beuningen*, 5 min. Z. W. van het d. *Weurt*.

Het bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund. 16 v. r. 81 v. ell., en wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer C. J. *Rissoos*

In het bosch van dit kast. staan, behalve andere schoone boomen, enkele heerlijke abeelen, de eenige, welke in deze omstreken gevonden worden. In vroegere jaren was dit huis rondom van breede grachten omringd, welke door de inbraak van den dijk alhier, in het jaar 1805, geheel door het zand zijn toegeschoten.

WEURTSCHÉ-DIJK, dijk in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, langs de Waal, zich uitstreckende van Nijmegen in eene westelijke rigting voorbij Weurt.

WEUSTENRAAD of WORSTENRAAD, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en $2\frac{1}{4}$ u. O. ten N. van *Maastricht*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Heerlen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Klimmen*; met 25 h. en 110 inw.

WEVERSLÓ, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, distr., arr. en 8 u. N. W. van *Roermond*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Horst*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Venray*; met 4 h. en ruim 30 inw.

WEVERSLUIS, zeesluis op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, in Flaauwers-inlage, uitkomende aan de Ooster-Schelde.

WEWELSWAARD, voorm. d. in *Vlaanderen*, in *Asseneder-Ambacht*, in de dijkadje *Wewelswaarde*. — Het schijnt in 1377 overstromd en nimmer weder boven gekomen te zijn.

WEWELSWAARDE of WEVERSWALE, voorm. dijkadje in *Vlaanderen*, in de *Vier-Ambachten*. Zie *Boterszande*.

WEY, voorm. d. in den *Zuidhollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*, aan den Dubbel, N. van *Dubbeldam* en Z. van *Dordrecht*. — Het was een der 72 plaatsen, welke bij den watervloed van 18 November 1421 ondergespoeld en een der 54, die later nimmer weder boven gekomen zijn.

WEYBOSCH, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peeland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Weybosch* (1).

(1) Eveneens zoeken men alle de overige woorden WEY gespeld, welke hier niet gevonden worden, op *Wrt.*

WEYBUURT of **WZEUUURT**, b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Ueetenveen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Bootserswoog*.

WEYDE (DE), geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en $4\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Dockum*, $\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Wetsens*, waartoe het behoort.

WEYDE (TER-), geh. in het graafs. *Buren*, prov. *Gelderland*, *Benecendistrikt*, arr. en 3 u. N. ten W. van *Tiel*, kant. en 1 u. O. van *Culenborg*, gem. en 25 min. W. van *Beusichem*; met 6 h. en 30 inw.

WEYDERT, ook onder den naam van *Brennesroff* bekend, alleen staande hoeve in de heerl. *Bondorf*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. O. ten Z. van *Diekirch*, kant. en 2 u. N. ten W. van *Radingen*, gem. *Wahl*.

WEYDERT, geh. in de heerl. *Felts*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. N. N. O. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. N. O. van *Mersch*, gem. *Felts*; met 2 h. en 20 inw.

WEYDERTERHOFF, alleen staande hoeve in de heerl. *Felts*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 4 u. N. N. O. van *Luxemburg*, kant. en 2 u. N. O. van *Mersch*, gem. *Felts*, in het geh. *Weydert*.

WEYKSLUST, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. *Verwachting*, benedenwaarts aan de suikerplant. *Toledo*; thans, met de *Verwachting* vereenigd, te samen 800 akk. groot, waarvan 800 tot *Wetzel* behooren.

WEYLDENESSE, voorm. amb. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WILMUS*.

WEYMERSHOFF, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Luxemburg*, gem. *Eich*; met 7 h. en ruim 40 inw.

WEYMERSKIRCH of **WZIMASKIRCH**, d. in het balj. van *Luxemburg*, kw., arr., kant. en 8 min. N. van *Luxemburg*, gem. en 10 min. O. van *Eich oan de Alette*, aan den westelijken zoom van het *Grünwald*.

Het is eene zeer oude plaats, waartoe de vesting *Luxemburg* vroeger kerkelijk behoorde. Men telt er 121 h. en ruim 700 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., zijn meest allen R. K., en maken met die van eenige naburige plaatsen eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *St. Pieter*, te *Luxemburg*, behoort, en 3000 zielen telt. Deze par. heeft eens kerk te *Weymerskirch* en eene bijkerk te *Dommeldingen*, en wordt door 'eenen Pastoor en eeten Kapellaan bediend.

WEYVER, b. in *Drogterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Hoorn*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Enkhuizen*, gem. *Venhuizen-en-Ilem*, een gedeelte van het d. *Venhuizen* uitmakende; met 16 h. en ruim 60 inw. — In deze b. staat het *Randhuis* der gemeente.

WEYVER (HET) ook wel eens verkerrdelijk *Twevva* gespeld, weg in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Spanbroek*, in eene zuidoostelijke rigting van *Opmeer* naar den *Spanbroekerweg* loopende.

WEZEL, geh. in het *Land-van-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. van *Nijmegen*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Wychen*.

WEZELSBAAI, baai in de *Indische-zee*, aan de Zuidkust van het eil. *Java*, resid. *Besoeki*, dist. *Poegar*.

WEZENBERG, voorm. haven. in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *Wuzensene* (1).

WEZENHORST, *Wuzenshorst* of *Wuzenshorst*, voorm. adell. h. in het graafs. *Bergh*, heerl. *Gendringen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en 8 w. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1 u. Z. ten O. van *Terborg*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Gendringen*.

Van dit adell. h. is nog eens oude poort, met een lang dak aanwezig en thans tot eene pachtboeve ingerigt. De daartoe behoord hebbende gronden, bestaande eene oppervlakte van 26 bund. 04 v. r. 20 v. ell., werden in eigendom bezeten door Mevrouw E. C. de HANS, woonachtig te *Zutphen*. — Voorheen had de eigenaar van dit adell. h. het regt, om eenen *Koster* te *Gendringen* te mogen aanstellen.

WEZENSPIJK, onbeboude pold. in het eil. *Texel*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder*, gem. *Texel*; latende N., O. en W. aan de *Texelsche-polders*, Z. aan den *Prins-Hendrik-polder*.

Dese pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 9 bund. 18 v. r. 20 v. ell., en wordt door middel van eenen houten duiker, in de *Texelsche-polders*, van het overtollige water ontlast. De eigendom van dezen pold. behoort uitsluitend aan het algemeen weeshuis van *Texel*.

WEZEVELDT, adell. h. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. O. ten Z. van *Apeldoorn*, gem. *Voorst*.

Dit adell. h. wordt in eigendom bezeten en bewoond door *Vrouwe ALEIDA CATHERINA MARIA ERNESTINA ROTONDESE VAN DER HUYSEN*, douairière van den Heer *CLEMENS BARON VAN HOFFELL*.

WEZEP en **WEZEPE**, namen, onder welke de st. *Wessp*, bij *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, wel eens voorkomt. Zie *Wessp*.

WEZEPE, d. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 2 u. N. ten O. van *Deventer*, gem. en $\frac{1}{4}$ n. β . ten Z. van *Olst*. Men telt er in het d. 77 h. en ongeveer 420 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er ééne korenmolen, die door den storm van 29 November 1836 verbrjzeld werd, maar later weder opgebouwd is.

De Herv., die er 160 in getal zijn, maken, met die uit eeuwige huizen van *Heeten*, *Pleegst* en *Broekland*, onder de burg. gem. *Raalte*, alsmede een gedeelte van de marke *Averloo*, onder *Diepenveen*, eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Deventer* behoort, en 480 zielen, onder welke 210 Ledematen, telt. Omtrent de marke *Averloo* is aan te merken, dat haren Geërfden, te zamen ruet die van *Wessp*, gedeeltelijk gerechtigd zijn tot het aanstellen van den Kerkmeester en het beroepen van den Predikant; gelijk mede de onkosten tot onderhoud van kerk, pastorij en kosterij, eenparig door die twee markten werden gedragen. De eerste, die in dese gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *JOHANNES HARDENAK*, die in het jaar 1603 herwaarts kwam en in het jaar 1610 Emeritus werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De kerk was vóór de Reformatie aan don H. *NICOLAAS* toegewijd en het kapittel van *Deventer* had het regt om iemand tot de pastorij te

(1) Eveneens soeke men alle woorden elders *Waz* gespeld, welke hier niet gevonden werden op *Waz*.

benoemen en in het bezit te stellen. Daar waren twee altaren, het eene van St. Anna, het andere van de *Allerheiligste Maagd*, maar zonder vikartjen. Deze kerk, welke in het jaar 1828 hersteld is, waartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken 1000 guld. is bijgedragen, is thans een langwerpig gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel.

De R. K., van welke men er 80 telt, parochiëren te *Olst*.

De dorpschool wordt gemiddeld door 170 leerlingen bezocht, uit *Wazers*, en aangrenzende gemeenten *Raalte*, *Diepenveen* en *Wijke*.

De kermis valt in den laatste Zondag in de maand Augustus.

Onder dit dorp ligt ook de haven *Boksbergen*. Zie dat woord. — Er zijn in *Wazers* nog 31 bund. 78 v. r. 89 v. ell. woeste gronden, op naam der marke staande.

WEZEPERVELD (HET), voorm. heideveld in *Zalland*, prov. *Overijssel*, gem. *Ost*, Z. van *Wesepe*. — Dit heideveld is verdeeld en meeat ontgonnen.

WEZOP (HATTEMER-), **HATTEMER-WEZOP** of **HATTEMER-WEZOP**, buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, dist. *Veluwe*, kw., arr. en 11 u. N. van *Arnhem*, kant. en 5 u. O. ten N. van *Elburg*, gem. en 2 u. O. N. O. van *Oldebroek*; met 73 h. en 550 inw. Men heeft in deze buurs. eene school, die gemiddeld door 100 leerlingen bezocht wordt.

WEZOP (HEERDER-), buurs. op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **HEERDER-WEZOP**.

WEZUP, naam, onder welchen de stad *Wess* bij *Gooiland*, prov. *Noord-Holland* wel eens voorkomt. Zie **WESS**.

WHERE (DE), waterloop in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, gem. *Steenwijkerwold*, welke een begin neemt aan de grenzen van *Oldemarkt*, omtrent 200 ellen N. van den weg naar die plaats; hij doorsnijdt dien; loopt vervolgens naar de grenzen, en verliest zich in de uitgeveende plassen.

WHEEREN (DE), geh. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie **WHEEREN (DE)**.

WHIEL, oude naam van de buurs. *Wiss*, in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie **WIEL**.

WIA, oude naam van het d. *Wiss*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie **WISS**.

WIARDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 3 u. Z. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. Z. W. van *Bergum*, onder *Garyp*. — Deze state was in 1622 reeds afgebroken.

WIARDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 8 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. van *Dockum*, onder *Engwierum*.

WIARDA-STATE, state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en ruim $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Leeuwarden*, te *Goutum*.

Deze state, de fraaiste welke nog in de prov. *Friesland* bestaat, ontving haren naam naar den Potestaat **SJOED WIARDA**, die haar reeds in het jaar 1404, toen hij met **HABING HARINZMA** tot Potestaat verkozen werd, bewoonde. Vroeger werd het bijgenaamd **SCHENKINGMA**, terwijl in de nabijheid lagen **Putsuma**, met eene nieuwe hovinge en een welbeplante opreed versierd, door Jonkheer **ROUARDT VAN BORNARIA** en **DRINKMITSMA**, door den zelfden Heer afgebroken en geslecht. Deze drie

plaatsen pligten door drie gebroeders bewoond te worden, die groot vermaak schepten in het drinken, en daarop roemden. Tot hunne gedachtenis werd dit versje gemaakt:

Qui nos tres geminos superat certamine Bacchi
Hic venit Aleides redivivus conteret Hydram.

(d. i. vrij overgezet:

Eer dat ons dapper driemanschap,
In Bacchus' school volleerd,
Worde in een Frieschen bekerstrijd
Verslagen of verkeerd;
Eer zal de woeste Hercules
Herrijzen uit zijn graf,
En slaan een tweeden monsterdier
Tien duizend koppen af.)

Deze state beslaat eene oppervlakte van 5 bund. 6 v. r. 90 v. ell. en wordt in eigendom bezeten door Jonkheer REURD CAROL VAN CAMMINGHA, te Huizum (1).

WIBALDA, ook WYBALDA, voorm. state, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Oost-Dongeradeel, arr. en 5 u. N. O. van Leeuwarden, kant. en 1½ u. N. O. van Dockum, 3 min. Z. W. van Metslawier, waartoe zij behoorde.

WIBRANDA ook WYBRANDA, voorm. state, prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Wonseradeel, arr. en 3 u. N. W. van Sneek, kant. ½ u. N. van Bolsward, 10 min. Z. W. van Hieftum, waartoe zij behoorde. — Deze state is vóór eenige jaren afgebroken.

WICH (DE), voorm. water, prov. Zeeland. Zie WISTVLIST (DE).

WICHEM, d. in het Rijk-van-Nijmegen, prov. Gelderland. Zie WIJCHEN.

WICHERSI, naam, welken de Negers geven aan de verk. plant. STANDVASTIGHEID, in Nederlands-Guiana, kol. Suriname. Zie STANDVASTIGHEID.

WICHMOND of WYCHMOND, in een charter van 795 reeds voorkomende als WITMUNDI VILLA, bours. in het graafsch. Zutphen, prov. Gelderland, arr., kant. en ½ u. O. van Zutphen, gem. Warnsveld; met 310 inw., van welke de R. K. tot de stat. van Baak behooren.

Vroeger was deze bours. een dorp, waar eene kerk stond, die op den naam van St. LUDGERUS ingewijd was, maar reeds lang door den IJssel die daar voorbij vliet, omver geworpen is. Deze LUDGERUS dacht hier een klooster voor de Benedictijnen-Monniken te bouwen; maar hij werd, volgens SURIUS (2), van Godswege vermaand, om het te Werden, aan de Roer, te bouwen. De Abt van dit klooster, die ook een Rijksvorst was, had het regt, om, benevens den Graaf van Zutphen, eenen Pastoor voor deze kerk te benoemen. De kerk had eene vikarij: te weten van de Allerheiligste Maagd MARIA en St. CATARINA; wiens bezitter gehouden was driemaal 's weeks mis te lezen, en er te verblijven. In het jaar 1439, op St. Antoniusdag, heeft WESTRA die DENNIG, met zijne huisvrouw LAMME, aan deze vikarij, tot vermeerdering van hare

(1) Hen, die meer omtrent de vroegere bestitters dezer state willen weten, verwijzen wij naar het meermalen door ons aangehaalde werk: *Oud-Nederland, in de uit vroegere dagen, overgeblevene Burgen en Kasteelen geschildert en afgebeeld* door Mr. C. P. E. ROBBE VAN DER AA, waarin men ook eene fraaije afbeelding daarvan aantreft.

(2) In het leven van LUDGERUS op 26 Maart.

inkomsten, gegeven de zoogenoemde Bloemendaalstiecden. Deze Wouter en zijne huisvrouw hebben, even als de eerste stichters en begiftigers, den 25 September 1404, gedaan hadden, de begaving voor zich zelve en hunne erfgenamen besproben. WILLEM VAN BARK, ANDRIES KARISS, CELE KOPPEBAAN en EVERT VAN DEN VOERST, Heer van *Borrenhore*, Opzigtcrs van het gasthuis te Zutphen; voorts ANDRIES HEEREN GERARDSLOOK, ANDRIES ISHERS ANTONISSOON, LUDERIK TE RIJST, HENDRIK VAN DEN MERSCHE, HENDRIK STURMEE, RENSE VAN BOSSELE, THEODOOR VAN DEN WALLE, JOHAN VAN DEN REIN, WERNER TOLLARNE, MENS O SNEDEKEN, WOUTER DIE DENFINGE, HENDRIK WILKING en THEODOOR WISSINK erfgenamen of erfbezitters onder de parochie van WICHMOND, eindelijk JOHAN VOORHUIZEN mede erfgenamen, en HARNIS WOELERT Kerkmeester, hebben het erf, boven vermeld en in de papieren der *kerk Sente Laygersland* genaamd, in het jaar 1451 op St. Margarethaasavond, verkocht aan den Deken en het kapittel van St. Walburgakerk te Zutphen. In het jaar 1455, des Zaterdag voor St. Elisabethsdag, is de opdracht gedaan voor GORSELE VAN DEN GRUTTRUYS, Regter van Arnhem en van het kwartier van de Veluwe. — Nabij dit dorp stond vroeger het kasteel *Brunsbere*, met eene kapel, die onder de parochiekerk van WICHMOND behoorde.

Deze buurs. is bij den watervloed van Januarij 1899 geheel ondergelopen

WICHELSCHIED, geh. in de heerl. *Fischbach*, grooth. *Luxembury*, kw., arr. en 3 u. N. W. van *Luxembury*, kant. en 1½ u. O. van *Mersch*, gem. *Fischbach*; met 3 h. en 20 inw.

WICKENBURG, oude hofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 2½ u. W. van *Wijkbij-Duurstede*, gem. en 20 min. Z. van *Schalkwijk*, aan den *Mac-Adamweg*, die loopt van de gem. *Houten* tot aan het *Benzekommerveer*, slechts 10 min. van het voorm. dorp, thans geh., 't *Goy*.

Een der Jonkers van 't *Goy* was de stichter van *Wickensubo*, doch het huis bestaat niet meer; slechts een duiventoren is het enige overblijfsel van een der twee bastions, welke tot verdediging van het kasteel dienden. Graven van dien naam (*Wickensubo*), komen nog in Duitschland voor. Sedert eenwen is het kasteel in andere handen overgegaan. Ten tijde van Keizer *Karst V*, was het onder de riddersmatige goederen niet opgenomen. Een huis, gebouwd tegenover het eiland waarop eendtijds het kasteel stond, diende in 1746 tot somervestlijf van Mr. *Hendrik Amorus WITTEWALL*, Heer van *Stortwegen*, Burgmeester van *Utrecht*, aan wien het in eigendom toebehoorde. Zijn zoon *Johannes WITTEWALL*, Resident van *Gorontalo*, overleed er 10 September 1812, stamede den 6 Julij 1838 laatstgenoomdens zoon Mr. *GERARD WITTEWALL*, Oud-Schepen van *Utrecht* en Hoogleeraar te *Leyden*. Thans is het een eigendom van den Heer *BARTHOLOMAËUS WILLEM WITTEWALL*, woonachtig te *Leyden*. — Het bestaat een oirvang van meer dan 150 bund.

WICKRANGE, Fransche naam van het geh. *WIKKORUM*, in het bijv. van *Luxembury*, grooth. *Luxembury*. Zie *WIKKORUM*.

WIDA, golf in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, in de *Zuidzee*, aan de zuidoostkust van het eil. *Gilolo*, tusschen het zuidelijke en zuidoostelijke sobiereiland, 25 uren lang en bijna even zoo breed aan den ingang, ten Z. van welke men de eilanden *Wida* vindt.

WIDA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, Z. van *Gilolo*.
WIDASARI, ond d. in *Oost-Indië*, op het *Sundachsche* eil. *Jawa*, resid. *Cheribon*, ads. res. *Indramajoe*, aan de westelijke kust der *Indramajoe*.

WIDELNISSE, voorm. kast, in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*.
Zie *WIDDENS*.

WIDELE, verkorting van *WIDE-HELE*, naam, welken de mond van den *Rijn*, voor *Brielle*, vroeger gedragen heeft.

WIDER, in het Lat. *Viduus*, naam, welken bij de oude aardrijksbeschrijvers voorkomt, en waaronder men waarschijnlijk verstaan moet de westermoud van de *Reems*, welke ten O. van *Groningen* zich in de *Noordzee* ontlast; en, wegens hare breedte zidaar vermoedelijk, dus genaamd werd.

WIDODAREN, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Passaroean*, aan de *Straat-van-Madura*.

WIDOCK, forest of bosch, dat men vermeld vindt, als gelegen in *Flechte*, bij de *Reem*.

WIDOROPAJANG, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglan*.

WIE, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. ten N. van *Hokwerd*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Nes*; met 4 h. en 20 inw.

WIEDL, voorm. water in *Zuid-Holland*, dat in den mond der *Maas* uitliep.

WIEDENHOVEN, alleenstaand h. in de heerl. *Bourscheid*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Diekirch*, gem. *Eitelbruck*.

WIEGERATERP of *Wiesasraar*, voorm. zathe, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarepelen*.

Op deze zathe werd in het jaar 1240 het *Gerkaaklooster* gesticht, waaraan het tegenwoordige dorp van dien naam zijn aanzijn verschuldigd is.

WIEKEN of *Wizkus*, huurs. in het graafs. *Bergk*, heerl. *Gendringen*, prov. *Gelderland*, kw., arr. en $6\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Gendringen*; met 100 inw.

WIEL, ook wel *Wuzzia* genoemd, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baardoradeel*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Rauwerd*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Heidum*, waartoe zij gedeeltelijk behoort, 10 min. O. van *Reers*, waartoe het overige gedeelte behoort; met 6 h. en ongeveer 50 inw.

Dit geh., hetwelk aan de *Wielervaart* ligt, heeft zeker zijnen naam ontleend van eene kolk of wiel, door eene zware dijk en doorbraak in den *Stagtedijk*, veroorzaakt; hetwelk nog zichtbaar is aan de korte oostwaartsche kromming van weg en brug en uit de, met het overige meelveld in het geheel niet overeenkomende, laagte van het land, vlak ten Westen en aanstonds binnen de brug in het *Oudland* gelogen.

WIEL, oudtijds *Wmsl*, huurs. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, *Beusodendistrikt*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Tiel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Maurik*, in de heerl. *Eck-en-Wiel*, 10 min. N. van *Eck*, nabij den *Rijn* of *Nederbetuwe*-banddijk; met 21 h. en 126 inw.

Deze huurs. vindt men het eerst op het jaar 1347 vermeld. Oudtijds heeft hier eene kapel gestaan, waarvan de doopvont, voor eenige jaren ter plaatse, waar de kapel gestaan heeft, opgegraven, thans nog bij den dorpsmeid te *Eck* als een koelvat gebruikt wordt.

Ook is hier een gierpontveer over den *Rijn* op *Amerongen*, het *Wielsche-veer* genoemd, bij hetwelk vroeger een fraai beerenhuis stond, gemeenlijk het *Huis-te-Wiel* geheeten. Zie dat art.

WIEL (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, 5 min. Z. O. van *Doniaga*.

Het is een inham van het Tjeukemeer, welke door de Kerkesloot met de *Informie* in verbinding staat.

WIEL (DE), oude naam, dien een gedeelte van de 's *Grassenmoerschevaert*, in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, vóór dat zij zich met de *Donge* vereenigt, pleeg te dragen; of men hier 's *Gravenwies* zou moeten zoeken, waarvan in een brief of acte van afstand van den vervallen dijk en dijkkavelingen enz. in den grooten waard, van den 12 September 1377, door *Wouter van Eyk*, melding wordt gemaakt, is onzeker.

WIEL (DE), pold. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Jaarsveld*; palende N. aan *Lopik* of de *Voorwetering*, O. aan de *Vogelzang*, Z. aan den *Hoogen-Lekdijk*, W. aan de *Vijfhoeven*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 156 bund. 37 v. r. 47 v. ell., zijnde alles schotbaar land; telt 14 h., waaronder 5 boerdertjen, en wordt door twee hoog gemaal, met den pold. *Vogelzang*, op de rivier de *Lek*, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 0,53 ell., onder A. P. Het polderbestuur bestaat voor alle de vijf polders onder *Jaarsveld* uit eenen *Schout* en vijf *Heemraden*.

WIEL (DE DOITSE-), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oustergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Tietjerk*, dat ten W. met het *Ouddeel* en ten O. met de *Sanding* in verbinding staat.

WIEL (HUIS-TE-), oudtijds het *Huis-te-Whiez*, voorm. adell. h. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Tiel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Maurik*, $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Eck*, aan den *Rijn*.

Het besloeg, met de verdere gebouwen, boesch-, wei en hooiland, 110 bund. en behoorde voormaals aan den Heer *Evert Jan Baron van Neukirchen*, genaamd *Nyvenstein*. In het jaar 1821 werd het onder zijne kinderen verdeeld, waarvan de heerl., met het kasteel en 85 bund. land, aan den eenigen zoon, *Willem Gustaaf Frederik Baron van Neukirchen*, genaamd *Nyvenstein*, werd aanbedeeld. Deze verkocht dit goed, in het jaar 1838, aan *Willem Hendrik Post*, Slagter te *Tiel*, *Jan van Luttervelt*, *Collecteur* aldaar, en *Mathias Johannes Versteren*, *Burgemeester* van *Zoelen*, die in het volgende jaar deze goederen in perceelen publiek verkocht hebben, waarna het kasteel geslecht is, zoodat men ter plaatse, waar dit gestaan heeft, thans niets meer ziet dan eene boerenwoning.

WIEL (DE GROOTE-), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, $\frac{1}{2}$ u. N. van de *Lemmer*, in het d. *Oosterga*, van alle kanten van zeer vruchtbaar weiland omgeven.

Dit meertje hetwelk thans nog eene oppervlakte beslaat van 6 bund. 52 v. r. 70 v. ell., wordt van tijd tot tijd kleiner door aanwas aan den West- en Noordwestkant.

WIEL (DE KLEINE-), voorm. meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*, Z. van de *Grootse-Wiel*. Dit meertje is sedert lang digt gegroeid en in vruchtbaar weiland herschapen.

WIEL (DE NIEUWE-), eene der killen van den *Biesbosch*. Zie *HEL (DE GROOTE-)*.

WIEL (DE OUDE-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *OUDE-WIEL*.

WIEL (SIERDS-), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, W. ten N. van *Ryperkerk*, hetwelk N. O. met de *Ryd* en Z. met de *Houtwielen* in verbinding staat.

WIELAS, plaats in *Oost-Indië*, op het *Moluksche* eil. *Gilolo*, aan de *Baai-van-Ossa*.

WIELDENESSE, voorm. amb. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **WIELNES**.

WIELDERBEEK (DE) of **WYLERBEEK**, snelvlietende beek in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, welke bij *Venlo* ontspringt en aldaar in de *Maas* uitloopt.

WIELDERHOF of **WYLERHOF**, boerderij in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. en 4½ u. N. ten O. van *Roermond*, kant., gem. en 20 min. Z. van *Venlo*, alwaar in 1867 de eerste Hervormde vergadering werd gehouden.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 30 bund. 44 v. r. 95 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door het Roomsche Katholijk armengesticht der stad *Venlo*.

WIELDER-MEER (HET), water, in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, dat onder *Pruisen*, bij het d. van dien naam ontspringt, en zich door eene snelvlietende beek van dien zelfden naam in de *Waal* ontlaat, door eene sluis bij de noodhaven ten O. van *Nijmegen*. Het loopt alzoo in eene westelijke rigting langs den voet van den *Hunneberg*, voorbij de d. *Beek* en *Ubbergen*.

WIELDIJK (DE), eigenlijk de *Ursinus*, dijk in het *Land-van-Strijen*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Strijen*, welke, in eene noord-oostelijke rigting, tusschen het *Oude-Land-van-Strijen* en het *Land-van-Besch* doorloopt. Hij draagt dien naam naar twee wielen tegen den dijk.

WIELDRECHT, heerl. op het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht*, gem. *Wieldrecht-met-Louisa-polder*; palende N. aan de *Mijl*, O. aan *Dubbeldam* en den *Louisa-polder*, Z. aan het *Zuiddiep* en den *Amer*, W. aan de *Dordsche-kil*, die haar van 's *Gravendeel* scheidt.

Deze heerl. bestaat uit den *Oude-Beerpolder*, den *Nieuwe-Beerpolder*, den pold. *Beneden-den-Oudendijk*, den pold. *Boven-den-Oudendijk*, het *Boven-poldertje*, den *Engelsche-polder*, den *Brabers-polder*, den *van-Dijks-polder*, den *Koperenberg-polder*, benevens nog eenige kleine indijkingen en het grootste gedeelte van den *Wieldrechtsche-polder*. Zij bevat de geh. *Wieldrecht* en *Willemsdorp*, benevens eenige verstrooid liggende huizen, waaronder vele fraaije landgoederen en boerderijen.

De inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en op 2 nu, allen Herv. sijn, behooren tot de kerkelijke gem. 's *Gravendeel-en-Wieldrecht* c. a. — De 2 R. K., die er wonen, parochiëren te *Dordrecht*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te 's *Gravendeel*.

Deze heerl. werd in het jaar 1414 ter leen gehouden van **WILLEM VI**, Graaf van *Holland*. In het jaar 1485 had zij **GIJSBART QUEKEL** tot *Ambachtsheer*. In het midden der vorige eeuw was zij een eigendom van **MR. GERARD BELAERDS**, Vrijheer van *Blokland*, *Ambachtsheer* van *Dordmond*, in den *Oud-Raad* der stad *Dordrecht* enz., enz. Thans wordt zij bezeten door den Heer **MR. MARTEN IMAN PAAUW**, woonachtig te 's *Gravenhage*.

Het geh. **WIELDRACHT** ligt 1 u. Z. Z. W. van Dordrecht, aan de Dordsche-kil, waarover hier een rijks pontveer is op 's Gravendeel, het Wioldrechtsche-vaer genoemd.

Vóór den St. Elizabethsvloed van 1421 bestond er een d. **WIELDRACHT**, doch dit schijnt meer zuidelijk te hebben gelegen, en behoort tot de 72 dorpen, welke bij dien vloed overstroemd zijn, en onder de 34, welke nimmer weder zijn bovengekomen.

Het wapen van **WIELDRACHT** bestaat in een veld van asuur, met drie St. Andriesskroisen van silver.

WIELDRECHT-MET-LOUISAPOLDER, gem. op het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Dordrecht* (11 k. d., 4 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. de *Mijl-Krabbe-en-Nadort* en aan *Dubbeldam*, O. aan *Dubbeldam*, Z. aan het *Zuiddiep*, den *Amer* en het *Hollandsdiep*, W. aan de *Dordsche-kil*, die haar van de gem. *Strijen* en 's *Gravendeel-en-Leerambacht* scheidt.

Deze gem. bestaat uit de heerl. **Wioldrecht** en den **Louisa-polder**; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2617 bund. 63 v. r. 75 v. ell., waaronder 2028 bund. 2 v. r. 53 v. ell. belastbaar land; telt 65 h., bewoond door 82 huisgez., uitmakende eene bevolking van 440 inw., die meest in den landbouw en voornamelijk in den vlabouw hun bestaan vinden.

De inw., die er op 2 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van 's *Gravendeel-en-Wioldrecht* e. o. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten gedeeltelijk onderwijs te 's *Gravendeel*, gedeeltelijk te *Dubbeldam*.

Het wapen deser gem. is het zelfde als dat van de heerl. **WIELDRACHT**.

WIELDRECHTSCHÉ-POLDER (DE), pold. in het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **DUBBELDAM-WIELDRACHTSCHÉ-POLDER**.

WIELDRECHTSCHÉ-ZEEDIJK (DE), voorheen een zeedijk, thans een binnendijk op het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, welke bezuiden den **Wioldrechtsche-polder** in eene oost-noordoostelijke rigting loopt van den **Kildijk** tot aan den **Schenkeldijk**, welke laatste haar verlengde is.

WIELEN (DE GROOTE-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Ryperkerk*, welke N. met de *Hontwielen*, Z. met de *Kleins-Wielen* en W. met de *Ouddeel* in verbinding staat.

WIELEN (DE HOUT-), meerijs, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Ryperkerk*, hetwelk N. met het *Sierds-Wiel*, Z. met de *Groote-Wielen* en W. met het *Ouddeel* in verbinding staat.

WIELEN (DE KLEINE-), meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Ryperkerk*, hetwelk N. met de *Groote-Wielen*, O. met de *Sanding* en W. met het *Ouddeel* in verbinding staat.

WIELEN (DE ZES-), water, prov. *Noord-Holland*. Zie **Zeswielen**.

WIELERVAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, in eene oostelijke rigting van het geh. **Wiel** uit de *Jorwerder-vaart* naar de *Sneeker-trekkvaart* loopende.

WIELHEO, naam, onder welken de riv. de **Waal**, prov. *Gelderland*, in de achtste eeuw voorkomt. Zie dat woord.

WIELHOVEN, buit. op het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Dordrecht*, gem. *Wioldrecht-met-Louisa-polder*, $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Wioldrecht*, nabij de *Kil*.

WIELIKEBREEK, pold. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **CADDELEBREEK**.

WIELINGE (DE), vaarwater behoorden *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, *Land-van-Kadzand*; het zuidelijkste en beste zoegat, om uit de Noordzee de Schelde op te komen. Het loopt tusschen het Ribzand aan de noord- en de zoogenaamde Vlaamsche kust aan de zuidzijde, en is voor de grootste schepen bevaarbaar, daar het bij de grootste diepte van 150 palm., eene kleinste diepte van 80 palm. heeft. De strakking is aan den ingang tot even voorbij de Paardenmarkt, eene hank in de *Wielingen*, O. ten Z.; wordt daar O. Z. O. $\frac{1}{2}$ O., om weder spoedig de koeft van O. ten Z. te herneemen.

De voornaamste banken zijn, aan de noordzijde: de *Bol-van-Heist*, de *Bol-van-Knokke* en de *Hempel*; de ondiepste plaatsen op het Ribzand; meer naar binnen heeft men de *Punt-van-de-Elleboog*. Aan de zuidzijde heeft men het *Zand*, waarop in het merk *Brugge* in *Lissewegen*, op nagenoeg een halve mijl uit den wal, een bankje is, hetwelk met laag water slechts 80 palm. water behoudt; voorts de *Binnen-Paardenmarkt*, de *Paardenmarkt* en het *Bankje-van-Kadzand*.

Het midden van de *Bol-van-Heist* vindt men in de peiling als volgt: *Heist* Z. ten W., *Kadzand* Z. O. ten O.; deze hank is hard, even als het geheele Ribzand; er blijft op het droogste gedeelte 28 palm. water staan. De *Bol-van-Knokke* heeft over het midden; *Knokke* Z. Z. W. $\frac{1}{2}$ W., *Kadzand* Z. O. ten Z., behoudt 47 palm.; terwijl de *Hempel*, waar men van het midden *Kadzand* Z. ten W. en *Groede* Z. O. $\frac{1}{2}$ Z. heeft, op de droogste plaats 25 palm. water behoudt. De *Bol-van-Heist* en de *Bol-van-Knokke* strekken zich O. en O. ten Z. $\frac{1}{2}$ mijl, en de *Hempel* O. Z. O. $1\frac{1}{2}$ mijl uit. De *Punt-van-de-Elleboog* in de peiling: de toren van *Vlissingen* N. O. ten O. $\frac{1}{2}$ O., de *Hoofdplaat* Z. Z. O., behoudt slechts 20 palm. water; terwijl men een weinig buiten die punt nog een klein plekje met 27 palm. water heeft. Het *Zand* loopt langs de geheele Vlaamsche kust, is aan de westzijde van het *Sluische-gat* zeer vlak en wordt naar binnen steiler. De *Binnen-Paardenmarkt* is een uitstekend gedeelte van de Vlaamsche kust, op het *Zand*, beginnende bij het *Sluische-gat*, en strekt zich van daar om de N. N. W. tot $\frac{1}{2}$ mijl uit den wal uit; hierop blijft op sommige plaatsen niet meer dan 10 palm. water staan. De *Paardenmarkt* is een bankje van slechts geringe uitgestrektheid, zijnde nagenoeg $\frac{1}{2}$ mijl lang, in eene oost-zuidoostelijke rigting; en ligt in de peiling *Knokke* Z. W. ten W., *Kadzand* Z. O. $\frac{1}{2}$ O., terwijl op de droogste plaats 45 palm. water blijft. Het *Bankje-van-Kadzand* ligt op $\frac{1}{2}$ mijl uit den vasten wal, strekt zich nagenoeg O. ten Z. en heeft eene lengte van $\frac{1}{2}$ mijl, terwijl men uit het midden *Groede* Z. Z. O. $\frac{1}{2}$ O. en *Kadzand* W. Z. W. peilt; dit bankje behoudt nergens minder dan 60 palm. water.

Aan de noordzijde is het vaarwater bepaald door acht zwarte tonnen, aan de zuidzijde heeft men twee witte; terwijl eene reede ten gevondem wordt op het een weinig beoosten den *Elleboog* gelegen bankje. Aan den noordkant van de *Paardenmarkt* is onlangs door het Belgische Gouvernement een vuurschip gelegd, in de peiling de toren van *Sluis* Z., de toren van *Vlissingen* O. $\frac{1}{2}$ Z. in 120 palm. water; dit vuur is op 2 mijlen sigbaar en zeer dienstig tot het binnenloodsen van schepen bij nacht. De witte ton, waarbij 98 palm. water, ligt in de peiling *Blankenberg* Z. $\frac{1}{2}$ W., *Knokke* Z. O. $\frac{1}{2}$ O. en in het merk *Brugge* in

eene hooge dain, bij zeeheden en loodsen bekend onder den naam van Lucifersduin. De overige zwarte tonnen liggen op nagenoeg gelijke diepten bij de verschillende droogten op het Ribzand en de Punt-van-de-Elleboog.

De vloed valt in de WIELINGE, over het Ribzand heen, in eene zuidelijke rigting op den wal, neemt na eenigen tijd eene meer oostelijke rigting aan, en loopt tegen hoog water regt door het vaarwater. De eb, welke in het begin om de N. N. W. uit den wal loopt, buigt zich daarna gaande weg naar het W., en loopt tegen laag water zelf tot W. Z. W. en Z. W. (1) Met volle en nieuwe maan is het aan den ingang van de WIELINGE te 12 uur hoog water.

Tot aan de Paardenmarkt is de WIELINGE doorgaans $\frac{1}{2}$ mijl breed, wordt daar klein $\frac{1}{2}$ mijl, voorbij de Paardenmarkt, weder $\frac{1}{2}$ mijl tot het Bankje-van-Kadzand, alwaar de doorgang tusschen de witte ton van het Bankje-van-Kadzand en de zwarte van de Hempel slechts $\frac{1}{2}$ mijl breed is. De grootste diepten vindt men een weinig bezuiden de Hempel, waar zij 150 palmen is; de gewone diepte is 90 à 120 palm., terwijl zij op sommige plaatsen tot 80 palm. afneemt. De grond in de geheele WIELINGE is zacht, hetwelk altijd eene goede verkenning is, daar alle de banken hard zijn. Wanneer men nu 's nachts het vuurschip in het O. en zachte grond heeft, is men verzekerd in het vaarwater te zijn. De afstand van de witte ton tot voor Vlissingen is omstreeks $4\frac{1}{2}$ mijl.

Op kaarten van het begin der zeventiende eeuw vindt men ook eene Innere-Wielinge aangeduid, die tegen den Kadzandsche wal aanlag en door eenige banken van de meer zeewaarts gelegene eigenlijke WIELINGE gescheiden was. In vroegere eeuwen begreep men onder dezen naam een gedeelte van de Hont of Westerscheide, zoo als blijkt uit een oetroot tot het bedijken van Breskensant, van 1480, waarin die polder gezegd wordt te zijn „gheleghe en hem streckende op 't gadt ende poort van der zee geheeten die Wielinghe tussche den lande van Vlaenderen ende dat Eylandt van Walcheren en Zeeland (2).”

Sommigen leiden den naam af van het *Wijde-Heilum*; anderen meenen, dat WIELINGE *schuringe* zoude beteckenen, omdat de zee daar schuring maakte en land wegspoelde; nog anderen leiden het af van een dorp of plaats, Vialingem prope Rodenburg, dat in zeer oude gifbrieven voorkomt. Alle welke meeningen meerder schijn hebben dan die van hen, welke dezen naam van een *wiel* afleiden, daar men de sluisen van de Otlogracht mede opwond. Zie het art. OTTONIAANSCH-GRACHT.

WIELNES, ook wel WIELDENESSE, WEYDELNESSE, WEYDELNESSE, WILDESES, WELDENES en WILLEMS-ANSACHT-VAN-WEYDELNESSE genaamd, voorn. amb. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, arr. 's *Herlogenbosch*, kant. *Waalwijk*, gem. *Waspik*, thans bij niemand meer bekend.

Het zijn waarschijnlijk de ten Z. van de kade gelegene moerassen, welke aan verschillende particulieren behooren, met en benevens eenig hakhout, behoorende aan den Heer van Waspik en anderen, en in welk hakhout, volgens sommigen, vroeger een kasteel zou gestaan hebben.

Dit amb. voerde tot wapen een veld van zilver, met een fasce van keel, vergezeld van 15 blokjes van sinopel; geplaatst 5 en 4 boven en 5, 2 en 1 beneden.

(1) De koersen en peilingen in dit art. zijn alle volgens miswijzend kompas.

(2) J. AB UTRECHT DRESELHUIS, *Aloude gesteldheid van Zeeland*, bladz. 92.

WIELSCHE-HOEVEN (DE), geh. in de *Meijertj van ' Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Bortel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *St. Michielsgestel*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Gemonde*, waartoe het kerkelijk behoort.

WIELSCHE-WAARD, bekade uiterwaard aan de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Maurik*; palende N. aan den *Rijn*, O. aan den *Ingensche-waard*, Z. aan den *Nederbetuwsche-bandijk*, W. aan den *Ecksche-waard*.

Deze uiterwaard beslaat eene oppervlakte van 27 bund. 62 v. r. 68 v. ell., watert uit door een sluisje op den *Rijn*, en staat onder hetbestuur van den eigenaar. — Daarin staat het veerhuis en den veerdam naar het *Wielsche-veer* loopt er door. De eigenares van dezen polder is E. M. DE VILLIERS, geboren Gravinne VAN REEDE GUNCKEL, wonende te *Londen*.

WIELSFOIRT of **WILSFOIRT**, ook **WIELSVOORT**, buit. in het *Land-van-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 5 u. O. ten Z. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Veghel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten O. van *Uden*.

WIELSRYP, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaar-deradeel*. Zie **WELSRYP**.

WIELSTRAAT (DE), straat of weg te 's *Gravenmoer*, in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, loopende van het dorp noordwaarts aan naar de rivier de *Vaart*, oudtijds blijkens stukken van 1687, aldaar de *Wiel* geheeten.

Langs deze straat strekte zich, volgens overlevering, ook het dorp 's *Gravenmoer* uit vóór de overstroming van 1421; doch omdat deze streekte veel open lag voor den vloed, schijnt men haar daarna verlaten te hebben. Thans vindt men er geene huizen meer, zijnde het laatste omstreeks het einde der vorige eeuw afgebroken.

WIELWAARD (DE), pold. in het *Land-van-Allena*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Giessen*; palende N. en O. aan de *Wielwaardsche-kade*, Z. aan den *Hooge-Maasdijk*, W. aan den *dijk*, de *pastorij* en *kerk*.

Deze pold. welke met den *Struikwaard* in eene behading begrepen is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4 bund. 83 v. r. 60 v. ell.

Dit land is zeer laag; wordt als eene oude verlande *wiel* aangemerkt, en, uit dien hoofde, ingeval van zwaren regen, door middel van eene lage kade beveiligd voor het water van den *Struikwaard*; doch in deze kade is voor de gewone uitwatering een houten duiker, voorzien met eene klep en schuif wijd 0.36 ell. De **WIELWAARD** wordt bestuurd door de eigenaren.

WIELZIJL (DE) of DE **WIELSTERZIJL**, voorm. sluis in den *Slagtedijk*, thans eene brug, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, tusschen *Weidum* en *Jellum*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Beers*, over de *Jorwerder-vaart*, daar terj plaatse ook *Wiel-vaart* genaamd. Ook het geh. *Wiel* wordt naar deze sluis dikwijls *Wielzijl* genaamd.

WIEMAHEERD, hofs. in de *Marne*, kw. *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 8 u. W. van *Appingedam*, kant. en 4 u. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Utrum*, 5 min. W. van *Niekerk*, waaronder zij kerkelijk behoort, aan den in 1848 nieuw geplaveiden grindweg van *Utrum* naar de *Zolkamp*.

Deze hofst., groot 38 bund. 77 v. r. 70 v. ell., wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Landbouwer RENNE LAMBERTS DIJKHUIS.

WIEMERS (DE), trekvaart in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *Wu-mens (Du)*.

WIEMERS (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie *Wu-mens (Du)*.

WIENE, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *Wendroen*.

WIENE-EN-ZELDAM, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2½ u. Z. van *Almelo*, kant. en 1 W. van *Delden*, gem. *Ambt-Delden*; met 136 h. en 910 inw. Ook is er eene school, welke gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht wordt. — Deze buurs. maakte vroeger de markte van *Walddehoen-en-Cottwijk* nit.

WIENONGAN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Passarowang*.

WIER, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, 2½ u. N. W. van *Leeuwarden*, ruim ½ u. W. N. W. van *Berlikum*. Men telt er 54 h. en 260 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden.

Welaar lag dit dorp aan see en werd toen waarschijnlijk bewoond door visschers, die door de *Wierzyl* gemakkelijk in see konden komen, en van daar hunnen visch, door de *Ried*, naar *Franker* en elders brengen.

Vermoedelijk heeft het wel aan die vroegere ligging zijnen naam te danken. Men denke hier aan het zoogenoemde *zeewier*, zijnde een zee-gewas, dat zoo vast in elkander pakt, en waarvan men zelfs, zoo als voorheen te *Stavoren*, havenhoofden maakte. Thans ligt dit dorp diep landwaarts in, aan den ouden zeedijk, ter bescherming tegen de *Middelzee*, aldaar aangelegd. Tijdens het *Saksisch* bestuur in 1515, werd *Wier* verwaard met het aanleggen en onderhouden van zekeren dam in die nabijheid, om het *zeewater*, dat destijds aldaar gedurig invloeds, te keeren.

De inw., die er allen *Herv. zijn*, onder welke 50 *Ledematen*, maken eens gem. uit, welke tot de *klass. van Leeuwarden*, ring van *Stiens*, behoort. De eerste, die in dese gem. het *leeraarambt* heeft waargenomen, is geweest *Hans Urcus*, die in het jaar 1662 hier in dienst was en in het jaar 1665 naar *Wanswerd* vertrok.

De *dorpschool* wordt gemiddeld door 40 leerlingen bezocht.

Hier was welser de *state Lauta*, waar de gewone *regtdagen* voor de geheele *grietentj* gehouden werden. Zie dat woord.

De *kermis* valt in den eersten *Zondag* in *Julij*.

WIERA-DESSA, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en *regents. Pekalongan*.

WIERAPOERABANGSO, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Premanger-Regentschappen*, reg. *Tjanjor*, distr. *Djampang-Wetam*, nabij de *Sandali*.

WIERBALG (DE), vaarwater in het Noorden van de *Zuiderzee*, dat Z. Z. O. uit de *Balg* tusschen de *Boeren-* en *Middelplaat* en de *Brechorn*, in het *Goutje* uitloopt. Het heeft 24 tot 83 palm. diepte.

WIIRD, voorna. *kloost.*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradoel*. Zie *Wizzan*.

WIERDEN, gem. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Almelo* (1 k. d., 1 m. k., 4 s. d.); palende N. aan *Hellendoorn* en *Vriensveen*, O. aan *Ambt-Almelo*, *Borne* en *Ambt-Delden*, Z. aan *Ambt-Delden* en *Markelo*, W. aan *Markelo* en *Rijssen*.

Dese gem. bevat de d. *Wierden* en *Enter*, benevens de buurs. *Enterbroek*, *Ijpele*, *Hooge-Heksel*, *Notter*, *Rectum* en *Zana*. Zij beslaat, volgens het *kadaster*, eene oppervlakte van

10,208 bund.; telt 751 h., bewoond door 872 huisgez., uitmakende eene bevolking van 4800 inw., die in landbouw, weverij en schipperij hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene katoenspinncrij, eene in 1838 opgerigte calicotsweverij, waarin ook koffijsakken worden geweven, en eenen windkoren- en pelmolen. Zoo als op meer plaatsen in Twenthe worden ook in deze gem. vele groote en kleine steenen of keijen gevonden, van de eerste worden vele naar de zeedijken vervoerd, doch sommige zijn zoo groot, dat men ze eerst van elkander moet doen springen.

De Herv., die er 5300 in getal zijn, maken de gem. van Wierden en Enter uit, welke onder deze burg. gem. ieder eene kerk hebben, en behooren gedeeltelijk, namelijk de buurs. Notter, Zuna, Rectum en IJpelo, tot de gem. van *Rijszen*.

De R. K., van welke men er ongeveer 1800 telt, maken de stat. van Wierden en Enter uit, welke mede ieder in deze burg. gem. eene kerk hebben. — De 20 lsr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge te *Almelo*.

Men heeft in deze gem. 7 scholen, als: ééne te Enter, ééne te Enterbroek, ééne te Heksel, ééne te IJpelo, ééne te Notter-en-Zuna, ééne te Rectum en ééne te Wierden, welke gezamenlijk door ongeveer 800 leerlingen bezocht worden.

Het d. *Wierden* of *Wierden*, ligt 1 u. W. van Almelo, 6 u. N. O. van Deventer, aan den grooten weg van Zwolle naar de Hannoversebe grenzen, welke thans van Nijverdal naar Wierden in eenen Macadamweg wordt veranderd en aan die van Almelo naar Deventer. Men telt er 244 h. en ruim 1700 inw., met de kerkelijk daartoe behoorende buurs. het Hooge-Heksel, 264 h. en 1780 inw.

De Herv., die er 950 in getal zijn, onder welke 320 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Deventer*, ring van *Almelo*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *ABRAHAM NIMOR*, die in 1626 herwaarts kwam, en in 1667 overleed. Het beroep is eene collatie van den Heer *ASOLF FREDERIK LODEWIJK*, Graaf van *RECHTEREN VAN ALMELO*, woonachtig op het Huis-te-Almelo. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. *JOHANNES den Dooper* was toegewijd, had eene vikarij van de *Allerheiligste Maagd MARIA*, wier bedienaar tweemaal per week de mis lezen moest. De pastorij, zoo wel als de vikarij stond ter benoeming van den Heer van Almelo. In 1845 is ter zijde van het schip der kerk een vleugel aangebouwd. Deze kerk heeft eenen toren, doch is van geen orgel voorzien.

De R. K., die er 750 in getal zijn, onder welke 350 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Twenthe* behoort en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, die in het jaar 1848 gesticht is, ter vervanging van eene, welke vroeger hier stond, en aan den H. *MARTINUS* is toegewijd, heeft eenen toren, doch geen orgel.

De dorpschool wordt geziddeld door 140 leerlingen bezocht.

De *Bissinge*, *Bissinghe* of *Bysinge*, heeft hier plaats na zij te Almelo is gehouden, dus des Maandags na den tweeden Zondag van Julij. De *Bissinge* gaat vervolgens rond door de meeste plaatsen van Twenthe. Zij moet niet verward worden met de gewone jaarmarkt, want zij bestaat voornamelijk uit het te koop bieden van allerlei gereedschap van den landbouw en het boerenbedrijf, b. v. eene menigte wagenwielen, sonder ijzeren banden, een aantal wannen enz., ook heeft men er enkele goedkoopse huiselijke benodigdheden en gewaakte klederen; voorts koek, scharretjes en dergelijke. De *Bissinge* kan niet afstoepen

zonder zang en dans in herbergen en kroegen, waarbij vooral sterken drank wordt gedronken.

WIERTEN (OUDE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 6 u. W. ten Z. van *Groningen*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Grootegast*, 10 min. N. W. van *Opende*, waartoe het kerkelijk behoort, liggende ter weerszijden van den Kalenweg en strekkende zich westwaarts naar Kortwoude uit.

Het is eene zandstreek, met zeven geringe woningen van daglooners, waaronder éene tapperij en eene linnenweverij. Men telt er ongeveer 40 inw.

WIERTENERDIJK, oude rijweg in *Twentho*, prov. *Overijssel*, in eene oostelijke rigting van Wierden naar Almelo loopende, Z. van den Klinkerweg.

WIERSHEIM, oude naam van het d. *WIRDUM*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie *WIRDUM*.

WIERN (DE), lage veengrond, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Smallingerland*, arr. en 6 u. N. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. N. N. W. van *Beetsterzwaag*, onder de d. *Oudega* en *Nijega*. — De inw. dier beide dorpen graven er turf uit, doch alleen tot eigen gebruik.

WIERN (DE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. W. ten van *Groningen*, kant. en 2 u. W. ten Z. van *Zuidhorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Grootegast*, 10 min. Z. van *Lutkegast*, waartoe het behoort, op eenen hoogen zandgrond; met 15 h. en 80 inw.

WIERHOOFD (HET), uitstekend hoofd, prov. *Noord-Holland*, gem. *den Helder-en-Huisduinen*, aan den mond en aan den westelijke oever van het Nieuwediep. Daarop staan twee lanternen voor het inkomen van dit water. Ook heeft daarop eene batterij gelegen tot kustverdediging.

WIERTHUIZEN, voorn. d., thans een geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Appingedam*, kant. en $5\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Onderdendam*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Benrum*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Pieterburen*, waarmede het kerkelijk vereenigd is. Men telt er 21 h. en 140 inw.

De Herv. hebben hier van 1631 tot 1633 eene afzonderlijke gem. uitgemaakt, welke tot Predikant had *WILHELMUS A BESTEN*, die in het laatstgenoemde jaar naar *Wester-Nieland* vertrok en *WIERTHUIZEN* als combinatie bleef behouden, gelijk ook zijn opvolger *EDOUIS A WATERBODEN*, doch deze in 1673 afgezet zijnde, werd *WIERTHUIZEN*, eten als vroeger, weder met *Pieterburen* vereenigd, zooals het dit nog is, behoorende thans tot de gem. *Pieterburen-en-Wierhuizen*. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. *Petrus* was toegewijd, is sedert het jaar 1719 weggebroken. Het kerkhof bestaat evenwel nog en strekt ten dienste van de geh. *WIERTHUIZEN*, *Lutkebroek* en *Deikum*, welke beide laatste vroeger kerkelijk tot *WIERTHUIZEN* behoorden.

WIERTHUIZER-MAAR (HET) of HET BROEKSTER-MAAR, water in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, dat zijn begijn neemt bij het Houweel aan den rijweg onder en 15 min. W. van *Pieterburen*, gem. *Benrum*, en met eene zuidelijke strekking bij de *Vettehorn* in het *Nienkloostermaar* uitloopt. De laatste naam ontleent het van de buurs. Broek of *Lutkebroek* onder *Wierhuizen*.

WIERICKE (DE DUBBELE-) of *DUBBELE-WIERKE*, water in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, in de gem. *Groot-en-Klein-Bekendorp*, bij de *Goejan-Verwelle-sluis*, uit den *IJssel* voortkomende, en met eene noordelijke strekking eerst door die gem. en

voorts, tusschen de gem. Waarder en Lange-en-Ruigeweide door, bij Nieuwerbrug, in den Rijn uitloopende.

WIERICKE (DE ENKELE-) ook KLEIN-WIERKE, water in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, hetwelk, in de gem. *Groot-en-Klein-Hekendorp*, uit den *IJssel*, bij de Goerjau-Verwelle-sluis, voortkomt, in eene meest noordelijke strekking eerst langs die gem. en Onkoop, voorts tusschen deze laatste gem. en Lange-en-Ruigeweide door en eindelijk door de gem. Bodegraven, bij de Wierickerschans, in den Rijn uitloopt.

WIERICKER-DIJK (DE) of WIERKERDIJK, dijk in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*.

Deze dijk is in het jaar 1674 tegen de overstromingen van de Lek aangelegd. In het jaar 1672 namelijk, was de Noorder-Lokdijk op twee plaatsen doorgebroken, waardoor Leyden en Amsterdam onder water liepen.

Hij behoort zoowel tot de hoogheemraadschappen van *Delfland* en *Schieland* als van *Rijnland*, welke drie hoogheemraadschappen hem hebben doen aanleggen en er tot heden toe ook het toezigt over houden.

WIERICKERSCHANS (DE), fort in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Woerden*, tot welke vesting het behoort, gem. en $\frac{1}{4}$ u. O. Z. O. van *Bodegraven*, aan den Rijn, ter plaatse, waar het water de Enkele-Wiericke zich daarin stort, naar hetwelk het zijnen naam zal dragen.

Dit fort werd, na het sloopen van de oude schans, welke hier, vóór het jaar 1672, aan de Enkele-Wiericke lag, in 1673 opgehoud en behoorde vroeger tot de verdediging der oude Hollandsehe waterlinie, doch is thans niet zoo zeer als een fort als wel als een veilig en afgezonderd hoofddepot voor 's Rijks-buskruid te beschouwen. Daartoe zijn er vier Buskruidmagazijnen (waaronder een bomvrij aanwezig, welke in vreedestijd 388,000, doch in oorlogstijd 830,000 Ned. ponden kunnen bevatten. Het is een aarden fort, van eene vierhoekige gedaante, door grachten en bedekten weg omringd, en heeft eene fraaije poort naar den kant van den Rijn, met eenen toren en uurwerk. Boven den ingang aan de binnenzijde, ziet men de wapens van WILLEM III, Prins van Oranje, en van de proviucie Holland, en daaronder een opschrift, dat de stichter der schans, in het jaar 1673, vermeldt. Zij is ruim van binnen en heeft eene Woning voor den Magazijnmeester, met een Lokaal voor brandspuiten daaronder, eene Kazerne en een Wachthuis. Op het gepalisadeerde plein staat, behalve genoemde magazijnen, nog een gemetseld Kuiphuis en eene zware arduinsteenen pomp. Men was er vroeger gewoon voor de manschappen, hier in bezetting liggende, eens in het jaar, kermis te houden.

WIERINGEN, eil. in de *Zuiderzee*, prov. *Noord-Holland*, thans eene gem. nitmakende, welke tot het arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder* (1 k. d., 14 m. k., 9 s. d.) behoort.

Het is, zoo men meent, in de lijst der Utrechtsche goederen, omtrent het jaar 900 opgesteld, onder den naam van *Wison* bekend. Ook wil men, dat het oudtijds, zoowel als Texel, aan het vaste land gehecht geweest zij, doch dit rust enkel op de gemeene overlevering; het ligt thans meer nabij den vasten wal van Noord-Holland, door de indijking van den Anna-Paulowna-polder, waarmede het door een veer gemeenschap heeft. Overigens ligt het 2 u. O. van het Koegras verwijderd, en is door de Breehorn ten W. en N. en door de Wieringergronden ten

O. en Z. ingesloten en beveiligd tegen de sterke stroomen. Aldus strekt WIERINGEN tot een bolwerk en voorwal voor West-Friesland, tegen den aanstoot van den stroom, die door het Texelsche Zeegat instroomt en anders tegen den West-Frieschen-seedijk son aanloopen.

Het eil. ontleent zijnen naam van het *spegas*, wier genoemd, dat er rondom, op de waardgronden en verdrinken landen, wast, en van hetwelk men vast opeengepakte riemen voor en op de kleidijken zet, die van ongemeene dienst zijn, om den slag van het water te wederstaan en de dijken te beschermen.

Het eil. WIERINGEN is niet van rondom bedijkt, en het grootste gedeelte der westzijde en de geheele noordzijde van Westerland, waar het land veel hooger ligt, heeft geen dijken. Men rekent, dat vijf zesdaen gedeelten van het eiland bedijkt zijn. Overal waar dijken zijn, worden zij door de eigenaars der landen, volgens de hoefslagen of hunne bijzondere verdeelingen, onderhouden, ten zij er zoo veel dijks door de zee wordt weggenomen, dat de kosten voor de Ingelanden te zwaar zouden worden, in welk geval dit op kosten van het gemeene land geschiedt. De dijken zijn, tegen den aanslag der zee, met een riem van wier voorzien, met klei en aarde er achter. Op sommige plaatsen heeft men ook eenige wierhoofden in zee uitstekend, om de kracht van den stroom af te wenden. Deze dijken en hoofden moeten gedurig verzwwaard worden; doch men vervangt langzamerhand den wierdijk door eenen steendijk.

WIERINGEN bevat de dorpen Hypolitushoef, hetwelk de hoofdplaats is, den Oever, Oosterland, Stroe en Westerland, benevens de geh. en b. de Belt, Buurtwei, de Noord-Elft, de Zuid-Elft, Ooster-Klief, Wester-Klief, Noorderhuren, Normer, Smerp en Noorder-Stroe. De dorpen sien er goed uit; de huizen zijn doorgaans beneden van steen en boven van hout, overal heerscht zindelijkheid en orde.

Het eiland wordt in zijnen omtrek op vier en een half uur of omtrent vijfnen gaans gerekend. In zijne grootste lengte acht men het twee uren gaans en in de breedte weinig minder dan een half uur. Het besloeg vóór de bedijking van het Nieuwland (zie het volgende art.), volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1981 bund. 51 v. r. 19 v. ell., waaronder 1959 bund. 44 v. r. 15 v. ell. belastbaar land; doch is na deze bedijking ongeveer 2400 bund. groot. Men telt er 297 h., bewoond door 321 huisgez., nitmakende eene bevolking van ongeveer 1670 inw., die meest in landbouw en veeteelt, vooral van schapen, hun bestaan vinden, zijnde de Wieringer lammeren seer gezocht (1). Ook generen zich eenigen met het visschen op de Zuidertee. Men verbouwt hier allerlei graan en het land is algemeen hoog en vruchtbaar, hoewel seer verschillend van aard, doch meest bestaande uit leemachtigen grond met hei doormengd. Er zijn vele weiden voor het vee. Men wil, dat er op dit eiland geene molten of ratten gevonden worden; maar men heeft er vele padden, die echter niet vergiftig zijn. De landerijen kunnen door geene slooten afgescheiden worden, en men maakt er ook gemeenlijk geene schuttingen of aarden wallen; doch tot scheiding dienen twee zware keisteenen, die gedeeltelijk boven en gedeeltelijk in den grond liggen op vijf, zes of seven, andere mindere keisteenen, waarvan

(1) In 1846 worden uitgevoerd 8441 pond schapenkaas. In 1847 werden uitgevoerd 1000 oude schapen, 5000 lammeren en 23,224 pond vulle wol. In het jaar 1848 zijn hier 26,422 ponden wol gewonnen.

de eene groote steen aan het eene en de andere aan het ander einde der kampen lands ligt. Die steeuen noemt men hier *dolven*. Men bindt het vee twee aan twee vast, in het nojaar laat men het ochter vrij over alle weiden loopen. Men maakt hier veel groene schapenkaas. De schapennest wordt hier dikwijls gebruikt voor brandstof.

In vroeger tijd waren hier, even als op Marken, vele ligters, om de goederen uit de groote schepen naar Amsterdam te brengen; dit is gedurende den oorlogtijd, vervallen en kan zich niet meer herstellen; er zijn nu niet meer dan 4 of 5 zulke ligters. Men heeft er twee korenmolens.

De Wieringers zijn ten uiterste gastvrij; elk een noodigt degenen, die hem bezoeken, om het middagmaal met hem te deelen. Wanneer iemand in verlegenheid is, wordt hij met de grootste hartelijkheid bijgestaan: zoo is het, b. v. een ingesteld gebruik, dat de naburen regelmatig de zieken oppassen, zonder ooit eenige belooning te genieten. Wanneer iemand sterft, nemen eveneens de buren alle zorg op zich, en de naastbestaanden laten hun dit ook geheel over. De kosten der begrafenis beloopt op die wijze nooit meer dan 2 gouden. De veiligheid en het goed vertrouwen der menschen zijn zoo groot, dat de meeste huizen nooit gesloten worden, en dikwijls geheel geen slot hebben. Men heeft de gewoonte niet om kwitantien te geven. Dertig of veertig jaren geleden had men op Wieringen bijna geen geld in omloop; alle koopen en verkoopen werden op krediet gesloten, en 4 malen in het jaar werd afgerekend, namelijk bij het verkoopen der lammeren, der wol, der oude schapen en der koetjen. Dit is nu eenigzins veranderd. De ingezetenen zijn zeer aan hun eiland gehecht; bij eene kleine afwezigheid krijgen zij het heimwee, en het is bijna zonder voorbeeld, dat een Wieringer naar elders verhuist.

Wanneer men gezelschappen heeft, is de gewoonte, om zeer laat bijeen te komen en tot 's morgens te blijven; men drinkt bij die gelegenheid koffij vóór en na het avond eten. Het is de gewoonte dat jonge lieden voor het huwelijk zeer gemeenzaam omgang houden, daartoe is de Woensdag bestemd. Zulke zittingen van de vrienden jongd duren gewoonlijk tot den anderen morgen. De goede zeden lijden daarbij niet.

Er zijn onderscheidene herbergen, welke des Zondags veel bezocht worden, want men kent op Wieringen weinig andere uitspanning; er zijn geheel geene volksvermaken, zelfs geene kinderspelen in gebruik.

Het voedsel is zeer eenvoudig; men eet weinig vleesch, veel zoo genaamd zakmeel, eene soort van koek, die van meel, in water gekookt, wordt toebereid en zeer zwaar is. Men heeft op dit eiland zeer goed welwater.

Er is hier geen bijzondere kleeding; men volgt de Noord-Hollandsche dragt; zelfs doet de mode somtijds veranderingen aannemen.

De Herv., die er 1240 in getal zijn, onder welke 600 Ledematen, maken de gem. van Hypolitushoef-en-Westerland en van Oosterland-Stroe-en-den-Oever uit, welke 5 kerken hebben, als ééne te Hypolitushoef, ééne aan den Oever, ééne te Oosterland, ééne te Stroe, en ééne te Westerland, waarin de dienst door twee Predikanten verrigt wordt.

De Doopsgez., die men er 250 telt, onder welke ruim 120 Ledematen, maken de gem. van Hypolitushoef-en-Stroe uit, welke twee kerken heeft, als: ééne te Hypolitushoef en ééne te Stroe, in welke de dienst door eenen Predikant verrigt wordt.

De 180 R. K., die er wonen, onder welke ruim 120 Communikan-ten, maken de gem. van Wieringen uit, welke eene kerk heeft te Hypolitushoek, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft op dit eil. 8 scholen, als: ééne te Hypolitushoek, ééne aan den Oever, ééne te Oosterland, ééne te Stroen en ééne te Westerland, welke gezamenlijk door ongeveer 500 leerlin-gen bezocht worden.

Men heeft er ook een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk ruim 20 leden telt.

De kermis valt in op Pinksteren.

Er bestaat op Wieringen, nabij Westerland, eene inrigting voor de quarantaine. Zij bestaat uit eene ruime plaats met hekken omszet, waaria eenige loodsen tot berging van goederen, een hospitaal en de woning voor den Opzigter.

Op het westeinde staan ter bevaring der *Sloot*, twee kleine lamp-vuren, op circa 398 ell. afstands, N. $\frac{1}{2}$ O. en Z. $\frac{1}{2}$ O. van elkander.

In het jaar 1184 werd Wieringen door Floris III, Graaf van Holland, overheerd en gebrandschat.

Die van Wieringen verbeurden in het jaar 1426 hunne voorregten, onder de regering van Hertog Filips van Bourgondië, die hun die we-der vergunde in het jaar 1456.

In 1457 nam Wieringen deel in de toernusting, welke vereischt werd om over de vijandelijkheden der Oosterlingen wraak te nemen, waar-uit schijnt te blijken, dat het destijds belang had bij de vaart en han-del op de Oostzee. Zeker gaat het, dat dit eil. bezittingen in de Noordzee heeft gehad, ter bevordering van zijne visscherij, lang vóór dat Amsterdam er in werd toegelaten.

De Vlamingen, die zich hier in 1490 nestelden, deden den eilan-ders veel overlast.

In het volgende jaar werd het door Jan van Naaldwijk, Bevelhebber onder de Hoekschen, bemagtigd, en daar deze de eilanders deed be-grijpen, dat hij gekomen was, om hen van de zware schattingen te ontheffen en de rust in het land te herstellen, kreeg hij veel aanhang.

Wieringen werd in het jaar 1492, om den oloop van het Kaas- en Broodsvolk, waarin de eilanders zich gestoken hadden, in eene boete van 100 Andriesgulden (500 guld.) beslagen.

In het jaar 1522 vielen de Gelderschen in dit eiland, verbrandden er zestig huizen en vorderden er eene brandschatting van 3500 Filips-guldens (4575 guld.), en alzoo men dit geld niet dadelijk kon bijeen brengen, voerden zij eenigo der voornaamste huislieden als gijzelaars mede.

Den 8 December 1665 werd Wieringen door eenen zwaren storm met hoogen vloed zwaar geteisterd.

In het jaar 1680 zijn er, op last van Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier, twee klokken, een uit de toren van Westerland en een uit den toren van Oosterland gehaald, naar Amsterdam gevoerd, gesmolten en vergoten, en toen op de Helder gebragt en aldaar in den toren opgehangen.

Tijdens den inval der Engelschen in Noord-Holland vervoegde zich, den 2 September 1799, een Engelsch Officier bij de Municipaliteit van Wieringen, met last, om 180 paarden en half zoo vele vaartaigen en manschappen in requisitie te stellen. Men gaf de onmogelijkheid te kennen om daaraan te kunnen voldoen, zoo omdat een diergelijk getal paarden op het eiland niet gevonden werd, als omdat de landbouwer

de voorhanden zijnde noodig had tot het inzamelen van den oogst; dan te vergeefs. Van de 120 aanwezige paarden moesten er 64 geleverd worden, met 52 tuigen en 34 man uit de bloem van de jongelingschap, onder bedreiging van geweld, indien hier aan niet voldaan werd. Ook werd, op last van dezen Officier, eene bekendmaking van den Kommissaris-Generaal Morz afgekondigd, betreffende verder te doene leverantiën van behoeften. De Municipaliteit liet de oranjevlag op den toren zetten, tot geruststelling harer ingezetenen, die zich in groote ongelegenheden bevonden, door het gezigt der Engelsche Officieren en matrozen, welke aldaar met sloepen aan den wal kwamen.

Ook door watervloeden heeft dit eiland niet weinig te lijden gehad, want, behalve dat den 16 Februarij 1683 het Nieuwland, zoo als wij hier boven gezien hebben, inbrak, heeft de watervloed in de jaren 1717, 1725 en 1726 dit eiland seer getroffen. In het laatste jaar had men er negen gaten, te zamen ter lengte van 200 ellen, waar het water, met het getij, in- en uitliep.

Bij den watervloed van November 1775 was er de schade mede aanmerkelijk; dewijl de dijk aan den oostkant geheel aan stukken geslagen werd, was de overstroming zeer geweldig. Eene menigte van schapen en ander vee zijn daardoor verdronken; doch men heeft niet vernomen, dat er menschen verongelukt, huizen weggespoeld of aanmerkelijk beschadigd zijn.

In het volgende jaar werd de nieuwe aarden dijk, bewosten den oever, waar de steenen glootjing voorlag, stuk en op vele plaatsen tot den krain toe weggeslagen. Een andere aarden dijk, meer westelijk, was meer dan ter halver hoogte vernield. De zuidkant van het eiland was bijna geheel ondergelopen en al het lage land lag verdronken. Het water stond er door de sterke aanpersing bijna twee voet (0,62 ell.) hooger dan in het voorgaande jaar, en liep in zulke menigte over het eiland heen, dat de Zuiddijk den andrang niet wederstaan kon en derhalve bezweek, tot een onberstelbaar verlies voor de ingezetenen. Bovendien was de Westerlandsche-dijk mede op vele plaatsen beschadigd en de polders ondergevoeid. Ook waren er meer dan 2000 schapen bij omgekomen.

In den storm van den 4 en 5 Februarij 1823 besweek de Westerlandsche Zeedijk op onderscheidene plaatsen en was geheel weg; terwyl de dijk om den Hypolitushoever-polder zich ook begaf. Het water was toen aanmerkelijk hooger dan in de jaren 1775 of 1776; zoo dat het eiland er akelig uitzag, en zonder te gemoetkoming, als geheel verloren mocht worden beschouwd. Deze ramp is het evenwel door de mildadige hulp onzer landgenooten gelukkig weder te boven gekomen.

WIERINGER-GRONDEN (DE), uitgestrekte droogte in de *Zuiderzee*, ten O. en Z. O. aan het eil. *Wieringen* grenzende en gedeeltelijk ingedijkt in 1846. Zie *WIERINGER-NIEUWLAND*.

WIERINGEBLAND, voorm. plaats op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, die bij het vergaan van een gedeelte van dat eiland verdronken en nimmer weder boven gekomen is.

WIERINGER-NIEUWLAND, pold. aan het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *den Helder*, gem. *Wieringen*, aan de oostzijde van het eiland, waar dit eenen inham heeft.

Dit *Nieuwland* was vroeger mede een pold., en op zich zelve aan den Buitenkant bedijkt; doch is op den 16 Februarij 1683 ingebroken, en, hoewel vruchtbaar van grond tot hooigewas, om de onkosten der bedijking en zware verponding, verlaten en sedert met de

zee guncen geworden. In het jaar 1846 heeft men echter ondernomen deze pold. weder in te dijken en dit werk is met den besten nitslag bekroond, zijnde daardoor eene oppervlakte van 418 bund. zeer goed land aangewonnen.

WIERINGERSLOOT, water in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, dat in eene noordoostelijke rigting van Hoogwoude naar Lambertschraag loopt.

WIERINGER-VLAAK (HET), droogte ten N. van de *Zuidersee*, in de *Vlietstroom*, W. van het Breezand.

WIERINGERWAARD, gem., prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen* (1 k. d., 14 m. k., 9 s. d.); palende N. aan de *Zuiderzee*, O. en Z. aan de gem. *Barsingherhorn-Kolhorn-en-Haringhuizen*, W. aan de *Zijpe*.

Deze gem. bestaat uit de bedijking de *Wieringerwaard*, ook wel de *Nieuwe-Zijpe* geheten. Vóór de bedijking was deze waard een slijk buiten den *Westfriesche-zeedijk* liggende, doch *AMIAAN MAAR-RENSZ. COZZASUNA* van *Alkmaar* verzocht den 10 Junij 1807 octrooi, om dit slijk te bedijken, hetwelk hem, den 6 September van dat zelfde jaar, door de *Staten van Holland en West-Friesland*, werd toegestaan, nadat alvorens eenige *Afgesondenen* van die van de *Rekening van Holland* het voornemde slijk hadden wesen zien, en een gunstig berigt van hunne bevinding overgegeven hadden. Dit octrooi van bedijking is niet alleen aan hem, *COZZASUNA*, verleend, maar ook aan zijne erven en nakomelingen, en regt van hem verkrijgende; in diervoege, dat hij, of zij, dien waard bedijkt hebbende, dien, als zijn, of hun vrij en eigen goed, ten eeuwigen dage behouden en bezitten zouden, en dat met vrijdom van de tienden voor vijftien jaren, van de verpanding voor tien jaren, en van de imposten van het hoerageld en beëmaide gemeten, beginnende na het voltrekken van de bedijking; voorts met vrijdom van alle gemeene landsmiddelen van consumptie, ingaande met de eerste bedijking, en van de tollén voor alle de inwoners van dien ten eeuwigen dage, en van alles, hetgene zij sullen voeren, of doen voeren naar, of van den gezegden *WIERINGERWAARD* en andere landen, mits dat binnen zes jaren tijds de voorgestelde bedijking gedaan en voltrokken werd, met eenen vasten winterdijk, van al zulke hoogte en breedte, als gemelde *Heeren Staten* in dit octrooi voorschreven en bepaalden, en dat na de voltrokken bedijking, zoolang de ingedijkte landen zonder inbreuk en overstroming bleven, van ieder morgen jaarlijks een erkentnisse van 90 stuivers ten behoeve van de *Graaffelijkheid van Holland* betaald zoude worden; blijvende daaraan voorbehouden alle hooge middelen, en lage jurisdictiën, en moettende, ingeval deze waard yeder inbrak, de ingelanden telkens binnen vier jaren dien wederom bedijken. Waarop deze bedijking wel ondernomen werd, doch door het gebrek van arbeiders soo slechten voortgang had, dat zich de ondernemers, in 1603, genoodzaakt vonden, een uitsel van nieuwe zes jaren, tot de voltrokking van hun werk, te verzoeken, dat hun ook verleend werd; waarna zij in 1608 aan deze bedijking begonnen en die in 1609 voortzettekden, met hoop van haar binnen die twee jaren voltrokken te sullen hebben, dat hun echter mislukte, door het gebrek aan stoffe, waarmede de dijken in deze gewesten gemaakt worden, waardoor zij op eene andere wijze hebben moeten werken, en de dijkkaadje de behoorlijke swaarte en dikte niet bekwam, zoo als zij, volgens het gemaakte bestek, voorgenomen hadden, soo dat door den zwaren storm van den 27 Februarij 1610 onderscheidene gaten en

grondwiel in den dijk vielen, die men nog tot laat in het voorjaar bezig was met rijs, en met zinken van schepen, te stoppen, om daarop eenen vasten voet en grondslag te maken, waarop een bekwame winterdijk kon gelegd worden; waarbij nog kwam, dat men, wegens den gestadigen regen en vatten zomer, die de stoffe, tot het werk vereischt, onbekwaam maakte om bewerkt te worden, het dijken moest staken. Toen men dit echter in het jaar 1611 hervatte, en met kruiworpen en klei naar behooren bezorgd had, bevond men dat onderscheiden vakken dijks, ter hoogte van 12 en 13 voeten (3,75 en 4 ell.) opgehoogd zijnde, tot den grond toe begonnen te zinken, ja op sommige plaatsen tot twee en drie malen toe, met veel zwaarder en hooger loopende kosten, dan de ondernemers gegist hadden, weshalve zij, bij een nader verzoekschrift, eene verdere verlenging van hun eerst verkregen oetdooi verzoekten, en dit den 25 Maart 1612 verkregen, voor nog vijf achtereenvolgende jaren, binnen welke dan ook de geheele waard, zonder verdere rampen, in zijne dijken gesloten en bevestigd is geworden.

Men wou hierdoor een streck lands aan van 1895 morgen, ofschoon men het slijk, bij het verzoeken van het oetdooi, slechts als 900 morgen groot had opgegeven. Volgens de kadastrale opmeting beslaat deze bedijking eene oppervlakte van 1869 bund. 57 v. r. 16 v. ell., waaronder 1836 bund. 71 v. r. 98 v. ell. belastbaar land; daar echter sedert weinige jaren de grensscheiding naar de zijde van Barsingerhorn gewijzigd is, beslaat de gem. WIKRINGERWAARD thans slechts eene kadastrale oppervlakte van 1846 bund. Er is in deze gem. eigenlijk geen d., maar zij bestaat alleen uit verspreid liggende boerderijen en woningen. Men telt er 148 h., bewoond door 183 huizeg., uitmakende eene bevolking van 940 inw., die meest in den landbouw en voedeelt hun bestaan vinden; ook heeft men er eenen korenmolen. De landerijen in den WIKRINGERWAARD worden voor de beste en vruchtbaarste in geheel Nederland gerekend, bestaande meerendeels in teelland, ofschoon er eenige goede weilanden zijn. De polder wordt er door zes groote watermolens, vier beneden en twee boven, bemalen, en waterde voorheen uit door twee sluizen, zijnde de eene de duikeralsuis in het Noorden; de andere de groote of Nieuwersluis in het Oosten; doch deze is, in het jaar 1748, weggernind, omdat men die tot uitwatering of schutting niet meer noodig had of gebruiken kon. De Noord- en Westdijk is sedert het laatst der vorige eeuw met paalwerk bezet, ter bescherming van den dijk die ' winters, door den aanslag van het water, veel begon te lijden.

De WIKRINGERWAARD kan als een voormuur van West-Friesland beschouwd worden. In 1836 is men begonnen met het paalwerk over eene lengte van bijna 3000 ellen te vernieuwen, welk werk eene kosten van 30,000 gulden beloopt heeft. Over deze waard is een heemraadschap, bestaande uit eenen Dijkgraaf, vijf Heemraden, acht Hoofd-Ingelanden, eenen Penningmeester en eenen Secretaris.

De Herv., die er 770 in getal zijn, onder welke 270 Ledenwonen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Alkmaar*, ring van de *Zijpe*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNIS MECAVOLLENSIS, die in het jaar 1634 herwaarts kwam, en in het jaar 1638 naar Sneek vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van Dijkgraaf en Hoofd-Ingelanden.

De kerk, die in het jaar 1633 gesticht is, staat in het noordelijkste gedeelte van den Waard, aan de sluis en vaartweg. Het is een langwerpig vierkant gebouw, met eenen houten toren, doch zonder orgel.

In deze kerk is merkwaardig een grafsteen, met het volgende opschrift:

JAN GERTSE. LIET HET LIJF
EN MAARTJE GERTSE HET LEVEN,
DOOR 'T VIER DAT ONS GOD,
VAN BOVEN HEEFT GEGEVEN,
MET KONNE VIER KINDEREN.
TREURY OM HAAR DOOD NIET MEER,
ZIJ LEVEN DOOR DE DOOD,
IN GOD ONZER HEER.

Zijnde deze de eerste lijen in deze kerk begraven en wel van één huisgezin, bestaande in man, vrouw en vier kinderen, welke in Augustus 1637 in hunne woning door den bliksen gedood werden.

De Doopsgea., van welke men er 170 telt, behooren tot de gem. *Darsingerhorn-Kolhorn-en-de-Wieringerwaard*. Zij heeft hier mede eene kerk, welke in het jaar 1634 gesticht is, en in het Zuiden van den waard staat. Het is een houten gebouw, zonder toren of orgel.

De 6 Evang. Luth., die hier wonen, behooren tot de gem. aan *den Helder*. — De 3 R. K., die men er aantreft, parochiëren in *de Zijpe*.

Het Gemeenelandshuis, dat dicht bij de Hervormde Kerk staat, en in het jaar 1630 gebouwd is, is seer doelmatig ingerigt, doch heeft niets opmerkelijks.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 100 leerlingen bezocht wordt, en met de onderwijzerswoning in 1847 geheel vernieuwd is.

WIERINGERWAARD heeft met de *Zijpe* een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 1 Mei 1823 is opgerigt, en ongeveer 40 leden telt.

Men wil, dat er een muur van tuftsteen van het Noordwesten naar het Zuidoosten onder den grond van den WIERINGERWAARD doorloopt. Deze muur, welke in de laatste helft der vorige eeuw ontdekt is, werd toen bevonden op sommige plaatsen eene breedte te hebben van 17 Alkmaarsche houtvoeten en eene lengte van 1500 roeden, zoo in als buiten den waard. Men acht, dat deze muur zich veel verder oost- en westwaarts gestrekt en voorheen gediend hebbe tot eenen weg, om, bij de ebbe, in dit waterig gewest te gebruiken.

Bij den watervloed van 14 en 15 November 1778 is deze bedijking in groot gevaar geweest van geheel onder te loopen. Bij den duiker was reeds een gat van 5,74 ell. diep, en er was niet meer dan 1,25 ell. van den kruin over; anders was die polder geheel ondergevoeid. Vele gaten waren er in den dijk geslagen, en van het paalwerk aan den Noordwestdijk en Noorddijk waren meer dan 8000 palen en meer dan 600 gordings weggeslagen.

De zoo geduchte storm op den avond van den 3 Febrnarij 1826, omstreeks 10 ure, leverde voor deze gemeente een skelig verschiep op; daar door den west- en noordwestenwind van de beide voorgaande dagen het zee-water voor de dijken van den WIERINGERWAARD tot de verbazende hoogte van 7 palmen beneden dijkskruin of meer dan 3 palmen boven den vloed van het jaar 1778 werd opgestuwd, waardoor de zeeeringen van dezen polder aanmerkelijk werden beschadigd. Op onderscheidene plaatsen werden zelfs stukken gronds, ter lengte van 5 tot 6 ell. en 1 el hoogte, van de hinnenglooiing des dijks door de golven weggenomen. Vooral was de schade aanmerkelijk aan het einde van den Noordwestdijk, daar de geheele Noorddijk, tot aan het einde bij de nieuwe

sluis, gelijk ook de uitwatering- of duikersluis, veel schade bekwam. Op den westkant sloeg er een groot gat in en het waterschut werd uit zijne sponning gerukt. Alle middelen werden echter in het werk gesteld, om het een en ander te behouden en bij voorkomende stormen eenigzins bestand te doen blijven. De grootste gaten werden weder met stroo aangevuld en krammingen er over heen geslagen, om het voor uitslaan te beveiligen. Deze geleedene schaden in dit aanwezig gevaar deelen den ingezetenen met siddering het avondvloedgetij van den 4 Februarij te gemoet sien; dan, niettegenstaande de wind aanhoudend bleef woeden en het water met eene ontzettende snelheid, des avonds ten 6 ure, zijnde het toen maar eerst half tij, de zelfde hoogte van den vorigen nacht bereikt had, daalde het, ten 6½ ure, tot ieders verwondering, zoo aanmerkelijk, dat men te 11 ure, wanneer de wind mede begon te stillen, het gevaar gerust konde rekenen voorbij te wezen.

Het wapen van den **WIERINGERWAARD** bestaat in een schild van azuur, met twee zwanen, hebbende in iederen poot een slijkbaak, van achteren tegengehouden door eenen leeuw, alles van goud.

WIERINGSWAL, pold. in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **STROOENHONK**.

WIERKE (DE DUBBLE en DE ENKELE-), twee waters in het grootwaterschap van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **WIERIKE (DE DUBBLE-)** en **WIERIKE (DE ENKELE-)**.

WIERNTE, geh. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. N. O. van *Almelo*, kant. en 1½ u. W. van *Ootmarssum*, gem. *Tubbergen*.

WIROSARI of **WIROSARI**, dist. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Samarang*, reg. *Grobogan*. — In dit dist. zijn veel rijzende gronden en bosschen.

WIROSARI of **WIROSARI**, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Samarang*, reg. *Grobogan*, dist. *Wirosari*.

Dit d., waar een Demang zijn verblijf houdt, is een aangenaam verblijf, lommerrijk en koel; de thermometer teekent er 75° tot 88°. In de nabijheid is een bosch van den zelfden naam, zijnde eene der belangrijkste van de residentie.

WIROSARI of **WIROSARI**, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*; resid. *Samarang*, reg. *Grobogan*, distr. *Wirosari*. Het levert overvloed van hout tot allerlei doeleinden op.

WIERS, pold. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Vreeswijk*, palende N. aan *Jutphaas*, O. aan *Schalkwijk*, Z. aan den *Lekdijk*, W. aan *Dijkveld*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 265 bund. 7 v. r. 70 v. ell.; telt 11 h., waaronder 6 boerderijen, en wordt door eenen windmolen, op den *Vaartsche-Rijn*, van het overtoellige water ontlast. Het land ligt 0,06 ell. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit den Burgemeester van *Vreeswijk* en vier Heenraden.

WIERS (DE), adell. huis in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2 u. Z. van *Utrecht*, 1. u. Z. O. van *IJsselstein*, gem. en 10 min. N. van *Vreeswijk*, zeer schilderachtig aan den *Vaartsche-Rijn* gelegen.

Dit buit., hetwelk eene fraaije oprijplaats heeft en sedert eenige jaren in bouw en aanleg aanmerkelijk is verbeterd, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 130 bund. 27 v. r. 98 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer **CORNELIS JACOBUS CORNEL.**

WIERSE (DE), landg. in het graafs. *Zutphen*, dist. arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. van *Lochem*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Vorden*.

Dit landgoed besloeg vroeger, met de onderhoorigheden, ongeveer 360 bund., doch werd na het overlijden van den laatsten bezitter, den Heer LUDOLF, Baron VAN HECKEREN, in 1841, bij boedelscheiding gesplitst, als wanneer het heerenhuis e. a. verbleef aan den Heer ROBERT JACOB Baron VAN HECKEREN tot WIENSS, woonachtig te *Zutphen*; zijnde het landgoed nu nog groot 82 bund. 11 v. r. 57 v. ell.

WIERSTER-OUDE-MEER (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*, loopende N. W. uit de *Ried* naar *Bolkerijl*, van waar het verder de Vaart naar St. Jacobi-Parochie is.

WIERUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Holwerd*, aan de Noordzee. Dit dorp heeft zeer veel van de zee geleden, zoodat de kerk, die vroeger midden in het dorp stond, thans tegen den zeedijk aanstaat. Men telt er 121 h., en ongeveer 650 iuw., die hun bestaan vinden in de kustvisserij, waartoe hier 10 schepen gebezigd worden, en in den landbouw.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Nes-en-Wierum*, welke hier eens kerk heeft, zijnde een oud gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door 70 leerlingen bezocht. — De kermis valt in den 24 Junij.

Dit dorp is de geboortepl. van LUGZANS, den eersten Bisschop van *Munster*, die ook aan de bekeering der *Friezen* veel heeft toegebracht. Hij overleed den 26 Maart 789.

WIERUM, voorm. d. in het *Westerkwartier*, dat door het graven van het Reitdiep in twee dorpen verdeeld werd, in *Wierum-ten-Oosten-het-Reitdiep*, meestal enkel *Wierum* geheeten, zijnde het kleinste gedeelte, dat tot het arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. *Adorp*, behoort, en *Wierum-ten-Westen-het-Reitdiep* of *Wierum-erschouw*, dat tot het arr. *Groningen*, kant. *Zuidhorn*, gem. *Aduard*, gerekend wordt.

Tusschen deze beide gedeelten van *Wierum* is eens schouw of pont over het Reitdiep.

Tot dit voorm. dorp behoorde oudtijds mede de Hooge Paddepoel, en ten Westen van het Reitdiep de *Gaikingadijk* en het *Nieuwland*, waaronder het *Aduarder voorwerk* begrepen is.

De Herv., die er 550 in getal zijn, behoorden vroeger tot de gem. van *Wierum-en-Dorkwert*, doch sedert 1829 zijn die ten Oosten het Reitdiep met die van *Adorp* vereenigd, behalve de kosterie en een huis onder *Dorkwerd*, de *Overvaart*, die nog provisioneel tot *Wierum-en-Dorkwerd* behooren. De kerk, welke vroeger hier stond en geen toren had, maar slechts eenen eenvoudigen klokkestoel, was een oud gebouw, dat in 1829, even als een deel der pastorie, is afgebroken. Men ziet daar nog de vierde, waarop de kerk gestaan heeft, welke thans tot begraafplaats dient.

Er woont slechts een R. K. huisgezin ten W. het Reitdiep, dat te *Zuidhorn* parochieert.

Wierum was de geboorteplaats van den beroemden Natuur- en Landhuishoudkundige JACOBUS ALBERTUS ULKENS, geb. 1 Mei 1772, † 50 Mei 1825, als Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde, te *Groningen*.

WIERUM (GROOTE-), h., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Sneek*, kant. en $2\frac{1}{4}$ u. O. ten N. van *Bolsward*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Lutkwierum*, waartoe het kerkelijk behoort.

WIERUM (KLEI-) of **KLEINE-WIERUM**, geh. in het kw. *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Bierum*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Holwierda*, waartoe het behoort, op eene wierde. — Het was eertijds een eigendom van den abdi Witte-Wierum.

WIERUM (LUTKE-) of **LUTKE-WIERUM**, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Sneek*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. ten N. van *Bolsward*, tusschen de vaart van *Sneek* op *Franeke* en den *Ouden-Zeedijk*. Men telt er in de kamp van het d. 12 h. en 110 inw., en met de b. *Riep*, *Molma*, *Kneppelen* en *Groote-Wierum*, 63 h. en 490 inw., die meest hun bestaan vinden in de boerderij en in den handel in boter en kaas.

De Herv., die er 520 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Sneek* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, nadat het van *Itens* en *Hennaard* is afgescheiden, is geweest *WYBE PIJNUS* of *WIBRANDUS PETRANUS BILLANDIUS*, die in het jaar 1601 herwaarts kwam en in het jaar 1604 naar *Heeg* vertrok.

De Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Krommel*. — De R. K., die er zijn, parochiëren te *Roodhuis*, onder *Oosterend*.

WIERUM (ONDER-), d. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *ONDER-WIERUM* (1).

WIERUM (ONDER-), voorn. kloost. te *Heveskes*, prov. *Groningen*, gem. *Delfzijl*. Zie *HEVESKES-KLOOSTER*.

WIERUM (WITTE-), voorn. abdi in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie *WITTE-WIERUM*.

WIERUM-EN-DE-HOOG-EN-LAGE-PADDEPOELEN (HET DIJKREGT-VAN-), dijkregt in *Hunsingo*, prov. *Groningen*.

Dit dijkregt loopt over de landen onder de geh. *Wierum-ten-Oosten-het-Reitdiep*, de *Hooge-Paddepoel* en de *Lage-Paddepoel*, welke het overtollige water door pompen in het *Reidseip* uitlozen. Het staat onder het bestuur van eenen *President*, twee *Dijkregters* en eenen *Secretaris*.

WIERUM-EN-DORKWERD, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Groningen*, ring van *Zuidhorn*. Men heeft er eene kerk te *Dorkwerd*, en telt er 280 zielen, onder welke 60 *Ledematen*. Het beroep was vroeger eene collatie van het geslacht *Tauw*, te *Groningen*, doch is in 1825 door de *Kerkvoogden*, als een schuldvordering, ten laste van den *Collator* *JOZEPH TAUP*, door de gemeente overgenomen en wordt nu in het vervolg door de huiszittende *Mansledematen* nitgebracht.

De eerste, dien men als *Predikant* dezer gem. vermeld vindt, is geweest *MARCUS MARSMANNUS*, die in 1612 hier in dienst kwam en in het jaar 1623 naar *Adorp* vertrok.

WIERUMER-MEER, naam, onder welchen het *Hoeksmeer* in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, wel eens voorkomt. Zie *HOEKSMER*.

WIERUMER-SCHOUW, geh. in het *Westerkwartier* prov. *Groningen*. Zie *WIERUM-TEN-WESTEN-HET-REYDIJF*.

(1) Eveneens zoeken men de overige met **WIERUM** zamengestelde namen op de woorden van onderscheiding.

WIERUMER-VAART, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradeel*, dat in eene noordelijke strekking uit de *Peasent* naar *Wierum* loopt.

WIERUM-TEN-OOSTEN-HET-REITDIEP, geh., prov. *Groningen*, vroeger tot het *Westerkwartier* behoord hebbende, doch thans tot *Hunsingo* gerekend wordende, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Appingedam*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Onderdendam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Adorp*. Dit gedeelte van het voorm. d. *Wierum* bestaat uit 3 h. en een gedeelte der voormalige pastorie, bewoond door 50 inw. Hiertoe behoort ook de *Hooge-Paddepoel*.

Men heeft er eene school, welke door een zeer klein getal van leerlingen bezocht wordt, en bij het overlijden van den tegenwoordigen Onderwijzer vervalt.

De grond onder dit geh. is, vooral langs het *Reitdiep*, knipklei, welke hard en zwaar is te bewerken, zoodat zij beter geschikt is voor weilanden. Op sommige plaatsen bestaat zij echter met zand vermengd en is dus zavelig.

WIERUM-TEN-WESTEN-HET-REITDIEP, ook wel *Wierum-schouw* geheeten, naar de schouw of het pontveer over het *Reitdiep*, in den weg van *Adorp* naar *Adnard*, geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Groningen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Zuidhorn*, gem. $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Adnard*, 10 min. N. van *Dorkwerd*.

Het is het grootste gedeelte van het voorm. d. *Wierum*, en bestaat uit het eigenlijke *Wierum*, *Gaaikingadijk*, het *Nieuwland* en het *Aduarder-voorwerk*, te samen 29 h. en ongeveer 190 inw. tellende. Hier is eene vermaarde steen- en pannenbakkerij, aan het *Aduarderdiep*.

WIERZIJL (DE), voorm. sluis, thans eene steenen brug in den ouden zeedijk en de vaart naar het *Bildt*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldnmadeel*, $\frac{1}{2}$ u. O. van het d. *Wier*, waarvan deze sluis haren naam ontleende.

WIES (ALT-), geh. in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*. Zie *ALTWIES*.

WIESERASIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, ad. res., reg. en distr. *Grobogan*, aan de zamenvloeiing van den *Tjidoeran* met de *Tjibaroen*.

WIESSËL, huurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie *WISSEL*.

WIEUWERD, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 5 u. Z. W. van *Leenwarden*, kant. en 1 u. N. W. van *Rauwerd*. Men telt er 12 h. en ongeveer 80 inw. en met de geh. *Bessens*, *Kleiterp* en *Zwaanwerd*, 22 h. en ongeveer 140 inw.

Voorheen moet dit dorp veel aanzienlijker zijn geweest, alzoo de kerkbuurt toen wel 180 huizen telde, welker inwoners meest visschers waren, die, door het visschen in de nabij gelegene *Middelzee*, hun bestaan zochten; thans leggen de inwoners zich meest op het boter en kaas maken toe.

De inw., die er op 4 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Britsweerd-en-Wieuwerd*. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den *H. Nicolaas* was toegewijd, stond ter begaving van den *Abt van Lidlum*. Het is een langwerpig gebouw, met eenen stompen toren en van een orgel voorzien. In het jaar 1765 werd in den grafkelder dezer kerk een gaaf vrouwenlijk gevonden, hetwelk 100 en meer jaren was begraven geweest. Straks ging de valsche mare uit, dat dit het lijk was

van **ANNA MARIA SCHURMAN**. Ondertusschen kwam hierdoor zoo groot een toevloed van allerlei nieuwsgierigen te **WISUWERD**, dat men, tot voorkoming van alle wanorden, den toegang des kelders weder sloot, vooral, omdat sommigen, den in grafgewelven zoo natuurlijken eerbied voor lijken geheel vergetende, in het begin onderscheidene lijken deerslijk hebben geschonden, door, als het ware tot een gedachtenis, stukken er af te scheuren en mede te nemen. Men wilde, dat het meest Labadisten waren, die zich hier op de **Thetinga-state** hadden opgehouden, en in dezen kelder zijn bijgezet; de laatste was, in 1757, een zilversmid uit Leeuwarden. De lijken liggen opgedroogd, even als perkament of geschroeid dun leder, in opene kisten met losse deksels; — de bijzondere bouwing der luchtgaten, welke tegen over elkander in het Zuiden en Noorden van dezen kelder geplaatst zijn, schijnt door eene bijzondere doorstraling van lucht deze natuurlijke opdrooging te veroorzaken; althans de voorwerpen, welke nu nog weleens daarin worden opgehangen, als vogels en diergelijke, verdroogen insgelijks, zonder tot verrotting over te gaan.

De Doopsgez., die er 4 in getal zijn, behooren tot de gem. van **Kromwal**.

De dorpschool wordt gemiddeld door 25 leerlingen bezocht.

Vroeger stonden hier onderscheidene adell. staten, van welke **Thetinga** het langst bestaan heeft.

Steeds is het een onderwerp van twistgeschrijf geweest, waar **ANNA MARIA SCHURMAN** overleden en begraven is. Sommigen willen in Oost-Friesland, anderen te **WISUWERD**, het zij in dien kelder in de kerk, het zij op het kerkhof, en wel in eene looden kist. Men heeft op dit kerkhof veel naar haar lijk gezocht, doch tot nog toe te vergeefs.

WISUWERDERBOSCH (HET), naam, onder welken de state **TETTINGA**, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, weleens voorkomt. Zie **TETTINGA**.

WIKRINGEN, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2 u. *Z. W. van Luxemburg*, kant. en 1½ u. *N. W. van Bettensburg*, gem. *Rekkingen*.

WIGARAHUIS of **WIGERANDIS**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderhem*, arr. en 3½ u. *Z. ten W. van Leeuwarden*, kant. en ½ u. *Z. W. van Rauwerd*, bij *Tersool*, waartoe zij behoorde.

Op dit huis woonde in 1433 **WOPKE WIGARA**, die in dat jaar door **EEK** en **BOTTE HESLINGA**, op zijn huis gevangen genomen en vast gezet werd op *Ids-Tjallingahuis*, te *Hartwerd*; doch dit werd zoo euvel genomen door **HESSEL JONGAMA**, Heerschap in *Sneeker-Vijfge*, dat hij, met hulp van de huislieden van *Poppingawier*, *Tersool* en *Sibrandaburen*, *Hettamahuis* te *Poppingawier* veroverde, en aldaar **BOTTE HESLINGA** gevangen nam; doch niet lang daarna werd deze, door tusschenspraak der *Leeuwarders*, tegen **WIGARA** uitgewisseld, en de wederzijdsche schade aan de uitspraak van goede mannen verbleven.

WIGELÉE, naam, onder welken de riv. de *WESTER-SCHULDE*, weleens in oude stukken voorkomt. Zie **HONTE (DE)**.

WIGERSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 6½ u. *N. O. van Leeuwarden*, kant. en ruim 2½ u. *N. O. van Duckum*, ½ u. *N. W. van Anjum*, waartoe zij behoorde.

WIGHENE, naam, onder welken het d. *WISCHEN* in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, in het jaar 1196 voorkomt. Zie **WISCHEN**.

WIGLAMA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet: *Idaarderadeel*, arr. en 2½ u. Z. ten O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. W. N. W. van *Rauwerd*, ½ u. Z. O. van *Idaard*.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans een boerenwoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 50 bund. 68 v. r., worden in eigendom bezeten door den Heer PIETER VAN DER VELDE, woonachtig te Grouw.

WIGMANA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Snoek*, ½ u. N. van *Abbege*, waartoe zij behoorde.

WIJAJANG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundaasche* eil. *Jawa*, resid. *Soerakarta*, 2 palen N. O. van *Dilangoe*.

WIJBOSCH, geb. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peeland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Wimbosch*.

WIJCHGELSHEIM, bij verbastering veelal *Wischulsen* geheeten, buit. te *Schildwoude*, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. en 4 O. ten N. van *Groningen*, kant. en 2 u. N. N. O. van het *Hoogezand*, gem. en ½ u. N. ten O. van *Slochteren*.

Dit buit., hetwelk is aangelegd ongeveer ter plaatse, waar vroeger de burg *SCHATTESSEN* stond (zie dat woord), beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 26 bund. 41 v. r. 20 v. ell., en wordt in eigendom bezeten, door den Heer Mr. *HERRIK LOEWIK WISCHULZ*, *Katenregter* te *Appingedam*.

WIJCHEN, kant., prov. *Gelderland*, arr. *Nijmegen*; palende N. aan de *Waal*, die het van het kant. *Elst* scheidt, O. aan het kant. *Nijmegen*, Z. aan de *Maas*, waardoor het van het *Noord-Brabandsche* kant. *Grave* gescheiden wordt, W. aan het kant. *Drunten*.

Het bevat de volgende zes gem.: *Over-Asselt*, *Balgoy-en-Keent*, *Beuningen*, *Burgharen*, *Heumen* en *Wijchen*, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 14,150 bund.; telt 1532 h., bewoond door 1608 huisgez., uitmakende eene bevolking van 8600 inw., die meest in landbouw en boerenarbeid hun bestaan vinden; terwijl men in dit kant. ook eene soort van steenkolen vindt.

WIJCHEN, gem. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Wijchen* (7 k. d., 18 m. k., 6 s. d.); palende N. aan de gem. *Ewijk* en *Benningen*, N. O. aan *Nijmegen*, O. aan *Heumen*, Z. aan *Over-Asselt* en *Balgoy-en-Keent*, W. aan *Batenburg*.

Deze gem. bevat de dorpen *Wijchen* en *Niftrik*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3654 bund. 10 v. r. 92 v. ell., waaronder 5407 bund. 19 v. r. 58 v. ell. belastbaar land; telt 658 h., bewoond door 650 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 3140 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 90 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Wijchen-en-deLeur*, gedeeltelijk tot de gem. *Batenburg-en-Niftrik*, waarvan de eerste in deze burgerlijke gem. eene kerk heeft.

De R. K., die men er 3080 telt, maken de par. van *Niftrik* en van *Wijchen* uit, welke ieder in deze burg. gem. eene kerk heeft.

Men heeft in deze gem. 3 scholen, als: twee te *Wijchen* en ééne te *Niftrik*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 500 leerlingen bezocht worden. Ook bestaat er sedert eenige jaren te *Wijchen* eene *Fransche kostschool*, met 20 kostleerlingen.

Wijchen was zeker van ouds eene vrije heerlijkheid, dewijl de Heeren van *Wijchen*. *Edele Heeren-Nobiles viri* betiteld werden. In 1154 was *BURCHARDUS DE WIJCHEN* getuige van *ANDREAS VAN GUYK*, den vijf en

twintigsten Bisschop van Utrecht. THEODORUS DE WIJCHEN, tusschen de dienstlieden van Otto, Graaf van Gelre, was in 1196 zijn borg aan Brabant; en hij, *nobilis homo* genoemd, was in 1203 getuige van het verdrag tusschen Brabant en Gelre; JONAN VAN WIJCHEN, *Nobilis vir*, was in 1230 getuige van DIEDRIK, Heer van *Altena*, en hij deed, met FLORENTIUS VAN BATERBURG, uitspraak tusschen den Graaf van Cleve en het kapittel van St. Jan te Utrecht. Men vindt sedert geen gewag meer van de Heeren van WIJCHEN gemaakt, zoodat men veronderstellen kan, dat zij onder het getal der Edelen, *Nobiles*, aan den Graaf van Gelre, bij de verpanding opgedragen, begrepen zijn geweest. Ten minste in 1342, was de Hertog in het volkomen bezit der *regalia* aldaar, dewijl hij het regt van den wind en van het gemaal te WIJCHEN en Niftrik, aan OTTO VAN MALBERGEN opdroeg, ook zijne eenige kleine heerlijke regten, als de vonden en het heigraafschap van WIJCHEN door de Hertogen, aan bijzondere personen ter leen uitgegeven.

De tienden van WIJCHEN behoorden van ouds aan het kapittel van Ziflick, zonder dat uit oorspronkelijke brieven of uit oude narigten de wijze hoe het daaraan gekomen is, kan aangetoond worden. Men kan dus met eenige waarschijnlijkheid stellen, dat die bezitting tot de eerste stichting door Graaf BALDERIK en ADELA opklimt. In het begin der dertiende eeuw, was ook over die tienden een verschil ontstaan, tusschen HERMAN, Proost van Ziflick, en RUDOLPH, Ridder van EWIK; en na den dood van dezen, met zijn zoon ERNST; werd bij een vonnis verstaan, dat het geslacht van EWIK, die tienden onregtvaardig bezat, waarop de kerkelijke ban volgde. Eindelijk hebben ERNST en RUDOLPH VAN EWIK, broeders, Heer RUDOLPHS zoons, zich mede sterk makende voor hunnen broeder HUBERT, benevens LODEWIK, hun oom, ELISABETH, hunne moeder, BERTHA, hunne zuster, en LODEWIK, vrouw van ERNST, zich met het kapittel verzoend, en in 1242 voor den Burggraaf en voor de Schepenen van Nijmegen afstand van alle regten, die zij op die tienden mogten hebben, gedaan. Hieruit verneemt men, dat de tienden toen niet tot de heerlijke regten behoorden; want JONAN was in dien tijd Heer van WIJCHEN. In hetzelfde jaar 1242 werden de kerk en de tienden van WIJCHEN door CONRAD, Aartsbisschop van Kenlen, bij het kapittel van Ziflick ingelijfd, dat tot de omwenteling van 1795 toe, daarvan in het bezit is gebleven, en het regt van kerkgifte geoefend heeft.

Het d. WIJCHEN, dat reeds in 1103 als WICHEN en in 1196 als WICHENS voorkomt, ligt 2 u. Z. W. van Nijmegen, in eenen zandigen grond, doch is eene groote en fraaije plaats, aangenaam gelegen, door de nabijheid van het kasteel, het breede meer en den doortogt langs den grindweg van Nijmegen naar het Land-van-Ravestein. Het is verdeeld in vier wijken, als: Dorpsrot, zijnde de kom van het dorp, Boschkantrot, Passerot en Woessikrot. Men telt er, in de kom van het d., 168 h. en 1000 inw., en met de drie andere wijken 477 h. en ruim 2800 inw.

De Herv., die er ruim 90 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wijchen-en-Leur*, welke hier eene kerk heeft. De kerk, welke hier vóór de Reformatie gestaan heeft, was aan den H. ANTONIUS toegewijd, doch in het jaar 1830 is hier eene geheel nieuwe kerk en predikantswoning gesticht, waartoe de aanzienlijke som van 2250 guld., uit het fonds van noodlijdende kerken verstrekt is; terwyl ook de ringpredikanten hierin edelmoedig werkzaam zijn geweest door een aanzienlijk gedeelte der vacatuurgelden daartoe af te staan. Deze kerk is een steenen gebouw, met eenen kleinen toren, doch zonder orgel.

De R. K., die er 2780 in getal zijn, onder welke ongeveer 2100 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vie. van 's Hertogenbosch, dek. van *Nijmegen*, behoort, en door eenen Pastoor en twee Kapellanen bediend wordt. De kerk, aan den H. *Arrosius* toegewijd, is een steenen gebouw, met eenen toren en van een orgel en 3 altaren voorzien. Ook hebben de R. K. hier eene eigene begraafplaats.

Ook heeft men hier nog een kasteel, het Slot-te-Wijchen geheeten. Zie het volgende art.

Er worden hier vijf jaarmarkten gehouden, de eene invallende 13 April; de tweede den derden Woensdag in Mei; de derde den derden Donderdag in Julij; de vierde 18 October en de vijfde den derden Woensdag in November. Allen zijn paarden- en beestenmarkten.

Bij den watervloed van Januarij 1799 heeft dit d. veel te lijden gehad, zijnde op de laagste plaatsen alles ondergelopen, terwijl meer dan 100 stuks vee daarbij omkwamen.

Het wapen dezer gemeente bestaat in een veld van azuur, met eene drift koeijen, staande op een terras, alles van goud.

WIJCHEN (HET SLOT-TE-), kast. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr. en 2 u. Z. W. van *Nijmegen*, kant., gem. en ten N. O. nabij het d. *Wijchen*.

Dit kast. is door Don *Emanuel*, Prins van *Portugal*, gebouwd. Hij heeft er met *Abelia*, dochter van *Willem I*, Prins van *Oranje*, met wie hij in het jaar 1587 getrouwd was, eenigen tijd gewoond. Naderhand is het ook door *Filips van Nassau*, Heer van *Grimhuisen*, bewoond geworden. Het is een zeer prachtig vierkant gebouw, met eenen sierlijken toren met peervormig dak op het midden, benevens vier hoektorentjes. Het is omringd door eene breede gracht en omgeven door fraaie tuinen, wandelingen enz., en wordt thans in eigendom bezeten, door den Heer Baron d'Osy, woonachtig te Antwerpen.

WIJCHEN-EN-LEUR, kerk. gem., prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*, ring van *Batenburg*.

Men heeft in deze gem. 2 kerken, als: eene te *Wijchen* en eene te *Leur*, en telt er 140 zielen, onder welke ongeveer 90 Ledematen. De eerste, die in deze gemeente het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Thomas van Zutphen*, die in het jaar 1611 herwaarts kwam, en in het jaar 1615 opgevolgd werd door *Samuel Velsius*.

Het beroep is eene halve collatie, want *Wijchen* heeft een vrij beroep en *Leur* is eene collatie van den Ambachtsheer, zoo dat er om den anderen keer een Predikant door den kerkeraad van *Wijchen* en door den Ambachtsheer van *Leur* beroepen wordt.

WIJCHENSCHÉ-MEER, water in het *Rijk-van-Nijmegen*. Het ontspringt bij *Neer-Asselt*, loopt noordwestwaarts door den grindweg tusschen *Grave* en *Nijmegen*, bezuiden langs het dorp *Wijchen*, alwaar het eene aanmerkelijke breedte heeft, die echter wederom vermindert, en stort zich meer westwaarts loopende in een water, dat zich in de *Maas* ontlast.

WIJCK, onde naam van het d. *Wijk*, in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Wijk* (1).

WIJCK, voorstad van *Maastricht*, prov. *Limburg*. Zie *Maastricht*.

WIJD (HET), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idsaarderadeel*. Zie *Wartesaster-wijd*.

(1) Als woorden elders *Wijck* gespeld, welke men hier niet aantreft, zoeke men mode op *Wijk*.

WIJD-AA (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie AA (WIDDE-) (1).

WIJDAARS, naam, welken men geeft aan den mond, waardoor de *Zijpe*, prov. *Zeehnd*, in het *Krammer* uitloopt.

WIJDE (DE), meertje in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, $\frac{1}{2}$ u. W. van de Mieden en even zoo ver N. van *Veendam*.

WIJDE-BIRD, water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Het is dat gedeelte van de *Bird*, hetwelk, van de voorm. state *Birnia*, oostwaarts naar de *Wijde-Ee* loopt en eene verlenging van de *Naauwe-Bird* is.

WIJDE-BUS (DE), meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Uitgeest-en-Marken-Binnen*, $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Uitgeest*, in den pold. den *Braak*.

Dit meer beslaat eene oppervlakte van 19 bund. 15 v. r. 70 v. ell. Men vangt daarin veel snoek, baars en paling.

WIJDEFELD, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Leeuwarden*, 5 min. N. W. van *Kornjum*, aan den *Hoogedijk*.

Het huis is in het jaar 1847 gesloopt. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van 7 bund. 15 v. r. 80 v. ell., worden in eigendom bezeten door *Jonkvrouwe Louise Albertina Vegelin van Claarbergen*, woonachtig bij *Leeuwarden*.

WIJDE-GEEUW (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Utingeradeel*, dat uit het *Tjarnemeer* voortkomende, met eene noordwestelijke rigting in de *Terkaplester-poelen* uitloopt.

WIJDE-HEELE, naam, welken men oudtijds aan den mond der *Maas*, bij haren uitloop in de *Noordzee*, gaf.

WIJDEMEER (HET), voorm. meer, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie *STANSEN-WIJDEMEER*.

WIJDENES, oudtijds *VINDOBESSA*, daarna *WIDENISS*, d. in *Dreyterland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Hloorn*, gem. *Wijdenes-en-Oosterleek*, aan den *Westfriesche-zeedijk*. Men telt er 68 h. en 380 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die er op 7 na allen Herv. zijn, behooren tot de gem. van *Wijdenes-en-Oosterleek*, welke hier eene kerk heeft. Vóór de Hervorming stond het begehven van de pastorie aan den Graaf van *Holland*; het bevestigen moest door den Proost van *West-Friesland* gedaan worden. De pastorie bezat 11 morgen lands, elk jaarlijks 4 gulden waardig: maar hij had het onderhouden van den dijk tot zijnen laste. In alles mogt zij jaarlijks 60 Rijnsche guldens (84 guld.) opbrengen. Aan de kerk, die een weinig landwaarts in, van den weg af, staat, ziet men nog veel tufsteen. Zij is in 1616 door een onweder verwoest en in 1619 weder opgehoud, had vroeger twee gevels, twee daken en eenen vierkanten toren met eene zeskante spits, van een vreemd maaksel, waarop in plaats van een kruis en windveer eene ronde spits, als een suikerbrood gesteld was. Men heeft daarin geen orgel. In het jaar 1838 is tot herstel van kerk en pastorie eene toelage gegeven van 1800 gulden uit het fonds voor noodlijdende kerken. Beide gebouwen zijn toen vernieuwd en verkleind; zoodat de kerk nu onder één gevel staat, en in 1845 is eene nieuwe spits op den toren geplaatst, weder van steen, doch aanmerkelijk lager.

(1) Degevoelste men alle met WIJD zamengestelde namen, die hier niet voorkomen, op de woorden van onderscheiding.

De 7 R. K., die er wonen, behooren tot de stat. van *Venhuizen-en-Hem*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 75 leerlingen bezocht.

De kermis valt in de maand Mei.

Men had er vroeger eene waag, die in 1631 is tot stand gebragt.

Op of aan den dijk stond oudtijds het Slot-te-Wijdenes. Zie het volgende art.

In den zomer van het jaar 1282 landde Floris V hier met een leger, om den moord van zijnen vader op de West-Friezen te wreken.

In 1437 was dit dorp reeds zoo aanzienlijk en had toen zooveel belang bij de vaart en handel op de Oostzee, dat men het vermeldt vindt onder de dorpen, die in dat jaar deel namen aan de toerusting om wrak te nemen over de vijandelijkheden der Oosterlingen.

In het jaar 1464 viel hier eene zware dijkbreuk, waardoor het dorp groote schade leed.

WIJDENES, oudtijds WYDELNESS, WIDELNISE of VINDONESSA en bij MELIS STONK WIDENISSK of WIDENISSA genoemd, voorn. kast. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, in het dorp *Wijdenes*, niet ver van de Zuiderzee.

Dit kasteel was gesticht door ROELARD VAN WIDELNISE. Daar het gebouw aanmerkelijk was vervallen, deed Graaf FLORIS V het in het jaar 1282 verbouwen en aanzienlijk versterken, om de Dregter-Friezen te beteugelen. Na 's Graven overlijden werd het slot door de Friezen belegerd, en door den Slotvoogd Heer BOUDEVWIJ VAN NAALDWIJK aan hen overgeleverd, waarna het verwoest en tot den grond toe geheel werd afgebroken. Van dit kasteel is niets meer overig, en zelfs de herinnering aan het bestaan is bij de inwoners bijna geheel verloren, zoodat de oudheidminnaar niet moeit de plek zal wedervinden, waar het vroeger stond.

WIJDENES-EN-OOSTERLEEK, gem. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn* (3 k. d., 17 m. k., 5 s. d.); palende N. W. aan de gem. Ooster-en-Wester-Blokker, N. aan Venhuispen-en-Hem, Z. O. en Z. aan de Zuiderzee, W. aan Schellinkhout. Zij ligt in het noordwestelijke gedeelte van *Dregterland*, langs den Zuiderzee-dijk.

Deze gem. bevat de d. Wijdenes en Oosterleek; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 753 bund. 85 v. r. 93 v. ell., waaronder 743 bund. 42 v. r. 43 v. ell. belastbaar land; telt 94 h., bewoond door 112^h huisgez., uitmakende eene bevolking van 530 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook is er een korenmolen.

De inw., die er op 11 na allen Herv. zijn, onder welke 240 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Hoorn* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES NICOLAI à WASSENAAR, die in 1570 herwaarts kwam, en in 1580 naar Amsterdam vertrok. Toen JOHANNES VUSSER-ius, hier beroepen in 1639, in 1649 naar Bovencarspel vertrok, werden beide plaatsen gescheiden. WIJDENES bekwam toen tot Predikant THEODORUS VAN DER MEER en Oosterleek SEGERUS KECCHESIUS, beide in 1650. Na het vertrek van den Predikant DIRK YBBIJ van *Oosterleek*, in 1807, werd dit weder bij WIJDENES gevoegd, en bediend door den Predikant van WIJDENES, JOHANNES HENRICUS MOLENGRAAF, die er in 1798 beroepen was. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De 11 R. K., die men er aantreft, behooren tot de stat. van *Nieuwen-Venhuizen*. — Men heeft in deze gem. 2 scholen, waarvan één te

Oostgaleek en ééne te Wijdenes, welke gezamenlijk gemiddeld door 113 leerlingen bezocht worden.

Deze gem. was vroeger met *Schellinkhout* als eene gemeene stede, onder den naam van *Schellinkhout* vereenigd; doch *FILIPS*, Hertog van *Bourgondië*, verklaarde, bij een handveest van 6 Januarij 1429 (1430), dat *Wijdenes* en *Oosterleek* voortaan van *Schellinkhout* zouden gescheiden blijven, en als tot eene stede verheven, zouden aangemerkt worden. De ambachtsheerl. van *Wijdenes-en-Oosterleek* werd, in het jaar 1741, uit de Graaflijkheids-domeinen aan de Regenten dier plaatsen verkocht.

Het wapen dezer gem. bestaat uit eenen burg, ter rechterzijde beschermd door eenen leeuw.

WIJDENES-EN-OOSTERLEEK (DE POLDER-VAN-), pold. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*, gem. *Wijdenes-en-Oosterleek*; palende N. O. aan den Polder-van-Wester-Blokker, N. aan den Polder-van-Hem, Z. O. en Z. aan den Dregterlandsche-Zeedijk, W. aan den Polder-van-Schellinkhout.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 783 bund., waaronder 743 bund. 42 v. r. 43 v. ell. schotbaar land; telt 99 h., en wordt door 2 molens, op de Zuiderzee, van het overvloedige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee Leden van het Gemeentebestuur bij afwisseling.

WIJDENMUHL, alleen staande molen in het balj. van *Remick-en-Greenvmacher*, grooth. *Luxemburg*. Zie *WIJDENMUHL*.

WIJDSCHILD (HET), benedenste gedeelte van den *Tielerwaard*, tusschen den *Dalemschen-Lengskensdijk* en de vestingwerken der stad *Gorinchem*, even buiten de *Dalempoort* dier stad. Het behoort gedeeltelijk tot de prov. *Zuid-Holland*, arr., kant en gem. *Gorinchem*, en gedeeltelijk tot de prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Vuren-en-Dalem*. Oudtijds lag het geheel buitendijks, doch door het leggen van den nieuwen dijk, in het jaar 1813, is het meerendeels binnengedijkt.

Bij het leggen van dien dijk, vond men aldaar de grondslagen van het tweede kasteel van *Arkel*, aarden kannetjes, steenen kogels enz.

WIJDWATER (HET), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Kollumerzwaag*, dat ten W. met de *Rijp* en ten N. O. met het *Merrisgat* in verbanding staat.

WIJEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maastrand*, *Eerste* distr., arr. en 4 u. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Oss*, gem. en 3 min. W. van *Nistelrode*; met 24 h. en 140 inw.

WIJENRADE, voorm. adell. b. in den *Tielerwaard*, prov. *Gelderland*, *Benedendistrikt*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Tiel*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Geldermalsen*, gem. en 3 min. W. van *Varik*.

WIJER (DE), voorm. kast. in het *Nederambt-van-Cuyk*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 8 u. O. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Boxmeer*, gem. *Oploo-St.-Antonissen-Ledeakker*, 10 min. van *Oploo*, waartoe het behoorde.

WIJHE, gem. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. *Raalte* (4 k. d., 6 m. k., 2 s. d.); palende N. aan *Zwollerkerspel*, N. O. aan *Heino*, O. aan *Raalte*, Z. aan *Olst*, W. aan den *IJssel*, die haar van de *Geldersche* gem. *Heerde* scheidt, en ook onmiddellijk aan die gem., als liggende een klein gedeelte der gem. *Wijhe* ter westzijde van den *IJssel*.

Deze gem. bestaat uit het d. Wijbe, benevens de buurs. Wijvoorden, Herxen, Tongeren, Wechterholt, Hengeveld, Wengelo en Marle. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5501 bund. 56 v. r. 57 v. ell., alles belastbaar land; telt 524 h., bewoond door 626 huisgez. uitmakende eene bevolking van 3660 inw., die meest in koophandel en landbouw hun bestaan vinden. Er zijn hier een aantal vleesch- en spekrokerijen en fabrieken van zoogenaamde sausyce de bonlogne, waarvan jaarlijks duizende ponden worden verzonden zoo wel buiten- als binnenlandsch en een voorname handelstak in deze gemeente nitmaakt. Ook wordt hier veel handel in akkermaalshout gedreven. Er zijn 4 steenbakkerijen, 1 leerlooijertj en 2 lijnkoekmolens.

Men kan deze gem., zonder vrees voor tegenspraak, de beste en vruchtbaarste van de geheele provincie noemen. Ook trest men er geen gemeen veld aan. Voor het overige is de natuur der gronden zeer verschillend. In Marle is alles klei, en de voornaamste voortbrengselen zijn daar tarwe en gerst. Klei vindt men wel aan de andere zijde langs den IJssel, waar ook drie tighelovens zijn, de eene onder het dorp, de anderen in Wijvoorden en Herxen; maar verder op is eene uitnemende gemengde grond, die echter schraler wordt naarmate men de Nieuwe-Wetering nadert, en aan de oostzijde van deze heeft men zand. Met de grondgesteldheid verandert de teelt der veldvruchten; erwten, rogge, gerst en haver zijn hier de overvloedigste. Boekweit wordt hier weinig verbouwd, behalve in de zandachtiger streken langs heide zijden van de Nieuwe-Wetering, waar ook de meeste graslanden zijn te vinden, welke over het geheel in hoeveelheid niet tegen het bouwland opwegen en vooral in Marle minst overvloedig zijn.

De Herv., die er 2580 in getal zijn, onder welke 720 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van Zwolle behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest PAVOCLOS BOKELMAN, die in het jaar 1600 hier in dienst was en in het jaar 1609 naar Wolfrat vertrok. Na de Hervorming stond het Predikantsberoep aan de erfgenamen des kerspels; doch vervolgens werd hun dit regt betwist door de bezitters der zeven havezathen, welke hier gevonden worden, uit welken het ook, in het jaar 1736, bij verdrag werd toegekend, terwijl de erfgenamen de aanstelling van den Koster behielden.

De R. K., die er 1220 in getal zijn, onder welke 870 Communianten, maken eene stat. uit, welke door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt, en eene eigen begraafplaats heeft. De kerk dezer par. staat in de buurs. Hengeveld. Zie dat woord.

De 34 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van Deventer.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Wijbe en ééne te Tongeren, welke gezamenlijk gemiddeld door 660 leerlingen bezocht worden.

Het d. WISSE, oudtijds WISE, dat men reeds in 1183 vermeld vindt, ligt 5 n. N. van Deventer, 2 u. W. ten Z. van Raalte, grotendeels beneden en gedeeltelijk langs den IJsseldijk en aan den klinkerweg tusschen Deventer en Zwolle, door uitmuntende korenakkers, weilanden en boomgaarden omgeven. Het is eene aangename en geregeld gehonwde plaats, die veel bezocht wordt, wegens de landgoederen en buitenplaatsen, welke fraaije wandelingen opleveren. Ook is het eene voorname pleisterplaats, voor de rijklijgen welke van Zwolle naar

Deventer rijden. Men telt er 185 h. en ongeveer 1200 inw. Er is een pontveer over den IJssel.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. WILLIBROEDUS was toegewijd, stond destijds ter begeving van St. Lebuinuskapittel te Deventer. De parochiekerk had drie vikarijen. De vikarij van het *Heilige Kruis*, wiens bedienaar alle Dinsdagen, Donderdagen en Zaturdagen de mis moest lezen; van de H. ANNA, welke ook met drie missen ter week belast was; van *O. L. Vrouw*, wiens bedienaar door de kerkmeesters gekozen werd en tot het lezen van drie missen gehouden was. Deze kerk is een groot langwerpig gebouw, aan de zuidzijde met ijzeren pannen gedekt en van eenen hoogen spitsen toren en een uitmuntend orgel voorzien, waarmede zij, in het jaar 1821, begiftigd is door den Heer JOHAN LUBBERT UMSONOV, Oud-Oppekoopman en Resident te Cheribon, Lid der Provinciale Staten van Overijssel enz. De noodige koperen kroonen en blakers tot verlichting van dit kerkgebouw zijn, in het jaar 1822, aan de gemeente ten geschenke gegeven door den Heer JAN VAN DE POLL Jz., Lid der Gedeputeerde Staten van Overijssel, die in het jaar 1826 aan deze kerk mede twee groote zilveren bekens, ten gebruike bij het H. Avondmaal, schonk, waarbij Mevrouw de Baronesse VAN KNOBELSDORFF, geb. Baronesse VAN DEDEK TOT DE GELDER, in 1835, twee zilveren schotels voegde. Deze kerk prijkt met drie tomben. Een daarvan staat aan de zuidzijde van het koor en is een der fraaiste, die men ergens aantreft. Deze is gesticht door vrouwe ANNA ELIZABETH Baronesse VAN ECHTEN TOT ECHTEN, ter eere van haren dapperen gemaal, den Heer KOENRAAD WILLEM BARON VAN DEDEK, Heer *van den Gelder*, Generaal der Infanterie enz. enz., wiens dappere krijgsbedrijven, in verschillende veldslagen aan den dag gelegd, door onderscheidene zinnebeelden en opschriften, als ook door een keurig basrelief van wit marmer, eenen veldslag voorstellende, alhier vertoond worden. Aan de noordzijde van het koor staat eene andere tombe, door den Heer CHRISTOFFEL, Baron VAN VOERST TOT HAGERVOORDE opgericht, ter gedenkenis van TRANSISALANUS ADOLF Baron VAN VOERST TOT HAGERVOORDE, Landdrost van Zalland enz. enz. Het borstbeeld van dezen Heer staat boven den steen der tombe, benevens de adellijke wapenen en de zestien adellijke kwartieren, allen in marmer uitgehouwen. De derde tombe is geplaatst in het noorderdeel der kerk, schuins achter den predikstoel. Dit gedenkteeken is gesticht door vrouwe LEONORA SOPHIA Baronesse BENTINCK, ter eere van haren gemaal ROBBSY BARON VAN IJTERSUM.

De dorpschool wordt gemiddeld door 350 leerlingen bezocht.

Men heeft er een Departement der Maatschappij. Tot *Nut van 't Algemeen*, hetwelk in 1834 is opgericht op 23 Leden tellt. Ook is er een distributiekantoor voor de brievenpost.

Bij de herberg de Geldersche-wagen, pleeg op den dijk een seer ouden en grooten hollen boom te staan, die door alle reizigers met bewondering als eene natuurlijke zeldzaamheid werd beschouwd. Eenige jaren geleden door storm vernield zijnde, ziet men er thans nog den ouden stam, waarin een jong boompje geplant is.

De kermis valt in den eersten Woensdag in September.

Door de stormen in den herfst van 1824 werd de IJsseldijk, onder deze gein., seer beschadigd, waarom er bij den hoogen vloed van Februarij 1825 maatregelen tot beveiliging moesten worden in het werk gesteld. Door het werken van den overlaat aan de Snijdeling, bij Deventer, vloede een groot gedeelte der gemeente, echter niet hooger

dan 8 tot 10 palmen, onder, zoodat daardoor weinig schade veroorzaakt werd. Op Zaterdag den 5 Februarij, des morgens tusschen 2 en 3 ure, werden echter onderscheidene landlieden gewekt, door de onrustige beweging, van het vee in de stallen. Opgestaan zijnde, ontwaarden zij, dat hunne huizen en stallen in het water stonden, terwijl zij niet konden begrijpen, van waar het kwam. Het bleef wassende tot des morgens te 9 ure, toen viel het tot 12 ure, wanneer het weder 5 Nederlandsche duimen gevallen was. Na dien tijd rees het andermaal tot 3 ure, toen het op nieuw 15 duimen was toegenomen. Later begon het langzamerhand te zakken. Op den 7 waren die plaatsen, waar het niet hooger dan 3 tot 6 palmen gestaan had, weder ontbloot, en op den 10 was het water, uitgezonderd van de laagste landerijen, weder weggehoopen. De overstroming strekte zich uit over den geheelen omtrek der buiten het dorp *Wijn* gelegene deelen dezer gemeente, met uitsondering alleen van een klein gedeelte der buurschappen *Wechterholt* en *Tongeren*, zijnde deze ten oosten gestuut tegen het buitengoed den *Vellener* en de *havezathe Nijenhuis*. Niemand der ingezetenen heeft bij dezen vloed het leven verloren en er zijn slechts 11 varkens, doch geene runderen, omgekomen. Het water stond hier, toen het de grootste hoogte bereikt had, in het huis den *Zuidberg*, nabij de *Herzerbrug*, ter hoogte van 0,12 ell.; in het huis den *Nes*, aan de *Oude-Wetering*, 0,80 en op de laagste landerijen 2,00 ell.

WIJHEZIGT, buitenplaats in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 3½ u. N. van *Deventer*, kant. en 2 u. W. van *Raalte*, gem. in de onmiddellijke nabijheid van *Wijhe*, aan den straatweg van *Deventer* naar *Zwolle*.

Dit buit. bestaat uit heerenhuis, twee bouwhuizen, grooten tuin, vijvers, ruime wandelingen met opgaande boomen en kreupelhout en eene 25 ruime weide, en beslaat eene oppervlakte van 3 bund. 65 v. r. v. ell.

Vroeger was hier de kweekschool van Mevrouw *Anna Maria Moss* gevestigd, in welke een aantal jonge lieden, 200 jongens als meisjes, in alles wat tot eene beschaafde opvoeding behoort, zeer doelmatig onderwezen werd, doch in Mei 1817 is deze, van wege het toenemende aantal kweekelingen, en daaruit voortvloeiende bekrompenheid van den huize *Wijnzier*, van daar verplaatst naar den huize *Kernhem* bij *Ede*, in de provincie *Gelderland*. Thans wordt *Wijnzier* in eigendom bezeten door de *Baronesse van Knobelsdorff tot Gelder*.

WIJK, naam, welken men in den omtrek, bij verkorting, meestal geeft aan de st. *Wijk-bij-Duurstede*, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *Wijk-bij-Duurstede*.

WIJK, heerl. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Wijk-en-Aalburg*; palende N. en O. aan de *Maas*, Z. aan de heerl. *Aalburg*, W. aan *Genderen* en *Veen*.

Deze heerl. bevat niets dan het dorp *Wijk* en eenige verstrooid liggende huizen. Zij telt ongeveer 230 h., bewoond door eene bevolking van ongeveer 1220 inw., die meest in den landbouw en paarden- en runderfokkerij en melkerij hun bestaan vinden.

De inw., die er, op 16 na, allen *Herv.* zijn, onder welke 500 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Heusden* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Abraham Jakobs Smoek*, die in het jaar 1610 herwaarts kwam en in het jaar 1626 naar *Stolwijk* vertrok.

De T O R. K., die hier wonen, parochiëren te *Heusden*.

Ment heeft in deze heerl. ééne school, zijnde het koor der oude kerk daartoe ingerigt, welke gemiddeld door 130 leerlingen bezocht wordt.

De Heeren van *Wijk*, gesproten uit het geslacht van *Heusden*, waren welcer bezitters dezer heerlijkheid, die zij als jongere zonen tot hun erfdeel verkregen.

Deze heerl. is in 1458 door *FILIPS VAN BOURGONDIE* met onderscheidene vrijdommen van tollén, onderstanden, lasten en schattingen begiftigd: welke vrijdommen door *KAREL, Aarts-Hertog van Oostenrijk*, in het jaar 1515, zijn bevestigd, en door een vonnis van het Hof van *Holland* wederom zijn bekrachtigd in het jaar 1555. Later was het een leen der Graafschijheid van *Holland*, hebbende vele leenroepige goederen. Onder de vroegere Heeren telt men *PETROS VAN DANNE*, Abt van O. L. Vrouwklooster te *Middelburg*, die de heerlijkheid bezat door de overgifte van *DIRK SPIERING VAN WELLE WILLENSZON*. In 1561 staat als Heer van *Wijk* aangeteekend *NICOLAAS A CASTRO*, als de eerste Bisschop van *Middelburg*; zijnde Heer der gemelde plaats geworden, door het afsterven van zijnen voorganger, *MATTHIAS VAN HEESWIJK*. Naderhand is de heerlijkheid van dit ambacht aan de Graafschijheid van *Holland* vervallen, die haar daarna echter weder moet hebben uitgegeven; want in het midden der vorige eeuw, werd zij bezeten door *Mr. MAARTEN VLAARDINGERWOOD*, Heer van *Aalburg, Veen en Dirksland*, Dergemeester van *Wageningen*. Later was het een eigendom van *JACOB KRETSCHMAR*, Kolonel en eerste Majoor in het Eerste Regiment *Hollandsche garde Infanterie*, in wiens geslacht het tot nu toe gebleven is, zijnde thans Heer van *Wijk*, Jonkheer *JACOB ADRIAAN VAN KRETSCHMAR*, Heer van *Wijk, Veen en Aalburg*, woonachtig te *Dieren*.

Het dorp *Wijk*, oudtijds *Wijck*, veelal ter onderscheiding van andere plaatsen van dien naam, *WIJK-BIJ-HEUSDEN* genoemd, ligt 3½ u. W. N. W. van 's Hertogenbosch, ½ u. N. W. van *Heusden*, langs den binnenkant van den *Maasdijk*, met twee voetveren over de *Maas*, één op de *Brietschoof*, onder *Aalst*, en één op den *Waard*, onder *Neder-Hemert-noordzijde*.

Behalve het *Huis-op-den-Berg*, aldus genaamd omdat het volgens eene oude overlevering tegen het overstromen van de *Maas*, dien ten tijde nog niet bedijkt was, op een heuvel was gebouwd, zijn er naderhand nog andere huizen bij gesticht, welke den naam van *Wijk* gekregen hebben van het *Nederlandsche* woord *wijken*; door dien zij, om het overstromen van de *Maas* te ontwijken, op eene verhevene plaats gebouwd waren.

Wijk prijkte later met onderscheidene huizen en sloten van edellijckheid. Hiervan daan heeft de breedste straat den naam van *Ridderstraat*; welke in de brieven van den *Hove* van *Holland* de *Burgstraat* werd genoemd. Onder deze sloten muitten *Kronenburg*, *Wijkenstein* en *Eykenstein*, voornamelijk uit, van welke het eerste en laatste thans boerenwoningen zijn, doch het tweede, hoewel in vervallen toestand, nog aanwezig is.

Men is voornemens geweest om van deze plaats eene stad te maken. Van dezen aanleg ziet men tegenwoordig nog de rooijing en benaming van onderscheidene straten, doch deze onderneming heeft, door verschillende beletselen, nimmer haar beslag gekregen. *Wijk* is thans echter nog groot en aanzienlijk.

De kerk is een deftig langwerpig gebouw, met eenen hoogen spitsen toren, doch zonder orgel. Onder de kerk van *Wijk*, zijnde de

moederkerk van de andere dorpen die insgelijks tegen het overloopen van de Maas op eene verhevene plaats zijn gebouwd, heeft de kerk van Aalst al van ouds als onder hare parochiekerk gestaan.

De kermis te Wijk valt in den 25 September.

Bij den watervloed van Januarij 1809 stond het water hier 2,80 ell. hoog op de lunderijen, hoewel er geene menschen verongelukt zijn en niet meer dan een paard verdronken is. Behalve dat er vier gebouwen zijn ingestort, werden ook nog eenige meerder of minder beschadigd.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een schild van sabel, met een hoofdstuk van goud, beladen met twee wagenraden van keel.

WIJK, naam, welken men bij verkorting op de seedorpen gemeenlijk geeft aan het dorp WIJK-AAN-ZEE, in het balj. van Blois, prov. Noord-Holland. Zie WIJK AAN-ZEE.

WIJK, pold. in Rijnland, prov. Zuid-Holland, arr. Leyden, kant. Alphen, gem. Zwammerdam; palende N. en N. O. aan den Dam-polder, Z. aan Wonne en Voshol, W. aan Nieuwkoop en Spoelwijk.

WIJK, huurs. op de Over-Veluwe, prov. Gelderland, distr. Veluwe, kw., arr. en 11½ u. N. ten W. van Arnhem, kant., gem. en ½ u. N. O. van Elburg; net 3 h. en 12 inw.

WIJK, het gedeelte van de stad Maastricht, prov. Limburg, dat aan de oostzijde van de Maas ligt. Zie MAASTRICHT.

WIJK (DE), naam, welken men in de wandeling veelal geeft aan het vlek Beverwijk, in het balj. van Blois, prov. Noord-Holland. Zie BEVERWIJK.

WIJK (DE), gem. in Dieverdingspolder, prov. Drenthe, arr. Assen, adm. en judic. kant. Meppel (3 k. d., 2 m. k., 4 s. d.); palende N. W. en N. aan Ruinerwold, O. aan de gem. Ruinen en Zuidwolde, Z. aan de rivier de Reest, die haar van de Overijsselsche gem. Staphorst scheidt, W. aan Meppel en Ruinerwold.

Deze gem. bevat het d. Koekange, benevens de geb. de Wijk, Eemten, Haalweide, Oshaar, Schiphorst en Stapel. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4221 bund. 80 v. r. 27 v. ell., waaronder 4199 bund. 95 v. r. 19 v. ell. schatbaar land; telt 285 h., bewoond door 380 huisgeen., uitmakende eene bevolking van ruim 1950 inw., die hoofdzakelijk in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden, en inzonderheid vele jonge varkens aankokken. De grond is er zandig en men poot er veel hakhout. Men heeft er bovendien 3 korenmolens, waarvan 1 tevens van pelwerk voorzien is, en 2 grutmolens. Eene vroeger hier gestaan hebbende chicoreifabriek is thans opgeheven.

De Herv., die er ongeveer 1750 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. IJhorst-en-de-Wijk en maken gedeeltelijk de gem. Koekange uit.

De Afgescheidenen, die men er ongeveer 200 telt, behooren tot de gem. van Ruinerwold. — De 18 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van Meppel.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne in de Wijk, ééne te Koekange en ééne te Stapel, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 290 leerlingen bezocht worden.

Het geh. de Wijk ligt 10 u. Z. Z. W. van Assen, 1½ u. O. ten Z. van Meppel, aan de grenzen van Overijssel.

Dit geb. heeft zijne opkomst te danken aan de nabijheid van de vermaarde abdij Dikninge, van welke de behoeftigen mildelijk onderstand kregen. Ook was in 1612, eenige jaren na de vernietiging van

dit stift, door het ophouden van het spijsigen der schamele menigte, de behoefte hier zoo vergroot, dat de Schout van de Wijk zich gedrongen zag een sneekschrift in te leveren aan Ridderchap en Eigen-erfden om onderstand, welke dan ook aan de armen van de Wijk, 10 mudden rogge uit de goederen van het gesticht van Dikninge jaarlijks toelegden. Men telt er in de korn 83 h. en 680 inw. en met de kerkelijk daartoe behoorende geh. Schiphorst en Stapel, 176 h. en 1200 inw., van welke de Herv. tot de gem. van *Ijhorst-en-de-Wijk* behooren.

De hoofdschool wordt gemiddeld door 170 leerlingen bezocht.

In de nabijheid van de Wijk ligt het aangename landgoed *Havikshorst* (zie dat woord). Ook stond weleer niet ver van daar een zeer booge toren, het overblijfsel der vroegere abdij *Dikninge*, welke naar men wil den schippers op de Zuiderzee tot eene haak verstrekte, maar in 1783 door den bliksem getroffen en tusschen de jaren 1800 en 1810 gesloopt werd. Op de plaats, waar hij gestaan heeft, is sedert een heerlijk buitengoed aangelegd, dat insgelijks den naam van *Dikninge* draagt en van de abdij nog eenen ouden kelder heeft overgehouden. Zie voorts het art. *Dikninge*.

Men houdt er twee jaarlijksche veemarkten, als: de voorjaarsmarkt invallende in de tweede week van Mei, en de najaarsmarkt, invallende in de derde week van October, welke beide nog al druk bezocht worden (1).

WIJK (DE), geh. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 4½ u. W. van *Groningen*, kant. en 1½ u. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en ½ u. N. O. van *Oldakerk*, 3 min. N. van *Nickerk*, waartoe het behoort; met 40 inw.

WIJK (TE), een der vijf dorpen op het voorm. eil. *Borsselo*, prov. *Zeeland*, hetwelk echter thans niet meer bestaat.

WIJK (DE GEMEENE-LANDEN-VAN-) of het *GEMEENE-LAND-DES-WIJKENS-GRAVERS*, streek lands in het *Oorkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. en gem. *Wijk-bij-Duurstede*; palende N. aan *Cothen*, O. aan *Wijk-bij-Duurstede*, Z. aan den *Lekdijk*, W. aan *Houten*.

Deze landen beslaan, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1134 bund., en staan, met den daar aanwezigen watermolen, onder het bestuur van *Wijk-bij-Duurstede*.

WIJK (HET KASTEEL-VAN-), ook wel *OP-DES-BANE* geheeten, voorm. adell. huis, in *het-Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 3½ u. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en ½ u. N. van *Heusden*, gem. *Wijk-en-Aalburg*, bij *Wijk*, op eene hoogte of terp.

Het was het oorspronkelijke stamhuis van het edele uitgestorven geslacht van *Wijk* en strekte weleer, volgens een oud regt, tot eene vrijplaats voor iemand die eenen manslag begaan had, doch werd in het jaar 1672 door de Franschen in brand gestoken. Later gesloopt zijnde, liet het geen spoor van zijn bestaan achter, doch op de plaats waar het gestaan heeft, vindt men bij diep nagrafen nog de grondslagen.

(1) In het jaar 1848 waren op de voorjaarsmarkt aangebracht: 363 runderen en 229 varkens. De najaarsmarkt, doorgaans veel meer bezocht, is in 1848 niet gehouden, om de longziekte. Op de markt den 27 October 1847 waren aangebracht: 640 runderen en 643 varkens.

WIJK (POLDER-VAN-), pold. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede diel.*, arr. *'s Hertogenbosch*, kant. *Heusden*; palende N. aan den Polder-van-Veen, O. aan den Hoogen-Maasdijk, Z. aan den Polder-van-Aalburg, W. aan het Hakkeveld.

Deze pold. bestaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 635 bund. 61 v. r. 16 v. ell., tot aan de binnenkruin van den rivierdijk, en heeft een houten sluis of wachter, gelegen op de wijksehe nitwating, even ten Noordoosten van den BiesheerVELsche watermolen, wijd 2,04 ell., voorzien met eene drijfdeur aan de zijde van den Alm; door middel van welke sluis deze polder, door de Wijksehe nitwating, op den Alm van het overtollige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 0.25 ell. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Polderschoft, tevens Secretaris en vier Leden.

Aan de oostzijde is deze polder over het algemeen zeer hoog van grondslag, en men vindt aldaar het dorp *Wijk*; midden in dezen polder treft men de overblijfselen van het oude *Munnikenhof*. Zie dat woord.

WIJK-AAN-DUIN, voorn. amb. in het baj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 5 u. N. van *Haarlem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. N. en O. van *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Wijk-aan-Zee*, bevattende het geh. het *Hofland*, de *Wijkertuinen*, en eenige verspreid liggende huizen. Men telt er 72 h. en ruim 480 inw. die zich generen met den landbouw en de tuinderij, welke laatste tak van bestaan hoofdzakelijk zich bepaalt tot boomvruchten, peulen, waarvan velen groot worden vervoerd, doch de erwten meest droog worden geoogst, om elders aan de zaadwinkels te verkoopen, aanbeziën en aardbeziën. De teelt van laatstgenoemde vrucht is in de laatste jaren zodanig toegenomen, dat die jaarlijks circa 20,000 guld. opbrengt. De *Wijkerkersen* hadden vroeger vermaardheid, doch men is daarvan uit het soort geruikt.

Er staat te *Wijk-aan-Duin* geen kerk. Een gedeelte van het gehucht het *Hofland* of de hoofdboort, behoort, wat de R. K. betreft, kerkelijk onder *Beemskerk*, het overige onder *Beverwijk*, en de Hervormden onder *Wijk-aan-Zee*. — De Israëlieten, behoorende tot de bijvoegde van *Beverwijk*, hebben in dit amb. hunne begraafplaats.

Men heeft hier de buitenpl. *Westerhout* en de bouwvallen van het *Huis te Foreest* of *Oosterwijk*; vroeger waren hier nog het *Huis te Adrichem*, en *Noorderwijk*, doch deze zijn gesloopt. — De gronden van het eerstgenoemde worden thans nog gebezigd tot twee boerderijen, die den zelfden naam behouden hebben, terwijl de overplaats, ruim 28 bund. bosch beznande, in eigendom wordt bezeten door *Jonkh. Mr. A. Waan* te Amsterdam. — De gronden van *Noorderwijk* zijn aangelegd tot tuinen en weilanden.

WIJK-AAN-ZEE, op de andere seedorpen *Wijk* en over het algemeen *Wijk-oe-Zee* genoemd, d. in het baj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 3 u. N. N. W. van *Haarlem*, kant. en 1 u. W. ten N. van *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*.

Dit dorp schijnt zijnen naam gekregen te hebben van het naburige *Beverwijk*, om dat dit ook in de wandeling doorgaans de *Wijk* genoemd wordt, en is zijnen oorsprong verschuldigd aan de visschers, die van de omliggende plaatsen hier kwamen om in de Noordzee te vissen, en er eerst eenige hutten hebben gebouwd, om er zich gedurende den besten tijd van het vissen te onthouden, welke hutten met der tijd in bekwame woningen, veranderd en vermeerderd zijn.

Het moet reeds in het begin der vijftiende eeuw eenigzins in aanzien geweest zijn en handeld gedreven hebben op de Oostzee, daar men het vermeld vindt, onder de plaatsen, welke in 1437 deel namen in de toerusting, om over de vijandelijkheden der Oosterlingen wraak te nemen.

Men telt er, met de daartoe behoorende boerderij Tusschenwijk, 60 h. en 300 inwoners, die meest in den landbouw en schulpnering hun bestaan vinden. Vroeger was de visscherij de eenige handel of nering, de visch werd veel te Amsterdam en elders ter markt gebracht, of ook voornamelijk in den zomer aan de omliggende buitenplaatsen, bleekerijen, Zaanlandsche en naast gelegene dorpen vertierd. In 1820 is het laatst nog eens eene reederij van visschuiten opgerigt met drie pinken, doch sedert 1833 is die weder geheel te niet. Toen de visscherij hier nog in bloei was, was het dorp ook zeer welvarend, hebbende toen tot het vervoer van den visch alleen drie veerschippers van Beverwijk op Amsterdam noodig. Ook had men er destijds vele Commandeurs ter Groenlandsvaart. — Als een blijk van vroegero bloei van dit dorp kan gelden, dat men hier in 1732 nog 161 huizen telde.

Het dorp ligt voor de zee beveiligd in eene kom, achter eene groep der hoogste duinen van de geheele kust, en heeft gemeenschap met het strand langs eene beek, *de Rel* genaamd, welke in zee uitvloeit (zie dat woord), en met *Beverwijk* door eenen schulpweg, die in het jaar 1845 aangelegd is, welke de gemeenschap tusschen die beide plaatsen zeer veel bevordert, want daar men vroeger 's winters, om den slechten modderigen weg en des zomers om den gullen zandweg, er blijkens niet kon doorkomen, kan men nu van eenen zeer goeden weg gebruik maken.

De Herv., die er 60 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, welke hier eene kerk heeft, die zeer oud is, doch niet meer zoo groot als vroeger, daar het koor en een derde gedeelte der kerk, reeds voor een geruim tijdsverloop verwoest, of door verval ingestort zijn. Zij heeft eenen vierkant opgemetselden toren, met stompen spits of pannen dak ter hoogte van 57 Ned. ellen, waaruit eene ijzeren spil rijst, op welke de weerhaan draait. Tot vóór eenige jaren stond nog het grootste gedeelte van het oude muurwerk der vervalzene kerk en koor, doch dit is toen gesloopt, om de afkomende steenen te gelde te maken tot herstel der kerk. De oude grondslagen, die er nu nog liggen, kunnen, door hunnen omvang en hechtheid, getuigen van de vroegere bevolking en welvaart van dit dorp.

De kerk van *Wijk-aan-Zee* was reeds vóór de Reformatie eene parochiekerk, welke op naam van den *H. Belyder Odulphus* ingewijd was. Het regt, om de pastorij te begeben, kwam den Graaf van *Egmond* toe; de voorstelling werd door den Abt van *Egmond* gedaan. Naderhand is dit regt den Graaf van *Egmond* ontzegd en heeft de Abt het geëigend. Doch volgens een ongedrukt register van het jaar 1514, stond de begeving aan de Graven van *Holland*, en werd de bevestiging door den Aartsdiaken van *Utrecht* gedaan. De Pastoor had geen vaste inkomsten, en als hij er niet woonde, had hij niet meer dan 90 Rijnlandsche guldens (28 guld.), en kon er ter naauwernood de kost en kleeding krijgen. Het kosterschap werd insgelijks door den Graaf van *Holland* begeben; doch, om dat het geen vast inkomen had, huurden de ingezetenen eenen Koster, die zij 14 of 15 Rijnsche guldens (19 guld. 60 cents of 21 guld.) toelieden.

De R. K., van welke men er 240 telt, onder welke 180 Communikanten, maken, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van

Holland-en-Zeeland, dek. van *Kennemerland*, behoort en door eenen *Pastoor* bediend wordt. De kerk, aan den H. *Oouderus* toegewijd, is een uet en wel ingerigt gebouw, zonder toren. Er is daarin een altaar, versierd met een niet onaardig schilderstuk, voorstellende de *Bespotting des Heilands aan het Kruis*. Vroeger had deze kerk ook zijn eigen *Pastoor*, doch door het verval der gemeente en der pastorij ten gevolge van den inval van het Engelsch-Russisch leger in 1799, is zij onder *Bewerwijk* getrokken, en toen werd er de dienst door den *Kapellaan* van die stat. waargenomen. In 1844 heeft men echter middelen aangewend, om te *Wijk-aan-Zee* weder een eigen *Pastoor* te bekomen, en dit werd toegestaan, mits de gem. zich eerst van eene pastorij voorzag; deze nu in dat jaar in bestek gebragt zijnde, is, na de voltooiing daarvan, in het jaar 1846, tot eersten *Pastoor* alhier benoemd, *Johannes Petrus Vossen*, die in Mei 1848 vertrok naar de *Weere*.

Men heeft er een *Gasthuis*, eigenlijk een *Oudemannen- en Vrouwenhuis*, ter verzorging van eenige oude lieden, geboren *Wijk-aan-Zeeërs* zijnde of aldaar meer dan vijftien jaren hun eigen brood gewonnen hebbende. Thans worden daarin nog drie of vier oude lieden verzorgd, latende de tegenwoordige inkomsten geen meerdere opname toe. Het huis moet, voor zoo veel men kan opsporen, gesticht zijn door zekere *Agriet van Akusloot*; het jaar wanneer is echter niet te vinden. Het is ingerigt voor tien of twaalf personen, waartoe in eenen vleugel, op eens dubbele rij, even zoo veel afzonderlijke kamertjes of celletjes bestaan, waar ieder zijn eigene huisvesting heeft, terwijl de oude lieden gezamenlijk maaltijden. Voor een dergelijk getal waren dan ook, vóór de tiercering, de fondsen toereikende en had men daar goede sier, daar, volgens een bestaan hebbend reglement, bij het verkiezen van nieuwe *Gasthuisvaders*; op *Goeden Vrijdag*, voor ieder der oude en nieuwe *Gasthuisvaders*, voor de leden van het plaatselijk bestuur en voor de oude lieden, door de dienstmeid, zes oliebol-len moesten worden gebakken, terwijl op *St. Agriet* een maaltijd moest worden gehouden, volgens uitdrukkelijken last van de stichteres, voor de *Gasthuisvaders* en moeders en de oude lieden, welke maaltijd echter niet meer mogt kosten dan 25 of 30 gulden; dit alles wordt echter thans nagelaten, om, door bezuiniging, de fondsen van het huis, zoo veel mogelijk, bijeen te houden. Bij het bestaan der visscherij had dit huis het regt van de waag en het is nog in het bezit van de gereedschappen daarvan, welke echter nu slechts gebezigd worden, om diegenen der bezoekers van het dorp en het huis, welke zulks verkiezen, te wegen, voor een drinkpennigje of tabaks- en koffijcentje voor de oude lieden.

De dorpschool wordt gemiddeld door ruim 70 leerlingen bezocht. Zij was tot het jaar 1848 achter de onderwijzerswoning, doch, reeds sedert lang te bekrompen zijnde, is er in genoemd jaar, door subsidiën uit de rijk- en provinciale fondsen, een nieuw schoollokaal gebouwd, en met de oude school de onderwijzerswoning vergroot. De nieuwe school is den 12 October plegtig ingewijd.

Sedert de oprigting van de Noord- en Zuidhollandsche Reddingsmaatschappij is hier ook eene *Reddingboot* gestationneerd, van den noodigen toestel voorzien; terwijl tot de bediening daarvan eenige vaste bootgezellen zijn aangewezen, en met de boot en verderen toestel, van tijd tot tijd, proeven worden genomen of wordt geëxerceerd. Almede bestaat er een *Badhuis*, waardoor men gelegenheid vindt, zoo om zich binnenshuis, als per badkoets in zee te baden, zijnde er te

dien einde, in het jaar 1839, aan het logement, dat daartoe zeer geschikt is, drie badkamertjes en eenige boven-logeerkamers aangebouwd, met den noodigen toestel tot verwarming der baden. Deze inrigting is hoofdzakelijk daargesteld voor lieden van den burgerstand, welke die geneeswijze noodig hebben, zijnde daarom de baden niet te hoog in prijs gebragt en het logement en de bediening er goed, maar zeer billijk, zoodat deze klasse daar beter terecht kan komen dan aan de prachtvolle etablissementen te Scheveningen, te Katwijk of te Zandvoort; alhoewel de aanzienlijken van de naburige badplaatsen er des zomers ook veel gebruik van maken.

WIJK-AAN-ZEE mag zich beroemen op de geboorte van den Kunstschilder RIJKST AARTZ, bijgenaamd Rijk met de Stelt, † in Mei 1577.

In 1491 werd dit d. door de Hoekschen onder JAN VAN NAALDWIJK overvallen, terwijl de dorpelingen nog te bed lagen; velen die de wapenen aangrepen van het leven beroofden en eenige huizen in brand staken en plunderden. Het schijnt dat de Hoekschen tot deze geweldenaarjen vervoerd werden, omdat de dorpelingen zich te weer stelden; hetwelk nogthans dezen, die van hun oogmerk onkundig waren, niet kwalijk te nemen was.

Door den hevigen orkaan van 29 November 1836 zijn hier zes woningen geheel vernield; terwijl het grootste gedeelte van de daken beroofd was. Men is daarin echter door de publieke weldadigheid ruimschoots te gemoet gekomen, daar, op de uitnoodiging van eene zich daartoe gevormd hebbende commissie, ruim 1700 guld. tot herstel werd ingevorderd.

Er zijn hier nog al dikwijls walvisschen gestrand of aangespoeld, zoodat men van eenen in het jaar 1531 ruim 23,50 ell. lang, terwijl zijn bek opengespant zijde 3,76 ell. wijd en de staart ruim 5 ell. breed was; van eenen in het jaar 1601 lang ongeveer 19 ell., dik 11,30 ell., hoog 4,39 ell., zijnde de bek 3,76 ell. wijd; en men weet nog van eenen in het jaar 1791, lang 18 ellen, welke is verkocht voor 245 gulden; van eenen in het jaar 1826, lang 12 ellen, verkocht voor 495 gulden, aan het Museum van Natuurlijke Historie te Leyden; terwijl laatstelijk nog een in het jaar 1836, hier aanspoelde, die lang was 17 ellen, voor 1000 gulden is aangekocht voor een partikulier kabinet van Natuurlijke Historie te Amsterdam, waar hij thans te zien is in de verzameling van het genootschap: *Natura Artis Magistra*; voorts in het jaar 1841, nog eene groote dolphijn, lang 6 ellen die verkocht is voor 140 gulden.

WIJK-AAN-ZEE-EN-WIJK-AAN-DUIN, gem. in het balj. van Blois, prov. Noord-Holland, arr. Haarlem, kant. Beverwijk (8 k. d., 7 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de gem. Hoemsterk, O. aan Assendelft, het Wijkmeer, en de gem. Beverwijk, Z. aan de gem. Beverwijk en Velsen, W. aan de Noordzee.

Vóór de inlijving van ons vaderland in het Fransche keizerrijk, maakten WIJK-AAN-ZEE en WIJK-AAN-DUIN ieder eene gem. of banne nit en stonden onder een afzonderlijk bestuur, zich uitstreckende de eerste tusschen de Noordzee en tot de bebouwde landen, doch toen zijn beide gem. met Beverwijk vereenigd geworden, tot in 1817, als wangeer, bij de nieuwe plattelandsvereeniging, WIJK-AAN-ZEE-EN-WIJK-AAN-DUIN als eene vereenigde gemeente, onder een eigen bestuur zijn gesteld. Omtrent de zaken der Nationale Militie zijn zij echter nog met Beverwijk vereenigd. De gem. WIJK-AAN-ZEE-EN-WIJK-AAN-DUIN bevat dus het d. Wijk-aan-Zee en het voorm. amt Wijk-aan-Duin; beslaat, volgens

het kadaſter, eene oppervlakte van 1319 bund. 77 v. r. 32 v. ell., waaronder 1200 bund. 63 v. r. 84 v. ell. belastbaar land, waarvan omſtreeks 400 bund. duingronden; telt 152 h., bewoond door 180 huizeg., uitmakende eene bevolking van 750 inw., die meest in den landhouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er 230 in getal zijn, onder welke ruim 80 Ledemaaten, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Hoarlem*, behoort. Na de Reformatie maakte *Wijk-aan-Zee* eene afzonderlijke gem. uit, welke in den begiune bij *Keening* bediend werd; zoo als dan in het jaar 1887 *ARNOLDUS NICOLAS*, Leenaar te *Castrikum*, er somwijlen in de week predikte, daarna in het jaar 1893 *SARUM BARTHOLOEUS*, zoon van *BARTHOLOEUS WILHELM*, Predikant te *Beverwijk*, alhier bij voordrad de dienst verrigte, tot dat eindelijk, in het jaar 1801, tot vasten Leenaar beroepen werd *ABRAHAM DE HAZE*, die in 1808 overleed. Na het vertrek van den Predikant *DIJK GROENVELD KUYPER*, die in 1806 werd afgeret, is de gem. van *Wijk-aan-Zee*, aangezien zij, door gestadige verarming der genieente en verval der pastorij, de kosten niet meer konde goed maken, eenigen tijd herderloos geweest, tot dat later daarin werd voorzien door de Predikanten van *Beverwijk* en *Velen*, welke ieder om beurten, elke drie weken eene predikbeurt vervuldden. Aangezien na de vereeniging met *Wijk-aan-Duin*, het getal der Hervormden in de gecombineerde gemeente langzamerhand aanwies, en eindelijk tot over de 200 geklommen was, dacht men het onderhoud van kerk en pastorij wel te kunnen bekostigen en heeft men pogingen aangewend, om weder eenen eigen Predikant te bekomen, hetwelk dan na veel moeite is gefukt, al hoewel men eerst moest zorgen, dat de gemeente van eene betamelijke pastorij voorzien, en de kerk in eenen goeden staat gebragt was. Daartoe, door de goddelijke medewerking van den *Ambachtsheer*, onderscheidene aanzienlijken uit de omstreken en de leden der gemeente, voor zoover die tot eenige bijdragen vermogend waren, in staat gesteld zijnde, werd, in de maand September 1842, voor het eerst beroepen *HENDRIK PIETER SCHOORNE*, die den 23 October daaraanvolgende zijn dienstwerk aanvaardde, en in het jaar 1847 naar *Ruurlo* vertrok. Bij vacature wordt door den kerkeraad eene nominatie gemaakt, terwijl het regt van approbatie wordt geoefend door den *Ambachtsheer*.

De *Evang. Luth.*, van welke er 13 zijn, en de 2 *Doopsgez.*, die er wonen, behooren kerkelijk tot *Beverwijk*. — De *R. K.*, die men er 810 aantref, maken gedeeltelijk de stat. van *Wijk-aan-Zee* uit, terwijl de overigen of te *Heemkerk* of te *Beverwijk* parochiëren.

Men heeft in deze gem. ééne school te *Wijk-aan-Zee*.

Deze gem. is eene heerl., welke den 14 November 1730 van 's lands staten werd aangekocht door *FRANÇOIS VAN HARENCARPEL*, Oud-Schepen van *Amsterdam*, wiens weduwe *SUZANNA JACOBA VAN HARENCARPEL* haar in 1773 nog bezat. Daar de heerlijkheid vóór dien tijd door het domeinbestuur werd geadministreerd, zal zij ongetwijfeld tot in 1750 aan het domein, en nog vroeger aan het grafelijkheid toebehoord hebben. Thans is zij het eigendom van den Heer *MR. JACON MAAJTES DEWIT VAN ASSCHELST*, woonachtig te *Amsterdam*.

In het jaar 1800 is in deze gem. een retranchement of eigenlijk eene linie van fortificatiewerken aangelegd, ten getale van dertig redoutes en fleches, onder directie van den toenmaligen Luitenant Kolonel Directeur *CONNELIS RUDOLPHUS TROBORUS KRUIJENROFF*, welke uit de *Wijkbroek* bij *Oosterwijk*, van daar in eene westelijke rigting loopt tot aan

Noordzee, om vijandelijke troepen, bij eene onverhoopde landing in Noord-Holland, den verderen doortogt te betwisten; kunnende alleen die stroek niet onder water gezet worden. Men heeft om den aanleg en het doel van dit belangrijk werk, hetwelk 159,852 guld. 6 stivers heeft gekost, aan de vergetelheid te ontrukken, in eene dier batterijen (de eerste in de wildernis) een vierkant arduinsteenen monument geplaatst, zijnde eene stompe piramide ter hoogte van 3,20 ell., waarin op de voorzijde een groote ronde wit marmeren steen, met de woorden:

SI VIS PACEM
PARA BELLUM
1800.

(d. i.: Zoo gij den wrede wilt, wapen u ten oorlog).

Het wapen dezer gem. bestaat uit een gedeeld schild, het eerste deel van keel, met drie leliën van goud; het tweede doorsneden, waarvan het bovenste eene zee en het onderste van zilver.

WIJK-AAN-ZEEËR-RUITENDIJK (DE), streek wei- of hooiland in het balj. van *Braderode*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Velsen*, eene oppervlakte bestaande van 7 bund. 10 v. eH.

WIJK-BIJ-DUURSTEDEN, kant., prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*; palende N. aan de kant. *Utrecht* en *Amersfoort*, O. aan de kant. *Amersfoort* en *Rhemen*, Z. aan den *Rijn*, die haar van het *Geldersche* kant. *Tiel* scheidt en aan de *Lek*, waardoor zij van het *Geldersche* kant. *Culenborg* en van het *Zuid-Hollandsche* kant. *Vianen* gescheiden wordt, W. aan de kant. *IJsselstein* en *Utrecht*.

Dit kant. bevat de 17 volgende gem. *Wijk-bij-Duursteden*, *Over-en-Neder-Langbroek*, *Cothen*, *Schalkwijk*, *Tallen-en-'t-Waal*, *Houten*, *Schonauwen*, *Oud-Walven*, *Bunnik*, *Rijmauwen*, *Odijk*, *Werkhoven*, *Sterkenburg*, *Driebergen*, *Rijnsenburg*, *Doorn* en *Zeyst*. Men telt er 1972 h., bewoond door 2562 huisgez., uitmakende eene bevolking van 14,500 inw., die meest in de veeveelt, land- en oeffbouw hun bestaan vinden; terwijl in de omstreken van *Zeyst* en *Driebergen* vele lustplaatsen aangebouwd worden, hetwelk van veel invloed op de waarde der landou is, zoodat voor gronden, aldaar om en bij den straatweg gelegen, welke eenige jaren geleden bijkans geene waarde hadden, thans honderden gulden besteed worden.

WIJK-BIJ-DUURSTEDEN, klass., prov. *Utrecht*, verdeeld in twee ringen, namelijk: *Wijk-bij-Duursteden* en *Rhemen*.

Zij bevat 18 gem., welke even zoo vele kerken hebben en door 20 Predikanten bediend worden. Men telt er 14,200 zielen, onder welke 45,500 Ledematen.

WIJK-BIJ-DUURSTEDEN, ring, prov. *Utrecht*, klass. van *Wijk-bij-Duursteden*.

Men heeft er de 9 volgende gem.: *Bunnik*, *Cothen*, *Houten*, *Neder-Langbroek*, *Odijk*, *Schalkwijk*, *'tWaal-en-Honswijk*, *Werkhoven* en *Wijk-bij-Duursteden*, welke hier even zoo vele kerken hebben, waarin de dienst door negen Predikanten gedaan wordt en telt 3000 zielen, onder welke 1250 Ledematen.

WIJK-BIJ-DUURSTEDEN, gem. in het *Ooerkwartier* der prov. *Utrecht*, kant. *Amersfoort* (8 m. k., 4 a. d.); palende N. W. aan de gem. *Cothen*, N. aan *Over-en-Neder-Langbroek*, O. aan *Amorongen*, Z. aan den *Rijn* en de *Lek*, W. aan *Schalkwijk*.

Deze gem. bevat de stad *Wijk-bij-Duursteden*, en hare vruchtbaarheid, waarin de pold. het *Gemeene Land-van-Wijk*, het

Luiterveld, den Hoogwaardsche-polder, en den Wijk-
waardsche-polder. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het ka-
daster van 1889 bund 99 v. r. 33 v. ell., waaronder 1839 bund.
34 v. r. 78 v. ell. belastbaar land; telt 394 h, bewoond door 459
huizez, uitmakende eene bevolking van ongeveer 2800 inw., die meest
in veeveelt, landen oostbouw hun bestaan vinden, bestaande een groot
gedeelte der vrijheid van deze stad uit schoon uiterwaards hooi- en
weiland, en het overige uit boomgaarden, bosch- en bouwlanden. Men
reket, dat in tamelijk vruchtbare jaren, meer dan 40,000 ponden
vruchten, met schuiten langs den Kromme Rijn naar Utrecht en
Amsterdam gevoerd worden.

De Herv., die er 1900 in getal zijn, onder welke 800 Ledematen,
maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Wijk-bij-Duurstede*
behoort. Vroeger had deze gem. twee Predikanten, zijnde de
eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, geweest NICOLAUS
JOHANNES VERSTROFF, die in het jaar 1583 hier was. De eerste tweede
Predikant was CORNELIS DE LEEUW, die in het jaar 1630 herwaarts
kwam en in het jaar 1651 overleed. Na het overlijden van den Pre-
dikant EMANUEL RALAND, in 1811, is hier geen tweede Predikant meer
beroepen en Wijk-bij-Duurstede is maar door éenen Leeraar bediend
geworden, zoo als dit nu nog plaats heeft. Het beroep geschiedt
door den kerkerals, onder approbatie van de stedelijke regering.

De R. K., die men er ongeveer 1700 telt, onder welke 1200 Commu-
nikanten, maken eene stat. uit, die tot het aartspr. van *Utrecht* be-
hoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt.

De Israëlieten, van welken men er 50 aantreft, maken eene ringsyna-
goge uit, waarin de dienst door eenen Voorlezer wordt waargenomen.

Men heeft in deze gem. 4 scholen, als twee stads-kostscholen, eene
stadsburger school, en eene armenschool, welke gezamenlijk gemiddeld
door 300 leerlingen bezocht worden.

De stad Wijk-bij-Duurstede en in den omtrek vooral enkel Wijk ge-
noemd, ligt 4 u. Z. W. van Utrecht, 4 u. W. van Rhenen, ruim
2 u. O. van Culenburg, aan den Rijn, ter plaatse, waar deze rivier
den naam van Lek aanneemt, of liever waar de Lek oudtijds uit
den Rijn gegraven is, op 51° 58' 23" N. B., 25° 0' 58" O. L., in
een aangenaam en vruchtbaar oord, waar op beide oevers van de
Lek zich groene weiden met grazend vee aan het oog voordoen. Ten
Z. buiten de stad is een gierpontenveer, over de Lek, het Wijkache-
veer genoemd.

Bij Wijk-bij-Duurstede is, reeds voor vele eeuwen, tot voorkoming
van de overstromingen, die dikwijls, door het hooge water des Rijns,
veroorzaakt werden, een dam in de rivier gelegd. De Bisschop van
Utrecht en de Graven van Holland, Gelder en Cleve, hadden allen
meer of min belang, of bij de behoudenis, of bij het wegnemen van
dezen dam. Doch Keizer KARL I hemiddelde, in het jaar 1163, eene
overeenkomst tusschen deze vier Mogendheden; waarbij, onder anderen,
bedongen werd, » dat de dam, in den Rijn bij Wijk-bij-Duurstede,
» in over oude tijden gelegd, nimmer weggenomen; maar altoos in
» denzelfden staat onderhouden zou worden." Ook ligt deze dam hier
nog tegenwoordig, zoo veel men nagaan kan, op de zelfde plaats, waar
hij van ouds gelegd is.

In de oudste charters komt deze stad voor onder den naam van DO-
RESTADUM of DOROSTADUM, en is van zeer hoogen ouderdom; zelfs be-
weert men, dat dit de oudste stad van het eiland der Batavieren soude

geweest zijn, bij de Romeinen reeds bekend, en door PROLONAEUS, PAMINIUS en TACITUS BARAVOBURUM genaamd. KARL de Grootte heeft, vóórdat hij het Westersch keizerrijk bestuurde, deze stad, als beneden Utrecht liggende, aangewezen. Hij stelde haar gelijk met het paleis te Nijmegen, en de vermaardste steden van Frankrijk. Ten tijde van TACITUS was hier ter plaatse eene brug over den Rijn geslagen, alwaar men, zoo wel te water als te land, vertoelen moest, welk tolregt door gemelden Keizer in het jaar 778 aan de Abdij van St. Vincent of St. Germain te Parijs geschonken werd. Deze gift werd door zijnen zoon Keizer LOUWIS, in het jaar 879 bevestigd.

De naamsoorsprong van WIJK, door eenen arm van den Rijn afgescheiden van het kasteel te Duurstede, zou, uit eenen giftbrief van Keizer OTTO den Grootte, van het jaar 969, afgeleid worden van het woord *wiek*, zijnde eene aloude Friesche benaming, die het zelfde als stad betoekent, en welken naam vele Europeesche steden tot heden nog voeren; het wordt WIK-BIJ-DUURSTEDEN genaamd, ter onderscheiding van vele andere plaatsen, die den naam van Wijk dragen. Volgens anderen zou WIJK zijnen naamsoorsprong verschuldigd zijn aan het Latijnsche woord *vicius*, *vlek*, *dorp*, ook wel *voorstad*, en zou Duurstede de eigenlijke voornaam stad hebben uitgeniaakt, waarvan WIJK, daar tegenover gelegen, de voorstad was.

Deze stad schijnt reeds in de zevende eeuw eene voornaam koopstad geweest te zijn, zoo zij het althans is, van welke men, onder den naam van WICUS PONTIS, dat is de Haven Wijk, in eenen brief van Koning DACONAR I. van het jaar 650, gewaagd vindt. Zeker is het, dat de stad toen reeds van eenig aanzien was, omdat de Frankische Koningen, die het hoog gebied over een groot gedeelte dezer landen hadden, aldaar, omtrent dien tijd en sedert, gemunt hebben. De stad stond in de zevende eeuw onder de bescherming der Bisschoppen van Utrecht.

Bij eene rijkverdeeling van het jaar 939, tussehen LOHMARIUS en KARL, zonen van Keizer LOUWIS, werd Duurstede den eerste toegewezen. In het jaar 949, schonk Keizer OTTO I, op het verzoek van BALDERIC den vijftienden Bisschop van Utrecht, de tollén en andere Heereuregten in de stad, die eertijds DONSTAD en toen WIKZ genoemd werd, en in alle de overige plaatsen van die stad af tot aan Zeeland, aan de Utrechtsche kerk. Door hare gunstige ligging aan den Rijn had zij eenen uitgebreiden handel, en behoorde tot de bloeiendste steden. Het verstoppen van den Rijnmond bij Katwijk, en het stichten van Tiel aan de Waal, en van Dordrecht aan de Merwede, gaf echter eerlang gelegenheid dat de koophandel van WIK-BIJ-DUURSTEDEN verliep, die gedsloetelyk naar Tiel, doch grotendeels naar Dordrecht schijnt verlegd te zijn. Maar dit had ook ten gevolge, dat WIK-BIJ-DUURSTEDEN minder van de aanvallen der Noordsche volken te lijden had dan te voren.

In het jaar 1500 maakte GUSBERT, Heer van Gaasbeek, met goedkeuring van WILLEM VAN HECHTEL, den een en veertigsten Bisschop van Utrecht, het dorp WIK tot eene stad, blykens den poorterbrief in het archief der stad WIK voorhanden.

In 1442 heeft RUDOLF VAN DIRHOLT, de drie en vijftigste Bisschop van Utrecht, deze stad met muren omringd, en haar ruimschoots met stedelijke voorregten begiftigd.

De Graven van Bentheim waren van ouds de bezitters van WIK-BIJ-DUURSTEDEN, die de Heeren VAN ARCONDT daarmede beleenden. Het was gedurende eenen geruimen tijd eene vrije heerlijkheid, een open slot

des Bisschops, die zoo menigmaal het hem gebuete aldaar zijne intrek nesten konde, doch in 1447 werd deze heerlijkheid door den laatsten Heer JACOB VAN GAUSSEN en RUDOLF VAN DIERHOEF, den drie en vijftigsten Bisschop, en de Staten 's Lands van Utrecht overgedragen, voor eene som van 12,000 guld. met behoud van de jaartijckse inkomsten zoo lang hij leefde; welke inkomsten hij later voor 14,000 guld. mede afstond. Onder DAVID VAN BOUENONDE, den vijf en vijftigsten Bisschop, is de herbouwing van het nieuwe slot begonnen, hetwelk door zijnen opvolger voltooid werd. Bij de van tijd van tijd voorvallende oneenigheden tusschen de stad Utrecht en de Bisschoppen, namen deze Prefaten dikwijls de wijk naar het versterkt slot Donsvree; waardoor de reeds genoemde DAVID VAN BOUENONDE en FILIP VAN BOUENONDE, de zeven en vijftigste Bisschop, de eerste in het jaar 1496 en de tweede in 1524 aldaar gestorven en begraven zijn.

Dat de stad van eene groote uitgestrektheid geweest is, wijzen de in den omtrek der tegenwoordige stad gevonden en nog opgedolven wordende zwaare fondamenteu, staande de overgeblevene benaamingen van wegen en landen genoegzaam aan. Volgens sommigen zouden er, vóór dat de stad door de Denen verwoest werd, dertig, volgens anderen vijftig, en volgens nog anderen vier en vijftig of vijf en vijftig kerkelijken geweest zijn, doch daaronder moet men waarschijnlijk tellen alle de kerken uit den omtrek; een oud schrijver getuigt evenwel, dat er te Donsvree vele kerken waren. Het is dus te vermoeden, dat de Deensche verwoestingen en het verminderen van den koophandel het getal der kerken en huizen in de stad zal hebben doen afnemen.

De stad WIJK heeft van hare Heeren en van de Bisschoppen van Utrecht, van ouds ook eenige voorregten verkregeu. Heer GOSWOUDE heeft haar, in het jaar 1300, van alle schattingen vrij verklaard, met name van het regt van kearnede, volgens hetwelk, het beste paad der overledenen aan den Heer verviel. RUDOLF VAN DIERHOEF, de drie en vijftigste Bisschop van Utrecht, heeft dit voorregt, in het jaar 1440, bevestigd, en de ingezetenen te gelijk van alle tollén in het Sticht vrij verklaard. De stad werd, nevens Amersfoort en Montfoort, ontheven van het huisgeld, hetwelk in het jaar 1552 in het Sticht geheven werd. Ten tijde van Bisschop DAVID VAN BOUENONDE, is hier een tol gelegd, die voorheen te Rheden gelegen had, verwaarts bij, volgens een schikking van het jaar 1477, wederom gebragt moest worden: hetwelk echter of achtergebleven of slechts voor korten tijd geschied is, alsoo men dien, in de volgende eeuw, reeds wederom te WIJK nu-DONSVREE ontvangen heeft, zoo als dit tot in 1811 heeft plaats gehad en daarna onder het Fransch bestuur door een *Droit de Navigation* vervangen, in 1815 wederom kortstondig op den ouden voet gebragt en thans vereneigd is met die, welke te Arnhem geheven wordt.

De stad is rondom omringd met oude wallen, die tot aangename wandeldreven zijn aangelegd, heeft vier poorten, de Vrouwen-poort, ten W., waardoor men naar Schalkwijk gaat, de Veld-poort, ten N., waar buiten de weg naar Utrecht loopt, deze is zeer oud en met torentjes versierd, de Runmolen-poort, ten O. die naar Rheden geleidt en de Water-poort, ten Z., benevens nog eenen uitgang met eene brug over de gracht, die het kasteel van de stad scheidt.

Behalve de oude wallen, vinden de liefhebbers van wandelen er ruischoots gelegenheid, om zich te verlustigen. Hare omstreken zijn allerbekoortlijkst; welige boomgaarden, vruchtbare akkers, weelderige bosschen en rijke weiden wisselen er elkander af, waarbij men hier en

daar uitmuntende vergezigten heeft op de krenkelende stroomten van Rijn en Lek. Bovendien munt het bosch van *Wijk-nu-Duurstede* met zijne schilderachtige partijen en liefelijke plekjes in dezen luthof uit. Doorneden van helder vlietend water, versierd met klimmende en dalende wandelpaden, die door bekoorlijke slingeringen, eene onophoudelijke afwisseling daarschiet, paalt het onmiddellijk aan deze stad en omsluit den alouden romanesk gelegenen bouwval van het kasteel Duurstede.

Het aangename van een verblijf te *Wijk* wordt nog aanmerkelijk verhoogd door het nette, inwendige deser stad, aan welke in den laatsten tijd vele verbeteringen zijn aangebragt. De wallen zijn, inagelijks in bevallige wandeldreven veranderd, de straten in goed gepavéde wagen herschapsen, en overal waar de ruimte zulke toeliet, met fraaije boomen beplant; de openbare gebouwen worden wel onderhouden, zóó dat dit alles, gepaard met een groot aantal nette, nieuw gebouwde huizen, *Wijk-nu-Duurstede* tot een schoon landstadje vormt.

De Markt te *Wijk-nu-Duurstede* is vrij aanzienlijk en met fraaije boomen beplant. Ook staan daarop twee waterputten, tot gerief der ingezetenen. Men houdt hier vroeger, behalve de weekmarkt, twee paardenmarkten, des Woensdag voor St. Joris of voor den drie en twintigsten April, en op den zestienden Junij. De paarden, die op deze markten te koop gebragt werden, waren vrij van het veer voor de stad. De vrijheid, of het vrijgeloide voor beitenlieden, daarden, volgens het privilegie van Heer *Gruzsacker* van het jaar 1500, drie dagen vóór en drie dagen na den marktday, doch deze paardenmarkten zijn geheel vervallen. Voorts is er eene magere beestenmarkt, die den eersten Woensdag in April, en eenige volgende Woensdagen gehouden wordt; en eene vette beestenmarkt, die den eersten Woensdag na St. Victor, of na den tienden October, en de twee volgende Woensdagen wordt gehouden, doch ook dese laatste is van weinig beteekenis, de wekelijkse veemarkten in April en Mei zijn echter meer bezocht. De jaarmarkt of kermis valt veertien dagen na de Utrechtsche, die den tweeden Maandag in July begint.

Het voornaamste gebouw van dese stad was ontegensprekelijk het kasteel Duurstede reeds vroeger door ons beschreven. Zie het art. *Duurstede*.

Het Stadhuis, aan de Markt, is een fraai nieuwwetsch gebouw van drie verdiepingen. Het heeft een sierlijk koepeltorentje. De ingang is in het midden van den voorgevel. Daarboven is een uitstekende kap of verdek. Men komt er in langs eenen deftigen dubbelen trap. Dit gebouw is in 1803 veel verbeterd.

Het voormakig Manthuis in de straat, welke daarnaar nog de *Manthuis* heet, en de voorm. Tolkamer, aan den *Walmuur*, bij de Lek, zijn thans ingerigt tot woonhuizen.

De Hervormde kerk, op de Markt, draagt de blijken van een groot gebouw geweest te zijn, waarvan het koor in lateren tijd schijnt afgebroken en de kruispannen alleen nog staande zijn gebleven. De tijd, harer stichting verliest zich in het duister; zij is in den Byzantijnschen stijl opgetrokken en was, vóór de Kerkhervorming, aan den *M. JOHANNES den Dooper* toegewijd. In het jaar 1566 heeft *Gruzsacker*, Heer van *Duurstede en Abcoude*, daarin een kapittel van 18 Kanonniken opgerigt, welk kapittel, tijdens de laatste Fransche overheersching, is vernietigd en even als de overigen opgeheven. In deze kerk waren weleer onderscheidene altaren, waaraan vicarissen verbonden waren, zóó door de Heeren van *Duurstede* als anderen gesticht. In het

jaar 1793 werd dit kerkgebouw hersteld, verbeterd en verfraaid door eene nieuwe vloer, mahonlijhoeten predikstoel, nieuw doophek, regeringsgestoelte, banken en stoelen, door de milde geschenken bekooft van weldoende godsdienstvrienden, zoo in als buiten deze gemeente, onder welke vooral moet worden genoemd Jonkheer Baron van LINDEN tot LINDEN en familie. De toren, waarmede deze kerk prijkt, is een dikke stomp, in den lateren Gothischen stijl gebouwd. Op eenen der hoeken was hij vroeger van eene kleine spits voorzien, waarin een westeltrap gevonden werd. In de kerk is eene afbeelding van den toren, zoo als die geweest zoude zijn, wanneer hij volhouwd ware geworden.

De R. K. hadden hier vroeger een Kerkhuis, in de *Achterstraat*, hetwelk in het jaar 1816 vervangen is door de tegenwoordige Roomsche-Katholijke kerk, in de *Kloosterstraat*, zijnde een fraai gebouw, even als de vorige, aan den H. JOHANNES den Dooper toegewijd, en in 1813 van eenen toren voorzien. Zij is in den modernen Italiaanschen stijl volbouwd, heeft drie altaren en fraai beeldwerk; zij staat op de plaats van het klooster der Witte Zusters.

Er stond eudtijds eene Kapel, nabij de tegenwoordige begraafplaats, die nog bekend is onder den naam van *St. Antoniuskapel*, zoo als ook een gedeelte van de tegenwoordige begraafplaats, vóór hare aanlegging, den naam van *St. Antonius kerkhof* droeg. Deze kapel, buiten de muren der stad gelegen, had eene wikarij, door de Heeren van GASPANX gesticht, doch is in het jaar 1886 afgebrand.

Bij JACOB DE LA TOMAS, in zijn *Roomsche Verhaal*, wordt, onder anderen, gewag gemaakt van zeker Klooster van Adellijke Jonkvrouwen, te WILX gesticht, waarvan wij echter geen nader beschied vinden. Bij den zelfden Schrijver staat ook gebekt, dat aldaar mede geweest is een vermaard Klooster van Reguliere Nonnen, doch zonder nadere aanwijzing. Mogelijk werd daardoor verstaan het Nonnen-klooster van de *St. Dominicusorde*, in de *Kloosterstraat*, gesticht in den jaer 1309, door WILHELM VAN ANDONIS GUMMERSZON, Heer van *Duurstede*, en MARIA zijne echtgenoot; door bevordering van HUBERT SCHALK, Bisschop van Uperse, Suffragaan van Utrecht, welke zijne dagen in dit klooster geëindigd heeft en ook daarin begraven is. PAAPE BONIFACIUS IX. gaf daartoe, in het jaar 1400, zijne toestemming, en wilde, volgens eene nadere bulle van het jaar 1404, dat de Nonnen zouden besloten worden, en de regels van hare orde stipitelijk onderhouden, terwijl de gezegde Paus ook, volgens zekere bulle van het jaar 1405, den bovengemelde HUBERT SCHALK tot eersten Prior aanstelde. Tot eerste Priorinne werd benoemd MAGGALINA VAN BARTHELOM, eene maagd van slechts 24 jaren oud, welke drie kloosters begonnen heeft, namelijk te WILX, te Westroijen en te Steinbach, van welke laatste zij reeds Priorinne was, alvorens zij te WILX kwam. Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans plantsoen.

De Synagoge, in de *Folderstraat*, is een klein, doch net gebouw.

Men heeft er een Gasthuis, in de *Oeverstraat*, door den Heer van GASPANX in het jaar 1400 gesticht, en aan St. KWOED en KAMARON toegewijd; van buiten is het met fraai beeldwerk voorzien, en daarin worden thans nog een twintigtal lieden verpleegd.

Het Stads schoolgebouw, in de *Kerkstraat*, is ruim en fraai en wordt gemiddeld door 200 leerlingen bezocht.

Men had hier vroeger mede eene Schutterij, welke zich van ouds, jaarlijks, op eenen vastgestelden dag, plag te oefenen in het schieten

met de hoog. Men vindt dat HENDRIK VAN BUIJEN, de acht en vijftigste Bisschop van Utrecht, en FLORIS, Graaf van Buren, in het jaar 1527, deze liefhebbertij hebben bijgewoond, en dat de Bisschop toen de prijs gewonnen heeft.

In het jaar 697 viel nabij WIJK-BIJ-DUURSTEDEN een hevige gevecht voor, tusschen PEPIN, Groot hofmeester van Frankrijk en den Frieschen Koning RAABOUD. De Friezen kregen de nederlaag. RAABOUD werd op de vlugt gedreven en genoodzaakt diep in Friesland te wijken. PEPIN en de Franken keerden rijkelijk met buit beladen terug.

Keizer LODWIK de Frome, gaf in het jaar 826 WIJK-BIJ-DUURSTEDEN (*Vicum Dorestadum*) aan den verdreven Deenschen Vorst HENRIOLD, en diens broeder ROUX ter leen. Doch het leed maar tot in het jaar 834, toen de stad, die in oude schriften nu reeds den naam van koopstad (*Emporium*) droeg, door de Denen, waarschijnlijk uit haat tegen HENRIOLD, overvallen en plat gebrand werd. In de twee volgende jaren, hervatten die woests benden den togt, in welken WIJK, ten tweede en ten derde male geplunderd werd. In het jaar 837 kwamen zij wederom in de stad, en noodzaakten de ingezetenen tot het betalen eener aanzienlijke brandschatting. WIJK werd in het jaar 847, wederom overmeesterd door de Denen, welke gedurige invallen, eindelijk de trouw van HENRIOLD, hunnen landsman, die met DUURSTEDEN beleend was, verdacht maakten bij de Markgraven van den Keizer, die hem overvielen en van het leven beroofden. ROUX, broeder van HENRIOLD, niet minder verdacht dan dese, was in hechtenis genomen, op bevel des Keizers; doch hij ontvlood uit den kerker, verzamelde eenige schepen, en voer er den Rijn mede op, waarna hij zich, in of omtrent het jaar 850, meester maakte van DUURSTEDEN, hetwelk Keizer LOTARIUS hem sedert afstaan moest. Eenige nieuwe veranderingen in het Deensche rijk, alwaar HENRIK II, een jong Vorst, den troon beklimmen had, gaven ROUX eerlang aanleiding, tot het smeden van eenen aanslag, om in zijn vaderland, deel aan de regering, te bekomen. Hij rustte hier, met verlof van zijnen Heer, Koning LOTARIUS II, eene vloot uit, met welke hij, naar de Deensche grenzen zilde. Zijne aankomst bragt zoo veel te weeg, dat de jonge HENRIK hem het land, tusschen de Eider en de Oostzee gelegen, afstond. Doch eer dit verdrag nog getroffen was, waren de Denen, zoo het schijnt, wederom herwaarts gekomen, en hadden zich van DUURSTEDEN meester gemaakt.

In Januarij 865 kwamen de Denen wederom herwaarts. Zij voeren den Rijn op, en hadden het op Keulen gemunt. Vooraf echter moest DUURSTEDEN wederom eene plundering ondergaan. De Friesche kooplieden, die hier omtrent handelden, hadden zich, de aankomst der Denen vernemende, in grooten getale binnen DUURSTEDEN begeven, wanende aldaar veiliger te zullen zijn; doch zij vonden zich bedrogen. DUURSTEDEN werd haast overmeesterd. Een groot getal kooplieden sneuvelde; ook werden er vele ingezetenen gevangen genomen. ROUX bewoog zijne landslieden echter eerlang tot het verlaten der stad, doch sieh sedert gehaat gemaakt hebbende bij de landzaten en bij Keizer LOTARIUS, werd hij in het jaar 867 ten lande uitgejaagd, en sneuvelde, zoo men wil, eenige jaren later, in een gevecht.

Men vindt niet, dat er vóór het jaar 1010 eene nieuwe aanslag op WIJK gesmeed werd. Doch deze aanslag schijnt mislukt te zijn. En na dien tijd leest men niet meer van eenigen Noordschen inval in deze landen.

Heer JAKOB VAN GANSBACH beloofde wel, in het jaar 1412, dat hij, mit zijn slot te Wijk, geen oorlog aanvangen zou, dan hij wille en consent des Bisschops syns Genedichtes Heeren, synre nacorneligen ende syns Gestichts van Utrecht." Doch hij hield dese belofte niet, en wikkelde zich in den oorlog, die Hertog JAN VAN BRUNNEN tegen FREDRIK VAN ZWICK, den drie en veertigsten Bisschop, en de Stichtsaaken ondernomen had. Heer JACOB hield de zijde van Hertog JAN; doch werd begroepen in den vrede, die in het jaar 1422 getroffen werd. In het jaar 1447 spande hij wederom zamen met de stad Utrecht tegen RUDOLF VAN DIERHOLT, den drie en vijftigsten Bisschop. Twee jaren later werd hij, in een gevocht te Utrecht, gevangen genomen, en niet geslaakt, dan nadat hij de heerlijkheden DUNSTON en *Alcomde* had afgestaan aan het Sticht, de inkomsten alleenlijk voor zich bedingende.

De stad WIJK-AN-DUNSTON, in het jaar 1479, door die van Utrecht op eene dagvaart te Koten ontboden sijnde, vond niet goed te verschijnen. Men zocht haar te bewegen tot een verdrag tegen DAVID VAN BOUWENHUT, den vijf en vijftigsten Bisschop, waartoe zij ongenegen was. Ook was de Bisschop de stad toegedaan.

Op den 23 November 1528, nam de regering van Wijk Keizer KARL V voor Heer AAN, onder voorwaarde, dat zij nog tot Maart des volgende jaars aan den Bisschop van Utrecht gehoerzaam blijven zou, indien deze zoo lang zijnen zetel behield binnen het Bisdóm.

De stad nam in Junij des jaars 1672 ook vrije hoede van de Franschen, die haar, in November des volgende jaars, weder verlieten.

Ongemeen was ten jare 1785 hier de ijver tot den wapenhandel. Niet alleen werd de schuttersij op eenen gedachten voet hersteld, maar bovendien een genootschap van wapenhandel opgerigt, gedoeltelijk mit wachtvrije, gedeeltelijk uit wachtdoende burgers bestaende.

In 1785 zegenpraalden hier de voorstanders van het Staatsberstel volkomen. De Regering werd aldaar van den eed op het oude stadsreglement ontslagen, en het nieuw ingevoerde bekrachtigd, en door de Gemagtigden in naam des volks onderteekend; dan de Gewestelijke Staten weigerden den Afgevaardigde der stad te erkennen, en toonden sich gereed, om eene commissie derwaarts te zenden, ten einde in onderhandeling te treden, hoe het verrigte weder te vernietigen. Het antwoord der regering vervatte eene verdediging van het gehouden gedrag, en hare volharding bij het beslotene, nogmaals aandringende op de erkenning van haren Afgevaardigde. Welhaast verspreidde zich het gerucht dat er krijgsvolk aanrukte, hierop werden de poorten gesloten en reeds de proef van eene kunstoverstroming genomen. Thans, ingevolge het ingevoerde reglement de regeringsbestelling verrigtende, ontving Z. H. de naamlijsten van Burgemeesters en Schepenen, om daaruit te kiezen, de keuze van Raden was hem volgens dit reglement ontaomen. Z. H. deze nominatiën als geheel buiten den vorm beschouwende, wilde de regering genoodzaakt hebben, om hem eene andere te zenden, dan zij bleef het ingevoerde reglement handhaven. Even weinig werkte een besluit van de Staten uit, met aanmaning om binnen acht dagen eene andere lijst, als ook ingevolge, het reglement van 1674, eene nominatie van Raden aan Z. H. te zenden, welke aanmaning van de scherpste bedreiging vergezeld ging. De regering weigerde den doortogt over haar grondgebied aan 600 man krijgsvolk, dat naar Arnhem moest trekken, niet zonder grond uit de onbepaaldheid van het patent vermoedende, welke de bedoekte bestemming dezer magt was, wees zij die een veel korter weg naar Arnhem, en verklaarde, hangende de geschillen, geen

krijgsvolk op het grondgebied, veel min in de stad te zullen gedogen. Den 20 Maart 1786 werd het nieuwe regeringsreglement ingevoerd. Zes leden van den Raad deden er den eed op, de zes overigen weigerden en bleven, ondanks alle aansoeken ter overreding, volharden. Welhaast werden zij dan ook van hunne posten vervallen verklaard, en anderen in hunne plaats aangesteld. De Staten van het gewest vaardigden dadelijk eene afkondiging af, waarbij de herstelling der afgestelden gelast en den nieuw verkoren verboden werd, eenige daad van gezag uit te oefenen. Daar de Regering weigerde den noodigen bijstand tot het doen van deze afkondiging te verleenen, geschiedde zij zonder klokkengelui, en werd dadelijk van eene stedelijke publicatie gevolgd, van tegenrijging inhoud. In allertijdschreef de Raad aan de Staten, ter regtvaardiging van haar gedrag, en aan Z. H. om geen patent tot den aanmarsch van troepen te verleenen. De Staten van hunnen kant, over dit gedrag ten hoogste geboelgd, zonden een pander met een bodde tot het doen van citatiën tot criminele dagvaardingen tegen die Raden, welke het reglement beëdigd hadden. Doch bij den derden van dezen gekomen zijnde, werd hij niet zijne papieren in hechtenis genomen, en, ondanks alle pogingen tot zijn ontslag, vastgehouden. Wat meer is, na tien maanden gevangen gezeten te hebben, werd hij gevonnisd, om het grondgebied der stad voor altijd te verlaten en de kosten der justitie te betalen. Even als in Utrecht werd ook aldaar al het noodige verrijgt, om de stad in staat van tegenweer te stellen, de hulp der wapengenootschappen ingeroepen, en werden alle weerlooze, benevens de laatste goederen ter beveiliging der stad uitgezonden. In weerwil van alle deze voorbereidselen zag men de stad, in Juli 1787, zich zonder een schot overgeven. Den 6 dier maand vertoonde zich de Kolonel van Quast met eenige manschap voor de stad, en sichten hierna gelaten te worden, slechts 15 minuten tijds tot overleg gevande, onder bedreiging, van na dien tijd geweld te zullen gebruiken. De meerderheid van den Raad besloot dadelijk, tot het openen der poorten en het laten intrekken der bezetting. De gewapende burgers namen de wijk naar Utrecht. De Heeren DE LA FAÏLLE en DE WISS, Kommandant van het Amersfoortsch Genootschap, werden in hechtenis genomen, doch spoedig weder ontslagen. Dit geluk viel niet te beurt aan VAN DEN KAMP en DE NIJS, Kommandant der stad. Deze, in verzekering genomen zijnde, werden eerst in het volgend jaar, en niet dan onder bergtocht van 49.000 guld. ieder, tot schadevergoeding, ontslagen. Het gevolg dazer intrekking van krijgbezetting was het herstel van alles op den ouden voet; doch levens was men bedacht om eene verschansing aan te leggen, om de stad tegen onder waterzetting te beveiligen.

In den winter van 1841—1842, is in een veld, ten N.O. van de stad, eene groote menigte beenderen van dieren opgegraven. Van tijd tot tijd worden in hare nabijheid ook aardbeiden en munten van Romeinschen, zoowel als van Frankischen en Germaanschen oorsprong opgedolven. Het een en ander doet het bestaan van eene offerplaats in vroegere tijden, aldaar onderstellen (1).

Het wapen van WIK-BIJ-DUNSTRAS is een sobeld van good, met eene faace van keel, beladen met drie zuilen van zilver. Men wil, uit dit wapen, hetwelk ook door het geslacht van Zuilen gevoerd wordt, afleiden, dat dit geslacht, oudtijds de heerlijkheid van WIK-BIJ-DUNSTRAS bezeten heeft, waarvan echter geen ander blijk voorkomt.

(1) Men zie verder daarover Dr. JANSEN, *Oudheidkundige Mededeelingen*, EL. IV.

WIJK-BIJ-HEUSDEN, naam, welken men veelal ter onderscheiding geeft aan het d. *Wijk*, in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Wijk*.

WIJK-BINNEN, naam, welken de zeedorpbewoners meestal geven aan het vl. *BEVERWIJK*, in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*. Zie *BEVERWIJK*.

WIKKEL, d. prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*. Zie *WYKEL*.

WIKKEL, oude naam, waaronder het d. *WINKEL* in de *Niederperkoge*, prov. *Noord-Holland*, weleens voorkomt. Zie *WINKEL*.

WIJKEN, buurs. in het graafs. *Berg*, prov. *Gelderland*. Zie *WIKKEN*.

WIJK-EN-AALBURG, gem. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden* (10 k. d., 10 m. k., 8 s. d.); palende N. W. aan de gem. *Veen*, N. O. aan de *Maas*, O. aan de *Doode-Maas*, Z. en W. aan *Heesbeen-Bethen-en-Generen*.

Deze gem. bevat de heerl. *Aalburg* en *Wijk*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1225 bund. 52 v. r. 28 v. ell., waaronder 1222 bund. 36 v. r. 79 v. ell. belastbaar land; telt 290 h., bewoond door 515 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1720 inw., die meest in den landbouw en de paardenfokkerij hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen windkorenmolen en eene scheepstimmerwerf.

De inw. die er, op 22 na, allen Herv. zijn, maken gedeeltelijk de gem. van *Wijk* uit en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Aalburg-en-Heesbeen*. — De 22 R. K., die er wonen, parochiëren te *Heusden*. — Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te *Wijk* en ééne te *Aalburg*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 180 leerlingen bezocht worden.

WIJKENSTEIN of **WIJKESTEIN**, voorn. adell. h. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 3 u. W. ten N. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. N. van *Heusden*, gem. *Wijk-en-Aalburg*, $\frac{1}{2}$ u. W. van het d. *Wijk*, waartoe het behoort.

Dit huis was een oud zwaar gebouw, met eenen dikken vierkanten toren, en eenige ronde hangtorens. Het stond, met zijn grof muurwerk, rondom in eene diepe gracht, die met lanen en hoven omringd was. — Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhofstede.

WIJKERBROEK (DE), pold. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Haarlem*, kant. *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-zee-en-Wijk-aan-Duin*; palende N. aan de *Heemskerker-Zuidbroek*, O. en Z. aan den *St. Aagtendijk*, die hem van de *Buitendijksche* landen scheidt, W. aan den *Hoflander-weg*.

Deze pold., welke in het jaar 1295 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 255 bund. 21 v. r. 66 v. ell., waaronder 205 bund. 25 v. r. 50 v. ell. schotbaar land. Men telt er 6 boerdertjen. Hij wordt door eenen molen, op de haven van *Beverwijk*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit *Dijkgraaf* en *Heemraden*, met *Secretaris*.

In het jaar 1835 is de molen, door onvoorzigtigheid van het werkvolk, tot den grond toe afgebrand, doch in het jaar 1837 weder opgebouwd. Vroeger lag in dezen pold. het *Zwaansmeer*. Zie dat woord.

WIJKERBRUG of **WIKERBRUG**, brug in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. en 10 min. N. ten O. van *Voorburg*, over de *Vliet*.

WIJKER-HEK (HET), boerderij in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Haarlem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. van *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, $\frac{3}{4}$ u. O. van *Wijk-aan-Zee*, aan den schulpweg van dat dorp naar *Beverwijk*.

Deze boerderij heeft haren naam ontleend van een hek, dat vroeger, toen voor de duinmeijertijen de wildernis met eenen kontjnenheining van de bouwlanden was afgescheiden, alhier was geplaatst, tot openhouding van de gemeenschap tusschen *Beverwijk* en *Wijk-aan-Zee*.

Zij behoort thans tot de hofstede *Westerhout* en is alzoo een eigendom van *Jonkheer Lucas Borssel*, woonachtig te *Wijk-aan-Duin*.

WIJKER-MEER (HET), water in *Noord-Holland*.

Dit meer, hoewel gewoonlijk als een afzonderlijk water beschouwd wordende, is eigenlijk een inham van het *IJ*, zich uitstrekkende van *Sparendam* en de landtong aan het zuideinde van *Assendelft*, *Buitenhuisen* genaamd, tot aan *Beverwijk*, en besloten tusschen de gem. *Velsen ten Z. W.* en *Z.*, *Beverwijk ten W.*, *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin ten N.*, *Assendelft ten N. O.*

In overoude tijden was het meer veel grooter dan tegenwoordig, het plagt zich tot op eenen kleinen afstand, volgens eene naauwkeurige kaart van 1676, slechts 150 ell., van de stede *Beverwijk* uit te strekken. Door verzanding en opspoeling van slib is die afstand, van tijd tot tijd, aanmerkelijk grooter geworden, zoo dat men zich heeft genoodzaakt gevonden, door het aldus aangespoelde land, in de gewone geul der schepen, eene vaart open te houden voor de vaartuigen naar *Beverwijk*, of van daar elders henen bestemd. Het zal, buiten het aangewonnen land, thans nog eene oppervlakte beslaan van 1200 à 1500 bund., leverende den aanwas uitmoutende wei- en hooilanden op.

Vroeger stond dit meer verder Noord en Noordoostwaarts in verbinding, door den *Kil*, in den *Ham*, en *Krommen-IJ*e, met het *Lange-Meer*, doch al de modderslib, uit de *Zuiderzee* door *Paampus*, bij storm en hooge vloed, en daardoor beroerd water, in het *IJ* en eindelijk in dit meer gebragt wordende, krtjgt, bij de ebbe en stil weder, tijd van te bezinken, en is daardoor de verlanding van dit meer over het algemeen aanmerkelijk toegenomen, soodat die verbinding met het *Lange-meer*, reeds meer dan twee eeuwen is vervallen.

Een origineele kaart van den *St. Aagtendijk* in 1594 opgemaakt en onder berusting van den *Heer C. Kaasnovv*, *Burgomeester* van *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, bewijst, dat destijds het meer nog bestond tot achter het huis *Assumburgh*, terwijl het vandaar af, nu reeds ter lengte van 2400 ellen zuidwestwaarts is verland, zijnde ook vandaar, de geheele westelijke oever tot dicht aan de *Velserbroek* toe aanmerkelijk aangewassen, zoo dat de *Pijp- of Beverwijkervaart*, welke volgens *Traux*, in 1780, eene lengte had van 150 roeden (525 Ned. ellen) thans reeds eene lengte heeft van 1000 Ned. ellen.

Ten *N. O.* wordt het meer binnen zijne palen gehouden door den *St. Aagtendijk* en den *Assendelverdijk*, en ten *Zuidwesten* door den *Rijnlandschen-Slaperdijk*, zijnde de ruimte tusschen die dijken onbedijkt, waardoor een gedeelte van de gemeente *Beverwijk*, *Velsen*, *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin* op den vloed liggen, hetwelk zeer tot last is van de bebouwde gedeelten der eerstgenoemde plaatsen, welke bijna bij elken hoogen of meer dan gewonen vloed worden overstromd, zijnde echter deze overstroming, ter goeder tijd komende, zeer nuttig voor de bemesting der omliggende buitenlanden, welke daardoor steeds tot hooilanden kunnen worden gebruikt.

In het jaar 1702 is in dit meer een zehilpad gevonden, die omtrent 250 Ned. ponden woog; terwijl er ook menigmalen bruinvisschen en ook somtijds zalm in wordt gevangen. De gewoone vischvangst bepaalt zich echter tot baars, aal, paling en bot, soms ook ansjovis.

Niottegenstaande daartoe herhaaldelijk vruchteloos concessie was aangevraagd, om dit meer in te dijken of droog te maken, zoo tot aanwinning van land, als tot het verkrijgen van eene betere communicatie te water voor Beverwijk en tot wering van den last van overstroming der omliggende streek, is zulks nimmer moogen gelukken. Waarom in 1835, door de gem. Beverwijk, Velsen en Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin, een ontwerp gemaakt is, ter verkrijging van eenen verbeterden waterweg, om het meer heen, tot nabij Spaarndam, hetwelk 86,000 guld. zou kosten; doch door eene daartoe genomen proef werden de goonden neg te slap bevonden, om behoorlijk bedijkt te kunnen worden, weshalve ook dit werk, dat zoo zeer in het belang van deze streek had kunnen zijn, is gestaakt geworden. — Men vestigt nu nog zijne hoop op eene door wijlen Z. M. WILLEM II benoemde commissie tot onderzoek, omtrent de uitvoerbaarheid van de droogmaking of indijking van dit meer.

WIJKEROOG, buit, in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, aer. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Haarlem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Beverwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Velsen*, aan den straatweg van Alkmaar op Haarlem.

Dit buit., bestaande uit heerenhuis en verdere gelimmerten, moestuin, broeijerij, boomgaarden, zwaar opgaand geboomte, slingerbosschen, wei- en hooilanden, beslaat eene oppervlakte van $\frac{1}{2}$ bund. 68 v. r. 60 v. ell., en behoort thans in eigendom aan den Heer Raazar FRANCIS BOAZZ, woonachtig te 's Gravenhage.

WIJKER-TUINEN (DE), b. in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{3}{4}$ u. N. van *Haarlem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Beverwijk*, gem. *Wijk-aan-Zee-en-Wijk-aan-Duin*, 40 min. O. van *Wijk-aan-Zee*; met 45 h. en 250 inw.

Deze buurt is zijn aanwezen of ontstaan verschuldigd, aan het in de laatste dertig jaren aanleggen van vele bouwgronden tot tuinen, waarop de tuinder voor zich een huis heeft gesticht, terwijl ook velen, die vroeger te Beverwijk woonden, om meer bij de zaak te zijn, van tijd tot tijd op hunne tuinen woningen zijn gaan bouwen. — Dit is de eigenlijke plaats, waar de van ouds vermaarde Wijkkerpeulvruchten, kersen en ander ooft, aalbessen en vooral aardbeien, in de laatste jaren, tot eene aanmerkelijke hoeveelheid worden geteeld. Die tuinderijen zijn in deze gem. aangelegd op eene uitgestrektheid van ongeveer 150 bunders.

WIJKERVELD (HET), naam, waarmede gewoonlijk de pold. en WIKERBOEK, in het balj. van *Blois*, prov. *Noord-Holland*, wordt aangeduid. Zie WIKERBOEK (DE).

WIJKERVELD (HET) of het WIKERVELD, lage, doch vruchtbare landstreek in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, buiten de voorstad *Wijk*, eene oppervlakte beslaande van 675 bund. 97 v. r. 30 v. ell., en zich uitstrekkende tot aan den bergachtigen grond der omliggende gemeenten *Maarsse*, *Berg-en-Terblijt*, *Cadser-en-Keer* en *Gronsveld*.

Deze streek word gedeeltelijk overstromd, indien de waterstand der Maas 47 ell. boven A. P. is; zijnde daartoe in den hoogen steenweg van Maastricht op Aken, een lange doorlaat, door paalwerk ondersteut, gemaakt. Deze overstroming begint alsoo onder het dorp *Heughem*,

loopt om de voorstad *Wijk heen*, en stórt zich, ómtrent het dorpje *Limmen*, weder in de *Maas*.

WIJKWAARDSCHÉ-POLDER (DE BENEDEN-), onbebuisde pold. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. en gem. *Wijk-bij-Duurstede*; palende N. aan den *Lekdijk*, O. aan den veerweg van het *Wijksche-veer*, Z. aan de *Lek*, W. aan den veerweg van het *Bousichemsche-veer*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 143 bund. 49 v. r. 60 v. ell., waaronder 143 bund. 26 v. r. 30 v. ell. schotbaar land, en wordt door twee sluizen, op de *Lek*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee personen.

WIJKWAARDSCHÉ-POLDER (DE HOOGE-), onbebuisde pold. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. en gem. *Wijk-bij-Duurstede*; palende W. en N. aan den *Lekdijk*, O. aan de gem. *Amerongen*, Z. aan de *Lek*,

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 235 bund. 87 v. r. 20 v. ell., waaronder 235 bund. 15 v. r. 90 v. ell. schotbaar land; en wordt door eene sluis, op de *Lek*, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit twee personen.

WIJKESTRIN, voorn. adell. h. in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WIJKESTRIN*.

WIJKLUST, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *WYKLUST*.

WIJK-OP-ZEE, d. in het balj. van *Bleis*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WIJK-AAN-ZEE*.

WIJKSCHÉ-DIJK (DE), dat gedeelte van den *Noorder-Lekdijk*, in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, dat van *Amerongen* naar *Wijk-bij-Duurstede* loopt.

WIJKSCHÉ-UITWATERING (DE), water in het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Wijk-en-Aalburg*, dat met eene westerlijke en noordelijke rigting loopt, van de *Riddersteeg* naar den *Alm*, waarin het zich ontlast.

WIJKSCHÉ-WAARD, onbekade uiterwaard aan het *Land-van-Heusden*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *Wijk-en-Aalburg*.

Deze uiterwaard, bestaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 60 bund. 59 v. r. 80 v. ell., is, volgens overleveringen, in vroeger tijd door Keizer *Karel*, aan de schamele gemeente van *Wijk*, geschonken geworden, waarvan elk inboorling dan ook tot den huidigegen dage, aandeel heeft in de opbrengsten van dezen waard, en wel in reden van zijnen ouderdom, doch nimmer meer kan genieten, dan het voordeel van twee schaar. Van dezen waard is een voetveer op de *Rietschoof*.

WIJKSCHÉ-WATERING (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Zwanmerdam*.

WIJK-TE-DUURSTEDE, st. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *WIJK-BIJ-DUURSTEDE*.

WIJLAARDER-HEMRYCK, naam, waaronder het geh. *WILAARD*, prov. *Friesland*, vroeger voorkomt. Zie *WILAARD*.

WIJLENSEINDE, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WILKENSIND (HET)*.

WIJLER, d. in het graafs. *Vroenhove*, prov. *Limburg*. Zie *WILK.*

WIJ-LING-EE of *WILINGEE (HET WILDE-LANGE-WATER)*, voorn. water, prov. *Zeeland*.

Het was eene breede, doch tevens met banken opgevlude riviertak, slechts bevaarbaar voor kleinere binnenvaartuigen, achter welke het Land-van-Waas en het voormalig Staats-Vlaanderen opkwam, thans de mond der Wester-Schelde of het tegenwoordige water tusschen Vliasingen en Breskens. Het is een verkeerd gevoelen, dat deze stroom het gevolg zou zijn der overstroming van 1577, want het was reeds lang te voren een aanzienlijk vaarwater, zoo als blijkt uit twee brieven van WILLEM, Graaf van *Henegouwen*, gegeven in het jaar 1526 (1), uit de octrooijen van bedijking, gegeven door ALBERT, den 1 October 1572 en 8 April 1590 (2), en uit de *Rymchronijk van MALLUS STOKS* (3). Zie verder WILKINZES.

WIJLRE, gem., prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Gulpen* (6 k. d., 7 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. Oud-Valkenburg, Bemelen, Strucht, Schin-op-Geul en Klimmen, O. aan Voerendaal en Wittem, Z. aan Margraten en Gulpen; W. aan Cadier-en-Keer.

Deze gem., welke eene afzonderlijke heert. van het Duitsche rijk uitmaakte, bevat het dorp Wijlre, benevens de geb. Schuiler, Etenaken, Schonboren, Elkenraad en Stockheim, benevens twee kasteelen, waarvan het eene genaamd is Cartils en het andere Wijlre. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1911 bund. 7 v. r. 23 v. ell., waaronder 1865 bund. 83 v. r. 00 v. ell. belastbaar land; telt 307 h., bewoond door 523 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1650 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men in het dorp, op de rivier de Geul, eenen der voornaamste molens, zijnde een koorn-, olie- en pelmolen, en er is mede eene brouwertj.

De inw., die allen R. K. zijn, onder welke 1170 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van *Limburg*; dek. van *Gulpen*, behoort, en eene kerk te Wijlre, benevens eene kapel te Schuiler heeft, waarin de dienst door eenen Pastoor en eenen Kapellaan en te Schuiler nog door eenen Desservant verrigt wordt.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: twee te Wijlre en ééne te Schuiler, welke gezamenlijk door een gemiddeld getal van 100 leerlingen bezocht worden.

Het d. WILLEN, WILKE of WILTKE, ligt 5½ u. O. van Maastricht, ½ u. N. van Gulpen, aan de Geul, over welke hier eene steenen brug ligt, met drie bogen, de grootste op deze rivier. Men telt er, in de kom van het d., 68 h. en ongeveer 300 inw.

De kerk, aan de H. GERTRUDA toegewijd, is een nieuw fraai gebouw, met eenen toren, waarop een bol van verguld koper, hebbende ruim één el diameter. Ook is zij van een orgel voorzien.

De dorpscholen worden gemiddeld door een getal van 130 leerlingen bezocht.

De kermissen vallen in den eersten Zondag na Pinksteren en den Zondag voor Allerheiligen.

WIJLRE, kast. in de heert. *Wijlre*, prov. *Limburg*, arr. en 5½ u. O. van *Maastricht*, kant. en ½ u. N. van *Gulpen*, gem. *Wijlre*, zeer aangenaam gelegen en omringd met vijvers.

WIJMEREN, pold. in de bar. van *Breda*; prov. *Noord-Brabant*. Zie HILLEN (Dn).

(1) Bij F. VAN MIERIS, *Grootcharterboek*, D. II, bl. 281 en 405.

(2) Aldaar, D. III, bl. 276 en 557.

(3) Boek VII; vs. 1097 enz., en B. VIII, vs. 45 enz.

WIJMERMEER (HET), voorm. meer in *West-Friesland*; prov. *Noord-Holland*, 25 min. Z. W. van *Medemblik*.

Dit meer is in het jaar 1631 ingedijkt en maakt thans eenen pold. uit, de *Wijmers* geheeten. Zie dat woord.

WIJMERS (DE), vaart in *Drechterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Venhuizen-en-Hem*, uit den *Slimtogt* voorkomende en in eene oostelijke rigting naar de *Hangelandsloot* loopende.

WIJMERS (DE) of *sz* *Wijmers*, vaart in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, loopende in eene zuidoostelijke en vervolgens zuid-zuidoostelijke rigting langs den griadweg, ten O. van *Merum*, naar het *Damstordiep*, waarmede zij zich, even ten O. van *Garrelsweer*, bij de valbrug of zoogenaamde *Loppersummerklap*, vereenigt.

WIJMERS (DE), pold. in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. en gem. *Medemblik*; palende N. en O. aan den pold. de *Poel*, Z. aan de gem. *Midwoud*, W. aan de gem. *Opperdoes*.

Deze pold. bealaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 18 bund. 60 v. r. 80 v. ell.

WIJNANTSRAEDE, gem. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. *Maastricht*, kant. *Heerlen* (5 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan *Nuth*, O. aan de *Geleen*, die haar van *Hoensbroek* scheidt, Z. aan *Voerendaal*, *Klimmen* en *Hulsberg*, W. aan *Schimmert*.

Deze gem. bestaat uit het d. *Wijnantsraede*, benevens de geh. *Swier* of *Sweijer* en *Vink*; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 782 bund., waaronder 766 bund. 87 v. r. 63 v. ell. belastbaar land; telt 85 h., bewoond door 85 huizegen., uitmakende eene bevolking van 470 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er twee brouwerijen en eenen korenmolen.

De inw., die er allen R. K. zijn, onder welke 340 *Communicanten*, maken eene par. uit, welke tot het apost. vio. van *Limburg*, dek. van *Heerlen*, behoort, en door eenen *Pastoor* bediend wordt.

Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door 30 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. was vóór de *Fransche omwenteling*, in het laatst der vorige eeuw, eene heerl., welke aan de *Barons von Bogaart* toebehoorde.

Het d. **WIJNANTSRAEDE** ligt 3 u. O. N. O. van *Maastricht*, 1½ u. W. N. W. van *Heerlen*. Men telt er, in de kom van het d., 29 h. en ruim 190 inw.

De kerk, aan den H. *Szymanus* toegewijd, is een fraai gebouw, met eenen hoogen toren, doch zonder orgel. In het koor der kerk ziet men een fraai uitgewerkt steenen standbeeld, voorstellende *Willem Baron von Bogaart*, *Generaal der Curassiers* in *Oostenrijksche dienst*. Dit standbeeld, hetwelk in 1631 is opgericht, is ruim 3 ell. hoog en door achtien adellijke wapens omgeven.

Men heeft hier ook nog een adell. goed, het *Kasteel-te-Wijnantsraede*. Zie het volgende art.

De kermis valt in op *Zondag na Pinksteren*.

WIJNANTSRAEDE (HET KASTEEL-TE-), adell. goed in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 3 u. O. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1½ u. W. N. W. van *Heerlen*, gem. en ½ u. N. O. van *Wijnantsraede*.

Dit goed bestaat uit een schoon groot kasteel, met voorhof, geheel door vijvers omgeven, hetwelk in het jaar 1554 is gesticht, doch in de jaren 1770—1780 aanmerkelijk is herbouwd; voorts met vier groote pachthoeven, watermolen, brouwerij en onderscheidene huizen, en

beslaat eene oppervlakte van 304 bund. 63 v. r. 53 v. ell. Het wordt in eigendom bezeten door den Heer FREDERIK BARON VAN BENEANT, woonachtig te Paffendorf, in Pruisen.

WIJNBBERGEN, d. in het graafs. *Bergh*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Zutphen*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Ter Borg*, gem. *Bergh*, $\frac{1}{4}$ u. Z. O. van 's *Heerenberg*, nabij den Ouden-IJssel; met 65 h. en ruim 420 inw.

De inw., die er op 10 aa allen R. K. zijn, maken, met die van de gem. Doetinchem en Ambt-Doetinchem, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* behoort, 1890 zielen, onder welke ruim 1400 Communikanten, telt en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. *Martinus* toegewijd, is een goed gebouw, met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien.

De 10 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. 's *Heerenberg*.

De kermis valt in den 11 November.

Dit dorp moet vroeger eene heerl. geweest zijn, waarvan een der oudste adellijke geslachten van Gelderland zijnen naam ontleende, wordende daarvan reeds gewag gemaakt in de registers der tournoijen en ridderschappen van Frankenland, van het jaar 946; terwijl het mede in onderscheidene domstiften bekend is.

Het wapen dezer heerl. was een veld van silver, met drie wagenraden van sabel.

WIJNBBERGEN, voorm. buit. in *Beerland*, prov. *Utrecht*, arr. kant. en 1 u. O. ten Z. van *Amersfoort*, gem. en 1 u. O. van *Loude*, aan de *Modderhoek*.

Ter plaatse, waar dit buit. gestaan heeft, ziet men thans bouwgrond. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van 44 bund. 18 v. r. 50 v. ell., worden in eigendom bezeten, door den Heer J. VAN BEMMIGEN, woonachtig te Hoogland.

WIJNBBERGERSLUST, verl. bouwgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan den *Paravao-weg*, ter linkerhand in het oprijden, palende westwaarts aan het verl. Land-van-Onoribo, oostwaarts aan het verl. Land-van-Oenebe; 1000 akk. groot.

WIJNDEHAM, ook WIJNDEMAN of WINDHAM, voorm. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*, ten W. van de *Es* en *Tjanne*, hetwelk in het jaar 1464 nog bestond, doch later door de *Dollart* ver-slonden is. — Bij dit d. ontving het oude riviertje de *Es* de *Tjanne*.

WIJNEMER, voorm. d. ten Noordoosten van de prov. *Groningen*, in *Reiderland*, aan de oostzijde der *Es*, hetwelk in het jaar 1377 door den *Dollart* verzwolgen is.

WIJNEN, oude naam van de gem. WINKEN in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WINKEN.

WIJNESTEIN, voorm. adell. h., thans eene buit. in het *Oeverwaartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 1 u. Z. ten W. van *Utrecht*, kant. en 1 u. O. Z. O. van *IJsselstein*, gem. *Jutphaar*.

Dit adell. h. werd in oude tijden bezeten door het geslacht van JUTPHAAS, waarvan een bijzondere tak zich JUTPHAAS VAN WIJNESTEIN schijnt genoemd te hebben. Naderhand behoorde het aan de *Pronssen*, de van *Eck* en de van *der Burch*. In 1764, seer vervallen zijnde, is het geheel afgebroken, doch in de plaats daarvan is later een heerenhuis gebouwd.

WIJNGAARD, hofst. in het *Oeverwaartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 3 u. Z. van *Amersfoort*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Doorn*, aan de *Wijngaardsche steeg*.

Deze hofst., waarvan het huis en de stallen in den Italianschen trant gebouwd zijn, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van ruim 55 bund., en wordt in eigendom bezeten door den Heer MERTEN VAN SLEESBROEK, woonachtig te Doorn.

WIJNGAARD-DES-HEEREN (DE), in het Lat. *VINEA DOMINI*, voorm. proostdij, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wesserveede*, nadij *Piingjum*, waartoe zij behoorde.

Deze proestdij wordt reeds vermeld in het jaar 1287, toen geheel *Friesland*, door eenen geweldigen storm geteisterd en door hooge vloedden overstromd werd, waardoor zeer vele menschen omkwamen, zoodat zich alom een gerucht verspreidde, dat er geen mensch alhier overgebleven was, weshalve de Generaal dezer orde eenige Gemagtigden derwaarts zond, om den staat der kloosters van zijne orde op te nemen. Dit onderzoek door den Abt van Bloemkamp en den Proest van Schildwolde gedaan zijnde, bevonden zij, dat in dit klooster niemand bij gebrek aan leefstogt gebleven was en alle de Monniken zich in andere kloosters geborgen hadden. In het jaar 1509 werd het klooster, om het geweld van het seewater, dat de parochie van *Piingjum* groote schade veroorzaakte, overgebracht in de stad *Bolsward*, waar het voorkomt onder den naam van het *Johannitus-klooster*, terwijl het weder in eenen brief van 1529 genoemd wordt het *Klooster-der-Rumenstritt-Monniken-er-nur-Bist.* Naderhand, bij het oprigten van het bisdom *Leeuwarden*, werd het inkomen van dit klooster tot de bisschoppelijke tafel gebracht, en als aldus de Monniken in 1570 elders verplaatst waren, is dit klooster allengs vervallen, en, maarden de kerk geheel bouwvallig geworden was, in 1612 gesloopt. Ten tijde van *Wisaanus Wouwea*, die reeds voor het jaar 1547 Proost van dit klooster was, zonden de Monniken van het *Oldeklooster* of *Bloemkamp*, in weelde en ongebondenheid levende, en weinig op hun ordesregel passende, hunne Konversen uit, om de proestdij op het *Zand* te bevesten, dat hun echter niet wel bekwam en geheel mislukte: want ofschoon de Monniken dezer proestdij daartegen niet gewapend waren, keerden zij echter geweld met geweld zoodanig af, dat vele der bestrijders met bloede koppen heen dropen, waarna de gezegde Proest de stins *Wytma*, welke de proestdij toebehoorde, en geheel vervallen lag, weder liet opbeuven en versterken, om in het toekomstige tegen dergelijke ondernemingen gewapend te zijn.

WIJNGAARDEN, d. in den *Ableserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $\frac{3}{4}$ u. W. N. W. van *Gorinchem*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Sliedrecht*, gem. *Wijngaarden-en-Ruybroek*. De inw. vinden in den landbouw en de veeteelt hun bestaan.

De inw., die er allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Wijngaarden-en-Ruybroek*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een klein gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel.

De dorpschool wordt gemiddeld door 40 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den vierden Zondag in Julij.

WIJNGAARDEN, voorm. hofst., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *het Bildt*, arr. en $\frac{2}{4}$ u. N. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. N. van *Berlikum*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *St. Anna-Parochie*, waartoe zij behoort.

WIJNGAARDEN, voorm. kast. in *Rijmland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Lars (Tua)*.

WIJNGAARDEN (GROOT-), b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Heerwoude*, kant. en $\frac{2}{4}$ u. Z. W. van *Beesterswaag*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Langezwaag*, waartoe

het behoort, aan het voetpad, hetwelk uit de veenen van Aengwirdah, door de Zwagen, naar Gorredijk loopt.

WIJNGAARDEN (POLDER-VAN-), pold. in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*, palende N. aan den Alblas en aan den Zuidzijdsche-polder, O. aan Ruybroek, Z. aan den Polder-van-Sliedrecht, Z. W. aan Zuid-Matena, W. aan Noord-Matena.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 474 bund., waaronder 460 bund. 57 v. r. 20 v. ell. schotbaar land en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

WIJNGAARDEN (POLDER-VAN-), pold. in het eil. van *Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *DORDRECHT (POLDER-VAN-WIJNGAARDEN-VAN-)*.

WIJNGAARDEN-EN-RUYBROEK, gem. in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. *Sliedrecht*; palende N. aan de gem. Bleskensgraaf en Hofwegen, O. aan Molenaargraaf, Z. aan Giessendam-Giesson-Oudkerk en Sliedrecht, W. aan Papendrecht-en-Matena.

Deze gem. bestaat uit den Polder-van-Wijngaarden en den Polder-van-Ruybroek, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 650 bund. 71 v. r. 11 v. ell., waaronder 650 bund. 50 v. r. 80 v. ell. belastbaar land; telt 58 h., bewoond door 45 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 360 inw., die in den landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

Be inw., die allen Herv. zijn, onder welke 85 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Dordrecht*, ring van *Sliedrecht*, behoort. Van 1882 tot 1603 was deze gem. gecombineerd met *Sliedrecht*; van 1604 tot 1615 met *Bleskensgraaf*; van 1616 tot 1620 wederom met *Sliedrecht* en van 1620 tot 1623 werd zij door de Predikanten van den ring bediend, waarna zij afzonderlijk tot Predikant bokwam Izaäk BARETS, die in het jaar 1631 naar *Sliedrecht* vertrok. Het beroep is eene collatie van den Ambachtshoer.

Men heeft in deze gem. eene school te *Wijngaarden*.

Deze gem. is eene heerl., welke te leen gehouden werd in hooge jurisdictie van de graaflijkheid van Holland. FLORIS V, Graaf van *Holland*, verklaarde bij eenen open brief, gegeven te Medemblik, den 5 Mei 1285, dat zij eene oude vrije heerlijkheid was, en daarvoor gehouden moest worden: dat alle ballingen, uit 's Graven landen of steden gebannen, behalve die eenig verraad of moord tegens den Graaf of zijne kinderen gepleegd hadden, zich te WIJNGAARDEN mochten ophouden; dat de ingezetenen der heerlijkheid vrij zouden zijn van alle schattingen, van dienst, van het zoogenoemde heergevaart, van klokslag enz. Alle welke voorregten naderhand, te weten in het jaar 1445, op nieuws door FILIPS VAN BOURGONDIË als Graaf van *Holland*, zijn bevestigd.

Deze heerl. behoorde vroeger onder de bezittingen van het geslacht VAN BAEDERBROEK. In 1421 werd daarmede verleid Heer AREND VAN GRAY, Ridder, bij overgifte van Heer WILLEM VAN BAEDERBROEK; welke Heer AREND haar in het jaar 1452 verkocht aan GODSCHALK OEN, Baard- en Rentmeester-Generaal van Holland, Zeeland en Friesland, uit een oud adellijk geslacht te *Dordrecht* gesproten, hetwelk zich sedert dien tijd OEN van WIJNGAARDEN genoemd heeft. In het midden der vorige eeuw was Vrijheer van WIJNGAARDEN-EN-RUYBROEK, JAKOB BARON VAN RYT, Heer van *Waalwezel*, *Werkendam* en de *Werken*. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten, door den Heer BONAVENTURA CORNELIS DE LANGE van WIJNGAARDEN, woonachtig te Haarlem.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van zilver, met eene fasce van keel, beladen met een half te voorschijn komende (issant)

leeuw van goud en vergezeld van 15 liggende blokjes van sinopel, staande 8 en 4 boven en 3, 2 en 1, onder de fasce.

WIJNGAARDSCHE-DIJK (DE), dijk in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, welke zich in eene oostelijke rigting van Giessendam tusschen de gem. *Sliedrecht* en *Wijngaarden-en-Ruybroek* door naar Noord-Matena uitstrekt.

WIJNGAARDSCHE-STEEG (DE), weg in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, loopende in eene zuidelijke rigting van Wijngaarden naar Sliedrecht. Deze weg is in het jaar 1847 bezand.

WIJNGAARDSCHE-STEEG (DE), weg in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, gem. *Doorn*, in eene zuidelijke rigting, loopende van Doorn naar *Langbroek*.

WIJNGAARDSCHE-UITWATERING (DE) of de *Sliedrechtsche-Achterwetering*, water in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, welke aan de *Giessendamsche-Vliet* een begin neemt en tusschen de gem. *Sliedrecht* en *Wijngaarden-en-Ruybroek* door, naar de *Sliedrechtsche-Vliet* loopt.

WIJNGAARDSCHE-WEG (DE), weg in den *Ablasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*, loopende in eene noordelijke strekking van Wijngaarden naar den Rijsbrug, die over den Graafstroom ligt.

WIJNINGE-POLDER (DE), naam, onder welken oudtijds voorkwam en soms nog weleens voorkomt de *Oranje-Polder* in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, gem. *Bierliet*. Zie *ORANJE-POLDER*.

WIJNKOOPSBAAI (DE), ook wel de *Wijnkoopersbaai*, bij de inlanders *Palabokwanrator* genoemd, baai in *Oost-Indië*, in de *Indische Zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, aan de westzijde dier resid., tusschen de monding der *Tjibarenok* en den hoek *Sodong-parat* gelegen.

Deze baai wordt ter helft, namelijk van de *Tjibarenok* tot aan den mond der *Tji-mandiri*, door de kustgebergten van het vrije land *Soekaboemie*, en van de monding der *Tji-mandiri* zuidwaarts tot *Sodong-parat*, door die van het *Tjandjorsche* distrikt *Djampang-Koelon* gevormd. Zij werd in 1801, op last van het Gouvernement, door den Kapitein *Jan Cornelis Baane*, opgenomen en gepeld, uit wiens bevinding bleek, dat de baai tusschen den mond der *Tji-mandiri* en der *Tjibarenok*, aan de *Bantamsche* grenzen, voor middelmatige schepen bevaarbaar was en van tien tot twintig vademen goeden ankergrond opleverde. Haar omtrek bevat dertig en eenige palen; hare breedte in eene rechte lijn van den mond der *Tjibarenok* tot *Sodong-parat* kan men op tien *Engelsche Zeemijlen* begrooten.

Het aan deze baai voor eenige jaren opgerigte etablissement van koffij- en zontpakhuisen is van groot belang voor den handel en de welvaart der ingezetenen van deze zoo ver afgelegene distrieten.

Door de overstroming van 10 Januarij werd vooral aan deze baai veel schade aangerigt, terwijl daardoor veel vee verloren ging. — Er zijn in den laatsten tijd aan deze baai verdedigingswerken aangelegd.

WIJNKOOPS-EILAND (HET), eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche eil. Java*, 7° 28' N. B., 121° 42' O. L.

WIJNKOOSPUNT, kaap in *Oost-Indië*, in de *Indische-zee*, aan de Zuidkust van het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, W. van de *Wijnkoopersbaai*.

WIJNPOLDER (DE), voorm. pold. in *Staats-Vlaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*, N. van *Schoondijke*, die in de zestiende eeuw gevloeid en onder dien naam niet weder herdijkt is.

WIJNTERSEL, naam, welken de Meesterjensnaars gewoonlijk geven aan het d. WINTERLUS, in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Kempenland, prov. Noord-Brabant. Zie WINTERLUS.

WIJRDÉ, naam eener plaats, die men bij oude schrijvers vermeld vindt en waarvoor men het tegenwoordige Woerden, in het balj. van Woerden, prov. Zuid-Holland, houdt. Zie WOERDEN.

WIJRDEN, d. in Twente, prov. Overijssel. Zie WARDEN.

WIJNTGRAFT (DE) of DE WINDAAR, watertje in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Kempenland, prov. Noord-Brabant, dat in de Fostelsche vijvers, in de heide tusschen Oerle en Vessem, bij het geh. de Hulvermijl, onder Oerle ontspringt; noordwestwaarts boven Strijp eene geheel westelijke rigting neemt, de grensscheiding tusschen de gem. Strijp en Woensel-en-Eekart vormt en zich een weinig boven Eindhoven in de Gender ontlast.

WIJNVOORDEN, buurs. in Zalland, prov. Overijssel, arr. en 3½ u. N. van Deventer, kant. en 2 u. W. van Raalte, gem. en 10 min. N. van Wijke, aan den IJssel; met 14 h. en 120 inw. — In deze buurs. ligt de havon. Ahnem.

WIJSEND (DE), geh. in de Vier-Noorderkoggen, prov. Noord-Holland. Zie WIJZEND (DE).

WIJSSEL, geh. op de Middel-Veluwe, prov. Gelderland. Zie WESSEL.

WIJST, geh. in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Maasland, prov. Noord-Brabant, Eerste distr., arr. en 3 u. O. van 's Hertogenbosch, kant. en 1 u. Z. Z. O. van Oss, gem. en ½ u. Z. van Heesch; met 29 h. en ruim 180 inw.

WIJSTHOORN, doorgaans genoemd WIJSTER, geh. in Beilerding-spij, prov. Drenthe, arr. en 4 u. Z. van Assen, adm. en judic. kant. en 2 u. N. van Hoogeveen, gem. en 1 u. Z. van Beilen; met 48 h. en 300 inw. Men heeft er eene zomer- en winter bijschool, die ongeveer 60 leerlingen telt.

WIJTENHUIS (HET), HET WILTENHUIS of ST. AGATHA-KLOOSTER, KOOZEN-Nonnenklooster te Zwolle.

Dit klooster was in het eerste vierde gedeelte der vijftiende eeuw onder de leiding van DIERRIK VAN HAZEN, tweede Rector van het Klerkenhuis te Zwolle, buiten de Voerster, nu Kampenpoort, in de zoogenaamde Musschenhage gesticht; is kort na het jaar 1521 binnen de stad in de Bitterstraat, bewesten de Steenstraat, overgebracht. Het stond onder de bescherming van de H. AGATHA. De Nonnen, die het bewoonde waren door geene geloften maar enkel door den hand van eenen goeden wil verenigd. Van Paus EUGENIUS IV en diens opvolger NICOLAUS, ontving dit gesticht onderscheidene voorregten, terwijl zijne belangen niet minder door de Bisschoppen van Utrecht, RUDOLF VAN DIEPHOLT en DAVID VAN BOUWONDIË, werden bevorderd. Bij de kerkhervorming is het te niet gegaan en de gebouwen, van tijd tot tijd verkocht, zijn genoegzaam alle door burgerwoninghuizen vervangen.

WIJTGAARD, d., prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Leeuwarderadeel, arr. kant. en 1 u. Z. van Leeuwarden, 20 min. Z. W. van Wirdum, aan den straatweg van Leeuwarden op Heerensveen; met 30 h. en 220 inw.

De R. K., die er 200 in getal zijn, maken met die uit de dorpen Swichem, Wirdum en een gedeelte van Goutum eene stat. uit, welke tot het aartspr. van Friesland behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en ruim 600 zielen, onder welke 320 Communikanten, telt. De kerk aan de H. Maria Hemelvaart toegewijd,

is een langwerpige steenen gebouw, met eenen kleinen koepelken en van een orgel voorzien.

De 20 Herv. die er wonen, behooren tot de gem. *Wirdum*.

WIJTGAAERDVERVAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderdedel*, loopende van den straatweg bij Wijtgaard zuidoostwaarts aan, tot aan den eegenaamden Tjerneboek, en voorts oostwaarts tot aan de Flapbrug in den Tjaarderdiijk.

WIJTH (DE), pold. in het *Land-ean-Cuyck*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. 's *Hertogenboosch*, kant. *Grave*, gedeeltelijk gem. *Grave*, gedeeltelijk gem. *Velp*; palende W. en N. aan de *Maas*, O. aan de *Maas*, en de vestingwerken van *Grave*, Z. aan den *Maasdiijk* of den polder de *Mars*.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 146 bund. 32 v. r. 63 v. ell., als onder *Grave*, volgens het kadaster, 135 bund. 9 v. r. 28 v. ell., onder *Velp*, volgens het kadaster 15 bund. 23 v. r. 68 v. ell. Kr. staat daarin één h., zijnde eene boerderij, onder *Grave*. Hij heeft eene steenen sluis, wijd in den dag, 0.94 hoog 1.88, voorzien met een paar puntdentjes, waardoor hij op de Sluiskil van den pold. de *Mars* en voorts in de *Maas* van het overtollige water wordt ontlast. Het zomer peil is 6.30 boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, zes Hoemraden en eenen Penningmeester, welk bestuur tevens het beheer over den pold. de *Mars* heeft.

De bekading van dezen polder bestaat bijna geheel uit het natuurlijk terrein, hetwelk, wanneer de *Maas* tot 1½ voeten *Graafsch* peil is gestegen, overeenkomende met 9.56 boven A. P., begint over te loopen. Buiten dezen polder zijn geene rivierwerken in de *Maas* gelegd, dan drie kribben, welke van 's lands wege in 1848 aldaar gelegd zijn, ten einde het bed der rivier te verbeteren, vooral met opzigt voor de bevaarbaarheid.

WIJTMEN, *Wijtmens* of *Wijman*, ook wel eens verkeerdelijk *Wijtmens* gespeld, huurs. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1½ u. O. ten Z. van *Zwolle*, gem. *Zwollenkerispel*, 1½ u. N. O. van *Winderheim*; met 240 inw.

Deze huurs. komt reeds voor in eenen giftbrief van 1556. Door den watervloed van Februarij 1799 liep zij geheel onder.

WIJTVLIET (HET), geh. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr., kant. en ½ u. O. van *Goes*, gem. *Kattendijke-en-Oost-Beveland*, ½ u. W. ten Z. van *Kattendijke*.

WIJTVLIET (DE), voorm. water, prov. *Zeeland*, hetwelk uit de *Obster-Schelde* voortkwam, in eene noordwestelijke rigting ten O. van *Wolphaartsdiijk* voortschoot, op de hoogte, waar thans *Kortgene* ligt, den *Zandvliet* kruistte, en, hooger *Noord-Beveland* in twee partijen, *Beoosten-Wijtvliet* en *Bewesten-Wijtvliet*, onderscheidende, in den *Roompot* uitliep.

Van dit water, dat tusschen 1208 en 1247 is afgedamd en waarin later *Kattendijke* orees, vindt men nog overblijfselen in de krekken, welke onder *Woele* en *Vliete* en in het Oosten van den *Wissekerke*-polder gevonden worden.

WIJTVLIET (BEOOSTEN-), voorm. eil., prov. *Zeeland*, hetwelk door de *Wijtvliet* van *Bewesten-Wijtvliet* was afgescheiden, en thans het oostelijk gedeelte van *Noord-Beveland* uitmaakt.

Van dit eil. waren de gronden reeds voor de tiende eeuw aancen verbonden, met uitzondering van de *Colijnsplaat*, welke met *Worige-Zand* (*Orisant*), de *Last* en de tegenwoordige *Katsche*

Schorren, er van afgescheiden was door de Faal of Waal, in de kreek bij Colljusplaat nog voorhanden en voorheen door het Katsche rek zuidwaarts loopende.

WIJTVLIET (BEWESTEN), voorm. eil., prov. Zeeland, hetwelk door de Wijtveliet van *Beoosten-Wijtveliet* gescheiden was en thans het westelijke gedeelte van *Noord-Beveland* uitmaakt.

Toen het nog een afzonderlijk eil. was, lagen daarin, behalve de heerl. Vliete, met een dorp, als in eene krans Gijnters of Gerolfsdijk, Schotelingekerke, Kampen en Wissekerke. Alle deze plaatsen hadden kerken en kapellen. In de meesten woonden de Heeren op hunne burgten, en verscheidene dezer Noordbevelandsche Heeren hebben zich in de geschiedenis van het vaderland beroemd of berucht gemaakt, inzonderheid die van Kats.

WIJTWERT, gewoonlijk het Klooster-Wijtwert genoemd, voorm. kloost. in *Hunsingo*, prov. Groningen, op de helling van eene uitgestrekte terp of wierde in de onmiddellijke nabijheid van het dorp *Usquert*.

Dit klooster stamde van de Johanniter orde, was het rijkste hetwelk die orde in dezen oord bezat, en naar het schijnt, gesticht door een van de Heeren in den Oorlog, destijds Hoofdelingen van Middelstum, welke bij den kruistogt naar het heilige land of die orde omhelsd hadden of haar toegeneegen waren. De stichting van dit klooster moet reeds gebragt worden onder de dertiende eeuw, omdat men reeds ten jare 1304 een bulle van Paus BRUNICUS XI heeft, waarin het niet als een nieuw gesticht voorkomt. Ook schijnt dit klooster in betrekking gestaan te hebben met de Ridders van Malta, althans deze hadden hier hunnen Commandeur, zalks blijkt nog te meer uit een schoorsteenmantel met het jaartal 1464, versierd met hun wapen, in eene kamer van een der twee schoone boerderijen, gebouwd op de plaats of althans op de aanhoorigheid van dien, waar vroeger het klooster gestaan heeft; nog treft men in het zelfde gebouw, boven de deur van den ingang, eens in den muur gesneden zerk aan, waarop volgens sommigen de opdringing van het kruishout aan SIMON VAN CYRREUS, volgens anderen de legende van de Heilige VERONIKA, zeer fraai is uitgebijld; onder het stuk leest men het volgende tweeregelig versje:

⊙ mensche dit doe ick hoor bij /

Wat doe stu meer bij mij.

De commanderie bezat eertijds een huis te Groningen, het Wijtwertderhuis, gelegen in de Butjesstraat, hetwelk in 1623 werd verkocht. Er zijn nog onderscheidene ongedrukte brieven van voorhanden.

WIJTWERT (LUTJE-), geh. in *Fivelgo*, prov. Groningen, arr., kant. en 3 u. W. van *Appingedom*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Stedum*; met 7 h. en ruim 60 inw.

WIJVEKEEN (DE), vaarwater in *Zuid-Holland*, hetwelk uit den *Amer* naar het *Hollands diep* loopt.

WIJZEND, geh. in het halj. van de *Niederperkoggen*, prov. Noord-Holland. Zie *LANCRANS*.

WIJZEND, geh. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. Noord-Holland, arr. en 1 u. N. ten W. van *Hoorn*, kant. en 2 u. W. van *Hedemablik*, gedeeltelijk gem. *Nibbixwoude-en-Hauwert* en 3 min. N. W. van *Nibbixwoude*, waartoe dat gedeelte kerkelijk behoort; gedeeltelijk gem. *Zijkerspel-en-Benningbroek*, 10 min. Z. van *Benningbroek*, waartoe

dit gedeelte kerkelijk gerekend wordt en gedeeltelijk gem. *Midwoud-en-Oostwoud*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Midwoud*, waartos dit gedeelte kerkelijk behoort; met 26 h. en 150 inw., waarvan 15 h. en ongeveer 80 inw. onder *Nibbixwoude*, 3 h. en 12 inw. onder *Benningbroek* en 8 h. en 40 inw. onder *Midwoud*.

WIJZEND (DE), geh. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2 u. N. O. van *Hoorn*, kant. en ruim $1\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Enkhuizen*, gem. en 5 min. Z. van *Hoogcarspel*.

WIJZEND (DE), water, prov. *Noord-Holland*, dat zich ten N. O. van het Schermeer uitstrekt tot aan den ban van *Berkhout*, alwaar het eindigt, ter plaatse, waar vroeger eene sluis aanwezig was, door welke het door de *Luiwegslot* in eene andere kil overgebracht wordt, welke de *NAARSLoot* heet, en tusschen de gem. *Berkhout* ter eene, en die van *Avenhorn*, *Grosthuisen* en *Scharwoude* ter andere zijde voortloopt; voorts ontvangt het bij het dorp *Scharwoude* eene vaart, en vloeit daarna naar de stad *Hoorn*, alwaar het, na, tusschen die stad en alle de voornaamste plaatsen van *Noord-Holland*, zoo door zijnen loop als door de sloten die het van water voorziet, of welke wateren het ontvangt, eene gemeenschap gemaakt te hebben, zich in het *Hoornsche-Hop* ontlast heeft, door middel van eene sluis, sinds langen tijd niet meer aanwezig, alzoo de verzakking van den polder haar doelloos maakte. Thans echter wordt de *WIZEND* door drie watermolens uitgemalen in het *Hoornsche-Hop*.

WIJZEND (DE), water in de *Zeevang*, prov. *Noord-Holland*, dat ten O. van de *Beemster* zijn begin neemt, en aan de *Oosthuizer-ban* komt, alwaar het in twee vaarten verdeeld wordt, de eene de *IJe* genoemd, die zich naar de stad *Edam* en de andere naar de *ringslout* van de *Purmer*, beide ten zuiden gelegen, uitstrekken. Van de *IJe*, scheidt zich weder eene tak af, die, onder den naam van *WIZEND* noord-oostwaarts loopende, de gem. *Oosthuisen-en-Hobrede* van *Middele-en-Arwijk-en-Warder* scheidt, en, vervolgens eene oostwaartsche rigting aannemende, tegen de *Zuiderzee* uitloopt.

WIJZEND (DE ACHTER-), water in de *Vier-Noorderkoggen*, gem. *Wognum-en-Wadway*, loopende in eene westelijke rigting van den *Nieuwenweg* naar *Opmeer*, en scheidende de *Westeinderlanden* van *Zijbecarspel-en-Benningbroek* van die van *Wognum-en-Wadway* en *Spandbroek*.

WIKHOVEN, geh. in de *Meijerij* van 's *Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *UNKHOVEN*.

WIKION, naam, welke de *Negers* geven aan de koffijplant. *JACOBSDAL*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie *JACOBSDAL*.

WIKKEL, d., prov. *Friesland*, griet. *Gaasterland*. Zie *WIKEL*.

WIKKENBURG, adell. h. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, Zie *WICKENBURG*.

WIKRINGEN of WICKRINGEN, in het Fr. *WICKRANG*; geh. in de heerl. *Meyenburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 2 u. Z. W. van *Luxemburg*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Esch-aan-de-Alzette*, gem. en ruim $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Reckingen*; met 6 huizen en ruim 40 inwoners. Het behoort kerkelijk tot *Stembrücken*; waarvan het 20 min. ten N. N. W. ligt.

Het geh. *WIKRINGEN* heeft een eigen gemeentebosch, groot 9 bund. 24 v. r.

WILAARD of WILAARDENBURG, oudtijds *WIJLAARDEN-HENRYCK* of *WILARDEN-HENRYCK*, geh., prov. *Friesland*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u.

O. N. O. van *Leeuwarden*, tusſchen het Ouddeel en de Kurkmeer ; met 4 h. en 20 inw.

WILBERTSBERG, heuvel in de *Meijerij van 's Hertogenboſch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en 10 min. N. O. van *Hasselt*. Op dezen heuvel heeft eertijds eene kapel gestaan, aan den H. *Willibrordus* toegewijd, waarvan hij ſijnen naam ontleent.

WILBERTS-KAPEL, naam, welke men gemeenlijk geeft aan de *St. Willebroeds-kapel*, in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie *WILLEBROEDS-KAPEL*.

WILD, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenboſch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WILZ* (Hav).

WILD (HET), adell. b. in het graafſ. *Bergſ*, prov. *Gelderland*. Zie *WILZ* (Ds).

WILDBAAN (DE), landg. op den *Kelmenessom*, prov. *Gelderland*, distr. *Kelme*, arr. en 4 $\frac{1}{2}$ u. N. N. O. van *Arnhem*, kant. en 4 u. Z. O. van *Apeldoorn*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Brummen*; beſtaande uit een ruim en modern heerenhuis, dat ten deele door eene vifchrijke gracht en vijver van loopend water omgeven is, en verdere getimmerten en vruchtbaren boomgaard, moestuin, honn- en weiland, akkermaals en dennen bosschen, met laan van eiken-, lippen-, beuken- en anders boomen doorsneden, in het geheel groot 68 bund. 28 v. r. 50 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bemoond, door den Heer *Mr. H. A. C. Metelkerk*.

WILDEHOR of *WILZANOR*, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Appingedam*, gem., en Z. van *Delfzijl*.

WILDEHORNE (DE) of *WILZANOR*, ſtrek lands, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Haskerland*, arr., kant. *Heerenveen*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Joure*, waartoe zij behoort.

WILDE-LANDEN, ſtrek lands in *Staats-Klaandren*, in de bar. van *St. Jansteen*, prov. *Zeeland*, heelaande eene oppervlakte, volgens het kadaſter, van 103 bund. 97 v. r. 39 v. ell.

Vroeger was dit eene uitgestrekte, barre heide, naar welke zij den naam van *WILDE-LANDEN* heeft gekregen. Door de toenemende bevolking is deze ſtrek van lieverlede onder bebouwing gebragt, zoo dat die nu geheel in bouwland en bosch is herſchepen, hoewel het nog steeds een zeer onvruchtbare grond blijft.

WILDEMARKT (DE), heideveld, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, tusſchen *Balk* en *Bys*, waerop sinds onheugelijke jaren, op den 22. Augustus, kermis en veemarkt wordt gehouden, welke door vele menſchen uit den omtrek bezocht wordt, en waarbij het velema. wild en woest pleg toe te gaan; aan welke kermis, de van vaden opgeworpenen hantken, kuilen en andere beſteekenen vroeger herrienderen. Of nu dit oeroude landerwaaſ, welks oorsprong miſchien tot de heidensche volksfeesten opklimt, zijne naam van de vroegera. woeste, wilde vreugde der hantekers ontleent, is twiſfelachtig, oſchtoon het juist ons deze redenen in vroegeren tijd door 's Lands Staten is verboden geweest, en later altijd onder toezigt van het grietenijbeſtuur is gehouden.

WILDE-MOER, naam van eene voormalige ſtrek gronds in het verdronken *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, welke zich tusſchen de *Scheide* en *Vernoutsée*, over onderscheidene parochiën, uitſteekte, ongeveer 6 à 7000 gemeten gronds beoog en aan de stad *Goes* toebehoorde.

WILDENBORCH, ook *Ter-Wildemooſ* en *Wildesung* genoemd, landg. in het graafſ. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, arr. en 3 u. O. van

Zutphen, kant. en I u. Z. van *Lochem*, gem. en I½ u. N. O. van *Vorden*.

De eerste grondvesting van *WILDENBORCH* verliest zich in den nacht der tijden, en men kan hieromtrent, evenmin als omtrent den stichter, iets met zekerheid mededeelen; alleen weet men, dat de Heeren van *Wisch* dit huis, in de veertiende eeuw, bezeten hebben, ten aandenken van welk geslacht dan ook, in het bovenste veld van het wapen van den *WILDENBORCH*, de twee hoefijzers, genomen uit het helmteeken van het wapen van *Wisch*, gevonden worden.

In 1172 woonde *SWEDEN ROBERAERT* (zeker de derde zoon van *HELDRIK VAN WISCH*) op den *WILDENBORCH*. Een ouder broeder van *SWEDEN*, even als zijnen vader *HELDRIK* genoemd, wordt er van 1427—1459 aangetroffen, ofschoon het blijkens het leenregister, eerst in 1449 diens eigendom schijnt te zijn geworden. Tusschen dezen en den Hertog van *Gelder* had eens goede verstandhouding plaats, hetgeen met zijne onrustige nazaten geenszins het geval is geweest, want de woelzucht van zijnen zoon *JOHAN* en diens kinderen ging zoo verre, dat die van *Deventer* de geweldadigheden door die Heeren van *Wisch*, in het *Overijsselsche* gepleegd, moede, den vader in 1490 op het huis *WILDENBORCH* belegerden, terwijl die van *Zutphen*, zulka gelijkijdig den zoon, mede *HELDRIK* genaamd, op het huis *Wisch* deden. De belegeraars konden echter geen der beide huizen meester worden, doch rigtten niettemin in den omtrek veel schade aan, daar zij al het gebouwtje om den *WILDENBORCH* nederhieuwen, eer zij bij een verdrag, te *Doesborgh* gesloten, afrokken.

Dat de bewoners van den *WILDENBORCH* er hardnekkige verdedigers van waren, getuigen niet alleen de met gestolten lood tot kogels gevormde ketjies, waarmede zich de belegeraars aldaar verdedigden, maar ook de bestaande volksoverlevering, dat zij, gebrek aan leeftocht liebbende, hunne aanvallers wisten te misleiden, door, van tijd tot tijd, het laatst overgebleven varken, uit het hok te halen, en te doen schreeuwen als of het geslagt werd.

JOHAN VAN WISCH, niet kunnende rusten, vereenigde zich met *PELGRIN DE VOS VAN STREKWIJK*, Heer van *Putten*, plaatste zich aan het hoofd van den woesten, toen heerloozen, hoop krijgsglieden, de *grootte garde* genaamd, viel op nieuw in *Overijssel* en rigtte aldaar grootte verwoestingen aan. Bindelijk ondergingen die manschappen echter eens zoo volkomen nederlaag, dat zij geheel verstrooid of gevangen werden. Tot dese laatste behoorde ook den aanvoerder *HANS VAN BALLINGEN*, die, met vele anderen, door beulshanden werd ter dood gebracht. *JOHAN* zelf moest naar *Cleve* vlugten, doch keerde, na den in 1499 gesloten vrede, naar zijnen burg terug. Sedert hield hij de zijde der *Bourgondiërs*, de tegenstrevers van Hertog *KARL*, die, tot driemaal toe, den *WILDENBORCH* belegerde, zonder dien te kunnen innemen. Het moedig volhouden van den Hertog had niettemin ten gevolge, dat *JOHAN* zich, in 1512, aan hem onderwierp, en dat, bij een verdrag, het volgende jaar gesloten, bepaald werd, dat den *WILDENBORCH* voor beiden een open huis zijn soude.

Na dien tijd hield de Hertog op den burg maanden lang zijn verblijf en voerzag aldaar in zijne behoeft. Hij schijnt mede een gedeelte der vestingwerken achtereenvolgend te hebben doen slechten.

Later hield *ANNA*, des Hertogs natuurlijke dochter, op den *WILDENBORCH* een gedwongen verblijf, daar haar vader dezen burg haar tot een gevangenis deed verstrekken.

JOHAN VAN WISCH, werd in 1519 door zijnen kleinzoon JOACHIM, Heer VAN WISCH opgevolgd, wiens kinderloos overlijden, den burg deed vervallen op zijne moeder WALBURG, Gravinne VAN DEN BERGE, weduwe VAN WISCH, na welke het huis kwam aan hare dochter IRENGARD VAN WISCH, toen gehuwd aan GEORCK, Graaf VAN LIMBURG, Heer VAN STYRUM. In dit geslacht verbleef het tot VROUWE MARIA ELIZABETH, Vorstinne douairière van Nassau-Siegen, als erfgename haars vaders GEORCK KASST, Graaf tot Limburg en Bronckhorst, er in 1662 mede beleend werd. Terwijl zij het bezat werd het huis in 1665 door den Bisschop van Munster bezet. In het begin der achttiende eeuw in het geslacht der VAN HEYDEN gekoimen, ging het, 25 jaren later, door aankwettijking in dat VAN QUADT TOT WIJKRAEDT over, om in 1769 weder aan de Graven VAN LIMBURG STYRUM terug te keeren; de laatste bezitter uit dat geslacht droeg het leen in 1781 op aan DAMIAAN HUGO STARING en SOPHIA WYNANDA VERBURL, ouders van den voortmaligen bezitter, den Gelderschen Dichter, Mr. ANTONI CHRISTIAAN WINARD STARING, op den huize WILDENBORCH den 18 Augustus 1840 overleden, wiens kleinzoon Mr. JAN ISAAK BRANTS thans eigenaar en bewoner van dit landgoed is.

SLICHTENHORST laat in 1850 DEN WILDENBORCH door Hertog KARL vernielen. Bewijslijk is het, dat hij reeds den 16 April 1823 last gegeven had tot het slechten der wallen van het kasteel en het afbreken van de poorten, met verschooning van de voorste "poorte mitter kappe;" doch tot het afbreken der poorten kwam het ten minste niet, want die stonden er nog meer dan honderd jaren later, en aan de versterking van DEN WILDENBORCH werd telkens gearbeid.

Het is ondertusschen onloochenbaar, dat bij herhaling eene menigte afbraak van DEN WILDENBORCH weggevoerd is geworden, maar de weerbaarheid van de vesting, bij een geheel veranderd stelsel van aanval en verdediging van sterkten, kon met afbreken blijven bestaan, wanneer men aanneemt, dat het woonhuis in zijne oudste gesteldheid omringd en gedekt werd met vier of meer hooge torens, door even zoo veel hooge muren verbonden; brak men dit metselwerk slechts tot eene zekere laagte af, zoo behield men zware revetementsmuren voor bolwerken en gordijnen. De zware grondslagen, die weinig jaren geleden, nog telkens, bij zomerdroogte, in de huisgracht zich boven water vertoonden, ter plaatse waar een bastion was geweest, moesten als van zelve het vermoeden opwekken, dat zij voormaals een toren hadden gedragen.

Men vindt geene berigten wanneer het woonhuis, met de wachthuizen, het muurwerk van wallen en rondcelen, en de vier poorten, op één na (oudtijds de toren met de kap) zijn afgebroken; genoe, dat omtrent de helft der vorige eeuw, van al het oude niets meer overig was, dan die poort, waarvan de kap reeds vroeger in een gewoon huisdak was veranderd.

Thans maakt die poort, nog den naam van toren behoudende, schoon zij daarvan het voorkomen verloren hebbe, het middelstuk uit van de verruimde en door den tegenwoordigen eigenaar, in 1847 en 1848, volgens de plans van den bouwkundige E. S. HEYMER Mr. veranderde en nog verfraaide woning.

De gevangenis, onder het oude gebouw, dient nu tot eenen kelder. De gracht, waarin het huis stond, is gedempt, en men gaat niet meer over eens brug naar binaen. De toegang, voormaals met drie poorten afgesloten, is een open zijweg, alleen voor voetgangers bestemd, terwijl men thans met rijtuig, regt van voren op het huis komt. Kortom: behalve de zware baksteen en der oude poort, van

buiten, en hare dikke muren en gewelven, van binnen zichtbaar, is het aloude geheel verdwenen. Slechts verbergt nog de aarde, ter plaatse waar het kasteel, met zijne onderhoorige gebouwen, heeft gestaan, de breede grondslagen van hetgeen daar vroeger, in zijne dreigende houding, zoo langen tijd een aanstoot is geweest; en velerlei oorlogstuig, van den tijd af, dat men pijlen uit armborsten schoot, tot de dagen toen de haakbussen in gebruik kwamen, rondom het huis opgedolven, getuigt, hoe dikwijls hier het oorlog gewoed heeft; terwijl de menigte scherven van Keulse drinkkannetjes, tot in de dagen van Hertog KAREL toe, voor wijnglazen gebruikt, zoo wel als van zogenaaemde Jacoba's kannetjes, uit de oude slotgracht voor en na aan het licht gebracht, het bewijs leveren, dat men den gulden levensregel daar bij niet vergat, om de zorg met vreugd te verpoezen.

Vroeger bestonden de omstreken van den WILDENBORCH grootendeels uit moerassen of lage gronden, zoo als blijkt uit eene figurative, ruwe kaart, in 1564 door JOOST VAN CHANSVELDT opgemaakt. Nu echter ziet men, in plaats daarvan, weiden, bosschen, beteelden grond, beplante wegen; eene verandering, welke grootendeels is bevorderd door het daarstellen, in 1809, van een afwateringskanaal, ter lengte van bijna één uur gaans, voor dit landgoed naar de Berkel, door den toenmaligen eigenaar Mr. ANTONI CHRISTIAAN WILHARD STABINS.

Het landg. beslaat, met daartoe behoorende 131 bund. 76 v. r. 36 v. ell., gelegen in de gem. *Lochem en Laren*, eene oppervlakte van 444 bund. 72 v. r. 76 v. ell. (1).

WILDENBURCH, voorm. kast. te *Utrecht*, aan de westzijde van de *Oude gracht*, waarvan de poortweg op het *St. Jakobsveld* uitkwam, thans is het een woonhuis.

WILDENBURG (GROOT-), voorm. buit. in *Eemland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Amersfoort*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Lensden*, in de buurs. *Hamersveld*.

Dit voorm. buit., waarvan het heerenhuis is gesloopt, is thans eene gewone boerenhofstede, beslaande eene oppervlakte van 50 bund. 38 v. r. 10 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. SIMON VAN WALCHEREN, woonachtig te *Amersfoort*.

WILDER of WILDEREN, d. in het graafs. *Vroenhoven*, prov. *Limburg*. Zie WILDE.

WILDERD (DE), heide in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, uitmakende den zuidoostelijken hoek van de gem. *Dongen*, met slechts één huisje, aan den weg naar *Tilburg*, den Uittersten *Stuiver* genaamd.

WILDERHOF, geh. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie WILDERHOF.

WILDERT, geh. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $\frac{3}{4}$ u. Z. W. van *Breda*, kant. en $\frac{3}{4}$ u. Z. W. van *Ginneken*, gem. *Zundert-en-Werkhout*, $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Groot-Zundert*, $\frac{1}{2}$ u. van de Belgische grenzen; met 84 h. en 330 inw.

WILBERT (DE), water in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Berkel-en-Rodenrijs*, Z. van en tegen het dorp *Berkel*.

(1) Bij deze beschrijving hebben ons voornamelijk tot gids godlend het meermalen door ons aangehaalde werk: *Oud Nederland, in de uit vroegere dagen overgebleven burgen en kasteelen geschetst en afgebeeld door Mr. C. P. E. ROBIJN VAN DER AA*, waar ons eene fraaie plaat het huis Wildenborch vertoont, zoo als het vóór 1647 was, benevens het huis Wildenborch, in den *Gelaterschen Volks-Almanak voor 1838*, waar men het afgebeeld vindt, zoo als het zich in de zeventiende eeuw voordeed.

WILDERVANK, gem. in de *Veenkoloniën*, prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*, kant. *Zuidbroek* (2 k. d., 12 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de gem. *Veendam*, O. aan *Nieuwe-Pekela*, Z. W. aan de *Drentsche gem. Borger*, *Gassokke*, *Gisten* en *Auloo*, W. aan de gem. *Hoogezand*.

Deze gem. bevat het d. *Wildervank*, benevens een gedeelte van de kolonie het *Nieuwe-Stads-kanaal* en een klein gedeelte van de *Burger-compagnie*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4192 bund. 62 v. r. 91 v. ell.; telt 820 h., bewoond door 1124 huisgez.; uitmakende eene bevolking van 5450 inw., die meest in landbouw, scheepvaart, turfgraverij en andere, daaraan verbodene, bedrijven, hun bestaan vinden. Er zijn ongeveer 50 boerderijen van den eersten en 80 van den tweeden rang; 55 schepen van 60 tot 210 gemeten zectonnen voor de buitenlandsche vaart, meest kof-, tjalk- en smakschepen, en 72 schepen voor de binnenlandsche vaart. Voorts heeft men er 8 scheepstimmerwerven, 2 lijhanen, 3 mast- en blokmakerijen, 6 linnenwevetijen, 2 bierbrouwerijen, 1 wind-koorn-, 2 koorn- en pel-, 1-koorn- en schors-, 3-olie- en 7 paard-grutmolens, 1 moot- en brandewijnstokerij, 1 steen- en pannebakkerij en 1 boekdrukkerij.

De oppervlakte dezer gem. is voor den aanvang der stichting geheel met hoog veen bezet geweest, hetwelk achterevolgens in een tienderd vijftigtal jaren tot turf is afgestoken en vergraven, terwijl de ondergrond tot vruchtbaar bouw-, wei- en boschland is gemaakt. Slechts een klein gedeelte hoogveen is thans nog aanwezig, en van de geheele oppervlakte is ongeveer 3400 bund. tot teel-, wei- en boschland aangelegd.

Het was zekere **ADRIAN' GEERTS**, ook *Wildevank* en *Wildervank* genaamd (1), afkomstig uit het graafsch. *Bentheim*, die den grondslag heeft gelegd tot den aanleg van het dorp *Wildervank* en het naburig *Veeindam*. Berstgenoemde plaats is dan ook naar hem genoemd. Hij begon den aanleg in 1647, is den 24 November 1662 overleden, en in de toef nog niet volbouwde kerk der *Hervormden te Wildervank* begraven. Hij heeft eene groote uitgestrektheid veen, in dezen omtrek gelegen, in erfpacht bezeten. De kolonie het *Stads-kanaal* is door de stad *Groningen* aangelegd en wordt jaarlijks nog uitgebreid. Zie voorts het art. *STADS-KANAAL*. In de hoofdvaart van de *Wildevank* en het *Stads-kanaal* liggen vier sluisen, *verlaten* getoetend, tot opochtutting van het water.

Een aanzienlijk gedeelte grond met heide bezet. *Dalland* genaamd, waarvan thans jaarlijks een gedeelte onder bebouwing wordt gebragt, kan nog tot bouw- en weiland worden bekwaam gemaakt; het ontbreekt echter den eigenaren grootendeels aan de noodige mest-speciën. In 1712 werd hier doot den veenboer *JAN KRUIS* de eerste hei- en veengrond gebrand, om boekweit te teelen; hetwelk later ook in geheel Noord-Duitschland veel opgang gemaakt heeft, ofschoon het eene Nederlandsche vinding was.

Men heeft in het d. *WILDERVANK* twee gegravene hoofddiepen, het *Ooster-diep* en het *Wester-diep* genaamd, ieder een uur gaans lang en evenwijdig in eene rechte lijn Z. Z. W. en N. N. O. loopende,

(1) Hij komt mede wel eens onder den naam van *PAER* voor, doch dit is een scheldnaam, dien men hem gaf omdat hij, bij gebrek van eenen Predikant, zelf godsdienst-eefening hield.

benevens een aantal kleinere kanalen, wjken genoemd, die de landen regelmatig doorsnijden en in de hoofddiepen uitloopen. Van twee meren, welke oudtijds hier in het veen aanwezig waren, het Hoedmans-meer en het Zwänen-meer genoemd, vindt men nauwelijks eenig spoor meer. Langs de beide hoofddiepen loopen twee wegen, waarvan de eene, in de jaren 1846, 1847 en 1848, tot eenen grindweg is aangelegd, welke in verbinding is gebragt met den grindweg naar Assen.

De Herv. in deze burg. gem., ruim 4500 in getal, behooren tot twee afzonderlijke kerkgemeenten, eene te *Wildervank* en eene te *Stads-kanaal*, welke laatste ook nog gedeeltelijk onder de gem. *Onstwedde* behoort, omdat de kolonie *Nieuwe-Stads-kanaal* ouder de beide burgerlijke gem. *Wildervank* en *Onstwedde* ligt. Die te *Wildervank*, behoorende tot de klass. en ring van *Winschoten*, was eerst met die van *Veendam* vereenigd, doch werd in het jaar 1768 daarvan afgescheiden. Zij telt thans 800 Ledematen. De eerste, die er, na de afscheiding, het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Onius Oonkms*, overleden in 1753. Het beroep is eene collatie van de Hoofddeelgenooten in de veenen, van de Kerkvoogden en Kerkeraadsleden.

De Doopsgez., die er ruim 60 in getal zijn, behooren tot de gem. *Veendam-en-Wildervank*. — De Evang. Luth., van welke men er 170 telt, behooren tot de gem. van *Wildervank-en-Veendam*. — Ook is er eene gem. van Christelijk Afgescheidenen, welke tot eersten Leeraar had *Jacob Gezants Huism.* — De R. K., die er 370 zijn, behooren tot de stat. van *Veendam-en-Wildervank*. — De 180 Ikr., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van *Veendam* gerekend.

Men heeft in deze gem. vier openbare scholen voor het lager onderwijs, twee te *Wildervank* en twee te *Stads-kanaal*, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 800 leerlingen bezocht worden.

Het d. *Wildervank* ligt 3 u. Z. W. van *Winschoten*, 2 u. Z. van *Zuidbroek*. Men telt in dit d., hetwelk in de lengte gebouwd is, 340 h. en 3900 inw.

De Herv. kerk, welke in 1687 is ingewijd en vijf grafkelders heeft, werd in 1777 aanzienlijk vergroot, waardoor de ruimte meer dan verdubbeld is. Het is thans een sterk en deftig gebouw, in 1854 versierd met eenen koepeltoren en een sland uurwerk; de toren is voorzien met twee klokken, waarvan de grootste in 1764 en de kleinste in 1854 gegoten is. De kerk heeft geen orgel.

De Evang. Luth. kerk, die in het jaar 1700 gesticht en in 1700 vergroot is, is een seer net, door de deelhebbers in de vervoering geschonken, gebouw, zonder toren of orgel.

De kerk der Christelijk Afgescheidenen, in het jaar 1842 gesticht, is een doelmatig gebouw, zonder toren of orgel.

Wildervank is de geboorteplaats van den Godgeleerde *Hermanus Vanna*, geb. in Mei 1697, † 1 Junij 1787, als Hoogleraar in de Godgeleerdheid, Kerkelijke geschiedenis en Academieprediker te *Franeker*, alsmede van den Geneeskundige *Rubolpus Forster*, geb. in 1750, † 1807, als Hoogleraar te *Harderwijk*.

Men heeft er een Distributiekantoor voor de brievenposterij. Ook zijn er: een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 2 Januarij 1837 is opgericht en ongeveer 50 leden telt, en een *Zemanscollegie*, genaamd *de Harmonie*, opgericht in 1859, tellende ongeveer 70 gewone en 70 honoraire leden;

de vlag is wit, met onder en boven eenen rooden rand, in den bovenhals een Hollandsch hoekje, in den onderhals eene gele W en in het midden een zwart nummer.

Men heeft te WILDERVANK twee paarden- en beestenmarkten, van welke de eene invalt den laatsten Donderdag in April en de tweede den tweeden Dingsdag in October.

Het wapen dezer gem. was eertijds het zelfde als dat van Veendam; doch bij de kerkelijke scheiding van *Veendam* en WILDERVANK, kreeg het laatste een wapen de Herv. kerk voorstellende; het eerste behield zijn wapen. Zie VEESDAM.

WILDERVANK-EN-VEENDAM, Evang. Luth. kerk. gem., prov. Groningen, ring van Groningen; met eene kerk te Wildervank en 290 zielen, onder welke 190 Ledematen.

Deze gem. heeft omstreeks 1686 eenen aanvang genomen, toen zij werd opgericht door den Proponent CHRISTOPH GRASSOFF, geboortig van Hamburg. Hij bediende wekelijks deze gem. en die van *Sappemeer*, tot in 1698, toen GRASSOFF ter laatstgemelde plaats bleef en te WILDERVANK-EN-VEENDAM beroepen werd de Oostfriesche Proponent OVERLANDER. De eerste vaste Predikant alhier was HOLTZAPFFEL, die er in het jaar 1700 kwam en in het jaar 1704 vertrok. Van 1756 tot 1761 stond hier JOHANNES SCHEVING, die in het laatstgemelde jaar, als Predikant bij de Nederduitsch Evang. Luth. gem. te Lissabon, derwaarts vertrok. Bij vacature ontvangt men eene nominatie van de Commissarissen van het liefdefonds te Amsterdam, waaruit de kerkeraad en mansledematen eene keus doen.

WILDEVENEN (DE) of HONDERDVOERTIGMORGEN, pold. in *Schieland*, prov. Zuid-Holland, arr. Rotterdam, kant. Hillegersberg, gem. Moerkapellen-de-Wildeveenen; palende N. aan Benthorn en Hoogeveen, O. aan den Achterafische-polder-van-Waddinxveen, Z. aan de Zuidplas en den Tweemans-polder, W. aan de Rotte en de Honderdvoertigmorgen.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 533 bund. en wordt door 7 molens, op de Rotte, van het overtollige water ontlast. Het land ligt 4,67 ell. onder A. P. In dezen pold. ligt het d. Moerkapelle.

WILDEVELD, landstreek in *Hunsingo*, prov. Groningen, tusschen Maarhuizen en Lutkehuizen, gedeeltelijk gem. Winsum, gedeeltelijk gem. Leens, grenzende ten N. en O. aan de puiweg en trekvaart van Mensingeweer naar de Winsumer Looptil, ten Z. O. aan het Winsumer-Zijldiep, ten Z. aan Lutkehuizen, ten W. aan Groot-Maarlgt-en-Mensingeweer, 138 bund. groot, met drie boerehofsteden, waaronder eene van den zelfden naam.

WILDHOEF, buit. in het balj. van *Bruderode*, prov. Noord-Holland, arr., kant. en 1 u. N. W. van *Haarlem*, gem. Bloemendaal-Tetterode-Aalbertsberg-en-de-Vogelenzang, in het d. Bloemendaal.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 74 bund. 80 v. r. 55 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer Mr. J. P. A. VAN WICKERVOORT CROMMELIN, woonachtig te Amsterdam.

WILDHOF, voorm. adell. h. in *Delfland*, prov. Zuid-Holland, arr. en 2 u. Z. van 's Gravenhage, kant. en 1½ u. W. van Naaldwijk, gem. 's Gravezande-en-Zand-Ambacht, ½ u. N. van 's Gravezande.

Thans is het eene tuinderij, beslaande; met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 4 bund. 37 v. r. 50 v. ell., en wordt

in eigendom bezeten door den Heer VAN DEN AKKER, woonachtig te 's Gra-
vezande.

Boven de deur leest men :

IK WERK HIER OP HET LAND,
DAARIN SCHEP IK BEHAGEN,
EN HOOP, DOOR GODESHAAD,
VEEL VRUCHT DAARVAN TE DRAGEN;
DAAROM WIL IK HET VLIJT
EN LUST NIJN FLIJT BETRACHTEN,
EN DAN DOOR LIJDEZAANHEID
DEN ZEGEN GODS VERWACHTEN.

WILDINGE, voorm. griet., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, welks grietman in December 1314, den burgeren van Harderwijk een brief van vrijgeleide gaf, om in de landen der Stellingwerfers te komen verkeer en wederkeer en; met verbod aan hunne ingezetenen, om de gemelde burgers aan lijf noch goed te moeljen, op verbeurte van tachtig pond (104 guld.). Men vermoedt dat deze griet. het tegenwoordige HENKLUER-OLDEPRAERT-EN-NOORDWOLDE is.

WILDILUST, buit. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. N. van *Leyden*, kant. en 2 u. N. O. van *Noordwijk-Binnen*, gem. *Lisse*.

Dit buit., wordt in eigendom bezeten door den Heer COENHAAD JACOBUS TREWICK, woonachtig te *Leyden*.

WILDRUST, hofst. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. N. N. O. van 's *Gravenhage*, gem. *Wassenaar-en-Zuidwijk*, N. W. van *Wassenaar*.

WILDT (DE), buurs. en landg. in het graafs. *Bergk*, prov. *Gelderland*. Zie WILT.

WILDT (DE), oude naam van het landg. *Rys*, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*. Zie RYS.

WILER, d. in het graafs. *Vroenkouen*, prov. *Limburg*. Zie WILAN.

WILERI, uitgestrekt woud in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Samarang*, op de grenzen van *Pokalongan*.

Dit woud is 7 u. gaans in de lengte; daarin wordt veel djatihout aangetroffen.

WILGUM, voorm. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*, aan de oostzijde der *Be*, dat bij den waterloed van 1277 door den *Dollard* verzwolgen is.

WILHELMINA, voorm. batterij en blokhuis in *Staats-Vlaanderen*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, distr. en 4 u. N. O. van *Stuis*, arr. en 3 u. Z. van *Middelburg*, kant. en 3 u. N. van *Oostburg*, gem. en ½ u. W. van *Breskens*, 10 min. W. van het *Fort Frederik-Hendrik*.

Het blokhuis is eerst in 1830 gebouwd voor 30 à 40 man bezetting en diende tot bescherming der gemeenschap tusschen genoemd fort en *Willem I*. De batterij, welke daarbij achter tegen de duinen lag, bestreek bij laag water een voorstrand van 200 ell. breedte.

WILHELMINA, voorm. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, rechts in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. *Haarlem*, benedenwaarts aan het verl. *Land-van-Santi-Gron*; thans een gedeelte uitmakende van den houtgr. *Wilhelmina-Catharina-FredERICA-en-de-Nieuwe-Hoop*.

WILHELMINA-CATHARINA-FREDERICA-EN-DE-NIEUWE-HOOP, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacca*, ter rechterzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan den

houtgr. Haarlem, benedenwaarts aan den verl. houtgr. Pistersberg; 3250 akk. groot.

WILHELMINADORP, veelal het NISWANNONF genoemd, d., prov. Zeeland, distr., arr., kant. en $\frac{1}{4}$ n. N. N. O. van Goes, gem. *Kattendijke-en-Oost-Beveland*, 1 n. W. N. W. van *Kattendijke*, in den *Wilhelmina-polder*, aan de haven van Goes, langs welke de meeste huizen ter weerszijden gelegen zijn.

Dit dorp is sedert het begin dezer eeuw ontstaan. Nadat in het jaar 1808 de tegenwoordige Wilhelmina-polder, toen Lodewijks-polder, was ingedijkt, begon men in 1812 enkele verblijven op te slaan aan het einde van den langen weg, die het gedeelte des polders, ten westen van de Goeche-haven gelegen, in de volle lengte doorsnijdt. Daar, nagenoeg ter halver wege van Goes naar het Sas, waar eene dubbele ophaalbrug over de haven gelegd werd, om de hoofdwegen te doen kruisen en de gemeenschap tusschen de beide hoofdafdeelingen van den Lodewijks-polder mogelijk te maken, daar bood zich de meest geschikte plaats aan, om in den polder een bleetjend dorp te doen verrijzen. De Heer GUALTHERUS JACOB VAN DEN BOSCH, die destijds het beheer had over den WILHELMINA-POLDER, vormde daartoe het plan, en het dorp verrees zoo speedig, dat bij besluit van Z. M. Koning WILLEM I, d.d. 8 Maart 1815, het dorp verneemd werd naar wijlen H. M. Koningin FREDERIKA LOUISA WILHELMINA († 12 October 1837) en daaraan de naam toegekend van WILHELMINADORP, gelijk de naam van Lodewijks-polder toen ook in Wilhelmina-polder veranderd is. Van toen af werden aldaar, naar een vast plan, woningen aangebouwd. Vele dezer woningen zijn dubbele huizen, van hout opgetrokken en zonder verdieping. In het jaar 1817 verrees voorts de eerste meestof; in 1820 word aan de tegenovergestelde (de oostelijke) zijde der haven een tweede opgetrokken. En nadat nu 's mans oudste zoon IMME GUALTHERUS JACOB VAN DEN BOSCH er in 1831 voor sich zelve eene woning had doen bouwen, verrees er allengs meer gebouwen, zoo dat men er nu reeds 92 huizen, bevolkt met ongeveer 550 zielen, telt, die meest allen in den landbouw en de scheepvaart, met veel doortogt naar Goes, hun bestaan vinden, terwijl de beide genoemde fabrieken, in 1840, met eene calicotweverij vermeerderd zijn, doch waarin alleen des winters gewerkt wordt door jonge lieden, die in dat seizoen geen werk op het veld kunnen vinden. Ook is er een steenen windkorenmolen.

Van de inw., die nagenoeg allen Herv. zijn, hadden zich aanvankelijk de meesten vrijwillig bij de kerkelijke gem. *Kattendijke* gevoegd, doch zijn in het jaar 1841 daarvan afgescheiden en maken thans, met de overige uit den Wilhelmina-polder en die van het voormalige Oost-Beveland, eene kerkelijke gemeente nit, welke tot de klass. en ring van Goes, eerste sectie, behoort; nagenoeg 550 zielen, onder welke 250 Lodematen, telt, en tot eersten Leeraar ontving ABRAHAM JACOBUS JOHANNUS WARNSIACK, die in 1847 naar 's Heer-Abtskerke is beroepen en toen vervangen is door JACOBUS WILLEM LEM. Het beroep geschiedt uit een drietal, hetwelk van wege de gemeente Z. M. den Koning wordt aangeboden. De in 1840, even als de pastorie op kosten van de belanghebbenden in den Wilhelmina-polder, gebouwde en den 7 Maart 1841, door Ds. JOHANNES AB UTRECHT DRESELHUIS, Predikant te Wolphaertsdijk, ingewijde kerk staat landwaarts in. Zij is gebouwd volgens een ontwerp van den Heer ISAAC WARNSIACK, Architect te Amsterdam, en voldoet uitnemend door eenvoudigheid, die niettegenstaande de weinige uitgebreidheid den indruk verwekt, welken den

bouwmeeſter zich voorgesteld heeft. Het is een eenvoudig, langwerpig vierkant gebouw, met een koepeltorentje, doch zonder orgel. Zij heeft, bij eene breedte buitenwerks van 15,10 ell., eene lengte van 19,30 ell., tot het plafond eene hoogte van 7,20 ell. en tot den nok van 10,30 ell., en bevat, door middel van aangebragte galerijen, vijf honderd goede zitplaatsen. De toren, waarin een uurwerk is geplaatst, heeft de hoogte van 17 ell., zonder de naald. De benooidigheden tot eene waardige bediening van doop en avondmaal zijn door den Heer Baron HUYSEN VAN KATTENDIJK, aan de gemeente verleend; terwijl de Heer WILLEM HENDRIK WARRENCK te Amsterdam, een eenvoudig maar smaakvol bewerkt doopvont aan de gemeente ten geschenke heeft gegeven. Het overigs amcublement werd door de gemeentelieden bekostigd.

De in 1825 gebouwde school, wordt gemiddeld door 40 leerlingen bezocht. Ook is er eene bewaarschool, in 1842 opgericht, waarvoor in 1846 een opzettelijk daartoe ingerigt gebouw is opgetrokken (1).

Het wapen is een doorsneden (coupé) veld van sinopel en sabel, hebbende over het geheel een kruis, waarvan de staande armen van zilver en de liggende van goud zijn, op het midden beladen met een schildje van azuur met eene gekroonde W. van goud.

WILHELMINA-POLDER (DE), vroeger de **LODSEWIJK-POLDER**, pold. prov. Zeeland, distr., arr. en kant. *Goes*, voor het grootste gedeelte gem. *Kattendijke-en-Oost-Beveland*, maar ook gedeeltelijk gem. *Wolphaartsdijk*, en voor een zeer klein gedeelte gem. *Kloetinge*; palende N. aan de Zuidkreek, N. O. aan het voorm. eil. Oost-Beveland, O. aan de Schelde, Z. aan het eil. Zuid-Beveland, waarvan het tegenwoordig een gedeelte uitmaakt, W. aan Wolphaartsdijk.

Deze pold. is slechts eene voortzetting der verlanding tusschen den Zuidvliet en het Schenge, waarvan het *Wolphaartsdijksche-Sabbinge* de kern uitmaakt. Bij dit voormalig eiland was in 1429 de belangrijke polder *Hongersdijk* aangewonnen, doch deze geheele aanwinst werd echter in 1551 weder verloren. Zes en veertig jaren later werd wederom een gedeelte herwonnen, doch lang duurde het, eer de invloed, die de afdamming der Zwake op de Zeeuwsche stroomen uitoefende, zich ook hier onweerstaanbaar deed gevoelen. Van de verrchillende schorren, welke dien ten gevolge het hoofd opstaken, *Hongersdijk*, de *Onbekende* of *Mosselbank*, *Goenje* en de *Slurf*, werd de laatste het eerst beverscht. Zij maakte de kern uit van het latere Oost-Beveland, hetwelk, ofschoon niet wel 255 gemeten (104 hond.) halende, in 1708 bedijkt is. Over de rondom gelegen gronden twistte men tot in 1809. Toen echter had, ten gevolge van aangegane overeenkomsten, eene algemeene bedijking dier schorren plaats, en werd het eiland *Wolphaartsdijk*, door afdamming van de Schenge op den noordwesthoek van den *Goeschen-polder*, aan de eene, en door vasthechting aan het westelijke punt van Oost-Beveland en de vereeniging van het oostelijke punt van laatstgenoemd eiland met *Kattendijke*, ook aan de andere zijde, met Zuid-Beveland vereenigd. Op last van den Directeur-Generaal van den Waterstaat van het Koninkrijk Holland, d.d. 29 April 1808, werd er een plan van bedijking ontworpen. Bij besluit van Koning *Lodewijk*, van 30 December 1808,

(1) Hen, die meer omtrent dit dorp en den hier volgende **WILHELMINA-POLDER** verlangten te weten verwijzen wij naar het werkje van onsen geleerden medearbeider **J. AB UTRECHT DASSALUIS**, getiteld: *Tweetal loerredonen, ter inwijding van eene nieuwe gemeente en kerk te Wilhelmina-dorp en ter bevestiging van eenen jongen Leeraar. Goes, 1841.*

no. 30, werd vastgesteld, dat de nieuwe polder den naam zou dragen van **LODEWIKS-POLDER**, welke naam sedert het reeds aangehaalde besluit van Z. M. Koning **WILLEM I**, d.d. 8 Maart 1815, veranderd is in **WILHELMINA-POLDER**. Eindelijk werden den 6 April 1809, in naam van de gezamenlijke grondeigenaren; de schorren van Goenje, Hongersdijk, de Onbekende of Mosselbank, benevens die van Oost-Beveland of de Slurf, publiek te Amsterdam geveild en acht dagen later bij afslag verkocht; niet alleen met het regt, maar ook met de verplichting om ze te bedijken, op die wijze en met die werken, welke er bij waren aangewezen. Daarenboven moest de koper eene haven voor Goes laten graven, eerst door de Mosselbank en verder door het zoogenaamde Hondengat; aan het einde van die haven moest hij eene schut- of kolksluis van bepaalden inhoud leggen, en nog verder westwaarts weder eene buitenhaven, van opgegevene lengte, breedte en diepte. De stad Goes moest voor al deze werken, in vier termijnen, aan den koper uitbetalen eene som van 100,000 guld.; de nieuwe landen vrij laten uitwateren; de eens voltooidde werken verder zelve onderhouden; den koper of koopers de vrije vaart door de haven vergunnen en den ingezetenen van den nieuwen polder, ten aanzien van sluisgelden enz. gelijke regten met de stedelingen toekennen. Daarentegen moest de koper weder aan die stad kosteloos afstaan eene bepaalde hoeveelheid gronds voor eene sluiswachterswoning, en nog 3,000 guld. storten voor den opbouw daarvan. Eindelijk moest hij almede, aan de noordzijde der haven eenen weg maken van ten minsten 24 voeten (7,53 ell.) breedte, die, ja wel zijn eigendom zou blijven en voor de helft door de stad Goes onderhouden worden, maar die toch altijd een openbare weg moest blijven. Bij alle deze bezwarende voorwaarden, werden de gezamenlijke schorren voor eene som van 650,000 guld. toegewezen aan eene vereeniging te Rotterdam, uit 25 leden bestaande en den Heer **WILLEM STANHOFF** aan het hoofd hebbende. De bedijking zelve kostte nog ongeveer 500,000 guld. Zij werd intusschen gelukkig volbragt en met haar waren 1663 bund. 62 v. r. 48 v. ell., waaronder 1434 bund. 46 v. r. 64 v. ell. schotbaren grond, aan de wateren ontworpen, waarvan onder *Kattendijke-en-Oud-Beveland*, volgens het kadaster, 1363 bund. 88 v. r. 65 v. ell., onder *Wolphaartsdijk*, volgens het kadaster 232 bund. 42 v. r. 53 v. ell., en onder *Kloetinge*, 31 bund. 61 v. r. 32 v. ell. Men telt er 88 h., behalve 7 kapitale boerenhofsteden met 3 groote schaapskoojen, meest allen onder *Kattendijke-en-Oost-Beveland*. Deze polder wordt door 2 sluizen, op de Schelde, van het overtollige water ontlast. Het bestuur berust bij de maatschappij der eigenaren van den polder.

WILHELMINA-POLDER, pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Commissiegebied*, prov. *Zeeland*, arr. *Middelburg*, kant. *Oostburg*, distr. *Sluis*, gem. *Biersliet*. Hij ligt als een halve maan of winkelhaak ten noorden van den Pieters-polder en den Helena-polder, zich ten oosten van laatstgenoemden polder ombuigende; hij is $1\frac{1}{2}$ u. lang, maar zeer smal; palende N. aan de Hoofdplaat, O. aan den Heukels-polder, Z. aan den Helena-polder en den Pieters-polder, W. aan den Helena-polder en aan den Jongen-Zacharias-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1774 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 343 bund. 8 v. r. 84 v. ell., daaronder begrepen de voorgroonden in den Hoofdplaat-polder. Hij is schotbaar groot 296 bund. 54 v. r. 68 v. ell.; daarin staan geene huizen. Het overtollige water ontlast hij in den Zouten-polder, en vandaar door de zeesluis in den Braakman. Het polderbestuur bestaat uit een

Gezwoenen en een Ontvanger-Griffier. In de dijkkaasje van dezen polder zijn begrepen de voorlanden van den Jonge-Zacharias-polder-Tweede gedeelte; bekend onder den naam van den Jonge-Zacharias-polder- Derde Deel, zij vormen een kleine driehoek, van het vorige door eenen landweg afgescheiden; daarin staan 2 huizen, zijnde gem. IJzendijke. Zie ZACHARIAS DERDE-DEEL [DE JONGE-].

WILHELMINA'S-BURG, voorheen genoemd LEROUWSTEN, buit. in Delfland, prov. Zuid-Holland, arr. en 1½ u. O. van 's Gravenhage, kant., gem. en 20 min. N. O. van Voorburg, aan de Delftsche Vliet.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 6 bund. 75 v. r. 88 v. ell.

De latere naam erlangde het buitengoed, toen het, omstreeks het jaar 1821, het eigendom werd van twee geweene staatsdames, van wijle de Koninginne moeder, Prinses WILHELMINA van Pruisen.

WILHELMINA-SLUIS (DE), schutsluis van het Zederik-kanaal, in het Land-van-Vianen, prov. Zuid-Holland, in den Zuider-Lekdijk, ten O. bij Vianen, met Sasmeester-, en Sluiswachterswoning.

WILHELMINA'SOORD, een der drie gewone koloniën der Maatschappij van Weldadigheid, gedeeltelijk in Dieverder-dingspil, prov. Drenthe, arr. en 6 u. Z. W. van Assen, adm. en judic. kant. Meppel, gem. en 20 min. N. van Vledder, en overigens prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. Stellingwerf-Westeinde, arr. en 8½ u. Z. O. van Heerenveen, kant. en 2 u. Z. ten O. van Oldeberkoop, ½ u. Z. Z. O. van Noordwoelde, waartoe dat gedeelte behoort; met 100 h. en 600 inw.

WILHELMITEN (KLOOSTER-VAN-), voorm. kloost. te Heesch, in de Meijerij van 's Hertogenbosch, kw. Maasland, prov. Noord-Brabant. Zie HEBELSVOORT (DE).

WILHELMUSBAAI, baai in Oost-Indië, in de Indische-zee, aan de noordsijde van het eil. Damma, een der Zuidooster-eilanden-van-Banda.

Deze baai is tegen het Noorden geheel open en heeft slechten ankergrond. — Het dorp Kaain, dat deze baai omzoomt, wordt als de hoofdplaats van het eiland beschouwd, en was certijds de zetel van het Nederlandsch bewind.

WILHELMUSBURG, fort in Oost-Indië, op de Noordkust van het eil. Damma, een der Zuidooster-eilanden-van-Banda, niet ver van het dorp Kaain. Het fort ligt, aan de Westzijde van den mond eener kleine rivier in de diepte van de Wilhelmsbaai.

Het eerste fort werd in 1646 gebouwd; het tegenwoordige is in verval, zoowel als de Kotta-Compagnie, welke te Kaain en de kerk, die aldaar, midden in het dorp staat. Gedurende eenige jaren is er een Zending geweest, maar deze is in 1847 weder vertrokken.

WILHELMUSPOLDER, pold. in Staatsvlaanderen, in Hulster-Ambacht, prov. Zeeland, arr. Goes, kant. en distr. Hulst, gem. Hontenisse; palende N. aan den Noordijkpolder, O. aan de Wester-Schelde, Z. aan den Kruispolder, W. aan den Zandepolder en den Mariapolder.

Deze polder, in 1644 ingedijkt, heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 87 bund. 40 v. r. 40 v. ell., en is schotbaar groot 77 bund. 74 v. r. 50 v. ell. Daarin staan twee boerenhofsteden, en hij watert uit door een steenen sluisje in den Zandepolder. De WILHELMUSPOLDEBEN maakt deel uit van de Watering van Welsoorde, welke door eenen Dijkgraaf, twee Gezwoenen en eenen Ontvanger-Griffier wordt bestaard.

WILHELMUS-RIVIER (DE), riv. in Oost-Indië, op het eil. Damma, een der Zuidooster-eilanden-van-Banda, met eene noordelijke rigting, in de Indische-Zee uitlopende.

WILKS of **WILLIS**, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, op de grenzen van de resid. *Kediri* en *Madion*. Het is eene vulkaan en hij heeft eens hooge pisk.

WILK, waterplasje in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Noerkapelle-en-de-Wilde-Voenen*, W. van *Noerkapelle*, uit hetwelk de Rottbaren oorsprong neemt.

WILKENS, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan *Suriname*, ter linkerhand in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Neali*, benedenwaarts aan de verl. plant *Talbot*.

WILKENSBUST, katoenplant. in *Nederlands Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Hotkreek*, ter rechterzijde in het afvaren, palende bovenwaarts aan de katoenplant. *Dankbaarheid-en-Dageraad*, benedenwaarts aan de katoenplant. *den Briel*; 470 akk. groot; met 184 slaven. De *Negers* noemen haar *WILKENS*.

WILLA, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Sumatra*, rijk *Atjeh*.

WILLANGANG, d., in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, ads. res. *Patjitan*.

WILLEBRORD (ST.) of **St. WILBRORDUS**, tegenwoordige naam van **HET HEIKEN**, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HEIKEN (HET)**.

WILLEBRORDS KAPEL (ST.), geh. in het *Land-van-Kessel*, prov. *Limburg*, arr. en 8 u. N. van *Roermond*, kant. en 2 u. N. van *Horst*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Wansum*, W. van *Geystoren*, waartoe het kerkelijk behoort aan de grenzen van de prov. *Noord-Brabant*.

WILLEBRORDS-KAPEL, doorgaans **St. WILSHATS-KAPEL** genoemd, voorn. kapel in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. Z. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. Z. O. van *Wijchen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Over-Asselt*, op den weg van *Wijchen* naar *Heumen*, zeer oenzaam in de heide gelegen. Van deze kapel, welke een overoerd gebouw moet geweest zijn, bestaan thans niets meer dan bouwvallen.

WILLEBRORDUSHOEK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en $\frac{3}{4}$ u. Z. O. van 's *Hertogenbosch*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Veghel*, aan den weg van deze plaats op *St. Oedenrode*.

WILLEKENSVAART, geh. en rijweg, in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **WILLEN-VAN-GENEVAART**.

WILLEM, retranchement eener legerplaats in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, ten O. en even buiten het geh. *Hintham*, op den grooten weg der eerste klasse, no. 8, en behoorende tot de vesting 's *Hertogenbosch*.

WILLEM (FORT), fort in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland*. Zie **ANDRIES (NIEUW ST.)**.

WILLEM (FORT), naam, welken men in de wandeling geeft aan het fort **KONING WILLEM DER EERSTE**, prov. *Limburg*, bij *Maastricht*. Zie **KONING WILLEM DER EERSTE**.

WILLEM (FORT), fort in *West-Indië*, op het eil. *St. Maarten*, een der *Kleine Antilles*, op den rug van eenen berg.

Dit fort, dat ruim 234 ell. boven de oppervlakte der zee ligt, werd in 1607 door de Engelschen gebouwd, welken het, naar een hunner Generaals, *Fareze* noemden. Na den vrede van *Amiens*, werd het door den Gouverneur **RINK** naar diens geboorteland, *Gambeland* genaamd. De Gouverneur **VERVEER** gaf het later den naam van den toenmaligen Koning **LOUIS**, en in 1810 herdoopten de Engelschen het weder in

Faeca, tot dat het eindelijk in 1815 den naam van **WILLEM** bekam, dewelken het tot heden behield. Het centrum van dit fort, ligt in eene horizontale lijn, 1305,02 ell. van de batterij Amsterdam. Het is geheel van klipsteenen gebouwd en de van beneden derwaarts leidende weg slingert in drie lijnen den berg op; hetgeen uit de baai gezien, het figuur maakt van eene Z. Van dit fort waait de Nederlandsche vlag, waarmede men van de aankomende schepen en vaartsigen coeit naar Philipsburg.

WILLEM-ADRIAANS-POLDER of de **NIEUWEPOLDER-VAN-KORTGEN**, pold. in het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr. en arr. *Goes*, kant. en gem. *Kortgens*; palende N. aan den Westpolder, N. O. aan den Stadspolder, O. aan de haven, Z. aan de schorren der Zuidvliet.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 181 bund. 50 v. r. 70 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworonen en eenen Penningmeester.

WILLEM-ANNA-POLDER, calamiteuse pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr. en kant. *Goes*, gem. *Kappelle-Bitsolinge-en-Eversdijk*; palende N. W. aan de heerl. *Eversdijk*, O. aan de Hont of Westerschelde, Z. W. aan den Bornepolder, W. aan den Heer-Geertspolder, den Heer-Janspolder en aan Ooster-Zwake.

Deze pold., welke op octrooi van 25 December 1788 is ingedijkt, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 276 bund. 60 v. r. 96 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworone en eenen Penningmeester.

Aan dezen polder is in het jaar 1838, door grondvallen veel schade veroorzaakt.

WILLEM-DE-EERSTE, fort in *Staats-Flaanderen*, in het *Land-van-Kadzand*, prov. *Zeeland*, distr. en 4 u. N. O. van *Sluis*, arr. en 3 u. Z. van *Middelburg*, kant. en 3 u. N. van *Oostburg*, gem. en 1 u. W. van *Breskens*, in den Westhoek van den *Jong-Breskens-polder*, tegen den zeedijk der *Wester-Schelde*, 7½ ell. van de *Nieuwe-sluis* en 2000 ell. W. van het hoofdfort *Frederik-Hendrik*.

Dit fort, in den Franschen tijd aangelegd en toen *Impérial* genoemd, is eene aarden redoute, en maakt den linkervleugel der kustverdediging uit, heeft eene vierhoekige gedaante, elke zijde van 78 ell., waarvan de voorzijde in twee gedeelten, ieder van 50 ell. lengte, gebroken is. Deze deelen zijn bestemd tot kustbatterijen, terwijl de beide vleugels tot verdediging van den oostelijken en westelijken toegang dienen, de vierde is evenwijdig aan het vaarwater en de inlaagdijken, welke dijken hier op 280 en 400 ellen van het fort loopen. Het heeft eene lunet ten O. voor den ingang, is geheel door natte grachten omringd en aan de zuid- en westzijde van eene soort van bedekten weg met voorgecht voorzien, welke echter niet voltooid is.

In het fort is een bomvrij kruidmagazijn, voor 46,000 pond, gebouwd in 1813; een bomvrij gebouw met verdieping en regenput, en eene niet bomvrije kaserne, verder is de poort bomvrij overweld en heeft lokalen voor wacht, keuken, provooft, enz. In de lunet staat een wachthuis.

WILLEM-DE-EERSTE, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Samarang*, distr. *Ambarawa*, bij de stad van dien naam.

In 1837 heeft Prins **WILLEM FARDEKIK HENDRIK**, derden zoon van wijlen Koning **WILLEM II**, den eersten steen aan dit fort gelegd.

WILLEM-DE-TWEEDE, fort in het *Oerkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 6 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Tull-en-'t-Waal*, bij het d. *Honswijk* aan de Lek.

Dit fort, hetwelk in de jaren 1846—1847 is aangelogd, dekt eene inundatiesluis in den Lekdijk; heeft eenen bomvrijen toren van kolossalen bouw, met drie verdiepingen voor geschutvuur. Noordwaarts daarbij ligt nog eene lunet, aan het nieuw gegraven kanaal.

WILLEM DE TWEEDE (KONING), verschanst legerkamp, in den *Vrijdom van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, behoorende tot de vesting 's *Hertogenbosch*.

Dit kamp is in het jaar 1847 voltooid. De eigenlijke leger- of verzamelaarsplaats voor troepen ter kampering is zuidwestwaarts van het fort Isabella en westwaarts van het dorp Vught, op de zoogenaamde Vught-terheide.

Ten einde deze legerplaats te dekken en te kunnen verdedigen als ook de toegangen tot de vesting af te sluiten, zijn 8 aarden lunetten in de keel gesloten en van natte grachten voorzien, in eene gebogene stelling opgeworpen, tusschen het genoemde fort en den linkeroever van den Dommel over eene lengte van ruim één uur gaans en nagenoeg $\frac{1}{2}$ uur van de vesting verwijderd; als: de lunetten no. 1, 2 en 3 liggen op eene rechte lijn op de gezegde heide naar het Westen gekoerd, terwijl eene lange gedeckte communicatie linie tusschen lunet no. 1 en het fort Isabella, eene gemeenschap tusschen het kamp en de vesting daarstelt; lunet no. 4 ligt meer zuidwaarts en tegen den straatweg van 's Hertogenbosch naar Breda, no. 5 en 6 liggen tusschen de straatwegen van 's Hertogenbosch naar Breda en naar Eindhoven, no. 7 ligt zuidwaarts van het dorp Vught, tegen den straatweg op Eindhoven, en no. 8 ligt tegen den Dommel.

Het dorp Vught is alsoo geheel en al ingesloten. Om de legervlakte nog meer tegen de overstroeming van het inundatiewater te verzekeren, heeft men den straatweg tusschen dat dorp en het meergemeld fort, in 1847, aanmerkelijk tot eenen dijk opgehoogd.

WILLEM-EN-MARIA-SCHANS (DE), citadel der vesting 's *Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *PAPENBIL*.

WILLEM-FREDERIKS-POLDER (DE), pold. in de heerl. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*; palende N. aan de uitwatering van den *Binnenpolder-van-Terheyden*, O. aan die van de *Oude-Moeren*, Z. aan den *Emilia-polder*, W. aan den *Maria-polder*.

Deze pold., welke in het jaar 1773 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 28 bund. 68 v. r. 70 v. ell., en heeft eene steenen, niet overwelfde, sluis, wijd 2.35 ell., voorzien van een paar buiten- en binnen-puntdeuren, door welke hij op de kreek van de *Oude-Moeren*, voorts op het *Vloedspui* en vervolgens op den *Amer*, van het overtollige water ontlast wordt. Het zomerpeil is 0.40 ell. beneden A. P. en de hoogte der dijken 1.80 tot 2.00 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door het Domein, te *Hooge-en-Lage-Zwaluwe*.

WILLEM GIJSSENS-NIEUWLAND-POLDER (DE), pold. in het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie *GREST-NIEUWLAND-POLDER (DE)*.

WILLEM-HENDRIKS-POLDER (DE), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hulster-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. en distr. *Hulst*, gem. *Graauw-en-Langendam*; palende N. aan den *Meloo-polder*, O. aan de schorren van *Saftinge*, Z. aan den pold. *Nieuw-Kieldrecht en Langendam*, W. aan den *Polder-van-Langendam* en dien van *Oude-Graauw*.

Deze pold., welke in het jaar 1840 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 896 bund. 95 v. r. 25 v. ell., waaronder

404 bund. 89 v. r. 31 v. ell. schotbaar land. Daarin liggen het dorp de Graauw, de geb. Zandberg en Scheldevaartshoek, benevens 9 boerenhofsteden en eenen langs den grond zeilenden windkorenmolen. Hij watert uit door eene steenen heul, liggende in den Schenkeldijk, in den Meloo-polder, en door dezen met eene waterleiding naar en door eene sluis, in de Saftinger-schorren.

Het dijksbestuur, vereenigd met dat van den pold. *Klein-Kieldrecht*, bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gezworene en eenen Ontvanger-Griffier.

WILLEMIIJSVELDJE, streek lands, in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gem. *Bemmel*.

WILLEMKENSVAART, geh. en rijweg in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **WILLEM-VAN-GENTSVAART**.

WILLEM POLDER (DE), pold. in *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goos*, kant. *Kortgene*, gem. *Wissekerke-Geersdijk's Gravenhoeken-Kampens-Nieuwland*.

Deze pold., welke in het jaar 1772 bedijkt is, beslaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 10½ bund. 89 v. r. 24 v. ell. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gezworenen en eenen Penningmeester.

WILLEMS-AMBACHT-VAN-WEYDELNESSE, voorm. amb. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **WILLES**.

WILLEMSBURG, voormazls het huis *Ten-Lap*, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en ½ u. N. ten O. van 's *Gravenhage*, kant., gem. en ½ u. N. ten. W van *Voorburg*, aan den *Beemdenhoutsche* weg.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 1 bund. 22 v. r.

WILLEMSBURG, kweckgrond in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Para-kreek*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. kostgr. *Concordia*, benedenwaarts aan het verl. *Land-van-Boxel*; met 1 slaaf.

WILLEMSDORP, geh. op het *Eiland-van-Dordrecht*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en 2 u. Z. ten W. van *Dordrecht*, gem. *Wieldrecht-met-de-Louisa-polder*, 1 u. Z. van *Wieldrecht*, aan het *Hollands-diep*, op een buitengors als een eiland gelegen, dat alleen door den grooten weg met den zuidelijksten hoek van het eil. *Dordrecht* verbonden is.

Er is hier een station der paardenpostertj en een Rijk's stoombootenveer met twee stoombooten over genoemd water, tusschen dit geh. en de *Moerdijk*. De breedte van dit vaarwater tusschen de veerdammen bedraagt nagenoeg 5000 ellen.

WILLEMSDORP, oude naam van het d. *Schoonbijke*, in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije-van-Stuis*, prov. *Zeeland*. Zie *Schoonbijke*.

WILLEMSHOOP, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. plant. *Leumershoop*, benedenwaarts aan de verl. plant. la *Nouvelle-Entreprise*; 800 akk. groot.

WILLEMSKAAP, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Makassar*, aan de Westkust van het *Sundasche* eil. *Celebes*.

WILLEMSKERKE, voorm. d. in *Staats-Vlaanderen*, in *Assender-Ambacht*, prov. *Zeeland*.

Het schijnt nog bestaan te hebben in 1518 en in de watervloeden dier eeuw verdronken te zijn. De grond werd herdijkt in 1872, doch is later weder ondergevoleid.

WILLEMSKERKE-POLDER, pold. in *Staats-Flaanderen*, in *Nieuwen-Ambacht*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Azel*, distr. *Hulst*, gem. *Roet*; palende N. aan den in 1816 nieuw bedijkten Polder-van-Neuzen, O. aan den Vlooswijk-polder, Z. aan den Goetsen-polder, W. aan den Loven-polder.

Deze pold., in 1619 ingedijkt, heeft eene kadastrale uitgestrektheid van 164 bund. 80 v. r. 65 v. ell. en is scheidbaar groot 172 bund. 89 v. r. 28 v. ell. Daarin staan 5 hofsteden en 12 arbeiderswoningen. Hij watert uit door eenen steenen duiker, welken hij gemeen heeft met en op den *Loven-polder* en verder door eene zooduis in den Braakman. Het bestuur is gecombineerd met den *Loven-polder* en bestaat uit éenen Dijkgraaf, twee Gesworenen en eenen Ontvanger-Griffier.

WILLEMS-KLOOSTER, voorm. kloost. in *Staats-Flaanderen*, prov. *Zeeland*, hetwelk moet bestaan hebben, waar nu de Braakman is.

Het is bij den hevigen orkaan van 16 November 1577 door het water bedolven en nooit weder bovengekomen.

WILLEMSLUIS (DE), sluis in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, gem. en 20 min. Z. van *Buiksloot*, aan het tolhuis in het IJ.

Deze sluis werd in 1820 volbouwd en door Z. M. Koning **Willem I**, wiens naam zij draagt, op den 19 Julij van dat jaar in oogenstouw genomen; terwijl zij ter zelfder tijd in werking werd gebragt. De diepte deser sluis is ongeveer 4 ell., berekend op Amsterdams gewoon peil; zij is ongeveer 16 ell. wijd en ongeveer 90 ell. lang. De deuren overtreffen in grootte en omvang de grootste van die soort in Europa. De sluis rust op palen, welke door het slijk en het zand geheid zijn. In het jaar 1847 zijn hier doorgeschut 1427 zee- en 10,410 binnenscheepen.

WILLEMSLUIS (DE), schutsluis in *Zolland*, prov. *Overijssel*, bij *Zwolle*, waardoor de *Willemsvaart* sich, tegenover het *Katerveer*, in den *IJssel* stort.

WILLEMSLUIS (DE BUURT-AAN-DE-), b. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Hoorn*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Edam*, gem. en 20 min. Z. van *Buiksloot*.

WILLEM-SOENS-POLDER, voorm. pold. in *Staats-Flaanderen*, prov. *Zeeland*, distr. *Sluis*. Zie *Soens-polder (Willem)*.

WILLEMSOORD, eene der drie gewone koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid, in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, arr. en $7\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Zwolle*, kant. en 1 u. N. W. van *Steenwijk*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Steenwijkerwold*.

Deze kolonie, in 1820 aangelegd, bestaat hoofdzakelijk uit twee kruiswegen, loopende de voornaamste, waarover in 1829 de straatweg van *Zwolle* naar *Leeuwarden* gelegd is, in eene noordwestelijke, de andere in een noordoostelijke rigting; daar langs zijn de woningen der koloniebewoners gebouwd; in het midden of kruispunt zijn op de vier hoeken meer aanzienlijke gebouwen tot verschillende doeleinden gesticht. Men vindt aan dese en nog meer achterwegen in het zuidoostelijk gedeelte aangelegd, 175 woningen, bewoond door 1080 zielen.

De grondslag is voor den landbouw niet bijzonder gunstig, bestaande uit voormalige schrale hooge heide met steenen doorzaaid, waaronder vele vuursteenen (*siles*) gevonden worden.

WILLEMSOORD, etablissement der marine, in de heerl. *Huisdienen-en-den-Helder*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 8 u. N. van *Alkmaar*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van den *Helder*, gem. den *Helder-en-Huisdienen*, in den oostelijken hoek tegen het *Nieuwe-diep*.

De grond, welke het inneemt, heeft nagenoeg eene rechthoekige gedaante. waarvan echter de oostelijke zijde inspringend is; de lengte van dit terrein, van het Noorden naar het Zuiden, bedraagt omstreeks 660 ell., en de breedte van het Westen naar het Oosten, over het midden genomen, ruim 400 ell.

De drie landsijden ten Noorden, Westen en Zuiden, zijn voorzien van eene breede graacht, de oostzijde wordt bespoeld door het Nieuwe-diep, en het geheel, buiten om, is door een zwaar rasterwerk ingesloten. Binnen deze ruimte ligt het groote dok, nagenoeg 500 ell. lang en 150 ell. breed. Het heeft gemeenschap ten Oosten door eene sluis met het Nieuwe-diep, ten Westen door eene sluis met het kiel- of drooge dok en ten Zuiden door eene keersluis met eene ruime ligplaats voor 's rijksschepen, welke door paalwerk van de daarin uitlopende koopvaardersbinnenhaven is afgecheiden, en door de maritime schutsluis van het Nieuwe-diep is afgesloten.

Alle gebouwen behooren aan het Rijk, en bestaan in: het Paleis, ook het Directiehuis genoemd, een aanzienlijk langwerpig gebouw, met een vooruitspringend middengedeelte en twee vooruitspringende vleugels, dieneede tot woningen der hooge autoriteiten, zoo als: van den Directeur en Kommandant der zeemagt, den Equipagemeester der werf enz.; het Hospitaal, een ruim vierkant gebouw, zeer geschikt en goed ingerigt; de Kaserno der Mariniers, bijzonder ordelijk en keurig; een Wachthuis; een Stoomgebouw voor het kieldok; een Gebouw met werfstorantje; verschildende gebouwen voor Magazijnen, Werkplaatsen enz., allen van steen, behalven de Berglootsen en de Scheepskappen, die van hout zijn.

Aan de zijde van het Nieuwe-diep zijn twee uitgangen, de Noord- en de Zuidpoort genaamd, gesloten door poortdeuren met steenen stouwen. Zij geleiden naar twee wegen, waarvan de eene, noordwaarts aan, om het etablissement heenloopt, tot aan het begin van den grooten schelpweg op Alkmaar, buiten het kanaalfort; deze wordt genoemd de Maritimeweg en is met klinkers bestraat; de tweede weg is onbestraat, loopt zuidwaarts langs het Nieuwe-diep tot aan de koopvaardersschutsluis, en heeft aldaar door een pontveer over de koopvaardersbinnenhaven, gemeenschap met den maritimen klinkerweg, waarmede hij ook nog verbonden wordt door eenen zijtak, loopende van de maritime schutsluis regelrecht naar de koopvaardersbinnenhaven, waarover thans een houten brug ligt, ter vervanging der vroegere pont; beide wegen staan met elkander in verband, en zijn de eenigste toegangen tot het etablissement.

WILLEMSPOLDER (DE), pold. in de bar. van Breda, prov. Noord-Brabant, Vierde distr., arr. Breda, kant. Oosterhout, gedeeltelijk gem. Oosterhout, gedeeltelijk gem. Raamsdonk; palende N. aan de Donge, O. aan de Groenendijksche haven, Z. aan den Broekkant, W. aan den grooten weg der 1e klasse no. 3, en de opkomst van Vreugdenrijk.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 784 bund. 88 v. r. 71 v. ell., waaronder 773 bund. 55 v. r. 66 v. ell. schotbaar land, als: onder Oosterhout, volgens het kadaster, 658 bund. 43 v. r. 56 v. ell., onder Raamsdonk, volgens het kadaster, 146 bund. 45 v. r. 15 v. ell. Hij heeft vier houten dijkers, als een aan het boveneinde der Groenendijksche haven, wijd 0.64 ell., voorzien met schuif en klep; een wijd 1.02 ell.; een wijd 0.80 ell., met eene drijfdeur en schuif, en een aan het benedeneinde der haven wijd 0.60 ell., met eene drijfdeur; voorts twee steenen sluisen, aan de Donge of

's Gravenmoersche vaart, beneden het Borstlappenveer, tusschen dit en het Willemsveer, de eene wijd 2.03 ell., voorzien van een paar puntdeuren en schuif; de andere wijd 1.42 ell. met twee kleppen; eene sluis genaamd de Kreeksluis aan het Regtendijksche gat, wijd 1.10 ell., voorzien van eene drijfdeur en schuif; en eindelijk eene sluis bij de herberg Koopmanswelvaren, wijd 0.98 ell., voorzien van eene drijfdeur en schuif. Beide laatstgemelde sluisen zijn gelegen in den grooten weg der 1e klasse, no. 3. Hij watert uit door de eerste vier houten duikers op de Groenendijksche haven; door de volgende twee sluisen en duiker onmiddellijk op de Donge, en eindelijk door de beide laatstgenoemde op het Regtendijksche gat, en daarna op de Donge. Het zomerpeil is 0.10 ell. boven A. P., en de hoogte der dijken 2.00 ell. boven A. P. Het polderbestuur bestaat uit drie Poldermeesters en eenen Penningmeester. De hierbovengemelde, in den grooten weg gelegene, sluisen, worden door het Rijk onderhouden, en ten gevolge der verlanding van het Regtendijksche- en Krommegat, is de uitwatering daardoor thans niet zeer voldoende. Behalve de kade, waarvoor de polder tegen het water van de Donge beschut is, heeft hij nog eene binnenkade aan de oostzijde van den Koksheuvel en de Opkomst van Vreugderijk, strekkende van omtrent de Donge tot nabij de Kreeksluis.

WILLEMS-POLDER (DE) of DE POLDER-BOVEN-DE-BOVENSLUIS, onbuisde pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Zevenbergen*, gem. *Willemstad*; palende N. aan de gorzen tegen het Hollandsch-diep, O. aan de Klundert, Z. aan den Ruigenhil, W. aan de Bovensluis.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 17 bund. 90 v. r. 60 v. ell., en wordt door een houten duiker op het Hollandsch-diep, van het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit dat van den Ruigenhil.

WILLEMS-POLDER (DE), pold. in de heerl. *Prinseland*, prov. *Noord-Brabant*, arr. *Breda*, kant. *Oudenbosch*, gem. *Dinteloord-en-Prinseland*; palende N. O. aan de gorzen tegen de rivier de Dintel, O. aan den Beaumont-polder, Z. aan den Oude-Prinselandsche-polder, N. W. aan de haven van Dinteloord.

Deze pold., welke in het jaar 1649 bedijkt is en zijnen naam ontleent van WILLEM II, Prins van *Oranje*, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 209 bund. 57 v. r. 66 v. ell., doch wordt schotbaar op 214 bund. 53 v. r. 75 v. ell. gerekend. Hij telt 3 h., allen boerderijen, en heeft eene steenen sluis aan het boveinde des polders, wijd 1.46 ell., hoog 1.51 ell., voorzien van eene deur en vroeger ook van eene schuif, waardoor hij op de afgesloten rivier de Dintel van het overtollige water wordt ontlast. Het zomerpeil is 0.73 ell. beneden A. P. Het bestuur bestaat uit de Kigengeerden. Aan de zuidwestzijde van dezen pold. zijn de spuiboezem en sluis, welker gebied hebbende tot het diephouden der haven van Dinteloord, en thans uitsluitend gebezigt tot uitwatering van den Oude-Prinselandsche-polder.

Van het ten Noorden des Willemspolders gelegene, in 1790 bekade, *Oranjepoldertje*, groot 8 bund. 52 v. r. 80 v. ell., is de kade thans geslecht.

WILLEMSPOLDER (DE PRINS-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in het *Vrije van Sluis*, prov. *Zeeland*. Zie PRINS-WILLEMS-POLDER.

WILLEMSTAD, kerk. ring, prov. *Noord-Brabant*, klass. van *Breda*. Deze ring bestaat uit de volgende 8 gem.: *Fijnaart-en-Heyningen*, *Oud- en Nieuw-Gastel*, de *Klundert*, *Ouden-*

bosch-en-de-Hoaven, Prinseland-en-Dinteloord, Standaardbuiten, Willemstad en Zevenbergen. Men heeft er 9 kerken, waarin de dienst gedaan wordt door 8 Predikanten en telt er 6800 zielen, onder welke ruim 2600 Ledematen.

WILLEMSTAD, gem., prov. Noord-Brabant, arr. Breda, kant. Zevenbergen (17 m. k., 9 s. d.); palende N. aan het Hollandsdiep, O. aan de gem. Klundert. Z. aan Fynaart-en-Heyningen, W. aan het Haringvliet.

Deze gem. bestaat uit den geheelen pold. Ruigenhil, uit de drie bekade poldertjes tegen het Hollandsdiep, uit de pold. Maltha, uit de bekade St. Antonisgrorsen en uit de Rietgorzen; bevat de st. Willemstad, de geh. Helwijk en Bovensluis en gedeelte van de geh. Tonnekreek, Zwingelspaan en Oude molen, benevens verspreid liggende boerderijen en woningen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 3076 bund. 58 v. r. 51 v. ell., waaronder 1718 bund. 58 v. r. 53 v. ell. belastbaar land; telt 267 h., bewoond door 396 huisgez., uitmakende, behalve het garnizoen, eene bevolking van ruim 1900 iaw., die hun bestaan vinden in den handel, vooral in graan, meekrap en vlas en in den landbouw. Voorts heeft men er eene scheepstimmerwerf, eenen fraaijen steenen windkorenmolen, eenen rosmolen, eene hierbrouwerij, twee grutterijen en eene meestloof. Voorheen bestond er ook eene leerlooijerij, welke thans vervallen is.

De Herv., die er 1740 in getal zijn, onder welke 530 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Breda, ring van Willemstad, behoort, en door eenen Predikant bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JAN SYMOONS, die in het jaar 1575 herwaarts kwam, van Westmaas, waar hij ontzet was, doch bij vertrok in hetzelfde jaar naar Puttershoek, van waar hij in Julij 1583 weder hier beroepen werd doch in het volgende jaar werd hij reeds weder opgevolgd door LANBERTUS SANDER.

De R. K., die men er ruim 140 telt, onder welke ruim 60 Communikanten, maken, sedert het jaar 1832, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van Breda, dek. van Bergen-op-Zoom, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De eerste, die in deze par. als Pastoor de dienst heeft waargenomen, is geweest JOHANNES GENK, die den 3 Maart 1843 bevorderd is tot Landdeken en Pastoor te Aardenberg.

De 6 Isr., die er wonen, behooren tot de ringsynagoge van Bergen-op-Zoom. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 200 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke in het jaar 1584 door de Staten van Brabant aan WILLEM I, Prins van Oranje geschonken werd tot eenige vergoeding van geleden schade door het verbeurdverklaren zijner goederen in Spaansch-Brabant, en behoorde vóór dien tijd onder het markgraafs. op Bergen-op-Zoom. Zijn zoon MAURITS werd naderhand door de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, in het bezit dezer heerlijkheid bevestigd. Zij was ook onder de nalatenschap van WILLEM III, Koning van Engeland, en werd bij de verdeeling daarvan aan WILLEM IV, Prins van Oranje, afgestaan. Thans behoort zij aan het domein.

De stad WILLEMSTAD, in het Latijn GUILLELMISTADUM, ligt 6½ u. N. W. van Breda, 5 u. N. W. van Zevenbergen, 5 u. N. ten O. van Bergen-op-Zoom, aan het Hollandsdiep, welke op deze hoogte een driesprong maakt met het Haringvliet en het Volkerak, waardoor hier

dikwijls helle zeeën staan, die een trotsch gezicht opleveren. Er is een rijkshengstenveer op Nubansdorp, terwijl er ook passagiers naar Ooltgensplaat worden overgeset; alsmede een station der stoombooten van Rotterdam op Antwerpen en Middelburg.

De stad is in het jaar 1585 gebouwd en op eigen kosten versterkt door WILHELM I, Prins van Oranje, met het doel, om eene zeemogelijkheid te heletjen, in tijd van oorlog, Holland van Zeeland te scheiden. Zij beslaat, met de buitengronden, eene oppervlakte van 56 bond. 79 v. r. 46 v. ell., en binnen hare wallen 19 bond. 60 v. r. 77 v. ell. Zij heeft eene ronde gedaante, en een half uur in den omtrek, doch is inwendig weinig bebouwd en bevolkt, zoodat zij ruim het dubbel aantal huizen en zielen kon kunnen bevatten, tellende men er slechts 215 h. en ruim 1100 iuw. Overigens is zij regelmatig verdeeld, als: van het Oosten naar het Westen door de Landpoortstraat in twee gelijke deelen, waarvan het noordelijke deel door de breede en in het midden met boomen beplante Voorstraat weder in twee gelijke deelen verdeeld wordt; beide gewoone straten bevatten vele goede huizen, zijnde nog eenige achterwegen niet noemenswaardig.

In het midden van het zuidoort is een ruim vierkant plein, het Kerkhof genaamd, door breede gracht omringd, met steenen brug en fraai ijzeren sluithek. Dit plein, waarop de Hervormde kerk, benevens de kosterswoning en het schoolgebouw, staat, dient tot begraaflaats voor de verschillende gezindheden. Dit gedeelte der stad is overigens schaars van huizen voorzien, doch bevat de meeste militaire gebouwen, welke veel ruimte innemen.

In het jaar 1688 had men het oog op de WILHELMSTAD, om aldaar een dok voor 's Lands schepen van oorlog aan te leggen, en wel in dier voege dat die schepen, tot voorkoming van bederf, altijd vlot en drijfzonden moeten leggen. Men achtte zelfs dat een dok bij de WILHELMSTAD, minder kostbaar en tevens veiliger te maken was dan in Hellevoetsluis, alwaar men echter eenige jaren later zoodanig dok aanlegde.

De stad heeft twee poorten, als: de Waterpoort ten N., een hoog vierkant gebouw, met een gewoon huisdak en de Landpoort, ten O., zijnde slechts eene doorsnijding van den hoofdwal.

De havenkom is aan het noordeinde der stad en alleen voor ligte vaartuigen geschikt. Zij heeft door eene spuisluis gemeenschap met de hoofdgracht. De mond der haven is buitendijks, aan het einde heeft men op groote diepte een kostbaar havenhoofd.

De vesting heeft zeven kleine helle bastions, die de namen dragen der voorn. seven provinciën en gelegen zijn in eene vrij regelmatige ovale gedaante. De hoofdwal is alleen aan de rivierzijde, met bekleedingsmuren voorzien en wel het rivierfront en de helft der beide aangrenzende fronten. De natte hoofdgracht is vrij breed, daar door liggen twee steenen dammen, ten N. W. en N. O., welke tegen de zeedijken steunen en waarvan eerstgenoemde eene inundatiesluis heeft; de haven, welke door het rivierfront binnen de vesting komt, is aan weerszijden door een steenen beer van deze gracht afgesloten; de westelijke beer heeft eene spuisluis en daarover, vlak voor de Waterpoort, ligt eene houten ophaalbrug.

Er is slechts een buitenwerk, zijnde een ravelijntje voor de Landpoort, en rondom het niet bekleedde deel van den hoofdwal loopt een glacis coupé met voorgracht, zijnde echter laag en smal en daardoor ongeschikt; aan de rivierzijde is het oostelijk gedeelte tusschen de haven en den Onatzeedijk van een gewoon glacis voorzien, terwijl het

westelijk gedeelte een flauw en vrij breed afhellend terrein is, met een dijkje, dat van het havenhoofd tot tegen den Westoedijk aanloopt en het Lantaarndijkje wordt genoemd, als geleidende naar eenen fraaijen houten lantaarnopstand. Den 3 April 1669 werd het octrooi tot het daarstellen van dat bakken verleend.

Tot deze vesting behooren nog de forten de Ruyter en de Hel. Zie die artikelen.

Men heeft er de volgende militaire gebouwen :

Het Gouvernement, in de *Hofstraat*, ook wel het Prinsenhuis geheeten, omdat het door Maurus, Prins van Oranje, gesticht werd. Het is een ruim, aanzienlijk gebouw, doch dient thans tot Infirmerie, Magazijnmeesterswoning enz. Het voorplein is tot Geschatpark in gebruik.

De Kasernen, aan de *Kerkkring*, bestaat uit twee blokken, welke door muren vereenigd zijn, en zoo doende eene binnenplaats vormen. Zij is in 1748 gebouwd; kan 800 man bevatten, doch is niet bomvrij.

Het Arsenal, aan de *Hasen*, bij de Waterpoort, is een doelmatic en schoon gebouw, in 1793 opgetrokken, doch niet bomvrij, daarbij zijn het kogelpark, een brandspuithuis en eene groote ruime pomp, welke zelfs dikwijls in de behoefte der ingenieten voorziet.

Voorts twee kleine Wachthuizen aan de beide poorten, welke mede aan het Rijk behooren; een groot bomvrij Kruidmagazijn, in 1811 gebouwd, voor 90,000 pond huiskruid; een klein niet bomvrij Kruidmagazijn voor 18,000 pond; twee Kogelgloeiovens, en twee houten Loodsen tot berging van materiëel.

Het Stadhuis, aan de *Pasadeplaats*, is een vrij aanzienlijk gebouw, met het jaartal 1620 voorzien, en hebbende het beeld der gerechtigheid in eene nis boven den ingang; achter tegen den registervloegelmuur staat een achtkante toren aangebouwd, met een uurwerk en kort spits dak.

De Hervormde kerk, op het *Kerkhof*, is een fraai gebouw van achthoekigen vorm, en door een dergelijk hoog koepeldak gedekt, waarop nog een rond houten torentje prijkt. In 1604 was zij volbouwd. Zij is in 1791 gedeeltelijk hernieuwd, is inwendig bijzonder lichtig en heeft eenen fraaijen predikatoel en een net orgel, hetwelk in het jaar 1774 aan de gemeente ten geschenke is gegeven, door Willem V, Prins van Oranje, destijds Heer der heerlijkheid. Volgens een oud register is er op den kerktoeren een speelwerk geweest; het blijkt ten minste, dat de herstelling van de beide horologiën, te weten van het stadhuis en kerk, benevens het speelwerk, op den 27 October 1640, aan eenen horologiemaker uit Dordrecht is aanbesteed voor 100 caroli gulden (125 guld.), terwijl uit verdere stukken blijkt, dat dit speelwerk in 1678 nog bestond; den, hoe dit is weggeraakt en waarom is onbekend. Achter tegen de kerk is de consistoriekamer aangebouwd.

De Roomsche-Katholieke kerk, in de *Landpoortstraat*, aan *Onze Lieve Vrouw* toegewijd en in 1832 gesticht, is voorloopig slechts een houten schuurgebouw, zonder toren, doch inwendig geplafonneerd en sedert kort van een orgel voorzien.

Het Weeshuis der Hervormden is opgericht in 1671, aan de westzijde van het *Kerkhof*; doch in 1781 is daarvoor een ander lokaal gebouwd, op de *Voorstraat*. Daarin bevinden sich thans 12 jongens en 11 meisjes.

Men heeft er een Postkantoor, een Station der paardenpostertij en eene Bank van leening, alles op de *Voorstraat*.

De paardmarkt valt in den 9 Junij, de kermis den derden Vrijdag in September

WILLENSTAD is de geboorteplaats van den Luitenant Admiraal GERARD CALLENBERG, geb. 8 April 1642, † te Vlaardingen, 8 October 1722.

Hoewel deze stad niet vóór in het laatst der vorige eeuw eens belegering heeft moeten doorstaan, is zij, in tijden van oorlog, zeer bekend geworden, voornamelijk bij en door de Engelschen, die zoo menigmaal zij, als Bondgenooten van den Staat, in Brabant en Vlaanderen eenige veldtogten hebben bijgewoond, hun krijgsvolk telkens in de haven van WILLENSTAD, plagten te ontschepen, en, bij hunne terugkeer weder in te schepen; zoo als ook de Hessen-Hanauische troepen en Artillerie, welke in 1776, ten dienste van Groot-Brittannië, tegen de Amerikanen gesonden werd, mede in de WILLENSTAD derwaarts scheep gegaan zijn.

In het jaar 1688 zocht ROBERT SACQUET of SOUQUET, een Engelschman, misbruikende den naam der Koningin van Engeland, de bezetting te WILLENSTAD aan het muiten te brengen, en zich van de plaats en van den Bevelhebber meester te maken. Doch zijnen toeleger ontdekt zijnde, werd hij gevangen naar 's Gravenhage gevoerd. Hij beled hier, dat zijn voornemen geweest was, de vesting aan PARRA, te leveren, waarop hij ter dood veroordeeld werd.

In het jaar 1787 hadden er eenige oproerige bewegingen in de Willemstad plaats, die den 11 Julij aanvingen en vijf dagen duurden. Eene afkondiging der regering was krachteloos om de gistende gemoederen tot bedaren te brengen. De Kolonel-Kommandant van het krijgsvolk VAN MEULEN wist echter den voortgang des gewelds te stuiten. Drie der voornaamste oproermakers werden gevat en gevangen gezet. De groote nederderheid der inwoners leden met ongeduld dit bedwang. Zij gaven aan de regering, bij eene ongeteekende verklaring, de reden van hun misnoegen te kennen, bestaande in de staatsbegrippen van eenigen hunner medegezetenen, bovenal hadden zij het geladen op den schoolmeester, dien zij als een heftig Patriot beschouwden en voor de oorzaak van het misnoegen en der gerezene verbittering hielden. Deze hnn zoo hatelijken man wilden zij afgezet hebben, en drongen aan op de loslating der drie gevangenen, die zich het meest bij het oproerig geweld onderscheiden hadden. De schoolmeester, voor de partijwoede beducht, verliet eens stad, waar hij het hoofdoorwerp van den haat des volks was; ook voldeed de Regering aan den eisch, om de drie gevangenen in vrijheid te stellen, en nu kwam de stad schijnbaar tot rust. De maand was echter nog niet ten einde of het eerste bataillon van het tweede Regiment VAN WALDECK, dat in de WILLENSTAD garnizoen hield, sloeg aan het muiten, haalde met geweld de vaandels uit het huis van den Kolonel, niettegenstaande eenige Officieren die met den degen tot het niterste verdedigden. Hiermede niet tevreden, wilden zij mede de bataillonskas hebben. Deze werd ook aan hunnen dwingenden overmoed afgestaan. Met de vaandels en de bataillonskas trokken zij, zegepralende, naar de kaserne, riepen hunne kameraden zamen, om zich insgelijks te wapenen, in geledere te stellen en alzoo de WILLENSTAD te verlaten. De Officieren waagden, niet zonder levensgevaar, eene laatste poging, met door de geledere te gaan en de soldaten te vermanen, om in de plaats hunner bezetting te blijven; doch het baatte niets. Zelfs moesten onderscheidene Officieren, die zij voor Prinsgezinden hielden, en in welke zij eenig

vertrouwen stelden, hun aan de hand belooften, dat, indien zij niet terstond wilden medegaan, zij ten minsten des anderen daags zouden volgen. Hierop presten zij karron en paarden, om de bataillonskas en de equipaadje te vervoeren, en togen, door eenen Onder-officier geleid, met vliegende vaandels en slaande trom de poort uit, om, zoo zij zoiden, naar Nijmegen te vertrekken. In deze vlucht verliep meest het geheele bataillon, behalve een sergeant, een tambour en 25 soldaten, die zich in de huizen verborgen hadden. De Officiers, die allen bleven, en alles gedaan hadden, om dit weggelopen te stuiten, moesten, door gewapende overmagt gedwongen, aanschouwen, dat de vesting, om welke te beschermen en te verdedigen, zij met eene strafwaardig ongehoorzame manschap gezonden waren, door die manschap verlaten werd.

De gebeurtenis echter, welke de WILLESTAD voor eenwig in de geschiedenis beroemd heeft gemaakt, is hare manhaftige verdediging in 1795 door den Luitenant-Generaal KARL BARON VAN BORTZELAER. Deze Gouverneur der vesting, toen zij door de Franschen bedreigd werd, beijverde zich ten uiterste, om zich ter verdediging toe te rusten. De twee inundatiesnizen waren geopend, de toegangen tot de stad, door verhakken en insnijdingen, belemmerd, eenige gebouwen in den omtrek, waarin de vijand zich zou hebben kunnen nestelen, verbrand en een gewapende hoeker, voerende 16 stukken, had met twee kotters post gevat in het Hollandsch-diep, om aan de vesting hulp te verleenen. Van de WILLESTAD werd in het Fransche leger naauwelijks eenige verdediging verwacht; men vermeet zich zelfs, vóór dat er nog enig krijgsvolk voor de stad was, een trompetter te zenden met de mondelinge vraag, nit naam van DEMOURIER, of de Bevelhebber de stad wilde overgeven. Een eenvoudig *Neen* was het lakonisch antwoord; en eene schriftelijke opeisching, door den Generaal BRANSON, den 28 Februarij gedaan, werd even bepaald beantwoord, met de verklaring, dat de Gouverneur, als een man van eer, de hem toevertrouwde vesting zou verdedigen. Toen openden, op den 1 Maart, drie batterijen haar vuur tegen de stad, waarvan eene van vijf stukken, aan de zoogenaamde Hel, tegen den Droogen dijk aan, was geplaatst; eene andere, van vier, aan den Westdijk, en eene derde, van drie, aan den straatweg. Welken angst en verwoesting ook dit schieten met gloeienden kogels en het werpen van granaten mogten te weeg brengen, geen ijdele schrik sloeg in het hart van BORTZELAER en zijne strijdmakkers. Het kruidmagazijn werd ontledigd en de voorraad in holen onder de wallen geborgen, waar men ook begon veilige verblijfplaatsen voor de soldaten in te rigten. Even bedaard werd een onbesuisde aanloop afgewacht, door de Franschen, op den middag van den 3 Maart, tegen de Landpoort beproefd. De onderwaterzetting, namelijk, rondom de stad, had veel van hare hoogte verloren, door dat de vijand reeds in den nacht na den 22 Februarij zich had meester gemaakt van de sluis van den Ruighenilsche-polder, want deze sluis, een half uur van de stad gelegen, had niet bezet kunnen worden, en door die open te zetten liep het inundatiewater voor een groot gedeelte af. De Franschen konden derhalve, met eene kleine voetspoeling, langs den straatweg naderen. In den nacht, vóór dat zij den voorgenomen storm ondernamen, hadden zij twee groote mortieren en acht handmortieren in batterij gebragt, om daarmede het geschut, hetwelk de straatweg bestreek, tot zwijgen te brengen. Het gelukte hen inderdaad, onder de manschappen van een batterij in de vesting zoo veel verwarring

te brengen, dat dezen het vuur staakten; maar hier verdiende de Luitenant **SIMON COZMOW**, dat zijn naam eene eervolle melding ten deel valle. Nauwelijks wordt hij de ontstane wanorde gewaar, of hij snelt toe, dreigt, al wie terugtreedt, aan zijnen degen te zullen rijgen, laadt, richt en ontsteekt zelfs een der verlatene stukken, en zijn voorbeeld brengt weldra de batterij weder in volle werking. Eenige rijksdaalders rondgedoeld, verzoeten de bitterheid der schampere bedreiging, en bevestigden den indruk van het gegeven bevel. Door een onophoudelijk vuur werden de vijandelijke pelotons hals over hoofd, plassende in het water, en struikelende in de overspoelde insnijdingen van den straatweg te ruggeworpen, met verlies van een aantal dooden en met achterlating der twee groote mortieren, welke daarna door den Vaandrig **J. C. ROSZ** vernageld werden. Deze gevoelige les, deed den Franschman van dergelijke pogingen om de stad te overmeesteren afzien; hij bepaalde zich van nu af tot het opwerpen van meerdere batterijen, welke ten laatste tot een getal van 54 kanonnen en 8 mortieren gebragt werden. Het vuur van dezen werd echter door dat uit de vesting met nadruk beantwoord en somtijds geheel bedwongen; ook bragt het grooter doodsgevaar, dan werkelijk verlies van menschenlevens te weeg; en het verbrijzelen en in brand schieten der gebouwen kon eenen man als **BORTSELAER** niet aan het wankelen brengen; de herbaling, op den 7 Maart, van eene arglistig gestelde opeisching werd met de eenvoudige verklaring beantwoord, dat de Gouverneur niets te voegen had bij zijn vroeger gegeven antwoord. De **WILLENSTAD** had het voor elke belegerde vesting onwaardeerbare voorrecht, van de gemeenschap te water steeds open te hebben. Bemoedigende brieven, toezendingen van allerlei oorlogs- en levensvoorraad, vaartuigen, om in den alleruitersten nood de bezetting te redden, dit alles hielp mede, om den moed gaande te houden. Doch daar de Franschen, aan den Westdijk in het opwerpen hunner batterijen door de drie gewapende vaartuigen, die aldaar hadden post gevat, belemmerd werden, noodzaakten zij dezen, door het schieten van gloeiende kogels, om, op den 10 Maart, af te deinsen. Nu deed de verwijdering van deze vaartuigen de vrees ontstaan, dat de vijand aan den buitenberm van dien dijk, langs den waterkant, de vesting zou nader komen, juist waar zij het zwakste was, waardoor haar de gemeenschap kon worden afgesneden. Van dit gevaar kreeg **BORTSELAER** eene volledige kennis door den moedigen Vaandrig **ROSZ**, die, in een vaartuig, de gesteldheid der vijandelijke werken was gaan verkennen. Het was de eerste maal dat zich de gelegenheid tot eenen uitval aanbood; er wordt daartoe besloten. **ROSZ**, de Vaandrig, **PETER CHRISTIAAN COZMOW** en de Onder-Luitenant der Artillerie **H. MULDER** bieden zich aan, om dien uit te voeren. Met 55 vrijwilligers gaan zij, bij het aanbreken van den 15 Maart, sloop, varen tot buiten de Waterpoort, treden vervolgens aan land op een punt, vanwaar zij de vijandelijke werken kunnen bereiken, storten zich, deels vuur gevende uit hun geweer, deels met sabels en handspaken aanvallende, in de vijandelijke loopgraaf, dooden ruim 20 man, nemen er 9 gevangenen, vernagelen drie stukken, maken eenige geweren en andere voorwerpen buit, en keeren zonder een eenig man verloren te hebben, zegevierend in de vesting terug. Deze moedbetooning bij de eerste gelegenheid, die zich opdeed, om met den vijand handgemeen te worden, deed zien, welke een geest de verdedigers van de **WILLENSTAD** bezield. Maar het was ook de laatste maal, dat zij daarvan hier blijken konden geven, want na nog eenige uren schietens, waarin vele gebouwen door de laatste bommen der

aftrekkende Franschen beschadigd waren, kwam, in den morgen van den 16 Maart, de blijmare, dat de vijand het beleg oprak, den angst vervangen, waariu de burgerij, bij afgebrokene tooneelen van brand en verwoesting, gedurende 15 dagen verkeerd had. Men rekent, dat in dit beleg tusschen de 9 en 10,000 deels gloeiende, deels andere kogels, en omtrent 500 bommen en granaten in de stad geworpen waren. Een groot geluk diensvolgens was het, dat men, ondanks zulk een dooddraigenden regen, slechts 15 dooden en 12 of 13 gekwetsten telde. Veel grooter was de schade aan huizen en gebouwen toegebracht. Slechts een eenig huis stond er in de stad hetwelk in het geheel niets had geleden. De algemoene schade werd op 80,000, en onder dese die van de kerk alleen op 8500 gulden begroot. In den staat van uiterste behoefte, tot welken vele stedelingen gebracht waren, ondervonden zij echter de uitwerkselen der Nederlandsche weldadigheid.

Bij de omwenteling van het jaar 1813 baande de overgave van Ooltgensplaat en Hellevoetsluis, den weg tot de spoedig hierop gevolgde bevrijding van DE WILLEMSTAD. De Franschen, Hellevoetsluis verlatende, waren met de kleine vloot, die zich daar bevond, bestaande uit de korvet *de Ajax*, 18 schooners en brikken, benevens 4 kanonneerbooten naar de WILLEMSTAD gezeld, met oogmerk om langs het Krammer naar de Schelde te vertrekken; dan, daar het fort Ooltgensplaat reeds vermoesterd was, werd hun zulks hierdoor en tevens door het lage water, bij eenen oostelijken wind, ondoenlijk, waarom zij dan eindelijk op den 10 het bestuit namen, om alle de schepen in de haven te brengen en in den grond te hakken, waarna zij dien avond te elf ure de plaats verlieten en zich naar Bergon-op-Zoom begaven. Dadelijk werd de brug opgehaald en hun, met een *Oranje boven*, goede reis gewenscht. Een groote voorraad van krijgsbehoeften viel den onzen hierdoor in handen. In het magazijn, door Napoleon met groote kosten aangelegd, werden meer dan 200,000 ponden bushuid gevonden, en de wallen waren met 132 stukken geschut bezet, die door de Franschen wel vernageld waren, doch spoedig weder in staat gebracht en naar Geertvuidenberg verzonden werden, werwaarts Engelsche troepen waren vertrokken. De gesonken schepen konden ook meest alle weder bruikbaar worden gemaakt, zoodat men de vloot als behouden megt rekenen. De Luitenant Overzee van *den Ajax* was gelukkig met meest alle de Hollanders achtergebleven, en deze gingen gezamenlijk in de dienst van den Souvereinen Vorst over.

Het wapen van DE WILLEMSTAD is een doorsneden (coupé) schild, waar van het bovenste weder in twee deelen gedeeld is, zijnde het regter van goud, met drie pals van keel, het linker van azuur, met eenen leeuw van goud, met tong en nagels van keel en vergezeld van gouden staande blokjes; het onderdeel is van zilver, met drie St. Aadriëskruisen van keel; tot steunsel een oranjeboom.

WILLEMSTAD, st. in *West-Indië*, op het eil. *Curaçao*, waarvan zij de hoofdstad is, aan de zuidzijde van het eiland, aan de St. Annabaai.

Zij is, met het fort Amsterdam, op een rif van de baai, ten Zuidoosten gebouwd, en bestaat uit de eigenlijke Willemstad en de drie voorsteden Pietermaai, Scharlo en Otrabanda.

De Willemstad is 214 ell. lang en 180 ell. breed, en, behalven aan de havenzijde, geheel met eenen muur omgeven. Zij grenst ten N. aan het Waaiyat met eenen versterkten muur; ten O. aan

eene onvoltooide gracht, die dese landtong zou doorsnijden en de stad van Pietermaai afscheiden, formerende daardoor een eilandje op zich zelf; ten Z. aan de zee en ten W. aan de haven. De Wulkenstam, ofschoon veel te naauw en opeengedrongen gebouwd, is zeer regelmatig aangelegd, tellende in 267 h., 1900 inw., als: 760 blanken, 370 Kleuringen en 370 Negers. Pietermaai, zich oostelijk met Vianen vereenigende, maakt daarmede de oostelijke voorstad uit, en bestaat slechts uit eenen eenigen weg, die oostwaarts in de strekking van het strand loopt, en ter weerszijden met niet groote huizen bebouwd is. Zij grenst ten N. aan het Waai gat, hetwelk ten O. in eenen vrij breeden kom (het oostelijke binnenwater genaamd, en aldaar geheel doorwaadbaar) eindigt, ten O. aan de buitenbuurt Vianen, ofschoon dit eigenlijk niets anders, dan slechts eene verlenging van Pietermaai is; ten Z. aan de Zee, en ten W. aan de bovengemelde onvoltooide gracht. Pietermaai telt 2170 inw., als: 710 Blanken, ongeveer 1100 Kleurlingen, 360 Negers, welke in ruim 400 h. en bijgebouwen wonen.

Scharlo, tot hetwelk de meer oostelijk gelegen berg Altena behoort, is de kleinste afdooling van de stad, en ligt geheel van de zee af, aan de landzijde en vormt, door het noordelijk gelegene Schottegat, de haven ten W. en het Waai gat ten Z. eene landtong van Altena, zoo dat het zeer bevallig, met breede waters omgeven, geheel op zich zelf ligt; het bewoonde gedeelte verliest zich ten N. aan de helling van het Scharlogebergte in eenige huizen, die verspreid liggen; ten O. aan den weg van Altena, loopende over den bewoonde berg van dien naam, welke een afzonderlijk gedeelte dezer voorstad uitmaakt; en ten Z. W. aan het Waai gat en de haven. Scharlo telt niet meer dan 340 inw. als: 120 Blanken, 210 Kleurlingen, 210 Negers, welke in nagenoeg 60 h. en onder 100 afdaken wonen.

Otrabanda of de Overzijde, ook Spaansche-zijde genoemd, ligt aan den westkant der haven, van waar eene nimmer rustende overvaart, wijl men hier geene bruggen of sluizen heeft, met pontjes naar de oostelijk gelegene Willemstad en Scharlo plaats heeft. Deze westelijke voorstad Otrabanda grenst ten N. aan het bergte Cortijne en iets oostelijker aan de Gouvernementsklip, of liever over dese bergen en klippen tot aan het Schottegat; ten O. aan de haven; ten Z. aan de zee, waarvan het echter nog door een, aan Otrabanda behoorend, rif gescheiden is; ten W. verliest deze voorstad zich in eenige kleine huizen, bouwvallen en een paar kerkhoven, welke aan den Roode-weg liggen.

In Otrabanda wonen in 300 à 600 h., onder welke echter vele hutjes en krotjes zijn, 2339 inw., als: Blanken 632, Kleurlingen 1020, Negers 717; zoo dat de Willemstad, Pietermaai, Scharlo en Otrabanda, te samen 6931 zielen tellen.

In het fort Amsterdam, dat wij reeds op dat woord beschreven hebben (1), staan de meeste openbare gebouwen. Aan de zuidzijde van dit fort is een ander, met twee poorten voorzien, het Waterfort genaamd en met lage steenen batterijen gewapend. Hier heeft men de barakken der soldaten, de bakkerij, provoost en eenige weinige woningen voor eenen Kapitein, twee Luitenanten en eenige Onderofficieren. Te voren woonden hier de meeste beambten, doch de Engelschen hebben de huizen meerendeels afgebroken. De stad zelve,

(1) Zie Deel I, bl. 257

zuidwaarts tegen het fort stootende, is een zeer ongeregelde vierhoek, aan drie zijden met hooge muren, een banket en drie kleine bolwerken. Aan den waterkant is eene goede kade, de Waterkant genaamd, met vele ordelijke huizen en winkels. Hier liggen de schepen en vaartuigen te lossen en te laden. Achter deze kade is de Heerestraat, aan beide zijden met redelijk goede huizen, pakhuizen en winkels voorzien. De voornaamste straat echter is de Breedstraat, van de haven langs het fort oostwaarts strekkende en tegen den stadsmuur stuitende. Wijders heeft men vele binnenstraten en stegen; de voornaamste zijn: Achter-de-Muur of de Prinsestraat, de Joden-Breedstraat, de Keuken en de Verkoopstersstraat enz., welke allen, aangezien de kleinheid der stad, zeer dicht bewoond zijn. De binnenstraten zijn allen zeer naauw, en hetgeen de engte nog vermeerderd, is de menigte Negerinnen, die, op den grond zittende, vruchten en eetwaren te koop veilen, alsmede de talrijkheid der bewoners, welke het den voorbijganger dikwijls moeilijk maakt, om er door te komen.

In de *Joden-Breedstraat* vindt men eene vrij nette Synagoge. Het getal der Israëlieten is zeer aanmerkelijk. Zij zijn hier voornamelijk kooplieden en landeigenaars. In vorige tijden mochten zij niet in de stad vernachten, maar moesten des avonds naar het Groot- of zoogenoemd Ruiterskwartier te rug wijken. Nu wonen zij overal, en genieten alle mogelijke vrijheden.

In de *Breedstraat* is eene poort, de Burgerwachtpoort genaamd, omdat de burgers daar de wacht houden. Hierbij is ook de Weeskamer. Deze poort wordt des avonds te 9 ure gesloten en niet dan met het dagelicht geopend, ten zij tegen betaling van poortgeld, als vóór 1 ure twee, en na dien tijd vier realen voor iederen persoon. Buiten de poort is eene groote vlakte, tot het houden van militaire exercitiën dienstig. Digt bij het fort vindt men vier huizen, alsmede het oude kerkhof en de Diakonieschool. Verder oostwaarts op heeft men de Vleesch- en Vischmarkt, tegen den seekant, waar vroeger eene batterij was, de Krommelyn geheeten. Van daar komt men op *Pietermaai*, met eene dubbele straat en goede huizen voorzien, zich een klein half uur gaans uitstreckende. Bijna aan het einde vindt men, nevens eenige buitenhuizen, met gedeeltelijk beplante en bemuurde pleinen (hier kralen genoemd), een gebouw, dat aan het Gouvernement behoort, thans het gewone verblijf van den Gezaghebber van Curaçao, Bonaire en Aruba, Belle-Alliance genaamd. Revorens, ooder het Engelsch Gouvernement, was het The Pennu geheeten. Het is ruim, maar niet met smaak gebouwd.

Ten Noorden van het binnenwater, regt tegenover *Pietermaai*, ligt de voorst. Scharlo, zich tegen den berg van dien naam tot het einde van het water uitstreckende, en aldaar met *Pietermaai* gemeenschap hebbende. Verder op langs de bergen ligt de kleine buurt Altena of Altona.

Bij de voorst. Scharlo ligt de klip, door den mond van het Waagat van de stad afgescheiden: Daarop zijn drie goede scheepstimmerwerke, met al het noodige tot den scheepsbouw voorzien. Verder op aan den voet van eenen berg heeft men het Hospitaal voor het garnizoen, bevorens eene werf. Digt hier bij, op eene steile rots, 150 voeten (ongeveer 60 ell.) boven de zee, ligt het fort Nassau. Zie dat woord.

Aan de westzijde van de haven ligt de voorst. Otrabanda; deze is ruim en volkrijk, met zeer goede huizen voorzien, en bestaat aan den

zuidwestkant uit eene kade met huizen en aan den noordwestkant met aan het water uitkomende gebouwen. Verder heeft men eene groote, lange breede straat in eene eenigzins rijkende ligging. Ten N. en Z. vindt men bijzondere stegen, gangen en onaanzienlijke buurten, waarvan Carthagena en Macao de vuilste zijn. Op den rug van eenen berg, waartegen de zuidzijde stuit, staan nog drie goede huizen, en aan den voet daarvan eene schoepschuurwerf, met eene kraam. In de breede straat Otrabanda vindt men de bouwvallen van de in 1804 afgebrande Lutherse kerk, en dicht daarbij de Roomsch-Katholijke kerk en pastorie. Deze laatste is een weinig aanzienlijk, langwerpig gebouw, met een hoofdaltaar, twee bijaltaren en eenige ekkedige schilderijen versierd. De gemeente is talrijk, eerschoon meest uit Negers, Mlatten en andere Kleurlingen bestaande, en wordt bediend door eenen Pastoor en eenen Kapellaan, welke laatste cenmaal des jaars de geloovigen op de eilanden Bonaire en Aruba gaat bezoeken.

Langs den zee kant, aan de overzijde, vindt men op een rif, tusschen de zee en een ondiep binnenwater, eene soort van fort, het Fort-Rif genaamd, den ingang der haven bestrijkende; en verder op naar het westen het Leprosen- of Lazarushuis en dicht daarbij de Buitengalg.

De huizen in de WILLEMSTAD zijn meestal uitwendig in den zelfden smaak gebouwd als die in Holland, met schijnscie daken en goetk. Allen zijn van steen, hetzij van Hollandsche klinkers of van klipsteen, doorgaans, vooral in het laatste geval, met dikke muren. De huizen, van klipsteen, zijn echter niet zeer sterk, door de ongelijkheid der steenen en het samenvoegen met enkel sand en kalk. Vóór en veelal ook op de zijde der huizen vindt men opene galerijen, om de doorstraling van licht en wind te bevorderen; dese zijn van anderen met steenen of houten pilaren gestut. Men woont meest op de eerste verdieping, wordende het ondergedeelte tot pakhuizen en winkels gebezigd. Van het inwendige der huizen valt weinig te zeggen, de vensters zijn van jaloeziën of saminetten, zelden van glaarmen voorzien. De kamers zijn doorgaans wel ruim, maar met weinig of geen gerijf; daarboven worden alleen onder het dak beschootene slaaphuurtjes gevonden. De muren zijn allen met witte of gele kalk bepleisterd. Van behangsels of vloortapijten weet men niet, zijnde zelfs ook in dit klimaat onnoodig, ja nadeelig. Van buiten sijn de meest huizen wit bepleisterd, hetwelk voor de oogen zeer schadelijk is. Intusschen worden thans, op het voorbeeld van het Gouvernement, ook huizen geel bestricken, ook wel donker grauw. De straten in de WILLEMSTAD zijn vrij goed geplaveid. Lastig is het, dat men er, zelfs in voorname huizen, geene secreten vindt en zich altijd met stilletjes moet behelpen. De rotsachtige grond en het gebrek aan loopend water veroorzaken dit ongemak (1).

WILLEMSTAD, naam, welken men wel eens gaf aan de voorn. vesting TACONI, in Oost-Indië, op het Moluksche eil. Ternate. Z. TACONI.

WILLEMSTAD of WILLIAMSTAD, veel. houtgr. in Nederlands-Guiana, kol. Suriname, aan de Boven-Saramacca, ter westzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den houtgr. La Ressource, benedenwaarts aan den houtgr. Albion.

(1) Men, die meer omtrent deze stad willen weten, verwijzen wij naar: M. D. TER STRA, *De Nederlandsche West-Indische Eilanden*, St. I, bl. 97-90.

WILLEMSTAD (DE), geb. in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. W. Z. W. van *Groningen*, kant. en 3 u. Z. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. *Marum*.

WILLEMSTOREN, lichttoren op de zuidelijkste punt van het eil. *Bonaire*; op 12° 2' 12" N. B., 51° 31' 48" W. L. ontstoken den 24 Augustus 1858.

Het licht van dezen toren is zigtbaar als een helder flikkerende ster tot op 1½ mijl en nog flauw zigtbaar op 3 mijlen.

WILLEMSVAART (DE), kanaal in *Zelland*, prov. *Overijssel*, welke in eene zuidwestelijke rigting van *Zwolle* naar den *IJssel* loopt, en alzoó deze rivier met de buitengrachten der stad *Zwolle* verbindt.

Reuven herwaarts was de stad *Zwolle* van voornemen geweest, om, door een kanaal, in onmiddellijke verbinding met den naburigen *IJssel* gebragt te worden; want reeds in 1480 begon men de waterleiding van *Zwolle* naar den *IJssel*, ruim eene eeuw vroeger uitgegraven, uit te diepen en bevaarbaar te maken, doch immer werd de vervulling van dezen haren allezins betamelijken en regtmatigen wensch tegengehouden door den invloed, dien *Kampen* en *Deventer*, ten siade hunnen handel en tollén te behouden, op het vroeger bestuur der provincie uitoefende. Berot nadat de voormalige regeringsvorm van *Overijssel* lang was opgeheven, onder het bewind van Koning *Looswijk*, in 1800, mogt *Zwolle* de concessie tot soodanig kanaal verwerven; doch daar ook dit plan van *Looswijk* de goedkeuring van zijnen magtigen broeder niet wgdroeg, bleef het reeds begonnen werk, bij de inlijving van ons *Vaderland* met het *Fransche* keizerrijk, liggen, zonder dat iemand het zich aantrok; terwijl de stad *Zwolle* onvermogend saheen, om het kanaal te voltoojen en de kostbare schuitsluis in den *IJsseldijk*, alsmede die, welke in den *Stads-Singel* vereischt werd, aan te leggen. Dat dit onvoltooide plan weder werd opgevat, met dat gevolg, dat de schoone *Willemsvaart* is daargesteld geworden, is men aan de tusschenkomst van den Heer *WILLEM JAN*, *Baron van Dieën tot den Beze* verschuldigd. Na te verscefs alle anders middelen beproefd te hebben, om de zaak, die ook voor zijn kanaal (de *Dedomsvaart*) van het hoogste belang was, weder levendig te maken, dacht hij een middel uit, hetwelk tot het doel leidde. Het bestond in het opstellen van een verzoekschrift aan *Z. M. den Koning*, in naam der kooplieden, factoren en ingezetenen der steden *Deesborgh*, *Zutphen*, *Deventer* en *Zwolle* en dien der steenfabrikanten langs den *IJssel*, hetwelk hij door een deed toekenen en vervolgens indiende. Dat stuk stelde het belangrijke van deze doorgraving zoo duidelijk en treffend voor, dat de zaak, bij het Bestuur des lands bijval en nu ook bij het *Provinciaal Gouvernement* van *Overijssel* ondersteuning viadende, werd ten uitvoer gebragt; waartoe bij dispositie van *Z. M.*, op het verzoekschrift van *J. TEN HAAFT c. s.*, werd besloten. Van dat oogenblik aan werd het werk weder opgevat, en de vaart, die van de veertiende eeuw aan steeds vurig door *Zwolle* begeerd, maar steeds door den najver, vooral van *Kampen*, was tegengewerkt, was door eene pennestreed van *Noërlands* ceersten *WILLEM* daargesteld. Zij vereenigt in haren naam *WILLEMSVAART*, de weldadigheid en wijsheid der koninklijke magt.

Deze vaart, welke in het jaar 1820 geopend is, is lang 2460 ell., breed 21 ell., diep 1,89 ell. bij gewonen waterstand, en wordt door eene keersluis van het *Zwartewater* en door twee schuitsluizen van den *IJssel* afgesloten. Er liggen over dit kanaal twee bruggen, eene over

de binneusluis aan den IJssel en eene over de sluis bij Zwolle. Benoorders langs het kanaal loopt een klinkerweg van de stad Zwolle naar het Katerveer.

Deze vaart is voor de scheepvaart van het hoogste belang; zij werd, in het jaar 1843, door 7402 schepen, waaronder 4900 geladene en 34 houtvloten, bevaren.

WILLEMSVAART (DE ZUID-), kanaal in de provinciën *Noord-Brabant* en *Limburg*, dienende tot gemakkelijker vervoer van goederen, die van 's Hertogenbosch naar Maastricht en terug gezonden worden. Het plan tot het graven van deze vaart is een der heilzaamste ontwerpen, die wij aan het bestuur van Z. M. den Koning WILLEM I, te danken hebben. Op den 10 November 1822, werd de eerste steen aan dit werk gelegd. Dit kanaal, dat eenen aanvang neemt te Maastricht, en van daar af een gedeelte van Belgisch-Limburg doorloopt, treedt na in Nederlandsch-Limburg, langs het stadje Weert en het dorp Nederweert gekomen te zijn, bij de Zeven-Moeren, onder de gem. Someren, in de prov. Noord-Brabant; loopt voorts in eene noordwestelijke doch hoekige strekking, nabij Someren en Lierop, langs Helmond, en Donk, en van daar bijna in deze zelfde strekking, langs Middeldrode, naar 's Hertogenbosch, daarbij de dorpen Veghel, Dintker, Heeswijk den Dungen en Berlicum op korten afstand voorbijgaande. In 's Hertogenbosch ontlast het zich, na eenen loop van 21 u. en 50 min., in de *Bieze*. Dit kanaal heeft twee zijtakken, als een tusschen sluis no. 8 en 9, hezuiden Helmond, op Eindhoven en eene bij sluis no. 4 op Veghel. De kosten van het onderhoud dier vaart, worden door het Rijk, onder genot der inkomsten gedragen. Het is naar het ontwerp van wijlen den Inspecteur-Generaal van den Waterstaat GEBBIAAN, en onder diens opperbestuur, in het jaar 1822 en volgende jaren aangelegd.

Dit kanaal begint binnen de stad Maastricht en ontvangt zijn water uit het bassin in het Noorden dier stad, dat door middel eener schutsluis met de Maas gemeenschap heeft. Uit deze havenkom loopt het, noordwaarts aan, door de vestingwerken, waartoe in het jaar 1825 drie gewelven onder de wallen gebouwd zijn. Het nieuwe kanaal van Luik op Maastricht, dat thans (1849) zijne voltooiing nadert, stort zich insgelyks door eene sluis in dit bassin, zal daardoor zijn water aan deze vaart mededeelen, en daarmede een geheel uitmaken. Er zal dus eene gemakkelijke gemeenschap ontstaan tusschen 's Hertogenbosch, Maastricht en Luik, die voor den handel en scheepvaart goede vruchten belooft.

De lengte van het kanaal bedraagt 122,550 ell.; het is met uitzondering der bestaande havenkommen, in den bodem breed 10 en diep 2,10 ell.; heeft 21 schut- en 4 keersluizen, die der vestingwerken van Maastricht op 's Hertogenbosch er onder begrepen, en 37 enkele ophaalbruggen, waarvan er 13 op de sluisen liggen, zonder de bruggen binnen de steden.

De **ZUID-WILLEMSVAART** komt aan den Kleinen-Hekel door eene schutsluis binnen de stad 's Hertogenbosch en doorloopt die in eene noordwestelijke rigting, valt bij de Citadel, aan den zogenaamde Boom, in de Dieze; liggende op dit kanaalvak 3 ophaalbruggen, waarvan eene dubbele in den grooten weg der eerste klasse no. 8.

Van Smeermaas af tot voorbij sluis 17 loopt dit kanaal over Belgisch grondgebied; terwijl even boven sluis no. 18, onder Bochoit, het Kempensche-kanaal eenen aanvang neemt.

Voor de provincie Noord-Brabant, is de lengte van het kanaal 55,000 ell., als:

Van de Limburgsche grenzen tot sluis No. 15,	107	ellen.
" sluis Nummer 15 tot sluis Nummer 12,	2395	"
" " " 12 " " 11,	5165	"
" " " 11 " " 10,	3053	"
" " " 10 " " 9,	3611	"
" " " 9 " " 8,	2551	"
" " " 8 " " 7,	5587	"
" " " 7 " " 6,	5195	"
" " " 6 " " 5,	5165	"
" " " 5 " " 4,	5266	"
" " " 4 " " 3,	5479	"
" " " 3 " " 2,	4968	"
" " " 2 " " 1,	6682	"
" " " 1 tot aan de vesting		
's Hertogenbosch	500	"
Van daar tot de rivier de Dieze,	1500	"

55,000 "

WILLEMSVEER (HET) of het Oude-Veer, pontveer in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, gem. en 20 min. ten Z. W. van *Raamsdonk*, over de Donge, in den binnen rijweg van Oosterhout naar Raamsdonk, aan het gat onder Raamsdonk.

WILLEM-VAN-GENTSVAART of **WILLEKENSVAART**, ook wel eens **WILLEKENSVAART** genoemd, rijweg in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, loopende van de Lage-Zandschel naar den buitendijk tusschen de Vrouwkensvaart en de Nieuwe-vaart, gem. Capelle.

De naam van vaart is welligt bij voorraad, toen een der Heeren van Capelle, van GENT genaamd, het voornemen opvatte, die te doen graven, en misschien uit jokkerij aan dezen rijweg gegeven.

Volgens de kaart van Bastinotus, in 1658 opgemaakt, stond destijds de windkorenmolen aan het noordeinde van dezen weg op den dijk, doch wordt thans $\frac{1}{2}$ u. zuidwaarts ten O. van den weg tusschen de geh. de Nieuwe-vaart en Willem-van-Gentsvaart gevonden.

WILLEM-VAN-GENTSVAART of **WILLEKENSVAART**, ook wel eens **WILLEKENSVAART** genoemd, geh. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 6 u. W. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Waalwijk*, gem. en 20 min. Z. Z. W. van *Capelle*, aan den rijweg van dienzeelden naam; met 16 h. en ongeveer 90 inw. Ook staat daar een houten windkorenmolen.

WILLEM-WIT-ZIJN-SLOOT, op sommige kaarten **KERS-HILLESLOOT** of **Koos-HILLESLOOT** gespeld, water in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, onder *Oostzaan*, dat, van de *Noord-Haal* komende, met eene zuidoostelijke strekking in de *Twisk* uitloopt.

Dit water is vermoedelijk ontstaan door het graven van turf, in vroegere eeuwen aldaar benoedigd, voor de lijmsfabrieken en linnenbleekertjen, welke er toen in menigte bestonden, en aan honderden menschenhanden arbeid verschaffen.

WILLENS (POLDER-VAN-), pold. in de heerl. *Stein*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Gouda*, gem. *Stein*; palende N. aan *Rijhoeven*, gem. *Sluipwijk*, O. aan den pold. *Stein*, Z. aan den *IJssel*, W. aan de *Brede-vaart*.

Deze pold., welke verdeeld wordt in Voor-Willens, Middel-Willens en Achter-Willens, is groot, volgens het kadaster. 443 bund. 70 v. ell., waaronder 368 bund. 38 v. r. 18 v. ell. schotbaar land. Men telt er 24 h., waaronder 11 boerenbofstedem. Het land wordt door eenen molen drooggehouden. Het bestuur bestaat uit vier Poldermeesters en eenen Secretaris.

WILLENSBINDE, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenboech*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*. Zie WELLENSBOND.

WILLER of WYLLER, geh. in *Oppe-Gelder*, prov. *Limburg*, arr. kant. en 1 u. N. van *Roermond*, gem. en 10 min. N. van *Swalmen*; met 22 h. en 150 iuw.

WILLER (NYS-), d. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie NIESWILLER.

WILLERIE, WILLET of WELIUS, d. in *Oost Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en 30 palen W. van *Samarung*, 357 palen O. van *Batavia*, aan den grooten postweg.

Hier stortte op den 8 Februarij 1847 eene loods plotseling in, waardoor tien menschen meer of min zware verwondingen bekwamen. Men schreef dit ongeluk toe aan den hoogen waterstand, de vele regenbuijes en de hevige windvlagen, waarmede deze laatste dikwijls vergezeld gaan.

WILLERWILTS, naam, onder welke het d. *Wilvenwiltz*, in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*, wel eens verkeerdelijk voorkomt. Zie WILVENWILTS.

WILLESKOP, gem. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein* (5 k. d., 3 m. k., 2 s. d.); palende N. aan den *IJssel*, O. aan de gem. *IJsselstein*, Z. aan *Benschop*, W. aan *Dijkvelt-en-Rateles*, terwijl zij de gem. *Montfoort* aan drie zijden omvangt.

Deze gem. bestaat uit de heerl. *Willeskop-en-Kort-Heeswijk* en *Blokland*, zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1528 bund. 94 v. r. 57 v. ell., waaronder 1310 bund. 40 v. r. 82 v. ell. belastbaar land; telt 72 h., bewoond door 96 huizingen, uitmakende eene bevolking van ruim 600 inw., die in landbouw, veeteelt, handel in kaas, boter, aardappelen en granen hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen windhoutzaagmolen.

De Herv., die men er ruim 200 telt, behooren tot de getn. van *Montfoort*. — De R. K., die er 580 in getal zijn, parochiëren te *Montfoort* of te *Oudewater*.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs gedeeltelijk te *Montfoort*, gedeeltelijk te *Oudewater*.

Vroeger lag onder deze gem. een gedeelte van het *Retrannelement* aan de *Pleit*, dat zijnen naam ontleende van eene voorn. herberg de *Pleit*, thans een partikulier huis. Zie voorts het art. *PLEIT* (HET REYNSCHENST-AAN-DE-).

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van silver, geviereindeld het 1e twee silveren zwanen zwemmende op een zee van silver en groen, het 2e en 3e van silver met drie molenijers van koel, het 4e met eenen moriaan voorkomende uit een grond van natuurlijke kleur.

WILLESKOP, voorn. afzonderlijke heerl. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Willeskop*; palende N. aan den *IJssel*, O. aan *Kort-Heeswijk*, Z. aan *Blokland*, W. aan *Ratolca*.

Deze heerl. bevatte niets dan de pold. *Willeskop*, en daarin eenige verstrooid liggende h., het geh. *Willeskop* uitmakende, en

beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 486 bund. 81 v. r. 57 v. ell., waaronder 416 bund. 81 v. r. 57 v. ell. belastbaar laud, telt 39 h., bewoond door 54 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 340 inw.

De 120 Herv., die er woenen, behooren kerkelijk onder *Montfoort*. — De 210 R. K., die men er telt, parochiëren te *Oudewater*. — De kinderen genieten onderwijs te *Oudewater*.

Deze heerl. schijnt vroeger op zich zelven gestaan te hebben, doch is sedert onheugelijke jaren vereenigd met *Kort-Heeswijk*, waarmee zij sedert eene heerl. uitmaakt. Zie *WILLESKOP-EN-HEESWIJK*.

Het geb. *WILLESKOP* ligt 4½ u. Z. W. van *Utrecht*, 3 u. W. ten N. van *IJsselstein*.

Het wapen deser heerl. bestond uit drie molentjassers van keel, op een veld van silver.

WILLESKOP, pold. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Willeskop*; palende N. aan den *IJssel*, O. aan den pold. *Kort-Heeswijk*, Z. aan den pold. *Blokland*, W. aan den pold. *Rateles*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 488 bund. 8 v. r. 57 v. ell., waaronder 416 bund. 81 v. r. 57 v. ell. schotbaar land; telt 39 h., waaronder 19 boerderijen, en wordt door twee sluizen, op den *IJssel* van het overtollige water ontlast. Het land ligt 1,51 el. onder A. P. Het polderbestuur bestaat uit den *Ruigmeester*, twee *Poldermeesters*, vier *Heemraden* en eenen *Secretaris*.

WILLESKOP-EN-KORT-HEESWIJK, heerl. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Willeskop*; palende N. aan den *IJssel*, O. aan de gem. *Montfoort*, Z. aan de heerl. *Blokland*, W. aan de heerl. *Dijkvelt-en-Rateles*.

Deze heerl. bestaat uit de voorm. afzonderlijke heerl. *Willeskop* en *Kort-Heeswijk*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 824 bund. 67 v. r. 7 v. ell., waaronder 705 bund. 67 v. r. 82 v. ell. belastbaar land; telt 53 h., bewoond door 52 huisgez., uitmakende eene bevolking van 460 inw.

De 200 Herv., die men er telt, behooren kerkelijk tot de gem. van *Montfoort*. De R. K., die er ruim 300 in getal zijn, parochiëren gedeeltelijk te *Montfoort*, gedeeltelijk te *Oudewater*. De kinderen genieten gedeeltelijk onderwijs te *Montfoort*, gedeeltelijk te *Oudewater*.

Deze heerl. werd in het midden der vorige eeuw in eigendom bezeten door *MARIA FONKROT*, die er in 1747 mede hekeend werd, van wie zij in 1787 gekomen is aan *JAN STORY*, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans *Ambachtsheer van WILLESKOP-EN-KORT-HEESWIJK* de Heer *WILLEM GERARD STORY VAN BLOKLAND*, woonachtig te *IJsselstein*.

Het wapen deser heerl. bestaat uit een veld van silver, met drie molentjassers van keel.

WILLESKOPPERDIJK (DE), dijk in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*.

Het is het gedeelte van den *IJsseldijk*, hetwelk zich, ter lengte van onstreeks ½ uur gaans, lange de zuidzijde van den *IJssel*, westwaarts van *Montfoort*, tot bij de stad *Oudewater*, uitstrekt.

WILLESVLIET, voorn. water in *Zuid-Holland*, dat *Grijsvoord* van de overige gedeelten van het tegenwoordige eil. *Goedereede-en-Oeverflakkee* afscheidde.

WILLIAM (KAAP-); kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-van-Mahassar*, aan de Westkust van het *Sundaasche eil. Celebes*.

WILLIAMSTAD, verl. houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Surinamer*. Zie *WILLENSTAD*.

WILLIBRORD (ST.), d. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *HEIKEN (Hr)*.

WILLIBRORDS-KONVENT (ST.), voorm. kloost. in *Kennemerland*, p.rov. *Noord-Holland*, te *Heilo*.

Dit konvent, ook *Blinken* genoemd, werd in het jaar 1420 gesticht en aanvankelijk door Monniken van den derden regel van *St. FRANCISCUS* bewoond; doch in het jaar 1438 hebben de Broeders, die het bewoonden, den regel van *St. AUGUSTINUS* aangenomen, hebbende *WALRAVEN VAN MEUS*, die tot Bisschop van *Utrecht* gekozen was, het in dat jaar, met toestemming der Kloostervogden van *Stein* en van *Sion*, overgebracht tot de orde der Reguliere Kanunniken en onderwerpen aan het kapittel van *Holland*. Daarenboven heeft hij *St. WILLIBRORDS-KONVENT* daar zij woonden tot een klooster en hunne kapel tot een kerk verheven. *MARTINUS*, Bisschop van *Magione* en *WALRAVEN* Vikaris in Bisschoppelijke zaken, heeft allen den genen, die het klooster of het kerkhof, na de inwijding, welke in 1439 heeft plaats gehad, godvruchtiglijk bezoeken zouden, God aldaar met aandacht zonder bidden, of iets tot voordeel of tot opsiering van het klooster zonden uitreiken, 40 dagen aflaat verleend. In het jaar 1442 heeft *JAN KLAASZ.*, Pastoor van *Heilo*, behoudens zijne geregtigheden en die van zijne anzaten, aan de Regulieren van *Heilo* verlof gegeven, om een kerkje onder zijne parochie op te rigten, om er de sakramenten te bedienen en de dooden te begraven. In het jaar 1487 heeft *JOHAN BRANTHUISSEN*, Pastoor van *Heilo*, een verdrag met de zelfde Regulieren aangegaan, over het kanunnieke gedeelte van de pastortj en de offerpenningen, die ter gelegenheid der begraffenissen geofferd worden. *DAVID VAN BOURGONDË*, de vijf en vijftigste Bisschop van *Utrecht*, heeft dit verdrag goedgekeurd. In de kerk waren 3 autaren; een autaar, dat de *H. Moeder Gods Mann* en *St. MICHEL*, *Alle heilige Engelen St. Jan den Dooper* en *Alle heiligen* toegewijd was; het autaar van de *H. H. AUGUSTINUS*, *JOHANNES* en *Evangelist* en *Alle heiligen*; dat van de *H. H. WILLIBRORDUS*, *ADALBERTUS*, *JEROEN* en *Alle heiligen*; dat van de *H. H. BOSWAGIUS* met zijne megezellen, *LAURENTIUS*, *STEPHANUS* en *Alle heiligen*; dat van de *H. H. AGNES*, *MARIA MAGDALENA* en *Alle heiligen*. Deze autaren zijn ook ingewijd in het jaar 1440. *JOHAN*, Bisschop van *Korke*, Vikaris in Bisschoppelijke zaken van *RUDOLPHUS VAN DIEPVELT*, den drie en vijftigsten Bisschop van *Utrecht*, wijdde er nog drie autaren in, in het jaar 1449. *FILIPS VAN BOURGONDË*, de zeven en vijftigste Bisschop van *Utrecht*, heeft dit klooster onder zijne bescherming genomen in het jaar 1456. *MAXIMILIAAN* en *MARIA*, Hertog en Hertogin van *Bourgondië*, hebben de vrijdommen, die *FILIPS de Goede* aan het klooster toegestaan had, goedgekeurd en bevestigd in het jaar 1481. En vermits het vijfdeest der kerk op een ongelijken tijd gehouden werd, heeft de Bisschop *FREDRIK VAN BADEN* verlof gegeven om het op eenen anderen tijd te vieren. Heer *JAN VAN DER MIJDE* en zijne huisvrouw *SIBURGIS VAN DE COULMERS* stichtten, omtrent het jaar 1500, eene Zaturdagsche mis in het klooster van *Heilo*, en gaven daartoe een stuk lands in den ban van dat dorp. Ten tijde dat de nieuwe bisdommen in de Nederlanden opgericht werden, is het klooster van *Heilo* op bevel van *Pius IV* vernietigd, terwijl de goederen en inkomsten aan het nieuwe kapittel, dat pas te

Kaarlem opgerigt was, toegekend werden. *Jacob Zaffius*, de laatste Prior van dit klooster, is de eerste Proost van het kapittel geworden. De plaats, waar dit klooster gestaan heeft, is thans niet meer bekend.

WILLIGE-LANGERAK, gem. in den *Lopikerwaard*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, (8 k. d., 2 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de gem. *Zevender en Cabauw*, O. aan de gem. *Jaarsveld*, Z. aan de *Lek*, W. aan *Schoonhoven*.

Deze gem., welke zich ter lengte van omtrent een uur gaans langs de *Lek* uitstrekt, bevat dan ook geen eigenlijke kom, maar de woningen staan er verspreid uiteen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 719 bund. 74 v. r. 13 v. ell., waaronder 609 bund. 99 v. r. 03 v. ell. belastbaar land; telt 60 h., bewoond door 79 huisgez., uitmakende eene bevolking van 430 inw., die in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Er is een voetveer op *Nieuwpoort*.

De Herv., die er 350 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Willige-Langerak-en-Zevender*, welke in deze burg. gem. eene kerk heeft. Deze was vóór de Reformatie eene parochiekerk, waarvan de Proost van *St. Salvator*kerk te *Utrecht* het regt had, om den Pastoor in te huldigen. In 1686 bragt evenwel het pastoors- en het kostersambt niet meer op dan 18 guld. Het is een klein gebouw, dat slechts 8 min. buiten de poort van *Schoonhoven* staat, met eenen lagen toren. Voor den ingang leest men:

JAN JACOB VEREEN, WILT DIT AARHOOREN,
HEMPT SELVET DEN EERSTEN STEEN VAN DEZER TOREN.

HIJ WAS MET GOED VERSTANT
SCHEPER VAN DIT LADY.

1627.

Dit kerkje staat van alle andere huizen afgesonderd in het geboorte, zijnde de pastorie, die er vroeger bij stond, benevens eenige huizen omver geworpen in 1672, (als te dicht onder de stad gelegen) ten einde den vijand te verhinderen zich daar te nestelen, waarom de Predikant sedert dien tijd te *Schoonhoven* woont. Uit het fonds van noodlijdende kerken is, in het jaar 1856, eene toelage van 500 guld. gegeven, tot herstel van het bouwvallig kerkgebouw dezer gem. Ook heeft de toenmalige *Ambachtsheer* door milde giften daartoe bijgedragen, terwijl de gemeente zelve ook bewijzen gegeven heeft van hare belangstelling in hare godsdienstige aangelegenheden.

De R. K., ten getale van 80 parochiëren onder *Cabauw*.

Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 60 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. is eene heerl., welke vroeger een leen van den *Bischoep van Utrecht* was en in het begin der vorige eeuw een eigendom van *LEENDERT VAN CASHEROOT*, Heer van *Rijnestein*. Later werd zij bezeten door *BARTHOLOMEUS HERMANNUS DE MOOR*, *Medicinae Doctor* te *Gouda*, die er in 1766 door de *Staten van Utrecht* mede beleend werd. Thans is *Ambachtsheer* van *WILLIGE-LANGERAK*, de Heer *MARSELLUS BISON VAN VLIET*, woonschtig te *Haarrecht*.

Aan die van *WILLIGE-LANGERAK* is, ten verzoeke van de *Ambachtsvrouw*, reeds in het jaar 1830, door Keizer *KAROL V* verlof vergund, om, in plaats van het huurregt, het schepensregt te gebruiken, te houden door *Schout* en *Schepenen*, die van wege de *Vrouw* aangesteld zouden worden.

WILLIGE-LANGERAK-EN-ZEVENDER, kerk. gem., prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Gouda*, ring van *Schoonhoven*.

Deze gem. heeft ééne hork te Willige-Langerak, en telt 390 zielen, onder welke 110 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest **MATTHIAS STROCKIUS**, die in het jaar 1652 herwaarts kwam en in het jaar 1676 overleed. Van 1653 tot 1659 was de dienst te **WILLIGE-LANGERAK** waargenomen eenen tijd lang door den Predikant van Langerak-over-de-Lek, later door andere Predikanten en Proponenten. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder approbatie van den Ambachtsheer.

WILLIGEN (DE DRIE), hofst. op het eil. *Schouwen*, prov. *Zee-land*, arr. en 2½ u. N. W. van *Zierikzee*, kant. en 1 u. W. van *Brouwershaven*, gem. en ½ u. N. W. van *Elkerke*.

Deze hofst. behoort, met de daarbij behoorende gronden, bestaande eene oppervlakte van 50 bund. 25 v. r. 91 v. ell., aan den Heer **WILLEM FERDINAND MOORE NIEUKAN**, vroeger President der Nederlandsche Bank, woonachtig te Amsterdam.

WILLIGE-VLAK (DE), duinvallei in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Schoorl-Groot-Hargen-en-Camp*. — Deze duinvallei, door overstroming gedeeltelyk vernield.

WILLIKKEBREEK of **WILKEBREEK**, naam, welken men thans geeft aan den pold. het **CANOUKRENS** in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **CANOUKRENS**.

WILLEBIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundaesche* eil. *Java*. Zie **WILLERIE**.

WILLINCK of **WILSEN**, erve in de heerl. *Broedevoort*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 8½ u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 2½ u. O. N. O. van *Aalten*, gem. en ½ u. O. van *Winterswijk*, in de buurs. *Ratsum*, ½ u. van de Pruisische grenzen.

Dit erve, het stamhuis van het aanzienlyke geslacht **WILLINCK**; bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 119 bund. 11 v. r. 97 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer **L. D. DE LINTON**, woonachtig te *Winterswijk*.

Men vindt aldaar eene soort van steen, welke bij eene meer doelmatige behandeling bij de opdeeling, waarschijnlijk tot vloeren zonde kunnen worden gebezigd.

WILLIS, d. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie **WILLES**.

WILLIS, berg in *Oost-Indië*, op het *Sundaesche* eil. *Java*. Zie **WILIS**.

WILLOUTSPOLDER, pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zee-land*, arr. *Goes*, kant. *Heinkensand*, gem. *Nisse*; palende N. en N. O. aan den *Kruijngerpolder*, Z. O. aan den *Nisse-Steldepolder*, Z. W. aan den *Zakpolder*, W. aan 't *Nieuw-Landeken*.

WILMKEBREEK, pold. in *Waterland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **WILMKEBREEK**.

WILNIS, gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen* (4 k. d., 4 m. k., 2 s. d.); palende N. W. aan *Mij-drecht*, N. aan de gem. *Vinkeveen-en-Waverveen*, O. aan *Oudhuizen*, Z. aan *Kamerik-en-de-Houtdijken*, W. aan de *Zuidhollandsche* gem. *Achttienheven* en *Zevenheven*.

Deze gem. bestaat uit den pold. *Beoosten-Heinoomsvaart*, *Bewesten-Heinoomsvaart* en *Westveen*; bevat het d. *Wilnis* en het geh. *Westveen*, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 1584 bund. 88 v. r. 97 v. ell., waaronder 1000 bund. belastbaar land; telt 147 h., bewoond door 257 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1250 inw., die meest in de veenderij en het maken van

boter en kaas hun bestaan vinden. Ook heeft men er 3 scheepmakerijen, 1 molenmakerij en 2 klompenmakerijen.

De Herv., die er 840 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Wilnis-en-Oudhuizen*, gedeeltelijk tot de gem. *Noorden*.

De 5 Remonstranten, die er wonen, behooren tot de gem. van *Utrecht*. — De R. K., die men er ruim 400 aantreft, worden gedeeltelijk tot de par. van *Nijdrecht*, gedeeltelijk tot die van *Noorden*, gerekend. — De 3 Ier., die er zijn, behooren tot de ringsynagoge van *Uithoorn*.

Men heeft in deze gem. ééne school, gezamenlijk met *Oudhuizen*, welke gemiddeld door 120 leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. behoorde vroeger tot de proovstij van St. Jan, thans aan het Domein.

Het d. *WILNIS*, getmechtijk *WILLIS* genoemd, ligt $5\frac{1}{2}$ u. N. W. van Utrecht, 2 u. W. van Loenen, gedeeltelijk op het grondgebied van de gem. *Oudhuizen*, waar ook de kerk staat, die, even als de pastorie, in 1838 aansienlijk hersteld is.

In eenen brief van *COENRAAD*, den twee en twintigste Bisschop van Utrecht, in het jaar 1083 geschreven, wordt het *VERVIE-HOEVEN* genoemd en aan den Proost en het kapittel van St. Jan afgestaan. Het is een fraai en wel betimmerd dorp, waarin de huizen, ter weerszijde van eenen schoonen en breeden dijk, in het midden met boomen beplant, gebouwd zijn.

De kermis valt in Dingsdag na den tweeden Zondag in October. *WILNIS* (*RUIGB.*), heerl. in *Amstelland*, voorheen tot *Holland* behoord hebbende, thans prov. *Utrecht*. Zie *RUIGB-WILNIS*.

WILNIS-EN-OUDBUIZEN, kerk. gem., prov. *Utrecht*, klass. van *Utrecht*, ring van *Nijdrecht*.

Men heeft in deze gem. ééne kerk te *Oudhuizen*, en telt er 920 zielen, onder welke 400 Ledematen. De eerste, die in deze gem., in vereeniging met *Vinkeveen*, het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *WIGBOLDUS BELIDA*, die hier in 1694 door H. H. Gedeputeerde Staten werd aangesteld, hij werd in 1698 opgevolgd door *HENRICUS TEN BAIK*, die in 1654 emeritus werd en in 1651 overleed, oud 113 jaren. Tot in 1736 is de dienst hier bestendig waargenomen door den zoon, kleinzoon en achterkleinzoon van gemelden H. *TEN BAIK*, welke alle *HENRICUS TEN BAIK* genaamd waren. Na den dood van *HENRICUS GOCKINGA*, in 1772 voorgevallen, is er *Vinkeveen* van afgescheiden en in 1774 *CORNELIS JAN VAN SKIET* te *WILNIS-EN-OUDBUIZEN* beroepen, die in 1779 naar *Oudewater* vertrok.

WILP of *WILPE*, d. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en $8\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Voort*, aan den *IJssel*.

Misschien is dit dorp wel het zelfde als *VELWA*, dat in eene tijschrift der elfde of twaalde eeuw vermeld staat. Maar het eerst komt het voor in *ALFREDI VITA S. BONIFACII*, dus in de eerste helft der achtste eeuw, onder den naam van *HITLPA*. Het is een aangenaam, maar klein dorp. Men telt er 200 h. en 1800 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er ongeveer 1000 in getal zijn, onder welke 400 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Arnhem*, ring van *Apeldoorn*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *GRONCIUS MULLEUS*, die in het jaar 1598 hier in dienst was, en in het jaar 1601 naar *Duistinchem* vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Het voorste gedeelte der kerk is vrij oud, zijnde door den H. **LENNIUS**, in de achtste eeuw, gebouwd, aan wien zij ook later is toegewijd. Dit gedeelte werd in 760 door de Saksers verbrand en in 780 herbouwd. Het achterste deel is van 1599. Volgens de aantekeningen van den Bisschop de **MOUTZ** had de Hertog van Gelderland het regt van iemand tot het bekleeden van de pastorie te benoemen hetwelk **GRANBAIS**, echter aan het kapittel van Deventer toeschrijft. Daar waren twee vikarjën, ieder met den last van twee missen ter week. De eene, te weten: die van **O. L. Vrouw** stond, in het jaar 1571, ter benoeming van **FRAONS VAN MEKKERS**. Over de tweede, die ter eere van den H. **ANTONIUS** gesticht was, had de Abdis van Ter-Hunnepo het zelfde regt. Dan was er nog eene kerkdienst, wiens bedienaar gehouden was 's Maandags de oobloedige offerhande Gods op te dragen. De toren is meest van tufsteen en het koor vierkant. Er is in deze kerk seker 1815 een orgel, hetwelk in den loop dezes jaars (1849) door een nieuw zal vervangen worden. In 1781 is de pastorie afgebrand, waardoor de kerkelijke boeken mede door het vuur verteerd zijn.

De R. K., van welke men er ongeveer 800 telt, behooren gedeeltelijk tot de stat. van **Dnistervoorde**, gedeeltelijk tot die van **Bussloo**.

De dorpschool wordt gemiddeld door 100 leerlingen bezocht.

WILF was vroeger eene heerl., aan den Proost van Deventer leenroeg en buiten de palen van Gelderland gelegen. Het ridderlijk geslacht van **WILF**, voerde den naam van deze plaats, en wordt onder de aanzienlijksten gemeld. **EVERT miles** (Heer) de **WILFE**, hield de tienden van **IJsvoorde** en de huizen **Eltinck** en **Suverine** te **Nuclero**, ter leen van den Bisschop van Utrecht, en, met toestemming van zijne dochter **CLEVENTIA**, schonk hij die, in 1230 aan het klooster **Bethlehem**. Hij komt nogmaals voor, met zijne vrouw **ELISABETH** en met zijnen zoon **EVERT**, in 1252. Meest alle personen van dit geslacht voerden den naam van **EVERT**, zoodat zij moeijelijk uit elkanderen kunnen onderscheiden worden. De laatste stierf te **Rosande** in 1505, en toen rees een groot verschil over zijne erfenis van **WILF**, tusschen **JOHAN VAN RENESSE** van **WULVEN**, neidens zijne vrouw **ALST FARENS** van **CUYBRE**, die afstamde van eene oudmoei van den overleden Heer **EVERT** van **WILF**, te weten van **ODA** van **WILF**, met **HENRIK FARENS** van **CUYBRE** getrouwd, aan eene zijde, en het geslacht **SCHINNELPENNINGCK** aan de andere zijde. Dit laatste leidde zijne regten af van **ELISABETH** van der **OIJE**, Vrouw van **SANDER SCHINNELPENNINGCK**, wiens nakomelingen den naam van **OIJE** bij den hunden gevoegd hebben. De grootvader van deze **ELISABETH** was **EVERT** van **OIJE**, jongste zoon van het huis van **WILF**, die, omtrent het einde der veertiende eeuw, ter onderscheiding, den naam van **OIJE** en een lambel in zijn wapen aangegenoten had. Het geslacht van **RENNESSE** heeft de zaak gewonnen, en hoewel de goederen vervreemd zijn, echter den bijnaam van **WILF** blijven behouden. Hertog **KARL** maakte zich met geweld meester van het huis te **WILF**, na den dood van Heer **EVERT**, en gaf het ter leen, in 1508, aan zijnen bastaardbroeder **JOHAN** van **GELBE**, onder voorbehoud voor hem, van het regt van opening des huis, van versterf van diensten, van klokkenslag, van bede, van ruitergelden; uit welke uitzondering men duidelijk vernemen kan, dat die regten te voren aan dat goed eigen waren, en dat de Hertog toen eene magtspreuk deed. Naderhand is het leenheerschap weder aan de Staten van **Overijssel**, namens de Proostdij van Deventer, gekomen, en het goed genoot geen voorregten.

Bij dit dorp zag men vroeger een kast., het Slot-te-Wilp gelieven. Zie het art. WILP (Het Slot-*ts*-).

De kermis te WILP valt in den eersten Woensdag in September.

WILP (DE) of DE WOLF, geh., gedeeltelijk prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, arr. en 6 u. N. O. van *Heerenveen*, kant. en 3 u. O. N. O. van *Beetsterwaag*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Sigerswolde*, waar toe dat gedeelte behoort, gedeeltelijk in het *Westerkwartier* prov. *Groningen*, arr. en 3 u. Z. W. van *Groningen*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Zuidhorn*, gem. en 1 u. Z. van *Marum*.

De naam dezer, thans volkrijke, buurt had zijn oorsprong in het uithangbord eener kleine tapperij, onder eenige hier staande veenbutten, waarop eene regenwulp (*scolopax Phacopus*) afgebeeld was. Door de zorg van den Heer J. F. Oßas, Burgemeester van Marum, nemen de bebouwing en landontginningen hier thans zeer toe, waardoor de armoede meer en meer afneemt.

WILP (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en $8\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en 3 u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Voorst*, 3 min. Z. van Wilp.

Dit huis pronkte met eenen zeer zwaren vierkanten en twee ronden torens, had twee ruime voorhoven, onderscheidene poorten en drie dubbele grachten. Het werd door KARL, Hertog van *Gelder*, in het jaar 1508 aan zijnen natuurlijken broeder, JAN VAN GELSEN geschonken. Alzoo het zeer vervallen was, is het in het jaar 1738 door den eigenaar, WILLEM HERMAN, BARON VAN BROEKHUIZEN, Heer van *Wilp*, *Luthmer*, *Leenwenburg* en *Wolthuis*, afgebroken en de grachten gedeempt.

Digt bij de plaats, waar het gestaan heeft, ziet men thans een boerenerf, dat in eigendom wordt bezeten door de weduwe HAGENKAMP, woonachtig te Wilp.

WILPE, d. op de *Middel Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie WILP.

WILPERHORST, voorm. adell. h. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 6 u. N. ten O. van *Arnhem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Apeldoorn*, gem. en 1 u. N. N. W. van *Voorst*, 1 u. Z. W. van *Wilp*, waaronder het behoorde.

Ter plaatse waar, het gestaan heeft, ziet men thans een boerenerf, in eigendom bezeten door den Heer Vos, woonachtig te Deventer.

WILPSCH-EN-NIJENBEKKER-KLEI (POLDER-VAN-DE), pold. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. *Apeldoorn*, gem. *Voorst*.

WILRE, d. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie WILRE.

WILRE, ook WILREKEN, WILRE, WILRE of WILRE gespeld, en bij de landlieden WILRE genaemd, d. in het grafs. *Vroenhoven*, prov. *Limburg*, arr., kant. en 20 min. Z. W. van *Maastricht*, gem. *Oud-Vroenhoven*, aan den straatweg van *Maastricht* op *Tongeren*.

Het woord *wyler* of *wiler* betoekent, naar de taal van het land, een huurschap, en zal als een eigen naam, aan deze plaats gegeven zijn, dewijl zij (gelijk de meeste dorpen) van zoodanig eene huurschap of een gebucht van weinige huizen, haren aanvang genomen heeft.

Dit dorp wordt gemeenlijk toegenoemd WILRE IN DEN VROENHOVE, ter onderscheiding van andere dorpen van dien zelfden naam, die, daar in de nabuurschap liggen; doch anders, wordt dit dorp, bij het landvolk, ter onderscheiding, van de andere gemelde dorpen, ook TASCAT-WILRE, toegenoemd, als naast bij *Maastricht* (hetwelk zij blootelijk bij verkorting *Tricht* noemen) gelegen.

Het is op eenen middelmatig verheven grond, tusschen twee beuvelgebouwd, en ligt allerwege door geboomte omringd: hetgeen van verre geen onaangename vertooning oplevert. Men telt er 188 h. en ruim 920 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die er allen R. K. zijn, behooren tot de par. van *Oud-Vroenhoven*, welke hier eene kerk heeft, zijnde een oud langwerpig gebouw, dat vóór de Reformatie aan den H. Marcus was toegewijd, en sedert dien tijd zowel bij de Herv. als bij de R. K. in gebruik geweest zijnde, later weder geheel aan de R. K. is overgegaan, die het toen aan de H. H. Petrus en Paulus hebben toegeweeld. Deze kerk, heeft eenen vierkanten toren, met korte spits, doch is van geen orgel voorzien. De Pastoor werd voorheen door den Landkommandeur van den Ouden Biezen aangesteld, die de voornaamste Tiendheer van dit dorp was. Om die reden, was hij ook verplicht, voor het onderhoud der kerk te zorgen; hoewel dit niet zelden verschil baarde tusschen hem en het kapittel van St. Servaas, hetwelk, daggelijks eenige tienden der boerderijen van dit dorp bezat.

WILREYT (DE) of DE WILREYT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* diatr., arr., kant. en 4½ u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en 1½ u. W. van *Bergeyk*, in den uithoek de *Wobosch-en-de-Wilreyt*, ½ u. W. van de *Wobosch*; met 15 h. en ongeveer 70 inw. Dit geh. wordt verdeeld in twee buurten, *Groot-Wilreyt* en *Klein-Wilreyt*.

WILREYT (GROOT-), h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* diatr., arr., kant. en 4½ u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en 1½ u. W. van *Bergeyk* in den uithoek de *Wobosch-en-de-Wilreyt*; met 8 h. en ruim 40 inw. Deze h. maakt het westelijk gedeelte van het geh. de *Wilreyt* uit.

WILREYT (KLEIN-), h. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* diatr., arr., kant. en 4½ u. Z. W. van *Eindhoven*, gem. en 1½ u. W. van *Bergeyk* in den uithoek de *Wobosch-en-de-Wilreyt*, het oostelijk gedeelte van het geh. de *Wilreyt*, uitmakende; met 5 h. en 50 inw.

WILSEN, oude Friesche naam van het d. *Wissum*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Boorderadeel*. Zie *WISSUM*.

WILSFORT, buit. in het *Land-oen-Ravestein*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WILSFORT*.

WILSUM, gem. in *Zalland*, prov. *Oostrijssel*, arr. *Zwolle*, kant. *Kampen* (5 k. d., 3 m. k., 1 s. d., 2de ged.); palende N. aan de gem. *IJsselmuiden*, O. aan *Zwollerkerspel*, Z. aan *Zalk- en Veeoten*, W. aan *Kampervaan*.

Deze gem. bevat de plattelandst. *Wilsu m*, benevens de buurt. *Brannepe*, *Harsenhorst*, *Oosterholt*, *Uiterwijken* en het *Onderdijksche*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 835 haud.; telt 77 h., bewoond door 95 huizeg., uitmakende eene bevolking van 440 inw., die voornamelijk hun bestaan vinden in landbouw en veeteelt, voorts in visscherij en het maken van matten. De handel wordt alleen gedreven in de opbrengst van den landbouw en des winters in gewerkte matten.

De gem. wordt in hare geheele lengte doorsneden door den *IJssel*, in welke rivier zich op deze hoogte vier eilandjes gevormd hebben, onder de benaming van de *Wellen*. Dat gedeelte, hetwelk aan den linker *IJsseloever* gelegen is, wordt genoemd den *Onderdijksche-polder*, bestaande uit *wooi- en rietlanden*, met

onderscheidens aanzienlijke boerderijen, vanwaar men door een schuiftenzeer naar den regter IJsschoever, het eigenlijke WILSUM, kan overgezet worden.

De inv., die er, op 9 na, allen Herv. zijn, onder welke ruim 200 Ledematen, maken eens gem. uit, welke tot de klass. en ring van Kampen behoort. De eerste, die in dese gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest HERMANNUS ANTOON Vos, ook wel BIANNA genaamd, die in het jaar 1587 herwaarts kwam en in het zelfde jaar naar IJsselnuiden vertrok, terwijl hij tot in 1593 dese gem. als combinatie bleef bedienen. Het beroep geschiedt door de Leden van den afgetreden en dienstdoenden kerkeraad.

De 9 R. K., die er wonen, parachuteeren te Zwolle.

Men heeft in dese gem. ééne school te Wilsom.

Het plattelandst. WILSUM, ook wel WILSUM gespeld, certijds WILSUMM, ligt 2 u. W. van Zwolle, 1½ u. Z. O. van Kampen.

Men vindt het eerst melding gemaakt van het kerspel WILSUM, in 1170 en later in eenen brief van 1213, bij welchen OTTO I van Geloua, de drie en dertigste Bisschop van Utrecht, het lage geregt van het kerspel WILSUM en Zalk en het daaronder liggende veen, opdroeg aan de Heeren DIJK en HENRIK VAN BECKHOEST, die met hunne onderhoorige huislieden hem en zijnen voorganger THEODORICUS VAN ARK, in den oorlog en andere ondernemingen, getsoew ondersteund hadden. Hij gaf hun tevens de magt, om aldaar hofsteden te verhuren en daarvan jaarlijks thins te nemen. De boesen of heorige lieden, welke op hunne hofsteden reeds woonden en in het vervolg wonen zonden, werden van alle dienstbaarheid en schatting aan den Bisschop ontslagen en tot vrije huislieden gemaakt; zij zonden ook de zelfde vrijheden genieten, als de bewoners van Zwolle, Zalk en andere omliggende dorpen, van zijne voorzaten verkregen hadden; alleen het hooge gerigt en de tienden van het gezande bahield de Bisschop voor zich, en de smalle of kleine tienden voor het *Heilig Synode by Wilsom*, zijnde voor ieder huis 4 penn., alsmede voor St. Martenskerk te Utrecht van ieder erf 3 stuiv. en van een half erf 2½ stuiv. Dav. munt.

In eenen anderen brief door HENRIK VAN VIAANDEN, den acht en dertigsten Bisschop van Utrecht, in het jaar 1260 afgegeven, wordt verhaald, dat eenige Friezen zich vroeger, in de zeldde eeuw, bij zeker dorp, WILSUM gebeten, hadden nedergezot. Waarschijnlijk was het aan de scheepvaart zijnen oorsprong verschuldigd, waartoe de ligging aan den IJssel, een uur gaans boven Kampen, wel geschikt was. Iwmers wordt het onder die steden en dorpen geteld, aan welker kooplieden KLOUIS V, Graaf van Holland, in het jaar 1276, voorregten verleende.

Het is geheel onbekend van wien dit plaatsje stadsregt heeft bekommen. Misschien werd WILSUM, bij gelegenheid van dese gift, aan de betaling eener *praevie* onderworpen. Zeker is het echter, dat het nooit bemurd is geweest.

De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, had den H. Martelaar LAZARUS voor patroon. De pastorie werd door de Stedelijke Regering bevestigd. Daar waren twee kerkdiensten; te weten: van het H. Kruis en van St. ANNA. Deze kerk, een der merkwaardigste en oudste gebouwen langs den IJssel, is aan twee verschillende tijdperken haren oorsprong verschuldigd. Het eerste en oudste gedeelte dezer kerk bestaat uit een langwerpig vierkant, van 18 passen lang en 8 passen breed, met geheel gladde muren, sonder eenige stennbeeren

noch pilasters, en iedere lange zijde met twee kleine rond geledete vensterramen, welke omtrent 4,40 ell. hoog geplaatst en thans met eene halve steens muur dicht gemaakt, doch nog ongeschonden aanwezig zijn. De ingang was aan de noordzijde, bijna in het midden, gedekt met eene halfrouden Byzantijnsch versierden steen; nadat deze gedigt is, werd de ingang later naar de zuidzijde verplaatst. Het koor was destijds nog plat gesloten, blijkens de inspringende muren, welke nog vóór het in 1722 aangebouwde koor sigtbaar zijn. Als zeldzaam voorkomende is het steenen gewelf, waarmede de kerk, zonder steunbeeren van buiten, gedekt is. Dit gebouw toont in alles de bouwwerde der elfde eeuw aan. In de buitenmuren zijn de rondboogvensters dicht gemaakt en iedere zijde weder met drie puntboogvensters voorzien. Een aanbouw, in 1722 ondernomen, van 8 passen lengte en gelijke breedte met de kerk, is het koor, dat vijfzijdig gesloten, van buiten met steunbeeren voorzien, met een steenen gewelf gedekt en van nieuw Gothische puntboogvensters voorzien, daargesteld is. Deze aanbouw is geschied uit de penningen eener kollekte, die door de geheele provincie geschiedde; eene halve eeuw later nam men insgelijks toevlucht tot de Staatsvergadering, om het predikantshuis, hetwelk ingeval was vernieuwd te krijgen, naardien de stad en de burgerij in te beboefigen staat waren, om dit te bekostigen. De overoude toren, mede uit de elfde eeuw, geheel met gladder muren, zonder eenig versierzel of waterlijsten, heeft de bommelgaten met rondboogjes, welke op Corinthische dwergzuiltjes rusten. In den toren is een slaguurwerk en eene groote klok aanwezig, met het jaartal 1477. Het kleine klokje, certijds ook in den toren voorhanden, wordt thans aan de overzijde van den IJssel als veerbengel gebruikt en is mede van het jaar 1477, met het opschrift:

Jan ghisbertson potghijster MCCCCLXXvij.

In het jaar 1857 bekam de gemeente, tot herstel van dit kerkgebouw, eene som van 1740 gulden uit het fonds voor noodlijdende kerken. De kerktoren, welke vroeger van eene spits was voorzien, is toen nede vernieuwd en met eene ruim 1 el hooge spits opgetrokken. Deze kerk heeft geen orgel.

LINDENBORN (1) gewaagt van een gasthuis, welk in het jaar 1575 nog in wezen was, maar sedert is vervalven.

In 1527 deed KARL, Hertog van Gelre, welke de Koeburg bij Kampen bezet hield, aan de overzijde van den IJssel bij WILSON eene verschansing aanleggen, om de scheepvaart van Kampen en Deventer te benadeelen; welke verschansing door eene afdeeling gewapende burgers van Kampen, vereenigd met eenige keizerlijken, op den 1 April 1528, werd ingenomen en verwoest.

Ofschoon de dijk in dese gem. niet zeer veel geleden had door den vloed van den 14 en 15 November 1824, bezweek hij echter op den 4 Februarij 1825, even ten Noorden WILSON, op vijf plaatsen, en dat op den geringen afstand van omtrent eene nederlandsche mijl of 1000 ell. Reeds des morgens ten 9 ure was de overloop van den dijk algemeen, waardoor die, hoe langer hoe meer, verzwakt en het binnenland ondergelopen was. Behalve het hoog gelegen stadje, dat nog aanmerkelijk boven het water verheven was, werd de geheele gemeente overstromd, en toen het water des namiddags te 4 of 5 ure op het hoogste

(1) *Episc. Dav.*, Cap. VI, § 4.

was, stond het in het laagste huis, ter hoogte van 2.07' en op de laagste landerijen 3,14 ell. Door dezen verschrikkelijken vloed spoelden 11 huizen geheel weg, terwijl er 5 geheel onbewoonbaar en 10 grootelijks beschadigd werden; twee menschen kwamen daarbij om; 4 boornbesten en 4 paarden verdronken, eens menigte meubelen, landmanagerschappen, hooi, stroo, aardappelen, enz., spoelden weg of bedierven, en vele bunders best groen land werden, of tot kolken weggespoeld of diep onder het zand begraven.

Het wapen dezer gem. bestaat in een schild van azuur, met eene op een groen terras staande stadspoort, met drie gecreneleerde torens; op den middelsten is zittende een pelikaan, hare jongen voedende, alles van zilver; het schild gedekt met eene gouden kroon.

WILSUM, of beter, zoo als in eenen brief van het jaar 1315 gelezen wordt, WILSEN, ook WELSUM, en wel eens verkeerdlijk WELSEN gespeld, buurs. in Zalland, prov. Overijssel, arr., kant. en 2½ u. O. van Zwolle, gem. en 20 min. N. O. van Dalfsen; met 27 h. en ruim 160 inw.

Door opgeworpen dammen, heeft men den hoogen vloed van 1825, uit deze buurs. kunnen weren.

WILSUMER-WEERD of KOPPELAWASSER, streek weideland in Zalland, prov. Overijssel, arr. Zwolle, kant. Kampen, gem. Wilsum.

Dit buitendijks aan den IJssel gelegen weideland, is ongeveer 100 bund groot.

WILSVERN, voorm. d., thans geh. in Rijnland, prov. Zuid-Holland, arr. en 2½ u. O. van 's Gravenhage, kant. en 1½ u. O. N. O. van Voorburg, gem. Stompwijk-Wilveen-Leydschendam-Zuidzijde-op-Tedingerbreek, 1 u. Z. W. van de kerk van Stompwijk, 25 min. O. ten Z. van Leydschendam, ter wederzijde van den Wilvoensche-weg verspreid.

Dit dorp zou, volgens sommigen, reeds door de Wilten gebouwd zijn, ofschoon het ons waarschijnlijker voorkomt, dat de naam eigenlijk zoude zijn WILVEREN, als wanneer die een *onbewerkt, woest een* zou aanduiden. De inw. vinden meest in landbouw en veendorij hun bestaan.

De Herv., die er wonen, behooren tot de gem. *Leydschendam-en-Wilveen*. In het jaar 1657 werd WILVERN van *Leydschendam* gescheiden en bokwam toen eenen afzonderlijken Leeraar in Petrus COBBEUS, die in het jaar 1664 naar Wormer vertrok. Na het vertrek van den Predikant JACOB VAN DER KIE, in het jaar 1818, werden die beide gem. echter weder gecombineerd, zoo als dit nog plaats heeft.

De kerk was vóór de Reformatie eene kapel, aan de *H. Maagd* toegewijd. Daarin was voorheen een Lieve Vrouwenbeeld, hetwelk om onderscheidene mirakelen, die men beweerde, dat het zou gedaan hebben, in eere werd gehouden. Doch dit beeld was reeds vóór de Hervorming naar Delft gevoerd en in de kerk van de Vaders Jezuiten geplaatst. In de zelfde kapel, aan het altaar van de *H. Maagd*, was ook eene vikarij gesticht. De kerk, welke in de Nederlandsche bevoorten veel geleden had, werd in het jaar 1584 ten dienste der Hervormden vernieuwd. Zij was wel niet groot, maar fraai en van eene goede vierkante bouworde, staande eenigzins verheven aan den weg; daarop stond een torentje, waarin uur- en slagwerk en eene klok hing. Dit gebouw is in 1819 afgebroken. Ter plaatse, waar het gestaan heeft is nu de begraafplaats der Herv. gem. van den Leydschendam. Een klein gedeelte daarvan is afgezonderd voor eene algemeene burgerlijke begraafplaats, hetwelk niet gebruikt wordt dan voor lijken van vreemdelingen.

De R. K., die men er aantref, parochiën te *Noorden*.

WASVEN is de geboorteplaats van den Geneseskundige *Nicolaas Besar*, geboren in Maart 1768, † den 17 Augustus 1796, als Hoogleeraar in de kruidkunde aan het Atheneum te Amsterdam.

WILSVENSCHÉ-WATERING (DE), water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, dat, in eene oostnoordoostelijke rigting, langs *Wilveen* in de ringloot van het *Sostermeersche-meer* uitloopt.

WILT (HET) of het *Wiel*, geh. in de *Meijerij-van-'s Hertogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 2½ u. N. N. O. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 2½ u. W. van *Oss*, gem. *Alem-Maren-en-Kessel*, 40 min. Z. Z. W. van *Maren*, waartoe het kerkelijk behoort, aan den *Maasdijk*; met 17 h. en 70 inw. Er is hier een *voetveer* op *Driel*.

WILTEN (DE), oude volkstam, welke volgens sommigen ook deze landen zou bewoond en er een kasteel *Wiltensens* gebouwd hebben. Zie het volgende art.

WILTENBURG, voorn. kast. of burgt in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, nabij de stad van dien naam. Zie hieromtrent nader ons art. *Utrecht*, bl. 451.

WILTHOF, buit. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Wiltmer*.

WILTRE, d. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *Wilsre*.

WILTZ, kant., grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*; palende N. W. N. en N. O. aan het kant. *Clerff*, O. en Z. O. aan het kant. *Diekirch*, Z. W. aan het kant. *Redingen*, W. aan de *Belgische* kant. *Bastouach*.

Dit kant. bevat de volgende 13 gem.: *Wiltz*, *Eschweiler*, *Altscheid*, *Wilwerwiltz*, *Ober-Wampach*, *Winseler*, *Meeher*, *Esch-aan-de-Sure*, *Goesdorff*, *Heyderscheid*, *Neunhausen*, *Bauschleiden* en *Harlingen*. Men telde er op 1 Januarij 1840, 15,847 inw., welk op 1 Januarij 1847 tot 18,193 was vermeerderd. Zij verschaffen zich hoofdzakelijk door de veeteelt en landbouw, doch tevens ook door den houthandel, de looijerijen en den arbeid in de mijnen, een bestaan.

Volgens de grondwet van 1848 benoemt dit kanton vier leden ter vergadering van de *Staten* te *Luxemburg*.

WILTZ, voorn. graafs., grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. *Wiltz*; palende W. en N. aan het balj. van *Bastenach*, N. O. aan de heerl. *Schutburg*, O. aan het balj. van *Diekirch*, Z. O. aan de heerl. *Bourscheid*, Z. aan de heerl. *Esch*, Z. W. aan de heerl. *Bouderf*, W. aan het kleinste gedeelte van de heerl. *Clerff* en het balj. van *Bastouach*.

Dit graafs. bevatte de stad *Wiltz*, met *Nieder-Wiltz* en de *Vrijheid*, benevens de dorpen en gehuchten *Eschweiler*, *Dahl*, *Nocher*, *Buderscheid*, *Roulingen*, *Winseler*, *Noertringen*, *Erpeldingen*, *Merkholz*, *Weidingen*, *Massolerhof*, *Böwen*, *Nothumb*, *Insenborn* en *Nieder-Wampach*, benevens deelen der dorpen *Kantenbach* en *Berl* (*Berlé*).

De *Heeren* van *Wiltz* behoorden tot de oudste geslachten van *Luxemburg*. Volgens *Benthoelst* (1) moet reeds ten jare 980 een *Heer* van *Wiltz*, met *Clementia*, de dochter van *Arnold* van *Grasson*, eersten *Graaf* van *Chiny*, in den echt zijn getreden, betgeen echter moeijelijk

(1) *Histoire de Luxembourg*, T. V. p. 114.

te bewijzen is. BOUTENS (1) beweert, dat de Heeren van WILTZ van de Graven van *Chiny* afstamden, omdat GODFRID, Graaf van *Chiny*, in eene oorkonde, GODFRID VAN WILTZ zijnen neef noemt. In eenen brief van de abbtij te *Soltersmaek* aan Keizer HENDRIK VI, van het jaar 1194, wordt WALTER VAN WILTZ EN BEFORT, onder de adellijke leenmannen van het convent opgeteekend. FREDRIK VAN WILTZ verkoocht Dahl aan de Gravin KARRISINDA.

WALTER VAN WILTZ en LUCIA zijne echtgenote, schonken in 1286 renten van hunne tienden te Nooher aan de abbtij Hemmerode. WALTER VAN WILTZ streed aan de zijde van Graaf HENDRIK III van *Luxemburg*, in den slag bij Woeringen, in het jaar 1288, en kwalste JAN I, Hertog van *Brabant*. BOUTENS (2) noemt den ridder, welke de Hertog wondde, WOLTRIER DE WES en merkt aan, dat deze later gevangen werd genomen. SIMON VAN WILTZ, was in 1338, Burgvoogd van den nederburg te Waldeck (3).

WALTER VAN WILTZ, Ridder, en MARIA zijne gade, verkoochten in het jaar 1312, met toestemming hunner kinderen, hunne goederen te Linster, Boos, Berchem en elders, welke zij deels van WALTER, WALTERS vader, deels van RENSOLD, Heer van *Linster*, geërfd hadden, aan HENDRIK VAN BEFORT. Onder de getuigen bevond zich ook zekeren MATTHIAS VAN WILTZ, Ridder, zoon van GERHARD.

In de veertiende eeuw vinden wij verder van GODFRID, HENRIK en JAN VAN WILTZ melding gemaakt. De laatste had tot echtgenoot LUCIA, dochter van NICOLAAS VAN PUTTLINGER. JAN VAN WILTZ huwde in 1406 met MARGARETHA, de dochter van GODFRID VAN WILLEN-ZUM-TURN en JETTA VAN METSEBURG. GODARD VAN WILTZ, was met ELISABETH, de dochter van GERHARD VAN SCHÖNECKEN en GERTRUIDA VAN FALKENSTEIN gehuwd. En wegens dit huwelijk nam hij Hartelstein in bezit, toen zijn zwager, JAN VAN SCHÖNECKEN, in 1370 overleed. GODARDS zoon, mede GODARD geheten, liet uit zijnen echt met ANNA VAN ELSEN, eene eenige dochter na, EVA, die Hartelstein en het daartoe behoorende deel des hofs Pronsfeld aan haren gade, JAN VAN DER LEIEN, ten huwelijk bragt: van dezen GODARD vindt men oorkonden van 1450 en 1457. Naar het schijnt heeft hij eenen zeer hoogen ouderdom bereikt, want SCHANNAT (4) teekent aan, dat zij in 1469 met een burgleone te Gerolstein werd begiftigd. GODARD VAN WILTZ, Heer van *Hartelstein*, was in 1454, Proost of Baljuw van *Arl* (Arlon).

De Heeren van WILTZ, bezaten landertjen en renten te Schweich, als een leen der abbtij van Prüm. In de jaren 1468 en 1476, verpandden zij die aan JAN VAN GRUNESCHELD, bijgenaamd *Schrijver*. Van de erfgenamen des laatstgenoemden, kwamen die goederen door koop aan JAN VAN ENSCHERINGEN, die deze, in 1528, van WILLEM, Abt van St. Maximin te Trier, in leen ontving, wyl die van WILTZ verzmind hadden hen te verheffen.

GERHARD VAN WILTZ, die vroeger te Kyllburg had gewoond, nam deel aan de veele, die de beroemde FRANS VAN SICKHEM in 1523 tegen den Trierschen Keurvorst RICHARD voerde en bragt aan de stad

(1) *Historia Luxemb.*, p. 198.

(2) *Trophées de Brabant*, T. 1, pag. 313.

(3) *Honthelm II*, p. 126.

(4) *Rifia Illustrata*.

Trier veel schade toe (1). HASTARD VAN WILTZ was in 1847 Proost te Roemich. JAN VAN WILTZ was in 1899 Raadsheer van Hertog ALBERT VAN OORANJE en Gouverneur van Dienenhoven. In het zelfde jaar werd JAN VAN WILTZ bijgenaamd *Rottard*, een lechman van het aartsbist Trier genoemd. JAN, Baron van *Wills*, Heer van *Busy*, was in 1645 Proost van Bastonach. De Vrijheer JAN VAN WILTZ, Gouverneur van Dienenhoven en later van Limburg, werd in 1631 in den gravenstand en de baronie *Wiltz*, tot een graafschap verbeven.

In de achttiende eeuw is het geslacht der Graven van WILTZ in de mannelijke lijn uitgestorven. THEODOOR FRANS DE PAULA, Heer en Graaf van WILTZ, Vrijheer van *Neysenburg*, was in 1766 nog in leven en waarschijnlijk de laatste van zijn geslacht. Na hem is het graafschap WILTZ gekomen aan de Graven van COSTINES te Metz, van welke twee hun hoofd op het revolutionair schavot hebben gelaten. Het graafschap WILTZ, bragt in de laatste jaren van het Oostenrijksch bestuur over Luxemburg 9 flor., 8 sols, 6 den. op, van elke 1000 flor. die in het hertogdom moesten opgebracht worden.

Het wapen der Heeren en Graven van WILTZ was een veld van goud, met een hoofdstuk van keel. Op den helm was het zelfde schild, tusschen twee vleugels, de eene goud, de andere keel.

WILTZ, gem. in het graaf. *Wiltz*, grooth. *Luxemburg*, kw. en arr. *Diekirch*, kant. *Wiltz*; palende N. aan de gem. *Eeschweiler*, O. aan *Altscheid*, Z. aan *Goesdorff*, W. aan *Winseler*.

Deze gem. bevat de st. *Wiltz*, het d. *Roulingen*, de b. *Wiedingen*, de geh. *Papiermuhl* en *Tentschenmuhl* en het alleen staande h. *Lameschmuhl*, telt 880 h. en 2930 inw., die veel handel in koren, leder, papier, hout en laken drijven; 12 looijerijfen, 6 run-, 5 koren-, 1 papier- en 1 houtzaagmolen, alsmede laken- en linnenfabrieken en steengroeven hebben. Men berekent, dat deze stad jaarlijks 80,000 ellen laken, 16,000 bereide huiden en 40,000 à 50,000 ponden linnen in den handel brengt. Het vertier wordt door 2 week- en 12 jaarmarkten veel bevordert. De weekmarkten worden des Dingsdags en Zaturdags gehouden. In het stedelijk regtegebied werden jaarlijks 70 zakken tarwe, 2300 zakken rogge, 1800 zakken baver, 100 zakken boekweit en 12,000 zakken aardappelen ingeogst. De veestapel beleept 110 paarden, 409 runderen, 200 varkens en 180 geiten.

De inw., die allen R. K. zijn, maken met die van het d. *Erpeldingen* in de gem. *Eeschweiler* en van het *Lawershaenschen* in de gem. *Winseler*, eene par. uit, die 3100 zielen telt en eene kerk te *Nieder-Wiltz*, eene kapel te *Wiltz*, en bijkerken te *Erpeldingen* en *Roulingen* heeft.

De st. *Wiltz* ligt 7 u. N. ten W. van *Luxemburg*, 4 u. W. N. W. van *Diekirch*. Zij bestaat uit twee wijken, *Wiltz*, op den top van eenen berg en *Nieder-Wiltz*, aan den voet dier hoogte en aan den *Wiltzbech*. Beide wijken tellen gezamenlijk 818 h. en ruim 2580 inw.

Het voornaamste gebouw was vroeger het kasteel. Zie hier onder het art. WILTZ (Het KASTEEL-VAN-).

De kerk, in de wijk *Niederwiltz* is aan de H. H. *Petrus* en *Paulus* toegewijd en heeft eenen zwaren vierkanten toren. De kapel, in de wijk *Wiltz*, is een klein, weinig aanzienlijk gebouw. Wijders

(1) *Triersche Kronik*, Jahrgang 1820, Seite 88.

vindt men hier een Stadhuys en een Hospitaal, die mede weinig belangrijk zyn.

De stedelijke regten van WILTZ, die eene hooge oudheid bezitten, werden, in 1437, door den Baron GODARD VAN WILTZ bevestigd en uitgebreid.

WILTZ (DE) of DE WILTSBAACH, riv. in het grooth. *Luxemburg*.

Zij ontspringt in *België*, bij het geh. *Isle-le-Pré*, bespoelt er *Bastonach*, komt een weinig ten zuiden van *Nieder-Wampach*, in het grooth. *Luxemburg*, noemt hier den *Lingsveiserbach* op, bespoelt vervolgens *Grumelscheid*, *Winseler*, *Nieder-Wilts* en *Weidingen*, ontvangt daarna den *Kirrell*, wordt te *Kautenbach* door den *Wolts* versterkt, en valt, een weinig boven *Schlindermanderscheid* in de *Sure*. De lengte van deze rivier kan op 30,000 Nederl. ellen of 3½ uur gerekend worden.

WILTZ (HET KASTEEL-VAN-), voorm. kast. in het graafs. *Wilts*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. W. N. W. van *Diekirch*, kant., gem. en N. O. van en onmiddellijk tegen de st. *Wilts*.

Dit kast., dat op eene vooruitstekende punt des bergs gelegen en met de eigenlijke st. verbonden is door eene brug, liggende over de drooge slotgraacht, bestaat uit een aantal onregelmatige gebouwen, thans tot burgerwoningen gebezigd.

WILTZ (NIEDER-), dek. in het apost. vic. van *Luxemburg*, bevattende de volgende 27 par.: *Nieder-Wilts*, *Baschleiden*, *Bauschleiden*, *Berl*, *Böwen*, *Brachtenbach*, *Dahl*, *Dunkroth*, *Esch-aan-de-Sure*, *Eschdorf*, *Eschweiler*, *Goesdorf*, *Marlingen*, *Heiderscheid*, *Heispelt*, *Insenborn*, *Kaundorf*, *Kautenbach*, *Knab-Hoscheid*, *Merkolts*, *Nieder-Wampach*, *Noertringen*, *Ober-Wampach*, *Pintsch*, *Sier*, *Soller* en *Tadler*.

Het dek. telt 15,700 zielen, en men heeft er 27 kerken en 8 kapellen, als: te *Wilts*, *Nocher*, *Bocholts*, *Merscheid*, *Winseler*, *Drauffelt*, *Enscheringen* en *Lellingen*, benevens 14 bijkerken, als: te *Erpeldingen*, *Routingen*, *Nothumb*, *Lieftringen*, *Lulshausen*, *Bunderscheid*, *St. Pirmin*, *Selscheid*, *Altscheid*, *Grumelscheid*, *Allenborn*, *Siebenale*, *Wilwerwiltz* en *Doncols*, welke bediend worden door 27 Pastoors en 8 Kapellanen.

WILTZ (NIEDER-), wijk of lagestad van het graafs. *Wilts*, grooth. *Luxemburg*. Zie WILTZ.

WILTZ (WILWER-), d. in de heerl. *Clerff*, grooth. *Luxemburg*. Zie WILWERWILTZ.

WILTZBACH (DE), riv. in het grooth. *Luxemburg*. Zie WILTZ (DE).

WILTZBERMUHL, geh. in het balj. van *Luxemburg*, grooth. *Luxemburg*, arr., en 1½ u. W. van *Luxemburg*, kant. en ½ u. O. van *Capellen*, gem. *Namer*, in den *Gaaschgrond*; met 9 inw.

WILVERDANGE, Fransche naam van het d. *WILWERDINGEN* in het balj. van *Bastonach*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

WILWERDINGEN, in het Br. *WILVANSBAACH*, d. in het balj. *Bastonach*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 7 u. N. N. W. van *Diekirch*, kant. en 2½ u. N. van *Clerff*, gem. en ½ u. O. van *Nieder-Beling*.

Men telt er, in 38 h., ongeveer 250 inw. en heeft er eene R. K. kapel, die tot de par. *Nieder-Beling* behoort, en door eenen Kapellaan bediend wordt.

WILWERWILTZ, gem. in de heerl. *Clerff*, maar ook voor een klein gedeelte in het balj. *Bastonach*, kw. en arr. *Diekirch*, kant.

Wiltz; palende N. aan de gem. Clerff, O. aan de gem. Munnhausen, Z. aan Altscheid, W. aan Eschweiler.

Deze gem. bevat de d. Enscheringen, Lellingen, Pintsch en Wilwerwiltz; en telt 124 h. met ruim 760 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De opbrengst van den jaarlijkschen oogst, wordt berekend op 30 zakken tarwe, 750 zakken rogge, 480 zakken haver, 15 zakken gerst, 80 zakken boekweit en 3000 zakken aardappelen. De veestapel bestaat uit 90 paarden, 250 runderen en 150 varkens. — Ook zijn er eenige fabrieken, namelijk, 4 leerbloerlijzen, 3 run- en 2 door water gedreven korenmolens.

De inw., die alle R. K. zijn, maken de par. van Pintsch uit, die tot het vic. apost. van *Luxemburg*, dek. van *Nieder-Wiltz*, behoort, in het d. Pintsch eene kerk en in de d. Enscheringen, Lellingen en Wilwerwiltz kapellen heeft, waarin de dienst door eenen Pastoor en twee Kapellans wordt waargenomen. Deze par. telt 1060 zielen.

Het d. *WUWAARWALS*, ook wel, doch verkeerdelijk *WILLERWILDS* of *WUWOLWOLS* gespeld, ligt 4 u. N. W. van Diekirch, 1½ u. N. O. van Wiltz, aan de Welts. Men telt er 23 h. en ruim 140 inw. De dienst in deijkerk, wordt door den Kapellaan van Enscheringen waargenomen.

WIMA of *WIMS*, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3½ u. N. O. van *Lecwarden*, kant. en 1½ u. Z. ten W. van *Helwerd*, 3 min. N. W. van *Hoogebeintum*, waartoe zij behoorde.

Ter plaats, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhuizing. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 50 v. r. 70 v. ell., worden in eigendom bezeten door den Heer *JAN RIENKS RIENKS* en Mede-Eigenaren, woonachtig te *Hallum*.

WIMMENUM, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar* (5 k. d., 11 m. k., 5. s. d.); palende N. aan de gem. *Bergen*, O. aan de gem. *Alkmaar*, Z. aan *Egmond-Binnen-en-op-de-Hoef-en-Binnegum* en aan *Egmond-aan-Zee*, W. aan de *Noordsee*.

Deze gem. heeft geene buurt en bestaat geheel uit verspreid liggende woningen in den *Wimmenummer-polder* en een gedeelte van het *Egmondertmeer*.

Vroeger moet het evenwel een dorp geweest zijn, want wij vinden dat er voorheen eene kapel stond. Het was eene oude plaats, van ouds *WIJEN*, *WINEN*, *WINNEN* ook *WUNNEN* genaamd, van wier laenderijen Graaf *DIAK I* de kerk van *Egmond* begiftigd heeft met anderhalve morgen, en daar van daan tot aan *Hera* (thans *Arkum*), hetwelk aan de zelfde kerk behoort, al het land, zoo bebouwd als onbebouwd, bestaande zoo in saailanden als weilanden. Graaf *DIAK V* heeft deze gift nog vergroot, daarbij doende een vrije en bijna onbepaalde magt en gerechtigheid binnen de voorschreven landpalen, als blijkt uit het beruchte handvest van het jaar 1085. Zij beslaat, volgens het kadaster, 791 bund. 34 v. r. 52 v. ell., waaronder 787 bund. 92 v. r. 80 v. ell. belastbaar land; telt 19 h, bewoond door 90 huisgez., uitmakende eene bevolking van 120 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden.

De R. K., die er 80 in getal zijn, behooren tot de stat. van de *Egmondten*.

De Herv., die men er 40 aantreft, worden tot de gem. *Egmond-Binnen-en-op-den-Hoef* gerekend. — Men heeft in deze gem. geene school, maar de kinderen gewieten onderwijs in het *Woud*, gem. *Bergen*.

Deze gem., is eene heerl. welke in het midden der vorige eeuw bezeten werd door den Heer Mr. JAN SIX, Schepen en Raad der stad Amsterdam, in wiens geslacht zij tot nu toe verbleven is, zijnde thans Heer van WIMMENS, Jonkheer J. SIX, woonachtig te Amsterdam.

WIMMENHOVEN, geh. in *Dieverderdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie WIMMENS.

WIMMENUM (NOORD-), geh. in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WOOD (r).

WIMMENUMER-POLDER, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Alkmaar*, gem. *Wimmenum*; palende N. aan den Filisteinsche-polder, O. aan het Egmondmeer.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 89 bund., en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

WIMMENUMER-VAART, vaart in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, welke aan den Krommendijk een begin neemt, eerst eene westelijke en vervolgens eene noordelijke rigting neemt en in de Heefvaart uitloopt. Misschien is deze vaart wel de WIMMENSVAERT, welke reeds in eenen giftbrief van DIRK II, Graaf van *Holland* voorkomt. Een tak van deze vaart, mede de WIMMENUMER-VAART geheeten, neemt een begin bij Schuilenburg, gem. *Wimmenum* en loopt met eene westelijke rigting naar de hierboven vermelde WIMMENUMER-VAART.

WIMNEN, oude naam van WIMMENUM, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WIMMENUM.

WINAUWER of SMAN-BERAUWER, deel van het eil. *Ceram*, in *Oost-Indië*, resid. *Amboina*, aan de Zuidkust.

WINCHEM, oude naam van het d. *Wissum*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie WISSUM.

WIND (DE), fort in *West-Indië*, op het eil. *St. Eustatius*, een der *Nederlandsche-Antilles*, in de stad *Oranje*, links van het fort *Hollandia*. — Dit fort is aldus genaamd naar den stichter, den Gouverneur DE WIND.

WIND (HET), overhaal of overtoorn, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, aan het zuidende van *Purmerland*.

WINDA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Oost-Dongeradeel*, arr. en 3 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. O. van *Dockum*, niet ver van *Oostrum*, waartoe zij behoerde.

WINDAS (HET), geh. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Hoorn*, kant. en 1½ u. Z. van *Medemblik*, gem. *Nibbixwoude-en-Hauwert*, niet ver van *Hauwert*, waartoe het behoort.

WINDBERG, berg in *West-Indië*, op het *Caripaasche* eil. *Aruba*, ten N. van den berg *Carnachiti*.

WINDE, geh. in het diepspil *Noordenveld*, prov. *Drenthe*, arr., adm. en judic. kant. en 2½ u. N. van *Asoen*, gem. en ½ u. N. W. van *Fries*; met 8 h. en 60 inw.

WINDEHAM, voorn. d. in het Noordoosten der prov. *Groningen*. Zie WIJDEHAM.

WINDELMEREBROEK, plaats, welke men vermeld vindt op het jaar 1286, als waarvan de leenroerigheid aan *Flovis V*, Graaf van *Holland* overging.

Door dit WINDELMEREBROEK zal mogelijk verstaan worden, hetgene elders BENDELMEREBROEK werd genoemd, hetwelk waarschijnlijk BILLENBEREBROEK beteekent en thans BILLENBEROEK genoemd wordt.

WINDENBURG, voorm. kast., op het eil. *Schonsven*, prov. *Zee-land*, distr., arr. en 1½ u. N. ten O. van *Zierikzee*, kant. en 1½ u. Z. O. van *Brouwershaven*, gem. en in het d. *Dreischor*.

Het vroeger vrij algemeen aangenomen gevoelen, dat dit slot, omstreeks 1476, door ANNA, bastaarddochter van FILIPS VAN BOURGONDE zoude gesticht zijn, is met regt betwiffeld, ja er zijn sporen gevonden, dat het reeds eens eeuwig vroeger bestaan moet hebben; men mag het er daarom met meer grond voor houden, dat gemelde Vrouwe, WINDENBURG herbouwd of verfraaid zal hebben.

Dit slot heeft, even als zoo vele andere, hier te lande, in vorige tijden mede tot eene woning voor den Grafelyken tolgaarder godiend, daar de Lands-tol voor de schepen, die de zoogenaamde Gouwswilletraart bevoeren, aan het tolhuis aldaar moest worden betaald.

Het was een treffelijk slot, met eene breede en diepe gracht omringd, welke nog bestaat, doch het gebouw is in 1857 gesloopt. De daartoe behoord hebbende gronden, werden thans in eigendom bezeten door den Heer OUBREKHT DE JONCK VAN DAMSCHON, woonachtig te *Cleve* (1).

WINDESHUM, oude naam van het d. WINSUM, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie WINSUM.

WINDESHEIM, oude naam van het d. WINSUM, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie WINSUM.

WINDESHEIM, doorgaans, bij verkorting, WINSUM; d. in *Zatland*, prov. *Overijssel*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerpel*, aan den straatweg van *Zwolle* naar *Deventer*. Men telt er 51 h. en ruim 250 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook is er eene steenbakkerij.

Dit d. heeft zijn ontstaan te danken aan een klooster, dat hier vroeger gestaan heeft. Zie het volgende art.

De Herv., die er ruim 180 in getal zijn, maken met die van de buurs. Hoog-Zuthem, Laag-Zuthem, Herculo en Herksen eene gem. uit, welke tot de klas. en ring van *Zwolle* behoort, en 620 zielen telt, onder welke 220 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest MANS JANNIS, die in het jaar 1652 herwaarts kwam, en in het jaar 1655 naar Blokzijl vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van de Heeren E. F. Baron DE VOS VAN STREWIJK en C. W. A. Baron VAN HANZOLTS VAN DEN DOORN. De kerk, naar men wil, een overblijfsel van het vroeger hier gestaan hebbende klooster (zie het volgende art.); is een langwerpig vierbekig gebouw, met een klein torentje, doch zonder orgel.

De R. K., van welke men er ongeveer 30 telt, parochiëren te *Heino*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht.

De kermis valt in de maand Augustus in.

WINDESHEIM, voorm. kloost., prov. *Overijssel*, 1½ u. Z. van *Zwolle*.

Het was bewoond door Reguliere Kanunniken en werd, omdat het aan de H. Maagd MARIA was toegewijd, het ST.-MARIA'S-KONVENT-TE-WINDESHEIM genoemd. Het was zijne opkomst verschuldigd aan Meester GERARD GROETE, die, bij zijn sterven, in 1384, aan FLORIS RADEWIJN en anders zijner leerlingen, verzocht, ter zijner gedachtenis, een klooster van Reguliere Kanunniken te stichten. Nadat de liefdegaven.

(1) Men vindt eene fraaie afbeelding van WINDENBURG in *Oud-Nederland, in de oudste vroegere dagen, oergerblyvene burgten en kastelen, geschildt en afgebeeld door Mr. C. F. F. ROBIJÉ VAN DER AA*.

tot den opbouw van dit klooster en tot de middelen van onderhoud, waren bij elkander verzameld, was men er op bedacht, om eene goed gelegene plaats uit te kiezen, waar men het bouwen konde. **WILLEM**, Hertog van *Gelder*, had het liefst op den Veluwechen bodem, omtrent **Hattem**, geplaatst; doch **FLOAN** van **WEVLIANOVEN**, die destijds Bisschop van **Utrecht** was, het belang zijns bisdoms behartigende, drong door, dat het aan de overzijde des **Ijssels**, in zijn eigen stift, woud ter neder gesteld, waar men met den opbouw dan ook aanving in 1387, en daarmede genoeg vorderde, om nog in **Augustus** van het zelfde jaar de kloosterlingen in te nemen en de kerk te laten inwijden. Een gedeelte der giften bestond in landerijen, waarvan sommige onder **Windasheim** en sommige onder **Smithem** lagen, terwijl de ligging van anderen, te weten, die door **ALMS** **DARTAS** geschonken waren, niet wordt gemeld.

Den 9 October 1391 schonk gezegde Bisschop dit klooster het regt, om eenen windmolen te zetten, waar men wilde. Omtrent dien zelfden tijd werden de aangelegde gebouwen geheel voltooid. Dan daar deze vervolgens niet meer genoegzaam waren, om de toevloeffende menigte van inwoners te bevatten, werden zij, omtrent het jaar 1400, aanmerkelijk uitgelegd, onder den **Prior** **Johannes Vos**, die ook in andere opzigten het klooster zeer verfraaide en met eenen stevigen en hoogen muur, van eenen seer grooten omtrek, besloot; terwijl hij tevens de roem wegdroeg, dat onder zijn bewind **Paus Bonifacius IX**, niet alleen alle de voorregten en giften, te voren aan het klooster verleend, bevestigde, maar er een nieuw voorregt bijvoegde, volgens hetwelk de vergadering van het kapittel of van de onderscheidene kloosters, die uit dit voortgesproken waren, altijd te **Wissaxius** moesten gehouden worden; waarvan dit kapittel dan ook zijnen naam ontleende. In dese kapitelsvergadering zat mede de **Prior** van **Winnsum** als Aartsprior voor, een regt, hetwelk zoo lang als het klooster zelf heeft stand gehouden, en als aanzienlijk mag beschouwd worden, daar er niet minder dan 86 mans- en 16 vrouwenkloosters, zoo in **Duitschland** als in de **Nederlanden**, tot dit kapittel behoorden.

De spoedige aanwas van rijkdommen, die men onder desen **Prior** aan het klooster bespeurde, liet onderwijl niet na de afgunst van velen op te wekken. Immers namen de **Heeren** van **Wijnbergen**, een huis, niet verre van daar, aan de overzijde van den **Ijssel**, in de **Veluwe**, gelegen, het zoo euvel op, dat een uit hun geslacht, bij het aannemen der orde tevens alle zijne bezittingen aan het klooster had afgestaan, dat zij moord en brand dreigden en de bevreemde **Monniken**, die te vergeefs hulp bij den Bisschop gesocht hadden, ook met de daad noodzaakten, om het grootste gedeelte der goederen van hunnen bloedverwant weder terug te geven. Ook gaven die schatten aan de regering van **Zwolle** aanleiding tot het invoeren eener wet, waarbij den **Geestelijken** verboden ward, op welke wijze ook, eenig onroerende goed in eigendom te bezitten. Welligt was ook de overvloed oorzaak, dat de strengheid der tucht onder de **Kloosterlingen** en daardoor ook de achtbaarheid onder de **Leeken** zeer verminderde, want wij lezen, dat **Johannes Vos** de weelde zocht te beteugelen door op zijn sterfbed te bevelen, „dat de broederen zich niet in tinnen, maar in „aarden of steenen vaten zouden laten aanregten, dat zij niet te „paard zouden reizen, dat zij slechte kleederen zouden dragen en nooit „vleesch proeven, dat aan het spit gebraden was." In het jaar 1487 werd de nieuwe kerk van dit konvent gebouwd. In de **Geldersche**

oorlogen, heeft *Kant*, Hertog van *Gelder*, in het jaar 1327 dit gesticht versterkt, ten einde de vaart op den *IJsselstroom*, van en naar *Deventer* te belemmeren en die van *Kampen* het stroopen op de *Veldwe* te beletten. De drie *Overijsselsche* steden belegerden daarop dit klooster, doch op het gerucht van de *aannadering der Gelderschen*, braken zij het beleg weder spoedig op.

Op het vijfde jaar vindt men aangetekend, dat het groote kapittel van *Wundesheim* zijne orde heeft afgeschaft en besloten daarin vervolgens niemand meer aan te nemen, terwijl de oorzaak hiervan aan het doorbreken van de *Hervorming in Duitschland* wordt toegeschreven.

In latere tijden zijn hier de *Overijsselsche* stenden dikwijls vergaderd geweest, als in de jaren 1557, 1558 en 1566.

In 1572 werd de kerk, op last van de *Regering van Zwolle*, van hare kostbare altaren beroofd, maar wanneer deze, benevens het geheele klooster, met uitzondering slechts van het ziekenhuis, verwoest zij, is ons niet gebreken. Waarschijnlijk had echter deze verwoesting plaats in het jaar 1580, want toen gaf de *Regering van Zwolle* ter staatsvergadering kennis, dat de *Aarts Hertog Matthias* haar, tot opbouw van stads vestingwerken en herstel der scholen, de inkomsten van het *Bethlehemsche klooster*, tot wederopzeggens toe, had toegestaan, en verzocht, dat die des kloosters van *Wundesheim*, dewijl de *Monniken* het toch verlaten hadden, tot het zelfde oogmerk mochten bestemd worden. Deze waarschijnlijkheid wordt nog meer versterkt door dat dit klooster niet uitdrukkelijk genoemd wordt onder die welke in het staatsbesluit van den jaren 1581, als medeelig voor de steden wordt opgegeven. Wat het *Zwolsche* verzoek betreft, het is niet denkelijk dat daaraan ooit voldaan zij, dewijl men weet dat de *Ridderschap en de steden*, in het laatste van de zelfde eeuw, een *Ambtman of Rentmeester* tot besturing der goederen van dit klooster hebben aangesteld.

Onder de *Monniken*, die in dit klooster hun verblijf hebben gehouden, verdient melding *Jan van Bessche*, die onder andere, een, in het *Latijn* geschreven, kronijk van het kapittel van *Wundesheim* heeft nagelaten.

Het voormalige ziekenhuis is naar alle waarschijnlijkheid de tegenwoordige kerk der *Herv. gem.*, behalve dit zijn er nog enkele gebouwen aanwezig, welke tot het klooster behoord hebben, onder andere een gedeelte van de *pastortj* enz.

WINDESHEIM (HET HUIS-TE-), hav. in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerherpsel*, niet ver van het d. *Wundesheim*.

Deze hav. wordt in eigendom bezeten door den *Heer E. E. Baron de Vos van Steenwijk van Wundesheim*.

WINDESHEM, oude naam van het d. *Wissum*, in *Hunsingo*, prov. *Groningen*. Zie *WISSUM*.

WINDEWEEB, ook wel *WINDWEEB* gespeld, zeer aanzienlijke en ruime herberg, in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr. kant. en 2 u. W. van *Appingedam*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Loppersum*, 20 min. W. van *Garrelweer*, waartoe zij behoort, aan het *Damsterdiep* en den *pinweg* van *Groningen* naar *Appingedam*, aan de vereeniging van den *zoo genaamden stadsweg* met den *Delleweg*. — De schuiten van *Delfzijl* en *Appingedam* naar *Groningen* leggen hier altijd aan.

WINDEWEER, veenkolonie in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Groningen*, kant., gem. en 1½ u. Z. Z. O. van het *Hoogezand*, aan het *Kalkwijksterdiep*.

Deze kolonie in 1747 is aangelegd, maakt met die van *Lula* het dorp of kerspel *Windweer-en-Lula* uit, van welke hier de kerk staat, die eerst bijna de helft kleiner was dan nu, doch acht jaren later, door de toenemende bevolking, oostwaarts verder uitgezet en omtrent de helft vergroot is. De kerk en pastorie maken een ineengevoegd gebouw uit; een torentje, waarin eene luiklok hangt, steekt boven het dak uit. De lage, oude, zware en dikke toren dient tot poort voor het kerkhof. De kerk heeft geen orgel.

WINDEWEER-EN-LULA, dorp of kerspel in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. O. Z. O. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. Z. Z. O. van het *Hoogezand*. Men telt er 1300 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw.

De Herv., die er 940 in getal zijn, onder welke 160 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Groningen*, ring van het *Hoogezand* behoort. Tot in het jaar 1786 behoorde de ingezetenen van *Windweer* en *Lula* als kleine buurten ook kerkelijk onder *Hoogezand*, doch na dat in het jaar 1788 hier eene kerk en pastorie gebouwd was, werd den 16 Mei 1788 de eerste Leeraar *Bernardus Hertz* aldaar bevestigd en terzelfder tijd de kerk ingewijd. Het beroep is eene collatie van de regering van *Groningen*.

De Doopsgez., die er zijn, behooren tot de gem. van *Sappemeer*. — De R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Groningen*. — De dorpsschool wordt door 150 leerlingen bezocht.

WINDGAT (HET), voorm. gors, welke den 8 September 1479, met den *Heindijk* en *Olaarsdwin*, door de Aartsbisschoppen *Maximiliaan en Maria*, ter bedijking is uitgegeven aan *Cornelis Gillisz van Kleverburg*, doch daarvan werden alleen de beide laatste ingedijkt. Een gedeelte van het *Windgat* is thans bosch en een gedeelte gors. Het ligt in het *Land-voan-Forne*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Roekange*.

WINDGRAAB (DE), watertje in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WINDGRAAF (DE)*.

WINDHOFF, in het Fr. *Pletcheyn*, geh. in de heerl. *Feltz*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ½ u. Z. W. van *Dickirch*, gem. *Hedernach*; met 2 h. en 20 inw.

WINDHOFF, h. in het balj. van *Dickirch*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr., kant. en ½ u. Z. W. van *Dickirch*, gem. *Ettelbruck*, met 11 bewoners, die kerkelijk tot *Welscheid* behooren.

WINDHOFF, alleenstaand h. in de heerl. *Koerich*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 3 u. W. N. W. van *Luxemburg*, kant. *Copelle*, gem. *Koerich*.

WINDOEHADJE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Tagal*, regents. *Brebes*, aan den weg naar *Ranjoemas*.

WINDSCHOTEN, vl. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie *WINDSCHOTEN*.

WINDSORFOREST, houtgr. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Saramacoo*, ter regterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan den verl. houtg. *Libanon*, benedenwaarts aan den verl. houtgr. *Sara's lust*; 1000 akk. groot, met 28 slaven.

WINDWARSSIDE, d. in *West-Indië*, op het eil. *Saba*, een der *Nederlandsche-Antilles*, aan het hellen van eenen berg.

De bewoners dezer plaats wonen als het ware in de wolken; doch zijn in deze hunne afsondering, van een sterk en gezond lichaamsge-
stel; zij genieten buitselfijke genoegens, zoo als men maar schaars in
de benedenwereld aantrest.

WINENIA, naam, onder welken het dorp *Wyns*, prov. *Friesland*,
kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, bij Latijnsche schrijvers voor-
komt. Zie *WYNS*.

WINGERDEN (POLDER-VAN-VAN-), naam, welke men in de vaande-
ling geeft aan den *POLDER-VAN-WIJZGAARDEN*, in het *Eiland-van-Dordrecht*,
prov. *Zuid-Holland*. Zie *DORDRECHT (POLDER-VAN-WIJZGAARDEN-VAN-)*.

WINIA, later *PONGA*, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*,
griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 3 u. N. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u.
W. ten Z. van *Holwerd*, 5 min. Z. O. van *Marrum*, waartoe zij be-
hoorde. Ter plaats, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene hoeve.

WINIA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ost-
Dongeradeel*, arr. en 1½ u. N. N. O. van *Doekum*, 5 min. Z. O. van
Jouwerwer. Ter plaats, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene hoeve.

WINKEL, gem. in de *Niederperkegge*, prov. *Noord-Holland*, arr.
Alkmaar, kant. *Schagen* (2 k. d., 14 m. k., 9 s. d.); palende W. en
N. aan de gem. *Barsingerbom-Haringhuizen-en-Kolhorn*, N. O. aan de
Zuiderzee, O. aan *Hoogvood-en-Aartswoud*, Z. W. aan *Nieuwe-Niedorp*.

Deze gem. bestaat uit den *Winkeler-polder*, den *Ooster-polder*,
den *Weere-polder*, den *Braakpolder* en den *Nederlandsche-
polder*, benevens een gedeelte van den pold. *Waard-en-Groot*;
bevat het d. *Winkel* en de geh. *Lutje-Winkel*, de *Weere*,
Limmerschouw en de *Langereis* of *Wijzend*. Zij besloeg
vóór de bedijking van de *Waard-en-Grootgronden*, volgens het
kadaster, eene oppervlakte van 1139 bund. 49 v. r. 17 v. ell., waar-
der 1120 bund. 21 v. r. 41 v. ell. belastbaar land, doch thans nog ruim
600 bund. meer; telt 186 h., bewoond door 190 huizeg., uitmakende
eene bevolking van ruim 900 inw., die in het kaasmaken, den land-
bouw en binnenvisscherij hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene
kaarsenmakerij, eene weverij en eenen korenmolen. Aan riviermonding is
dese gem. rijk, zij is vermaard door de heerlijke banrs, aal en paling,
die men er vangt, maar vooral door hare pruimen, die men nog eens
zoo smakelijk vindt en in de omriggende plaatsen zeer gezocht zijn.

De *Herv.*, die er ruim 1800 in getal zijn, onder welke 350 *Leed-
maten*, maken eene gem. uit, welke tot de klasse van *Alkmaar*, ring
van *Scharwoude*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraar-
ambt heeft waargenomen, is geweest *GERRIT JANS RUIJZA*, die in het
jaar 1873 herwaarts kwam en in het jaar 1874 ontslagen werd. Het
beroep geschiedt door den *kerkeraad*.

De *Doopsgez.*, van welke men er ongeveer 50 aantrest, worden tot
de gem. van *Oude-en-Nieuwe-Niedorp* gerekend. — De *R. K.*, van
welke men er ruim 40 telt, behooren tot de stat. van *het Veld*. —
Men heeft in deze gem. ééne school, welke gemiddeld door 90 à 100
leerlingen bezocht wordt.

Deze gem. was vroeger eene heerl., welke in het jaar 1741 door de
Regenten van het dorp is vrijgekocht.

Het d. *WINKEL* ligt 4 u. N. O. van *Alkmaar*, 2 u. O. Z. O. van
Schagen. Het is eene zeer nette plaats. Vóór de indijking van de
Waard-en-Grootgronden was *WINKEL* een zeedorp en had onder zijne
bewoners ook eenige visschers op de *Zuiderzee*. Men telt er, in de
kom van het d., 101 h. en ongeveer 600 inw.

In het midden van het dorp staat een net Raadhuis, met een houten torentje, hetwelk vierkant uit het dak rijst, hooger op met eene lan- taarn gedekt en van een uurwerk voorzien is.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. Lucas was toege- wijd, plagt bij beurten door den Paus en de Domkerk van Utrecht, die het in naam van den Dompriest deed, vergeven te worden. De Koster werd door den Graaf aangesteld. Aan het kosterschap waren gemaakt 5 percelen lands, Sneedsem (1) genaamd, die jaarlijks 50 stuivers opbragten. Deze kerk stond midden in het geboonate, bijna aan het einde van het dorp, niet verre van den Westfriesche-zeedijk, en had een laag, vierkant torentje, met eene zeskante spits. Vroeger stond die kerk in het midden van het dorp, doch door afspoeling, toen de dijk nog zoo zwaar niet was, is dit dorp ingekort. Volgens overle- varing zou eene vroegere kerk meer buitenwaarts gestaan hebben, op eene plaats die later door de golven overspoeld en, met de Waard- en Groetgronden, ingedijkt is. De later hier gebouwde kerk, zeer in verval zijnde, is in het jaar 1843 afgebroken en vervolgens door eene ge- heel nieuwe vervangen, waaraan, den 16 Junij 1844, de eerste steen gelegd is; terwijl zij den 17 Mei daaraanvolgende is ingewijd.

WINKEL is de geboorteplaats van den Oostersche Taalgelerde HENDRIK EVELINGH WISJANS, geb. 14 Mei 1805, † 31 Maart 1841, als Hoogleraar te Leyden.

WINKEL heeft eenige vermaardheid in de geschiedenis, doordien ANNOB, Graaf van Holland, in 993, in de nabijheid in eenem slag tegen de West-Friezen sneuvelde. Zie daaromtrent voorts op het art. WINKELHADS.

In 1169 werd dit dorp in brand gestoken, door de Kennemers, onder den Heer van ENNOB, in weerwraak op de West-Friezen, die in 1166 Alkmaar het zelfde lot hadden doen ondergaan.

Graaf FLORES III verbrandde WINKEL in het jaar 1180.

In het jaar 1195 hielden die van WINKEL en *Niedorp* de zijde van WILLEM, broeder van DIJK VII, Graaf van Holland, doch ALBIS, DIJK's gemalin, wist hen door geschenken in haar belang over te ha- len, terwijl zij nog schenen ééne lijn met de andere West-Friezen te trekken. Zelfs vervoegden zij zich bij WILLEMS leger, dat zich ont- trent Alkmaar ter neder sloeg, gereed om Vrouw ALBIS, die er ter- stond op aantrok, af te wachten. Nauwelijks nam de strijd eenen aanvang, of die van WINKEL deinsden terug. De andere West-Frie- zen, geen kans ziende, om de Hollanders, die toen veel sterker in getal waren dan zij, het hoofd te bieden, volgden hun voorbeeld. WILLEM alleen, van weinige manschappen verzeld, bield stand; doch de Kennemers drongen zoo sterk op hem in, dat hij genoodzaakt werd insgelijks de wijk te nemen. Hij ontkwam dus ter nauwernood de gevangenis, en de zege verklaarde zich te eenemale voor Vrouw ALBIS.

In het jaar 1517 werd dit dorp door den zoogenaamden *Zwarte hoop* gebrandschat.

In het jaar 1649 zijn hier acht huizen en het Raadhuis verbrand.

WINKEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oister- wijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. en 2½ u. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1½ u. N. O. van *Tilburg*, gem. en 25 min. van *Udenhout*.

(1) In de oude landmaat heeft men ook in deze gemeente het land verdeeld in goersen, snezen en roeden; 12goers doet 12 snezen, 1 sneez 20 roed, waarin dit woord is bewaard gebleven.

WINKEL (DE), voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Rauwerderham*, arr. en 3 u. Z. van *Loeuwarden*, kant. en 1 u. Z. O. van *Rauwerd*, 10 min. Z. van *Irsnum*, waartoe zij behoorde.

Niet ver van deze state werd in het jaar 1672 eene schans aangelegd, om den Munsterschen den weg naar Loeuwarden af te snijden.

WINKEL (DE), water in het *Nederkwartier*, dor. prov. *Utrecht*, dat bij het *Huis-te-Abcoude* zijnen oorsprong neemt en na eenen kronkelenden westelijken loop tusschen den kleinen *Winkelsche-polder*, *Aasdon-Proostdij* en *Waveren* ter eene en den *Woert-polder* en *Aasdon* ter andere zijde doorschietende, zich bij de *Stokkelaarsbrug* in de *Waver* ontlast.

WINKEL (LUTJE), geh. in de *Niederper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. N. O. van *Alkmaar*, kant. en 2 u. O. Z. O. van *Schagen*, gem. *Winkel*.

WINKEL (OOSTER-POLDER-VAN-), pold. in de *Niederper-kogge*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Oosten-polder*.

WINKELDER-WEERE (DE), geh. in de *Niederper-kogge*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WMAAN (DE)*.

WINKEL-EE, voorm. water in *Zeeland*, dat, van de *Phuimpot* afkomende, zich met eenen westelijken loop in de *Bredeliet* ontlast en St. Annaland of den Hamel van Nieuwland scheidde.

Thans is dit water, hoewel zeer versmald, nog in het eil. *Thuis* aanwezig, waar het nu den naam van *WINKELER* draagt. Het komt nu uit het *Keigerrgat*, in den pold. van *Bredeliet*, voort, loopt door dien polder en den pold. van St. Annaland, en ontlast zich in de haven van St. Annaland, met eene zeeluis, in de *Krabbedred*.

WINKELERHOEK of *WINKELERHOEK*, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Looghem*, gem. en 1 u. Z. van *Ruarlo*; met 16 h. en ongeveer 120 inw.

WINKELER-POLDER, pold. in de *Niederper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Winkel*; palende 1 aan den *Zoutkaagpolder*, N. O. aan den *Braakpolder*, O. aan de *Oosterpolder*.

WINKELERHOEK, streek lands, in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. O. van het *Hoogezand*, W. van *Sappemoer*, eene oppervlakte beslaan van ongeveer 48 bund.

WINKEL-HOF, anders de *Oudem-Hof* genaamd, voorm. landg. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 6 u. N. W. van *Nijmegen*, arr., kant. en 2 u. N. O. van *Tiel*, gem. 1 u. O. van *Maurik*, nabij *Bak*, waartoe het kerkelijk behoort.

Tot dit goed behoorde de meeste landen in het polderblok de *Winkel* gelegen, benevens de uiterwaarden tot in de rivier.

De laatste bezitter van het geheele goed, en tevens laatste *Remmer* ter der *Betuwsche* goederen den *Graaffelijken* huise van *Culzenbor* toebehoorende, *Huizer van Wijk*, heeft een aantal jaren daarop gewoond, en is aldaar overleden. — Na zijne dood, in 1684, is de uitgestrekte goed in afzonderlijke perceelen publiek verkocht en in onderscheidene handen gekomen, en later is al het getimmerden ten eenemaal gesloopt.

WINKELMADE, voorm. vlakte in de *Niederper-kogge*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Winkel*, nu de *Zoutkaag* genoemd.

Deze vlakte is vermaard door den slag welke *Arnoud*, Graaf van *Holland*, aldaar aan de *West-Friesen* leverde en waarin hij sneuvelde. De kronijkschrijvers doen dezen veldslag den 18 September 993 plant

hebben, doch het is vermoedelijk dat die eerst later is voorgevallen, daar er grond is, om te vermoeden, dat Graaf Ansons nog in 998 in het leven was. Er is aldaar nog een put, volgens de legende, op de bede van den Graaf ontsprongen. Hij is in 1842 gereinigd en levert thans goed drinkwater op.

WINKELMOLEN, naam, onder welken het geh. **WOLFSWINKEL**, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, op sommige kaarten voorkomt. Zie **WOLFSWINKEL**.

WINKELSCHÉ-POJDER (DE KLEINE-), ook wel **HEER-DE-WAALD-RODRATSE** genoemd, pold. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *Loenen*, gedeeltelijk gem. *Abcoude-en-Baambrugge*, gedeeltelijk gem. *Abcoude-Proostdij-en-Aasdom*; palende N. aan de Winkel, O. aan den Hooglandsche-polder, Z. W. aan Proostdij in het veen, wordende het gedeelte onder *Abcoude-Baambrugge*, ook wel de Tienmorgen en dat onder *Abcoude-Proostdij-en-Aasdom*, ook wel de Tachtigmorgen genoemd.

Deze pold., bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 69 bund. 89 v. r. 95 v. ell. Het land ligt 1.70 ell. onder A. P.

WINKELSHOEK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 4 u. N. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Doetinchem*, gem. en 20 min. Z. W. van *Zelhem*; met 51 h. en ongeveer 270 inw.

WINKELSHOEK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gem. *Ruurlo*. Zie **WINKELSHOEK**.

WINKELSKWARTIER, eene der wijken waarin de gem. *Udenhout*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 2½ u. Z. W. van 's Hertogenbosch, kant. en 1½ u. N. O. van *Tilburg*, verdeeld is.

WINKELSTEEG (DE), landg. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr., kant., gem. en ½ u. Z. van *Nijmegen*.

Dit landg. bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 43 bund. 64 v. r. 95 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer M. J. DE BAUW en consorten, woonachtig te Hatert.

WINKELSTRAAT, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, *Derde* distr., arr. en 2½ u. ten O. van *Bindhoven*, kant. en 1½ u. N. W. van *Asten*, gem. en 25 min. N. W. van *Lierop*; met 18 h. en ruim 100 inw.

WINKELZEE (DE), water in het eil. *Tholen*, prov. *Zeeland*. Zie **WINKEL-EE**.

WINNEM, oude naam van **WINNENUM**, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **WINNENUM**.

WINNEMERSWEET (DE), water, vermeld in eenen giftbrief, waarbij **DIREK II**, Graaf van *Holland*, eenige goederen aan de abdij van *Egmond* schonkt; vermoedelijk is dit wel de tegenwoordige **WINNENUMER-VAART**, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **WINNENUMER-VAART**.

WINNESTRAAT of **WINNERSTRAAT**, geh. in het graafs. *Herne*, prov. *Limburg*. Zie **WINNESTRAAT**.

WINNEWEER, herberg in *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **WINNEWEER**.

WINONG, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, distr. *Bandar*.

WINONG, bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Pekalongang*, distr. *Bandar*.

Dit bosch, betwél djstihout oplevert, heeft eene lengte van twee en een halve paal, en ligt 16 palen Z. W. van *Pekalongang*.

WINONGAN, distr. in *Oost Indië*, op het *Sundaesche eil. Java*, resid. en reg. *Passeroerang*.

WINSCHOTEN, arr., prov. *Groningen*; palende N. aan het arr. *Appingedam* en den *Dollart*, O. aan het kon. *Hannover*, Z. en Z. W. aan het *Drentsche arr. Assen*, W. aan het arr. *Groningen*.

Dit arr., betwelk uit de *Oldambten* en *Westerwolde* bestaat, is verdeeld in de kant. *Winschoten* en *Zuidbroek*; bestaat rene oppervlakte, volgens het kadaster, van 93,808 bund. 36 v. r. 26 v. ell., waaronder 91,088 bund. 1 v. r. 78 v. ell. belastbaar land; telt 8461 h., bewoond door 11,094 huisges., uitmakende eene bevolking van 54,800 inw.

WINSCHOTEN, kant., prov. *Groningen*, arr. *Winschoten*; palende N. aan het kant. *Zuidbroek* en den *Dollart*, O. aan het kon. *Hannover*, Z. en W. aan het *Drentsche kant. Assen*, W. aan het kant. *Zuidbroek*.

Dit kant. bevat de 10 volgende gem.: *Winschoten*, *Oude-Pekela*, *Nieuwe-Pekela*, *Wedde*, *Onstwedde*, *Vlagtwedde*, *Bellingewolde*, de *Nieuwe-Schans*, *Beerta* en *Finsterwolde*.

Het beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 58,969 bund. 96 v. r. 3 v. ell., waaronder 58,609 bund. 61 v. r. 36 v. ell. schotbaar land; telt 3369 h., bewoond door 5170 huisges., uitmakende eene bevolking van 28,300 inw., die meest in landbouw, handel en fabriekwezen hun bestaan vinden, hebbende men er de volgende fabrieken. 8 steen- en pannebakkerijen, 7 kalkbrandertjen, 13 scheepstimmerwerven, 3 zeilmakerijen, 3 touwslagerijen, 4 garentwinderijen, 4 leerlooijertjen, 2 boekdruckerijen, 4 tabakskervertjen, 5 brouwerijen, 1 fabriek van moutwijn uit aardappelen, 4 houtzaag-, 2 paarden-olie-, 2 olie-, 1 pel- en 2 korenmolens, waarvan 13 tevens palmolens zijn.

WINSCHOTEN, klass., prov. *Groningen*, verdeeld in de volgende 3 ringen: *Winschoten*, *Midwolde* en *Bellingewolde*.

Zij bevat 35 gem., met 36 kerken, die door 37 Predikanten bediend werden en telt ruim 47,000 zielen, onder welke 9000 Ledematen.

WINSCHOTEN; ring, prov. *Groningen*, klass. van *Winschoten*.

Deze ring bestaat uit de 14 volgende gem.: de *Exta*, de *Meeden*, *Muntendam*, *Neordbroek*, *Ommelandervijk-en-Zuidwending*, *Nieuwe-Pekela*, *Onde-Pekela*, *Scheemda*, *Nieuwe-Statdskanaal*, *Veendam*, *Westerlee-on-Heiligerlee*, *Wildervank*, *Winschoten* en *Zuidbroek*. Men heeft er 14 kerken, waaria de dienst gedaan wordt door 18 Predikanten, en telt er 26,000 zielen, onder welke 5400 Ledematen.

WINSCHOTEN; gem. in het *Wald-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten* (2 k. d., 11 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de gem. *Midwolde*, en de *Beerta*, O. aan *Bellingewolde*, Z. aan *Wedde* en *Oude-Pekela*, W. aan *Scheemda*.

Deze gem. bevat de plattelandst. *Winschbten* benevens de geh. *Zuiderveen*, *Bovenburen*, *Oosterend* en *St. Vitusholt*, alsmede gedeelten van *Winschoterzijl* en *Winschoter-Hoogbrug*; zij beslaat eene oppervlakte van 2206 bund. 97 v. r. 41 v. ell., waaronder 2182 bund. 58 v. r. 39 v. ell. belastbaar land; telt 478 h., bewoond door 752 huisges., uitmakende eene bevolking van ongeveer 5900 inw., wier voornaamste middelen van bestaan zijn die, welke de handel aanbiedt, ondersteund door de volgende fabrieken en trafijken. 3 steen- en pannebakkerijen, 3 kalkbrandertjen, 3 leerlooijertjen, 2 garentwinderijen, 2 boekdruckerijen, 1 olie-, 1 houtzaag-, 1 pel- en 2 korenmolens, 4 waterijen, 1 touwslagerij, 5 goud- en silversmederijen,

ƚ tinnegieterij, 5 tabakskervertjen enz. Ook is hier eenige scheepvaart, en op den 1 Januarij 1849, waren er 19 schepen in de buitenlandsche vaart, welke hier thnis behoorden. De ligging van de plaats, als het middelpunt van de graanrijke streken Oldambt en Westerwolde, geeft gelegenheid, om van daar de producten van den landbouw te ontvangen en derwaarts andere levensmiddelen en vooral manufacturen af te zetten. Er wordt eene wekelijksche graan- en botermarkt gehouden, doch hoofdzakelijk voor kleinere partijen, terwijl de te groote uitgebreidheid der Oldambster boerdertjen, zoo nadeelig voor den voortgang in algemeene welvaart, als alleen den rijkdom bij weinigen ophoopende, te weeg brengt, dat deze hare producten regtstreeks naar de groote graanmarkten verzenden. De beide jaarlijksche veemarkten, Vrijdag voor Pinksteren en den laatsten Donderdag in September, zijn van belang; alsmede wordt er op de veemarkten wekelijks in de maanden Mei, Junij, October en November gehouden, aanmerkelijke handel gedreven. In vroegeren tijd bestond er aanzienlijke handel op het naburig Munsterland, Oost-Friesland en Oldenburg, vooral in koloniale producten, olie, vensterglas en verfwaren, tegen houtwaren, linnen en grove wollenstoffen; maar bij een veranderd belastingstelsel is deze handel bijna geheel te niet gegaan. Vroeger bloeiden hier nog onderscheidene fabrieken, als, tot in de zeventiende eeuw, meer dan 150 weverijen, van welke 80 voor laken en andere wollen stoffen. In latere jaren zijn onderscheidene bierbrouwerijen, 1 jeneverstokerij, 3 steenbakkerijen, 1 pottbakkerij, 1 potaschbranderij en 2 garentwijnderijen te gronde gegaan.

De Herv., die er ruim 3200 in getal zijn, onder welke 600 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot de klass. en ring van *Winschoten* behoort en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraaramt heeft waargenomen, is geweest GERARDUS WERNER, die er in 1595 kwam. Of ARNOLDUS KEMENAU, die in 1602 van hier naar Delden vertrok, zijn ambtgenoot of opvolger is geweest is nog onzeker; zeker is het, dat in 1647 PETRUS HOORN hier als tweede Predikant werd beroepen van Midwolde, doch binnen ééne maand tijds hier overleed, en van dieu tijd af is deze gemeente steeds, gelijk nog, door twee Predikanten bediend geweest, behalve na het vertrek van WILLEN GERRIT VAN DOORNE naar Gorinchem, in 1811; terwijl in 1815 de handopening tot vervulling van de tweede Predikantsplaats werd geweigerd, is de dienst alleen waargenomen door den Predikant HENDRIK CANNIGTER, die evenwel in 1820 wederom een ambtgenoot bekwam in PIETEN NANNINGS CRAMER. Het beroep geschiedt door colatoren, stemgeregtigden, kerkvoogden en kerkeraad. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten vinden wij vermeld den door de opschudding, welke er onder zijne Evangelieprediking te Nijkerk op de Veluwe plaats had, bekend geworden GERARD KUYPERS, die hier van 1759—1760 stond.

De Evangelisch-Lutherschen, die men er ongeveer 70 telt, maken, met die uit de burgerl. gem. Wedde, Bellingwolde en Nieuwe-Schans, eene gem. uit, welke tot den ring van *Groningen* behoort en 160 zielen, onder welke 80 Ledematen, telt. Deze gem. is eerst in 1836 van *Winchoterzijl* herwaarts overgebracht, en had te *WINSCHOTEN* tot eersten Leeraar PETRUS JOHANNES VALENTINUS DUSSEAU, die in 1839 naar *Schiedam* vertrok.

De Roomsche-Katholieken, die men er ongeveer 240 aantrest, maken, met die van de burgerl. gem. *Beerta*, *Midwolde*, *Nieuwe-Schans* en *Scheemda*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van

Zelland-Drenthe-en-Groningen behoort; 540 zielen, onder welke 230 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De Israëlieten, wier getal er ruim 350 beleept, maken eene ringsynagoge uit, waarin de dienst door eenen Voorlezer verrigt wordt, en welke te Nieuwe-Schans eene bijkerk heeft.

Men heeft in deze gem. een Gymnasium, een Instituut voor vrouwelijke opvoeding en vier lagere scholen, als: twee te Winschoten, ééne te Bovenburen en ééne te St. Vitusholt alle gezamenlijk gemiddeld door ruim 700 leerlingen bezocht.

Het d. *WISSCHOTEN* of *WINSCHOTEN* ligt 7 u. O. ten Z. van Groningen, 5 u. Z. W. van Appingedam. De tijd van de stichting der plaats is onbekend, maar dagteekent van zeer oude tijden, als zijnde reeds in de twaalfde eeuw bekend. Zij heette vroeger *WINSCHOR* of *WINSKOR*, welke naam verschillend wordt afgeleid, want volgens sommigen zoude zij ontstaan zijn, doordien hier ter plaatse een schut of schot was in de Rensel, waar deze in de Pekel-A stroom valt, welke schutten, naderhand door verlaten en sluizen of zijlen vervangen, opgewonden werden, om het water op te houden of te ontlasten, zoo als men ze elders nog heeft; zoo dat *winschot* beteekent het schut, dat opgewonden wordt. Anderen leiden den naam af van de overlevering of sage, dat twee jagers ter weerszijden van het dorp geplaatst, me elkander op de jacht gingen, en om elkander te waarschuwen, in de *wind schoten*. Een hunner was een zoo goed schutter, dat hij in een schoot drie ganzen met zijnen landstok trof, die hij het medervale in eenen sloot nog eenen snoek raakte (1). Nog anderen geven wederom eenen anderen oorsprong aan dezen naam.

WISSCHOTEN was in den vroegsten tijd van zijn bestaan, toen de geb. Oosterend, Bovenburen en Zuiderveen het eigenlijke kerspelspel vormden, slechts eene buurt, welke tot een vlek aangroeide, dat zijn bestaan vond in de menigvuldige wevertijen. Na in de zestiende eeuw meermalen versterkt te zijn, ten einde tegenstand te bieden, aan de gestadige vijandelijke aanvallen gedurende de Spaansche heroerten, werd het dorp in 1593 door Graaf *WILLEM LOEWIJK*, op last der Algemeene Staten, met vestingwerken omgeven, en gedekt door de schansen te Hoogbrug en Winschoter-zijl. Na den Munsterschen vrede in 1648 is echter deze vesting verwaarloosd. Wel zocht de Bisschop van Munster *BARENT VAN GALEN*, bij zijne herhaalde invallen in de provincie Groningen, als in 1665 en 1672, de werken te herstellen, ten einde hier zijn magazijnen aan te leggen en een vast punt te hebben, uit hetwelk hij de provincie kon beheerschen, dan hij werd telkens van hier verdreven. Na dien tijd zijn de vestingwerken geheel geslecht, en worden er thans nog slechts enkele sporen van gevonden. Intusschen was in 1634 toen de vijand uit Lingen een strooptogt in Groningen en Drenthe deed, het zuidoostelijk gedeelte der plaats, na op brandschatting gesteld te zijn, door hem afgebrand (bij welke gelegenheid ook het toen in de nabijheid liggend klooster Heiligerlee het zelfde lot onderging); hierbij zijn de toenmaals bloeiende weverijen te gronde gegaan. Daar de plaats zich meer naar het Noorden en Westen uitgebreid heeft, is dit gedeelte naderhand minder herbouwd, maar draagt nog te dezen dag den naam van *Wevershorn*.

Gedurende de achttiende eeuw herstelde *WISSCHOTEN* zich allengskes van den teruggang, welke het in de Spaansche en Munstersche

(1) D. BUDDINGH. *Verhandeling over het Westland enz.* bl. 334.

oorlogen had te Mjden gehad; doch vooral werd zijn toenemende bloei bevorderd, toen in 1811, onder de Fransche heerschappij, WINSCHOTEN werd verheven tot de hoofdplaats van een kanton en van eene regtbank van eersten aanleg, terwijl het onder de tegenwoordige regering in 1838, als kantons- en arrondissements-hoofdplaats van dien naam is bevestigd. In 1826 werd aan de gemeente eene stedelijke regering gegeven, ofschoon als stad niet vertegenwoordigd in de Staten der provincie, zijnde alstoen gerangschikt onder de steden van den vijfden rang. Terwijl het inwendige der plaats, in de laatste jaren, door het bouwen van aanzienlijke huizen, aanmerkelijk verfraaid is, heeft ook het uitwendige hierin eene groote verandering ondergaan, door het aanleggen van schoone publieke wandelingen. Het hier bestaande Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* kwam, in 1826, op het denkbeeld, om de arbeidende volksklasse, gedurende den winter, bij den stikstand van werk zulks te verschaffen, en bezigde, gedeeltelijk ondersteund door de ingezetenen, daartoe als middel, het aanleggen en ontginnen van woeste gronden, door het plaatselijk bestuur hiertoe gunstig afgestaan. Hierdoor zijn, zich al verder uitbreidende, thans ruim zes bunders gronds in schoone bosch- en wandelperken herschapen, welke zich boven die der meeste vaderlandsche steden onderscheiden. Ook de in 1838 nieuw aangelegde begraafplaats brengt het hare, door haren omvang, ligging en aanleg, tot deze verfraaiing toe. In het geheel heeft WINSCHOTEN thans een gunstig voorkomen.

WINSCHOTEN is gelegen op eene zandbodem, op den rand van den *Botlard*, zoo als deze in 1277 en volgende jaren het land was ingedrongen. Van daar, dat de landen, de plaats aan de oost- en zuidzijde omgevende, het eerst aan het water zijn ontwoekerd, misschien door de indijking van 1454, en thans kleigrond zijn, ofschoon geene eigenlijke polders vormende.

Vóór het graven van een kanaal naar Groningen, op het einde van de zeventiende eeuw, stroomde door WINSCHOTEN het, toenmaals in de Westerleesche-veenen ontspringende, riviertje de *Rensel*, doch is sedert dien tijd in gezegd kanaal opgenomen, begint dus thans te WINSCHOTEN en valt bij de *Winschoterzijl* in de *Pekel-Aa*, welke stroom zich naderhand met de *Westerwoldsche-Aa* vereenigde, en door de *Statenzijl* in den *Dollart* stroomende, aan de zuid- en oostzijde de grenzen der gemeente vormt. Langs deze stroomen, tot eene trekvaart aangelegd, bestaat een geregeld schuitenveer op de *Nieuwe-Schans*, aan het koningrijk *Hannover* palende, gelijk er insgelijks een geregeld schuitenveer, langs het kanaal, op *Groningen* bestaat. In 1843 is er een grindweg aangelegd van WINSCHOTEN naar *Groningen*, terwijl een gelijke weg, van de eerste plaats uitgaande, naar de *Hannoversche grenzen* over de *Nieuwe-Schans*, in het jaar 1848, voltooid is. Men is insgelijks bezig met een ontwerp tot eene kunstweg van WINSCHOTEN naar *Munsterland* over *Bourtange*, welke men hoopt, dat spoedig tot stand zal worden gebracht. In het ontwerp der spoorweglinie door de provincie *Groningen*, is ook eene rigting van *Groningen* over WINSCHOTEN naar de *Hannoversche grenzen* opgenomen.

Het Raadhuis, in de *Blijhamsterstraat*, in het jaar 1845 gesticht en den 19 Januarij 1846 plechtig ingewijd door den Burgemeester Mr. *HERMAN JOHAN ENGELKENS*, is een deftig gebouw, waar ook de arrondissements-regtbank en het kantongeregte hare zittingen houden. Achter dit gebouw is thans voltooid en in dit jaar (1849) in dienst gesteld een Huis van Arrest, geheel ingerigt naar het cellulairstelsel, het

eerste dat in het koningrijk in werking is. Het vormt met de cipiërwoning een aanzienlijk gebouw.

De Hervormde kerk, staande op een ruim plein, dat vroeger de begraafplaats was, is een groot en deftig gebouw. Zij was oorspronkelijk alleen het koor der oude parochiekerk van WINSCHOTEN, die vóór de Reformatie aan den H. Virus was toegewijd. Voor dit koor stond vroeger het schip der kerk, die toen met den toren verbonden was. Dit wordt niet alleen aangeduid door de gedaante van het gebouw, maar heeft ook daarin een historisch bewijs, dat bij de overrompeling der plaats door de Spanjaarden, in het jaar 1593, de Sergeant MODA, met eenige manschappen zich in de kerk verdedigende, maar het daar niet langer konnende houden, zich terug trok in den toren, welke echter tegenwoordig op eenigen afstand van de kerk verwijderd staat. Deze toren, thans de hoogte hebbende van ongeveer 52 ell., in de gedaante van eene theebus, moet in vroegeren tijd hooger zijn geweest, als zijnde blijkbaar het bovengedeelte afgebroken en daarvoor een dak aangebragt, dat bene niet verfraait. Het orgel draagt alle kenmerken dat het van hooge ouderheid is, zoodat de Amsterdamsche Organist BRACHTWIJZER het niel voor het oudste, dat hij inmer bespeeld had. Aan deze kerk is, in het jaar 1839, door Vrouwe EGBERTJE POST, weduwe van den Heer BEREND HARTSEMA, eene som van 1000 gulden gelegateerd, ten einde daarvoor het noodige zilver zoude worden aangekocht voor de bediening van den H. Doop en het H. Avondmaal.

Reeds sedert vele jaren was de Evangelisch-Luthersche kerk, aan de *Winschoter-sijl*, in eenen vervallen toestand, en kon zij niet dan met de grootste kosten hersteld worden. Hare afgelegenheid en de slechte weg derwaarts droegen niet minder bij, om onder de Leden, meereendeels te WINSCHOTEN woonachtig, het verlangen naar een ander bedehuis, in laatstgenoemde plaats, op te wekken. Ook de pastortij, geheel vervallen, kon door den Predikant niet bewoond worden, en hij werd dus genoodzaakt zich te WINSCHOTEN te vestigen. Wegens deze zeer gewigtige redenen waren de Predikanten en de kerkeraad er reeds sedert het jaar 1828, op bedacht, om, door medewerking van onderscheidene kanten, eene nienwe kerk en pastortij te bekomen. Zulks gelukte ten deele in 1835, toen zij in staat werden gesteld alhier den bouw eener kerk te beginnen, waarin niet slechts al het bruikbare der oude kerk werd overgebragt, maar die letterlijk op de zelfde grondslagen rust. In 1836 was het nieuwe kerkgebouw genoegzaam voltooid, om den 20 November te kunnen worden ingewijd door den eersten Predikant der Evang. Luth. gem. te WINSCHOTEN, PETER JOHANNES VALENTINUS DUSSEAU. Deze kerk, staande aan de *Fisschersdijk*, is een net en zindelijk gebouw, zonder toren of orgel. Naast de kerk, aan de westzijde werd eerst in 1844 de bouw der fraaije en doelmatige ingerigte pastortij begonnen en voltooid; terwijl er van den grond, die de kerk in eigendom toebehoort en waarop de pastortij gebouwd is, genoegzame ruimte overschoot, tot het aanleggen van eene fraaijen tuin, die de ligging en het bewonen van de pastortij aanmerkelijk veraangenaamt (1).

(1) *Leerreda, gehouden ter inwijding van het Nieuwe Kerkgebouw voor de Ev. Luth. Gem. te Winschoten door P. J. V. DUSSEAU. Winschoten 1836.* In de aanfeekeningen worden eenige bijzonderheden vermeld omtrent de vestiging der Evangelisch-Luthersche gemeente Schoten en Winschoterzijl.

De Roomsch-Katholieke kerk, in de *Buiten-Witte-Vrouwestraat*, aan den H. Virus toegewijd, is in het jaar 1798 gesticht, doch in het jaar 1832, door het bouwen van een nieuw koor, aanmerkelijk vergroot. Zij prijkt met eenen houten, niet hoogen, dunnen naaldtoren en is van een orgel en één altaar voorzien.

De Synagoge, in de *Buiten-Witte-Vrouwestraat*, is te klein voor de gem., welke groote behoefte gevoelt aan een ruimer gebouw, waarin zij hare godsdienst kan oefenen. In deze synagoge is een tweede stemkoor ingevoerd.

In 1852 is hier, door de medewerking van vele aanzienlijke ingezetenen, tot stand gebracht een Instituut voor oude en moderne talen, hetwelk, bij koninklijk besluit van 14 Junij 1842, is verheven tot een plaatselijk gymnasium, dat gedurig in bloei toeneemt, bevattende, met inbegrip van het Pensionnaat, gemiddeld 50 leerlingen. De Gemeenteschool telt ruim 400 en de openbare godsdienstige Israëlitische armenschool 60 leerlingen.

Men heeft er eene Sub-commissie van het Fonds tot ondersteuning van de gewapende dienst in de Nederlanden, en één Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, den 28 Februarij 1817 opgericht, hetwelk ongeveer 70 Leden telt, door welk departement ook eene aanzienlijke leesbibliotheek, ten behoeve van de minvermogenden, ter verspreiding van nuttige kundigheden en ter bevordering der beschaving, is aangelegd. Er bestaan daarbij tevens eene inrigting tot bevordering der Nijverheid, een Armen patronaat, alsmede eene Zangschool. Voorts zijn te Winschoten nog: eene Subcommissie van de Maatschappij van Weldadigheid, in 1849 op nieuw tot stand gebracht, en eene Afdeeling van de onlangs gevestigde Maatschappij tot Nut van Israel in Nederland, met 8 leden. Ook is er een Postkantoor.

Er zijn hier eene voorjaarsmarkt op Donderdag en Vrijdag voor Pinksteren; eene najaarsmarkt de laatste Donderdag en Vrijdag in September; doch wanneer Vrijdag op 1 October valt dan op den laatsten September en op 1 October, en veemarkten op den eersten en tweeden Maandag in Mei, op den 2 en 3 Maandag in October en op den eersten Maandag in November.

Uit eenige stukken van 1474 zou kunnen afgeleid worden, dat Winschoten onder het Westerswoldsche gerekend werd. Dit ten minste is zeker, dat, toen Gröningen, in 1478, het slot van *Andinga*, te *Wedde*, geslecht, van den Munsterschen Bisschop het Westerswoldsche ter leen ontvangen, en bij het riviertje de *Pekel-A* een nieuw slot, *Pekelborg*, gesticht had, diens Kastelein over Winschoten mede het gebied voerde. Doch aan de andere zijde is het ook; buiten tegenspraak, dat bij de wederovergave van Westerswolde, ten jare 1498, Winschoten bij het Oldambt gerekend werd, daar er een brief bestaat van het volgende jaar, waarbij *Gerrit Cassius* erkent voor 6 jaren van den Raad in Groningen ontvangen te hebben het kasteleinschap van Winschoten, met de daartoe gehoorige Oldambten en het huis *Pekelborg*. In vroegere tijden behoorde het buiten kiff onder *Roiderland*; doch door den *Zuider inham des Dollarts* daarvan afgescheurd, heeft het sedert onder het Oldambt behoord.

Naderhand, zoo als in de jaren 1595, 1624 enz., heeft deze plaats grooten aanstoot en overlast geleden, nu van de eene; dan van de

andere der twee oorlogende partijen, zoo als door de Nederlandsche geschiedschrijvers van dien tijd verhaald wordt. Wanneer de Bisschop van Munster, **BARNEB VAN GALEN**, onder gezocht voorwendselen van gelede ongelijk, den Nederlandschen Staat, in 1665, den oorlog verklaarde en te gelijk op Over-IJssel, Drenthe en de Groninger-Ommelanden aanviel, werd **WINSCHOTEN** reeds in den beginne overrompeld, verder versterkt en aan dezen kant tot een hoofdmagazijn van zijne troepen gemaakt, en niet dan op het naderen van der Staten leger, den 23 November, weder verlaten. Dus op nieuw tot rust gekomen; geest het die tot in het jaar 1672, teende zelfde oorlogzuchtige Bisschop des Staat op nieuw vijandelijk aanviel, en deze sterkte, nevens eenige andere, bij gebrek aan krijgsvolk en voorraad in de provincie Groningen door de Staatschen verlaten, bezette, om verder een open pas naar de stad Groningen te hebben, welke hij, van den 19 Julij tot den 27 Augustus, vruchteloos en met verlies van 11,652 man van zijn leger, bestormd hebbende, ten laatste schandelijk verlaten moest, waardoor de Groningers zoo aangemoedigd werden, dat zij onder den Overste **JOHANN**, met twintig duizend ruiters en voetknechten, den vijand vervolgden, voor **WINSCHOTEN** rukten, en den 11 September met den dageraad, den Munsterschen Overste **RASSDORP**, met zijne bijhebbende veertien duizend ruiters, op twee plaatsen zoo dapper aanvielen, dat de vijand **WINSCHOTEN** verliet, hetwelk dadelijk door **JOHANN** bezet en versterkt werd, waarop zich de vijand naar de nieuwe en oude sehans begaf, latende de Winschoter-sehans om de zijl redelijk wel bezet; weshalve **JOHANN** derwaarts aanrukte, met voornemen van die sehans, die met vier halve bolwerken, eene diepe gracht, een *fauze braie* en eene haag omringd was, met geweld aan te grijpen, hetgeen bij de bezetting zoo dra niet vernomen werd, of zij verliet de sehans, gelijk mede die de zijl bewaarde dadelijk deed.

Bij de omwenteling van het jaar 1795 hadden zich drie afgevaardigden uit het *Comité revolutionair* te Amsterdam naar **WINSCHOTEN** begeben, waar zich geene Franschen bevonden, doch op eenen kleinen afstand van daar onthielden zich de Engelschen, die zich met plunderen bezig hielden. Deze Afgevaardigden bragten echter de omwenteling te **WINSCHOTEN** tot stand. De burgers, geene geweren hebbende, wapenden zich zoo goed hun doelrijk was. De wijkende Engelschen braken nu de bruggen af, staken de rijwegen door, vorderden brandschattingen, eischten gijzelaars en vernielden wat zij niet konden medenemen. De Statszijl wilden zij ook verwoesten, doch deze bleef door het beleid van den braven zijlwaarder **GERAAR JACOB ELDERS** behouden. Hij hield zich, als of hij van hant partij was, en deed hun lustig drinken. Toen zij de handen aan het werk zouden slaan, beduidde hij hun dat het land, waar de Franschen zich bevonden, te hoog lag, om overstroomd te kunnen worden; doch dat in de streek, waar zij heen moesten, alles onder zou loopen. De Winschoters kregen geweren uit Groningen en overvielen de Engelschen op een uur afstands van de plaats, met dien uitslag, dat zij, een aantal dooden, gekwetsten en geschut achterlatende, eindelijk dit laag ingehoude oord verlieten.

Het wapen dezer gem. bestaat in het beeld van St. **VIRUS**, eene opene schriftrol in de hand.

WINSCHOTEN (HET OOSTEREND-VAN-), geb. in het *Wold-Ol-* ambt, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Winschoten*; met 40 h. en 180 inw.

WINSCHOTERDIEP (HET), ook wel het *Schuitendiep* geheeten, water, prov. *Groningen*, dat aan de Nieuweschans bij de Oostfriesche grenzen een aanvang neemt, vandaar in eene eerst zuidwestelijke en vervolgens westelijke strekking naar Winschoten, verder noordwest-waarts naar Scheemda en Bexta en voorts in eene doorgaans westelijke rigting, langs Sappemeer en Hoogesand, naar Groningen loopt en bij de Noorderhaven aldaar in het Reitdiep en alzoo bij de Zeltkamp in de Noordzee komt; terwijl dit vaarwater onderscheidene takken, komende van Pekela, Veendam, Wildervank en verder gelegen veenkoloniën, in zijnen loop ontvangt. Het is eene gedeeltelijk gegraven vaart tot aan het Reitdiep, waarin de Rensel-A, de Westerwoltsche-A en voorts de Hunse-stroom zijn opgenomen.

WINSCHOTER-HOOGEBRUG, geb. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie HOOGEBRUG (WINSCHOTER-).

WINSCHOTER-ZIJL (DE) of HET DUKER-VALLAAT, geb. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en kant. *Winschoten*, gedeeltelijk gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Winschoten*, gedeeltelijk gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Beerta*, gedeeltelijk gem. en $\frac{2}{3}$ u. N. van *Wolde*, 20 min. N. van *Blijham*, waaronder dit gedeelte behoort.

Dit geh., dat in den winter, bij schoon ijs, druk bezocht wordt, ligt zeer gelegen aan de vereeniging van den Winschoter-weg, met die van Westerwolde en de Nieuweschans en de zamenvloeiing van het Winschoterdiep en de Pekel-Aa. Men vindt er twee klap- of valbruggen en in het oostelijk gedeelte eenen houtzaagmolen.

In de Spaansche oorlogen lag hier eene wel versterkte schans.

Alhier werd in 1695 de eerste Evangelisch-Luthersche kerk en pastorie in *Westerwolde* (zie dat woord) gebouwd en in 1696 grootendeels voltooid. Reeds in 1695 had ZACHARIAS FELTRUP eenig land, aan de beide zijden van de Aa gelegen, gekocht en stond het met den grond der kerk en pastorie geheel aan de gemeente af, welk land sedert 1697 het pastortijland geworden is. Reeds vroeger had men Predikanten gehad, die nu hier dan daar in partikuliere huizen predikten, zoo als JOHAN HOSIUS, die, wegens gebrek aan inkomen, in 1685, van hier naar Langeroog vertrok, doch nu was men er op bedacht, om een wettig aangestelden Predikant te bekomen. Dese werd JOWAN JOACHIM MUIZDEA genoemd in de Resolutie der stad Groningen van 12 Februarij 1697. In het jaar 1772 werd de gem., toen 150 Leden tellende, gesplitst, daar die van Pekela vrijheid verzochten en bekwamen, om eenen afzonderlijken Predikant te beroepen (zie art. PEKELA). Van nu aan noemde zij zich de gemeente van WINSCHOTER-ZIJL tot in het jaar 1856, toen er eene nieuwe kerk te Winschoten is gesticht en zij alzoo thans gemeente van *Winschoten* heet. De laatste Predikant der gem. WINSCHOTER-ZIJL, was PAVLUS JOHANNES VALENTINUS DUSSELAU, die er den 9 November 1855 beroepen werd.

De alhier gestaan hebbende kerk, zijnde een hoog en ruim vierkant gebouw geweest, zonder toren of orgel, is in 1856 afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans slechts een open veld, met het onaliggende land verbonden, aan de zuidoostzijde van de Aa.

Sedert de tijden der Hervorming hadden de landlieden van de R. K. gezindte in de Oldambten en het Westwoldingerland, geen kerk gehad en moesten, ter verrigting van hunne goddienst, naar Sappemeer gaan, hetwelk sommigen op zeven of acht uren reizens te staan kwam en velen ondoenlijk was. Niet vreemd dat zij eene gereeder gelegenheid wenschten: deze meenden zij, in 1764, verkregen te hebben,

door het verlof om eene kerk te mogen bouwen: dan zij vergenoegden zich met een huis bij *Winschorn-sül.*, op den kant van de *Aa* var binnen tot hunne kerkdienst te laten bekwaam maken. Den 1 April was ter inwijding bepaald. Het gerucht hiervan verspreid lokte eene menigte Protestantische landlieden derwaarts, niet om hunne nieuwsgierigheid te bevredigen, maar om stoornis te verwekken. In het kerkhuis gekomen, rukten zij den Pastoor, nadat hij zijne dienst geëindigd had, het koorkleed af, scheurden het in stukken en wierpen het, er steenen in gedaan hebbende, in het riviertje. De besloten en kerksieraden, haalden zij van boven neder, vernielden ze en smeten ze, nevens de boeken, en alles wat zij vinden konden, dat tot de kerk behoorde, bij het koorkleed. De kerkgangers, die met zoo veel blijdschap dezen dag begonnen hadden, moesten die mishandelingen met leede oogen aanzien en hun ijver met een dragt slagen boeten. De Procureur-Generaal van Stad en Lande, liet zich aan de zaak gelegen liggen, hetwelk ten gevolge had, dat deze baldadigheden naar verdiensten gestraft werden.

WINSCHOTER-ZIJL (DE OUDE), voorm. stjl of sluis in het *Old-ambt*, prov. *Groningen*, gem. *Winschoten*.

WINSCHOTER-ZUIDERVEEN, geh. in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*, arr., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Winschoten*; met ruim 180 inw.

WINSELER, gem. in het'balj. van *Bastonaek*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Diekirch*, kant. *Wiltz*; palende N. aan *Ober-Wampach*, O. aan *Echweiler* en *Wiltz*, Z. aan *Möcher* en *Harlingen*, W. aan de *Belgische* gem. *Wardin*.

Deze gem. bestaat uit de dorpen: *Winseler*, *Berl*, *Soller* en *Noertringen*, en *Doncols*, benevens de alleen staande huizen en molens, *Grumelscheid*, *Closmühl*, *Barrière-van-Doncols*, *Grumelscheidermühl*, *Hochsterhaeuschen*, *Hotton*, *Kailerhoff*, *Reckingerhoff*, *Sollingermühl* en *Trentelhoff*. Men telt er 188 h., met eene bevolking van 1100 inw., die veel handel in hout drijven.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van *Berl*, *Soller* en *Noertringen* uit, welke in deze burgerl. gem. ieder eene kerk te *Winseler* eene kapel, en te *Doncols* en *Grumelscheid* bijkerken hebben.

Het d. *WISSAZZ* ligt $4\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Diekirch*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Wiltz*, aan de *Wiltz*. — De kapel behoort tot de par. van *Noertringen*.

WINSKOT, oude naam van het vl. *WINSCHOTEN*, in het *Wold-Oldambt*, prov. *Groningen*. Zie *WINSCHOTEN*.

WINSLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, Z. van *Ylst*, dat met eene oostelijke rigting uit de *Wymerts*, naar 't *Zouw* loopt.

WINSEM, naam, welken men bij verkorting geeft aan het d. *WINDSHEIM*, in *Zalland*, prov. *Overijssel*. Zie *WINDSHEIM*.

WINSSEN, d. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr. en 2 u. W. van *Nijmegen*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Druuten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Ewijk*, aan den *Waldijk*. Men telt er 166 h. en 950 inw., die meest in den landbouw, de tabaksplanterij en de veeveelt hun bestaan vinden.

Dit dorp wordt verdeeld in *Ambt-Winszen* en *Rijks-Winszen*, van welke het laatste het eigenlijke dorp uitmaakt. (Zie de volgende art.).

De R. K., die er 870 in getal zijn, onder welke 620 Communikanten, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's Hertogenbosch, dek. van *Nijmegen*, behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. De kerk, aan den H. ANTONIUS van *Padua* toegewijd, was bij de Reformatie aan de Herv. overgegaan, doch is in het jaar 1799 aan de R. K. teruggegeven: Het is een oud gebouw, met eenen dikken en stompen toren, meest van tufsteen, opgetrokken, en sedert 1820 van een uurwerk voorzien. De kerk heeft een nieuw orgel, dat er in het jaar 1844 geplaatst is, en drie altaren.

De Herv., die er 60 in getal zijn, onder welke ruim 50 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Nijmegen*, ring van *Batenburg*, behoort, en tot eersten Leeraar had MATTHEUS XYLANDER, die ook MATTHEUS ANDERNACENSIS genoemd wordt, welligt naar zijne geboorteplaats. Hij kwam in het jaar 1607 herwaarts en overleed in 1637. Het beroep is eene collatie van den eigenaar van het *Huis-te-Winssen*. De kerk, is in 1805, uit liefdegiften der Nederlandsche Protestanten gebouwd. Het is een zeer klein gebouw, zonder toren of orgel.

De dorpschool, welke in 1855 geheel nieuw gebouwd is, wordt gemiddeld door een getal van 90 leerlingen bezocht:

Een adell. geslacht heeft den naam VAN WINSEN gevoerd, en het huis aldaar is zeer lang eene bezitting der Heeren van GENT geweest. Echter is het opmerkelijk, dat WINSEN, in den Landbrief van Maas en Waal, van 1521, een graafschap genoemd wordt, en dat WILLEM VAN DRUTEN, Rigter tusschen Maas en Waal, volgens een brief van 1582, getuigde: dat voor hem in het Graafschap van WINSEN gekomen was enz.

De kermis valt in Zondag na St. Mattheus.

WINSEN (AMBT-), buurs. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Druten*, gem. en ¼ u. N. W. van *Ewijk*; met 62 h. en ruim 580 inw.

Deze buurs. maakt het westelijke gedeelte van het d. *Winssen* uit.

Bij de overstroming van 29 Januarij 1809 had in deze buurs. eene verzinking van den dijk plaats, welke de uiterste bekommering verwekte. De binnenkruin des dijks zonk ter lengte van 37 ell. en ter diepte van ongeveer 2 ell. geheel en al weg, zoo dat er geene andere waterkeering overbleef dan de buitenkruin, ter breedte van 1,00 tot 0,90 ell. Allen, die in den omtrek woonden, gingen dus op de vlugt; terwijl tevens elk het zijne, zoo goed mogelijk, zocht te redden. In deze netelige omstandigheden ontving de Heemraad, die aldaar zijn post had, het eerst hulpvaardigen bijstand van den Baurmeester van *Rijks-Winssen*, JAN HERBRIK VAN KOOLWIJK, welke door dien van de ingezetenen zelve en door dien van het dorp *Ewijk* achtervolgd werd, zoo dat de verzinking in de eerste dagen van Februarij gelukkig hersteld was.

WINSEN (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Druten*, gem. en ¼ u. N. W. van *Ewijk*, Z. van *Winssen*, meer landwaarts in.

Dit voorm. h., dat met eene diepe gracht en hoog geboomte omringd was, is in het jaar 1815 gesloopt. Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans eene arbeiderswoning. De daartoe behoord hebbende gronden, beslaande eene oppervlakte van 196 bund. 6 v. r. 4 v. ell., worden in eigendom bezeten door den Heer CLEMENS AUGUST Vrijheer VAN NACHT-DOORNIK, woonachtig te *Vornholtz*, in *Pruissen*.

WINSEN (RIJKS-), buurs. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. W. van *Nijmegen*, kant. en 1 u. N. O.

van *Drunen*, gem. en l u. N. W. van *Eswijk*; met 104 h. en ongeveer 580 inw.

Deze buurs. maakt dat gedeelte van het d. *Wissens* uit, waar de beide kerken en de school gevonden worden.

WINSUM, kerk. ring, prov. *Groningen*, klass. van *Middelstum*.

Deze ring bestaat uit de volgende 9 gem.: Adorp-en-Harseens, Den Andel, Baflo-en-Raskwert, Benrum, Mensingeweer-en-Maarslag, Obergum-Maarhuizen-en-Ranum, Tinalinge, Wetsinghe-en-Sauwert en Winsum-en-Bellingeweer. Men heeft er 9 kerken, waarin de dienst door even zoo vele Predikanten wordt waargenomen, en telt er 5500 zielen, onder welke 650 Ledematen.

WINSUM, gem. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam* (1 k. d., 5 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de gem. Baflo, O. aan de gem. Bedum, Z. aan Adorp, W. aan het Reitdiep en aan de gem. Leens.

Deze gem. bestaat uit de d.: Winsum en Obergum, beavenens de geb. Bellingeweer, Klein-Garnwerd, Maarhuizen, Ranum, Schilligeham en Thijum. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2769 bund. 38 v. r. 25 v. ell., waaronder 2720 bund. 94 v. r. 57 v. ell. belastbaar land; telt 516 h. bewoond door 344 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1900 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden; ook werd er handel in vee en graan gedreven, en men heeft er 5 steenbakkerijen, 1 kalkbranderij, 1 bierbrouwerij, 1 vellenblooterij, 1 bootzaj-, 1 olie-, 1 pel- en 1 korenmolen.

De grond omstreeks Winsum is zavelachtig of gemengd. Ten O. en Z. O. heeft men in de meede (hooilanden) laag, dun bodemig kleiland, doch naar den kant van Schilligeham en Klein-Garnwerd bestaat de grond uit zware klei.

De Herv., die er ongeveer 1800 in getal zijn, maken de gem. van Winsum-en-Bellingeweer en Obergum-Maarhuizen-en-Ranum uit, welke in deze burgerl. gem. ieder eene kerk hebben.

De Afgescheidenen van welke er ongeveer 20 wonen, maken eene gem. uit, welke in 1846 erkend is.

De Doopsgez., van welke men er 20 telt, behooren tot de gem. *Mensingeweer*. — De R. K., die men er ruim 60 aantreft, parochieren te *Hoorn* en te *Bedum*. — De 50 Isr., die er wonen, maken met die uit de naburige gem. Baflo, Bedum en Leens, eene ringsynagoge uit, en waarin de dienst gedaan wordt door eenen Voorlezer.

Men heeft in deze gem. twee scholen, als: ééne te Winsum en ééne te Obergum, welke gezamenlijk gemiddeld door 240 à 250 leerlingen bezocht worden.

Het d. Winsum ligt 5 n. W. ten N. van Appingedam, 1 n. W. van Onderdendam, op eene aanmerkelijke wierde. Het is eene aangename en levendige plaats met 89 h. en 550 inw. Een straatweg verbindt dit d. met de stad Groningen, terwijl hier een grindweg eene afdwang neemt, welke over Onderdendam, Middelstum en Loppersum naar Appingedam loopt.

Hier vond men het stamhuis van de RIPPEDA's van Winsum, vrie-oude burg ten Z. O. op eenen afstand van 200 roeden van den torenslag, zijnde thans een boerenhuizinge en schuur, met gracht, singel en hooge boomen omgeven. Men vermoedt, dat de dappere WIEBOLD RIPPEDA, die Haarlem zoo manhaftig tegen de Spanjaarden verdedigde, hier mede geboren is.

Men schijnt **WINSUM** onder de oudste dorpen der prov. Groningen te moeten tellen; trouwens, wanneer men b. v. **SCHOTANUS**, **WINSMIUS**, **BENINGA** en inzonderheid **KILIAAN** nauwkeurig nagaat, dan ontstaat er bijna geen twijfel, of **WINSUM**, althans de oorsprong daarvan, bestond reeds in de negende eeuw. In de meer bijzondere opgaven van onze oude kronijkschrijvers staat **WINSUM** reeds geboekt » als deſtig dorp » 't welk onder **Hunsinge**, bij de bogt van den **Vliet Hune** gelegen is. De vroegste benaming, welke wij van **WINSUM** opgeteekend vinden, is **WINCHEUM**, **WINDSEHEM**, **WINDSEHEIM**, en **EMO VAN WITTEWIERUM** noemt het reeds in 1224 **WINSCHIUM**.

Ten tijde dat **WINSUM** slechts uit eenige weinige geringe woningen bestond, had het, op sommige tijden, het aanzien van een eiland, naardien het aan verschillende zijden door lage landen en moerasige streken omringd was. Eerst na de graving van onderscheidene kanalen, het aanleggen van sluizen, het afdijken van de **Schillicheham** enz., begon **WINSUM** eene plaats van beteekenis te worden, en trok nu vervolgens partij van de gunstige ligging, ten gevolge waarvan het in vroegere eeuwen reeds boven alle dorpen in **Hunsingo** in aanzien rees, en tot vestiging van eene marktplaats, met munt en tolregten, zoo te water als te lande, in 1057 door **Koning Henrick IV** werd aangewezen, zoodat het toen als de hoofd- en stapelplaats van **Hunsingo** kon worden aangemerkt. Wanneer men elders iets verhaalde uit de omstreken van **WINSUM**, dan schreef men: bij **WINSUM**, ofschoon het voorwerp zelfs geheel vreemd aan dat dorp was.

Het oude voorm. stroombed van het **Reitdiep**, dat op verscheidene kaarten geteekend is, is hier nog goed te herkennen. Hierin heeft voorheen eene sluis gelegen. De plaats draagt nog den naam van **Oudezijl**. Wat meer zuidwaarts, $\frac{1}{2}$ u. van **WINSUM**, werden voor eenige jaren de zuilen sener brug over het oude diep, benevens een due d'alve ontdekt. Nabij deze plaats groef men tevens eene zerksteen doodkist en het geraamte op van eenen man en van zijn paard, op elkander liggende, benevens een doodshoofd, waarin een kogel zat. Er ging voorheen een weg van **WINSUM** herwaarts, die nog in eene groene laan gedeeltelijk zichtbaar is en nevens een oud stroompje voortloopt.

De **Herv.**, die er ongeveer 490 in getal zijn, behooren tot de **gam. Winsum-en-Bellingweer**, welk hier eene kerk heeft. Het regt, om de pastorie te vergeven, plagt van ouds aan de stad **Groningen** toe te komen. Aan de zuidzijde van de kerk, welke een langwerpig gebouw is, merkt men nog veel tufsteen op. Aan het westeinde staat een spitsen toren met leijen gedekt. In de kerk is in 1840 een orgel geplaatst, hetwelk uit vrijwillige bijdragen der ingezetenen bekostigd is. Vóór de **Reformatie** heeft hier een klooster van **Dominikaner Monniken** gestaan, hetwelk men omtrent het jaar 1275 begon op te trekken, doch wanneer het volbouwd was, of wie er de eerste grondlegger van geweest is, vindt men niet opgeteekend. Het schijnt evenwel, dat het volkomen aan het doel beantwoord heeft, want het konvent te **Groningen** had er zijn oorsprong aan te danken en was er, als het ware, een uitvloeiſel van. Hoedanig het konvent te **WINSUM** ook opnam en bloeide, moest het eindelijk de bitterste alagan van het noodlot ondergaan. Aanval op aanval, door verschillende partijgangers en stroopers op het konvent beproefd, deden eindelijk zijne kracht bezwijken. Niet alleen de woeste krijgshorden der **Saksers**, maar ook de inlandsche onlusten en de daarmede te dikwijls verbondene stroopertjen, alsmede het geweld der **Spaansche**

soldaten, beroofden eindelijk het konvent van alle roerende eigendommen. Eindelijk besloot men, nadat men over dit punt lang had geraadpleegd, tot de vernietiging van het konvent zelf, en alles, wat geen vaste goederen waren, naar Groningen over te brengen. In het jaar 1568 werd dan de vereeniging van beide konventen ten uitvoer gebragt, onder het algemeen commissariaat van **VISCERVUS HERCULANUS**, na vooraf van het kapittel te Rome daartoe autorisatie te hebben bekomen, luidende als volgt: » Wij keuren goed en bevestigen de vernietiging van het konvent te **WISSUM**, mitagaders deszelfs inlijving in het konvent van Groningen, zoo als die door den eerwaardigen vader **VISCERVUS HERCULANUS** vastgesteld is." Er verliepen intusschen onderscheidene jaren eer het konvent geheel ledig was. Velen der broeders voedden nog inwendig hoop, dat de zaken in hun belang zouden overslaan, en dat de Spanjaarden in hun voordeel zouden werkzaam zijn; dan hierin al meer en meer te leur gesteld wordende, besloot men, het gebouw, met hetgene daarbij behoorde, te verlaten en zich naar Groningen te begeven; terwijl zij, te dien aanzien, zoodanige schikkingen maakten, als, naar bevind van zaken, het beste geoordeeld werd. Terwijl men bezig was, om datgene op de beste wijze te gelde te maken, wat in de magt der kloosterlingen stond, deden de belegeraars van Groningen, in 1580, eenen strooptogt naar het konvent te **WISSUM**, roofden daar alles uit, wat eenige waarde bezat, plunderden en verwoestten het geheel, en braken het met geweld bijna tot den grond toe af. Vader **ADRIAAN VAN ZIERIKSEE**, de laatste Prior van het konvent, vlugtte naar Groningen, waar hij kort daarna overleed. Deze Prior had, in overeenstemming met eenige konvent-broeders, eene akte van overdragt doen passeren, waarin de Jonkheeren van **ENNE**, te Raskwerd, **OSNO TAMMINGA**, te Hornhuizen, en **ELCO ONSTA**, te Sannwert, in het volle bezit werden gesteld van het konvent te **WISSUM**, in zoverre het nog bestond. Hoe en op welke wijze de vaste goederen van dat konvent, vervolgens zijn verkocht, wordt niet gemeld. Zeer waarschijnlijk zijn die aan het konvent te Groningen overgegaan. Wat nog van het verwoeste klooster was overgebleven en geborgen, werd naar dat te Groningen gebragt, onder besturing van den Groninger Prior **ARNOLDUS NIJLEN**, die in 1585 door het Provinciaal kapittel hierna werd bevestigd. Vervolgens heeft het gesticht te Groningen al het bruikbare van het verwoeste gebouw te **WISSUM**, van daar laten weghalen en met schepen naar die stad gevoerd, ter verdere opbouw en bestekking van dat klooster. Er wordt bijgevoegd, dat de kloosterklok verkocht is aan den Abt van Bloemkamp te Wittewierum; blijkens gedane rekening voor het Provinciaal kapittel, den 30 September 1588. cn was getekend **ARNOLDUS NIJLEN**, Prior van het Winsumer en Groninger konvent. — Ter plaatse, waar het klooster gestaan heeft, ziet men thans eene appelboomgaard, rondsom met eene gracht omgeven, liggende onmiddellijk ten Z. en behoorende tot de boerdertj, bezeten en bewoond door **JAN JANS PETTINGA**, aan de westzijde der **Wissumerstraat**.

De dorpschool wordt gemiddeld door 110 of 120 leerlingen bezocht. Ook is den 1 Julij 1829, te **WISSUM**, een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, opgericht, hetwelk ruim 30 Leden telt.

WISSUM is de geboorteplaats van den geleerden en godvreesenden **ARNOLDUS PANDINUS**, die in 1511 alhier is geboren en den 8 April 1559 als Rector te Groningen overleed.

Minder luisterrijk is de vermelding van eenen **JACOB KARNER** te **WINSUM**, die men als geestdrijver en oproerstoker vermeld vindt, daar hij behoorde tot de toenmalige secte der Wederdoopers, en, in 1535, te Warffum ter galg verwezen werd.

Ook het gedrag van eenen **JAN HEEPRE**, te **WINSUM** is af te keuren. Deze werd beschuldigd, dat hij in 1570 de timmerlieden in de **Winnumerkerk** had geleid, om de altaren af te breken, en de voorwerpen van kunst, daar voorhanden, te vernielen. Hij ontkwam door eene tijdige vlugt de galg, welke de **Bloedraad** bereids voor hem had opgericht.

De geschiedenis maakt reeds in het jaar 1015 melding, van zekeren **KONAT SICKINGUM**, hoofdman te **WINSUM**, denkelijk op het oude slot **Bellingeweer**. Tot 1646 maakte **Bellingeweer**, en tot 1653 **Obergum** met **WINSUM** een geheel uit, vanwaar de hoofdnaam **WISSUM** bewaard is gebleven.

In 1254 worden ons uit **WISSUM** genoemd, zekere **STEPHANUS**, met zijnen broeder en nog twee ongenoemde personen, welke een geweldig oproer wisten te stillen.

Omtrent de inlandsche beroerten, vechtpartijen en strooptogten, waarmede de Ommelanden zoo dikwerf bestookt werden; waren *Appingedam* en **WISSUM** doorgaans de eerste plaatsen, waarop men meest dadelijk het oog vestigde en afgang, hetzij om te rooven, te plunderen of andere baldadigheden uit te voeren, of om zich er vast te nestelen; althans het waren twee brandpunten in de Ommelanden, waardoor en waaruit vele zaken haar beslag bekwamen, waarvop de verschillende uitkomsten aan het nageslacht, als met bloedige pennen zijn overgebracht.

Inzonderheid had het aanzienlijke **WISSUM** veel uit te staan, gedurende den oorlog tegen de Hertogen van Saksen en den Graaf van Oost-Friesland, welke beurtelings over het bezit van deze provincie streden.

De Zwarte hoop, zijnde eene zaamgeraapte bende, meest door den Hertog **GEORGEUS VAN SAKSEN** gehoord, en die op roof of buit uitging, was hier zeer gevreesd. In het jaar 1506, wanneer Prelaten, Hovelingen en Eigengeërdten, benevens Burgemeesteren van Groningen, met Graaf **EDZARD** eene overeenkomst hadden gesloten, omtrent eene opbrengst van 8000 flor. (8000 guld.) tot gewone uitgaven, bepaalde hij verder: »vorordende tho twee[n] tijden in een jaar in de *Umme-* »landen alle appellations saken in *den Dam* und tho **WISSUM** durch »sinen Reden tho verklaren." Op aannadering van den Zwarten hoop uit Friesland, sprong Graaf **EDZARD** tijdig toe, om de Groningers voor dien gevreesden hoop te dekken, en hield tot dat einde met den Graaf **VAN SCHWARTZBURG**, te **WISSUM**, eene belangrijke onderhandeling. Zij lieten volk en geschut uit Groningen komen, hetwelk ten gevolge had, dat men deze reis van die woeste bende verschoond bleef.

In het begin der zestiende eeuw, hebben de benden van **GEORGE**, Hertog van Saksen en **EDZARD**, Graaf van Oost-Friesland, hier bij afwisseling met de Groningers geroofd en geplunderd, strekkende het ongelukkige landvolk en de Ommelanden ten geesel. Nadat **GEORGE**, met **ERIC**, de Jonge Hertog van **Brunswijk**, op den 4 en 5 Augustus 1514, **Appingedam** bemagtigd en ten deele uitgemoord en geplunderd hadden, lieten zij eene bezetting van 1500 man in **Appingedam**, en zonden 2000 man naar **WISSUM**.

Den 18 April 1514 trokken de schutters met een aantal burgers uit Groningen naar **WISSUM**, ten einde de vlugtende Saksische benden te verdrijven. Na eenige brandschade aan het Huis-te-Sauwert te hebben

gepleegd, ligtten zij eene Saksische bezetting te Zuidwolde op, welke zij gevankelijk te Groningen binnen bragten.

Behalve Appingedam zal er in deze provincie geene plaats zijn, welke zoo veel door inlandsche beroerten, vreedme invallen en bestormingen geleden heeft als WINSUM. Op den 11 Junij 1579 had aldaar, ten overstaan van eenige Afgevaardigden van wege de Unie, eene bijeenkomst tusschen de Groningers en GEORGE VAN LALING, Heer van *Rennenberg* plaats, en hoewel de geschillen van de stad met de Ommelanden de toetreding van Groningen tot de Unie van Utrecht in de weg stonden, zoo zagen de Groningers zich genoodzaakt, de Algemeene Staten en hunnen Stadhouder in alles gehoorzaamheid te beloven, en liet *RENNENBERG* zich op het zelfde oogenblik, door de toezegging van een jaargeld van 6000 gulden overhalen, zijne voorwaardelijke aanneming der Unie van Utrecht in eene zuivere te veranderen, en gedroeg zich althans schijnbaar, als een getrouw en ijverig aanhanger van den Prins en de Algemeene staten, totdat hij eindelijk door zijne zuster *CORNELIA VAN LALING* verleid werd, die den weifelende Stadhouder *RENNENBERG* meenedig maakte en de Spaansche zijde deed kiezen, wordende hij op den 5 Maart 1690 meer openlijk avvallig. Het huis, waarin te WINSUM de evengenoemde vergadering gehouden werd, is nog in wezen, zijnde eene groote herberg, de gekroonde *Kirper*, thans bewoond, en in eigendom bezeten door *KLAAS FANUS VENNEMA* en diens zuster *ALEIDA VENNEMA*.

Ook in den oorlog met Spanje troffen dit dorp nijpende slagen. In het er onder anderen in 1580 hier uitzag, kan men uit het volgende oordeelen: „D'Omlanders van Adel ende aansien tot 400 huisgezinnen, ruimden in haest het landt, met sulken verbaestheid, dat hen te lang dacht, vee ende inboedel mede te slepen: over welke dingen te plonderen de Borghers ende soldaten van Groeninge drie ofte vier dagen besich waren. WINSUM, *Obergum* ende *Farnsum* werden tot de grondt toe verniet; de cloeken jae steen weggeroofd. der Edelen huysen ten dæle afgebrandt, lood, yser, graauwe steen houtwerck vervoert, ofte te schande ghemaect (1).”

WINSUM, oudtijds *WINDSHEIM*, in het Oud-Friesch *WINSUM*, *l. prov. Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en *St. W. Z. W. van Leeuwarden*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Rauwerd*, en de vaart van *Franecker* naar *Sneek*. Men telt er, met de daartoe behoorende b. *Winsumer-Uitbuurt* en *Winsumer-Brugbuurt* 500 inw., die zich meest op het maken van boter en kaas toelagen.

De ligging van het dorp is zeer hoog; ook ziet men, ten Z. van het d., eene zeer hooge terp of vliedberg, werwaarts in oude tijden de opgezetenen, bij ontstane hooge watervloeden, lijf en have konden beveligen. Men houdt deze terp voor eene der hoogste in de provincie.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. *Winsum-en-Baard*, welke hier eene kerk heeft, die vóór de Reformatie ter begering der Abten van *Lidlum* plagt te staan en 100 goudgulden (150 guld.) op bragt, terwijl het vikarisschap 76 goudgulden (114 guld.) waard was. De prebende, die er was, gaf jaarlijks 90 goudgulden (135 guld.). Aan den Proost van *St. Jacobskerk* te Utrecht werden 16 schieden (22 guld. 40 cents) betaald. Deze kerk is een vierkant steenen gebouw.

De Doopsgez., welke er wonen, behooren tot de gem. van *Baard-* De R. K., welke men er aantreft, parochiëren te *Dronrijp*.

(1) SCHOTANUS, *de Geschiedenis van Frieslandt Oost ende West*, bl. 857.

Ook behoort hieronder het voormalige klooster Monnik-Bajum, thans eene boereplaats. Nog lag hier Ekinga-state, mede tegenwoordig eene boereplaats. Door Tjalling DONIA van BOSWETERP van Winsum en Sme van Lidlum werd in de twaalfde eeuw het klooster Lidlum gesticht, en in later tijd zijn daarin onderscheidene Abten uit dit dorp geweest, met name Hoirro de zevende, Ulpus de negende, en Aessen de negentiende Abt van dat konvent.

Dit dorp is mede vermaard, dewijl het geslacht der beide broeders MENRELAUS en PIERIUS WISENIUS van hier afkomstig was. Van den eerste staat aangeteekend, dat hij den 19 Maart 1616 tot Hoogleeraar in de Ontleed- en Kruidkunde te Franeker werd aangesteld, in 1639 overleed en in de akademiekerk begraven werd; van den andere, dat hij den 5 December 1616 tot Historiëschrijver van Friesland en den 28 Mei 1636 tot Hoogleeraar in de Welsprekendheid en Geschiedenis aan genoemde hoogeschool werd aangesteld, en den 2 November 1644 gestorven is. Sommigen geven WINSUM voor de geboorteplaats dezer twee geleerden op, doch wanneer men de beschrijving van Leeuwarden, van PIERIUS WISENIUS, achter zijne kronijk gevoegd, insiet, alwaar hij van zijnen vader HALLO PIERIUS WISENIUS gewag maakt, wordt deze onzekerheid opgeheven, om de stad Leeuwarden voor beider geboorteplaats te houden.

In den oorlog van den Nederlandschen Staat met Spanje, moest dit dorp zeer veel lijden: want in 1587 werd het voor een goed gedeelte door de Spanjaarden in de asch gelegd; onderscheidene inwoners zochten hun behoud in de kerk en toren, doch de vijanden staken dat gebouw van oonderen in brand, waardoor zij jammerlijk omkwamen.

WINSUM-EN-BAARD, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*, ring van *Bolsward*.

Men heeft er twee kerken: ééne te Winsum en ééne te Baard, en telt er 690 zielen, onder welke 140 Ledematen. De eerste, die in dese gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest CASPARUS PETRI STOKMAN, die in het jaar 1585 herwaarts kwam en in het jaar 1599 overleed. In 1638 werd *Huyus* met WINSUM-EN-BAARD vereenigd, doch in 1720 werd dit hier weder afgenomen.

WINSUM-EN-BELLINGEWEEB, kerk. gem., prov. *Groningen*, klass. van *Hiddelstum*, ring van *Winsum*.

Men heeft er eene kerk te Winsum, en telt er 740 zielen, onder welke 135 Ledematen.

Na het vredesverdrag van Gent, bijzonder nadat de Religievrede hier tot stand gekomen en de Unie van Utrecht door de Ommelanders aangenomen was, dus van 1578 tot 1580, is de Hervormde leer hier verkondigd door eenen Predikant, UBELUS genaamd, die geroemd werd als een ijverig en godzalig man, welke er ook onvermoeid en niet zonder zegen het werk der bediening heeft waargenomen, zoo dat zeer velen, zelfs uit de omliggende plaatsen, onder zijn gehoor kwamen. Na de Reductie dezer provincie hebben Heeren Burgemeesteren en Raad van Groningen, bij wien het patroonregt over Winsum staat, ook zorg gedragen, dat de evangeliedienst er van tijd tot tijd naar behooren werd waargenomen. In het eerst, tot aan 1655, is deze gem. met het naburige *Obergum* vereenigd geweest; doch vervolgens, na het overlijden van PETRUS CRUCIUS, in 1652, afzonderlijk door Predikanten bediend, stijnde de eerste Leeraar, die alleen te Winsum de dienst waarnam, geweest HERMANNUS WARENDORP, die er in 1653 kwam en in 1693 overleed. In het jaar 1820, onder de bediening

van GRABIT WILLEM GOLTS VAN DER TOUK, die sedert 1789 reeds te Winsum stond, is Bellingeweer met *Winsum* vereenigd, zooals het nog is. VAN DER TOUK overleed den 27 April 1837. Van elke drie vaturen worden er twee vervuld door de stedelijke Regering van Groningen, als collatoren van Winsum en eene door de collatoren van Bellingeweer.

WINSUMER-BRUGBUURT of WINSUMER-UITBUURT, ook WINSUMERBUREN en HET HOOGHOLT genoemd, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2½ u. W. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2½ u. N. W. van *Rauwerd*, 3 min. Z. W. van *Winsum*, waartoe zij behoort.

WINSUMER-EN-BELLINGEWEERDER-MEEDEN, streek weiland in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. *Appingedam*, kant. *Onderdendam*, gem. en O. Z. O. van *Winsum*, eene oppervlakte beslaande van 350 bund.

WINSUMER-EN-SCHAAPHALSTER-ZIJLVEST, zijlvest, prov. *Groningen*.

Dit zijlvest is van groote uitgestrektheid, en bevat onder zich het grootste gedeelte van *Hunsingo*, benevens eenige landen van *Fivelgo* en van het *Gooregt*. De *Schaaphalsterzyl* is de kleinste, zijnde omstreeks 1459 gelegd; de *Winsumer* of *Groote-zyl*, werd in 1635 gebouwd, en in 1790 geheel vernieuwd: beide liggen een klein uur beneden dit dorp aan het *Reit- of Loopende-diep*. Een oude zijlbrief uit de dertiende eeuw is nog aanwezig, en is slechts ontworpen voor het *Oosteraamt*, voor het vierendeel en voor de *Wagenrede van Bedum*. *Stedum* wordt daarbij tot het vierendeel gerekend. *Noorddijk* werd in 1408, onder deze sluis van *Winsum* gebragt. De zijlbrief van de *Schaaphalster* en *Winsumer-sluizen*, is in 1460 mede ontworpen, door de zijlvesten der in 1458 ingelatene drie gedeelten van de *Ooster-Nieuw-zijlvesten*, wier sluis te *Warfum* gedempt werd. In 1456, waren ook reeds landen van eenige aanzienlijke landeigenaren, tusschen *Doodstil* en het *Stedumer-maar*, enz. aangewonnen. De ontrek der onder die sluisen begrepene dorpen wordt aangewezen: aan de westzijde, door *Maarhuizen*, *Ranum*, *Lutke-Saaksum*, *Saaksumhuizen* en den *Andel*; aan de noordzijde, door de *Wadden* en den *Kernsroom*, of thans door den *Noord-polder*, den *Uithuizer-polder* en de *Oost-polder*, welke laatste uitwatert door de *Tjarijt*, onder *Uithuister-Meeden*; aan de oostzijde door het *Ooster-Nieland*, *Oldenzyl*, *Eppenhuizen*, *Huisinge*, *Stedum*, *St. Annen*, *Ten-Boer*, *Garmerwolde* gedeeltelijk en *Noorddijk*, en eindelijk ten *Zuiden* door *Zuidwolde*, *Noordwolde*, *Oosterdijkshorn*, *Bellingeweer*, *Winsum* en *Schilligeham*. Dit zijlvest bestaat uit twaalf scheppertjën, als: *Stedum*, 't *Vierendeel*, *Innersdijk*, *Winsum*, *Baflo-Basquert*, *Obergum*, *Ewsum*, *Warffum*, *Uithuizen*, *Zandeweer*, *Overmaringe* en *Huizinge*. Het generale zijlvest wordt bestuurd door eenen *President-Schepper* of *Hoofdmeester*, elf *Scheppers* of *Leden* en eenen *Secretaris* en *Ontvanger*, met eenen *Zijlwaarder* en *Bode*.

WINSUMER-UITBUURT, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*. Zie *WINSUMER-BRUGBUURT*.

WINSUMERZIJL (DE), sluis in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, gem. en 50 min. W. Z. W. van *Winsum*.

Deze sluis, welke in 1635 aangelegd en in 1790 geheel vernieuwd is, dient tot ontlasting van het overtollige wáter van het *Winsumer- en-Schaaphalster-zijlvest* (zie dat woord). Zij dient niet slechts alleen

tot waterlossing, maar er worden ook vele schepen, bijzonder ook voor de veehandel op Holland, doorgelaten, waarvoor men kan rekenen, dat hier jaarlijks wel 150 schepen doorkomen.

WINTELRE, oudtijds **WINTREK**, door de Meijersnaars gewoonlijk **WINTREK** genoemd, d. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 2 u. W. van *Bindhoven*, kant. en 2 u. Z. Z. O. van *Oirschot*, gem. *Vessem-Wintelre-en-Knegsel*, 1 u. O. N. O. van *Vessem*, te midden der heide. Men telt er 78 h. en ongeveer 440 inw., die in den landbouw en schapenfokkerij hun bestaan vinden. Het bouwland is er vrij goed, maar de weilanden zijn er slecht. Dit dorp is houtrijk, en levert lekkeren visch op, uit de vennen, welke tusschen deze plaats en Oirschot gevonden worden. De granen, die hier gebouwd worden, bestaan uit rogge, ook boekweit, haver en eene.

De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Hilvorenbeek*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. Het regt tot benoeming van den Pastoor alhier was eertijds aan het kapittel der Kanunniken van Oirschot. De inw. hadden eenige jaren na de Reformatie geen andere kerkgebouw gehad, dan de Heikerk van Bergeyk, onder Luiksgestel, op eenen afstand van bijna 5 uren; naderhand hadden zij een zeer ellendig schuurkerkje epperigt. Hierover ontstond, in het jaar 1743, ernstige moeilijkheid, hebbende de R. K., zonder voorafgaand verlos van de Staten, betwelk zij niet wisten dat gevorderd werd, de onvoorzigtigheid gehad, van hunne kerk-schuur voor de helft tegen het dak met planken te beslaan en den gevel, aan de westzijde, ruim 2 ell. te verhoogen, zonder nochtans de schuur te vergrooten. Hierop werden zij door den Hoogschout van 's Hertogenbosch, Graaf van *Reckrenck*, schriftelijk geinsinuéerd en werden beducht, dat hunne kerk-schuur zou worden gesloten. Zij wendden zich toen, bij smeek-schrift, tot de Algemeene Staten, verzzoekende » dat men hun deze misslag » geliefde te vergeven, en hun te permitteren, om hunne godsdienst » bij conniventie te mogen continueren, » waarop bij de Staten gede-libereerd zijnde, is, bij decreet van 10 Januarij 1744, goedgevonden en verstaan, dat » aan de supplianten uit gratie hunnen misslag » zonden worden vergeven, met ernstige last haar in het toekomstende » voorzigtiger te gedragen, en zich dus de goedertierne conniventie van » Hare Hoogmogenden niet onwaardig te maken. » De oude parochiekerk van **Wintelre** is geheel vervallen en buiten gebruik. Zij was oudtijds ingewijd onder bescherming van den H. **Willibrordus**.

De tegenwoordige kerk, mede aan den H. **Willibrordus** toegewijd, is een steenen gebouw, zonder toren of orgel.

De dorpsschool wordt gemiddeld door 40 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den eersten Zondag na St. Lucas (in October).

In het jaar 1843 legde **Maarten van Rossum** dit dorpje eene brand-schatting op.

WINTERAKEN, -geh., voorheen tot het hert. *Gulik* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*. Zie **WINTRAAR**.

WINTER-POLDER (DE), pold. in de heerl. *Niervaart*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **MARCIA-WINTER-POLDER**.

WINTERSWIJK, kerk. ring, prov. *Gelderland*, klass. van *Nijmegen*.

Deze ring bevat de volgende 9 gem.: *Aalten*, *Borculo*, *Bredervoort*, *Eibergen*, *Groenlo*, *Lichtenvoorde*, *Neede*, *Rekken* en *Winterswijk*. Men heeft er 9 kerken, welke door **XII. DEEL.**

12 Predikanten bediend worden, en telt er 17,000 zielen, onder welke 7,500 Ledematen.

WINTERSWIJK, gem. in de heerl. *Bredevoort*, prov. *Gelderland*, kant. *Aalten* (4 k. d., 11 m. k., 4 s. d., 2e afd.); palende N. O. en Z. aan Pruisen, W. aan de gem. *Aalten*, N. W. aan de gem. *Lichtenvoerde* en *Eibergen*.

Deze gem. bevat het d. *Winterswijk*, benevens de geh. *Miste*, *Corle*, *Meddo*, *Huppel*, *Henxel*, *Ratum*, *Kotten*, *Briakheurne*, *Woold* en *Dorpbuurt*, beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster van 13,618 bund. 91 v. r. v. 87 ell., waarvoor 13,594 bund. 58 v. r. 10 v. ell. belastbaar land; telt 1566 h., bevoord door 1422 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 7600 inv., die hun bestaan vinden in landbouw en handel, zoo in hout als koopmans- en koloniale waren, welke zeer is bevorderd door de voor weinig jaren nieuw aangelegde straatweg van *Winterswijk* over Zutphen op *Deventer* en belangrijker zonde worden wanneer eene verbinding van dien weg met Pruisen werd bewerkstelligd. Voorts heeft men er een aantal weverijen, welke echter niet regtstreeks als fabrieken kunnen worden beschouwd daar zij door de leden der huisgezinnen in huizenwoningen worden uitgeoefend. Ook zijn er 2 calicoets fabrieken, 8 steenen pannenbakkertjen, 2 kalkbrandertjen, waartoe de grondstof uit de naburige Pruisen wordt gehaald, en 1 bierbrouwerij. Vroeger bestonden hier onderscheidene jeneverstokerijen, welke den landbouw bevorderden, doch deze hebben uithoofde der moetjelijkheid, om a het bij de wet op dit middel gevorderde te voldoen, hunne werkzaamheden moeten staken.

De Herv., die er 6580 in getal zijn, onder welke 2700 Ledematen. maken eene gem. uit, welke tot de klasse van *Zutphen*, ring van *Winterswijk* behoort, en door drie Predikanten bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Johannes Radwerts*, die in het jaar 1602 hier was, en in het jaar 1609 ontslagen werd. De eerste tweede Predikant in deze gem. is geweest *Ottne Volmer*, die tusschen de jaren 1690 en 1692 herwaarts kwam, en in het jaar 1701 overleed. De eerste derde Predikant is *Johannes Wilhelmus Bouwmeester*, die hier in 1841 werd beroepen en nog in dienst is. Het beroep van alle drie de Predikanten is eene linkelijke collatie.

De Afscheidenen, die men er vroeger 150 telde, van welke eene in de beide laatste jaren twee derden naar Noord-Amerika zijn vertrokken, maken sedert 1845 eene gem. uit. De eerste; die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Jan Willem Bokkel*, die in het jaar 1843 herwaarts kwam, en in het jaar 1881 naar *Ommen* vertrok.

De 20 Doopsgez., die er wonen, maken met die uit de nabij gelegen gem. *Aalte* en *Borculo* eene gem. uit, welke 50 zielen telt.

De R. K., van welke men er ruim 1200 telt, onder welke 300 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Gelderland* behoort en door eene Pastoor bediend wordt.

De Isr., die er 40 in getal zijn, hebben er eene bijkerk, welke tot de ringsynagoge van *Groenlo* behoort en waarin de dienst door een Voorlezer wordt waargenomen.

Men heeft in deze gem. 11 scholen, als: 1 hoofdschool in het d. waarin onderwijs in het Nederduitsch, Hoogduitsch en Fransch wordt gegeven, alsmede eene school voor de vrouwelijke jeugd, waarin de

Nederduitsche en Fransche taal en vrouwelijke handwerken onderwezen worden, een tweede school waarin onderwijs in het Nederduitsch, Fransch, Hoogduitsch en Engelsch wordt gegeven; voorts ééne school te Brinkheurne, ééne te Dorpbuurt, ééne te Huppel, ééne te Kotten, ééne te Meddo, ééne te Miste, ééne te Ratum en ééne te Woold, welke gezamenlijk gemiddeld door 1000 leerlingen bezocht worden.

Het d. **WISTERSWIJK**, oudtijds **WESTERSWIJK**, ligt 9 u. Z. O. van Zutphen, 2 u. N. O. van Aalten. Het is eene groote en wel bebouwde plaats, het grootste dorp van geheel Gelderland, waarin men acht straten, 150 goede huizen en 2200 inw. telt.

Men heeft er een zeer fraai nieuw Gemeentehuis.

De voormalige kerk der Herv. stond vóór de Reformatie ter bevestiging van den Graaf van Zutphen. Daarin zijn vier vikarijen gesticht, van **St. ANNA**, van **St. ANTONIUS**, van **St. NICOLAAS** en van **St. CATHARINA**. De laatste werd door den Graaf van Zutphen bevestigd, die ook de Koster der kerk verkoos. Deze kerk had groote inkomsten voor den armen der parochie, die de voorvaders, om hen in hun gebrek te helpen, met eene vrome mildadigheid gesticht hadden. Van binnen rust zij op twee rijen pilaren, en heeft eenen toren, van Bentheimer en gebakken steen opgemetseld, met eene spits van een sierlijk maaksel, doch deze kerk voor het gebruik der gemeente te klein zijnde, is in het jaar 1834 inwendig geheel vertimmerd, hetwelk gedeeltelijk bekostigd is door vrijwillige bijdragen der gemeentelieden. Zij is van een fraai en welkuidend orgel voorzien, dat door den Heer **NABBA**, Orgelmaker te Deventer, vervaardigd is. In het jaar 1826 heeft de Heer **JAN VAN WULLEN** aan deze kerk drie zware silveren chotels geschonken, ten gebuike van het H. Avondmaal.

De kerk der Afscheidenen is een klein gebouw, met eenen toren, doch zonder orgel. — De kerk der Doopsgez. is een klein maar net gebouw, zonder toren of orgel. — De R. K. kerk, aan den **H. JACOBUS** toegewijd, is van toren en orgel voorzien.

De dorpschool, waarvoor in het jaar 1818, een uitmuntend nieuw gebouw, met woonhuis voor den onderwijzer, gesticht is, wordt gemiddeld door een getal van 200 leerlingen bezocht, de meisjesschool telt 20 leerlingen.

Voorheen vond men hier de oud adellijke huizen **Waljen**, **Graas** of **Plekkempol**, **Buurse** en de **Ravenhorst**. Ook zijn hier verscheidene uitgestrekte landgoederen, nog uit het oude leenstelsel afkomstig, wier eigenaars men **Scholten** en hunne vrouwen **Scholinnen** noemt. Deze goederen erfsden welcer over op den oudsten der zonen, en bij gemis van zonen, op de oudste dochter, en wel zoo, dat de overige kinderen daarvan weinig kregen; eene gewoonte, die wel deze goederen tot hertoe heeft in stand gehouden, doch overigens als ten uiterste onbillijk en onregtvaardig omtrent de overige kinderen is.

Opgegravene urnen en gedenkpenningen zijn kenmerken, dat deze streken reeds vroeg bewoond zijn geworden.

Men heeft er een Postkantoor en een Departement: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 22 Augustus 1828 is opgericht en 20 Leden telt.

Er worden zeven jaarmarkten gehouden: als eene Donderdag voor Palmsondag, zijnde eene beestenmarkt, de tweede den laatsten Donderdag in April; de derde den Donderdag vóór St. Jan Baptist, in Junij; de vierde Donderdag vóór St. Jacobus, in Julij; de vijfde

Dingsdag vóór St. Michaël, in September; de zesde den laatsten Donderdag in October en de zevende den laatsten Donderdag in November.

De kermis valt in Woensdag voor St. Michaël, in September.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van sabel, met eenen springenden windhond van zilver, gehalsband van goud; het schild gedekt met eene gouden kroon.

WINTERVLIET, hofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 2½ u. ten Z. O. van *Utrecht*, kant. en 2½ u. ten W. van *Wijk-bj-Duurstede*, gem. *Tull-en-'i Waal*, 10 min. ten O. van *Tull*, aan den *Lekdijk*.

Deze hofst., bestaande uit huis en verdere getimmerden, mitgeders tuin-, boomgaard-, bouw-, wei- en uiterwardslanden, beslaat eene oppervlakte van 31 bund. 20 v. r. 50 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door *Vrouwe S. C. LUDEN*, weduwe van den heer *A. JUDEN*, woonachtig te Amsterdam.

WINTERGER, in het Fr. *WENGERAGE*, d. in het balj. van *Bastmeck*, grooth. *Luxemburg*, kw., arr. en 6 u. N. W. van *Diskirch*, kant. en 1½ u. W. van *Clerff*, gem. en 20 min. N. W. van *Bogen*. Men heet er 15 h. en 80 inw. en eene bijkerk, die tot de par. van *Bogen* behoort.

WINTHAGEN, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, distr. en 5½ u. N. O. van *Maastricht*, kant. en 1 u. N. W. van *Heerle*, gem. en ¼ n. Z. O. van *Voerendaal*; met 50 h. en 160 inw.

WINTRAAK of WINTERAREN, geh., voorheen tot het hert. *Geld* behoord hebbende, thans prov. *Limburg*, arr. en 4 n. N. N. O. van *Maastricht*, kant. en ¼ u. Z. van *Sittard*, gem. en 20 min. O. van *Munstergeleen*; met 26 h. en ruim 150 inw.

WINTRANGE, Fr. naam van het geh. *WINTRINGEN*, in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. van *Remich*, grooth. *Luxemburg*. Zie het volgende art.

WINTRINGEN of WINTER, in het Fr. *WINTRANGE*, geh. in het balj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. van *Remich*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4½ u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en 1½ u. Z. van *Remich*, gem. en 20 min. N. van *Remerschen*; met 81 h. en 380 inw.

Er is een gemeentewoud, groot 77 bund. 81 v. r. 50 v. ell.

WINZUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Boarderdeel*. Zie *WINSUM*.

WIP (DE), geh. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. W. ten N. van *Apingedam*, ¼ u. O. ten N. van *Onderdendam*, gem. *Middelstum*.

WIPPÉRT (DE), adell. h. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 3 u. O. N. O. van *Zutphen*, kant. en 1½ u. N. O. van *Gorssel*, onder de *Kring-van-Dorth*, gem. *Laren*.

WIPPING (TER-), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr. kant. en 2½ u. Z. van *Winschoten*, gem. en 23 min. O. N. O. van *Onstwedde*; met 4 h. en ongeveer 30 inw.

WIPPOLDER (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gedeeltelijk gem. *Wateringen*; gedeeltelijk gem. *Monster*; palende N. W. aan den *West-Eskamp-polder* en den *Oost-Eskamp-polder*, N. O. aan den *Schapenwei-polder*, Z. O. aan den *Nieuw-Wateringsche-polder* en den *Oud-Wateringsche-polder*, O. aan den *Uithofs-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 379 bund., en wordt door eenen molen van het overtollige water ontlast.

WIPPOLDER (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland* Zie *DELFGAAUW* (WIP-POLDER-VAN-).

WIPSTRIK, geh. in *Zalkand*, prov. *Overijsel*, arr., kant. en ruim 20 min. O. Z. O. van *Zwolle*, gem. *Zwollerkerpel*, buurs. *Zalus*, niet onbevallig aan den straatweg naar *Raalte* gelegen; met 19 h. en 90 inw.

WIRADESSO of *Winodisso*, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, res. en reg. *Pekalongan*.

Dit distr. heeft bijzonder veel geleden van de zware regens, die den 29 December 1848 tot en met 2 Januarij 1849 aldaar gevallen zijn, zijnde daardoor eenige bouws indigo, padie en suikerriet vernield of beschadigd. Van den 12 tot en met den 14 en van den 18 tot en met den 24 Januarij daaraanvolgende hebben de overstromingen zich herhaald, waardoor in dit distrikt 438 bouws indigo geheel vernield en eenige bruggen weggespoeld zijn.

WIRANAGARA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Cheribon*, distr. *Gebang*.

WIRASABA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *Winosobo*.

WIRDEN (DE), b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumerland-en-Nieuw-Kruisland*, arr. en 6 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Dockum*, ¼ u. N. ten O. van *Oudwoude*, waartoe zij behoort.

WIRDJO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djoejakarta*.

Hier werd de voorhoede der eerste mobile kolonne, den 25 Julij 1829, met eenige muitelingen handgemeen, die echter spoedig het gubergte invlugten.

WIRDSTERTERP, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Ferwerderadeel*, arr. en 2½ u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. Z. W. van *Holwerd*, ½ u. N. W. van *Wanswerd*, waartoe het behoort; met 4 h. en ongeveer 30 inw.

WIRDUM, d. in *Fivelo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. W. van *Appingedam*, gem. en ¼ u. O. Z. O. van *Loppersum*, ½ u. N. van het *Damsterdiep*, op eene wierde; terwijl het grondgebied van dit dorp zich ter wederzijden van het *Damsterdiep* uitstrekt.

Dit d. wordt, in het vervolg der kronijk van de *Wierumer Abten*, op het jaar 1280, ook *WIRUM* genoemd. Men telt er in de kom van het d. 44 h. en 260 inw., en met het daartoe behoorende geh. *Eekwerd*, 72 h. en 430 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er 1 steen- en pannenbakkerij.

De grond is hier aan de eene en de andere zijde van het *Damsterdiep*, doch op korten afstand aan de zuidzijde van het genoemd kanaal, zoowel in soort en ligging, als in deugdzaamheid en vruchtbaarheid, verschillende; de heerlijke kleigronden verliezen zich allengskens weldra ten zuiden van het *Damsterdiep*, en dalen in de lagere, met dertij en roodoorn doormengde, meedelanden af.

De inw., die er, op 6 na, allen *Herv.* zijn, onder welke ruim 60 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klasse van *Appingedam*, ring van *Loppersum*, behoort. De eerste, die hier het leeraaramt heeft waargenomen, is geweest *Tasoonus Ezku*, die er in het jaar 1597 stond, en in het jaar 1618 naar *Nieuwveen* vertrok. Het patroonregt heeft hier, nevens andere collatoren, gestaan bij de adellijke Heeren op het huis *Froma*, welke zijn geweest de Heeren *Guys* en daarna *Albinca*. De kerk is een langwerpig gebouw, met eenen stompen toren, doch zonder orgel.

De G. R. K., die er wonen, parochieren te *Appingedam*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 46 leerlingen bezet. Vroeger vond men onder dit dorp het adell. h. Bolhuis, doch dit is in 1845 afgebroken en de landerijen zijn verkocht.

Wansum is de geboorteplaats van den Kronijkschrijver Aam Krom, geb. in 1834.

Bij het graven van eenen put in dit d. vond men, beneden in de wierde, waarop het gedeeltelijk ligt, meeststof en eenig gesneden e verwerkt hout. Dat hier echter aanzienlijke veranderingen in den u- terstaat zijn voorgevallen, is vooral merkbaar aan de streep lands op de noordsijde aan het meergemelde diep, langs Wansum en Bekverd gelegen, welke nog den naam van Uiterdijken draagt. In het oude zijlboek wordt ook gesproken van den Zijlregter van Wansum, over den Delf (het Damsterdiep).

WIRDUM, kerk. ring, prov. *Friesland*, klass. van *Leeuwarden*.

Deze ring bestaat uit de 11 volgende gem. Beers-en-Jellum, Boxum-en-Blessum, Grouw, Hylaard-Lyons-en-Huis, Idaard-Aegum-en-Friens, Jorwerd, Mantgum-en-Schellaard, Roordahuizum, Warga-Warstiens-en-Wertena, Weidum en Wirdum. Men heeft er 17 kerken, bediend wordende door 11 Predikanten, en telt er 5500 zielen, onder welke 1500 Ledematen.

WIRDUM of WIRDUMHUM, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet *Leeuwarderadeel*, arr., kant. 1½ u. Z. van *Leeuwarden*. Het is het aanzienlijkste d. der geheele grietenij. Men telt er in de kom van het d. 680 inw., en met de daartoe behoorende b. Wijtgaard, 174 h. e ongeveer 1150 inw., die meest in den landbouw en vooral veehou- den bestaan vinden, daar de omtrek voortreffelijke weilanden bevat.

De Herv., die er 690 in getal zijn, onder welke 180 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leeuwarden*, ring van *Wirdum*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest VINCENT PERKERS, die in het jaar 1584 herwaarts kwam, en in het jaar 1614 emeritus werd. SIXTUS HANNS is hier van 1615 tot 1621 als Predikant in dienst geweest. De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. MARTINUS was toegewijd, is ver- oer een vikirij geweest. Deze kerk is een ruim en fraai gebouw, dat vroeger twee torens had, een met een spitse kap ten westen en een met een gewoon Friesch huisdak ten zuiden der kerk; doch de eerste is omtrent het jaar 1680, om zijnen ouderdom, afgebroken, en de laatste alleen blijven staan, doch later in eene spits veranderd. Men heeft in deze kerk een orgel. Ook is daarin eene menigte graf- steenen en fraaije wapens, als zoo vele overgebleven getuigenissen der Edelen, welke hier voorheen hebben gewoond, doch wier families thans meerendeels geheel zijn uitgestorven. Wanneer deze kerk ge- bouwd is, kan men niet zeker zeggen.

Vroeger had men hier mede eene Doopsgezinde gem., doch deze is geheel verdwenen, thans behooren de 90 Doopsgez., die men er ont- treft, tot de gem. van *Leeuwarden* en *Warrega*. — De R. K., die er 350 in getal zijn, parochieren te *Wijtgaard*.

Ook waren er oudtijds, in den omtrek van dit dorp, vele adellijke sloten, als: *Unja*, *Camstra*, *Juwama*, *Camminga*, *Boot- ma*, *Oenema*, *Barrahuis*, enz.

WIRDUM is de geboorteplaats van den Staatsman WICKE VAN ARRA VAN ZWICHER, die op de state *Barrabus*, den 19 October 1807, het eerste

levenslicht zag, en den 8 Mei 1877 overleed, en van den Latijnschen Dichter en Letterkundige Ecco ЕРКСУА, geb. 13 October 1789, † 1 Februarij 1832, te Middelburg.

WIRDUMER-MAAR (HET), water in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, dat in het d. *Wirdum* ontstaat, en in eene zuidelijke rigting naar het *Damsterdiep* loopt.

WIRDUMER-NEUWLAND, streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr. en kant. *Leeuwarden*, W. van *Wirdum*.

WIRDUMER-VAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, welke bij de kerk te *Wirdum* eenen aanvang neemt, en in eene noordelijke kronkelende rigting langs *Swichem* en *Goutum*, naar de *Potmarge* loopt, waarin zij zich te *Huizum* ontaast.

WIRINGIA, Lat. naam van het eil. *Wiringans*, in de *Zuiderzee*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WIRINGAN*.

WIRODESSO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *WIRADESSO*.

WIROSARIE, distr., d. en bosch in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*. Zie *WIROSARI*.

WIROSOBO of *WIRASABA*, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaija*, reg. *Djajara*.

Het is een stil en afgelegen verblijf, in het midden van een uitgestrekt bosch gelegen. Niet ver van daar liggen de bouwvallen van de prachtige en uitgestrekte stad *Madja pahit*. Zie dat woord.

WIRTHUM, oude naam van het d. *Wirdum*, in *Fivelgo*; prov. *Groningen*. Zie *WIRDUM*.

WIS (DE), streek lands in het *Lund-van-Vianen*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Gorinchem*, kant. en gem. *Vianen*; palende N. aan den *Lekdijk* en de stad *Vianen*, O. aan het *Hoogeland*, Z. aan den *Monnikhof*, W. aan het *Bosch*. — Het maakt een gedeelte van den pold. *Vianen* uit.

WISCH, gem. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, distr. en arr. *Zutphen*, kant. *Ter-Borg* (5 k. d., 12 m. k., 3 s. d.); palende N. W. aan de gem. *Zelhem*, N. O. aan *Lichtenvoorde*, O. aan *Aalden* en *Dinxperlo*, Z. aan de *Pruissische* prov. *Rijland*, waarvan zij door den *Oude-IJssel* gescheiden wordt, Z. W. aan den *Oude-IJssel*, die haar van de gem. *Gendringen* scheidt, W. aan *Ambt-Doetinchem*.

Deze gem. bevat de plattelandst. *Ter-Borg*, de dorpen *Sillevalde* en *Varsseveld*, benevens de buurs. *Heuven*, *Sillevalde*, *Ijgtenberg*, *Sinderhoek*, *Binnenheurse* en *Westendorp*, alsmede het *Huis-te-Wisch*, waarvan deze gem. haren naam ontleent. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 7227 buud. 41 v. r. 31 v. ell., waaronder 7115 buud. 42 v. r. 01 v. ell. belastbaar land; telt 817 h., bewoond door 969 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 5900 inw., die meest in den landbouw en den handel in hammen, spek, schors en hout hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene *ijzergisterij* en eene *branderij*.

De *Herz.*, die er ongeveer 3800 in gotal zijn, maken de gem. van *Ter-Borg*, *Sillevalde* en *Varsseveld* uit, welke in deze burg. gem. ieder eene kerk hebben, alsmede eene *bijkerk* in de buurs. *Sinderhoek*. — De *Christelijke Afgescheidenen*, van welke men er ongeveer 200 telt, behooren tot de gem. van *Varsseveld*. — Het *twingtigtal* *Evang. Luth.*, die er wonen, worden tot de gem. van *Doetinchem* gerekend. — De *R. K.*, van welke men er ongeveer 1800 telt, maken de stat. van *Ter-Borg* en *Sillevalde* uit. — De *Iar.*, die

men er omtrent 80 aantreft, behooren tot de riagsynagoge van *Duisinchem*.

Men heeft in deze gem. vier scholen, als: ééne te Ter-Borg, ééne te Sillevolde, ééne te Sinderhoek en ééne te Varsseveld, welke gezamenlijk gemiddeld door 600 leerlingen bezocht worden.

Dese gem. is eene hoogheid en bannertij, van welke het aloude geslacht VAN WISCH zijnen naam ontleende. De eerste, die van het geslacht VAN WISCH gemeld wordt, is Heer BERT VAN WISCH, in het jaar 1133, die naderhand, nevens zijn broeder SWEDER, Markgenooten van Doetinchem waren, en in het jaar 1179 iets aan het klooster Bethlehem gaven. Ingevolgs vindt men, dat SWEDER VAN WISCH, in 1196, hooft was voot Graaf OTTO VAN GELDE aan Brabant, en BERT, LANDBACHT OF SWEDER VAN WISCH, die, in 1200, getuigen waren van THEODORICUS VAN ARRE, den twee en dertigsten Bisschop van Utrecht. In dien tijd werd sterk geklaagd, dat de Slotvoogd (*Castellanus*) van het slot Wisch, de ingezetenen hard drukte, waarom de Abt van St. Pantaleon te Keulen, in 1207, zijn huis Mullinc, onder zijnen hof Hengelo behoorende, aan het klooster Bethlehem overliet. De eigenlijke geslachtslijst kan eerst beginnen met Heer DICK VAN WISCH, Ridder, die getuige was van OTTO VAN HOLLAND, den zeven en dertigsten Bisschop van Utrecht, in de jaren 1250 en 1244. Hij was, in 1260, borg van Otto, Graaf van Gelre, wegens het huwelijk van zijne dochter met DICK, Jonkheer van Cleve, *de consensu Herburgis conjugis et Stephani et Johannis filiorum* (d. i. met toestemming van zijne huisvrouw HERBURG en van zijne zonen STEVEN en JOHANNES), geeft hij aan Bethlehem, een gunst in Schwolden gelegen, 1274. Uit het zegel, aan dien brief hangende, blijkt dat hij voerde: *d'or, à l'écusson d'azur, acompagné de 8 merlettes de gueules, placées en orle* (d. i. van goud, met een schild van azuur, vergezeld van acht merlen van keel, staande in eenen kring er omheen geplaatst), hetgeen opmerking vordert, dewijl de Heeren van Wisch niet altijd het zelfde wapen gebruikten, dan een het bovengemelde en dan eens *d'or, à deux lions de gueules* (d. i. een schild van goud, met twee leeuwen van keel). Het geslacht der oude Heeren van Wisch is uitgestorven met HENDRIK VAN WISCH, die niet lang na het jaar 1423, moet overleden zijn, alzoo zijne dochter, die met HENDRIK VAN HOMOET getrouwd was, op het jaar 1431, het slot Ter-Borg en de heerlijkheid van Wisch van Hertog Aarnout van GELDER ter leen ontving. Een andere HENDRIK, Heer van Homoet en WISCH, heeft naderhand de halve heerlijkheid van Wisch aan OSWALD, Heer van den Bergh, verkocht. Doch in het jaar 1496, is deze halve heerlijkheid door het huwelijk van HENDRIK VAN WISCH, met eene dochter des Graven van den Bergh, wederom aan het oude huis van Wisch gekomen. Naderhand ontstond er eenig geschil over, en in 1530, werd de helft van Wisch, door Hertog KARL VAN GELDER, aan Graaf OSWALD VAN DEN BERGH toegekend. Tegenwoordig is deze Hoogheid nog tweeheerig, zijnde thans nog eigenaars van de eene helft de erfgenamen van den Heer Baron VAN NAGELL, in Februarij 1849 te Wisch overleden, en van de andere helft de Vorst van HOHNZOLLERN SCHAUBURG, woonachtig te Sigmaringen.

Het wapen deser gem. bestaat in eenen ridder te paard, welke met zijne lans eenen draak doorsteekt, met het omschrift: *Sigillum civitatis de Castro* (d. i. zegel van de stad Ter-Borg).

WISCH (HET HUIS-TE-), ook het Hof-ter-Borg genoemd, adell. h. in het graafs. Zutphen, prov. Gelderland, distr., arr. en ruit

3 u. Z. O. van *Zutphen*, kant. en onmiddelijk ten Z. van *Ter-Borg*, gem. *Wisch*.

Dit huis is zeer groot, heeft eenen ronden en eenen vierkanten toren en maakt met zijne ruime gebouwen eene prachtige vertooning. Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 6 bund. 94 v. r. 40 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Baron van *Nagell*.

WISCH (TER-), geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 6 u. Z. van *Winschoten*, gem. en 5 u. Z. van *Vlagtwedde*, 1½ u. Z. Z. O. van *Zellings*, waartoe het kerkelijk behoort, aan de westzijde van de bogtige *Ruiter-Aa*; met 5 h. en 90 inw.

WISCHE, voorn. b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, nabij *Workum*, later aan de stad getrokken.

WISGA (TER-), twee voorn. staten, prov. *Friesland*, de eene kw. *Westergoo*, de andere kw. *Zevenwouden*. Zie *Tsawisga*.

WISIR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Molukse-Archipel*, W. van de *Aroe-eilanden*; 15° 25' Z. B., 152° 57' O. L.

WISKE (DE GROOTE-), landh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolda*, arr. en 4½ u. W. Z. W. van *Sneek*, kant. en 20 min. O. van *Hindeloopen*, ½ u. N. van *Koudum*, waartoe het behoort.

WISKE (DE KLEINE-), landh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en 4 u. W. Z. W. van *Sneek*, kant. en 25 min. O. van *Hindeloopen*, gem. en 1 u. Z. van *Workum*.

WISKEWEG (DE), voorn. weg in het balj. van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Castricum*, welke in eene westelijke rigting van de Noordzee, door de duinen, naar de Schulpvaart liep, doch door de duinontginning vervallen is.

WISMA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Menaldumadeel*. Zie *Wissma*.

WISPE, volgens sommigen de ouden naam van de st. *Wesp*, ten N. van *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Wesp*.

WISPEL, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*. Zie *Tsawispel*.

WISPEL (DE WIJDE-), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, ½ u. W. van *Terwispe*, dat ten N. W. door de *Lukater-Tinje* met het *Lange-Rek*, ten N. met het *Hoediep*, en ten Z. door de *Gorredijkstervaart* met de *Jonkersrek* en de *Nijesloot*, in verbinding staat.

WISPELBA-KENNEN (DE TER), schoone weilanden, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*. Zie *Tsawispelba-Kennen* (DE).

WISPELHEEM, hofs. in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, arr. en 7 u. W. van *Appingedam*, kant. en 5 u. W. ten Z. van *Onderendam*, gem. en ½ u. Z. Z. O. van *Leens*, 10 min. N. W. van *Zuurdijk*; waartoe zij behoort.

Deze hofs. wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Landbouwer *GERHARDUS WILHELMUS JOSEPHUS POLKER*.

WISSEDE, plaats, vermeld op het jaar 1053, als liggende in *Felau*; waarschijnlijk wordt daarmee bedoeld eene der tegenwoordige buurs. *Wissel*, op de *Middel-Vetuwe*, prov. *Gelderland*. Zie *Wissel*.

WISSEKERKE, heerl. op het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Kortgen*, gem. *Wissekerke-Geersdijk's Graevenhoek-en-Kampens-Nieuwland*; palende N. aan de heerl. *Weele-en-Vliete* en

's Gravenhoek, O. aan de heerl. Noord-Beveland en Kortgene, Z. en W. aan de heerl. Geersdijk.

Deze heerl. bestaat uit den Wissekerke-polder, en bevat het d. Wisskerke, benevens eenige verstrooid liggende h. en heeft een bevolking van 1900 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden.

De inw., die, op 7 na, allen Herv. zijn, behooren tot de gem. *Wisskerke-en-Geersdijk c. a.* — De 7 R. K., die er wonen, parochieren te *Goes*. Men heeft in deze heerl. ééne school.

Deze heerl. heeft haren naam gegeven aan het beroemde voorn. geslacht van *WISSKERKE*, hetwelk echter schijnt te zijn uitgestorven. Zij behoort thans aan het Domein, en aan Jonkheer Mr. C. J. VANEN, de Heeren P. H. A. SLICHER, J. L. J. A. SLICHER, Mevr. HILLOED, geb. SCHORER, Mevr. PASPOORT, geb. SCHORER, Mevr. de wed. LANTIER, de Heeren Z. SNIJDEN en P. ROUWEN TAN, de erven Mr. J. C. DE BAVI, de Heeren Mr. P. POUW en J. SPRENGER, te Middelburg, Jonkheer Mr. M. W. DE JOSEF VAN CAMPERS NIEUWLAND, te 's Gravenhage, Mr. P. VAN VOORST VADER, te Goes, den Heer P. C. SWENNA, te Golijnsplant, den Heer W. L. VADER, Vrouwe J. E. VAN VOORST, de Heeren C. J. VAN, A. C. VADER, J. A. L. S. VADER, te Wisskerke, Mr. B. J. VEINEN en Vrouwe M. VAN TERS, te Dordrecht.

Het d. *WISSKERKE* ligt 3 u. N. W. van Goes, 1 u. N. W. van Kortgene, aan de westzijde van het eiland. Vroeger lag dit dorp meer zuidwaarts en muntte toen boven alle dorpen van Noord-Beveland uit, doch in 1552 brak de Vlietendijk door, waardoor deze plaats onbevloede, zoodat men zich genoodzaakt zag de kerk, die wel een jaar in het water stond, te verplaatsen. Nog bloeide deze plaats; zelfs het hoofdkantoor van het rentmeesterschap over Zeeland Bewester-Scheldt, welk ambt van 1441—1493 door leden uit het geslacht van *WISSKERKE* bekleed werd, was hier jaren achtereen gevestigd, tot dat *AMBIE JANSZ. VAN WISSKERKE* te Middelburg ging wonen.

Ten gevolge van de watervloeden van 1550 en 1552 verdween dit dorp echter geheel en al. Nadat evenwel, in het jaar 1652, de *Wisskerke-polder* beversicht was, verrees in den noordwestelijken hoek al spoedig weder een dorp van den zelfden naam, ofschoon het veel noordelijker lag, dan het oude. Door de bedijking van Kamperland in 1658, Geersdijk in 1662, den Toren-polder in 1697, den Heerjans-polder in 1699 enz. is dit dorp, al verder en verder van de stroomen verwijderd geworden, doch is tevens in bevolking toegenomen, zoodat het thans eene groote ruime plaats is, met onderscheidene straten.

De kerk werd in 1660 gebouwd en in 1779 vergroot, doch in het jaar 1827 door eene geheel nieuwe vervangen, waartoe vele vermogende godsdienstvrienden, met aansienlijke giften, hebben bijgedragen. Deze kerk heeft eenen toren, doch geen orgel. — Even buiten het dorp vindt men een, voor eenige jaren aangelegd, kerkhof.

De dorpschool is in 1856 nieuw gebouwd.

Dit dorp is de geboortepl. van den *Wiskundige WILHELMUS AMBIE* of *WILLEM GILLISZ.*, die op het laatst der vijftiende eeuw leefde, en van den *Wis- en Natuurkundige JOHAN DE KANTER*, geb. in 1765, † 25 September 1841, als Lector der Natuurkunde te Middelburg.

Het wapen van *WISSKERKE* bestaat in een schild van zilver, met een vierhoekige gesp van keel.

WISSKERKE, heerl. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, arr. *Goes*, kant. *Heinkensand*, gem. *'s Heer-Hendrikskinderen-en-Wisskerke*; palende N. aan de schorren tegen de Schengen, N. en

O. aan de heerl. 's Heer-Hendrikskinderen, Z. aan de heerl. Baarsdorp en 's Heer-Arentskerke, W. aan 's Heer-Arentskerke.

Deze heerl. bestaat uit het voorn. d., thans geh. Wissekerke, benevens eenige verspreid staande huizen. De inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en bijna allen Herv. zijn, behooren tot de gem. 's Heer-Hendrikskinderen-en-Wissekerke. — De R. K., die er wonen, parochiëren te Goes. — Men heeft in deze heerl. geene school, maar de kinderen genieten onderwijs te 's Heer-Hendrikskinderen.

Deze heerl. was vroeger eene bezitting der VAN BORSSSELENS, die elders hun verblijf hielden. In het jaar 1686 is zij verheven op den Heer ISAAC DE PRAPESCHER SIEDLITZKI. Zij behoorde in het midden der vorige eeuw aan MEVROUW DE WEDUWE NORHARDI, geb. VAN SOUSSEK, en is thans het eigendom van de erven van den Heer ADRIAAN WILLEM KOTER, woonachtig te Wissekerke.

Het voorn. dorp, thans geh. WISSEKERKE, ligt $\frac{1}{2}$ u. W. van Goes, 1 u. N. O. van Heinkenssand, $\frac{1}{2}$ u. W. van 's Heer-Hendrikskinderen, aan den straatweg van Goes naar het Sloo. Het is nimmer eene plaats van eenig belang geweest, thans telt men er slechts 11 h. en ongeveer 60 inw.

Vroeger stond hier eene aanzienlijke kerk, met eenen zwaren en hoogen toren. Deze kerk, door ouderdom bouwvallig geworden zijnde, is in 1807 afgebroken, zoodat men er thans nog den eenzamen, dikken toren, als eenen fraaijen bouwval op het welbeplante kerkhof ziet.

Het wapen dezer heerl. is een schild van silver, met eenen keper van keel, vergezeld en *chef* van zes wijnstokken en een *pointe* van eene druiventros, alles in natuurlijke kleuren.

WISSEKERKE-EN-GEERSDIJK C. A., kerk. gem., prov. Zeeland, klass. van Goes, ring van Goes, Tweede sectie.

Men heeft er ééne kerk te Wissekerke en telt er ruim 2500 zielen, onder welke 900 Ledematen. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van de Ambachtsheeren.

WISSEKERKE-GEERSDIJK-'S GRAVENHOEK-EN-KAMPENS-NIEUWLAND, gem. op het eil. Noord-Beveland, prov. Zeeland, distr. en arr. Goes, kant. Kortgene (5 k. d., 7 m. k., 1 s. d.); palende N. aan de Roompot, O. aan de gem. Colijnsplaat en Kortgene, Z. aan de Zuidvliet en W. aan het Veergat.

Deze gem. bestaat uit de heerl. Wissekerke, Geersdijk, 's Gravenhoek en Kampens-Nieuwland. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 4380 bund., waaronder 3876 bund. belastbaar land; telt 532 h., bewoond door 475 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2530 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er twee meestoven.

De inw., die er, op 7 aa, allen Herv. zijn, maken de gem. van Wissekerke-en-Geersdijk c. a. uit. — De 7 R. K. parochiëren te Goes.

Men heeft in deze gem. 2 scholen, als: ééne te Wissekerke en ééne te Kampens-Nieuwland, welke gezamenlijk gemiddeld door 160 leerlingen bezocht worden.

WISSEKERKE-POLDER (DE), pold. in het eil. Noord-Beveland, prov. Zeeland, distr. en arr. Goes, kant. Kortgene, gem. Wissekerke-Geersdijk-'s Gravenhoek-en-Kampens-Nieuwland; palende N. aan den Toren-polder en den Vlieter-polder, O. aan Nieuw-Noord-Beveland en den Fredericus-polder, Z. O. aan den Oud-Kortgene-polder, Z. en Z. W. aan den Geersdijksche-polder, W. aan den Toren-polder.

Deze pold., welke in het jaar 1652 bedijkt is, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 624 bund. 82 v. r. 7 v. ell., waaronder 584 bund. 95 v. r. 5 v. ell. schotbaar land. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf, twee Gerworenen en eenen Penningsmeester.

WISSEL of WISSEL, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant.; gem. en 1 u. N. W. van *Apeldoorn*; met 30 h. en ruim 220 inw.

WISSEL of WISSEL, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, kw., arr. en 9 u. N. van *Arnhem*, kant. en 3 u. N. ten W. van *Apeldoorn*, gem. en 20 min. Z. W. van *Sp.*, met ongeveer 490 inw. — Deze buurs. wordt gehouden voor *Wass* vermeld in 1055, als gelegen in *Felua*.

WISSEL (HET), ook *Twisel* geschreven, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 5½ u. W. ten Z. van *Eindhoven*, kant., en 4 u. Z. W. van *Oirschot*, gem. *Hooge-en-Lage-Mierde-en-Hulsel*, 10 min. N. W. van *Hooge-Mierde*, waartoe het kerkelijk behoort; met 6 h. en ongeveer 40 inw.

WISSELINK, boerenerf in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, dist., arr. en 6 u. Z. Z. O. van *Zutphen*, kant. en 1¼ u. N. O. van *Ter-Borch*, gem. *Wisch*, niet ver van *Varsseveld*; waartoe het behoort. — Op dit erf zijn nog de sporen van een klein fort over.

WISSELOORD, buit. in *Gooiland*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 8 u. Z. O. van *Amsterdam*, kant. en 1½ Z. van *Naarden*, gem. *'s Graveland*.

WISSEMA of WISMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Watergoo*, griet. *Menaldumadeel*, arr. en 1½ u. W. ten Z. W. van *Lassarden*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Berlikum*, in *Blessum*. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans bouwland.

WISSEMA-STINS of WASSEMA-STINS, voorm. adell. h., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, te *Leenwarden*, in de *Groot-Kerkstraat*.

Het behoorde eerst aan het geslacht van *CANNINGMA*, doch schijnt bij aanhuwelijk in dat van *WISSEMA* te zijn gekomen. Thans is het nog een aanzienlijk huis, toebehoorende en bewoond wordende door den Heer Mr. J. W. *TROOP*, Rijks-Advokaat.

WISSEN, landhoeve in het balj. van *Brederode*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 1½ u. N. van *Haarlem*, kant. en ½ u. Z. van *Beeuwijk*, gem. *Velsen*.

WISSINGEHUIZEN, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*. Zie *WISSINGEHUIZEN*.

WISSINKHOEK, buurs. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, kw., distr., arr. en 4 u. O. ten Z. van *Zutphen*, kant. en 1¼ u. ten O. van *Lochem*, gem. en 10 min. O. van *Rasarlo*; met 25 h. en 170 inw.

WITBOOMENKIL (DE) of *Witboomskil*, kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Werkendam*, die uit de *Westkil* voortkomt. in eene zuidelijke rigting tusschen den *Middelste Kievitswaard* ter eene en den *Achterste of Benedenste Kievitswaard*, den *Nieuwe Achterste Kievitswaard* en den *Happenhennip* ter andere zijde heen in het *Gat van-Lijnoorden* uitloopt.

WITBOOMENKIL (HET GAT-VAN-DEN-), kil in den *Biesbosch*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Werkendam*, welke uit de *Witboomenkil* voortkomt en, met eene westelijke strekking, tusschen den *Nieuwe-Achterste-Kievitswaard* en *Happenhennip* door, in het *Diepegat* uitloopt.

WITDAMMEN, stroek lands in het *Land-van-Aténa*, prov. *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Heusden*, gem. *de Werken-en-Sleeuwijk*, tusschen de *Zandsteeg*, het *Keldergat*, de *Werkensche uitwatering* en den *Oude-Zeedijk*.

Deze streek, welke eene oppervlakte beslaat van ruim 48 bund., maakte vroeger een gedeelte uit van het zoogenaamde *Bedijkte-Jan-nisseland*, doch behoort thans tot den *Uppelsche-polder*.

WITGAARD, geh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*. Zie *WIJSTGAARD*.

WITHAG, boerenerve in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. Z. O. van *Almelo*, kant. en 1½ u. N. O. van *Delden*, gem. *Borne*.

WITHALTE, naam, onder welken het geh. *WITTELTE* in *Dieverdingspil*, prov. *Drenthe*, in het perkementboek van het bisd. *Utrecht* voorkomt. Zie *WITTELTE*.

WITHENLUST, landh. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 4 u. O. Z. O. van *Leyden*, kant. en 1½ u. O. Z. O. van *Alphen*, gem. en 8 min. Z. O. van *Zwammerdam*.

WITHMUNDI-VILLA, naam, onder welken de buurs. *WICHMOND*, in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland* in een charter van 796 voorkomt. Zie *WICHMOND*.

WITHOLTE, geh. in *Dieverdingspil*, prov. *Drenthe*. Zie *WITTELTE*.

WITJOE, naam, welken de *Negers* geven aan de koffijplant. *JACOBASDAL*, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, Zie *JACOBASDAL*.

WITLA, **WITLAM**, **WITLAND**, **WITLANT** of **VITLA**, voorm. koopstad of marktplaats, welke in het jaar 857 door de *Denen* geplunderd en in brand gestoken is. Men is het er niet over eens, waar deze stad gelegen heeft; het waarschijnlijkst komt het ons echter voor, dat zij aan den *Wiedel*, een water dat in den mond der *Maas* uitliep, moet gezocht worden.

Men vindt tot in de twaalfde eeuw een geslacht van **WITLA**. **COSTIN** en **WILLEM WITLA**, die daartoe behoorden, onderteekenden in het jaar 1168 zeker aanzienlijk charter na *Hugo van Voorne*. Dit geslacht had welligt betrekking tot deze plaats (1).

WITMARSSUM, oudtijds **WITMARSON**, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. N. W. van *Bolsward*, aan het zuidelijk einde van den *Pingjumer-Halsband*, aan den weg van en naar de steden *Harlingen* en *Bolsward*. Men telt er in de kom van het d. 82 h. en 590 inw., en, met het daartoe behorende geh. de *Kampen* enz., 122 h. en ongeveer 900 inw., die in den landbouw en veeveelt hun bestaan vinden.

De *Herv.*, die er 720 in getal zijn, onder welke ruim 200 *Ledematen*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Harlingen*, ring van *Makkum*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Johannes Meppel*, ook *Johannes Blinckens* genaamd, die in het jaar 1586 hier in dienst was en in het zelfde jaar naar *Bolsward* vertrok. De kerk bragt vóór de *Reformatie* 150 goudgulden (225 guld.) op; het *vikarisschap* 150 goudgulden (195 guld.). Ook was er eene *prebende* van 150 goudgulden. (195 guld.)

(1) Men vindt de onderscheidene gevoelsens, nopens de ligging van **WITLAM**, opgegeven door *B. Boers*, in zijne *Beschrijving van het eiland Godereede-en-Overflakke*, bl. 63-72.

en eene andere van 100 goudguld. (150 guld.). Dan was er nog een derde, die jaarlijks 35 goudguld. (52 guld. 80 cents) opleverde en de Koster toegelegd was. De Proost van St. Janskerk te Utrecht tel 16 schilden (22 guld. 40 cents). Deze kerk, die ruim en groot is, pronkte weleer met eenen hoogen spitsen toren, die in 1635 gebouwd werd, in plaats van den vorigen, die door den bliksem, anders schrijven door eenen geweldigen stormwind, beschadigd of omvergeworpen was. Nu ziet men er een eenvoudig kospeltorentje, midden op de kerk, gemaakt in 1819.

De Doopsgez., die er ruim 40 wonen, behooren tot de gem. van *Witmarssum-en-Pingjum*, welke hier nog het eenvoudig bedehuis heet, dat door *MARUS SIMONS*, die hier Priester was en er, in 1836, de R. I. godsdienst verliet, gesticht is. Men ziet daarin nog zijn fraai, door ons Kooi geschilderd, afbeeldsel. Vroeger maakte *WITMARSSUM* een afzonderlijke gem. uit, maar in 1827 werd *Pingjum* daarmede verenigd.

De R. K., die men er 125 aantreft, parochiëren te *Bolsward*. De in 1836 nieuw gebouwde dorpschool wordt gemiddeld door 100 leerlingen bezocht.

De kermis valt in den tweeden Zondag in Augustus.

WITMARSSUM is de geboorteplaats van den Godgeleerde *DANIEL DAMM* (VAN DAM), geb. in 1594, † 12 Junij 1641, als Onder-Regent van de Staten-Collegie te Leyden, na eerst Hoogleraar in de Redenerie te Franeker te zijn geweest. Van 1625 tot 1628 is hij Predikant in de zijne geboorteplaats geweest. *JOHANNES SIBRANDI*, die als Lector in de Grieksche Taal te Franeker, den 18 December 1696, overled, was hier geboren, den 20 September 1668.

WITMARSSUM-EN-PINGJUM, Doopsgez. gem., prov. *Friesland*.

Deze gem. heeft twee kerken, als: ééne te *Witmarssum* en één te *Pingjum*, en telt 150 zielen.

WITSEL (HET), ven in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Soerendonk-Sterksel-en-Gastel*, 1½ N. W. van Soerendonk, ½ u. N. van Gastel, in de heide.

Het beslaat eene oppervlakte van 17 bund. 96 v. r. 10 v. ell. en bestaat uit twee bijna aan elkander grensende waters, het een genaamd het Groot-Witsel, het andere het Klein-Witsel. Strijper-Witsel. Zie beide volgende art.

WITSEL (HET GROOT-), water in de *Meijerij, van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Soerendonk-Sterksel-en-Gastel*, ½ N. W. van Soerendonk ½ u. N. van Gastel, en oppervlakte beslaande van 11 bund. 50 v. r. 10 v. ell.

WITSEL (HET KLEIN-) of HET STRIJPER-WITSEL, water in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Soerendonk-Sterksel-en-Gastel*, ½ u. N. W. van Soerendonk, ½ u. N. van Gastel; eene oppervlakte beslaande van 6 bund. 86 v. r.

WITSEN, voorn. fert of logie in *Opper-Guinea*, aan de *Guldkust*. Zie *WITSEN*.

WITSMEER (HET), pold. in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *SCHAGEN-WAARD* (DE).

WITSSENBURGH, *WITSSENBURG* of *WITSSENBURG*, herberg in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 1 u. Z. O. van 's *Gravenhage* kant. en ½ u. Z. W. van *Voorburg*, gem. en 5 min. N. O. van *Rijswijk* ter plaatse, waar de straatweg van *Delft* naar 's *Gravenhage* door de straatweg van *Voorburg* naar *Rijswijk* wordt doorsneden.

Ter plaatse, waar thans deze herberg staat, verbief zich vroeger een burg, waarop de Graven van Holland eene vrij talrijke bezetting hielden, dienende, om die van de stad Delft, welke hier kwamen stroopen en brandstichten, in toom te houden; naderhand is die burg gebruikt tot een klooster, hetwelk door het oproerige Kaas- en Broodvolk geplunderd en gesloopt is geworden, zoodat van deze oudheid niets overgebleven is, dan de naam *WITSENBURG* en het jaartal 1662 in den gevel der herberg; de grond zelf is door aankoop van de graafelijkheid, de eigendom van particulieren geworden.

Men plagt in vorige tijden, in de nabijheid, eene kapel te hebben, welke aan den H. *WILLIBROD* was toegewijd, en het was langs een, daar nog aanwezig voetpad, dat de processie en bedevaartgangers hunnen weg naar die kapel moesten nemen.

WITTEHEEREN-KLOOSTER, voorm. mannenklooster te *Haarlem*, prov. *Noord-Holland*. Zie *ANTONIS-PROOSTDIJ*.

WITTE-BOEFJE (HET), voorm. hofst. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, distr., arr., kant. en gem. *Goes*, welke gesloopt is.

WITTEHUIS (HET), landh., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, arr., kant. en $1\frac{1}{4}$ u. N. ten W. van *Leeuwarden*; $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Stiens*, waartoe het behoort.

WITTE-KLIP (DE), naam, onder welken het *Ambonsche* eil. *KELANG* wel eens voorkomt. Zie *KELANG*.

WITTELTHE, **WITTELTE**, **WITHELTE** of **WITVOLTE** en in het perkamentboek van het bisdom Utrecht **WITHALTE**, geh. in *Dieverderdingspiz*, prov. *Drenthe*, arr. en 5 u. Z. W. van *Assen*, kant. en 4 u. N. O. van *Meppel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Diever*; met 20 h. en 125 inw.

Men heeft hier eene winter-bijtschool, die gemiddeld door 15 leerlingen bezocht wordt.

Keizer *HENDRIK III* schonk deze plaats, uit de goederen van *Ulfo* en van zijnen broeder, aan *BRUNVULPAUS*, den twintigsten *Bischof* van Utrecht.

WITTELTHERSCHUT (HET), schutsluis in *Dieverderdingspiz*, prov. *Drenthe*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Diever*, nabij *Wittelthe*, in de *Smidervaart*. Het is eene der zeven sluisen in de hoofdvaart, en heeft geene bijzondere bestemming.

WITTEM, gem. in het *Land van Epen*, prov. *Limburg*, arr. *Maas-tricht*, kant. *Gulpen*; palende N. aan de gem. *Wijtre* en *Simpelveld*, O. aan *Bocholt* en *Vaals*, Z. aan de Belgische gem. *Touven*, Z. W. aan de gem. *Slenaken*, W. aan *Gulpen*.

Deze gem. bevat de dorpen *Wittem*, *Wahlwiller*, *Mechelem*, *Epen*, *Eys* en *Nijswiller*, benevens de geh. *Parthey*, *Pieper*, *Eyserheide*, *Trientelen*, *Batmenheide*, *Overeys*, *Schweberg*, de *Helle*, *Hillenshagen*, *Eperheide*, *Tersijt* en *Kuttingen*. Zij beslaat, volgens het kadaaster, eene oppervlakte van 5370 bund. 67 v. r. 55 v. ell., waaronder 5455 bund. belastbaar land; telt 768 h., bewoond door 820 huisgez., uitmakende eene bevolking van 5550 inw., die bijna alleen in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er eene papierfabriek te *Mechelen*.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van *Epen*, *Eys*, *Mechelen* en *Wahlwiller* uit, welke hier elk eene kerk hebben. Ook zijn er te *Wittem* en te *Nijswiller* kapellen.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te *Mechelen*, ééne te *Eys* en ééne te *Epen*, welke gemiddeld door 500 leerlingen bezocht worden.

Het d. **WITTEM** ligt 3 u. O. van Maastricht, $\frac{1}{2}$ u. O. van Gulpen, aan den straatweg van Maastricht op Aken. Men telt er 25 huizen en 130 inw., en met het daartoe behoorende d. Nijewiller en het geh. Parthey, 105 h. en 860 inw.

De Kloosterkerk te **WITTEM**, aan den H. ALPHONSUS toegewijd, behoort tot de par. van *Mechelen* en daarin wordt de dienst door eenen Rector verrigt. Deze kerk, is een schoon gebouw, met eenen zeer prachtigen voorgevel, eenen houten toren en een orgel.

Te **WITTEM** werd omtrent het jaar 1750, door den Graaf **PLETTENBERG**, een klooster voor Monniken van de orde der Kapucijnen gesticht. Dit klooster is altijd door Paters-Kapucijnen bewoond gebleven, ook nadat het in 1798 door de Franschen verkocht was. In 1855 is gezegd klooster een eigendom geworden van het kerkfabriek van *Mechelen* en van dien tijd wordt het bewoond door Paters-Redemptoristen, welke er een zeer talrijke vereeniging uitmaken, en wier missiën zich tot Nederlandsch en Belgisch-Limburg en de naburige prov. Luik uitstrekken. Deze Paters besturen de kerk, die het eigendom is van de gemeente en eene hulpkapel van *Mechelen*. Zij is, even als het klooster, door den Graaf **PLETTENBERG** gebouwd.

Er staan hier twee kasteelen: het kasteel **Plettenberg** (zie dat woord) en het **Slot-te-Wittem**. Zie het volgende art.

Het wapen deser gem. bestaat in een veld van silver, met een gebekt kruis van azuur.

• **WITTEM (HET SLOT-TE-)**, kast. in het *Land-van-Valkenburg*. prov. *Limburg*, arr. en 3 u. O. van *Maastricht*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Gulpen*, gem. en $\frac{1}{2}$ min. W. van *Wittem*.

Dit kast. bemagtigde de Graaf van **CULENBORG**, aan wien het toebehoorde, in 1568, door het verdrijven der Spaansche bezetting, die ALVA er in gelegd had. Ook reeds vroeger komt het in de geschiedenis voor, daar in het jaar 1286 **WALRAE**, Heer van *Valkenburg*, het poogde in te nemen, doch door de dappere verdediging gedwongen werd het beleg op te breken. Ridder **HERMAN** van **WITTEM** stak, na den aftogt van den vijand, uit weerwraak, het dorp *Meerssen* in brand; de zelfde **HERMAN** komt ook voor, als met zijne Banier en Soldaaten, de beroemde slag van *Woeringen* te hebben bijgewoond. Er bestaan overigens aanteekeningen, dat door de Magistraat van *Maastricht*, bij placaat van 25 Mei 1566, aan de poorters werd verboden, om te *Wittem* de prediking van de nieuwe leer bij te wonen. Het kasteel bestaat nog gedeeltelijk doch in zeer vervallen toestand, wordende de overblijfselen tot boerenpachthoeven gebezigd.

WITTE-MOEREN, hooge heide in de bar. van *Breda*, gem. *Zundert-en-Werkhout*, $1\frac{1}{2}$ u. W. van *Groot-Zundert*. — Zij beslaat een oppervlakte van 196 bund. 54 v. r. 70 v. ell.

WITEN, geh. in *Rolderingspil*, prov. *Drenthe*, arr., judic. en adm., kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. W. ten Z. van *Assen*; met 8 h. en 52 inw. Hier is eene winter bijschool, bezocht door 12 kinderen. — In de marke van dit geh. nemen onderscheidene wateren hunnen oorsprong.

WITTENBURG, eil. in *Amstelland*, prov. *Noord-Holland*, in de stad *Amsterdam*, waarvan het een gedeelte van den noordoostelijken hoek uitmaakt.

WITTENBURG, hofst. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. O. Z. O. van *Winschoten*, gem. en 10 min. O. van *Bellingewolde*, aan het Hondenpad, zich uitstreckende tot aan de Munstersche grenzen.

Deze hofst. of liever boomkwekerij en veengraverij, beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 20 bund. 85 v. r. 20 v. ell., waarvan de helft nieuw aangelegd eikenbosch en 10 bund. hoog veen en wordt in eigendom bezeten, door den Heer LUPPO KARS en de erven Mejufvrouw ELIZABETH DOUGWES TERSTRA, woonachtig te Bellingwolde.

WITTENBURG of WILTENBURG, voorm. landg. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5 u. Z. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 4 u. W. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Bannik*, te *Vechten*.

Ter plaatse, waar dit landg. gelegen heeft, met men thans vlak land, eene oppervlakte beslaande van ongeveer 40 bund., en toebehoorende voor een gedeelte aan de erven van G. van *Vecat*, te *Wechle*, voor een gedeelte aan Jonkheer Mr. W. BOSCH van *Draaksteijn*, en voor een gedeelte aan Mevrouw de Baronesse van *Tovll van Serooskerke de Pacriet*, beide te *Utrecht* woonachtig.

WITTENDIEP (HET), watertje in *Rolder-dingspil*, prov. *Drenthe*, hetwelk met andere diergelijke medewerkt om de *Drentsche-Aa*, lager het *Hoornsche-diep*, te vormen. Zie *Aa* of *Ara* of *DRENTSCHE Aa*.

WITTENHAEN, oud gebouw in de stad *Utrecht*, aan de *Oude gracht*.

WITTENHOEK (DE), kaap in *Oost-Indië*, in de *Zee-van-Floris*, aan de Noordkust van het eil. *Lombok*, een der kleine *Sunda-eilanden*.

WITTENHORST, voosun. adell. h. op de *Lijmers*, prov. *Gelderland*, distr. *Doesborgh-en-Zevenaar*, arr. en 1 u. O. ten Z. van *Arnhem*, kant. en 2 u. W. van *Zevenaar*, gem. *Westervoort*, waarvan men nu zelfs de plaats, waar het gestaan heeft, niet meer weet aan te wijzen.

WITTE-NONNENKLOOSTER (HET), voorm. kloost. te *Leewarden*, prov. *Friesland*. Zie *CATHARIENKLOOSTER*. (87)

WITTE-NONNENKLOOSTER (HET), voorm. kloost. te *Leyden*, op het *Rapenburg*, aan den hoek van de *Nonnensteeg*.

Het werd bewoond door *Jacobiessen* of *Nonnen* van de orde der *Dominikanen* of *Predikheeren* en was tamelijk rijk. Na het overgaan der stad aan de *Staatsche zijde* werd dit klooster, even als alle anderen, opgeheven, en in 1581 werd het tot eene hoogeschoolgebouw ingerigt, waartoe het nog dient.

WITTENSTEIN, havez., gedeeltelijk in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. en 2 u. W. Z. W. van *Zwolle*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Kampen*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van de kerk te *Kamperveen*, en gedeeltelijk behoorende tot de *Overveluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 10 u. N. ten W. van *Arnhem*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Elburg*, gem. *Oldebroek-en-Doornspijk*.

Deze havez. is gesticht in het jaar 1691 door *Johan Witten*, *Burgemeester* van *Kampen*. In 1615 was *Kerst Witten*, en in 1640 was *Adriaan Witten* *Drost* van *IJsselmuiden* van *WITTENSTEIN* verschreven. In 1670 is dit goed nog als havezathe erkend. In 1681 was het een eigendom van *Ten Bruygen tot WITTENSTEIN*; *Sophie Ten Bruygen* huwde met *Bernhard Bentinck*. In 1750 behoorde het aan *Bernhard Bentinck Jr.*, hierop aan *Willen Bentinck van Werkeren* gehuwd met *Anna Elizabeth van Deden*; de laatste bewoner was de Heer *Ten Bruygen* in 1800. Sedert is een gedeelte der buitengracht gedempt, de zware eikenboomen daar voor staande ongehouden, de brug gesloopt en hier voor in de plaats, een dam gelegd die den toegang tot het huis verleen. hetwelk sedert 1801 bewoond wordt door een landhouwer en huurder van die plaats.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 126 bund. 16 v. r. 58 v. ell., waarvan 68 bund. 45 v. r. 52 v. ell. onder *Kamperveen*, 55 bund. 2 v. r. 10 v. ell. onder *Oldebroek* en 1 bund. 70 v. r. 96 v. ell. onder *Doornspijk*, en wordt in eigendom bezeten door de Vrouwe H. A. A. S. H. Gravinne van Rucznasz, woonachtig te Appeltorn.

WITTEPOORT (DE), adell. h. in het *Rijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*, dist., arr., kant., gem. en 3 u. Z. W. van *Nijmegen*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Neerbosch*.

Dit adell. h. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 5 bund. 8 v. r. 50 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Baron van RUCKENORSEL.

WITTEPOORT, herberg op den *Veluwenzoom*, prov. *Gelderland*, arr. en 1 u. W. van *Arnhem*, kant. en 2 u. O. van *Wageningen*, gem. en 1 u. O. van *Rencum*, 5 min W. van *Oosterbeek*, ligt ook als op een terras, van waar men de Betuwe ziet.

WITTE-RIVIER (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundaasche eil. Java*, resid. *Batavia*.

Het water van deze riv. hoeeer van witachtige modder verzaaid, is echter niet schadelijk voor het dierlijk leven, maar zoodra het het zwavelzure beekje, dat bij *Batavia* gevonden wordt en in den regentijd zich in de *Witte-Rivier* uitstort, heeft opgenomen, wordt de stroom deschtijnd, daar het zwavelzuur door zijne vereeniging met het rivierwater, de kalkstof doet zinken, en van dat tijdstip af vindt men in de rivier niet alleen geene visschen meer, maar zelfs geen enkel spoor van groeikracht.

WITTESTEK, voorm. hofs. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeland*, arr., kant., distr. en 2 $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Goes*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Kruiningen*, welke in het jaar 1839 gesloopt is.

WITTETONSBRUG (DE), sandband ten N. van de *Zuiderzee*, in de *Texelsche-zeegat*, tusschen het *Westgat* en het *Wagenpad*.

WITTEVEEN, geh. prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. te *tjerksteradeel*. Zie *WITVEEN*.

WITTEVEEN, streek moerassige grond in *Zalland*, prov. *Overijssel*, arr. *Deventer*, kant. en gem. *Raalte*.

WITTEVEEN (HET), uitgestrekt veen en veld in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en kant. *Almelo*, gem. *Tubbergen*, eene oppervlakte hebbende van ruim 280 bund., grenzende ten Z. aan de gem. *Almelo* en ten W. aan de gem. *Vriezenveen*.

WITTEVEEN (HET), veengrond, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. *Harderwijk*, in de heide achter *Hierna* aan den *Rusberg* en de *Elspetervelden*, waarop de *Hulshorsters* vroeger geen recht hadden om er turf te graven, maar wel die van *Hierna*. Thans is deze veengrond in het bezit van het domein.

WITTEVROUWEN, heerl. in het *Nederkwartier* der prov. *Utrecht*. Zie *COVELSWADE (GROOT-)*.

WITTEVROUWEN, voorm. abdij van adell. Nonnen te *Utrecht* in de *Ridderschapstraat*, ten N. van de *Wittevrouwen-poort*.

Deze abdij werd bewoond door Nonnen van de orde van *Prenan* streit, die, volgens den regel van haren insteller, den H. *Nonnus* witte kleederen moesten dragen, waarvan zij haren naam ontleenden.

Door wien en wanneer deze abdij gesticht zij, is onbekend. Dat echter een van de oudste abdijen moet wezen, blijkt uit eenen brief

GISELBERTUS VAN ANSTELM, in 1289. De verkiezing van de Abdis was eertijds vrij. Nadat de Keizer het oppergebied had gekregen, mocht er geen Abdis, dan met zijne voorkeuren en op zijne benoeming, gekozen worden. In de kerk van de WITTEVROUWEN was eene vikarij gesticht, ter eere van den *Almagtigen God* en van den Bisschop MARTINUS, voorts nog eene ter eere van den *Almagtigen God*, van de *H. Maagd MARIA* en van de *H. MARIA MAGDALENA*. Nog was er eene derde vikarij van de *H. Maagd MARIA* en van *Alle Heiligen*, welke gesticht was door ALEXIS GROTER. De gebouwen van deze abdij werden in 1678 gedeeltelijk afgebroken en in de plaats daarvan woonhuizen gebouwd, in een van welke, in 1713, de vrede van Utrecht geteekend is. Het overige gedeelte van dit gesticht is in het begin dezer eeuw mede gesloopt. Ter plaatse, waar het bestaan heeft, is de, in het jaar 1829, voltooide WILLEMS-KASERNE gebouwd.

WITTEVROUWEN-KLOOSTER (HET), voorm. kloost. te *Maas-tricht*, langs het *Vrijthof*.

Dit kloost., het oudste der te Maastricht bestaan hebbende vrouwen-kloosters, is door JOHANNES AN AENSO (VAN 'T LAN), den zestienden Bisschop van Maastricht, die in 646 overleed, gesticht. Gehuwd zijnde vóór hij tot den bisschoppelijken stoel verheven werd, bestemde hij het voor zijne echtgenoot. Omtrent voor vijf eeuwen heetten deze kloosterlingen, die volgens den regel van den H. BRUNNIGERUS leefden, de bekeerde zondaresen of Zusters van Boetvaardigheid; alstoen was het om zuster te worden een vereischte, dat men adellijk was, en droeg de Abdis den titel van Mevrouw. De witte Dames gingen, in tijden van verdrukking of wanneer de stad door pest bezocht werd, voor den plegtigen omgang uit, bij welke gelegenheid dan ook de wijd bekende Noodkist van St. Servaas werd omgedragen. De kerk van dit klooster, aan de *H. MARIA MAGDALENA* toegewijd, bevatte een kruis, met een Christusbeeld daaraan hangende, hetwelk wonderdadig uit eene noot zou gegroeid zijn, die een pelgrim, van Jerusalem komende, bij het H. Graf aldaar gevonden en met zich naar Reimst, een dorp $\frac{1}{2}$ u. gaans ten W. van Maastricht, gebragt had. Deze noot had gemelde pelgrim aan zijne dochters vereerd, die ze in den hof pootte, waaruit dit kruis te voorschijn zou gekomen zijn. Dit kruis werd ongemeen hoog geschat; inzonderheid, bij vreemdelingen, die niet nalieten, het bij het doortrekken, te gaan zien en te vereeren. Ook bragt dit eenen ongemeenen toeloop van pelgrims te weeg. Het wordt thans nog in de St. Martenskerk te Maastricht bewaard. Het klooster is, even als de kerk, in 1829 afgebroken. Ter plaatse, waar het bestaan heeft, ziet men thans een sierlijk woonhuis, in eigendom toebehoorende aan den Heer A. VAN RIJESDIJK.

WITTEWATER (HET), meertje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Opsterland*, 10 min. O. ten Z. van *Beetsterswaag*.

WITTE-WEG (DE) of DE WITTE-BIJK, weg in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, in eene zuidoostelijke rigting loopende van de linie van den Hout naar die van den Monnikhof, en aldaar de grenscheiding tusschen de gem. *Oosterhout* en *Terheyden* uitmakende.

WITTE-WEG (DE), weg, prov. *Friesland*, in eene westelijke rigting van *Franeker* naar *Harlingen* loopende, thans door eenen *Mac-Adamweg* vervangen.

WITTE-WEG (DE), rijweg, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Leeuwarderadeel*, N. W. van het d. *Ihens*, tusschen de *Hooge-Heerenweg* en den *Stienzerdijk*.

WITTEWERF, b. op het eil. *Marken*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 4 u. Z. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 1 u. Z. van *Edam*, 4 mi. Z. van *Monnikenwerf*; met 8 h. en 40 inw.

WITTEWIERUM, oorspronkelijk WITTEWERNUM, d. in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2 u. Z. W. van *Appingedam*, gem. en 1 u. O. van *Ten-Boer*, eenzaam, afgezonderd liggende.

Men telt er, in de kom van het d., 11 h. en ongeveer 70 inw., en met de daartoe kerkelijk behoorende geh. *Ten-Post*, *Oldersum*, *Wideweer* en een gedeelte van *Kroddeburen*, 98 h. en 630 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Van den grond, die zich ter wederzijden van het *Damsterdiep* uitstrekt, is de gesteldheid zeer ongelijk; aan de zuidzijde van het diep is zij grootendeels laag en dikwijls veenachtig, doch ook zijn er, en vooral aan de noordzijde, goede en zeer vruchtbare kleilanden. Aan de zuidzijde van het gemelde diep, nabij *Ten-Post* en aan het diep, ligt eene schoone en ruime wierde, aan wier oostelijken voet of afhelling vele geraamten van lijken bij het ploegen ontdekt zijn. Velen houden deze geraamten afkomstig van het treffen tusschen *LODEWIJK VAN NASSAU* en den Spaanschen Bevelhebber *AREMBERG*, doch dit is niets meer dan eene gissing.

De oude *Fivelstroom* kronkelde zich oudtijds ten W. van de abdij, die nabij de tegenwoordige kerk van *WITTEWIERUM* gestaan heeft, en liep, zoo als men denkt, vervolgens bij *Muda* en den *Ham* over de grond van *Loppersum* naar *Westeremden* en zoo verder naar het *Zuid* en *Zijldijk*. Deze rivier heeft eene aanzienlijke breedte beslagen; tusschen de *Vollehand* onder *Loppersum* en den weg van *Westeremden* naar *Garshuizen* en nabij *Westeremden*, is zij in natte tijden nog zeer duidelijk te herkennen. De verslikkingen en aanwassen bij *Zijldijk* en het *Oosternieland* zulten die van *Westeremden* oudtijds eenen anderen waterweg hebben doen opzoeken, en den stroom doen doordijken en afdammen. Van eene zijl te *Mude* of *Muderzijl* komt nu en dan iets in onde stukken voor. Zoo waterden daardoor uit de *Scharmerzijlvesten*, het *Kolhamster-* en *Slochter-akkerland*, *Gaarveen* bij *Waltersum*, *Ten-Post*, de *Huisburen*, het *Land-van-Oldersum* (*Oldersum*) en eenige meedelanden over den *Ritserdijk*, over de *Slochter-Be* en over den *Scharmer-kadijk*. Tot deze zijl behoorde het *Land-van-Oldersum*, tusschen den *Oldersumerweg* en het *Nieuwe-diep*.

Oudtijds heette dit dorp slechts *WERUM* of *WIERNUM*. De naam van *WITTEWIERUM* is ontleend van de witte rokken der *Premonstreiter Heren*, welke hier eene vermaarde en zeer rijke abdij, *Bloembol*, *Bloemgaarde* of *Hortus Floridus* genoemd, van 10 grass (5 bund.) in omvang binnen de grachten, gehad hebben (zie het art. *BLOEMBOL*).

De *Herv.*, die er ongeveer 550 in getal zijn, onder welke ongeveer 50 ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, *ring* van *Slochteren*, behoort. De *Ommelanders*, na het vredesverdrag van *Gent*, de *Unie* van *Utrecht* in 1579 aangenomen hebbende, heeft ook de *Heer EDZARD RENGERS*, op zijn adellijk huis te *Ten-Post*, door een *Hervormd Predikant* voor zich en anderen laten prediken. tot dat dit in 1580 is verhinderd geworden door den afval van den *Graaf VAN RENGERSBERG*. De eerste, die hier, na de *Reductie* van *Stad* en *Lande*, het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *EUSTACHIUS MANGELIUS*, die hier vóór 1600 in dienst kwam en in 1604 naar *Oost-Vlieland* werd beroepen. Het patroonrecht is hier door het adell. geslacht der *RENGERSSEN VAN TEN POST* uitgroefend, en is thans in handen

van Jonkheer Mr. DUCO GEROLT RENGERS HORA SICCAWA, woonachtig te Hoogezand.

De eerste kerk, welke hier gestaan heeft, was reeds in het laatst der twaalfde eeuw gesticht. Deze werd echter in 1261 door eene andere vervangen, welks fraaije toren reeds in het volgende jaar door eene aardbeving instortte; terwijl de kerk naderhand grootendeels afbrandde. De tegenwoordige kerk staat op eene terp, van waar men een allerheerlijkst uitzigt heeft. Het is een vrij groot en goed gebouw, een gedeelte der voormalige kloosterkerk, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. Men ziet daar nog eenige oude adellijke wapens en grafsteenen, waaronder eene van RENGERS TOT TULINGA-OUDEHUIS TE TEN-POST, Heer van Farmsum enz. In de thans vernieuwde pastorie, zag men vóór twintig jaren nog de gewezen bovenkamer van den Abt en eenige nevens liggende cellen; vooral was de breede gang opmerkelijk, en eene bank aan den muur, waarin eenige losgedekte openingen waren, door welke de Abt op het koor kon zien en de mis hooren, zonder naar beneden te gaan.

De Afscheidenen hebben te Ter-Post een kerkje, doch geen eigen Leeraar.

De dorpschool, welke te Ten-Post staat, wordt gemiddeld door 80 leerlingen bezocht.

Dit dorp is de wieg en bakermat der aanzienlijke familie van RENGERS, waarvan inzonderheid JONAN RENGERS TEN POST, door zijne Kronijk en andere nog onuitgegevene geschriften en door zijne staatkundige loopbaan, met roem bekend is gebleven. Een der takken dezer familie heeft hier eenen grafkelder.

In den oorlog tusschen EDZARD, Graaf van Oost-Friesland en de stad Groningen, haalden de Groningers bij eenen uitval, in 1505, al het veer van WITTEWIERUM weg.

In het jaar 1515 werd dit dorp weder, door de Saksische soldaten afgehoopen.

Toen de Heer van GROESBEK, die in afwezigheid van den Hertog van BREMEN zijn post als Stadhouder waarnam, met de Hoogduitsche vaandelen, LOEWIJK, Graaf van Nassau, uit Appingedam zocht te verdrijven, werd hij, op de hoogte van WITTEWIERUM, door dien Graaf zoowel ontvangen, dat hij, met een aanmerkelijk verlies naar Groningen keerde.

WITTE-WIJK, ook wel VAN-VEENSWIJK genoemd, vaart in *Dieverdingspil*, prov. Drenthe, welke in eene noordwestelijke rigting van de Smilder-Hoofdvaart, naar de Friesche grenzen loopt, en tot op zeer geringen afstand, het einde van de Friesche, zoogenaamde Appelschevaart nadert. — Onder de gem. Smilde, ligt daarover eene ophaalbrug, in den grooten weg, de Wittewijksbrug genaamd.

WITTHELTE, oude naam van het geh. WITTELTER, in *Dieverdingspil*, prov. Drenthe. Zie WITTELTER.

WITVEEN of WITTEVEEN, geh., prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Tietjerksteradeel, arr. en ruim 4 u. O. Z. O. van Leeuwarden, kant. en bijna 2 u. O. Z. O. van Bergum, 25 min. Z. O. van Oostermeer, waartoe het behoort, op hoogen veengrond.

In dit geh. stond vroeger eene kerk van de Doopsgezinde gem. van Witveen-en-Rottevalle, doch deze is in 1838 afgebroken. Ook is hier eene, in 1836, nieuw gebouwde school.

WITVEEN-EN-ROTTEVALLE, Doopsgez. gem., prov. Friesland. — Deze gem. heeft eene kerk te Rottevalle en telt 150 zielen.

WITVROUWENBERG (DE), voorn. adell. h., prov. *Noord-Brabant*, *Derde distr.*, arr. en 4 u. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en 1 u. N. W. van *Asten*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Somerén*, niet ver van de *Aa*.

Dit adell. h. is afgebroken. De plaats, waar het gestaan heeft, was alleen kenbaar aan de grachten, die haar omgeven hebben, en aan het pui, dat er gevonden werd, toen een gedeelte der daartoe behoord hebbende gronden, in het jaar 1824, zijn ingenomen en afgesneden door het graven van de *Zuidwillemsvaart*. Hetgeen er nu nog van bestaat, zijde 17 v. r. 80 v. ell., wordt in eigendom bezeten door den landbouwer *WILLEM JANSEN*, te *Somerén*. Uit de ligging der beleedende lage weilanden kan men zien, dat er een weg naar toe geloopt heeft, welke vrij breed moet zijn geweest.

WITWATER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, $\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Oudemirdum*, dat ten N. W. met de *Ryster-Poel* en ten Z. door de *Mirdersloot* met de *Mirders-poel* in verbinding staat. Aan de oostzijde vangt het thans de *Nieuwvaart* naar de *Wildemarkt* op.

WITZEN, voorn. logie of fort in *Afrika*, in *Opper-Guinea*, op de *Goudkust*, kustdistr. *Akanta*, bij het d. *Taccorary*. — Dit fort is geheel vervallen.

WITZENBURG, voorn. burg. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *WITZEBURG*.

WITZMEER (HET), pold. in *West-Friesland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *SCHAGERWAARD (DE)*.

WLARDAM-HEMRIJCK, oude naam van het geh. *WILLAARD*, prov. *Friesland*. Zie *WILLAARD*.

WOBBEWA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Henaldumadeel*, arr. en 2 u. W. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u. L. W. van *Berlikum*, 5 min. Z. van *Schingen*; waartoe zij behoorde. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boereplaats.

WOBHINGA, voorn. uithof van het klooster *Lidlum*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en $1\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Rauwerd*, 10 min. N. van *Weidum*. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland.

WOBBENGHABREGGHA, oud Friesche naam van de griet. *Wynbriteradeel*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie *WYNBRIJTERADEEL*.

WOBHINGA, voorn. state, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Baarderadeel*, arr. en 2 u. Z. W. van *Leeuwarden*, kant. en 2 u. N. W. van *Rauwerd*, niet ver van *Baard*, waartoe zij behoorde.

WODDONG (DE) of *SOENGES-WODDONG*, riv. in *Oost-Indië*, op de *Sundasche eil. Java*, welke met eene westelijke rigting in de *Ze van Java* uitloopt.

WODJIR, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroe-eilanden* behorende. Zie *WADJIR*.

WODJO, bergpas in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resp. *Djoefokarta*.

WODDAS, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resp. *Batavia*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*.

WOELDE, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*. Zie *Woolde*.

WOELIGER, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resp. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Soekapoera*.

WOELLUST, buit. in de *Veenkoloniën*, prov. *Groningen*, arr. en 3 u. Z. W. van *Winschoten*, kant. en 2 u. Z. van *Zuidbroek*, resp. *Winschoten*.

WOELO (KARANG-), d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **KARANG-WOELO**.

WOELOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Djocjakarta*, lands. *Nataram*.

WOELWIJK, bujt. in het *Goorgt*, prov. *Groningen*, arr. en 5 u. O. Z. O. van *Groningen*, kant. en $\frac{1}{4}$ u. Z. O. van het *Hoogezand*, gem. en 20 min. Z. van *Sappemeer*, in de voenkolonie het *Kleine-meer*.

WOELWIJK, landhoeve in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Leyden*, gem. en 20 min. van *Foorschoten*, aan den straatweg naar *Leyden*.

Deze landhoeve is vermaard, doordien zij vroeger bewoond is door den geleerden Nederduitschen en Latijnschen Dichter *Petrus Scriverius*, die het dezen naam gaf, omdat hij er het stadsgewoel ontweek.

WOENA, d. in *Oost-Indië*, op het *Bundasche eil. Banda-Lonthoer*.
WOENAREING, gebergte in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Pekalongang*.

WOENGOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Rembang*, afd. *Toebang*, distr. *Tinawoon*.

WOENI-NONGO (DE KARANG-), riv. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*. Zie **KARANG-WOENI-NONGO (DE)**.

WOENOE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Madion*, lands. *Panaraga*.

WOENOET, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Preanger-Regentschappen*, reg. *Bandong*.

WOENSDAGSCHE-WATERING, water, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, gem. *Noordwijk-Binnen-en-Buiten-Langeveld-en-Offem*, welke aan het noordelijke einde der weilanden en der duinen, tusschen *Noordwijk* en *Noordwijkerhout* een begin neemt, en aldaar, in het duin zelf, langs smalle beken een gedeelte duinval ontvangt. Het loopt voorts in eene zuidelijke rigting, naar *Noordwijk-Binnen*, van waar het, met eene oostelijke wending, langs *Offem* loopt, om zich in de *Maandagsche-watering* te ontlasten.

WOENSDRECHT, d. in het markgraafs. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $8\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Breda*, kant. en $1\frac{1}{4}$ u. Z. van *Bergen-op-Zoom*, gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*, nabij het *Kreekenrak*. Men telt er in de kom van het d. 25 h., meest allen aan den rijweg op *Hoogerheide* niteen gelegen, zoodat het d. zelf, onaanzienlijk is, doch aan den zoom der hooge gronden gelegen, waartegen de bouwlanden uit de laagte of polders opreizen, levert het, even als *Ossendrecht*, vele schoone gezichtspunten over de *Schelde* en hare omstreken op. Men telt er 250 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, op $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van het dorp, is een haventje, gevormd door de *Woensdrechtse-Kil*.

Der inw., die er bijna allen R. K. zijn; behooren tot de par. van *Hoogerheide-en-Woensdrecht*. — De weinige Herv., die er wonen, worden tot de gem. van *Ossendrecht-Woensdrecht-Pullen* enz. gerekend. De kerk, ten N. nabij het d. op eenen heuvel gebouwd, is door de *Spanjaarden*, in den tachtigjarigen oorlog afgebrand, en later ten dienste der *Hervormden* hersteld, doch daarvan bestaat thans niets meer dan eenen bouwval. Een oude toren, zonder kap, soldering, of eenig inwendig gerief, staat geheel en al van de kerk afgescheiden, op dien verheven grond, waardoor hij zeer verre sigtbaar is.

De dorpschool wordt gemiddeld door 100 leerlingen bezocht.

De kermissen vallen in den eersten Zondag in Julij en de derde Zondag in September.

WOESDRECHT (DE ZUIDPOLDER-VAN-), pold. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **HINKELENOORD** (Ouv-)

WOESDRECHT-HOGERHEIDE-EN-HINKELENOORD, gem. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom*; palende N. en N. O. aan de gem. *Bergen-op-Zoom*, O. aan *Huybergen*, Z. aan *Ossendrecht* en de *Belgische* gem. *Zandvliet*, W. aan de *Ooster-Schelde* of het *Kreekerak*.

Deze gem. bestaat uit de vier voormalige gem., *Woensdrecht*, *Hoogerheide*, *Hinkelenoord* en *Zuidgeest*, welke in 1888 tot eene gem. vereenigd zijn; bevat de dorpen: *Woensdrecht* en *Hoogerheide*, benevens de geh. de *Neerheide*, *Kortveen*, *Zuidgeest* en den *Heimolen*, en bestaat uit hoogbeidegrond en laag polderland, waaronder *Prins-Karels-polder*, het *Oostmoer-poldertje* en gedeelten van de polders *Oud-Hinkelenoord* of den *Zuidpolder*, *Nieuw-Hinkelenoord* en *Hoogerwerf* en van den *Augusta-polder*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6972 bund., waaronder 5394 bund. 81 v. r. 20 v. ell. belastbaar land; telt 245 h., bevoond door 254 huisgez., nitmakende eene bevolking van ongeveer 1400 inw. die meest hun bestaan vinden in den landbouw en handel in granen paarden, rundvee en wat verder de landbouw oplevert. Ook heeft er eene chicoreifabriek, twee korenmolens en een bierbrouwerij.

De inw., die er, op 9 na, allen R. K. zijn, maken de par. van *Hoogerheide-en-Woensdrecht* uit, welke te *Hoogerheide* eene kerk heeft. — De 5 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Ossendrecht-Woensdrecht-Putten* enz. — De 4 Isr., die men er aantreft, worden tot de ringsynagoge van *Bergen-op-Zoom* gerekend. — Men heeft in deze gem. ééne school, te *Woensdrecht*.

WOESDRECHTSCH-KIL (DE), kreek in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hinkelenoord*, beginnende aan den zeedijk van den *Zuidpolder*, aan de sluis waardoor deze polder daarop uitwatert. Zij loopt W. aan vereenigt zich met de kil van den *Prins-Karels-polder* en loopt daarmede in de *Pieterskreek* uit. Bij genoemde sluis, dient deze kil tot haven.

WOENSEL, voorm. heerl. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, in *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en kant. *Eindhoven*, gem. *Woensel-en-Eckart*; palende N. W. aan *Best*, N. aan *Son*, O. aan *Eckart*, Z. aan *Eindhoven*, Z. W. aan *Strijp*, W. aan *Oirschot*.

Deze heerl. bevat het d. *Woensel*, benevens de geh. *Acht op-Acht*, *Begijnenbroek*, *Erp*, *Fellenoord*, *Lijmbeekstraat*, *Mensfoird*, *Stoutheuvel*, *Tongerenbroek*, *Vaartbroek* en *Vlokhoven*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2961 bund., waaronder 2350 bund. belastbaar land; telt 540 h., en ruim 2000 inw., die meest in den landbouw en fabriekarbeid hun bestaan vinden. Men heeft er vele linnenwevers, die sulke keurige en beroemde linnens vervaardigen; dat zij voorheen naar *Italië* en *Spanje* verzonden werden. De grond is er sandig, doch op de meeste plaatsen goed en vruchtbaar. Rogge, baver en boekweit, zijn de granen welke hier verbouwd worden en welig tieren.

De inw., die er, op weinige na, allen R. K. zijn, maken, met die van de heerl. *Eskart*, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's *Hertogenbosch*, dek. van *Eindhoven*, behoort en ongeveer 5200 zielen, onder welke ongeveer 2300 Communikanten, telt. Zij heeft twee kerken, als: ééne te *Woensel* en ééne te *Acht*, welke gezamenlijk door eenen Pastoor en twee Kapellaans bediend worden. De benoeming tot de pastorie stond eertijds aan den Deken van het kapittel van *Eindhoven*.

De weinige Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Eindhoven*. *WOENSEL* heeft te voren, in vereeniging met *Tongelre*, eene gem. uitgemaakt en eenen eigen Predikant gehad. De eerste Predikant aldaar is geweest *Johannes Boucardus*, beroepen in 1649 en overleden in 1696. Na het vertrek van *Adrianus Slinckens*, naar *Schijndel*, in 1812, is deze plaats niet meer vervuld, maar werd in 1815 met *Eindhoven* vereenigd.

Men heeft in deze heerl. twee scholen, als: ééne te *Woensel* en ééne te *Acht*, welke gezamenlijk gemiddeld door 300 leerlingen bezocht worden.

Deze heerl. behoorde oudtijds aan den Heer van *Eindhoven*, en later aan het vorstelijk huis van *Oranje-Nassau*, doch schijnt naderhand te zijn afgekocht.

Het d. *WOENSEL* ligt $\frac{1}{4}$ u. N. van *Eindhoven*. Men telt er in de kom van het d. 88 h. en ruim 700 inw.

J. B. GRAMMAISE (1) wil den naam van *WOENSEL* afleiden, van den Romeinschen God *MERCURIUS*; hij neemt waarschijnlijk den Romeinschen *MERCURIUS*, voor den God *WODEN* of *WODAN* der oude Germanen en *Batavieren*, waarvan onze *Woensdag* zijnen naam ontleent, en van dezen zou dan *WOENSEL* zoo veel beteekenen moeten als: *Wodani celli sive fanum*, dat is: de Tempel van *Wodan*; doch alles is in deze naamsafleiding onzeker.

De oude parochiekerk van *WOENSEL*, ingewijd ter eere van den H. Apostel *Petrus*, die eenigzins van de huizen afgezonderd ligt en na de Reformatie door de Hervormden was in bezit genomen, was nauwelijks weder in het gebruik der R. K. gekomen, toen zij, door het nederstorten van de naald of spits des torens, geheel onbruikbaar gemaakt werd. Dit geschiedde door den bekenden stormwind van Zondag 9 November 1800, nadat de Pastoor en eene menigte Katholijken even te voren, tot de Christelijke onderwijzing en Vesperlof, er in vergaderd waren geweest. In het *Diarium* van den Bisschop *Ornovius* vindt men, dat deze toren somtijds gebruikt werd, onder het beleg van 's *Hertogenbosch*, in 1629, om door nachtvuren, die er op gestookt werden, zekere teekens of waarschuwingen aan de belegerde stad te geven. Het was een kunststuk van bouwde, vooral wegens zijne hoogte; rechte en spitse naald, welke men op 100 voeten (51,59 ell.) rekende; het steen of metselwerk dezes torens was niet minder schoon, het beantwoordde seer wel aan de regels der bouwkunde, en had, zegt men, de zelfde hoogte, dus had deze toren in het geheel eene hoogte van 200 Rijnlandsche voeten (62,78 ell.) Men heeft in 1801 op het steenwerk, dat staande was gebleven, eene andere spits gezet van 40 Rijnlandsche voeten (12,55 ell.), zoo dat deze toren thans niet meer hoogte heeft dan van 140 of 130 voeten (ruim 43 of 40 ell.). *GRAMMAISE* wil, dat deze kerk de Moederkerk zou geweest zijn van 72 andere kerken. Hetgeen echter van zeer velen met regt in twijfel wordt getrokken.

(1) In *Tarandria*, tit *Campina*, pag. 88.

Vroeger heeft men beweerd, dat deze kerk reeds 1600 jaren oud zoudt zijn; zij zou dan nog van Heidenschen oorsprong wezen, doch afschoon zij alle teekenen van eenen hoogen ouderdom droeg, verried zij zulke hooge oudheid in het geheel niet, te meer dewijl zij een kruiskerk was, en dus van lateren tijd en door Christenen gebouwd moet zijn. Toen het voorzeide ongeluk voorviel bestond het voorn. kerkhuis nog en werd dadelijk tot de godsdienstoefening ingerigt, waartoe het nog dient. In 1816 werd dit gebouw verhoogd en inwendig geplafonneerd, en een koor daaraan gebouwd, waarop een klein, spits torentje prijkt. De kerk is voorzien van drie altaren. De oude parochiekerk is in 1816 geheel gesloopt. Ten Zuiden omtrent een half uur van de oude kerk en slechts weinige minuten O. van Eindhoven, ligt het klooster ten Hage of in de Hage, zijnde eene gezene priory of klooster van Reguliere Kanunniken. Zie Haer (112).

Van de drie gasthuizen voor vreemdelingen, en pelgrims hier verheer door bijzondere lieden gesticht en begiftigd, is niets meer over.

Onder de bijzonderheden van deze plaats, mag met regt de door kunst gevormde waterval genoemd worden, welke boven de gemelde koorn- en oliemolens, wanneer de Dommel boven peil is, met een verbazend gedruisch in eene kolk nederstort, en zich beneden diemolens met den Dommel vereenigt.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van azuur, met drie horens van goud, staande twee en een.

WOENSEL-EN-ECKART, gem. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. *S. kant. Eindhoven* (15 k. d., 25 m. k., 8 s. d.); palende N. aan *Senen-Breugel*, N. O. aan *Nunen-Gerwen-en-Nederwetten*, O. aan *Tegelse*, Z. aan *Eindhoven*, Z. W. aan *Strijp*, W. aan *Oirschot*, N. W. aan *Best*.

Deze gem. bestaat uit de heerl. *Woensel en Eckart*; bestaat volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2901 bund., waaronder 2388 bund. belastbaar land; telt 370 h., bewoond door 618 huiggenitmakende eene bevolking van ruim 3340 inw., die meest in de landbouw en fabriekarbeid hun bestaan vinden en 4 looijerijen, 1 katoendrukkerij, 1 ververij, 4 vol- en 2 korenmolens hebben.

De inw., die er op 20 na allen R. K. zijn, maken de par. van *Woensel* uit. — De 19 Herv., die er wonen, behooren tot de par. van *Eindhoven*. — De 11 lsr., die er zijn, worden tot de ringynagel van *Eindhoven* gerekend. — Men heeft in deze gem. twee scholen, 2 ééne te *Woensel* en ééne te *Acht*.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een schild van azuur met 3 horens van goud staande twee en een.

WOERAMATTA, eil. in *Oost-Indië*, in den *Sundasche-Archipel*. Zie **WOERAMATTA**.

WOERD (DE), voorn. adell. h. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **WOERT**.

WOERD (DE), ook wel het *Huis-TE-OPHEUSDEN* geheeten, buit. in de *Neder Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Nijmegen*, arr., kant. en 3 u. N. O. van *Tiel*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Kestoren*, niet ver van *Opheusden*, waartoe het behoort.

WOERD (HOOGE-), verheven plaats in het *Land-van-Menfport*, prov. *Utrecht*. Zie **HOOSWOND**.

WOERD (DE HOOGE), gedeelte bouwland op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. *Harderwijk*, gem.

Ermelo, onder *Leuvenum*, aan den Doodenweg en den Patterdelweg, tusschen Leuvenum en Putten.

Dit bouwland, hetwelk met eene eikenheg omgeven is, is eene begraafplaats der overonde bewoners dezer streken geweest, alwaar, in het jaar 1841, urnen van de oudste soort; met asch en verbrande menschenbeenderen, zijn opgedolven.

WOERDEN, voorm. halj., prov. *Zuid-Holland*; palende N., O. en Z. aan de prov. *Utrecht*, W. aan *Rijnland*.

Het bevatte de st. Woerden, benevens de ambachtsheerl. Bodegraven, Waarder, Barwoutswaarder met Bekenes, Rietveld met de Bree, en Indijk, behalve nog eenigen, die, hoewel afzonderlijk in de kobieren der verponding aangeslagen, ten aanzien van het crimineel en burgerlijk rechtsgebied onder de poortertj der stad Woerden gerekend werden. Deze waren het Oudeland en Tournooisveld, Snellen Middelland, Kromwijk en Bulwijk, Geestdorp met Breeveld. Thans bevat dit voorm. halj. de gem. Woerden, Barwoutswaarder-en-Bekenes, Bodegraven, Rietveld-en-de-Bree en Waarder, benevens een gedeelte van Harmelen, te samen beslaande, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 6491 bund. 97 v.r. 36 v.ell., waaronder 6364 bund. 78 v. r. 86 v. ell. belastbaar land; en tellende 1501 h., bewoond door 1629 huisgez., uitmakende eene bevolking van 8400 inw., die meest in de veeteelt hun bestaan vinden, waartoe deze landstreek zeer geschikt is, als hebbende men er vele vruchtbare weilanden. Ook wordt er veel hennip gekweekt. Aan den Rijn vindt men meest steenaarde, waarom men er 16 steen- en pannenbakkerijën aantreft; ho- vendien heeft men er nog 4 scheepstimmerwerven, 2 touwslagerijën, 4 leerlooijerijën, 1 loodwitmakerij, 1 brouwertj en 1 koorndmolen.

De Herv., die er ruim 5250 in getal zijn, onder welke 1600 Ledematen, maken de gem. van Bodegraven en Woerden uit en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Waarder-en-Lange-en-Ruigeweide* en *Harmelen*. Zij hebben hier drie kerken, ééne te Woerden, ééne te Bodegraven en ééne te Waarder, waarin de dienst gedaan wordt door vier Predikanten.

De Evang. Luth., die er 190 in getal zijn, onder welke 90 Ledematen, maken de gem. van Woerden en Bodegraven uit, die twee kerken hebben, waarin de dienst door twee Predikanten wordt waargenomen.

De Remonstranten, die men er ongeveer 20 telt, onder welke 12 Ledematen, maken de gem. van Woerden uit, welke eene kerk heeft, waarin de dienst door den Predikant van Zwammerdam wordt waargenomen.

De R. K., die men er 2900 aantreft, onder welke 1840 Communicanten, maken de stat. van Woerden en Bodegraven uit, welke twee kerken hebben, waarin de dienst door twee Pastoors en eenen Kapellaan verrigt wordt.

Men telt er 9 scholen, als: vier te Woerden, twee te Bodegraven, ééne in de Bodegrafsche-Meije, ééne aan de Nieuwerbrug en ééne te Waarder, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 800 leerlingen bezocht worden.

De naamrede van het LAND VAN WOERDEN heeft, genoegzaam buiten allen twijfel, hare afleiding van de stad. Indien de benaming van WAARD tot die van WOERD gevoegelijk over te brengen is, zoo als sommigen beweren, oordeelen wij dezen oorsprong van den naam niet

onwaarschijnlijk, als afkomstig van den waard, waarin de stad gebouwd is. Eenige naburige ambachten, zoo als Waarder en Barwoutswaarder leiden ook de gedachten hier henen.

Het crimineel rechtsgebied van dit baljuwschap werd in de stad Woerden geoeffend. In het burgerlijke hadden de ambachtsheerlijkheden ieder hare bijzondere rechtbank.

WOERDEN, kant., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*; palende N. aan het kant. Woubrugge, O. aan de Utrechtsche kant. Maarsse en IJsselstein, Z. aan het kant. Schoonhoven, W. aan de kant. Gouda en Alphen.

Dit kant. bevat de gem. Woerden, Barwoutswaarder-en-Bekenes, Bodegraven, Hekendorp, Achttienhoven, Nieuwkoop-en-Noorden, Waarder, Rietveld-en-de-Bree, Papkop-en-Diemerbroek, Lange-Ruigeweide en Oukoop, en belaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12,289 bund 29 v. r. 84 v. ell., en daaronder 12,024 bund. 84 v. r. 18 v. ell. belastbaren grond. Men telt er 1723 h., bewoond door 2204 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 11,500 inw.

WOERDEN, kerk. ring, prov. *Zuid-Holland*, klass. van *Leyden*.

Zij bestaat uit de volgende 11 gem.: Aarlanderveen, Bodegraven, Langer-en-Korter-Aar, Leymuiden, Nieuwkoop, Noorden, Oude-en-Nieuwe-Wetering, Woerden, Zeverhoven en Rijnsaterwoude. Men heeft er 11 kerken, welk door 12 Predikanten bediend worden, en telt er ongeveer 8700 z. len, onder welke 3320 Ledematen.

WOERDEN, gem. in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woerden*, (16 m. k., 3 s. d., 2 afd.); palende N. aan de Utrechtsche gem. 's Gravesloot en Kamerik-en-de-Hoedijk, O. aan de Utrechtsche gem. Harmelen, Z. O. en Z. aan de Utrechtsche gem. Linschoten en Wulverhorst, W. aan de gem. Waarder, Barwoutswaarder-en-Bekenes en Rietveld-en-de-Bree.

Deze gem. bevat de stad Woerden, benevens de pold. het Oudeland, Tournoisveld, Snel, Middelland, Kromwijk, Bulwijk, Geestdorp en Breeveld. Zij belaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1256 bund. 77 v. r. 59 v. ell., waarende 1221 bund. 85 v. r. 48 v. ell. belastbaar land; en telt 654 h., bewoond door 748 huisgezinnen, uitmakende eene bevolking van ongeveer 4200 inw., die meest hun bestaan vinden in het vertier van het garnizoen. en dat, hetwelk de gevangenis veroorzaakt, alsmede in den landbouw, terwijl men er veel handel in hennip, pannen en steenen drijft. Om heeft men er 12 pannen-, tiggel- en steenbakkerijen, 5 scheepstimmerwerken, 1 boorhoutmakerij, 1 leerlooijerij en 1 koornmolen. Vroeger waren er nog meer boorhoutmakerijen, touwslagerijen, 2 bierbrouwerijen, 1 olieslagerij en lakmoesfabriek, 1 jeneverstokerij, 2 houtzaagmolens, 1 tabakspanterij en 1 fabriek van zoogenaamd Berlijns blaauw, doch deze hebben van tijd tot tijd opgehouden te bestaan.

De Hervormden, die er 2350 in getal zijn (1), onder welke 830 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*. ring van *Woerden*, behoort en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest NICOLAAS SIMONSSOON, die hier in 1879 kwam en in 1886 opgevolgd werd

(1) Onder deze en de volgende opgaven van het sterktegetal van iedere gezin zijn mede begrepen de militairen, het garnizoen uitmakende, en de gevangenen.

door **SIGERUS KONINGSBERGEN**. De eerste tweede Predikant, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest **Petrus de Baicqzorty**, die in het jaar 1598 herwaarts kwam en in het jaar 1619 afgezet werd. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder agreatie van de stedelijke regering. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdienen melding **HERRICUS HIRONYMUS TEN OEVER**, die hier in 1784 kwam en in 1787 naar 's Hertogenbosch vertrok, waar hij Hoogleeraar in de Mathesis is geweest, in 1816 emeritus werd en in 1825 overleed.

De Evangelisch-Lutherschen, die er 150 in getal zijn, onder welke 80 Ledematen, maken eene gem. uit, die tot den ring van 's Gravenhage behoort. Deze gem. is de oudste dier gezindte in geheel Nederland. Een van **WOERDEN** inboorlingen, namelijk **JOHANNES PISTORIUS**, meer bekend onder den naam van **JAN DE BAKKER** en **JAN VAN WOERDEN**, had alhier reeds vóór het jaar 1590 eene Luthersche gemeente uit het Pausdom vergaderd, en zich zoo ondubbelzinnig voor **LUTHER** verklaard, dat hij, den 15 September 1525, toen de vervolgingen tegen de Lutheranen in de noordelijke gewesten, en wel bepaaldelijk in Holland, eenen aanvang namen, de eerste was, die den marteldood leed. Hij werd, zwaauwelijks 27 jaar oud, te 's Gravenhage openlijk verbrand; doch zijn dood was de ondergang der door hem gestichte gemeente niet. Zijne aanhangers bewezen hunne standvastigheid, in weerwil van de wreedste vervolgingen, door hunne onderlinge, ofschoon ook geheime zamenkomsten, waarin zij elkander in de waarheid opbouwden en de schrift onderzochten. Zij verkregen, bij gedurigen aanwas, ten jare 1565, in **CORNELIS WOLFAARTS-ZOON VAN DER LAER** eened Predikant, wiens gehoor het kerkgebouw op het kasteel, alwaar zij vergaderden, weldra niet meer bevatten kon. In 1569 bekwam hij tot ambtgenoot **JOHANNES SALIGER**. Sedert dien tijd had de Evang. Luth. gem. te **WOERDEN** twee Predikanten, tot dat, in het jaar 1594, de beide Predikanten **SIGERUS KONINGSBERGEN** en **HENDRIK BOXHORN** openlijk tot de Hervormden overgingen; waarna de Lutherschen **BERNARDUS MUYKENS** zoon van **ARNOLDUS MUYKENS** en daarom gewoonlyk **BERNARDUS ANNOLDI** genoemd, tot hunnen Predikant beroepen hebben, die in 1601 opgevolgd werd door **ARNOLDUS GLASERUS**, van **Hatsum** in Oost-Friesland herwaarts geroepen, die mede de dienst te **Bodegraven** waarnam en in 1615 naar **Amsterdam** vertrok. Onder de in deze gem. gestaan hebbende Predikanten verdienen onderscheiding de door hunne schriften bekende **HENDRIK VOLKERTS** van 1769—1776, **JABEL PHILIP SANDER** van 1777—1779, en **JOHANNES GOTTLIEB HENDRIK REUDLER** van 1824—1841. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

Het twintigtal **Remonstranten**, die er zijn, onder welke 12 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de *Derde* klass. dier broerschap behoort, en waarin de dienst door den Predikant van **Zwammerdam** wordt waargenomen. Vroeger had deze gem. eenen eigen predikant. In 1621 werd zij in commissie, voor de drie laatste maanden van het jaar, bediend door **REYN WALKENBURG**. Ook in 1624 werd in hem en **THEODORUS BOON** de bediening deser gemeente, met die in **Gouda**, **Schoonhoven**, **Moordrecht**, **Waddinxveen** en **evenhuizen**, opgedragen. In 1630 werd in de bediening deser gemeente voor een half jaar gesteld **JOHANNES LOURIES**, voormalig Predikant te **St. Andries**. In **Maart 1632** schijnt hem de gemeente van **WOERDEN** voor vast toegeschikt te zijn en van toen af heeft **WOERDEN** reeds eenen afzonderlijken Predikant gehad tot dat in 1795 **LAURENS** **DAAS** naar **Zwammerdam** was vertrokken. Sedert werd de gemeente

door den Predikant van Zwammerdam bediend, welke schikking de Grootte Vergadering eerst voor één jaar toestond; maar in 1796 voor zoo lang als de commissie der Broederschap geene andere schikking in het belang der sociëteit zou noodig keuren, en in 1811 in vast combinatie deed overgaan. Onder de in deze gem. gestaan hebbende Predikanten verdient melding de taalkundige PIETER WELAND van 1781—1783.

De 7 Doopsgezinden, die er wonen, behooren tot de gem. van *Utrecht*. — De Roomsche-Katholijken, van welke men er 1530 telt, onder welke ongeveer 1290 Communicanten, maken eene stat. nit, welke tot het aartspr. van *Utrecht* behoort, en door eenen Pastoor en eenen Kapellaan bediend wordt. — De 6 Roomsche-Katholijken van de Oude-Clerexy, die er wonen, parochiëren te *Utrecht*. — De Israëlitën, die men er ruim 80 aantreft, behooren tot de ringsynagoge van *Gouda*, welke hier eene bijkerk heeft, waar de dienst verrigt wordt door eenen Voorlezer. — Men heeft te *Woerden* vijf scholen, als: ééne Kost- en dagschool voor Meisjes, een Stads-burgerschool, ééne Stads-armenschool, ééne Bewaarschool en ééne Kostschool voor Meisjes in het R. I. weeshuis, welke gezamenlijk gemiddeld door 440 leerlingen bezet worden.

De st. *Woerden*, in oude brieven *WORTEN*, *WIZEN*, *Woans*, *Woans* gespeld, ligt 6½ u. O. van Leyden, 3½ u. W. van Utrecht, aan den Rijn, die haar in twee bijna gelijke deelen verdeelt, 52° 8' 11" N. B., 22° 32' 32" O. L.

De naam der stad wordt door sommigen afgeleid van het oude woord *Woerd*, hetwelk in het Angel-Saksisch *geluk* beteekent, en met eene kleine omzetting en bijvoeging *Woerden* wordt. De naam der stad dan *Gelukstad* of *Geluksland* heeten, aan welken naam het lotgevallen zeker niet beantwoorden en vooral niet in die dagen, waken wij beleefden. Men omschreef daarom ook dezen naam door: *door een natuur- of staatkundig geluk gewonnen land*, doch dit mak ons deze naamreden niets aannemelijker. Anderen stellen, dat de naam van *Woerden* afgeleid is van den waard, waarin de stad gebouwd werd; zoodat dus *woerd* langzamerhand in *woerd* en *woerd* verbasterd zoude zijn. Wij vinden echter veel natuurlijker de naam afleiden van de oude *woerden* of begraafplaatsen onzer voorvaders van welke men er zoo velen in ons land aantreft, die tot den tijder eerste Batavieren opklimmen, waarvoor dan ook de oorsprong der plaats tot den oudsten tijd onzer geschiedenis wordt terug gebragt. Zij is ook hoogst waarschijnlijk zeer oud en was welligt als *geluk* of dorp ten tijde der eerste landzaten aanwezig.

Onderscheidene malen, zoo als in de jaren 1605, 1637 en 1787 bij de Regering van *Woerden* aanzoek gedaan, om ter staatsvergadering van Holland beschreven te worden, uit welke vergadering het koninkrijk hier, zoo als zij vermeende, door de heerschucht van weinigen na het uitgestane beleg van 1575, was uitgeschoven, doch nimmer in zij deze poging met het gewenschte gevolg bekrond zien.

Onder de voorregten der plaats mag wel genoemd worden: dat zij vroeger het regt had, om, beurtelings met Oudewater, eenen student in de dusgenoemde statencollegie van de hoogeschool te Leyden te maaken.

Deze stad, op de grenzen van de provincie Holland gelegen zijnde, was in 1160 reeds versterkt door haar slot, en kwam eerst in 1

onder Holland, van welk gewest zij als een sleutel beschouwd werd. Zij was in de zestiende eeuw nog geen plaats van tegenweer, naar de veranderde vestingbouwkunde, om welke oorzaak zij in den jaren 1672 en 1673, toen de Franschen de vooraan liggende provinciën overweldigd hadden, door de Utrechtsche vijandelijke bezetting veelmaal en zoo dikwerf het hun gelustte, zonder slag of stoot werd ingenomen, waardoor de inwoners, van den moedwil deser vijanden, eenen verregaanden overlast hebben moeten uitstaan. De stad is, naar den toenmaligen vestingbouw, eerst versterkt in het jaar 1702 en van tijd tot tijd aanmerkelijk verbeterd. Zelfs zijn, in den oorlog wegens de *Pragmatique Sanctie*, in de jaren 1747 en 1748, een eindwegs buiten de stad, naar den kant van Utrecht, eenige nieuwe werken aangelegd, bestaande in het fort Kruipin, ter plaatse, waar vroeger de Schenkenschans lag, op den regter Rijnsoever, en het fort Oranje (zie dat woord), op den linkerover der rivier, benevens meer andere werken, die door eene linie aan elkander verbonden waren.

Woznaas verkreeg in het jaar 1796 nog eenen sterken voormuur, door het aanleggen van eene zoogenaamde linie van verdediging tusschen het dorp Linschoten en de niet ver van daar gelegen kleine stad Montfoort, ten einde de nadering van de toenmalige Fransche republikeinen, met welke de republiek der Vereenigde Nederlanden destijds in oorlog was, te keeren; alsmede tot meerdere bescherming van de naburige stad en vesting Oudewater.

De voornaamste sterkte van de vesting Woznaas was vooral gelegen in het vermogen, om de omliggende landen, door middel der sluizen en het doorsteken van onderscheidene kaden, in het grootwaterschap van den lande van Woznaas gelegen, te kunnen onder water zetten; waardoor, als in een oogenblik, alle de lage landen overstroombd zijnde, de aannadering van den vijand, zoo al niet ondoenlijk, ten minste hoogst moeilijk werd gemaakt; te meer, daar als dan de gewone wegen, die meest uit zeer lichte grond bestaan, tot den aanmarsch van troepen, vervoer van geschut en andere krijgsbehoeften geheel onbruikbaar waren, terwijl daarenboven die wegen mede op sommige plaatsen werden doorgegraven, tot inlating van het water uit den Rijn. De vesting had aarden wallen en natte grachten; de hoofdwal van onregelmatigen aanleg had vier bolwerken en in den zuidoostelijken hoek daarvan lag het kasteel of slot; drie kleine ravelijntjes benevens eene *enveloppe* met uitspringende wapenplaatsen zijn de eenigste buitenwerken die allen door vrij breede en natte grachten omringd zijn.

Doch alle deze verdedigingswerken te voren, met zoo veel zorg onderhouden, zijn, gedurende het bewind van Napoleon, aanmerkelijk in verval geraakt en later verkocht en geheel geslecht.

Vóór het aanleggen der versterking, in 1702, telde men te Woznaas drie poorten, als: de Rietvelder- of Leydsche-poort ten N. W., de Hof- of Utrechtsche-poort ten O. en de Kromwijk- of Goudsche-poort ten Z. Bij het aanleggen dier vesting is echter de laatstgenoemde afgebroken, zoodat nu alleen nog de beide eerste over zijn. De Rietveldsche- of Leydsche-poort is van eene Gothische bouwde. Boven deze poort, welke vroeger met een torenje was voorzien, heeft men, behalve de zoldering, een ruim vertrek, waarin in vorige tijden de militaire en burger krijgsgaderen huare vergaderingen hielden, doch hetwelk thans dient tot woning van den portier. Op de binnen- en buitenzijde van deze poort zijn nog eenige wapens te zien, alsdat van Herman van Woznaas, wiens wapen

de stad zelve nog voort, als zijnde dit, ten tijde van dien voormaligen Heer, tegen het voormalige stadswapen verwisseld, dat door Hertog ALMECHT, Paltzgraaf op den Rijn, aan het Grootwaterschap van Woerden geschonken was; dat van BAIC, Hertog van *Brunswijk-Lunenburg* te gedachtenis, dat deze stad en heerlijkheid aan hem, in het jaar 1558, in pandschap was overgegeven door FILIPS II, Koning van Spanje; dat van den Graaf van HORNLO, aan wien de stad, het kasteel en de heerlijkheid, na onderscheidene jaren in bovengenoemden Pandsbeeren handen te zijn verbleven, zijn overgegaan; dat van het huis VAN ORANJE, gesteld bij gelegenheid, dat de stad WOEDEN en onderhoorigheden, in het jaar 1572, het Spaansche juk afschudde, en zich voor den Prins VAN ORANJE verklaarde, en dat van de voormalige Vereenigde Nederlanden. De Hof- of Utrechtsche-poort heeft, wat hare bouworde betreft, niets bijzonders.

Buiten de Rietveldsche of Leydsche-poort heeft men ter wederzijden van den Rijn eene uitgestrekte voorstad, gemeenlijk de *PANZENBAKKERIJ* genaamd, alwaar een groot aantal fabrieken van onderscheidene soorten van dakpannen, vloertegels en metselsteen aanwezig zij; alsmede scheepstimmerwerken voor binnenlandsche vaartuigen. De mindere bewoners dier voorstad hebben eenen van de overige inwoners te binnenstad zeer verschillenden tongval en uitspraak.

Buiten de Hof- of Utrechtsche-poort had men vroeger, behalve eenige weinige huizen, nog een aantal aan den Rijn gelegene tuinen en huusjes, die grootendeels zijn gesloopt; bevorens werd er ook een kleine scheepstimmerwerf gevonden.

De met boomen beplante binnenwallen verschaffen eene aangename lommerrijke wandeling. In het jaar 1800 heeft men de wandelwegen aanmerkelijk verfraaid, door de singels aan de oost- en westzijde met boomen te beplanten.

Van de algemeene Begraafplaatsen, op twee der bolwerken van den binnenwal aangelegd, is de eene, tot algemeen gebruik bestemd en de andere door de R. K. tot hunne dienst, aangelegd. Dez laatsten hadden, reeds vóór eenige jaren, in de nabijheid hunner kerk, eene opene begraafplaats, doch deze is nu, na het bouwen van de nieuwe kerk, geheel buiten gebruik gesteld.

Onder de openbare gebouwen munt vooral uit het Kasteel of Slot. Zie het volgende artikel.

Het Stadhuis, aan het einde der *Kerkstraat*, gebouwd in 1555, had aan de voorpui, ter wederzijden met arduinsteenen trappen, eene eenvoudigen ingang, prijkende in den top met het beeld der gerechtigheid. Het frontespies; ter hoogte van het dak opgaande, was van een latere bouwing; hetwelk blijkt uit het daarin gehouwen jaartal 1617. Dit stadhuis had eenen achthoekigen toren, van geringe hoogte, met eenen lantaarn op den top; daarin hong eene klok of liever een zware bengel, waarmede van stadswege, wanneer er afkondigingen als anderszins moesten geschieden, geluid werd, inzonderheid ook bij het aangaan der openbare vischmarkt. In vorige tijden plagt men daarvoor ook gebruik te maken, wanneer de gevangenen van het kasteel naar de vierschaar werden overgebracht, om hun vonnis te vernemen. Op een der hoeken van dit gebouw, aan den voorgevel, staat een steenen zoogenaamde kaak, aan welke de; tot te pronkstelling verwezene, misdadigers werden ten loon gesteld. Boven deze kaak hing, aan een ijzeren keten en bengel, twee zware steenen, die waarschijnlijk ook te *Wozanen*, even als op andere plaatsen, zulke

hebben gediend tot eene toenmaals in ons Vaderland gebruikelijke straf, onder den naam van *steendragers* bekend. De ingang van het stadhuis heeft een ruim voorportaal, waarboven twee steenen in den muur zijn vastgehecht, welke door sommigen voor Romeinsche molensteenen gehouden worden, die het duistere opschrift hebben aangevuld, als:

SELBT DESE STEENEN RODT (d. i. ROND),
 SY WEDD' STEIN MEN VODT (d. i. VOND),
 IN HOLLAND ONBEDACHT
 OP DERTIENDEN DAGE
 VAN IVNLIVS TEGSLAGE
 IN 'T DIEPEN DER STADS GRACHT (1).

en waar men nog een vreemd, misschien een huldigings, schild ziet. Het telt behalve de zeldering slechts drie bovenkamers of vertrekken, van welke de raadzaal, de voornaamste is, zijnde een ruim en luchtig vertrek, boven het portaal, van voren het uitzigt hebbende op den Rijn of de haven en door eene der zijramen in de Kerkstraat. Boven den ingang van de binnendeur dezer zaal stonden voorheen twee tinnen kannen, in welke, bij plechtige gelegenheden, de zoogenaamde eerewijn werd aangeboden. Niet lang vóór het einde der achttiende eeuw was deze zaal nog voorzien van eenige zeer fraai geschilderde glasramen; op sommige van welke men de voornaamste geschiedenissen van ons Vaderland vond afgebeeld. Op de overige zag men de wapenschilden van het toenmalige gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, die der Stadhouders en der koninkrijken van Engeland en Frankrijk. Op een dezer glazen las men ter gedachtenis het volgende:

*In de maand Maart, den sestiende dach,
 Men in deze stad incomen sack,
 Frankrijks en Engelands gesanten,
 De staten al 't saam verwanten
 En Prince MAURITE met Staten Raad,
 Om af te doen 't geschil en quaat
 Tusschen Utrechts stad en staten,
 Waartoe zij daags daaraan eerst saten
 In deze kamer, noyh niet geheel
 Volmaakt, waardoor op haar beveel
 Men deze glazen heeft doen zetten,
 God wil voortaan tweedracht beletten.*

1601.

Dan, door de alles vernielende hand des tijds, zoowel als door den moedwil der Franschen, in de voor ons Vaderland noodlottige jaren 1672 en 1673, is ook dit, voor WOERDEN in de daad zoo schoone gedenkstuk, hetwelk het sieraad der raadzaal uitmaakte, grootendeels vernield geworden; terwijl het weinige daarvan overgeblevene, ten gevolge der in den jare 1795 in ons Vaderland voorgevallen omwenteling, drie jaren later, bij de toen plaats hebbende wegruiming der wapenborden of schilden uit de kerken en andere gebouwen, is verloren geraakt. In gemelde kamer staat eene tafel, waarop de stad WOERDEN, met hare vestingwerken, kerken en andere openbare en bijzondere gebouwen zeer kunstig van hout gemaakt en allen beweegbaar zich vertoonde, welke tafel door den maker en kunstenaar

(1) De groote letters, welke in het rood geschilderd zijn, maken in dit tijdvers het jaar 1590 uit.

aan de stad vereerd was; doch in het jaar 1787, is dit verstoort, door den moedwil van zekeren Sergeant, behoorende tot het, destijds te Woerden in garnizoen liggende, regiment infanterie van den Generaal PALLARDY, naderhand des VILATTES, die, wegens zijn oproerig gedrag, tot op zijne verbanning uit de militaire dienst, op deze kamer in arrest gehouden werd, meerendeels vernield en van zijn sieraad beroofd. doch deze tafel is nog aanwezig en, met eenige studie, welligt nog in vorigen staat te herstellen.

Het Gemeenelandshuis van het Grootwaterschap van Woerden, in de *Havenstraat*, is een fraai vierkant gebouw, te de noodige vertrekken tot huisvesting en nachtverblijf der Hoop heemruden, die, op een na, in andere steden of plaatsen, behalve ten het waterschap, hunne vaste woonplaats hebben, zoo wel als voor hunne lijf bedienden, voorzien; ook is er eene, tot bijzonder gebruik van bovengemelde leden bestemde, zoogenaamde billardkamer en eene bodeskamer. Achter dit huis is een ruim vierkant plein, rondom met zware lindeboomen omzet. In het jaar 1788 strekte dit gebouw tot verblijf van den Generaal-Majoor ALBERTUS VAN BRASSÉL, die destijds als Generaal en Chef over de linie van deelen tot dekking der Provincie Holland, binnen Woerden zijn hoofdkwartier had gevestigd: terwijl het opperbevel over het garnizoen en de in de stad zich bevindende burgerkorpsen, den Generaal SUIJLAARD DE LINDENBURGH opgedragen. Bij de daarop, in de maand September van dat ja gevolgde onwetteling van zaken, ter gelegenheid van de in bezetting van Woerden door de Pruisische troepen, diende dit gebouw, gedurende eenen korten tijd, tot verblijf van den Pruisischen Generaal, Graaf VAN KALKREUTH.

De Stadswaag, op den *Rijn*, even beneden een der grootste bruggen, is een vierkant gebouw, waarin veel kaas, boter, hennep en andere waren worden gewogen. Op deze brug, welke vrij lang en breed is, houdt men de markt en den afslag van allerlei soorten van rivier- en zeevisch.

De stad is behalve met de wekelijkche, ook bevoorregt met drie jaarmarkten of liever paarden- en beestenmarkten: die van magere beesten wordt gehouden op de drie laatste Woensdagen in de maand April, en in het begin van Mei; op den eersten Maandag in Julij is er kermspel en eene paarden- en beestenmarkt den eersten Maandag en Woensdag van 18 October. Ook werd op deze brug, in 1673 en 1674, door de Franschen, die Woerden in bezit hadden genomen, de mis gehouden.

Het Postkantoor is in de *Hof- of Voorstraat*, en het Station der Paardenpostertij in de zelfde straat.

Het Arsenal of Magazijn, in het *Lange-Groendal*, is een zeer groot gebouw, voorzien van alle krijgsvoorraad, waar nevens een plein is tot berging van mortieren, kanon, kogels enz.

In de nabijheid van dit arsenal stonden voorheen twee Houten loodsen tot berging van affuiten, caïsons enz., doch deze zijden door den verschrikkelijken, door ons later te vermelden, brand, het jaar 1798 geheel vernield.

Buiten de Rietvelder- of Leydsche-poort, aan den gewonen rijn naar Oudewater, heeft men luchtig gebouwde Loodsen voor de gerwagens en ander oorlogsvoertuig. Ten tijde der onwetteling van 1793 en het bezetten van Woerden door de Franschen werden deze loodsen door hen tot paardestallen voor de veldtrek, en onder directie van zekeren CRENDON, in bezit genomen en gebruikt.

werden ten dien tijde door hen in bezit genomen de schuren en verdere gebouwen, gelegen buiten de zoo evengemelde Rietvelder- of Leydsche-poort, voormaals gediend hebbende tot de tabaksplantortj (naderhand eene fabriek van zoogenaamd Berlijnsblauw), en een eigendom zijnde van Mr. DOMINICUS COSTAUS, welke vervolgens tot Hooi-, Stroo- en Havermagazijnen werden aangelegd.

Het Kruidmagazijn, hetwelk niet bomvrij is, staat in eene der bastions.

De Kazerne, in het *Korte Groenendal*, is een uitstekend fraai gebouw, welks wedergade schaars in ons koningrijk wordt aangetroffen. Het is in 1790 gesticht en heeft zijnen ingang door eene dubbele arduinsteenen, met ijzaren hekken voorzien, poort, boven welke het jaartal 1791, benevens het wapen der toenmalige Generaliteit, staat uitgehouwen.

De Grootkerk, in de *Kerkstraat*, was vóór de Reformatie aan den H. PIERAUS toegewijd, en werd daarom de St. Pieterskerk genoemd, ofschoon sommigen meenen, dat St. MAARTEN de eerste schutshelige van deze stad geweest zij, omdat een gedeelte van de kerk, aan de rechterzijde van den ingang, nog St. Maartenshoek genoemd wordt. De pastorij werd door den Proost van St. Salvatorskerk te Utrecht en door den Paus bij beurten vergeven. Van ouds was hier eene vikarij, staande ter vergeving der Burggraven van Montfoort. Nog was er eene vikarij aan het altaar van de *H. Maagd*, staande ter vergeving van de stedelingen, welken ook den kerkbewaarder aanstelden. In het jaar 1666 liet de toen Luthersgezinde Regering de beelden en kerksieraden uit dit tempelgebouw wegnemen, en ontseide den Priester zijne dienst, doch liet, naar Luthersch kerkgebruik, het altaar staan. Van toen af was deze kerk bij de Lutherschen in gebruik, tot dat, in 1894, de beide Predikanten dier gezindte, SCHAAS KOWINGSMAKERS en HERDIK BOHNS, tot de Hervormden overgingen, waardoor zij bij de Hervormden in gebruik kwam. In 1672 echter werd een groot gedeelte van dit gebouw, hetwelk met twee orgels prijkte en eenen hoogen toren met speelwerk had, door de vlammen verteerd, doch in het jaar 1675 weder herbouwd, en de toren, die mede tot op de helft gesloopt was, weder opgetrokken, hoewel niet tot de zelfde hoogte en ook niet weder van speelwerk voorzien. De kerk is een schoon en luchtig gebouw, met een door muurwerk afgezonderd koor, hetwelk, behalve door twee tegenover elkander staande zijdeuren, door eene grootere en dubbele, met houten pilaren bezette binnendeur zijnen ingang heeft, in welk koor het H. Avondmaal gehouden wordt. Aan de noordoostzijde van het koor is de consistorie of zoogenaamde kerkeraadskamer; alsmede aan de zuidwestzijde de aanzienlijke, met een ijzeren hek afgesloten, begraafplaats van zekeren zeekapitein SCHAAP. Eenige jaren na den brand werd dit gebouw versierd met een geheel nieuw en fraai orgel, vervaardigd door den orgelmaker J. H. H. BAARS, te Utrecht. Onder andere sieraden, vindt men aan de balustrade en kolommen, op welke het orgel gedeeltelijk rust, de wapens der toen regerende heeren kerkmeesters. Ter gedachtenis van den brand en herstelling dezer kerk, stond voorheen op een der kerkglazen, achter den predikstoel, het volgende versje:

*Magt Der Franschen ock! zoo hard onse stad beheert,
Tot Wutzenburgs Vuybrake Ik ras stond In brand;
Maar onse Godt haer oock zoo heeft wech geweert,
Gaf goe Luy yVer vry Vergaart herboVwen in stant.*

1675.

Toen de Evangelisch-Lutherschen, in 1594, het bezit der Grootkerk verloren hadden, vergaderde zij in zekere huizing of stal-ling, in de *St. Annastraat*, alwaar zij in 1646 eene ruime kerk, van een goede bouwde, stichtten. Dit gebouw werd in 1672 door de Franschen tot een hooimagazijn in bezit genomen, gedurende welke tijd de godsdienst in eene kamer van het burgerweeshuis werd waargenomen. Na dat de Franschen in 1675 de stad verlaten hadden, werd daarin, zoo lang de Hervormden van hunne kerk verstoken verren, mede door desen gepredikt, zelfs werd in Julij 1674 daarin veertien dagen lang het Zuidhollandsche synode gehouden. In de laatste jaren der achttiende eeuw heeft deze kerk eene aanmerkelijke verbetering ondergaan, en is in 1846 van een orgel voorzien, dat den 27 September van dat jaar is ingewijd. De predikstoel, welke aan beide zijden van zijne zeshoeken versierd is met snijwerk, voorstellende Mozes en Aäron, de vier Evangelisten en LUTHEA, werd aan de kerl vereerd, gelijk de namen en wapens aanduiden, door den Predikant MICHAEL MOSCH en diens huisvrouw MARIA VAN HOEGESCHY, en door hare beide dochters uit een vorig huwelijk met den Heer HONNIG WIT, te weten: CATHARINA DE WIT en haren echtgenoot GUSBERT GURFIORE, Hoogheemraad van het Grootwaterschap van WOERDEN, en door GERTRUIDA DE WIT, die later gehuwd was met GUSBERT COETMAN, Secretaris van het Grootwaterschap van WOERDEN. In de kerk vindt men een bord of tafel, op welke, bij wijze eener kronijk, de voornaamste lotgevallen der stad, sedert twee eeuwen zijn aangeteekend. In de consistoriekamer hangt het afbeeldsel van JOHANNES PISTORIUS. Deze kerk heeft geen toren.

De Remonstrantsche kerk, in het *Lange-Groenedal*, is in het jaar 1670 gesticht. Het is een klein gebouw, zonder toren of orgel.

De Roomsche-Katholijke kerk, in het *Lange-Groenedal*, aan den H. FRANCISCUS toegewijd, is in het jaar 1765 gesticht, ter vervanging van eene oude kerk, en is in 1845 verbouwd. Het is een fraai gebouw, met eenen houten toren en van een orgel en één altar voorzien.

Men schijnt hier vroeger twee kloosters te hebben gehad, namelijk het St. Barbara-klooster, in de *Utrechtsche-straat*, hetwelk later tot een gasthuis gediend heeft (zie hieronder), en een klooster in de *Wormoesstraat*, op welks grond eenige kleine woningen gebouwd zijn, die ten voordeele der stad verhuurd worden, en nog tegenwoordig onder den naam van het Klooster bekend zijn.

De Bijkerk der Israëlitén, die tot de ringsynagoge van Gouda behoort, wordt in een gedeelte van eene burgerwoning gehouden.

Het voormalige Burgerweeshuis, in de *Havenstraat*, in hetwelk ouderlooze kinderen van hangers, die te WOERDEN geboren waren, werden opgenomen, is in 1811 opgeheven en werd onder het Fransche bestuur tot kazerne voor de gensdarmèrie ingerigt. Thans is het aan bijzondere personen verhuurd.

Het Roomsche-Katholijk Weeshuis, in het *Lange-Groenedal*, is in het jaar 1804 gesticht, on daarin worden thans 7 jongens en 16 meisjes verpleegd.

Het voorm. Proveniershuis, aan de zuidzijde van den *Rijn*, op den hoek der *Moddersloot*, was een schoon, voor zijne bestemming wel ingerigt gebouw. In vroegeren tijd werden daarin proveniers en kostkoopers aangenomen; het was te dien einde van ruime eet- en slaapkamers en andere vertrekken voorzien. Op het ruime binnenplein

van dit gebouw vond men ter wederzijden eenige kleine woningen, ingerigt voor zoodanige kostkoopers, die eene afzonderlijke woning voor zich begeerden. Dan dit gesticht is sedert een aantal jaren niet meer tot het bedoelde einde in gebruik; de gezegde eet- en ziekenkamers en andere vertrekken worden thans tot eene garnisoens-infermerie gebruikt; terwijl de woningen op het plein aan lieden van de mindere klassen, ten voordeele van de stedelijke kas, worden verhuurd, of wel zonder betaling aan de minvermogenden tot woning gegeven. Dit Proveniers-huis heeft in de jaren 1672 en 1673, daar het door de Franschen tot een gasthuis of hospitaal werd gebruikt, zeer veel geleden. Ook werden voor eenige jaren, vóór de stichting der nu bestaande militaire kazerne, een voornaam gedeelte der troepen, het garnizoen uitmakende, daarin gehuisvest.

Het voormalige St. Barbara-Gasthuis, in de *Hof- of Voorstraat*, en van achteren uitkomende in de *Achterstraat*, waar het eene kleine arduinsteenen poort had, was welcer het klooster aan de H. BARBARA toegewijd. In dit gesticht werden kinderen opgenomen, wier ouders, geen geboren Woerdenaars geweest zijnde, aldaar waren overleden, als ook de zoodanigen, die van hunnen vader of moeder waren verlaten. Ook oude en gebrekkige lieden vonden daarin kost en inwoning, zijnde het daarenboven voor krankzinnigen van de noodige verblijf en bewaarplaatsen voorzien. Thans is het geheel buiten gebruik, en behoort als een bijzonder eigendom aan een voornaam ingezeten.

In 1841 is te WOODEN opgericht een genootschap onder den naam van Vrouwen vereeniging van Liefdadigheid, ten doel hebbende, om, vooral in den winter, aan behoeftige vrouwen en kraamvrouwen gemaakte kleedingstukken en klein kindergoed uit te reiken. Deze vereeniging telt 140 Leden. Ook is hier een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, den 23 Junij 1826 opgericht, hetwelk 50 Leden telt. Almede bestaat er eene subcommissie der Maatschappij van Weldadigheid, met 15 deelhebbers; eene afdeling der Maatschappij tot zedelijke verbetering der gevangenen en eene afdeling der Hollandsche Maatschappij van landbouw.

Voor het hooger onderwijs had men voorheen, aan de zuidzijde van den Rijn, eene bloeiende Latijnsche school, doch sedert het beroep en vertrek van den laatsten Rector, wijlen JOHANNES VAN LAAR, als Rector der Latijnsche scholen naar Schiedam, hetwelk in het jaar 1781 plaats had, heeft het bestaan eener zoodanige school te WOODEN opgehouden. Dit gebouw, van stadswege verkocht zijnde, heeft tot aan de onwenteling van zaken, ten jare 1787, gediend tot drukkerij van de, destijds in die stad uitgegeven wordende *Zuid-Hollandsche courant*. Thans dient dit gebouw tot een woonhuis.

De Kostschool voor Meisjes telt 12 leerlingen; de Stadsburgerschool 520 leerlingen, de Stads armenschool 80 leerlingen; de Bewaarschool 80 leerlingen en de Kostschool voor Meisjes in het R. K. weeshuis 75 leerlingen.

WOODEN is de geboorteplaats, behalve van den hierboven genoemden eersten martelaar voor de zaak van het evangelie JOHANNES PISTORIUS.

Van de Godgeleerden: JOHANNES BARRS; Mr. JACOBUS ARTOPANUS † in 1674, als Evangelisch-Luthersch Predikant te Haarlem; JOHANNES COSTERUS, geb. 18 Augustus 1647, † 4 April 1718; EWALDUS KIST, geb. 9 Maart 1762, † 20 Maart 1822, als Hervormd Predikant te

Dordrecht, en **JOHANNES CONRADUS ANDREAS SANDER**, geb. in September 1778, † 16 April 1838, als Evangelisch-Luthersch Predikant te Haarlem.

Van den Aardrijks- en Opvoedkundige **JACOBUS VAN WILK ROELANDER**, geb. 28 Januarij 1781, † 25 September 1847, als Kostschoolhouder te Kampen.

Van den Geschiedschryver **BERNARDUS COSTERUS**, geb. 17 Junij 1645, † 8 October 1735.

Van den Romanschryver **WILLEM KIST**, geb. 1 September 1758, † 3 Januarij 1841; en

Van den Schilder **HERMAN SWANEVELT**, geb. in 1620, † te Rome in 1690.

In 1060 liep de Rijn nog langs **WOERDEN** naar Leyden. In 1117 kwam Bagouda of Bodegraven onder deze stad.

In het jaar 1574 werd **WOERDEN** door die van Utrecht belegerd, doch deze, genoodsaakt af te trekken, verbrandden de voorstad en eenige sterkten.

WILLEM VI, Graaf van *Holland*, droeg, volgens het verhaal van **HEER** (1), op verzoek van zijnen broeder **JAN**, verkoren Biscop van Luik, aan dezen de nieuwe stad **WOERDEN** op, met vrijheid om aldaar een veilige verblijfplaats en slaapvertrek te mogen bouwen, en die zou hier een slot getimmerd hebben. Dit verhaalt deze Historicschryver als gebeurd omtrent het jaar 1407: doch wat verwoesting de stad en het slot sedert het jaar 1574 tot op dien tijd kan ondergaan hebben, waarom hier van een nieuwe stad en het timmeren van een slot gesproken wordt, hebben wij niet kunnen ontdekken.

In het jaar 1441 werd de stad **WOERDEN**, benevens het slot, door **FILIPS DE GOEDE**, Hertog van *Bourgondië*, veroverd.

In de Hoeksche en Kabeljauwsche onlusten, onder de regering van **FILIPS VAN OOSTERRIJK** of liever onder de voogdijschap van **MAXIMILIAN**, bevestigde **JAN BURG**graaf van **MONTFOORT**, een der Hoeksche Heeren, het slot te **WOERDEN**, destijds bewaard door **AREND VAN IJSSELSTEEN**. Den laatste, te nalatig in het bewaken van dien post, liet zich door **IS VAN MONTFOORT** verrassen, die daardoor ook de stad in zijn geweld kreeg; maar zij werd twee jaren later aan den Hertog van Saksen, als Stathouder van **MAXIMILIAN**, teruggegeven.

Niettegenstaande de beloften, zoo door **VROUWE MARGARETHA** als den Hertog **FILIPS VAN BOURGONDIE** gedaan, dat **WOERDEN** nooit verzet, vercocht noch vervreemd zou mogen worden, ondervond deze stad merkbaar de trouweloosheid der Vorsten omtrent plegtigheden, door hen aangegane, verbintenissen en hoe onbestendig hare voorregten zijn, wanneer de hoog-gesagvoerenden daarbij hunne rekening vinden. In den vermaarden veldslag van **St. Quentin**, ten jare 1557, was **ANNE DE MONTMORENCY**, Connetable van Frankrijk, en de **Maarschalk DE ST. ANDRÉ** door den Hertog **ERIC VAN BRUNSWIK** gevangen genomen, die hen vervolgens naar zijn land deed voeren. **FILIP II**, Koning van *Spanje*, gaf zich alle moeite, om deze krijtsbevelhebbers, in zijn magt te bekomen. Te dien einde trad hij met **ERIC**, in het daarop volgende jaar, in onderhandeling, bij welke men overeenkwam, dat Hertog **ERIC** zijne hiervoor gemelde gevangenen in handen van den Koning stellen zou, voor een losgeld van 112,000 gulden; voorts dat het kasteel of slot van **WOERDEN**, benevens de heerlijkheid, aan den Hertog in pandschap zoude gegeven worden, voor 35,820 gulden

(1) *Historia Episcoporum Ultrajectensium*, p. 269.

19 stuivers en 8 penningen; zijnde bijna een derde gedeelte der zwaargenoemde som. Onder deze verpanding bleef *Worms* tot op het jaar 1617, als wanneer dit pandschap, door de Staten van Holland en West-Brissland, werd afgelost.

Toen de beroerten ophielden gelastte de Wethouderschap, op aanschrijven van Hertog *Kaïs*, den Pastoor zijne dienst weder waar te nemen, hetwelk dezen echter naliet. De Hertog bediende zich sedert van de geringe beweging, welke hier geweest was, om krijgsbehoeften en soldaten in het slot te leggen. De Regering klaagde hierover aan de Staten, doch het blijkt niet, dat deze klagt van eenige vrucht geweest zij.

Nadat, in het jaar 1572, onderscheidene Hollandsche steden het Spaansche juk hadden afgeschud, volgde ook welhaast de stad *Worms* dit vrijheidsminnend voorbeeld, door zich te voegen aan de zijde des Prins van *Oranje*. De tegenstand, welke eenige stedelingen boden, werd overwonnen door het beleid van Jonkheer *Adriaan van Zwieten*, Overste van Gouda. Bij het overgaan der stad werd, onder anderen, bedongen: » dat het regt aldaar zou gehandhaafd worden, op gelijken voet, als, nu geruimen tijd geleden, aldaar gevolgd was, buiten » benadeeling van den Pandsheero, Hertoge *Kaïs van Brunswijk*, wiens » Rentmeester zijns Heeren inkomsten, vrij en onbelet, zou moge, » komen ontvangen, » alsmede, dat de Luthersche leer aldaar uitsluitend zou geoefend worden. Voorts trad de stad tot het verdrag van onderlinge vereeniging toe, onder *Willelm I*, Prins van *Oranje*, als Stadhouder, door de ridderschap en steden van Holland, kort te voren, in de eerste vergadering der Staten van Holland, te Dordrecht gesloten.

Worms was intusschen van te veel aangelegenheid, om het ongestoord in der Staten handen te laten. Aldra waren de Spanjaarden er dan ook op bedacht, om haar te heroveren. *Karel van Brimeu*, Graaf van *Megen*, kwam, met dat oogmerk, den 8 September 1574 voor die stad, waar Jonkheer *Roblof van Stakenbroek* destijds het bevel voerde, die kort te voren eenige versterking van volk had binnen gekregen. Ook was zij tamelijk voorzien van krijgs- en mondbehoefte, en het onliggende land stond onder water, waardoor het beleg moeilijkt viel. De Graaf van *Megen* had seven schansen om *Worms* opgeworpen, de Putkoppers-, de Kamerikker-, de Vossen-, de Polaner-, de Kromwijker-, de Nieuwerbrugger-, en de Kruisschans geheeten, waardoor hij het den toevore zocht af te snijden, dat echter niet gelukken wilde. Voorts deed men elkander met schutgevaarten na en dan een weinig afbreuk. De Graaf hield het er voor uit, tot in Augustus des volgenden jaars, wanneer hij, naar *Brabant* ontboden zijnde, tot stilling eener munitij onder het krijgsvolk des Konings, genoodzaakt was, het beleg op te breken. Terwijl dit nog duurde haalden de belegerden hunnen voorraad van Gouda, met platbodemde schuitjes, die over de lage landen van *Bulwijk*, het Oost- en Westeinde, *Waarder* en de *Langeweide* naar eene schans keerden, waarin krijgsvolk der Staten lag, en die langs eene vaart gemeenschap had met de stad. Voorts ving en zij eene ongeloofelijke menigte sneek in den *Rijn*, die door *Worms* loopt en hoog geswollen was. Doch in de laatste zes weken van het beleg, begon het er schaars aan mondbehoeften te worden. Ook had men er, met verlot der Staten, tinnen geld geslagen van eene vierkante gedaante.

Van de rampzalige kerkgeschillen, welke later de Nederlandsche gewesten zoo jaauwerlijk beroerden, gaf *Worms*, weinig tijds na het beleg, een afschrikkend voorbeeld. De Lutherschen en de Hervormden waren

nu de strijdende partijen; want, sinds den tijd dat Hertog BAIK van BRUNSWIK Pandsheer der stad was geworden, werd de Lutherische godsdienst te WOERDEN, met uitsluiting van andere Gezindten, alleen in het openbaar geoesend. Van den ijver der Wethouderschap voor die leer gaf een Burgemeester der stad, KORNELIS FRANZSOON genaamd, een voorbeeld, ter gelegenheid der raadplegingen ter Staatsvergadering, over een te geven antwoord op de aanbiedingen, van wege den Koning van Spanje, op de vermaarde Vredehandeling te Broda, aan de Staatsbeslitting gedaan. In dat antwoord had men gesteld, dat de godsdienst, die hier te lande openlijk geoesend werd, zijnde de Hervormde, zoo als die te Geneve, door CALVINUS en anderen begrepen was, de Katholijke Apostolische godsdienst was. Grootelijks mishagde dit antwoord aan Burgemeester FRANZSOON, vermits hij alleen voor de Hervormde godsdienst erkende, de leer in de Augsburgsche belijdenis begrepen, en te WOERDEN door hoog gezag bekrachtigd. Hij stond zoo stijf op zijn stand, dat hij weigerde het ontworpen antwoord, door zijne onderteekening, te helpen bekrachtigen, tot dat 's Lands Advokaat BUIS hem onder het oog bragt, dat niemand, door zijne onderteekening, zich verder verbond, dan voor de stad, door welke hij afgezonden was. Hierdoor liet hij zich overhalen, mits men hem, ter zijner verantwoording, eene akte verleende van hetgeen hij had aangemerkt. De Lutherische godsdienst bleef alzoo de eenige, die binnen WOERDEN geduld werd, totdat, bij de verandering der regering, in Mei 1579, eenige Hervormde door den Prins tot regeringsleden werden gekozen, zoodat het in 1579 gemaakte verdrag geschonden werd. In dit zelfde jaar (1579) begon 's Lands Staten reeds te handelen over het afzweren van Koning PAUL, en de Lutherische Predikant SALIGEN was te dier tijd de eenige, die van gevoelen was, dat zulk eene gewigtige zaak niet dan op goede gronden behoorde te geschieden. Van dit gevoelen liet hij op 9 Augustus 1579 in het openbaar blijken, en vermaande tot het gebruik om wijsheid voor 's Lands Staten af te smeeken, opdat zij dit niet doen zouden. Zijne vijanden meenden nu, dat de tijd rijp was, om hem te wisselen val te brengen, en het reeds jaren lang tegen hem gesmeektelijk ontwerp te doen gelukken; doch zij hadden den moed niet, om in het openbaar tegen hem op te treden. Hij werd aangeklaagd bij de Staten van Holland, die, den 24 Augustus, besloten twee gemagtigden te benoemen, om te WOERDEN onderzoek te doen. Deze vervoegden zich, den 31 Augustus, bij den Slotvoogd op het kasteel, alwaar de aanklagers zich vereenigden. De Staten, het verslag hunner Gemagtigden gehoord hebbende, zonden andermaal twee Gemagtigden naar WOERDEN, ten einde den Predikant selven, op de punten van beschuldiging, te hooren. Wanneer verdedigde zich de moedige man, ofschoon hij niet kon nalaten aan te merken, dat, zoo men eene aanklagt tegen hem had, die het behooren te geschieden aan de overheid der stad, als het meest beroep zijnde, om daarover te oordeelen, bewerende, dat het onbillijk was, om over uitdrukkingen, op den kansel gebesigd, gehoor te geven aan eene aanklagt van menschen, die nimmer ter kerke kwamen; doch de zaak was reeds beslist, en, in weerwil van de groote diensten, die hij, gedurende het beleg der stad, bewezen had, werd hij, zonder eenig verder onderzoek en alleen op het getuigenis van menschen, die hem om zijnen ijver in de goede zaak voor godsdienst en zedelijkheid, vromend waren, van zijn ambt ontzet. De Staten zonden wederom twee Gemagtigden naar WOERDEN, die, den 9 November 1579, zijnen ambtsgenoot, HENDRIK VREDELAND, bevelen de dienst in de kerk alleen van

te nemen; doch deze, van de onschuld zijns ambtgenoots overtuigd, vond daartoe geen vrijheid. Uit naam van beide Leeraren zeiden des anderen daags de vier Kerkmeesters CORNELIS HENDRIKX. VAN BARFINGER, Oud-Burgemeester, WILLEM PIETERSZON, DIRK JACOBZON en JAN AARTZ. DE WIT, hunne dienst op, waarop de Gemagtigden hen dadelijk bij het woord vatteden en den Predikanten lieten verbieden voortaan in de kerk te prediken, ten ware zij of één van beiden op nieuws tot Predikant wierden aangesteld, waarvan aanstonds eene schriftelijke acte, door beide Gemagtigden den 10 November onderteekend, werd opgemaakt.

Na den dood van Hertog ERIC VAN BRUNSWIJK, die op den 17 November 1584 voorviel, en die, zoo als wij hiervoren gezegd hebben, de heerlijkheid van WOERDEN, van wege den Koning van Spanje, in pandschap bezat, hadden de Staten het opzigt daarover aanvaard. Zijn natuurlijke zoon, WILLEM VAN BRUNSWIJK, en zijne zuster CATHARINA aan welke hij zijne heerlijke goederen, in Holland gelegen, vermaakte, sedert overleden zijnde, verzocht JULIUS VAN BRUNSWIJK, dat de Staten het opzigt over WOERDEN, Liesveld en andere Brunswijksche goederen, hier te lande liggende, ten behoeve van de daarop regt hebbenden, wilden blijven behouden; in welk verzoek de Staten bewilligden. Hertog JULIUS overleed den 2 Mei 1589; zijn zoon en opvolger, HENDRIK JULIUS, begeerde toen, dat de Staten de heerlijkheden van WOERDEN en Liesveld, benevens zeker huis in 's Gravenhage, alsmede de ontvangene inkomsten zouden overdragen; doch de Staten waren van gevoelen, dat deze goederen, na het afsterven van JULIUS VAN BRUNSWIJK, op diens zuster CATHARINA waren vervallen. Deze nu was met zekeren ANDREAS DORIA, die den Koning van Spanje tegen de Staten diende, gehuwd, ten gevolge waarvan de heerlijkheden en goederen van het huis van BRUNSWIJK, hier te lande gelegen, allen werden verbeurd verklaard. Men liet den Hertog de vrijheid, om zich tegen de gemelde verbeurdverklaring, door de gewone middelen van regten, te verzetten; doch deze zaak schijnt tot op het jaar 1593 onvervolgd te zijn gebleven, als wanneer hij de hiervoren gemelden eisch hernieuwde. Ter zelfden tijde deed CATHARINA VAN BRUNSWIJK, welke destijds weduwe was geworden, de Staten om de Brunswijksche goederen voor haar zelve verzoeken. Hierop besloten de Staten, op des Hertogs handligting, ze aan te bieden; mits hij borg stelde voor de teruggave, en wanneer de weduwe bewees, dat zij de natuurlijke dochter was van Hertog ERIC VAN BRUNSWIJK, iets, hetwelk hij bevorens had ontkend, hoewel de Staten in zoodanig geval, hun regt tegen haar nog voor zich behielden, als gehuwd geweest zijnde met een vijand dezer landen. De Graaf van HORNLO, sedert het regt verkregen hebbende, hetwelk Hertog HENDRIK JULIUS op de Brunswijksche goederen, in Holland gelegen, bezat, bragt zoo veel bij de Staten te weeg, dat zij hem die afstonden: zelfs na zijn overlijden heeft zijne weduwe, MARIA VAN NASSAU, met welke gemelde Graaf, in het begin van het jaar 1595, gehuwd was, de hiervoren gemelde goederen in bezit gehad; doch het pandschap van WOERDEN is, zooals wij hier boven gezien hebben, in het jaar 1617, afgelost; waarop vervolgens deze heerlijkheid wederom met de Graaflijkheid van Holland is vereenigd geworden.

De heillooze twisten tusschen de Remonstranten en Contra-Remonstranten, welke in het begin der zeventiende eeuw ons Vaderland beroerden, hebben ook WOERDEN niet in rust gelaten. Twee Hervormde Predikanten, PETRUS CUPUS en PETRUS BRICQUEZEVY, namen aldaar de dienst waar. Vermits deze, naar het oordeel van sommigen, niet zuiver

in de leer waren, zonderden eenigen, die het niet de Contra-Remonstranten hielden, in den aanvang des jaars 1617, zich van de opebare kerk af. Zij gingen verder. In een schriftelijk vertoog, bij de Wethouderschap ingeleverd verklaarden zij: » dat de beide stads Predikanten van de ware Gereformeerde Religie waren afgeweken, naar dien ze, » was hun zeggen, » Gods heilig woord niet zuiverlijk en volgens de Nederlandsche Confessie en den Heidelbergsehe Catechismus » predikten; verzoekende daarom andere Leeraars te mogen hebben." Geen ander antwoord kwam op dat verzoek, dan dat men elkander in vrede moest verstaan, tot dat, van hoogerhand, op de gemene kerkelijke onlusten nader order zou gesteld zijn. Met dit antwoord niet tevreden, ontboden de misnoegden zekeren Jozuaus van den Buiszen, Predikant in het Land van Heusden, om voor hun te prediken. Hij deed zulks, voor de eerste maal, in eene schuur, en vervolgens meermalen, genoegzaam openlijk, in een huis in de Havenstraat. Dit duurde tot in de maand September, wanneer er last kwam dat voortaan de Afgezonderden en de Remonstrantsgezinden beurtelings in de kerk zouden prediken. Met den laatsten Zondag in September moest dit eenen aanvang nemen. Petrus Curus voerde in den vormiddag het woord. Van de Afgezonderden, welke des namiddags wouden vergaderen, was niemand onder zijn geboor. In eene narede klaagde hij zich daarover, dewijl hij zulks aanmerkte als een bewijs, dat ze in hunne scheuring wilden volharder; tegen welke, alsmede tegen het Contra-Remonstrantsch gevoelen, wegens de predestinatie, hij zijne toehoorders ernstig waarschuwde. Sedert volhardde Curus in zijn dienst, tot op het einde van November, wanneer hij van de wethouderschap bevel ontving, zich van het prediken in de kerk of elders in de stad, te onthouden, tot dat de Afgevaardigden der Staten, mitsgaders die van de Delftsche synode, welke thans rondreisden, aldaar zouden zijn aangekomen. Zijnen ambtgenoot Barcoornest, hoewel insgelijks in de Remonstrantsche gevoelens staande, liet men zijne dienst ongehinderd waarnemen. Het liep aan tot in het begin van het jaar 1619 eer de Afgevaardigden te Woerden kwamen. Straks maakte men eenen aanvang, met het inbrengen van beschuldigingen tegen Curus, die aanleiding gaven tot zeer langwijlige onderhandelingen. Het bleek intusschen, hoezeer ook sommigen te Woerden tegen Curus ijverden, dat de meerderheid, immers de voornaamsten der stad, van de gevoelens der Remonstranten niet afkeerig waren. Wij leiden dit af uit een verzoek van Ouderlingen en Diakenen, uit naam van de meeste leden der gemeente, aan de Afgevaardigden, waarbij zij begerden, dat zij de schorsing van hunnen Herder Petrus Curus, door hun gezag bij de Wethouderschap, wilden te niet doen tot nader order, alsmede, dat beide hunne Leeraars hun niet onttrokken, maar in dienst mogten gelaten worden, immers tot den afloop van de Dordrechtse synode, doch dit werd van de hand gewezen. Integendeel, om de zaak der weinige Contra-Remonstranten, tegen de overtreffende menigte der Remonstranten, te meer te verzeekern, begaven zich erlang, van wege Gecommitteerde Raden, de Heeren Duivenvoorde en François van der Burg, naar Woerden, met last, om de Kapiteinen en Officieren der burgertij van hunnen eed te ontslaan en te bedriegen voor hunne dienst, en om vervolgens andere bekwame personen, professie doende van de ware Christelijke Religie, in hunne plaats te stellen. Uit naam en op last van Prins Maurits was reeds het jaar 16 voren de Wethouderschap veranderd. Alle deze beboedmiddelen.

100 min als het verbieden van afzonderlijke vergaderingen der Remonstranten, waren niet in staat, de gevoelens dier gezindte aldaar uit te roeijen. In de vreedzamer tijden, welke eerlang geboren werden, stichtten zij aldaar eene kerk en gemeente.

Had Wozabn in de jaren 1575 en 1576 het geluk gehad, aan het geweld der Spanjaarden tegenstand te bieden, niet zoo gelukkig was de stad, omtrent honderd jaren later, in het jaar 1672, tegen de magt des Konings van Frankrijk. Op den 23 Junij van dat jaar, nadat de Regering van Wozabn zich genoodzaakt had gevonden, vrije hoede bij den Koning van Frankrijk te verzoeken, kwam de Markgraaf van Rocebroat met eenige honderd paarden voor de stad en werd, met een gedeelte daarvan, binnen gelaten, en in persoon op het kasteel geleid om zich te ververschen. Hij vertrok met zijne meeste manschap weder naar Utrecht, doch liet zestig musquettiers van het huis des Konings, met een Bevelhebber, binnen de stad, welke, vier dagen later, door omtrent drie honderd anderen gevolgd werden. De inlegering daarvan maakte veel opschudding onder de burgerij, waarvan niemand den last des oorlogs immer gevoeld had; maar het liep nog erger toen deze musquettiers vertrokken en andere ruiters, ten getale van omtrent dertig man, met omtrent twee honderd man voetvolk, in hunne plaats kwamen, die van minderen rang waren. Dit was echter nog gering, in vergelijking van twee duizend man, die de ingezetenen naderhand moesten huisvesten, terwijl zij door de Franschen, met het gedurig opbrengen van oorlogslasten, gekweld werden. Zij raakten echter van deze gasten zeer onverwacht op den 1sten Julij ontslagen, wanneer al het krijgsvolk uittrok, zonder dat men er eenige reden van wist. Dit onthief de stad Wozabn wel van vijandelijk krijgsvolk, maar de ingezetenen moesten echter onderscheidene schattingen opbrengen; ook zagen zij aan het leed van Fransche bezetting en inlegering nog geen einde. Op den 18 September, zijnde een Zondag, onder het oefenen van de namiddaggodsdienst, kwam hier berigt, dat een groot aantal Fransch krijgsvolk, onder geleide van den Hertog van Luxemburg, vóór de poort was en den doortogt begeerde, om, als het ware, het kwartier van den Prins van Oranje, bij Nieuwerbrug, aan te tasten. Men was genoodzaakt, den eisch in te willigen, en terstond vernam men het bevel des Konings, om de stad te bezetten. Luxemburg vertrok weder naar Utrecht en liet het bevel over Wozabn aan den Graaf de la Marck. Nu begon de ellende der stedelingen te vermeederen en het opbrengen van gedurige schattingen maakte hen arm. De Lutherse en Remonstrantsche kerken werden tot magazijnen gebruikt. De pogingen van den Prins van Oranje, op den 11 October daaraanvolgende, om Wozabn uit de magt der Franschen te rukken, waren vruchteloos. De vijand toonde echter hier over zijne verlegenheid, deed eenige needschoten naar den kant van Utrecht en stak een groot vuur van rijs aan op den trans van den toren der Grootte kerk, waardoor de hooge spits afbrandde. Konige brandende balken vielen op het dak der kerk en deden ook dit gebouw grootlijke vartoeeren. Onderscheidene huizen in Wozabn werden, door de overvliegende vonken, in brand gestoken. De Franschen kregen bijstand van volk uit Utrecht, waardoor het kwartier van den Heer van Zulestein werd aangetast en overmeesterd; zoo dat het volk van den Prins van Oranje van Wozabn afstrok, en de stad nog, tot den 7 November 1673, in de magt der vijanden bleef, wanneer zij se verlieten, na het vorderen eener brandschatting van vijftien duizend gulden, die den Franschen betaald werd.

Bij het uitbarsten van den Engelschen oorlog, in het jaar 1780, gaf de Regering van WOERDEN een bijzonder blijk van vaderlandsliefde, door aan ieder harer ingezetenen, die op de vloot als soldaat of matroos dienst zou nemen, eene belooning van tien gulden, boven het gewone handgeld, uit te reiken.

In de jaren 1786 en 1787 trok, omtrent WOERDEN, het middelpunt der burger krijgsmagt, zoowel als de zetel der commissie ter verdediging van Holland en der stad Utrecht, eene groote menigte van alle oorden, uit de steden en dorpen van Holland, meestal met den naam van *Genootschappers* bestempeld, te zamen, die van tijd tot tijd door anderen werden afgelost, doch in aantal steeds vermeerderden. Niet alleen oefenden deze zich vlijtig in den wapenhandel, daar zij de wapenen in hunne handen als het volstrekt noodzakelijke middel ter bekoming van de gezochte grondwettige herstelling beschouwden; maar zij hielden, bij aanhoudendheid, zoo gewone als buitengewone, vergaderingen, in welke zij hunne gevoelens over het landsbestuur, onbewimpeld te kennen gaven en middelen voorstoggen, welke zij oordeelden tot verbetering daarvan te kunnen strekken.

In den zomer van het jaar 1787, werd te WOERDEN het regiment infanterie van den Generaal PALLARDY op het exercitieplein of de paradeplaats, nabij den hoofdwal, te zamen geroepen, om compagnieswijs, in handen van de Generaals ALBERTUS VAN RYSSSEL en SUIJARD DE LANSDAAL, te WOERDEN hun hoofdkwartier houdende, den eed van getrouwheid aan de Staten van Holland, onder ontslag uit dien der toenmalige generaliteit, af te leggen. Dan, daar nu verre de meeste Officieren, Onder-officieren en soldaten, zich aan de bevelen van den Stadhouder, Prins WILLEM V, als Kapitein Generaal der toen nog Vereenigde Nederlanden, verkozen te houden, en den hun voorgeslagen eed aan de Staten van Holland weigerden, veroorzaakte dit niet weinig beweging, te meer, daar een groot gedeelte dier troepen dien dag zich vrij oproerig hadden gedragen, zoodat men alle reden had van vrees voor opstand. Ter voorkoming nu van daaruit te wachten onheilen, werd men geraden, de gewapende burgerij der stad, en eenige burgers en auxiliaren van andere plaatsen, welke zich daar binnen bevonden, onder de wapenen te brengen, en de noodige rondes, ter bewaring van rust en goede orde, te doen; terwijl men zich vooraf, met zeer veel beleid, door tusschenkomst van de meest vertrouwde Officieren en Onderofficieren, van de scherpe patronen, waarvan de militairen waren voorzien, had meester gemaakt. Nadat alzoo aan de troepen, die alle naar gewoonte in orde geschaard stonden, den gevorderden eed bekend gemaakt, en het afleggen daarvan door het grootste gedeelte geweigerd was, werden de onwilligen, bij het ter nederleggen hunner wapenen, gelast, uit de gelederen te treden en voor als nog in de stad te verblijven; wordende hun inmiddels gelegenheid gegeven, om na zich eenigen tijd te hebben bedacht en tot inkeer te zijn gekomen, den gevorderden eed als nog afzonderlijk te doen en in dienst te blijven; een maatregel, welke ten gevolge had, dat, ondanks de pogingen der oranjegezinde Officieren, eenige der onwilligen den eed aflegden en in dienst der Staten van Holland overgingen, waardoor het gevreesd oproer verhindert werd. Onder de weinige in dienst gebleven Officieren, telde men de Overste NANUYS en den Kapitein BAZAAN; terwijl de overigen zich naar het destijds bestaande kamp en leger te Zeyst begaven, en in dienst van den toenmaligen Stadhouder overgingen.

Met den aanvang van Augustus van dat jaar, werden omstreeks Woerden tenten opgeslagen, tot een veldleger van gewapende burgers, zoo te voet als te paard, ten getale van eenige honderd man, voorzien van alles wat tot eenen veldtocht vereischt wordt, waarover de Heer A. C. MAPPA, een Delvenaar, Kommandant van het Vaderlandsch Genootschap te dier stede, het opperbevel kreeg, door de zijnen gehouden voor een man van moed en in krijgskunde seer bedreven. » Dit legertje zou, » om de woorden te gebruiken van WYBO FYNJE (1), » voornamelijk » dienen, om de oproermakers in het oog te houden, en te trekken » daar het noodig was, om dezelve te beteugelen en oogenblikkelijk » te straffen; voorts kon dit kampement dienen om de burgerkorpsen » in den wapenhandel, in de voor vrje ingezetenen zoo hoogstnoodige » krijgskunde te oefenen, en om den algemeenen vijand afbreuk te » doen; dewijl het zoodanig was ingerigt, dat het oogenblikkelijk trek- » ken kon, waar de nood het vorderde.»

Bij het inrukken van de Pruisen in Holland, op het laatst van dit jaar 1787, werd ook Woerden door hen bezet, doch het daar liggende regiment infanterie van MAURVITS, hield gedurende zijn verblijf in die stad eene zoo voorbeeldige krijgstatucht, dat de inwoners over niets dan over den last der inkwartiering te klagen hadden.

Bij den inval der Franschen in ons Vaderland, op het einde van het jaar 1794, waarbij ook de stad Woerden, als voormuur der provincie Holland, in eenen geduchten staat van tegenweer gesteld en met een aantal troepen bezet werd, werd de Remonstrantsche kerk tot inlegering ingeruimd, inzonderheid voor die, welke tot het korps van den Duitschen Prins van HORNLO behoorden, doch deze gingen met de voorhen, wegens de strenge koude van dat jaargetijde, bestemde brandstoffen zoo onvoorzigtig te werk, dat dit kerkgebouw daardoor in brand geraakte; door welk onheil, en vermits de brandspuiten uit hoofde van den fellen vorst niet konden werken, niet alleen dit gebouw zelve, maar ook de Roomsche kerk en verdere daarbij gelegene woningen, groot gevaar liepen, om door de vlammen te worden verteerd. Gelukkig achter werd deze brand, tot welks blussching men zich alleen door het aanbrengen van water met emmers bedienen kon, nog tijdig gestuit. Weinig tijds daarna kwam ook het terugwijkend gedeelte van het Hollandsche hoofdkwartier, onder bevel van den jongen en dapperen Prins FREDERIK van Oranje, op het alleronverwachtst, binnen Woerden; doch vertrok, na eenen nacht aldaar te hebben vertoefd, naar den kant van Leyden, terwijl het te Woerden zijnde garnizoen, na eenige versterking te hebben bekomen, onder bevel van zekeren Kolonel HARELL achterbleef.

Woerden, in het volgende jaar door de Franschen opgeëischt zijnde, werd vervolgens door hen, zonder den minsten tegenstand, bezet, waarbij het Hollandsche garnizoen, op het glacis der vesting, de wapens moest nederleggen en buiten dienst werd gesteld.

Den 29 April 1798 stond de stad op den rand van haren ondergang, door eenen verschrikkelijken brand, in eene op den binnenwal taande artillerieloods, in wier nabijheid een kruidmagazijn stond, waarin 80,000 pond buskruid bewaard werd. Het lood uit de vensters van dit magazijn was door de hitte reeds aan het smelten en reeds was de lantsiergoot, benevens de daar rondom staande palissaden aan het randen, toen eenige brave en moedige kanonniërs, ondersteund door

(1) *Historische Courant* van 4 Aug. 1787.

eenige burgers, op het dak van het magazijn klimmende en als gevaar trotserende, niet alleen de brand aldaar bluschten, maar tevens het dak met natte zeilen tegen het verder indringen der vlammen beveiligden; waarna men in den namiddag de brand geheel meester werd.

Den 23 November 1813 werd een gedeelte der Oranje-garde, onder bevel van den Heer CORNELIS FRANÇOIS DE JONCK, als Generaal, bestemd, om WOERDEN, dat destijds zeer zwak bezet was, in te nemen. Hij eischte de stad op en kwam er nog dien zelfden avond binnens, slechts een gedeelte bewaakte het fort Oranje buiten de stad, en de overigen zich, uit onderscheidene redenen, verzekerd houdende van de onmogelijkheid, dat de Franschen terug zouden durven komen, gaven zich onbezorgd aan de rust over; doch in dien zelfden nacht zond de Graaf Mouron, die nog te Utrecht lag, een aanzienlijk aantal manschappen in stilte op WOERDEN los, welke alzoo in den vroege morgen op het onverwachts de stad aanvielen, haar weldra innamen, en aldaar, door hunaan bevelhebber aangemoedigd, een tooneel van plundering en moord aanrigten, dat alleen genoeg in staat was geweest, den naam der Franschen voor eeuwig te brandmerken. Naauwelijks toch waren zij de stad binnengerukt of zij vielen op de vroetzame woningen der verschrikte inwoners aan. Deuren en vensters werden door kogels doornageld en vlogen door alle de huizen. De glasramen werden er zoodanig door verbrijzeld, dat de soldaten, even als door de geopende deuren, de huizen er door binnendrongen. Binnens gekomen, schoten zij verwoed en als zinneloos in het rond. De sloten der kabinetten en andere bergplaatsen werden met de kolven der geweren verbrijzeld; al het gereede geld, juwelen, goud, zilver en al wat eenige waarde had, werd bijeen gepakt en met het linnen en andere goederen weggevoerd; het ontillbare zonder eenig onderscheid vernield en de rampsalige bewoners zagen zich gedwongen, hunne eigene behoeften voor den dag te halen, ja, zelfs tot het pakken de behulpzame hand te bieden en het wegvoeren gemakkelijker te maken, terwijl zij, ter belooning van dien wroedaardigen last, met daarmede dooden bedreigd, geschopt, geslagen en velen grievend gewond werden. Na, door het berooven van eenige gegoede inwoners of van hen, die ambtshalve aanmerkelijke sommen onder zich berustende hadden, eenige duizende guldens bijeen gebragt te hebben, verdeelden die barbaren de buit in zoo veel mogelijk gelijke hoopen. Het was niet genoeg, dat het in kasten en kisten gevondene werd gestolen, ook de horologien, gouden kettingen en oorsierselen werden met woede in ingezetenen afgerukt; de paarden en wagens van de stallen weggenomen, het geroofde gedeeltelijk daarop geladen en naar Utrecht gevoerd. Daarenboven met deze plunderzieke bende de maat harer gruweldaden vol met het dierbaar menschenbloed der, onschuldig door hen vermoorde, inwoners, zonder onderscheid van rang, stand, kunne of ouderdom, als water door de woningen en op de straten te doen stroomen; zelfs de plaats, waarin de R. K. hunne godsdienst uitoefenen, werd door die barbaren niet ontsien, ja, de leeraar dier godsdienst, JOHANNES JOSEPHUS LANBERTUS VAN DER HEYDE, werd, voor het altaar geknield en om lijfsгенade smeekende, aawaar door hen gewond en ontquam ter naauwernood den hem bedreigenden dood; terwijl de Predikant der Hervorunden, PÉTRUS BUIJ, door een dier woestaaards, werd doodgeschoten. Op dusdanige wijze werden er niet minder dan zes en twintig personen door hen koelbloedig vermoord, zes gevaarlijk en ruim dertig ligter gewond.

Het wapen van **WOERDEN** bestaat in een veld van goud, met eene fasce, verdeeld in twee rijen met schuine ruiten (losangé) van silver en azuur, vergezeld van drie dergelijke ruiten (losanges) van sabel.

WOERDEN (HET GROOTWATERSCHAP-VAN-), dijkgraafs., gedeeltelijk prov. *Zuid-Holland*, gedeeltelijk prov. *Utrecht*; palende N. en O. aan het Nederkwartier der prov. *Utrecht*, Z. O. aan den IJssel, die het van den Lopikerwaard scheidt, Z. aan den Crimpenrowaard, waarvan het mede door den IJssel gescheiden is, W. aan Rijnland.

Dit dijkgraafschap begrijpt niet alleen het geheele baljuwschap van **WOERDEN**, met eenige andere baljuwschappen of ambachten, maar bestaat daarenboven, omtrent voor de helft, in landen onder de provincie *Utrecht*, en strekt zich aldus uit ter weerszijde van den Rijn; doch het oudste gedeelte daarvan ligt meest aan de noordzijde van die rivier. De landen aan de zuidzijde zijn voor een groot gedeelte in lateren tijd in het **GROOTWATERSCHAP-VAN-WOERDEN** opgenomen, omdat zij niet langer geschikt op den IJssel konden uitwateren. Dit was oorzaak, dat deze landen niet alleen het Woerdensche hoog morgengeld moesten betalen, maar ook het Rijnlands- of Spaarndamsgeld, hetzij geheel of ten deele, naarmate zij deswege hadden kunnen overeenkomen. Om deze reden was aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland de naschouw gegeven over den ring dezer ingenomene polders. Het verdere hewind, ten aanzien van het beemregt, was aan Dijkgraaf en Hoogheemraden van het **GROOTWATERSCHAP-VAN-WOERDEN** verbleven, die ook dit regt oefenden over de polders in Kamerik, Harmelen en Zegveld, volgens uitspraak van Gecommitteerde Raden en Gemagtigden uit de Staten des lands van *Utrecht*, door wederzijdsche Staten bekrachtigd op den 18 Augustus 1612. Deze ring en schouw gaat, ingevolge deze uitspraak, mede door de stad Oudewater, volgens overeenkomst gesloten in het jaar 1719, tusschen Dijkgraven en Heemraden, zoo van Rijnland als **WOERDEN**, en Dijkgraaf, Burgemeesteren en Schepenen der stad Oudewater; waarom ook twee puntdeuren aan de Romeinbrug der laatstgenielde stad zijn gemaakt, die bij het **WATERSCHAP** worden onderhouden en volgens zekere peil gesloten. Het **GROOTWATERSCHAP-VAN-WOERDEN** beslaat thans eene oppervlakte van 16,722 bund. 24 v. r. 63 v. ell.; als: onder *Zuid-Holland*, 8548 bund. 15 v. r. 19 v. ell., en onder *Utrecht*, 8374 bund. 10 v. r. 84 v. ell.

De oudste bekende handvest, welke wegens dit waterschap door de Graven van Holland verleend is, werd gegeven door **WILLEN den Goede**, van *Henegouwen*, in het jaar 1522. Hier in beveelt hij den Baljuw van **WOERDEN**, die toen was of namaals wezen zou: *Vijve Welgevoeren Heemraad te kiezen, om zijn landt voorsz. mede te bedrive, erst Zeedyk, Middeldyk, Zydwing, Watering, Sluysen, Hoolende den Marrendyk, ende van den Marrendyk totte Swadenburgham toe.*" Deze handvest werd door Keizerin **MARGARETA** bevestigd in het jaar 1546. Uit deze brieven blijkt niet, waarheen het Land van **WOERDEN** zijnen waterlozing gehad heeft; doch uit eene volgende handvest van **ALBRECHT VAN BRUIJREN**, gegeven in het jaar 1565, kan men duidelijk ontdekken, dat genoegzaam alle de polders, onder het waterschap behoorende, hunne uitwatering op den Rijn en door **Sparendam** gehad hebben. In dit jaar werd er door den Hertog eene scheiding toegestaan tusschen hen, die aan de zuidzijde eene waterlozing op den IJssel hadden en die, welke uitwaterden door **Sparendam**. Aan zae laatsten vergunde hij tevens twee sluizen in **Sparendam** te maken,

• met den luiden van den Gestichte, (1)" die mede hier uitwateren deden, welke gezamenlijk allen watergang en werk zouden bewaren en behouden. Van deze sluizen aan Sparendam vindt men er tegenwoordig niet meer dan één, die zeer goed is: de andere werd in later tijd door het GROOTWATERSCHAP-VAN-WOERDEN uitgekocht. Hertog ALBRECHT gaf, in het jaar 1366, aan het Land-van-Woerden en degenen, die daarmede in den Rijn uitwateren, nog drie sluizen met drie waringen uit den Rijn gaande in den IJssel, één de Linschoten uit de door Oudewater en twee daarboven of beneden waar het den Heerraad nuttig en dienstbaar zou oordeelen. Uit kracht van deze handvest werd deswege, in het volgende jaar, eene overeenkomst met de stad Oudewater gemaakt, welke zich had verbonden dien watergang te graven en te onderhouden ter schouw en keur van het GROOTWATERSCHAP-VAN-WOERDEN, welke overeenkomst nog in hare volle kracht is. Het GROOTWATERSCHAP heeft, volgens deze handvest, nog het geest en twee andere watergangen, ruim een half uur gaans, beneden Oudewater, waarvan de eene de Dubbele-Wiericke en de andere de Enkele-Wiericke wordt genaamd.

Betreffende het bestuur van het GROOTWATERSCHAP-VAN-WOERDEN had ALBRECHT VAN BREIJEREN, in het jaar 1388, voor hem en zijne nakomelingen, beloofd de Heemraden niet te zullen doen afzetten door zijnen leeuw of door iemand anders dan door hem en zijne nakomelingen, hetwelk niet geschieden zoude, tenzij hem of hun dunkt dat zij het Land niet nut of dienstbaar waren. Hierbij werd den Heemraden van Woerden ook belast het heemraadschap te bewaren en te bedrijven, tot zijne en des gemeenenlands welzijn, gelijk als zijne Heemraden in Nijmegen deden. In het jaar 1395 heeft ook de Hertog nog eene nader handvest gegeven. Hij behield het getal van vijf Heemraden, gelijk het door WILLEM Graaf van HENEGOUWEN was daargesteld, maar bepaalde, dat drie uit het Land-van-Woerden en twee uit het Sticht-van-Utrecht moeten worden gekozen, ieder in den watergang geërfd en gegoed tot twintig morgen lands toe. De verkiezing schijnt hij aan zich zelven behouden te hebben. Deze zouden bij het aanleggen van groote werken moeten raadplegen met tien Waardslieden, twee uit ieder kerspel, te kiezen bij de landgenooten en bureu, ieder in het zijne. Aan de Waardslieden zou ook jaarlijks rekening worden gedaan. Hertog JAN VAN BREIJEREN, verkoren Bisschop van Luik en Heer van Woerden, maakte in het jaar 1410, noch eene andere bepaling omtrent het verkiezen der Heemraden, volgens welke hij, behalve de twintig morgen land of meer, die zij in het waterschap moesten bezitten, vaststelde, dat die van jaar tot jaar op nieuw door den Dijkgraaf zouden moeten verkoren worden en vooral een in Zegveld of in Kamerik. De Heemraden, die één jaar het ambt hadden waargenomen, zouden in vier jaren niet weder aangesteld worden. In het jaar 1502 heeft DAVID DE ZWIETEN, als Dijkgraaf van het LAND-VAN-WOERDEN, aan Burgemeester en Gemagtigden der stad en des lands, voor het Hof van Holland beloofd en overgegeven voortaan geene Heemraden aldaar te stellen dan die in het waterschap gezeten en woonachtig zijn, met uitzondering alinge Woonstad, en gegoed en geërfd, naar inhoud der handvesten. Deze bepaling van de woonsteden der Heemraden, welke in de handvesten der Graven niet gevonden wordt, alsmede dat de Dijkgraaf omtrent het jaar 1643 eenige gekozen had, die geen twintig morgen gegoed

(1) Namelijk het Sticht van Utrecht

waren, schijnt in dien tijd geschil gehaard te hebben. Men vorderde van den Dijkgraaf, dat hij de aanstelling doen zoude volgens de handvesten en wilde hem tevens bepalen de verkiezing te doen uit personen in het waterschap woonachtig, en bijzonder uit de kerspelen van Zegveld en Kamerik, bij jaarlijksche beurten, en van Harmelen uit het Sticht van Utrecht, alsmede uit de stad Woerden en het ambacht van Bodegraven. Hiertegen beweerde hij, dat de handvesten niet waren overeen te brengen, met de kostumen sedert vele jaren in gebrnik. Dit geding werd, in het zelfde jaar, door het Hof van Holland uitgezeten ten nadeele van den Dijkgraaf, die de zaak in hooger beroep voor den Hoogen Raad trok; doch, alvorens het vonnis af te wachten, werd er in het jaar 1645 voor dit gerechtshof een verdrag getroffen, dat de Dijkgraaf jaarlijks in het stellen en verkiezen van de Heemraden zich zou hebben te gedragen naar de privilegiën, handvesten en keuren van het waterschap, en uit dien hoofde verkiezen vijf bevoegde Heemraden in het waterschap en gegoed tot twintig morgen lands toe; als drie uit het Land-van-Woerden en twee uit het Sticht van Utrecht. Op den grondslag van dit verdrag voor den Hoogen Raad of van de meergemelde handvest van Hertog ALBRECHT VAN BRUSSEN van het jaar 1595, rusten de artikelen van nadere overeenkomsten op dit stuk, ten overstaan van Gecommitteerden uit de Staten der provinciën Holland en Utrecht, gemaakt, gelijk die tegenwoordig nog in kracht zijn.

Thans bestaat het bestuur van dit waterschap in eenen Dijkgraaf, vijf Hoogheemraden, van welke een tevens Kameraar is, en eenen Secretaris.

Het wapen van dit grootwaterschap is hetzelfde als dat van de stad Woerden, met uitzondering, dat de twee reijen schuine ruiten golven zijn.

WOERDEN (HET KASTEEL-VAN-), of HET SLOT-TE-WOERDEN, voorn. kast. in het Balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*, arr. in 6½ u. O. van *Leyden*, kant., gem. en in den zuidoosthoek der stad *Woerden*.

Dit gebouw ligt hooger dan de stad, om welke reden de toegang derwaarts, van de zuidzijde van den Rijn komende, *de hoogte* wordt genoemd. De tijd der stichting wordt door de schrijvers vrij eenparig esteld op het jaar 1160. Zij noemen als de stichter Gopzwamus van *Wenen*, den acht en twintigsten Bisschop van Utrecht. Sprekende van de beweegreden die deze kerkvoogd, tot het aanleggen eener vesting in een oord zou gehad hebben, geluigen zij, dat hij, toen overhoop ggende met zijne Stichtsche onderzaten, dit als een dienstig middel beschouwde, om hen in bedwang te houden. De bewaring van het oot vertrouwde de Bisschop aan eenen man van aanzien, onder den titel van *Kastelein* of *Slotvoogd*, welke titel naderhand in dien van *Heer* verging; zoodanige Heeren van *Woerden* vindt men reeds genoemd in een jare 1165. Zij hielden die stad eerst ter leen van de Utrechtse Bisschoppen, doch de beruchte *Herman van Woerden* verkreeg het van graaf *Floris V.* De laatste kastelein, die dit kasteel, als een aan de graaflijkheid van Holland behoorende, heeft bewoond, is geweest *Willelm van der Horve*, Bergmeester en Raad der Stad *Gouda* destijds *Baljuw* en *Dijkgraaf* van den lande en groot waterschap van *Woerden*. In den jare 1787 werd dit kasteel door *van der Horve*, bijzonderen last der toenmalige Staten van Holland, ingernimd, ten eerste van eene uit hun midden benoemde Staatscommissie van de commissie. Niet lang na de omwenteling van zaken in het jaar 1787, door *van der Horve*, door eene eerewacht van Pruisische huzaren

vergeëld, op nieuw als Kastelein bezit van het kasteel, aanvaarde daar op weder zijne vroeger binnen die stad bekleede posten, en bleef die tot op den, voor ons Vaderland zoo noodlottigen inval der Franschen, in het jaar 1795, behouden.

Ten gevolge der in het gezegde jaar voorgevallene verandering in zaken, werd dit kasteel niet meer door eenen kastelein bevoerd, maar ingerigt tot eene staatsgevangenis voor den Raadpensionaris van Holland Mr. PIETRA LEONARD VAN DEN SMITZEL, en voor den Graaf VAN BESTINCK, Heet van RAOON en Pendrecht; als ook voor zekere dame, op last der Franschen aldaar in bewaring gesteld. Gedurende gevangenhouding van die personen, werd aldaar mede als staatsgevangene overgebracht de zoo veel geruchts gemaakt hebbende Strauss JACOBUS VAN LANGEN. In het jaar 1798 werden VAN DEN SMITZEL en BESTINCK, zonder verdere procedures, uit hunne staatsgevangenis geslagen, doch VAN LANGEN werd naar 's Gravenhage overgebracht.

Het kasteel is in het vierkant gebouwd, op ieder der vier hoeken voorzien met een gedeelte der van ouds genaamde rondeelen of torens welke echter hare voormalige hoogte en sterkte hebben verloren; het dit gebouw van tijd tot tijd verbeterd en herbouwd, en wordt thans in eenen goeden staat onderhouden. Men vond er nog, voor eenige jaren, het overblijfsel der voormalige slotkerk, binnen welke, in vroegere tijden de Luthersehe godsdienst werd uitgeoefend. Het gebouw was zeer ruim en ruim, voorzien van onderscheidene vertrekken, van welke de buitenvertrekken aan de buitenszijde een fraai en onbelemmerd uitzigt hebben over een der voornaamste gedeelten der stad en hare vestingwerken en het omliggende land. Boven den ingang of poort, door welke men naar eene ruime binnenplaats of plein komt, heeft men een kabinetje of kamertje, doorgaans het koningskamertje genoemd, dewijl LUDWIK, Koning van Engeland, op dit kasteel vertoevende, aldaar in opwachting geworden. Van daar, dat men ook aan den Rijn, tegen over het gebouw, nabij de brug aan de Utrechtsche poort, eenen trap, de konings trap genaamd, aantrest, omdat gemelde Vorst zich uit het jacht, bij dezen trap, naar het kasteel begaf. Uit dit kabinetje heeft men een verrakkend gezicht over den wal en buiten de Hof- of Utrechtsche poort.

Op de binnenplaats vond men vroeger, paardenstallen en koeien, die thans weggebroken zijn. Eene der bovenvertrekken aan de voorzijde, gebruikte men vroeger tot gijzelskamer voor zoogenoemde sluikers of smokkelaars. Onder de poort ter linkerszijde heeft men langs eenen gemetselden trap, den toegang tot de ondersaardsche gangen, welke onder het gebouw doorloopen, in een gedeelte van welke de criminele gevangenen werden bewaard. Ook was in vroegeren tijden aldaar de pijnbank, en werktuigen tot uitoefening van geheime straffen geplaatst. Aan de regterszijde, tegen over gemelden ingang, is wachthuis van den portier.

Bij gelegenheid van de landing der Engelschen en Russen, Noord-Holland, ten jare 1799, werd het KASTEEL-TE-WOERDEN tot militair hospitaal ingerigt. In vervolg van tijd heeft dit gebouw eene gevangenis verstrekt voor de zoodanigen, die door den koninklijken militairen krijgsraad veroordeeld werden. Later werd het gebouw door den Magasijnmeester der artillerie, als zijnde het ter beschikking gesteld van het Departement van oorlog. In het jaar 1830 werd het gebouw tot eene strafgevangenis gebruikt, waartoe het thans nog

WOERDENS-VERLAAT (HET), sluis in het Groot-Waer van Woerden, prov. Zuid-Holland, op de grens der prov. U

gem. *Achtienhoven*, waardoor de Grecht van de Mijdrecht gescheiden wordt.

Deze sluis, behoorende aan de stad *Woerden*, is gelegen op 2 u. N. ten W. daarvan, en daar zij een belangrijk punt uitmaakte van de oude Hollandsche waterlinie, zoo werd zij verdedigd door eene aarden redoute.

WOERDER-SLUIS (DE), eene der vijf sluizen te *Spaarndam*, in *Rijnland*, prov. *Noord-Holland*. Zie **SFAARNDAM (DE WOERDER-SLUIS-TE-)**.

WOEREMATTA of **WOEREMATTE**, eil. in *Oost-Indië*, eener der *Zuid-ooster-eilanden-van-Banda*, 7° 50' Z. B. 149° 17' O. L. Het is 1 mijl lang en $\frac{1}{2}$ mijl breed.

WOERKUM, naam, welken men in de wandeling meestal goeft aan de plattelandst. *Woudrichem*, in het *Land-van-Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Zie **WOUDRICHEM**.

WOERT (DE), tuinderswoning met tuin in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van 's *Gravenhage*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Naaldwijk*.

Ter plaatse, waar deze tuinderij gevonden wordt, stond vroeger het adell. h. *Hooge-Woert*. Zie het volgende art.

Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 99 v. r. 50 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door **WILLEM KENNENS**, woonachtig te *Naaldwijk*.

WOERT (HOOG-), voorm. kast. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van 's *Gravenhage*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Naaldwijk*, thans eene tuinderij de *Woert* geheeten. Zie het vorige art.

Het was een ongemeen sterk slot; door wijde grachten en singels omgeven. De lanen kwamen en komen ten deele nog op den weg tusschen *Naaldwijk* en *Hondshoedijk* uit.

Dit kast. had, even als het volgende **LAGE-WOERT**, zijnen naam ontleend van het adell. geslacht van den **WOERT**. **FLOUIS VAN DEN WOERT** bezat deze goederen reeds, in 1057, van de Heeren van Voorne ter leen. Toen het daarna aan de Heeren van *Naaldwijk* overgegaan was, werd het door deze mede ter leen uitgegeven.

WOERT (LAGE-), voorm. kast. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van 's *Gravenhage*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Naaldwijk*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, was vroeger een begroefd plein, rondom met eene sloot of gracht omgeven; op het midden stond, tot in 1820, een ouden, vierkanten toren, de *Duiventoren* genoemd, met welken naam thans nog het woonhuis op dit plein, dat geleentelijk van de steenen des geseenden torens gebouwd is, bestemd wordt. Deze toren had eene spitse kap, zijnde het overschot van een oud sterk slot, dat voorheen hier gestaan heeft. Men zegt dat deze *Duiventoren* eene vrijplaats geweest is voor misdadigers, waar zij zich ongestoord twee etmalen konden ophouden. Met het pain van dezen toren is eene gracht gevuld en in de daarop geworpene aarde onderscheidene vruchtboomen geplant. De lanen van dit kasteel strekten zich tot den *Maasdijk*, in *Zand-Ambacht*, uit. Ook liep er een weg eene laan, die thans mede vernietigd is, naar het klooster, hetwelk op het dorpsplein uitkwam. De zoogenaamde *Duivstrook*, met thans daarbij behoorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 40 v. r. 56 v. ell., wordt in eigendom bezeten en bewoond door **AGATHA VERHOEF**, huisvrouw van **KNEEL VAN DEN BERG**.

WOESIKSROT of *Woesiksaot*, een der vier wijken, waarin het d. *Wychen*, in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*, arr. u. 2 u. Z. W. van *Nijmegen*, kant. en gem. *Wychen*, verdeeld is. Nu telt er 470 inw.

WOESTDUIN, hofstede in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. Z. van *Haarlem*, gem. *Bloemendaal-Tetterde-Albertsberg-en-de-Vogelensang*, 1 u. Z. van *Bloemendaal*, in de *Vogelensang*, aan de trekvaart van *Leyden* op *Haarlem*, bij de *Maadsbrug*.

Deze hofst., beslaande, met de daartoe behoorende gronden, een oppervlakte van 44 bund. 60 v. r. 68 v. ell. wordt thans in eigendom bezeten door den Heer Mr. H. S. van *Wickevoort Coccauw*, woonachtig te *Bloemendaal*.

WOESTEHOEF (DE), geh. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 3 u. N. O. van *Arnhem*, kant., gem. en 2½ u. l. van *Apeldoorn*, ruim 1½ u. van *Beekbergen*; waartoe het kerkelijk behoort, aan den straatweg van *Apeldoorn* op *Arnhem*; met 6 h. en 40 in.

WOESTENBERG, landhoeve in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WOESTENBERG*.

WOESTENRAAD, geh. in het *Land-van-Valkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *WOESTENRAAD*.

WOESTEWATER (HET), naam, welke men vroeger, wegens de stuimigheid van het water, gaf aan den *Braakman*, in *Staats-Fluwersen*, prov. *Zeeland*. Zie *BRAAKMAN*.

WOESTIJN (DE), hofstede in het *Nederkwartier* der prov. *Overijssel*, arr. en 1½ u. N. van *Utrecht*, kant. en 2 u. O. N. O. van *Loosdrecht*, gem. *Maortensdijk*.

WOETRA, oud d. in *Oost-Indië*, in den *Molukse-Archipel* resid. *Banda*, op het *Bandasche* eil. *Rosinggayn*.

WOEZIKSROT, geh. in het *Rijk-van-Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie *WOEZIKSROT*.

WOGGELUM, geh. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. kant., gem. en 5 min. N. W. van *Alkmaar*, aan de *Houtvaart*.

WOGGENOM, **WOGGENEM**, **WOGGENHEM** en **WOGGINGEN**, oude namen van het d. *Wosnum*, in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*. Zie *Wosnum*.

WOGMEER (HET), ook wel het *Obdammermeer* genoemd, voornamelijk meer in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*.

Tot bedijking van dit meer werd het octrooi uitgegeven door de *Staat van Holland en West-Friesland*, den 21 December 1598, het land echter aan tot in het jaar 1607 oer het bedijkt was. Thans is het gebied in het arr. *Hoorn*, gedeeltelijk kant. *Medemblik* en daarin te deele gem. *Obdam*, te deele gem. *Hensbroek* en voor een zeer klein gedeelte kant. *Hoorn*, gem. *Ursem*; palende N. W., N. en N. O. aan den *Obdammer-polder*, O. aan den pold. *Berkhout*, Z. aan den *Uutsemmerpolder*, W. aan den *Hensbroeker-polder*.

Deze pold., beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 685 bund. 84 v. r. 48 v. ell., waaronder 662 bund. schotbaar land van welke onder *Hensbroek*, volgens het kadaster, 406 bund. 63 v. r. 42 v. ell. Hij wordt door 4 molens van het overvullige water ontlast.

WOGNUM, oudtijds *Wocconom*, *Wocgenem*, *Wocgenhem*, *Wocgeningen* of *Wocnum*, in de waudeling meestal *Wocgenem* of *Wocgenhem* geheten, d. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. N. ten W. van *Hoorn*, gem. *Wognum-en-Wadway*.

Dit dorp vindt men reeds in het verdrag met den Abt van Echternaach van het jaar 1069 vermeld. Het is een der grootste van de Vier-Noorder-koggen, doch in de zeventiende eeuw in getal van huizen afgenomen, want in 1632 stonden er 184 huizen, honderd jaren later niet meer dan 138 en in 1749 slechts 154; thans echter telt men er weder 174 h., bewoond door ruim 1000 inw., die meest in het boter en kaas maken en in den landbouw hun bestaan vinden. Het voornaamste van het d. is noordoostwaarts naar den kant van Nibbixwoude, doch westwaarts naar de zijde van Wadway is eene streek, die geheel en al met boerenhuizen, op afgescheidene werven, bebouwd is. Sedert weinige jaren, is er een klinkerweg gelegd door Wognum naar Spanbroek; terwijl in dit jaar (1849) eene bestrating naar Nibbixwoude zal gemaakt worden.

De Herv., die er 370 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wognum-en-Wadway* (zie daaromtrent voorts het art. *WADWAY*). Men had er in de elfde eeuw reeds eene kapel, later tot eene kerk verheven, welke aan den H. HIERONYMUS was toegewijd en bij beurten door den Paus en den Abt van EGMOND begeven werd. In het jaar 1566 stond hier als Pastoor Broeder JAN VAN HESSEN, wien NICOLAAS A NOVA TERRA, als Abt van EGMOND, in het zelfde jaar gemagtigd heeft, om een stuk lands ten behoeve van het Pastoorshuis te verkoopen. De kerk, is een steenen gebouw, met eenen vrij hoogen vierkantigen toren, die eene achtkante spits heeft. In het jaar 1842 is in plaats van het oude een nieuw orgel in deze kerk geplaatst, hetwelk vervaardigd is door den orgelmaker HERMANUS KUIPSCHEER van Amsterdam en den 15 Januarij van dat jaar voor het eerst bespeeld werd.

De R. K., die men er 650 telt, onder welke ongeveer 360 Communikanten, maken eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Holland-en-Zeeland*, dek. van *West-Friesland*, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk, aan den H. HIERONYMUS toegewijd, is een steenen gebouw, met eenen houten toren en van een orgel voorzien.

De dorpschool wordt gemiddeld door 80 leerlingen bezocht. Vroeger werd het onderwijs gegeven in een paar vertrekken van het groote en ruime Hervormde kerkgebouw, doch toen den 12 December 1837 een felle brand ontstak in een huis naast de onderwijzerswoning, waarbij ook dit gebouw door de vlammen werd aangegrepen en afbrandde, oordeelde men het tijdstip geschikt, om, bij den herbouw van eene onderwijzerswoning, tevens een beter en doelmatig schoollokaal daar te stellen. Dit schoolgebouw is breed 6 en lang 18 Ned. ellen, van welke lengte eene ruimte van 2½ el is afgezonderd, om te dienen tot doorgang en tevens tot eene overdekte verblijfplaats, bij ongunstig weder, voor die kinderen, welke, verre af wonende, gewoon zijn, de uren tusschen de twee schooltijden over te blijven. Den 5 November 1841, had de plegtige inwijding van dit schoollokaal plaats.

Men heeft er een Departement: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 6 Mei 1820 opgericht is en 15 Leden telt.

De kermis valt in op Pinsteren.

Bij den watervloed van December 1675 werden de landerijen onder Wognum mede door zee water overstroemd; te dier gelegenheid werd aldaar een kabeljaasw gevangen, die 6½ onde ponden woog.

WOGNUM-EN-WADWAY, gem. in de *Vier-Noorderkoggen*, prov. *Noord-Holland*, arr. en kant. *Hoorn*; palende N. aan de gem. *Zijbecarspel-en-Benningbroek*, N. O. aan *Nibbixwoude-en-Hauwert*, Z. O. aan

Zwaag-Hoog-en-Laag-Zwaagdijk, Z. en Z. W. aan Berkhout-en-Baarsdorp, W. aan Spanbroek.

Deze gem. bestaat uit den Polder-van-Wognum-en-Wadway, bevat de dorpen Wognum en Wadway, en beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1646 bund. 20 v. r. 84 v. ell., waaronder 1652 bund. 45 v. r. 27 v. ell., belastbaar land. Men telt er 198 h., bewoond door 245 huisgez. uitmakende een bevolking van 2150 inw., die meest in het boter en kaas maken en in den landbouw hun bestaan vinden.

De Herv., die er ongeveer 380 in getal zijn, onder welke omtrent 200 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Hoorn, ring van Spanbroek, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest CORNELIS RAVESTRA, die in het jaar 1574 herwaarts kwam, en in het jaar 1576 overleed. (Zie voort het art. WADWAY). Het beroep geschiedt door den kerkerand.

De B. K., van welke men er ruim 770 telt, maken gedeeltelijk de stat. van Wognum uit en parochiëren gedeeltelijk te Spanbroek.

Men heeft in deze gem. twee scholen als ééne te Wognum en één te Wadway, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal van 150 leerlingen bezocht worden.

De ambachten en dorpen Wognum, Wadway, Nibbixwoude en Hauwert, te weten de westkant van Hauwert, eertijds Ouwenswoude genaamd, hebben bij een handvest van Hertog KILIS VAN BOURBONNE gegeven den 13 April des jaars 1456, een poortregt met de stad Hoorn verkregen en zijn, ten eeuwige dage, aan de regthank van Hoorn onderhoorig gemaakt. Bij de zelfde handvest, kregen Burgemeesters van Hoorn regt, om Vredemakers te Wognum en in de plaatsen daaronder behoorende aan te stellen, en werd de regtspraak over de zelfde plaatsen aan Schout en Schepenen van Hoorn toegekend.

Het wapen dezer gem. is van azuur, met eenen boom, staande op zijn terras en vastgehouden door twee leeuwen, alles van goud.

WOGNUM-EN-WADWAY (DE POLDER-VAN-), pold. in de Vier-Noorderkoggen, prov. Noord-Holland, arr. en kant. Hoorn, gem. Wognum-en-Wadway; palende N. aan den Zijbecarspel-polder en de Benningbroeker-polder, O. aan den pold. Nibbixwoude, Z. O. aan den pold. Dampfen, Z. aan den pold. Berkhout en het Baarsdorper-meer, W. aan den Spanbroeker-polder.

Deze polder beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1646 bund. 20 v. r. 84 v. ell., waaronder 1599 bund. schotbaar land. Het polderwater is gemeen met de Vier-Noorderkoggen, met uitzondering van de hooge afgekade landen, welke hun water door pompen daarin ontlasten, en van de Achter-kogge of lage afgekade Spierdijklanden, welke hun water daarin uitmalen. Het polderbestuur bestaat uit vijf Poldermeesters, (onder welke een President) geadsisteerd door eenen Secretaris-Penningmeester.

WOGNUMERKOGGE of SPANBROEKERKOGGE, ook wel de Zwanzen genoemd, een der Vier-Noorderkoggen, in West-Friesland, prov. Noord-Holland; palende N. W. aan de Hoogwonder-kogge, N. N. O. en N. O. aan de Middel-kogge der Vier-Noorder-koggen, Z. O. aan de Zwaagdijk, Z. W. aan de Wester-kogge van Dregterland en aan het Baarsdorper-meer, W. aan den Spierdijk en de Kaager-polder.

In deze afdeeling der Vier-Noorderkoggen liggen: de d. Wognum, Wadway en Spanbroek, uitmakende de gem. Wognum-en-Wadway en Spanbroek. Zij beslaat alzoo, volgens het kadaster.

eene oppervlakte van 3030 bund. 27 v. r. 24 v. ell., waaronder 2957 bund. 41 v. r. belastbaar land; telt 362 h., bewoond wordende door 553 huisgez., uitmakende eene bevolking van 2150 inw., die meest in den landbouw en het boter- en kaasmaken hun bestaan vinden. Deze kogge staat onder het bestuur van de Vier-Noorderkoggen.

WOGNUMER-MEER, naam, welken men ook wel eens geeft aan het BAARSBORPER-MEER, in de Vier-Noorderkoggen, prov. Noord-Holland. Zie BAARSBORPER-MEER.

WOIJO, d. in Oost-Indië, resid. Ternate, op het eil. Soela-Taljabo.

WOKAN, eil. in Oost-Indië, in den Moluksche-Archipel, tot de Aroe-eilanden behoorende, N. W. van Kobroor, 6° 30' Z. B. Het wordt door Christenen bewoond.

Behalve het hoofddorp Wokan, vindt men ten Noorden nog eenige kleine dorpen, waarvan Sumay het voornaamste is.

Op dit eiland had de Oostindische-Compagnie reeds vroeg een fort, met eene bezetting van eenen Onder-Officier en eenige manschappen. Dit fort, hetwelk sedert ongeveer zestig jaren verlaten is, is thans zeer vervallen en bestaat uit niets anders dan op vele plaatsen ingestorte muren, ter hoogte van 6 ell. en 9,41 ell. dik. In het geheel beslaat het een vierkant van ruim 78 ell. en heeft op de vier hoeken bastions, waarvan thans nauwelijks eenige sporen meer sigbaar zijn. Op de bastions heeft men in later tijd palen geheid, waarop eenige lila's geplaatst waren. Het huis van den Orang-Kaja, dat midden in het fortje ligt, is het eenige goede woonhuis; alles is voor het overige in eenen staat van diep verval, en de inwoners zijn zeer begeerig naar eene bezetting van eenige Nederlandersche militairen. Zij zouden, zoo hun dit vergund werd, gaarne handen aan het werk slaan, om het fort wederom in goeden staat te brengen.

Men heeft er ook nog eene kerk, ten Z. van het dorp Wokan, zijnde een schoon en sterk opgemetseld gebouw, en ofschoon er deuren en vensters aan ontbreken, is het overigens in vrij goeden staat en zindelijk gehouden. Aan beide zijden, bij het inkomen, zijn banken met lessenaars geplaatst voor de mannen, en in het midden voor de vrouwen eene menigte stoelen, die zeer ouderwetsch uitgesneden en zeker anderhalve eeuw oud zijn. Hier en daar ligt eene enkele zerk, waarvan het opschrift onleesbaar is geworden. De lijken der bewoners worden thans niet meer in of bij dit kerkgebouw ter aarde besteld, maar op een kerkhof, een goed eind weegs ten N. O. van de kerk gelegen. Dit nieuwe kerkhof is omheind en de grafsteden zijn allen op onderscheidene wijze versierd. Het mag als een prijzenswaardig bewijs van de goede gezindheid dezer bevolking aangemerkt worden, dat men er onderscheidene grafsteden van voormalige hier overledene ambtenaren van het Nederlandsche bestuur aantreft, welke, even zorgvuldig als de graven hunner eigene voorouders en volkshoofden, in orde worden gehouden.

WOKAN, d. in Oost-Indië, op het Moluksche eil. Wokan, aan de Westkust.

Bij dit d. liggen het fortje en de Hervormde kerk. Zie het vorige art.

Iets ten Noorden van het dorp woonden in der tijd eenige Mohammedanen, door onderlinge onlusten uit het dorp verdreven. Deze zijn thans onderworpen aan het gezag der Christenen, met welke zij in zeer goede verstandhouding leven.

WOLBERHOFF, geh. in de heerl. Beaufort, grooth. Luxemburg, zw., arr. en 4 u. Z. O. van Diekirch, kant. 1½ u. Z. W. van Echternach, gem. Consdorff; met 5 h. en 30 inw.

WOLBERS, hofstede in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. $\circ$ $2\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Groningen*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Zuidhorn*, 8 min. N. van *Noordhorn*, waartoe het behoort.

WOLBOOMSVEEN, heideveld in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, gedeeltelijk gem. *Aalten*, gedeeltelijk gem. *Lichtenvoorde*, en voor een zeer klein gedeelte gem. *Wisch*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Aalten*, en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Lichtenvoorde*, $2\frac{1}{2}$ u. O. van *Ter-Borg*.

Van dit heideveld liggen 620 bund. onder *Aalten* en slechts 2 bund. onder *Wisch*.

WOLBRANDTSKERCK, voorm. amb. en d. in den *Groot-Zuidhollandsche-waard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **WOLFRANTSKERCK**.

WOLD (HET), naam, waarmede veeltijds wordt aangeduid het d. *Ruinerwold*, in de heerl. *Ruinen*, prov. *Drenthe*. Zie **RUISEWOLD**.

WOLD (HET), buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 6 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. N. van *Wageningen*, gem. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Ede*, onder *Lunteren*; met 93 h. en 600 av.

WOLD (HET), geh. in het graafs. *Zutphen*, heerl. *Breda*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 8 u. Z. O. van *Zutphen*, kant., gem. en O. Z. O. 2 u. van *Aalten*, en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Breda*, waartoe het kerkelijk behoort.

WOLDBEEK (DE) of **WOLD-ÅA**, riv., prov. *Drenthe*. Zie **ÅA (WOL)**.

WOLDBERG (DE), berg op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. *Doornspijk*.

WOLDBERG, aanzienlijke heuvel in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie **HIDDINKERBERG**.

WOLDDIJK (HET) of **HET LANGDIEP**, water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, dat, met onderscheidene takken en kronkelingen in de gem. *Narum* ontstaat, en, na, met eene noordoostelijke rigting eerst die gem. te hebben doorgelopen, in eene oostelijke strekking, de grensscheiding tusschen haar en *Grootegast* vormt; voorts, noordwaartschietende, eerst de grensscheiding tusschen *Grootegast* en de gem. *de Leek*, vervolgens tusschen *Grootegast* en *Olderkerk* uitmaakt, en eindelijk, bij de *Gaarkenken*, door een verlaat, in het *Hoendiep* of de trekvaart van *Groningen* naar *Leeuwarden* uitloopt.

WOLDDIJK (DE), dijk in *Hunsingo*, prov. *Groningen*, gem. *Ede*.

Deze dijk begint bij de *Noorder-Hoggebrug*; loopt op $\frac{1}{2}$ u. afstand van de kerk van *Noordwolde*, voorbij den *Monnikenweg*, naar *Weterdijkshorn*, waar hij eene oostwaardsche rigting aannemt. Lang de oostzijde van dezen weg lagen voormaals tusschen den *Monnikenweg* ten Zuiden en den *Oudendijk* ten Noorden, de burgen *Tedema*, *de Poel*, *Alma*, *Folkerda* en *Sijgers*.

WOLDDIJK (DE), grooten weg, welke in het lange loopt door het d. *Ruinerwold*, heerl. *Ruinen*, prov. *Drenthe*. Zie **RUISEWOLD**.

WOLDE, de landstreek of het praedium, prov. *Groningen*, bij den bekenden brief van 1040, bekend onder den naam van *Goo-en-Wolde*, *Goo-en-Wolbrer* en nu alleen *Goozer*. Zie dat woord.

WOLDE (TER-), d. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **TERWOLDE**.

WOLDENBURG, ook wel **HET HUIS-TE-NETTERDEN** genoemd, een heerenhuis in het graafs. *Bergk*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 8 u. Z. van *Zutphen*, kant. en 5 u. Z. W. van *Ter-Borg*, gem. *Bergk*, 1 u. Z. O. van 's *Heerenberg*, in het d. *Netterden*.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men een klein buisje, mede genaamd **WOLDENBURG**, waarop de heerlijke regten van het

hierboven vermelde gesloopte huis zijn overgegaan en hetwelk, met de daartoe behorende gronden, beslaande eene oppervlakte van 4 bund. 10 v. r., thans in eigendom bezeten wordt door den Heer J. T. KROES, woonachtig te Netterden.

WOLDENDORP, oudtijds WOLDMANNENDORP (WOLDMANNA-TROOP), d. in het *Oldambt*, prov. *Groningen*, arr. en 4 u. N. van *Winschoten*, kant. en 4 u. N. O. van *Zuidbroek*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Terminien*, aan den Dollart. Men telt er in de kom van het dorp 65 h. en 370 inw. en met de geh. de *Schaus*, *Binnen-Ao*, *Huiningaweer*, *Zomerdijk*, *Lesterhuis* en *Heermen* 103 h. en 600 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook heeft men er eenen korenmolen.

Uit den ouden naam WOLDMANSDORP zou men moeten afleiden, dat hier voorheen een bosch gestaan had, doch sedert de inbraak van den Dollart heeft dit dorp weinig boschrijks. Lange den zeedijk bestaat de bodem thans uit eene dunne laag zware klei, waaronder men knik aantreft: ook vindt men onder dit dorp roodoorn.

De inw., die allen Herv. zijn, onder welke ongeveer 60 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Winschoten*, ring van *Midwolde*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest zekere HENRICUS, die in de vierde week zijner bediening is overleden. Van het jaar 1606, heeft WOLDENDORP echter geen eigen Leeraar gehad, tot dat in het jaar 1623 het Synode goed vond te verzoeken, dat die plaats weder van eenen bekwamen Predikant mogt worden voorzien, waarop hier kwam JOHANNES WARHOLDS, die in het jaar 1637 overleed. Het beroep geschiedt door Collatoren, Stemgeregtigden en den Kerkeraad.

De muren van de kerk, die vóór de Reformatie aan den H. Petrus was toegewijd, zijn, even als die van den toren, ongemeen dik. Het schijnt dat de kerk aan de zijde van het koor verkleind en ingekort is. Thans is het een regthoekig gebouw, met eenen stompen toren, in welken eene klok van het jaar 1479 hangt. In het jaar 1833 hebben eenige leden dezer gemeente naar vermogen hunne giften bijgedragen; om kerk en predikantwoning te laten herstellen. Uit het fonds voor de noodlijdende kerken is mede hiertoe 500 gulden gegeven. Op het kerkhof rust het lijk van eenen onrustigen stichter eener nieuwe Doopsgezinde sekte, zijnde een onderdeel der Vlamingers en elfs van de allerijinsten, namelijk: UKO WALLIS, een boer van Noordroek afkomstig, welke in Oost-Friesland overleed, doch hier in 1651 egraven werd.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 60 leerlingen bezocht.

De HUNINGA's hebben voortijds onder dit dorp gewoond, van daar e benaming van Huininga-Weer. Men ziet hier nog een oude rafzerk van deze aanzienlijke familie.

Dit dorp werd in Januarij 1884 door het Staatsche krijgsvolk aan den gelegd.

WOLDENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonserael*. Zie WONS.

WOLDER, naam, welken de inwoners geven aan het d. WILAS, het graafs. *Vroenhoven*, prov. *Limburg*. Zie WILAS.

WOLDER-AA, riv. in *Drenthe*. Zie AA (WOLD-).

WOLDEREN, naam, welken men in de wandeling geeft aan het WAALRE, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Kempenland*, ov. *Noord-Brabant*. Zie WAALRE.

WOLDERKUM, oude naam van de st. **Worrum**, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie **Worrum**.

WOLDMÄNNENDORP, oude naam van het d. **Woldendorp**, d. is het **Oldambt**, prov. *Groningen*. Zie **Woldendorp**.

WOLDMEER (HET), meer in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, tusschen het **Meethuizer-meer** en het **Opwierder-meer**.

WOLD-OLDAMBT (HET), het zuidelijkste gedeelte van het **Oldambt**, prov. *Groningen*, oudtijds aldus genaamd, omdat het met veerhout bezet was. Zie **Oldambt**.

WOLSEND, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wynbriiteradeel*. Zie **Woussend**.

WOLDSTREEK, gedeelte van *Fivelgo*, prov. *Groningen*. Zie **Duurswolde**.

WOLDTIL (DE), brug in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, gem. a ½ u. Z. van *Noorddijk*, bij **Ruischerbrug**, in den **Woldweg**, over de **Harksteder schipsloot**. Deze til is voor eenige jaren door een steenbruggetje of boogje vervangen.

Over de verdeeling van den **Woldweg**, tusschen de zeven kerken van **Duurswolde** en het onderhoud van den **Woldtil**, is eene wilsake gemaakt, vervat in een proces-verbaal der Heeren Hoofdmannen van den 20 Mei 1619.

WOLDTIL (DE), voorm. brug in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. en 10 min. N. van *Hoogkerk*, in den weg tusschen het dorp en **Leegkerk**, over de **Clijve**, welke in het jaar 1517 nog aanwezig was, doch thans niet meer bestaat.

Over de kosten van onderhoud van die brug bestaat eene uitspraak van eenige Heeren Zijvesten, van den 10 December 1617.

WOLDTIL (DE), boerenplaats in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, arr. en 1 u. W. van *Groningen*, kant. en 2 u. Z. ten O. van *Zuidhorn*, gem. en 10 min. N. van *Hoogkerk*.

Deze boerderij ontleent zijnen naam van eene nabij gelegen hebbende brug. Zie het vorig art.

Zij beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 8 bund. 88 y. r. 70 v. ell., en wordt in eigendom bezeten, door de weduwe **R. K. Woltil** (1), woonachtig te **Hoogkerk**.

WOLDVBEEN, geh. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **Walderveen**.

WOLDWEG (DE), weg in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, gem. *Noorddijk*, in eene Westelijke rigting, loopende van de **Klapbrug** te **Ooster-Hoogebrug** naar en tot aan den **Ruischerbrug**. Zie voorts over deze weg hierboven het art. **Woldtil**, brug in het *Gooregt*.

WOLDWEG (DE NIEUWE-), weg op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. *Doornspijk*, in *Oosterwolde*, in een noordoostelijke rigting, loopende van **Elburg** naar den winterdijk te **Oosterwolde**.

WOLDWEG (DE OUDE-), weg op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, in *Oosterwolde*, gem. *Doornspijk*, in eene Westelijke rigting, loopende van **Kampen** naar de **Zandweg**.

WOLD-ZIJLVEST (HET), zijlvest in *Fivelgo*, prov. *Groningen*, uitstrekking over de landen onder **Siddeburen**, **Hellum** en **Schildwolde**, welke het bijzonder voorrecht genieten, van door de sluisen de

(1) Bij het aannemen van geslachtenamen, is de naam **Woldtil** aangenomen in die plaats, waarop die familie woonde.

drie uitstijlen aan de Delf, of eigenlijk door de, in 1412, reeds toege-
damde Slochterzijl aldaar, uit te wateren, zonder er schot voor te be-
talen. Elk dorp heeft zijne eigene schepperij en eenen Schepper. De
landen, daaronder begrepen, liggen binnen den Ritserdijk, tot bij het
Schaaphok ten Westen, en van daar binnen den Graauwendijk, tot
aan het zijlregt van Olinge en het Damster-hamrik ten Noorden, het
Oostwolder-zijlvest ten Oosten en de Sijp ten Zuiden, Het Oldambt,
het Slochter- en het Dorpster-zijlvest palen er aan. De straks opge-
noemde vergunning berust op eene *compromissoriale uitspraak van*
Borgemeesteren, Raedt en Hoetsman in Groningen, en de gemeene
Rechters van Hunsingeland en Fivelingeland enz. van den jare 1412
des Wondags na den Zondag Judic.

Voormaals onderhield dit zijlvest met Appingedam twee stijen te Ap-
pingedam en Garreweer, doch welke thans niet meer bestaan. De uit-
watering van het zijlvest heeft nu alleen plaats door het kanaal de
Groeve, welke het Schildmeer met het Damsterdiep verbindt. Onder
het Wold-zijlvest, telt men thans 12 watermolens. Het geheel zijl-
vest is onder dat gemaal begrepen.

WOLF, voorn. naam van eene hofstede in het *Gooregt*, prov.
Groningen, arr., kant. en 1 u. Z. Z. O. van *Groningen*, gem. en
10 min. N. van *Haren*; welke op sommige kaarten als een geh. wordt
aangegeven.

WOLF, hofstede in *Westerwolds*, prov. *Groningen*, arr., kant. en
2 u. Z. van *Winschoten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Wedde*.

WOLFAARTSDIJK, eil. en gem., prov. *Zeeland*. Zie WOLFHAARTSDIJK.

WOLFBRANTSKERCK of WOLBRANDTSKERCK, voorn. amb. in den
Zuidhollandsche-waard, prov. *Zuid-Holland*.

Het lag aan de oostzijde van den Dubbel, paalde N. aan het amb.
van Dubbeldam, O. aan het amb. van de Nesse, Z. aan de Oude-
Maas, W. aan den Dubbel.

Het in dit amb. gelegen dorp van den zelfden naam was een der
72 dorpen, die bij den waterfloed van 18 November 1421 verdronken
en was onder de 34, die sedert niet weder boven gekomen zijn.

WOLFEREN, heerl. in de *Over-Betsuwe*, prov. *Gelderland*, distr.
en arr. *Nijmegen*, kant. *Elst*, gam. *Loenen-en-Wolferen*; palende N.
aan *Hervelt*, O. aan *Loenen*, Z. aan de *Waal*, W. aan *Andelst*.

Deze heerl. bevat niets dan de buurs. *Wolferen*; beslaat eene op-
pervlakte, volgens het kadaster, van 64 bund. 80 v. r. 80 v. ell. be-
astbaar land; telt 3 h., bewoond door 3 huisgez., uitmakende eene be-
volking van ruim 20 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw.

De R. K., die er ruim 15 in getal zijn, parochiëren te *Hervelt*. —
De 6 Herv., die er wonen, behooren tot de gem. van *Hervelt*. — Men
weet in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs
te *Hervelt*.

Deze voorn. afzonderlijke heerl. is sedert onbeugelijke jaren met
Loenen vereenigd; maakt alzoo een gedeelte van de heerl. *Loenen-en-*
Wolferen uit, welke in eigendom bezeten wordt door Jonkhear
AN CAROL WILLEM FABRICIUS VAN LELJENBURG, woonachtig te *Amsterdam*.

De buurs. *WOLFEREN* of *WOLVEREN*, ligt 2 u. W. ten N. van *Nijme-*
gen, 2 u. Z. W. van *Elst*, 10 min. N. W. van *Loenen*.

Voorheen stond hier een oud kasteel, het *Huis-te-Wolferen* ge-
ceten. Zie hieronder.

WOLFBRËN, pold. in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*.
16 WOLFBRËN.

WOLFEREN (HOOG-), huurs. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie **WOLFHEES (HOOG-)**.

WOLFEREN (HET HUIS-TE-), voorm. adell. h. in de *Oever-Beemte*, prov. *Gelderland*, distr., arr. en 2 u. W. ten N. van *Nijmegen*, kant. en 2 u. Z. W. van *Elst*, gem. *Loenen-en-Wolferen*. 10 min. N. W. van het geh. *Wolferen*.

Ter plaatse, waar het geslaan heeft, ziet men thans eene boereswoning. De daartoe behoord hebbende gronden, bestaande eene oppervlakte van 64 bund 80 v. r. 80 v. ell., worden in eigendom bezeten door *Joakim Jan Carel Willem Fabricius van Leijenburg*, woonachtig te Amsterdam.

WOLFEREN (LAAG-), huurs. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie **WOLFHEES**.

WOLFERSCHEN DIJK (DE NIEUWE-), dijk van den *Abblaarwaard*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **WOLFERSCHEN-DIJK (DE NIEUWE-)**.

WOLFERTSDIJK, eil. en gem., prov. *Zeeland*. Zie **WOLFERTSDIJK**.

WOLFERTS-POLDER, voorm. pold. in het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*, ten Z. van den *Nieuw-Borssele-polder*, waarschijnlijk in het jaar 1616 of ten minste weinige jaren later bedijkt. De ingelanden van *Borssele* hadden gedurig oneenigheden met de ingelanden van den **WOLFERTS-POLDER**, tot dat, na herhaalde grondbraken, in het jaar 1718, deze laatste verloren werd.

WOLFHAG of **WOLFENHAG**, geh. in het *Land-van-'s Hertogenburch* prov. *Limburg*, arr. en 8 u. O. ten Z. van *Maastriecht*, 2 u. O. T. O. van *Gulpen*, gem. *Vaals*.

WOLFHAGEN, geh. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. W. van *Maastriecht*, kant. en 1 u. N. van *Sittard*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Schinnen*; met 25 h. en ruim 110 inw.

WOLFHEES of **WOLFHEZE**, landg. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*, arr. en 2 u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en $\frac{2}{4}$ u. N. O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. O. van *Rensum*, 1 u. N. W. van *Oosterbeek*.

Dit landgoed moet reeds vroeger dan de veertiende eeuw zijn bekend geweest. Immers vindt men, in eene rekening van het jaar 1353 van de tienden der nieuw aangemaakte landen te **WOLFHEES** gemaakt. Het was reeds sinds verscheidene eeuwen een eigendom van de balie der *Duitsche orde* te *Utrecht*, die haar van den *hertog Montfoort* ten leen hield, en misschien reeds voor lang weder in erfpacht uitgegeven had, toen de eigenaar der heerlijkheid *Doorwerth* haar in het jaar 1726 aankocht. Sedert is **WOLFHEES** te gelijk met *Doorwerth* nit het geslacht van *Aldenburg* in dat van *Barnet* overgegaan en door de verschillende Heeren dier heerlijkheid in erfpacht bezeten. Het bestaat eene uitgestrektheid gronds van bijna 400 bund., waaronder 324 bund. heideveld en een bosch van 60 bund. Tot op onze dagen verbonden deze plaats, in zekere lasten en rechten, die daaraan verbonden waren, een aanmerkelijk overblijfsel der leenstellige regering. Het was, namelijk, ingevolge die beruchte middeleeuwsche inrigtingen, dat, ook op de *Veluwe*, alle grondbezitters (de Edelen en de steden alleen uitgezonderd) den Graaf of Hertog zekere zoogenoemde gewone diensten (*servitia ordinaria*) te bezorgen hadden, als bij voorbeeld: het huisvesten van ruiters en knechten, de ponschatting, het maken van wegen en dijken, het voeren van graan in des Heeren schuren en diergelijke, vaak willekeurige of gelegde lasten, en zulks terwijl hunne goederen nog daarenboven met de Edelen en de steden in de buitengewone schattingen of bedendragt

moesten, van die gewone diensten nu waren de besitters der zoogenoemde wildfurstige goederen bevrijd, welke in geene andere lasten droegen, dan alleen in die, welke ook door de edelen en de steden betaald werden, echter waren zij daarentegen gehouden, om op des jagermeesters bevel, zelfs met verlating van ploeg en akker, kar en paard te doen volgen, ter vervoering van het vorstelijke jagtge-reedschap en van het gevangen grove wild; ook moesten zij, telkens na vier jaren, zekere belasting, onder den naam van ruimgeld bekend, betalen. Zulk een, van de gewone dienstbaarheid bevrijd, aanzienlijk wildfurstergoed was, onder weinig anderen, dit **WOLFHEES**, gelijk het ook in de voorregten en lasten, daaraan verbonden tot op onzen tijd toe gedeeld heeft.

Van den Utrechtschen weg leidt een dicht belommerd pad naar het huis van **WOLFHEES**, dat, hoewel thans tot eene landmanswoning ingerigt, in zijnen breeden voorgevel en hoog opgetrokken muren, zijne vorige bestemming tot eene aanzienlijke heerenhuizing niet onduidelijk vertoont. Van Doorwerth loopt thans een grindweg naar **WOLFHEES**, welke alzoo den straatweg van Utrecht op Arnhem doorsnijdt.

Het beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 568 bund. 67 v. r. 80 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer **JACQUES ADRIEN PROSPER, BARON VAN BRAKELL VAN DOORWERTH**, woonachtig op het kasteel Doorwerth.

WOLFHEES (HOOG-), buurs. op den *Veluwenszoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 1½ u. W. ten N. van *Arnhem*, kant. en 2 u. N. O. van *Wageningen*, gem. en 1 u. N. van *Doorwerth*; met 4 h. en 13 inw. — In de nabijheid is eene station van den Rijnspoorweg.

WOLFHEES (LAAG-), buurs. op den *Veluwenszoom*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 2 u. W. N. W. van *Arnhem*, kant. en 2½ u. N. O. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. O. van *Renssum*, 1 u. N. W. van *Oosterbeek*, waartoe zij kerkelijk behoort; met 4 h. en 13 inw. — In deze buurs. ligt mede het landg. *Wolfhees*. Zie dat woord.

WOLFHEES (LAAG-), landg. op den *Veluwenszoom*, prov. *Gelderland*. Zie **WOLFHEES**.

WOLFLINGEN, d. in het balj. van *Arlon*, meijerij van *Martelingen*, grooth. *Luxemburg*. Zie **WOLWELINGEN**.

WOLFOE, naam, welchen de negers geven aan de suikerplant. **KLEINHOOP**, in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie **KLEINHOOP**.

WOLFSBARGE, geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*. Zie **WOLFSBERGEN**.

WOLFSBERG, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peeland*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4 u. O. Z. O. van *Sindhooven*, kant., gem. en 10 min. Z. O. van *Asten*; met 50 h. en 280 inw.

WOLFSBERGEN of **WOLFSBARGE**, geh. in het *Gooregt*, prov. *Groningen*, arr. en 2½ u. O. ten Z. van *Groningen*, kant., gem. en 1 u. W. van *Hoogezand*, niet ver van *Kropswolde*, waartoe het kerkelijk behoort; met 20 h. en 200 inw.

Er was vroeger eene kapel opgerigt, ter eere van de **H. MARIA**, welke apfel eerlang eene buitengemeene vermaardheid verkreeg door de wonderen, welke de **H. Maagd** aldaar verrigtte. Bij een bulle van Bisschop **VIGBOLD**, van het jaar 1409, werd aan de bezoekers dezer plaats veer-g dagen afsaat toegekend. Zij was gesticht van wege de abbdij van **duard** en behoorde vroeger onder *Noord-Laren*, maar werd reeds in het jaar 1282 daarvan afgescheiden en vrij verklaard, waardoor aan

de kerk van Noord-Laren, door de abdij 200 steenen gegeven en de gebroekene omheiningen om genoemde kerk, hersteld werd. Het schijnt, dat, zelfs nog lang na de Kerkhervorming, de Maria-verering aldaar werd aangehouden, althans in eene klacht van den Predikant te Kropwolde, in de klassikale vergadering, in het jaar 1641, wordt gezegd: dat op St. Jansdag die Vrouwe van Cropswolde noch beent word. Het kerkhof is er nog aanwezig.

WOLFSBERGEN (NOORD-), voorm. buitenpl. in *Gooiland*, prov. Noord-Holland, arr. en 8 u. Z. O. van Amsterdam, kant. en 1½ u. Z. van Naarden, gem. 's Graveland.

Dese buitenpl. is in het jaar 1817 gesloopt. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland en bosch. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van ongeveer 11 bund., worden in eigendom bezeten door de Heeren Liviart en Six, woonachtig te Amsterdam.

WOLFSBERGEN (ZUID-), voorm. buitenpl. in *Gooiland*, prov. Noord-Holland, arr. en 8 u. Z. O. van Amsterdam, kant. en 1½ u. Z. van Naarden, gem. 's Graveland.

Dese buitenpl. is in het jaar 1846 gesloopt. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans weiland en bosch. De daartoe behoord hebbende gronden, eene oppervlakte beslaande van ongeveer 17 bund., worden in eigendom bezeten door de Heeren, Provera en Hoozemans, woonachtig te 's Graveland, en Six wonende te Amsterdam.

WOLFSBOSCH, geh. in de soevereine heerl. *Gemert*, prov. Noord-Brabant, Derde distr., arr. en 8½ u. N. O. van Eindhoven, kant. en 2½ u. N. N. O. van Helmond, gem. en ½ u. O. N. O. van Gemert.

WOLFS-CAPOERICA, suikerplant. in *Nederlands-Guiana*, kol. Suriname, aan de *Perica-kreek*, ter linkerkant in het afvaren; palende bovenwaarts aan het verlaten Land-van-Nieuw-Timotibo, benedenwaarts aan de verl. suikerplant. de *Vrede*; 3601½ akk. groot, met 116 slaven. De Negers noemen haar *CAPORICA*.

WOLFSHAGEN, voorm. havez. in *Zalland*, prov. Overijssel, arr. kant. en 2 u. N. van Zwolle gem. *Zwollerkerkspjel*, ½ u. W. van Raasdijk in den *Polder-van-Mastenbroek*. Ter plaatse waar dit buit. gelegen had, ziet men thans een boeren-erf.

WOLFSHAAG, geh. in het *Land-van-'s Hertogenrade*, prov. Limburg. Zie *WOLFHAAG*.

WOLFSHEZE, landg. op den *Veluwezoom*, prov. Gelderland. Zie *WOLFHEES*.

WOLFSHOEK, ook genoemd *MESUWAARD*, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. Noord-Brabant, Tweede distr., arr. en 2½ u. W. van 's Hertogenbosch, kant. en 1½ u. O. van *Westerwijk*, gem. en ½ u. N. O. van Drunen, aan den *Klinkerweg*, tusschen Heusden en Drunen; met 23 h. en 177 inw. Daarbij staat de steenwindkorenmolen van den *Elshout*.

WOLFSHOEK (DE), woeste beide in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. Noord-Brabant, gem. *Woensdrecht-Hoogerheide-en-Hikelenoord*, halverwege en ten W. aan den straatweg tusschen Bergen-op-Zoom en Hoogerheide gelegen; op sommige kaarten als een pld. aangeeteekend.

WOLFSIJVER, steenplaats in *Nederlands-Guiana*, kol. Suriname, aan de *Perica-kreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. *Nieuwe-Timotibo*, benedenwaarts aan de militairen hoofdpost *Belair*; met 16 slaven.

WOLFSKAMER (DE), plaats op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 20 min. O. van *Doornspijk*, waaromtrent men den hier algemeen bekenden grooten steen aantreft, welke den naam draagt van den **EERSTE KRUIZEN PINKEN**.

WOLFSKAMER (DE), plaats in de duinen, op de *Over-Veluwe*, prov. *Gelderland*, gem. en 1 u. Z. van *Oldebroek*, in de buurs. *Milligen*.

WOLFSKUILEN (DE), heuvels in het dingspil *Zuidenveld*, prov. *Drenthe*, $\frac{1}{2}$ u. W. van *Gees*, gem. *Oosterheeselen*.

WOLFSLAAR (GROOT-), buit. in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Breda*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende bouwhoeve en verdere gronden, eene oppervlakte van 24 bund. 93 v. r. 1 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer **FREDRIK VAN MATTEBUNCH**, Oud-Hoofd-Inspecteur der Belastingen. Het thans bestaande heerenhuis is door den tegenwoordigen eigenaar gesticht.

WOLFSLAAR (KLEIN-), hofstede in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Breda*, kant. en 20 min. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*.

Deze hofstede wordt in eigendom bezeten door den Heer **JAN DE VRIES**, woonachtig te *Breda*.

WOLFSMUHLE, molen in de heerl. *Berburg*, grooth. *Luxemburg*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Luxemburg*, kant., kw. en $1\frac{1}{4}$ u. N. O. van *Grevenmacher*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Merttert*, onder *Wasserbillig*, waartoe de bewoners kerkelijk behooren.

WOLFSMUHLE, molen in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, arr. en 4 u. O. ten Z. van *Diekirch*, kant. en gem. *Echternach*.

WOLFSMUHLE, molen in de heerl. *Roussy*, grooth. *Luxemburg*, kw. en $5\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Grevenmacher*, arr. en 4 u. Z. O. van *Luxemburg*, kant. en $1\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Remich*, gem. *Mondorff*, onder *Bllingen*.

WOLFSNEST, geh. in de *Langestraat*, prov. *Noord-Brabant*, arr. en 4 u. W. Z. W. van 's *Hertogenbosch*, kant. en 1 u. W. van *Waalwijk*, gem. *Capelle*.

WOLFSNEST (DE), voorm. kast. b., prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., arr. en 4 u. O. Z. O. van *Eindhoven*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Asten*, gem. en 10 min. N. W. van de oude kerk van *Someren*, in het geh. *Slieven*.

Het oude kast., hetwelk binnen de grachten eene oppervlakte besloeg van 93 v. r. 50 v. ell., is vroeger gesloopt. De tegenwoordige eigenaar heeft de neerhuizing mede doen afbreken en de stalling, een oud gebouw tot eene nette boerenwoning ingerigt, in welks gevel men met ijzeren ankers het jaartal 1682 leest.

WOLFSWAARD, ook wel **WOLFSWERT** en **WOLFSWAERD**, voorm. hooge heerl. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. en gem. *Wageningen*; palende N. aan het Havenkanaal en de Uiterwaarden, O. aan de Uiterwaarden, Z. aan den Rijn, W. aan het havenkanaal en den Rijn.

Reeds in het jaar 1384 heeft **DIJK DOTS VAN AVERAETE** de heerl. **WOLFSWERT**, metten *Gerichte Hooge ende Laage in den karspele van Wageningen*, van **FLORENTIUS VAN WEVELINKHOVEN**, den vijfzigsten Bisschop van Utrecht ten leenregt, in verley, ontvangen. Hij wordt genoemd des Bisschops *Borchman*, die haar als een *borckleen* van het

huis Ter-Horst, gelegen onder Rhonen, houdende was. De voorschreven heerl. is met den hoogen en lagen gerichte in de jaren 1413, 1417 en 1419 weder in dier voege ter leen ontvangen. In 1427 heeft HENDRIK, Heer van Homoet en *Pisck*, de WOLFSWAARD, met alle zijner reglen en toebehooren te water en te lande, met de *groffe en smalle tienden en de hooge en lage heerlijkheid* verkocht aan GUSSART PIER VAN BREST. Deze laatste werd in 1428 door ZWEDER VAN CULENBORGH, den twee en vijftigsten Bisschop van Utrecht, en in het jaar 1431 door RUDOLPH VAN DIEPHOLT, den drie en vijftigsten Bisschop, verleid met de WOLFSWAARD met den *gerichte hooge ende laage*, en zijne nakomelingen zijn achtervolgens in de jaren 1443, 1489, 1495 en 1500 door de Bisschoppen van Utrecht daarmede beleend geworden. In 1671 heeft HENDRIK PISCK de heerl. WOLFSWAARD verkocht aan RUDOLPH VAN OUBRECKEN, Gedeputeerde der Vergadering van de Staten-Generaal en Extraordinaris Envoyé van den Staat bij de Zwitsersche kantons en des Hertog van Savoyen enz., wiens dochter ADRIANA CLARA VAN OUBRECKEN gehuwd in 1697 met JOHANN MAURITZ BARON VAN PASTY, Heer van *Wageningen* en *Kaldenbach*, Geheime-regeringsraad van Z. M. den Koning van Pruisen, de heerlijkheid aan het geslacht VAN PASTY bragt.

De heerl. WOLFSWAARD strekte zich aan de overzijde van den Rijn, alwaar, in het laatst der vorige eeuw op eene weide, de *Kaasweg* genaamd, nog een justitiepaal stond, aanwijzende dat daar een heere rechtsgebied was en daardoor bewaard werd. Vroeger was hier een heere kasteeltje of spijker, het Huis-te-Wolfsward genaamd en een klein voorhuis; beide zijn echter in het begin dezer eeuw afgebroken en in de plaats daarvan het tegenwoordige veerhuis gebouwd, dat het eenige huis onder WOLFSWAARD is. Het ligt aan den Rijn, waar een veer voor voetgangers heeft, het Kleine-veer, ook wel *Poldersten-veer* genaamd, in den pold. *Wolfsward*, en is vrij van polderlasten, doch daarentegen verplicht den dam van het gezegde veer naar Wageningen te onderhouden, op eene hoogte van 4,811 Ned. el. in de haven. Dit veerhuis, met de daarom liggende gronden, eene oppervlakte beslaande van 32 bund. 14 v. r., behoort aan den Heer Baron VAN PALLINDY VAN BARLHAM, wonende op den huize *Keppel*.

WOLFSWAARD, adell. h. in het ambt van *Beest-en-Renooy*, prov. *Gelderland*, *Nederdistrikt*, arr. en 4 u. W. van *Tiel*, kant. en 2 u. Z. van *Culenburg*, gem. *Beest*. Dit adell. h. is een hecht, sterk en sierlijk gebouw.

WOLFSWAARD (DE) OF TROOSTER-POLDER, pold. op de *Neder-Polder*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. *Arnhem*, kant. en 6 u. W. van *Wageningen*; gedeeltelijk in de heerl. *Wolfsward*, palende N. aan het Havenkanaal en Uiterwaarden, O. aan de Uiterwaarden, Z. aan de rivier den Rijn, W. aan het Havenkanaal.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1 bund. 41 v. r. 50 v. ell., daarin staat één zeer aanzienlijk huis, waar de pachter van het daar bestaande veer over den Rijn, op Lakemans woont, en wordt door twee sluizen, op de haven en vervolgens op de Rijn, van het overtollige water ontlast.

WOLFSWINKEL, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, prov. *Noord-Brabant*, *Eerste* distr., arr. en 4½ u. Z. van 's Hertogenbosch, kant. en 2½ u. Z. W. van *Veghel*, gem. en 1 u. ten Z. Z. O. van *St. Oedenrode*, aan den *Dommel*.

Hier staat een olie- en volmolen op gemelde riv., waarom dit geh. op de oude kaarten veel onder den naam van WINKELBOLLEN voorkomt. De

molen werd, bij eenen aanval der Franschen in 1794, door de Engelschen in de asch gelegd, doch is in 1800 weder opgebouwd.

In dit geh. heeft de Hannoversche Generaal von WALMODEN, in September van het jaar 1794, eenige dagen zijn hoofdkwartier gehouden; ook werd hier, in die zelfde maand, de broeder van den Hannoverschen Generaal-Majoor Baron von LUSSEAN, door de Franschen krijgsgevangen gemaakt.

WOLKEN-EILAND, eil. in *Oost-Indië*, in de *Indische-Zee*. Zie *Mega*.

WOLLEFOPPE-POLDER, pold. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Rotterdam*, kant. *Hillegersberg*, gedeeltelijk gem. *Hillegersberg-en-Rotteban*, gedeeltelijk gem. *Nieuwerkerk-op-den-IJssel*, gedeeltelijk gem. *Cappelle-en-het-Slot-te-Cappelle-op-den-IJssel*; palende N. aan den Eendrachtspolder, O. aan den Groot-Zuidplas-en-den-Achter-Esse-polder, Z. O. aan den Blaardorper-polder, den Hoogdorps-polder en den Middelmolens-polder, Z. aan den Ketensche-polder, Z. W. aan Klein-Ommoorden- W. aan den Ommoordsche-polder.

Deze pold., bestaande grootendeels uit uitgeveende plassen, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 48½ bund., waarvan, onder *Nieuwerkerk-op-den-IJssel*, 31 bund. 80 v. r. Hij wordt door eene molen van het overtollige water ontlast. Het land ligt 2.01 ell. beneden A. P.

WOLLEGAAST (DE), buurtje, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, arr. en 3 u. Z. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. van *de Lemmer*, ½ u. ten N. O. van *Tjerkgaast*, waartoe het behoort, op eenen zandigen heuvel, aan den rijweg van Sloten naar de Joure.

WOLLEPLAAT of **NOORDLAND**, plaat in den mond der *Ooster-Schelde*, tusschen het Middelgat en de Roompot.

WOLLINGHUIZEN, ook **WELLINGHUIZEN** gespeld, geh. in *Westerwolde*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 1 u. Z. Z. W. van *Winschoten*, gem. *Flagtwedde*.

WOLPHAARSDIJK, ook **WOLPFAARTSDIJK**, **WOLFAARTSDIJK**, **WOLFAARTSDIJK**, **WOLPERSDIJK** en **WOLVERTSDIJK** gespeld, oudtijds het vijfde eiland van *Zeeland*, Bewesten *Schelde*; thans door de bedijking van den *Wilhelmina-polder* en den *Perponcher-polder* geheel met *Zuid-Beveland* vereenigd.

Wanneer dit eiland bedijkt is geworden kan men niet zeggen. De kronijkschrijvers brengen dit tot het jaar 800 a 850. Hetgeen vrij onbestemd is en nagenoeg het zelfde zegt, als dat zij het niet weten. Zeker is het, dat het land destijds reeds bewoners had; want in het jongste gedeelte van het dus genoemde *Oud-Wolphaarsdijk*, dat is in den *Oosterlandsche-polder*, ten jare 1370 herdijkt, wordt thans een vliedberg afgegraven, gelegen op de Tol- of Torenweide in den *Papenhoek*, en uit dezen is, onder meer andere voorwerpen (te weten: kalksteen, fragmenten kwarts, zandsteen, schiefer, kalksteen en krijt, Ismede beenderen van dieren, vogelen en visschen), ook te voorschijn gekomen een Germaansche werpbal, hoedanige er velen te *Katwijk* gevonden zijn een aantal potscherven, die het zelfde karakter dragen als het gevondene te *Wijk-bij-Duurstede*, en, onder meer verroest ijzerwerk, ook nog een stuk van eenen ijzeren priem door oudheidkenners gehouden voor een gereedschap, dat weleer toebehoorde aan eenen aluden Frankischen vellenbewerker, schoen- of kleedermaker. In dien elfden polder werd in 1822, op 27 palm. diepte, van onder de *derrieraag*, opgedolven een nog gave. maar geheel doorroeste, ijzeren hamer met eenen langen steel, die al mede naar lang vervlogen eeuwen terug wijst.

Men verhaalt verder, dat het eiland, eerst omtrent het jaar 1288, met den naam van **WOLPHAARSDIJK** is vernoemd geworden. Ook dit is niet juist; want, zoo het vroeger bestaan heeft, zal het ook wel vroeger eenen naam hebben gehad, en daar er nu geen andere voor wordt in de plaats gegeven, mogen wij het er voor houden, dat **WOLPHAARSDIJK** de eigenlijke, eerste en oorspronkelijke naam is. Er is ook niet oneigenaardigs in. **FULFHARD**, **WOLFAART**, is eene aloude Angelsaksische, Friesche en Zeeuwsche naam, die van de vijfde eeuw af wordt aange troffen, en zeker nog wel ouder zal zijn. Dat **Vader STORA** (1) in den **Watervloed van 1287** zegt:

Al Zeelant verdranc sekerlike Sonder Walchren en Wolfaertgdike.

bewijst alleen, dat die naam reeds toen algemeen in zwang was. Dit blijkt al mede uit een charter van **Graaf Floats V d.d. 29 Mei 1270**, waarbij hij eenige, door overlijden aan hem vervallene, **Officia in Wolphaardsdike** aan eenen nieuwen leenman opdraagt. Ook hadden de **Wolphaardsdijksche ambachten** iets eigenaardigs. Zij waren destijds reeds gemeene ambachten, die door allen gezamenlijk beseten werden, be zeer sommigen zich naar de ambachten meer bepaald vernoemden, het geen het waarschijnlijk maakt, dat het geheel allereerst was in het bezit van één persoon, wiens afstammelingen of erven de bezitting in haar geheel lieten, maar de opbrengst naar gelang van ieders aanspraken deelden.

Sabbinge was het hoofdambacht en lag in het midden. Wij weten van, dat het in het begin der dertiende eeuw reeds bestond en in aanzien was; want **GILLIS VAN SABBINGE** komt in de brieven van 1208 to 1213 bij herhaling onder de Edelen voor. Het had, volgens de gemeinrekening van 1552, eenen omvang van 1450 gemeten. Thans tot de **Oud-Sabbinge-polder** nog geen 316 gemeten, maar tot het ambacht behooren, behalve het **Zuiderland** en de **Nieuw-Sabbinge-polder**, ook nog gedeelten van het **Westerland** en het **Oosterland**. De noordelijke verliezen zijn nog niet herwonnen. In **Ost-Sabbinge** vindt men nog het dorp van dien naam, ook wel het **Oudedorp** geheeten, waar voorheen meer Edelen hunne woningen hadden, rondom eene vrij aanzienlijke kerk, welke overblijfselen, thans geheel opgeruimd, staan afgebeeld in den **Zeeuwschen Volksman** voor 1837; terwijl op weinige schreden afstands zich het **Huis-1e-Sabbinge** verhiel, waarvan het overschot thans tot eene boerenkastelede is ingerigt. Vergelijk voorts het art. **SABBINGE** en het daar gezegde, aangaande het wapen.

Oostkerke lag, blijkens den naam, ten O. van **Sabbinge**. **Ridder GILLIS VAN OOSTKERKE**, komt in 1518 voor. Het ambacht was in 1522 groot 880 gemeten, maar ging weinige jaren later verloren, en bleef drijvende tot in 1570; toen een gedeelte er van herwonnen werd in den **Opsterlandschen-polder**, groot 915 gemeten, van welke over wel slechts 642 tot **Oostkerke** behoorden. Het strekt zich van den **Helleweelschen weg** (2) oostwaarts op uit tot tegen de grens van

(1) Boek IV, vs. 521 en 522.

(2) Op de kaarten van **HATTINGA** van den molen af noordwaarts loopende. De molen staat ten W. van strakgenoemden **Papenhoek**. Vergelijk **J. AB URSCH** **DEERSELHUIS**, *Godsdienstloos der Aloude Zeelanders*, bl. 13.

Tlondersdijk en bevat voorts de ten Z. aanpalende gronden. Het bijzonder wapen van Oostkerke bestond uit drie wasende manen van zilver, op een veld van azuur. In den zuidtijken hoek van den Oosterlandschepolder, vindt men, sedert het laatste gedeelte van de zestiende eeuw, het tegenwoordige dorp OOSTKERKE. Zie dat art.

Westkerke lag ten W. van Sabbinge. Het bevatte in 1332 in het geheel 1447 gemeten, en nog 600, die onder den naam van *Muden* verantwoord werden, onder welken naam zich ook sommige Edelen onderscheidden, zooals WILLEM GILLISE, VAN DEN MUDEN, die in 1290 in aanzien was. Welligt deden zij het niet naar het hoofdambacht, omdat er te dier tijde reeds eene familie bestond, die zich VAN DER WESTKERKE noemde, naar het dorp van dien naam bij Scherpenisse. Dat er evenwel ook hier eene kerk stond, blijkt nog ten overvloede uit een charter van 1316, waarin gesproken wordt van JAN RUTGERS, *Pape van der Westkerke in Wolphaardsdijk*. Bij die kerk stond een dorp, en vermits nu, in zeker gedeelte van den tegenwoordigen Westerlandschepolder, een streek gronds is; van ongeveer 100 roeden lengte en 60 breedte, waar men overal oude fundamenten en ook doodkisten heeft aangetroffen, zoo is het allerwaarschijnlijkst, dat aldaar het d. Westkerke heeft bestaan. Het ambacht is, behalve het daartoe behorende zuidelijke gedeelte van den Westerlandschepolder en den Westkerkepolder, geheel verloren. Het zelfde geldt Muden, het strakgenoemde gedeelte van dit ambacht, hetwelk zijne naam kan ontleend hebben van zijne ligging, juist aan de monden van het Schenge, de Zuidvliet, de Wijdvliet, de Arne en het Sloe. Men noemde het ook de Piet, welke naam nog aan de meest westelijke punt van den Westkerkepolder wordt gegeven. Men geeft er verschillende beschrijvingen van. RYKERSSONEN noemt het een groot dorp of steden, met kasteel en haven; SMALLEGANGE daarentegen, schetst het enkel als een burg. Indien de vele overblijfselen van zware gebouwen, welke nog in het jaar 1701, ten Noordwesten van den tegenwoordigen Westkerkepolder, op het strand gevonden en van daar weggehaald werden, overblijfselen zijn geweest van het oude gebouw, dat in 1368 door de zee werd vermeesterd, en welks toren nog tot 1512 aan de golven weerstand bood, dan moet het geheel en al buiten den huidige ringdijk hebben gelegen. In den omtrek dier steenhoopen vond men in 1701 ook nog tronken van regelmatig geplante boomen; terwijl het schor zelf zich zoo ver westwaarts uitstreekte, dat men, bij laag water, van het einde af, den veerman op het lange hoofd bij Arnemuiden beroepen kon. Aan dezen laatsten naam ziet men, waarom men dit Muden door bijvoeging van de Piet onderscheidde. Van waar die bijnaam ontstond zullen wij kunnen opmaken uit het wapen, in verband met eenige charters. SMALLEGANGE geeft als wapen van de Piet, een veld van zilver met een kruis van sabel, vergezeld van eenen sleutel van keel in elk kwartier. Dit doet denken aan geestelijke herkomst of heerschappij. Een werkelijk bestond er zoodanige. Het kapittel van St. Pieter te Utrecht bezat, al zeer vroeg, op WOLPRAARSDIJK zoowel als op *Borsselen, Zuid-Beveland-Bewesten-Yerseke* en *Noord-Beveland*, de meeste tienden en het aan het bezit daarvan verbondene patronaatschap der kerken; doch verloorde deze, in 1310, tegen andere goederen, aan den Graaf, die in 1315, wegens het verheffen daarvan bij versterf, eene overeenkomst trof met de Edelen, die deze tienden van St. Pieter in pacht hadden. Bij die overeenkomst, bij welke de Heeren ook eenige matiging van het patronaatsregt bedongen en het regt

van presentatie verwierven, trad Ridder GILLIS VAN DE OOSTERDIJK toe de gezamenlijke Ambachtsheeren in WOLPFAARSDIJK op. In de later domeinrekeningen werden die tienden van Westkerke genoemd, als de tienden van *Muden*, *gheheeten de Piet*, dat wel het zelfde zal zijn als de St. Pieterstienden van het Westkerker-ambacht." Hoe belangrijk deze waren kan daaruit blijken, dat in 1471, toen er van het geheel ambacht nog maar ruim 294 gemeten overig waren, die tienden werden verantwoord met 22 gem. 64½ roeden. Met uitzondering der tienden waren de oude ambachten overigens vrij van alle beden en schotten, die geconsenteerd werden bij steenschietens. Het geschoot was voor de Ambachtsheeren. Alleen dan, wanneer bij de breedte gebevea werd betaalden zij mede en gelijk de overigen. Bewijs hiervoor werd, in het jaar 1331, gegeven ter rekenkamer te Brussel, en als reden daarvan afgeteekend: » om der Ambachtsheeren gerechtigheden niet te verliezen, » zijnde hun voornaamste inkomen." Zij weigerden zelfs naderhand te betalen bij steenschieten voor den Hondersdijk-polder, beweerende dat hun gedeelte er van tot de oude ambachten behoorde.

Keeren we nu met onze gedachten weder wat achterwaarts, dan vinden wij, dat WOLPFAARSDIJK, als eiland, in de dertiende eeuw met drie kerkdorpen, twee burgen en meer andere woningen van Edelen, er vrij goed moet hebben uitgezien. Bij de oprichting der Hooge Verreyschaar in 1290, werden dan ook vier Edelen uit WOLPFAARSDIJK in haar toegelaten, te weten: PIETER PIETERSLOO, WOUTIER SONT in SABBINGHE, WILLEM GILLISE VAN DER MUDEN en JAN VAN SCHEINGE, die op het oude dorp woonde, en beneven zijn vader in 1270 was becom geworden met de ambachtsportien, die aan den Graaf vervallen waren, door het kinderloos sterven van DOEDR DOEDESYMONAZ. en SIM WILLEMSZ. De gezamenlijke ambachten bevatteden, in het jaar 1331, ook 4347 gemeten schotbaar land, zonder de vruonen en andere vijf landen. Van toen af begon er evenwel een regt kwade tijd.

In November 1354, op St. Clemensdag, braken in het Westen bij Muden twee polders door, die ook reeds op St Catharinadag 1309 bezweken, maar toen nog hersteld waren. Ditmaal gingen zij verloren. Ook Sabbinge leed zware verliezen; terwijl almede geheel Oostkerke of toen of een weinig later, door de zee overstelpt werd. Op den 5 Januarij 1368 verkregen intusschen JAN VAN SABBINGEN en zijne arven, op last van Hertog ALBRECHT, vergunning om *den polre in WOLPFAARSDIJK* (het Zuiderland)" te beverschen, mits dit werk volbragt was vóór St. Maarten 1369. Tien jaren later, des Maandags na St. Maarten, dus 16 November 1378, werd daarentegen het Westen op nieuw geteisterd. De Pieterspolder ging met Muden verloren en moest verlaten worden. Doch dit verlies werd eerlang vergoed in het Oosten, doordien Hertog ALBRECHT, aan wien het verdronken Oostkerke vervallen of verstorven was, den 18 April 1370, aan WILHELM RENOSSON VAN CATS gaf » te dyken tot chorenlanden; en wt te geven tot sijn » scoensten alle de wtdike, vorschlandt ende slijclant, dat gheleghen » es in WOLPFAARSDIJK in den prochie, die bi ouden tiden die Oostkerke » gheheeten was, ende dats onbedyct in der prochie van Zabbinghen, » oostwaerd af te gran, suutwaerd en noordwaerd, also als onse heere » meester beleden zal van den dike van Zabbinghen, ende also oost » waerd als 't hem oorbaarlic dinken zal." De eenige voorwaarde was, dat de helft der aanwinsten aan den Graaf soude komen, en de ander helft aan VAN CATS en zijne nakomelingen of erven blijven. Deze uitgift had belangrijke gevolgen; want ook de andere Heeren behielden

hunne regten, en dus werd het nog meer dan vroeger een onverdeelbaar goed. De eerste vrucht was de bedijking van den Oosterlandsche-polder, met ruim 915 gemeten lands. Daar vonden de Westkerkers, die voor de inbreuken der golven wijken moesten, eenen nieuwen bodem ter bearbeiding. Op den zuidelijken hoek van den nieuwen polder, ter plaatse waar de vroegere kerk gestaan had, verrees dan ook weldra een nieuw heiligdom en een nieuw dorp, waarbij ook de Heer voor zich een verblijf deed bouwen. Hij had trouwens niet in eens alles beverscht, wat hem was afgestaan, en de verlanding bleef aan dien kant voortduren. Daarenboven verkocht Hertog WILLEM, den 8 Maart 1407, de regten, welke den Vorst waren voorbehouden op de verdere aanwassen, aan CLAES VAN BORSSELE ALBRECHTS, voor 575 Engelsche nobelen (2055 guld. 25 cents). Dit gaf aanleiding tot nieuwe bedijkingen, van welke de belangrijkste was de bedijking van den Hongersdijksche-polder, in 1429 (zie dat art.), die in gemeenschap met de heeren van Oud-Wolphaarsdijk verzocht werd door LECTOR VAN VOORHOUT, als echtgenoot van Jonkvrouwe ALBID, 's Heeren CLAES dochter. In den nieuwen polder werden 973 schotbare gemeten gewonnen, van welke aan genoemde Jonkvrouwe en hare deelgenooten, van het Oosten afgerekend, 626 gemeten 150 roeden werden toegekend, welke eens nieuwe heerlijkheid vormden, waarin desgelijks weldra kerk en dorp gevonden werden.

In het Westen daarentegen bleef het verliezen voortduren, zoodat, gelijk wij reeds opmerkten, de St. Pieterstenden aldaar in 1471 slechts erantwoord werden met ruim 22 gemeten. Het overgeblevene was beëind onder den naam van het Westerland, tot 1575. Ten gevolge van den giftbrief van 1370 en den verkoopbrief van 1407 bedijkten de gezamenlijke Heeren ten Noorden en Westen, hetgeen hun rijk zeeën ter bedijking. Ten Noorden, vóór het Sabbingergedeelte van een Oosterlandsche-polder tegen de daar nog bestaande inlage, waarbans het diep ligt, werd het Hardeholleke droog gemaakt, door de Heeren VAN BOUWONDIË EN CATS. Het was slechts 54 gemeten groot en betaalde, van wege de kostbaarheid der zeekeringen, geene schot, maar stond nog vermeld op de steenrol van het jaar 1582. Iets zeker is de tijd, waarin het vloeide; doch in het jaar 1662 waren er nog oude lieden, die verklaarden, dat de Noordweg, thans nog onder den naam van Hardenboldsche-weg bekend, daar ter plaatse, voorheen had doorgelopen over den tegenwoordigen zeedijk tot aan de anderen, en dat het hun nog hengde, dat zij daar, waar nu het diep was, overblijfselen hadden gezien van tronken, grebben en men kalkput.

Ten zuiden won men, tegen het Zuiderland en als voortzetting van den Hongersdijksche-polder, Zichuyt met 150, en Beroeken met 3 gemeten. Het laatste (welks naam aan roeken, zorgen, doet denken) schijnt reeds bezweken te zijn, zoo niet in de vijftiende eeuw, in toch bij den stormvloed van 1509, die ook Zichuyt zoo erg hande, dat men vreesde, dat het verlaten zoude worden, hetgeen den indvorst niet behagen wilde, vermits »daarby 't eiland van Wolfaertsdyck bij successie van tijde groote en onverwinnelicke schade en last lyden soude." Deswege ging ook den 4 December 1509, van de Vorsten MAXIMILJAAN EN KAREL, de ordonnantie uit, »dat de ingezetenen, gelande en geërfde van Wolfaertsdyck gemeynlyk den dyk van voors. polderken sullen helpen repareren en vernaken, en den geërfden en ingelanden daerinn te hante eomen." — Sedert komt

er geen Zichuyt (1) meer voor, maar vinden wij wel een *Fredericus-polder*, ten Z. W. van den middeldijk die er doorloopt groot 16 gemeten, en ten N. O. van dezen nog 26 gemeten, palende ten W. aan de bedijking van 1429, en geheel en al opgenomen onder het beheer van de Oud-Wolphaarsdijksche directie. Daar vond men ook de oude uitwateringslus, waardoor het opperwater zich ontlastte in de haven, welks oude kade, nog eene buurtsehap vormt in de nabijheid van het dorp, tegen de westzijde van *Fredericus-polder* terwijl de vaart geschiedde langs het *garnatgat* of de *garnalenkreek*, in 1646 met den Heeren-polder afgedamd en nog in *Nieuw-Sabbinge*, dus gebouwd. Wij houden alzoo *Fredericus* e. a. voor een overblijfsel van *Zichuyt*, door stormvloedden van 1530, 1552 en 1581, voor meer dan $\frac{2}{3}$ van zijnen omvang beroofd.

Bij den laatstgenoemden stormvloed bezweek ook geheel *Hongertdijk* en bleef verloren. Moeijelijke tijden volgden, en hoe afgelegen *WOLPHAARSDIJK* ook schijnen moge, het deelde rijkelijk in den druk. De banier der vrijheid was, in 1572, in *Walcheren* opgestoken; maar *Goes* en *Zuid-Beveland* waren nog in de magt der *Spanjaarden*, die hun best deden om het benarde *Middelburg* ter hulpe te komen. In deed de voor de vrijheid strijdenden vreezen dat dezen zich op *WOLPHAARSDIJK* zouden vestigen, en van daar de vaart langs *Schengen* en *Zuidvliet* belemmeren. Zij zonden er dus van *Vere come bene* op uit, om dit te voorkomen, en die uitgesonden gingen daarbij in ruw te werk, dat de beste ingezetenen de vlugt namen. Vervolgens staken zij de dijken door; die van het *Westerland* op den *Noordwesthoek*, hetgeen dien ten gevolge verloren werd, en die van *Oosterland* op eene onbekende plaats, doch met streng verbod, van de hand te herstel te leenen. Bij hun vertrek namen zij zelfs de klok mede uit den toren van *Sabbinge*. Na hun vertrek verkleedden zich evenwel ter misleiding van die zoo onwelkome bezoekers, de mannen als vrouwen en herstellden, in dat gewaad, den *Oosterlandschedijk* zoo goed zij konden. Hierdoor bleef wel het eiland behouden, met verlies van het *Westerland*; doch het bevond zich nog lange in veege toestand, want de uitgewekenen, te *Goes* afgewezen, omdat men hen wantrouwen en naar bevelen van *ALVA* wachtte, togen verder, en de achtergeblevenen waren niet bij magte al de schade te herstellen, door met zeeën en stroomen aangebragt. Ook toen reeds was het:

Zuidvliet ende Schengen
 Loopen beide om strengen;
 Hebben haar vermeten
 Willen *Wolfaertsdijk* opeten.

Toen de *Spanjaarden* uit *Zeeland* verdreven waren, was de nood zoo hoog, dat de overgeblevenen, in 1578, aan *WILLEM I* verklaarden dat het eiland niet te houden was, indien men hun, boven haaren achterstand en geschoten, niet ondersteunde met eenen stuiver van el gemet, geheven over geheel *Zeeland* hemeelsbreedte. Van het geheel eiland was trouwens niets overig, behalve hetgeen thans bekend staat onder den naam van *Watering van Oud-Wolphaarsdijk*.

(1) De naam *Zichuyt* schijnt met die van *Sluis-polder* synoniem te kunnen zijn te trouwens verwant met *Zijl*, verkorting van *Zygel*; *Zwiger* enz. Men treft de naam ook elders in *Zeeland* aan, b. v. bij *Waarden*. Het lag daar tussehen de parochiën van *Waarden* en onzer *Vrouwenparochie*, groot bij de breedte zijner en verdronk op *Elfdruisend* *Maagdenvond* 1468 bij storm.

groot 1583 gemeten 220 roeden. Dit was intusschen ook het tijdperk der diepste verlaging en van den hoogsten nood. Als ter gedachtenis van dezen is het bestuur van die watering sedert altijd op zich zelve gebleven, en bestaat nog tegenwoordig uit éenen Dijkgraaf, twee Gezwoorenen en éénen Penningmeester. — De latere gronden worden afzonderlijk bebeerd.

Zij bestaan uit: 1° den Oost-polder of Oost-Nieuwlandschen-polder, bij de bedijking, in 1597, groot 458 gem. 269 roeden (201 bund. 52 v. r. 37 v. ell.) en verkregen uit het aan Oostkerke behoorende gedeelte van Hongersdijk. Bij de doorbraak van 1631, werd de zuidoostpunt afgeknot, en gingen daarmede 5 gemeten verloren, ten gevolge van het achteruitbrengen van den dijk.

2° den Heeren-polder, waarbij, in 1646 en later, door afdamming van den garnalenkreek, een gedeelte van de Hoogeplaat met WOLPHAARSDIJK werd vereenigd. Hij was toen groot, 726 gem. 212 v. r. Later, in 1756 heeft men weer 70 gem. aan de zee moeten afstaan. Beide verliezen waren een gevolg van het oostwaarts opleggen van dammen, en het in het Westen bedijken der Craaflers-polders, door welk een en ander de ebstream, naar het Veergat heen gedwongen wordende, den zuidelijken oever van Wolphaarsdijk afknaagde, en zijne westelijke schorren vansen scheurde. Door de bedijking van dezen polder, werden in 1680, de haven en de nitwatering verlegd, naar het einde van den zuidelijken dijk van den Oost-Nieuwlandsche-polder, en het vroegera vaarwater herschapen in een watergang. Thans is deze pold. groot 270 bund. 82 v. r. 99 v. ell.

3° den Westerlandsche-polder, herdijkt in 1665. Hij vloeide in 1666 en 1682, doch werd telkens beverscht, groot 220 bund. 77 v. r. 56 v. ell.

4° het overschot van de Hoogeplaat, ten gevolge van het sluiten der Garnalen-kreek, eerlang naauw met WOLPHAARSDIJK verbonden. Hieruit ontstond in 1692 de Nieuwe-Sabbinge-polder, groot, 341 gem. 268 v. r. Hij vloeide in 1695, maar werd ten zelfden jare beverscht. Doch, bij den vloed van 1808 andermaal doorgebroken, bleef hij drijven tot 1821. Toen werd hij herdijkt, groot 129 bund. 34 v. r. 35 v. ell.

5° de in het westen tot tegen de bouwvallen van Muden of de Piet, wederom aangegroeiide schorren is, ten jare 1698, de Westkerke-polder bedijkt, groot 218 bund 71 v. r. 11 v. ell.

De achttiende eeuw heeft geene nieuwe winsten geleverd; wel, zoo als bij den Heeren-polder, werd aangemerkt, nieuwe verliezen. Het bleef echter bij deze niet, want reeds in 1715 moest op den Zuidpunt van Nieuw-Sabbinge, eene inlage gelegd worden, van nagenoeg 200 v. r., welke ruim 50 gemeten inhiel, die eenige jaren daarna, reeds in slikken en schorren herschapen waren. In 1751, hadden er nieuwe vallen oor den gezegden Nieuw-Sabbinge-polder plaats. De voorgronden alwaar waren, in drie jaren tijds, 14 tot 18 roeden ingekort, en de sul was tot 6½ roeden van den dijk genaderd, zoodat men reeds het lan voor eene nieuwe inlage vormde. Daar echter de verlanding, in eenje, Hongersdijk, Mosselbank enz., merkbaar toenam, begon de racht van den stroom ook hier af te nemen, totdat hij in 1809 geheel esloten werd. Bij de gedurige kustenverandering, voldeden de uitateringsluizen ook niet meer aan de behoefte. In 1737 werd dus eene ware steenen sluis en groote kom met twee steenen heufen gelegd, voor e Nieuw-Sabbinge-, Westerland- en Westkerke polders, voor welke een

en ander ongeveer 9000 gulden werd uitgegeven. Daarenboven wordt beide laatsten van 1742—1755 bijna onafgebroken de dijken vervangd om tegen den aandrang van het Sloewater bestand te zijn, terwijl Nieuw-Sabbinge, slechts ruim 288 gemeten bevattende, door vast aan voorland, sinkwerken, enz., al hooger en hooger geschet met vragen, zoodat dit, kort na 1745, tot 5 guld. per gemet, was gestegen. Men schreef die zuidelijke verliezen, zoo als wij reeds opmerkten, te aan de dammen, welke, op last van Gecommitteerde Raden, was gelegd geworden door het Wolphaarsdijksche-gat, ten einde de scheep van Goenje met WOLPHAARSDIJK te verbinden, opdat de Puffe of de Goesche-diep, te dieper mogt worden. Zeker is het, dat zijde had en de sluis van Oud-Wolphaarsdijk dra geheel onbruikbaar maakte. De schippers verhuisden deswege naar de nieuwe haven, aan den Waterlandschen-polder; maar de landlieden hadden het kwaad; want de landen stonden des winters veelal onder water, totdat in 1796 eene nieuwe sluis werd gelegd in den Noorddijk van den Oosterlandsche-polder, tegenover Kortgene, welke 14,000 gulden kostte.

6° Met het einde der achttiende eeuw was ook de verlanding te Zuiden volkomen geworden, en bij de bedijking van den Wilhelmus-polder in 1810, werd niet alleen geheel Hongersdijk herwonnen, maar ook eene aanzienlijke hoeveelheid nieuwe gronden, van welk 282 bund. 42 v. r. 55 v. ell. aan WOLPHAARSDIJK werden toegevoegd.

7° Het verloren gedeelte van den Heeren-polder, werd met deze oude en nieuwe gronden herkregen in den Perponcher-polder, bedijkt, ten jare 1846. Daarvan zijn aan WOLPHAARSDIJK toegevoegd 141 bund. 35 v. r. 50 v. ell. Na vijf eeuwen worstelende de baren, heeft dus WOLPHAARSDIJK zijne oude uitgestrektheid wederom doet alsoo wederom eere aan zijn wapen: een griffioen van links en een veld van goud, worstelende gelijk Zeelands Leeuw, op een zamen gesteld uit zes golvende fascen van sinopel en silver.

De gezamenlijke ambachten worden bezeten door Jonkvrouw Maria Baronesse de PERPONCHER, zijnde mede portionarissen de Erve van CONNELIS Baron de PERPONCHER SEDEWITZKY.

WOLPHAARSDIJK, gem., prov. Zeeland, distr., arr. en het Goes (3 k. d., 7 m. k., 5 s. d.); palende N. aan de Zuidvliet, is haar van de gem. Wissekerke-Goersdijk-'s Gravenhoek-en-Kompen Nieuwland, Kortgene en Kats scheidt, O. aan Kattendijke-en-Oud Beveland, Z. aan het Schenge, waardoor zij van 's Heer-Heerlieden kinderen-en-Wissekerke en van 's Heer-Arendskerke gescheiden wordt.

Zij bestaat uit het geheele voorm. eil. Wolphaarsdijk, met de d. Oostkerke en de geh. Sabbinge en de Oude-kaai, b slaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2671 bund., wa onder 2627 bund. 89 v. r. 58 v. ell. belastbaar land; telt 210 bewoond door 280 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1350 inw., die hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft er eenen korenmolen en twee havens: eene in de Schengen, wel sterk opsljkt, en eene goede tegenover Kortgene, waarnaast in het jaar 1847 een steiger is gemaakt, tot aanlegplaats voor de dapp van Middelburg en Rotterdam voorbij komende stoombooten, wel corresponderen op diligencen van en naar Goes. Ook is daar het veer op Kortgene.

De Herv., die er ongeveer 1250 in getal zijn, onder welke 470 dematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van Goes, van Goes, eerste sectie, behoort. De eerste, die hier het leeraars

heeft waargenomen is geweest JAN DE KARRTEL of CARRTEL, die er in 1589 kwam, en nog ten zelfden jare vervangen werd door MATTHIAS CARNOPIUS of BISSEN, Predikant te Yerseke, en in 1591 opgevolgd door PIETRUS DE BANT. Het beroep geschiedt door den kerkeraad, onder medestemming van den Ambachtsheer. De kerk staat te Oostkerke. Zie dat woord.

Er bestaat, sedert het jaar 1824, ook eene gem. der Afgescheidenen, die 78 zielen telt. Haar eerste Leeraar was WIJNHARD GARDENIER, die er in het jaar 1844 kwam en nog in dienst is. Het kerkje staat mede te Oostkerke.

De 8 R. K., die er wonen, parochiëren te *Goes*. — De 2 Isr., die men er aantreft, behooren tot de ring-synagoge van *Middelburg*. — Men heeft er ééne school, te Oostkerke, welke gemiddeld door 150 leerlingen bezocht wordt.

Het wapen der gem. WOLPHAARSDIJK is het zelfde als dat van het eiland.

WOLPHAARSDIJKSCHE-GAT (HET), voorm. water, prov. *Zeeland*, netwelk uit *het Schenge*, noordoostwaarts door het verdronken *Hondersdijk*, naar de *Zandkreek* liep, en in den *Wilhelmina-polder* is ingedijkt. Zij dient thans tot uitwatering van dien polder, waartoe ene sluis in den zuidoostelijken dijk ligt.

WOLPHAARTSDORP, WOLFAARTSDORP of WOLVERTSDORP, voorm. d, p het oude eil. *Borssele*, dat is ondergevoeid en thans niet meer bestaat.

WOLPHEREN, voorm. kleine heerl., prov. *Zuid-Holland*; palende l. aan het Land-van-Arkel, O. aan de Linge, waar deze toen in de Merwede uitliep, Z. aan de Merwede, W. aan Schelluinen-sloot of Schelluinenensche haven.

Deze heerl. werd, omstreeks het jaar 1250, door JAN XI, Heer van Arkel, van Graaf OTTO VAN BASTEN gekocht en aan het Land-van-Arkel zocht.

In deze heerl. stond een kasteeltje, met eene kerk, omgeven door drie visschershutten, welke alzo een dorpie vormden, mede WOLPHEREN of WOLFARE geheeten. Dit kasteeltje zoude, naar sommigen lieden, het onderste gedeelte van den tegenwoordigen kerktoeren van Gorinchem geweest zijn. JAN VAN ARKEL liet het dorp afbreken en de toeren nader bij het kasteeltje in de gedaante van eene stad weder bouwen. De steenen, die van de kerk kwamen, zoude hij gebezigd hebben bij het bouwen van de, in het jaar 1844 afgebroken, Groot-St. Janskerk te Gorinchem, waardoor hij alzo de eerste grondlegger van die stad geweest is. De naam WOLPHEREN is nog overgebleven in de ten W. van Gorinchem gelegen pold. Zie het volgende art. Deze heerl. is tijdens den aanleg van den Nieuwen-Wolpherensche-inlaagdijk in de zeventiende eeuw ten deele buiten gedijkt, welk laatste gedeelte thans genaamd is de Gorinchemsche-Avelingen Groot-Griend.

WOLPHEREN, gedeelte van een pold. in het Land-van-Arkel, prov. *Zuid-Holland*, arr., kant. en gem. *Gorinchem*; palende N. aan de Schelluinenensche-vliet, die hem van den pold. Kwakernaak en de Haarzicht, O. aan de Lange-Slagen, Z. aan het Kanaal van Steenenboek, en aan den Polder-van-Boven-Hardinxveld.

Dit gedeelte beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van bund. 51 v. r. 15 v. ell. Daarin staat één h., zijnde eene boersj, en wordt, met het verdere, door 2 molens van het overtollige

water ontlast. Het land ligt 0,65 ell. onder A. P. Hij staat onder het polderbestuur van de Banne-van-Gorinchem en Lang-Schierwijk.

WOLPHERENSCHÉ-DIJK (DE NIEUWE-), of de Nieuwe-Wolpherensche-dijk, dijk van den *Alblasserwaard*, prov. *Zuid-Holland*. — Het is dat gedeelte van den Hoogendijk, hetwelk zich bezuiden het kanaal van Steenenhoek, van de Schelluinsche-brug tot aan den Kriekwink of onden Wolpherensche dijk, bij de vesting Gorinchem uitstrekt. Bij de graving van het Steenenhoeksche kanaal, in 1819, zonk een gedeelte van deze dijk, over eene aanmerkelijke lengte, ongeveer 1 el weg.

WOLPHERENSCHÉ-DIJK (DE OUDE-), rivierdijk, prov. *Zuid-Holland*, langs de Merwede en Gorinchem, zich uitstrekkende van even beneden de Waterpoort dier stad, westwaarts tot aan den Kriekwink. Het oostelijk gedeelte, zoover als de Duivelsgracht strekt wordt onderhouden door de voormalige grafelijkheid of het Rijk en ligt op een gedeelte der grondslagen van het gewezen kasteel der Heeren van ARKEL, het andere door een aantal bijzondere landerijen in de Land-van-Arkel.

In de zeventiende eeuw brak deze dijk door, waarvan nog de diepe wiel beneden de stadsgracht overig is.

WOLPHERENSCHÉ-SLAGEN (DE), afdeling van den *Wolpherensche-polder*, in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*, arr., l. en gem. *Gorinchem*.

WOLSEND, naam, onder welken het d. *Woudsend*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, wel eene wijk is. Zie *Woudsend*.

WOLSUM, *Wilsom* of *Wilsom*, d., prov. *Friesland*, kw. *Wapen*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Sneek*, 110 u. van *Bolsward*, aan de *Wymerts* en het *Meer of Morrawieltje*. Het is er in de kom van het d. 11 h. en ruim 50 inw., en met de daarbij behoorende buurtjes: *Laard*, *Jouwsward*, *Remsward*, *Vijlsward*, *Ytsum* en het *Ketting* 50 h. en 240 inw., die meest in de fokkerij hun bestaan vinden.

De Herv., die er ongeveer 200 in getal zijn, behooren tot de *gez. Wolsum-en-Westhem*, welke hier eene kerk heeft, die vóór de Reformatie aan den H. *Martinus* was toegewijd. Het is een oud gebouw met eene houten spits, doch zonder orgel. Vroeger stond er een zware stompe toren bij de kerk; doch deze is, wegens bouwvalligheid, in 1819 weggebroken.

De 9 *Doopsgez.*, die men er telt, behooren tot de gem. van *de word*. — De R. K., van welke men er ruim 50 aantreft, paretie te *Blaauwhuis*, onder *Westhem*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 35 leerlingen bezocht.

WOLSUM-EN-WESTHEM, kerk. gem., prov. *Friesland*, kanton *Sneek*, ring van *Fist*.

Men heeft in deze gem. twee kerken, ééne te *Wolsum* en één te *Westhem* en telt er 260 zielen, onder welke 75 *Ledenaten*. eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is weest *CORNELIUS JOHANNES*, die in het jaar 1608 herwaarts kwam. Het jaar 1636 emeritus werd en in 1640 overleed. Vroeger, afd. van 1589 tot 1607, waren *Wolsum* en *Westhem* gecombineerd met *Oosthem*, *Abbega* en *Folsgara*, en werden toen bediend door *JELIS CAPELLEMAN*, die in laatstgenoemd jaar overleed. — In het jaar 1845 ontving deze gemeente van den Heer *HASSO BANGSA*, een

Predikant van Nieuwland, eenen zilveren schotel ten gebroike bij het Nachtmal, en een zilveren doopbekken, het laatste bepaaldelijk voor Wolsum ten geschenke, terwijl eenigen tijd daarna twee echtgenooten, die zij onder hare leden mogt tellen, THEODORUS YKEMA en FOKELTJE INZERDA, een zilveren doopbekken, bepaaldelijk voor Westhem, vereerden.

WOLT (DE) of DE WELD, water op de *Veluwe*, prov. *Gelderland*, welke in de gem. Voorst ontstaat, in eene noordelijke rigting, eerst die gem. en vervolgens de gem. *Epe* doorloopt, waar het zich met de *Terwoldsche-wetering* vereenigt, om de *Leygraaf* te vormen.

WOLTERDUIN, het noordwestelijk gedeelte der buitengronden tusschen *Terel* en *Eijerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WOLTERSUM.

WOLTERSUM, oudtijds WALTERSUM, d. in *Fieselge*, prov. *Groningen*, arr., kant. en 2½ u. Z. W. van *Appingedam*, ½ u. W. ten Z. van *Ten-Boer*, rondom in lage derrieachtige landen, waardoor het eertijds, althans nog in 1794, des winters niet gemakkelijc anders dan met schuitjes toegankelijk was. Thans zijn die landen bijna allen ingedijkt en worden door watermolens uitgemaal. Men telt er in de kom van het d. 47 h. en 520 inw., en met de daartoe behoorende buurs. de *Bloken* en *Ludeweer* 84 h. en 540 inw., die moest in landbouw en veeteel hun bestaan vinden. Op vele plaatsen is diep in den grond beste klei, die men sedert weinig jaren is begonnen uit te graven, om daarmede het land te verbeteren.

Het dorp moet oud en voorheen meer talrijk van ingezetenen geweest zijn, daar het, volgens *Mauro*, de halve manschap tot het vervaardigen der nieuwe *Wierumerkerk* kon leveren. Het is nu wijders in alles eene staande heerlijkheid van de stad *Groningen*.

Van den ouden naam *Waltershem* en *Waltersum*, kan vermoedelijc worden afgeleid, dat de eerste bewoners van dit dorp *Walther* is geweest, wiens *heem*, *heim* of *hew* (huis) den naam aan het latere ontstane dorp heeft gegeven.

Voor de waterlossing en kennis van den ouden waterstaat dezer provincie is men hier op een belangrijk punt. Immers de *Ke*, komende met twee takken van *Seharmer* en *Slochteren*, die zich bij het *Schaaphok* vereenigen, gaat hier door. Deze stroom is oudtijds zeer breed geweest en heeft zelfs ten Noorden van het *Slochter-diep* wel 25 ell. wijldte gehad, ofschoon thans gebragt op 6,50 ell. Ook bij dit dorp laat zich de ongemeene breedte in den herfst onderscheiden. Hier echter verdeelt zich de *Ke* weder in tweeën; de oostelijke tak loopt naar *Wittewierum* en bij *Ten Post* in het *Damsterdiep* en zoo verder; de andere gaat met onderscheidene bogten naar *Dijkshorn* en zoo verder naar het *Maarvliet*, zoo althans sommigen willen. Het *Lustige-maar* loopt door het *Westermeer* 200 schreden ten N. van de *Ke* gelegen, verder digt langs de *Bloken* tot op 10 minuten nabij *WOLTERSUM*; hier vereenigt zich de *Kleislout* er mede. Vervolgens stroomt het *Lustige-maar* naar *WOLTERSUM*, kronkelt zich dan noordwaarts, onder den naam van *Oldediepeke*; neemt, aan de noordzijde van het dorp, een takje van de *Ke*, namelijk de *Schipslout* op, en ontvangt vervolgens den naam van *Waterlossing*, onder welchen naam het tegenover *Oosterdijkshorn* in het *Damsterdiep* valt. Van het Meer af tot aan het *Damsterdiep* heeft dit *Maar* voormaals eene zeer aanzienlijke breedte gehad. De *Kleislout* ontstond voorheen uit eenige meertjes onder de *Harkstede*. Het oostelijke meer, dat men ten Oosten van *WOLTERSUM* aantreft, is nog omstreeks 10 bund. groot. Hier

neemt de Katerhals een begin en loopt naar het Hocksmeer. In Junij 1766 is, op last van het Gerechtshof, door de ingelanden van Warrason en de beide Harksteden, gegraven ter diepte van 1,25 ell., de uitwatering van het Damsterdiep tot aan de Kleislout, de Waterloop genaamd.

De Herv., die er 800 in getal zijn, onder welke 70 Ledematen maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Appingedam*, ring u *Slochteren*, behoort. De eerste, die hier als Leeraar voorkomt is geweest zekere JOHANNES, wiens geslachtsnaam wij niet vermelden vinden, die hier in 1595 stond. Hij werd in 1598 opgevolgd door BERNARDUS LUBBERTI, die, uit naam van den Drost van Zalland benoemd door DOEDE VAN ANSWER, vóór of in 1606 moet vertrokken en overleden zijn, aangezien in dat jaar zijne plaats vervuld werd door HENRICUS JOHANNIS of JOHANNES HENRICI. Het collatieregts, hetwelk hi voorheen was bij de adellijke Heeren eerst VAN WELVELDE, daarna POUEN en eindelijk bij MEVR. DE VALCKE, wordt thans uitgeoefend door de stedelijke regering van Groningen, welke het in 1755 heeft aangekocht.

De kerk, was een groot en ruim gebouw, met een koor, als een halve maan uitgemetseld en voorzien van drie kerkraden. Ten jare 1765 liet de regering van Groningen, uithoofde der bouwvalligheid de geheele kerk, met uitzondering van het koor afbreken en eene aanzienlijk kleiner kerk weder opbouwen, en aan het koor aansluiten. In 1857 bevond men in 1857, dat dit koor, alsmede de oude zware vierkante toren, die, tegen den algemeenen regel, aan de oostzijde van het kerkgebouw, geheel op zich zelf staande en op eenigen afstand van het kerkgebouw, te bouwvallig waren, om hersteld te kunnen worden, werden afgebroken, en eenen nieuwen toren ten Oosten van de kerk opgebouwd. In 1858 werd dit voltooid, en de kerk hersteld en verbouwd. De beide klokken in den ouden toren hangende, werden in 1858 verkocht en er een nieuwe in den toren geplaatst. De eene der klokken was gegoten in het begin der vijftiende eeuw, volgens het daarop gevonden zeer onduidelijk opschrift. De andere klok was gewijd aan *Alle Heiligen* en van 1415, blijkens dit opschrift:

» Anno. dni. M.C.C.C.C. CCC. fusa sum. sub. h. » Mellarda. in. honorem. omnium. sanctorum. (d. i. ten jare onzes Heeren 1415 ben ik gegoten onder den Heer H. LARDUS ter eere van *Alle Heiligen*.)

De Afgescheidenen, die er ongeveer 40 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Ten-Boer*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 20 leerlingen bezocht.

Er is hier nog eene burgstede van den burg Glimmerhuis genaamd, behoord hebbende aan de familie WELVELDE (1) ook WELVELD, afgebroken omstreeks 1755 (zie dat woord).

WOLTERSUM is vermoedelijk de geboorteplaats van HENRIK PECCART, Raad, Syndicus en Mond der Ommelanden, geb. 25 Maart 1636, die zeer gezien was bij WILLEM III, Prins van Oranje en vroeger, toen hij zich te Parijs ophield, bij Koning LOUWIJK XIV.

WOLTERSUMER-AA (DE); water in *Fivelgo*, prov. Groningen, dat, in eene noordwestelijke rigting, van Woltersum naar het Damsterdiep loopt.

(1) Over WOLTERSUM en de familie WELVELDE. Zie Mr. H. O. FRISK, *Gron. Volksalmanak*, voor 1843, bl. 111 en volg. Dr. W. G. REDDINGIUS, *Gron. Volksalmanak*, voor 1841, bl. 66 en volg.

WOLTHAARSHOEK, streek lands in *Zolland*, prov. *Overyijssel*, arr. *Deventer*, kant. en gem. *Raalte*, in de buurs. *Linderte*, welke op sommige kaarten als een geb. voorkomt. — Deze streek is aldus genaamd naar het boerenerve de *Wolthaar*, aldaar gelegen.

WOLTHERDUIN of **WOLTERDUIN**, het noordwestelijke gedeelte der buitenvelden tusschen *Texel* en *Eijerland*, zoo als dit, vóór de bedijking dier buitenvelden, in 1835, was, prov. *Noord-Holland*, kant. *den Helder*, gem. *Texel*.

Het paalde N. aan de *Eijerlandsche duinen*, O. aan de *Buitenvelden*, Z. aan de *Kooger duinen*, W. aan de *Noordzee*, en besloeg, met de binnengronden en duinen, eene oppervlakte van ongeveer 50 bund.

WOLTHUIS, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **WOUDHUIS**.

WOLTHUIS (HET EERSTE-) of **GROOTS-WOLTHUIS**, landg. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en $5\frac{1}{4}$ u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Apeldoorn*, aan de *Wolt*.

Dit landg., bestaande in heerenhuis en in drie, daarbij en alles te zamen aan elkander in een blok gelegene, boerenplaatsen, waartoe behooren tiendvrije bouwlanden, weilanden, bosschen en lanen, groot te zamen 102 bund. 8 v. r. 10 v. ell., wordt in eigendom bezeten door den Heer *CONR. HUIJZEN*, woonachtig te *Dispenveen*.

WOLTHUIZERMARKT, voorm. heidegrond op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, gem. *Apeldoorn*; groot 182 bund. 48 v. r. 65 v. ell. Deze heidegrond is verdeeld en tot bouwland aangelegd.

WOLTSCHIE-WATERING (DE TER-), beek op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*. Zie **TERWOLDSCHIE-WATERING (DE)**.

WOLTZ (DE), DE **CLEFF-WOLTZ** of DE **WOLS**, riv., grooth. *Luxemburg*, welke in het balj. *Bastnach* ontspringt, in eene zuidoostelijke rigting de heerl. *Alsingen* en *Reuland* doorloopt; in de heerl. *Clerff*, die zij vervolgens doorvloeit, eene zuidelijke rigting neemt, en zich, na de heerl. *Schutburg* te zijn doorgestroomd, bij *Kantenbach*, op de grenzen van het graafs. *Wiltz*, in de *Wiltz* ontlaat.

Deze riv. is op onderscheidene plaatsen, ten dienste van het *Maas- en Moezelkanaal*, verbreed geworden, doch het werk is sedert jaren gestaakt.

WOLVEGA, kerk. ring, prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, bestaande uit de volgende 11 gem.: *Donkerbroek-en-Haule*, *Makkinga-Elslo-en-Langedijk*, *Noordwolde-en-Beuil*, *Oldeberkoop-en-Nijbeberkoop*, *Oldeholtvade-Nijeholtvade-Ter-Idsert-en-Oldeholtwolde*, *Oldelamer-en-Olletrijne*, *Oosterwolde-Fochtelo-en-Appelsche*, *Perga-en-Blesdijk*, *Scherpenzeel-Spanga-Munnekobben-en-Nijetrijne*, *Steggerda-en-Finkega* en *Wolvega-onnega-Nijelamer-en-Nijeholtwolde*. Men heeft er 22 kerken en telt er 12,200 zielen, onder welke 2700 Ledematen.

WOLVEGA, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. Z. O. van *Heerenveen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. W. Z. W. van *Oldeberkoop*, aan den straatweg van *Lecuwarden* naar *Zwolle*, in een boschrijk oord, dat aan de zuid- en zuidestzijde tot aan de *Zuiderzee* onmerkbaar afdaalt.

Het is eene welvarende en aangename plaats, het grootste en schoonste dorp en tevens de hoofdplaats der grietenij *Stellingwerf-Westeinde*, staande uit eene dubbele rij vrij goed gebouwde huizen, met eenige

zijkbuurten, welke laatste meestal bewoond worden door de arbeidersklasse. Men telt er in de korn van het d. 125 h. en 780 inw., en met de zijkbuurten 205 h. en ongeveer 1270 inw., die meest hun bestaan vinden in akkerbouw en veeteelt; brengende het te dezer plaats is overvloed groeiende hakhout veel toe, dat de mindere klasse zich dan handenaarbeid brood kan verschaffen. De inw., voornamelijk de vrouwen, zijn van eenen sterken bouw.

Ofschoon het dorp op zich zelve zeer welvarend is, zoo zijn evenwel de in nabuurschap gelegen koloniën Frederiks- en Willemsoerd voor het zeer onvoordeelig, uithoofde somwijlen wel eens kolonisten zich in dit en de naburige dorpen met er woon nedersetten, alwaar zij dan, ten nadeel der ingezetenen, van lieverlede verjaren en onderstand moeten erlangen uit de armenkas.

Onder dit dorp liggen schoone bouwlanden en bosschen, bevoeren wei- en hooilanden, die zuidwaarts tot aan de Linde loopen en, via Oldeholtspade af, binnen eenen dijk besloten liggen, naardien het binnenloopend zee-water, bij zware stormen, hier anderszins zeer schadelijke overstromingen zou veroorzaken. In dit bezwaar is echter, in het jaar 1844, voorzien door het bouwen van eene keerwaatjerluis, in de rivier, even beneden het zoogenaamde Wijd der Linde. Aan de zuidkant, langs de Linde, is Wolvsea grootendeels door uitgegraven veenderijen begrensd, zoo dat hier goede gelegenheid is tot visschen en jagen op watervogels en ander wild.

De naamsorsprong van Wolvsea is moettelijk op te sporen en alzoo zwaarlijk met eenige zekerheid te bepalen; dat de naam zou zijn afgeleid van het *Wolvenland*, zoo als sommigen meenen (1), blijft, naar men inzien, altijd eene gissing. Het is echter buiten twiifel eene geschiedkundige waarheid, dat Wolvsea reeds in het begin der dertiende eeuw eene aanzienlijke plaats moet zijn geweest, wonende er, te dier tijde, het geslacht van den Ridder HAYO, welke HAYO zich, zoo als het verhaal leidt, bij de verovering of inneming van *Damaste* in den jare 1210 zeer dapper moet gedragen hebben (2). Het dorp droeg in die tijde de naam van *WOLVSEA*, althans wordt dit alsoo in de *Gesta Fresonum* opgegeven. Omtrent de naamsorsprong, sullen wij nog met een enkel woord melden, dat tot nu toe, het kwartier *Zevenwouden*, verreweg de overige gedeelten van *Friesland* in boschrijkeid overtreft en zoo alsoo hieruit, in verband met hetgeen ons de geschiedkundige geschriften over die provincie mededeelen, gereedelijk mag besluiten, dat in vroegere eeuwen, de bosschen alhier veel belangrijker en digter bevolwen waren zijn geweest dan thans het geval is. Zooals men weet, op zoodanige oorden doorgaans de verblijfplaats van wolven en andere wilde dieren, en nuannemende, dat sulks werkelijk zou hebben plaats gevonden, dan wordt de opgave van den Heer *Bosman* meer waarschijnlijk, te meer nog, daar het uit de, in het Grietenij-buis te *Wolvsea*, voorhanden archieven blijkt, dat er zich, in het begin der dertiende eeuw, nog wolven en wilde varkens in die streken hebben gehouden.

De Herv., die er ruim 1130 in getal zijn, behooren tot de gem. *Frisega-Sonnega-Nijelamer-en-Nijeholtwolde*, welke hier hare kerk bezit.

(1) Zie *BUDDINGH, Verhandeling over het Westland*, pag. 47.

(2) Zie *Gesta Fresonum*, uitgegeven door het Provinciaal Friesch-Geschiedkundig beoefening der Friesche Geschied-, Oudheid- en Taalkunde.

staande aan het westeinde der plaats op eenen eenigzins verheven grond. Het is een tamelijk goed onderhouden gebouw, dat in 1646 gebouwd of wel vernieuwd is geworden. Er zijn tot dit bedehuis twee ingangen; boven die aan de Zuidzijde vindt men eenen blaauwen steen in den muur gemetseld, waarop de onderstaande regels te lezen zijn:

Anno 1646.

*Als TITAN JULIJN den vierden daek ontweide,
Ontfonckte dese kerck door ijver in Gods geest,
Ons Grietman (1) DIRCK VAN BARBET de eerste steen hier leide,
Tot nadenck van zijn hand Maer Christe Eere meest:*

De kerk vertoont overigens geene uiterlijke pracht en bevat van binnen slechts weinige gedenkteekenen, die den oudheidminnaar belang kunnen inboezemen. Zij is van een fraai orgel voorzien, waarop aan de voorzijde het navolgende opschrift gevonden wordt:

1733 is dit orgel gemaakt onder directie van Jonkhr. DUO VAN HAREN Grietman deser deelen, en . . . . . (2) van Friesland, na bewilliging der ingezetenen.

In vroegere jaren waren de wanden van dit kerkgebouw met onderscheidene wapenborden, alle van de familie van HAREN behangen, welke echter thans (1849) tot twee verminderd zijn; het eene is van Jonker WILLEM VAN HAREN en het andere van Jonker DUO VAN HAREN.

Op het eerstvermelde zwartgeverwde bord staat geschreven:

CIDCCXXVIII.

De Hoog welgeboren Heer Jonker WILLEM VAN HAREN, in leven geweest Grietman van Stellingwerf Westeinde en oldt substituut Grietman van der Bildt, gestorven den 18 September 1728, in 't 74 jaar zijns ouderdoms.

obijt den 18 Septembr.

Op het tweede wit marmerkleurige wapenbord leest men:

CIDCCXXXII.

Den Hoog welgeboren Heer Jonker DUO VAN HAREN, in leven oud substituuut Grietman over Stellingwerf Westeinde, Raad ter Admiralteyt in Friesland & C C & C C in den ouderdom van 54 jaren.

obijt den XXX November.

In deze kerk is aan den noord-oost-kant nog aanwezig de familiegrafelder der VAN HARENS, in welke onderscheidene leden van dat geslacht, er ruste zijn neder gelegd, en onder anderen, ook de soo evengevoemde Jonker DUO. Van dezen kelder is thans niets meer te zien, ebbende men voor eenige jaren de blaauwe, met wapens voorsiene, tafzerken, waarmede de vloer der kerk bedekt is, met eenen planzen-bekleding overtrokken.

De bruinhouten predikstoel, die, wat hare constructie betreft, zeer eenvoudig is, draagt, volgens overlevering, nog een merkwaardig blykt de tijden van den oorlog der Munsterschen en Keulschen, in verband met Frankrijk tegen Holland, in de jaren 1672, 1673 en 1674; en vindt namelijk in de leuning der trap, welke naar den predikstoel leidt, eene insnijding naar den vorm te oordeelen, veroorzaakt door

1) Het woord *Grietman* is, naar men zegt, in de onrustige tijden van 1795, verloren, toen geene familiewapens noch opschriften, voor de nakomelingen van arde, geduld werden.

2) Hier zijn eenige woorden afgebeteld die vermoedelijk almede in de hier boven-oude revolutionaire tijden zijn weggenomen, en denklijk zullen zijn geweest *Eed-Admiralltai.*

een snijdend werktuig en is waarschijnlijk een sabelhouw. Voor de verre men heeft kunnen nagaan, heeft deze baldadigheid plaats gehad op een der dagen van den 25 tot den 31 Augustus 1673, toen de Mustersche troepen eenen onverhoedschen inval in Friesland deden. De in der tijd zeer stevigen en zonder opschik daargestelde kerktoren, werd, zoo als men in het begin dezer eeuw begon te vermoeden, bouwvallig, want destijds vielen nu en dan eenige aan den top losgeraakte steenen, op het toen nog bestaande knekelhuis en omstreken neder, reden waarom het toenmalig kerkbestuur tot het afbreken der torenspits besloot. Met deze werkzaamheden werd destijds al spoedig aangevangen zoodat men, in 1808, de oude spits, die misschien nog een reeks van jaren had kunnen blijven staan, eensklaps zag verdwijnen en plaats maken voor eenen zeer doorluchtigen houten, met lood bekleeden, koepel. Jammer echter, dat dit nieuwe gewrocht in geenen deele tegen de bewerking van regen, sneeuw en wind bestand was; want reeds na slechts weinige jaren bespeurde men zeer vele gebreken en lekkaadjes aan dezen koepel, die langzamerhand zoo sterk toenamen, dat men, bij een tamelijk goed onderhoud, spoedig vrees begon te koesteren, om bij sterke westewinden den nieuwerwetschen koepel, op het kerkdak te zien nederstorten. Om deze reden, besloot het toenmalig kerkbestuur het wegnemen van dit ondoelmatig versiersel en het daarvoor in plaats stellen van eene andere meer aan het oogmerk voldoende spits; dit werd kwam in 1842 tot stand. In den toren hangt eene vrij groote klok, waarop aan de buitenszijde met gegoten letters, de navolgende regels staan:

**Mee Fecit Cornelis Grans Enchusa Anno 1742/
Deze klok is gegoten Anno 1742/ vijfde destijds
De Hoogwelgeboren Heer Jonker Duco van Haren,
Grietman over Stellingwerf-Deesteinde en mede
Gecommitteerde ter admiraliteit in Orieëntland etc. etc.**

en

**Mr. Jan Poppe Andrea van Canter, Secretarius der commissie
mitsgadering (Grietman)**

**Broer Wigeri, Schrijver van een compagnie Infanterie
en Jan Wierda, Kerckhoogden van Wollega/**

en

Jan Deutelius, Substituut Stellingwerf aldaar.

De R. K., die er 140 in getal zijn, maken met die van *Oldeholt-pade, Nyeholt-pade, Ter Idsert, Sonnega, Oldetryn* en *Oldeholtwolde*, eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Friesland* behoort; 270 zielen, onder welke 220 Communikanten, tel. u door eenen Pastoor bediend wordt. De kerk staat $\frac{1}{2}$ u. O. van *Wollega*, onder het behoor van het dorp *Oldeholt-pade*.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 120 leerlingen bezocht.

Men heeft te *Wollega* een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 6 Januarij 1817 is opgericht en ongeveer 60. Leden telt. Er is mede een Distributiekantoor der brievenpostertij.

Men heeft hier nog het vernieuwd landhuis, waar de in de vorige eeuw beroemde Staatsman en Dichter *Onno Zwier van Haren* woonde en zijne werken schreef, terwijl hij hier, op het huis in de zoogenaamde

Wildbaan, den 2 September 1779 overleed. Ook is hier in 1834 een schoon grietenij-huis gebouwd; terwijl een nieuw landhuis van den Grietman, Mr. N. van HALOMA, en de daarachter liggende tuinen en bosschen, aan den straatweg, niet weinig bijdragen, om het inkomen van WOLVEGA te verfraaijen. Behalve deze buitenplaatsen treft men aan den oostkant van het dorp nog aan het vernieuwde buiten LYCKELARASTERS. Zie dat woord.

De jaarmarkt wordt gehouden den tweeden Woensdag in Mei. De kermis valt in den tweeden Woensdag in Mei en 17 September.

WOLVEGA-SONNEGA-NIJELAMER-EN-NYEHOLTWOLDE, kerk, gem., prov. *Friesland*, klass. van *Heerenveen*, ring van *Wolvega*.

Men heeft in dese gem. ééne kerk te Wolvega, en telt er ongeveer 1840 zielen, onder welke 480 Ledematen. De eerste, die in dese gem. het leeraaramt heeft waargenomen, is geweest Jonocus HEEMANNI, die in het jaar 1600 hier stond, en in het jaar 1601 naar Noordwolde c. a. vertrok.

WOLVEGASTER-VAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, welke in eene noordwestelijke rigting van het d. Wolvega langs Nijelamer naar de Kuinder loopt.

WOLVELANGE, Fr. naam van het d. *Wolvelingen*, in het halj. van *Arlon*, grooth. *Luxemburg*. Zie WOLVELINGEN.

WOLVENBURG, voorn. holwerk, op den noordoostelijken hoek der stad Utrecht, hetwelk nu tot aangename wandelingen is aangelegd.

WOLVENHORST, voorn. katoenpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Vredenburgerkreek*, ter rechterzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de verl. katoenpl. Lunette, bovenwaarts aan de verl. katoenpl. Ceres, waarmede zij later vereenigd de katoenpl. Ceres-en-Wolvenhorst heeft uitgemaakt; 800 akk. groot.

WOLVE-POLDER (DE) of DE WOLVE-POLDER, pold. in het *Land-van-Putten*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en kant. *Brielle*, gem. *Hekeingen-en-Friesland*; palende Z. O. aan het Spui, W. aan den Nieuweitslag-van-Putten.

WOLVEREN, pold. in het *Land-van-Arkel*, prov. *Zuid-Holland*. Zie WOLVEREN.

WOLVEREN, heerl. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie WOLVEREN.

WOLVESCHANS (DE), voorn. schans in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. en 8 min. Z. van de *Leek*. — Ter plaatse, waar deze schans gestaan heeft, ziet men thans vlak groenland en een klein huisje.

WOLVESLOOT (DE), water in het *Westerkwartier*, prov. *Groningen*, gem. *Hoogkerk*, dat van Paterswolde, in het dingspil *Noordendijk*, prov. *Drenthe*, afkomt, in eene noordelijke rigting naar de prov. *Groningen* schiet, en aldaar zich gedeeltelijk door eene pomp onder een dijk met het Hoendiep vereenigt en gedeeltelijk in eene oostelijke rigting, langs de Drentsche laan, van de herberg en tolhuis, het *oddenhuis* genaamd, naar de stad Groningen loopt.

WOLVELINGEN of WOLVELINGEN, in het Fr. WOLVELANGE, d. in het halj. van *Arlon*, meijerij van *Hartelingen*, grooth. *Luxemburg*, kw. arr.

6 u. W. ten Z. van *Diekirch*, kant. en 5 u. N. W. van *Redingen*, m. en $\frac{1}{2}$ u. N. van *Perl*. Men telt er 31 h. en ruim 150 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Ook zijn er belangrijke leisteenvoeren, die jaarlijks eenige honderd duizend stuks leijen opleveren. De inw., die allen R. K. zijn, maken eene par. uit, welke tot het dist. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Osperen*, behoort, en door eenen stoor bediend wordt.

WOLZAK, buit. in het graafs. *Zutphen*, prov. *Gelderland*, dist., arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Zutphen*, gem. en 1 u. Z. O. van *Gorsse*, aan den straatweg van *Zutphen* op *Deventer*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, eens oppervlakte van 26 bund. 1 v. r. 10 v. ell., en wordt in eigendom bezeten, door den Heer J. A. de VULLEN, woonachtig te *Gorsse*.

WOMMELS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Beenderaal*, arr. en 2 u. N. W. van *Sneek*, $1\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Bolsward*, aan de trekvaart van *Bolsward* op *Leeuwarden*. Men telt er in de kerk van het d. 57 h. en 470 inw., en met de daartoe behoovende buertje *Westerlittens*, *Fyns*, *Sippens*, *Tellens*, *Geins*, *Suyas* en *Britsaard* 88 h. en 700 inw., die meest hun bestaan vinden in t veeteelt en den landbouw.

De Herv., die er ruim 650 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Wommels-en-Hydaard*, welke hier eene kerk heeft, die in 1808 gebouwd is. De pastorij had vóór de Reformatie een inkomen van 100 goudgulden (150 guld.), het vikariatschap van 70 goudgulden. (105 guld.); ook was er eene prebende van 100 goudgulden. (150 guld.). De Proost van de St. Janskerk te *Utrecht* trok 12 schilden (16 guld. 80 cents). De kerk is een ruim gebouw, met eenen stompen toren en van een oegel te zien, hetwelk in 1846, in plaats van het oude, aldaar geplaatst is.

De 10 Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Bolsward*. — De R. K., van welke men er ongeveer 40 aantreft, pertchiëren te *Bolsward*. — De dorpschool wordt gemiddeld door een aantal van 90 leerlingen bezocht.

Aan het ruime plein, waar omheen de b. van dit d. is gebouwd, staat mede het aanzienlijke landgoed der familie van *Exersa*; het eigenaar is van het meerendeel der landerijen in deze grietenij.

Vroeger stonden hier de staten: *Baarda*, *Hottinga*, *Jongens*, *Reen*, *Stapert* en *Walp*, thans allen in boerderijen heerschers. Tegenwoordig heeft men er nog eene fraaie buitenplaats, welke door den Grietman bewoond wordt.

In 1492 leed dit dorp veel door eenen ongemeen zwaren brand.

WOMMELS is de geboorteplaats van *CYPRIANUS STAPERT VANMELIS*, geb. in 1515, † 5 Maart 1575, als Hoogleraar te *Leuven* en Rijksdichter der keizerlijke Kamer te *Spier*.

WOMMELS-EN-HYDAARD, kerk. gem., prov. *Friesland*, kist van *Harlingen*, ring van *Bolsward*. Men heeft er twee kerken, één te *Wommels* en ééne te *Hydaard*, en telt er 640 zielen, onder welke 200 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *THOMAS STALMAN*, die er in het jaar 1555 stond, en in 1584 naar *Oosterend* vertrok.

WONGO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundaasche* eil. *Celebes*, op de *Noordoostelijke* landtong, resid. *Menado*. — In de nabijheid is een goudmijn.

WONKOEDOË, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundaasche* eil. *Java*, resid. *Kedirie*.

WONNE, pold. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leidsch*, kant. *Alphen*, gem. *Zwammerdam*; palende N. aan den pold. *Vijf O.* en *Z. O.* aan de *Broekvelden* van *Zwammerdam*, *Z.* aan *Tempel W.* aan *Voshol*.

WONNEBUREN, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Weseradeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Sneek*, kant. en 2 u. Z. W. van *Bolsward*, $\frac{1}{2}$ u. N. ten O. van *Ferwoude*, waartoe zij behoort.

WONNEBUURSTER-POLDER, pold., prov. *Friesland*, prov. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. *Sneek*, kant. *Bolsward*, aan bovenvermelde b., onder *Forwoude*. — Deze pold. is bij den watervloed van Februarij 1825 geheel ondergelopen.

WONOBRODO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaija*, afd. *Grissee*, reg., distr. en 5 palen van *Sidajoe*.

Den 15 Junij 1829 rukte een troep van 200 muitelingen, met eenige vrouwen aan hun hoofd, dit dorp binnen, dat hierop door alle de inw. werd verlaten, die zich in het nabij gelegen d. *Blado* terug trokken. De Kommandant van het fort *Wonoprio*, rukte dadelijk met 3 Europeanen, 6 *Pradjoerits* en 16 *Dayangsekars* tegen den vijand op, doch werd, na drie vergeefsche aanvallen, met verlies, tot *Seradio* terug geslagen. De Luitenant *NILLANT* was intusschen, op aanschrijving van den Resident, met een detachement van 60 Inlandsche hulpstroepen naar *Wonosobo* gemarcheerd. De muitelingen hadden dit dorp verlaten, om den *Demang* van *Sidayoe*, die bij *Blado* stond, te gaan aanvallen, toen onverhoeds het detachement van den Luitenant *NILLANT* hen in den rug viel, en zulk eene verwarring onder hen te weeg bragt, dat zij met achterlating van eenige vaandels en patjongs, en na het bekomen van eenige gekwetsten en dooden, van alle kanten de vlugt namen.

WONOJOSO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, reg. *Poerwokerto*.

WONO-LANGEN, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Banjoemas*, met eene schoone suikerfabriek.

WONOPETI, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djoejokarta*, lands. *Nataram*. — In 1829 is hier eene redoute opgeworpen.

WONOPRIO, fort in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaija*, afd. *Grissee*, reg. en distr. *Sidajoe*.

WONO-REDJO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Madion*, afd. en reg. *Ponorago*.

Den 18 December 1828 viel er tusschen dit d. en *Karampang* een gevecht voor, waarentrent men nader zie het art. *KARAMPANG*.

WONOSARIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Soerabaija*, afd. *Grissee*, reg. en distr. *Sidajoe*.

WONOSUBO, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. en reg. *Pekalongang*, in het zuidelijke gedeelte der residentie.

In dit distr. ontspringen de rivieren de *Kalie-Pekalongang*, de *Kalie-Pabean* en de *Kalie-Oeloe-Djamie*. Ook treft men in dit distrikt de bergen: de *Rogo-Djambangan* en de *Groedo*, enz.

Men heeft er de bosschen *Groedo*, *Tanaloen*, *Ileger*, *Ageng*, *Lolong* en *Padata*, welke soeren-, poeloe-, sempoe- en waroehout opleveren en van uitgestrekt nut zijn, doordien het aldaar gevelde waroehout voor het binnenwerk van praauwen en het sempoe- en soerenhout voor alle werken, welke niet aan weder en wind zijn bloot gesteld, gebruikt kan worden.

WONOSOBO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Baglen*.

WONOSOBO, plaats in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Buitenzorg*, 34 palen van *Batavia*.

WONOSOBO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, resid. *Djoejokarta*, met kampement en fort.

Den 15 Junij 1828 werd hier een allermerkwaardigst natuurverschijnsel waargenomen, waarvan geen der hier gevestigde Europeanen

noch ook een enkel inlandsch Hoofd zich een tweede voorbeeld herinneren kon. Omstreeks te vier ure in den namiddag werd de hemel, na den geheelen dag helder te zijn geweest, eensklaps in minder dan tien minuten met zware wolken, overtrokken en vertoonde zich aan het oog als geheel in mist en nevel gehuld. Een aan storm grazende zuidwestelijke wind dreef deze wolken echter spoedig voort, wierp eenige huizen en kazernen omver, en rukte een aantal boomen, met wortel en al, uit den grond, terwijl geweldige bliksenstralen hier en daar nedersloegen en een buitengewoon sterke stortregen het kampement in weinige oogenblikken geheel overstrooomde. Nadat het onstuimige weder eenen geruimen tijd op deze wijze had aangehouden veranderde de wind plotseling van rigting en werd noordoost; de regen vermenigde zich met hagelsteenen ter grootte van eenen musketkogel en de thermometer daalde tot op 45° graden. De ruwe onweersvlug heeft meer dan twee uren onafgebroken voortgeduurd, terwijl de koude stortregen tot den volgenden morgen bleef nedervallen. Het was opmerkelijk, dat, op twee à drie palen afstands van de vlakke van Wonosobo, nagenoeg geen enkel spoor was te ontdekken, van de verwoesting, welke de storm en hagel aldaar hadden nangerigt.

Twee en een half jaar daarna, den 10 Januarij 1829, werd dit zeldzaam gedeelte des lands op nieuw door eenen orkaan geteisterd, die, te hagel en regen verzeld, aan boomen en gebouwen veel schade toebrengt. Hij kwam, in den namiddag, uit het Oosten op en deed den thermometer van Fahrenheit oogenblikkelijk tot op 70° dalen. Onder de gevallen hagelsteenen heeft men er opgemerkt, die de grootte van kleine duiveneyeren hadden. In het fort werd eene kazerne geheel ter neêr geworpen, en in eene andere werden de wanden met onweerstaanbare kracht omvergerukt. De daken van het kruidmagazijn, van het hospitaal en van de apotheek werden afgeslagen en de gebouwen zelve aanmerkelijk beschadigd, terwijl het water in de kazernes en in andere gebouwen tot eene hoogte van 6 palm. was opgeklommen. Gelukkig heeft niemand bij dit ongeval het leven verloren, ofschoon zich in de kazerne op dat oogenblik wel 50 of 60 menschen bevonden.

WONOSOBO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, reed. *Kados*. Men vindt in de nabijheid overblijfselen van *Bramijische* oorsprong.

WONOSOBO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, reed. en reg. *Pekolongang*, distr. *Wonosobo*.

WONOSROIJO, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche* eil. *Java*, reed. *Besocki*, afd. *Bondowasso*.

WONS of WOLDENS, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Weserdael*, arr. en 3½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. N. W. van *Bolsward*, ½ u. N. O. van *Makkum*, aan den rijweg, welke van daar naar de steden *Franeker* en *Bolsward*, of, zoo als men dat noemt, hiertoe door naar *Harlingen* loopt. De ligging van het dorp is, vooral aan den oostkant, zeer hoog, waarschijnlijk op eene verhevenheid, bedandig men niet ver van de zee voorheen vele dergelijke terpen openlyc gebouwd. De naam is vermoedelijk van *WELDEKS*, *WALDENS*, *WOLANS* tot *WONS* zamengetrokken en zal alzoo welligt *woudstreek* beteekenen. Men telt er met de daartoe behoorende buurten *Gojemi*, *Hajen*, *Hiddem* en *Doniawier*, 45 h. en 290 inw., die moest in de ree teelt hun bestaan vinden.

De inw., die er op 25 na allen *Herv.* zijn, behooren tot de gen. *Wons-en-Engwier*, welke hier eene kerk heeft, waarvan de *Proost* een

St. Janskerk te Utrecht, vóór de Reformatie 10 schieden (22 guld. 40 cents) genoot, ook was er een vicarisschap. Deze kerk is een aardig koepelgebouw, met een torentje, doch zonder orgel.

De 25 Doopsgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Makkum*. — De dorpschool wordt gemiddeld door 80 leerlingen bezocht. De verdienstelijke Friesche dichter JAN PIETER SALVANDA, was voor eenige jaren hier Onderwijzer en ligt hier begraven.

Ten Z. O. van dit dorp ziet men eene opene plaats of een rond plein, dat bij verkorting nog den naam draagt van *Weeren*, doch oudtijds *Wonserweerstal* genoemd werd, alwaar het regt, naar de gewoonte der oude volken, onder den blooten hemel gehouden en of vonnis of vrijspraak gewezen werd.

WONS-EN-ENGWIER, kerk, gem., prov. *Friesland*, klass. van *Harlingen*, ring van *Makkum*.

Men heeft er twee kerken, eene te *Wons* en eene te *Engwier*, en telt er 290 zielen, onder welke ruim 60 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen is geweest **RUDOLF UITENWYK**, die in het jaar 1892 hier was en in 1894 zijne dienst moest verlaten.

WONSERADEEL, vroeger **WILDINGEN** geheeten (hetzelfde met **WOL-DINGA**, d. i. *de woudstreek*), grietenlj, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Bolsward* (2 k. d., 14 m. k., 2 s. d.); palende N. aan de griet. *Barradeel* en *Franekeradeel*, O. aan *Hennaarderadeel* en *Wymbritseradeel*, Z. aan *Wymbritseradeel* en den klokslag van *Workum*, W. aan de *Zuiderzee*.

Deze griet., welke haren naam ontleent van het d. *Wons* (zie dat art.), is van het N. naar het Z. 4 u. lang en van het W. naar het O. 3 u. breed. Zij bevat de volgende 27 dorpen: *Allingawier*, *Arum*, *Burgwerd*, *Cornwerd*, *Dedgum*, *Engwier*, *Exmorra*, *Ferwoude*, *Gaast*, *Greonterp*, *Hartwerd*, *Hichum*, *Hieslum*, *Idsegahuizen*, *Kimswerd*, *Lollum*, *Longerhous*, *Makkum*, *Parrega*, *Piaam*, *Pingjum*, *Schettens*, *Schraard*, *Surig*, *Tjerkwerd*, *Witmarsum* en *Wons*. Het grietenijhuis staat te *Bolsward*.

WONSRADEEL beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaester, van 3,340 bund. 36 v. r. 92 v. ell., waaronder 14,517 bund. 21 v. r. 4 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1426 h., bewoond door 1835 uisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 9000 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Voorts heeft men er panfabrieken, 1 plateel- en 2 pottelbakkerijen, 4 kalkbrandertjen, scheepstimmerwerven, 2 looijertjen, 2 touwslagerijten, 1 papier-, olie-, 1 houtzaag-, 1 pel- en 1 korenmolen.

De landertjen van deze griet. zijn zeer verschillende van aard, doch over het algemeen zijn de noordelijke en noordoostelijke de beste, en bestaan uit uitmuntende bouw- en weilanden. De westelijke zijn later en dus best tot wei- en hooilanden geschikt, waartoe het zuidwestelijke en zuidoostelijke gedeelte, wegens zijne lage ligging, genoegzaam alleen bekwaam is.

De Herv., die er ruim 7200 in getal zijn, onder welke 1800 Ledematen, maken de volgende 15 gem. uit: *Arum*, *Burgwerd*, *Lichtum-en-Hartwerd*, *Exmorra-en-Allingawier*, *Gaast-en-Ferwoude*, *Idsegahuizen-en-Piaam*, *Kimswerd*, *Lollum*, *Longerhous-en-Schettens*, *Makkum-en-Cornwerd*, *Parrega-Hieslum-en-Greonterp*, *Pingjum-en-Surig*,

Schraard, Tjerkwerd-en-Dedgum, Witmarssum en Wonen-Engwier, die 24 kerken hebben en door 15 Predikanten bediend worden.

De Doopsgez., die er ongeveer 470 zielen tellen, maken gedeeltelijk de gem. van Makkum en Witmarssum-en-Pingjum uit, welke drie kerken hebben, waarin de dienst door twee Predikanten wordt waargenomen, en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Bolsward, Harlingen of Workum*.

De R. K., van welke men er ongeveer 1500 aantreft, maken gedeeltelijk de stat. van Makkum uit, welke eene kerk heeft, waarin de dienst door eenen Pastoor wordt waargenomen, en behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Bolsward, het Blaauwhuis of Workum*.

Men heeft in deze griet. 20 scholen, als: ééne te Arum, ééne te Burgwerd, ééne te Cornwerd, ééne te Dedgum, ééne te Exmorra, ééne te Ferwoude, ééne te Gaast, ééne te Hichtum, ééne te Kimsword, ééne te Lollum, twee te Makkum, ééne te Parrega, ééne te Pingjum, ééne te Schettens, ééne te Schraard, ééne te Surig, ééne te Tjerkwerd, ééne te Witmarssum en ééne te Wons.

Vroeger stonden in deze griet. twee voornamste kloosters: Oudeklooster en Oegeklooster. Zie die art.

Ook waren er voorheen de staten: Adelen, Aebinga, Aegema, Aylva, Betjem of Beyma, Bonga, Bonnema, Dons Eminga, Haitsma, Hiddema, Hooghuistra, Nystinstr. Ockinga, Ozinga, Sytsma, Walta, Waltinga en Wibrand, welke thans of geheel verdwenen of in boerenplaatsen hersehopen zijn.

In de griet. *WOSSERADEEL* worden vele groote en kleine vaten gevonden, en vooral in het zuidelijke gedeelte in de lage landen. Onder deze wateren komen inzonderheid in aanmerking het *Werkumermeer*, het *Parregastermeer* en het *Makkumermeer*: die van Workum tot aan Makkum, aan elkanderen geschakeld, voortloopen, en zeer vischrijk zijn. Voorts zijn er zeer vele kleine meertjes en poelen, als het *Sillaardermeer*, het *Korkmeer*, het *Ypsterbuurstermeer*, het *Uilkemeer* enz.

Bij de *Littenserzyl* komt de *Leeuwarder-jaagvaart* in de grieten, en loopt, voorbij Burgwerd, naar Bolsward. Van Bolsward naar Workum loopt insgelijks eene jaagvaart, ongeveer in de zelfde strekking naar het zuidwesten, door Tjerkwerd en Parrega, tusschen het *Werkumermeer* en de *Nijehuisster-Ke*. Het jaagpad dezer vaart is van Tjerkwerd tot aan Workum verbreed en bepuind, en thans de gewone rijweg tusschen deze twee plaatsen; terwijl men van Tjerkwerd naar Bolsward den *Heindijk* moet gebruiken. Van Makkum loopt ook eene groote vaart, door het *Makkumermeer*, naar Bolsward, en is daar, onder den naam van de *Wymerts*, in *Wymbritseradeel*. Ook kan men van Workum, over de *Werkumer-, Parregaster- en Makkumermeren*, door de *Schaardersyl* naar Witmarssum, Arum en Franeker varen. Bij Arum kruist de vaart van Franeker naar Pingjum, die, welke van Harlingen naar Bolsward loopt. Binsdeltijk, om te geene mindere vaarten te spreken, loopt er nog eene vaart van Bolsward, door *Tolkuma-zyl* in den *Slagtedijk*, naar Tjam en Franeker.

WOSSERADEEL wordt verdeeld in *Binnendijks* en *Buitendijks*. door eenen dijk of slagte, die van den *Pingjumer Halsband* of *Bingjumer Zuidoost* aanloopt; voorts zuidwaarts over de *Schraarder-zyl*; dan oostwaarts over de *Exmorster-zyl* door *Exmorra*; daarna met eene bogt

de Tjerkwerder-zyf, en voorts, langs den noordkant van het Sensmeer, in Wymbritseradeel. Door dezen dijk wordt de griet, zoodanig gedeeld, dat er juist dertien dorpen ten Westen of Buitendijks, en dertien andere ten Oosten liggen; wordende van het zeven en twintigste dorp, Exmorra, de kerk en pastorie op den dijk gevonden, en het dorp zelf, in binnen- en buitendijkster gedeelten gescheiden, echter zóó, dat het eerste ver het grootste is. Over de reden der eerste aanlegging van dezen dijk wordt verschillend gedacht. SCOTANUS houdt het voor waarschijnlijk, dat hij gemaakt is, niet zoo zeer ter afscheiding van hooger en lager landen, vermits men daar buiten wel hooge, en daar binnen wel lage landen vindt, als wel tot eene grensscheiding der gerechtigheid van beide de Grietmannen, die eertijds deze grietenij regeerden, namelijk de eene binnen- en de andere buitendijks; maar dat veelmeer de Marudijk tot eenen scheiddijk van hooger en lager landen is gemaakt. Anderen achten het niet onwaarschijnlijk, dat men dien dijk allereerst hadde aangelegd, om het indringen van zee water, bij hooge vlooden, in voortijden, te beletten, hoewel hij tevens tot eene grensscheiding diende van de twee grietenijen, waarin Wonszambert eertijds verdeeld was. Deze scheiding in tweeën had plaats tijdens de onlusten der Schieringers en Vetkoopers, doch verviel, toen de Saksische en Bourgondische Vorsten het bewind voerden; waarom het niet onwaarschijnlijk is, dat men deze verdeeling voor een tusschenkomend tijdperk, gekenmerkt door onlusten en verdeeldheden, houden mag, en dat het derhalve ook vroeger slechts ééne grietenij geweest is. Hoe hetzij, van den Pingjumer Halsband komt nog een andere hooge binnendijk, die tevens tot eene verlenging strekt van Franekeradeels slagtedijken; dese loopt, onder den reeds gemelden naam van Marn-dijk, door Witmarum; voorts zuidwestwaarts, met eene bogt over Harke-zyf, en van daar zuidoostwaarts, ten Westen van Bolsward, waarna hij zich eindelijk met den eerstgenoemden vereenigt bij de Tjerkwerder-zyf.

De zeedijk, die deze grietenij ten Westen beperkt, behoort ten deele onder de contributie der vijf deelen, te weten tot aan Makkum toe. Doch te Makkum begint de dijk, die door Wonszambert alleen moet worden onderhouden, tot nabij Workum. Deze dijk is boven tonnerond, en men rijdt, aan den binnenvoet, op eenen weg, die in het midden der vorige eeuw aanmerkelijk verbeterd is door den afval der Makkumer glasblaserij. Franekeradeels Slagte-dijken vereenigen zich in deze grietenij met den Pingjumer Halsband en sluiten bij Bonnemazathe ook aan den zeedijk; zoodat, indien dese dijk van Oosterbierum tot aan voornoemde zathe in eenen goeden staat is, het zee water, bij eene onverhoefte doorbraak, in deze geheele ruimte niet ver landwaarts in kan dringen. De gemelde Slagte-dijk gaat, bij zijne vereeniging met den Halsband, over in eenen rijweg door Pingjum naar Wons, Cornwerd, Schraard, Longerhouw, Makkum enz. met vele aftakken en bijwegen, te menigvuldig om ze alle te beschrijven. Van Kinswerd rijdt men ook, over Arum en Witmarsum, naar Bolsward, en van daar, langs den hoogen en breeden Broeredijk, naar Nieuwland en Sneek. Doch de rijweg van Bolsward naar Franeker loopt door Hichtum, langs den Paal-dijk, naar den oostelijken tak des Slagte-dijks, die van Achlum door Hennaarderadeel loopt.

Bij den watervloed van Februarij 1825 had deze grietenij bijzonder veel te lijden. Met uitzondering van het grootste gedeelte van Pingjum, benevens een gedeelte van Witmarsum en Arum en geheel

Kims werd, welk oord, door het sluiten van de Bantmer-yl of ongenaamde Schotelbank in den Pingjumer-Halsband, voor den vloed te waard bleef, was deze geheele grietenij overstroombd. Benoorden Mak kum liep de zeedijk zeer groot gevaar van eene doorbraak, doch ijver en opoffering, gepaard met moed en beleid, van Makkums ingetenen voorkwamen het gevaar, door zakken met steenen in het gat hetwelk ingeslagen was, te stoppen. Zonder onderscheid van rang hebben alle weldenkenden zich op den dijk begeven en zich aan het geweld der golven blootgesteld. Het dijksbestuur van Wonsmeer Zuiderzee-dijken verdiende mede, wegens zijne waakzaamheid, allen te Erger en noodlottiger voor dit deel was de doorbraak bij het Werkmer-hek, welke wel niet van eene aanmerkelijke wijdte en diepte was, maar toch groot genoeg, om, bij de ontzettend hooge vloed van den 3, 4 en 5 Februarij, veel water door te laten. Door dat water, vereenigd met dat, hetwelk door den Oude- of Slaperdij stroomde, waren de landen tot aan Parrega reeds den 6 Februarij overdekt, welke overstrooming zich mede uitstrekke over de dorpen aan de Zuiderzee gelegen. Van onberekenbare gevolgen was deze overstrooming voor de groote polders, vooral ook voor de Marne, het Isehuurster- en Sensmeer, van welk meer inzonderheid het voorlijke gedeelte of Sensmeer veel leed. De polder-dijken, den aanden van het water niet langer kunnende wederstaan, braken op meer in eene plaats door. Met eene vreeselijke woede en een geraas, dat er in de verte hooren liet, stortte het water naar binnen, en overstruimde de landen tot de verbazende hoogte van meer dan 2 ellen. Sommige landlieden, op hoogten wonende, waren veilig voor het geweld van den vloed; doch akelig was de toestand der lager liggende huizen, welke hunne huizen tot op eene aanmerkelijke hoogte, sommigen al tot aan het dak toe, met water opgevuld zagen. Te midden van dezen jammer beviel op eenen zolder eene vrouw, welke des anderen daags door het dak van daar gehaald en in veiligheid gebracht werd. De zeedijk was bij Makkum en Surig overal zwaar geteisterd, want in de omstreken van laatstgenoemd dorp. Veel schade werd er aan paal-, kist- en aardewerk veroorzaakt, en doorbraken zouden er ontstaan zijn, zoo men zulks, met inspanning van alle krachten, niet vergekomen had. Makkum leed niet veel; de schade hier veroorzaakt werd te weeg gebracht aan de dijkhuizen, die van achteren door de overstortende zee ingeslagen waren. Aan de landszijde werd deze plaats den 7 Februarij overstroombd, hetwelk hier het water zoodanig deed rijzen dat het in sommige huizen tot eene aanmerkelijke hoogte indrong, in eenige fabrieken $\frac{1}{2}$ el hoog stond. Surig werd overstroombd in de nacht van den 7 op den 8 Februarij. Het water stond er 8 palmen boven het hoogste winterwater, en eenige landlieden, aan den voet van den zeedijk wonende, waren genoodzaakt, met hun vee en goed te vlugt te nemen. Bij deze overstrooming kwam evenwel slechts een mens om, die, schapen uit het land willende halen, onder weg berees. Slechts vijf schapen zijn in deze grietenij verdronken; dan zijn 1200 bund. vruchtbaar land, van den besten en krachtigsten grond, dit gewest, stonden van 1,20 tot 3 ell. hoog onder den uitgestrekte plas, en het nadeel van den sinds lang verachterden landbouwer is zeer groot.

Het wapen van Wonsmeer is een springend hert met gebokte horens, en zou, zoo men zegt, zijnen oorsprong verschuldigd zijn aan zeker hert, hetwelk, uit de naburige bosschen opgejaagd, den

de ingezetenen dezer grietenij, na het breken der hoornen gevangen werd, welke, ofschoon beuzelachtige, zaak weleer gewigtig genoeg werd geoordeeld, om er een wapen van aan te nemen.

WONSERADELS-ZUIDERZEEDIJK, zeedijk, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*.

Deze dijk begint aan het d. Makkum en strekt zich doorgaans zuidwaarts uit, langs de Zuiderzee, tot dicht bij de stad Workum.

De dijkspligtigen, tot deze contributie behoorende, hadden, even als op vele andere plaatsen, van ouds hunne bijzondere afdeelingen van de dijkwerken; doch den 6 Maart 1719 werden de Heeren Raden van het Hof Provinciaal, wegens de Staten des Lands, gemagtigd, om de gemeenmaking der zeedijken, zoo van aard- als paalwerk, in de gezegde contributie te regelen en de daar over ontstane geschillen, bij wege van bemiddeling en zonder vorm van proces, af te doen. Nadat het Hof zulks, zoo nopens deze als andere contributiën, gedaan en de zaken op een vasten voet gebragt had, is, bij Staatsbesluit van 24 Junij van gezegd jaar, goedgekeurd de uitspraak van het arbitrament des Hof's, nopens de taxatiën der zeedijken in **WONSERADEL** en zijn aandeel in het onderhoud dier werken.

Dit gemeenmaken der dijken, eene zaak van de uiterste aangelegenheid, was, ten aanzien dezer contributie, lang tegengehouden: want, volgens Staatsbesluit van 19 Junij 1697, werd het collegie reeds gemagtigd, om de dorpen in **WONSERADEL**, en des noods de particuliere ingezetenen en eigenaars der landen, over te halen, tot het verbeteren en gemeenmaken der zeedijken en aardwerken aldaar, en echter is deze heilzame schikking, buiten twijfel door tegenstand van vele dijkspligtigen, eerst 23 jaren daarna voltrokken.

Het bestuur over dezen dijk houdt zijne zittingen te Bolsward en bestaat uit eenen Dijkgraaf, eenen Gedeputeerde en twee Gecommitteerden binnendijks, met hunnen Rekenmeester, eenen Gedeputeerde en twee Gecommitteerden buitendijks, met hunnen Rekenmeester, benevens nog eenen Rekenmeester van de stad Bolsward, met eenen Secretaris en eenen Ontvanger-Generaal.

WONSER-VAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, in eene eerst zuidelijke en daarna westelijke rigting loopende van Wons naar Makkum en het Makkumermeer.

WONSER-WEEREN, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. W. N. W. van *Sneek*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. W. ten N. van *Bolsward*, $\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Makkum*, waartoe het behoort.

WONSER-WEERSTAL (DE), nog bij verkorting de **Wons** genaamd, opene plaats of rond plein, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, 20 min. Z. O. van *Wons*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Schraard*, alwaar het regt, naar de gewoonte der oude volken, onder den blooten hemel gehouden, of vonnis of vrijspraak gewezen werd. Van deze plaats eeft het d. *Wons* zijnen naam ontleend.

WOOLD of **Wool**, buurs., prov. *Gelderland*, kw., arr. en 8 u. O. van *Zutphen*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Aalten*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. van *Winterswijk*; met 146 h. en 1010 inw. Men heeft in deze buurs. ééne school, welke des zomers door 50, des winters door 50 à 180 leerlingen bezocht wordt.

WOOLDE of **Wool**, buurs. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, arr. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. O. van *Almelo*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. van *Delden*, gem. en behoort het d. *Hengelo* gelegen; met 139 h. en 980 inw. — Men

heeft in deze buurs. eene school, welke gemiddeld door 78 leerlingen bezocht wordt.

WOOLDERBEEK (DE), watertje in *Twente*, prov. *Oeverijssel*, dat onder *Lommeker*, omstreeks *Enschede*, ontstaat, met eene noordwestelijken loop langs *Hengelo vloeit*, aldaar de *Lommeker-beek* opneemt, en zich ten Noordwesten van *Borne* in de *Aa* ontlust.

WORAU (DE), riv. in *Oost-Indië*, op het *Ambonsche eil. Ceram*, op *Hoswasnoket*, met eene oostelijke rigting in de *Ceramsche see* uitloopende.

WORCUMUM, Latijnsche naam van de stad *Worowu*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie *Worowu*.

WORDRAGEN, buurs. in den *Bommelerwaard*, prov. *Gelderland* *Beneden-district*, arr. en 3 a. Z.W. van *Tiel*, kant. en $1\frac{1}{2}$ a. Z.W. van *Zalt-Bommel*, gem. en 10 min. N. van *Ammersoden*; m. 19 h. en ongeveer 160 inw.

WORDT-RNEDEN, buurs., op den *Vetweensoom*, prov. *Gelderland*. Zie *Rneden (Wordt)*.

WORICHUM, oude naam van de stad *Woudrichem*, in het *Land van Altena*, prov. *Gelderland*. Zie *Woudrichem*.

WORIGEZAND (HET), voorm. gors, ten N. van het eil. *Noord-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie *Onsant* en *Ouweler*.

WORKAY, eil. in *Oost-Indië*, in den *Moluksche-Archipel*, tot de *Aroe-eilanden* behorende.

Men vindt op dit eil. onder de voornaamste dorpen: *Nieuw-Affara*, *Oud-Affara*, *Goer*, *Longar* en *Tree*. Voor *Goer* ligt een groote parelbank, waarop door de *Oost-Indische compagnie*, de visscherij gelast werd, die naderhand vervallen is. Ook zouden, volgens het zeggen der bewoners, aldaar geen paarlen meer gevonden worden.

Het eil., dat een der belangrijkste is voor de *tripangvangst*, ligt geheel open aan den *Oostwal der Aroe-eilanden*. Op twee mijlen afstand ontdekt men nog eenige eilandjes, die verder oostwaarts gelegen op *Tusschen Workay* en deze eilandjes vindt men de *tripangbanken*.

Honderden *Alfoeren*, met hunne vrouwen en kinderen, ziet men bij laag water, met een mandje op den rug en voorzien van eenen stok, waaraan eene ijzeren punt is, van *Workay* tot aan de gemelde eilanden door het water waden, waar van 0,60 tot 1,20 ell. diepte is. Wanneer het water hooger staat, gebruiken zij kanoos. Op verder afgelegen *tripangbanken* gaat de *Alfoer* met zijn geheele huisgezin in een prauw, die voor deze visscherij bestemd is, en een geheel vreemd voorkomen heeft. De achterstevan loopt in een hooge bogt op, van voren af hangen er onder en boven twee planken, verder dan de voorstevan en overigens zijn de prauwen zeer breed; zij hebben twee roeren en zijn met een hek of latwerk voorzien, denkelyk om het overboord vallen der kinderen voor te komen. Het geheele gezin huisvest in drie of vier hutten, met atap (palmbleden) gedeut, op deze prauw, die met twee masten prijkt, welke tot geen ander oogmerk dienen, dan om eenige vlaggetjes tot sieraad aan te hechten. Een andere mast, die drie aan elkander gebonden bamboezen gemaakt, dient, om een groot zeil, van biesen te voeren, hetwelk, even als op de *Chineesche prauwen*, als een waaijer wordt toegevouwen.

WORKOM, naam, welken men bij verkorting geeft aan de st. *Woudrichem* in het *Land van Altena*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Woudrichem*.

WORKUM, kerk. ring, prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*, bestaande uit de volgende 8 gem.: Hindeloopen, Koudum, Molkwerum, Parrega-Hieslum-en-Greonterp, Stavoren, Tjerkwerd-en-Dedgum; Warns-en-Scharl, en Workum, welke 10 kerken hebben, waarin de dienst door acht Predikanten wordt waargenomen. Men telt er 6200 zielen, onder welke 1700 Ledematen.

WORKUM, gem., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen* (15 m. k., 8 s. d.); palende N. aan Wonseradeel, N. O. aan Wymbritseradeel, Z. O. aan Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde en aan de gem. Hindeloopen, W. aan de Zuidzees.

Deze gem. bestaat uit de st. Workum, benevens de Klokslag van-Workum, waartoe verspreide buitenbuurtjes, het Heiden-schap, het drooggemaakte Kolmeer en ver het grootste gedeelte van het Workumer-Nieuwland, behooren. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2929 bund. 62 v. r. 82 v. ell., waaronder 2578 bund. 77 v. r. 54 v. ell. belastbaar land; telt 556 h., bewoond door 750 huizeg., uitmakende eene bevolking van 5200 inw., die hoofdzakelijk door de zeevaart hun bestaan vinden.

Men vindt aangeteekend, dat in 1781 het aantal kofschippers, dat hier woonde, op 66 en dat der pottbakkerijen op 17 begroot werd. Eene reeks van bekende oorzaken hebben voeraker het meeste toegebragt, om dese bron van welvaart zeer te verminderen. Thans heeft men hier, even als in de meeste steden, eenen overvloed van winkel- of neringdoende burgers in vele vakken van koophandel en men drijft er ook handel in paling op London. Men heeft er mede eenige fabrieken en trafijken, als: 1 kalkbrandertj, 5 pottbakkerijen, 2 pannebakkerijen, 2 scheepstimmerwerven, 1 zoutbrandertj, 1 leerlooierij, 1 zeemtuwertj, 1 seepziedertj, 1 boekdrukkertj, 1 lijnbaan, 1 wind- en 1 paardenolie-, 1 pel-, 1 koorn- en 1 houtzaagmolen. Vroeger bestond er hier nog 1 houtzaagmolen en 1 aardenwerksfabriek voor Frankforter of zoogenaemd Venloosch aardenwerk, doch de eerste heeft sedert twee en de laatste sedert zes jaren opgehouden te bestaan.

De Hervormden, die er 2200 in getal zijn, onder welke ruim 550 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Sneek*, ring van *Workum*, behoort en door twee Predikanten bediend wordt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest THEUNIS KLAASSEN VAN WASSenaar, die in het jaar 1583 hier was, en in het jaar 1587 of 1588 naar Stiens vertrok. De eerste tweede Predikant was JACOBUS DOMINICI VALSICHERIUS (JAKOB DOUWES VAN WOUKOM), die in het jaar 1612 herwaarts kwam, en in het jaar 1617 of 1618 overleed. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De Doopsgezinden, die er 110 in getal zijn, maken, met die uit de d. Ferwoude, Nijehuisum en omstreken, eene gem. uit, welke reeds in de zestiende eeuw schijnt bestaan te hebben, en 170 zielen, onder welke 80 Ledematen, telt. Het beroep van den Predikant geschiedt door den kerkeraad.

De Evangelisch-Lutherschen, die er ongeveer 40 in getal zijn, maken met die uit de gem. *Sneek*, *Hindeloopen* en *Stavoren* en de griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*, *Wonseradeel* en *Wymbritseradeel*, eene filiaal gem. van *Harlingen* uit, die 80 zielen, onder welke 40 Ledematen, telt. Vóór 1842 moesten de Evangelisch-Lutherschen van *Workum* te *Harlingen* ter kerk gaan, doch in dat jaar is zij eene filiaal gem. van *Harlingen*

geworden, waarin de dienst of door eenen vasten Proponent of de den Leeraar van Harlingen verrigt wordt.

De Roomsche-Katholijken, van welke men er 830 telt, en niet die uit de st. Hindeloopen en de d.: Ferwoude en Nij huizum eene stat. uit, welke tot het aartspr. van *Friesland* behoort ruim 630 Communikanten, telt, en door eenen Pastoor bediend wordt.

Men heeft in deze geu., twee Stads-Burgerschoolen, van ook arme kinderen onderwijs genieten; eene Bijzondere school in het *Heidenschap*, een Zondags-Armen-school en eene van van Bewaarschool, welke gezamenlijk gemiddeld door een getal 420 leerlingen bezocht worden.

De stad *Woukum*, eertijds *Woldekkum*, ook wel *Waldrichen*, is in Latijn *Vocuum*, ligt 4 u. W. ten Z. van *Sneek*, 1½ u. N. O. v. *Hindeloopen*. Zij bestaat uit twee zeer lange rijen huizen, welke bouwd zijn langs de vaart de *Wymerts*, welke uit de *Trekvaart* en *Diep Dolte*, in eene zuidwestelijke rigting, door deze stad stroomt en met de *Drooge* en *Diepe-Dolte*, door eene groote zeedijk, in de *Zo derzee* ontlast. Buiten deze sluis is, langs den seedijk van het *Woukumer-Nieuwland*, eene lange buitenhaven van paalwerk, het *Woukumer-zoel* genoemd.

De geschikte ligging van deze stad, als zeeplaats, was de oors. dat *Woukum*, vooral in vroeger dagen, een groot aandeel had in de vrachtaart met kofschepen, welke thans geheel vervallen is. Over de huizen zijn eenige weinige, die zich door grootte en fraaiheid onderscheiden, de meeste andere zijn niet groot, doch vele van hout en zindelijk ingerigt. Behalve de zogenaamde *Bagijnestraat* en de *Nonnenstraat*, nabij de *Markt*, vindt men hier nog drie kleine stegen.

Wegens den oorsprong van den naam der stad kan niets met zekerheid gezegd worden. Men zou kunnen gissen, dat het woord *wald* of *woud* aan een boschrijk oord doet denken, en aannemende, hetgeen sommigen als zeker stellen, dat het oude *Waldrichen* meer westwaarts, op eenen aanmerkelijken afstand van de tegenwoordige Friese kust, gebouwd is geweest, dan is het niet geheel onwaarschijnlijk, dat het aldaar in den omtrek boschrijk was. Men denke hier aan het *Kreiker-bosch*. Dat de uitgebreide waterplas de *Zuiderzee* voorheen droog en vruchtbaar land was, bebouwd met onderscheidene bewoonde dorpen en plaatsen, is over bekend, en men weet, dat dit weleer althans het geval was in het Noordwesten der stad *Harlingen*, wier bewoners bij de ontstaan van dezen zeeboezem zich meer oostwaarts hebben nedergezet. Dit in aanmerking genomen zijnde, zoo wel als hetgeen wij van *Sto voren* en *Hindeloopen* daaromtrent vinden aangeteekend, kan het nu mand bevroemden, dat de stad *Woukum*, als het ware, verplaatst en herbouwd is geworden. Wanneer echter de afscheiding van de stad en den waterkant gebeurd, of de tegenwoordige stad gebouwd is, uit gebrek aan narigt desaangaande, niet op te geven, en ligt als in de duisternis der eeuwen begraven.

Men kan met genoegzame zekerheid stellen, dat ter plaatse, van *Woukum* thans is, reeds vóór dat de *Zuiderzee* bekend was, eene groot uitwatering is geweest naar het meer *Flevo*; waarvan het nut en deel denklijk heeft veroorzaakt, dat onderscheidene hoogten of terpen ter wederzijden daarvan zijn opgeworpen, en dat vele huizingen daarop hunne woningen hebben gevestigd; er zijn althans tot op heden blijken van zes zoodanig gebouwde gebuurten zichtbaar. De gelegenheden

van die uitwatering en het daaruit voortspruitende voordeel heeft zekerlijk allezins den aanbouw van huizen daaraan bevorderd. en dat alles door den tijd meer en meer naar eene stad doen gelijken. Het is echter niet bekend, wanneer **WORKUM** voor eene stad is erkend en stadsprivilegiën heeft gekregen. Het vroegst, dat wij **WORKUM** als eene stad gemeld vinden, is in een charter van het jaar 1374.

Uit de afbeelding van de stad bij **SCHOTANUS**, en uit eene en andere proclamatie van vervreemde vastigheden in de zestiende eeuw, schijnt te blijken, dat deze stad ook twee poorten heeft gehad, eene aan het Zuid- en eene aan het Noordeinde; dan het is waarschijnlijk, dat men die, omdat de stad daardoor niet afgesloten kon worden, al voor lang heeft doen afbreken. Men wil ook, dat nabij de sluis eenige blaauwe merkteekenen zouden zijn van eene vroeger bestaan hebbende schans of andere versterking.

De stad heeft in het midden een fraai **Marktplein**, waaraan het **Stadhuis**, de **Waag** en de **Grootkerk** gebouwd zijn, en waarop de jaar- en weekmarkten gehouden worden. De jaarmarkten vallen op den 8 Mei en den 8 September.

Het **Stadhuis**, staande in den zuidoosthoek van de **Markt**, is een eer deftig, vierkant gebouw, geschikt voor het oogmerk van de stichting, met eenen hoogen trap of opgang. Het benedenste gedeelte van dit gebouw wordt gebruikt tot eene niet onaanzienlijke herberg.

De **Waag**, aan de Zuidwestzijde der **Markt**, is een eenvoudig doch zeer doelmatig ingerigt gebouw, boven hetwelk het **Wachthuis** is.

Voortijds gaf een groot kasteel, **Inthiemahuis** genaamd, en een weinig bezuiden de kerk, aan de **Wymerts** staande, geen gering eraad aan de stad. Dit gebouw, hetwelk lang aan het adellijke geslacht van **INTRIEMA**, dat veelal het eerste in de stadsregering was, toebehoorde, werd wel eens **Dwang-van-Workum** geheeten. In het jaar 1525 werd dit slot door de **Bourgondiërs**, onder bevel van **JONAN VAN VASSENAER** en **GEORGE SCHENCK VAN TOUTENBURG**, die de stad veroverden, afgebrand, doch eenige jaren later is, in plaats daarvan, door **FREDERIK VAN INTRIEMA** een fraai nieuw huis gesticht; nadat dit geslacht echter uitgestorven was, is dat gebouw in 1726 afgebroken. Men had te **WORKUM** voorheen nog eene andere stins, **Hollinga** genaamd, staande aan de **Zuidoostzijde**, nabij de kerk. Dit slot, dat door het slacht der **HOLLANCA'S** bezeten werd, die aldaar veel deel in het bestuur der stad hadden is daarna, vermoedelijk in de binnenlandsche risten, tusschen de Schieringers en Vetkoopers, weggeraakt.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan de **H. GERTRUIDA** was gewijd, en destijds 150 goudguld. (225 guld.) opbragt, had eene karnij der **H. MAAGD MARIA** ter waarde van 100 goudguld. (150 guld.)

drie prebenden, door de wandeling vrij-leen genaamd. De eerste van die prebenden bragt 100 goudguld. (150 guld.) op, de tweede 50 goudguld. (120 guld.), de derde 70 goudguld. (105 guld.). Het is eene groote en fraai gebouwd kruiskerk, die voor dezen met een entje pronkte, doch hetwelk, door den zwaren storm van Januarij 1535 daar afgewaaid zijnde, sedert niet weder is opgebouwd. Een **tuin**, en naar de oude wijze, in de smaak van die van **Oldehove** te **Stuwarden**, gebouwde toren, van 27,30 ell. hoogte, buiten het kortste, staat 9 ell. ten Westen van de kerk af. Doordien er, zelfs voor eenige jaren nog eene groote menigte van uitstekende steenen aan zuidoost- en noordoostelijke hoeken van dien toren zichtbaar waren, welke in het jaar 1826 zijn afgebikt, beweren sommigen, dat de

kerk en toren voorheen aan elkanderen verbonden zijn geweest, en zoo gescheiden zonden zijn na eenen hevigen brand, welke de kerk in vroeger tijd heeft ondergaan; dan, behalve dat van andere gebouwen in Friesland, die nog heden van zoodanige verbandsteenen voorzien zijn, onloochenbaar kan worden bewezen, dat zij nooit aan een nabij gebouw verbonden zijn geweest, is er geen grond van waarschijnlijkheid, dat, na het afbranden der kerk, reeds aan den toren verbonden, de steenen van het verband zoo menigvuldig en zoo gaaf zouden kunnen overblijven, als die nog heden zijn. Het blijkt, uit een charter van 11 Januarij 1555, dat de kerk, in het begin van die eeuw, tweemaal geheel is afgebrand; waarschijnlijk is het, dat men, bij de laatste opbouw, ten oogmerk hebbe gehad, om de kerk tot aan den toren te verlengen, en daarmede te verbinden, doeh dat eene wettige reden dat voornemen hebbe vrijdeld, denkkelijk gebrek aan geld; immers blijkt uit het zelfde charter, dat bij die laatste opbouw, in het jaar 1555, dat gebrek reeds zoo groot was, dat, om die kerk zoo ruim te maken als zij thans is, Koning Filips aan de ingezetenen te Woumen heeft toegestaan, om, voor den tijd van tien jaren, de opkomsten van vier Beneficiën ook daartoe te gebruiken. In 1836 is deze kerk herbouwd, waartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken de aanzienlijke som van 6000 gulden is toegestaan. Het tegenwoordige orgel der kerk, hetwelk geacht wordt zeer goed te zijn, gemaakt in het jaar 1697 door Mr. JAN HARRIS VAN BEEKEN. Dit orgel is geheel verbeterd en verfraaid in het jaar 1859, waartoe een som van 600 guld. tot goedmaken der kosten door Kerkvoogdes, de tabelen en eenige der gegoedste gemeentelieden, bij vrijwillige inbrenging, is bijeen gebragt. In 1854 is eene nette welingerigte Avondmaalstafel met de daarbij behoorende banken, door den Heer JACQUES WIJDBRANDUS MEIJER, Kerkvoogd dezer gemeente, aan de kerk schonken.

De Kerk der Doopsgezinden, aan de *Wymerts*, een weg binnenwaarts ten Z. O. van de straat staande, is zeer goed, en heeft twee deftige ingangen en van binnen twee gaanderijen, doch geen toren of orgel.

De Evangelisch-Luthersche kerk, den 1 Februarij 1861 ingewijd, door den Proponent ANDRÉUS HENDRIK BAOKS, destijds hofprediker te Harlingen, is het huis, waarin de beroemde PETERUS TILLEN ten jare 1514 geboren werd. Het is een tamelijk net gebouw, zonder toren of orgel.

De R. K. kerk, aan de noordsijde der stad, in de zoogenante *Priestershoek* staande, en aan den H. WAZENRUDUS toegewijd, is uitstreeks het jaar 1770 gebouwd. Zij is zeer fraai en van een orgel voorzien, doch heeft geen toren.

Voorheen was hier ook nog eene zoogenante Gasthuiskerk, aan de *Wymers*, voorzien van eenen hoogen toren, doch deze is, in het jaar 1757, weggebroken en het kerkgebouw, eerst tot een werf- en spinhuis voor onvermogenen ingerigt, dient thans tot een stadspaleis.

Zuidwaarts van de stad buiten de gracht, had men, vóór de Reformatie, mede een Nonnenklooster of Beggijnshof, naar hetwelk de straat, die van het Marktplein langs het stadhuis derwaarts aanloopt, nog den naam van Baglijenstraat draagt. Ter plaatse, waar dit klooster gestaan heeft, ziet men thans eene uitspanning, met kolfbaan.

Voorts had men hier nog een gewijd gesticht, de Kapel gewoosd aan de *Noordwestzijde*. Dit gebouw, hetwelk met een net toren

prijkt, is later voor eene stadschool gebruikt, doch dient thans tot woning voor den tweeden Stadsonderwijzer; terwijl de in het torentje hangende klok bij het afgaan der treksnuiten geluid wordt.

Het Burger-Weeshuis, aan den zoogenamden *Kleinekant-binnenwaarts*, is een eenvoudig, doch doelmatig ingerigt gebouw, waarin 25 weezen zijn opgenomen.

Er is hier, den 23 Julij 1806, een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* opgericht, dat ruim 30 Leden telt, hier de eerste Spaarbank en vele nuttige inrigtingen, als Begrafnisbus, Leesbibliotheek en Volksszangschool, gesticht heeft. Sedert 1816 bestaat te WOUKUM een Fysisch Genootschap, onder de spreuk: *Het rijze wordt allengs een boom*, lat 30 Leden telt, en dat veel tot verlichting en beschaving heeft bijgedragen, gelijk ook bij de eerste Friesche tentoonstelling te Leeuwarden, in 1844, de eer der bekrooning aan drie van zijne Leden en doel viel. Bijzonder verdient melding het beweegbare *Tellurium*, uitgedacht en gemaakt door den Heer ALLE J. BOKSMA, Molenmaker en Stads-Architect. Het onderscheidt zich daarin van alle andere tot hiertoe bestaande, dat de aardglobe, bij hare jaarlijksche en dagelijksche beweging en omwenteling met hare aspunten, bestendig naar het Noorden en Zuiden gerigt blijft. Het uurplaatje verset zich zelf in eenen jaarlijkschen loop, terwijl te gelijk de loop der maan, de eclipsen, declinatie, verschil van dag en nacht enz. enz. aanschouwelijk vertoond wordt. Dit merkwaardig kunststuk is thans nog bij en maker berustende.

Men had er vroeger eene Latijnsche school, waarbij de post van lector door eenen der Herv. Predikanten werd waargenomen, doch deze moest, volgens koninklijk besluit van 6 Mei 1843, bij vacature, worden opgeheven, en heeft, met de dood van den Predikant LAURENT MARTENS DE BOER, den 2 Julij 1844, opgehouden te bestaan. De Stads Burger-scholen worden gezamenlijk gemiddeld door 300 leerlingen bezocht, de Zondagsschool door 40, de Bewaarschool door 30 leerlingen.

WOUKUM is de geboorteplaats van den Oudheid- en Geschiedkundige LAURENT BOS of LAURENTUS SYLVIVS, geb. 23 November 1670, 6 Januarij 1717, als Hoogleraar in de Grieksche taal te Franeker.

Van den Grieksche Taalgeleerde PETRUS TIARA, geb. 15 Julij 1514, † 9 Februarij 1586, als Hoogleraar te Franeker, terwijl hij tevens een uitstekend wijsgeer en geschiedkundige was.

Van de Schilders: JACOBUS POTNA, † in 1684; GERARD WIGNARA, geb. 27 September 1673, † 27 Mei 1741 en DOUW DE HOOP, geb. 1799, † te Amsterdam den 27 October 1830, en

Van den Kapitein onder de Watergeuzen WYBE SJOERDS VAN GROVESTINS.

De aloude geschiedenis van WOUKUM ligt in de duisternis der eeuwen te dolven. Veel heeft WOUKUM geleden, gedurende de rampzalige inlandsche verdeeldheden tusschen de Schieringers en de Vetkoopers. Toen WOUKUM, op het einde der vijftiende eeuw het met de Vetkoopers hield, werd zij, in 1498, door JOSEPHAN en de zijnen aangelast en veroverd, maarom de Vetkoopersche hoofden, die zich daar binnen bevonden, om genoodzaakt zagen de plaats te ontruimen, en elders een veilig verblijf te zoeken. Hoewel de burgerij door dezen aanval zeer ongesteld was, schijnt zij echter met den schrik vrij geraakt te zijn, inmers, aan hare personen en goederen geen aanmerkelijk nadeel te hebben geleden.

In de maand Mei 1515. kwam de zoogenaamde Zwarte hoop e stad vijandelijk overvallen, en rigtte er brandstichtingen en velerle verwoestingen aan. Gelyken moedwil pleegden er eenige dagen later de Geldersche soldaten, die, onder andere, de kerk van binnen heel en al mitbrandden.

Men was er naauwelijks tot rust gekomen, of die van den Bourgondischen aanhang kwamen, in het volgenden jaar, 1516, de stad overvallen; doch hun verblijf was van korten duur. De vermaarde Grootte Pisa, derwaarts oprukkende, deed hun, met verhaaste redenen, de vlugt nemen.

In het jaar 1625 keerden de Bourgondischgezinden terug, verdeden zich, op nieuw, van de stad, en braken, onder andere verwoestingen door hen aangerigt, den toren der kerk, die voorheen, op zijne ongemeene hoogte, de schepen zelfs tot in de Noordzee tot een baak plagt te verstreken, tot op het vierkant muurwerk af.

In 1646 werd aan de stad Woukum octrooi verleend tot het leggen van eenen trekweg van daar tot Bolsward, waarop, bij afscheiding van Workumer-klokslag, met Wonseradeel en Wynkeradeel, een tolhek geplaatst is, tot ontvangst van het passagie behoorende aan een strekkende ten voordeele van de stad Woukum. De voltooiing van dezen weg werd aan de zelfde stad, in 1654, toegestaan, dien voort te zetten tot Stavoren, hetgeen echter niet tot stand kwam, ook nadat de stad Bolsward in 1664 weder toestemming kreeg, om eene vaart en trekweg van Woukum tot Stavoren aan te leggen.

Sedert dien tijd levert de geschiedenis der stad niet veel wat waardigs op tot in het jaar 1787, wanneer zij, meer dan een andere stad in Friesland, tot een tooneel van mishandeling en verandering verstrekte.

De bewoners van Woukum werden door den buitengewoon hoog vloed, in Februarij 1825, ten sterkste verontrust; want de rivier van den derden stroomde reeds het water over den dijk bij de zoogenaamde opzigtershuisjes, en men voorzag ook, dat, bij verheffing van den wind, het getij eene veel grootere hoogte moest bereiken. De hooge ligging der stad heeft het water echter alleen op de oostzijde van het Dwarsnoord gestaan, waardoor alzoo aan de huizen en gebouwen geene schade van eenig belang is veroorzaakt. De omstreken waren echter eene opene zee gelijk, te midden van welke men met boerenwoningen door vlaggen en noodseinen den reddeloozen staat kennen gaf en om hulp smeekte. Meer dan duizend stuks runderen en ander vee werden te Woukum opgenomen en geborgen, waartoe stadswaag, stallen, huizen en pakhuizen gewillig werden afgeestaan terwijl levens aan de boeren en landbewoners herbergiging en versorging werd aangeboden.

Het wapen van Woukum bestaat in een gedeeld schild, regts van een met eenen nit de linkerzijde half te voorschijn komende arend van staet en links van sabel, met drie leliën van goud, geplaatst en met; in het schild een gekroonde helm en eene lalie daar boven.

WORKUMER-GRONS (DE) of DE ANNE-BROUWERSPOEL, meer bekend als Friesland, kw. Westergoo, gem. en 1 u. Z. van Workum, 1/2 u. van Hindeloopen, dat ten N. O. met de Bloksloot, en ten Z. O. met de Naauwesloot, met de Vard in verbinding staat.

WORKUMERHEK (HET), een gewoon hek ter koering van prov. Friesland, kw. Westergoo, op den zeedijk aan de grensdijng tussehen het grondgebied van Workum en de griet. Wonsera-

Bij dit bek viel in Februarij 1825 eene doorbraak in den seedijsk, waardoor een groot gedeelte lands ondervloeyde.

WORKUMER-MEER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Wester-goo*, gedeeltelijk griet. *Wonseradeel*, gedeeltelijk onder den klokslag van *Workum*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Workum*, dat ten N. door den Iudijk met het *Parregaster-meer*, ten O. door het kanaal (eene verwijde vaart), ter vereeniging van dit meer met de Grono, met de *Workumer-trekvaart*, ten Z. O. mede met die vaart in verbinding staat.

WORKUMER-NIEUWLAND (HET), pold., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. *Sneek*, kant. *Hindeloopen*, voor het grootste gedeelte om *Workum* en overigens gem. *Hindeloopen*; palende W. en N. W. aan de *Zuideroe*, N. O., O. en Z. O. aan den *Klokslag-van-Workum*, en aan den *Klokslag-van-Hindeloopen*.

Deze pold. is men op het laatst der zestiende eeuw beginnen in te ijken, nadat Keizer KARL V de stad *Workum* begiftigd had met een aanwas der buitenlanden, strekkende van de *Workumer-syl* tot igt bij *Hindeloopen*, welke gift later door FILIPS II bevestigd is. Die oek des lands werd met groote kosten en zwaren arbeid bedijkt. Eerst maakte het rogenachtige weder het werk zwaar en traag, en als eindelijk de dijk voltrokken was, werd die door heoge vlooden en stormvinden weder gebroken. Naderhand werd het werk hervat en de bekijking eindelijk voltooid. Het **WORKUMER-NIEUWLAND** beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 441 bund., waarvan onder *Hindeloopen*, volgens het kadaster, 57 bund. 9 v. r. 94 v. ell. Men telt 14 h., waaronder 12 boerdertjen, allen onder *Workum*. Hij wordt voor eenen windmolen van het overtollige water ontlaat. Het polderstuur bestaat uit President, Gecommitteerden en Secretaris.

Na de indijking is deze polder door stormen, hooge watervlooden doorbraak van den dijk, driemaal overstroemd, doch de langduurste en schadelijkste was die van het jaar 1776, tot herstel van welke doorbraak en het verder verwoeste aan den dijk, paalwerk e. bijna 200,000 gulden zijn besteed, waarvan het meeste door de provincie, als eene gift, en het overige door de ingelanden, tot wel 100,000 gulden en dus meer dan de waarde hunner bezittingen in den polder gedragen werd.

In Februarij 1825 viel hier weder eene dijkbreek, waardoor de erenwoningen weldra in eene barre zee lagen, die al hooger en hooger, tot boven de daken, klom, en de bewoners van zelder tot zelder op het hooi en den nok der huizen joeg. Akelig was het gekerm hulpschreeuw, en niet dan laat en moeijelijk de gelegenheid tot redding. Het vee was ten deele bij tijds vervoerd, ten deele werd het nog levend afgehaald, maar vermoorde ook voor een gedeelte in de golven. Er waren naanwelijks twee of drie woningen, die niet gespoelden, instortten of als een bloot geraamte overbleven.

WORKUMER-TREKVAART (DE), vaart, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, welke in eene zuid-zuidwestelijke rigting van *Bolsward* door de st. *Wonseradeel* naar *Workum* loopt.

WORKUMER-VELD (HET), streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, gem. en Z. O. van *Workum*.

De bewoners dezer streek moesten mede de overstroming van Februarij 1825 ondervinden. De dagen van 5 tot 7 Februarij waren er hen dagen van de uiterste angst en bekommering, door de buitengewone opzetting van het water, welke tot hiertoe aanbield. Het eele veld was gelijk aan eene zee. De meeste beesten op de stallen III. Duz.

geraakten geheel onder water. Vele bewoners der huizen vlietten op de zolders, staken noodseinen uit en riepen om hulp. Eenig licht gebouwde arbeiderswoningen waren bijna geheel vernield, andere zwaar beschadigd en velen tot onderscheidene ellen hoogte, ja sommigen tot aan het dak toe, met water gevuld.

WORKUMER-ZAND (HET), zandbank in de *Zuiderzee*, op de *Friesche kust*, vóór de haven van *Workum*.

WORKUMER-ZYL (DE), zeesluis, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, aan het zuidwesteinde van *Workum*, tot wier last en voordeel zij geheel is.

Deze zyl is inderdaad van veel belang. De naastgelegen waterrijke gronden zijn *Wonseradeel* en *Wymbritseradeel* moeten hierdoor ver het meest van haar overtollig water afvoeren; ook wordt de scheepvaart naar buiten door deze sluis grootelijks begunstigd, zijnde zij wijd genoeg en groote koften en smakken, zoo voor *Workum* als voor andere plaatsen, meer landwaarts in gebouwd, door te laten. Het gering vermogen der stad *Workum* en de kostbaarheid der waterwerken heeft de provincie *Friesland* meermalen zeer aanzienlijke geldsommen gekost. Inzonderheid valt het onderhoud van het zool, of de buitenrijd der zyl zeer meen kostbaar, waartoe hun de *Staten des Lands*, op onderscheidene tijden, sedert het jaar 1708 tot 1740, meer dan 12.000 guldens, dit onderstaand hebben ingewilligd.

De menigvuldige wateren, meren, vaarten, poelen enz. maken zoowel als de sterke doorvaart van schepen de sluis alhier ongemeen dienstig, en de stroom de *Drooge-Dolte*, maar vooral de *Diepe-Dolte*, benevens de *Wymerts*, welke regt door de stad loopt, voeren het water tot buiten de stad naar de zyl, alwaar de gemeene uitvaart is.

WORKUMERZOOI (HET), buitenhaven van de st. *Workum*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*.

Dit zool uit zwaar paalwerk bestaande, strekt zich van de zijde zuidwestwaarts aan, langs den *Nieuwendijk* van het *Workumer-Kwartier* land, tot omtrent 400 konings roeden uit.

WORM (DE) of de *Worms*, riv. prov. *Limburg*.

Zij ontstaat omstreeks de st. *Aken* in de *Pruisische* prov. *Rijnland* komt, bij *Eggelhoven*, in *Limburg*; doorloopt een klein gedeelte van het kant. *Heerlen*, hetwelk zij bij *Rimbürg* weder verlaat, om, in de *Pruisische* prov. *Rijnland*, een weinig boven de plaats, waar de *Bes* in *Limburg* komt, zich in die rivier te ontlasten.

Dit riviervak was de grensscheiding tusschen de *Ubiërs* en de *Tu-geren* en later tusschen het gebied van den *Aartsbisschop van Keulen* en dat van den *Bisschop van Luik*.

WORM (DE), kast. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*, arr. en 4 u. O. ten N. van *Maastricht*, kant. en gem. *Heerlen*.

WORMELDANGE, Fr. naam van het d. **WORMELDINGEN**, in het halve van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*. Zie **WORMELDINGEN**.

WORMELDANGE (HAUT-), Fr. naam van **WORMELDINGEN-OP-DE-BES**, in het halve van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*. Zie **WORMELDINGEN-OP-DE-BES**.

WORMELDINGEN, gem. in het halve van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*, arr. *Luxemburg*, kant. en gem. *Grevenmacher*; palende N. aan de gem. *Grevenmacher*, O. aan de *Moezel*, die haar van de *Pruisische* prov. *Rijnland* scheide. Z. W. aan *Lonningen*, W. aan *Flaxweiler*.

Deze gem. bevat de dorpen *Wormeldingen*, *Ehnen*, *Machtum* en *Ahn*, benevens de geb. *Dreiborn*, *Deisermühl* en *Kapenacker*. Zij telt 450 h. en ruim 2700 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden, en den besten wijn des lands leveren. Deze gem. brengt jaarlijks gemiddeld 1150 zak masteluin, 500 zak tarwe, 200 zak gerst en 1600 zak haver op. De veestapel bestaat uit 120 paarden, 6000 rundersen en 800 zwijnen. Ook heeft men er 5 olie- en 6 korenmolens, fraaije landhuizen en schoone boomgaarden.

De inw., die allen R. K. zijn, maken de par. van *Wormeldingen*, *Machtum* en *Ehnen* uit, welke in deze burgerl. gem. ieder eene kerk hebben; terwijl te *Wormeldingen-op-den-Berg* nog eene kapel en te *Ahn* nog een filiaal kerk is; doch de bewoners van het geb. *Kapenacker* tot de par. van *Gostingen* behooeren.

Het d. *WORMELDINGEN*, in het Fransch *WORMELDANGE*, ligt 4 u. O. van *Luxemburg*, 2 u. Z. ten O. van *Grevenmacher*, aan den *Moëzel*. Het wordt naar zijne ligging in het eigenlijke *Wormeldingen* en in *Wormeldingen op den Berg* onderscheiden. Het is eene groote welgebouwde en fraai gelegene plaats, welke in de kom van het d. 226 h. en ruim 1400 inw. bevat.

De inw. maken, met die van *Dreiborn* de par. van *Wormeldingen* uit, welke tot het apost. vic. van *Luxemburg*, dek. van *Betzdorf*, behoort, door eenen Pastoor bediend wordt en 1420 zielen telt.

Er is eene gemeenteschool en eene kostschool voor meisjes. Het d. heeft een gemeentebosch, groot 168 bund. 37 v. r. 80 v. ell., waarvan het opzigt bij den Houtvester van het district *Grevenmacher* staat.

WORMELDINGEN-OP-DEN-BERG, in het Fransch *HAUT-WORMELDANGE*, in het Hoogduitsch *WORMELDINGEN-AUF-DEN-BERG* of *OBER-WORMELDINGEN*, het hoogste gedeelte van het d. *Wormeldingen*, d. in het omlj. van *Remich-en-Grevenmacher*, regtsgeb. *Grevenmacher*, grooth. *Luxemburg*.

WORMEN, huurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en $5\frac{1}{2}$ u. N. van *Arnhem*, kant., gem. en 10 min. O. van *Apeldoorn*; met 80 h. en 680 inw.

WORMER, gem. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, kant. *Purmerende* (6 k. d., 19 m. k., 7 s. d.); palende N. W. aan de gem. *Uitgeest-en-Marken-Binnen*, N. en O. aan de gem. *Jisp*, Z. aan de *Wijde-Wormer* en *Zaandam*, W. aan de *Zaan*, die daar tusschen ten *Wormer-ringdijk* en *Wormerveer* henen stroomt.

Deze gem. bevat de voorm. heerl. van den banne van *Wormer*; en *Oost-Knollendam* en den pold. de *Euge-Wormer*; zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1697 bund. 81 v. r. 18 v. ell., waarvan ongeveer 1650 bund. ten deels als land ten deels als water belast zijn. Zij telt 225 h., bewoond door 285 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1510 inw., die gedeeltelijk hun bestaan vinden in den landbouw, gedeeltelijk in den arbeid op verschillende fabrieken.

De Herv., die er ruim 870 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Wormer*, gedeeltelijk tot de gem. *Knollendam*. — De Doopsgez. van welke men er 100 telt, worden gedeeltelijk tot de gem. *Wormer-en-Jisp*, gedeeltelijk tot de gem. *Knollendam-Krommendijk-en-Marken-Binnen* gerekend. — De 10 Evang. Luth., die men er aanreft, behooren tot de gem. van *Zaandam*. — De R. K., die er ruim 520 in getal zijn, parochiëren te *Wormer*. — De 5 Isr., die er woenen, behooren tot de bijkerk te *Zaandam*.

Men heeft in deze gem. twee schoten, als ééne te Wormer, en ééne te Oost-Knollendam, welke gezamenlijk door 160 lootingen bezocht worden.

Deze gem. deelde bij den watervloed van Februarij 1825 in de algemeene ramp. Met uitzondering van eene menigte schapen kwam er geen vee om en alle menschen werden gered. Kerk en kerkhof waren vol vee. Men nam alle maatregelen, om gebrek aan hooi voor het behouden vee te voorkomen, door het gedeeltelijk in andere gemeenten uit te besteden, waardoor zij, die eeniglijk van den herenstand leefden, behouden konden blijven, zich bedienende van het hooi dergenen wier koeijen naar elders waren verzonden.

Het wapen dezer gem. is het zelfde als dat van de heerl. Waas. **WORMER**, voorm. heerl. in het balj. van *Kennemerland*, vo. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Parmerende*, gem. *Wormer- en Wormer*; palende W. aan de Zaan, die haar van Wormerveer scheidt. N. en O. aan Jisp, Z. aan de Wijde-Wormer en de Enge-Wormer.

Deze heerl. bestaat uit het d. Wormer, Oost-Knollendam, en gedeelte van de Starnmeer en de Schaalsmeer. Zij besloot eene oppervlakte, volgens het kadaster van 1819 bund. 25 v. 64 v. ell., waaronder ongeveer 1490 bund. ten deele als land ten deele als water belastbaar zijn en telt 211 h., bewoond door 270 huishoudingen uitmakende eene bevolking van 1200 inw., wier voornaamste bezigheden bestaan zijn landbouw en den arbeid in verschillende fabrieken en weleer ook de zeevaart, haringvangst en andere verrigtingen, hetgeen mede gelegenheid gaf, dat vele ingezetenen zich bezielden met het breijen van netten, met den scheepbouw en de bereiden van de verdere daartoe vereischte benoodigdheden, en andere gingen ook bunne waren naar elders uitventen. Later is de zoogenaamde rol- of seidoekroedertij daar zeer in zwang, doch nu daarvan meer overig. Even zoo is geheel te niet gegaan de maai- en maarde beschuitbakkertij. Er moeten immers eenmaal 150 melkbakkerijen hebben bestaan. In 1648 werd dit getal op slechts 100 melkbakkerijen begroot, ieder van welke in één etmaal, dag en nacht door den tijd dat het vuur gedoofd moest zijn) vier, vijf of zes, ja soms zelfs sevenmalen bakten, aan welken drukken en moeilijken arbeid zelfs de vrouwen deel namen. Te samen verbruikten de gezegde melkbakkerijen voor 40,000 gulden aan melk en 30,000 gulden aan die van Woosna, Jisp, Oostzaan en Westzaan, bragten voor het meene middel van het gemaal jaarlijk 170,000 gulden aan het Land. Er werd een toren gebouwd, den Beschuittoeren genaamd, nog heden in wezen is, door het gelui van welken den bakkeren morgens werd aangekondigd dat zij den oven moesten stoken en avonds ten 6 ure dat zij hun vuur moesten uitdoen. De beschuit in groote menigte naar de Beide Indiën, Braziliën en elders verhandeld, en men had te Woosna wel zeventig schippers om die in Hall Zeeland, Friesland, Groningen, alsmede in Oost-Friesland, Hamburg en elders te vertieren, buiten de vaartuigen, die alleen te markten binnen de stad Amsterdam gebruikt werden. Sedert in de nering geheel verloopen, zoodat er thans geen enkele bakkerij van aard meer bestaat. Uit hoofde van de gezegde hoofdnering plaatst het dorp WORMER ter onderscheiding van de naburige meren, de *Wijde* of *Groote* en de *Enge* of *Kleine-Wormer*, vaak de *Wijde* of *Wormer* te noemen. Sommigen willen het verval der bakkerijen schrijven aan eene zeer geringe gebeurtenis. De ingezetenen te

zich namelijk zeer onvergenoegd over een hunner Predikanten, die, ten tijde der pachten, met de dochter van eenen Pachter over het gemaal te Amsterdam in het huwelijk trad; het gevolg hiervan was, dat de Predikant ras naar elders werd beroepen, en de Pachter door zijnen invloed wist te bewerken, dat de Wormer bakkerijen, welke te dien tijde aan pacht over het gemaal meer opbragten dan alle de steden van Noord-Holland te samen, verstoken werden van eenige voorregten, welke zij desangaaende genoten, niet alleen, maar ook wist hij een zoo hoog marktgeld voor de Wormer beschuit te Amsterdam te bepalen, dat de bakkers, deze onderdrukking moede, hunne bakkerijen niet meer naar behooren waarnamen, en ze weldra, ten koste van de welvaart van duizenden van menschen, lieten vervallen.

Behalve door deze gebeurtenis is Woonza ongelukkig geworden, door dat vele vermogende ingezetenen kinderloos gestorven, en hunne bezittingen naar elders vererfd zijn, ook nog daar vele Wormer jongelingen van verwachting in den bloei des levens kwamen te sterven. De opkomst van de Zaankant en de gereede ligging aan de Zaan, van de dorpen Wormerveer, Zaanlijk en Koog-aan-de-Zaan, waar heen ook van tijd tot tijd zich fabriekanten en kooplieden verplaatst hebben, heeft almede een voornaam aandeel gehad aan den oudergang van Woonza's welvaart.

Er bestaan hier thans nog 1 scheepstimmerwerf, 1 kapitale papierfabriek met een stoomwerktuig, 1 koren-, 1 cement-, 5 verf- en 14 oliemolens. Nogthans is de gem. seer arm, hetgeen zich daaruit laat verklaren, dat de eigenaars der gemelde fabrieken elders woonachtig zijn en het werkvolk meerendeels te Woonza te huis behoort.

De Herv., die er ruim 870 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Wormer* en gedeeltelijk tot de gem. *Knollendam*.

De Doopgez., van welke men er 100 telt, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Wormer-en-Jisp*, gedeeltelijk tot de gem. *Knollendam-Krommiedijk-en-Marken-Binnen*.

De R. K., maken met die uit de Enge-Wormer en de gem. *Jisp* eene stat. uit, welke tot het dek. van *Noord-Holland* behoort, 100 zielen, onder welke 250 Communikanten telt, en door eenen Pastoor bediend wordt.

De ambachtsheerl. van Woonza, met de *Oostzijde van Knollendam*, werd, in het jaar 1729, door de Staten van Holland en West-Friesland aan de Regering van het dorp verkocht voor 16,000 guld. Deze ambachtsheerl., als een deel uitmakende van het oude Kennemerland, behoorde van oudsher tot het haljuws. van dien naam, zeggende zijne Hooge Vierschaar te Haarlem. Toen de Fransche regtsleging op ons land werd toegepast bleef de gemeente Woonza, met eheel de Zaanstroek, waartoe zij eigenaardig schijnt te behooren, be-repen in het ressort van het arrondissement *Haarlem*, doch is bij de ingste registerlijke indeeling, in 1838, overgebracht in het arrond. *Voorn*, waartoe zij thans nog gerekend wordt. Tot 1458 behoorde *Jisp* ten opzichte van het geestelijk regt onder Woonza, doch werd in dat jaar daarvan afgescheiden. Wegens het tijdelijk regtsgebied er-zochten echter de dorpen in 1518 tot besparing der kosten te mo-en staan onder één Schout- en Schepenschap hetwelk hnn werd toe-staan. In 1565 werd hnn ingewilligd het inrigten van een Vroed-schap, bestaande uit 20 personen. Op verzoek van die van *Jisp* wer-den de twee gemeenten, in het jaar 1611, gesehiden en kreeg ieder zne ban.

Het d. **WOONRA** ligt 6 u. Z. W. van Hoorn, 9 u. W. van Purmerende. Men telt er in de kom van het d. 170 h. en 980 inv. h. een oud stuk wordt gewaagd van 785 huizen, zoodat er meer dan 600 verloren zijn.

Men wil dat het in den bekenden blaasert der goederen van de Utrechtsche kerk **WZONRA** of **WZONERS** genoemd wordt. Ook beweert men dat de naam van het dorp eigenlijk niet **WOONRA**, maar **WZONRA** zij, beteekenende, *eene weere, verwoering*, een dijk tegen de meer, het meer of de *meren*, welken daaromtrent gevonden worden; want de plaats wordt gehouden voor eene oude bevolking, weleer omzet met bosschen en velden." **OPMERK** zegt, dat het tusschen den Zaan-stroom, en de drie groote meren, bij wijze van een eiland besloten is, deze drie meren zij de Beemster, de Wijde-Wormer en de Enge-Wormer; men vindt er op het water de **Marke** of **Merken** genaamd, van hetwelk men verhaalt, dat het door het wroeten van een zwijn ontstaan zou wezen. Het water moet zoet van smaak geweest zijn, waarom de Wormers er een spreekwoord van ontleend hadden, als zij namelijk iemands poging voor onmogelijk wilden verklaren, zeiden zij: *'T is of men in de Marke naar harnschoot*. De dijk, die er gelegd is geworden, om de meren in harnswoede te beteugelen, werd genoemd *Weermeer*, en de zoo zeer vermogende klankverbastering heeft er **WOONRA** van gemaakt.

In 1280 gaf **FLORIS V**, Graaf van Holland, die van **WOONRA** het erflag van alle jaarlijksche beden, en van alle tollen voor harnsprederden, waarheen zij die ook (door Holland) voeren zouden, *» voor eeuwigheid*", en dat wel ter vergelding omdat zij de **Frisen** in eenen zekeren slag gevangen, en den Graaf overgeleverd hadden. Dit voorregt werd in 1296, door Graaf **JAN I** bevestigd; het bracht hun niet weinig voordeel aan en was ongetwijfeld de oorzaak dat hunnen handel in Holland en Zeeland uitbreidden; zij moesten echter weder verloren hebben, ofschoon zij hun regt tegen die van Dordrecht menigmaal hebben staande gehouden.

In 1423 schijnen zij in eenem zeer bloeienden staat geweest te zijn, want aan **JAN**, Graaf van **Brabant**, die **JACOBA VAN BRUNEN** tot vrouw had, hunne armoede te kennen gegeven hebbende, werden zij te eeuwigden dage verligt door half zoo vele manschappen den Graaf te oorlog te mogen opbrengen, als zij tot dien tijd toe verpligt waren hem te leveren.

Keizer **KARL V** gaf de Wormers een privilegie, dat de bierschenken hunne jonge lieden niet hooger dan tot éenen gulden mochten borsen op dat die jonge lieden niet voor de scheepvaart bedorven zouden worden.

Ook hadden de jonge lieden te **WOONRA**, van ouds het regt, te tegen Meidag, van Limmen eenen meiboom te halen, waartoe zij te schoonsten boom, die er was, mochten kiezen, en welke zij, alsdan ter eere van de eene of andere Heilige Patrones, oprichtte.

Het dorp is meest in eene rechte streek gebouwd, ter lengte van ongeveer 2747 ell., behalve het Zandwegge, dat 950 ell. lang is en het **Wuiver** of **Weiver**, dat nog eene lengte van 505 ell. heeft.

Het Raadhuis dat hier vroeger stond en zeer ouderwetsch gebouwd was, is voor meer dan veertig jaren afgebroken, en vervangen door het tegenwoordige, zijnde een zeer goed gebouw, dat te voren een deestig heerenhuis is geweest.

De Herv., die er ongeveer 580 in getal zijn, maken, met die van de Enge-Wormer, eene gem. uit, welke tot de klass. van **Harns** behoort, en 650 zielen, onder welke 280 Ledematen.

talt. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JOHANNES ANDREIUS, die er van het jaar 1578 tot het jaar 1584 gestaan heeft. WORMER was toen met *Jisp* vereenigd, en dit heeft geduurd tot aan 1503; tot in 1591 door éenen Predikant bediend, bekwamen die beide dorpen in dat jaar gezamenlijk twee Predikanten, doch in 1603 gescheiden, behield ieder één der beide Predikanten en te WORMER bleef JAN HERMANS, die in 1608 van zijne dienst werd ontslagen. In 1659 bekwam WORMER een tweede Predikant, in LUCAS VIRCKIUS, die in 1694 naar Alkmaar vertrok. Toen DIRK DONKER, die hier in 1770 beroepen was, in 1798 overleed, werd de tweede Predikantplaats niet weder vervuld en in 1806 geheel ingetrokken. Het beroep geschiedt door den kerkeraad. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de Latijnsche en Nederduitsche Dichter LAURENS LAURENTIUS, die hier van het jaar 1651 tot 1652 stond, en den 28 Januarij 1672, als Predikant te Amsterdam, overleed.

De kerk, die van den weg af, achter en ten N. van het dorp stond, is de moederkerk van die te *Jisp* geweest. Zij was eerst ingewijd op den naam van de H. MAGDALENA, doch heeft naderhand ook den H. ODULPHUS tot Schutshelilige gekregen. Met der tijd is de eerste, te weten MARIA MAGDALENA, minder gevierd geworden, en het vereeren van den tweeden Patroon St. ODULPHUS meer en meer toegenomen, zoo dat de schippers als zij ter zee gingen varen, hem om een goede reis kwamen bidden en zilveren beeldtenissen van sloopjes, van haringen, en van andere dingen kwamen offeren. Op den jaarlijkschen sterfdag van dien Heilige werd er een plechtige processie door alle de straten en wyken gedaan en daarbij zijn standbeeld omgedragen. Als men aan het einde van het dorp gekomen was, vond men daar een altaar behoorlijk ingerigt, waar het standbeeld voor eenen korten tijd opgesteld werd, en men bleef een weinig rusten op eenige stoelen, die ten dien einde daar gebragt waren; vervolgens keerde de processie, onder het gejuich van de zangers en spelers, weder naar de kerk. Er was nog een altaar met een beeld, toegewijd aan de H. *Maagd* MARIA, dragende het kindje JESUS op hare armen, en er werd een feestdag van *O. L. Vrouw* gevierd, onder den naam van *O. L. Vrouwen Melkdag*. De reden van deze benaming was, dat de inwoonders malkander op dien dag melk tot eene vereering zonden, dewelke vooral, bij wijze van aalmoesen, uitgedeeld werd aan de arme lieden. Wanneer deze feestdag gevierd werd, vindt men niet opgeteekend. *DEZENA* spreekt aldus van het jaarlijksche feest der kerkwijding: "Het was nu de zomer-zonnestand, en het jaarlijksche Wij-feest der Wormersche kerk, al hoewel dat er geene kerkdiensten volgens het oude gebruik gedaan werden, werd echter door eene openbare vrolijkheid en door het aanrigten van vreugdige gastmalen gevierd."

De pastorie werd door de Graven begeben. De Pastoor trok uit de anderijen 50 Rijnsche guld. (70 guld.), behalve dat hij ook een woonhuis had. Maar uit zijn inkomen moest hij den dijk helpen onderhouden, en hij hield daarenboven een Onderpastoor. De pastorie had in het jaar 1514 aan vaste inkomsten, de gemelde landrenten daaronder gerekend, 80 Rijnsche guld. (112 guld.). Doch de Pastoor trok, in zijn swezen niet meer dan 28 Rijnsche guld. (39 guld. 20 cent). Deze kerk was een zeer oud, maar niet minder voortreffelijk gebouw, dat van huizen alle blijken van oudheid droeg, van binnen op vier en twintig pilaren rustte en met een goed orgel voorzien was, hetwelk in het jaar

1661 hersteld werd. De grooten toren plagt vier omgangeu te hebben en op het kruispunt van de kerk stond nog een klein torentje. In het jaar 1661 vielen op eenen Zondag, tusschen de morgen- en middagdienst de vier omgangeu van den toren door het dak. Dit werd hersteld door zekeren JAN DE GROOT, ter wiens godachtenis in eenen der binnenmuren van de kerk een eresteeken was opgericht, waarop nu dit rijmpje las:

*Meester JAN DE GROOT heeft dit gebouw,
't Geen door twee torens lag in rouw,
Door kracht en kunst, van Junij agt
Tot Wijnmaands end, in fleur gebragt.*

Hoe ruim deze kerk ook was, werd zij in het begin der vorige eeuw, wegens den bloei der beschuitbakkertjen, nog te klein, waar zij met een ruim vierkant naar buiten op het kerkhof is uitgetimmerd. Te dier tijde was men zelfs bedacht op het bouwen van nog eens een kerk, doch wegens gebrek aan behoorlijke plaats, is zulks achterwege gebleven en door het aanleggen van het gemelde vierkant, eenigen vergoed. Dit gebouw, in het begin dezer eeuw bouwvallig geworden zijnde, is in het jaar 1809, op dezelfde plaats; door eenen geheel nieuwe, doch veel kleiner, kerk vervangen, zijnde een steenen gebouw, met eenen houten toren, doch zonder orgel.

De kerk der Doopsgez., is een houten gebouw, zonder toren of orgel. De R. K. kerk, aan de H. MARIA MAGDALENA toegewijd, is een houten gebouw, met eenen kleinen toren, en van een goed orgel voorzien. In den nacht van 11 Augustus 1857, is de toren dezer kerk door den bliksem getroffen en in brand geraakt, doch men is de brand spoedig meester geworden, zoodat slechts de toren beschadigd was.

In vroegere eeuwen was te WORMER, eene Latijnsche school, doch dese is voor lang reeds ten gevolge van den oorlog verdwenen. In de vorige eeuw waren er ook twee lagere scholen, namelijk de Kerkschool en de Wester- of Bij-school. Thans echter is er maar ééne school, welke gemiddeld door 120 leerlingen bezocht wordt.

WORMER heeft met *Jisp* een Departement der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, dat den 10 September 1797 is opgericht en 8 Leden telt.

In den Spaanschen tijd moet hier eene schans gelegen hebben, want naar het uiterste westeinde van WORMER nog de *Schans* genoemd wordt.

De kermis valt op den Zondag na St. Odulphusdag en dus in Junij.

WORMER is de geboorteplaats van de Geleerden: ANTONIUS HOVEN die Abt van Echternach geweest is; MEINARD MAN, † in 1526 en in het jaar 1499 tot Abt van Egmond te zijn benoemd. HENDRIK VAN WORMER (HENRICUS WORMERIANUS) die te Keulen geleefd en aldaar in 1514 een werk over de sterrekunde heeft uitgegeven en PETERUS UDBELIUS, en nu de Schilders TYNON ARENDS. KRAFFT en DIRK HENDRIKES.

Ook verdient melding zekere GEERTUIDA ABRIJAAN SYMONSDECKER, eene vrouw, niet vermaard door hare geleerdheid, maar door haren edelaardigen gevoelens. Zij had een broeder, die het Priesterambt niet nog toe had bekleed; doch, omtrent de leerbegrippen, welke hij nu eenigen tijd had gepredikt, een ander inzien hebbende gekropen, was hij daar door in groote ongelegenheid geraakt. Hem ontbrak zelf de meest dringende levensnoodwendigheden. De toestand kwam ter ooren van zijne zuster, en met een de plaats, waar hij zich ophield. Meer was er niet noodig om haar zusterlijk hart tot mededoogen te wekken, en op middelen ter hulpbetooning te doen bedacht.

zijn. Van de noodige lijfsgot voorzien, begeeft *Geztruida* zich op reis. Gevorderd zijnde tot aan gene zijde van het IJ, aan den kant van *Moiden*, viel zij in handen van eene menigte doldriftige en baldadige boeren. Onaangezien hare sekse, en den staat van zwangerschap, waarin zij zich bevond, vernomen hebbende, dat zij de zoogenaamde *Kettersche leer* was toegedaan, deden zij haar de schroomlijkste mishandelingen ondergaan, en hingen haar eindelijk op, aan eenen boom te *IJpesloot*, een gehucht aan den *Diemerdijk*, een weinig ten Noorden van *Amsterdam*. Dit viel voor op den 28 Junij van het jaar 1575.

Onder *JAN I*, Graaf van *Holland*, geraakten die van *Woosna* in twist met die van *Dordrecht* over het stapelregt dier stad, haar door gemelden Graaf *JAN* geschonken; de *Wormers* en andere tolvrije steden en dorpen, begrepen aan dat stapelregt niet onderworpen te zijn, uit-hoofde van hun voorregt van overal tolvrij te mogen varen. 's *Graven* uitspraak in dit verschil was ten nadeele van *Dordrecht*, doch die stad zich daarmede niet vergenoegende, bleef de tolvrije schepen aanhalen, hetwelk groote verwikkeling veroorzaakte en een moeilijk punt van geschil bleef, tot onder de regering van Keizer *KARL V*, als wanneer er een einde aan gemaakt werd, op voorwaarden tot wederzijds ge-noegen.

Toen in de Spaansche beroerten, de vijand *Oostaan* ingenomen, uitgeplunderd en verbrand had, trokken de *Spanjaarden* op *Woosna*, voornemens zijnde, in de algemeene ontsteltenis ook dat aanzienlijk dorp te vermeesteren; doch die in de schans te *Woosna* lagen, staiten hen en belietden hen in hun oogmerk. *Sonor* deed voorts de troepen, die te *Woosna* bijgeengkomen waren van meer kruid voorzien, met last dat *Ruichnaver*, welke met zijne compagnie te *Woosna* lag, hun *Overste* zoude wezen, doch deze weigerde het, zich onder voorwendsel van zijne jeugd verontschuldigende. Kort na Nieuwejaar 1574, deed men de *buislieden* het dorp rondom met bijten afsluiten; doch de *Spanjaarden* trokken evenwel voort en verrasten het dorp, onder begunstiging van de mist, aan twee kanten en noodzaakten de bezetting en boeren te wijken; *Ruichnaver*, met Kapitein *Corn*, versterkt door die van *Jisp*, dreven hen wel weder terug, doch moesten ten laatste geheel het veld ruimen, waarbij veel volk sneuvelde, onder anderen door, vlugtende, in de gemaakte bijten te vallen en te verdrinken. Terwijl dit gevecht nu in het oosteinde voorviel en de *Spanjaarden* reeds de kerk in gekregen hadden, besloten zeven waaghalsen, *Wormers* van geboorte, hun geluk op den vijand te beproeven; na elkander trouw gezworen te hebben, kwamen zij van ter zijden in het dorp, vielen door de *Noorderdeur* der kerk daarin, en weerden zich dapper, alhoewel zij voor al te groote overmagt moesten bezwijken. De *Spanjaarden* eindelijk terug ontboden wordende, verlieten *Woosna* en andere plaatsen daaromtrent, onder aan dit dorp, of *Jisp* verdere schade toe te brengen, naar wij verhaald vinden op voorspraak van die van *Amsterdam*, aan welken vele huizen te *Woosna* toebehoorden. Weinig tijds daarna, boden eenige *Wormers* *Sonor*, die toen weder in hun dorp was, om tegen eene gelijkelijke belooning (sommigen zeggen 300 gulden) zekeren vijandelijken Kapitein, te *Assendelft* verblijvende, levendig of dood in zijne handen te overen: *Sonor* nam den voorslag aan, de waaghalsen bemanden eene boot en voeren bij nacht door den *Westzoner Overtoom*, langs het *IJ*, en voorts door een gat, ontstaan in den *Assendelferdijk*, naar het einde van het dorp, zonder dat het iemand gewaar werd; het gelukte hun ook, in het verblijf van den Kapitein te komen: één van hen ging door

tot voor zijn bed, doch zag dat hij wakker werd. Deze het gevaar, waarin hij verkeerde, bespeurende, begon zich te weer te stellen, doch de aanvaller doorstak hem met een pook, zoodat hij met een linden schreeuw in handen van de overigen, die weldra toegeschoten waren, den geest gaf. Wel werd het schreeuwen van den omgebrachte gehoord, doch niemand was schielijk genoeg bij de hand om de vaaghalzen te beletten, dat zij met het lijk de achterdeur uitvloden, en hunne boot vielen, en door onbegrijpelijk snel rooijen het gevaar ont-snapten.

Het wapen van deze heerl. is een manshoofd met eenen doek omwonden, op een veld van keel. Dit wapen strekt ter getuigenis van de dapperheid der Wormers; want den Friezen slag geleeverd hebbende, zonden ze het hoofd van hunnen Overste, met nog een goed getal gevangenen, aan Graaf Floois V, die toen te Egmond was; deze schenkte hun den gezonden kop, om de afteekening daarvan in hun schild te voeren, ten blijke van hunne dapperheid. Anderen verhalen dat zekeren Jan Geurtsz, een weesjongen, in eenen slag tegen de Spaanjarde, na een houw in het voorhoofd gekregen te hebben, die hij met zijn doek verbond, den Overste van den vijand geveld, en in persoon (het geen anderen echter tegensproken) diens kop, aan Graaf Floois, die toen te Muiden was, gebragt zou hebben; de Graaf zou hem daarop dit wapen ter gedachtenis zijner heldhaftigheid, en in hem aan Wormers, hebben vereerd; het bestond in een omwonden manshoofd, gelijk hiervan nog eene schoone afbeelding op het Raadhuis hangt, men zij voor dien kop wel een moriaanshoofd te nemen, ofschoon de Overste, wiens hoofd het moest verbeelden, zekerlijk een Fries zal geweest zijn, vermits dat volk, gelijk menig ander, niet gewoon was eenen anderen Overste, dan uit hun midden te verkiezen. Men vindt enkele afdraken van dit wapen met het devies *Christus is het hoofd der gemeente* Eph. V, vs. 23.

WORMER (DE), naam, welken men bij verkorting meestal gaf aan het meer de WILDE of GROOTE-WORMER, in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WORMER (DE WILDE-).

WORMER (DE BESCHUIT-), naam, welken men vroeger in de verdeling vaak gaf aan het d. WORMER, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie WORMER.

WORMER (DE ENGE-) of DE KLEINE-WORMER, voorm. meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, tusschen de Wormerbas en het Kalf, aan de Zaan.

Dit meer werd in het jaar 1634 droog gemaakt, en is thans een polder, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerends*, gem. *Wormer*; palende 1. aan de voorm. heerl. Wormer, O. aan de Wijde-Wormer, Z. aan de Kalverpolder en W. aan de Zaan.

Hij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 178 bund 83 v. r. 54 v. ell., waaronder 160 bund. schotbaar land; telt 12 h. waaronder 9 boerderijen, en wordt door 2 molens, van het overvloedige water onlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen Dijkgraaf en drie Heemraden.

De ENGE-WORMER werd, na hare droogmaking, eene gem. op zich zelf, doch is na 1812 toegevoegd, aan Wormer-en-Oost-Knollendam, en als toen aan de geheele gem. de benaming gegeven van *Wormer*.

Door eene pont of schouw heeft deze pold. gemeenschap met de Wijde-Wormer. Ook gaat er eene pont van de ENGE-WORMER over de Zaan, die op het zuidende van Wormerveer aankomt.

In den dijk van dezen polder, outstond in den vresgen morgen van den 6 Februarij 1825, hoogst onverwacht en als in eenen oogenblik, eene breuk; er scheurde daarin een gat van ongeveer 10 ell. breed, waardoor binnen anderhalf uur, meer dan 4 ell. water in den polder stond.

WORMER (DE GROOTE-), bedijking in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WORMER (DE WIJDE-)*.

WORMER (DE KLEINE-), voorm. meer in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WORMER (ENGE-)*.

WORMER (DE POLDER-VAN-), meestal in de wandeling het *WORMERVELD* genoemd, pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gem. *Wormer*; palende N. aan den banne van Jisp, O. aan Jisp en Neck, Z. aan de Wijde-Wormer en de Enge-Wormer, W. aan de Zaan.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 897 bund. 10 v. r. 52 v. ell., alles schotbaar land, en heeft, behalve de Poelsluis, die aan Wormer en Jisp gemeenschappelijk toebehoort, twee watermolens en drie sluizen, waardoor hij, op de Zaan en Wijde-Wormer-ringsloot, van het overtollige water ontlast wordt. Hij wordt bestuurd door een collegie van vier Poldermeesters, met eenen Secretaris en Penningmeester.

WORMER (DE WIJDE-), gem. in *Waterland*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende* (6 k. d. 19 m. k., 7 s. d.); palende N. N. O. aan de gem. *Purmerende*, O. aan *Ipendam-Purmerland-en-den-Ijp*, Z. aan *Oostzaan*, W. aan de *Wormer* en aan *Jisp*.

Deze gem. bestaat uit de bedijking *DE WORMER*, ter onderscheiding van de *Enge-Wormer*, *DE WIJDE-WORMER* genoemd. Nadat de *Beemster* in 1412 en de *Purmer* in 1622 drooggemaakt waren, verzochten ook *Burgemeesters* en *Regeerders* der stad *Purmerende*, aan de *Staten van Holland en West-Friesland*, om *DE WORMER* te mogen bedijken en droog te maken, hetwelk hun bij octrooi van 25 Maart 1624 werd vergund. De voornaamste aanleggers van die bedijking waren *JAN CORNELISZ.* en *YSBRANT LOURINZ.* *Burgemeester* van *Purmerende*, van wege de stad; voorts *Mr. ROCCUS VAN DEN HONERT* en *Mr. PAULUS VAN ASPEREN*, *Raden van den Hoogen Raad*, *Mr. ABRHAM DE WIT*, *Raad van den Hove*; *Provinciaal in Holland*, *Mr. CORNELIS VAN NIEGSTADT*, *Kastelsin en Baljuw te Purmerende*, over de *Beemster* en de *Wormer*, *Mr. WOUTHERA VAN GROENWEGEN*, *Advokaat*, *JACOB SIMONSSZ. SEN.*, *Burgemeester van Monnickendam*, van wege de stad *Monnickendam*; *JOHAN COLTERMAN*, *Raad en Rentmeester Generaal van Kennemerland en West-Friesland*, en *STEVEN SNOECK*, *Commissaris van de Monstering* en meer anderen. Al aanstonds werden er handen aan het werk geslagen, de dijken rondom het meer gelegen en de uitmating begonnen; dan de stormen van December 1624 en Januarij 1625, veroorzaakten eene dijkbreuk, waardoor de voortzetting verijdeld, en het werk gedeeltelijk vernietigd werd. Andermaal vervoegde men zich bij de *Staten van Holland en West-Friesland*, om de bedijking te mogen voortzetten; hetwelk bij octrooi van 18 Maart 1625 werd geaccordeerd, waarbij den ondernemers, boven de vrijdommen voor ten tijd van 15 jaren; in het vorige jaar verleend, nog andere 15 aren werden toegevoegd. Het werk werd nu weder met tijver begonnen en doorgezet, zoodat het meer reeds in het volgende jaar droog ras, en bij meting groot bevonden werd 119 kavelen, elk van 15 oorgem *Rijnlands*, met een restant, makende te samen 1792 morgen

370 roeden Rijnlands. Reeds den 1 Augustus 1636, werd het ongewonnen land onder de deelgenoten, door het lot, ieder naar evenredigheid van zijn aandeel, verdeeld; deze loting geschiedde op het stadhuis te Purmerende, in tegenwoordigheid der bovengenoemde anleggers der bedijking als Hoofd-Ingelanden, alsmede van des over dit meer benoemden Dijkgraaf JACOB JANSZ. ANIS, den Secretaris SIMON GLASSZ. SCHOT, den Penningmeester JACOB JANSZ. GRUBBERA en zeer vele der ingelanden. De WOUWER ligt 4,70 ell. beneden A. P., en wordt door 4 wegen, als: den Noorderweg, den Zuiderweg, den Oosterweg en den Westerweg doorsneden.

Thans beslaat deze gem., volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1661 bund. 59 v. r. 68 v. ell., waaronder 1642 bund. 68 v. r. 40 v. d. belastbaar land. Men telt in de WIJDE-WOUWER 74 h., bewoond door 81 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 500 inw., die meest in de melkerij en het kaasmaken hun bestaan vinden.

De WOUWER bevat zeer goede weilanden, doch moet in zwaarte en grond en vruchtbaarheid voor de Boemster en de Purmer onderden. Ook deze bedijking bezit de eigenschap, dat de grond van het Zuidwesten naar het Noordoosten in vruchtbaarheid toeneemt, zoodat men nabij het Kalf het slechtste en nabij Neck het beste land heeft. In het meer staan 12 watermolens, ieder van 25 tot 27 ell. vlagt, namelijk in den gang ieder van vier molens, welke alle vroeger scheprad-watermolens waren; doch van 1810 tot 1857 zijn zij veranderd in regtstaandijp tol-vijselmolens, welke molens, bij minder kosten, in veel korter tijd, dan men hiertoe vroeger noodig had, dit meer van het overtollige water ontlasten. Dit belangrijk voordeel heeft men te danken aan den tijd en het doorzicht van den Molenbaas CORNELIS PRUIS, die meer dan vijftig jaren de betrekking van opzigter over de molens en den dijk gehad heeft. In 1848 heeft men bij proefneming voor den afgebranden watermolen er een geplaatst, met eenen leggenden vijsel van 26 ellen vlagt, en, volgens het oordeel van deskundigen geschikt is, om, bij latere verandering van twee anderen, in dat zelfde gang even veel water uit te werpen, als vroeger door de vier met staande vijsels gedaan werd.

Van de bedijking af was het meer slechts één polder; doch in September 1838 is het in drie polders afgescheiden en den 22 de maand daartoe afgesloten.

De Protestanten, die er ruim 300 in getal zijn, behooren tot twee respectieve gem. te Purmerende. — De R. K., van welke men er 200 telt, parochiëren te Purmerende en te Zaandam, aan 't Kalf.

Al spoedig na de bedijking had men aan den Westerweg, op halfweg tusschen den Noorderweg en Zuiderweg, eene school gebouwd, die, in later tijd vernieuwd, daar tot den waterfloed van 1835 f. staan heeft, bij welk onheil ook dit gebouw geheel verwoest werd. Men besloot nu het schoolgebouw en woonhuis aan den Wormerijp, op Neck, te bouwen, waartoe den 28 Augustus de eerste steen f. legd werd, en welke school den 8 April 1839 is ingewijd. Vroeger behoorden school en woonhuis aan het dijkbestuur, thans aan de gemeente. Deze school wordt gemiddeld door 50 kinderen bezocht.

De kermis valt in op Pinksteren.

Bijzondere belangrijke gebeurtenissen vinden wij van dit meer niet aangeteekend, behalve enkele rampen door brand. Zoo verbranda in 1776 door het onweder een boerenhuis aan den Zuiderweg, welk huis niet weder opgebouwd is. In 1778 sloeg het onweder in den grootsten molen en smolt, onder anderen, de schalmen der ketting van

ene daarin hangende huisklok aan elkander. — In het jaar 1819 op ondag van Beemster kermis, verbrandde door het onweder, de boerderij de Monnik, en in het jaar 1848 de bovenwatermolen van het oordgang.

De watervloed, die den 4 en 5 Februarij 1825 geheel Waterland overroomd had, veroorzaakte den 6 dier maand nabij het Kalf, aan den middijk eene dijkbreuk van 12 roeden wijd en 15 ellen diep. Het alt gemakkelijk na te gaan, hoe moeilijk de redding bij zulk een overvloed verwacht en schrikkelijk onheil was. Beklagenswaardig was de toestand der ongelukkige bewoners van dit schoone en vruchtbare meer. Slechts zeven of acht landlieden, dicht aan den dijk wonende, konden in behoud van vee en andere goederen denken. De overigen werden binnen anderhalf uur met 4.70 ell. water overstroemd, genoodzaakt om op zolders, in watermolens of boomen te redden en kommerlijk te behelpen. Dadelijk snelden vele menschevrienden uit Parmmerende van elders ter hulp, wier medewerking den geheelen nacht voortdurde. Met schuitjes voer men af en aan, en redde alzoo eene ongetalige menigte menschen van eenen zekeren dood, welke hun van alle kanten aangrijpsde, daar het water spoedig zoo hoog was geklommen, dat men de om hulp roepende, door gaten in de daken te slaan, van de zolders waggelende moest afhelpen. Dankbaar erkende men den reddelijken zegen die bij het schoone en stille weder zoo zichtbaar bleek; ders was het aantal verongelukten ongetwijfeld zeer aanmerkelijk geweest. Vijf menschen uit dit meer verloren het leven bij den doorbraak; terwijl kort hierna nog drie andere, met het redden van eenig israad bezig, door het omslaan of sinken van het vaartuig jammerlijk omkwamen; 658 runderen, 57 paarden en 870 schapen en een aantal varkens en vette kalveren verdronken. Weldra was men er bedacht, om in het belang der ingezetenen het meer weder uit te droogen. Reeds in April 1825 begonnen de drie bovenwatermolens te malen, doch dezen maalden vier maanden te vergeefs, om dat men niet kon digten der doorbraak bij het Kalf, zoo wel als met die bij de Oordgerdam wat lang talmde, en het water der overstroemde landen dus niet met de zee rees en daalde; zoodat eerst half Augustus 1825 de drie lager staande molens, den 30 December 1825 de drie daarboven volgende lager staande molens, en met April 1826 de laagste molen aan het malen geraakten. Intusschen waren van rijkswege om het werk ter droogmaking te bespoedigen tien stoomvrijzelmolens, of genaamde vuurmachines aan den dijk geplaatst; van welke er sommige reeds met primo Januarij 1826 in werking waren. Door alle deze eenigzins krachten was dan ook dit meer 71 weken na den vloed, dus den 16 Junij 1826 droog, zoodat in den nazomer het vee weder op sommige plaatsen in de Woosden graasde. Van alle huizen, die getale van 66, die er in dit meer stonden, konden er slechts 10 door zware reparatie worden hersteld, alle andere moest men geheel nieuw opbouwen. Ook spoedig ving men met den herbouw der boerderijen aan. Reeds den 10 Februarij 1826 werd met een huis aan den Parmmerdijk op Neck, een begin gemaakt. Vervolgens is men in den nazomer en herfst voortgegaan met bouwen, zoodat in 1827 onderzigtene boerenwoningen en huizen bewoonbaar waren. De storm van 14 Januarij oefende ook eenen krachtigen invloed op de nog nieuw gebouwde huizen. Twee boerderijen, waaraan men bezig was te bouwen, waaiden om en de kap van den nieuwen en van den Zuidpolder woei er geheel af.

Het wapen deser gem. bestaat in een schaap met een klavertje in zijn bek, op een veld van azuur, waaronder een paling, — als nabebeld, dat deze vroeger zoo vischrijke meer door de droogmaking in grasrijke weilanden is herschapen.

WORMER-EN-JISP, kerk. Doopsge. gem., prov. Noord-Holland. Men heeft er ééne kerk te Wormer en telt 170 zielen.

WORMER-MEER (HET), naam, welken men aan het meer de **de- of GROOTE-WORMER**, in *Waterland*, prov. Noord-Holland, geeft, dat dit meer bedijkt was. Zie **WORMER-WIJDE**.

WORMER-SLUISJE (HET), voorn. houten sluis in het baj. v. Blois, prov. Noord-Holland.

Het was het oostelijkste en, naar alle waarschijnlijkheid, het oudste der twee houten sluisjes, welke van vroege tijden in den *baai van Zaandam* waren. Mogelijk werd er, in plaats van dit sluisje, een ander houten sluisje gemaakt, door die van Oostzaan ter eene zijde en die van Wormer, Jisp en Neck ter andere zijde. In later tijd werd in eene steenen sluis veranderd, die in het jaar 1721, veel verbeterd en eenigermate wijder gemaakt werd.

WORMER-SLUISJE (HET), of het **RIJPER-SLUISJE**, voorn. de. in *Kennemerland*, prov. Noord-Holland, in de banne van Jisp, behoorende aan de banne van Wormer, schuttende vroeger in de *ster-ringsloot*, later in het *Groot-Noord-Hollandsche-kanaal*.

WORMERVEER, gem. in het baj. van Blois, prov. Noord-Holland, arr. Haarlem, kant. Zaandam (6 k. d., 8 m. k., 1 s. palende N. aan de Togtsloot, waardoor zij van de gem. Uijlen en Marken-Binnen gescheiden is, O. aan de Zaan, die haar van Wormer en Enges-Wormer scheidt, Z. aan Zaandijk en Westzaan, W. aan Westzaan en Krommenie-en-Krommeniedijk.

Deze gem. bevat het d. Wormerveer en het westelijke gedeelte van het d. Knollendam. Zij beslaat, volgens het kadastr. oppervlakte van 639 bund. 18 v. r. 76 v. ell., waaronder 236 bund. 91 v. r. 84 v. ell. belastbaar land; telt 367 h., bewoond door 21 huisgez. uitmakende eene bevolking van ruim 5000 iuw.

In voorgaande tijden waren te Wormerveer zeer vele schippers, met hun eigen koopmanschap, op Groningerland, Zeeland, Vlaanderen, Friesland, Overijssel en andere streeken voerend, welke men er tegenwoordig genoegzaam geene heeft, thans zijn er ter nog vele schippers voor binnenlandsche vaart, die vracht vaart op Amsterdam, Rotterdam, Alkmaar, Purmerende en het IJsselmeer. De kaaskooperij bloeide hier weleer ook op eene uitstekende wijze, en is, ofschoon later eenigzins verminderd, thans wederom belangrijk en toenemende. Er bestaat hier zelfs eene weelderige kaasmarkt. Men maakt er thans veel werk van de olielagerij, piernakerij, pellerij, stijfelmakerij, verfmalerij en meer dergelyke fabrieken, waarin de veelal welvarende kooplieden hun voordeel zoeken en waarin de arbeidende klasse, ten groote getale, een goed bestaan vindt. Men heeft er onderscheidene blaauwswelmakerijen, 2 streekluisen met slijpmolens, 1 stijfjel- en 2 chocolaadfabrieken, 4 papiermolenen, 2 koorn-, 1 pel-, 1 schulp-, 1 verw-; 16 olie- en 2 houtzaagmolenen. Bovendien zijn er nog fabriekanten, die huone fabrieken buiten de gem. hebben, als 2 stoompapier- en 1 loodwitfabriek, 2 stijfjelmakerijen en 2 pelmolens. De zeehandel, vooral in kaas, graan en zaden, alsmede de scheepsreedertij, is er in de laatste jaren zeer genomen. Men heeft er eigenaars of reeders van schepen, die goederen

meestal voor eigene rekening, naar Engeland, Frankrijk, Spanje en Portugal enz., uit en van de Noordsche havens, voornamelijk uit de Oostzee aanvoeren. Sedert kort is door eenen der voornaamste handelaars een schip of buis ter haringvangst uitgerust.

De Herv., die er ruim 3020 in getal zijn, maken gedeeltelijk de gem. Wormerveer uit en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Knollendam-en-Marken-Binnen*. — De Doopsgez., van welke men er 520 telt, maken gedeeltelijk de gem. Wormerveer-op-het-Noord en Wormerveer-op-het-Zuid uit en behooren gedeeltelijk tot de gem. *Knollendam-Krommeniedijk-en-Marken-Binnen*. — De R. K., die men er 1460 aantreft, maken gedeeltelijk de stat. van Wormerveer uit en parochiëren gedeeltelijk te *Krommeniedijk*. — De R. K. van de Oude Cleresz, meestal Jansenisten geheeten, die hier 14 in getal zijn, behooren tot de stat. van *Krommenie en-Wormerveer*, welke ook in deze burg. gem. eene kerk heeft.

Men heeft in deze gem. twee nieuwe van steen gehouwe scholen, als: ééne bij de Herv. kerk en ééne aan het zuideinde van het dorp, welke gezamenlijk door 400 leerlingen bezocht worden. Bovendien bestaat er eene bloeiende kost- en dagschool, in welke vreemde talen en hooge wetenschappen onderwezen worden, met 30 leerlingen.

Het d. WORMERVEER ligt 4 u. N. W. van Haarlem, 1½ u. N. ten W. van Zaandam, aan de Zaan, waar langs het zich ongeveer ½ u. gaans uitstrekt en wel in dier voege, dat genoegzaam alle de huizen, slechts weinige uitgezonderd, het gezigt van voren op de Zaan hebben, langs welke de gemeene weg loopt. Dit geeft een zeer aangenaam gezigt, zoo voor de bewoners op de dagelijks in menigte voor bij komende vaartuigen, als uit de vaartuigen op de huizen. Ook zijn er nog eenigpaden naar het Westen, digt met huizen betimmerd.

In het jaar 1503 en 1504, waren hier 14 of 15 huizen of visscherswoningen, en toen werd die buurt DE ZAAK, of HET ZAAK genaamd.

In het laatstgenoemde jaar gaf FREDERICUS VAN BADEN, de zes en vijftigste Bisschop van Utrecht, verlof hier eene kapel te stichten. In het jaar 1507 was echter de naam WORMERVEER reeds in gebruik, wegens de overvaart van daar naar het toen volkrijk dorp WORMER, welk veer thans nog bestaat. In dien tijd, verzochten de inwoners van dit plaatsje, bij gemelden Bisschop FREDERIK VAN BADEN, om, wegens de afgelegenheid van hunne parochiekerk te Westzaan, en ter waarnemijng van hunne godsdienst, bij hunne huizen eene kapel te mogen bouwen: waartoe zij met toestemming van FILIPS VAN BOURBONDIË, Graaf van *Holland*, en van den Pastoor van Westzaan, ALBERT JACOBS., verlof verkregen, waarop zij die kapel stichtten, ter laatste, waar men naderhand school en kerk bouwde.

De Herv., die er 1970 in getal zijn, onder welke 760 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Haarlem*, ring van *Zaandam*, behoort. Met deze gem. was eerst *Zaandijk* vereenigd en had alzoo tot eersten Predikant JACOBUS BONSTIUS, die in 1638 beoepen werd en in 1643 naar Dordrecht vertrok. Nadat in 1654 ANONIUS DE RAN voor beide dorpen beroepen was, werden zij gescheiden en DE RAN bleef WORMERVEER alleen bedienen. Het beroep geschiedt oor den kerkeraad.

Het oude Raadhuis, bij de Herv. kerk, in het jaar 1735 gebouwd, thans tot eene onderwijzerswoning ingerigt. In 1828 is er, meer in het midden van het dorp, een nieuw en fraai gemeentehuis gebouwd, hetwelk zeer doelmatig ingerigt is.

De kerk is gesticht in het jaar 1658. Het was toen een langwerpig vierkant gebouw, dat ten naastenbij Oost en West stond, en bevoorden de plaats, waar de Zaan eene groote bogt maakt. Wogen het toezemen van de Leden dezer gemeente besloot men in 1767 hare te vergrooten en er aan de zuidzijde eenen vleugel aan te bouwen, waardoor het een half kruisgebouw is geworden. In deze kerk is in 1846 een orgel geplaatst, dat door krachtvollen en welluidenden toon uitmunt, en vervaardigd is door den Heer HANSEN KNOX, orgelmaker te Amsterdam. De kerkglazen waren vroeger meermalen beschilderd met de wapens dergenen die ze vereerd hadden, en onder die alle verdiende het glas boven de oosterdeur eene bijzondere opmerking, als pronkende met het wapen der Heeren Staten van Holland en West-Friesland, en aan de eene zijde met dat van FREDERIK HANSEN, Prins van Oranje, Stadhouder dezer landen; waarop ook de wapens van de Beverwijk, Haarlem, Amsterdam, Alkmaar, Purmerende en Wormer volgden; terwijl er ook eenige werden gevonden, die door bijzondere personen geschonken waren. Van deze glazen zijn eenige weggenomen.

De kerk der Doopsgez. gem. op het Noord, die der Waterlandse Doopsgezinden, staat een weinig bevoorden de Hervormde kerk, en is een ruim, eenvoudig houten gebouw, van den weg afgelegen, met twee ingangen, doch zonder toren of orgel.

De Doopsgez. gem. op het Zuid, die der Friesche Doopsgezinden, had eerst hare vergaderplaats een weinig verder bevoorden de tegenwoordige kerk, in een gebouw achter de huizen. In het jaar 1694 hebben zij een gebouw in het midden van het dorp gekregen, dat in 1734, met eene geheele verschikking van binnen, hertimmerd werd, doch dit gebouw is vernietigd en, in 1830, vervangen door een steenen kerkgebouw, aan den weg en laan dat zich alzins door eenvoudigheid en schoonheid onderscheidt. Deze kerk heeft noch toren noch orgel.

De R. K. kerk, aan *Onze Lieve Vrouwe Geboorte* toegewijd, staat in het noordergedeelte. Zij is in het jaar 1794 gesticht, en is een zeer hecht steenen gebouw, zonder toren, doch van een fraai orgel en één altaar voorzien.

De kerk der R. K. van de Oude Clerexy, meestal Jansenisten genoemd, welke nog zuidelijker dan die der Doopsgezinden op het Zuid staat, en aan *Onze Lieve Vrouwe Geboorte* toegewijd is, is een ruig goed gebouw, doch van een orgel en één altaar voorzien.

Men had te WOUKHAVEN vroeger drie Wees- of Armenhuizen. Verreken namelijk plagten de Opzieners der onderscheidene gezindten, even als de Armevoogden, hunne weeskinderen en bejaarde behoeftigen bij de burgers te besteden. Dit hield stand tot in 1783, toen Diakenen der Herv. gem. besloten een afzonderlijk huis te bestemmen, om daarin hunne armen, geene huissittende zijnde, nevens de behoeftige weeskinderen op te nemen. Zij huurden hiertoe een huis, dat achter de krompen was, in verhouding van het getal bewoners, waarom PETER BALTUS, een man van vermogen en Burgemeester der plaats, den Diakenen een huis en erve aanbood, om het in vollen eijendom te bezitten, mits het tot een weeshuis werd bekwaam gemaakt. Deze nieuwe woning betrokken de weeskinderen. Het in het jaar 1786 verlaten huis bleef daarom niet nutteloos. De bezorgers der soogenoemde gemeente- of dorpsarmen namen de verlatene huisvesting over, en de hunne armen in te plaatsen. Beide deze huizen zijn evenwel later niet gegaan.

De Diakenen der Waterlandsche Doopsgezinde gemeente volgden het voorbeeld hunner dorpsgenooten, door in het jaar 1790, insgelijks een Wees- en Armenhuis op te rigten, hetwelk mede sedert jaren is opgeheven.

Men heeft er thans een R. K. Armenhuis, waarin bejaarde behoeftigen en ook kinderen worden opgenomen.

Ook is hier een hofje, gemeenlijk het Blaauwhofje geheeten, in het jaar 1765 of 1766 gesticht door DIJK BLAAUW, in leven papierfabrikant op dit dorp. In dit hofje zijn 22 woningen, welke aan velen zoo vele huisgezinnen verhuurd worden.

Men heeft hier een Departement der Maatschappij: *Tot Vat van 't Algemeen*, hetwelk den 29 Junij 1789 opgericht is, en ongeveer 70 Leden telt; alsmede een Departement der Maatschappij: *Tot Bevordering der Nijverheid*, met 27 Leden.

WORMERVAER is de geboorteplaats van den Nederduitsche Dichter JAN LAANZ. SCHAEP, die in de zeventiende eeuw bloeide.

Tot gemak en gerief van den handel, zijn hier weleer twee houten nizen gebouwd, die op de Zaan uitkwamen; doch naderhand in eenen sluizen zijn veranderd, bij welke gelegenheid de Noorderalmis ook verplaatst werd, als zijnde eerst ten Noorden van den meelmolen, thans een weinig daarvan af naar het Zuiden gelegen.

De kermis valt in op den eersten Zondag na 1 Augustus.

Gedurende de Spaansche onlusten, was hier eene schans, tusschen WORMERVAER en Krommenie, om den overval der Spaanschen, die sendelft in hadden, te stuiten. Doch deze werd, door verzuim van hoorlijke wacht, in den winter van het jaar 1578, onder het voorstel van eene dikke mist, ingenomen, waardoor de vijand, onverweds en onverhinderd, op Wormer los ging, dat dorp uitplunderde, bij zijn wederkeeren, WORMERVAER, afbrandde. De plaats thans is de Schans genaamd, ligt aan het einde van het bebouwde eiland naar Krommenie en is tegenwoordig met woonhuizen betimmerd. Anderen willen echter, dat men de plaats, van deze oude zans lag, ongelijk veel verder noordwaarts moet zoeken, en wel ten orden van de laatste huizen op WORMERVAER, binnendijks, nabij

houtzaagmolen de Jonge Haas, waar zich nog eenige uitstekende mten vertoonen, hoewel het nu vlak weiland is, door den Dijkloot ringd. Na het eindigen van den oorlog in Holland, werd WORMERVAER allengskens weder opgebouwd, zoodat er in het jaar 1613 94 huizen stonden en in het jaar 1658 reeds 170 huizen geteld werden. Het ongeluk, hetwelk deze gem. op den 4 en 6 Februarij 1825 hervoer, was zeer groot. De doorbraak in den zeedijk bij Durgerden en de daarop gevolgde overstroming van Waterland, stuwden het water herwaarts en deed ook hier het land geheel ondervloei- en, zoodat de Zaan meer dan anderhalve palm buiten hare oevers tegen was, en gevolglijk de lage gedeelte der gemeente geheel over water liepen. De bewoners moesten her- en derwaarts vlugten, zich op de solders redden; terwijl de ellende, welke overal rechte, onbeschrijflijk groot was, daar voedsel voor menschen en gedeeltelijk verloren was geraakt. Nog grooter was het onheil van de aanmerkelijke schade, welke aan de goederen in fabrieken en huizen veroorzaakt was, en welke zich allerwege door de sporen der drijvende olie op de oppervlakte des waters vertoonden. Den 27 Februarij in den namiddag werd er nog eene bezending van levensmiddelen door dese gemeente naar de ongelukkigigen van Waterland

gedaan, en den volgenden dag reeds bevond zij zelve zich in de
lijk in den nood. Den 8 Februarij was het water zoo veel gevallen,
dat het weder binnen de oevers van de Zaan stond. De bewoners van
de laagste gedeelten dezer gemeente, die allen hunne haren en
hadden moeten verlaten, waren bij de bewoners van de hoogere ge-
deelten gehuisvest; zoodat het hier ter plaatse, ofschoon de bekoer-
groot was, nog door Gods goedheid gezegend afliep.

Het wapen dezer gem. is dat van Blois, bestaande uit een ge-
vierendeeld schild; het eerste en vierde van zilver, met eenen leeuw
van keel; het tweede en derde van keel, met eenen leeuw van zilver.

WORMERVEER-OP-HET-NOORD, Doopsgez. gem., prov. *Noord-
Holland*, welke 140 zielen, en onder deze 75 Ledematen telt. Het
leeraarsambt in deze gemeente werd in den beginne door broeders
bij liefdebeurten, vervuld, zooals dit reeds in het jaar 1629 plaats
had, in het jaar 1680 werd het waargenomen door éénen Leeraar, met
name H. DE RIJS.

WORMERVEER-OP-HET-ZUID, Doopsgez. gem., prov. *Noord-
land*, welke 380 zielen, en onder deze 195 Ledematen, telt. Het
leeraarsambt werd in den beginne, even als bij de gemeente op het
Noord, door broeders, bij liefdebeurten, waargenomen.

WORMERVELD (HET), bijnaam van den **POLDER-VAN-WORMER**, in
Kennemerland, prov. *Noord-Holland*. Zie **WORMER (POLDER-VAN-)**.

WORMERWEG (DE), weg in de *West-Beemster*, prov. *Noord-
Holland*, gem. de *Beemster*, loopende van het Woud of de West-
molens, in eene zuidelijke rigting naar den Zuidringdijk.

WORMINGEN, buurs. op de *Middel-Vetuwe*, prov. *Goldend*.
Zie **WORMEN**.

WORMS (DE), riv., prov. *Limburg*, kant. *Heerlen*. Zie **Worms**.

WORONOARIE, d. in *Oost-Indië*, op het *Sandische* eil. In
resid. *Djapara*, reg. *Djavana*.

WORP, openbare wandelplaats, prov. *Overijssel*, gem. *Damen*,
tegenover de stad aan de linkerzijde van den *IJssel*.

De Franschen hebben, in 1815, de zware boomen geveld en
rende het beleg der stad is deze wandelplaats vorder ten doele ver-
doch later weder met smaak aangelegd en beplant.

WORP (DE), pold. in het *Land-van-Attens*, prov. *Noord-Brabant*,
Tweede distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *Hensden*, gedeeltelijk op
Giessen, gedeeltelijk gem. *Op-en-Neer-Audel*. — Deze pold. is op-
lijk een gedeelte van den pold. *Struikwaard-en-de-Worp*.

WORS-JACOBIE-AUBÉRI, naam, welke de Negeren geven aan
steenspringertj de **WORSTELING-JACOBS**, in *Nederlands-Guiana*, kol. In
riname. Zie **WORSTELING-JACOBS**.

WORSSUM, buurs. in het *Land-van-Maas-en-Waal*, prov. *Gel-
land*. Zie **WORSUM**.

WORST (DE), sloot of gegraven kanaal, welke in eene noord-
teljke strekking van de Zuiderzee naar de Schoteryl loopt, en in
de grenscheiding tusschen de prov. *Friesland* en *Overijssel* uitkomt.

WORSTELING-JACOBS, steenspringertj in *Nederlands-Guiana*,
kol. *Suriname*, aan de *Suriname*, ter linkerzijde in het afvaren; re-
kende bovenwaarts aan de verl. plant. *Phaedra*, benedenwaarts aan
de verl. plant. *Sara'sluis*; 900 akk. groot, met 66 slaven. De Ne-
gers noemen haar **Wors-Jacoboe-Aubéri**.

Deze steenspringertj behoort aan het Gouvernement, dat in 1815
de gebouwen, op aanzoek van de Maatschappij ter uitbreiding van de

Christendom onder de Meidenache bevolking te Suriname, tot een tweede zendelingsgesticht heeft afgestaan.

WORSUM of **Wonsum**, buurs. in het *Land-tusschen-Maas-en-Waal*, prov. *Gelderland*, dist., arr. en 2½ u. Z. van *Nijmegen*, kant. en ¼ u. Z. O. van *Wijchen*, gem. en 30 min. N. W. van *Over-Asselt*; met 24 h. en ruim 160 inw.

WORTHEN, oude naam van de st. *Woerden*, in het balj. van *Woerden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **WOERDEN**.

WORT-RHEDEN, buurs. op den *Veluwezoom*, prov. *Gelderland*. Zie **RHEDEN (WOORDT.)**

WOTA, d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Satarang*, reg. *Grobogan*.

WOUBACH, d. in het *Land-van-Falkenburg*, prov. *Limburg*. Zie *Woubach*.

WOUBRUGGE, kant., prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*; palende . aan het *Haarlemmermeer* en het *Noordhollandache kant. Nieuwer-Amstel*, O. aan de *Utrechtsche kant. Loenen en Maarssen*, Z. aan de kant. *Woerden en Alphen*, W. aan de kant. *Leyden en Noordwijk*.

Dit kant. bevat de volgende 8 gemeenten: *Woubrugge*, *Koudekerk*, *Hoogmade*, *Alkemade*, *Rijnaaterwoude*, *Ter-Aar-en-Vrijhoeven*, *Nieuwveen* en *Zevenhoven*, en heet, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 12,341 bund. 6 v. r. 1 v. ell., waaronder 10,233 bund. 30 v. r. 30 v. ell. belastbaar land. Men telt er 1293 h., bewoond door 1991 huisgez., uitmakende eene bevolking van 14700 inw., die meest in den landbouw, veeteelt, boter en kaashandel en veendert hun bestaan vinden.

WOUBRUGGE, gem. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Leyden*, kant. *Woubrugge*; palende N. van de gem. *Alkemade* en *Rijnaaterwoude*, O. aan *Ter-Aar* en *Oudshoorn-en-Gnephhoek*, Z. aan *Oudshoorn-en-Gnephhoek* en *Koudekerk*, W. aan *Leydardorp*; terwijl de kleine gem. *Hoogmade*, daarin van drie zijden geëncloveerd ligt.

Deze gem. bestaat uit den *Oudendijksche-en-Boe-polder*, den *Plas-polder*, den *Vliet-polder*, den *Does-polder*, den *Broefsche-polder*, den *Pies-polder*, den *Frederika-polder* en den *Kooi-polder*, benevens gedeelten van den *Vierambrechts-polder*, den *Bosch-polder*, den *Roode-polder*, den *drooggemaakten Veender-polder* en den *Zwet-polder*; wat het d. *Woubrugge*, de geb. *Groenewoud*, de *Hoek-van-Ooelof-Arendsveen*, den *Woudschendijk*, *Ofwegen* en *de Lageland*. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 2259 bund. 55 v. r. 72 v. ell., waaronder 2257 bund. 55 v. r. 1 v. ell. belastbaar land; telt 171 h., bewoond door 281 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 1400 inw., die meest in den landbouw en de veeteelt, alsmede in handel in boter en kaas, hun bestaan vinden. Men heeft er mede eenen korenmolen en eene scheepmakerij. Vroeger had men er nog eene scheepmakerij, doch deze heeft het jaar 1831 opgehouden te bestaan.

De Herv., die er ongeveer 1000 in getal zijn, onder welke 300 *Leden*, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Leyden*, ring *Alphen*, behoort. In dese gem. is reeds zeer vroeg de *Reformatie* predikt. Volgens getuigenis van sommigen werd alhier allereerst predikt door *JAN ANSUNZON*, *Mandemaker* van *Alkmaar*, of *PARAS*, eenen *Vlaming*, nadat de eerste predikatie bij *Amsterdam*, nitem de *Haarlemmerpoort*, geschied was. Hiertoe gaf gelegenheid,

dat hij van Amsterdam naar Delft, door Heer-Jacobswoude, reid JAN DE BAKKER, anders, volgens eene Latijnsche benaming JOANNES TORIUS, Pastoor der kerk van Heer-Jacobswoude, was de eerste, en de Hollanders, die de leer van LUTHERS ombelste, en daarom ook marteldood standvastig onderging. Hij werd, den 13 Septen des jaars 1525, te 's Gravenhage, levendig verbrand. De eerste, in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest NICOLAUS SIMONS, die in het jaar 1579 herwaarts kwam, en in het jaar 1611 naar Woerden vertrok. Gedurende de dienst van JOHANNES HAZZ, gekomen in 1797 en overleden in 1840, is Hoogmade van 1797 tot 1817 hiermede vereenigd geweest. Het beroep is eene oeffening van de eigenaren der heerlijkheid.

De R. K., die men er ruim 210 telt, behooren tot de stat. *Hoogmade*. — De 5 I. s., die er wonen, behooren tot de ringvaart van *Alphen*.

Men heeft in deze gem. ééne school, waarop de kinderen van het dorp en die van den Hoek-van-Roelof-Arendsveen, gemiddeld getale van 120, onderwijs ontvangen, maar die uit de overige gemeenten der gem. gaan in het naburige *Rijnsaterwoude* of te *Hoogmade* school.

Deze gem. is eene heerl. onder den naam van *KESSELRIJKSWOUDE* HAZZ-JACONSWOUDE. Zie dat woord.

Het d. *Wouwaaveez*, *Woudwaaveez* of *Wouwaaveez* ligt 2½ u. O. N. van Leyden, 1 u. N. ten W. van Alphen, aan de Woudwating, en dit d. doorstroomende, het in twee deelen, *Woubrugge-Oost* en *Woubrugge-Westzijde*, verdeelt.

Het dorp is zeer net, hoewel niet groot, en in de kom van het dorp bestraat. De huizen, die er 106 in getal zijn, bewoond door 250 inwoners, staan in eene goede orde in twee rijen ter wederzijde van de Woudwating, alleraangenaamst en wegens de drukke binnenlandsche scheepvaart, zeer gelegen en geschikt voor alle neringen; doch onder al de aangename en gemakkelijke van het dorp, moet het tevens als de grootste last worden aangemerkt, dat de bewoners van de eene niet naar de andere kunnen komen, zonder, met een, daarvoor gesijnde schouw, over de Woudwating te worden overgezet; ook de gene, welke aan de zijde van het regthuis wonen, en zich ter zijde willen begeven, en weder zij, die, van de zijde der kerk, op het regthuis moeten zijn, altoos moeten overvaren. Dan deze last van door het aangename van de scheepvaart en de daaraan verbonden zijnde neringen rijkelijk vergoed.

De stichting van *Wouwaaveez* is niet op eens, maar allengs begunnen en aanzienlijker geworden; de reden daarvan was, dat toen aan Heer-Jacobswoude de meeste landen uitgeveend waren, de bewoners elders vertrokken om een bestaan te zoeken, waartoe de strek van de Woudwating wel het meest gezocht werd, en aldus ook van tot tijd bebouwd is geworden; daarbij kwam, dat ingevolge verstaan door Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnsland, den 30 Augustus des jaars 1603, aan den Heer van Warmond en Woude verstaan tot kennelijk wederzeggen, werd toegestaan, om de brug, die *Wouwaaveez* genaamd, liggende over de Woudwating, weg te ruimen waardoor de scheepvaart alzo zeer veel vermeerderen moest, en van velen zich alstoen hier, zoo tot het drijven van neringen als anderszins, nog meer kwamen nederzetten. Bovendien verkreeg deze last door het stichten van eene kerk, tusschen de jaren 1630 en 1640

alle de voordeelen van een welgelegen dorp, zoodat men de tijden van het ontstaan van dit dorp van toen af rekenen mag; terwijl daarna, door het geheele verval van Heer-Jacobswoude, de kerkbuurt allengs zal zijn aangegroeid.

Men heeft er een zeer goed gemeentehuis, waarin tevens de zittingen van het kantoneregts worden gehouden. Daarin is eene gijzelkamer of overblijfsel van eene gevangenis.

In vroegere tijden stond de kerk op Heer-Jacobswoude, doch die vervallen geraakt zijnde, heeft men goedgevonden op het tegenwoordige dorp Woubrugge eene kerk te bouwen, dat een fraai, eenigermate langwerpig, doch ruim gebouw is, hetwelk geheel op zijne eigen muren rust, zonder door eenig pilaarwerk ondersteund te worden, zijnde naar men wil, de eenige in ons koningrijk van die bouworde of grootte, welke in dat opzigt de Nieuwe kerk te 's Gravenhage evenaart. Uit het midden van het dak rijst een schoone toren, waarin uur- en slagwerk en eene klok hangt, en welke, even als de kerk, met leijen gedekt is, gevende alzoo door haar uiterlijke vertooning aan de kerk en zelfs aan het dorp een zeer goed aanzien. In het jaar 1794 is door de toenmalige Ambachtsvrouw, Vrouwe JACOBINA ANTONIA TRAWEN, donairière VISENBORG, een fraai orgel aan deze kerk geschonken. De pastorie die nabij de kerk staat is in 1841 herbouwd.

Er is mede een Herv. Wees- en Armenhuis, waarin ruim een 30tal personen worden verpleegd.

De kermis valt in omstreeks 13 September.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van azuur, met eene fasce, vergezeld van drie liggende halve manen, alles van goud.

WOUBRUGGE-OOSTZIJDE, dat gedeelte van het d. *Woubrugge*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. O. ten N. van *Leyden*, kant. en 1 u. N. ten W. van *Alphen*, hetwelk aan de oostzijde van de Woudwatering gelegen is en waar het gemeentehuis staat. Men telt er 55 h. en ruim 470 inw.

WOUBRUGGE-WESTZIJDE, dat gedeelte van het d. *Woubrugge*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2½ u. O. ten N. van *Leyden*, kant. en 1 u. N. ten W. van *Alphen*, hetwelk ten W. van de Woudwatering ligt en waar de kerk en het schoolgebouw staan. Men telt er 51 h. en ongeveer 490 inw.

WOUD, heerl. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*, arr. 's *Gravenhage*, kant. *Naaldwijk*, gem. *Hof-van-Delft*; palende N. W. aan *Wateringen*, N. aan *Rijswijk*, N. O. aan *Hof-van-Delft*, Z. O. aan *Hodenrijl*, Z. W. aan *Groeneveld*.

Deze heerl. thans veelal *Hoog-en-Woud-Harnasch* geheeten, bestaat uit den *Woud-polder* en den *Harnasch-polder*, en bevat het d. *Woud*, benevens eenige verspreid liggende h. Zij belaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 36 bund. 635 v. r. 11 v. ell. De inw. leggen zich enkel op den landbouw toe, welke er intusschen bijzonder voordeelig is, wordende er van de allerbeste water van *Delfland* gemaakt.

De Herv., die er ongeveer 70 in getal zijn, maken met die van het *Hof-van-Delft* en *Groeneveld* eene gem. uit, welke tot de klass. van 's *Gravenhage*, ring van *Delft*, behoort, en 180 zielen, onder welke ongeveer 80 Ledematen, telt. De eerste, die in deze gem. et leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *Joan MARTINI*, die in 1588 herwaarts kwam, en in 1592 overleed. Ingeval van vacature maakt de kerkeraad eene nominatie tot een drietal. Na gedaan

beroep, behoeft geen approbatio aan den Ambachtsheer te worden gevraagd, gezegde nominatio altoos door den kerkeraad gemaakt zijnde wordt daaruit, met meerderheid van stemmen door de Mansledenmaten een Predikant beroepen. De kerkeraad bestaat uit den Predikant en twee Ouderlingen en twee Diakenen, van welken ieder jaar een Ouderling en een Diaken afgaat, wordende de nieuw aankomende mede met meerderheid van stemmen, verkozen door de Mansledenmaten.

Het voorregt van de Woudenaars namelijk, dat zij hunne eigen kerk en armen-goederen mogen besturen, en daartoe de bestuurders zelve te kiezen, wordt gezegd hun vergund te zijn door zekeren Priester (men meent van Naaldwijk), die, ten tijde dat alle kerk- en armen-goederen nog leenroerig waren aan de Graven van Holland, bij den Graaf gunst geraakt zijnde, van desen verkreeg, dat niet alleen de goederen en effecten dezer kerk en armen van Woud van het leenroep werden ontslagen, maar zelfs ter besturing van den Pastoor en herochianen gegeven en overgelaten werden, gelijk het nu nog is, en uit kracht van dat voorregt ook nog door den Predikant met de Mansledenmaten de aanstelling van Ouderlingen, Diakenen en Kerkmeesters gedaan wordt, alle welken aan den Predikant en meergemelde Mansledenmaten rekening en verantwoording moeten doen. De Mansledenmaten, die dit voorregt genieten, moeten intusschen met er vergezeten en vrije lieden zijn, dat is bij niemand, aldaar woonachtig dienstbaar wezen; deze dienstbaren, hoewel Ledematen zijnde, hebben geen toegang of stem, maar zonen, bij hunne ouders inwonende: belijdenis gedaan hebbende, werden tot alle rekeningen en zaken van toegang en stem gelaten (1).

De R. K., die er wonen, parochiëren te Delft of te Schipluiden. Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door 't getal van 45 leerlingen bezocht wordt.

Deze heerl. is een eigendom van de stad Delft, zijnde door 't stad, onder meer andere goederen, in het jaar 1738 gekocht van GISSBERT Graaf van HOENSDORP, die haar had gekocht in het jaar 1711 uit de grafelijke domeinen van Holland.

Het d. Woud, Woudt of Wout, meestal het Woud of 't Woud genoemd, ook wel voorheen RIJKSWOUD geheeten, ligt ruim 2 u. L. van 's Gravenhage, 1½ u. O. ten N. van Naaldwijk, ruim ½ u. Z. W. van Delft. Men telt er in de kom van het d. 7 h. en ongeveer 40 inwoners.

Omtrent den naamsoorsprong worden onderscheidene gissingen gemaakt; onder anderen meent men, dat de naam Woud eene kluisverbastering zoude zijn van Wouwe, door het oud geslacht van Welken naam men wil, dat het gesticht zoude wezen. Dit geslacht zat reeds in den jare 1187 onderscheidene goederen in Delfland, omtrent Naaldwijk; daaruit zoude het zijn overgegaan in het beroemde geslacht van VAN DER BUREN; die naamsverandering moet niet ter zeker reeds vroeg plaats gehad hebben, want in het jaar 1300 was de naam van Woud reeds bekend. De tijd, dat het ambacht in de heerl. van VAN DER BUREN is overgegaan, moet gesteld worden vóór even na het jaar 1400, toen Heer HENDRIK VAN DER BUREN trouwde met CATWARINA VAN DER WOUWT, de vader en de moeder van de heerl.

(1) Zie over het Patronaat-regt der kerk van 't Woud, *Nederlandsch Archief voor Kerkelyke Geschiedenis door de Heer J. C. KINT en H. J. ROUJBAERT*, pag. 206-215.

te meldens Heer AaM of AEM VAN DER BURCH. Anderen meenen, dat de naam Woud daar van daan komt, dat op dese plaats een bosch zoude geweest zijn, gelijk vele plaatsen in ons Vaderland, waarvan de namen met *woud* of *woud* eindigen, van de daaromtrent en nabij gelegens bosschen, haren naam gekregen hebben: dit ambacht zou door zijnen stichter met den eenvoudigen naam van Woud of het Woud benoemd zijn geworden. Weder anderen meenen dat dit Woud door de VAN DER BURCHEN gesticht is, en dat, zij ter onderscheiding van de vele stichtingen door hun geslacht gedaan, van welke onderscheidene namen met het slotwoord *burgh* eindigden, dit ambacht alleen den naam van Woud hebben gegeven. De benaming van het Rijkswoud heeft, volgens eene aantekening of overlevering in het aanzienlijk geslacht der VAN DER BURCHEN haren oorsprong uit zeker geval van eenen hunner vroegere voorvaderen. Dese, een welgesteld bouwman, AEM VAN DER BURCH genaamd, in het Woud woonachtig, reed met twaalf zonen, ieder wel uitgedost, te paard eenen der Graven van Holland te gemoet en bood hem zijne zonen aan. Hierop vroeg hem de Graaf, wat voorregt hij begeerde voor zijn dorp. De oude AEM gaf hem ten antwoord: „Goen dan dat wij onsen eigen Pas-toor mogen kiezen”, hetwelk hem ook werd toegestaan.

De kerk, waarvan men de tijd der stichting niet weet te bepalen, is niet groot, het koor is er voor eenige jaren afgenomen tot eene begraaftplaats. Binnen de kerk, boven den ingang tegen den toren, hangt een familiewapen op een bord geschilderd, waarbij men leest: CLAAS DIRKZ. HOUWAARD, 1623, en daaronder in vergulden letters: ZEPHANJA 2, vers 1. Tegen den muur over den predikstoel hangt een dergelijk bord, met eenig bijwerk, waarboven een hand uitsteekt, houdende een bouwver of zwaard, daaronder leest men: F. DIRKZ. HOUWAARD; en lager, mede in vergulde letters: *Spreuken* 6, vers 13. In den vloer bij den ingang onder den toren ligt een sware blaauwe steenen zerk, op de hoeken ziet men de vier kwartieren van den meermaals genoemden AEM of AEM VAN DER BURCH, als VAN DER BURCH, VAN WOERT, VAN BRAKEL en HOEKVELD.

Op den rand leest men:

Hier leyt begraven Aem Hendrikz. starft M^o 1700.
(1505.) den vierden dag in Pril (April,) ende Margriet, zijn wijf / starft M^o 1479. 1700. 1700. (1479.)
den lesten dag in Julio.”

Midden op staat:

Wit hoor die zielen / en Jan Symonsz. haer Vader/
De kerk pronkt verder met een fraai spits torentje, voorzien van een uur- en slagwerk, benevens eene goede klok.

WOUD (HET), streek gronds in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. *Hoorn*, kant. *Purmerende*, gem. *Beemster*, in den *Binnendijkerpolder*, tegenover den *Wester-malengang*, waarnaar deze molens ook wel de *Wouder-molens* heeten.

WOUD (HET), boerderij in de *Beemster*, prov. *Noord-Holland*, arr. en 2½ u. Z. W. van *Hoorn*, kant. en 2 u. N. W. van *Purmerende*, gem. *Beemster*, aan den *Beemster-dijk*.

Dese boerderij wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den landbouwer *CORNELIS DE BOER*.

WOUD (T), pold. in *Kemmerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *UITERSTERWOUD*.

WOUD ('T), of *Noord-Wijkhuizen*, geh. in het baljuwschap van *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, arr., kant. en 1 u. W. ten N. van *Alkmaar*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. ten W. van *Bergen*.

Vroeger was hier eene kapel aan de H. H. *Cosmus* en *Damasus* toegewijd, die omtrent het jaar 1560 schijnt te zijn gesticht geweest, en haren eigen dienaar of Kapellaan had. Na de hervorming is zij gedeeltelijk afgebroken, gedeeltelijk tot een schoolgebouw veranderd, waartoe zij nog dient.

WOUD ('T), aanzienlijke boschaadje in de *Meijerij* van 's *Herzogenbosch*, kw. *Maasland*, prov. *Noord-Brabant*, gem. *Berlicum-en-Hiddebrode*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Middelrode*.

WOUD (HET HEILIG), bosch, hetwelk men vermeld vindt bij *Torus*: Zie *SACRUM NUMUS*.

WOUD (NEDER), buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en 6 u. N. W. van *Arnhem*, kant. en 4 u. N. van *Wageningen*, gem. en 2 u. N. van *Ede*, 1 u. N. van *Luteren*, waartoe zij kerkelijk behoort; met 60 h. en ruim 400 inv.

WOUD (OVER), buurs. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Veluwe*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Arnhem*, kant. en $2\frac{1}{2}$ u. N. van *Wageningen*, gem. en $1\frac{1}{2}$ u. N. van *Ede*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Luteren*, waartoe zij behoort; met 55 h. en 260 inv.

WOUDAAP (DE), molen in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*, gem. *Uitgeest-en-Marken-Binnen*, $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Uitgeest*.

Het is een kapitalen scheprad watermolen; welke dient om den polder *Uitgeesterwoude* van het overtollige water te ontlasten.

WOUDAKKERS (DE) of DE *WOLDAKKERS*, geh., prov. *Friesland*, in *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Sneek*, kant. en $3\frac{1}{2}$ u. W. van de *Lemmer*, 10 min. W. ten Z. van *Oudemirdum*, waartoe het behoort.

WOUDA, oud d. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. *Batavia*, afd. *Bataviasche-Ommelanden*.

WOUDBERG (DE), berg in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*. Zie *DE DINGEBERG*.

WOUDBRUGGE, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Woumen*.

WOUDBUREN, buurs., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en $2\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Sneek*, $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *Gaastmeer*, waartoe het behoort.

WOUDE, d. in het markgr. *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Wouw*.

WOUDE, onbehuide pold. in den *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. *Dordrecht*, kant. en gem. *Ridderkerk*; palende N. aan de gorzen tegen de *Nieuwe-Maas*, O. aan de bekende gorzen tegen de *Merwede* en den pold. *Donkersloot*, Z. aan den *Kerke-polder*, W. aan den *Riederwaardsche-dijk*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 46 bund. 48 v. r. 79 v. ell. schotbaar land, en wordt door eene sloot op de *Maas*, van het overtollige water ontlast.

WOUDE, naam, onder welken men wil, dat vroeger de heerl. *ERELIJKERWOUDE*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, zoude bekend geweest zijn. Zie *ERELIJKERWOUDE-EN-HERA-JACOBSWOUDE*.

WOUDE, voorn. amb. in *Schieland*, prov. *Zuid-Holland*, W. van *Vlaardingen*, hetwelk in de vijftiende eeuw, met vergunning van *WILLEM VI*, Graaf van *Holland*, gedeeltelijk binnen de vrijheid der stad getrokken werd.

WOUDE (AKERSLOOTER-), b. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WESTWOUDE*.

WOUDE (HET HUIS-TE-), voorm. ridderhofst. in de *Riederwaard*, prov. *Zuid-Holland*, arr. en 2 u. N. W. van *Dordrecht*, kant., gem. en 5 min. N. van *Ridderkerk*.

Van het huis is thans geen blijk of spoor boven den grond meer zichtbaar. Uit de grondslagen, thans buitendijks gelegen, en die, over het kruis, eene wijdtie van tusschen 12,50 en 16 ell. beslaan, heeft men kunnen ontdekken, dat het sloude gesticht, even gelijk de burgt te Leyden, van eene ronde gedaante moet geweest zijn. *Hugo Mura van Holy*, Ridder, Ambachtsheer van Ketel en Spaland, Schout en vervolgens Burgemeester van Dordrecht, de nagedachtenis van het aloude, vernietigde huis voor de vergetelheid willende bewaren, deed in den jare 1670 op de fondamenten, eenen toren van loutere tufsteen bouwen.

Ter plaatse, waar het *Huis-Te-Woude* gestaan heeft, ziet men thans eene boerenhofstede, welke, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 9 bund. 44 v. r. 89 v. ell. beslaande, in eigendom bezeten wordt door de erven van *Mr. Otto Paulus Baron Groenhuis van Zoelen van Ridderkerk*, woonachtig te 's Gravenhage.

WOUDE (OOST-), b. en pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *OOSTWOUDE* en *OOSTWOUDER-POLDER*.

WOUDE (UITGEESTER), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *UITGEESTER-WOUDE*.

WOUDE (WEST-), b. en pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *WESTWOUDE* en *WESTWOUDER-POLDER*.

WOUDEN (DE) of *DE WOUDE*, naam, welken men bij verkorting wel eens geeft aan *Noordwolde*, eene streek lands, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwolde*. Zie *NOORDWOLDE*.

WOUDEN (HET DEPARTEMENT-DER-), in het fransch *DEPARTEMENT DES FORÊTS*, voorm. dep. van het *Fransche Keizerrijk*; palende N. aan het dep. van de Ourthe, O. aan het dorp van de Saar, Z. aan de dep. der Moesel, van de Maas en van de Ardennen, W. aan het dep. van de Sambre-en-Maas.

Het was verdeeld in 4 arrondissementen, als dat van Bidburg, waartoe de kant. Artsfeld, Bidburg, Dudeldorf, Echternach en Neuenburg behoorden; dat van Diekirch, hetwelk was gesplitst in de kant. Clerff, Diekirch, Osperen, Vianden en Wilts; dat van Luxemburg, (waaraan de kant. Arlon, Bettemburg, Betsdorff, Metzsig (Messancy), Grevenmacher, Luxemburg (Noord), Luxemburg (Zuid), Mersch en Remich werden toegevoegd); dat van Neufchâteau, hetwelk werd verdeeld in de kant. Bastonach (Bastogne), Etalle, Fauxvillers, Florinville, Houffalize, Neufchâteau, Paliscn, Sibret en Virton. Het telde 382 mairies (gemeentes), als 68 in het arr. Bidburg, 70 in Diekirch, 107 in Luxemburg en 158 in Neufchâteau; zond 2 afgevaardigden naar het wetgevend ligchaam ten telde in 1807 236,548 inw.

HET DEPARTEMENT DER WOUDE was samengesteld uit deelen van het grooth. van Luxemburg en Bouillon, en maakt thans deels het grooth. Luxemburg uit, terwijl het verder een gedeelte der Belgische prov. *Luxemburg*, en weder voor een ander gedeelte een be-
&anddeel van de Pruisische prov. *Rijland* uitmaakt.

WOUDEN (ZEVEN), kw., prov. *Friesland*. Zie *Zevenwouwen*.

WOUDENBERG, gem. in *Beemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort* (6 k. d., 7 m. k., 3 s. d.); palende N. W. en N. aan de gem. Leusden, O. aan de Geldersche gem. Scherpenzeel en Barneveld en aan de gem. Renswoude, Z. O. aan Amerongen, Z. aan Leersum en Maarn, W. aan Maarn, Zeyst en Leusden.

Deze gem. bevat de voorm. afzonderl. heerl. Woudenberg en Geerestein, en daarin het d. Woudenberg en het geh. Geerestein, beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 5810 bund 17 v. r. 68 v. ell., waaronder 3758 bund. 91 v. r. 51 v. ell. belastbaar land, telt 287 h., bewoond door 566 huisges., uitmakende eene bevolking van 1920 iuw., die meest in graanbouw en tabaksteelt hun bestaan vinden. Voorts heeft men er 5 wolkamertertjen, 1 veej van wollen-paarden en andere singels, welke thans nog al sterk gemist worden; ook zijn er nog eenige zeer geringe weefgetouwen.

De Herv., die er 1890 in getal sijn, onder welke 500 Ledematen maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Amersfoort* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft vaspnomen, is geweest *Connelis Janssens*, die in het jaar 1895 afgezet wt

De R. K., van welken men er ongeveer 50 telt, parochieën t *Achteveld*. — De 4 Isr., die er wonen, behooren tot de ringynapp to *Amersfoort*.

Het wapen dezer gem. is hetzelfde als dat van de heerl. Woudenberg.

WOUDENBERG, voorm. afzonderl. heerl. in *Beemland*, prov. *Utrecht*, arr. en kant. *Amersfoort*, gem. *Woudenberg*; palende N. W. aan de heerl. Geerestein, N. aan de heerl. Leusden, O. aan de Geldersche gem. Scherpenzeel en Barneveld en de heerl. Renswoude, Z. aan de heerl. Ginkel en Zuilenstein, W. aan Maarn en Zeyst.

Deze heerl. bevat het d. *Woudenberg*, benevens eenige verstant liggende huizen; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 3459 bund. 46 v. r. 95 v. ell., waaronder 3410 bund. 40 v. r. 65 v. ell. belastbaar land, en telt 252 h.; bewoond door 520 huisges., uitmakende eene bevolking van 1720 iuw., die meest in den tabaksteelt hun bestaan vinden, en onder welke 1690 Herv., ongeveer 50 R. K. en 4 Isr. — Men heeft in deze heerl. ééne school.

Deze heerl. werd in de vorige eeuw bezeten door Jr. *Abolus Hennis Grave van Rechten*, Heer van *Geerestein-en-Woudenberg*, thans is zij een eigendom van Jonkheer *Hendrik Daniël Hoort*, woonachtig te Amsterdam.

Het dorp *Woudenberg*, in de wandeling *Wouwenberg* geheeten, ligt 5 u. O. van Utrecht, 2 u. Z. ten O. van Amersfoort, aan de klinkerweg, welke van het d. Zeyst, bijna regt toe, naar het Geldersche dorp Scherpenzeel loopt; terwijl de klinkerweg van Amersfoort naar Maarsbergen, welke zich bij Doorn aan den grooten straatweg aansluit, dwars door het d. loopt. Het is een groot en gemaklijk dorp van men veel geboomte en bosschaadjen heeft, waarvan het waardschap zijnen naam ontleend heeft. Men telt er in de kom van het d. 1611 en 640 iuw.

In de kerk, welke hier vroeger stond, en vóór de Reformatie aan *H. Catharina* was toegewijd, was destijds eene vikarij alsmede eene broederschap gevestigd. Het koor was gewijd aan *St. Anna*, van waar de broederschap haren naam ontleende. De inkomsten der kerk bestonden toen 63 gulden 5 stuivers. Deze kerk, een klein gebouw, dat een

lagen toren met eene scherpe spits had, is, in het jaar 1808 door eene bijna geheel nieuwe vervangen die, even als de vorige, rondom in het gebooms staat. Het is een langwerpig gebouw, met eenen spitsen toren, doch zonder orgel. In het jaar 1828 werden door een lid dezer gemeente aan de kerk drie zilveren schotels ten gebuik bij het H. Avondmaal geschonken en in 1848 zijn haar door een onbekende twee fraai bewerkte schenkkanen tot het zelfde gebruik vereerd.

De kermis valt in Maandag na St. Jacob (25 Julij).

Dit dorp werd, in het jaar 1427, door Hertog Arnout van Gelder, om zich van Rudolph van Diekmelt, den drie en vijftigsten Bisschop van Utrecht, die de Veluwe afgehoopen had, te wreken, benevens eenige nabijgelegene plaatsen, geplunderd en verbrand.

Ook leed het veel in den Geldersche oorlog, inzonderheid in het jaar 1543, wanneer Maarten van Rossum zich met zijn leger hieromtrent nedersloeg en het dorp, door plundering en brandschatting zoo uitmergelde, dat meest alle de inwoners het verlieten.

In den storm van den 29 November 1836 zijn hier acht tabakschuren omgewaaid.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit drie swarte hanen, met roode kam en lellen, op een gouden veld, staande twee en een.

WOUDENBERG (HET HUIS-TE-), voorm. ridderhofst. in *Keuland*, prov. *Utrecht*, arr., kant. en 2 u. Z. ten O. van *Amersfoort*, gem. en W. van *Woudenberg*.

Dit huis werd in het jaar 1313 nieuw opgehaald door Jan II, Graaf van *Culenburg*, wiens nazaten het echter niet lang bezeten hebben, want zijn zoon, die in het jaar 1347 Ruwaard van het Sticht was, verkocht het in het jaar 1352 aan zijnen neef, Gijsbrecht van Arcoense. Dit geschiedde tegen dank van zijnen zoon, die door Johan van *Culenburg*, zijnen neef, daartoe opgestoot en geholpen, het slot op zekeren nacht in stilte beklom, de bezetting verdreef en er zich, zoo veel mogelijk was, verschansde. Gijsbrecht van Arcoense over leze onderneming ten uiterste verstoord, beklagde zich daarover bij Jan van Arkel, den zeven en veertigste Bisschop van Utrecht, die hem bijstand verleende en het huis met magt van krijgsvolk belegerde. Het stond eene belegering uit van zeventien weken, en die van binnen gaven zich niet over, dan bij gebrek aan levensmiddelen. Maar Gijsbrecht had er weinig voordeel van, naardien de Bisschop, volgens gewoonte, het huis verwoestte. Sedert is het niet weder opgebouwd; loch de muren en torens hebben er nog langen tijd gestaan.

Het huis *Woudenberg* was, als een *Gaasbeeks* leen aan de provincie *Utrecht* leenroerig, doch nimmer uitdrukkelijk, bij de Staten voor ene *Ridderhofstad* erkend, ofschoon Hendrik van *Nassau*, in het jaar 674, wgens dit huis, in de *Ridderschap* van dat gewest beschreven is geweest. In het jaar 1754, is *Wichbold Adriaan*, Graaf van *Nassau* leen daarmede verlijd.

Ter plaatse, waar het gestaan heeft, ziet men thans tuin en een ooschje. De daartoe behoord hebbende gronden worden in eigendom bezeten door den Heer J. Baron *Tanta van Amerongen van Woudenberg*, woonachtig te *Zeist*.

WOUDENBERGSCH-BEEK (DE) of *LUNTERSCH-BEEK*, beek in de prov. *Gelderland* en *Utrecht*, die op de *Veluwe*, in de buurs. *Wekrom*, onder *Otterloo*, en bij *Kernhem*, onder *Ede*, met twee takken ontpringt, welke zich op de grenzen van de prov. *Utrecht* vereenigen. Eervolgens loopt dat water door *Renswoude* en *Scherpenzeel*, en

ontvangt de waterlossing of Broekstoot van Veeneendaal bij het goed Lambalgen of Beekhorst, maakt voorts een groot deel der schuit tusschen Woudenberg en Leusden uit, en vormt door vereeniging de *Flierbeek* en de *Modderbeek*, bij de stad Amersfoort, rivier de *Bem*.

WOUDENBERGSCH-GRIFT (DE) of de *Luchtersmaasch-Gaart*, ter in *Bemland*, prov. *Utrecht*.

Het is een overblijfsel van de Oude-Schoonderbeeksche-Grift, door kleine watergangen, vaarten en duikers, het water van het telijk gedeelte van Woudenberg, Georestein en Henschoten oetran en bij de hofstede den Treek in de Woudenbergische- of *Luchtersbeek* loost.

WOUDENBERGS-VELD (HET), streek gronds in *Bemland*, p *Utrecht*, gem. en Z. van *Woudenberg*.

WOU-EN-DUIN, buit. in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holla* arr., kant. en 1 u. N. W. van *Alkmaar*, gem. *Bergen*.

Dit buit. beslaat, met de daartoe behoorende gronden, een opp vlakte van 25 bund. 36 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en woond door den Heer *Pietrus Basia Vis*.

WOUDE-POLDER (DE), pold. in *Kennemerland*, prov. *Noord* land. Zie *UITGEESTER-WOUDE*.

WOUDE-HARNASCH, gem. in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland* t *GROENEVELD*.

WOUDHUIS of *WOLTRUIS*, buurs. op de *Middel-Veluwe*, prov. *derland*, distr. *Veluwe*, arr. en 7 u. N. van *Arnhem*, kant., en 1 u. O. van *Apeldoorn*; met 19 h. en ruim 150 inw.

WOUDMANSDIEP (HET), water, prov. *Friesland*, kw. *Oost* griet. *Leeuwarderadeel*, dat, bij de *Froskepelle*, uit de *Gron* en met eene oostelijke strekking in het *Lang-Deel* uitloopt.

WOUDEMEER (HET), pold. in *Goetmer-Ambacht*, prov. *er* *Holland*, arr. *Alkmaar*, kant. *Schagen*, gem. *Haringcarpel*; pold. N. aan *Koelenburg*, O. aan *Speketer*, Z. aan *Goetmer-ambacht*, 1 aan den *Ring-polder*.

Deze pold., welke in het jaar 1654 bedijkt is, beslaat, volgens kadaster, eene oppervlakte van 215 bund.; telt 9 h., waaronder 3 h. derijen, en wordt door eenen molen, op den *Raaxmaatsboezem*, het overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eenen graaf en drie *Molenmeesters*.

WOUDEPOLDER (DE) of de *WOUDEPOLDER*, pold. in *Delf* prov. *Zuid-Holland*, arr. *'s Gravenhage*, kant. *Delft*, gem. *Hof* *Delft*; palende N. W. aan den *Oude-Broek-polder*, den *Oude-V* ringer-Veld-polder en den *Nieuw-Wateringer-Veld-polder*, N. O. den *Harnasch-polder*, Z. O. aan den *Hodenpijlsche-polder*, Z. W. den *Groeneveldsche-polder*.

Deze pold. beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 418 bund. 31 v. r. 71 v. ell., waaronder 406 bund. schotbaar is en wordt door twee molens, een op de *Harnaschwatering* en een op de *Monstersche-watering*, van het overtollige water ontlast. Het land is 1.88 ell. onder A. P.

WOUDRICHEM, kerk. ring, prov. *Noord-Brabant*, klem. *Huyden*.

In dezen ring telt men ruim 8400 zielen, onder welke 2900 *Le* ten, uitmakende de volgende 7 gem.: *Almkerk-en-Bismikh* *Giessen-en-Rijswijk*, *Op-en-Neder-Andel*, *Slooswijk*

Uitwijk-en-Waardhuizen, Werkendam-en-de-Werken en Woudrichem. Men telt er 8 kerken en 7 Predikanten.

WOUDRICHEM, voorheen WALDRICHEN, WALRICHEHEIM, WOLDRICHESHEIM, plattelandst. in het *Land-van-Altena*, prov. Noord-Brabant, Tweede distr., arr. en 6½ u. N. W. van 's Hertogenbosch, kant. en 3 u. N. W. van Heusden, gem. *Woudrichem-en-Oudendijk*, op den linkerover der Maas, die zich vóór de stad in de Waal stort, welke van daar, onder den naam van Merwede, hare noordzijde bespoelt. Over eerstgenoemde rivier is een schuitenveer op Loevestein, en over laatstgenoemde een dergelijk stadsveer op Gorinchem en Daalem. Zoodra er passagiers zijn, gaan de veerlieden aan het dobbelen, wie hunner hen zal overzetten, hetgeen zij *smakken* noemen.

De stad is zeer oud; zelfs wil men, dat reeds in 690 te WALDRICHEN en te *Sandwyc* heilige tempels zouden zijn opgericht geworden. Zeker is het eene der oudste plaatsen in de Nederlanden, in welke de Christelijke godsdienst verbreid werd. Het komt als zoodanig reeds voor op de lijst der bezittingen van het Utrechtsche bisdom, in 866 (1), als een vlek (*marktvek*), waarvan de Utrechtsche kerk een vijfde toetswam, te gelijk met *Halthena*, *Werken* en *Riswic*, in de nabijheid gelegen. Vervolgens behoorde het onder het oude graafschap Teysterband, en kwam later aan Holland; terwijl het altoos de zetel was van de heerl. van het Land-van-Altena. Ook had men er van ouds eenen watertol. De stad is klein van omvang, doch was in vroegere eeuwen veel grooter. Ook heeft men op eenigen afstand van daar, bij het graven van slooten, nog grondslagen van huizen gevonden, die men wil, dat in de stad gestaan hebben. Sedert de Belgische omwenteling in 1830 is hier, vooral ook door meerdere bezetting, grootere welvaart gekomen, waardoor vele huizen vernieuwd zijn en andere geheel nieuw opgetrokken. Evenwel dragen enkele gebouwen nog sporen van eenen hoogen ouderdom, blijkbaar uit de kunstig in bakken steen uitgewerkte versierselen en de jaartallen, welke men daarop vindt uitgehouwen. De meeste dragen vreemde namen, als: *de Engel* (1593), *de Salamander* (1608), *het Herdt* (1603), *de vergulde Ielam* (1609) enz. Vele wapenborden, die vroeger in de kerk hingen, wijzen ook, dat Woudrichem vroeger door vele deftige lieden is bezocht geworden. Men telt er thans binnen de wallen 175 h. en ongeveer 1000 inw., die in landbouw, veeteelt en visscherij hun bestaan vinden; ook heeft men er eene zoutsiederij. Over de limieten der visscherij is nog al eens verschil gerezen tusschen Woudrichem en *Gorinchem*.

De naamsreden wordt afgeleid van zekeren WALDRICH of Woudrich, welke sommigen willen, dat Heer van *Altena* zou geweest zijn. Anderen vinden Woudrich, Woudrichheim of WALRICHEHEIM, dat zoo veel als boschrijk zou wezen en veel overeenkomst hebben met den naam des lands *Holthena*. Gemeenlijk wordt de plaats WOUKUM of WOUKUM geheeten, ook wel in oude schriften WOUDEKUM.

Volgens RADNAKER (2) deed men reeds in 1460 de stad met bolwerken versterken, hetgeen echter zeer twijfelachtig voorkomt, daar die van *Turin* en *Verona* de oudst bekende vestingen zijn en eerst na dien tijd dagteekenen.

(1) Zie de Catal. van BOCKENE. in *Miers Charterb.*, I, 19.

(2) *Kabinet van Nederlandsche en Kleefche Oudheden*, D. IV, bl. 326.

De vesting is eigenlijk een vijfhoek, doch heeft zes bastions, vier van aan beide rivierzijden drie fronten bestaan uit eeneen hoog en met walgang van 3 tot 4 ellen hoogte; aan de landzijde zijn twee ravelijnen en nog een vervallen ravelijn in het verlengde van de Sleeuwijksche dijk. Het buitendijksche front aan de Maaszijde is eenen bedenkte weg met glacis voorzien, welke, even als het buitendijksche front aan de Merwezijde in vervallen staat is. In den Mansdijk, even buiten de vesting, is eene militaire inmundatiekanaal.

Woudrichem heeft drie poorten, als: eene ten O., zijnde genaamd de Loevesteinsche-poort, waardoor men naar Heusden gaat; eene ten W., de Koe-poort of Landpoort, door welke men naar Sleewijk en Almkerk gaat. De derde poort, de Water-poort, heeft haren toegang door een tusschenplein en eene tweede of nieuwe buitenpoort op het Hoofd, dat weleer ver in de Merwede plagt uit te steken, maar nu door die tweede of buitenpoort en binnenplein niet meer dan twintig passen buiten de poort reikt, zelfs zou het gevaar loopen binnen het geheel weg te spoelen, indien het niet, met zware onkosten, door menigvuldig rijswerk behouden werd. De rivier voor het Hoofd is bij zonder diep. Toen dit Hoofd zich verder uitstrekte, was er ten W. daarvan eene bekwaame haven.

Het Stadhuis, in de *Hoogstraat*, is niet zeer groot en vormt eene afteekening der stad, heeft er, in het begin der vorige eeuw een vierkant torentje op gestaan, maar dat nu, lang en buiten gebruik van menschen, verdwenen is. De voorgevel van dit gebouw voor weinige jaren zeer smakeloos gemoderniseerd.

Thans staat er in de *Molenstraat*, bij de Waterpoort, nog een oud gebouw, met een niet zeer hoog, vierkant torentje, waarin klok- en uurwerk, hetwelk vroeger tot een daarbij staand, doch thans verdwenen klooster heeft behoord, en alleen gebruikt wordt bij kerkelijke- en andere aankondigingen.

In deze plaats vindt men in de *Hoogstraat* eene Kazerne, zijnde een vrij goed ingerigt gebouw, waarin gewoonlijk een detachement Kanonniërs ligt; terwijl bij de *Loevesteinsche-poort* een lange houten Loots is gebouwd, dienende voor het detachement Infanterie. Bij vindt men op de *Hoogstraat*, bij de Kanonniërskazerne eene barststeen en pomp, met een sterkje kap, ten dienste der soldaten en burgers, zijnde dit de eenige in de plaats. Ook treft men bij het stadhuis een poortje aan, met het jaartal 1611, wordende het de Witt's-poortje geheeten, wijl het prijkt met het in steen uitgehouwen wapen der gebroeders de Witt, die waarschijnlijk daar wel een hun verblijf of eenig eigendom moeten gehad hebben. Aan de westzijde der stad, aan den wal, is ook een Artillerie-park en een Kruidkelder, welke beide goed voorzien zijn.

De Hervormden, die er 940 in getal zijn, maken met de overigen uit de gem. *Woudrichem-en-Oudendijk* eene gem. uit, welke tot de klass. van *Heusden*, ring van *Woudrichem* behoort, en 1500 leden onder welke men 400 Ledematen telt. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest GUALTERUS DE BËR, die in 1550 beroepen werd en in 1588 naar Leyden vertrok. De eerste kerk welke alhier gestaan heeft, is, volgens eene oude overlevering, op laatst der zevende eeuw door den H. SUITSARTUS, eenen reisgenoot van den H. WILLIBRODUS, gesticht. Het kapittel van St. Salvatorskerk te Utrecht had voorheen het behevingsrecht dier kerk, welke den S. MARTINUS als beschermheilige erkende. Vóór de Reformatie bestond

in die kerk, met inbegrip van het hooge altaar, tien altaren, welke ter eere van den H. MARTINUS, JOB, CATHERINA, ANNA, JACOBUS, EUDOCUS, ELIGIUS, BARBARA, van het H. Kruis en van de H. Maagd MARIA waren gesticht. Deze Maagd werd aan drie onderscheidene altaren geëerd; een daarvan stond in een afzonderlijk kapelletje in het groote koor; het tweede was onder den titel der *Zeven weefers* opgerigt, en het derde werd door het gild der visschers gebruikt. Deze kerk is in het jaar 1841, ten koste van 8000 gulden, waaraan het Rijk subsidieerde met 5000 gulden, hersteld, van binnen verfraaid en is thans nwendig een zeer net kerkgebouw, zonder orgel. De toren was voorzien van eene hoogopgaande spits voorzien, die, zoo men denkt, bij de belegering van 1578, door de Spanjaarden, werd weggeschoten. Iedert was die spits door eene kleine vervangen geworden. Dan bij den vreeselijken storm in September 1717 is ook deze weggeraakt. De toren is daarna van eene spits ontbloot gebleven, en thans met een plat dak, goed uurwerk, eene helderklinkende klok en vier goede vijzerborden voorzien. Hij is van eene bijzonder schoone bouworde; aanzien is het, dat hij zoo in verval is.

De Roomsch-Katholijken, die men er ongeveer 60 telt, waren sedert het jaar 1836, met de overigen uit de gem. *Woodrichem- en Oudendijk*, alsmede die van de Werken- en -Sleeuwijk, Werkendam, Rijswijk, Giessen, Op-en-Neder-Andel, Zeevestein, Pouderoijen en Munnikeland, eene par. uit, welke tot het apost. vic. van 's Hertogenbosch, dek. van Heusden, behoort, en door eenen Pastoor bediend wordt. Daar bij de herstelling der parochie WOODRICHEM, de oude beschermbeylige dezer plaats niet bekend was, is de H. JOHANNES NEPOMUCENSIS als patroon aan de nieuw opgerigte parochie door het kerkelijk gezag toegevoegd geworden. Deze kerk is een net gebouw, met eenen kleinen toren en van een orgel voorzien.

Oude schriften getuigen, dat in den omvang dezer stad eene kapel heeft bestaan, zonder dat zij daarvan eenige bijzonderheden melden. Vermoedelijk is deze de kapel, welke aan eene liefdadige stichting voor eenige behoeftige personen verbonden was, waarvan de oorkonde, van in 1571 plaats gehad hebbend kerkelijk onderzoek, gewaagt. Buiten de stad, doch onder de parochie van WOODRICHEM, op den weg naar Rijswijk, stond de kapel en de proostdij van Honswijk, welke van de Abdij van Berne afhankelijk was.

In de vroegste tijden, stonden te WOODRICHEM twee kloosters, het eerste voor manspersonen, van de orde der Kruisbeeren, waarvan de jaarboeken in het jaar 1481 gewag maken; en het tweede voor vrouwen, zijnde Nonnen van de orde van St. DOMMENS. Men vindt aanteekend, dat Jacob, eerste Graaf van Hoorne en Heer van Allena, vaderhand Monnik is geworden in het klooster der Minderbroeders. Een zijn zoon JAN VAN HOORNE, in het jaar 1484, tot Bisschop van Luik verkozen was, en in die waardigheid in het jaar 1486 zijne eerste misse deed, zong de vader als Minderbroeder en Diaken het Evangelie, en stierf als geestelijke in het jaar 1505.

De gemeenteschool wordt gemiddeld door 150 leerlingen bezocht.

Men heeft er ook eene afdeling van het Nederlandsch Bijbelgenootschap en een Postkantoor, in de *Hoogstraat*.

Er worden hier den 24 Julij eene paardenmarkt en Vrijdags voor St. Maarten in November eene beestenmarkt gehouden, welke laatste bijna niet bezocht wordt.

Den 3 November 1348, werd alhier gesloten een verdrag van linge hulp en bescherming, tusschen Hertog WILLEM VAN BRABANT Hertog RICHARD VAN GELDEREN.

In het jaar 1405, gedurende den twist tusschen Hertog WILHELMUS VAN BRABANT en JAN VAN ANKEL, werd de stad, door aanhangeling den laatste, verrast, geplunderd en verbrand en een dertigtal chemsche gevangenen in vrijheid gesteld.

In 1418 werd te Woudrichem, onder bemiddeling van Pa. Goede, Hertog van Bourgondië, een vrede gesloten tusschen BRUNENUS, Bisschop van Luik, en JAN IV, Hertog van Brabant.

In de jaren 1284 tot 1286, werden in Woudrichem meermalen onderhandelingen (onder den naam van *Parlamenten*) gehouden van de gezanten van de Hertogen van Brabant en Gelderland Graaf van Holland, over het gerezen geschil en den ontstane onwil opvolging in de regering van het Hertogdom Limburg, in geschil Floris V, Graaf van Holland, den Hertog van Brabant, wapende kog-schepen, die te Dordrecht werden uitgerust en ver te hulp kwam, als wanneer, die vermaarde veldslag van Wapende Kog geleverd werd, waarbij de Geldersche Hertog en zijne helpers geslagen werden.

De stad verkroeg den 4 Maart 1466, en den 8 December 1466, de hevestiging van handvesten en privilegien voor hare poorten het jaar 1476 van JACOB, Graaf van HOORN haren Heer, onder voorregten en vrijheden, die, in het jaar 1477, door Vrouw M. Brouwerdij, als Gravin van Helderland, bevestigd werden.

In het jaar 1521, in den oorlog tusschen de Gelderschen en Brabanters hebben de eerstgemelden de stad bij verrassing ingenomen, onder van GELDEREN. Zij beklommen de wallen in het holst van den stad ladders en namen den Graaf van HOORN gevangen, hem noodt om zich, benevens al de bewoners van Woudrichem, voor een somme gelds te rantsoeneren.

In 1558, gaf de Graaf DE MONTMORENCY of van HOORN, als *Alteus*, aan de nieuwe schutters of kloveniers van Woudrichem brief of handvest.

CHIAPPIN VITELLI, dien ROQUEMONT, in het jaar 1574 naar land gesonden had, viel op Woudrichem aan, beschoot het en zaakte de bezetting de plaats te verlaten.

Niet lang intusschen schijnen de Spanjaarden er vertoefden. Want in den jare 1590 werden de Staten van Holland en vinne WALBURG VAN NIEUWERNAAR, wed. van FILIPS VAN HOORN Graaf van HOORN, door koop eigenaars van de heerlijkheid Woudrichem, om die vervolgens met Holland te vereenigen. Het draagt geschiedde voor Leenmannen van de grafelijkheid van den 2 October 1590, met de van ouds gebruikelijke plechtigheid dusdanige gelegenheden, door de overlevering van eenen halve eenen koopprijs van 90,000 gulden.

Negen jaar later liep de stad groot gevaar om op nieuw in der Spanjaarden te vallen. CLAUDE LA BARLOTTE, een kloek krijgsbevelhebber, had het plan uitgedacht, om de stad in een bij verrassing te bemagtigen. Tot geluk van de stad toefde de poos niet het maken van bedenkingen over de wijze hoe zij te volvoeren (1). Eindelijk tot een bepaald besluit gekomen

(1) Wellicht heeft aan dit dralen de uitdrukking *laberlollig* zijnen oorsprong

ar eene van de stadspoorten, die open stond, zich begeven heb-
de, werd hij slechts een oogenblik voorgokomen door eenen inge-
en der stad. Deze, door den torenwachter geroepen, ijde naar
poort en sloot die voor de Spanjaarden, vervolgens, zijne stadge-
ten gewekt hebbe, bragt hij veldra de geheele stad in rep-
roer. Men wil dat LA BARLOTTE wel 1500 man bij zich had, van
like velen in boerengewaad verkleed waren en korte roers onder hun
raad verborgen hielden.

Na dien tijd is Woudrichem in het bezit gebleven van de Staten van
lland; in April 1810 overgegaan aan Frankrijk, en in 1818 over-
aan aan Noord-Brabant.

WOUDRICHEM-EN-OUDENDIJK, gem. in het *Land-van-Allen*,
v. *Noord-Brabant*, *Tweede distr.*, arr. 's *Hertogenbosch*, kant.
usden (10 k. d., 11 m. k., 8 s. d.); palende N. aan de Merwede,
haar van de gem. Gorinchem en Vuren scheidt, O. aan de Maas,
rdoor zij van de gem. Pouderoijen gescheiden wordt, Z. aan de
1. Rijnswijk, W. aan de Werken-en-Sleeuwijk.

Deze gem. bevat het plattelandstadje Woudrichem en het geh.
de ndijk, benevens eenige verstrooid liggende h.; bestaat, volgens
kadaster, eene oppervlakte van 698 bund. 60 v. r., en telt 202 h.,
oond door 248 huizen., uitmakende eene bevolking van ruim
0 inw., die meest in den landbouw, visscherij en veeteelt hun be-
in vinden. Ook heeft men er eenen korenmolen.

De Herv., die er ruim 1300 in getal zijn, maken de gem. van Wou-
chem uit.

De R. K., van welke men er 80 telt, parochiëren te *Woudrichem*.
De 20 lsr., die er wonen, worden tot de bijkerk van *Capelle* ge-
end.

Men heeft in deze gem. eene school te Woudrichem.

Het wapen dezer gem. bestaat uit twee salmen rug aan rug op een
d schild, hangende met een lint aan eenen dorren boom. In den
el van het stadhuis vindt men dit wapen in steen met het jaar-
1892.

WOUDSCHE-BEEK (DR), water in het markgr. van *Bergen-op-
zom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *WOUDSCHE-BEEK*.

WOUDSCHEN-DIJK (DR) of DE ZWED, geh. in *Rijnland*, prov.
id-Holland, arr. en 3 u. O. van *Leyden*, kant., gem. en 20 min.
van *Woubrugge*; met 11 h. en ruim 70 inw.

WOUDSCHE-POLDER (DE), pold. in *Delfland*, prov. *Zuid-Hol-
d.* Zie *WOUDPOLDER (DE)*.

WOUBSEND of WOLTSER, in het oud-Friesch *Waulseyndra*, a.,
v. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant.
2 u. Z. Z. W. van *Sneek*, aan de vaart van *Sneek* naar *Slooten* en
Lemmer of *Noorder-Be.*

Het otleent zijnen naam van zijne ligging, aan het einde van het
r de *Fluessen*, welke waterplas, naar hetgeen oude kronijkschrijvers
even, in overoude tijden, een uitgebreid woud of bosch, genaamd
Groote-Kreil, zou geweest zijn, waarin zich auer-ossen ophiel-
en alwaar de Friesche Koningen en grooten zich met jagen plegen
ermaken, doch dat naderhand, men weet niet door welk toeval, uit-
rand en in een meer zou veranderd zijn. De Koningen van *Stavoren*
den, 1/4 u. van hier, een jagtslot, waar thans het d. *Heeg* staat,
r van dit dorp ook zijnen naam otleent; want een *heegh* beteekent,
II. DEEL.

in de Oud-Saksische en West-Gothische taal, een jagtigendom, van een Heerschap alleen regt heeft enz., zoo als heeden de oude jagtigdommen werkelijk in eenige oorden van Duitschland een *heggh*, *gehery*, *hagh* genoemd worden. Woudsend heeft het Heegermeer ten N. W. het Slootermeer ten Z., de Wymerts ten N., de Wells ten N. O. en het Koeverdmeer verder oostwaarts. Van daar, dat alle schepen, de van Sneek en Ylst naar Slooten, de Lemmer of de Kuinre bestemd zijn, deze plaats voorbijvaren en veelal aandoen, welke menigvuldig doortogt deze aanzienlijke plaats zeer veel levendigheid bijzet. Het is een dicht gebouwd dorp, dat netts en zindelijke, met Friesche klauwkerfs aan den kant geplaveide, straten voor voetgangers heeft: voor rijtuigen was dit d. steeds ontoegankelijk, uitboorde van de breed wateren, waarvan het omgeven is. Men telt er 260 h. en 1410 inwoners onder welke aanzienlijke en vermogende lieden; ook vindt men er 2 scheepstimmerwerven, 2 houtzaagmolens, 1 lijnbaan, waarop het patenttouw geslagen wordt, door eene machine, die met een paar gedreven wordt, 1 zeilmakerij en taandertij, 3 mast- en blokmakerij smederijen, 2 leerlooijertijen, 2 wolkamerijen en 1 rogge-, vilt- en palmolen; voorts schippers, op onderscheidene binnelandische plaatsen geregeld varende, zoo als, onder anderen, eenen beurtman naar Amsterdam. Men drijft er ook veel handel in Oostzeesche produktien klaphout voor kuipers, hennep, lijnzaad en dergelyken. Voor een paar jaren had men er nog eene zontziederij; die nu vervallen is. Vroeger woonden hier ook vele fluit- en kofschippers, waarvan de eigenaren of reeders grootendeels te Woudsend te huis behoorden, en waarvan velen een groot vermogen gewonnen hebben, vooral in den oorlog tusschen Frankrijk en Engeland, van het jaar 1756 tot 1764; doch velen hebben daarna, door de trouweloosheid der Engelschen, grote verliezen geleden. Dit middel van vertier is vervolgens door bekende zaken allengs zeer verminderd. Er bestond evenwel nog onlangs een aanzienlijke reederij voor kof- en andere schepen, behorende er, op 1 Januarij 1849, nog 12 zeeschepen hier thuis, doch deze reederij dezer dagen weder ontbonden en de schepen zijn verkocht.

Woudsend is het eenige dorp in de grietenij Wymbritseradeel, dat het regt van eene waag is begiftigd geworden; doch het voornaamste gebouw, aan de westzijde van de *Burenstraat*, is thans een parketthuis, nu het Oude-Heeren-Logement genoemd, in welks parket men een steen ziet, met opschrift, balans en schalen. Thans heeft Woudsend nog eene eigen vleeschhal. Ook heeft men hier eene jaarmarkt in de maand October, welk voorregt deze plaats heeft met de dorpen Heeg en Nieuwland, buiten welke in de grietenij Wymbritseradeel geene jaarmarkten gehouden worden.

De Herv., die er 270 in getal zijn, behooren tot de gem. *Woudsend Ypekolsge-Smallebrugge-en-Indijk*. De kerk, welke hier vóór de Reformatie stond, was aan den H. Aartsengel MICHAEL toegewijd. Zij kostte 100 goudg. (150 guld.) op, en daar was eene prebende van 60 bergelijke guldens (90 guld.). Volgens een handschrift der Utrechtsche kerk werd de pastorij door eenen Monnik bekleed, welke ongetwijfeld een Karmeliet zal zijn geweest, want te Woudsend heeft, zoo als wij later zien zullen, voordesen een Karmelietster klooster gestaan. Deze kerk is in het jaar 1680 vervangen door eene nieuwe, boven den ingang men de wapens van BURMANIA en JECKEMA vond, en daaraan dit versje:

*Cum Duco major Burmania, rexerat annos
Præcturam tredecim, tunc sacra structa domus.
Filius en Duco junior, cui quatuor anni
Is primum laterem fundat et aptat opus.
Hæc Edwarda fuit de stemmate Juckema mater,
Progeniem claræ Cambur ab arce gerens.*

d. i. Toen Duco BURMANIA, de oude, dertien jaren Grietman was geweest, is dit heilig huis gebouwd. Duco de Jonge, zijn zoon, vier jaren oud, egde den eersten steen en bereidde het werk toe; de moeder van deze outste was EDWARDA, uit de stam van JUCKEMA, een beroemd geslacht, (at het slot CAMMENA tot stamhuis had). Aangerien deze kerk, door verakking onbruikbaar geworden was, heeft men, in 1837, eene nieuwe geonwd, waartoe uit het fonds voor noodlijdende kerken 2000 gulden ver eend is. Het leggen van den eersten steen aan dit gebouw, hetwelk een legtig feest opleverde, is gedenkwaardig gemaakt, doordien bij die gele enheid het kerkfonds van eene aanmerkelijke schuld ontheven is, van elden, daaraan als renteloos voorschot, door eenige godsdienstvrienden, erstrekt; welk voorbeeld naderhand door anderen vrijwillig gevolgd . Deze kerk is een kruisgebouw, met een nitruutend orgel en enen koepeltoren op vrij hooge kolommen en van klok en uurwerk ortzien.

De Doopsgez., van welke men er 55 telt, maken, met die uit de open Ypekolsga, Smallebrugge en Indijk, eene gem. uit, elke 100 zielen, en onder deze ongeveer 80 Liedematen telt. Wie e eerste Leeraar in deze gem. geweest is, kan men niet met zeker id opgeven. De eerste, van wien de oude papieren der gem. mel ing maken, is ANJEN KLazes, die hier in 1682 Leeraar werd en den 1 Augustus 1727 overleed. Niet onwaarschijnlijk is het, dat bij de rste was. Vroeger echter heeft er eene gem. bestaan in Ypekolsga. e kerk, staande aan de westzijde van het dorp, is een klein, doch et gebouw, zonder toren of orgel.

De R. K., die er 500 in getal sijn, maken met die van Ypekolsga, mallebrugge en Indijk, eene stat. uit, welke 585 zielen, en nder deze ongeveer 200 Communikanten telt, en door eenen Pastoor ediend wordt. De kerk, aan den H. MICHAEL toegewijd, is een sier jk langwerpig gebouw, zonder toren, doch met een orgel en eenen ter fraaljen predikstoel, welks snijwerk toont, dat de onbekende ver aardiger een bekwaam beeldsnijder was. Elk der drie altaren prijkt et eene schilderij van den beroemden Kunstschilder Orro de Boza, ie den 11 Julij 1787 te Wousteren geboren is; vooral wordt door de nstkenners het groote altaarstuk, de *Opwekking van Lazarus*, be onderd.

De dorpschool wordt gemiddeld door een getal van 180 leerlingen zocht.

Men heeft er een Departement der Maatschappij: *Tot ut van 't Algemeen*, hetwelk den 4 September 1835 opgericht is en 3 Leden telt.

Ten jare 1816 werd alhier eene Maatschappij ter onderlinge verze rving voor brand, door sommige ingezetenen opgericht. In den beginne spaalde deze Maatschappij zich alleen tot de grietenij Wymbritsera eel, doch later, ten gevolge van den bijval, die het publiek aan eze inrigting schonk, oordeelde men ze algemeener te moeten maken; sodat zij zich thans over Friesland en naburige provinciën uitstrekt, rwijl ze reeds tot een kapitaal van tusschen 50 a 40,000,000 guld. is

gekloppen, met tien duizend deelhebbers. De oorzaak deser opklaring en het belang; dat men in deze Maatschappij stelt, is hoofdzakelijk te vinden in de openbaarheid van het beheer, daar ieder deelgenoot jaarlijks in de gelegenheid wordt gesteld; om, tot in de minste bijzonderheden, inzage te nemen van de gewone administratie, welke geheel verantwoordelijk is, en waarbij alle speculatiegeest of mogelijkheid van buitengewoon winstbejag is uitgesloten; terwijl een nauwkeurig toezigt en jaarlijksche herziening der versterkte voorwerpen, niet weinig toebrengen, om kwade praktijken te weren. De vorm van het bestuur, sedert twee en dertig jaren, door den Heer Dr. HYLKES TRONP, als Directeur-Boekhouder, gevoerd, is proefhoudend en eenvoudigt.

Onder de merkwaardige personen te Woudsend geboren, behoort genoemd te worden **TIERE SOLKES TRONP**, in leven Vice-Président van het Provinciaal Geregts-hof van Friesland en Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, geb. 28 Februarij 1786, † 17 December 1844. Hij behoorde tot die achtenswaardige en werkzame familie **Tasem**, welke sedert eene reeks van jaren, tot nu toe, in Woudsend gevestigd, den uitgebreiden handel en onderscheidene fabrieken, zoo veel heeft bijgedragen tot den bloei en de welvaart van dit dorp.

Er bestond hier vroeger een Karmeliter-klooster, aan de **Maagd MARIA** toegewijd. Het werd in 1537 afgebrand, doch spoedig weder opgebouwd, zoodat het in 1559 reeds voltooid was. Omstreeks 1490 had het veel van overstromingen te lijden, maar werd telken weder hersteld. Later nam het zoodanig in bloei toe, dat het, na verlot van Utrechts Bisschop en met goedkeuring van den Prins en Aartsdiaken der St. Janskerk aldaar, goederen afstand en daarmee een zusterklooster te Ylst stichtte. In 1525 deden de Bourgondien, onder beleid van **JAN VAN WASSENAER** en **SCHRECK**, in het klooster een blokhuis bouwen, en voorzagen het van eene goede versterking, waarvan het opperbevel toevertrouwd werd aan Jonkheer **Douwe van BERNARIA**, hetwelk ten oogmerk had, om de Geldersche krijgslieuten, die in Slooten en de Lemmer gelegerd waren, huane strooepertjes te beletten. Uithoofde van den oorlog en het stichten van het blokhuis, zagen de Nonnen zich verplicht het klooster in het gezegde jaar, voor eenigen tijd te verlaten. Nog stonden er bij genoemd gesticht twee sterke huizen of stinzen, gebouwd tijdens de beroerten der Schieringers en Vetkoopers. Een daarvan had tot stichter **WIM JANSZ JELCKANA** van Akkrum, het andere **BOEKKE HARIXNA**, uit welke oerleiden menigen aanval geschiedde op de schepen, die door deze plaats naar de Lemmer en de Zuiderzee op reis waren. Het klooster stond op den 16 Augustus 1572, op welken dag de Nonnen er werden ontgevoerd door den Kapitein der Watergeuzen **JAN BOSSA**, die dzags te voren met zijn volk te Slooten was aangekomen. Wanneer het klooster, alsmede de overige gebouwen, gesloopt zijn, is bij gebrek van de noodige narigten niet op te geven.

De kermis valt in den tweeden Woensdag in October.

Bij den watervloed van Februarij 1825, bespeurde men Zaterdag morgens, te zeven ure, te Woudsend, tot aller bevreemding, dat er in weerwil van den hevigen noordwestenwind, een zeer sterke stroom van den zuidkant of van het Slootermeer liep, waardoor bij de dorp-bewoners de vrees voor doorbraak in het Zuiden der provincie ontstond. In den tijd van een half uur nam de kracht van dezen stroom zoo geweldig toe, dat men zich niet meer veilig op het vaarwater

de Ee begeven kon. Tusschen 8 en 9 ure zag men door het spoedig wassen van het water de binnenpolders overloopen, terwijl het 4½ palm hoog uit het Slootmeer over de landen rolde; zoodat binnen weinige oogenblikken van alle de polders en omstreken van Woudsland geen plek lands meer zichtbaar was, en de laagste huizen van het dorp, van 5 tot 9 palmen hoog, onder water werden gezet. Deze aanwas duurde tot 2 ure in den volgende nacht, wanneer het de hoogte van bijna ééne el boven het winterwater had bereikt. Niet alleen in de omstreken, maar ook in dit dorp was het kommerlijk gesteld, daar 70 huisgezinnen hunne woningen moesten ontvlugten en een twintigtal op de zolders verblijven.

Door de ziekte die, in 1826, vooral Friesland en Groningen teisterde, verloor dit dorp een achtste zijner bevolking en slechts één mensch bleef er geheel vrij van de ziekte.

WOUDSEND-YPEKOLSGA-SMALLEBRUGGE-EN-INDIJK, kerkelijke gem., prov. *Friesland*, klass. van *Snoek*, ring van *Ylst*. Men heeft er ééne kerk te Woudsend, en telt er 1100 zielen, onder welke 570 Ledematen. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *Duco Hylconides*, die in 1609 herwaarts kwam, en in 1636 vertrok.

WOUDSHOORN, naam, onder welken het d. *Oudshoorn*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*, vroeger wel eens voorkomt. Zie *Oudshoorn*.

WOUDSLOOT (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Lemsterland*. Zie *Ruys (De)*.

WOUDSTREKEN (DE), naam, welken men wel eens geeft aan het zuidelijke deel van *Westerwolde*, en aan *Vredewold* en *Langevold*, benevens het oude *Duurswolde*, in het *Z. van Fivelgo*, prov. *Groningen*.

WOUDT (HET), d in *Delfland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie (*Woud* 'T).

WOUDVAART (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, hetwelk in eene noordoostelijke rigting uit de *Rinsumageester*-vaart naar *Dockum* loopt.

WOUDWATERING (DE) of *WOUDWATERING*, water in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*.

Het is dat gedeelte van de *Heimanswatering*, hetwelk van de grenzen tusschen *Woubrugge* en *Oudshoorn*, door het dorp *Woubrugge*, naar het zoogenaamde *Paddegat* of de *Wijde-Ade* loopt.

WOUDWHEER (DE), waterloop in *Vollenhove*, prov. *Overijssel*, onder *Oldemarkt*, dienende tot scheiding van deze gem. en *Steenwijkerwolde*, beginnende aan de grenzen tegen *Friesland*; hij suljdt den weg van *Oldemarkt* naar *Steenwijk*, en loopt verder westwaarts in de *Heuvegracht*.

WOUTERSWERF, vroegere naam van het oud adell. h. *Kronsteyn*, in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Kronsteyn*.

WOUTERSWOUDE of *WOUTERSWOUDE*, in het oud-Friesch *Wouterswalde*, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 4 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en ½ u. Z. O. van *Dockum*, midden in zeer schoon geboomte.

Het draagt zijnen naam, naar het schijnt, van zekeren *Wouter*, die er waarschijnlijk de stichter van was. Men telt er 80 h. en ruim 460 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft er aan de zuidzijde hooge bouwlanden, welke zich tot over den *Zandweg* naar de *Brakken* uitstrekken en aan den noordkant lage weiden.

De Herv., die er ongeveer 420 in getal zijn; behooren tot de gem. van *Dantumawoude-Driezum-en-Wouterawoude*. — De Doopgez., die men er ruim 40 telt, worden tot de gem. van *Dantumawoude* gerekend. — De R. K., die men er 4 aantrest, parochiëren te *Doutan*.

Oudtijds lag niet ver van dit dorp het klooster *Sion*, anders genoemd *Onze Lieve Vrouw ten Berg*.

WOUTWATERING (DE), water in *Rijnsland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *Woudwatering* (Da).

WOUW, gem. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Ned. Brabant*, *Vierde* distr., arr. *Breda*, kant. *Bergen-op-Zoom* (14 l. d. 18 m. k., 7 s. d.); palende N. aan de gem. *Steenbergen-en-Limland*, O. aan *Roosendaal-en-Nispen*, Z. aan de *Belgische* gem. *Koch* en *Calmpthout* en aan de gem. *Huibergeren*, W. aan *Bergen-op-Zoom* en N. W. voor een klein gedeelte aan *Halsteren*.

Deze gem. bevat de d. *Wouw* en *Heerle*, benevens de p. *Hazelaar*, *Moerstraten*, *Oost-Laar*, de beide *Speldestraten*, *Vijfhoek*, *West-Laar* en *Wouwsche-Hil*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van ruim 5152 bund., waarmede 5029 bund. 67 v. r. 16 v. ell., belastbaar land; telt 442 h., benevens door 552 huisgez., uitmakende eene bevolking van 5020 inw., die men in den landbouw hun bestaan vinden. Ook heeft men er 1 *leerpapier-teer- en houtzuurfabriek*, 2 *hierbrouwerijen*, 1 *pannen- en 3 steenkerkijven*, 6 *leerloofterijen*, 3 *windkorenmolens*, waarvan een tevens met en een ander tevens *run- of schorsmolen* is, en een *steenkerk- en oliemolen*. Vroeger had men mede hier een groot getal *beesthouwen*, doch deze hebben, op twee na, opgehouden te bestaan.

De inw., die er, op 40 na, allen R. K. zijn, maken de p. u. *Wouw* en *Heerle* uit.

De 25 Herv., die hier wonen, behooren tot de gem. *Roosendaal-Nispen-en-Wouw*. Vroeger had *Wouw* een eigen *Predikant*, die de eerste, die in deze gem. het *leeraarsambt* heeft waargenomen, is weest *JACOBUS CRAAN*, die in het jaar 1745 herwaarts kwam, na het jaar 1763 is overleden. Nadat echter *JONANNES CONRARDUS LUYCK*, die hier sedert het jaar 1788 stond, in 1825 *emertius* was geworden, is deze gem. met *Roosendaal-en-Nispen* gecombineerd.

De 18 l., die men er telt, behooren tot de *ringynges* u. *Roosendaal*.

Men heeft in deze gem. 3 scholen, ééne te *Heerle*, ééne te *Wouw* en ééne te *Moerstraten*, welke gezamenlijk gemiddeld door 120 leerlingen bezocht worden.

Het d. *Wouw*, volgens sommigen eigenlijk *Wouwen*, ligt $5\frac{1}{2}$ u. N. ten Z. van *Breda*, $1\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Bergen-op-Zoom*, aan de straatweg tusschen die beide steden, waaraan de, schier allen aangebouwde, huizen, over eene bogtige lengte van $\frac{1}{2}$ u. gaans, u. weerszijden gelegen zijn. Het is dus een groot en volkrijk dorp, dat onbevallig en niet fraai. Alleen het ruime, vierkante marktplein, met boomen beplant en versierd met het dorpshuis en twee *koop- arduinstenen*, in 1768 gemetselde, pompen, heeft eenig aanzien. Men telt er in de kom van het d. 146 h. en ruim 960 inw. en nu de kerkelijk daartoe behoorende geh. *Oost-Laar*, *West-Laar*, *Wouwsche-Hil*, *Speldestraten* en *Moerstraten*, 553 h. en ruim 2550 inw.

Dit d. zal den naam ontvangen hebben, van een nabij gelegte *woud*, waarvan deze geheele landstreek voorheen rijkelijk is voorzien geweest.

De inw., die er op ruim 40 na allen R. K. sijn, maken eene par., welke tot het apost. vie. van *Breda*, dek. van *Bergen-op-Zoom*; oort, en door eenen Pastoor en twee Kapellanen bediend wordt. De k., aan den H. *Lambertus* toegewijd, is een kruisgebouw, dat in het j. 1414 gesticht is. Deze kerk was na de Reformatie aan de Herv. overgegaan. In het laatst der voorgaande eeuw was het voerste gedeelte, waarop de toren stond, geheel vervallen, ook had toen de toren geen spits meer. In het jaar 1820 echter weder aan de R. K. overgenomen, is zij door hen hersteld. Het is een ruim kruisgebouw van steen, met eenen hoogen vierkanten toren, met korte spits, terl op het kruis nog een klokkorentje staat, en is van een orgel en twee altaren voorzien. Inwendig pronkt de kerk met eikenhouten kanzikenbanken, met uitmuntend houtsnijwerk en 22 beelden van heiligen versierd, die, even als nog 8 dergelijke beelden, meesterlijk zijn nedem door eenen Monnik; deze sijn uit het klooster van St. Bernard in Antwerpen herwaarts gebragt.

De kermis valt in den 17 September.

ARNOLD VAN HOVE en zijne echtgenoots **ELISABETH**, Heer en Vrouwe van *Breda*, verkochten, in den jare 1277 het tiendrecht, nevens het tronantschap van *Wouw*, aan de Abdij van St. Bernard, zoodat het eene der zes pastortjen werd, welke door de Abten van St. Bernard begrepen werden. Ook ontmoette men hier weleer een Nonnenklooster St. Catharinadal te *Wouw* genaamd, hetwelk, door bovennoemden Heer en Vrouwe van *Breda*, in het jaar 1279, met eenige andere beschenken werd.

Als in 1747 de Franschen de stad *Bergen-op-Zoom* belegerden, hadden zij dit dorp, aan de westzijde met veldwerken voorzien en met oopen bezet. De Generaal von **SCHWARTZENBERG**, met een gedeelte van het Staatskrijgsvolk, ter zilver tijd, bij den Oudenbosch geplaatst, ondernam daarom den 10 Augustus, in den vroegen morgen, onderheidene aanvallen op dit dorp; ten einde, ingeval men dezen post niet mogen vermoesteren, iets ter ontzetting der gemelde stad te kunnen overbrengen, waartoe hij, door het ander gedeelte van het Staatsleger, hetwelk achter de linie van *Bergen-op-Zoom* lag, en door de bezetting van *Steenbergen* zou geholpen worden. Daar echter de vijand, door sommige overloopers van den aanmarsch verwittigd was, zond de Graaf van **LÖWENSTAL** terstond, uit de legerplaats voor *Bergen-op-Zoom*, eenige versterking derwaarts, waardoor de Staatschen, na eenige vruchteloze aanvallen gewaagd te hebben, genoodzaakt werden, met verlies, af te trekken vóór dat de troepen uit de linie konden aanrukken.

WOOU (HET SLOT-TE-), voorm. kast. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en 8½ u. N. ten Z. van *Breda*, kant. en 1½ u. O. N. O. van *Bergen-op-Zoom*, 1 km. en 10 mid. N. W. van *Wouw*.

Uit hoofde van de aangename ligging en geschikte gelegenheid tot de jacht, plagten de Heeren van *Bergen-op-Zoom*, gedurende een groot gedeelte van den zomer, op dit kasteel hun verblijf te houden.

In het begin der zestiende eeuw hield de vermaarde **DESIDERIUS ERASMUS**, op verzoek en in tegenwoordigheid van den Heer van *Breda* en vele andere aanzienlijke en voornaame mannen, op het Slot-*van-Wouw* een mondsprek met **HERONIX CORNELIS AGRIFFE**, over de zoogenaamde magische- of tooverkunsten, waarin de eerstgenoemde de onbetrouwbaarheid en bedriegelijkheid dier kunsten, met kracht van redenen, betoogde.

Gedurende den oorlog tusschen Spanje en de Vereenigt Gewest werd het Slot-*TE-WOUW*, nu van den eene, dan van den ander belegerd en bemagtigd. JAN VAN WITSEN, Heer van *Beers*, zij in het jaar 1581 Heer van *Wouw*, leverde het in handen van den Hertog VAN PARRA, op wien het twee jaren daarna, door den Marsch VAN BIRON, ten behoeve der Staten werd heroverd. Het kasteel wisselde weldra wederom van eigenaar. De Raad van Staten liet slotvoogdij gesteld in handen van zekeren Franckman, MACON, naamd, die den Staten geen goed hart toedroeg, en zich nu eene gelegenheid, hem aangeboden, bediende, om zijne knipzindheid aan den dag te leggen, door het afkopen van een verdrag met den Hertog VAN PARRA, aan wien hij het slot verkocht voor duizend gulden voor hem selven en drie maanden soldij voor zijn krijgshenden. De overdragt geschiedde den 17 Januarij 1587. dien tijd af verstrekt het slot, gedurende onderscheidene jaren, eene schuilplaats voor struikroovers, die niet alleen ten platten land veel schade deden, maar ook de scheepvaart tusschen Holland en land aanmerkelijk belemmerden.

In het voorjaar van 1598 maakte de Bevelhebber van *op-Zoom* toeleg om het Slot-*TE-WOUW* in te nemen, door handverstandhouding met eenen der bezettingen, doch deze was zijnen toeleg door eene verbaasts vlugt, waarmede de misloof loor liep.

Prins MAURITS maakte er zich echter in 1606, na een belegering van vijf dagen, meester van. Na de bezetting, bestaande uit vijftien man, tot de overgave te hebben genoodzaakt, schonk hij het slot zijnen neef HERMAN VAN DER BEEK, onder voorwaarden dat dez volmaakte onzijdigheid bewaren zoude.

Ter plaatse, waar dit oude slot gestaan heeft, ligt nu een bosch, terwijl eenige ronde torens en brokken van zwaar mauerwerk, die eenige overblijfsels der aloude heerlijkheid nog zichtbaar zijn.

WOUWBRUGGE, d. in *Rijnland*, prov. *Zuid-Holland*. Zie BRUGGE.

WOUWENBERG, naam, welken men in de wandeling geeft het d. *WOUWENBERG*, in *Beerland*, prov. *Utrecht*. Zie *WOUWENBERG*.

WOUWER (DE GROOTE), water in de *Meijerij van 't Hart bosch*, kw. *Oisterwijk*, prov. *Noord-Brabant*, *Derde* distr., gest. 1 min. W. van *Hilvarenbeek*, eene oppervlakte beslaande van 14 60 v. ell. Eene straat van dit d. draagt daarnaar haren naam.

WOUWSCHE-BEEK (DE), water in het markgr. van *op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*.

Deze beek ontspringt, omstreeks het *Heerlacksche-veen*, in de k. vloeiit onder den naam van *Smallebeek*, tusschen *Heerle* en *Wouw* noordwaarts aan; neemt bij de *Langebrug*, $\frac{1}{2}$ u. ten W. van *Kruis* den naam aan van *WOUWSCHE-BEEK*; voorts, onder dien naam, noordwaarts door de *Blaauwe-sluis* heen stroomende, ontlast zij aan het oude *Veer*, in de *Roosendaalsche-plaet*.

Dit water is in 1643 gedeeltelijk verlegd, met oogmerk, om water van de hooge landen onder *Wouw*, over een hooger bed, door dijken besloten kanaaltje of beek, afgezonderd van het des polders, naar de vesting *Steenbergen* en verder op de *Vliet*, te leiden, gelijk thans nog plaats heeft.

WOUWSCHE-HIL, geh. in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $\frac{5}{4}$ u. W. Z. W. van *B*

kant. en 2 u. O. van *Bergen-op-Zoom*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. W. van *Wouw*, aan eenen viersprong gelegen; met 15 h. en ruim 70 inw.

WOUWSCHE-KREEK (DE), water in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *Wouwsche-BEEK (DE)*.

WOUWSCHE-PLANTAADJE, uitgestrekt dennendbosch in het markgr. van *Bergen-op-Zoom*, prov. *Noord-Brabant*, grootendeels gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. ten W. van *Wouw*, gedeeltelijk gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Bergen-op-Zoom*, gedeeltelijk gem. en $\frac{1}{4}$ u. N. van *Huiberghen*, tegen de Belgische grenzen stuitende. Het gedeelte onder *Huiberghen* wordt meestal de *Huiberghsche plantaadje* genoemd.

In dit bosch is in 1847, een fraai heerenhuis en steenen schuren met arbeiderswoningen gebouwd, bij het van ouds bestaande jachtuis, waarbij nog eene boerenwoning, tevens herberg, staat. Broede dreven met fraaie beukenboomen en andere rijwegen, loopen op dit bewoonde punt te samen, en is daardoor een aangenaam rustoord voor jagers en wandelaars.

Het is in het jaar 1839 aangekocht van het (domein) door den Heer P. J. DE CAENS, te Antwerpen, voor eene somma van 200.000 gl.

WOWOBATOE, kaap in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, aan de oostkust van het *Sundasche eil. Celebes*.

WOWONI, eil. in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, O. van het *Sundasche eil. Celebes*.

WOWONI (STRAAT-VAN-), zeeëngte in *Oost-Indië*, in de *Straat-der-Molukkos*, tusschen het eil. *Wowoni* en de zuidoostelijke landtong van *Celebes*.

WOYO, d. in *Oost-Indië*, resid. *Ternate*, op het eil. *Xoela-Taljobo*.

WRANS, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel*, arr. en 2 u. N. N. O. van *Leenwarden*, kant. en 5 u. N. W. van *Bergum*, $\frac{1}{4}$ u. N. W. van *Oudkerk*.

WRECKWIJK, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *VANRWIJK*.

WRIEDDIJK, verl. plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Boven-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de suikerplant. *Potribo*, benedenwaarts aan het verl. land van *Stolkerts-IJver*; 229 akk. groot.

WRIENGIEN, distr. in *Oost-Indië*, op het *Sundasche eil. Java*, resid. en regents. *Besoeki*.

WRINS of *WARRS*, gegraven vaart, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Doniawarstal*, welke uit het *Slootermeer* voortkomende, in eene noordelijke en westelijke rigting in de *Noorder-Be*, tegenover *Woodsend* uitloopt.

WRKHOVEN, geh. in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *URKHOVEN*.

WTWALLINGHERGAE, oude Friesche naam van het d. *UITWELLINGENGA*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*. Zie *UITWELLINGENGA*.

WUARDLO, bosch, vermeld op het jaar 665, als gelegen in het graafsch. *Hamelands*.

WUSTENBERG of *WUSTRUNNE*, landhoeve, in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde* distr., arr. en $\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Breda*, kant. en $\frac{1}{2}$ u. O. Z. O. van *Ginneken*, gem. *Ginneken-en-Bavel*, 20 min. Z. van *Bavel*, waartoe zij behoort.

Deze hoeve bestaat, met de daartoe behoorende gronden, eene oppervlakte van 19 bund. 10 a. r. 20 v. ell.

WUHL (IM), of in WIZEN, diepe plaats in dat deel van de rivier de *Saue*, hetwelk een gedeelte der grenslin, tusschen het grootk. *Lauburg*, en de Pruisische provincie *Rijnland*, vormt, heet ook de Möisthoff.

Bij den ongemeen droogen zomer van 1802 vond men op den pl. eene diepte van 39 Parijsche voeten. Bij heete zomers en bij gen waterstand zoeken de visschen hier laving.

WULBERTSPUTJE (ST.), naam, welken men in de wijk geeft aan de St. WILLISONSROV, te *Heile*, in *Kronenland*, Noord-Holland. Zie voorts het art. *Huis*.

WULFSDIJK (RIET-EN-), pold. in *Staats-Vlaanderen*, in *Hal Ambacht*, prov. *Zeeland*. Zie *RIET-EN-WULFSDIJK*.

WULFSCHÉ-MOLEN-POLDER, pold. in het *Oovertwarter* der *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Wulven*; palende N. aan *Hoemstede*, O. aan *Wulven*, Z. aan *S. nauwen*, W. aan *Jutphaas*.

Deze pold. bestaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte 98 bund. 3 v. r. 86 v. ell., en wordt door eenen molen van overtollige water ontlast. Het polderbestuur bestaat uit eener ineraar en twee Gecommitteerden uit de *Ingelanden*.

WULLENHOVEN, boere. op de *Neder-Veluwe*, prov. *Gelderl.* arr. en 9 u. N. W. van *Arnhem*, kant., gem. en $\frac{1}{2}$ u. N. O. van *berk*; met 46 h. en 360 inw.

WULP (DE), geh., gedeeltelijk prov. *Eriesland*, kw. *Zouwen griet. Opsterland*, gedeeltelijk in het *Westerkwartier*, prov. *Gr. gen.* Zie *WULP* (22).

WULP (DE), voorm. pold. in het eil. *Walcheren*, prov. *Zeebr.* arr. en kant. *Middelburg*, gem. *Fere-en-Zandijk-Binnen*.

WULPDAL (HET), voorm. pold. in het eil. *Tholen*, prov. *Zeebr.* Z. van de *Phalmpot*, welke men vermeld vindt in eenen brief *FILIPS*, Hertog van *Bourgondië*, d.d. 18 Julij 1440, waarbij den *Abt van St. Michiels te Antwerpen*, de vrijheid geeft, en *PIETRA VAN BETLAND* en *ALSWEN VAN BETLAND*, gebroeders, van *de Betland*, hunnen neef, te mogen koopen een *Uitgers aan enen Eil. van der Tholen*, op dat *Westeynde van Wulpdale*, door de *S. aan die Zuytzyde ende aan die Westzyde loopt*, ende op die *W. zyde die Repe*, op die *Oostzyde die Corendyck van Wulpdale*, ginnende aan *Sinte Adriaens Dyck ende alsoe voort stroomende Lein hanneszoons Robe*, toe, met hwijscholding van mannschap en schap, die voornoemde *Edellieden den Graaf* daarvoor schuldig en geweest; mits betalende jaarlijks voor erfcijs, *twee gulden penningen*, genoemd *Ryders*, en deende jaarlijks op des *Hertogs gebaete* binnen het klooster zingen eene *missa*, en ook als zij doree zoude overleden zijn, jaarlijksche *zielmessen* enz. — *Dum pold. eil. later weder te zijn ondergevoeld.*

WULPEN, voorm. eil. in *Staats-Vlaanderen*, in *Oostburgers bacht*, prov. *Zeeland*, diatr. *Sluis*.

Volgens eene kaart; het *Land-van-Vlaanderen* voorstellende, als het in 1274 was, welke bij den *Raad van Vlaanderen* te *beruste*, en die in vele gedrukte werken, ook in *Smallegange*, *Arten van Zeeland* en *Garaeus Walchersche Arcadia* voorkomt, van *Wulpen* toen een schiereiland, zich van de *Vlaamsche kust* voortbij het eil. *Kadaand* uitstreckende, tot voor het *Land-van-Groede*. Met die kaart stemt overeen eene andere, voorstellende het land in 1288, wat

de griffie van het Vrije te Brugge gevonden werd, en nog een en dat tijdvak, die in het klooster te Doornik bewaard werd, van elke heide laatste kopijen in de boekertj van het Zeeuwseh Genootschap te Middelburg berusten.

Het eigenlijk WULPEN was, volgens deze kaarten, van het Westen naar het Oosten omtrent 3 u. lang, en van het Zuiden naar het Noorden ruim 1 u. breed. Het was ten Westen en Noordwesten geheel van duinen voorzien, en ten Noorden slechts door een smal zandwater van het eil. Schooneveld afgescheiden, Volgens de kaart van 1288 was het van achteren door vele dijken beschermd, vooral tegen het Oosten, waar de Hont zich eenen ruimeren weg naar zee wou openen en waar de inlagen en achterdijken van het geweld, at zij daar uitofonden, getuigen. Het eiland bevatte de plaatsen ostende (ook St. Lambrecht genoemd), Westende, Remendorp (op die van 1288 staat Bremberdorp) en Hanekerk; een polder staat aangeduid met den naam van Swardepolder.

Tusschen dit eiland en de kust van Vlaanderen lag eens vlakke, met den naam van de Paardemarkt bestempeld, zijnde tegen het noordwesten van duinen voorzien, welke vlakke van achteren ook in het eiland Kadzand gehecht of, volgens de kaart van 1274, echts daarvan door een zeer smal water gescheiden was. Door deze vlakke waren dus WULPEN, Kadzand en het land van Vlaanderen met elkander verbonden.

Het Zwin, dat toen nog tusschen Kadzand en Oostburg naar zee liep, trachtte bezijden Kadzand, waar het thans stroomt, reeds door te breken, maar werd daar door zware dijken bedwongen. Bepoorden Kadzand, waar thans de polder Strijdersgat ligt, was het water niet geheel afgedijkt, of het had de afslammingen reeds doorgebroken en zich naar de Paardemarkt eenen weg geopend. Ten Noorden van de vlakke had WULPEN zich daarom door eenen dijk, tegen het dorp Westende liggende, beschermd, en bezijden de Paardemarkt niet men Vlaanderen eveneens door eenen dubbel dijk, die zich tot bij de zee uitstrekt, tegen overstroming beveiligd. Dit alles is ingevolge de vroegste kaarten. Men moet echter opmerken, dat de omtrent de kaart van 1274, en bij gevolg ook die der beide andere, door de voegde geleerden ontkend wordt (1). De voornaamste bedenking is steekend uit de keurs van het Brugsche Vrije, tusschen 1168--1192, in tijde van Graaf Filips, geschreven, waarin men vindt: „*Homines de Wulpe, sive de Caedzant submoniti, poterant se ipse munere prestito juramento ad diem placiti ad quem citius pre mari venire poterant.*” (d. i. De inwoners van WULPEN of van Kadzand binnen zich tot het afleggen van den eed verzoegen op eenen dag welke men welgevallig is en op welken zij gemakkelijker over de zee kunnen overgaan.). Als wij echter in aanmerking nemen, dat deze vlakke bij hoge vloed geheel onder stond, hetgeen uit de dijken zoo wel aan de laamsche zijde als aan den kant van WULPEN blijkt, ja dat de zee misschien soms door de duinen heen spoelde, zoo dat het niet mogelijk was die te doorwaden, terwijl de ondiepte het gebruik van vaarigen belemmerde, dan zal men deze bepaling niet in strijd met

(1) J. AB UTRECHT DRESELBOUT, *Het District Sluis in Vlaanderen*, bl. 10 Noot; de lide, *De Aloude gesteldheid van Zeeland*, blad. 74; ACKERINGSTRATING, *Aloude Staat Geschiedenis des Vaderlands*, blad. 124.

gemelde kaarten vinden. De overeenkomst van die kaarten met el-
kander, terwijl zij toch lijken dragen, dat zij geene afteekening van
de zelfde kaart zijn, zoude, zoo wel als de archiven, waarin zij be-
waard werden, misschien nog als bewijs voor hare geloofwaardigheid
kunnen bijgebracht worden.

Dat eene halve eeuw later de vlakke, die WULPEN aan de kust van
Vlaanderen en ook eenigzins aan Kadzand verbond, niet meer bestond,
en de naam alleen overgebleven was in eene nog aanwezige zandbaai
(zie art. PAARDENMARKT) is zeker. De Engelsche vloot liep in 1340 daar
binnen, waar nu de mond van het Zwin is. WULPEN was toen
den volsten zin des woords een eiland.

Door het verdwijnen van Schooneveld en andere veranderingen, had
ook het geweld der stroomen zich op een ander punt bepaald. Aan
de Noordwestkust nam WULPEN af, Westende, Rommendorp en
Havekerk verdwenen. Aan de oostzijde werd land gewonnen
zoo verplaatste zich het eiland van voor Kadzand tot voor de watering
van Groede.

Op kaarten van het einde der vijftiende eeuw, vindt men het
daar als een eiland, bijna $1\frac{1}{2}$ u. lang, maar nog geen $\frac{1}{2}$ uur breed.
Daarop is maar ééne plaats, welke het oude Oostende schijnt te
wezen, maar die nu in het midden ligt, en, even als het eiland,
met den naam van WULPEN wordt aangeduid. Kort daarna schijnt
het geheel overstroomd te zijn geweest, want in den omslag der be-
lastingen over de onderscheidene leden van Vlaanderen, van het jaar
1517, wordt het gemeld als geheel verdronken (1).

Op eene uitvoerige gedrukte kaart van het begin der zeventiende
eeuw (2) vinden wij het echter nog van voren door duinen beschermd
doch van achteren met de zee gemeen, alleen uitgezonderd een klein
deel, naauwelijks 100 bunders groot, dat door dijken omgeven is,
waarin het dorp wordt afgebeeld en dus aan eene laatste poging tot
herwinning doet denken. Daarop is het geheel verdwenen, doch ging
de naam over op den Wulpen-polder, die voor Groede gewonnen
werd (zie dat art.). Overigens is er van WULPEN weinig bekend. In
jare 1167 gaf PHILIPPUS, Graaf van Vlaanderen de tienden van Bode-
WULPEN en Cassant aan die van St. Baafs te Gent; het schijnt soms
tot Vlaanderen, soms tot Zeeland te zijn gerekend geweest (3).

WULPEN, naam, welke men gewoonlijk gaf aan den voorm. WUL-
PEN-POLDER, in Staats-Vlaanderen, in het Vrije-van-Sluis, prov. Ze-
land. Zie WULPEN.

WULPEN (AANWAS-VAN-), voorm. pold. in Staats-Vlaanderen
in het Vrije-van-Sluis, prov. Zeeland, distr. Sluis, gem. Groede,
palende W. N. W. en N. aan de Noordzee; O. aan den Kleefsch-
polder, Z. aan den polder Wedersijds-bet-Zwarte-gat.

Deze pold. behoorde tot de laatst aangewonnen landen van de
Wulpen-polder. Hij bestond reeds in de eerste helft der zeventiende
eeuw en vloeyde met den laatstgenoemden; van welken hij een ge-
deelte uitmaakte, op het eind der achttiende eeuw. (Zie WULPEN-POLDER)

(1) *Placaatsb. van Vlaanderen*, D. I, bladz. 57.

(2) Het opschrift is: "*Parte Flandria Orientalis, Francoconatum, Ineudam, Onidem
Civitatesque Gandavum, Oostendam, Brugam, Sinsam etc. continens.*" Zij is met
opgave van den naam des uitgevers of de plaats der uitgave.

(3) DRESELHOUIS, *de Aloude gesteldheid van Zeeland*, bladz. 116 en 117.

WULPENBURG, voorm. buit. op het eil. *Walcheren*, prov. *Zee-land*, arr., kant. en 1 u. N. O. van *Middelburg*, gem. *Vronwen-older-Zandijk-Buiten-en-Schellack*, in het geh. *Zandijk-Buiten*, $\frac{1}{2}$ u. O. van *Vere*.

Ter plaatse, waar dit buit. gelegen heeft; ziet men thans een oerderij. De daartoe behoort hebbende gronden, beslaan eene oppervlakte van 86 bund. 45 v. r. 80 v. ell., en worden in eigendom bezeten en bewoond, door den Heer *JAN DINGEMANSE*.

WULPEN-POLDER (DE), gewoonlijk enkel **WULPEN** genoemd, voorm. old. in *Staats-Flaanderen*, in het *Vrije-van-Sluis*, prov. *Zee-land*, istr. *Sluis*, gedeeltelijk gem. *Breskens*, gedeeltelijk gem. *Groede*, ge-eeltelijk gem. *Nieuwvliet*; palende N. W., N. en N. O. aan de Noordzee, . O. aan *Jeug-Breskens* en *Oud-Breskens*, Z. aan de *Watering-van-woede*, den *Baanst-polder* en *Adornes-polder*, Z. W. aan den *Zwart-polder*. De schotbare grootte van dezen polder, was 194 bund. 88 v. r. 6 v. ell. De **WULPEN-POLDER** bestond uit onderscheidene kleinere pol-ers, namelijk den *Kleefische-polder* (denkelijk de zelfde als de *iaansche-polder*), de *Aanwas-van-Wulpen*, de beide pol-ers *Wedersijds-het-Zwartegat* (4) en het *Coppenijschorre*, ijnde dit laatste een smalle strook lands, voor de *Baanst- en Adornes-olders*, die de *Zwarte-polder* aan de overige gedeelten van den **WULPEN-POLDER** verbond.

Al vroeg naarmate het eiland *Wulpen* afnam, zette zich een deel an den afgespoelden grond tegen de kust en ontstonden er twee polders, 1 de zestiende eeuw onder den naam van den *Water-polder* en en *Coppenij-polder* bekend. Deze vloeiden in den Spaanschen tijd, och werden in het begin der zeventiende eeuw berdijkt, met nog meer aud, dat zich daarvoor gezet had, zoo ontstond de **WULPEN-POLDER**, ie hierboven is beschreven. Zoodra echter de laatste spoor van het iland *Wulpen* verdwenen was, begon de zee haar volle geweld op die olders uit te oefenen en konden zij moettelijk daar tegen verdedigd wor-en. Den 18 November 1774 brak de zeedijk door, nadat eenige maan-en vroeger een inlaagdijk was gelegd. Doch ook deze bezweek met den cheelen polder op den 7 December 1797. Nu is alles openbare zee, waar ertijds vruchtbare velden en welgebouwde boerdertjen gezien werden.

WULPERHORST, hofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, rr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3 u. ten N. W. van *Wijk-ij-Duurstede*, gem. en $\frac{1}{4}$ u. Z. van *Zeyst*, in de heerl. *Stoetwegen*.

WULVEN, heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amers-voort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Oud-Wulven*; palende N. W. an de heerl. *Heemstede*, N. aan *Oud-Wulven*, O. aan *Houten*, Z. an *Schonauwen*, W. aan het *Overeinde van Jutphaas*.

Deze heerl. bevat de voorm. ridderhofstad *Wulven*, benevens eenige erspreid staande huizen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene opp-ervlakte van 231 bund. 72 v. r. 76 v. ell. belastbaar land; telt i h., bewoond door 6 huisgez., uitmakende eene bevolking van 40 inw., ie meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 12 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Hou-en*. — De R. K., van welke men er 22 telt, parochiëren te *Hou-en*. — De 5 Isr., die er wonen, worden tot de ringsynagoge van *Utrecht* gerekend. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de anderen genieten onderwijs te *Houten*.

(1) Deze waren vroeger de *Coppenij-polder* en de *Water-polder*.

De ridderhofst. WUUVEN Ngt 5 u. Z. W. van Amersfoort, 5 1
W. N. W. van Wijk-bij-Duurstede, 4 u. Z. Z. W. van Oud-Wulven.

Deze ridderhofst. was van ouds bekend en langen tijd zeer vermaart.
Men zegt, dat er reeds in het jaar 1200 van gewaagd wordt. Z.
schijnt haren naam niet van wolven, gelijk HEN (1) dacht, maar liever
van golven ontleend te hebben, de g en w worden toch dikwerf met el-
kanderen verwisseld, en de Heeren van het geslacht van WULVEN, en
alle hunne afstammelingen, als de van DER HOEVEN, STERKENBOOM,
HARDENBROEK, HINDERSTRAEN, OUDBOOM, HEERSTEDEN enz. hebben al-
tijd golven, alleen met verandering van kleuren, in hunne wapen-
schilden gevoerd. Kortijds had dit kast. grooten toeloop om alder
de Heilige Maagd te eeren. In het jaar 1346, werd het, door JA
VAN ARKEL, den seven en veertigsten Bisschop van Utrecht, verveest,
om dat Heer ERNST VAN WULVEN, met andere Stichtsche en Hollandse
Edelen, tegen hem had zaamgespannen. Het is nog een en ander nu
verdelgd, doch telkens weder opgebouwd.

In het jaar 1425 verschoot er zich RUDOLF VAN DIENHOET, de drie
vijftigste Bisschop van Utrecht.

Dit good was leenroerig aan de grafelijkheid van Holland. Het
genwoordig gebouw heeft niet veel aanzien, doch is vrij hoog en zwak,
en staat in een ruime gracht, omringd van hoog gebouute.

De ridderhofst. WULVEN is van de erfdochter van ERNST VAN WUL-
ven aan het hoog adell. geslacht van LOKROEST gekomen, en in het begin
der vijftiende eeuw is JAN VAN RENNESSE VAN RAJHOVEN, de eerste uit
zijn geslacht, Heer van Wulven geworden, door zijne eerste huwelij-
ket met LUTGARDA VAN BUREN, dochter van BARTHAR VAN BUREN en CLEMENS
VAN WULVEN. Er was nog een JAN VAN RENNESSE, de Oude, heer
van, toen het, in het jaar 1536, voor riddermatig erkend wer-
ken andere JAN VAN RENNESSE verkoocht het, omtrent het begin der
ventiende eeuw, aan WOUTER VAN OUDSBOORN, Heer van Kraijendam
voor de som van 36,000 gulden, en deze liet het huis vermaeren
zijne dochter MACHTELT was getrouwd met ANTONIS BOGHART, die
huis verkoocht aan PHILIBERT VAN TUYLL VAN SROOSKERKE, Heer van Ber-
ment, Stavensse enz., Burggraaf van Zeeland, Raad en Remtmeester
Generaal van Zeeland Bewester-Schelde en naderhand Gouverneur
Bergop-Zoom, die, in het jaar 1579 te Antwerpen overlijden.
het huis WULVEN naliet aan zijnen zoon HIERONYMUS VAN TUYLL VAN S-
ROOSKERKE, op wien is gevolgd Jonker PHILIBERT VAN TUYLL VAN SROO-
KERKE, die in het jaar 1640 beschreven werd in de ridderschap de
lands van Utrecht, en in het jaar 1661 overleed, nalatende HEN-
RYMUS VAN TUYLL VAN SROOSKERKE, Heer van Srooskerke en Wulven
in het jaar 1667 mede in gemelde ridderschap beschreven. Deze stam
in het jaar 1677, hebbende onder andere kinderen gewonnen PHILIP-
PUS VAN TUYLL VAN SROOSKERKE EN WULVEN, die dit huis in 1686 ver-
keet met PIETER PAGET DE BRAGARD, Heer van Bonnefont, van wien de
wed.oom, in het jaar 1719, gekomen is aan HENDRIK VAN DER GAA-
DE VAPOUR, daarmede in het zelfde jaar beleend. Thans wordt het
even als de heerh. Wulven, in eigendom bezeten door den
Baron FRANCISCUS VAN WIJCKERSLOOT VAN WERBSTEREN, woonachtig te
Brussel.

Het wapen dezer heerh. bestaat uit een veld, verdeeld in acht ge-
vende fascen van goud en keel.

(1) *Historia Episcoporum Ultrajectensium*, pag. 242 et 244.

WULVEN (OUD-), gem. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede* (2 k. d., 8 m. k., 4 s. d.); palende N. aan de gem. *Utrecht* en de *Bilt*, O. aan *Rijnauwen*, *Bunnik* en *Houten*, Z. aan *Schonauwen*, W. aan *Jutphaas*.

Deze gem. bevat de heerl. *Walven*, *Oud-Wulven-en-Waijen*, *Heemstede*, *Koppels*, *Maarschalkerwaard* en *Slachmaet*, welke vroeger ieder een afzonderlijk gereg. hebben uitgemaakt. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1070 bund. 63 v. r. 22 v. ell. belastbaar land; telt 36 h., bewoond door 38 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 260 inw., welke meest in landbouw en veeleel hun bestaan vinden.

De Herv., die er ongeveer 120 in getal zijn, behooren gedeeltelijk tot de gem. *Houten*, gedeeltelijk tot *Jutphaas*, gedeeltelijk tot *Utrecht*, gedeeltelijk tot *Bunnik*. — De R. K., van welke men er 150 telt, parochiëren te *Houten*, te *Jutphaas*, te *Bunnik*, ofte *Utrecht*. — De 7 lsr., die men er aantreft, behooren tot de ringsynagoge te *Utrecht*. — Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Houten*, *Jutphaas*, *Utrecht* of *Bunnik*.

WULVEN (OUD-), voorm. afzonderlijke heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Oud-Wulven*; palende N. aan *Waeijen*, O. aan *Slachmaet*, Z. aan *Houten* en *Walven*, W. aan *Heemstede*.

Deze voorm. afzonderlijke heerl., welke sedert het jaar 1846 met *Waeijen* tot ééne heerl. vereenigd is, bevat niets dan het geh. *Oud-Wulven*, en daarin de hofstede *Oud-Wulven*; met eene bevolking van ongeveer 40 inw., die meest in landbouw en veeleel hun bestaan vinden.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. van *Houten*. — De R. K., die er wonen, parochiëren te *Houten*. — Men heeft in deze voorm. heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Houten*.

Het geh. *Oud-Wulven* ligt 5 u. Z. W. van *Amersfoort*, 3½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*.

WULVEN (OUD-), hofst. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. en 5 u. Z. W. van *Amersfoort*, kant. en 3½ u. N. W. van *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Oud-Wulven*, aan den *Utrechtschen-dijk*.

Deze hofst. is mogelijk voorheen ook eene ridderhofstad geweest, van het geslacht der van *Wulven* herkomstig. Dit huis is in later tijd gekomen aan zekeren Heer *Andries van Wassenaar*, wiens zoon er in 1694 nog bezitters van waren. Het is een fraai gebouw, met een koepeltorentje er neven, dat op een met groen bewassen bergje staat, omgeven met net onderhoudene beplantingen. Zij beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 123 bund. 80 v. r. 54 v. ell., en wordt in eigendom bezeten en bewoond door den Heer *Pieter Hendrik Testas van Oudwulven en Waeijen*.

WULVEN-EN-WAEIJEN (OUD-), heerl. in het *Overkwartier* der prov. *Utrecht*, arr. *Amersfoort*, kant. *Wijk-bij-Duurstede*, gem. *Oud-Wulven*; palende N. aan den *Waegensche-dijk*, die haar van de heerl. *Bunniken-Vechten* scheidt, O. aan *Slachmaet*, Z. aan *Houten* en *Walven*, W. aan *Heemstede*.

Deze heerl. bevat de voorm. afzonderlijke heerl. *Oud-Wulven* en *Waeijen*; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 268 bund. 81 v. ell. belastbaar land; telt 10 h., bewoond door 10 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 80 inw., die meest in landbouw en veeleel hun bestaan vinden.

De Herv., die er 40 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Hoeten*. — De R. K., van welke men er ongeveer 40 telt, parochiëren te *Hoeten*. — Men heeft in deze heerl. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Hoeten*.

In het jaar 1545 verkreeg deze heerl. van den Stadhouder en Ridders van Keizer KARL V vrijheid, om, in plaats van beërrecht, schepenrecht te gebruiken, zoo dat er door den Schout en vijf Schepenen, door den Ambachtsheer jaarlijks te kiezen, zoudt recht gedaan worden.

Den 29 Mei 1766 werd daarmede beëindigd Mr. WARREN CANTON, Heer van *Nieuwaaal*, Vice-Drossaard van het graafschap Baren. Thans wordt deze heerl. in eigendom bezeten door den Heer PIETRA HENDRIK TESTAS, woonachtig te Oud-Wulven.

Het wapen dezer heerl. bestaat in een veld van keel met eenen band van goud, beladen met eenen locuw van keel, boven en onder de band ter wederzijden drie vijfhoekige sterren van goud, het schild geflankeerd met eenen graaflijke kroon. Tot devies *Ses Deo Gloria*.

WULVENSCHÉ-POLDER (DE), pold. in het *Overkwartier der prov. Utrecht*. Zie **WULFSCHÉ-MOLEN-POLDER**.

WULVENSCHÉ-WETERING (DE OUD-), water in het *Overkwartier*, der prov. *Utrecht*, hetwelk te Oud-Wulven een begin maakt en met eene noord-noordwestelijke rigting, zich in de *Kromwijp*, ontlaat.

WULVE-POLDER (DE), pold. in het *Land-van-Patten*, prov. *Zuid-Holland*. Zie **WOLVE-POLDER (DE)**.

WULVERHORST, gem. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein* (5 k. d., 5 m. k., 1 s. d.), palende N. W. aan de gem. Woerden, N. O., O. en Z. aan de *Lange-Linschoten*, die haar ten N. O. van de gem. Woerden, O. van de gem. *Linschoten*, en Z. van de gem. *Snelrewaard* scheidt, Z. W. onmiddellijk aan de gem. *Snelrewaard*, W. aan de gem. *Papekop-en-Dienich*.

Deze gem. bestaat uit de heerl. *Wulverhorst*, en de heerl. *Polanen-Oostwijk-en-Kromwijk*, benevens het voorn. *Linschoter-Haar*. Zij telt 17 h., bewoond door 18 huizen, welke eene bevolking van 120 inw., die meest in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er 80 in getal zijn, behooren tot de gem. van *Linschoten*. — De R. K., die men er 40 telt, parochiëren te *Wulverhorst*.

Men heeft in deze gem. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Linschoten*.

WULVERHORST, heerl. in het *Land-van-Montfoort*, prov. *Utrecht*, arr. *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Wulverhorst*; palende N. aan de *Lange-Linschoten*, die haar van de gem. *Woerden* scheidt, N. O. aan de heerl. *Polanen*, waarvan zij door de *Lange-Linschoten* gescheiden is, O. aan de heerl. *Linschoten*, Z. aan *Linschoter-Haar*, W. aan *Kromwijk*.

Deze heerl. bevat den pold. *Wulverhorst* en daarin het adell. *Wulverhorst*, benevens eenige verspreid liggende woningen.

Zij werd vroeger bezeten door het geslacht van dien naam. Op het einde der zeventiende eeuw was de bekende Nederlandse *LAURENS BAKE*, Heer van *Wulverhorst*.

Het adell. huis *Wulverhorst*, ligt 4 u. Z. ten W. van *Utrecht*, 5 u. N. W. van *IJsselstein*, aan den dijk, bij *Polanen*. Het is een fraai heerenhuis, hetwelk men wil, dat in het jaar 1550 onder de riddermatige hofsteden van het *Sticht* behoorde.

ULVERHORST, pold. in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, *Utrecht*, kant. *IJsselstein*, gem. *Wulverhorst*.

ULVERHORSTER-WETERING (DE), water in het *Land van Montfoort*, prov. *Utrecht*, hotwelk in de heerl. *Wulverhorst* zijnen oong neemt en met eene noordelijke rigting in den *Rijn* uitloopt.

ULVE-SCHANS (DE), voorm. schans in de prov. *Groningen*, en $\frac{1}{2}$ u. Z. van de *Leek*, op de grenzen van de prov. *Drenthe*, de haves. *Ter-Hul*.

plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene kleine erij.

UIMMENUM, naam, welken men oudtijds weleens gaf aan het i. d. *Wimmerum*, in *Kennemerland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *ENUM*.

UJPPING (TER-), geh. in *Westerwold*, prov. *Groningen*, arr., en 3 u. Z. van *Winschoten*, gem. en 20 min. O. van *Onstwedde*; i. h. en 30 inw.

URD, naam, welken sommigen geven aan het i. d. *Waar*, in *ijk van Nijmegen*, prov. *Gelderland*. Zie *Waar*.

URP-EN-GARSTLANDEN (DE), pold. in het *Land van Heusden*, *Noord-Brabant*, *Tweede* distr., arr. 's *Hertogenbosch*, kant. *en*, gem. *Hedikhuizen*; palende N. aan den *Musschenwardsche*, O. aan den *Bokhovensche* dijk, Z. aan de *Ommelanden* bij *rgereinds-sluis*, W. aan de *Buitengronden* tegen de *Hedik-sche-Maas*.

e pold., welke na het jaar 1798 bedijkt is, beslaat, volgens het ter, eene oppervlakte van 12 bund. 7 v. r. 50 v. ell., en wordt enen houten duiker, wijd 0.42 ell., voorzien met eene klep, op de huizensche-Maas, van het overtollige water ontlast. Het zomer- 1.80 ell. boven A. P. Hij wordt bestuurd door de eigenaren. e pold. ontvangt een gedeelte van het water van den *Musschen-sche-polder*. Aan de westzijde zijn gelegen de onbekade buiten-en, genaamd de *Middelwaard*.

UST (DE), haves. in *Twentse*, prov. *Overijssel*, arr. en 3 u. O. *Ulmelo*, kant. en 3 u. N. W. van *Oldenzaal*, gem. *Weerselo*.

WALDA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dongeradeel*. Zie *WIRALDA* (1).

WCKEL, d., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaaster-* Zie *WYCKEL*.

WDELNESSE, voorm. kast. in *Dregterland*, prov. *Noord-Holland*. Zie *DERES*.

WKEEST, b., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Kollumer-n-Vieuw-Kruisland*, arr. en 6 u. O. N. O. van *Leeuwarden*, en $2\frac{1}{4}$ u. Z. O. van *Dockum*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Oudwoude*, waartoe oort.

WKEEL, ook wel *WYCKEL* gespeld, d., prov. *Friesland*, kw. *Zeven-*, griet. *Gaasterland*, arr. en $3\frac{1}{2}$ u. Z. Z. W. van *Sneek*, kant. u. N. W. van de *Lemmer*, $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Slooten*. Het is het jkste en een der oudste dorpen van *Gaasterland*.

rijweg van *Slooten* door *Gaasterland* loopt door dit dorp, en voorts ondel, *Nijemirdum*, *Oudemirdum*, *Rys* en *Bakhuizen*, naar *Sta-*; terwijl van dezen algemeenen rijweg eenige bijzondere wegen

vaneens soeke men alle woorden elders *WY* gespeld, welke hier niet gevonden op *W1* of *W11*.

[. *DEEL*.

naar de overige dorpen dezer grietenij loopen, zooals onder-anderen zigtak van den hoofdweg midden in de kom van het d. Wm naar Balk, Harich en de Wildemarkt.

Een gedeelte van het Slootermeer behoort tot dit dorp, onder den naam van het Wykeler-Hop. Voorts vindt men, ten Zuiden van het dorp, de watertjes de Zandpoel, de Rykoltspoel enz., benevens de vaart de Ke, loopende van Slooten naar Tako-vyl.

Men telt er in de kom van het d. 68 h., waaronder 24 boerderijen, en met de daartoe behoorende b. Wykeler-Ybert, 84 h., van onder 51 boerderijen. Men telt er 520 inw., die in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De Herv., die er ruim 400 in getal zijn, onder welke ruim 19 Ledematen, maken eene gem. uit; welke tot de klass. van Saedring van Slooten, behoort. De eerste, welken men vermeld vindt in de naamlijst der Predikanten hier sedert de Hervorming gestaan hebbende, is HENRICUS MEINHARDI, die hier in 1595 stond, maar in 1599 van zijne dienst werd ontzet. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de met roem bekende DAVID FLOR van Gans, die er van 1674—1678 stond. De kerk staat aan den grooten weg, in den Noordoosthoek, waar de zigtak van dien weg naar Balk loopt, en is daarvan, met een ruim ovaal kerkhof, door eene beekbaan, met opgaande ijpenboomen afgescheiden. Voorken was hier eene veel grootere kerk, welke vóór de Reformatie waarschijnlijk aan den E. Geosorius was toegewijd; doch door een ongelukkig toeval ontstond er brand in dit gebouw, waardoor het middelste gedeelte, tusschen den toren en het koor, eenen puinhoop werd. Het koor, dat overgebleven was, en vrij groot zijnde, diende vervolgens tot goddienstoefening; doch dit was op den duur niet voldoende, waarom men, in het laatst der zeventiende eeuw, te rade werd eene nieuwe kerk, welke aan den toren aansloot, te bouwen, zoo als men die tegenwoordig nog ziet. In deze kerk is een orgel. Op eenen der zilveren avondmaalbekers is de toren, afgescheiden van de kerk, gesneden. Onder aan den bodem van die beker staat *populum coenae destinatum in Pago Wykel 1648* (d. i. beker bestemd voor het Avondmaal in het dorp WYKEL, 1648.) Boven aan des rands bekert staat de spreuk: 1 Kon. X, vs. 16. De toren is vrij breed en gedekt als een gewoon huisdak. Daar in hingen vroeger twee klokken; doch in het jaar 1838 is de kleine klok, die, bij eenen herstelling van den toren, door de baldadigheid der werklieden gesloopt is, door het grietenijbestuur weggenomen en verkocht. Daarop zijn gestaan hebben:

MR RECHT CYPRIANUS GRANS ECHTERAAR ANNO 1729

(d. i. CYPRIANUS GRANS heeft mij gemaakt te Enkhuizen in het jaar 1729

REGHERUS ANNAEUS LYCKLAMA VAN WYCKEL, GRIETMAN VAN
GAASTERLAND EER. EER. ENS.

DODONARUS PIETRIUS HERENSTRA VAN KOLDE, SECRETARIS VAN
GAASTERLAND EN KERKVOOGD VAN DEN BORPE WYCKEL.

Op de groote klok staat met oude, moeijelijk te ontcijfferen Duitse letters in twee randschriften, boven aan, letterlijk het volgende:

In 't jaer ons heren ~~MCCC~~ / ~~XXXX~~ in
eer Goeds ten ic ghemaect en bes goede
Gregorius Maria †

Ter wederzijden een weinig beneden het midden staan twee beeldje
waarschijnlijk afbeeldingen van Bisschoppen. De grafombe van

dapperen en krijgskundigen **MARNO BARON VAN CONNOORS** is een sieraad van deze kerk. Zij is door zijne treurende kinderen zijner nagedachtenis gewijd, op de plaats, waar hij begraven is. In den Franschen tijd is het sierlijk en siks bewerkt stuk deerlijk geschonden; niet alleen zijn van de opschriften op het schild eenige woorden uitgehouden, maar ook het wapen dat in het midden van de naald aangebragt was, is afgekap. Bovendien is de geheele uitrusting van den held, die om de grafombe moet gehangen hebben, toen weggenomen en nimmermeer op de plaats aangebragt. Hierdoor inzonderheid heeft het stuk veel verloren, dewijl de aanlog van het fraaije monument blijkbaar niet vervaardigd is, om tegen eenen kalen muur als geplakt te staan.

De 9 Doopgez., die er wonen, behooren tot de gem. van *Balk*. — De R. K., welke men er ongeveer 50 telt, parochiëren te *Ralk*. — De dorp-school wordt gemiddeld door 90 leerlingen bezocht.

Ten tijde van 's Lands Historiëschrijver **PICLIUS WISSENIUS**, stond de dezer plaats, behalve de stins van den Heer **PICKER WYKEL**, Afgevaardigde van Friesland, nog eene state of stins, toebehoorende aan zijnen broeder **JOCKUM WYKEL**, beide behoorlijk versterkt en voorzien van boomen en luthoven. Tusschen het d. en Wykellerhop heeft gelegen de schoone buitenplaats **Meerensstein**, thans geheel opgeruimd, weleer bewoond door den beroemden Generaal **MARNO BARON VAN CONNOORS**, een man die zijn Vaderland, Friesland, nog altoosdurandens oem zal verstrekken. Tegenwoordig heeft men er nog de buitenplaatsen: *Sorgh-fliet*, *Meersigt* en het voor weinige jaren nieuw gebouwde *Jagtlust*.

WYKEL is de geboorteplaats van **Dr. TJAALING WYKEL**, in leven Raad n het Hof van Friesland.

De kermis valt in op den tweeden Pinksterdag en loopt op dien dag af, inzonderheid wordt alsdan hier, gelijk ook bij kermissen op le andere dorpen in Gaasterland, door oud en jong, den vrijen teugel paviert, om eene Deventer kook te slingeren. In dezen wedstrijd, waarin kracht en behendigheid zich paren, wordt menige kist met het zij de Friezen zeer geliefkoosde Deventer product geleidigd.

Tijdens de onlusten der Schieringers en Vetkoopers, heeft **WYKEL** veel leeds moeten verduren, want de eersten aangevoerd door **WYKEL MINNEMA** en **BRINTE ROBBERTS**, overvielen, in het jaar 1428, onverwacht liet dorp, en sleepten den Pastoor, Heer **PIETRA**, uit de kosterij der kerk met zich, onder het toebrengen van onderscheidene doodelijke wonden, en aldus half zieltogende, naar het dorp *Sondel*, tot voor de stins, die zijn zoon **Aex** aldaar in eigendom bezat en bezat hield. Nu oonden zij dezen zijnen gevangenen vader, eischten het huis op, met bedreiging, dat, zoo hij hierin weigerachtig was, zij dezen voor zijne zogen zouden doorsteken. Deze bedreiging zou den zoon bijna bewegen zebben, om, ondanks hem en de zijnen, bij de overgave, een treurig ot beschoren schoen, daarin te bewilligen; dan de bijna stervende vader verzamelde nog eens zijne laatste krachten, zijnen zoon **Aex** roeroepende: dat hij de stins niet moest overgeven, dewijl hij zelve och zoo veel geleden had, dat de dood hem reeds nabij was. Deze manmoedige en roerende toespraak van eenen vader aan zijnen zoon behoorde zeker ieder menschelijk gemoed, in hetwelk nog een vonkje redelijkheid overig was, bewegen te hebben, om voor het minst hunne, reeds zoo zeer geteisterde, prooi verder ongemoeid te laten. Maar neen, deze barbaren, gramstorig, omdat hun doel niet gelukte, maakten den bijna stervenden man, in het gezigt van zijnen zoon, op staanden

voet, af, staakten toen hunnen aanslag en verwijderden zich van Soudel. Aens trok vervolgens buiten 's lands, en wierf aldaar vrede krijgsknechten aan, met welke hij, in het volgende jaar, in Friesland terugkeerde. Nu vervolgde hij op zijne beurt in het bijzondere moordenaars van zijnen vader, waarvan velen sneuvelde, en ook dezen ook WYBE MIJNEMA, die hij met eigene hand doodde.

Ten jare 1486, werd WYKEL door de Vetkoopers, onder aanvoering van UGE GALAMA afgebrand, en in het volgende jaar door AERT, lid van Stavoren, met Schieringers en Geldersche krijgslieden beneet; doch door de blootheid van dezen door de Vetkoopers overvallen; die als roofden en plunderden, wat er nog te vinden was, en vervolgens het niet ver afgelegene vlek Balk, eveneens huis hielden.

WYKELER-HOP (HET), water, prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. Gaasterland. Het is een zuidelijke inham van het Slootmeer, aldus genoemd, omdat het onder het d. Wykel behoort.

WYKELER-POELEN (DE), twee meertjes, prov. Friesland, in Zevenwouden, griet. Gaasterland, Z. van Wykel.

WYKELER-YBERT, b., prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. Gaasterland, arr. en 3 u. Z. van Sneek, kant. en 1½ u. N. V. v. de Lemmer, onmiddellijk ten Z. van het d. Wykel, waartoe zij behoort; met 14 h., waaronder 9 boerderijen. Men telt er 94 inw.

Deze b. ligt op eenen heuvel, alwaar voor dezen eene slate polder werd van het geslacht van WYKEL, dat nog hedendaags den naam van dit d. draagt. Of de naam ybert bij verbastering zou geschiedt zijn voor Ie-Buurt zooveel als eene buurt, omdat deze buurten aan die landen ligt, die uitwateren aan de vaart de Ee, en een vaarten van de buurt naar dat water loopen, dan of deze naam veel wil zeggen als uitbuurt, durven wij niet beslissen.

WYMBRITSERADEEL, weleer WAGENBRUGGERDEEL en in het N. Friesch WOBBERHABRUGGA genoemd, en in het jaar 1508 voorts onder den naam van WENDBRENSIN, griet., prov. Friesland, kw. Fetergoe, arr. en kant. Sneek (2 k. d., 16 m. k., 8 s. d.); palmen aan Wonseradeel, Hennaarderadeel en Baarderadeel, N. O. aan de werderhem, Z. O. aan Doniawarstal, Z. aan de Slootermeer en Gaasterland, Z. W. aan Hemelumer-Oldephaert-en-Noordwilde, W. v. Wonseradeel.

Deze griet. ontleent waarschijnlijk haren naam van de uitwatering de Ooster-Wymerts en de Wester-Wymerts, en zou eigenlijk moeten heeten WYMBRITSERADEEL. Zij is van het O. naar de W. 4½ u. lang en van het N. naar het Z. 5 u. breed, en bevat de volgende 28 d.: Oppenhuizen, Uitwellingerga, Herryp, Hommerts, Smallebrugge, Woudsend, Ypekolsge, Indijk, Heeg, Gaastmeer, Nijehuizum, Sandfirde, Oostega, Idsega, Oosthem, Abbega, Westhem, Wolsum, Nieuwland, Folsgara, Tjallehuizum, Ysbrechtum, Tierscharnegoutum, Goinga, Loinga, Gauw en Offingawier. Zij beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 16,540 ha. 28 v. r. 98 v. ell., waaronder 14,194 bund. 91 v. r. 14 v. ell. bestaande uit lastbaar land; telt 1598 h., bewoond door 1493 huisgez., uitmakende eene bevolking van ongeveer 7700 inw., die meest hun bestaan vinden in veefokkerij, veel binnenlandsche scheepvaart, eenigen buitenschen handel en schepvaart, en in de visscherij in de veelvuldig maren en kanalen, welke door de grietenij loopen. Voorts heeft men er 5 timmerwerven, 1 lijnbaan, 1 zeilmakerij, 2 mastenmakerijen

5 loofjerfjen , 1 zoutkeet , 1 wolkammerij , 1 koorn- en 2 houtzaagmolens.

De landerfjen van **WYMBRITSERADEL** binne dijks bestaan meest uit eenen zeer stevigen kleigrond , die geheel ongeschikt is tot den akkerbouw , doch zoo veel te bekwaam tot de veevoeding , waarom ook de velden hieromtrent als bezaaid zijn met schoone koeftjen , die uitmuntende boter geven . De buitendijksche landen , die het grootste gedeelte der griet. uitmaken , zijn daarentegen meereendeels zoo laag , dat zij , zonder bepoddering , alleen tot maailanden kunnen dienen ; doch vele daarvan zijn anders van eenen goeden aard , en geven , ingepolderd zijnde , goed weiland .

De Herv. , die er 5700 in getal zijn , onder welke 1570 Ledematen , maken de volgende 11 gem. uit : Gaastmeer-en-Nijohnizum , Goinga-Grauw-en-Offingawier , Heeg , Jutriyp-en-Hommerts , Nieuwland , Oosthem-Abbega-en-Folsgara , Oppenhuizen-en-Uitwellingerga , Oudega Idsega-en-Sandfirde , Scharnegoutum-en-Loinga , Wolsum-en-Westhem , Woudsend-Ypekolsga-Smallebrugge-en-Indijk en Ysbrechtum-Tjallehuizum-en-Tirns , die 21 kerken hebben en door 11 Predikanten bediend worden

De Doopsgez. , die er 265 in getal zijn , maken gedeeltelijk de gem. van *Woudsend* uit en behooren gedeeltelijk tot de gem. van *Sneek* en *Ylst*.

De R. K. , van welke men er 1570 telt , maken gedeeltelijk de stat. van Heeg en Woudsend uit en behooren gedeeltelijk tot de stat. van *Sneek*. Ook gaan velen in het zoogenaamde *Blaauwhuis* , even buiten de grenscheiding dezer grietenij , in *Wonseradeel* , ter kerk .

Men heeft in deze griet. 19 scholen , welke gezamenlijk gemiddeld door 780 leerlingen bezocht worden .

Oudtijds bevatte **WYMBRITSERADEL** niet minder dan vier kloosters , als : Thabor , Nieuw-klooster , Groendijk en Nasareth . Ook stonden hier de stinsen en staten : Abbema , Attama , Bangama , Bonninga , Botnia , Donia , Epema , Harinxma , Heringa , Hepkehuis , Hettinga , Hiddama , Hoitema , Jongema , Okma , Sjaarda , Siekinga , Sytinga , Vrijburg of Albada , Walma , Wigmana enz.

WYMBRITSERADEL bevat zeer vele wateren ; meren , poelen en stroomen . De voornaamste daarvan zijn : de Witte-Brekken en de Zwarte-Brekken , tusschen de Ooster-Wymerts , Oppenhuizen en Uitwellingerga , de Oudegaster-Brekken in het Westen van Oudega en Sandfirde ; de Ringwiel , de Idsegaster-poelen , een gedeelte van het Sloopstermeer , het Sneekermoor en het Grootte-Gaastmeer en vooral het Heegermeer , het grootste water van allen , gelegen tusschen de dorpen Heeg en Indijk , en westwaards loopende naar de Flijeussen . In deze grietenij zijn nog twee kronkelige uitwateringen ; de Ooster-Wymerts en de Wester-Wymerts genoemd , die , benevens andere watertjes van minder belang , voorkomen onder den naam van rivieren . Alle deze wateren , gelegen in het buitendijkster of lage gedeelte van **WYMBRITSERADEL** , zijn zeer vischrijk , en hebben hunne uitwatering door de sloizen van Makkum , Workum , Molkwerum , Stavoren , Takowyl en de Lemmer , die echter , alle te zamen genomen , nauwelijks in staat zijn , om aan deze en de naburige lage grietenijen eene genoegzame ontlasting van water te bezorgen ; eensdeels dawijl deze landen veel lager zijn gelegen dan die der meeste hoogere grietenijen van Friesland , anderdeels , dewijl de

zuidelijke Friesche sluisen naar evenredigheid veel minder water kunnen lossen dan de noordelijke. Om deze lage deelen der provincie te hulp te komen, heeft men in het midden der vorige eeuw, gedurende den geheelen winter gestroomd; zoowel bij vorst als bij dooi weder, hetwelk echter dit bezwaar had, dat daardoor, gedurende de vorst, het vervoer van vele dingen te water verhindert werd, en sommige lieden ongelukkig verdronken. Behalve de opgetelde wateren is WYMERADEEL buitendijks, verdienen nog gemeld te worden de Geeuw, of de Vaart van Sneek naar Ylst; de Vaart van Sneek, ten Oosten van Hommerts en Jortryp, naar de Witte-Breken, en die van Sneek naar het Sneekermeer, de Houelsloot genaamd. In WYMERADEEL binnendijks, zijn weinig wateren, komende, behalve de boeren opvaarten, inzonderheid in aanmerking de vaart van de Oosthemmer-Nieuwezylen, noordwestwaarts loopende naar Bolsward, in Wonseradeel, en ook bij den naam van Wymerts bekend; de vaart van Sneek naar Franeker, doorgaans de Franekervaart genoemd en loopende voorbij Ysbrechtum en Tiras; de Leerwarder-jaagvaart, vóór ruim 150 jaren, tot meerder gerief van den koophandel en de reizigers gegraven, en eindelijk de oude Leerwardervaart.

Deze grietenij en de daarin beslotene steden Sneek en Ylst zijn, ofschoon niet aan zee liggende, evenwel tot het ontsluit van een goad stuk dijk en zeewerken, gehouden, strekkende zich uit langs een gedeelte van de grietenij Hemelumer-Oldephaarts-Noordwolve van Wonseradeel tot voorbij Melkwerumzijl, en waarvan nog een stuk, midden in Hemelumer-Oldephaarts dijken liggende. De gemeenschap der dijkwerken, deze contributie betaald, is mede bij arbitrament van het Hof Provinciaal bepaald, en de 11 Julij 1719, voor de rolle uitgesproken; zijnde ook door een Senatusbesluit van den 8 Maart 1723 bekrachtigd.

Het Binnendijkster deel van deze grietenij wordt van het Buitendijkster deel gescheiden door den Hemdijck. Ook wordt deze grietenij binnendijks nog door onderscheiden hooge binnendijken gescheiden, met name den Tjaarddijck en den Ringdijck, om nu niet van de onnavigvuldige rijwegen te spreken, die alomme van het eene dorp naar het andere loopen. Buitendijks zijn daarentegen de rijwegen zeer schaars, en komen maar alleen in aanmerking die van de Oosthemmer Nieuwezijl naar Heeg, en nog een rijweg, uit dezen niet verre van Heeg komende, en van daar loopende naar Oudega. De voornaamste weg in deze griet. is de straatweg van Leerwarden naar de Lemmer, die hier langs Sneek, Jutryp en Hommerts loopt. Het gebrek aan rijwegen wordt door de reeds gemelde veelvuldige wateren en vaarten vergoed; ook heeft genoegzaam ieder landman hier zijn eigen jaeg of vaertuig van meer of minder grootte, geschikt om daarmede zijne vaart van boter en kaas ter markt te voeren; en dewijl Sneek de gewone marktplaats, van dezen oord is, zoo wordt daar, op den weeklijken marktdag, doorgaans eene groote menigte van dergelijke jaegen of kleine vaartuigen aangetroffen, dat inderdaad eene aangename verandering maakt.

Weleer werd deze griet., even als Wonseradeel, door twee Grietenijen bestuurd, waarvan de een binnen- en de ander buitendijks te bewind voerde.

De hooge oudheid van WYMERADEEL bewijst men uit verscheidene oeffenantiën en lijsten voor eenige honderd jaren gemaakt.

Ten tijde van de Schieringers en Vetkoopers, alsmede van de Saksische en Bourgondische twisten, is het gezag alhier zeer langen tijd aan het edel geslacht van HANIXMA geweest, dat ook meest alle de corambten te Sneek bekleedde.

Deze griet. werd bij den watervloed van Februarij 1825 geheel overstromd. Het water, meest van het Zuidoosten, maar ten deele ook van het Zuidwesten opkomende, begon reeds in den namiddag van den 4 Februarij de zuidelijke en westelijke deelen te overstromen. Het klem op sommige plaatsen tot 8 ell. boven het land, en noodsaakte vele beeren met hun vee de vlugt te nemen. Woudsend was het toevlugsoord van vele vlugtelingen uit de lagere streken. Vele beboefingen werden, door de zoo zeer geteisterde ingezetenen, van het noodige levensonderhoud voorzien, en ook te fleeg werden velen gehuisvest. Elders werden de godsbaizen ontweind en in beestenstallen veranderd; terwijl de kerkhoven de versamelplaatsen van het uit den vloed geredde vee werden. Zoo werd de kerk te Oudega, Gaastmeer en Jntryp met vee opgevuld, maar vooral die te Uitwellingerga, alwaar 70 koeijen, en te Oppenhizen, alwaar 40 koeijen geplaatst werden; terwijl in het geheel 42 huizezinnen uit deze plaats verplicht zijn geweest hunne woningen te verlaten, welke vlugtelingen bij hunne vrienden en bekenden herbergzaam ontvangen werden. Elders moesten de menschen tot de schepen hunnen toevlugt nemen, gelijk bij voorbeeld te Gaastmeer een huizezin in eene vischaak gewoond heeft. Veel vee is in dit gedeelte der grietenij niet ongekomen. Behalve het verdrinken van eenige schapen te Uitwellingerga, Jntryp en elders, sijn er niet meer dan 6 hoornbesten te Oudega verdronken. De southeid van het water moet te deser plaats, en gevolggelyk ook in de omliggende streken, vrij aanmerkkelyk geweest sijn, dewyl men daar doode vischen in eenen pool gezien heeft.

Het wapen dezer griet. is een gedeeld schild, regts van goud, met eenen uit de linkerzijde half te voorschijn komende arend van sabel; links van azuur, bezaaid met loliën van silver.

WYMERTS (DE), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, hetwelk uit het *Workumer-meer* voortkomt, zuidwaarts door *Workum* stroomt en zich, door de *Workumer-yl*, in de *Zuidersee* ontlast.

WYMERTS (DE NAAUWE-), dat gedeelte van de *Ooster-Wymerts*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, hetwelk van de *Zwarte-Brekken*, in eene noordwestelijke strekking naar de *Kerk-sloot* loopt.

WYMERTS (DE OOSTER-), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, hetwelk uit het *Oude-Kerkhof* voortkomt en in eene noordwestelijke rigting naar de *Kerk-sloot* loopt, na bij de *Zwarte-Brekken*, waarmede het in verbinding staat, den naam van *NAAUWE-WYMERTS* te hebben aangenomen.

WYMERTS (DE WESTER-), water, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, hetwelk uit het *Slooterveer* voortkomt, als eene gegravene vaart, in eene noordelijke rigting tot bij *Ylst* en van daar noordwestwaarts naar *Bolsward* loopt, waar het zich in onderscheidene vaarten verdeelt en verliest.

WYMBERTSERADEEL, waarschijnlijk de eigenlijke naam van de griet. *WYMBERTSERADEEL*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*. Zie *WYMBERTSERADEEL*.
WYNAAM, naam, welken men bij verkorting geest aan het dorp *WYNAAM*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Barvadeel*. Zie het volgende art.

WYNALDUM, bij verkorting veelal WYNAAN geheeten, d. p. v. Friesland, kw. Westergoo, griet. Barradeel, arr. en 4 u. W. in 1 van Leeuwarden, kant. en ½ u. N. O. van Harlingen, aan de kust. Men telt er in de kom van het d. 23 h. en 100 inw. en met de daarin behorende buurtjes Lutkeburen, Hauke en Voerrypp 74 h. en 490 inw., die in den landbouw hun bestaan vinden. Men heeft hier vele uitmuntende landerijen.

De Herv., die er ruim 450 in getal zijn, onder welke 110 Luth. maten, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Harlingen* behoort. De eerste, die hier het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest GIJSBERTUS WYNALDUS, die in 1567, bij de bevestiging van de R. K. godsdienst door ALBA, uit Friesland vlogtte. Het is waarschijnlijk is het, dat zekere FREDERICUS, die in 1583 geheel het deel schijnt bediend te hebben, ook hier de dienst heeft waargenomen. SYBRANDUS VORRELIUS, die Leeraar te Pietersbierum was, bediende in 1600 ook de gemeente van Wynaldum. Hieruit moet men echter niet sluiten, dat die twee dorpen toen gecombineerd waren, want in tijden, toen er meestal gebrek aan Predikanten was, viel het meer of dat een Predikant twee of meer dorpen taveus bediende, welke er eene combinatie bestond. Tusschen de jaren 1585 en 1605 was Leeraar zekere HENRICUS, onzeker hoe lang. JOHANNES OVERSIEMER was hier van 1603 tot 1605 of 1606 Predikant.

De kerk was vóór de Hervorming aan den H. ANDRÉAS gewijd. De oude stompe toren stortte in den nacht van den 24 en 25 Jan 1797 ten 1 ure, bij mooi en stil weder, door ouderdom in, liggende te liden ken op den puin hoop gaaf en ongeschonden; de groote klok alleen bleef het, in 1686 gebouwde, spitse torentje gehangen. In 1545 is de erf van de patroonlanden te WYNALDUM, beloopende 20 goudgl. (30 rente, gedaan door Heer JOHANNES, Pastoor en REXER van het Heerschap te WYNALDUM, benevens drie kerkvoogden; doch alom de laatsten niemand kon schrijven, is de aangifte eigenlijk de beide eerstgenoemden verrigt. De parochiekerk van WYNALDUM betaalt aan den Proost van de St. Janskerk te Utrecht 's jaars 12 schillingen (27 guld. betalen. De Priester had een jaarlijksch inkomen van 100 guld. (150 guld.). De Vicaris genoot 90 goudgl. (135 guld.). Deze kerk is een wel onderhouden gebouw, van een orgel voorzien, dat in het jaar 1757 door JAN HARMENS, Orgelmaker te Berlikum, vervaardigd werd en het jaar 1857 veel verbeterd en verfraaid is. De predikstoel, in 1622 vervaardigd, is merkwaardig wegens zijn keurig snijwerk. Tegen de noordsijde der kerk vindt men nog overblijfselen van het altaris en de hostiekastje.

De 22 Doopgez., die er zijn, behooren tot de gem. van *Harlingen*. — De 14 R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Harlingen*. De in 1829 geheel nieuw gebouwde dorpschool wordt gemiddeld 60 leerlingen bezocht.

Als eene bijzonderheid verdient nog vermeld te worden, dat er eene dorps-bibliotheek bestaat, benevens eene kinder-bibliotheek, die tot stand gebracht en onderhouden wordende uit bijdragen van leden der gemeente.

Men heeft hier eenige landerijen, onder den naam van Jan-B. kema-leen bekend. In het dorp zelf staat een huis, dat er daartoe behoort. De oorspronkelijke inrigting heeft ten doel, om opbrengsten daarvan in de mannelijke linie van des testateurs erfelingen, te doen strekken tot gemoetkoming in de kustten, benevens

tot de letteroefeningen, om in den geestelijken stand te worden opgeleid, welke begunstigde aldan tot een zeker getal jaren daarvan genot heeft, na welk tijdsverloop het leen weder vakant is, en de daartoe gerechtigden door de tijdelijke Curatoren daarvan worden opgeroepen, om, wanneer de familie aangroeit, ook de kinderen te laten inschrijven; na afloop van welke werkzaamheid een ander lid van dat geslacht, en bij voorkeur die, welke reeds het verst gevorderd is in wetenschappen, en, zulks begereude, meestal tot zijn vijf en twintigste jaar daarvan het genot erlangt. JAN HAUKEMA was de stichter van dit leen en naar hem blijft het dezen naam voortdurend behouden. Van het jaar 1496 tot den 6 Februarij 1616, is over deze prebende getwist, doch toen is zij, met alle hare voordeelen, plegtig aan de gem. van WYNALDUM als haar wettig eigendom toegevoeren.

In en nabij deze plaats stonden voorheen eenige oude adellijke staten; die sedert lang in meer of minder belangrijke boerderijen herformd zijn, zoo als: Oldehuis, Nijehuis, Tjessens, Swingmana, Tjitsma, enz. De Swingmana-laan, in het N. W. van dit d., herinnert nog aan de state van dien naam. Ook is er nog een aanzienlijk buiten op de plaats, waar de voorn. Ropta-state bestaan heeft, welke sedert eenige jaren veel verfraaid is.

WYN-HORNSTERA-ZYL of WYNHORNSTERA-ZYL, voorn. sluis, prov. Friesland, kw. Oostergoo, griet. Leenwarderadeel, in den zeedijk der Middellee.

Onzeker is het, of de naam van deze voorn. sluis oorspronkelijk WINDHOEKSTRAAT beteekent, dan of hij ontleend zij van een nabij gelegen huis van het adell. geslacht WYNGE, dat ook te Blija eene state ad. Te WATER (1) noemt haar de WINGA MURK, en zoo komt zij ook in het Charterboek (2) voor.

WYNJETERP, d., prov. Friesland, kw. Zevenwouden, griet. Opperland, arr. en 5 n. W. N. W. van Heerenveen, kant. en 1½ u. O. Z. O. van Beestervaag, aan den rijweg, die naar Drenthe loopt. Men heeft er een aaneengeschakelde buurt, maar de huizen staan op eene aagename wijze in het geboomte verspreid. Men telt er 115 h. en 720 inw., en tot de daartoe behorende buurtjes Sparjebirt en Opperburen 120 h. en ruim 760 inw., die meest in den landbouw hun bestaan vinden. De landerijen van dit dorp zijn gedeeltelijk schone bouwlanden, en voorts veeve heidevelden. Door de landerijen loopt de Leidijk naar het Paameer, om te dienen tot eene waterkeering tegen de naburige hoogten in het zuiden.

De Herv., die er ruim 740 in getal zijn, behooren tot de gem. van Wynjeterp-en-Duurswoude, welke hier ook eene kerk heeft, zijnde een met gebouw, zonder orgel, dat in oude tijden eene parochiekerk te zijn en met eenen hoogen toren te prijken, die al voor lang op eene spits plaats gemaakt heeft. Een kwartiers ure ten Noorden van de tegenwoordige kerk zijn nog de sporen van een oud kerkhof te ontdekken. In het zuidelijke gedeelte van dit dorp op de hoogten, wordt nog eene put gevonden, die den naam draagt van Bonifaciusput, en volgens overlevering aldaar door den H. BONIFACIUS zoude gegraven zijn.

1) Verbond der Edelen, st. III, bl. 379.

2) D. I., bl. 391.

De 10 Doopgez., die men er aantreft, behooren tot de gem. v. *Lippenhuizen*.

De dorpschool wordt gemiddeld door 80 leerlingen bezocht.

WYNJETERP mag roem dragen op zekeren STRANUS STRAN, die in 1806 hier geboren is, door eigen vernuft, gepaard met loopje naarstigheid zich uit eopen geringen stand tot eenig aanzien wien heeft en in 1867 als Pastoor van de St. Walburgkerk te Gamp overleed.

WYNJETERP-EN-DUURSWOUDE, kerk. gem., prov. *Friesland* klass. en ring van *Heerenveen*.

Men heeft er twee kerken, als ééne te Wynjeterp en die te Duurswoude en telt er 1300 zielen, onder welke 250 *Latinae*.

Erst was deze gem. vereenigd met *Ureterp*, doch toen JACOBUS MURCKEUS, die in 1685 te Ureterp c. a. gekomen was, in 1720 overleed, werd die combinatie opgeheven en WYNNEN-EN-DUURSWOUDE bekwaam, in 1722, tot eersten afzonderlijken Predikant te was MURCKEUS, die in 1754 overleed.

WYNS, d., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Tietjerksteradeel* arr. en 1½ u. N. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 5 u. N. W. v. *Bergum*, aan de Ke of Dockumer-trekvaart. Men telt in dit d. te welk uit eenige verspreid liggende boerenplaatsen en arbeiderwoning bestaat, 25 h. en 150 inw., die in landbouw en veeteelt hun bestaan den. De landerijen, onder dit dorp behoorende, zijn wei- en bebouwen en loopen in het Oosten tot aan de Mork. In het Noorden der kerk is een ontwatering, de *Uilemeer* genoemd. Door dit dorp loopt de over de mieden, een rijweg van Leeuwarden naar Oudkerk en de kerk, die alleen, gedurende den zomer, ongeveer ½ jaar bruikbaar. Eindelijk ligt, niet verre van de Oudkerkstermied-weg, de ladijk een thans opgedroogd meertje *Antje-Jetaes meer* genaamt.

De Herv., die er ruim 110 in getal zijn, behooren tot de gem. v. *Oudkerk-Giekerk-en-Wyng*, welke hier een kerk heeft, zijde klein, maar tamelijk net gebouwd, met eenen stompen toren, die zonder orgel.

De Doopgez., die men er 8 telt, behooren tot de gem. v. *Freroge*. — De R. K., van welke men er 6 aantreft, parochiën te *Leeuwarden*. — De dorpschool wordt door 45 leerlingen bezocht.

Ongeveer ½ u. N. O. van WYNS werd, in den aanvang der twaalfde eeuw, door den eersten Abt van Mariengarde, een Nonnenklooster gesticht, van de orde der Premonstraten. Het droeg den naam van *Bethlehem* en is met de overige van dien naam voor lang verwaand.

WYNS, geh., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel*, arr. en 1½ u. N. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. O. N. O. v. *Bolsward*, ½ u. Z. W. van *Oosterend*, waartoe het behoort; met 1 en ongeveer 20 inw.

WYNSTERVIERENDEEL, een der vierendeelen, waarin het d. behoort van het d. *Oosterend*, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Hennaarderadeel* verdeeld is.

WYRDEN, d. in *Twenthe*, prov. *Overijssel*, Zan *Wanzen*.

WYTEL (HET), b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Oosteinde*. ZIE TWITTEL.

WYTENDENGERADEELE, oud Friesche naam van de griet. *Hennaarderadeel*, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*. ZIE *UTRECHTERADEEL*.

WYTSMA, voorn. stalc, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Dantumadeel*, arr. en 3 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en 1 u.

W. Z. W. van *Dockum*, 5 min. O. van *Birdaard*, waartoe zij behoorde. — Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boerderij.

WYTSMA, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*, arr. en 5 n. Z. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. van *Holwerd*, 10 min. Z. W. van *Gronw*, waartoe zij behoorde.

Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans één boerderij. De daartoe behoord hebbende gronden, bestaande eene oppervlakte van 41 bund. 15 v. r., worden in eigendom bezeten, door de crve *SLOTENSTRAAT*, woonachtig te *Leeuwarden*.

X.

XOELA of de XOELA-EILANDEB, ook wel SOELA-EILANDEB gespeld, groep eilanden in *Oost-Indië*, in het Zuiden van de *Stroat-der-Molukkos*, tusschen $1^{\circ} 55'$ en $2^{\circ} 30'$ Z. B. en $140^{\circ} 45'$ en $143^{\circ} 55'$ O. L., O. van het Sundasche eil. *Celebes*, N. van het Ambonsche eil. *Boero*.

Zij zijn vier in getal: *Xoela-Besi*, *Xoela-Taljabo*, *Xoela-Mangoli* en *Liffa-Matoella*.

XOELA-BESI, XOELA-MANGOLI of XOELA-SAPELLEULE en XOELA-TALJABO, drie eil. in *Oost-Indië*, in de *Stroat-der-Molukkos*. Zie *BESI*, *MANGOLI* (XOELA-) en *TALJABO* (XOELA-).

Y.

YANEN (DE), berg. in *Oost-Indië*, op het Sundasche eil. *Java*, resid. *Bezoeki*.

YBERT (SONDELER- en WIJKELER-), twee b., prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Gaasterland*. Zie *SONDELER-YBERT* en *WIJKELER-YBERT*.

YBESLOOT (DE), voorm. water, prov. *Friesland*, kw. *Zevenwouden*, griet. *Stellingwerf-Westeinde*, welke in eene noordelijke rigting van *Nije-Holtpade* naar de *Tjonger liep*, doch thans geheel vervallen is.

YDAARD, dorp, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Idaarderadeel*. Zie *IDAARD* (1).

YDARDELRADELE, oud Friesche naam van de griet. *IDAARDERADEEL*, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*. Zie *IDAARDERADEEL*.

YDLAARD, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *West-Dongeradesl*, arr. en 6 u. N. O. van *Leeuwarden*, kant. en $1\frac{1}{2}$ u. O. N. O. van *Holwerd*, $\frac{1}{2}$ u. N. van *Ternaard*, waartoe zij behoorde. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans eene boereplaats.

YECKSCOT, oude naam van de heerl. *JEKSCOT*, in de *Meijerij van 's Hertogenbosch*, kw. *Peelland*, prov. *Noord-Brabant*. Zie *JEKSCOT*.

(1) Eveneens soude men alle woorden elders met Y gespeld welke hier niet gevonden worden op 1 of op 13.

YERSEKE, gem. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeiland*, arr. n. kant. *Goes*, (3 k. d., 8 m. k., 3 s. d.); palende N. aan de *Oost-Schelde*, O. aan het verdrinken land van *Zuid-Beveland*, Z. aan de gem. *Kruiningen*, Z. W. aan *Schore-en-Vlakte*, W. aan *Kappelle-Bzelinghe-en-Eversdijk*, en aan *Wemeldingen*.

Deze gem. bestaat uit de *Moeren van Yerseke*, den *Burenpolder* en den *Poppendijk-polder*, benevens gedeelte van de *Kaarpolder* en den *Tholseinde-polder*, en daarin het d. *Yerseke* en de h. *Yersekendam*, beslaat eene oppervlakte volgens het kadaster, van 1383 bund.; telt 120 h., bewoond door 186 huizingen. makende eene bevolking van ongeveer 770 inw., die meest hun bestaan vinden in den landbouw. Ook heeft men er eene meestendeelen houten windkorenmolen.

De *Herv.*, die er ruim 700 in getal zijn, onder welke 300 *Leden* maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Goes*. ring van *Erwingen*, behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *JAN GHIJS*, die in Februarij van het jaar 1800 herwaarts kwam, doch in het zelfde jaar naar *Oostende* vertrok en in 1882 opgevolgd werd door *MATTHIAS VAN ESSEN*, die ook reeds in een jaar verblijfs naar elders trok. Het beroep geschiedt onder medebestuur van den *Ambachtsheer*.

Men heeft er ook een 60tal *Christelijk-Afgescheidenen*. — De *S.K.*, die er wonen, parochiëren te *Goes*. — Men heeft in deze gem. eene school, welke gemiddeld door 80 leerlingen bezocht wordt.

YERSEKE is eene heerl., welke, reeds sedert onhengeelijke jaren, onder onderscheidene Heeren is verdeeld geweest. In 104 komt nog weder *BOUDEWIJN VAN YERSEKE* voor, in 1289 was *ALOUD VAN YERSEKE* in aanzien. Naderhand verdwijnt die familienaam. Deze heerl. wordt thans eigendom bezeten door de Heeren *JACOBUS DOMINICUS* te *Yerseke* en *FRANS NICOLAAS VAN DER BILT*, te *Goes*. Zij was van afwisselende grootte. In het jaar 1464 besloeg zij, volgens de rekening van den *Bestemester Bewestenschelde*, eene oppervlakte van 2661 gem. 200 v. r. in 1677, volgens die zelfde rekening, 2625 gem. 200 v. r., en in 1740, volgens den *Tegenwoordigen staat van alle volken*, 2575 gem. 237 v. r. groot.

Het d. *YERSEKE* ook wel *YERSIKE*, *JERSIKE*, en *YERSIK* gespeld, is 2½ u. O. van *Goes*, op het uiterste van den oostkant van *Zuid-Beveland*, dicht tegen den dijk, die eertijds de *Oostwatering* en de *Westwatering* geheel van elkander scheidde en nu gedeeltelijk door de *Oostschelde* bespoeld wordt. Het is vermaard wegens zijne oudheid; heeft zijnen naam aan de *Westwatering*, genaamd *Bewesten-Yerseke*, en is vrij groot en voorzien van onderscheidene straten. Vroeger vooral moet het zeer bloeiend geweest zijn, zoodat het in het begin der voorleende eeuw, zelfs met *Reimerswaal* en *Goes* kon wedijveren. Het ontving toch van *Graaf WILLER* reeds, den 30 October 1523, bijzondere handvesten en regten, en dus 10 jaren oudere dan de van *Goes* bakens. Er werd toen eene *Woensdagsche weekmarkt* gehouden, waar men verplicht was gebruik te maken van „die coerenmate, die es ter *Goes*,” waarop deze handvesten vooral betrekking hebben.

Het betrekkelijk gewigt der plaats kan men, onder andere, ook daaruit afleiden, dat hier het onderdekenschap over het westelijke deel van *Zuid-Beveland* gevestigd was, tot dat het steeds rijzende *Goes* in 1460 wist te bewerken, dat het derwaarts verlegd werd. Na den ondergang van de *Oostwatering* is het dorp echter zeer vervallen.

De kerk stond vóór de Reformatie ter begeving van den Deken en het kapittel van St. Salvatorskerk te Utrecht. Zij moet volgens een jaartal, daarin gevonden, reeds in de dertiende eeuw gebouwd zijn. Voormaals was zij eene groote en deftige kruiskerk, doch de westzijde, die tegen een hoogen en dikken toren aanstond, is den 3 Mei 1823 afgebrand. Ook werd toen het dorp bijna geheel in de asch gelegd, en weinige dagen later gebeurde het zelfde met de woningen aan den dam. Zij werd echter in het begin der zeventiende eeuw weder hersteld of liever afgesloten door eenen muur. De kerk was in den ouden tijd voorzien met een kollegie van Provisor en Deken, hetwelk in het jaar 1415, met dat van Waarden naar Goes verlegd werd. Men ziet er even als elders in Zuid-Beveland nog uitgehouwene beelden van heiligen op de uitstekende der Ovaalgebindten, binnen de kerk, tegen de zijmuren. De toren, door gezegde brand van de kerk afgescheiden, is in 1821 afgebroken en in de plaats daarvan heeft men op de kerk een koepeltorentje en op het dak een klokkorentje gebouwd. Vroeger prijkte zij als moederkerk met vijf spitsen, even als die van Kapelle. De kerk zelve is toen tevens verkleind en hersteld. Hierop zinspeelt ongetwijfeld het volgende opschrift, in den gevel der kerk te lezen:

*Als QUIRYN VLASMAN alhier Godswoord leerde,
Werd ik bagonnen, doch swaartijk volent,
De kerkmeesters, die met hem mijnen val koerden,
Waren INGEL GOEPER, ADOLV OOSTER welbekend.*

Het dorp had voortijds, behalve zijne jaarmarkt, ook een paarden- en koeijenmarkt; alleen de jaarmarkt is overgebleven, doch wordt weinig bezocht. Hertog WILLEM VAN BALSARAN heeft voor zich en zijne nacomelingen, aan allen die woonden of wonen zouden in de parochie van YERSEKE de vrije vaart toegestaan door alle zijne landen, zonder ol of breuke te betalen.

Het wapen dezer gem. bestaat in een veld van zilver, met 9 hermelijnen, geplaatst 5 en 4; met een hoofdstuk van keel, beladen met eene golvende fasce van zilver.

YERSEKE (DE), voormalig water, prov. Zeeland, hetwelk een noordelijke en zuidelijke rigting had. Het liep ten W. van Kruieningen, waar het door den later zoogenoemden Zanddijk beperkt werd. loogar op scheidde het Tholseinde, zoodat van deze heerl. 1102 gem. 9 v. r., tot de Westwating en 452 gem. 93 v. r. tot de Oostwating behoorden. Bij den Yersekendam vereenigde het zich met de Schelde. De Kruiingsche vliet is een overblijfsel van de goul, door welke het zich met de Hinkelinge verboud.

YERSEKE (BREEDE-WATERING-BEWESTEN-), dijkgraafs. op et eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, distr., arr. en kant. Goes; alende N. aan den Wilhelmina-polder, N. O. aan de Ooster-Schelde, W. aan het verdronken Zuid-Beveland, Z. O. aan de wating van Kruieningen, Z. aan de Wester-Schelde.

Tot deze wating behooren de volgende pold.: de Buren-polder, de Koude-polder, de Kaars-polder, de Verderf-polder, de Stormezand en Oud-Nisse. De Yerseke, die haar van de Oostwating en van Kruieningen afscheidde, vormde aan deze zijde een uitgerekt moeras, nog in de Moeren van Yerseke en Vlakte aanwezig. Voor den Wijtvliet of Wichvliet, waaruit naderhand de heerlijkheid van Kattendijke voortkwam, de Zwaak en de Deurlo, welker namen og onder Wemelingen bewaard zijn, werd deze laatstgenoemde plaats zo zeer van de zuidelijke gronden afgescheiden, dat zij langen tijd

eene afzonderlijke dijklands uitmaakte, en zelfs nog op het einde de zestiende eeuw de Dijkgraven van het Breeds genoemd worden. Dijkgraven-van-het-Breeds-bewesten-Yerseke en van Wemeligen.

Thans bestaat deze watering, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 8004 bund. 47 v. r. 79 v. el. Het bestuur bestaat uit over Dijkgraaf, tien Gezworenen en eenen Peningmeester.

YERSEKE (DE MOEREN-VAN-), lage landstreek in het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, gem. Yerseke. Zie **MOEREN-VAN-YANSEN**.

YERSEKE (DE MOLEN-POLDER-VAN-), pold. in het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland. Zie **POLEN-POLDEREN**.

YERSEKENDAM, **YANSENKRAAN**, in de wandeling **JANSENKRAAN**, geh. op het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, arr., kant. en 2½ u. W. v. Goos, gem. en 10 min. N. van Yerseke, met 33 h. en ongeveer 170 in. Ook zijn hier eene meestooft, een overzetveer op Gorichhoek en een distributiekantoor voor de brievenpostertij. De huizen staan meest alle tegen den dijk der Ooster-Schelde gebouwd. Door den straatweg tusschen Middelburg en Tholen, welke hier overgaat, is er eenige bedrijvigheid.

Het heeft zijnen naam verkregen van den dam, door welke de Yerseke werd afgesloten, en de belangrijkste gedeelten van Zuid-Beveland aan elkander gehecht zijn. De ligging maakte het sedert eeuwen bekend. Reeds sedert 1195 werd aldaar de belangrijkste Grafelijke tol, de tol van Yersekeroot geheven van alle buitenlandse naar Brabant varende of van daar terugkeerende, schepen. Sommen willen, dat Yersekeroot op het naam van de Ooster-Scheldt, tegenover het hoofd van Bergen-op-Zoom gelegen heeft. Ons komt het echter waarschijnlijker voor, dat de tol van Yersekeroot, te eener tijd, om de eene of andere reden, op dat punt is verplaatst geweest. Toen, ten gevolge van het veranderen der stroomen, deze tol ontken en deswege het hantoor naar elders verplaatst werd, bleef het, bij voortdurend, een der voornaamste overzetveren, gelijk het nog is, en waarom zelfs in de laatste jaren de nieuwe straatweg is aangelegd, welke hier eindigt. Deze zeldde ligging was echter oorszaak, dat het u September 1640 door eene bonds Spaansche zeeschutters overrompeld, geplunderd en in de asch gelegd werd, waar door het nimmermeer minder is geworden dan het voorheen was, toen er een grafelijk be gevonden werd, hetgeen den Tolpachter, doorgeans een der Edelen van **RIJNSWAAL**, aan welk geslacht reeds de heerlijkheden en hant van Yerseke **YANSENKRAAN** enz. waren over gedragen, ten gebruke ver afgestaan.

Het was aan deze ligging, dat ook het dorp Yerseke zijnen vredegen bloei en onderscheidene voorregten verschuldigd was.

YERSEKEROORT, voorheen een plaats op het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland, waar eene tol werd geheven, waarschijnlijk het zelfde als het tegenwoordige **YANSENKRAAN**. Zie het voorgaande art.

YERSIKE, d. op het eil. Zuid-Beveland, prov. Zeeland. Zie **YANSEN**.

YESSÉ, voorm. klooster in het Gooregt, prov. Groningen. Zie **YAGAWOLDEN**, oude naam van Noordwolde het oostelijke gedeelte der griet. **Hemelumer-Olderphaert-en-Noordwolde**, prov. Friesland, kw. Westergoo. Zie **NOORDWOLDE**.

YGEKLOOSTER, voorm. kloost., prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. **Wonseradeel**. Zie **OSSEKLOOSTER**.

YLEKEN, naam, welke men wel eens geeft aan het d. *lusu*, prov. *Friesland*, kw. *Zeeuwouden*. Zie *lusu*.

YLOSTEIN, of *Yslo* voorn. stine, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr., kant. en 1 u. Z. W. van *Sneek*, gem. en in het zuidoostelijke gedeelte der stad *Ylst*. Uit den naam van dit slot soude, bij verkorting de naam der stad *Ylst* ontstaan zijn. De laatste overblijfsels van dit gebouw zijn eerst in 1778 weggebroken.

YLST, kerk. ring, prov. *Friesland*, klass. van *Sneek*.

Deze ring bestaat uit de volgende tien gemeenten: *Gaastmeer-en-Nijehuisum*, *Heeg*, *Jutryp-en-Hommerts*, *Nieuwland-Oosthem-Abbege-en-Follega*, *Oppenhuizen-en-Uitwellingerga*, *Oudega-Idsega-en-Sandfirde*, *Wolsum-en-Westhem*, *Woudsend-Ypekelsga-Smallebrugge-en-Indijk* en *Ylst*. Men heeft er 17 kerken, waarin de dienst gedaan wordt door tien Predikanten en telt er 5100 zielen, onder welke 1850 Ledematen.

YLST, gem., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, arr. en kant. *Sneek*, (16 m. k., 8 s. d.), palende O. aan de gem. *Sneek* en zijnde overigens door de griet. *Wymbritseradeel* omgeven.

Zij bevat de st. *Ylst*, benevens den zogenamen *HTokslag* van *Ylst*; bestaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 716 bund. 10 v. r. 77 v. ell., waaronder 671 bund. 25 v. r. 53 v. ell. belastbaar land, en telt 224 h., bewoond door 305 huizen., uitmakende eene bevolking van ongeveer 1400 inw., die meest in handel, scheepbouw en boerderij hun bestaan vinden. De handel wordt voornamelijk gedreven in hoot, schors, grutterwaren, boter, kaas, vos enz. Ook heeft men er 7 scheepstimmerwerven, 2 looijerijen, 5 smederijen, 1 pekkookerij, 1 grutterij, 1 run- of schors- en 3 houtzaagmolens.

De Herv., die er ongeveer 1100 in getal zijn, onder welke 250 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. van *Sneek*, ring van *Ylst*, behoort. De eerste, die in dese gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *TJALLE JOCKES*, die in 1880 herwaarts kwam, en in 1882 of 1883 naar *Oosterlittens* vertrok. Het beroep geschiedt door den kerkeraad.

De *Doopges.*, die men er ongeveer 500 telt, onder welke 150 Ledematen, maken eene gem. uit. Vroeger bestonden hier twee gem. der *Doopgesinden*, eene *Waterlandsche* en eene *Oudvlaamsche*, welke zich in 1818 tot ééne gem. vereenigd hebben. De eerste, die, na die vereeniging, hier het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest *JAN BUNNEN W.*, die in 1818 herwaarts kwam, en in 1827 naar *Koog-aan-de-Zaan* vertrok.

De *6 R. K.*, die er women, parochiëren te *Sneek*.

Men heeft in dese gem. ééne school, welke gemiddeld door 200 leerlingen bezocht wordt.

De stad *Ylst* ligt bijna 1 u. Z. W. van *Sneek*, aan het vaarwater de *Geeuw*, hetwelk hier voor een klein gedeelte in het noordwesteinde doorloopt, en voerts zuidoostwaarts drie aanzienlijke takken geeft, wier middelste in de lengte genoegzaam door de geheele stad schieft, terwijl de noordelijke en zuidelijke, onder den naam van *Dijgracht*, er rondom heen loopen, en zich in het zuidoostelijk einde der stad, wederom in drie vaarwaters, waarvan een naar *Jutryp* en elders loopt, verdeelen. De stad strekt zich dus, in de lengte, van het Noordwesten naar het Zuidoosten uit, staande alle de huizen, behalve die aan de *Geeuw* gevonden en *Popma* buren genaamd worden, ter wederzijden van het voornoemde vaarwater.

De naamsoorsprong wil men afscheiden, van gemelde binnengracht, die Ee of Y genoemd wordt, en aan welke oudtijds eene aanzienlijke stins of state gestaan heeft, toen bekend als het Yslet of Ylostein, waaruit daarna bij verkorting de naam van Ylts of Ylstr zoede zijn voortgekomen. Wanneer Ylstr gebouwd of een begin gehad heeft, is niet te bepalen, dewijl de geschiedenis daarvan zwijgt; doch voorzeker mag men haar eene hooge oudheid toekennen; ook wil men, dat zij eertijds bloeiender en magtiger was dan de stad Sneek; doch dat het toenemen van laatstgemelde stad, in bloei en welvaart voor Ylstr zeer nadeelig geweest is. De droevige verdeeldheden tusschen de Schieringers en de Vetkoopers, heeft tot baren minderen bloei en getwijfeld veel toegebracht.

In het oud Friesch zoude deze stad eigenlijk Jylstr moeten genoemd worden, doch door verbarstering en verwarring hoort men haar nu zeer veel Dalstr noemen, dat afkomt van Dax of Tax Ilist.

Wanneer Ylstr, bij sommigen in het Latijn Elostroon genaamd, allereerst gesticht zij, is onzeker. Zeker gaat het dat het eerst maar een buurt was, welke door gedurige aanbouwing vervolgens een vlek werd, en omstreeks het jaar 1250 door den Potestaant van Friesland, **SAR SZAARDENA** en de lands Staten reeds stedelijke voorregten ontving. In 1579 verkreeg deze stad, uit naam van **KARL IV**, het recht om een weekmarkt te houden, alsmede eene jaarmarkt op twee na elkaar volgende dagen, die den dag van **St. MAURITIUS** opvolgden. In 1785 werd de vervallen weekmarkt wederom op nieuw aangelegd, en gesteld op Maandag, doch deze bestaat thans niet meer. In plaats der ook verwaarloosde jaarmarkten werden er destijds ook twee nieuwe aangelegd, als eene in het voorjaar in Mei en eene in het laatst van October, van welke de eerste is afgeschaft en de laatste thans mede weinig beteekent.

In 1477 werden de voorregten van Ylstr op nieuw door **Bapt. a Raden der Steden, landen en deelen van Westergoo**, plegtig bevestigd en vastgesteld, waarbij uitdrukkelijk bepaald werd, dat de zoogenoemde *Papens punten* van **Wymbritsradeel**, aan des privilegien niet het minste mogten hinderen. — Toen daarna het **Saksisch bewind** over deze provincie eenen aanvang nam, klaagde die van **Ylstr** aan den Hertog, dat hunne voorregten door de **Saxers** en den **Grielman SCHELTE VAN LIAUKEMA** verkort en geschonden waren, waarvan het gevolg was, dat Hertog **GROEN**, des **Roomsche Rijks Erfgubernator** en Potestaant, zijnen Stadhouder **Hugo, Burggraaf VAN LITENSIS**, aanbetal, de **Speckers** en het bestuur van **Wymbritsradeel** te gebieden, de inwoners van Ylstr hunne oude voorregten rustig te laten genieten, tot dat zijne vorstelijke genade sich daarover anders zoude verklaren. Deze brief of dit bevel, werd gegeven te **Harlingen** den 26 Augustus 1502. In 1504 werd de stad door den zelfden **Gubernator** begunstigd met het voorregt, om, zoo als in andere steden plaats vond, door hunne eigene **Raden, Burgemeesteren** en **Schepenen** te worden bestuurd, en het bestuur tevens opgelegd, om den stroom, die door de stad loopt, door wijze maatregelen diep en schoon te houden. Onder de stukken der **Bourgondische regering**, vindt men nog eene bijzondere aanschrijving van den Stadhouder **GROEN SCHEER**, van het jaar 1527, waarbij die van Ylstr verplicht werden, de dijken, wegen, bruggen, zijlroeden, slooten en waterkeringen, onder hun ressort behorende in orde en schoonbaar te houden.

Waar had Ylst geen gewone stadsregering van Olderman, Burgemeesteren en Raad, gelijk de andere steden, maar eenen zoogenaamden Echeore met zijne Mederegteren, die echter genoegzaam het zelfde regt en magt hadden als de Olderman, Burgemeester en Raad der andere steden. Later bestond de regering der stad uit vijf Burgemeesteren en daarenboven twaalf Raden in de Vroedschap. Alles volgens het Reglement, door den Raad van State, van wege de Algemeene Staten, op de regering dezer stad gemaakt, in het jaar 1657.

Ylst heeft geene wallen of muren, doch de straten zijn met lommerijk geboorte beplant, hetwelk de stad geen onvermakelijk aanzien geeft.

Ter bevordering van den bloei der stad oordeelde de Regering, dat eene algemeene koemarkt van wezenlijk nut zou kunnen zijn; daarom kocht zij, in 1785, rekeren ruimen langwerpige vierkanten tuin, in het midden der stad, tegenover het stadhuis gelegen, en liet dien tot eene openbare marktplaats in gereedheid brengen. Deze plaats was geplaveid en ter weerszijde, gelijk ook van achteren, met huizen bebouwd, hebbende in het midden eene poort aan het water, om het vee daar uit de schepen te lossen, doch van voren aan de straat was de markt open, en alleen voorzien met eene dubbele rij palen. Deze markt kon over de 500 runderen bevatten, zooals in 1785 is gebleken, doch zij is nu vervallen.

In 1786 werd het oude Stadhuis, nagenoeg in het midden der stad, tegenover de voormalige beestenmarkt, geheel afgebroken, en in plaats daarvan een nieuw gebouw tot dat einde gesticht. De Frøules DONOTHEA en JULIANA VAN GALANA, hebben daaraan den eersten steen gelegd, zij waren met hare jongere zuster de eenigste overgeblevenen van dat adellijke geslacht; zijnde de laatste stambouder, ANTONIUS SIXTUS VAN GALANA, overleden den 28 Julij 1757. Ten jare 1770 werd het oude stadhuis van POPMA van stadswege aangekocht, en het stadhuis daarmede bijna de helft vergroot; op de bovenverdieping is eene Burgemeester-, Raad- of oude Vroedschaps-kamer en eene Secretarie; alle fraaije en zeer geschikte vertrekken. Onder heeft men eene kamer voor de suppoosten en eene gevangenis.

In het jaar 1785 werd eene nieuwe en ruimere Waag gebouwd, naast het Stadhuis welke, aan drie zijden, met overdekte gaanderijen omringd was, en op den grond stond, welken de oude waag voorheen gedeeltelijk besloeg. Deze waag is echter in 1852 afgebroken en op de plaats, waar zij gestaan heeft, eene zeer doelmatige stadsburgerschool gebouwd, die den 18 Junij van dat jaar voltooid was.

In het zuidoostelijke gedeelte der stad, stond voorheen het oud adellijke stins of slot Ylostein. (Zie dat woord.) In het Zuidwesten, had men dat van den Edelen Heer RISSENS. Niet onwaarschijnlijk heeft men hier voordaan meer oude adellijke gestichten gehad: althans schijnt men zulks uit de menigte der wapenen, die in de oude kerk aanwezig waren te moeten besluiten.

Ter plaats, waar later de koemarkt was, stond vroeger de stins van den Kolonel HERRINGA, met geschilderde glazen, vereerd door de volgende adellijke personen van dien tijd, als: TACO VAN GALANA, ANNA VAN GALANA, DUITER VAN BONGA, FRANS VAN BUSTINGA, AUGER AUCKENA, WOPPE VAN TIESSENS, IDA VAN GALANA en TITUS VAN GALANA.

De kerk, welke hier vroeger stond, was vóór de Reformatie aan den H. MAURITIUS toegewijd. De pastorij, zooals uit een handschrift der Utrechtsche kerk blijkt, plagt van ouds 150 goudgl. (225 guld.

op te brengen. De parochiekerk is ook door NICOLAS, Aartsbisschop van Jadera, en door meer andere Bisschoppen, met onderscheidene aflaten begiftigd geweest, welke op St. Mauritiusfeest en meer andere dagen in den brief uitgedrukt, te verdienen waren. De Pastoor van YLSR was een Monnik, misschien uit de orde der Karmelieten, welke in een klooster hadden. In het jaar 1437 stond hier als Pastoor in BRIK VAN DIJL (DE DYLA), die met den Kapitein ERO HAARUM, zamen gaders de gansche gemeente der Parochiekerk van YLSR, met de woorden der stichting luiden, hier eens altijd durende vikaris sticht heeft. Die vikaris, op eens wettige wijze gekozen, heeft de volkomene magt hebben, »om de missen in kerkelijke diensten »het hooge altaar te doen; Gods woord aan de Christen-gemeente »te preeken; aan de zieken van de gemeente, zoo die nu niet »als die het worden sullen, het sakrament des altaars en de »sakramenten der kerk te bedienen; de kinderen te doopen en »ter aarde te bestellen; voorts om alle en ieders heilzaam en »matige bediening in gemelde kerk en parochie te verrichten »te voeren; dewelke den waarachtigen Pastoor van YLSR van »wege, of uit kracht van zekere privilegia of ordonnantie, of »gewoonte toekomen. Kindelijk dat deze vikaris, zoo binnen »de kerk, zijnen Pastoor gelijk zal zijn in alle voorgeschiede »uitgedrukte bedieningen en in alles wat den Pastoor, »is, toekomen mag." Deze brief is getoekend den 23 Junij 1437. De gemelde stichting en begiftiging is goedgekeurd en bevestigd door RUDOLPHUS VAN DIEPHOUT, verkoren Bisschop van Utrecht. Deze kerk voorheen in het oostelijk gedeelte der stad, op de tegenwoordige plaats; een fraai steenen gewelf, twee reijen pilaren en een welkome gel, goed gestoelte en een ruim koor, gaf daaraan een zeer goed Dit gebouw werd echter van tijd tot tijd bouwvalliger, en het gewelf begon zich hier en daar te begeven, waarom men het liet afbreken, en eene nieuwe kerk, kleiner van omvang dan de doch genoegzaam groot, in 1830 opbouwde. Inmiddels hadden zich vormden eenen tijd lang hunne godsdienstoefeningen in de Doopsgezinden, hun daartoe door deze laatste gezindte, voor nodig was, broederlijk des namiddags afgestaan. Dit gebouw dat met eenen fraaijen ingang en spitsen toren prijkt, en met een nieuw orgel voorzien is, staat niet op de plaats der kerk, maar tegenover het stadhuis, op het plein, dat in 1785, door bestuur van YLSR, tot eene veemarkt is aangelegd. Ter plaatse der oude kerk gestaan heeft, vindt men de begraafplaatsen der gedekt met zware zerksteenen, met latijnsche opschriften en doch die door ouderdom onleesbaar zijn geworden. In de kerk heeft eene marmeren tombe bestaan, ter eere van den HERR MANNUS FREDERICUS SCHURMAN, welke, op hoog aanzoek, in het 1834, is afgestaan aan het destijds nog bestaande Athene Franeker.

De tegenwoordige kerk der Doopsgezinden, aan de van de Ee of Ie, is die van de voormalige Waterlandse Doopsgezinden. Het is een klein, doch net gebouw, zonder toren of

Die, welke vroeger bij de Oud Vlaamsche Doopsgezinden in gebruik was en in de oostzijde van evengenoemde Ee stond, is gebroken.

Weleer had men te YLSR ook een klooster der Karmelieten. Zie KARMEELITEN-KLOOSTER.

is aldaar een Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Alleen*, hetwelk den 1 Februarij 1808 is opgericht en ongeveer 20 Le-
telt.

YLSR mag roem dragen op het adellijk geslacht van ПОРНА, dat on-
cheidens geleerde mannen heeft geleverd, АУКЕ ПОРНА, met zijne
genoot, JOUK VAN HETTINGA, hadden vijf zonen met name SIXTUS (SIXKE)
is (TIENTE), CYPRIANUS (SIPKE), AUSONIUS (AUKS) en RIJCK. Berstge-
nde werd te Dole, in Bourgondië, Doctor in de rechten en schreef
Celcus, de arte Dicendi, TIENTE over de *Epistolas Familiares* van
no etc. SIPKE of CYPRIANUS over BALLUSTIUS, en АУКЕ schreef on-
cheidens geleerde verhandelingen. HESSEL, zijnde een zoon van
X of TITUS, heeft iets over CURTIUS in het licht gegeven, en was te-
een bekwaam sterrekundige. Ook was hier geboren RICHT HYNES,
in 1547, de eerste Doopsgezinde martelares in Friesland geweest is.
en tijde van de droevige verdeeldheden tusschen de Schieringers
etkoopters heeft YLSR veel geleden. Het was altoos de Schieringers
edaan en heeft dus van den overlast en de baldadigheden der ver-
erde Votkoopters ook rijkeltijk haar aandeel gehad, zijnde meer dan
door hen ingenomen, geplunderd en verbrand.

ij den watervloed van Februarij 1825 konden de bewoners dezer stad,
ar het water aan de noordzijde tot op de straten stond, zich van
uitengewoon verschijnsel in het eerst geen denkbeeld vormen, doch
men den aandrang uit het Zuiden met eene tegenovergestelde wind-
k vernam, vermoedde men, dat er eene dijkbreuk had plaats ge-
betgeen nader bleek waar te zijn. Des Zondagsmorgens stond
bij den hoogsten waterstand, tot zes palmen in vele huizen, waar-
30 huisgezinnen op de zolders of bij anderen moesten verblijven.
boeren, onder het behoor der stad, vlugtten met verlies van eenige
pen, derwaarts, en vele daglooners kweten zich pligtmatig, in het
en reddan van vee in den omtrek.

et wapen dezer gem. bestaat in een veld van asuur met een schip
er roer van goud.

LTS, st., prov. Friesland, kw. Westergoo. Zie het voer gaande art.
MSWALDA, Friesche naam der oude b. EKSWOOD, prov. Fries-
kw. Westergoo, griet. Wonseradeel. Zie EKSWOOD.

MSWALDRAHEM, Friesche naam van EKSWOODERHEM, prov. Fries-
kw. Westergoo, griet. Wonseradeel. Zie EKSWOODERHEM.

MSWOUDE, b. prov. Friesland, kw. Westergoo, griet. Wons-
el. Zie EKSWOOD.

MSWOUDERHEM, ham of uitgestrektheid aangespoeld land, prov.
sland, kw. Westergoo, griet. Wonseradeel. Zie EKSWOODERHEM.

DOL, groep kleine eil. in Oost-Indië, in den Moluksche-Archipel,
an het eil. Wageo, door koraalriffen omgeven.

PEKOLDEGE, oude naam van het d. YPKOLSEA, prov. Friesland,
Westergoo, griet. Wymbritseradeel. Zie het volgende art.

PEKOLSGA, YPKOLSEA of EPKOLSGA, volgens sommigen eigenlijk
HYPOLITUSA, oudtijds YPKOLDEGE, in het oud Friesch IPKOLDEKRAK,
zer een d. thans slechts een geh., prov. Friesland, kw. West-
griet. Wymbritseradeel, arr., kant. en 3 u. Z. Z. W. van Sneek,
het Slootmeer. Deze plaats, welke zijnen naam ontleent van
H. HYPOLYTUS, aan wien vóór de Reformatie de kerk was toegewijd,
iat uit eene streek kosmelkerijen, die zich Z. W., $\frac{1}{2}$ u. gaans, tus-
Woudsend en de grenzen van de griet. Hemelum-Oldephaert-
oordwolde, uitstrekt, bestaande uit ceentoonige wei- en heuvelanden,

aan de zuidoostzijde van de Wegaloot, welke landen door bedijking en watermolens droog gehouden worden. De boomlooze omtrek verliest zich in ruime waterplassen. Men telt er 15 h. en 100 inv., die meest in de veefokkerij hun bestaan vinden.

De Herv., die er 70 in getal zijn, behooren tot de gem. *Woudend-Ypekolsge-Smallebrugge-en-Indijk*. De kerk bragt vóór de Reformatie 100 goudg. (180 guld.) het vikarisschap 60 goudg. (90 guld.) op. Ook had de kerk twee prebenden, eene van 120 goudg. (180 guld.) en eene van 90 goudg. (135 guld.) Dit gebouw, in 1497, door de soldaten in brand gestoken zijnde, verteerde, met 15, daarin zijnde, gewijde hostiën, tot asche, welke hostiën naderhand, naar men zeide, groote mirakelen deden en daarom zoo veel toeloopt hadden, dat men uit het offergeld eene nieuwe kerk kon bouwen, die, vertolgd weder vervallen zijnde, in 1664 werd vernieuwd en met een spits torentje voorzien. Ook deze kerk is voor ruim 100 jaren weder afgebroken. Ter plaatse, waar zij gestaan heeft, ziet men thans aan de noordwestzijde van de Wegaloot, eene kleine, met boomen begrensde heuvel, dienende nog voor begraafplaats, waarop een klokkestoel of overdekte galg, in welchen twee klokken hangen, eene grote en eene kleine, met gelijk luidende inscriptiën, als: *DECO MARINA VAN BURMANIA, Grietman van Wymbritseradeel*, en *vro/w JOHANNES VAN JUCKANA op Commingha-burg. M. R. S. J. P. en J. G. F. H. Anno 1664*. Op het kerkhof vindt men twee grafsteenen, de kleinste, tussen de fondamente van het voorm. koor der kerk, is van 1572, en dekt het graf van den vroegeren Kerkvoogd *FORKE HANS BRUYNSMA*. De groote steen ligt op de zuiderhelling van het kerkhof, is van 1615, en dekt het stoffelijk deel van *HANS HANSEN BRUYNSMA*, Dorprester en Oefenvanger te YPEKOLSGA en Dijkreger van Wymbritseradeel.

De Doopages, die er 8 in getal zijn, behooren tot de gem. *Woudsend*. — De R. K., van welke men er 20 telt, parochiën te *Woudsend*. — Men heeft in dit d. geen school, maar de kinderen genieten onderwijs te *Woudsend*.

In oude tijden stond ook hier een slot of state, toebehoorende aan *TAKE ABBENA*, die de Vethoopers was toegedaan. In 1590 deden de Schieringers, die in het naburige Slooten in bezetting lagen, een inval, overrompelden deze sterkte en braken die geheel af.

Bij den watervloed van Februarij 1825, had dit dorp mede veel te lijden.

YPELSHOREF, naam, welchen men veelal, bij verkorting, geeft aan het d. *HYPOLITUSHOREF*, op het eil. *Wieringen*, prov. *Noord-Nederland*. Zie *HYPOLITUSHOREF*.

YPENBUURSTER-MEER (HET), meer, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, Z. W. van *Parrega*, hetwelk ten W. van het *Parregaster-meer*, ten O. door de *Tijne*, met de *Tretervaart-op-Workum* en ten Z. met het *Vliet* in verbinding staat.

YPSMA of **YPERNA**, voorm. state, prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Achtkarspelen*, arr. en 5 u. O. van *Leenswarden*, kant. en 1/2 u. N. ten O. van *Bergum*, Z. van *Augustinusga*, waartoe zij behoort.

YBSEKE, d. op het eil. *Zuid-Beveland*, prov. *Zeeland*. Zie *YBSEKE*.

YSBRECHTUM, in het oud Friesch *IASASCHEM*, d., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbritseradeel*, arr., kant. en 1/2 u. N. W. van *Sneek*, 1 1/2 u. O. Z. O. van *Bolsward*, aan den rijweg, die van *Sneek* naar *Bolsward*, *Fraeaker* en *Harlingen* loopt. Voetgangers loopen de het dorp heen, om hunnen weg te bekorten. Eene fraaije laan

twee reffen boomen leidt tot het dorp, alwaar men, van Sneek komende, allereerst de aanzienlijke Heerenhuizinge Epe mastate aantreft, met ruim plantsoen omringd, van ouds bewoond door het edel en beroemd geslacht der BURNANIA's en RUSENAS, zijnde tijdelijke Grietmannen van Wymbriteradeel, waaronder vele uitmuntende Staatslieden en Geleerden gevonden werden. Men telt, met de daartoe behoorende b. Bons en Pophorne, ruim 100 inw., die meest in veefokkerij hun bestaan vinden. De huizen zijn er net en in eenen goeden smaak gebouwd.

De Herv., die er zijn, behooren tot de gem. *Ysbrechtum-Tjallehuizum-en-Tirns*, welke hier eene kerk heeft, waarvan de pastorie, vóór de Reformatie jaarlijks 100 goudgl. (150 guld.) opbragt; het Onderpastoorschap 80 goudguld. (120 guld.), daar de Domprooet van Utrecht 12 schilden (16 guld. 80 cents) van genoot. Deze kerk, een fraai, uitstekend net betimmerd gebouw, met een fraai welluidend orgel, dat in 1798 gemaakt is, en eenen toren, omgeven van een kerkhof, welk een en ander vrij hoog ligt, versiert zeer dit dorp. Het kerkgebouw prijkt voorts met een praalgraf van halfverheven beeldhouwwerk, in 1696 gesticht, ter gedachtenis van DUO G. MARTINA VAN BURNANIA en zijne vrouw EDUARDA LUCIA VAN JUCKANA, terwijl van het adellijke geslacht der BURNANIA's ook vele wapenborden de kerk versieren.

De Doopages., welke men er telt, behooren tot de gem. van *Sneek*. — De R. K., die er wonen, parochiëren te *Sneek*.

Ten jare 1515 werden Nieuwland, Ysbrechtum, Tjallehuizum, Tirns en Tjerkwerd door de Bourgondische krijgslieden, van Bolsward afkomende, baldadig verbrand en geplunderd.

YSBRECHTUM-TJALLEHUIZUM-EN-TIRNS, kerk. gem., prov. *Friesland*, klass. en ring van *Sneek*.

De eerste, die in deze gem. het leeraarambt heeft waargenomen, is geweest JACOB ROELERS, die in het jaar 1584 hier in dienst was.

Onder de hier gestaan hebbende Predikanten verdient melding de Opvoedkundige HANS WILLEM CORNELIS ANNE VISSER, die er van 1819—1826 stond.

Men heeft in deze gem. twee kerken, eene te Ysbrechtum en eene te Tirns, en telt er 520 zielen, onder welke ruim 90. Ledematen.

YSGUM, b., prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wonseradeel*, arr. en 3 u. W. van *Sneek*, kant. en 1½ u. Z. Z. W. van *Bolsward*, 5 min. Z. W. van *Dedgum*, waartoe het behoort.

YSLLOT, voorn. stins, prov. *Friesland*, kw. *Westergoo*, griet. *Wymbriteradeel*. Zie Ylostuin.

YTSUM, geb., prov. *Friesland*, kw. *Oostergoo*, griet. *Wymbriteradeel*, arr., kant. en 1½ u. W. van *Sneek*, nabij *Wolsum*, waartoe het behoort.

